

Україна ДИПЛОМАТИЧНА

НАУКОВИЙ ШОРІЧНИК

Випуск десятий

Упорядники

*Леонід Губерський, Павло Кривонос,
Борис Гуменюк, Анатолій Денисенко*

Київ • 2009

ББК 66.49(4УКР)я5+63.3(4УКР)Оя5

УКРАЇНА ДИПЛОМАТИЧНА НАУКОВИЙ ЩОРІЧНИК

Видається з листопада 2000 року

ВИПУСК ДЕСЯТИЙ

Засновники

Міністерство закордонних справ України
Дипломатична академія
при Міністерстві закордонних справ України
Генеральна дирекція Київської міської Ради
з обслуговування іноземних представництв
Історичний клуб «Планета»

*Видання рекомендоване до друку Вченою радою Дипломатичної академії
при Міністерстві закордонних справ України. Протокол № 1 від 8 жовтня 2009 р.*

Видавець

Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв
Київської міської Ради

Головний редактор

кандидат історичних наук **Анатолій Денисенко**

Заступники головного редактора

доктор історичних наук **Борис Гуменюк**, кандидат економічних наук **Іван Гнатишин**,
заслужений діяч мистецтв України **Василь Туркевич**, доктор політичних наук **Леонід Шкляр**

Відповідальний секретар

кандидат історичних наук, докторант **Володимир Денисенко**

ISBN 966-7522-07-5

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Петро Порошенко, міністр закордонних справ України

Володимир Хандогій, перший заступник міністра закордонних справ України

Іван Гнатишин, заступник міністра закордонних справ України, кандидат економічних наук, заступник головного редактора

Леонід Губерський, ректор Київського Національного університету імені Тараса Шевченка, академік НАН України, доктор філософських наук

Борис Гуменюк, ректор Дипломатичної академії при МЗС України, доктор історичних наук, заступник головного редактора

Володимир Огризко, заступник Секретаря Ради національної безпеки і оборони України

Володимир Яловий, заступник керівника апарату Верховної Ради України

Олег Білорус, голова Комітету Верховної Ради України у закордонних справах, академік НАН України

Павло Кривонос, генеральний директор Генеральної дирекції Київської міської Ради з обслуговування іноземних представництв, видавець

Юрій Рилач, Надзвичайний і Повноважний Посол, голова Спільки дипломатів України

Анатолій Денисенко, голова Історичного клубу «Планета», кандидат історичних наук, заслужений журналіст України, головний редактор

Дмитро Табачник, народний депутат України, доктор історичних наук, професор

Мирослав Романюк, директор Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника, член-кореспондент НАН України

Микола Желєзняк, директор Інституту енциклопедичних досліджень НАН України, кандидат філологічних наук

Василь Кремень, президент Академії педагогічних наук України, академік НАН України, доктор філософських наук

Олексій Онищенко, академік-секретар Національної Академії наук України, академік НАН України, генеральний директор Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, доктор філософських наук

Сергій Пирожков, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Молдова, академік НАН України, доктор економічних наук

Віктор Андрущенко, ректор Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова, академік Академії педагогічних наук України, доктор філософських наук

Петро Таланчук, Президент Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», академік Академії педагогічних наук України

Володимир Головченко, завідувач кафедри Інституту міжнародних відносин Київського Національного університету імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук

Микола Кулінич, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Японії, кандидат історичних наук

Петро Кононенко, директор Інституту українознавства Міністерства освіти і науки України, академік Академії педагогічних наук України

Віктор Пасак, генеральний директор Київської державної телерадіокомпанії, заслужений журналіст України

Ірина Войцехівська, професор Київського Національного університету імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук

Степан Віднянський, завідувач відділу Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук

Володимир Бех, перший проректор Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова, доктор філософських наук

Володимир Сергійчук, професор Київського Національного університету імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук

Валерій Солдатенко, завідувач відділу Інституту політичних та етнонаціональних досліджень НАН України, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук

Леонід Шкляр, заступник Голови Вищої Атестаційної Комісії України, доктор політичних наук, заступник головного редактора

Ігор Алексєєнко, генеральний директор видавництва НАН України «Наукова думка», кандидат біологічних наук, заслужений працівник культури України

Ірина Матяш, перший заступник Голови Державного комітету архівів України, доктор історичних наук

Василь Кирилич, речник МЗС України, кандидат політичних наук

Андрій Кудряченко, директор Інституту європейських досліджень НАН України, доктор історичних наук

Ростислав Сосса, директор Державного науково-виробничого підприємства «Картографія», доктор географічних наук

Володимир Борисенко, завідувач кафедри історії України Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова, доктор історичних наук

Григорій Перепелиця, директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії при МЗС України, доктор політичних наук

Володимир Лозицький, директор Центрального державного архіву громадських об'єднань України, кандидат історичних наук

Василь Туркевич, заслужений діяч мистецтв України, заступник головного редактора

Віктор Чамара, генеральний директор Укрінформу, заслужений журналіст України

Петро Чуприна, генеральний директор Національної опери України, член-кореспондент Академії мистецтв України

Михайло Сорока, голова Київської організації Національної спілки журналістів України, заступник генерального директора Укрінформу

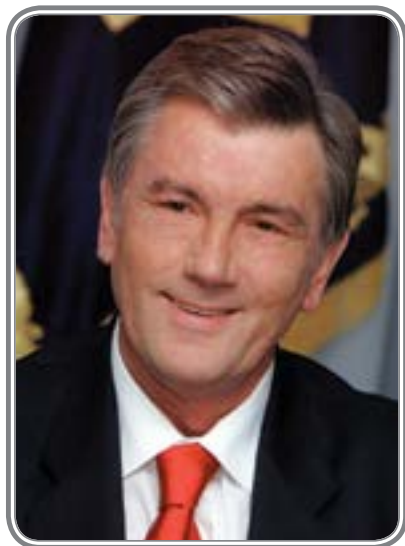
Павло Полянський, заступник міністра освіти і науки України

Микола Тимошик, завідувач кафедри Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор філологічних наук

Ярослав Яцків, директор Головної астрономічної обсерваторії України, академік НАН України

Президент України

ДО ЧИТАЧІВ ЩОРІЧНИКА «УКРАЇНА ДИПЛОМАТИЧНА»

Широ вітаю редакційний колектив та численних читачів щорічника «Україна дипломатична» з 10-літнім ювілеєм видання.

Важлива, непроста й надзвичайно делікатна сфера міжнародних відносин завжди викликає підвищений інтерес громадськості. Процес європейської та євроатлантичної інтеграції України, її утвердження як авторитетного члена світової спільноти хвилюють усе наше суспільство.

Не сумніваюся, що широкому загалові буде цікаво дізнатися не лише про парадну сторону зовнішньої політики, а й про те, як досягаються конкретні результати. Адже за кожним успіхом, за кожною укладеною угодою стоїть на-

пружена щоденна робота великих колективів і окремих людей, узгодження інтересів і пошук компромісів, роздуми й дискусії перед прийняттям відповідальних рішень.

«Україна дипломатична» взяла на себе важливу місію наблизити читача до секретів дипломатичної «кухні», роз'яснити механізми і нюанси світової політики, познайомити з дійовими особами міжнародної та дипломатичної сцени.

Переконаний, що матеріали видання стануть у нагоді всім, хто хоче більше дізнатися про історію, сьогодення та перспективи української дипломатії, сприятимуть її гідній презентації як на батьківщині, так і у світі.

Бажаю колективові редакції подальших творчих успіхів, а читачам — нових цікавих і корисних відкриттів на сторінках щорічника.

Віктор ЮЩЕНКО

Петро Порошенко,
Міністр закордонних справ України

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ЗДОБУТКИ, ЗАВДАННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ

Пропозицію виступити на сторінках ювілейного, 10-го випуску авторитетного щорічника «Україна дипломатична» я отримав відразу після призначення Міністром закордонних справ України. Вже тривалий час видання є надійним інформаційним партнером МЗС, тому я радо користуюся нагодою, щоб поділитися з його читачами міркуваннями про сучасний стан української зовнішньої політики, її здобутки, завдання і перспективи.

Досить знаковим моментом є й те, що ця зустріч з читачами щорічника відбувається напередодні Дня української дипломатії. Хочу щиро привітати усіх співробітників дипломатичного корпусу, які віддано, професійно і наполегливо захищають інтереси країни на світовій арені, сприяють продуктивній реалізації її зовнішньополітичного курсу. Це копітка, складна й інколи непомітна робота. Нагадаю відому фразу — дипломатію слід оцінювати не лише за тим, що вона досягла, але й за тим, чого, завдяки їй, вдалося уникнути.

Я з повагою і вдячністю ставлюся до спадщини і напрацювань моїх попередників на посаді керівника зовнішньополітичного відомства. Завдяки їхній наполегливості і патріотизму Україна розбудувала професійну дипломатичну службу, яка захищає національні інтереси держави на світовій арені. Свій власний політичний і професійний досвід я максимально скеровуватиму на забезпечення ефективної та результативної роботи Міністерства.

Сьогодні є добра нагода оцінити перспективи діяльності України на світовій арені, проблеми і здобутки її зовнішньої політики, про наявні можливості з підвищення її ефективності.

Сучасний стан та реалії зовнішньої політики

2009 рік був непростим для української дипломатії. Працюючи за складних внутрішньополітичних обставин, вичікувальної позиції закордонних партнерів, викликаній наближенням президентських виборів у нашій країні, щодня відчуваючи на собі наслідки фінансово-економічної кризи, українські дипломати демонстрували високий професіоналізм і забезпечили поступ на багатьох напрямках своєї діяльності.

Відповідно до визначених Президентом України завдань були досягнуті домовленості і ухвалені принципові рішення, спрямовані на подальше поглиблення процесу європейської та євроатлантичної інтеграції України, які матимуть вирішальне значення як для сьогоднішнього так і для майбутнього нашої держави. Маю на увазі перспективу укладення між Україною і ЄС Угоди про асоціацію та ухвалене рішення про те, що механізмом підготовки до членства в Північноатлантичному Альянсі стануть річні національні програми — змістовно подібні до планів дій щодо членства в НАТО, які виконувалися країнами-аспірантами.

Україна та Європейський Союз досягли відчутного прогресу в роботі над проектом Угоди про асоціацію. Очікуємо, що цей документ відкриє перед Україною виразну європейську перспективу, розширить торгово-економічні контакти в рамках зони вільної торгівлі з ЄС.

З оптимізмом оцінюю домовленості з партнерами у рамках 13-го Саміту Україна—ЄС. Сподіваюся, що його результати, конкретні та практичні, сприятимуть наближенню України до стратегічної мети — вступу до Європейського Союзу.

Головне завдання на євроатлантичному напрямі — максимально використати можливості, надані Річною національною програмою євроатлантичної інтеграції, для активізації процесу необхідних внутрішньодержавних реформ і перетворень. Реалізація положень документа сприятиме підвищенню обороноздатності нашої держави, зміцненню демократичних інститутів, більш ефективному забезпеченню прав і свобод наших громадян.

Відносини зі Сполученими Штатами Америки продовжують розвиватися за висхідною. Нового поштовху нашому співробітництву надали підписані у 2008 р. Дорожня карта пріоритетів українсько-американського співробітництва та Хартія Україна—США про стратегічне партнерство, які визначають основні завдання українсько-американських відносин на ближчу перспективу в політичній, безпековій, торговельно-економічній, енергетичній та гуманітарній сферах.

Нове американське керівництво на чолі з Президентом Бараком Обамою підтвердило послідовність курсу Сполучених Штатів у відносинах з Україною, важливість стратегічного партнерства з нашою державою та незмінність позиції США щодо підтримки незалежності, демократичних реформ та євроатлантичних устремлень України. Ми отримали чіткі запевнення американської сторони у тому, що «перезавантаження» американсько-російських відносин не відбуватиметься на шкоду національним інтересам нашої держави. Вельми важливим вважаю те, що США підтвердили гарантії безпеки, надані Україні відповідно до Будапештського меморандуму 1994 р.

Офіційний Вашингтон неодноразово підкреслював налаштованість на подальше поглиблення двосторонньої взаємодії з Україною, практичним свідченням чого стало створення українсько-американської Комісії зі стратегічного партнерства — інституту, який формуватиме порядок денний наших двосторонніх відносин.

Окреме місце серед зовнішньополітичних пріоритетів України традиційно посідає Російська Федерація. Наша держава зацікавлена у взаємовигідному і прагматичному розвитку відносин з РФ у дусі зобов'язань, зафіксованих у Договорі про дружбу, співробітництво і партнерство.

На жаль, слід визнати, що нинішній стан двосторонніх відносин не відповідає основним принципам і засадам стратегічного партнерства, визначеним у цьому базовому документі. Ключовим завданням є подолання проблем у відносинах з РФ, формування рівноправного, взаємовигідного, прагматичного українсько-російського партнерства.

Ряд важливих кроків в цьому напрямі зроблено. Триває політичний діалог, продовжується спільна робота в рамках Українсько-Російської міждержавної комісії, регулярними стали зустрічі на рівні глав зовнішньополітичних відомств обох країн. Підписано низку важливих угод у сфері виробничої кооперації, співробітництва в дослідженні космічного простору, створенні ракетно-космічної техніки та в ряді інших галузей. Заслугує на увагу досягнення домовленостей щодо відновлення співробітництва у спільному серійному виробництві літака Ан-70.

Ми повинні демонструвати і активно впроваджувати нові підходи у розвитку двосторонніх відносин, виходячи з власних національних інтересів, і безумовно, поважаючи інтереси російської сторони. Партнерство України і Росії має базуватися на фундаменті взаємної поваги, рівноправ'я, прагматизму і відповідальності. Це унеможливить розвиток українсько-російських відносин за небезпечним і безперспективним конфліктним сценарієм.

Позитивною упродовж поточного року була динаміка відносин з країнами Західної Європи. Особливого поступу вдалося досягти у взаєминах з Великою Британією, чії офіцій-

ні представники першими з-поміж країн «старого світу» визнали європейську перспективу України, та Францією. Нові перспективи намітилися у наших відносинах із ФРН.

Активно розвиваються контакти й з державами Центральної та Східної Європи, передусім зі стратегічними партнерами — Польщею та Литвою, чия послідовна підтримка українських європейських та євроатлантичних пріоритетів має для нас важливе значення.

Основні напрями дій

Світова фінансово-економічна криза негативно позначилася на міжнародних торговельно-економічних позиціях України. За цих умов завданням «номер один» для української дипломатії є ефективне сприяння просуванню українських бізнес-інтересів у вже освоєних і перспективних країнах та регіонах. Український підприємець має відчувати надійну підтримку держави на зовнішніх ринках, а продукція національного виробника — знайти свого довгострокового споживача.

Азія та Африка залишаються важливим ринком збуту української продукції, одим із головних пріоритетів нашої зовнішньоекономічної політики на сучасному етапі. Для прикладу, за вісім місяців 2009 р. товарообіг між Україною та країнами згаданих регіонів склав \$13,3 млрд, за позитивного сальдо у \$4,9 млрд.

Важливим напрямом діяльності МЗС є надання дипломатичної та політичної підтримки реалізації проектів військово-технічного співробітництва України з державами світу. Їх результатом стало, зокрема, підписання угоди з Китаєм про будівництво десантних кораблів на повітряній подушці, низки контрактів з В'єтнамом, а також укладення найбільшого в історії авіації України контракту щодо модернізації 105 літаків Ан-32 для військово-повітряних сил Індії на загальну суму понад \$400 млн.

Наведені мною приклади лише окремо ілюструють практичне і, головне, результативне міжнародне співробітництво, здійснюване Україною в умовах загальносвітової кризи. Поглибити і розвинути такі позитивні тенденції, забезпечити їхню незворотність — у цьому я бачаю невідкладне завдання української дипломатії.

Першочерговим пріоритетом МЗС є захист прав громадян України за кордоном.

Виконання цього обов'язку ми повинні поставити на надійну правову основу. З усіма країнами, де працюють українські громадяни, маємо підписати угоди про їхній соціальний захист. Необхідно, щоб наші співвітчизники повсякчасно відчували піклування та увагу з боку власної держави, щоб паспорт громадянина України поважали в усьому світі.

Природно, що Україна як європейська держава прагне долучитися до єдиного європейського міграційно-візового та гуманітарного простору. Розуміючи неможливість з об'єктивних причин миттєвого покращення ситуації у цій сфері, українська дипломатія протягом останніх років, поряд з переговорами про безвізовий режим, послідовно і наполегливо працює над удосконаленням та полегшенням існуючого порядку перетинання українськими громадянами шенгенського кордону.

Активно працюючи з європейськими партнерами з метою спрощення процедури оформлення віз, ми керуємося тим, що запровадження Європейським Союзом повноцінного безвізового режиму для всіх українських громадян дасть можливість вибудувати максимально партнерські і продуктивні відносини між Україною та ЄС.

Практичні кроки до безвізового режиму з країнами Європейського Союзу розпочалися у 2007 р., коли між Україною та ЄС було підписано угоду про спрощення процедури оформлення віз. Безпосереднім результатом укладення згаданого документа стало помітне збільшення кількості виданих нашим співвітчизникам європейських в'їзних дозволів.

Восени 2008 р. Україна започаткувала безвізовий діалог з Євросоюзом. Його мета полягає у підготовці дорожньої карти, що визначатиме передумови та критерії, виконання яких до-

звільнить скасувати візовий режим у взаємовідносинах України з державами ЄС. Перші практичні кроки на цьому шляху нами вже зроблено. Кінцевий успіх залежить, передусім, від нас самих. Від того, наскільки рішуче ми будемо провадити внутрішні реформи, настільки швидко ми досягнемо відповідності європейським стандартам і нормам, настільки раніше наші громадяни зможуть подорожувати Європою, не помічаючи кордонів.

Важливим досягненням на сьогодні є те, що нами укладено угоди про місцевий прикордонний рух із Польщею, Словаччиною та Угорщиною, які передбачають спрощене (безвізове) перетинання нашими громадянами-жителями прикордонної зони державного кордону із зазначеними країнами.

Позитивні зрушення у візовій сфері відбулися також у відносинах України з іншими країнами світу: у 2009 р. набрали чинності угоди про лібералізацію візового режиму з Данією, Парагваєм, Марокко і Сінгапуром; уряди Албанії і Хорватії в односторонньому порядку запровадили безвізовий режим поїздок наших громадян упродовж літніх місяців; Естонія скасувала необхідність отримання візи власниками українських службових паспортів. Цього ж року було укладено міжурядову українсько-білоруську угоду про безвізові поїздки громадян двох країн.

Вдосконалення зовнішньополітичного інструментарію — вимога часу

Ефективність зовнішньої політики залежить від якості механізмів її реалізації. Ця теза досить банальна, проте вона сьогодні як ніколи має актуальне значення. В цьому плані хочуть відзначити декілька аспектів.

Перше. Необхідно підвищити координацію діяльності органів виконавчої влади у сфері зовнішніх зносин, ліквідувати дублювання функцій при розробці та реалізації зовнішньополітичних рішень. Зовнішня сфера не має бути ареною зведення внутрішньополітичних рахунків. Це дезорієнтує наших іноземних партнерів, псує міжнародний авторитет країни. Державні інституції мають проводити єдину, скоординовану зовнішню політику, говорити «єдиним голосом» з іноземними партнерами і міжнародними структурами. Колись британський міністр закордонних справ лорд Керзон зазначив: «Вдала дипломатія складається з двох частин: перша — визначити власну точку зору, друга — довести її до відома партнера».

Друге. Важливим завданням є оптимізація дипломатичної служби України. Необхідно здійснити комплексну поступову структурно-кадрову модернізацію мережі дипломатичних представництв України з метою підвищення ефективності їх діяльності, формування функціонально збалансованих, ефективних структур, посилення економічної складової їхньої роботи. Паралельно слід провести реорганізацію торговельно-економічних місій України за кордоном з метою запровадження нової моделі економічної дипломатії, встановити чіткі, прозорі критерії оцінки їх діяльності.

Третє. Зовнішня політика лише тоді має бажаний ефект, якщо вона спирається на широку громадську підтримку, консенсус державно-політичних еліт.

Четверте. Результативність зовнішньополітичного курсу обумовлюється його належним матеріально-фінансовим, кадровим, інформаційним забезпеченням, досконалою нормативно-правовою базою.

П'яте. Діяльність зовнішньополітичного відомства має бути максимально відкритою, прозорою, зрозумілою для людей. Необхідно всіляко сприяти розвитку народної дипломатії, розширенню міжлюдських контактів з країнами світу, в першу чергу — з нашими сусідами.

Шосте. Необхідне створення дієвих механізмів ефективного використання потенціалу державних наукових інститутів та аналітичних структур українського «третього сектору».

Переконалий, головними показниками продуктивності дій на світовій арені має бути покращання економічної ситуації в країні, надійне забезпечення її безпеки. Саме з цього слід виходити у зовнішній політико-дипломатичній діяльності.

Завдання на перспективу

Оцінка досягнутих українською дипломатією результатів та аналіз сучасної міжнародної ситуації свідчить, що зовнішня політика України, в основі якої лежать незмінні стратегічні цілі та національні інтереси, повинна стати більш гнучкою в тактиці, швидше реагувати на нові виклики і динаміку сучасних міжнародних відносин.

Подекуди слід, виходячи з наших можливостей і ресурсів, обрати лінію конкретних, прагматичних кроків, націлених на реалізацію проектів і програм у ключових для нашої держави сферах. Колись американський дипломат Є.Стівенсон сказав: «Цілі нації завжди перевищують її ресурси, й сутність зовнішньої політики — знаходження балансу між одним та іншим».

У нас немає часу на роздуми і сумніви — пасивність призводить до втрати сприятливих моментів. Дії української дипломатії повинні бути наступальнішими, рішення — прагматичнішими, а аргументи — змістовнішими і переконливішими. Щоб міцно тримати у своїх руках ініціативу та спрямовувати процеси у власних інтересах, ми повинні діяти на випередження, прогножуючи дії як партнерів, так і конкурентів.

Діяльність Міністерства закордонних справ на ближчу перспективу, отже, слід націлити на виконання цілком конкретних завдань, зокрема таких, як:

- вдосконалення інструментарію зовнішньої політики, підвищення її ефективності;
- просування інтересів українських виробників на світових ринках, старих і нових, у тому числі шляхом збереження рівня взаємовигідних торговельно-економічних відносин з Росією, створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС та нарощування присутності на ринках країн Європи, активізації відносин з країнами Центральної Азії, Азійсько-Тихоокеанського регіону, Близького та Середнього Сходу, Африки;
- активне використання міжнародних організацій і форумів для вирішення конкретних проблем забезпечення національної безпеки України;
- забезпечення реального захисту прав та інтересів українських громадян за кордоном;
- мобілізація зусиль з метою підготовки якісної Угоди про асоціацію між Україною та ЄС при максимальному забезпеченні національних інтересів України;
- досягнення якісних змін у відносинах з Росією шляхом переведення їх у прагматичне русло на основі взаємоповаги та рівноправності;
- нарощування глибини та динаміки двосторонніх відносин із західними стратегічними партнерами України та США;
- подальший розвиток відносин із НАТО, в т.ч. шляхом належного виконання Річної національної програми на 2009 р. та вчасного планування РНП -2010;
- активізація процесу договірно-правового оформлення державного кордону з РФ, Молдовою, Білоруссю;
- підтримка міжнародного іміджу України як надійного, передбачуваного партнера, запобігання та нейтралізація спрямованих на його дискредитацію інформаційних кампаній.

Досягнення перелічених пріоритетних цілей дасть можливість створити довкола України дружнє і безпечне середовище, полегшити процес подолання нашої державою наслідків світової фінансово-економічної кризи, а також здійснити необхідні реформи із впровадження на національному ґрунті європейських демократичних та ринкових стандартів.

Переконалий, що на цьому шляху нас чекає успіх. Для його забезпечення потрібно вірити у власні сили, не пасувати перед труднощами і наполегливо працювати на конкретний результат.

Нарада дипломатичного корпусу за участю Президента України В. Ющенка. 13 жовтня 2009 р.

Леонід Черновецький,

Київський міський голова

СТАРОВИННИЙ І ВІЧНО ЮНИЙ КИЇВ

Київська міська влада, яку очолюю понад три роки, навіть в умовах світової економічної кризи і дестабілізації, яка гостро проявилася і в Україні, знаходить можливості не тільки реалізовувати, а й поглиблювати довготривалі перспективні плани соціально-культурного розвитку Києва. Моя команда і я особисто як керівник Київської міської ради і КМДА активно втілюємо стратегічну мету — утвердження Києва як центру економічного, соціального і культурного розвитку держави, а також як центру міжрегіональної та міжнародної співпраці, оскільки

столиця стабільно лідирує в Україні за більшістю соціально-економічних показників життєдіяльності.

Для нас важливо, що Київ, як столиця великої європейської держави, має міжнародний дипломатичний статус. Та поряд з цим наша чудова столиця відіграє виключно важливу роль у всіх напрямках внутрішнього державного розвитку. Вона активізує, використовуючи свій потенціал широких міжнародних зв'язків, найрізноманітнішу співпрацю всіх регіонів України — всіх її (відомих ще з тисячолітніх літописних джерел) політично-економічних та природно-географічних утворень, як-от Чернігівської, Галицько-Волинської давніх земель, або нинішніх адміністративно визначених регіонів — і Полтавщини, і Донеччини, Харківщини, Криму та й інших.

Переконалий, що кожне явище політичного, економічного, культурно-мистецького життя, виплекане на київських історичних пагорбах і долинах, має особливу вагу для України, а багато в чому — і для інших столиць і держав світу, в першу чергу — Європи, з якою ми споконвіку найтісніше пов'язані у просторі й часі. Загальні пріоритети міжнародних відносин Києва ґрунтуються на тому факторі — до речі, із глибинним віковичним історичним корінням, — що більшість міст, з якими Київ підтримує постійні контакти в багатьох сферах, належать до ЄС або розташовані в європейській частині Росії.

Київ як столиця та значний слов'янський політично-економічний та культурно-духовний центр має понадтисячолітню історію, багаті й різноманітні духовні та національні традиції. Та в останні роки наше місто швидко міняє свої обриси. Київські вулиці, парки, будови ХХ століття і початку ХХІ — це вже столиця іншого виміру, із оновленими європейськими профілями окремих будівель і цілих вулиць... Ритм ХХІ століття знаходить своє втілення і в нашому місті, вже дуже й дуже європейській столиці. Це відзначають також дипломати, яких чарує переплетіння архітектурних стилів від ХІ століття і до сьогодення. Архітектурне мистецтво — це особливий спосіб зберегти і реставрувати минуле очима різних поколінь. Поєднати на перший погляд непоєднувані, а то й брутально розірвані сторінки нашої, часто різко протиставної чорно-білої історії. Тому з особливою увагою звертаються нині всі кияни, а за їхнім прикладом і керівники міста, до мистецьких, духовно творчих явищ буття града нашого старовинного, та багато в чому оновленого — і архітектурно, і духовно.

Справжнє високе мистецтво допомагає усвідомити наші соціальні й моральні проблеми, допомагає душевно й естетично їх пережити, перейти і перебороти.

Ось чому ми так багато уваги приділяємо саме мистецькому життю міста, яке охоплює і безцінні пам'ятки минулого, і те, як ми продовжуємо і збагачуємо традиції вже в ритмах ХХІ століття.

Київська міська влада має програми підтримки спеціальних видань усіх творчих спілок, що діють у Києві. Сприяє організації різних виставкових заходів, конкурсів тощо. Ось недавно КМДА фінансово підтримала видання альбому «На межі II–III тисячоліть. Художники Києва. Із древа життя українсько-

го образотворчого мистецтва: (Живопис, графіка, скульптура)». Його підготовлено у знаному в Україні й у світі видавництві «Криниця», що за десять років своєї діяльності випустило понад 100 цікавих видань. Доречно сказати, КМДА уже здійснила з «Криницею» кілька успішних книжкових проєктів. Скажімо за підтримки київської міської влади було видано чудовий альбом «Шевченківська листівка як пам'ятка історії та культури: 1890–1940 рр.».

Можу сміливо стверджувати, що поміж інших мистецьких видань, які побачили світ в останні два десятиліття, не було подібного за своїм обсягом та змістовним розмаїттям творів багатьох авторів (близько 350 митців, 1136 творів різних жанрів!), як цей альбом. Ця книга дає можливість уявити повну і всеосяжну картину, та ще й у багатьох цікавих реальних подробицях, мистецького процесу в Києві від початку 1970-го до 2000-х років.

З упевненістю можу сказати, що цей альбом поповнить бібліотеки багатьох дипломатів, які мають щастя працювати в Києві; це змістовне інформаційно-наукове видання дасть змогу розповісти друзям і знайомим на своїй батьківщині про культурну велич українського народу, його творчий потенціал.

Для себе виділяю два особливі компоненти в альбомі «На межі II–III тисячоліть. Художники Києва...». Перший із них, напевно, як і мені самому, буде ближчим, ріднішим і милішим переважній більшості киян і гостей столиці, яким пощастить стати читачами цього мистецького збірника, такої собі «пересувної виставки» сучасного українського образотворчого мистецтва, що вмістилася на 520 аркушах. Так от, — це так звані традиційні, академічні за манерою виконання твори живопису, графіки, скульптури... З них такими впізнаваними і до болю реальними постають наше рідне місто і кияни, впізнаваною постає і Україна, українці, й навіть інші держави та міста Європи, адже чимало із представлених в альбомі робіт митці створили в мандрах, так би мовити, у «творчих експедиціях» — хто в Карпати чи на Полтавщину, хто в Париж, Венецію...

По-своєму цікавий і відмінний від першого компонент, який презентує теж численний ряд творів, що по-іншому поєднує київських митців із світовими тенденціями художнього відтворення складної сучасної реальності. У них зафіксовані абстрактні, умовні стилі, пошуки у сфері формалістичного мистецтва. І тут

також спостерігаємо як певні універсальні, світові тенденції, так і оригінальні «київські» знахідки, що особливо цікаві для прихильників найсучасніших течій у мистецтві.

Зупиняюся ширше на чудовому альбомі «На межі II–III тисячоліть. Художники Києва...», бо він справляє враження урочистої величної споруди. Це наче Золоті Ворота сучасного київського образотворчого мистецтва — святковий, найкращий вхід у Київ як «мистецьку столицю» України. Уявляю, що оце ж так своєрідно й вишукано продовжується давня історична традиція зустрічати шанованих, поважних гостей хлібом-сіллю на рушнику, святковими дзвонами, доброзичливими і мудрими словами, які своєрідним благовістом звучать у другій, мистецтвознавчій частині цього видання. Так у цій книзі кілька поколінь киян-художників тепер будуть незмінно зустрічати численних гостей, читачів-шанувальників своїми найзначішими, знаменними — справді, як хліб-сіль на святковому рушнику, — мистецькими роботами, талановитим творінням рук, розуму і серця.

Звичайно, цим виданням не вичерпується прагнення КМДА увінчувати культурне й духовне життя столиці України у цікавих виданнях, виставках, театральних проектах, фестивалях і оглядах, підтримувати композиторів, письменників, художників, режисерів, які роблять святу справу — створюють розмаїту палітру творчого життя європейської столиці, яка все владніше інтегрується у світовий мистецький процес.

**Павло
Кривонос,**
видавець

**Анатолій
Денисенко,**
головний редактор

ТВОРИМО ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Трете тисячоліття, в якому живемо зараз, позначене унікальною відмінністю — глобалізацією. Взаємопереплетіння світових політичних та економічних процесів проникають і в таку сферу, як духовність і культура. Погано це чи добре для сучасної цивілізації — розсудить час. Незаперечне одне — глобалізація охоплює планету і зупинити її неможливо. Водночас на тлі шаленого, здавалося б, нестримного руху поглинання та укрупнення, виник не менш захоплюючий, вражаючий політиків процес — йде масове відродження колись пригноблених чи політично принижених держав, побудованих на національному самовизначенні, самоствердженні. Ми стали свідками того, що в другому тисячолітті відбувся крах як колоніалізму, так і комунізму. Людство поступово навіряється до духовного розвою, утвердження демократичних засад свободи. Час диктату чи то військового, чи то економічного, чи навіть газового тиску відходить за лаштунки світового політичного дійства. Пріоритетного значення набувають дипломатичні стосунки у вирішенні міждержавних суперечностей, конфліктів, передусім шляхом переговорів та міжнародних домовленостей. Дипломатія є тією візитівкою, яка формує самодостатність держави. Це аксіома. Адже світовим порядком мають управляти розум і мудрість. І ще одна незаперечна істина — дипломатія невід’ємна складова істо-

рії будь-якої держави. І, отже, сьогодні не знати власної української дипломатичної історії, напевно, невинуватиме невігластво. Насамперед, керуючись такими мотивами і враховуючи, що дипломатичні сюжети періоду Київської Русі-України, козацької держави Богдана Хмельницького, наступних гетьманів і особливо історія дипломатії Української Народної Республіки були практично «білими плямами» нашої історії, вирішено започаткувати проект видання щорічного наукового альманаху «Україна дипломатична».

Безперечно, як і в кожного, хто береться за нову справу, були хвилювання. Але тверде переконання в необхідності здійснення такого видання, підтримка наукової громадськості, передусім гуманітарних інститутів Національної академії наук України, учених провідних університетів країни — Київського національного університету імені Тараса Шевченка і Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, надали насади і впевненості.

Коли у 2000 році презентували першу книжку наукового щорічника «Україна дипломатична», реакція запрошених (серед них відомі історики, дипломати, громадські й політичні діячі) була, принаймні для засновників цього видання, надзвичайно приємною новиною. Загалом і думка наукової громадськості, і відгуки засобів масової інформації сходилися до одного: настав час предметно і періодично відтворювати історію дипломатичного життя України, публікувати змістовні і глибокі розвідки про діяльність творців зовнішньої державної політики, знайомити читачський загал з епістолярієм відомих дипломатів, з ґрунтовними науково-теоретичними дослідженнями цієї важливої галузі міжнародних відносин. Отримавши загальне визнання, редакційна колегія новоствореного щорічника з ентузіазмом взялася за справу. Наслідки не забарилися. Наповнення редакційного портфелю — свідчення необхідності й популярності видання в наукових колах. А творчі пошуки, помножені на реальні завдання сьогодення, стали запорукою зарубіжної популярності. І ось вже третій випуск нашого щорічника започаткувала стаття генерального секретаря ООН Кофі Аннана «Демократія — це спосіб життя». У ній, зокрема, зазначалося: «Внесок підтримання миру та безпеки у світі не обмежується миротворчістю. Кілька років тому представника вашої країни було обрано Головою Генеральної Асамблеї ООН. Нещодавно Україну було

обрано до Комісії ООН з прав людини. Ваша держава є членом Економічної та Соціальної Ради ООН.

У цьому контексті особливого значення набуло видання обсягового й авторитетного щорічника «Україна дипломатична», який містить щороку докладну й достовірну інформацію про іноземні представництва на терені України і українські — в країнах світу. Крім того, він надавав свої сторінки як вітчизняним, так і зарубіжним дипломатам, історикам, журналістам-міжнародникам. Щорічник не претендує на істину в останній інстанції, але дає простір для плюралізму думок, слугує благородним цілям ООН. Бажаю щорічнику успіхів і процвітання».

Україна дипломатична. У цьому словосполученні віддзеркалено все: минуле і сучасне, документи і спогади, актуальні теоретичні дослідження та інтерв'ю, есе, дипломатична хроніка. За ці роки склалася усталена модель науково-енциклопедичного періодичного видання. Серед рубрик слід виокремити наступні: «Наші публікації», «Посли України в іноземних державах», «Іноземні послы в Україні», «Генеральні консули іноземних держав в Україні», «До джерел», «З відстані століть», «Дослідження. Розвідки», «Сучасна українська дипломатія», «Нотатки посла», «Слово генерального консула», «Портрети дипломатів», «Критика. Бібліографія. Звідомлення», «Хроніка подій».

Народження кожного наступного випуску щорічника — процес творчий, у якому задіяні наукові сили насамперед Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Дипломатичної академії, Національного інституту стратегічних досліджень, ряду інститутів гуманітарного профілю Національної академії наук України, викладачі провідних вузів. Формування моделі видання — безпосередня справа редакційної колегії, до якої входять академіки НАН України Леонід Губерський, Олексій Онищенко, Сергій Пирожков, члени-кореспонденти Віктор Даниленко, Мирослав Романюк, Павло Сохань, Валерій Солдатенко, академік Академії педагогічних наук Віктор Андрущенко, доктор філософських наук Володимир Бех, доктори історичних наук Володимир Борисенко, Ірина Войцехівська, Степан Віднянський, Борис Гуменюк, Андрій Кудряченко, Ірина Матяш, Володимир Сергійчук, доктори політичних наук Григорій Перепелиця, Леонід Шкляр, доктор географічних наук Ростислав Сосса, кандидати історичних наук Анатолій Денисенко, Володимир Лозицький, заслуже-

ний діяч мистецтв України Василь Туркевич, заслужені журналісти України Віктор Пасак, Віктор Чамара, Михайло Сорока, член-кореспондент Академії мистецтв України Петро Чуприна, академік Академії педагогічних наук Петро Кононенко, кандидат філологічних наук Микола Железняк, дипломати Іван Гнатишин, Юрій Костенко, Василь Кирилич.

Десять випусків наукового щорічника «Україна дипломатична» дають нині усі підстави вести мову не тільки про те, що видання відбулося і зайняло свою належну нішу серед історичних видань в нашій країні, воно отримало також високу оцінку наукової міжнародної спільноти і дипломатичної громадськості, зокрема міжнародних організацій ООН і ЮНЕСКО. Це зобов'язує редакційну колегію, редакцію до подальшого вдосконалення, до активних пошуків нових цікавих тем, нестандартної подачі матеріалів, розширення кола авторів.

У цьому контексті є потреба зупинитись на структурі нашого видання, яка склалася впродовж останніх років нашого існування. Структуровано щорічник витримує наступну побудову викладу матеріалів:

- актуальні статті щодо стану дипломатичної думки на сучасному етапі;
- теоретичні дослідження політичних і державних діячів, учених, істориків, філософів, політологів про зовнішньополітичні стосунки;
- історичний пласт української дипломатії (період давньої України-Русі, козацька доба, часи Української Народної Республіки);
- публікація дипломатичної спадщини: документи, архіви, щоденники дипломатів, епістолярій;
- життєписи відомих українських дипломатів;
- бібліографічні огляди літератури щодо міжнародних відносин;
- вміщення хроніки найважливіших подій дипломатичного життя в Україні протягом року.

Провідною темою одного з випусків щорічника стала Україна і ООН.

Унікальністю нашого видання є постійне вміщення енциклопедичних біографічних довідок про глав дипломатичних місій вітчизняного та зарубіжного дипломатичного корпусу, подання інформації про почесних консулів.

Історія належить до тих наук, яка сконцентровує в собі значний потенціал знань про спосіб життя, народні традиції, скарби культури, зберігає оцінки діянь визначних особистостей, взаємин між державами. Споглядаючи зараз (коли глобалізаційні процеси сколихнули земну цивілізацію і лише дипломатичними заходами можна досягти рівноваги) з часового плину осмислення української думки в контексті світової та пооцінюючи витвір нашого історичного буття і національної свідомості через призму минулого, переконані, що ознайомлення зі спадщиною спонукатиме читача до раціонального осягнення головних тенденцій суспільного часу і перспективного бачення майбутнього.

Покоління відходить й покоління приходить, а земля віковічно стоїть (Книга Еклезіастова, 1, 4). Наше покоління своїми діяннями лишить добру пам'ять на планеті.

Наш часопис не має журнальних аналогів. Досі попри багатотомову історію української періодики — проблематика української дипломатії не висвітлювалася і практично була невідомою не тільки для широкого читацького загалу, а навіть для наукового кола.

Щорічник «Україна дипломатична» віддзеркалює історію української дипломатії як історичну науку, внесок якої збагачує скарбницю вічних значностей, що має слугувати безпечності людства. Розглядаючи проблемні міжнародні ситуації в рамках джерелознавчої парадигми, наше видання подає знання про минувшину, які необхідні сучасному суспільству для прийняття нагальних рішень. З цього погляду впродовж років визначилися основні напрямки видання, а саме: висвітлення здебільшого невідомих або малознаних сторінок історії української дипломатії, аналіз сучасного дипломатичного життя України у світовому вимірі, теоретичні аспекти міжнародних політичних відносин, хронологія найважливіших подій поточного року. Щорічник постійно друкує біографічні довідки зарубіжного і вітчизняного дипломатичного корпусу. Популярністю викладу матеріалу приваблюють есе-портрети українських дипломатів, спогади, мемуари. Дбаємо і про наповнення ілюстративного ряду.

Зупиняючись на загальних характерних позиціях нашої роботи, слід відзначити дружну, доброзичливу, злагожену, творчу працю нашої редакційної колегії. Якщо проаналізувати нашу роботу у кількісних показниках, то простежується така діаграма: у першому випуску надруковано статей — 21, другому — 43,

третьому — 55, четвертому — 42, п'ятому — 45, шостому — 37, сьомому — 27, восьмому — 43, дев'ятому — 50, десятому — 62, загалом 415 наукових публікацій. Якісній роботі, звичайно, сприяє творча вимогливість, поєднана з ініціативністю і доброзичливістю, яка панує у нашому науковому середовищі.

Глобальні процеси політичного й дипломатичного життя, історична ретроспектива міжнародних подій, теоретичні проблеми й нагальні питання дипломатичної практики — незмінні теми видання. Редакційна колегія намагається тримати руку на пульсі життя. Особливо зараз до нас надходить багато статей від послів як зарубіжних, так і вітчизняних. Це певний показник авторитету нашого видання. Думаємо, що нам слід і надалі активізувати роботу в цьому напрямку. Наше видання має бути справжньою трибуною українських і зарубіжних дипломатів, висвітлювати історію української дипломатії в її надзвичайно цікавому розмаїтті.

Переповідати про всі десять випусків у статті неможливо, та власне і немає такої потреби, адже редакція подбала про видання систематичного анотованого довідника змісту щорічника «Україна дипломатична», який стане в нагоді не лише дослідникам історії української дипломатії, а й навчальним посібником для слухачів Дипломатичної академії України, студентів Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

З року в рік зростає і обсяг щорічника. Однак редакційний колектив дбає, щоб змістовне наповнення видання відповідало високим науковим та редакційним критеріям, відрізнялося тематичною різноманітністю. Значний пласт публікацій відводиться висвітленню проблем новітньої української дипломатії. Як завжди читач зустрінеться з новими авторами, серед яких відомі дипломати, політологи, журналісти, доторкнеться до цікавих сторінок захоплюючої історії міжнародних відносин, таємниць дипломатичного мистецтва.

І хоча щорічник «Україна дипломатична» за своїм змістом є елітарним і практично бібліотечним виданням, що на наш погляд цілком виправдано, редакція не відчуває браку матеріалів. Безперечно, як у кожній творчій справі, у нас є проблеми. Йдеться про глибше й об'ємніше висвітлення тем зовнішньої політики України в умовах глобалізації, місця і ролі української дипломатії в міжнародних організаціях. Щорічник ще не став

широкою трибуною насамперед українських діючих послів. Не завжди належну активність, можливо, проявляє редакція, але нерідко і ми не отримуємо зворотної позитивної реакції від наших дипломатів. Можливо, на сторінках нашого видання настав час розповідати про діяльність наших консульств. Справжньою окрасою щорічника були б аналітичні статті керівництва та відповідальних працівників Міністерства закордонних справ України з висвітленням широкого аспекту стану напрямів зовнішньополітичного курсу. В майбутньому редколегія розраховує в цьому на вагомому підтримку як керівництва Міністерства закордонних справ України, так і вітчизняного дипломатичного корпусу.

У цьому ключі варто зупинитися на деяких засадничих моментах подальшої роботи редакції і редакційної колегії наукового щорічника.

Перше. Продовжуючи й надалі друкувати дослідження з історії дипломатії, редакція збільшить обсяг публікацій про проблеми сучасного міжнародного життя.

Друге. Редакційна колегія вдячна Міністерству закордонних справ України (з 2008 р. нашому співзасновнику) за активну співпрацю, яка, сподіваємось, буде продовжуватись, залучаючи надалі більш активно до роботи департаменти та управління цього відомства.

Третє. Видання ширше висвітлюватиме події поточного року, бо на те він і щорічник. Разом з публікаціями статей Надзвичайних і Повноважних Послів, як вітчизняних так і зарубіжних, подаватимемо хроніку найважливіших подій, заходів, які проводять дипломатичні представництва в Україні. Адже це також історія дипломатичного життя.

Четверте. Публікуватимемо матеріали, в яких йтиметься про участь України в міжнародних організаціях, таких як ООН, ЮНЕСКО, висвітлюватимемо інтеграційні процеси України у світову спільноту та інші.

П'яте. На сторінках видання вміщуватимуться матеріали теоретичних засад історії дипломатії як наукової дисципліни, яка щонайтісніше пов'язана із загальною історією міжнародних відносин і водночас із міжнародним правом та галузевими дисциплінами міжнародного права, такими як право зовнішніх зносин, дипломатична та консульська служба, дипломатичний протокол.

Шосте. Постійне місце в щорічнику відводитиметься публікаціям архівів Міністерства закордонних справ України.

Сьоме. Надаватимемо слово керівникам міжнародних представництв, міжурядових організацій, зарубіжних фінансових структур. Особливу увагу приділятимемо висвітленню діяльності ООН і ЮНЕСКО.

За усталеною традицією щорічник «Україна дипломатична» надходить до дипломатичного корпусу, слухачів Дипломатичної академії України, бібліотеки Конгресу США, провідних книгозборищ світу згідно книгообміну, здійснюваного Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського, до державних та наукових установ, посольств та міжнародних організацій.

Хто розумно дивиться на світ, на того й світ дивиться розумно.

Дипломатія — це своєрідна візитна картка розуму державницької політики. Українська дипломатія має свою цікаву, часом легендарну історію, має певні здобутки і зараз на міжнародній арені. Відтворити це і прагне наш щорічник «Україна дипломатична». Десять випусків — свідчення творчої праці редакційної колегії, учених, академічних інститутів і вузів, дипломатів, журналістів, чисельного авторського колективу.

Настав час предметно і періодично висвітлювати історію дипломатичного життя України, публікувати змістовні й усебічні розвідки про діяльність творців зовнішньої державної політики, знайомити читацький загаль з епістолярієм відомих дипломатів, із ґрунтовними науковими теоретичними дослідженнями цієї важливої галузі міжнародного спілкування. До творчої співпраці на сторінках щорічника «Україна дипломатична» запрошуємо дослідників історії української дипломатії, дипломатів, учених, журналістів.

Давайте разом творити літопис української дипломатії!

**Вітальне слово заступника
Глави Секретаріату Президента
України, Надзвичайного
і Повноважного Посла
Андрія Гончарука
з нагоди 10-ї річниці видання
«Україна дипломатична»**

ШАНОВНІ ДРУЗИ!

Вітаю творчий колектив щорічника «Україна дипломатична» із 10-річчям! Десять років для видання — це пора зрілості, творчої достатності і мудрості.

Нині воно заслужено посідає почесне місце в ряду шанованих видань, які спеціалізуються у сфері міжнародних відносин.

Зроблене за ці роки викликає глибоку повагу до вдумливої і самовідданої праці авторського колективу, підпорядкованої єдиній меті — створенню високо-професійного і сучасного інформаційно-наукового продукту.

Вже першими не по-дитячому впевненими кроками щорічник обґрунтовано підтвердив амбітність своїх намірів — гідно презентувати світові Україну.

«Україна дипломатична» — це не тільки про Україну, її дипломатію і зовнішню політику, а й про широке коло інтересів, які охоплюють найрізноманітніші сфери міжнародної політики, це пошук відповідей на актуальні проблеми сьогодення.

На її сторінках як добрі знайомі зустрічаються високочолі інтелектуали і відповідальні посадовці, маститі ветерани дипломатичної служби і талановита наукова молодь, провідні іноземні науковці та дипломати.

Почерк і стиль видання вирізняються патріотизмом, державницьким мисленням та відповідальністю перед собою і читачами.

У ювілейний для «України дипломатичної» рік хочу побажати усьому колективу плідного творчого пошуку і нових досягнень!

Андрій Гончарук

Анатолій Зленко,

*Міністр закордонних справ України
(1990–1994, 2000–2003 рр.),
Надзвичайний і Повноважний Посол України,
член Колегії МЗС України*

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: ЯК ЦЕ БУЛО?

I

Усучасній науковій літературі не існує чіткого підходу до виокремлення етапів формування зовнішньої політики України. Той факт, що таке формування відбулося в складних умовах становлення державності — це є незаперечною істиною. За відносно короткий історичний період існування незалежної України новій державі довелося долати важкий шлях як у вирішенні низки питань стратегічного, так і суто практичного характеру. Звичайно, цей шлях був почесний, але дуже непростий, значимість якого історики мають ще належно оцінити. Україна, як молода незалежна держава, не знала ні старих, ні традиційних союзників і партнерів. Літопис української зовнішньої політики починався писатись практично заново. Новій українській дипломатії доводилося керуватись визначальними інтересами України і тодішніми реаліями її міжнародного становища. Досвід багаторічної роботи в дипломатичних установах України при міжнародних організаціях поклав на невеликий колектив колишнього Міністерства закордонних справ масштабні завдання — прокладати у ще малознаних лабіринтах міжнародної політики новий і надійний курс держави.

У процесі практичної реалізації цього курсу виникало багато складних проблем, вирішення яких вимагало надзвичай-

них зусиль і неординарних інколи засобів їхнього розв'язання. Зрозуміло, що кожний крок України на міжнародній арені мусив бути виваженим, оскільки молода держава не мала права схибити. Вона виходила на новий політичний і правовий простір, де значною мірою підтверджувалась і випробувалась її державність.

Припинення існування радянської держави породило багато проблем. Наступники Радянського Союзу, які зголосилися його «продовжувачами», піддавали постійному тискові нашу державну політику. Протистояння минулого і нового, гостра внутрішньополітична боротьба старого партійного і державного апарату з новими демократичними силами, рівно як і амбіційність окремих нових політиків, особливо у Верховній Раді, а також невідзначеність у багатьох питаннях — не могли не заторкувати зовнішню політику України.

Українська дипломатія добре розуміла своє місце в цих політичних процесах і усвідомлювала відповідальність перед народом. Умови, в яких започатковувалась наша незалежна зовнішньополітична діяльність, імперативно ставили питання про те, щоб зовнішня політика не стала яблуком розбрату, предметом торгівлі, а спрямовувала свою діяльність у прагматичне русло з метою найефективнішого забезпечення національних інтересів нашої держави.

Виникало ще ряд практичних питань. Україна не мала ні спеціалізованих центрів з питань міжнародної проблематики, ні робочих структур, ні експертів і навіть достатньої кількості кваліфікованих дипломатичних кадрів, які могли б відразу включитися в роботу на різних напрямках. Отже, поряд з нагальними проблемами утвердження у світі нашої країни треба було вирішувати низку організаційних питань. Ситуація вимагала неординарних кроків для забезпечення найскорішого міжнародного визнання нової держави, від чого великою мірою залежало її подальше існування.

Однак на порядок денний поставало головне питання: якою має стати зовнішня політика України, чим її конкретно наповнити, яким напрямом віддати пріоритет — усі ці питання перестали бути для нас суто теоретичними, вони набули практичного виміру і потребували відповідей, причому таких, яких вимагав поточний момент.

Цим питанням ми присвятили спеціальну конференцію у Міністерстві закордонних справ у квітні 1990 року за участю вчених-істориків, правознавців, дипломатів. Вивчали досвід інших країн і, зокрема, питання організації роботи та структуру зовнішньополітичних відомств, їхню договірну практику, консульську роботу і таке інше. Все це скрупульозно аналізувалося і те, що становило для нас цінність, враховувалося в практичній роботі. Але ми торували свій власний шлях. І порівняти те, що вже стало нормою в існуючих незалежних державах, з тим, що починало лише зароджуватися, в тому числі й основи самої держави — все це відрізняло українську дипломатію від інших і змушувало шукати свій власний вибір.

Цей короткий перебіг загальних моментів дає можливість лише до певної міри скласти уявлення про практичну роботу одного з важливих напрямів розбудови держави на етапі її переходу від однієї соціально-політичної системи до іншої, із започаткуванням діяльності нових державних інститутів влади. Але цей перехід здійснювався через певні етапи конкретної зовнішньополітичної діяльності. Найчастіше розглядається трьохетапна періодизація відповідно до президентських термінів перебування у владі: перший етап — часи Л. М. Кравчука; другий — Л. Д. Кучми; третій — В. А. Ющенко, який розпочинається від помаранчевої революції та обрання нового президента України. Натомість до визначення цих періодів долучаються і зарубіжні експерти. Американський політолог Тарас Кузьо виділяє також три періоди у відносинах України із Заходом і характеризує їх так: «1991–1994 роки — період байдужості; 1995–1999 — період партнерства і з 2000 — період розчарування»¹. Звичайно, ці визначення є досить спірними, відчувається односторонній підхід з позиції зарубіжного аналітика, який недостатньо поінформований про справжній характер процесів, пов'язаних із зовнішньополітичною діяльністю перших складних років становлення держави та формування її зовнішньої політики. Названі Т. Кузьо періоди виглядають досить спрощеним підходом до періодизації зовнішньої політики України. Зрозуміло, що визначення таких періодів можливе лише за умови глибокого аналізу процесів формування основ зовнішньої політики та поступового впровадження її в життя.

Увесь масштаб і глибина потрясінь, які супроводжували розпад Радянського Союзу і як наслідок — появу на політичній

карті світу нової незалежної України визначили основні етапи, покликані вирішувати конкретні завдання в сфері зовнішньополітичної діяльності. Ці етапи (періоди) можна умовно розділити на такі: перший — 1990–1991 роки — підготовчий період становлення суб'єктності України в міжнародних відносинах; другий — 1992–1994 — інституційне, кадрове та концептуальне становлення зовнішньої політики і дипломатичної служби України, активна робота над вирішенням нагальних завдань, пов'язаних із закріпленням України в системі міжнародних відносин; третій — 1995–1996 — закріплення ролі України в системі міжнародних відносин; четвертий — 1997–2000 — визначення стратегічного зовнішньополітичного курсу та робота над утворенням України як регіонального лідера; п'ятий — 2001–2004 — застосування кризових стратегій щодо політики України, випробування для її зовнішньої політики та міжнародних відносин; шостий — 2004–2008 — розгортання стратегії європейської та євроатлантичної інтеграції України, вплив внутрішньополітичних процесів на міжнародні позиції України².

Усі ці періоди, як правило, супроводжувалися гострою політичною боротьбою навколо реалізації як першочергових, так і перспективних завдань, пов'язаних із веденням ефективної і незалежної зовнішньої політики та забезпечення виходу України на міжнародну арену.

II

Ухвалення Декларації про державний суверенітет України³, прийняття Акту проголошення незалежної України⁴, а також проведення Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року започаткували необхідні правові та політичні передумови для створення незалежної Української держави і становлення України як повноправного суб'єкта міжнародних відносин. Перед Україною відкривався шлях до зовнішньополітичної самоідентифікації. Її міжнародна діяльність була цілком і повністю підпорядкована досягненню цієї мети, хоча слід зазначити, процес виявився складним і суперечливим. Перш за все це було пов'язано з відсутністю необхідного досвіду державотворення і суперечливими уявленнями про власне майбутнє. Ставало очевидним, що українське суспільство ще не підготовлене не лише до радикальних політичних та економічних змін, але й до створення незалежної зовнішньої політики, не говорячи вже

про складність внутрішньополітичної ситуації в країні, яка переживала непростий трансформаційний процес. Відчувався й брак політичної волі певних політичних сил, постійне протистояння між затягненими «західниками» і не менш радикальними «радянськими», рівно як і «тиск на Україну сил, які ніяк не могли змиритися, що вона стала незалежною, або не дуже прихильно ставилися до намірів України стати повноправним членом як європейської, так і світової спільноти». З цього аналізу можна зробити висновок, що реалізувати зовнішню політику країни за умов вируючої на той час економічної кризи і фактичної відсутності політичного консенсусу стосовно її зовнішньополітичного курсу виявилось надзвичайно складним завданням. Незважаючи на такі обставини, докладалися значні зусилля, щоб зовнішня політика не стала яблуком розбрату і предметом торгівлі, а спрямовувала свою діяльність у прагматичне русло найефективнішого забезпечення національних інтересів України².

Отже, Міністерство закордонних справ України після прийняття Декларації про державний суверенітет, незважаючи на існування ще тісних рамок конституційної системи колишнього Союзу РСР, взяла курс на здійснення власної національної зовнішньої політики. Перші візити, перші переговори, яких було надзвичайно багато, як і перші двосторонні угоди і договори, — все було вперше і воно почало працювати на нову державу. Ніколи не забуду сміливої підтримки всіх наших починань з боку керівництва Угорщини. Ще до прийняття Акту проголошення незалежності України угорські керівники вели з нами бесіди на рівних, заохочували до розширення двосторонніх зв'язків. Були напрацьовані і підписані перші важливі документи про співробітництво у різних галузях. 23–24 серпня 1990 року відбувся візит до Угорщини міністра закордонних справ України. Зустрічі з колишнім прем'єр-міністром І. Анталом та міністром закордонних справ Є. Ессінським засвідчили з їхнього боку велике бажання сприяти нашому поступальному рухові до зміцнення незалежності. До речі, цьому намагалося зашкодити Посольство СРСР в Угорщині, яке відстежувало кожний наш крок і навіть попереджало, що «не допустить будь-яких дій», які не узгоджувалися б із союзними відомствами. Мій виступ перед дипломатичним складом цього посольства, де йшлося про розширення і зміцнення міжнародних зв'язків України, був сприй-

нятий з певним скептицизмом. Але ми сміливо окреслювали горизонти міжнародної діяльності і, незважаючи на присутність «супроводжувачих», доносили до угорського керівництва наші плани і завдання⁶.

З таким же протистоянням з боку радянських посольств ми зіткнулися і в інших країнах, але найбільш жорстким воно виявилось в Угорщині, що, як добре відомо, залежало від особистості посла. На той час цю посаду обіймав Іван Абоїмов. Пізніше, наприкінці 90-х — на початку 2000 року він працював як Надзвичайний і Повноважний Посол Російської Федерації в Україні. Його замінив на цій посаді у 2001 році В. С. Черномирдін.

У травні 1991 року з візитом до Угорщини відбув Голова Верховної Ради України Леонід Кравчук. Він здійснив надзвичайно успішний візит, який завершився підписанням дев'яти різних документів. На той час вони визначали де-юре і де-факто підтримку України.

Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року і Всеукраїнський референдум 1 грудня того ж року, який підтвердив цей Акт, стали визначальними етапами в окресленні головних напрямів і підходів у розвитку та реалізації самостійної зовнішньої політики України. Цей документ став своєрідним стимулом у подальшій активізації роботи зовнішньополітичного відомства. негайно була спланована робота по налагодженню контактів з низкою країн, затверджено графік зарубіжних поїздок міністра закордонних справ. На порядок денний поставо питання активного роз'яснення значення проголошення незалежності України і водночас започаткування міждержавних відносин.

Показовим у цьому контексті став візит міністра закордонних справ України до Польщі, який розпочався невдовзі після проголошення Акту. В ході переговорів з главою зовнішньополітичного відомства сусідньої держави К. Скубішевським було обговорено розгорнутий план нашої зовнішньополітичної діяльності і відповідно наше бачення розбудови двосторонніх відносин. Польська сторона привітала спрямованість України до незалежності. За результатами переговорів було досягнуто домовленості про започаткування роботи офіційного представника уряду України в Польщі. Невдовзі цю посаду обійняв Теодозій Старак. Усі обговорювані питання знайшли своє відображення

в комюніке за підсумками візиту. Це були перші кроки до налагодження двосторонніх зв'язків між двома країнами. Весною 1992 року ми вітали польського міністра у Києві. Його візит значно зближив наші позиції з багатьох питань. Але це вже було після Всеукраїнського референдуму і на нашому шляху не було тіней, які могли б затьмарити бажання розвивати рівноправні відносини в інтересах двох незалежних держав. Слід нагадати, що Польща була першою країною, яка визнала 2 грудня 1990 року незалежність України і невдовзі встановила з новою українською державою дипломатичні відносини.

Слід зазначити, що вихід України на світову арену у новому історичному статусі дав можливість здійснювати зовнішньополітичну діяльність в якісно відмінному від радянського періоду правовому та суспільно-політичному середовищі. Попри всі складнощі, що виникали в ході становлення зовнішньої політики, варто віддати належне тому факту, що із появою нових механізмів формування зовнішньої політики в результаті демократизації політичного і суспільного життя міжнародна діяльність України врешті-решт «утвердилася в політичній та громадській свідомості середнього українця». Йдеться, головним чином, про свідоме розуміння переважною більшістю суспільства системи зовнішньополітичних пріоритетів, визначених у перші роки незалежності нашої держави. Це вже виявилось першим позитивним симптомом, який засвідчував, що стратегія становлення суб'єктності України в міжнародних відносинах набирала чинності, незважаючи на усі складнощі, пов'язані з процесом становлення демократії та започаткування процесу ринкової економіки, які, як відомо, супроводжувалися значними наслідками, які до певної міри позначилися на початковому етапі формування зовнішньої політики України.

Великий вплив на становлення суб'єктності України у міжнародних відносинах мало й те, що зовнішня політика почала сприйматися як одна із сфер державної діяльності, що утверджувалася. Це визначило шляхи принципового вибору розвитку держави. До речі, цей вибір відбувався як в атмосфері гострих теоретичних дискусій, так і в процесі пошуку конкретних і досить складних проблем, заторкував національно-державні інтереси незалежної України та її зовнішню політику, яка знаходилася в процесі формування. На порядку денному стояла надзвичайно важлива низка складних проблем — від становлення

дипломатичної служби України, до вироблення концептуальних засад зовнішньої політики, а також вирішення нагальних завдань, які залишалися у спадок нашій державі після розпаду СРСР.

III

Перед Україною відкривався новий політичний і правовий простір, де мали утверджуватися основи державної незалежності. Зовнішня політика була покликана вирішувати масштабні і небуденні завдання, які вимагали граничного напруження інтелектуальних і фізичних сил.

На порядку денному роботи зовнішньополітичного відомства постало головне питання — забезпечити міжнародне визнання України як держави. Почалися активні переговори з представниками США, Канади, країн Західної і Центральної Європи.

Пригадуються досить напружені переговори у Бонні з міністром закордонних справ Федеративної Республіки Німеччина Г. Геншером, які проходили 19–22 грудня 1990 року. На той час він обіймав посаду Голови Ради міністрів закордонних справ держав-учасниць Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі. Досить зрозуміле і доброзичливе ставлення Г. Геншера до наших прохань щодо визнання України країнами Європейського співтовариства і приєднання до Заключного Гельсінського Акту та прийняття до НБСЄ сприяли досить швидкому вирішенню цих питань. У моїй присутності, і не гаючи часу, він погоджував по телефону ряд питань зі своїми колегами по Європейському співтовариству і, зокрема, з Головою Ради міністрів Європейських співтовариств, міністром закордонних справ Нідерландів Х. Ван Ден Бруком. Грудневого суботнього вечора 1991 року, після напруженого дня роботи разом з Геншером брали участь у прес-конференції, на якій журналістам повідомили про готовність ФРН і країн Європейського співтовариства визнати нашу країну і сприяти її участі в НБСЄ. Це були перші успішні кроки на цьому напрямку. Г. Д. Геншер показав себе мудрим і далекоглядним політиком.

На цей період уже розпочався активний процес визнання України, але ми чекали на визначення позиції провідними країнами світу. Правда, цьому передували контакти, численні зустрічі і переговори. Ще до проведення Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року у Вашингтоні 11 жовтня того ж

року відбулися важливі переговори у Державному департаменті США. В ході цих переговорів наша делегація ознайомила Держсекретаря Дж. Бейкера з основними принципами побудови незалежної української держави і практичними кроками по реалізації їх. Були визначені концептуальні параметри зовнішньої політики України, перші кроки з метою втілення її в життя.

Нам приємно було почути прихильне ставлення США до утвердження державної незалежності в республіках колишнього СРСР і запевнення з боку офіційних чинників американської адміністрації, що США поважають право народів на самовизначення і керуються принципами Гельсінського Заключного Акту щодо зміни статусу республік мирним і демократичним шляхом. Ми зрозуміли, американська адміністрація певний час ще вичікуватиме, але рано чи пізно змушена буде остаточно визначитися. До цього її підштовхували об'єктивні процеси, які відбувалися на всьому колишньому просторі СРСР. Проте було очевидним, що все це сприймалося з певною пересторогою і адміністрація Буша ставилася до радикальних змін і сприймала їх як щось таке, до чого слід ставитися з особливою обережністю. Про це досить красномовно засвідчила добре відома промова Дж. Буша в Києві, виголошена перед депутатами Верховної Ради України 1 серпня 1991 року. Але час брав своє. Всеукраїнський референдум, який відбувся 1 грудня 1991 року, став переконливим свідченням справжнього стану суспільства.

Невдовзі, 18 грудня 1991 року, до Києва прибув Державний секретар США Дж. Бейкер. У ході переговорів він запевнив, що США найближчим часом визнають Україну і встановлять з нею дипломатичні відносини. 25 грудня 1991 року відбулося офіційне визнання Сполученими Штатами України як незалежної держави і заявлено про встановлення між двома країнами дипломатичних відносин (22 січня 1992 року).

Паралельно велися переговори з урядом Канади. 22 вересня 1991 року на запрошення Державного секретаря в закордонних справах Барбара Макдугал, делегація України прибула до Оттави. Головна увага в ході переговорів з Б. Макдугал була приділена питанням внутрішньої і зовнішньої політики України. Ядерна зброя, успадкована від СРСР, приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, виконання міжнародних зобов'язань колишнього Радянського Союзу, розвиток

демократичних процесів та політичних інститутів влади — все це далеко не повний перелік тих проблем, які тоді обговорили.

За підсумками цих переговорів 22 вересня 1991 року була підписана Декларація про відносини між Україною і Канадою. Ми надавали документу великого значення, оскільки він відкривав шлях для розвитку «історичних зв'язків між народами України і Канади». В цій Декларації було проголошено, що «у визначенні характеру і форми майбутніх відносин між Україною і Канадою... сторони поважатимуть вільно і демократично висловлений вибір народу України і керуватимуться принципами міжнародного права».

Політична важливість Декларації про відносини між двома країнами полягала в тому, що Канада була однією з перших західних країн, яка торувала шлях до налагодження стосунків з новою Україною і своїми діями подавала позитивний приклад іншим країнам. Подальший розвиток двосторонніх відносин, який підтверджувався обміном взаємними візитами керівників обох держав, створенням договірно-правової бази цих відносин, спільними діями на міжнародній арені, показав, що канадська сторона завжди дотримувалася досягнутих домовленостей, словом і ділом підтверджувала своє ставлення до нашого народу і української держави в цілому.

Нагадаю, що 2 грудня 1991 року Канада першою із західних держав визнала незалежність України і повідомила про бажання динамічно розвивати повноцінні двосторонні відносини. 27 січня 1992 року в ході візиту Державного секретаря в закордонних справах Б. Макдугал до Києва було підписано Спільну декларацію про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Канадою⁷.

Водночас налагоджувались активні контакти із сусідніми країнами, зокрема Польщею, Румунією, Угорщиною і колишньою Чехословаччиною. Стабільні і надійні основи співробітництва закладалися з незалежними державами Балтії — Латвією, Литвою та Естонією.

Велика увага приділялася розбудові відносин із західноєвропейськими державами. Активно розвивалися діалоги з Великою Британією, Францією, Італією, Нідерландами, Австрією, а також з Фінляндією, Данією, Швецією та низкою інших країн. Київ приймав міністрів закордонних справ цих держав, які особисто намагалися переконатися у справжніх намірах щодо полі-

тики нової України і на цій основі визначити можливе співробітництво. Ми, в свою чергу, ставили завдання про форми політичних, економічних, культурних і духовних зв'язків України з європейськими державами. Таке співробітництво мало стати підґрунтям для розширення участі України в міжнародних структурах та майбутнього інтегрування в загальноєвропейський і світовий економічний простір. Разом з тим, тривала наполеглива робота над тим, щоб з самого початку закладати підвалини, на яких Україна могла б з часом посісти своє місце у світовому балансі сил. Це була стратегічна мета і над нею ми ще мали багато працювати.

У полі зору керівництва України постійно знаходилося питання розвитку відносин з Росією та іншими державами-республіками колишнього Союзу. Поступова розбудова з ними стосунків на основі взаємної поваги і рівноправності заклала основи для збереження і примноження міжнародної довіри, подальшого розширення горизонтів зовнішньополітичної діяльності цих держав.

Цей побіжний огляд окремих моментів перших етапів формування зовнішньої політики України та її міжнародної діяльності дає читачеві лише окреме уявлення про складну роботу на початковому етапі становлення нашої держави, яка вимагала надзвичайно обережної і точної оцінки ситуації. На порядку денному стояло вирішення багатьох нагальних питань, пов'язаних з розбудовою нової держави та розвитком її зовнішньополітичної діяльності. До них слід віднести питання визначення режиму в'їзду, перебування і виїзду з України, виготовлення власних закордонних паспортів, створення пунктів перетину державного кордону України, підготовки необхідних двосторонніх договорів та угод, покликаних створювати юридичну основу відносин з іноземними державами. Постає також питання про відкриття закордонних установ України, визначення юридичних підстав для захисту прав та інтересів наших громадян за кордоном тощо. Особлива увага приділялась вирішенню комплексу проблем, які перейшли у спадщину від Радянського Союзу: низка питань про правонаступництво, у тому числі проблема справедливого розподілу боргів і активів колишнього Союзу, питання торговельно-економічного співробітництва, гарантії національної безпеки, кордонів, подвійного громадянства тощо. Відверто кажучи, впродовж усіх переговорів із зазначених питань на

Україну постійно на всіх рівнях здійснювався шалений тиск. Проте молода вітчизняна дипломатія успішно торувала шлях України у новий для неї світ.

IV

За короткий період вдалося досягти головного — забезпечити міжнародне визнання України як держави — рівноправного партнера у міжнародних відносинах, активного суб'єкта міжнародного життя. Зарубіжні провідні політики заявили, що виникнення в центрі Європи нової незалежної держави України стало найвагомим геополітичним зрушенням з часів Ялти і Потсдаму, тобто з часів останнього найбільшого політико-географічного поділу Європейського континенту внаслідок Другої світової війни.

Було важливо забезпечити збалансований підхід до формування засад зовнішньої політики України та розвитку її зовнішньополітичної діяльності як у розбудові двосторонніх відносин, так і в зміцненні та розширенні співробітництва через багатосторонні зв'язки, головним чином через систему міжнародних організацій.

Україна, як одна із засновниць Організації Об'єднаних Націй, продовжувала забезпечувати своє членство в цій світовій організації. Разом з тим стала повноправним членом Ради з питань безпеки і співробітництва в Європі. Наша держава поставила підпис під Гельсінським Заключним Актом і Паризькою Хартією для нової Європи⁸. Було взято курс на підвищення ролі НБСЄ, пізніше перейменовану в Організацію з питань безпеки і співробітництва в Європі, у розбудові загальноєвропейської системи безпеки, підсилення ефективності її оперативної діяльності в різних галузях, у тому числі переходу від реагування на конфлікти до превентивної дипломатії, зміцнення гарантій захисту прав національних меншин тощо.

Українська дипломатія активно включилася також у роботу створеної за ініціативою НАТО нової міждержавної структури — Ради Північноатлантичного співробітництва (РПАС), яка дала можливість об'єднати інтереси колишніх суперників — держав НАТО та країн колишнього Варшавського договору, включаючи держави — правонаступниці Радянського Союзу. Україна першою серед країн СНД поставила свій підпис під програмою «Партнерство заради миру»⁹.

Вже з перших конкретних зовнішньополітичних кроків велике значення надавалося і налагодженню контактів з Радою Європи. Було започатковано серйозний діалог з цією організацією. В результаті активної і цілеспрямованої роботи української дипломатії вдалося отримати за відносно короткий період статус «спеціально запрошеної» держави в Раді Європи, а її виконавчий орган — Комітет міністрів — підтримав прохання України про входження нашої країни до цієї організації як повноправного члена. Остаточне ж рішення, як відомо, дещо затягнулося. Україна стала членом Ради Європи лише у 1996 році.

В цей період вживалися заходи для налагодження контактів і на так званих «субрегіональних напрямках», включаючи Вишеградський трикутник, Центральноєвропейську ініціативу, Чорноморське економічне співробітництво. За участю України створено «Карпатський єврорегіон» як форму багатостороннього співробітництва прикордонних територій Польщі, Словаччини, Угорщини і України.

Наша держава стала також членом ряду міжнародних організацій, у тому числі Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Європейського банку реконструкції і розвитку, Міжнародної організації цивільної авіації та ін.¹⁰

Політично було забезпечено поступове входження України в простір Європи, що мало винятково велике значення у зв'язку з невдалими попередніми спробами розбудови власної державності і, відповідно, як результат, запізнення із входженням до сім'ї європейських народів.

V

З поступовим розширенням і поглибленням зовнішньополітичної діяльності постала необхідність розробки і затвердження законодавчим шляхом концепції, головних засад нашої зовнішньої політики, яка визначала б основні параметри діяльності України на міжнародній арені, її місця і ролі в сучасних міждержавних відносинах. Створити принципи і норми за такий короткий період — це було колосальним завданням. При розробці концептуальних засад зовнішньої політики України фахівці Міністерства закордонних справ тісно співпрацювали з ученими, провідними спеціалістами в галузі міжнародних відносин, науковими і дослідницькими установами, враховували досвід публічних дискусій у засобах масової інформації. Завдяки цим

спільним зусиллям з'явилася ґрунтовна доктрина зовнішньої політики України, була прийнята Постанова Верховної Ради «Основні напрями зовнішньої політики України» (2.07.1993)¹¹.

Цей документ став основоположним для всіх державних установ і закладів, причетних до реалізації зовнішньополітичного курсу країни. Концепція визначає комплекс пріоритетів у сфері зовнішньої політики та механізми її здійснення. Закладені в ній положення покликані спрямовувати діяльність нашої держави у прагматичне русло найефективнішого забезпечення її національних інтересів.

Головними завданнями зовнішньої політики є утвердження і розвиток України як незалежної демократичної держави; збереження територіальної цілісності та недоторканності її кордонів; забезпечення стабільності міжнародного становища та зміцнення зовнішніх чинників її національної безпеки; включення національного господарства у світову економічну систему для його повноцінного і динамічного розвитку; захист прав та інтересів громадян України та її юридичних осіб за кордоном; створення умов для підтримання контактів із зарубіжними українцями та вихідцями з України; поширення у світі образу України як надійного і передбачуваного партнера.

В «Основних напрямках зовнішньої політики» визначені головні засади зовнішньополітичного курсу України, які передбачають, що наша держава здійснює відкриту міжнародну політику і прагне до взаємовигідного співробітництва з усіма заінтересованими партнерами. Вона не висуває територіальних претензій до сусідніх держав і водночас не визнає жодних територіальних зазіхань до себе, засуджує війну як знаряддя національної політики, не вбачає в жодній державі свого ворога і не вважає себе ворогом жодної держави.

В концептуальних засадах «Основних напрямів...» чітко визначені керівні принципи додержання примату міжнародного права в зовнішній політиці, неподільності міжнародного миру і безпеки, обстоювання підходу «безпека для себе — через безпеку для всіх». Важливим положенням основних напрямів нашої зовнішньої політики є те, що в них передбачена позиція України щодо розміщення іноземних військ на територіях інших держав без їхньої чітко висловленої згоди.

Виходячи з цих головних засад і враховуючи першочергові та довгострокові національні інтереси, передбачено здійснення

зовнішньої політики України у чотирьох головних сферах: розвиток двосторонніх відносин, розширення участі в європейському регіональному співробітництві, співробітництво з колишніми республіками Радянського Союзу, участь в ООН та інших міжнародних організаціях. У кожній з цих сфер передбачені найважливіші напрями і пріоритети. Вони становлять суть і смислове ядро визначення місця та ролі України в сучасних міжнародних відносинах.

Цілком зрозуміло, що концепція зовнішньої політики — це «рухома система», тобто вона є постійним процесом узгодження політики з реальністю та з динамікою розвитку процесів і обставин. Цей документ дав можливість, спираючись на законодавчу основу, наполегливо працювати над досягненням стратегічної мети: поступове становлення України як великої європейської держави, здатної посісти належне їй місце у світовому співтоваристві.

На ці питання витрачені роки великих і напружених зусиль. Одні з них вдалося у більш-менш прийнятній формі вирішити, деякі залишаються ще й сьогодні на порядку денному і поки що не знаходять свого адекватного розв'язання. Україна прагне вирішувати ці проблеми шляхом переговорів, на принципах міжнародного права, віддаючи перевагу не силовим підходам, а пошукам компромісних, взаємовигідних і взаємоприйнятних рішень.

VI

Поряд із цими питаннями політичний розвиток українського суспільства відбувався під великим тиском проблеми глобального виміру і, в першу чергу, досить чутливої для нашого народу проблеми ядерної зброї, від вирішення якої великою мірою залежало як міжнародне визнання України, так і її місце серед цивілізованих держав світу. Тому не випадково, що з моменту проголошення незалежності і майже до середини 1996 року проблема ядерного роззброєння посідала чи не найголовніше місце практично на всіх переговорах високого рівня як із західними державами, так і з Росією.

Нагадаю, що ядерна політика України визначалась установчими документами Верховної Ради України, яка 16 липня 1990 року у Декларації про державний суверенітет проголосила, що Україна дотримуватиметься трьох неядерних прин-

ципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї. Пізніше цей намір неодноразово підтверджувався Верховною Радою, зокрема, у Заяві від 24 жовтня 1991 року, у зверненні до Парламентів та народів світу від 5 грудня 1991 року, у Постанові від 9 квітня 1992 року та в інших документах.

Скажу відверто, що впродовж усіх переговорів на Україну постійно на всіх рівнях здійснювався шалений тиск з метою остаточно юридично закріпити відмову від можливості набуття статусу держави, яка володіє ядерною зброєю.

Слід пам'ятати, що протягом перших місяців після проголошення незалежності наш головний пріоритет полягав у тому, щоб забезпечити утвердження України в міжнародному співтоваристві як незалежної держави, виключити можливість використання наявності на нашій території ядерної зброї для втягнення України в такі наднаціональні структури, участь в яких могла б призвести до підриву нашого суверенітету, поставити під загрозу нашу політичну незалежність.

З боку США та інших західних держав було висунуто як умову дипломатичного визнання жорстку вимогу до України взяти на себе чітке зобов'язання позбутися ядерної зброї, ратифікувати Договір про СНО-1 та приєднатися до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) як неядерна держава.

Ми зіткнулися із загальним протистоянням з Російською Федерацією. Мені особисто доводилося брати участь в основних переговорах з цього питання, а в багатьох випадках безпосередньо їх проводити. Це була надзвичайно напружена атмосфера, в деяких ситуаціях доходило навіть до ультиматумів на нашу адресу.

Визначення ставлення до ядерної політики ґрунтувалося значною мірою і на результатах всебічного аналізу можливих наслідків спроби України реально стати ядерною державою, нашої спроможності в нових умовах забезпечити щонайменше підтримання ядерної зброї не тільки у боездатному, але й просто у безпечному для власного народу стані. Результати цього аналізу, до якого залучалися провідні фахівці України, однозначні: наша держава не має необхідної інфраструктури, технологій та досвіду для вирішення цього завдання, а реалізація серйозної програми для створення відповідного потенціалу потребувала надзвичайно великих ресурсів, якими ми не володіли.

В той період США разом з Росією проводили лінію на те, щоб забезпечити для останньої статус єдиної держави- правонаступниці СРСР щодо ядерної зброї з усіма відповідними наслідками: здійснення повного контролю за стратегічними ядерними силами на нашій території. В результаті напружених переговорів цю неприйнятну для України політичну лінію вдалося поступово зламати.

Перші широкомасштабні переговори щодо статусу ядерної зброї на території України відбулися у травні 1992 року під час візиту Президента України Л. Кравчука до США. В ході зустрічі з президентом Дж. Бушем українська сторона чітко і ясно довела до адміністрації США свої плани набути статусу держави, що не володіє ядерною зброєю. Всупереч позиції США, які проводили лінію на те, щоб довести, що Росія стала «єдиним правонаступником СРСР» і що на цій основі Україна мала автоматично позбутися цієї зброї, тобто передати її Росії, керівництво України відстоювало свої справедливі вимоги і переконливо доводило, що наша держава фактично стала спадкоємицею цієї зброї, дислокованої на її території.

Пізніше ця теза знайшла своє відображення в «Основних напрямках зовнішньої політики України», де відповідне положення фіксує, що Україна «стала в силу історичних обставин власником ядерної зброї, успадкованої нею від колишнього СРСР».

Переговори з адміністрацією США та представниками Росії проводились постійно з моменту прийняття Акту проголошення незалежності України. Водночас ми намагалися брати безпосередню участь у всіх багатосторонніх переговорах, угодах і механізмах стосовно ядерних озброєнь і готові були до проведення двосторонніх консультацій з цих питань.

У жовтні 1991 року відбулися чергові консультації у Державному департаменті США. У присутності Державного секретаря Дж. Бейкера та його заступників Р. Бартолом'ю, Б. Зеліка та заступника помічника держсекретаря А. Кантера була викладена позиція України щодо ядерної зброї, розташованої на її території. На той час ця позиція ще не була остаточною і процес її вироблення тільки розпочався. Про це ми говорили відверто нашим американським колегам.

В свою чергу, американську сторону цікавили строки остаточного вироблення нашої позиції з цих питань, наше ставлення до договорів про обмеження стратегічних озброєнь. Ми почули

відверті заяви, що США не хотіли б появи нових ядерних держав на місці однієї і виходять з необхідності мати справу з одним партнером, маючи на увазі, звичайно, Росію.

Це була перша предметна розмова на такому рівні і великою мірою повчальною для нас з огляду на те, що ми лише розпочинали братися за вирішення такої досить складної проблеми.

Починаючи з 1990 року відбулося багато контактів на різних рівнях з американськими представниками. Питання основних принципів побудови незалежної української держави і практичних кроків її реалізації, проблема ядерного роззброєння, окремі концептуальні аспекти зовнішньої політики України стали предметом моїх особистих переговорів з президентом Дж. Бушем, міністром оборони Д. Чейні, радником президента США з питань національної безпеки Б. Скоукрофтом, Л. Іглбергером та багатьма іншими офіційними особами. З приходом до влади в США нової адміністрації ця робота продовжувалася з президентом Б. Клінтоном, віце-президентом А. Гором, держсекретарем У. Кристофером, радником з питань національної безпеки А. Лейком, новими міністрами оборони Г. Аспіном і потім У. Перрі, з першим заступником держсекретаря С. Телботтом.

Поступово ми почали відчувати, що накопичується той позитивний заряд, який мав привести до суттєвих зрушень у наших відносинах. Але необхідно було вирішити ще ряд питань, до яких американська сторона виявляла особливий інтерес і демонструвала зростаюче занепокоєння. Це, головним чином, проблема ядерної зброї. Ми вже наближалися до її вирішення. Тривав пошук оформлення погоджених думок, напрацьованих та до певної міри узгоджених підходів.

Серед документів, які окреслюють загальні контури вирішення проблеми стратегічної ядерної зброї України, стало підписання 14 січня 1994 року Тристоронньої заяви Президентів США, України і Росії. Ця угода була вироблена в умовах, коли двосторонні контакти з Росією себе вичерпали, завдяки напруженій дипломатичній роботі винайдена формула тристоронніх переговорів за участю США та Росії.

Протягом майже року після підписання Лісабонського протоколу (23 травня 1992 року) питання про участь у Договорі про СНО та приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї розглядалося в різних державних органах і в комісіях Верховної Ради України. Цьому питанню приділяли багато

уваги засоби масової інформації України та зарубіжних держав. Його обговорювали фахівці і науковці на міжнародних зустрічах, конференціях, семінарах. Одним словом, не буде перебільшенням сказати, що, мабуть, жодне інше політичне питання не привертало до себе стільки уваги керівництва і народу України, як питання про згадані договори.

Після укладення Лісабонського протоколу головною темою, яка заторкувалася на всіх переговорах із західними державами і Росією, залишалось питання про ратифікацію Україною Договору про СНО. Непросто проходило обговорення цього питання у Верховній Раді, де порушувалися досить гострі проблеми. Дедалі очевиднішим ставало те, що подальше зволікання з вирішенням ядерної проблеми працює проти України. Двосторонні переговори з Росією з таких ключових проблем, як статус стратегічних ядерних озброєнь, дислокованих на нашій території, надання компенсації за стратегічні та тактичні ядерні боезаряди, строки скорочення та ліквідації ядерних озброєнь, зайшли в глухий кут. Росія використовувала цю ситуацію для звинувачення України в ядерних амбіціях, послідовно проводила курс на створення іміджу нашої держави як «джерела загрози» для міжнародної безпеки і стабільності.

В пошуках виходу з цієї ситуації, завдяки копіткій дипломатичній роботі, був винайдений тристоронній механізм українсько-американсько-російських консультацій. Почергово у Києві, Вашингтоні і Москві проводилися тристоронні переговори, які відзначалися складністю і напруженістю. Результатом цих переговорів, як зазначалось вище, стала Тристороння Заява Президентів України, Росії і США від 14 січня 1994 року.

Головний зміст домовленостей, зафіксованих у московській Заяві трьох президентів, полягає в тому, що вона становить заключний елемент процесу розбудови реальної структури виконання прийнятого Верховною Радою рішення про досягнення Україною статусу держави, яка не володіє ядерною зброєю. Це серйозне і важке рішення сприяло прориву у відносинах із Сполученими Штатами, в тому числі в плані надання допомоги нашим економічним реформам, і дозволило зняти певною мірою напруженість на одному з найчутливіших напрямків українсько-російських відносин.

Президент України Л. Д. Кучма, як провідний фахівець в ракетно-космічній галузі, взяв на себе сміливість забезпе-

чити виконання нашою державою відповідних міжнародних зобов'язань. Україна підписала і ратифікувала ДНЯЗ, підписала 27 вересня 1996 року Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань (СТВТ), вийшла на підписання Меморандуму про надання гарантій безпеки Україні від 5 грудня 1995 року. 31 травня 1996 року Україна вивела зі своєї території останню ядерну боєголовку, а 30 жовтня 2001 року знищила останню шахтну пускову установку і, таким чином, завершила процес ядерного роззброєння. Ми стали першою країною, яка **добровільно** відмовилася від ядерної зброї.

VII

Вирішивши проблему з ядерною зброєю, Україна вирішувала низку інших проблем, які вимагали від нас напруженої роботи. Створення СНД і наступна діяльність цього формування вносили суттєву дисгармонію у суспільну думку, спричинювали протистояння між певними політичними силами в Україні, змушували нас більш уважно відстежувати всі ці процеси, рівно як і те, що відбувалося як у рамках СНД, так і за його межами. З самого початку існування СНД Україна заявила про свою однозначну і чітку позицію щодо статусу цієї співдружності як міжнародного співтовариства суверенних держав.

Це принципове положення застерігало від спроб, які, до речі, тривають і сьогодні, створити наддержавні органи співдружності. В цьому контексті можна згадати про підштовхування нас до підписання Статуту СНД, стати повноправними членами Ради міністрів закордонних справ та інших органів, які почали множитися, ніби гриби після дощу. Гнучка і виважена позиція керівництва України дозволяла долати перешкоди і міцно тримати державний штурвал у своїх власних руках. Україна підписувала і продовжує ставити свій підпис лише під тими документами СНД, які відповідають її державним інтересам і не зачіпають нашого суверенітету.

Українська дипломатія докладає зусиль для того, щоб витримувався основний принцип — взаємне визнання та повага незалежності і територіальної цілісності держав-учасниць СНД, запобігання будь-яким територіальним зазіханням, виходячи з того, що участь у СНД має використовуватись виключно для розширення та поглиблення двостороннього співробітництва.

Власне, такий же підхід зберігається у ставленні до інших утворень, у тому числі Єдиного економічного простору (ЄЕП).

Одним із пріоритетних напрямів зовнішньої політики України було і залишається розширення та активізація її участі в багатосторонніх механізмах співробітництва з метою вирішення проблем національної безпеки.

Поєднуючи безпеку України з безпекою всіх європейських держав, дипломатія України продовжує активно розвивати політику, спрямовану на створення загальноєвропейської системи колективної безпеки. Разом з тим, політичний курс держави сьогодні зорієнтований на європейську та євроатлантичну структуру. Проте перебування України під вразливими зовнішніми чинниками послаблює її практичні зовнішньополітичні позиції на цьому напрямі. Спрямування всіх векторів зовнішньої політики стратегічній лінії на європейську і євроатлантичну інтеграцію вимагатиме великих зусиль.

Зовнішня політика України постійно розвивається у відповідності до наших інтересів з урахуванням розвитку міжнародних подій і тих завдань, що їх підказує нам життя. Ця політика продовжує бути підпорядкованою виключно інтересам зміцнення політично і економічно незалежної України. Вона продовжує бути активною і гідно представляє свою державу у міжнародних відносинах. При цьому слід враховувати, що ми розбудовуємо свою державність у порівняно нестабільному міжнародному оточенні, у найближчому розташуванні від етнічних та територіальних конфліктів, в умовах, коли з'являються нові регіональні центри сили та непередбачувані виклики і загрози.

В цих обставинах надзвичайно важливо, щоб політичний, дипломатичний, економічний і військовий потенціали України підтримувалися на рівні, адекватному ступеню існуючих загроз. Все це диктує також необхідність здійснення виваженої прагматичної і збалансованої політики на всіх напрямках нашої зовнішньополітичної діяльності. Незважаючи на відносно невеликий в історичному вимірі період становлення незалежної зовнішньої політики, все ж є всі підстави констатувати, що основні проблеми її формування та розвитку загалом вирішені. Але це, звичайно, є нескінченним процесом поєднання політики з практикою, з конкретними діями і справами.

Україна фізично і політично стала присутньою на всіх континентах. Ми відчуваємо підтримку з боку міжнародного спів-

товариства, з нашою позицією і думкою рахуються, все частіше можна почути заяви про політику України, яка сприяє вирішенню багатьох гострих проблем, у тому числі регіональних конфліктів.

Без перебільшення можна стверджувати: Україна стає вагомим чинником підтримання і зміцнення міжнародного миру та безпеки, і це є чи не одним з найбільших досягнень зовнішньої політики нашої незалежної держави.

-
- ¹ *Kuzio Taras. Ukraine's Relations with the West. — London. — Vol. 12. — P. 21–44.*
 - ² *Зленко Анатолій. Зовнішньополітична стратегія і дипломатія України. — ВПУ «Київський університет», 2008. — С. 93–94.*
 - ³ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року (<http://www.rada.gov.ua>).
 - ⁴ Акт проголошення незалежності України // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 38. — С. 502.
 - ⁵ *Zlenko Anatoli. The Foreign Policy of Ukraine: Its Formation and Stages of Development // The Ukrainian Quarterly. — Volume LIII. — Number 3. — Fall 1997.*
 - ⁶ Там само.
 - ⁷ Архів МЗС України. 1991 рік.
 - ⁸ Там само.
 - ⁹ Там само.
 - ¹⁰ *Анатолій Зленко. Зовнішньополітична стратегія і дипломатія України. — ВПУ «Київський університет», 2008. — С. 243–244.*
 - ¹¹ Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993 року // Україна на міжнародній арені: 3б. докум. і матер., 1991–1995 роки: У 2 кн. / Упоряд. В. В. Будяков та ін.; Редкол. Г. Й. Удовенко (відп. ред.) та ін. — К.: Юрінком Інтер, 1998. — Кн. I. — С. 37–53.

Геннадій Удовенко

Народився 22 червня 1931 року у місті Кривий Ріг. Закінчив у 1954 році факультет міжнародних відносин Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, працював у Міністерстві промисловості будівельних матеріалів УРСР.

У 1955–1958 роках — голова колгоспу «тридцятитисячник» ім. Дзержинського Сквирського р-ну Київської обл. З 1959 року на дипломатичній роботі (МЗС України, Секретаріат ООН). 1985–1992 — Постійний представник України при ООН, 1992–1994 — посол України у Польщі, 1994–1998 — міністр закордонних справ України. Був Президентом 52-ї сесії ООН (з вересня 1997 року). Одружений, має дочку. Очолював Народний рух України в 1999–2003 рр..

У НАС ВЕЛИКЕ МИНУЛЕ, БУДЕ Й ВЕЛИКЕ МАЙБУТНЄ

Мені випало працювати у двох дипломатичних системах — і Радянської України, і незалежної Української держави, яка виникла на політичній карті світу в 1991 р. Системи ці різко несхожі, багато в чому взаємно несумісні, хоч, здавалося б, дипломатичний апарат має досить усталені й традиційні форми свого буття. Можу відверто і безастережно, порівнюючи на власному досвіді ці дві дипломатичні системи, сказати, що зараз ми створили не тільки державну багатofункціональну систему міжнародних стосунків, починаючи з Міністерства закордонних справ і завершуючи понад сотнею дипломатичних представництв на всіх континентах та представництвами України практично при всіх міжнародних організаціях, але й власну доктрину міжнародних стосунків, в основі якої стоять інтереси держави, перспективність подальшого її входження в усі без винятку проблеми світового співжиття.

Кількома словами хочу повернутися до української радянської дипломатії. Зараз, на жаль, існує тенденція відкидати геть

усе, що було раніше. Але в даному випадку маємо пам'ятати, що існування України як суб'єкта дипломатичної діяльності, навіть у фарватері СРСР, означало набагато більше, ніж формальний політичний чинник. Нам, як і Білорусі, відводилася роль заздальгідь устанавленого голосу на користь СРСР. Тим часом маємо усвідомлювати, що саме дипломатична виокремішність України в ООН, низці міжнародних організацій ідентифікувала нас як націю, про яку, говоритимемо відверто, не знали не тільки прості люди, а й деякі керівники держав. Наша дипломатична діяльність, починаючи з 1945 року, коли була створена ООН, до чого Україна доклала також зусилля, давала можливість раз по раз нагадувати світу про народ, який зазнав чи не найбільше втрат в роки Другої світової війни, про народ, який мав унікальні традиції і культуру. Не без наших дипломатичних зусиль у 1950–1960-ті роки світ познайомився з такими унікальними творчими колективами, як Заслужений академічний ансамбль танцю під керуванням Павла Вірського, відбулися перші гастролі київського балету в Парижі й Монте-Карло; змогли брати участь у міжнародних вокальних конкурсах молоді оперні співаки й гастролювати уславлені виконавці — Зоя Гайдай, Іван Паторжинський, Михайло Гришко, Єлизавета Чавдар, Андрій Кикоть, Дмитро Гнатюк, юна й чарівна Євгенія Мірошниченко. То були дуже важливі кроки в напрямку знайомства світової спільноти з Україною, перші обережні контакти з українською діаспорою, нехай навіть тільки з тією частиною, яку ми називали прогресивною. Згодом було прийняте рішення розширити наші контакти і з тими українськими діячами, яких піддавали різкій критиці в радянській пресі. Зокрема, ми почали запрошувати до дипломатичних представництв українську творчу інтелігенцію, яка гуртувалася довкола знаного часопису «Сучасність». Дипломати з увагою вислуховували міркування Святослава Караванського, Юрія Шевельова, Богдана Певного, Юрія Тарнавського, Богдана Рубчака, Марії Клячко. Запрошуючи на щорічні тримісячні сесії Генеральної Асамблеї ООН українських письменників, ми прагнули розбудовувати ширші контакти з українською діаспорою. Зрозуміло, відстоюючи тогочасні ідеологічні постулати, але не так грубо, як це робили в самій Україні партійні ідеологи. Часом позиції українських дипломатів суттєво розходилися з тогочасними дипломатичними доктринами, накинутими нам з Москви. Треба сказати й те, що українські дипломати брали найактивнішу участь у створен-

ні практично всіх міжнародних документів гуманітарного спрямування. Це наш належний внесок у розвиток повоєнного світу, подолання колоніальної спадщини, якої людство позбулося не без нашої участі.

Сучасна дипломатія формувалася у складних умовах. Навіть нам, професійним дипломатам, було досить складно зрозуміти специфіку, а точніше підспудні пружини формування республіканських дипломатичних місій у повоєнний час. Скажімо, тодішній міністр закордонних справ УРСР, старий ленінський більшовик Дмитро Мануїльський дотримувався принципу брати на роботу до МЗС України людей переважно з певним життєвим досвідом.

Українська дипломатія має багате і наповнене минуле. Її витоки сягають ще часів Руси-України, легендарних княжих часів Віщого Олега, Ольги, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха, Богдана Хмельницького, Івана Виговського, доби УНР. Це не тільки частка нашої славетної історії, а й велика школа спілкування з іншими народами, боротьби за визнання нашої держави як повноправного учасника міжнародного життя. Адже нам випало знаходитися в центрі Європи, у минулому відігравати часом геополітичну роль у багатьох подіях. Не випадково Київську Русь в XI–XII століттях визнавали другою після Візантії державою-імперією.

У нас є велике минуле, отож буде й велике майбутнє. Головне, завжди пам'ятати і засвоювати уроки історії і бачити перспективу.

Вперше в модерній дипломатії про Україну заговорили в 1918 році, коли було підписано Берестейську мирну угоду, у якій міжнародна спільнота зафіксувала Україну як незалежну й суверенну державу. На жаль, проблеми в самій державі, нездатність тогочасного керівництва і деякі події в Європі, насамперед більшовицька окупація України, невдовзі призвели до її падіння. Згадаймо, коли Український уряд в екзилі порушив питання про вступ до Ліги Націй, — йому відмовили. Бо ми втратили свою державність. Такі уроки мають не забуватися. Тепер Захід не поспішає відкрити нам дорогу до ПДЧ. Теж промовистий урок з минулого. Деякі сучасні політики забувають, що без сильної і незалежної України важко уявляється й стабільність усєї Європи. Великий історичний досвід це засвідчує. Хіба що Європа вчергове заплющить очі на будь-які події, пов'язані з Україною. Але Україна — це не Грузія. Будь-яка нестабільність

в Україні може завдати сейсмічного удару по довколишніх державах.

Становлення суверенної України проходило і проходить у доволі складних геополітичних умовах. Дуже багато залежало і на першому етапі, і нині від нашої внутрішньої політики, консолідації нації і державних інтересів, які охоплюють велетенський спектр проблем — від розбудови державно-національних інституцій, розбудови власної економічної структури до захисту власних кордонів. Прерогативою була і залишається наша як політична, так і економічна незалежність, хоча справа ця досить нелегка. Але з багатою і самодостатньою державою завжди розмовляють не так, як з тією, що зазирає в руки багатих країн. Положення бідної родички-приживалки аж ніяк не личить супербагатій своїми природними, промисловими, аграрними і людськими ресурсами Україні, якій дано мати власний потужний голос у координатах міжнародних стосунків. Поволі, не без помилок і втрат, але ми йдемо до цього.

Дипломатія має певні межі — може щось проводити і щось захищати. Ці межі залежать насамперед від міжнародної ролі країни, її інтегрованості у світовий економічний та політичний процес. Нерідко нас запитують: скільки коштуватиме нам членство в НАТО. Відповідь очевидна. Нічого, якщо досягнемо такого економічного та життєвого рівня, якщо відповідатимемо стандартам Альянсу. Не військовим, а саме економічно-політичним. А така Україна, як зараз, — це зайва проблема і для НАТО, і, власне, для нас також. Не можна якимось питанням розділяти націю навпіл...

Дипломатія — невід’ємний атрибут кожної незалежної і суверенної держави. Захист національних інтересів держави, громадян своєї держави. Суть дипломатії — вести переговори і обстоювати точку зору своєї держави. Зараз непопулярно цитувати К. Маркса, але я це зроблю, який наголошував, що в переговорах одна держава виграє, а інша програє. Як на мене, то це дипломатія минулого. Нині все інакше. Часом переговори приводять не тільки до консенсусу, але й виграшу всіх учасників. Про це свідчить понадшістдесятирічна історія ООН, переговори в рамках якої привели до багатьох позитивних зрушень у світовій політиці, зокрема й досягнень цілей Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам, про що мені, як постійному представнику України при ООН, випала честь доповідати на 46-й пленарній сесії Генеральної Асамблеї

19 листопада 1991 року главам держав і світовій дипломатичній спільноті.

Як міністру закордонних справ України мені довелося працювати в досить складних зовнішньополітичних обставинах. 1994–1998 роки були не тільки переломними у формуванні власної зовнішньополітичної системи, а й визначальними щодо подальших перспектив. Захід робив багато декларативних заяв про допомогу молодій незалежній Україні, тим часом реально ми такої допомоги щодо швидкої інтеграції у європейську спільноту не відчували. Москва також декларувала бажання підписати широкомасштабний договір про співпрацю з незалежною Україною, але знаходилися все нові й нові причини, щоб затягнути цей процес, спираючись на нерозв'язаність проблем Чорноморського флоту, відношення України до статусу Придністровської Республіки Молдовії, існування деяких питань облаштування кордонів тощо. Залишалася дипломатична напруженість у стосунках з Румунією, яка ухилялася від визнання існуючого міжнародного кордону між нашими державами. Нам довелося активно працювати над корекцією зовнішньополітичного курсу, уточненням власних позицій і доктрин. Саме тоді було проголошено кадрові вимоги до українських дипломатів: три «п»: патріотизм, професіоналізм і порядність. Їх можна переставляти в будь-якій послідовності. Але це як тризуб, його компоненти рівнозначні з будь якого погляду. Наше міністерство було визнано на кілька порядків вищим щодо патріотизму, ніж будь-яке інше. Вимоги до дипломатів були чіткими й дуже прозорими: патріот України, професіонал у діяльності, а порядність — не бути замішаним у жодній корумпованій дії, ні в минулому, ні на час роботи в структурах дипломатичних служб.

Саме тоді було проголошено й гасло нашої діяльності: нема вічних ворогів, нема вічних друзів, вічними є національні інтереси України.

Було укладено понад двісті двосторонніх і багатосторонніх угод з іншими державами, серед яких такі визначальні, як Меморандум про гарантії безпеки України з боку США, Великої Британії, Франції, Китаю та Росії на Будапештському саміті НБСЄ 1994 року і Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО, що підвищував стратегічну роль України у створенні нової схеми європейської безпеки. Саме тоді було проголошено про стратегічне партнерство Україна—США. До особливих досягнень української дипломатії при моїй каден-

ції міністра закордонних справ треба віднести й прорив у до- сить складних стосунках з Росією. Чого варті були переговори про розподіл Чорноморського флоту. Доводилося визначати, в яких пропорціях здійснювати розподіл, що повертати, що мало залишатися Україні, які бухти тимчасово передавати в оренду для російських військових кораблів. Складність полягала в то- му, що в переговорних групах, насамперед російській, доміну- вали не дипломати і політика, а військові адмірали, які апріорі не бачили Україну правонаступницею частини військового фло- ту в Севастополі. І все ж великий напружений і важкий пере- говорний комплекс увінчався Українсько-російським договором про дружбу, співробітництво і партнерство, який має історичне значення в модерній європейській дипломатії, він був і продо- вжує залишатися чинником стабільності українсько-російських стосунків. Під час напружених і складних переговорів ми об- стояли власні інтереси, Росія — свої. Разом шукали компро- міси. Зараз усе частіше звучать заклики до ревізії цієї угоди. Але ті, хто зацікавлені в такому політичному кульбїті, забува- ють, що від цього, на мою думку, великого і значимого догово- ру виграли обидві країни, які змогли понад десять років, попри численні перешкоди московських яструбів, розбудувувати еконо- мічні, політичні й гуманітарні контакти двох країн, жити в мирі і взаєморозумінні. Гадаю, той фундамент, який був закладений у 1997 році, залишатиметься і надалі основою подальшого по- глиблення стосунків між двома сусідніми державами. Єдине, на чому хотілося б наголосити, кожна з країн має бути господарем у власному домі, кожний має поважати честь і гідність країни- сусїда, не шукати проявів ворожості, якої з боку України що- до Росії ніколи не було. Як на мене, то погіршення російсько- українських дипломатичних стосунків, що склалися на цей час, є не стільки проблемою об'єктивною, як суб'єктивною, породже- ною в головах кількох людей.

Піднесення ролі української дипломатії засвідчив і той факт, що за рекомендацією східноєвропейської регіональної гру- пи країн мене було обрано в 1997 році Президентом 52-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН.

Це було безсумнівним визнанням української дипломатії, її ролі і місця в новітній історії світового співжиття.

Борис Тарасюк,

*Міністр закордонних справ України
(1998–2000 рр. та 2005 — 30 січня 2007 рр.)*

ДОСЯГНЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЗА РОКИ ВІДНОВЛЕНОЇ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Поява незалежної України — одна з найважливіших геополітичних змін у Європі в ХХ столітті. Якщо аналізувати досягнення та вади перших 18-ти років незалежності України, необхідно визнати, що сфера зовнішньої політики протягом значного часу була ледве не єдиною сферою державотворення, в якій здобутки не були вищими, ніж прорахунки, що фактично, забезпечило Україні гідне місце в регіональних, європейських та глобальних процесах.

На жаль, ці досягнення не були підкріплені внутрішніми здобутками: економічним зростанням та реформами, стабільністю політичного життя, розвитком громадянського суспільства та зміцненням правової держави. Отже, зовнішня політика виступила заручницею внутрішніх проблем, зумовлених нездатністю правлячої еліти здійснити необхідні перетворення.

Але існували не лише внутрішні, а й зовнішні труднощі для успішної розбудови та імплементації зовнішньополітичного курсу України. Від 20-х років ХХ століття СРСР сприймали як Росію і навпаки. Дійсно, «Росія» була синонімом «СРСР», і майже ніхто не звертав особливої уваги на існування інших 14-ти республік, які входили до складу колишнього Радянського Союзу, включаючи Україну. А тому виникнення й розвиток незалежної України викликали деякий подив, якщо не роздратування.

Згадаймо, наприклад, гострі дебати, що мали місце в Адміністрації США з приводу визнання незалежності України. Це було восени 1991 року, і не є секретом те, що Державний департамент США був проти, у той час як Міністерство оборони, очолюване на той час Діком Чейні, виступало на користь визнання. До цього треба додати, що не лише дипломатичні, а й наукові кола не були готовими до сприйняття цієї геополітичної реалії — появи нової незалежної держави в центрі Європи: першої за територією і п'ятої за кількістю населення на континенті, не рахуючи євразійських Росії та Туреччини.

З перших днів відновленої незалежності Україна постала перед прямими чи опосередкованими територіальними претензіями з боку двох сусідніх держав: Росії та Румунії. Існував брак доброї волі щодо сприйняття незалежності України з боку Росії та недовіра з боку Заходу.

Проблема ядерних і звичайних озброєнь

Перед Україною постала проблема подальшої долі ядерної зброї: держава мала 176 міжконтинентальних балістичних ракет (МБР) та близько 2000 ядерних боезарядів. Присутність ядерної зброї на нашій території, успадкованої від колишнього Радянського Союзу, та дискусії щодо її подальшої долі спричинили значну напругу у відносинах між Україною та Заходом.

Крім цього, перед нами виникло інше серйозне випробування — доля близько одного мільйона осіб, які перебували у радянських Збройних Силах, що залишились з гігантським військовим арсеналом на території України після розпаду Радянського Союзу. До того ж на час здобуття незалежності Україна мала понад 6000 танків, 2000 з яких мали бути знищені. Доля Чорноморського флоту також була викликом для молоді Української держави.

Безпекова політика

Вибір, який постав перед нами при формуванні концепції національної безпеки, полягав у наступному: бути буферною державою між Заходом і Сходом або бути частиною однієї з двох військових інституцій: Ташкентського Договору про колективну безпеку СНД чи НАТО.

Тож бачимо, що нам потрібно було подолати безпрецедентні за масштабом та складністю перешкоди, щоб вирішити усі ці труднощі. На мою думку, ці виклики були вирішені успішно.

Протягом усього часу після здобуття незалежності Україна вважалася «ключовим чинником стабільності та безпеки в Європі». В Україні бачили «співучасника та виробника (контрибутора) безпеки в Європі», а не тільки її споживача. Вона розглядалася як «стратегічна ланка між Сходом і Заходом, Північчю і Півднем», як «унікальний стратегічний партнер Європейського Союзу» і як «особливий партнер НАТО».

Долаючи дуже складні проблеми, з якими довелося зіткнутись, Україна довела, що є надійним партнером, що дотримується своїх міжнародних зобов'язань. Особливо слід пам'ятати про проблему ядерної зброї на території України. Пройшовши періоди нерозуміння, критики і тиску з боку США, Заходу і Росії, Україна успішно і гідно вирішила питання третього за величиною (після Росії та США) ядерного потенціалу в світі.

Наша держава суттєво зменшила запаси звичайних озброєнь відповідно до міжнародних зобов'язань, шляхом переговорів вирішила долю Чорноморського флоту, вивела з експлуатації Чорнобильську атомну станцію і проводила раціональну та ясну політику щодо своїх сусідів.

Регіональна політика

Україні вдалося сформуванати власну зовнішньополітичну ідентичність. Дотримуючись курсу на інтеграцію в європейські та євроатлантичні структури, Україна у своїй зовнішній політиці продовжує здійснювати цілеспрямовані кроки щодо ефективної участі в таких міжнародних організаціях, як Рада Європи, ОБСЄ та ОЧЕС.

Зокрема, в 1997 році за ініціативою України було створено неформальне об'єднання ГУАМ — багатостороннє угруповання Грузії, України, Азербайджану і Молдови, а 23 травня 2006 року на Київському саміті завершено процес оформлення об'єднання як міжнародної «Організації за демократію та економічний розвиток — ГУАМ», із штаб-квартирою у Києві.

Україна є природним лідером цієї інституції, і майбутнє ГУАМ залежить значною мірою від послідовності, енергії і відповідальності України за цю організацію. Україна несе відпові-

дальність за майбутнє цілої регіональної групи країн, які багато в чому мають схожі національні інтереси. За більш ніж 10-літній період існування ГУАМ довела свою потрібність. Активно розвивається політичне, економічне та гуманітарне співробітництво між країнами-учасниками, постійно зростає взаємна торгівля.

Україна є державою-співзасновницею Організації чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС). Останні роки ОЧЕС набуває нової динаміки та в перспективі може стати провідною економічною організацією Чорноморського регіону. Співпраця в рамках ОЧЕС є важливим елементом у розвитку стратегії довгострокового співробітництва України з країнами Чорноморського регіону. Україна зацікавлена у подальшому формуванні рівноправних, взаємовигідних та партнерських відносин з країнами регіону.

Чорноморський регіон традиційно посідає важливе місце в системі міжнародних відносин і є винятково важливим для європейської та євразійської стабільності та безпеки. Активна регіональна політика України має на меті реалізувати власний потенціал, забезпечити національні інтереси, зміцнення її міжнародного авторитету. Україна розглядає подальший розвиток співробітництва в Чорноморському регіоні важливою складовою нашого євроінтеграційного курсу.

Україна займає послідовну позицію щодо врегулювання заморожених конфліктів у регіоні, яка полягає в тому, що, не дивлячись на те що кожен конфлікт на даному просторі є унікальним та вимагає індивідуального способу його вирішення, базові підходи до врегулювання залишаються незмінними і ґрунтуються на принципах поваги та непорушності визнаних міждержавних кордонів в Європі, територіальної цілісності та суверенітету держав, необхідності забезпечення прав людини та національних меншин відповідно до чинних норм та принципів міжнародного права.

Україна зайняла чітку позицію у зв'язку з агресією Росії проти Грузії, брала найактивнішу участь у проведенні міжнародних консультацій стосовно пошуку конкретних шляхів врегулювання конфлікту та категорично засудила нелегітимне рішення Росії про визнання «незалежності» Південної Осетії та Абхазії.

Україна та ООН

Після проголошення незалежності Україна визначила для себе участь у діяльності Організації Об'єднаних Націй одним з пріоритетних напрямів зовнішньої політики та ствердилася як активний член ООН. Україна тричі обиралася непостійним членом Ради Безпеки (1948–1949, 1984–1985, 2000–2001 рр.), чотири рази — членом Економічної і Соціальної Ради (останній раз — 1993–1995 рр.). Представники України неодноразово обиралися на керівні посади головних комітетів сесій Генеральної Асамблеї. У 1997 році Міністра закордонних справ України Г. Удовенка було обрано Головою 52-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН. Україна пишається тим, що саме 52-га сесія ГА ООН, яка увійшла в історію як «сесія реформ», схвалила всеохоплюючу програму реформування Організації, запропоновану їй Генеральним секретарем Кофі Аннаном, і надала потужного імпульсу широкомасштабному оновленню Організації. Будучи активним прибічником та безпосереднім учасником сучасного процесу реформування ООН, Україна продовжує докладати значних зусиль з метою підвищення ефективності діяльності ООН та її адаптації до нових вимог сьогодення.

Наша держава була одним із найважливіших контрибуторів миротворчих операцій ООН у всьому світі, зокрема, військових підрозділів до операцій ООН з підтримання миру (ОПМ) починаючи з липня 1992 року (Східна Славонія, Хорватія). Станом на початок вересня 2009 року 373 військовослужбовці та працівники органів внутрішніх справ представляють Україну в 5 миротворчих операціях ООН, зокрема у Демократичній Республіці Конго (16), Косово (2), Ліберії (317), Судані (32) та Тиморі-Леште (6).

Участь України в міжнародних миротворчих операціях ООН дає вагомий позитивний результат, серед яких — зміцнення авторитету нашої держави, створення сприятливого клімату для налагодження та активізації двостороннього економічного співробітництва з відповідними державами, а також набуття військовослужбовцями цінного професійного досвіду. Участь в ОПМ дає значні надходження до державного бюджету України. У 2008 році Секретаріатом ООН було відшкодовано Україні 23 млн 302 тис. 157 дол. США у вигляді компенсації за участь миротворчих контингентів та надання військової техніки та обладнання до ОПМ.

Окрім операцій під проводом ООН Україна активно бере участь в ряді інших міжнародних миротворчих операцій, сприяючи таким чином розширенню простору безпеки та стабільності. Так, українські військовослужбовці входять до складу багатонаціональних сил КФОР у Косово (182), міжнародних сил сприяння безпеці в Ісламській Республіці Афганістан (10), тренувальної місії НАТО у Республіці Ірак (8).

Підтримка міжнародного миру та безпеки шляхом подальшої участі України в міжнародній миротворчій діяльності є одним з пріоритетних напрямів зовнішньополітичного курсу нашої держави та відповідає національним інтересам України.

Україна – Європейський Союз

Динамічно розвивались і відносини України з Європейським Союзом. У 1994 році Україна підписала Угоду про партнерство і співробітництво з Європейським Союзом, яка набула чинності 1 березня 1998 року. Саме на основі цієї угоди розбудовувалися відносини України з цією організацією. Україна проголосила своєю стратегічною метою набуття повноправного членства в Європейському Союзі.

Слід відзначити суттєвий прогрес України на шляху до реалізації стратегічної мети вступу України до Європейського Союзу. Так, до ключових здобутків європейської інтеграції України за останній рік можна віднести згоду ЄС на запровадження принципу політичної асоціації та економічної інтеграції як основи наших відносин, значний прогрес у переговорах щодо створення зони вільної торгівлі та згода ЄС, що нова угода носитиме назву Угода про асоціацію. Україна прагне до того, щоб у тексті нової угоди була чітко зазначена перспектива членства України в ЄС, тобто щоб суть майбутньої Угоди відповідала її назві.

Серед позитивних моментів також варто відзначити ратифікацію Верховною Радою 15 січня 2008 року Угоди про спрощення оформлення віз між Україною та ЄС, що стало вагомим кроком уперед на шляху до гармонізації візових відносин сторін та подальшого долучення України до єдиного європейського міграційно-візового та гуманітарного простору.

Стратегічною метою наших відносин з ЄС у сфері міжлюдських контактів є встановлення взаємного безвізового режиму. Кроком у цьому напрямі стало започаткування 29 жовтня

2008 року офіційних переговорів щодо «безвізового режиму». Зараз сторони готують «дорожню карту», яка міститиме перелік практичних заходів та критеріїв їх виконання у таких сферах, як безпека документів і біометрика; боротьба з нелегальною міграцією та реадмісія; громадський порядок та безпека; зовнішні зносини. Сподіваюся, що виконання заходів «дорожньої карти» матиме своїм наслідком скасування віз для українців. Ми розуміємо, що до запровадження безвізового режиму необхідно зробити багато роботи, в першу чергу українській стороні, проте розраховуємо отримати безвізовий режим з Європейським Союзом до 2012 року.

Слід відзначити появу польсько-шведської ініціативи «Східне партнерство», яка має на меті збалансувати східний та південний вектори зовнішньої політики Євросоюзу. Поява такої ініціативи є свідченням того, що всередині ЄС виникає розуміння необхідності запровадження нових рамок відносин між Європейським Союзом та іншими східноєвропейськими країнами, що відповідали б реальному рівню їхніх взаємин.

Україна займає особливе місце серед інших країн, на які поширюватиметься ініціатива. Це можна проілюструвати хоча б тим, що в основу двостороннього компоненту Східного партнерства покладені здобутки відносин Україна—ЄС. Заходи, визначені в Комунікації Єврокомісії від 3 грудня 2008 року як перспективні, у випадку з Україною вже реалізуються на практиці. Мова йде про Угоду про асоціацію, створення Зони вільної торгівлі, спрощення візового режиму, поглиблення секторального співробітництва тощо.

Ми вважаємо, що змістовне наповнення даної ініціативи повинне повною мірою віддзеркалювати індивідуальні особливості кожної країни-партнера відповідно до рівня її демократичного та економічного розвитку, а також кінцевої мети відносин з ЄС. Тому до принципів, на яких базуватиметься взаємодія в рамках Східного партнерства, мають відноситися диференціація, різношвидкісна та різнорівнева інтеграція.

Україна активно співпрацює з Європейським Союзом у сфері Європейської політики безпеки та оборони (ЄПБО) та брала активну участь у ряді операцій, наприклад, в Поліцейській Місії Європейського Союзу у Республіці Македонія (EUROPOL PROXIMA) (2004–2005 рр.), у Поліцейській Місії ЄС у Боснії і Герцеговині (EUPM BiH) (2003–2007 рр.).

Важливим напрямом співпраці між Україною та ЄС у сфері прикордонно-митних питань є діяльність з 2005 року Місії Європейської Комісії з надання допомоги у питаннях кордону України та Республіці Молдова (EUBAM).

Україна – НАТО

Зовнішньополітична мета України щодо набуття повноправного членства в НАТО залишається незмінною, а Україна продовжує послідовно реалізовувати законодавчо закріплений курс на євроатлантичну інтеграцію та працювати щодо набуття необхідних для членства в НАТО критеріїв.

Перші контакти між Україною і НАТО були встановлені восени 1991 року, а вже в березні 1992 року Україна стала членом Ради Північноатлантичного співробітництва (РПАС).

8 лютого 1994 року Україна першою з країн СНД підписала Рамковий документ програми «Партнерство заради миру» (ПЗМ). В результаті підрозділи Збройних сил України отримали можливість брати участь у спільних з країнами-членами та партнерами НАТО військових навчаннях.

9 липня 1997 року Україна та НАТО підписують Хартію про особливе партнерство. Створюється унікальний орган координації співпраці – Комісія Україна–НАТО (КУН), в рамках якої діють спільні робочі групи (СРГ) з питань воєнної реформи, озброєнь, економічної безпеки, планування на випадок надзвичайних ситуацій, з питань науки і захисту довкілля.

22 листопада 2002 року на засіданні Комісії Україна–НАТО в Празі було прийнято історичне рішення в сенсі взаємин між Україною і НАТО. Було прийнято План дій Україна–НАТО, в рамках якого реалізовувались щорічні Цільові плани. Останні три цільові плани створені на 90% на вимогу Плану дій щодо членства (ПДЧ), тобто Україна вже кілька років де-факто працює в форматі ПДЧ.

Вступ України до НАТО вже давно є законодавчо закріпленим, офіційним курсом держави. Вперше пріоритетність стратегічних стосунків України з НАТО була закріплена в Постанові Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993 року.

Базовим законодавчим актом, який вводить в національне законодавство мету набуття Україною членства в НАТО, є Закон «Про основи національної безпеки» від 19 червня

2003 року. Стаття 8 закону твердить, що метою безпекової політики, зокрема, є забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській та регіональних системах колективної безпеки, набуття членства у Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору. Хотів би відзначити, що за цей закон проголосувала конституційна більшість в 319 голосів, в тому числі й нинішні опоненти вступу України до НАТО — Партія регіонів майже у повному складі.

Іншим важливим документом є Постанова Верховної Ради про рекомендації парламентських слухань «Про взаємовідносини та співробітництво України з НАТО» від 21 листопада 2002 року, де в першому пункті зазначено: «Підтримати курс України на євроатлантичну інтеграцію, кінцевою метою якого є набуття повноправного членства в НАТО, та законодавчо закріпити відповідне положення».

Говорячи про євроатлантичну інтеграцію, очевидно, слід згадати ще один документ, про який нинішні опоненти вступу до НАТО намагаються не говорити. Я маю на увазі «Стратегію економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки): Шляхом європейської інтеграції», підготовлену і оприлюднену у 2004 році під загальною редакцією тодішнього прем'єр-міністра України В. Януковича і затверджену указом президента Л. Кучми. В цій стратегії на 414 сторінках є цілий розділ, присвячений євроатлантичній інтеграції, в якому чітко зазначено, що Україна має приєднатися до ПДЧ у 2004 році, подати заявку на вступ до НАТО у 2006 році і стати членом Організації Північноатлантичного договору у 2008 році.

21 квітня 2005 року на засіданні КУН у Вільнюсі започатковано Інтенсифікований діалог з НАТО з питань набуття членства та відповідних реформ. 2006 року, будучи міністром закордонних справ, я вів переговори не про сам факт запрошення України до ПДЧ, бо це питання було вже вирішеним, а про часові рамки цього рішення — або під час зустрічі міністрів закордонних справ на сесії ГА ООН у Нью-Йорку, або на наступному саміті Альянсу в Ризі в листопаді 2006 року. Лише через позицію тодішнього прем'єр-міністра В. Януковича, який всупереч своїм політичним зобов'язанням, перебуваючи в Брюсселі 14 вересня 2006 року, заявив про «неготовність» приєднатись до ПДЧ, Україна втратила шанс отримати запрошення приєднатись до Плану дій щодо членства ще в 2006 році.

Незважаючи на те що результати Бухарестського саміту (2–4 квітня 2008 року) оцінюють по-різному, особисто я перекоаний, що прийняте в Бухаресті рішення — успіх України з точки зору наших інтересів. Адже на саміті всі країни-члени НАТО прийняли безпрецедентне рішення, в якому погодилися, що Україна стане членом Альянсу.

Результати засідання Комісії Україна–НАТО на рівні міністрів закордонних справ (2–3 грудня 2008 року) я б назвав надзвичайно прагматичними. Україна де-факто отримала План дій щодо членства в НАТО, оскільки Річні національні програми є основним елементом механізму виконання ПДЧ.

Стратегічною зовнішньополітичною метою України є повноправне членство в НАТО. Приєднання до ПДЧ є по суті технічним питанням, яке до того ж занадто заполітизоване як усередині України, так і серед країн-членів Альянсу. В Україні це питання взагалі часто стає предметом для політичних спекуляцій, а не професійних дискусій. Україна вже три роки (з 2006 року) де-факто працює в форматі ПДЧ, виконуючи Щорічні цільові плани.

Україна є важливим контрибутором безпеки на євроатлантичному просторі. Наша держава надає великого значення діяльності з підтримання міжнародного миру та безпеки, розглядаючи участь у ній важливим чинником своєї зовнішньої політики. Україна — єдина серед країн-партнерів НАТО — бере участь у всіх миротворчих та антитерористичних операціях Альянсу.

Громадська думка щодо НАТО. Кількість прихильників вступу України до НАТО сьогодні не перевищує 30%, це пов'язується в першу чергу з браком об'єктивної інформації та антинативською істерією представників п'ятої колони. Ситуація не є катастрофічною, адже досвід країн Центральної та Східної Європи, де на початку їх курсу на вступ до НАТО та ЄС рівень підтримки був подекуди ще нижчим, ніж в Україні, доводить, що після прийняття політичного рішення та проведення необхідних інформаційних кампаній рівень громадської підтримки швидко зростає та значно перевищує 50% на момент вступу до Альянсу.

Таким чином, можна стверджувати, що Україна продовжує курс на набуття необхідних для членства в НАТО критеріїв. Для цього нам слід і надалі працювати над нашим так званим

«домашнім завданням»: необхідно консолідувати представників усіх політичних еліт та спільно працювати задля досягнення внутрішньополітичної стабільності, економічного зростання, впровадження ефективних реформ. Зрештою, і громадськість, і політики мають чітко усвідомлювати, що досягнення всіх цих критеріїв необхідне в першу чергу для України, а не країн-членів НАТО.

Українсько-польські відносини

Українська дипломатія завжди приділяла особливу увагу розвитку двосторонніх відносин нашої держави, особливо з сусідніми країнами та стратегічними партнерами.

Надзвичайно активно розвиваються відносини з Польщею, яка в останні роки взяла на себе роль такого собі «адвоката» України в Європі. До речі, Республіка Польща першою у світі офіційно визнала державну незалежність України ще 2 грудня 1991 року, а вже 4 січня 1992 року між двома державами були встановлені дипломатичні відносини.

Українсько-польські відносини розвиваються надзвичайно динамічно та поступально, що обумовлюється близькістю геополітичних позицій та збігом національних інтересів країн-сусідів у багатьох сферах, нашими глибинними історичними та культурними зв'язками.

Процес розвитку відносин незалежної України з Польщею можна умовно поділити на три періоди:

— 1992–1993 роки — встановлення контактів, «відкриття» України для широкого загалу польської політичної еліти, підписання перших двосторонніх документів, обопільне вивчення потенційних можливостей для співробітництва;

— 1993–1999 роки — розвиток договірно-правової бази, виведення двосторонніх відносин на рівень стратегічного партнерства;

— 1999–2008 роки — зі вступом Польщі до НАТО та набуттям членства в Європейському Союзі остаточно формується роль Варшави як одного з найважливіших партнерів України на міжнародній арені, «провідника» євроатлантичних та європейських інтеграційних прагнень нашої держави.

Надзвичайно активно розвиваються відносини між сторонами майже в усіх сферах двостороннього співробітництва.

Відбуваються взаємні візити на високому та найвищому рівнях між керівництвом держав, уже тривалий час зберігається тенденція щодо динамічного зростання двосторонньої співпраці, активно розвивається співробітництво у військовій, культурній та гуманітарній сферах, все більшої ваги набуває міжрегіональне співробітництво.

Українсько-російські відносини

Відносини з РФ ніколи не були легкими. Росія була, є і залишатиметься нашим сусідом, з яким потрібно жити в мирі, але не за рахунок наших фундаментальних інтересів. Ми змогли мирним шляхом вирішити три найбільші проблемні питання двосторонніх відносин, зокрема питання ядерного роззброєння, зменшення кількості збройних сил та військової техніки, а також розподілу Чорноморського флоту.

Говорячи про українсько-російські взаємини, також варто відзначити, що Росія є нашим стратегічним партнером, з яким ми зацікавлені в розвитку взаємовигідних та рівноправних відносин.

Перспективи рівноправних і добросусідських відносин між Україною та Росією залежать від здатності російської сторони нарешті усвідомити той очевидний факт, що Україна вже 18 років є незалежною державою і ні за яких обставин не входить до сфери т. зв. «привілейованих інтересів» будь-якої країни.

Вибір України на користь набуття членства в ЄС та НАТО є незворотним. Позитивному розвитку двосторонніх відносин сприяло б усвідомлення офіційною Москвою цієї об'єктивної даності.

Українсько-американські відносини

Відносини між Україною і США протягом останніх років набули характеру дієвого стратегічного партнерства. Свідченням стратегічного бачення Києвом та Вашингтоном двостороннього порядку денного стали, зокрема, здійснення Державного візиту в Україну Президента США Джорджа Буша 31 березня — 1 квітня 2008 року та ухвалення Дорожньої карти пріоритетів двостороннього співробітництва.

США є найбільш послідовним партнером України на міжнародній арені. Сполучені Штати надали максимальну підтримку Україні з питання ПДЧ НАТО як у контексті підготовки, так і безпосередньо в ході Бухарестського саміту Альянсу. Саме рішуча позиція американської сторони значною мірою визначила позитивний зміст Декларації Бухарестського саміту в частині, що стосується України. Позиція США відіграла ключову роль при прийнятті у грудні 2008 року в ході міністерської зустрічі ПАР НАТО рішення про внесення змін до Хартії про особливе партнерство Україна–НАТО та започаткування нового формату відносин на основі виконання щорічних національних програм, які де-факто виводять Україну на рівень, аналогічний рівню виконання ПДЧ.

Активно розвивається торговельно-економічне та інвестиційне співробітництво. США продовжують залишатися в числі важливих торговельних партнерів України — за підсумками 2008 року питома вага США у зовнішньоторговельному обороті товарами і послугами України склала 3,4%. За результатами 2008 року США посідають 7-ме місце серед країн світу за обсягами інвестицій в економіку України. Станом на 01.01.2009 загальний обсяг інвестицій зі США в Україну становив 1 471,5 млн дол. США, або 4,1% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій в Україну.

Активно розвивається співробітництво у сфері енергетики, нерозповсюдження та роззброєння, охорони здоров'я, гуманітарній сфері, науково-технічній, зокрема й ракетно-космічній галузі.

З приходом до влади в США Адміністрації Барака Обами пріоритетними завданнями для української сторони у співробітництві зі Сполученими Штатами залишаються підтримання високої динаміки політичного діалогу та поглиблення стратегічного партнерства; залучення сприяння США до реалізації пріоритетних напрямів зовнішньої політики України; зміцнення міжнародної та регіональної стабільності; взаємодія з питань утвердження ролі України як регіонального лідера та поширення демократичних перетворень; оптимізація торговельно-економічного й інвестиційного співробітництва; залучення США до співпраці з питань забезпечення енергетичної безпеки та енергоефективності в Україні; активізація співпраці з питань високих технологій, нерозповсюдження, гуманітарного співробітництва.

Роль, місце і вплив української дипломатії

Таким чином, можна справедливо стверджувати, що сфера зовнішньої політики є однією з найбільш успішних політик незалежної Української держави. Звісно, перед Україною все ще залишається багато невирішених зовнішньополітичних викликів. Проте навряд чи у цьому можна звинувачувати виключно тих, хто щоденними зусиллями на зовнішньополітичному фронті виводив Україну — невідому для міжнародної спільноти державу — у світ.

Зусилля ці були доволі успішними, але надто часто нівелювалися невтішною ситуацією у внутрішньополітичному житті України. Економічна криза, соціальне зубожіння великої кількості українців, корупція, недосконалість судової системи, незрілість інститутів політичної влади та незрозуміла для суспільства й зовнішнього світу боротьба між колишніми політичними союзниками навряд чи додавали позитивних рис іміджу Української держави.

Незважаючи на досить складну ситуацію, в якій на сьогоднішній день перебуває Україна, наша держава має всі шанси посісти гідне місце в Європі й світі. Звичайно, цьому процесу повинна передувати низка суттєвих реформ, які мають бути здійснені всередині держави. Необхідно стабілізувати політичну ситуацію в країні, здійснити серйозні економічні та адміністративні реформи, подолати наслідки фінансово-економічної кризи, продовжувати судову реформу і реформу збройних сил та подальший розвиток інститутів громадянського суспільства.

Лише після здійснення цих реформ Україна зможе посісти гідне місце у світовому співтоваристві. Лише тоді вона увійде до європейських та євроатлантичних структур.

Так, за умови здійснення відповідних реформ, Україна протягом найближчих трьох-п'яти років може стати членом Північноатлантичного альянсу. Трохи більше знадобиться часу на проведення економічних реформ та на підготовку до вступу до Європейського Союзу. Думаю, що Україні знадобиться близько семи-десяти років щоб інтегруватись до ЄС після того, як буде прийняте політичне рішення з боку Європейського Союзу щодо майбутнього членства України в організації. Не викликає сумніву, що в Україні достатньо потенціалу для того,

щоб не лише увійти до європейських та євроатлантичних структур, а й відігравати і них досить вагому роль.

Україна має також цілком достатній потенціал для того, щоб стати регіональним лідером у Центрально-Східній Європі. За умови залучення потенціалу ГУАМ та подальшого становлення його як впливової регіональної організації Україна стане гарантом безпеки також і в Каспійсько-Кавказькому регіоні.

Українській зовнішній політиці має бути повернута наступальність та ініціативність. Повинна бути активізована посередницька та миротворча діяльність нашої дипломатії у Придністров'ї, Нагірному Карабасі.

Також необхідно дипломатичними засобами забезпечувати вихід України на нові ринки та зміцнювати позиції на традиційних ринках.

Українська дипломатія має стояти на сторожі національних інтересів, захисту прав українських фізичних і юридичних осіб, дотримання міжнародного права, міжнародних зобов'язань, санкцій РБ ООН.

Загалом наша зовнішня політика повинна отримувати наповнення не від декларацій, а від конкретних справ.

Не менш важливим є ставлення влади до дипломатії, яку подекуди ще сприймають як другорядну сферу державної діяльності. На жаль, непослідовність, імпульсивність, суб'єктивність і волюнтаризм, особисті інтереси, інтереси близького оточення і зарубіжних «кумирів» беруть гору над національними, навіть стратегічними, інтересами держави. За таких обставин будь-яка дипломатія буде безсилою.

Майбутнє України в наших руках і найбільша відповідальність лежить на нас самих. Тож залишається лише засукати рукава і взятися до справи побудови незалежної, процвітаючої і стабільної України — держави, якою б пишалися її громадяни та поважали партнери у світі.

Костянтин Грищенко,

*Надзвичайний і Повноважний Посол України
в Російській Федерації, перший заступник
Секретаря Ради національної безпеки
і оборони України, Міністр закордонних
справ України (2003—2005 рр.)*

УКРАЇНА—РОСІЯ: МІНЛИВІ ЕМОЦІЇ, ПОСТІЙНІ ІНТЕРЕСИ

За 18 років незалежності українська дипломатія пройшла величезний шлях у справі встановлення та розвитку відносин з багатьма країнами на всіх континентах. При цьому природним центром особливої уваги для зовнішньої політики нашої держави весь цей час залишалась Росія. В силу історичних, географічних, соціально-економічних причин стосунки України саме з цим партнером викликали постійний інтерес не лише політичного керівництва, ділових кіл, експертів-міжнародників, але й з боку переважної більшості наших громадян. Безпрецедентна увага до стану українсько-російського діалогу широких верств нашого суспільства вірно свідчать, що відносини між Україною та Росією є не просто міждержавними, а геополітичними у широкому сенсі цього слова. В Україні та Росії практично немає людей, які б байдуже ставилися до ситуації в сусідній державі, не спостерігали за станом міждержавних відносин. В цьому криється великий потенціал для стратегічного партнерства, водночас міститься одна з причин підвищеної емоційності українсько-російських стосунків, великого резонансу, що викликає у двох країнах та чи інша дія або заява Києва чи Москви. Агресивні або провокативні заяви російських політиків другого чи навіть третього ешелону влади, які безпосередньо не впливають на розробку та реалізацію

зовнішньої політики Росії, надзвичайно чутливо сприймаються в Україні. І навпаки: ті дії української влади, які достатньою мірою не пояснюються, чи викривлено подаються широкому загалу росіян, часто провокують ворожу реакцію російського суспільства, що створює негативний фон для прийняття виважених рішень і ведення конструктивного діалогу. За таких умов будь-який необережний крок чи то з боку Москви, чи то з боку Києва дуже легко руйнує атмосферу довіри і важливі домовленості, які роками створюються зусиллями дипломатів двох країн.

Українсько-російські відносини за попередні 18 років пережили різні етапи розвитку. Стан двостороннього діалогу і сьогодні, на жаль, не можна вважати задовільним. Останнім часом до багатьох макропроблем, частина з яких залишається невирішеною з моменту розпаду СРСР, додалися фактори, котрі не найкращим чином впливають на стосунки між нашими державами. І, в першу чергу, тут доводиться говорити про часто демонстровану з обох сторін неповну готовність дивитися на українсько-російські відносини з позицій прагматичного аналізу потенціалу їхнього зміцнення та розвитку для вирішення завдання соціально-економічного прогресу України і Росії. Нерідко привабливі, вигідні для громадян обох держав можливості залишалися невикористаними через політизацію діалогу, внесення в нього зайвого емоційного забарвлення, надмірну увагу до процесів і подій, що не мають прямого відношення до двостороннього співробітництва. Інколи реалізації потенціалу такого співробітництва заважали спроби Москви та Києва дивитися на українсько-російські відносини через призму стосунків Росії та України з третіми державами та міжнародними організаціями. Зокрема, аж ніяк не сприяло розвитку двостороннього діалогу та збереженню атмосфери довіри бажання наших російських колег, не заглиблюючись у мотиви тих чи інших зовнішньополітичних рішень і кроків України, бачити в них реалізацію розроблених у третіх столицях проектів і стратегій.

Але в одному важливому вимірі зовнішнє середовище українсько-російських відносин грало і буде грати позитивну роль. Для всіх, хто неупереджено аналізує еволюцію міжнародних відносин на континенті, цілком очевидно, що Європейський Союз розглядає розвиток активного діалогу з широкого кола питань з Росією в якості одного зі своїх пріоритетів. В європейських столицях багато в чому по-іншому дивляться на регі-

ональні та світові процеси і проблеми, ніж у Москві, але при цьому ЄС зацікавлений у підтриманні миру та стабільності на всьому континенті. Така позиція наших європейських партнерів має бути дороговказом для української політики на російському напрямі. Прагнучи стати повноправним членом Європейського Союзу, Україна здатна допомогти європейцям вибудувати ефективну та надійну модель відносин із Росією, унеможливити виникнення на континенті нових розмежувальних ліній. І навпаки, якщо нам не вдасться зберегти добросусідські, стабільні відносини з Росією, максимально використати їх потенціал для досягнення європейських стандартів соціально-економічного розвитку, то інтеграція України до ЄС навряд чи стане досяжною метою. Реалізація європейського вибору України повинна супроводжуватися розвитком українсько-російської співпраці як важливого чинника миру та економічного зростання на континенті — така принципова позиція наших партнерів з країн-членів Євросоюзу, яку вони постійно доводять до відома українських політиків та дипломатів.

Прагматичний фундамент партнерства

В сучасному глобалізованому світі, де постійно посилюється конкуренція між країнами за обмежені ресурси розвитку, надійне міждержавне співробітництво має ґрунтуватися не на спогадах про спільне минуле, а на чіткому розумінні відчутних вигод від взаємодії сьогодні та баченні спільних перспектив. Переважна більшість авторитетних дослідників-міжнародників стверджують, що в новій системі міжнародних відносин вплив та роль держав усе більше залежить від їхнього місця в світовій економіці, можливостей визначати економічний порядок денний планети. При цьому очевидно, що провідна роль у міжнародних економічних процесах поступово переходить від традиційних лідерів з G7 до нових економічних гравців, до числа яких входить і Росія. Для України як одного з ключових російських торгово-економічних партнерів було б великою помилкою не скористатися цими можливостями для зміцнення власної економіки, посилення свого значення у загальноєвропейській економічній системі. З іншого боку, Російська Федерація також зацікавлена в Україні як в одному з найбільш привабливих ринків, простору для інвестицій, гаранта стабільності транзиту енерго-

носіїв до Європейського Союзу, а, головне, одного з найбільш привабливих партнерів у справі реалізації інноваційних проєктів, модернізації власної промисловості та інфраструктури. Саме такий взаємний економічний інтерес співпраці України та Росії формує найнадійніший фундамент двосторонніх відносин, слугує потужним стимулом для подолання вигаданих проблем та непорозумінь.

Незважаючи на вплив потужної фінансово-економічної кризи Україна та Російська Федерація залишаються одна для одної важливими торговими партнерами. Цілі галузі народного господарства України залежать від доступу їхньої продукції на російський ринок і навпаки. Причому протягом попередніх п'яти років, попри складнощі в політичному діалозі, товарообіг між двома країнами невпинно зростає, і вивів за підсумками 2008 року Росію на перше місце серед зовнішньоекономічних партнерів України, а Україну — на п'яте в списку країн, з якими російська економіка взаємодіє найактивніше.

Важливо те, що в структурі українського експорту до РФ значне місце посідає продукція високого і середнього ступенів переробки (машинобудівна, металургійна, продовольча), частка якої має тенденцію до збільшення навіть в умовах кризи. Водночас відновленню високих показників взаємного товарообігу по мірі реанімації національних економік може завадити практика застосування обмежувальних заходів у двосторонній торгівлі, обмежень на поставку української тваринницької продукції, труб до РФ, існування вилучень з режиму вільної торгівлі, який діє між двома країнами з 1993 року.

Всі проблемні питання торговельно-економічного співробітництва, а також розкриття потенціалу цієї співпраці і подальший її розвиток є предметом переговорного процесу в рамках Комітету з питань економічного співробітництва Українсько-Російської міждержавної комісії, що очолюють прем'єр-міністри двох держав. 29 квітня 2009 року в Москві проходило чергове засідання Комітету, в рамках якого розглянуто широке коло питань: від координації інвестицій в нанотехнології до зняття неузгодженостей у газовій сфері. Наступне засідання відбудеться в жовтні цього року в Харкові, де Україна планує порушити питання про узгодження антикризових дій у тих галузях, де спостерігається найвищий рівень промислової кооперації.

Важливо, що інтерес до партнерства з Україною в торгово-економічній та науково-виробничій сферах чудово розуміють на рівні вищого російського керівництва. Показовим у цьому питанні став прорив в галузі авіації: за підсумками авіасалону «МАКС-2009» були підписані угоди про відновлення співпраці в рамках проекту Ан-70 та про взаємодію в аерокосмічній сфері. Також підписані контракти на закупку російськими авіаперевізниками пасажирського літака Ан-148, що випускають у Воронежі із використанням 40% українських комплектуючих. Такий прогрес досягнуто завдяки відповідній позиції голови уряду РФ В. Путіна. Адже яструби в російській політичній еліті у взаємодії з російським авіаційним лобі вже кілька років постійно наголошували на тому, що рух України шляхом євроатлантичної інтеграції неминуче призведе до припинення кооперації з українськими авіаційними підприємствами і їхнього повного банкрутства. Зміна позиції російського керівництва пов'язана не з якимись особливими симпатіями до українських авіабудівників, а з усвідомленням ситуації у цій галузі в Росії. Росіянам не вистачає наукових та інженерно-конструкторських кадрів для самостійної реалізації амбіційних проєктів. І це стосується не лише авіабудування, але й ракето- та суднобудування, високотехнологічних галузей. Таким чином, протягом найближчих років матимемо об'єктивно сприятливі передумови для долучення до масштабних високотехнологічних російських проєктів, під які Москва виділяє значні кошти зі свого бюджету. І переконаний, завдання української дипломатії — забезпечити максимальне використання цих можливостей українськими підприємствами.

Таким чином перспектива зміцнення національних економік, посилення позицій у міжнародному розподілі праці, пошуку переведення виробництва на інноваційний шлях розвитку нашоухують Україну та Росію до партнерства, попри різноманітні політичні моменти. Адже саме економіка в майбутньому визначатиме характер українсько-російських відносин, твердо тримаючи їх на рейках прагматизму та добросусідства.

Опора на народну дипломатію

Відносини між Україною та Росією не просто хвилюють переважну більшість громадян обох країн — мільйони українців та росіян безпосередньо залучені до процесів взаємодії між на-

шими державами. І саме захист інтересів української національної меншини в Російській Федерації (що є другою за чисельністю у Росії), а також мільйонів наших громадян, які відвідують сусідню державу як гості і туристи, задля отримання освіти, ведення бізнесу чи в якості трудових мігрантів, становить пріоритет для української дипломатії на цьому напрямі. Проблеми, що виникають у цій сфері в дзеркалі ЗМІ, часто відходять на другий план порівняно з політичним діалогом або торгово-економічним співробітництвом. Проте саме від того, як почувують себе громадяни кожної з країн на території сусіда, значною мірою залежить температура у стосунках Києва та Москви.

На сьогоднішній день між Україною та Росією продовжує діяти безвізовий режим пересування громадян, що слід вважати великим здобутком попереднього періоду наших відносин, який варто всіляко підтримувати та захищати від провокативних ініціатив окремих гарячих голів. Переконали, що активізація розмов у середовищі російських політичних та громадських діячів про можливість введення візового режиму з Україною як «покарання» Києва за його незалежний зовнішньополітичний курс, шкодять передусім російським інтересам. У минулому році Росію відвідало понад 7 мільйонів громадян нашої держави, а людей з російськими паспортами в Україну в'їхало майже 8 млн. Таким чином, введення всупереч міжнародним тенденціям додаткових обмежень на пересування громадян через українсько-російський кордон зашкодить нашим сусідам більше, ніж нам. На щастя, представники вищого державного керівництва РФ прекрасно це розуміють і не вживають ніяких заходів для погіршення умов перебування українців у Росії. Навпаки, по відношенню до наших громадян з жовтня 2004 року діють пільгові умови реєстрації — українці можуть перебувати в Російській Федерації без реєстрації у компетентних органах протягом 90 днів. Такі ж правила за принципом взаємності Київ ввів і для громадян Росії, що приїжджають на нашу територію. І українська дипломатія працює над збереженням і зміцненням такої практики. Окрім того, нам вдається з російськими колегами підтримувати існування норми про право перетину українсько-російського кордону за внутрішніми громадянськими паспортами, що надзвичайно важливо для тисяч літніх людей, ветеранів, які відвідують родичів у Росії та Україні.

Що стосується трудової міграції, то лише в 2008 році дозвіл на працевлаштування в Росії офіційно отримали майже 300 тис. громадян України. Але очевидно, що без дозволу тут працює набагато більше. Росіян в Україні працює значно менше — станом на 1 січня 2008 року дозвіл на працевлаштування отримали майже 13 тисяч громадян РФ. Але це не означає, що наша держава в цьому аспекті є вразливою у діалозі з сусідами. Насправді ця залежність взаємна. Швидко зростаюча економіка Росії відчуває брак висококваліфікованих фахівців, які вільно володіють російською мовою. Український ринок праці є одним з небагатьох у світі, де російські підприємства та організації можуть знайти спеціалістів з відповідними характеристиками. Ніхто благодійністю тут не займається. Тому проводимо і далі проводитимемо роботу з активного захисту інтересів українських трудових мігрантів, уважно стежитимемо за фактами порушення їхніх прав, надаватимемо правову підтримку. Для цього в Росії діє розгалужена мережа консульських установ, яка й надалі розширюватиметься.

На жаль, особливого оптимізму не викликає стан української діаспори в Росії. Не бачимо особливої уваги до її потреб як з боку центральної влади, так і регіональних органів управління. Інколи російські посадовці напряду заважають роботі з підвищення національної свідомості українців у Росії. Практично не просувається процес відкриття шкіл, класів та дошкільних закладів з українською мовою викладання. Представники нашої діаспори мають дуже обмежені можливості для навчання своїх дітей української мови та культури. При цьому питання треба ставити не про діяльність показових закладів освіти на взірць «потьомкінських селищ», а про створення сучасних шкіл з конкурентним рівнем освіти, випускники яких могли б отримувати вищу освіту у кращих закладах Росії, України, Європи. На цьому тлі як односторонні сприймаються заяви російської сторони про нібито наявні факти утисків прав російськомовного населення в нашій державі.

Але найбільше у наших відносинах у соціально-гуманітарній сфері турбує погіршення ставлення простих росіян до своїх сусідів. Під пресом масованої пропаганди російських ЗМІ (в тому числі й державних) Україні активно створюють імідж недружньої держави. Соціологічні опитування показують, що громадяни обох країн вважають, що відносини між нашими державами

переживають не найкращі часи. При цьому, на щастя, переважна більшість українців і росіян продовжують сприймати один одного дуже позитивно. Не так уже рідко громадяни наших країн створюють сім'ї. Це дозволяє з оптимізмом дивитися у майбутнє, але, в той же час, вимагає значно більших зусиль з боку нашої держави щодо ведення інформаційної роботи в Росії, підготовки матеріалів, відеосюжетів та публікацій російською мовою, які б виважено подавали бачення Україною складних моментів спільної історії, обґрунтовували зовнішньополітичні пріоритети нашої держави. Досвід США, країн-членів ЄС вказує на те, що найвпливовіші країни світу не шкодують грошей, щоб бути почутими і зрозумілими у суспільствах країн-партнерів.

Заради безпеки України і Європи

Попри різноманітні проблеми в українсько-російських відносинах серйозний аналіз досягнутих результатів вказує на помилковість песимістичних оцінок. У сфері торгово-економічного співробітництва підприємствам двох країн вдалося не лише подолати негативні тенденції початку-середини дев'яностих років, але й вийти на якісно новий рівень. Незважаючи на певні складнощі у політичній площині, економіка стала найкращим «лакмусовим папірцем» реального потенціалу і перспектив українсько-російського діалогу. Росія вже кілька років поспіль впевнено утримує статус найбільшого торгового партнера України та інвестора. Нинішній стан співробітництва у цій сфері вже ніяк не можна назвати інерцією радянських часів. Обидві країни остаточно перейшли до ринкової моделі економіки і саме в рамках цієї моделі зростають товарообіг та інвестиції. Сотні тисяч українців працюють у Росії. Постійно збільшується потік висококваліфікованих російських менеджерів, інженерів, журналістів, вчених, представників інших професій, які переїжджають на роботу до України, вбачаючи у швидкому розвитку її висококонкурентної економіки шанс для самореалізації. Зростаюча соціально-економічна взаємозалежність двох держав об'єктивно спонукає еліти обох країн шукати шляхи до порозуміння, розв'язувати проблеми, які виникають.

Безумовно, істотна різниця у моделях політичного розвитку, у зовнішньополітичних пріоритетах, підходах до формування нового світового порядку накладає відбиток на відносини між

Україною та Росією. Наша держава рухається непростим шляхом формування плюралістичної, поліцентричної демократії, якій притаманні гостра дискусія, складні компроміси, багаторівнева система прийняття рішень. Політична система Російської Федерації розвивається іншим шляхом. Нерідко ці відмінності стають причиною нерозуміння мотивів іншої сторони, кінцевої мети тих чи інших дій. Але це завдання дипломатів і виклик для мудрості політиків, щоб вміти налагоджувати діалог між двома країнами, чиї історичні шляхи за 18 останніх років розвели їх уже достатньо далеко.

Загалом на перспективи українсько-російських відносин можна дивитися з обережним оптимізмом. Звичайно, значна кількість проблем та спірних питань не може бути вирішена за короткий час. Істотна частина з них потребує глибокої, неспішної роботи, щоб результати врегулювання дійсно відповідали національним інтересам України. В той же час завдання національного соціально-економічного розвитку, домінуючі на європейському континенті погляди на проблеми безпеки і партнерство по лінії Схід—Захід, нарешті, настроїв більшості громадян наших країн дозволяють розраховувати, що в майбутньому відносини між Україною та Росією характеризуватимуться взаємовигідним співробітництвом та духом добросусідства. Донині Східна Європа, завдяки готовності української влади та дипломатії шукати часом непрості компроміси на російському напрямі, залишалась одним з найбільш мирних і стабільних регіонів світу. Не викликає сумнівів, що безпека є першочерговим національним інтересом для будь-якої країни. При цьому під гарантуванням безпеки маємо правильно розуміти не стільки здатність захиститися від загрози у випадку конфлікту, скільки вміння уникати загроз та конфліктів, запобігати виникненню їх. Упевнений, розвиваючи активний діалог з Російською Федерацією, нам вдасться реалізувати саме таке бачення безпеки на благо наших громадян і всієї Європи.

Володимир Огризко,

*Міністр закордонних справ України
(грудень 2007 — березень 2009 рр.),
перший заступник Секретаря РНБО*

УКРАЇНЬСКА ДИПЛОМАТІЯ 2008 РОКУ: КРИЗЬ ТУРБУЛЕНТНІСТЬ ДО ВАГОМИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Шановні читачі, дописувачі та упорядники 10 випуску «України дипломатичної»!

Мені надзвичайно приємно вдруге звернутися до вашої аудиторії, цього разу в статусі Міністра закордонних справ України з грудня 2007 по березень 2009 року, а тепер — першого заступника Секретаря РНБО. До аудиторії, яку називають «цільовою» — фахової, підготовленої, креативної та критичної. Відтак виходитиму з того, що маю справу з обізнаними колегами, яким не потрібно подавати історію того чи іншого питання, розшифровувати аббревіатури та пояснювати висновки.

Натомість зосереджуся на «сухому залишку» зовнішньополітичної діяльності України протягом моєї міністерської каденції. А ще, де це потрібно для кращого розуміння кінцевого результату, — на рушійних чинниках процесів, які мали та ще матимуть прямий чи опосередкований вплив на лінію нашої поведінки на світовій арені, визначатимуть риси нашого міжнародного обличчя ще не один рік поспіль.

Ювілейний характер збірника та його концепція — здобутки української дипломатії протягом 18 років нашого державотворення — певною мірою підштовхують до мемуарного стилю, на роздуми про те, як завдяки професійній роботі МЗС, не-

зважаючи на складні і подекуди дуже некомфортні для дипломатичної активності внутрішньополітичні процеси, вдалося досягти вагомих здобутків на основних зовнішньополітичних напрямках.

І це є щирою правдою — і щодо професійності української дипломатичної служби, і безумовної пріоритетності у позиції провідних українських політичних сил вузькопартійних, а не державних інтересів, а у підсумку — складнощі та зигзагоподібності процесу державотворення, і щодо серйозних результатів, яких, попри згадані обставини, вдалося досягти.

Але життя, як завжди, є значно багатшим на відтінки та напівтони. Як кажуть наші американські партнери, *«there's more to the picture than meets the eye»*. Здобутий за чималий стаж дипломатичної роботи досвід і, головне, прагнення та натхнення рухатися вперед, спонукають мене дивитися не лише в минуле, а й у майбутнє.

Це вимагає більш критичного та прискіпливого аналізу пройденого шляху: що планували та на що сподівалися, що вдалося реалізувати, а що ні, і що потрібно робити далі для якнайефективнішого забезпечення національних інтересів нашої держави. Адже це завдання, в кінцевому рахунку, і є основною метою роботи кожного дипломата.

Період моєї каденції на посаді Міністра закордонних справ України був надзвичайно насичений на події — як внутрішні, так і міжнародні. Це і глибока криза української політичної системи, і російсько-грузинський конфлікт, який чітко означив слабкі ланки системи міжнародної безпеки, насамперед нездатність існуючих загальноєвропейських і світових безпекових інститутів захистити «свята святих» міжнародного порядку — непорушність кордонів і суверенітет незалежної держави; і початок світової фінансово-економічної кризи.

Не можна не згадати також про зміни адміністрацій у двох найважливіших для України державах — США та Росії, що також вимагало особливої уваги, реагування та вибудови відповідної лінії поведінки.

Погодься: за таких непростих обставин, такої зовнішньої та внутрішньої турбулентності отримувати зовнішньополітичні дивіденди досить важко. Тим паче, враховуючи чітку тенденцію у міжнародній політиці до відтягування партнерами важливих рішень на час, коли у державі «Ікс» усе остаточно визначиться

і стане на свої місця. Іншими словами, коли на зміну політичній та економічній невизначеності прийде стабільність і передбачуваність.

Це правило є універсальним і не залежить ні від назви країни, ні від симпатій до її керівництва. Але активна дипломатична робота, вміння довести партнерам непродуктивність і згубність відтягування об'єктивно назрілих кроків і рішень уможливорює позитивні зрушення.

Тому мені особливо приємно, що, всупереч згаданим викликам, українська дипломатія досягла конкретних, практичних, корисних і відчутних для кожного нашого громадянина результатів на всіх стратегічних зовнішньополітичних напрямках. До багатьох з них зовнішньополітичне відомство України йшло не один рік.

Це підсумок роботи не одного покоління українських дипломатів, очолюваних такими корифеями дипломатичної служби, як А. М. Зленко, Г. Й. Удовенко, Б. І. Тарасюк, К. І. Грищенко. Свій внесок у розбудову української дипломатії зробив і А. П. Яценюк. Як поки що останній у цьому списку хотів би щиро подякувати попередникам за неоціненний особистий внесок у розбудову української дипломатичної служби та створення того підґрунтя, яке, власне, й дало можливість зробити рішучі кроки вперед.

Спочатку спробую узагальнити ці результати кількома широкими мазками.

По-перше, ми стали значно ближчими до Європи та її інституційного стрижня — Європейського Союзу. Прийнято рішення про укладення між Україною і ЄС угоди про асоціацію; розпочато переговори про зону вільної торгівлі та безвізовий режим; досягнуто конкретних зрушень у питанні полегшення візового режиму для українських громадян, захисту їхнього права на роботу та соціальні гарантії за кордоном.

По-друге, процес євроатлантичної інтеграції України, який є ключем до забезпечення національної безпеки держави, відтепер політично схвалено і зафіксовано не лише нами, а й нашими міжнародними партнерами. Віднині він базується не тільки на абстрактній відкритості «дверей НАТО» для всіх європейських демократій та відданості Президента, МЗС та інших причетних вітчизняних відомств євроатлантичному курсові, а й на прямих, письмово закріплених, перспективах членства України

в Альянсі разом із започаткуванням практичної програми підготовки до нього.

Тепер усе залежить тільки від нас.

По-третє, ми досягли вагомих і конкретних результатів у розбудові системи відносин з найбільш впливовими і важливими для України країнами світу, без чого є неможливим адекватний захист національних інтересів держави. На новий стратегічний рівень піднято відносини зі США, Канадою та державами «старої Європи», в першу чергу Великою Британією і Францією. Ще тіснішими і по-справжньому партнерськими стали наші відносини з Польщею, Литвою та іншими ближчими європейськими країнами.

Подальшого розвитку набула регіональна співпраця з країнами пострадянського простору, в тому числі в рамках ГУАМ. У Києві офіційно розпочала свою діяльність штаб-квартира цієї міжнародної організації — першої в Україні.

Активізувалися контакти з державами Азії, Африки і Латинської Америки — регіонами, які є стратегічно важливими для забезпечення економічних інтересів України, особливо — в період світової фінансово-економічної кризи.

По-четверте, незважаючи на емоції, яких не бракує в українсько-російських відносинах, у них побільшало прагматизму. Українська сторона продовжувала роботу з їх розбудови на основі норм міжнародного права, взаємної поваги та рівності. Було продовжено дію Великого Договору, поглиблено політичний діалог, зокрема й з безпекових питань, досягнуто більшої визначеності щодо тимчасового (до 2017 р.) базування Чорноморського флоту РФ на українській території. Набули подальшого динамізму наші торговельно-економічні відносини.

Разом з тим варто визнати, що **2008 рік для українсько-російських відносин був складним.** Це викликано, насамперед, посиленням неоімперських амбіцій Росії; її намаганням зберегти домінування на пострадянському просторі, що впливає з нової російської зовнішньополітичної доктрини; активною протидією Москви зближенню України з НАТО; аморальною по суті кампанією з дискредитації України на міжнародній арені у зв'язку з нашим прагненням донести правду світовій спільноті щодо Голодомору — геноциду українського народу, несприйняттям Кремлем принципової позиції нашої держави під час російсько-грузинського конфлікту тощо.

По-п'яте, **Україна здобула міжнародний імідж як правова та демократична європейська держава, яка пам'ятає свою історію** і, відтак, відповідально ставиться до майбутнього і власної держави, і дружніх країн.

У цьому контексті робота щодо широкого міжнародного визнання Голодомору 1932–1933 років в Україні геноцидом українського народу мала очевидні позитивні результати. Ми зробили лише перші кроки, водночас зрозумівши: це питання — не одного року. Воно потребує серйозної і тривалої інформаційно-роз'яснювальної роботи. Її наслідком має стати не лише формальне засудження сталінського тоталітаризму, а й справжнє розуміння необхідності та безальтернативності демократичного європейського майбуття нашої держави.

Окреслені досягнення стали можливими завдяки «запрограмованості» української дипломатії на жорсткий і безкомпромісний захист національних інтересів України; концентрації зусиль на ключових напрямках і тактиці «малих кроків»; націленості на конкретний результат і системі чіткого контролю за його досягненням; забезпеченню прозорості й послідовності позиції України з ключових питань, навіть коли це не дуже подобалося нашим партнерам.

Як наслідок — українська зовнішня політика набула стрункості, цілеспрямованості, послідовності та системності, якої їй подекуди бракувало в минулому.

Такий підхід довів свою життєздатність, результативність і перспективність.

Безперечно, не на всіх напрямках вдалося виконати програму-максимум. Зокрема, Україна не приєдналася до ПДЧ.

А чи насправді могла?

Можливо, для когось це питання, поставлене мною, видається дещо несподіваним.

Аналізуючи ситуацію з деякої часової відстані та маючи тепер певний додатковий масив інформації, наслідуюсь стверджувати, що такої перспективи Україна не мала.

Поясню чому. Будь-яка країна лише тоді сприймається серйозно, коли говорить назовні одним голосом. Тоді з нею рахуються, її поважають, їй довіряють.

У ситуації з ПДЧ все було навпаки. Незважаючи на законодавчо закріплений курс на вступ до НАТО, на підписаний

лист трьох лідерів держави, на чітку та недвозначну політику Президента та МЗС, керівництво Кабміну почало бомбардувати провідні європейські столиці сигналами про передчасність переходу України до нового етапу відносин із НАТО. А як обґрунтування наводилася фальшива теза про те, що, мовляв, в Україні досить низькою є громадська підтримка вступу до НАТО.

Політики-лідери беруть на себе відповідальність, пояснюють громадськості необхідність прийняття стратегічно важливих для держави рішень. Політики-популісти плентаються у хвості мінливих настроїв, особливо коли перебувають під зовнішнім впливом.

Моє сумління спокійне: МЗС зробило все від нього залежне. І за цих, по суті, недержавницьких, позицій керівництва Кабміну досягло максимуму можливого. Нехай сумління, якщо воно, звичайно, ще залишилося, мучить тих, хто свої вузькопартійні та кланові інтереси ставить вище національних.

Ми довго тупцюватимемося на місці, і не лише з євроатлантичних питань, якщо така практика буде продовжена.

Україні потрібні чесні, патріотичні, справді українські політики!

Нам не вдалося отримати офіційної перспективи членства в ЄС. Не було прийнято й рішення ООН стосовно визнання Голодомору 1932–1933 років в Україні геноцидом. Але чи можна трактувати це як дипломатичні неуспіхи або провали, як це поспішили зробити деякі заангажовані політики та проплачені «експерти»?

Упевнений, що ні.

Адже програми-максимум, амбітні рамки за визначенням, слугують для того, щоб ставити сміливі цілі, рух до яких забезпечуватиме прогресивний розвиток держави.

Відтак головним завданням дипломатії, особливо в динамічні внутрішньополітичні періоди, є забезпечення позитивної і незворотної динаміки руху в основних стратегічних напрямках. І з цим завданням, як свідчать результати, а також оцінки Президента України, українська дипломатія справилася на «успішно».

Враховуючи налаштованість на відвертий і критичний аналіз, хотів би детальніше зупинитися на кількох найбільш важливих, комплексних і водночас чутливих царинах зовнішньої політики України — **європейській і євроатлантичній інтегра-**

ції, міжнародному визнанню Голодомору та окремих аспектах двосторонніх відносин.

При цьому, аби залишити простір для колег-міністрів закордонних справ незалежної України, обмежуся, звичайно, часовими рамками свого перебування на цій посаді.

* * *

Переконаний: найвагомим зовнішньополітичним результатом у сфері європейської інтеграції за останні роки стало досягнення у ході Паризького саміту Україна–ЄС (9 вересня 2008 р.) домовленості з Євросоюзом про **укладення нової посиленої угоди як Угоди про асоціацію**, яка базуватиметься на принципах **політичної асоціації та економічної інтеграції**.

Вона має прийти на заміну стандартної Угоди про партнерство та співробітництво, підписаної ще 1994 року. Угода про асоціацію має підняти ці відносини на новий рівень, де прозоро проглядалися б і стратегічне значення України для ЄС, і перспектива її членства.

Це рішення стало амбітним кроком уперед у процесі зближення України з ЄС. Не маю сумнівів, що воно надало відносинам Україна–ЄС справді нової якості та нового змісту. Майбутній документ, який, сподіваюся, буде підписано на час презентації десятого випуску «України дипломатичної», повинен фактично стати аналогом угод про асоціацію, які привели до членства в Євросоюзі наших східноєвропейських партнерів. Він покликаний створити міцну основу для подальшого зближення між Україною та ЄС у всіх ключових сферах, зокрема зовнішньої політики та безпеки, включаючи повагу до забезпечення принципів незалежності, суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів.

Невирішеним на цей момент, як уже зазначалося, залишається лише один принципово важливий елемент нової Угоди — **перспектива членства України в Євросоюзі**. Слід відверто визнати, що можливість отримання такого сигналу не є однозначною і зараз. І причина не лише у внутрішньополітичній ситуації в Україні, зокрема виборчий контекст. Складною є й ситуація в самому Євросоюзі у зв'язку з незавершеним процесом внутрішньої перебудови і світовою фінансовою кризою.

З іншого боку, значення перспективи членства для наступного етапу відносин Україна–ЄС не варто перебільшувати. Його

основним змістовим наповненням за будь-яких умов стане досягнення європейських стандартів у ключових галузях державного життя. А визнання України європейською державою, яка поділяє з країнами Європейського Союзу спільну історію та спільні цінності, свідчить про розуміння органічної належності нашої держави до європейського простору, а, отже, і про принципову можливість майбутнього членства.

Європейська інтеграція — це не лише зовнішньополітичний і навіть не загальноурядовий проект. Аби мати позитивні наслідки і отримати позитивну динаміку, євроінтеграція має стати проектом **загальнонаціональним**, практичним і орієнтованим на досяжний і відчутний для пересічного українця результат.

Виходячи з цього, велике значення надавалося нами практичним аспектам європейської інтеграції, насамперед створенню зони вільної торгівлі та лібералізації візового режиму. Це — два питання, які (а) близькі і зрозумілі всім або майже всім громадянам України і (б) не викликають поляризації думок у Брюсселі та інших європейських столицях.

У питанні започаткування поглибленої та всеохоплюючої **зони вільної торгівлі (ЗВТ+)**, яка стане інтегральною частиною Угоди про асоціацію України та ЄС, ми мали стовідсоткову позитивну динаміку. Свідченням цього стали п'ять успішних раундів переговорів, які розпочалися в лютому 2008 року синхронно з приєднанням України до СОТ.

Формування та функціонування ЗВТ стане основним практичним інструментом поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС. Її амбіційний характер передбачає лібералізацію торгівлі товарами, послугами, вільний рух капіталу, частково робочої сили, усунення нетарифних бар'єрів та регуляторне наближення. Тобто йдеться фактично про поширення на Україну відомих «чотирьох свобод» внутрішнього ринку Європи. Тому, за визначенням, це має бути зона вільної торгівлі, безпрецедентна для ЄС і, зрозуміло, для України.

Робота над таким усеохоплюючим проектом потребувала значної концентрації уваги, часу та зусиль обох переговорних команд. З іншого боку, це завдання стало серйозним тестом на міжвідомчу узгодженість дій України, як і здатності МЗС відігравати у цьому процесі центральну координуючу роль.

Схожою є ситуація з приєднанням України до Договору про енергетичне співтовариство ЄС та спільного авіаційного про-

сторю Євросоюзу. Реалізація цих проектів стане практичним здійсненням тактики малих кроків (малих з точки зору між-державних відносин, але величезних з точки зору відповідних галузей), завдяки якій Україна реалізовуватиме цивілізаційний вибір на користь ЄС.

Значна частина роботи на європейському напрямку була присвячена **лібералізації візового режиму**. МЗС бачило цей процес як реальну можливість усунути явні «перегини», які допускалися і, на жаль, усе ще допускаються щодо громадян України в посольствах та консульствах країн ЄС. Я особисто та мої колеги постійно доводили до наших стратегічних партнерів, що з Україною не можна поводитися як з європейською «попелюшкою». Кожен факт безпідставної відмови або некоректного поводження з нашими громадянами фіксувався, узагальнювався і порушувався на високому рівні перед Євросоюзом.

Як відомо, 1 січня 2008 року почала діяти Угода між Україною та ЄС про спрощення оформлення віз. Завдяки їй суттєві преференції щодо шенгенських віз отримали близькі родичі громадян України, які мають дозвіл на проживання в державах-членах ЄС, бізнесмени, журналісти, діячі науки та культури, студенти, пенсіонери, міжнародні перевізники, спортсмени та низка інших категорій українців. Угодою фактично охоплено майже дві третини всього активного населення України, яке здійснює або потенційно здійснюватиме подорожі до країн шенгенської зони.

Спрощення торкнулося трьох складових: грошової (консульський збір склав 35 замість 60 євро, які стягуються з громадян інших країн); часової (термін розгляду заяв на видачу віз скорочено до 10 днів у випадках, коли не потрібна додаткова перевірка візового клопотання, та 2 днів у термінових) та паперової (встановлено чіткий та вичерпний перелік документів, що мають подаватися для оформлення віз).

Іншими словами, Угода про візове спрощення пройшла необхідну апробацію, за результатами якої зроблені практичні висновки та внесені корективи. Зокрема, з огляду на численні порушення погодженої з ЄС процедури видачі віз ми запровадили та інституціонували спільний постійний моніторинг виконання Угоди.

Позиція МЗС України була подекуди дуже жорсткою, адже ми відстоювали неухильне дотримання європейською стороною

закріплених Угодою положень на користь наших громадян. У квітні та листопаді 2008 року відбулися засідання Спільного моніторингового комітету Україна–ЄС. На них Україна передала єєсівській стороні пам'ятні записки щодо найбільш характерних випадків порушень консульськими установами країн-членів ЄС Угоди про спрощення візового режиму, внесли пропозиції щодо розширення категорій громадян, яким надаються візові переваги, та щодо скасування візового збору для всіх українців.

Практичні результати наступальної позиції України очевидні: 2008 року українці отримали на 25% більше шенгенських віз, ніж 2007 року. Візові відмови знизилися з 10% до 5% від загальної кількості заявок. Суму візового збору зменшено майже удвічі. Право на безоплатне отримання візи надане 14 категоріям українських громадян. І, нарешті, з'явилася **перспектива отримання безвізового режиму з ЄС до 2012 року.**

29 жовтня 2008 року ми запустили в дію новий механізм експертних консультацій з ЄС — так званий **«безвізовий діалог»**. Він здійснювався за чотирма основними напрямками: забезпечення безпеки документів, у т.ч. запровадження збору біометричних даних; боротьба з нелегальною міграцією, включаючи реадмісію; підтримка громадського порядку та безпеки; зовнішні зносини та забезпечення фундаментальних прав громадян. Було створено відповідну інституційну базу, запущено роботу з розробки нормативно-правових актів, спрямованих на максимальну адаптацію законодавства України до вимог і критеріїв ЄС.

Принципово важливо, щоб згаданий діалог і надалі залишався динамічним, предметним і орієнтованим на конкретний результат, сприяти чому має відповідна «дорожня карта». Було б добре, якби її вдалося погодити, як і планувалося, до кінця 2009 року.

Прикметно, що віце-президент Європейської комісії Гюнтер Ферхойген вважає питання скасування віз для українців **технічним**, а не політичним. Важливим кроком тут було б скасування Євросоюзом візових зборів для українських громадян. Ця пропозиція, з якою ми офіційно звернулися до ЄС ще 5 лютого 2008 року, знаходиться наразі на розгляді держав-членів шенгенської зони.

Підписання Угоди між Україною та ЄС про спрощення оформлення віз відкрило ще одну можливість — вийти на **укладення угод про місцевий прикордонний рух**. Такі доку-

менти були підписані з Угорщиною, Словаччиною та Польщею. Положеннями цих угод встановлюється спрощений (фактично безвізовий) порядок перетину кордону мешканцями прикордонних областей України і відповідної сусідньої держави-члена ЄС.

Про масштаби процесу полегшення місцевого прикордонного руху свідчать такі цифри: українсько-угорська угода з українського боку кордону охоплює 382 населених пункти із загальною кількістю мешканців майже 700 тис. осіб, українсько-словацька — 280 населених пунктів з кількістю населення майже 400 тис. осіб, українсько-польська угода — 1107 населених пунктів, у яких мешкає майже 950 тис. осіб. Що ж стосується договору з Румунією, то правом на спрощений перетин кордону після його підписання зможуть скористатися майже 1,5 мільйона громадян України. Загалом під дію згаданих угод підпадає понад **3,5 млн українських громадян**.

МЗС закидали, що, мовляв, не досягнуто безвізового режиму для українських громадян.

Скажу відверто: і не могло бути досягнуто.

Тому що для цього треба щонайменше демаркувати північний та східний кордони, а потім відповідно облаштувати. А тепер подумаймо разом, чому російська сторона вже два роки поспіль блокує початок роботи демаркаційної комісії. Чи треба робити висновки?

Треба. І вони вже зроблені на рівні Ради національної безпеки та оборони України. Почекаємо результатів.

Говорячи про європейську інтеграцію, не можна не згадати й про розробку та представлення ЄС нової концепції політики щодо східних європейських партнерів — **«Східного партнерства»**.

Ця ініціатива з'явилася у результаті спільних інтелектуальних зусиль двох країн, яких ми небезпідставно вважаємо партнерами та адвокатами України в ЄС — Швеції та Польщі. Ідея полягає у тому, щоб відійти від політичної «зрівнялівки», яка була властивою європейській політиці «сусідства», та перейти на диференційований підхід до країн, які безпосередньо межують з Євросоюзом, або є близькими до його кордонів.

Ми давно наполягали на такій диференціації. Механічний принцип сусідства, по суті, ставив знак рівності між Україною, і, скажімо, Іраком, який би став безпосереднім сусідом ЄС після

приєднання Туреччини. Він суперечив і політичній доцільності, і економічній ефективності, і елементарному здоровому глузду. 2008 року це зрозуміла Франція, яка ініціювала так званий «Союз для Середземномор'я». У світлі цієї ініціативи абсолютно природним стало виділення в окрему групу країн так званого пострадянського простору.

«Східне партнерство» стало золотою серединою, де зустрілися дві сучасні тенденції в Європейському Союзі — оптимістична (тобто прихильники подальшого розширення на Схід) та егоїстична (тобто скептики, які вважають, що ЄС досяг межі, за якою подальше розширення Євросоюзу піде йому на шкоду). Перші бачать у партнерстві нову віху на шляху до нових обріїв. Останні вважають, що ця віха повинна стати символічною крапкою у процесі розширення.

У так званий «комунікації» Єврокомісії, яка була поширена у грудні 2008 року і деталізувала бачення ЄС духу і букви нового партнерства, містилися як позитивні, так і негативні для України моменти. Позитивний полягав у тому, що цей документ підхопив започатковану в Парижі концепцію «політична асоціація/економічна інтеграція». Негатив зводиться до того, що зусиллями «егоїстичної фракції» конкретна «начинка» цього положення була зведена до найнижчого знаменника. Попри це, хотів би відзначити, що під час розробки Європейською Комісією згаданого документа нею була врахована переважна більшість наших пропозицій.

Остаточний формат «Східного партнерства» в жодному разі не є для нас завуальованою альтернативою перспективи членства в ЄС. Натомість, він має відкрити шлях до того ступеню інтеграції, який відповідатиме нашим амбіціям, насамперед сприятиме досягненню критеріїв членства в Євросоюзі.

Іншою запорукою успіху Партнерства є його належне фінансування. Переконалий, що цей проект буде успішним, якщо він спиратиметься на достатню фінансову базу. Крім міцного фінансового підґрунтя, тестом його життєздатності стане спроможність чи неспроможність взяти під свою дієву опіку такі питання, як створення інтегрованої системи управління державними кордонами України та подальша лібералізація візового режиму з перспективою повного скасування віз.

Ще одним новим елементом відносин Україна–ЄС, робота над яким розпочалася 2008 року і який на найближчий час ста-

не одним з пріоритетів, є так званий **Порядок денний асоціації Україна–ЄС**, який замінив традиційні Плани дій Україна–ЄС з реалізації Угоди про партнерство та співробітництво. Згідно з досягнутими з ЄС домовленостями, він буде спрямований на імплементацію уже погоджених положень Угоди про асоціацію ще до набуття нею чинності.

Основними у Порядку денному бачу такі принципи: поступального зближення (в основі документа має лежати аксіома про «політичну асоціацію плюс економічну інтеграцію»); принцип дороги з двостороннім рухом (документ має передбачати зусилля не лише України, але й дії ЄС як зацікавленої сторони); принцип спільної відповідальності (успіх або неуспіх НПП має бути спільною сферою відповідальності обох сторін — України та ЄС. Тому документ містить не декларації, а реалістичні, досяжні цілі); принцип спільного моніторингу (реалізація Порядку денного має бути предметом постійного аналізу обох сторін); принцип достатнього фінансування (у ньому мають міститися тільки заходи, на які в обох сторін є належне фінансування).

Підсумовуючи тему нашого руху до європейського дому наголошу: політика європейської інтеграції повинна вийти з кабінетів чиновників. Європейська інтеграція відбувається не тільки і не стільки на папері, скільки в умах, вчинках, поведінці людей. Європейська інтеграція — це реформи, які мають відчувати люди, пересічні українці. Відчують вони — відчує і оцінить Європа.

Не без задоволення підсумую: МЗС протягом моєї каденції як міністра зробило вирішальний крок уперед для практичної імплементації задекларованих раніше цілей.

* * *

Незважаючи на постійні спекуляції довкола питання євроатлантичної інтеграції України з боку різних політичних сил всередині держави та відверту протидію деяких міжнародних гравців, 2008 рік можна вважати чи не **найактивнішим і найрезультативнішим з точки зору нашого зближення з НАТО**.

Як вже зазначалося, нам, нарешті, вдалося повністю політично оформити процес підготовки до членства, який фактично розпочався ще 2002 року, після схвалення Стратегії України щодо НАТО та переходу до виконання Плану дій і щорічних

цільових планів. Тепер цей процес базується не лише на односторонніх планах України щодо майбутнього вступу до НАТО, а й на визнанні такої перспективи з боку Північноатлантичного альянсу. І спирається на офіційно погоджений механізм практичної підготовки до членства.

Безумовно, головною подією у цьому контексті стало рішення квітневого Бухарестського саміту НАТО про те, що **Україна буде членом Альянсу**. Це унікальний випадок в історії НАТО, коли країні-аспіранту гарантовано членство. Цим рішенням політична вартість Плану дій щодо членства, надання якого мало б закріпити за Україною статус кандидата, була нівельована для нас у принципі. Після Бухареста цінною для України залишалася лише технічна складова ПДЧ, як практичного інструменту для більш ефективного здійснення реформ.

Проте питання ПДЧ стало настільки політизованим — абсолютно штучно і невиправдано, — що ми разом з НАТО почали думати над альтернативними шляхами офіційного оформлення процесу підготовки України до членства. У результаті в грудні 2008 року міністри закордонних справ Альянсу, підтвердивши незмінність рішення про майбутнє членство України, запропонували здійснювати підготовку до нього в рамках річних Національних програм — такого ж самого механізму, який, згідно з офіційними документами НАТО (План дій щодо членства, схвалений Вашингтонським самітом НАТО в 1999 р.), є основним інструментом підготовки до членства в рамках ПДЧ.

Іншими словами, Україні було надано формат, отримання якого і було, власне, метою заявки на приєднання до ПДЧ. Такий механізм подальшої підготовки України до вступу до НАТО відображає особливості українського шляху до Альянсу, враховує реалії і, без втрат для швидкості просування до членства, знімає надмірну політизацію цього питання як всередині держави, так і у відносинах з Росією. Гадаю, це дає нам підстави стверджувати про успішність наших зусиль і досягнення поставлених цілей.

Тепер на порядку денному — **проведення реформ, необхідних для досягнення євроатлантичних стандартів**. Сподіваюся, що проти доцільності здійснення реформістських кроків, покликаних зміцнити демократичні та економічні інститути нашої держави, не має підстав виступати навіть найзапекліший противник вступу України до НАТО.

Разом з тим, особливий український шлях до членства в НАТО має й свої підводні камені, основним з яких є невизначеність щодо необхідності в майбутньому офіційного проходження етапу ПДЧ. Грудневі рішення ПАР залишають це питання відкритим. Не вніс остаточної ясності і ювілейний саміт НАТО, який відбувся у квітні 2009 року.

Водночас, я переконаний, що реальний вплив невизначеності з ПДЧ на підготовку України до членства в НАТО буде мінімальним. З огляду на офіційне визнання підготовки України до членства Альянсом, наступний період однозначно буде «зраховуватися» до українського «аспірантського стажу». Можна спрогнозувати, що питання необхідності ПДЧ буде вирішено тоді, коли за інших умов могло б бути вирішено питання запрошення України до цієї програми.

Передумови для цього можуть виникнути після завершення повного виборчого циклу в державі та підтвердження з боку українського керівництва відданості членству в НАТО. Однак, завдяки рішенням 2008 року, наш офіційний аспірантський стаж на той момент уже нараховуватиме певний час, який зробить період ПДЧ, — якщо він все ж таки буде визнаний необхідним, — мінімальним і символічним.

Аналізуючи з відстані часу, хоча й не дуже тривалого, доцільність рішень, прийнятих у галузі євроатлантичної інтеграції за моєї міністерської каденції, зважаючи всі «за» та «проти», варто чітко уявляти і реально можливу за тих умов альтернативу. А ціна можливої непоступливості України у питанні приєднання до ПДЧ, ціна нашого наполягання на абсолютній процедурній чистоті процесу могла б бути досить високою — повна відсутність прогресу у політичному рівні відносин, продовження виконання цільових планів, які, не маючи офіційного статусу програм підготовки до членства, протягом майже семи років виконувалися Україною у якості авансу, наочного свідчення готовності сумлінно працювати над досягненням відповідних стандартів у всіх сферах.

Але політична складова — це лише один з елементів нашої роботи в процесі євроатлантичної інтеграції. Серйозних результатів було досягнуто і з практичних питань.

2008 року ми значно розширили договірно-правову базу наших відносин з НАТО. Укладено 6 угод, що є своєрідним ре-

кордом за всю історію відносин України з Альянсом. Тривала робота з підготовки до підписання ще двох документів.

Продовжувалася реалізація розрахованого на 12 років проєкту з утилізації надлишкових та непридатних боєприпасів на території України, зокрема, за рахунок донорських внесків до Трастового фонду НАТО/ Партнерство заради миру.

Працювали ми і над розширенням напрямів **практичного співробітництва**. Важливими у цьому зв'язку стали рішення про залучення України до Сил реагування НАТО, Програми обміну даними про повітряну обстановку, що є значним кроком у контексті нашої взаємодії з Альянсом у боротьбі з тероризмом. Вівся пошук конкретних форм співробітництва у сфері кібернетичного захисту та боротьби з піратством. Досягнуто попередніх домовленостей про обмін інформацією про цивільне судноплавство.

Не можу не згадати і про цивільні аспекти нашої взаємодії з Альянсом. Україна брала активну участь у програмі НАТО «Безпека через науку», спільно здійснювалася низка проєктів у природоохоронній сфері, з реабілітації колишніх військових об'єктів, перекваліфікації та соціальної адаптації військовослужбовців, звільнених у запас. Ми вдячні Альянсу за дієву допомогу, вже не вперше надану західним регіонам України для подолання наслідків руйнівної повені. У всьому цьому є заслуга й українських дипломатів.

І останній за переліком, проте далеко не останній за значенням аспект — робота з **інформування українців про НАТО**.

Не є таємницею, що сьогодні рівень підтримки нашим населенням євроатлантичного курсу України є недостатнім. Водночас високим залишається рівень непоінформованості українського суспільства про Альянс і його цілі, про те, що очікує нашу державу у випадку приєднання до цієї організації. Саме тому така значна увага приділялася МЗС питанням інформування громадськості. При цьому наша мета полягала в наданні максимально повної і об'єктивної інформації для того, щоб українські громадяни могли сформувати своє ставлення до НАТО. Результатом такої роботи стало те, що, згідно з соціологічними дослідженнями, лише за другу половину 2008 року **рівень підтримки українцями членства в НАТО зріс на 10% і досяг 30–32%.**

На жаль, зусиллями українського уряду програма інформування громадськості щодо НАТО у 2009 році була свідомо знищена. МЗС України, незважаючи на всі наполягання, так і не отримало жодної копійки на проведення цієї роботи.

* * *

У контексті розвитку наших двосторонніх відносин хотів би торкнутися кількох ключових тем.

Не можу, насамперед, обійти відносини з країною, яка надавала і продовжує надавати нам на шляху демократизації суспільства особливу підтримку — **США**.

Протягом 2008 року наші взаємини без перебільшення набули **нової якості**. Яскравим свідченням цього стало активне сприяння з боку Вашингтона євроатлантичній інтеграції України, як і підтримка з такого чутливого для нашої держави питання, як вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр.

Цьому безперечно сприяв безпрецедентно активний діалог на найвищому рівні. Україну відвідали Президент (31 березня — 1 квітня) і Віце-президент США (4–5 вересня). Двічі відвідав з візитами США Президент України (22–25 вересня та 28–29 вересня).

Протягом року було ухвалено ряд важливих двосторонніх документів — **Дорожню карту пріоритетів українсько-американського співробітництва** (квітень) та **Хартію Україна–США про стратегічне партнерство**. Останній документ я мав честь підписати з Держсекретарем США К. Райс у ході робочого візиту до Вашингтона 20 грудня 2008 р. На мою думку, значення Хартії важко переоцінити як для всього комплексу українсько-американських відносин, так і для нашої держави загалом, особливо враховуючи посилення безпекових викликів Україні в регіональному контексті.

В основі Хартії лежить теза про те, що підтримка суверенітету, незалежності, територіальної цілісності й непорушності кордонів одне одного становить основу двосторонніх відносин між Україною та Сполученими Штатами. Положення цього документа передбачають розширення рівня нинішніх програм співробітництва та допомоги з оборонних та безпекових питань, поглиблення інтеграції України до євроатлантичних структур, тісну співпрацю з відбудови й модернізації потужностей української

газотранспортної системи, диверсифікацію та забезпечення українських джерел ядерного палива тощо.

Підписання таких масштабних документів, як Дорожня карта пріоритетів українсько-американського співробітництва та Хартія Україна–США про стратегічне партнерство, стало однозначним свідченням намірів наших американських друзів поглиблювати відносини стратегічного партнерства з Україною.

Як вже зазначалося, особливе значення для України має співпраця з Вашингтоном у сфері євроатлантичної інтеграції. 2008 рік був особливо плідним у цьому плані. Рішуча позиція щодо необхідності запрошення України до ПДЧ колишнього Президента США Дж. Буша, Держсекретаря К. Райс та обох лідерів президентських перегонів – Б. Обама та Дж. МакКейна, ухвалення Конгресом США за спонсорства представників обох політичних партій трьох резолюцій на користь приєднання України до ПДЧ – все це мало значний вплив на включення до Декларації Бухарестського саміту винятково важливого положення про **чітку перспективу набуття Україною членства в НАТО**.

Позиція США відіграла ключову роль при прийнятті в ході грудневої міністерської зустрічі ПАР 2008 року рішення про започаткування нового формату відносин на основі виконання річних національних програм, які, як вже вказувалося, де-факто виводять Україну на рівень, аналогічний рівню виконання ПДЧ.

Підтримує євроатлантичний курс України і адміністрація Б. Обама. Важливими для України є заяви Президента, Віцепрезидента та Держсекретаря про те, що США і надалі підтримуватимуть розвиток демократії в регіоні, не визнаватимуть за жодною країною права на «сфери впливу», дотримуватимуться позиції щодо права незалежних держав приймати власні рішення й обирати союзи. Тому переконаний, що за президентства Б. Обама динаміка розвитку українсько-американських відносин і далі нарощуватиметься.

2008 року потужного імпульсу отримало також і **українсько-канадське співробітництво**. Без перебільшення знаковою подією став Державний візит Президента України В. А. Ющенко до Канади (травень 2008 року), адже глава Української держави вже майже чотирнадцять років не відвідував цю країну.

Ми щиро вдячні нашим канадським друзям за схвалення 29 травня Канадою рішення щодо визнання Голодомору в Україні 1932–1933 року геноцидом українського народу, а також проголошення у цій країні четвертої суботи листопада Днем пам'яті жертв Голодомору-геноциду.

Україна помітно зміцнила по-справжньому дружні і партнерські відносини і з країнами-сусідами, зокрема з **Польщею та Литвою**.

Активно діяли такі механізми **українсько-польського співробітництва**, як Консультаційний комітет Президентів двох країн, Українсько-Польська конференція з питань європейської інтеграції, Міжурядова Координаційна Рада з питань міжрегіонального співробітництва тощо.

Започатковано унікальний формат взаємодії зовнішньополітичних відомств двох країн — засідання Ради (Колегії) МЗС України та Польщі.

Київ і Варшава спільно проводили активну роботу щодо організації фінальної частини Чемпіонату Європи з футболу Євро-2012. Було укладено Міжурядову угоду про співробітництво у підготовці чемпіонату та створено Українсько-Польський комітет з питань підготовки Євро-2012, який провів два засідання під головуванням прем'єр-міністрів обох країн.

Головним підсумком року в **українсько-литовській взаємодії** стало ухвалення у травні 2008 року президентами двох країн Спільної декларації, в якій закріплено положення про досягнення двосторонніми відносинами рівня **стратегічного партнерства**. А 9 грудня 2008 року в ході робочого візиту Президента України до Литви була підписана Дорожня карта розвитку стратегічного партнерства на 2009–2010 роки.

Не менш активно розвиваються відносини з країнами «старої» Європи. У цьому контексті особливо хотів би відзначити відновлення позитивної динаміки двостороннього співробітництва між Україною та **Великою Британією**. Головним результатом інтенсивного політичного діалогу між двома країнами стало проголошення **стратегічного характеру** двосторонніх відносин. Велика Британія першою серед найвпливовіших держав-членів ЄС офіційно оприлюднила свою позицію щодо правомірності та обґрунтованості набуття Україною членства в ЄС після досягнення відповідних критеріїв, доцільності укладення угоди про асоціацію та створення зони вільної торгівлі.

Помітно активізувався політичний діалог з **Францією**. У ході двох робочих візитів до цієї країни Президента України (лютий, вересень 2008 року) та моїх двох візитів (березень, липень 2008 року) була досягнута згода, що французьке головування в ЄС спрямує зусилля на отримання за результатами саміту Україна–ЄС пакетної домовленості щодо основних положень нової угоди про асоціацію між нашою державою та Євросоюзом. Приємно, що наші французькі партнери повністю дотрималися взятих на себе зобов'язань. Активна робота на двосторонньому рівні з реалізації досягнутих у рамках візитів домовленостей, а також положень підписаної Дорожньої карти двосторонніх відносин Україна–Франція на 2008–2009 рр. сприяла значному зростанню торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва між нашими країнами.

Як завжди у центрі уваги МЗС знаходилися й відносини з нашим найбільшим північним сусідом — **Росією**. Хотів би детальніше зупинитися на українсько-російських взаєминах.

Діяльність МЗС на російському напрямку була сконцентрована на підтриманні двостороннього діалогу на вищому та високому рівнях, на збереженні позитивних тенденцій у торговельно-економічній сфері, сприянні роботі Українсько-російської міждержавної комісії (УРМК), продовженні переговорного процесу з врегулювання проблемних питань двосторонніх відносин, захисті прав громадян України в Росії, забезпеченні соціальних та інформаційно-освітніх потреб українців у РФ, а також унеможливленні подальшого загострення двосторонніх відносин, їхню деідеологізацію.

Відбулася низка важливих позитивних подій: 12 лютого 2008 року в Москві під головуванням президентів проведено друге засідання УРМК, в ході якого затверджено План дій Україна–Росія до 2009 року. Про підтримання двостороннього діалогу свідчать дві зустрічі президентів, шість — прем'єр-міністрів, дві — міністрів закордонних справ.

Важливим кроком, який надає оптимізму, стало **продовження з 1 жовтня 2008 року дії «Великого договору» на наступний десятирічний період**. Прийняття цього рішення засвідчило розуміння як українською, так і російською сторонами того, наскільки важливими є принципи цього основоположного документа для подальшого розвитку наших двосторонніх контактів. Сподіваюся, що позитивний, об'єднувальний порядок ден-

ний у міжнародних відносинах, який, за словами російського Президента Д. Медведєва, має намір просувати Росія, безпосередньо стосуватиметься й двосторонньої взаємодії між нашими країнами.

Продовжувалася робота з приведення діяльності ЧФ РФ у відповідність до базових угод 1997 року та положень законодавства України. Досягнуто певного прогресу в опрацюванні деяких питань, зокрема щодо забезпечення дотримання ЧФ РФ природоохоронного законодавства України. Після майже річної перерви розпочалося погодження результатів інвентаризації земельних ділянок, які займає російський флот в Україні. Правники-міжнародники сторін підтвердили фактичну неправомірність утримання ЧФ РФ українських навігаційно-гідрографічних засобів забезпечення безпеки мореплавства. Вдалося погодити формат надання російською стороною інформації про загальну чисельність особового складу та основних озброєнь ЧФ РФ.

Однак, попри певні досягнення, наші двосторонні відносини явно не дотягують до визначеного базовими документами рівня стратегічного партнерства.

Аналізуючи події у нашому співробітництві, зокрема окресленого періоду, я утверджуюся у думці щодо нагальної необхідності **деідеологізації міждержавних відносин** між нашими країнами — відмови від застарілих стереотипів та догм, визнання паритетності у взаємодії. Для цього, безумовно, потрібне взаємне бажання та добра воля, відмова від неоімперських амбіцій. У цьому зв'язку доречно згадати вислів давньоримського поета Секста Пропорція: «У великих справах вже саме бажання достатня заслуга».

З нашого боку таке бажання існує. Українська сторона прагне удосконалити двосторонні взаємини з Росією, перевести їх у правове русло, зробити їх прозорими і прогнозованими. Свідченням цього є створення Президентом України В. А. Ющенком **Міжвідомчої стратегічної робочої групи з українсько-російських відносин**, а також безпрецедентне в українській дипломатичній практиці надання Послу України в РФ К. Грищенку статусу Спеціального Уповноваженого з розвитку відносин між Україною і Росією.

Що стосується майбутнього, головними завданнями залишаються мінімізація ідеологічної складової українсько-російських відносин та їх прагматизація. Це є запорукою ефективного ви-

рішення існуючих двосторонніх проблем. Як засвідчив газовий конфлікт у січні 2009 р., спроби РФ вирішити свої проблеми за чужий рахунок шляхом економічного і політичного тиску та шантажу, завдають цій країні та її партнерам лише шкоду, при чому як економічну, так і політичну.

Спроби перейти на довготермінові ринкові стосунки у газовій сфері, що відбулися після згаданого конфлікту, є, гадаю, позитивним чинником. Хоча для будь-кого, навіть нефаківця, очевидним є кабальний характер підписаних 19 січня 2009 року у Москві угод. Вони не мають нічого спільного з принципом паритетності та рівності, а також взаємної вигоди, не можуть стати основою для довготривалих та справді ринкових принципів розв'язання проблем у газовій сфері.

Вже перші місяці виконання цих угод, які керівництво уряду в січні 2009 р. оголосило «великою перемогою», поставило економіку України на коліна і змусило заговорити про необхідність перегляду їх. Так для чого і заради яких обіцянок порушувалися директиви, а домовленості досягалися кулуарно без участі членів делегації?

Тому вважаю, що остаточну крапку в газових питаннях Україна і РФ поставлять тоді, коли буде досягнуто паритетності, коли ринковими стануть не лише ціни на газ, а й на його транспортування. А найголовніше — коли українські політики відстоюватимуть національні інтереси.

Існує потреба у прагматичних і рівноправних українсько-російських взаєминах і в царині **міжнародної безпеки**. Твердо переконаний: тут також неприпустиме прагнення досягати своїх цілей за рахунок безпеки інших. Тому ми не сприймаємо жодних «червоних» ліній та ультиматумів у питанні розвитку відносин України з НАТО. **Членство в оборонних блоках — невід'ємне право кожної незалежної держави**. Тим паче, якщо воно не містить жодних реальних загроз для інших країн.

У питанні безпеки також час переходити від логіки «братніх» відносин, так званої «слов'янської єдності», до логіки відносин двох незалежних європейських держав. До речі, що стосується слов'янської єдності, то слов'янських народів у НАТО навіть більше, ніж в СНД. Ще один аргумент на користь європейського мислення в зовнішній політиці України.

Потребує деідеологізації та відходу від радянських міфів і **гуманітарна сфера** відносин з РФ. Це стосується передовсім не-

обґрунтованої історичними та сучасними реаліями позиції Росії в питаннях міжнародного визнання Голодомору 1932–1933 рр., неадекватного трактування деяких подій і постатей української історії, а також мовного питання, зокрема, тенденційних звинувачень в утисках російської мови в Україні, що межує з втручанням у внутрішні справи, та забезпечення культурно-освітніх потреб українців у РФ.

Кількість і складність проблем у наших відносинах може налаштувати декого на песимістичний лад. Однак хотів би нагадати, що Росія не є єдиною державою, з якою у різні історичні періоди в Україні були чутливі стосунки. Наприклад, з Польщею. Проте ми змогли без фальші і замовчувань перегорнути суперечливі історичні сторінки та вийти на відносини справжнього стратегічного партнерства, що базується на взаємній підтримці і повазі до національних інтересів одне одного. Хотілося б, щоб до цієї європейської філософії у Москві прийшли якомога швидше.

* * *

Предметом особливої гордості є те, що за моєї міністерської каденції українська дипломатія активно включилася та подекуди навіть очолювала започаткований зусиллями Президента України В.А.Ющенка процес повернення українській нації правди про її справжнє минуле, без усвідомлення якої неможливо уявити Україну в європейській сім'ї.

Тому міжнародне визнання Голодомору в Україні 1932–1933 років актом геноциду українського народу стало одним з наріжних каменів роботи українських дипломатів.

Будучи складовою частиною загальнодержавних заходів, покликаних сприяти відновленню історичної правди та вшанування пам'яті жертв Голодомору, ця діяльність набула особливої актуальності з огляду на 75-ті роковини тих трагічних подій, що відзначалися восени 2008 року.

В історії кожної нації є трагічні сторінки, наслідки яких не просто накладають відбиток на її подальший розвиток, а й завжди закарбовуються в її генетичній пам'яті. Проте лише деякі з них неможливо згадувати без жаху навіть через багато десятиліть — від усвідомлення чисельності жертв і відвертої цинічності скоєного. До числа останніх відносимо цілеспрямоване знищення тоталітарним комуністичним режимом українського

селянства у 30-х роках минулого століття, яке на той час становило майже 80% населення Радянської України.

Вдумаймося: у період з осені 1932 до початку літа 1933 року від штучно організованого голоду в Україні загинуло від 6 до 10 мільйонів наших співвітчизників. Щодоби вмирало до 25 тисяч людей. Такий Голодомор, будучи злodianням тогочасної тоталітарної системи, повністю відповідає поняттю геноциду, що міститься у відповідній резолюції ООН 1946 року.

Ця трагедія сталася внаслідок навмисно спланованого штучного голоду, який повинен був поставити на коліна, зламати стрижень українського народу. У такий нелюдський спосіб радянська влада намагалася убезпечити себе від непокори українців, завдати смертельного удару українському селянству як найбільш незалежній частині українського суспільства та основі нашої нації, підірвати сили нашого народу і назавжди усунути саму можливість відродження України як незалежної держави.

2008 рік був проголошений у нашій державі Роком пам'яті жертв Голодомору. На виконання вимог Закону України про Голодомор 1932–1933 року в Україні, прийнятого в листопаді 2006 року, відповідних рішень Президента України та Кабінету Міністрів України, наші дипломати провели величезну за своїми обсягами роботу, інформуючи міжнародну громадськість про причини, суть та наслідки політики Голодомору, яка проводилася тодішнім керівництвом СРСР, роз'яснюючи іноземним партнерам підходи нашої держави щодо необхідності визнання його геноцидом українського народу.

Переконаний — нам вдалося досягти значних успіхів. Головним результатом стало те, що ми нарешті **подолали інформаційну блокаду, яка існувала довкола Голодомору протягом понад 70 років**. Хоча зробити це було дуже нелегко.

Що ж допомогло нам у цьому?

Гадаю, вірно обрана стратегія і тактика, а також віра в те, що робимо правильну, священну для кожного українця справу.

На багатосторонньому рівні зосередили зусилля на реалізації заходів у двох площинах: донесення історичної правди про Голодомор та забезпечення визнання трагедії з боку міжнародного співтовариства. Браховуючи цілеспрямований спротив делегацій Росії при міжнародних організаціях, який іноді перетворювався на відвертий тиск і шантаж, вважаю, що наші

зусилля не лише не були марними, а дали очікувані та вагомі результати.

Основна робота із забезпечення міжнародного визнання Голодомору 1932/33 рр. в Україні актом геноциду українського народу зосереджувалася на ухваленні відповідних документів у рамках ООН, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, на національному та муніципальному рівнях в іноземних державах.

3 липня 2008 року на 17-й Щорічній сесії Парламентської Асамблеї ОБСЄ було схвалено комеморативну резолюцію про вшанування пам'яті жертв Голодомору «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні». За ініціативи України в ході 16-го засідання Ради міністрів ОБСЄ ухвалено Декларацію «Про 60 річницю Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього». Цей документ використовуватиметься українськими дипломатами у подальшій роботі з міжнародного визнання Голодомору як геноциду українського народу.

23 жовтня 2008 року Європейський Парламент прийняв резолюцію, яка називає Голодомор жахливим злочином проти українського народу та кваліфікує його як злочин проти людяності. Ухваливши цю резолюцію, ЄП встановив геноцидну природу Голодомору.

Значну роботу із забезпечення вшанування пам'яті жертв цієї жахливої трагедії ХХ сторіччя було проведено в рамках ООН. 16 грудня 2008 року в Нью-Йорку як офіційний документ 63-й сесії ГА ООН поширено Декларацію «З нагоди 75 років Голодомору 1932–1933 років в Україні», яку підписали 33 держави-члени ООН.

3 квітня по листопад 2008 року в 33 країнах світу, де проживають українці, за активної участі МЗС і наших закордонних дипустанов пройшла міжнародна акція «Незгасима свічка». Вона була покликана донести до найвіддаленіших куточків планети правду про страшний злочин Голодомору і вшанувати пам'ять жертв однієї з найбільших в історії людства гуманітарних катастроф. Передаючи цю свічку з країни в країну, ми прагнули не допустити, щоб світ забув про мільйони наших невинно убієнних співвітчизників.

Результативною була й робота на **двосторонньому рівні**, метою якої було забезпечити ухвалення в іноземних державах рішень із засудження Голодомору. Протягом 2008 року вищі зако-

нодавчі органи чотирьох країн постановили визнати Голодомор геноцидом українського народу (Мексика, Австралія, Латвія, Сполучені Штати Америки). Аналогічні рішення прийняли законодавчі органи 14 країн світу, а також Ватикан, а парламенти ще 5 країн ухвалили документи про вшанування пам'яті жертв Голодомору.

29 травня 2008 року Канада стала першою у світі країною, яка, як вже зазначалося, окрім засудження її Парламентом Голодомору як геноциду прийняла Закон про встановлення Дня пам'яті жертв Голодомору в Україні — четверта субота листопада.

25 вересня 2008 року Палата Представників Конгресу США ухвалила резолюцію щодо «Вшанування 75-ї річниці Голодомору 1932–1933 років в Україні», в якій враховує висновок Комісії Конгресу Сполучених Штатів про те, що «Сталін і його оточення здійснили акт геноциду проти українців».

Протягом 2008 року на **регіональному та муніципальному рівнях** Голодомор визнали геноцидом 9 законодавчих органів п'яти держав (Австралії, Бразилії, Іспанії, Канади, Португалії).

У рамках заходів з відзначення 75-ї річниці Голодомору було встановлено тематичні пам'ятники та пам'ятні знаки у Варшаві, Кракові (Республіка Польща), Мюнхені (ФРН), Клайпеді (Литва), Ольцхаймі (поблизу м. Страсбург, Франція). Церемонія закладення каменів на місці монументів жертвам Голодомору відбулася у Вашингтоні (США) та Будапешті (Угорщина). За кожною з цих подій — тривала цілеспрямована робота наших закордонних дипустанов із центральною та місцевою владою країн акредитації.

Не могу не порушити одну надзвичайно важливу проблему, з якою нам довелося зіштовхнутися, просуваючи у світі правду про Голодомор в Україні. На жаль, це стосується ставлення до цього питання Російської Федерації, яка також пройшла через всі лихоліття тоталітарного комуністичного режиму. Її позицію щодо Голодомору, на мою особисту думку, складно назвати вваженою.

Президент РФ Д. Медведев у листопаді 2008 року відмовився взяти участь у відзначенні 75-річчя Голодомору в Україні, оскільки, на його думку, українська влада намагається таким чином «віддалити український та російський народи один від одного», а наші намагання добитися визнання цієї трагедії ге-

ноцидом він назвав «антиросійською кампанією». Російські політики і вчені проводять лінію на те, що голод був загальною трагедією селян усього колишнього СРСР, викликаною політикою тодішнього радянського керівництва. Ця політика виправдовується ними необхідністю досягнення «важливішої цілі» — індустріалізації, яка дозволила перемогти фашизм.

Однак усі крапки над «і» вже давно розставлено. Україна ніколи не заперечувала факту голоду в інших регіонах колишнього СРСР і не відмовлялася від вшанування пам'яті жертв сталінського режиму. І в листопаді 2003 року це було відображено у спільній заяві 36 країн (включаючи Росію) на 58 сесії Генеральної Асамблеї ООН у зв'язку з 70 роковинами Голодомору. Ми завжди прагнули вшановувати пам'ять його жертв разом з російським народом. Адже ми не стверджуємо, що у 30-х роках в Радянському Союзі вмирали лише українці. Жертвами ставали також євреї, росіяни, білоруси, представники інших національностей, які також жили в наших селах.

Та категорично не можу погодитися з підходами російської сторони, які нівелюють трагедію українського селянства, розчиняють її у труднощах, які були характерними для всього СРСР. Вдумаймося: лише в регіонах, де 2/3 населення становили українські селяни, під гаслом боротьби з невиконанням плану хлібозаготівель взимку 1932–1933 років було конфісковано не тільки зерно, а й **усі інші** продовольчі запаси, селянам було заборонено виїзд з охоплених голодом регіонів, а на кордонах України встановлено режим блокади. Тобто акція спрямовувалася не проти селян взагалі, а проти **українських селян**.

Таку політику інакше, ніж геноцид, назвати неможливо. При цьому не звинувачуємо в організації Голодомору ні російський народ, ні Російську Федерацію. Ми звинувачуємо у цьому сталінський тоталітарний режим. Звичайно, для декого виникають суто юридичні проблеми з т. зв. концепцією «Росія як правонаступник СРСР». Якщо «продовжуєш», то й відповідаєш. Але тут, як і в усьому іншому: «єсть вершки, но єсть и корешки».

До останнього не хочеться вірити у вже, здається, очевидну річ — Росія прагне до реабілітації, виправдання жорстокості сталінізму, вибудовуючи на його основі свою сучасну ідеологію. Адже ті, хто сьогодні заперечує Голодомор і «відбілює» скоєне Сталіним, беруть на себе відповідальність за злочини його режиму.

А тепер невеликий відступ.

У серпні 2008 року Прем'єр-міністр Росії В. Путін, обґрунтовуючи необхідність введення російських військ на територію Грузії, посилався на нібито здійснюваний там геноцид осетинського народу. У російських ЗМІ довго циркулювала цифра — 2000 загиблих у Південній Осетії осіб. Пізніше офіційні російські дані щодо загиблих у цьому регіоні зменшилися майже вдесятеро. Офіційний представник Генштабу РФ, відповідаючи на запитання, як співвідносяться поняття геноциду і майже 200 офіційно загиблих, відповів, що, мовляв, цифри не мають значення.

Так, дійсно, навіть смерть однієї людини є трагедією. Однак називаючи смерть 200 людей у Південній Осетії геноцидом, чому ж тоді російська сторона відмовляє нам у праві назвати геноцидом Голодомор, за часів якого щодня помирало майже 25 тисяч людей, а всього загинуло від 6 до 10 мільйонів?!!

Вкотре наголошу: наша мета — вшанування пам'яті мільйонів співвітчизників, які стали жертвами штучного Голодомору. Історичне безпам'ятство, замовчування і фальсифікації минулого нерідко спричиняють повторення трагедій. Дії будь-якого тоталітарного режиму вимагають світового засудження, що дозволить ніколи більше не повторювати помилок, які призвели до трагедії. Запобігти цьому може лише відверте обговорення минулих темних сторінок, які мали місце в нашій спільній історії. Саме такий підхід міг би продемонструвати демократичність нової Росії, що розірвала зв'язок з тоталітарним минулим.

Українська дипломатія та закордонне українство доклали самовідданих зусиль для визнання світовою спільнотою та міжнародними інституціями Голодомору геноцидом українського народу. Цю роботу потрібно наполегливо і послідовно продовжувати, щоб донести світові усю правду про минулі лихоліття, попереджаючи людство про небезпеку забуття уроків історії.

Адже той, хто не робить висновки з уроків історії, приречений на їх повторення.

Дозволю собі ще кілька слів щодо деяких упроваджених внутрішньоміністерських змін, які, на мій погляд, матимуть довгостроковий позитивний вплив на дипломатичну службу України.

Маю, насамперед, на увазі практичне завершення переходу в роботі з персоналом на чітку, прозору та зрозумілу для співробітників систему ротації. Для МЗС це має особливе значення, враховуючи специфіку роботи дипломатів. Не без задо-

волення можу констатувати, що реалізував власну ж ідею, яку запропонував ще 2005 року. На це пішло чотири роки, але сьогодні вона працює, дає можливість планувати роботу з персоналом, проводити його перепідготовку, завчасно готувати спеціалістів по окремих напрямків. Не менш важливим є й те, що з цієї об'єктивно чутливої сфери прибрано волюнтаризм, інтриги та «індивідуальні смаки». Очевидно, що психологічний клімат у колективі став значно кращим.

Ми нарешті побачили цю роботу загалом і почали діяти відповідно.

Було також завершено внутрішню реорганізацію в політико-інформаційному блоці. Створено систему, яка може значно підвищити ефективність роботи на цьому напрямку. Однак оцінять це вже мої наступники.

І нарешті, підготовлено нову редакцію закону про дипломатичну службу. В ній враховано, сподіваюсь, усі ті зміни, які відбулися протягом останніх років у діяльності українських дипломатів. Власне, закон написало саме життя. Ми ж лише знайшли формулювання, в яких зафіксували зміни, що відбулися. Хоча скажу відверто — це було нелегко. Принагідно хотів би подякувати всіх тих колег, які долучилися до його розроблення. Проект передано до Верховної Ради. Хотілося б вірити, що його не спіткає лиха доля багатьох інших законопроектів, на які чекає суспільство.

* * *

Підсумовуючи, зазначу: період, що збігся в часі з моєю каденцією на посаді Міністра закордонних справ України, незважаючи на політичні штормові попередження, турбулентність і навіть сейсмологічну активність на вітчизняному та міжнародному теренах, не став для української дипломатії часом втрачених можливостей. Навпаки — у свій актив ми вписали цілком конкретні, практичні, потрібні для сьогодення і спрямовані у майбутнє результати.

Можливо, це не були «семимильні» кроки або ж олімпійські стрибки в довжину. Радше, ми рухалися малими, проте чіткими кроками, впевненою ходою з високо піднятим чолом. Адже, як говорить Біблія, *«шлях здолає той, хто йде»*.

Успіх буде за нами.

Україна — вічна.

Володимир Хандогій,

*перший заступник міністра
закордонних справ України*

УКРАЇНА І НАТО. ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ – ЯБЛУКО РОЗБРАТУ ЧИ ШЛЯХ ДО СТАБІЛЬНОСТІ І ПРОЦВІТАННЯ?

Останнім часом питання євроатлантичної інтеграції України перетворилося на одну з головних дискусійних тем як усередині країни, так і за її межами. Багато було сказано, чимало зроблено. Чогось вдалося досягти, якісь проблеми залишилися невирішеними. Та безперечним є факт, що здійснено крок уперед. Як у діалозі України з НАТО щодо нашої євроатлантичної інтеграції, так і з точки зору розуміння українським суспільством того, що ж, урешті-решт, є Альянс.

Вщухли пристрасті після активних дебатів і настав час підбити підсумки та визначити наші подальші кроки.

НАТО – 60 років. Quo vadis?

Цього року Організації Північноатлантичного договору — НАТО — виповнюється 60 років. Дата, без сумніву, помітна в історичному вимірі.

4 квітня 1949 року у Вашингтоні 12 країн уклали договір, який започаткував систему колективної безпеки.

Документ проголосив можливість кожної європейської держави, котра здатна втілювати в життя принципи Договору та сприяти безпеці у Північноатлантичному регіоні, бути запрошеною до членства в Альянсі.

У ювілейному саміті участь візьмуть уже 28 країн—членів організації, дві з яких — Албанія та Хорватія — вперше братимуть участь у такому заході як повноправні члени.

Сьогодні НАТО — це альянс суверенних, незалежних країн Європи та Північної Америки, які поділяють спільні цінності демократії, індивідуальної свободи, верховенства права та мирного розв'язання суперечок. Саме дотримання цих постулатів робить нероздільною безпеку євроатлантичного регіону.

Протягом 60 років свого існування НАТО залишається практично єдиною дієвою та високоорганізованою інституцією колективної безпеки, в якій кожна країна зберігає суверенітет, а всі рішення ухвалюються консенсусом. Учасники Альянсу орієнтовані на високі стандарти у сфері захисту прав людини, функціонування правової держави, розвитку ринкової економіки, соціальних надбань.

Зник Радянський Союз, відійшла у небуття Організація Варшавського договору. НАТО ж не тільки збереглося, а й зуміло адаптуватися до реалій сучасного світу.

Сьогодні Альянс забезпечує безпеку своїх членів, підтримує партнерські відносини з країнами — не членами НАТО, бере участь у врегулюванні криз і конфліктів, виконує гуманітарну, наукову, освітню функції, що аж ніяк не відповідає агресивному іміджу, створеному за часів «холодної війни».

Альянс фактично перетворився на міжнародну політично-військову організацію, яка забезпечує безпеку і поступальний розвиток євроатлантичної цивілізації.

Мабуть, саме тому цей проект спільної безпеки розширюється і не втрачає привабливості, а так звані нові члени Альянсу, які набули повноправного членства після розпаду соціалістичного табору, демонструють свою підтримку участі в ньому.

У березні 2009 року Польща, Угорщина та Чехія відзначили десятирічний ювілей приєднання до Організації Північноатлантичного договору. Напередодні наші польські сусіди провели соціологічне опитування щодо підтримки населенням членства в НАТО. Цікаво, що схвальне ставлення продемонстрували 80% респондентів, що значно більше, ніж показник на час вступу Польщі до Альянсу чи невдовзі після цього.

Скептики євроатлантичного вибору України говорять, що Альянс вичерпав себе, а нові виклики і загрози вимагають нових відповідей, відтак і нової системи безпеки. Виникають нові ініціативи. Безперечно, вони мають право на обговорення. Водночас це не означає відмову від механізмів, які демонстру-

ють реальну ефективність співпраці міжнародної спільноти. І НАТО належить саме до цього числа.

Життєздатність цієї організації підтверджує її постійне прагнення та, що не менш важливо, здатність до оновлення та трансформації. Тому одним з головних питань ювілейного саміту стала розробка нової стратегічної концепції Альянсу, покликаної адаптувати організацію до сучасних викликів і загроз. Організація продовжує змінюватися, щоб зберегти молодість і активність.

Україна – нейтралітет чи колективна безпека?

У 1991 році, після понад 70-річного перебування під комуністичним режимом, Україна постала як незалежна, суверенна держава. Почався непростий період її розбудови. Шлях, який інші проходили десятиліттями, ми змушені були долати за кілька років в умовах надзвичайно швидких змін оточуючого світу. Це додатково ускладнювало наше завдання.

В такій ситуації Україна мала шукати і відповідь на запитання щодо забезпечення своєї безпеки. Адже досягнути розквіту неможливо без упевненості в збереженні суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності власних кордонів.

Цей пошук видався не простим. На світанку незалежності наша держава розглядала можливість нейтрального статусу. Підкреслю, саме розглядала, а не ухвалювала відповідні рішення. Розмови про нейтралітет продовжуються і сьогодні. Але наскільки цей шлях є для України не тільки вигідним та вірним, але й реальним?

Самопроголошений нейтральний статус не є гарантією безпеки. Він повинен бути визнаний міжнародним співтовариством, та навіть у такому випадку не є гарантією на всі 100%. Як засвідчує історія, визнаний міжнародно нейтральний статус Бельгії свого часу не зміг захистити її від нападу з боку одного з «гарантів» цього нейтралітету — нацистської Німеччини.

Є ще один аргумент проти нейтрального статусу — його «вартість». Швеція з населенням у 10 млн громадян витрачає на оборону 4 млрд євро на рік, а 47-мільйонна Україна — 1,78 млрд доларів на рік.

У Швейцарії, що є традиційно нейтральною країною, всі чоловіки є військовозобов'язаними і до 42 років регулярно беруть участь у кількатижневих військових зборах. Більше того,

кожний швейцарець зберігає у своєму будинку особисту зброю і форму, щоб у разі потреби з'явитися у мобілізаційний пункт протягом кількох годин у повній бойовій готовності. Така ось зворотна сторона медалі під назвою «нейтралітет». Чи готові ми платити таку ціну? Та і чи є вона виправданою?

Колективна безпека коштує дешевше та й гарантії в неї надійніші.

У практичному розумінні це означає, що в умовах колективної системи безпеки громадяни мають сплачувати менші податки, адже в них закладатиметься менша частина, яка йтиме на утримання української армії. Та й сама армія за таких умов може бути значно меншою. Натомість зекономлені на видатках на оборону кошти зможуть використовуватися на соціальні потреби.

Отже, колективна система безпеки відповідає національним інтересам України. А з огляду на те, що найефективнішою такою системою на євроатлантичному просторі є НАТО, цілком обгрунтованим стає прагнення нашої держави приєднатися саме до неї. Україна пережила достатньо експериментів. Досвід історії показує — «окремий шлях» не є обов'язково кращим. І ми маємо пам'ятати про цей досвід.

І не варто себе заспокоювати, мовляв нам ніхто не загрожує. Зараз — так. А якщо раптом погроза усе-таки виникне? Держава має про це думати, адже тільки так вона зможе гарантувати безпеку громадянам.

Та й сам характер загроз сьогодні змінюється.

Тероризм, незаконне поширення зброї масового знищення і наркотиків, торгівля людьми, існування неутілізованих застарілих боєприпасів та техніки, наслідки природних катаклізмів і техногенних катастроф, організована злочинність, корупція — виклики, на які мусимо знайти адекватну відповідь, щоб бути надійно захищеними.

Крім того, навколишнє безпекове середовище перебуває у постійному розвитку. Виникають нові загрози, які містять у собі небезпеку як для України, так і для світу загалом. «Заморожені» конфлікти неподалік кордонів нашої держави, пошкваллення піратської активності на напружених морських шляхах, світова фінансово-економічна криза, непевність енергетичного майбутнього для сучасного світу — все це негативно відбивається на безпековій ситуації на євроатлантичному просторі.

Наш шлях до НАТО

Євроатлантичний курс визначений національним законодавством нашої країни, зокрема Законом «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. Цей документ передбачає забезпечення повноправної участі нашої держави у загальноєвропейській та регіональних системах колективної безпеки, набуття членства в Європейському Союзі та НАТО при збереженні та розвитку добросусідських відносин із Російською Федерацією, країнами-сусідами та іншими державами світу.

Якщо озирнутися на близьке минуле, то побачимо, що практичне співробітництво з НАТО великими й упевненими кроками розвивалося по висхідній, охоплювало нові сфери, приносило прямі дивіденди країні та її громадянам.

Контакти з Альянсом беруть свій початок ще у 1991 році.

У березні 1992 р. Україна стала членом Ради Північноатлантичного співробітництва. Після її трансформації у 1997 році у Раду євроатлантичного партнерства наша держава стала співзасновницею нового формату.

З 1994 року Україна є учасником програми НАТО «Партнерство заради миру».

1997 рік ознаменувався підписанням Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО.

22 листопада 2002 року на Празькому саміті було схвалено План дій Україна—НАТО, в рамках якого розпочалася реалізація щорічних Цільових планів з конкретними завданнями щодо взаємодії у сферах внутрішньополітичних реформ, зовнішньої та безпекової політики, економічних та правових питань.

З 2005 р. започатковано Інтенсифікований діалог нашої країни з НАТО щодо прагнення України до членства та відповідних реформ, який спрямований на реформування збройних сил, сектору безпеки, а також на розширення напрямів практичної співпраці.

Поступово зростає залучення нашої країни до миротворчих операцій НАТО. На сьогодні Україна є партнером Альянсу, який бере активну участь у підтриманні міжнародного миру та безпеки як держава-контрибутор усіх поточних миротворчих місій під проводом НАТО — у Міжнародних силах безпеки в Косово, Міжнародних силах сприяння безпеці в Афганістані, Тренувальній місії НАТО в Іраку, реалізовує намір щодо приєднання до Сил швидкого реагування НАТО.

Українські кораблі виконують завдання з патрулювання Середземного моря у рамках операції НАТО «Активні зусилля».

Розвивається практична взаємодія з НАТО в галузі військово-технічного співробітництва, послуг військово-транспортної авіації. Ведеться пошук форм взаємодії у боротьбі з кіберзлочинністю.

Наша держава залучена до британсько-французької ініціативи зі зміцнення вертолітних спроможностей НАТО, а також спільного українсько-російського проекту із забезпечення повітряних транспортних перевезень в інтересах НАТО.

Приєднання України до Програми НАТО з обміну даними про повітряну обстановку дає нам можливість координувати свої дії з відповідними структурами Альянсу в разі терористичної загрози з використанням повітряних суден.

Розвивається співпраця у сферах боротьби з відмиванням «брудних» коштів, піратством, контрабандою наркотиків та зброї, торгівлею людьми.

Безумовно, це зміцнює позиції нашої держави саме як «провайдера», а не споживача міжнародної безпеки, що є важливим для країни, яка прагне проводити активну зовнішню політику у сфері безпеки.

Одночасно набирає обертів і цивільний вимір нашої взаємодії з Альянсом.

Спільними зусиллями і коштом НАТО в Україні знищуються застарілі боєприпаси, для офіцерів, які звільняються в запас, створюються курси бізнесу та іноземних мов, що надає їм додаткові можливості працевлаштування у цивільному житті.

Захист довкілля і науково-технічна галузь також набувають дедалі більшої пріоритетності в наших відносинах з Альянсом. Досить згадати лише ліквідацію наслідків природних катаклізмів, прикладом чого була неодноразова допомога з боку НАТО у подоланні руйнівних результатів повеней у західних областях України.

Співробітництво України з НАТО розвивається і в таких галузях, як біо- та комп'ютерні технології, нові речовини, матеріали, технології в енергетиці та промисловому виробництві.

Україна посідає друге після Російської Федерації місце серед партнерів Альянсу за інтенсивністю співпраці в рамках програми «Наука заради миру та безпеки». Понад 400 українських учених отримали близько 200 грантів у рамках цієї програми.

Іншими словами, відносини Україна—НАТО набувають дедалі масштабнішого характеру. Розширюються сфери і збільшуються кількісні показники, що характеризують розвиток двосторонньої взаємодії. Все це створює необхідне підґрунтя для виведення двостороннього діалогу на новий рівень.

Де ми зараз?

Вихід на такий новий рівень відбувся у 2008 році.

Під час Бухарестського саміту НАТО 2–4 квітня 2008 року за підтримки усіх членів Альянсу ухвалюється рішення про те, що Україна стане членом НАТО. Це — унікальний випадок в історії організації, коли країні-аспіранту було гарантоване членство.

У грудні 2008 року на брюссельському засіданні Північноатлантичної Ради НАТО міністри закордонних справ країн-членів Альянсу ухвалюють рішення про надання Україні нового механізму для здійснення подальших необхідних реформ — річних національних програм.

Таким чином, у Бухаресті та Брюсселі Україна отримує політичні гарантії та практичний інструмент для підготовки вступу до НАТО. Створюється достатня база для нашого подальшого просування до повномасштабної інтеграції в Альянс.

Отже, ми маємо зосередити наші зусилля на практичній імplementації ухвалених рішень і на здійсненні внутрішніх перетворень, необхідних для досягнення стандартів НАТО.

«Домашня робота» — що зроблено і що маємо зробити

Коли говоримо про євроатлантичну інтеграцію і досягнення стандартів НАТО, у нашій уяві вимальовується, передусім, шлях здійснення реформ в оборонному та безпековому секторі. Безумовно, це пріоритетна сфера. Водночас далеко не єдина, в якій від нас очікуються перетворення для того, щоб стати повноправним членом євроатлантичної сім'ї.

Частина цієї «домашньої роботи» вже виконана.

За час роботи у форматі щорічних Цільових планів у рамках Плану дій Україна—НАТО наша держава досягла значних успіхів у просуванні до стандартів Альянсу в політичній та економічній площинах, які є ключовими при прийнятті рішення про запрошення країни-кандидата до переговорів про членство.

Серед уже досягнутих результатів головним є зміцнення демократії.

Проведення вільних виборів до Верховної Ради України у 2006 та 2007 роках, які відповідали всім стандартам ОБСЄ, високо оцінено у світі.

Ратифікація українським парламентом Європейської соціальної хартії, Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією, ухвалення низки законодавчих актів, спрямованих на забезпечення верховенства права, зміцнили авторитет нашої держави на міжнародній арені.

Ці досягнення, без сумніву, не можуть розглядатися як здійснені винятково в контексті відносин України з Альянсом. Водночас рекомендації НАТО належали до чинників, які спонукали нас до відповідних кроків.

Завершено процес інтеграції України до світової економічної системи та перехід до ринкової економіки. Минулого року наша держава стала повноправним членом Світової організації торгівлі. Це надало їй можливість не лише грати за міжнародними правилами у світовій економічній кооперації, а й впливати на їхнє формування.

Розпочалися переговори з Європейським Союзом про створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Ці результати також виходять за межі відносин України з НАТО, але є важливою передумовою для поглиблення нашої співпраці з цією організацією.

Досягнення стандартів НАТО, яке потребує здійснення внутрішніх економічних та інших реформ, сприяє підвищенню добробуту та безпеки українського народу. А це, своєю чергою, є найбільш важливим напрямом діяльності Президента, Верховної Ради та уряду України.

Такі самі вимоги щодо внутрішніх перетворень висувуються до України з боку ЄС. Отож, йдучи до Альянсу, наближаємося і до Євросоюзу.

Тому взаємовигідна співпраця з Альянсом відповідає інтересам України і повинна продовжуватись незалежно від зміни політичної кон'юнктури у країні.

Якщо Україна не набуде членства в Альянсі, то ризикує опинитися затиснутою між двома системами колективної безпеки, а це небезпечно. Роль «буфера» аж ніяк не може відповідати національним інтересам нашої держави.

Чи загрожує вступ України в НАТО Росії?

Дуже часто противниками євроатлантичної інтеграції України використовується аргумент, що членство в НАТО погіршить наші відносини з Росією. Та і з Москви лунають застереження про загрозу для РФ вступу України до Альянсу. Природно, такі заяви не можуть залишатися поза увагою, тим більше, що вони не мають під собою реального підґрунтя.

Прагнення України до членства в НАТО ні в якому разі не спрямовано проти будь-якої іншої країни чи групи країн у світі. Навпаки, приєднання України до числа демократичних і стабільних країн-членів НАТО гарантуватиме розширення зони стабільності й безпеки в Європі. Хіба можливість мати біля свого кордону надійного і передбачуваного партнера не відповідає інтересам Москви?

Керівництво Росії неодноразово визнавало, що не розглядає НАТО як ворога, а, навпаки, зацікавлене у співпраці та взаєморозумінні з Альянсом. І Росія, і НАТО мають обопільний інтерес до розвитку партнерства з цілої низки питань. Як показує практика, існує безліч сфер, у яких вони доповнюють одне одного.

Уже зараз Російська Федерація істотно поглиблює своє співробітництво з НАТО «в усіх напрямках» і, в першу чергу, в оборонній сфері, реалізуючи низку проєктів із країнами-членами Альянсу. То чому вступ України в НАТО повинен внести негатив у це співробітництво? Адже приєднання України до Альянсу — це поповнення організації ще одним членом, зацікавленим у розвитку взаємовигідної співпраці з РФ.

Як показує досвід останніх хвиль розширення, вступ країн колишнього соціалістичного табору, як і екс-радянських республік, не призвів до погіршення чи блокування їхніх відносин із Москвою, хоча напередодні з російського боку і лунали негативні заяви щодо євроатлантичних намірів цих держав.

Крок за кроком, планомірно і цілеспрямовано Росія підсилює свою присутність на міжнародних ринках озброєнь і високотехнологічної продукції, активно працюючи з країнами НАТО.

Візьмемо ту ж Вишеградську групу: скільки зусиль витрачає Росія на те, щоб переконати ці країни Центральної і Східної Європи модернізувати свій парк бойових вертольотів? А спільний проєкт Московського заводу ім. Міля і французької групи SAGEM з модернізації Мі-24 — хіба не спрямований на розши-

рення військово-технічного співробітництва з країнами НАТО? Зверніть увагу: Франція, яка нещодавно повернулася у НАТО, не тільки не заперечує проти військово-технічного співробітництва нових членів НАТО з РФ, а й сама активно бере участь у таких проєктах. І розрахунки Росії з Чехією військовими вертольотами за боргові зобов'язання мають те саме підґрунтя — закріпитися на ринках країн-членів Альянсу.

Тому абсолютно нелогічним є твердження, що зближення України з Альянсом неминуче має поставити хрест на співробітництві оборонної промисловості України та Росії.

Росія давно навчилася підходити до військово-технічного співробітництва прагматично. Одночасно вона давно створила замкнені цикли виробництва озброєнь і військової техніки на власній території. При цьому курс на автономне функціонування власної оборонної промисловості РФ визначила не рік-два, а понад десять років тому, коли в Україні не було навіть розмов про вступ до НАТО.

Україна налаштована на діалог із Росією і виступає за те, щоб відносини між двома державами розвивалися на принципах рівноправності, взаємної вигоди і поваги. А всі гострі моменти можуть вирішуватися за столом переговорів.

Від кого залежить успіх євроатлантичної інтеграції України?

Успіх євроатлантичної інтеграції залежить, передусім, від нас самих. Від здатності сформувані загальнонаціональний консенсус довкола цієї теми, який є запорукою успішності проведення необхідних реформ, від відповідальності перед самими собою.

Сьогодні є необхідність сформувані консенсус на демократичній, цивілізованій основі, позбуваючись забобонів радянської агітації та пропаганди, одним із останніх серед них є уявлення про НАТО як «ворожий блок».

На жаль, наших громадян продовжують залякувати тим, що у разі членства України в НАТО «натівський чобіт топтатиме землю України», військові бази НАТО будуть розміщені на нашій території, а наші діти стануть гарматним м'ясом.

Усе це міфи, які не мають нічого спільного з реальністю. НАТО не має ні своїх збройних сил, ні військових баз. Якщо Україна вступить до Альянсу, саме наші збройні сили і наші військові бази стануть називатися силами і базами НАТО.

Абсолютно всі рішення щодо використання армії ухвалюватимуться винятково Верховною Радою України.

Окремі противники членства України в НАТО звинувачують євроатлантистів у тому, що приєднання до Альянсу буде зрадою слов'янства та православних цінностей. Це також міф. З 13 країн, де слов'яни становлять більшість населення, сім уже є членами НАТО або завершують процедуру приєднання, три, включаючи Україну, заявили про свої прагнення приєднатися до організації і лише три на сьогодні не говорять про такі прагнення.

Це ж саме стосується і тези про НАТО як ворога православ'я. На сьогодні в Альянсі є три православні країни — Греція, Румунія, Болгарія. Македонія завершує процедуру приєднання. Грузія та Чорногорія активно прагнуть вступити в Альянс.

Отож, якщо керуватися об'єктивною інформацією, НАТО виглядає зовсім інакше, ніж її малюють у «страшних картинках».

Активне обговорення теми НАТО в українському суспільстві останнім часом дало можливість зняти частину побоювань і розв'язати низку міфів. Результатом стало зростання громадської підтримки ідеї вступу до Альянсу.

Згідно з оприлюдненими у вересні-листопаді 2008 року результатами соціологічних опитувань, проведених Центром ім. О. Разумкова та Інститутом трансформації суспільства, вступ до НАТО підтримують понад 30% українців.

Зазначені результати свідчать про зростання у вересні порівняно з квітнем-травнем 2008 р. підтримки курсу на вступ до НАТО орієнтовно на 10% (з 20–22%), а порівняно з періодом перед квітневим Бухарестським самітом 2008 року — майже удвічі (з 16–18%).

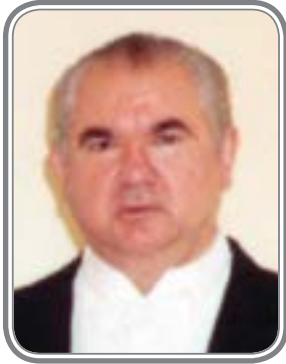
І насамкінець

Досвід останніх років показує, що жодна, навіть найпотужніша, держава не може протистояти існуючим безпековим викликам і загрозам самотужки.

Процеси глобалізації потребують об'єднання зусиль.

Україна вже закріпила за собою імідж держави, що здатна зробити вагомий внесок у забезпечення міжнародного миру і безпеки.

Успішне входження до ефективної системи колективної безпеки НАТО забезпечить наше повне залучення до процесу формування нової архітектури міжнародної безпеки.

Олег Білорус,

*академік, голова Комітету Верховної
Ради України у закордонних справах*

ПРОБЛЕМИ ГЛОБАЛІЗМУ І ГЛОБАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ РОЗВИТКУ

Всезагальна система глобалізму вже реально панує в цілому світі. Сьогоднішня криза цієї системи світопорядку набуває тотального характеру. В сучасному науковому дискурсі особливий інтерес викликають проблеми природи, сутності і наслідків глобального інтеграційного процесу. Це в першу чергу викликано зростаючими глобалізаційними викликами і загрозами. За даними ООН, яка є світовим центром вивчення процесів глобалізації і формування перспективних моделей глобалізму, одною з головних тенденцій стрімкого розвитку транснаціонального (глобального) фінансово-інформаційного простору є **глобальна інтеграція світової економіки**. На сучасному етапі ця тенденція переросла в закономірність. Тому сьогодні ми можемо говорити про існування **об'єктивно діючого закону глобальної інтеграції економіки**. Його дія проявляється через результати й соціальні наслідки глобалізації. Інтеграція є одночасно і тенденцією світового розвитку і передумовою подальшої інтенсифікації процесів глобалізації. Як негативна тенденція і фактор, який сприяє посиленню та інтенсифікації неконтрольованих процесів глобалізації, є диктат ідеології споживацтва, що захоплює дедалі більше країн світу. В результаті сьогодні світ зіткнувся з глобальною кризою надспоживання. Багато державних і політичних діячів і вчених вважають раціональну економічну інтеграцію розумною альтернативою злякисному процесу силової глобалізації. Інші вважають, що інтеграція, зокрема сві-

товий інтеграційний процес, це лиш складова глобалізації і глобалізму. Тому питання суті, генезису і специфіки сучасних світових інтеграційних процесів викликають неабиякий теоретичний і практичний інтерес. Цією проблемою активно займаються ООН, МВФ, Світовий банк, а також «Таємний світовий уряд»¹. Навколо проблем контролю за світовими інтеграційними процесами зосереджені гігантські політичні й економічні інтереси. На нинішньому етапі розвитку глобального корпоративізму місце і роль інтеграції невпинно зростають.

Як відомо, в основі світового інтеграційного процесу лежить міжнародна економічна, політична й соціально-культурна взаємодія і обміни, які породжують та відтворюють ефект міжнародної синергії та базуються на міжнародному поділі праці. Рушійною силою міжнародного поділу праці, своєю чергою, виступає науково-технічний прогрес, на основі якого виникла й розвивається техногенна цивілізація модерну. Починаючи з XVI століття технічний прогрес постійно демонстрував ефект прискорення, що давало поштовх і прискоренню процесів міжнародного поділу праці. А це об'єктивно й неминуче вимагало формування механізмів міжнародної інтеграції праці і виробництва, щоб уникнути колапсу від абсолютної фрагментації розвитку.

Світовий обмін діяльністю і інтеграційний процес є основою функціонування і розвитку сучасної світової системи, способом існування, відтворення і зростання цивілізації Заходу, яка стала пануючою глобальною цивілізацією. Соціально-культурна і технологічна експансія Заходу і світовий економічний розвиток є взаємопов'язаними процесами, тому що цивілізаційна модель Заходу лягла в основу світового економічного розвитку, який, своєю чергою, визначив характер, спрямованість та історичну перспективу світового інтеграційного процесу.

Багато дослідників зі значною мірою умовності вважають, що основними послідовними етапами світового інтеграційного процесу є інтернаціоналізація, транснаціоналізація, універсалізація, регіоналізація, мондіалізація. На нинішньому етапі всі вони вливаються в процес глобалізації і глобальної інтеграції.

Інтернаціоналізація суспільно-економічного життя окремих складових світового співтовариства стала наслідком промислової революції і, своєю чергою, підготувала базу для транснаціоналізації виробництва, торгівлі й капіталу. А обидва згадані

процеси породили універсалізацію і мондіалізацію, тобто численні однотипності національних політичних і економічних інституцій у світі, який стає єдиним, універсальним.

Як показав історичний досвід, світовий інтеграційний процес, під яким є складна і динамічна база, ніколи не був лінійно-послідовним процесом, а завжди ніс на собі спіралеподібний характер світового розвитку. Тобто світовий інтеграційний процес має виражену циклічну динаміку, що означає, що йому притаманні кризові ситуації і внутрішні конфлікти.

Нинішній інтеграційний цикл світової інтеграції ми напряму пов'язуємо з переходом до постіндустріальної, технотронно-інформаційної ери та з небаченими за масштабами і впливом глобалізаційними процесами. Для останньої чверті ХХ століття характерною є так звана наддержавна або наднаціональна економічна інтеграція. Вона одночасно відбувається в багатьох напрямках: а) через наднаціональні міжнародні організації; б) через глобальні корпорації; в) через змішані державно-корпоративно-наддержавні структури; г) через міжнародне спільне підприємство, зокрема у сфері мікро-, малого і середнього бізнесу; ґ) через різні форми міжнародної торгівлі і промислової кооперації; д) через міжнародні інвестиційні проекти.

Міжнародний поділ праці відіграє нині набагато більшу роль, а міграція робочої сили відзначається масовим експортом кваліфікованої робочої сили, інженерно-технічних кадрів, вчених-дослідників. Така міграція стала новим глобальним феноменом.

Лише за останні 20 років простір відкритої ринкової економіки розширився більш ніж удвічі. Зростає кількість країн з експортною квотою в складі ВВП більш як 50% (в тому числі й Україна).

Не слід забувати і про такий чинник якісних зрушень, як «нова інформаційна економіка» в поєднанні з фактором нового глобалізму і корінних глобальних трансформацій, які охопили не лише економіку, торгівлю й фінанси, а й культуру, науку, духовне життя, політику, соціальне життя, екологію. Сьогодні ми маємо феномен **тотальної глобалізації на засадах ринкового фундаменталізму**, а також його похідну — систему світового глобалізму як основу нового світопорядку.

Сучасні лідери глобальних трансформацій і провідні західні діячі «нової глобальної революції», прагнучи об'єднати, зінте-

грувати світ відповідно до своїх моделей і інтересів, вже починаючи з 60-х років стверджують свої наміри і плани. «Наша епоха не просто революційна. Ми ввійшли в фазу нової метаморфози всієї людської історії. Світ стоїть на порозі трансформації, яка за своїми історичними і людськими наслідками буде драматичнішою, ніж та, що була спричинена французькою і більшовицькою революціями»².

І дійсно, вже десятиліттями Захід методично й послідовно просуває і реалізує свою ідеологію і стратегію «нового глобалізму» як систему інтегрованого світового співтовариства і як уніфіковану систему глобального світоустрою. Цей новий глобальний суспільний лад повинен, за їх замислами, працювати виключно на Захід. Нав'язуючи світу свої уніфіковані стандарти, правила торгівлі, умови інтеграції, Захід захищає свої високі конкурентні переваги і міжнародну конкурентоспроможність. Така нерівноправність і несправедливість викликає негативну реакцію менш конкурентоспроможних країн і спричиняє процеси, протилежні інтеграції, веде до дезінтеграції і цивілізаційних конфліктів.

Глобалізм, як нова ідеологія і стратегія розвитку Заходу, відміння в односторонньому порядку класичний принцип міжнародного права — принцип невтручання у внутрішні справи націй і держав. Головні країни-глобалізатори під приводом відстоювання економічної демократії і прав людини пішли на відкрите втручання і вторгнення в країни, що розвиваються, з масованим застосуванням військової сили. Вони породжують глобальний державний тероризм. При цьому державам-націям, їх суверенітету не залишається місця і ролі більшої, ніж роль місцевих підконтрольних адміністрацій.

Однонаправленість і своєкорисність західних доктрин і стратегій глобалізації і інтеграції стала великою загрозою для суверенітету й економічної безпеки багатьох країн, зокрема країн перехідного періоду, таких як Україна та інші.

Тому в своїх національних стратегіях розвитку нації-держави повинні враховувати не лише позитивні можливості глобальної інтеграції, а й загрози, що їх з собою приносить глобалізація в силових злоякісних формах, особливо в формах глобально-корпоративної інтеграції.

Деякі дослідники роблять поспішні висновки про те, що, як і попередні етапи, нинішній етап глобальної інтеграції не є

об'єктивно безконтрольним і незворотним процесом. Досягнутий рівень і масштаб інтегрованості світової економіки в майбутньому може піддатись новим спадам. Бо, виходячи з нинішньої глибокої кризи глобального капіталізму, за словами Дж. Сороса, «перед усякою кризою неминуче буває бум». Але це не відміняє і не може відмінити загальну закономірність посилення і поглиблення інтеграції, зростання її масштабів. Сьогодні ж ми маємо справу з глобальноінтегрованими продуктивними силами.

Ці нові глобальноінтегровані продуктивні сили розвиваються в умовах зіткнення ряду протидіючих факторів. З одного боку, небачено зростає роль глобальних корпорацій і міжнародних організацій (МВФ, МБРР, ЄБРР, СОТ, ОЕСР, ЄС, АТЕС, НАФТА та інших), які зрощуються з урядами-глобалізаторами, взаємодіють з глобальними корпораціями і самі поступово перетворюються на глобальні корпорації. Все це створює єдиний фронт тотальної глобалізації і глобальної інтеграції. А з іншого боку, провідні країни, такі як США, Японія та інші, не поспішають глобально інтегруватись. Наприклад, США і сьогодні залишаються найбільшою глобальною автаркією світу і досить скромною країною за показниками глобалізації. А ця автаркія охоплює майже 10% світового господарства. «Глобальна корпорація USA», за П. Кругманом, навіть після масованих процесів глобалізації останньої чверті ХХ століття все ще продає 80% своєї продукції громадянам США. У зв'язку зі зростанням економіки Китаю, питома вага якої за період 1980–2001 рр. піднялась з 4% до 12%, негативний ефект глобального автаркізму на інтеграцію зростає. Посилюючи регіональну європейську інтеграцію, ЄС «стримує» глобальну інтеграцію тим, що його експорт на глобальні ринки не перевищує 9%. А у зв'язку з розширенням ЄС на схід цей показник ще знизиться.

Незважаючи на суперечливий і циклічний характер процесів глобалізації і глобальної інтеграції загальна їх еволюція є поступальною. Гомогенність світу зростає. Ускладнюються і проблеми глобального розвитку.

Перспективи постеконімічного світового суспільства справедливості і добробуту для всіх, а не лише для глобалізаторів залишаються дуже непевними в контексті процесів глобалізації і нинішньої силової інтеграції. Але як і глобалізм, так і постеконізм — це об'єктивний процес, який діє відповідно до своїх закономірностей і сили. У ХХІ столітті ці два процеси, на-

бираючи силу, неминуче прийдуть до небаченого глобального зіткнення. Соціалізація розвитку і постекономізм стають важливою потенційною альтернативою глобалізму. З нашої точки зору, постекономізм, як нова система світопорядку, може запропонувати нову модель інтеграції світу, більш універсальну, ніж економічна модель інтеграції, побудована на глобальних економічних інтересах.

Розвиток економічних відносин завжди був пов'язаний з прогресом продуктивних сил. Тому суспільства не могли вийти за рамки жорстких економічних відносин. На нинішньому постіндустріальному етапі технологічно прийшов час лише до небаченого нарощування обсягів виробництва продукції і до принципової трансформації людських цінностей, розуміння нової якості життя, зміни ставлення людини-працівника до самого себе і до свого місця і ролі в світі.

На цій основі, за висновками В.Л. Іноземцева, починають визрівати передумови становлення нового, постекономічного порядку і формування постекономічного суспільства. В цих умовах економічний прогрес залишається необхідною, але вже недостатньою передумовою розвитку нового суспільства. Поступово головною умовою його формування стане нова система людських цінностей, В.Л. Іноземцев визначає глобальне економічне суспільство як «такий тип соціального устрою, де господарська діяльність людини стає все більш інтенсивною і комплексною, однак вона вже не визначена його матеріальними інтересами, не задається традиційним розумінням економічної доцільності»³.

Як вважає М. Шепелєв⁴, у західних економічних теоріях історично закладалось неприйняття ідеї «постекономічного суспільства». Більшість західних дослідників вважають капіталізм суто «економічним ладом» (Й. Шумпетер⁵), а капіталізм і його «економізм» вічним.

Очевидно, що головними механізмами інтеграції в майбутньому суспільстві стануть механізми **соціальної інтеграції**. З позицій теорії постекономічного суспільства нинішня епоха може вважатись початковим періодом **глобальної соціальної трансформації**, яка триватиме в ХХІ столітті і, можливо, ще декілька століть. Економічною базою постекономічної (соціальної) трансформації буде сучасна технологічна революція. Науково-технічна й інші види творчості перетворяться в основні види господарської діяльності.

Однак не слід впадати в ейфорію відносно потенційних можливостей інтеграції нового типу — соціальної інтеграції⁶. Вона несе свої власні протиріччя і конфлікти. Головний з них — нове соціальне протистояння країн «золотого мільярда» з країнами Другого, Третього і Четвертого світів. Постіндустріальна цивілізація Заходу далеко відірвалась в своєму розвитку від інших країн. Країни ОЕСР демонструють егоїстичну тенденцію обмеження інтеграції своїми рамками, а ЄС — своїми. Вони не потребують більше велетенських квот сировини і повертають інвестиційні капітали в свої регіони, забезпечуючи реалізацію **інтравертивних стратегій розвитку**. Вони вкрай обмежують імпорт живої робочої сили в свої країни, а також її експорт в інші країни. Принципи соціальної справедливої суспільства розповсюджуються лише на країни Заходу⁷.

Враховуючи, що США, ЄС і Японія забезпечують сьогодні 62% виробництва ВВП світу, їхній вплив на світовий розвиток є визначальним і залишиться таким ще дуже довго. Ці основні глобалізатори контролюють 85% загальносвітового обсягу міжнародних інвестицій — одного з головних інструментів інтеграції. Особливо важливим є те, що саме в них зосереджено 97% інтелектуального потенціалу світу і більш як 90% виробництва високотехнологічних товарів, патентів, ноу-хау в сфері менеджменту і систем ЗМІ.

Тому соціальній інтеграції світу перешкоджає політика «відгороджування», самоізоляція країн «золотого мільярда» від інших країн світу. Ця політика є проявом нової глобальної конкуренції. Ось лише деякі факти. З 500 глобальних найбільших ТНК 407 належать країнам «великої сімки». Їхня частка у світовій торгівлі технологіями і системним ноу-хау в галузі менеджменту становить 80%. Сьогодні 300 найбільших ТНК володіють 25% світового капіталу і забезпечують 79% прямих зарубіжних інвестицій, 51 зі 100 найбільших суб'єктів світового господарства вже представлені глобальними ТНК і лише 49 — національними економіками. Тенденція витіснення економік націй-держав, надконцентрації капіталів, монополізації виробництва, торгівлі та інвестицій є найбільшою загрозою і перешкодою розвитку глобальної інтеграції.

Має місце замикання товарних і фінансових потоків і небачена монопольна внутрішня економічна інтеграція в рамках глобалізованого постіндустріального світу. Наприклад, розви-

нуті постіндустріальні держави імпортують з країн, що розвиваються, лише 1,2% їхнього ВВП, а «замкнений» товарний експорт постіндустріального світу в період з 1953 року виріс з 38% до більш як 80% в кінці 90-х років. І ця тенденція посилюється. В цих умовах загострюється проблема відкритого суспільства (Дж. Сорос). Бо саме відкрите суспільство є найбільш готовим як до економічної, так і до соціальної інтеграції в системі нового світопорядку. Ми маємо всі підстави вважати, що на нинішньому етапі закритими суспільствами є, перш за все, суспільства Заходу. Вони є морально надінтегрованими в своїй метасистемі, відгородженої від світу. Сила цієї метаінтеграції — у силі внутрішньої соціальної і економічної інтеграції цих країн.

Головний принцип сучасної глобальної інтеграції полягає не лише в максимальній відкритості для міжнародного співтовариства. Цього замало. Головне — в здатності створити, запропонувати і просунути глобальний інтегрований продукт, комбінуючий в собі комплекс специфічних якостей в обсязі, що його потребує ринок. Нездатність держав запропонувати такий глобальний продукт або неспроможність просунути його на ринок відкидає країну і державу вниз за рівнем глобальної інтеграції.

Сучасна однополярність світу накладає велику специфіку на процеси глобальної інтеграції. Вирішення проблем формування глобально інтегрованого геоекономічного універсуму є дуже проблематичним на всю часову смугу XXI століття, бо вирішення їх залежить, головним чином, від США, які не демонструють здатності ефективного лідера нових геоекономічних трансформацій і загальноприйнятого формування нової глобальної економіки. Разом з тим США виступають беззаперечним лідером формування системи глобалізму як нового світоустрою і світопорядку. Теперішня справді безпрецедентна світова криза, яка, ймовірно, триватиме кілька років, — це черговий виток глобалізації, який неминуче зламає всю стару форму світопорядку і призведе до реформування світової економічної системи. Світова спільнота зіштовхнулася з дуже складною проблемою. Очевидно, що одна навіть така дуже економічно потужна країна, як США, не може виконувати функцію центрального банку світу. При цьому очевидно, що європейські країни та європейський центральний банк не готові взяти на себе таку функцію. Зменшення надійності долара США як засобу платежу та засобу заощаджен-

ня неминуче призведе до паралічу всієї системи міжнародних розрахунків. Можливе істотне скорочення обсягів міжнародної торгівлі — як наслідок падіння попиту на основні види ресурсів та зростання економічної кризи у великій кількості країн, економіка яких більшою мірою залежить від експорту сировинних ресурсів. Водночас криза американської економіки не може не призвести до суттєвого скорочення впливу США на події у світі. Враховуючи, що роль ООН та Ради Безпеки ООН істотно обмежена протиріччями між різними країнами, можна очікувати ескалацію напруги в багатьох точках світу.

Міжнародна економічна інтеграція відбувається паралельно з регіоналізацією, дивергенцією і економічним розшаруванням регіональних структур. З іншого боку, процеси інтернаціоналізації економічної діяльності неминуче закладають основу технологічної єдності світу. Ця єдність є основою, базою виникнення інтеграційних хвиль або циклів і передумовою формування інтернаціоналізованих глобальних відтворювальних циклів, які проходять через економічний простір держав, втягуючи його окремі елементи і структури для участі в цих циклах. Глобальні цикли формують і переформовують геопростір і економічні кордони націй-держав у гонитві за монополю-глобальним доходом.

Тому виживання й успіх націй-держав визначаються, як правило, не кон'юктурою глобальних ринків, а їхніми національними стратегіями інтеграції в глобальному геоекономічному просторі. Вибір кожної країни полягає в тому, чи шукати своє місце в глобальній економіці, чи створювати свою інтернаціоналізовано-національну економічну систему, щоб втягнути в національну економіку світові економічні структури і сформувати «власні» глобальні відтворювальні цикли, що майже неможливо, якщо країна не володіє унікальними ресурсами (газ, нафта, інтелект, валютні ресурси).

Інтеграційно-відтворювальні цикли формуються і розвиваються в кілька етапів:

- 1) встановлення і розвиток прямих виробничих і ділових зв'язків між фірмами різних країн;
- 2) розвиток спільного підприємництва та інвестування;
- 3) інтеграція різних галузевих структур і формування нового світогосподарського суб'єкта — міжгалузевих міжнародних (глобальних) підприємств;

4) налагодження співробітництва між економічно адекватними територіально-виробничими структурами задля спільного перетворення промислових і агропромислових структур і формування виробничих, інвестиційних і торговельно-збутових зв'язків, що спричиняє формування міжнародних зовнішньоекономічних анклавів;

5) налагодження глибоких інтеграційних зв'язків, кооперування виробничо-комерційних анклавів і зрощування їх в єдину інтегровану міжнародну економічну структуру, здатну на високому рівні конкуренції виходити на світовий ринок.

У стратегічному геоekonomічному підході процеси і механізми інтеграції виступають як ефективний механізм держави, що створює передумови для формування і реалізації інтеграційно-відтворювальних циклів (ІВЦ) для прориву на світові ринки. Найбільш успішним у цьому виявився Китай і «азійські тигри». При включенні відповідних ІВЦ в інтеграційний процес важливе значення має якість національного менеджменту, вміння швидкого створення і маневрування інтеграційними союзами і структурами. Інтеграційні стратегічні союзи, з точки зору стратегічних завдань національної економіки і національних інтересів, можуть бути локальними, регіональними і глобальними.

Слід відзначити, що інтеграція окремих структур і галузей національної економіки в міжнародні ІВЦ має суперечливий характер: з одного боку, така інтеграція може дати збільшення національного доходу, а з іншого — призвести до глибоких деформацій галузевої і виробничої структур національної економіки.

Неврівноваженість системи світової економіки посилюється на геоekonomічному рівні під тиском цивілізації Заходу, яка прагне підірвати відносну врівноваженість і підпорядкувати собі контроль над розвитком. Захищаючи свої глобальні життєво важливі інтереси і національні інтереси, західна цивілізація буде і розвиває відповідні **інтеграційні альянси**. Сучасна геоekonomіка перетворюється в плацдарм і «глобальне поле» цивілізаційного протистояння. Цивілізаційні виміри і проблеми геоekonomіки стають надзвичайно актуальними і гострими.

Одна з таких проблем — **геоekonomічна дезінтеграція розвитку**. Світ є розділеним на окремі геоekonomічні зони, які перетворилися на дискримінаційні рівні відносно інтегрованого глобального універсуму. Сучасний розвиток «ефективних» міжнародних механізмів перерозподілу світового доходу на користь

західних країн шляхом встановлення несправедливих гео економічних рентних платежів веде до соціальної дезінтеграції світу, підриває систему світового розподілу праці. Діюча вже багато десятиліть система перерозподілу світового доходу через ножиці цін на сировину з країн, що розвиваються, і на кінцеву продукцію розвинутих країн говорить про контрольований, а отже, керований характер сучасної світової економіки і глобального ринку.

Сучасна картина глобальних гео економічних регіонів, за Є. Кочетковим⁸, включає: а) глобальний транснаціональний простір (включаючи міжнародні урядові й неурядові організації, фінансові й банківські мережі); б) транснаціональний світ глобальної тіньової економіки; в) гео економічні регіони, які формують світову інфраструктуру високих технологій з виробництва високотехнологічної продукції; г) регіони сировинної спеціалізації; д) деградаційні регіони, що втрачають здатність до конкурентної інтеграції в індустріальні і, особливо, постіндустріальні системи. В глобальному економічному просторі, за В. Дергачовим⁹, слід виділяти кілька мегапросторів, таких як: а) північноатлантичний (євроатлантичний), тихоокеанський, південний; б) мегарегіони дії глобальних корпорацій (виробничих, фінансово-банківських), які майже не піддаються державному регулюванню; в) транснаціональні мегарегіони тіньової і кримінальної економіки; г) регіони «великої сімки» Півночі (США, Японія, Німеччина, Франція, Великобританія, Італія і Канада) і «великої сімки» Півдня (Китай, Індія, Бразилія, Індонезія, Мексика, Південна Корея, Таїланд). Ми вважаємо доцільним виділити окремо інтеграційні гео економічні мегарегіони Європейського Союзу і групи розвинутих країн-членів ОЕСР.

Країни, що розвиваються, а також ті країни перехідного періоду, зокрема й Україна, які не створили сильної захисної системи законпорядку, не витримують посиленого глобального тиску, деградують, корумпуються і руйнуються, підпадаючи під владу кланово-мафіозних структур управління, які виступають як передаточний механізм зляканої компрадорської інтеграції, що силовими методами включає потенціал цих країн в глобальний господарський оборот тіньового характеру.

На базі таких «трофейних економік» формується глобальний спекулятивний капітал¹⁰, система «глобальних олігополій»,

що підриває і руйнує поле національної суверенної державності й економічної безпеки. В сучасних умовах країни Заходу свідомо і послідовно підтримують режим нерівності країн Півночі і Півдня, консервують регіональну дискримінацію і використовують механізми глобалізації для глобального перерозподілу ресурсів і світового доходу.

В умовах однополюсності режим і система глобалізму неминуче призводять до дезінтеграції світу на дві нерівні половини: країни світового гегемонізму і компрадорські режими з одного боку, і глобальна периферія — з іншого. Світ під тиском глобалізму невпинно перетворюється на глобальне суспільство в пропорції 10:90 (десять відсотків багатих і заможних, дев'яносто відсотків бідних). У доповіді ООН «Показники світового розвитку в 2000 році» сказано, що 1/6 населення світу володіє 80% світового доходу, а 57% населення Землі в 63 найбідніших країнах отримують лише 6% світового доходу. Згідно з даними Світового банку, кількість людей, чий дохід становить менш ніж 1 долар на день (критичний мінімум, встановлений ООН), перевищує 1,2 млрд.

Останніми роками, незважаючи на зростання світової економіки, світ не тільки не наблизився, а навіть віддалився від вирішення глобальної проблеми бідності.

У доповіді Комісії ООН з глобального управління й співробітництва підкреслено, що «несправедливі самі по собі злидні і нерівність у доходах розпалюють почуття вини і заздрості», особливо, коли глобальне телебачення наглядно все це показує. Сучасний «глобальний прогрес» веде до розшарування на більшість, пов'язану з непродуктивною економікою, і меншість, що перебуває на вершині спекулятивної фінансової піраміди. Один із глобальних сучасних парадоксів полягає в тому, що і на гребені процесу універсальної модернізації іде невпинна **соціальна дезінтеграція світу**. Паралельно цьому здійснюється глобальна негативна трансформація державного суверенітету, який сьогодні означає субординацію держав у світовій ієрархії.

В системі світової економіки, що глобалізується, але все ще не стала універсальною, формуються спеціалізовані сегменти — регіони «великих просторів», інтегрованих соціально-економічними інтересами і стратегічними замислами та, в багатьох випадках, культурно-історичними і соціально-культурними особливостями. Ці регіони розриваються відповідно до доміную-

чих джерел отримання доходів: регіони природозатратної, геосферної економіки, заснованої на експлуатації природи як одного з джерел додаткового продукту (геосферна земельна рента); регіони інноваційної економіки, в системі якої традиційна роль праці витісняється інтелектуальною діяльністю, інтегрованою з високотехнологічним виробництвом (диференційована рента НКТП); регіони фінансової постіндустріальної економіки і постеконіки, заснованої на управлінні залученими фінансовими коштами, зокрема спекулятивно-віртуальними кредитними ресурсами); регіони деструктивної параеконіки, яка використовує, в основному, раніше нагромаджені кошти і досягнення (наприклад, досягнення державно-індустріального соціалізму колишнього СРСР і в нинішній Україні). Цей тип регіонів є характерним і для наркоеконіки, і для тіньової економіки.

У ХХ столітті були реалізовані різні форми **інтегрованої мобілізаційної економіки індустріального типу**, що базувалась на державному регулюванні і державній монополії на управління. В нинішній перехідній системі геоекономічного світоустрою домінують зовсім інші інтеграції — співтовариства держав демократичного спрямування (наприклад, Європейський Союз) та нові глобальні регіони, такі як Атлантичний, Тихоокеанський, Євразійський, Південний (Індоокеанський). Окремо стоять два глобальні мегарегіони: Транснаціональний світ і глибокий Південь. Атлантичний регіон, який відповідає в основному поняттю «Північ», переживає глибоку трансформацію і дезінтеграцію. Тому він застосовує вимушену **економічну стратегію глобального клонування** в системі штабної економіки. Це є інтеграція Нової Півночі, яка контролює світову економіку і формує нову економічну цивілізацію.

Світова Північ включає в себе геоекономічний Захід. Вони є органічно інтегрованими, але їхні перспективні стратегічні цілепокладання істотно відрізняються. Втрачає інтеграційну силу світовий Південь. В його складі відокремлюється Новий Схід з його **неоіндустріальною моделлю економіки форсованого розвитку**, заснованої на дешевій робочій силі і на масовому виробництві. Це глобальний полігон концепції розвитку, контрольований західними ТНК, кредитами, інвестиціями. Це найважливіший плацдарм атлантичної і тихоокеанської експансії «глобальної імперії США». Особливою відокремленою від світу геоекономічною інтеграцією залишається глибокий Південь —

«антипод» транснаціонального світу, що характеризується тіньовою глобалізацією антисоціальних і кримінальних структур.

Загрози глобального тероризму, зокрема економічного, сьогодні стали пріоритетною світовою темою. В Доповіді ПА ОБСЄ за 2002 рік підкреслюється, що глобальний тероризм став найбільшою загрозою міжнародній безпеці. Зроблено висновок, що першопричиною глобального тероризму є нерівноправність і несправедливість у вирішенні проблем розвитку. В наших виступах на сесії Генерального комітету ПА ОБСЄ з питань економіки, науки і техніки та екології, а також на пленарній сесії ПА ОБСЄ підкреслено, що головною загрозою людству є економічний тероризм глобальних корпорацій і що подіяти йому може лише об'єднана сила інтегрованих держав і народного підприємства¹¹.

Однополярна глобалізація повинна бути все-таки переорієнтована на якусь багатопольярну модель, яка формуватиме умови жорсткої конкуренції. Природно, це ляже на плечі національних держав, які будуть змушені перебудовуватися.

Проблеми нового геоекономічного світовлаштування на початку ХХІ століття небачено загострилися, хоча зовні вони нерідко прикриті так званими політичними проблемами. Це ще раз свідчить, що політика — концентрований вираз економіки. Особливо, коли це стосується міжнародної економіки й тим більше глобальної економіки, геоекономіки та міжнародних економічних стратегій. Сьогодні на всіх рівнях говорять не лише про такі стратегії, а й про глобальне планування економічного розвитку.

Але поки що далі концепцій і доктрин такого планування і таких стратегій справа не йде. Тому сучасні економічні трансформації відбуваються під впливом різних, часто протилежних, стратегій розвитку та інтеграції світової економіки.

Серед цих стратегічних концепцій найбільшої уваги заслуговують:

— стратегічна концепція соціалізації розвитку, метою якої є таке спрямування світового розвитку і який економічний порядок, які забезпечили б стабільність світової економічної системи і справедливий розподіл світових ресурсів і світового доходу;

— стратегічна концепція вільного неконтрольованого, ліберального ринкового розвитку. Це стратегія з позиції сили надрозвинутих і розвинутих країн. Для них лібералізація означає

вільне вторгнення в економіку відсталих країн з метою оволодіння нею і розширення контрольованих ними ринків. Ця стратегія веде до панування глобальної світової економіки;

— стратегія сталого розвитку, що орієнтує на інтеграцію економічних, екологічних і соціальних аспектів розвитку. Еколого-економічна модель розвитку є більш популярною. Тому було б помилковим вважати її моделлю «екофашизму», як це роблять деякі автори, бо, на наш погляд, це є природно-агресивний прояв глобалізму¹²;

— стратегія структурної перебудови і фінансової стабілізації, спрямованої на силову адаптацію економіки окремих країн до потреб глобального ринку в рамках його північноцентричної конфігурації. Ця міжнародна стратегія тепер методично застосовується щодо країн перехідного періоду, таких як Україна;

— стратегія експансії країн «зони прогресу» — «золотого мільярда», що захищає особливі інтереси, національне багатство і монополні доходи шляхом створення спеціальної інфраструктури і режимів влади у відповідних країнах, що веде до гострої соціальної і економічної дискримінації і деградації;

— стратегія контрольованого неопротекціонізму, регіоналізму, девелопментизму як спеціальна стратегія глобальних країн, що застосовується до країн Південно-Східної Азії;

— стратегія випереджаючого, форсованого «надрозвитку», спрямована на інтеграцію ВПК і інтелектуальних ресурсів з бюджетними вливаннями;

— мобілізаційна стратегія автаркії розвитку, регулювання ринку, застосування надзвичайних систем управління. Це одна з передкризових і антикризових стратегій;

— антисоціальні стратегії надексплуатації природи, що застосовуються глобальними корпораціями. Вони викликають загрозу підриву цивілізацій.

Об'єктивно європейська інтеграція — це безальтернативний стратегічний вибір України. Але без відповідного рівня економічної конкурентоспроможності і внутрішньої інтеграції, без демократії і прав людини та свободи слова про реальну європейську та євроатлантичну інтеграцію України годі и думати¹³.

Інтеграція через конкурентоспроможний розвиток — ось стратегічне гасло для України. Проблема міжнародної конкурентоспроможності України в глобальному світі може бути вирішена лише через інтелектуалізацію соціально-економічного

розвитку. Незважаючи на кризові явища перехідного етапу державотворення, ставши на шлях євроатлантичної інтеграції, модернізації і демократичної солідаризації суспільства, Україна зможе забезпечити свій прискорений, якісний розвиток навіть в найжорсткіших умовах глобалізму.

-
- ¹ *Платонов О.* Почему погибнет Америка? — М., 2001.
 - ² *Бжезинский Зб.* Великая шахматная доска. — М., 1998; *Білорус О. Г.* Час позбутися зовнішньополітичного романтизму // Тиждень. — 1998. — № 4.
 - ³ *Иноземцев В.* За пределами экономического общества. — М., 1998. — С. 127.
 - ⁴ *Шепелев М. А.* «Дивный новый мир» // Вестник Днепропетровского ун-та. — 2001. — Вып. 7.
 - ⁵ *Шумпетер И.* Капитализм, социализм и демократия. — М., 1986.
 - ⁶ *Білорус О. Г.* Загрози, виклики та імперативи глобалізації світового розвитку // Наука та наукознавство. — 2001. — № 3.
 - ⁷ *Galbraith D.* The Good Society. — N.Y., 1999.
 - ⁸ *Кочетов Э. Г.* Глобалистика как геэкономика... — М., 2001.
 - ⁹ *Дергачев В.* Геополитика. — К., 2001.
 - ¹⁰ *Неклес А. И.* Ordo Quardo // Полис. — 2000. — № 6.
 - ¹¹ Доповідь Президента Генерального економічного комітету ПА ОБСЄ О. Г. Білоруса на Пленарній сесії ПА ОБСЄ. Берлін, 10 липня 2002 р.
 - ¹² *Шепелев М.* Глобалистика. — М., 2001.
 - ¹³ *Гелбрейт Дж. К.* Справедливое общество. — М., 1999.

Штрихи до портрета

Голова Комітету у закордонних справах ВР України Надзвичайний і Повноважний Посол України О.Г. Білорус на сесії Парламентської Асамблеї ОБСЄ (2001 р.)

Зустріч у Білому Домі. Перший Надзвичайний і Повноважний Посол України О.Г. Білорус і новообраний Президент США Б. Клінтон (1993 р.)

Перший Надзвичайний і Повноважний Посол України у США О.Г. Білорус в гостях у С. Ейзенхауер (онуки Президента Ейзенхауера) веде семінар про Україну (1993 р.)

Голова Комітету у закордонних справах ВР України, Голова міжпарламентської групи Україна–Китай О.Г. Білорус на прийомі у Посла Китаю (2008 р.)

Надзвичайний і Повноважний
Посол України у США О.Г. Білорус
підписує Договір про вступ Украї-
ни до Світового банку (1992 р.)

Перший Надзвичайний
і Повноважний Посол
України у США, народ-
ний депутат України
О.Г. Білорус на прийо-
мі в Києві у Посла США
К. Паскуаля (2000 р.)

Зустріч першого Надзвичайного і Повноважного Посла України у США О.Г. Білоруса з Президентом США Дж. Бушем (1992 р.)

Зустріч першого Надзвичайного і Повноважного Посла України у США О.Г. Білоруса з представниками української діаспори США в Чикаго (1993 р.)

Іван Гнатишин,

*заступник міністра
закордонних справ України*

ПОГЛЯД У МИНУЛЕ

Шлях у велику дипломатію у мене розпочався з буденних, на перший погляд, подій. Але, власне, ці зустрічі і спілкування із канадськими державними діячами, бізнесменами, підприємцями і просто звичайними людьми не

тільки залишили незабутнє враження, а й дали поштовх до реалізації себе на новій, не знаній ще тоді дипломатичній ниві.

Розбираючи домашні архіви, я натрапив на чернівецьку обласну газету «Радянська Буковина» від 21 червня 1991 року. Гадаю, що вміщені в ній публікації будуть цікаві для сучасних дипломатів та істориків. Адже погляд у минуле зародження міжнародного співробітництва між Буковиною і Канадою, безумовно, викличе і зараз інтерес у читачів. Зазначу, що в 1991 році уперше в історії України одна з її областей — Чернівецька — підписала угоду про співробітництво з канадською провінцією Саскачеван. А в ті далекі роки автор цих рядків очолював Чернівецький облвиконком. Зазначу, що ця угода відіграла важливу роль у міжрегіональній дипломатії.

ЛИСТ ПРО НАМИРИ

**у сприянні тіснішим культурним зв'язкам
та економічній співпраці між провінцією Саскачеван,
Канада та Чернівецькою областю, Україна**

У відзначенні століття українського поселення в Канаді та внеску українців у розвиток провінції Саскачеван прем'єр Грент Девайн, провінція Саскачеван, Канада, та голова виконкому

Чернівецької обласної Ради народних депутатів Іван Гнатишин, Чернівецька область, Україна, укладають угоду про сприяння міцним культурним зв'язкам та економічній співпраці між двома провінціями (областями).

Провінція Саскачеван та Чернівецька область мають довготривалі зв'язки у галузі освіти, започаткувавши 1977 року програму обміну студентами та викладачами між Саскачеванським і Чернівецьким університетами.

Нещодавно, 1990 року, провінція Саскачеван підписала двосторонню угоду в галузі освіти з Україною і активно розвиває програму обміну досвідом з Україною.

В угоді про побратимство, підписаній раніше, цього тижня, міська рада Саскачевану та міська Рада Чернівців висловили бажання сприяти взаєморозумінню, економічному розвитку і торгівлі, а також широкому обміну в галузі науки і техніки, освіти і культури.

Для надання допомоги у процесі перебудови і модернізації економіки Чернівецької області уряд Саскачевану зобов'язується сприяти обміну економічним, діловим та технічним досвідом шляхом проведення курсів підвищення фахової кваліфікації, а також семінарів з торгівлі, управління і комерційної діяльності.

Для сприяння взаємовигідним економічним зв'язкам уряд Саскачевану надаватиме допомогу у заснуванні спільних підприємств саскачеванськими підприємствами і різними кооперативами, фірмами та підприємствами Чернівецької області. Майбутня технічна співпраця включатиме, серед багатьох інших галузей, сільське господарство, харчову промисловість, медичну технологію, добування природних ресурсів і телекомунікацію.

Уряди провінції Саскачеван і Чернівецької області укладають угоду і зобов'язуються швидко втілювати, вірно розвивати і зміцнювати зв'язки між двома провінціями (областями).

ГРЕНТ ДЕВАЙН,
Прем'єр провінції
Саскачеван, Канада

ІВАН ГНАТИШИН,
Голова виконкому Чернівецької
обласної Ради народних депутатів,
Чернівецька область, Україна

Інтерв'ю після повернення із зарубіжного відрядження

Міцніють взаємовідносини і між Буковиною та Канадою. Нещодавно в країні кленового листа побувала делегація міської та обласної Рад народних депутатів на чолі з головою облвиконкому І.М. Гнатишиним. Наш кореспондент попросив його поділитися враженнями від цієї поїздки.

— **Іване Миколайовичу, чим була викликана така поїздка і який її кінцевий результат?**

— Наша делегація у складі чотирьох осіб відбула до Канади на запрошення мера міста Саскатун пана Дейдея для підписання угоди про побратимство між містами Чернівці і Саскатун та для участі у святкуванні естрадно-фольклорного свята «Весна-91». Але, їдучи до Канади, делегація переслідувала й іншу ціль — привернути увагу до нашого краю тамтешніх банкірів, комерсантів, заручитися, причому на солідній основі, їх підтримкою вкладення іноземного капіталу в економіку Буковини, зміцнення культурних зв'язків. І це нам вдалося.

Ось лише кілька прикладів. Під час зустрічі з бізнесменами ми підписали угоду з компанією «Треїдинг Юкреїн корпорейшн» та паном Івасиківим, який, до речі, був уже у Чернівцях, про відкриття їх офісу в нашому місті. Що це нам дасть? За сам офіс ми запросили майже 60 тисяч доларів і канадська сторона погодилася на це. Було домовлено, що за виручені гроші канадці доставлять нам вкрай необхідне медичне устаткування, яке буде встановлене у новій дитячій лікарні. Це, зокрема, ультразвуковий діагностичний препарат, гістрофіброскопи та інше.

І, нарешті, відкриття постійного канадського представництва у Чернівцях сприятиме поживленню ділових контактів з бізнесменами Заходу, дасть поштовх для більш тісного співробітництва з канадськими фірмами, із однією з них ми вже знайшли спільну мову. Це будівельна компанія «Невпот». Восени на її замовлення разом з канадцами розпочато будівництво кількох будиночків на 1–2 сім'ї. За кожен з них канадці нам обіцяють виплатити від 200 до 250 тисяч доларів. Хотів би додати, що коледжі з усіма зручностями ми домовилися зводити за 2–3 місяці. Отже, навіть кілька таких будиночків забезпечать нам приплив твердої валюти, яка вкрай необхідна для відтворення економіки області. Ми зможемо купити нове обладнання та технології.

— **Які зустрічі вам найбільше запам'яталися?**

— Окрім бізнесменів, про яких я вже казав, мали чимало цікавих зустрічей з представниками українських громад, фермерами, мером провінції. Та чи не найбільш пам'ятною була зустріч з пані Геленою — матір'ю нинішнього генерал-губернатора Канади і ним самим — ясновельможним паном Рамоном Гнатишиним. Я відвідав їхню родину, розповів про нашу Буковину, про рідні йому Вашківці Вижницького району. Одночасно попросив його згоди відкрити у Вашківцях музей його імені, на що одержав «добро». Більше того, губернатор передав деякі матеріали для музею і запевнив, що в наступному році по можливості приїде до нашого краю на відкриття музею. Наша делегація передала Рамону Гнатишину картину «Могила діда». Та чи не найціннішим подарунком для генерал-губернатора була земля його предків, привезена нами з Анинної гори.

— **Виявляється, наш земляк — генерал-губернатор Канади?**

— Так, його батьки родом з Вашківців. У 1906 році двомісячним немовлям він був вивезений дідом Михайлом. Батько генерал-губернатора був відомим у Канаді політичним діячем. Його слідами пішов і син Рамон Гнатишин. За освітою він юрист, працював на різних посадах. Був міністром права. Коли постало питання про намісника королеви, вона призначила генерал-губернатором саме його.

— **Чи знають про земляка генерал-губернатора у самих Вашківцях?**

— По приїзді додому я зустрічався зі своїми земляками, розповідав про зустріч з Рамоном Гнатишиним. Вашківчани з нетерпінням чекають кого-небудь з його родини до себе в гості. І якщо нічого не зміниться, то нинішньої осені на Буковину приїде мати генерал-губернатора, яка візьме участь у Міжнародному форумі, присвяченому 100-річчю української еміграції за океан. Не виключена можливість, що з нею приїде ще хтось з родини губернатора.

— **Ви сказали, що брали участь у фестивалі у місті Саскатуні. Що це за фестиваль?**

— Він нагадує чимось «Буковинську весну». На нього були запрошені українці з різних міст усієї Канади. Фестиваль

Канада. 1991 рік. Зустрічі на гостинній землі Країни кленового листа

цей — естрадно-фольклорний. Він дуже цікавий, колоритний, тривав до пізньої ночі. Було приємно бачити, що наші співвітчизники не забувають своїх традицій, мови, культури. Вони не тільки бережуть їх, а й уміло примножують, у цьому переконався ще й тоді, коли відвідав Український музей у Саскатуні. Тут є все, починаючи з одягу, а якому приїхали перші емігранти до Канади, перші будинки, де мешкали наші предки, до знарядь праці, якими тоді користувалися. Притому тут можна побачити атрибути усіх поколінь, а нині в Канаді проживає вже третє. Приємно вразило, що тут, у музеї, на видному місці Закон про суверенітет України.

*Інтерв'ю записав Д. Миронюк,
кор. «Радянської Буковини»*

Регіональна дипломатія: Канада – Буковина

Генерал-губернатор Канади його високоповажність
пан Рамон Джон Гнатишин і Іван Гнатишин

Під час підписання угоди між Чернівецькою областю і провінцією Саскачеван
П. Рой Романов і Іван Гнатишин

Канада. Зустрічі з друзями

Юрій Рилач,

*Надзвичайний і Повноважний Посол України,
голова Спілки дипломатів України*

ПОЧАТОК МАЄ ПРОДОВЖЕННЯ

Ранок продовжує день. Недарма в народі кажуть, що ранок за вечір мудріший. Отже, споконвіку прийнято добрі справи розпочинати вранці. І справді, зі сходом сонця світлішає не тільки на землі, а й на душі, думки стають чіткішими, сприяють прийняттю виважених рішень. Ранок самою природою визначений для продуктивної праці.

Ранок 1992 року назавжди залишатиметься в моїй пам'яті. Рішенням найвищої державної влади мене було призначено Заступником Міністра закордонних справ України. Доля подарувала мені цю посаду в невизначений в українській історії час. Власне започаткувалася нова епоха — незалежної української державності — і, безумовно, відчуття того, що саме тебе обрали до цих чільників, на яких покладено місію відродження, а, правильніше буде сказати, право закладати основи української дипломатії, окрилювало, вселяло гордість і водночас тривогу. Ні, сумнівів не було жодних. Адже відчуття незалежності, віра в самобутність і самостійність нашої нації жила в нас споконвіку, і ось, нарешті, стала довгоочікуваною реальністю. Отже, за будь-яких умов маємо її зреалізувати. Назрівало інше питання: яким чином не згаяти час, знайти ті оптимальні рішення, які мають бути ефективними і водночас толерантними?

Розпочинати довелося, як говориться, з чистого аркуша. Розсудіть самі: приміщення для зовнішньополітичного відомства немає, бракує оргтехніки та цілковита неясність щодо розташу-

Зустріч з українською меншиною, м. Свидник

вання як вітчизняних, так і закордонних дипломатичних представництв. А час вимагав невідкладних дій. І, безперечно, виникло немало проблем. Якщо їх згрупувати, то можна виділити три позиції, а саме: розташувати штат Міністерства закордонних справ України; створити належні умови для наших посольств за кордоном; розмістити закордонні дипломатичні представництва в столиці. У кожному конкретному випадку виникали складнощі, які потребували оперативності, і, головне, що довелося зіштовхуватися з ними вперше. Ось, скажімо, організація Валютно-фінансового управління. Тут знадобилися і знання правових основ, і особливості проведення фінансових операцій у зовсім незанихтих ще для нас умовах. Чимало турбот і господарської кмітливості довелося застосувати при створенні засадничих основ нової структури, яка згодом набула назви Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв у м. Києві.

На перших порах прийшлося зіткнутися ще з двома важливими негараздами. Після розвалу СРСР виявилось чимало нез'ясованих проблем із власністю дипломатичних приміщень, які підпали під українську юрисдикцію.

Зазначимо, що після проголошення незалежності України відразу ряд країн виявили бажання встановити дипломатичні відносини. Треба було в екстреному порядку насамперед облаштувати дипломатичний корпус. Тут вступив у дію принцип взаємовигідних умов. Китай, Куба, Словаччина, Болгарія пішли власне цим шляхом. Українська сторона облаштувала амбасади їхніх країн, виходячи із своїх резервів, і наші колеги чинили так само. Напруга була величезна. І все ж нам вдавалося знаходити оптимальні рішення. Досить зазначити, що впродовж тільки першого року незалежності України майже двадцять посольств України за кордоном змогли нормально функціонувати. Водночас назріла інша, не менш нагальна проблема — фінансування.

Щоправда, належне фінансове забезпечення і зараз стоїть на порядку денному. Але на той час питання зв'язку, автотранспорту, нормальних житлових та побутових умов співробітників наших посольств мали вирішуватися з нуля.

Складнощі в облаштуванні дипкорпусу виникали постійно і, слід віддати належне нашій злагодженій праці з урядом, так само оперативно вирішувалися. Була підтримана ініціатива Міністерства закордонних справ України про придбання власності за кордоном, що мало позитивні наслідки. За період з 1994 до 1998 року Україна придбала 17 об'єктів для розміщення посольств. І хоча цей крок був неоднозначно оцінений деякими членами уряду, однак історія підтвердила його обґрунтованість. Водночас Міністерство закордонних справ України не лише купувало, а й займалося будівництвом. Незабаром з'явилися нові будівлі Посольства України в Білорусії, відбулося переобладнання приміщень Посольств України в Туркменістані, Узбекистані. Була проведена значна реконструкція приміщень наших посольств у Латвії, Литві та Фінляндії.

Підсумовуючи семирічний термін (березень 1992 — січень 1999 р.) праці на посаді заступника Міністра закордонних справ України, змушений засвідчити, що, крокуючи непротореним шляхом, нерідко долаючи перешкоди, мною набуто певного досвіду на ниві облаштування діяльності дипломатичних представництв і побутових умов для їхньої роботи, який, безперечно, стане в нагоді наступникам.

Незабутні враження залишили роки мого перебування у Словаччині в ранзі Надзвичайного і Повноважного Посла України. Знову поринув у вир подій. Як кажуть, склавши руки, сидіти не довелося. Труднощі підстерігали і тут. Словаччина

**Вручення нагороди «Білий хрест» Президентом Словацької Республіки
Рудольфом Шустером**

Прем'єр-міністр Болгарії Симеон Сакско Бургготські

анулювала безвізовий режим. А це незручно для розвитку двосторонніх відносин сусідніх держав. Довелося використовувати безліч засобів впливу і через офіційні контакти, і так звану «дипломатію без краваток». І все ж компроміс було знайдено.

«Від серця до неба шляху не треба». На словацькій землі часто згадував це українське прислів'я. Бо й справді дружба і братство дорожчі від усякого багатства. Певним чином дипломатичний успіх залежить від інтенсивності зв'язків із керівництвом країни перебування. Часте особисте спілкування з тодішнім Президентом та Прем'єр-міністром дали змогу для організації міждержавних зустрічей на високому рівні, і, як наслідок, — укладання двосторонніх угод між Україною і Словаччиною.

Багатьма складовими вимірюється результативність роботи дипломатичного чільника. І серед них, безперечно, окреме місце посідає економічний чинник. Так, за період з 1999 до 2004 року товарообіг із Словаччиною зріс удвічі — із 600 до 1200 млн доларів, значно збільшилося постачання залізної руди, хімічних добрив, деревини.

Ніщо так не зближує народи, як культура. Зазначимо, що на сході Словаччини проживала 31 тис. русинів-українців. За нашою ініціативою укладені договори про транскордонне співробітництво між Пряшевом, Львовом і Ужгородом, Кошице та Івано-Франківськом та інші. Стало традицією щороку організувати в м. Свиднику русино-український фестиваль, на якому зазвичай буває до 8 тисяч глядачів.

Подією міжнародної ваги стала акція відновлення костелу Святого Мартина в Братиславі, у якій взяли участь Україна, Чехія, Угорщина та Австрія. Реставрувати храм, пошкоджений у роки Першої світової війни, взялися гуртом сусідні із Словаччиною країни. Від України Братислава отримала в дарунок унікальне за мистецьким задумом творіння — дзвін Святого Володимира.

Певний дипломатичний хист полягає ще й у тому, щоб дружні особисті контакти керівників держав давали позитивний імпульс подальшому розвитку спілкування між народами, науковому та культурному взаємовпливу. Ось приклад. Відвідавши Україну і познайомившись у Дніпропетровську з виробничим об'єднанням «Південний машинобудівний завод», Президент Словаччини Рудольф Шустер вирішив у себе на батьківщині поповнити технічний музей. Наше посольство подбало, щоб українські експонати знайшли там своє місце. А згодом і в інших

Дзвін від України для костелу Св. Мартина у Братиславі

Президент Болгарії Георгі Пирванов

Президент Словацької Республіки Рудольф Шустер з Юрієм, онуком Надзвичайного і Повноважного Посла України в Словацькій Республіці Юрія Рилача

галузях з'явилися обопільні інтереси. До речі, унаслідок таких контактів у 2000–2002 роках надійшло 62 млн доларів для розвитку технологій Луцького заводу пластмас.

Присудження звання почесного доктора Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова Президенту Словаччини Рудольфу Шустеру — ще один прояв визнання видатного політичного діяча дружньої нам держави.

Сплив час мого перебування на посаді Надзвичайного і Повноважного Посла України в Словаччині. Та назавжди залишаться в пам'яті щирі зустрічі із справжніми закордонними друзями. І певен, що цьому процесу буде гідне продовження.

Не можу не згадати і роки, проведені в Болгарії. Ця країна, що має свій неповторний колорит, залишила окремий слід у моїх спогадах. Моя робота на посаді Надзвичайного і Повноважного Посла України в Болгарії розпочалася в 2004 році — у рік, коли ця країна приєдналася до НАТО. У період мого перебування в Болгарії ця країна активно готувалася до членства в Євросоюзі. Не можу не згадати годинник, що стояв у центрі Софії та відлічував час до приєднання Болгарії до ЄС, а також ту ейфорію, яка панувала в країні у зв'язку з майбутнім членством.

Було цікаво спостерігати, як Болгарія крок за кроком долає труднощі на шляху до досягнення своїх зовнішньополітичних цілей. Як змінювалося життя і наближалось до європейських стандартів. Досвід Болгарії має для нас велике значення, оскільки Україна йде тим самим шляхом.

Україна та Болгарія, поєднані слов'янським корінням та спільним Чорним морем, мають серйозний потенціал співпраці у сфері економіки, енергетики, безпеки, культури тощо. І як Посол України в Болгарії, я намагався створити якомога сприятливіші передумови для реалізації цього потенціалу.

Ми також активно співпрацюємо з регіональними та міжнародними організаціями. За час перебування в Софії я був свідком декількох великих заходів. Згадуючи зустріч глав зовнішньополітичних відомств країн-членів ОБСЄ, неформальний саміт країн Центральної та Східної Європи, не можу не відзначити близькість позицій України та Болгарії щодо ключових регіональних та міжнародних питань.

І насамкінець, як людина, що стояла біля витоків розбудови дипломатичної служби, можу із впевненістю сказати, що за час, який минув, Україна досягла значних успіхів, але ще багато завдань стоять перед нами і очікують свого вирішення.

Керманичі української дипломатії

Київ, 9 липня. Відбулася робоча зустріч Міністра закордонних справ України Анатолія Зленка з Генеральним секретарем НАТО Джорджем Робертсоном, який очолює делегацію Північноатлантичної Ради НАТО під час її візиту в Україну

Київ, 12 квітня 2002 року. Апостольський Нунцій Нікола Етерович вручив Орден Святого Григорія Великого Цивільного класу та Велику Срібну Медаль Міністру закордонних справ України Анатолію Зленку

Борис Тарасюк, Геннадій Удовенко та Анатолій Зленко біля пам'ятної дошки першому Міністрові закордонних справ УНР О. Шульгину

Астана, 30 травня 2005 року. Під час офіційного візиту Президента України Віктора Ющенка до Казахстану з казахським колегою Нурсултаном Назарбаєвим були підписані двосторонні угоди. На фото: обмін примірниками Угоди — Борис Тарасюк (ліворуч) та Касимжомарт Токаєв

**Під час презентації книги «Україна дипломатична»
виступає Міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко**

Виступає головний редактор Анатолій Денисенко

Москва, 7 червня 2007 року. Арсеній Яценюк (ліворуч) та Сергій Лавров перед підписанням двосторонніх документів

Прага, 2008 рік. Прес-конференція Міністра закордонних справ України Володимира Огризка та Міністра закордонних справ Чеської Республіки Карела Шварценберга

2008 рік. Зустріч Міністра закордонних справ України Володимира Огризка з Комісаром Європейської Комісії з питань зовнішніх зносин і політики сусідства Бенітою Ферреро-Вальднер

27 січня 2009 року. Зліва направо: Міністр закордонних справ Володимир Огризко, экс-Міністр закордонних справ України, народний депутат Верховної Ради України V скликання, почесний доктор Дипломатичної академії Геннадій Удовенко, народний депутат України, голова партії «Народний Рух України» Борис Тарасюк на традиційній щорічній зустрічі Президента України з керівниками дипломатичних представництв та міжнародних організацій, акредитованих в Україні

Надзвичайні і Повноважні Посли України в іноземних державах

**Біографічні довідки подаються станом
на 1 квітня 2009 року. Дані про можливі зміни
у складі керівників дипломатичних місій разом
з біографічними довідками в наступних випусках
альманаху**

**При підготовці матеріалів використано дані
УДП МЗС України**

Австралія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2007 року

Валентин Адомайтіс

Народився 23 лютого 1953 року в м. Києві. У 1978 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка за спеціальністю «романо-германські мови і література», філолог. Володіє англійською та французькою мовами.

01.1972—09.1972 — електрокарник Київського електровагоноремонтного заводу.

1974—1977 — гід-перекладач Київського об'єднання Державного комітету СРСР з питань іноземного туризму.

1979—1981 — старший інструктор відділу проведення міжнародних спортзаходів і прийому іноземних делегацій Управління «Укрспортзабезпечення» Комітету з фізичної культури і спорту при Раді Міністрів УРСР.

1981—1985 — перекладач, інженер комерційно-юридичного відділу радянської монтажної організації Всесоюзного об'єднання «Тяжпромекспорт», м. Аджаокута, Нігерія.

1985—1992 — референт, старший референт, спеціаліст, заступник завідуючого відділом країн Азії, Африки та Латинської Америки Українського товариства дружби і культурних зв'язків із зарубіжними країнами, м. Київ.

02.1992—07.1992 — перший секретар відділу країн Азії і Тихоокеанського басейну Управління двосторонніх відносин МЗС України.

07.1992—02.1993 — радник, в. о. завідуючого відділом країн Азії і Тихоокеанського басейну Управління двосторонніх відносин МЗС України.

02.1993—05.1994 — радник з політичних питань Посольства України в Республіці Індія.

05.1994—07.1996 — заступник завідуючого, завідуючий відділом країн Азії і Тихоокеанського регіону Управління АТР, БСС та Африки МЗС України.

07.1996–11.1997 — заступник начальника Управління — за-
відуючий відділом країн Азії і Тихоокеанського регіону Управ-
ління АТР, БСС та Африки МЗС України.

11.1997–07.1998 — заступник начальника Управління країн
АТР, БСС та Африки МЗС України.

07.1998–09.2000 — Надзвичайний і Повноважний Посол
України в Республіці Індія.

11.2000–06.2002 — начальник управління зовнішньоеконо-
мічних зв'язків АБ «Еталон», м. Київ.

10.2002–06.2003 — директор департаменту перспективного
розвитку компанії «Еталон-Група».

06.2003–09.2004 — президент Корпорації «Еталон», м. Київ.

09.2004–07.2005 — консультант директора ДЗТП «Укрін-
маш» (за трудовою угодою), м. Київ.

01.2005–07.2005 — директор представництва українсько-
турецької компанії «Бурч Контрактінг Інк.», м. Київ.

07.2005–03.2007 — директор Першого територіального де-
партаменту МЗС України.

03.2007 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол
України в Австралії.

Австрійська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з вересня
2008 року

Євген Чорнобривко

Народився 20 серпня 1951 року у м. Лисичанську Луганської області.

Має дипломатичний ранг Надзвичайного і Повноважного Посланника 2-го класу. Одружений, має дорослого сина.

Захоплення – військова історія, документальне кіно, спілкування з природою.

1959–1971 – навчання у восьмирічній школі, Лисичанському гірничому технікумі, робота на вугільному підприємстві, м. Лисичанськ.

1971–1981 – співробітник відділу науково-технічної інформації, завідуючий сектором стандартизації центрального проектно-конструкторського бюро спеціалізованого підприємства «Союз-енергоавтоматика», м. Київ.

1972–1980 – студент факультету романо-германської філології Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (вечірнє відділення), диплом – філолог, викладач німецької мови та літератури.

1974–1976 – строкова служба у збройних силах.

1981–1983 – перекладач Бюро міжнародного молодіжного туризму «Супутник» м. Київ.

1983–1994 – редактор, коментатор, ведучий програм, заступник головного редактора редакції німецькомовних програм Всесвітньої служби радіомовлення Національної радіокомпанії України (до 1991 року – Держтелерадіо), м. Київ.

1990–1992 – курс підвищення кваліфікації за фахом «міжнародна радіо/тележурналістика» в освітньому центрі «Німецької хвилі», м. Кельн, ФРН.

1994–1996 – упорядник економічного бюлетеню, PR-менеджер, перекладач Бюро делегата німецької економіки в Україні, м. Київ.

1996–1999 — заступник директора програм Національної телекомпанії України (НТКУ), м. Київ.

1999–2004 — радник з політичних питань Посольства України в Республіці Австрія, м. Відень.

2004–2006 — головний консультант Служби зовнішньої політики Секретаріату Президента України; керівник Першого західноєвропейського відділу Другого територіального департаменту МЗС України.

2006–2008 — радник-посланник, Тимчасовий Повірений Посольства України в Німеччині.

Азербайджанська Республіка

**Надзвичайний і Повноважний Посол України з квітня
2008 року**

Борис Клімчук

Народився 18 березня 1951 року в селі Во-
лошки Ковельського району Волинської об-
ласті.

Одружений, має 2 дочок та 5 онуків.

Закінчив Харківський державний універ-
ситет (1974к), Національну юридичну акаде-
мію ім. Ярослава Мудрого (1998).

Нагороджений орденом «За заслуги»
трьох ступенів, орденами «Білий (рицар-
ський) Хрест» (Республіка Польща), «Вели-
кий Хрест Командора» (Литовська Республіка).

1980–1982 — директор восьмирічної школи № 9, м. Ковель,
інженер заводу сільськогосподарських машин, м. Ковель.

1982–1990 — директор середньої школи № 11, м. Ковель.

1990–1992 — заступник голови виконкому Ковельської місь-
кої Ради народних депутатів.

1992–1995 — голова Волинської обласної Ради народних де-
путатів та виконавчого комітету.

1995–2002 — очолив Волинську обласну адміністрацію
(м. Луцьк).

2002–2004 — радник Президента України.

2004–2008 — Надзвичайний і Повноважний Посол України
в Литовській Республіці.

Алжирська Народна Демократична Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Сергій Боровик

Народився 28 березня 1954 року в м. Києві. У 1977 році закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка, спеціаліст з міжнародних відносин; референт-перекладач англійської мови. Володіє англійською та французькою мовами.

1971–1973 — слюсар-механік заводу «Арсенал», м. Київ. 1973–1977 — студент факультету міжнародних відносин та міжнародного права Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1977–1983 — аташе, третій, другий секретар протокольного відділу МЗС УРСР, м. Київ. 1983–1987 — другий, перший секретар Секретаріату Комісії УРСР в справах ЮНЕСКО МЗС УРСР. 1987–1991 — перший секретар Постійного представництва України при ЮНЕСКО, м. Париж.

1991–1992 — перший секретар сектору ЮНЕСКО відділу культурних і гуманітарних зв'язків МЗС України.

1992–1994 — помічник Міністра, радник Секретаріату Міністра закордонних справ України. 1994–1995 — головний радник Групи послів з особливих доручень та головних радників МЗС України. 1995–1997 — Генеральний консул України в Торонто. 08.1997–12.1999 — радник Посольства України в Канаді.

03.2000–04.2000 — заступник начальника Управління міжнародних організацій МЗС України. 04.2000–02.2001 — в. о. начальника Управління міжнародних організацій МЗС України. 02.2001–04.2001 — головний радник Управління головних радників МЗС України. 04.2001–02.2004 — генеральний інспектор Управління генеральної інспекції МЗС України.

02.2004–12.2004 — генеральний інспектор — посол з особливих доручень Генеральної інспекції МЗС України.

12.2004—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Алжирській Народній Демократичній Республіці.

Аргентинська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з квітня
2008 року

Олександр Тараненко

Народився 24 листопада 1947 року в м. Києві. У 1969 році закінчив Центральний університет, Республіка Куба, у 1970-му Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, 1988 року — Дипломатичну академію МЗС СРСР.

Одружений, має двох синів.

Володіє англійською та іспанською мовами.

1973–1992 — різні дипломатичні посади від аташе до начальника Управління МЗС України.

1979–1984 — співробітник Секретаріату ООН рівня Р-V, офіс Генсека ООН, м. Нью-Йорк, перший заступник керівника Протоколу ООН.

1992–1994 — заступник глави Київської міської державної адміністрації з зовнішніх питань, м. Київ.

1994–1995 — головний радник МЗС України, м. Київ.

1995–1997 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Куба.

1997–2004 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Іспанії, Надзвичайний і Повноважний Посол України у Князівстві Андорра за сумісництвом.

2004–2006 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Мексиканських Сполучених Штатах.

2004–2006 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Гватемала та Республіці Панама за сумісництвом.

2006 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Коста-Рика за сумісництвом.

2006–2007 — посол з особливих доручень МЗС України.

2007–2008 — директор Департаменту Європейського Союзу МЗС України.

Королівство Бельгія

Надзвичайний і Повноважний Посол України в Королівстві Бельгія з листопада 2008 р.

Євген Бершеда

Народився 3 вересня 1945 р. у м. Київ. У 1967 р. закінчив Київський інститут народного господарства.

Доктор економічних наук (1983), професор (1991), член-кореспондент Національної Академії наук України (1997). Заслужений діяч науки і техніки України. Автор та співавтор 160 наукових праць. Стажувався і викладав в університетах Франції. Володіє французькою мовою, може спілкуватися англійською.

Одружений, має дочку.

1967–1985 — науковий працівник Інституту економіки АНУ.

1985–1992 — заступник голови з наукової роботи Ради з вивчення продуктивних сил України АНУ.

1993–1994 — помічник Президента України з питань науки.

1994–1996 — завідувач відділу стратегічного планування та координації політики національної безпеки апарату Ради національної безпеки при Президентові України.

1996–1998 — перший помічник Секретаря Ради національної безпеки і оборони України.

1998–2000 — перший заступник Міністра закордонних справ України.

2000–2003 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Швейцарській Конфедерації.

2004–2005 — Посол з особливих доручень МЗС України.

2005–2007 — Постійний представник України при Відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві.

2007–2008 — Постійний представник України при Конференції з роззброєння у Женеві.

11.2008 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Королівстві Бельгія.

Республіка Білорусь

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2007 року

Ігор Ліховий

Народився 12 червня 1957 року в с. Врублівка Романівського району Житомирської області. У 1979 році закінчив Одеський політехнічний інститут, інженер-електромеханік; 2003 — Інститут підвищення кваліфікації працівників культури і мистецтв України. Володіє німецькою та англійською мовами.

09.1974—06.1979 — навчання в Одеському політехнічному інституті.

11.1979—07.1985 — інженер, інженер-механік, інженер-конструктор Канівського електромеханічного заводу «Магніт».

07.1985—07.1987 — інструктор, завідувач відділу Канівського міського КПУ.

07.1987—08.1989 — заступник голови Канівського міського виконкому народних депутатів.

08.1989—10.2005 — директор, генеральний директор Канівського державного музею-заповідника Т. Г. Шевченка.

10.2005—11.2006 — міністр культури і туризму України.

11.2006—02.2007 — керівник Служби з питань збереження національного культурного надбання Секретаріату Президента України.

02.2007 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Білорусь.

Республіка Болгарія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2007 року

Віктор Кальник

Народився 21 травня 1949 року в с. Антоновичі Овруцького району Житомирської області. У 1971 році закінчив Київський інститут народного господарства за фахом «економіст»; у 1999 р. — Українську академію державного управління при Президенті України. Володіє англійською мовою.

1966—1967 — електромонтер Овруцької ПЕС, Житомирська область.

09.1967—07.1971 — студент Київського інституту народного господарства.

09.1971—11.1971 — економіст Мукачівського винзаводу, Закарпатська область.

11.1971—08.1972 — служба в армії.

11.1972—08.1990 — економіст, заступник начальника відділу, начальник Держінспекції цін, начальник Головного управління контролю цін Держінспекції УРСР, м. Київ.

08.1990—04.1992 — начальник зведеноекономічного відділу, заступник начальника Державної інспекції України по контролю за цінами, м. Київ.

05.1992—04.2001 — заступник міністра, перший заступник міністра економіки України, м. Київ.

1994—1998 — депутат Верховної Ради України тринадцятого скликання.

04.2001—08.2005 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Грецькій Республіці.

01.2002—08.2005 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Албанія за сумісництвом.

12.2005—09.2006 — перший заступник міністра фінансів України.

03.2007 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Болгарія.

Федеративна Республіка Бразилія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2007 року

Володимир Лакомов

Народився 14 серпня 1958 року в м. Луганську.

У 1981 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, економіст-міжнародник, перекладач англійської мови.

Володіє англійською та португальською мовами.

1975—1976 — кіноелектромонтажник 3 розряду, ВДНГ УРСР, м. Київ.

1976—1981 — студент Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка.

1981—1985 — економіст, інспектор ГДП, м. Київ.

1985—1987 — референт Комітету молодіжних організацій міськкому ЛКСМУ, м. Київ.

1987—1989 — інструктор парткому Київських обласних організацій та установ.

1989—1990 — завідуючий редакцією інформаційно-рекламного агентства «Україна», м. Київ.

1990—1991 — провідний інженер фірми «Сплав» МНТК «Порошкова металургія», м. Київ.

1991—1993 — заступник начальника Управління сприяння міжнародному економічному співробітництву Державного комітету України по сприянню малим підприємствам та підприємству, м. Київ.

1993—1995 — начальник Управління іноземних інвестицій Агентства міжнародного співробітництва та інвестицій України, м. Київ.

02.1995—08.1995 — заступник начальника Управління міжнародного економічного співробітництва МЗС України.

1995—1996 — заступник голови Агентства України з питань координації міжнародної технічної допомоги, м. Київ.

1996—1997 — начальник Управління розвитку інфраструктури інвестиційної діяльності Національного агентства України з реконструкції та розвитку, м. Київ.

09.1997—04.2002 — радник Посольства України в Федеративній Республіці Бразилія.

04.2002—01.2003 — в. о. заступника начальника, заступник начальника УЕНТС — начальник відділу аналізу двостороннього та регіонального економічного співробітництва МЗС України.

01.2003—12.2003 — в. о. заступника, заступник директора Департаменту економічного співробітництва — начальник Управління двостороннього економічного співробітництва МЗС України.

12.2003—05.2004 — посол з особливих доручень Управління двостороннього економічного співробітництва.

05.2004—04.2007 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Ангола.

04.2007—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України у Федеративній Республіці Бразилія.

Ватикан

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2007 року

Тетяна Іжевська

Народилася 19 листопада 1956 року в м. Прилуки Чернігівської області. У 1978 році закінчила Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, філолог, викладач англійської та французької мови; кандидат філологічних наук.

1973–1978 — студентка Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

08.1978–12.1979 — перекладач Інституту термодинаміки АН УРСР.

12.1979–11.1981 — інженер-перекладач Київського науково-дослідного інституту радіовимірювальної апаратури.

11.1981–09.1986 — старший лаборант, викладач, стажер-дослідник Державного педагогічного інституту іноземних мов, м. Київ.

09.1986–09.1987 — аспірантка Державного педагогічного інституту іноземних мов.

09.1986–09.1990 — викладач кафедри практики англійської мови, старший викладач кафедри лексикології та стилістики Державного педагогічного інституту іноземних мов.

09.1990–08.1993 — старший викладач, доцент-керівник, керівник Курсів іноземних мов МЗС України.

08.1993–11.1996 — перебувала у Швейцарській Конфедерації у зв'язку з довготерміновим відрядженням чоловіка (координатор ППУ при Відділенні ООН та інших МО у Женеві з питань підготовки Всесвітньої конференції зі становища жінок).

02.1997–06.1997 — заввідділу координації програм двостороннього культурного співробітництва Управління культурного і гуманітарного співробітництва МЗС України.

06.1997–04.1998 — виконувала обов'язки начальника Управління культурного і гуманітарного співробітництва МЗС України.

04.1998—12.2001 — начальник Управління культурного і гуманітарного співробітництва МЗС України.

11.1998—11.2000 — член Бюро Керівної Ради з питань культурного співробітництва РЄ.

12.2001—10.2003 — перебувала у Королівстві Бельгія у зв'язку з довготерміновим відрядженням чоловіка.

10.2003—07.2005 — начальник Управління культурного і гуманітарного співробітництва МЗС України.

04.2004—ц. ч. — заступник голови Національної комісії України у справах ЮНЕСКО.

10.2004—ц. ч. — Представник України у Комітеті Ради Європи з питань рівноправ'я між чоловіками і жінками.

07.2005—03.2007 — директор Департаменту культурного та гуманітарного співробітництва МЗС України.

03.2007—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України при Святому Престолі (Ватикан).

Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2006 року

Ігор Харченко

Народився 15 травня 1962 року в м. Києві. У 1985 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, спеціаліст з міжнародних відносин, референт-перекладач англійської та румунської мов; кандидат історичних наук.

Володіє англійською та румунською мовами.

1979–1980 – учень електромонтера, електромонтер ВЕО «Київенерго».

09.1980–08.1985 – студент Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

08.1985–06.1992 – асистент кафедри гуманітарних дисциплін, аспірант, асистент кафедри історії міжнародних відносин та зовнішньої політики СРСР Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка. 06.1992–10.1992 – перший секретар відділу політичного аналізу і планування МЗС України. 10.1992–07.1993 – завідувач сектору європейської політики відділу політичного аналізу і планування МЗС України.

08.1993–12.1993 – в. о. начальника Управління політичного аналізу і планування МЗС України. 12.1993–08.1997 – начальник Управління політичного аналізу і планування МЗС України. 08.1997–10.1998 – заступник Постійного представника України при ООН (керівник секретаріату Голови 52-ї сесії ГА ООН), посол з особливих доручень. 10.1998–11.2000 – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Румунії. 11.2000–08.2001 – заступник Міністра закордонних справ України.

08.2001–12.2003 – заступник державного секретаря МЗС України. 12.2003–01.2006 – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Польща. 01.2006–д. ч. – Надзвичайний і Повноважний Посол України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії.

04.2006–д. ч. – Постійний представник України при Міжнародній морській організації (ІМО).

Соціалістична Республіка В'єтнам

Надзвичайний і Повноважний Посол України з серпня
2008 року

Іван Довганич

Народився 21 вересня 1971 року в с. Велика Копаня Виноградівського району, Закарпатської області. У 1993 році закінчив історичний факультет Київського державного педагогічного інституту ім. Михайла Драгоманова. У 1997 році закінчив Українську академію державного управління при Президенті України. Магістр державного управління. Одружений, має доньку.

Володіє англійською та угорською мовами.

1993–1994 — вчитель історії та правознавства Канівської середньої школи-інтернату для дітей-сиріт.

1994–1996 — голова Комітету у справах молодіжної політики, фізичної культури і спорту Виконкому Канівської міської ради народних депутатів, Черкаська область.

1996–1997 — слухач Академії державного управління при Президенті України.

1997–1999 — аташе, третій секретар Управління країн Європи та Америки Міністерства закордонних справ України. Згодом — другий секретар відділу Центральної та Східної Європи Третього територіального управління МЗС України.

1999–2004 — третій, другий секретар Посольства України в Угорській Республіці.

2002–2004 — заступник Представника України в Дунайській Комісії, Будапешт.

2004–2005 — перший секретар, радник Управління Європейського Союзу МЗС України.

2005–2006 — в. о. начальника відділу аналізу і прогнозування Департаменту Європейського Союзу МЗС України.

2006–2008 — радник, радник-посланник Посольства України в Республіці Ірак.

2007–2008 — тимчасовий Повірений у справах України в Республіці Ірак.

Республіка Вірменія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2005 року

Олександр Божко

Народився 1 квітня 1946 року в с. Нові Безрадичі Обухівського району Київської області. У 1973 році закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка, філолог української мови та літератури, фахівець вірменської мови та літератури. Володіє вірменською та французькою мовами.

1962–1964 — учень слюсаря, слюсар заводу п/с 304, м. Київ. 1964–1965 — освітлювач кіностудії ім. О. Довженка, м. Київ.

1965–1968 — служба в армії. 1968–1973 — студент Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. 1973–1975 — стажер-дослідник Єреванського державного університету, м. Єреван.

1976–1979 — кореспондент, завідувач відділу газети «Літературна Україна», м. Київ. 1979–1984 — технічний редактор, редактор редакції журналу «Всесвіт», м. Київ.

1984–1986 — на творчій роботі в Спілці письменників України, м. Київ. 1986–1990 — редактор журналу «Всесвіт», м. Київ.

1990–1993 — відповідальний секретар правління Київської організації Спілки письменників України, м. Київ. 1992–1993 — завідувач відділу інформації та наукових видань Інституту сходознавства Академії наук України (за сумісництвом), м. Київ.

1993–1994 — радник по резерву відділу двосторонніх відносин з країнами СНД Першого територіального управління МЗС України, м. Київ. 1994–1995 — в. о. начальника Управління країн СНД МЗС України.

1995–1996 — начальник Управління країн СНД МЗС України. 1996–2001 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Вірменія. 2001–2005 — начальник Першого територіального управління МЗС України.

2005 — посол з особливих доручень Першого територіального управління. 2005 — посол з особливих доручень відділу РФ Першого територіального департаменту. 2005 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Вірменія.

Габонська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з грудня
2007 року

Сергій Мішустін

Народився 29 серпня 1946 року в м. Києві. У 1971 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, за фахом перекладач-референт та викладач французької мови. Володіє також англійською мовою.

Одружений, має двох дорослих дітей.

Був нагороджений Почесною Грамотою МЗС України (2001) і Почесною Відзнакою МЗС України III ступеня (2004).

1968–1969 — перекладач французької мови групи спеціалістів в Алжирській Народній

Демократичній Республіці.

1971–1973 — перекладач французької мови групи спеціалістів в Конго, Браззавіль.

1974–1979 — 1984–1992 працював на посадах старшого, провідного, головного інспектора Управління іноземних студентів, аспірантів, стажистів і зовнішніх зв'язків Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР.

1979–1983 — по лінії МЗС СРСР працював міжнародним чиновником Бюро персоналу Секретаріату ООН (м. Нью-Йорк) за квотою України.

1992–1995 — завідуючий сектором, відділом, начальник відділу різних структурних підрозділів МЗС України.

1995–1999 — радник Посольства України в Королівстві Бельгія.

2002–2007 — радник, радник-посланник цього ж Посольства.

Вересень 2006 — травень 2006 — Тимчасовий Повірений у справах України в Королівстві Бельгія.

Гвінейська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2008 року

Андрій Заєць

Народився 27 жовтня 1971 року в Ужгороді. У 1993 році закінчив факультет романо-германської філології Ужгородського державного університету.

1993–1995 — вчитель Часлівецької школи в Ужгородському районі Закарпатської області.

1995–1998 — референт, аташе, третій секретар Посольства України в Угорській Республіці.

1998–2000 — другий секретар МЗС України.

2000–2003 — другий, перший секретар Посольства України в Королівстві Бельгія.

2003–2004 — консул Генерального консульства України в Нідердгазі (Угорська Республіка).

2004–2005 — начальник відділу аналізу і планування Департаменту консульської служби МЗС України.

2005–2006 — заступник директора Департаменту секретаріату Міністра закордонних справ України.

2006 — лютий 2008 — директор Департаменту секретаріату Міністра закордонних справ України.

Грецька Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2005 року

Валерій Цибух

Народився 9 березня 1951 року в с. Сторожинець Чернівецької області. У 1974 р. закінчив Київський інженерно-будівельний інститут, у 1984 р. — Вищу партійну школу при ЦК КПУ, у 1992 р. — Дипломатичну академію при МЗС СРСР.

Володіє румунською та англійською мовами.

1968—1969 — помічник кіномеханіка.

1969—1974 — студент Київського інженерно-будівельного інституту (КІБІ). 1973—1974 — заступник секретаря, секретар комітету комсомолу КІБІ. 1974—1977 — перший секретар Залізничного райкому ЛКСМУ м. Києва. 1977—1977 — майстер, начальник механічної дільниці заводу 410 цивільної авіації, м. Київ. 1977—1983 — секретар, перший секретар Київського міськкому ЛКСМУ. 1983—1989 — другий, перший секретар ЦК ЛКСМУ. 1989—1991 — голова Комітету ВР СРСР у справах молоді, голова Держкомітету СРСР у справах молоді. 1991—1992 — завідувач відділу міжнародних зв'язків Постійного представництва КМУ в Москві, завідувач консульського відділу Посольства України в Російській Федерації.

1993—1995 — Постійний представник Київської міської держадміністрації в Москві. 1995—1995 — заступник голови Київської міської держадміністрації з міжнародних зв'язків.

1995—1996 — перший заступник міністра транспорту України. 1996—ц. ч. — президент Автомобільної федерації України.

1997—1999 — радник прем'єр-міністра України з питань транспортних коридорів, на громадських засадах.

1998—2002 — голова Державного комітету по туризму, голова Державного комітету молодіжної політики, спорту та туризму.

2002—2005 — голова Державної туристичної адміністрації України.

2005 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Греції.

Грузія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2003 року

Микола Спис

Народився 15 серпня 1946 року в м. Темрюк Краснодарського краю, Російська Федерація.

У 1974 р. закінчив Сімферопольський державний університет ім. М. В. Фрунзе, географ; у 1992-му — Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова, політолог.

Володіє німецькою мовою.

1961—1966 — учень Кримського радгосптехнікуму механізації сільського господарства, с. Радянське Кримської області.

1966—1968 — служба в армії.

1968—1973 — військовий керівник, старший піонервожатий Всесоюзного піонерського табору «Артек», м. Ялта.

1973—1974 — заступник директора середньої школи № 1, м. Можайськ Московської області.

1974—1981 — заступник начальника комплексу таборів «Горний», помічник начальника Головного управління з кадрів Всесоюзного піонерського табору «Артек», м. Ялта.

1981—1990 — консультант, завідувач відділу, секретар, перший секретар Ялтинського міськкому Компартії України.

1990—1994 — голова Комісії з питань гласності та засобів масової інформації Верховної Ради України, член Президії Верховної Ради України, м. Київ.

1994—1999 — Генеральний консул України в Тюмені, Російська Федерація.

1999—2000 — перший заступник начальника Консульського управління МЗС України.

2000—2003 — виконуючий обов'язки начальника, начальник Управління кадрів та учбових закладів МЗС України. Серпень 2003 року — призначений Надзвичайним і Повноважним Послом України в Грузії.

Королівство Данія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2009 року

Павло Рябікін

Народився 6 червня 1965 року в Києві.

Після закінчення середньої школи у 1982 році вступив на факультет міжнародних відносин і міжнародного права Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

Одружений, має доньку.

Одночасно із вітчизняним та зарубіжним законодавством вивчав німецьку і англійську мови. Під час подальшого навчання стажувався в університеті м. Лейпциг. Закінчив університет у 1989 році, отримав спеціаль-

ність юрист-міжнародник.

Того ж року розпочав трудову діяльність юристом-консультантом «Юрзовнішсервіс», вступив до аспірантури, впродовж двох років поєднував навчання з роботою.

Був відряджений на стажування до університету м. Кіль у Німеччині, представляв там «Юрзовнішсервіс».

З 1992 року — адвокат Київської міської колегії адвокатів.

У червні 2000 року обраний народним депутатом України по 130-му (нині 132) виборчому округу Миколаївської області. Працював у парламенському Комітеті з питань правової політики.

У березні 2002 року обраний народним депутатом України по 131-му (нині 132) виборчому округу Миколаївської області. Працював головою підкомітету Комітету з питань економічної політики, управління народним господарством, власності та інвестицій.

2005–2006 — заступник міністра Міністерства транспорту та зв'язку.

З 19 серпня 2009 року — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Королівстві Данія.

Естонська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2006 року

Павло Кір'яков

Народився 23 січня 1954 року в м. Києві. У 1977 році закінчив Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова, інженер геолог-гідрогеолог; у 1999 році закінчив курси навчання для керівних співробітників зарубіжних країн в Дипакадемії МЗС Росії; кандидат геолого-мінералогічних наук.

Володіє англійською мовою.

1971–1973 — студент Київського політехнічного інституту.

1973–1977 — студент Одеського державного університету.

08.1977–11.1977 — інженер УкрДіпроводгоспу Мінводгоспу УРСР, м. Київ.

11.1977–11.1980 — аспірант Інституту геологічних наук АН УРСР, м. Київ.

11.1980–01.1983 — молодший науковий співробітник Інституту геологічних наук АН УРСР, м. Київ.

02.1983–07.1985 — науковий співробітник-консультант науково-організаційного відділу Президії АН УРСР, м. Київ.

07.1985–07.1988 — учений секретар Науково-дослідного центру Рогбане — Конакрі, Гвінейська Республіка.

08.1988–10.1991 — науковий співробітник-консультант, провідний спеціаліст Управління міжнародних зв'язків Президії АН УРСР, м. Київ.

10.1991–01.1993 — старший науковий співробітник, учений секретар Науково-дослідного центру Рогбане — Конакрі, Гвінейська Республіка.

05.1993–01.1994 — перший секретар відділу країн СНД та Балтії Управління двосторонніх відносин МЗС України.

01.1994–04.1994 — т. в. о. завідуючого відділу двосторонніх відносин з Російською Федерацією Першого територіального управління МЗС України.

04.1994–05.1994 — перший секретар відділу Росії Управління країн СНД МЗС України.

05.1994–11.1994 — радник відділу Росії Управління країн СНД МЗС України.

11.1994–09.1995 — в. о. завідуючого відділу Росії Управління країн СНД МЗС України.

09.1995–08.1996 — завідуючий відділу Росії Управління країн СНД МЗС України.

08.1996–11.1999 — радник-посланник Посольства України в Російській Федерації.

11.1999–07.2000 — в. о. начальника Першого територіального управління МЗС України.

07.2000–11.2001 — начальник Першого територіального управління Департаменту двостороннього співробітництва МЗС України.

04.11.2001–02.2004 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Македонія.

02.2004–07.2005 — посол з особливих доручень центру оперативного реагування Кабінету Міністра МЗС України.

07.2005–02.2006 — посол з особливих доручень відділу оперативного реагування Департаменту секретаріату Міністра МЗС України.

02.2006—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Естонській Республіці.

Федеративна Демократична Республіка Ефіопія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2005 року

Владислав Дем'яненко

Народився 16 травня 1945 р. в с. Кізнер Кізнерського району Удмуртської РСР. У 1969 р. закінчив Харківське вище командно-інженерне училище, інженер-механік; у 1978-му — Військово-дипломатичну академію м. Москва. Володіє англійською мовою.

1959—1963 — учень Дніпропетровського механічного технікуму. 1963—1964 — конструктор III категорії, ОКБ «Південне», м. Дніпропетровськ. 1964—1969 — курсант Харківського вищого командно-інженерного училища. 1969—1975 — начальник розрахунку, інженер відділу в/ч 44108, м. Ленінськ Кзил-Ординської обл., Казахстан. 1975—1978 — слухач Військової академії Радянської Армії, м. Москва. 06.1978—09.1982 — третій секретар Постійного Представництва України при ООН, м. Нью-Йорк. 1982—1984 — старший науковий співробітник в/ч 45807, м. Москва. 09.1984—07.1986 — другий секретар Постійного Представництва СРСР при ООН, м. Нью-Йорк. 07.1986—12.1986 — у резерві Начальника Генерального Штабу Збройних сил СРСР, м. Москва. 1986—1990 — помічник начальника напрямку в/ч 54745, Прикарпатський військовий округ, м. Львів. 1990—1991 — заступник директора кіностудії «Мосфільм», м. Москва. 1991—1992 — віце-президент багатогалузевої міжнародної асоціації «НОВИД», м. Москва. 03.1993—06.1993 — радник Управління контролю над озброєнням та роззброєнням МЗС України. 06.1993—01.1994 — в. о. завідувача відділу обмеження стратегічних озброєнь та ядерного роззброєння Управління контролю над озброєнням та роззброєнням МЗС України. 01.1994—10.1996 — заступник начальника Управління контролю над озброєнням та роззброєнням МЗС України. 10.1996—12.1999 — радник Посольства України в Південно-Африканській Республіці. 01.2000—10.2002 — заступник начальника Управління контролю над озброєнням та військово-технічного співробітництва МЗС України. 10.2002—12.2002 — радник-посланник Посольства України в Японії. 12.2002—03.2003 — інспектор Комісії ООН з моніторингу, верифікації та інспекцій, Ірак. 03.2003—03.2005 — радник-посланник Посольства України в Японії.

03.2005—д. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України у Федеративній Демократичній Республіці Ефіопія.

Арабська Республіка Єгипет

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2006 року

Євген Микитенко

Народився 25 серпня 1953 року в м. Києві. У 1978 році закінчив Інститут країн Азії та Африки при Московському державному університеті ім. М. В. Ломоносова, філолог-сходознавець, референт-перекладач арабської мови.

Володіє арабською та англійською мовами.

1978–1981 — аспірант Інституту країн Азії та Африки при Московському держуніверситеті ім. М. В. Ломоносова.

1981–1982 — відповідальний секретар Комітету у зв'язках з письменниками Азії та Африки, консультант Спілки письменників СРСР.

1982–1983 — редактор, старший редактор Головної редакції Близького Сходу та Африки Агентства «Новости», м. Москва.

1983–1984 — редактор-стажер бюро АПІ в Йорданії, м. Амман.

1984–1985 — старший редактор Головної редакції Близького Сходу та Африки Агентства «Новости», м. Москва.

1985–1990 — кореспондент, завідувач бюро Інформаційного агентства «Новости» в Лівані, м. Бейрут.

1990–1991 — редактор-консультант, старший редактор Головної редакції Близького Сходу та Африки Агентства «Новости», м. Москва.

1991–1992 — експерт дирекції міжнародних проектів Російського інформагентства «Новости», м. Москва.

02.1992–04.1993 — радник відділу Близького і Середнього Сходу та Африки Управління двосторонніх відносин МЗС України.

04.1993–08.1993 — в. о. завідувача відділу країн Близького і Середнього Сходу та Африки Управління двосторонніх відносин МЗС України.

08.1993—04.1995 — в. о. завідувача відділу країн Близького і Середнього Сходу та Африки Першого територіального управління МЗС України.

04.1995—06.1996 — заступник начальника управління — завідувач відділу країн Близького і Середнього Сходу Управління країн Азії, Тихоокеанського регіону, Близького і Середнього Сходу та Африки МЗС України.

06.1996—02.2000 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Королівстві Саудівська Аравія, Хашимітському Королівстві Йорданія за сумісництвом.

02.2000—10.2001 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Сирійській Арабській Республіці.

10.2001—03.2004 — перший заступник керівника Головного управління з питань зовнішньої політики Адміністрації Президента України — керівник управління.

03.2004—05.2006 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Об'єднаних Арабських Еміратах.

05.2006 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Арабській Республіці Єгипет.

Держава Ізраїль

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2005 року

Ігор Тимофєєв

Народився 10 листопада 1960 року в м. Дніпропетровську. У 1981 році закінчив Донецьке вище військово-політичне училище інженерних військ та військ зв'язку, у 1991 році закінчив Військово-політичну академію, м. Москва; викладач суспільних наук. Володіє англійською мовою.

1977–1981 — курсант Донецького вищого військово-політичного училища інженерних військ та військ зв'язку, м. Донецьк.

1981–1988 — служба в армії на офіцерських посадах.

1988–1991 — слухач Військово-політичної академії, м. Москва. 1991–1993 — служба в армії на офіцерських посадах.

05.1993–08.1993 — другий секретар відділу співробітництва з міжнародними організаціями з питань обмеження озброєнь Управління контролю над озброєнням та роззброєнням МЗС України.

08.1993–02.1994 — другий секретар відділу нерозповсюдження та експортного контролю Управління контролю над озброєнням та роззброєнням МЗС України.

02.1994–01.1995 — перший секретар відділу нерозповсюдження, конверсії та експортного контролю Управління контролю над озброєнням та роззброєнням МЗС України.

01.1995–10.1995 — радник відділу нерозповсюдження, конверсії та експортного контролю Управління контролю над озброєнням та роззброєнням МЗС України.

10.1995–06.1998 — завідувач відділу нерозповсюдження, конверсії та експортного контролю Управління контролю над озброєнням та роззброєнням МЗС України.

06.1998–12.1999 — заступник начальника Управління контролю над озброєнням та військово-технічного співробітництва МЗС України.

12.1999–05.2001 — радник-посланник, Тимчасовий Повірений у справах України в Об'єднаних Арабських Еміратах.

05.2001–01.2004 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Об'єднаних Арабських Еміратах.

04.2002–01.2004 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Державі Катар за сумісництвом.

07.2002–01.2004 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Королівстві Бахрейн за сумісництвом.

01.2004–07.2005 — заступник міністра оборони України.

11.2005–ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Державі Ізраїль.

Республіка Індія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2007 року

Ігор Поліха

Народився 8 червня 1965 року в с. Вільховому Сокальського району Львівської області. У 1989 році закінчив Московський інститут міжнародних відносин, спеціаліст-міжнародник зі знанням східних мов, кандидат історичних наук.

Володіє англійською мовою, хінді, урду.

08.1989—10.1989 — референт-секретар МЗС СРСР.

10.1989—02.1993 — референт, аташе Посольства СРСР (РФ) в Республіці Індія.

02.1993—08.1994 — третій, другий секретар Посольства України в Республіці Індія.

08.1994—09.1996 — перший секретар відділу Азії і Тихоокеанського регіону Управління країн АТР, БСС та Африки.

09.1996—11.1996 — перший секретар відділу звичайних збройних сил Управління контролю над озброєнням та роззброєнням МЗС України.

11.1996—10.1997 — радник відділу звичайних збройних сил Управління контролю над озброєнням та роззброєнням МЗС України.

10.1997—04.1999 — заступник завідувача відділу Головного управління з питань зовнішньої політики Адміністрації Президента України. 04.1999—12.2000 — завідувач відділу двостороннього співробітництва Головного управління з питань зовнішньої політики Адміністрації Президента України.

12.2000—09.2002 — радник-посланник Посольства України в Турецькій Республіці.

09.2002 — 2004 — заступник керівника Головного управління з питань зовнішньої політики Адміністрації Президента України. 10.2004—03.2007 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Ісламській Республіці Пакистан.

03.2007 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Індія.

Ісламська Республіка Іран

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2007 року

Ігор Логінов

Народився 9 лютого 1960 року в м. Києві. У 1982 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка за фахом «спеціаліст з міжнародних відносин, референт-перекладач англійської мови», в 1998 році — Дипломатичну академію України при МЗС України за фахом «магістр зовнішньої політики». Володіє англійською та сербською мовами.

1977—1982 — студент Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

1982—1984 — служба в збройних силах.

1984—1985 — науковий співробітник-консультант Управління міжнародних зв'язків Президії Академії наук України.

05.1985—09.1992 — третій, другий, перший секретар Консульського управління МЗС України. 09.1992—08.1996 — перший секретар Посольства України у Великобританії.

09.1996—08.1998 — слухач Дипломатичної академії України при МЗС України. 09.1998—11.1999 — заступник начальника Консульського управління МЗС України.

11.1999—01.2000 — радник, завідувач консульського відділу Посольства України в Канаді.

01.2000—05.2001 — в. о. Генерального консула України в Торонто. 05.2001—07.2004 — радник Посольства України в Сербії і Чорногорії. 12.2004—07.2005 — головний радник Управління у зв'язках з ВРУ, КМУ та регіонами України МЗС України. 07.2005—03.2006 — начальник відділу організації законотворчого процесу та зв'язків з Верховною Радою України Департаменту секретаріату Міністра МЗС України. 03.2006—03.2007 — начальник Управління взаємодії з державними органами та координації зовнішніх зносин МЗС України.

03.2007—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Ісламській Республіці Іран.

Ірландія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з січня
2008 року

Борис Базилевський

Народився 6 серпня 1946 року в м. Києві. У 1969 році закінчив Московський державний інститут міжнародних відносин, спеціаліст з міжнародних відносин. Кандидат юридичних наук. Одружений, має двох дочок.

Володіє англійською мовою.

Нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня, відзнакою МЗС України I ступеня, відзнакою МВС України «За сприяння органам внутрішніх справ України» та Почесною грамотою МЗС України.

1964–1969 — студент Московського державного інституту міжнародних відносин МЗС СРСР, Москва.

1969 — референт відділу Південної Азії МЗС СРСР, Москва. 1969–1975 — стажер, аташе, третій секретар Посольства СРСР у Пакистані, Ісламабад.

1975–1978 — третій секретар, другий секретар відділу Південної Азії МЗС СРСР, Москва.

1978–1980 — перший секретар відділу преси МЗС УРСР, Київ. 1980–1988 — науковий співробітник, завідуючий сектором Дипломатичної академії МЗС СРСР, Москва.

1988–1991 — завідуючий сектором, завідуючий відділом Науково-дослідницького центру інформатики МЗС СРСР.

1991–1992 — головний консультант сектору міжнародних зв'язків Верховної Ради України, Київ.

1992–1999 — завідувач Секретаріату Комісії Верховної Ради України у закордонних справах (з 1995 року — Комітету у закордонних справах і зв'язках з СНД), Київ.

1999–2005 — Генеральний консул України в Чикаго (США).

2005–2008 — директор Департаменту консульської служби МЗС України.

Королівство Іспанія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2006 року

Анатолій Щерба

Народився 17 липня 1962 року в с. Войкове Березанського району Київської області. У 1985 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, економіст-міжнародник, референт-перекладач іспанської мови. Володіє іспанською та англійською мовами.

1980—1985 — студент Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

1985—1987 — служба в армії.

1987—1990 — старший інженер відділу науково-технічного співробітництва із зарубіжними організаціями Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова АН УРСР, м. Київ.

1990—1992 — експерт зовнішньо-економічного підприємства «Маркетік», м. Київ.

04.1992—07.1992 — третій секретар сектору з питань конверсії та експортного контролю відділу проблем обмеження озброєнь та роззброєння МЗС України.

07.1992—01.1993 — другий секретар сектору з питань конверсії та експортного контролю відділу проблем обмеження озброєнь та роззброєння МЗС України.

01.1993—06.1993 — перший секретар відділу нерозповсюдження та експортного контролю Управління контролю над озброєнням та роззброєнням МЗС України. 06.1993—01.1994 — виконуючий обов'язки завідувача відділу нерозповсюдження, конверсії та експортного контролю Управління контролю над озброєнням та роззброєнням МЗС України.

01.1994—11.1995 — завідувач відділу нерозповсюдження, конверсії та експортного контролю Управління контролю над озброєнням та роззброєнням МЗС України.

11.1995—06.1997 — виконуючий обов'язки начальника Управління контролю над озброєнням та роззброєнням МЗС України.

06.1997–11.2000 — заступник Постійного представника України при міжнародних організаціях у Відні.

01.2001–03.2001 — головний радник Управління головних радників МЗС України.

03.2001–12.2003 — заступник директора Департаменту з питань політики та безпеки — начальник УКО та ВТС МЗС України.

05.2001–10.2005 — Представник України у Спільній комісії по виконанню та інспекціях за Договором про СНО (START-1).

01.2004–07.2007 — член Колегії Комісії ООН з моніторингу, верифікації та інспекцій в Іраку (UNMOVIC).

12.2003–05.2006 — начальник Управління контролю над озброєнням та військово-технічного співробітництва МЗС України.

05.2006—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Королівстві Іспанія.

Італійська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2006 року

Георгій Чернявський

Народився 31 липня 1946 року в м. Ташкенті (Узбекистан). У 1970 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, перекладач-референт з англійської та французької мов.

Володіє англійською, французькою та італійською мовами.

1970–1972 — служба в армії.

1973–1978 — референт, ст. референт Президії Українського товариства дружби і культурного зв'язку із зарубіжними країнами.

1978–1986 — завідувач відділу, член Президії Українського товариства дружби і культурного зв'язку із зарубіжними країнами.

1986–1992 — старший референт, завідувач сектору міжнародних зв'язків Секретаріату Верховної Ради України.

1992–01.2005 — завідувач відділу Державного Протоколу, керівник Служби Протоколу Президента України, керівник Управління Державного Протоколу та Церемоніалу Президента України.

01.2005–08.2005 — радник Президента України.

08.2005—п. н. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Італійській Республіці.

Йорданське Хашимітське Королівство

Надзвичайний і Повноважний Посол України з травня
2008 року

Юрій Малько

Народився 29 жовтня 1946 року в м. Києві. У 1971 р. закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, перекладач-референт і викладач французької мови; у 1977 р. – економіст, викладач політекономії. Володіє французькою і англійською мовами.

Одружений, має дочку.

1964–1965 — лаборант фізкабінету США № 138, Київ.

1965–1971 — студент Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

1971–1973 — служба в збройних силах.

1973–1974 — перекладач французької мови групи радянських спеціалістів, Алжир.

1974–1975 — старший методист підготовчого факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

1975–1979 — старший консультант, в. о. начальника відділу зовнішніх зв'язків Торгово-промислової палати УРСР.

1979–1982 — аташе, третій секретар, другий секретар відділу міжнародних економічних організацій МЗС УРСР.

1982–1986 — другий секретар Постійного представництва СРСР при Відділенні ООН та інших міжнародних організацій у Женеві.

1986–1992 — перший секретар відділу міжнародних економічних організацій, перший секретар консульського відділу, перший секретар відділу міжнародного економічного співробітництва МЗС УРСР.

1992–1993 — співробітник Адміністрації Президента України.

1993 — радник групи послів з особливих доручень і радників МЗС України.

1993–1996 — радник-посланник Посольства України в Королівстві Бельгія.

1996–1997 — начальник Управління міжнародного економічного і науково-технічного співробітництва МЗС України.

1997–2000 — заступник керівника апарату Ради національної безпеки і оборони України.

2000–2004 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Королівстві Марокко.

2002–2004 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Ісламській Республіці Мавританія за сумісництвом.

2004–2005 — заступник керівника апарату Ради національної безпеки і оборони України.

2005–2008 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Румунії.

Республіка Казахстан

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2006 року

Микола Селівон

Народився 30 жовтня 1946 року в с. Шестовиця Чернігівського району Чернігівської області. У 1973 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, юрист; кандидат юридичних наук; професор; академік Академії правових наук України.

11.1964—11.1965 — слюсар-ремонтник військової частини 36988, м. Чернігів.

11.1965—06.1968 — служба в армії.

06.1968—09.1968 — електрик-ремонтник військової частини 36988, м. Чернігів.

09.1968—07.1973 — студент Київського університету ім. Т. Г. Шевченка.

08.1973—08.1974 — стажист-дослідник Інституту держави і права Академії наук УРСР, м. Київ.

08.1974—08.1979 — молодший науковий співробітник Інституту держави і права Академії наук УРСР, м. Київ.

08.1979—08.1991 — старший референт, в. о. завідувача, завідувач юридичного відділу Управління справами Ради Міністрів УРСР.

08.1991—04.1994 — завідувач юридичного відділу Секретаріату Кабінету Міністрів України.

04.1994—11.1996 — заступник, перший заступник Міністра Кабінету Міністрів України.

11.1996—10.1999 — суддя Конституційного Суду України.

10.1999—10.2002 — заступник голови Конституційного Суду України.

10.2002—10.2005 — голова Конституційного Суду України.

06.2006—п. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Казахстан.

Канада

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2006 року

Ігор Осташ

Народився 4 серпня 1959 року в с. Дуліби Стрийського району Львівської області. У 1982 році закінчив філологічний факультет Львівського університету ім. І. Франка; у 1998 році закінчив юридичний факультет Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка, кандидат філологічних наук. Володіє англійською, французькою, чеською, словацькою, польською, сербською, хорватською мовами.

1976–1977 — електрослюсар Стрийського заводу металевих та залізобетонних конструкцій.

1977–1982 — студент Львівського університету ім. І. Франка. 1982–1985 — аспірант Інституту мовознавства НАН України.

1982–1983 — гід-перекладач ВАТ «Інтурист», м. Сочі.

1983–1988 — старший лаборант, молодший науковий співробітник Інституту мовознавства НАН України.

1988–1991 — вчений секретар відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України.

1991–1994 — директор Міжнародної школи україністики НАН України. 1994–1998 — народний депутат України II скликання, секретар Комітету Верховної Ради України у закордонних справах. 1998–2002 — народний депутат України III скликання. 1998–1999 — голова підкомітету з міжнародних договорів Комітету Верховної Ради України у закордонних справах. 1999–2002 — голова Комітету Верховної Ради України у закордонних справах. 2002–2006 — народний депутат України IV скликання, заступник голови Комітету Верховної Ради України у закордонних справах.

09.2006—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Канаді.

10.2006—ц. ч. — Представник України при Міжнародній організації цивільної авіації (ІКАО).

Киргизька Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з січня
2008 року

Володимир Соловей

Народився 9 жовтня 1952 року в м. Кременчуці, Полтавської області. У 1980 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, журналіст. Одружений.

1977–1977 — завідуючий парткабінетом Міністерства харчової промисловості УРСР.

1977–1986 — заступник завідуючого відділом, головний інспектор Київської міської ради з туризму і екскурсій, заступник завідуючого відділом Української республіканської ради з туризму і екскурсій.

1986–1992 — помічник першого заступника голови Держагропрому — Міністра УРСР.

1992–1993 — помічник віце-прем'єр-міністра України.

1993–1996 — радник Посольства України в Республіці Білорусь.

1996–1998 — заступник начальника, в. о. начальника Управління країн СНД МЗС України.

1998–2000 — начальник Управління кадрів і учбових закладів МЗС України.

2000–2004 — радник-посланник, Тимчасовий Повірений у справах України в Киргизькій Республіці.

2004–2005 — Генеральний консул України у Владивостоці (РФ).

2005–2008 — начальник Контрольно-ревізійного управління МЗС України.

Республіка Кіпр

Надзвичайний і Повноважний Посол України 2008 року

Олександр Дем'янюк

Народився 5 січня 1950 року в с. Довгалівка Погребищенського району Вінницької області. У 1980 році закінчив факультет міжнародних відносин та міжнародного права Київського Державного університету ім. Т. Г. Шевченка, юрист-міжнародник, референт-перекладач англійської мови. Одружений, має двох дітей, дочку і сина.

Володіє російською, англійською та французькою мовами.

Має нагороди: Медаль «За працю і звитягу», Почесну відзнаку МЗС України II ступеня.

1968–1970 — служба в армії.

1970–1975 — робітник Київського виробничого об'єднання ім. Артема. 1975–1980 — студент Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

1980–1991 — третій, другий, перший секретар Міністерства закордонних справ України.

1991–1995 — перший секретар Постійного представництва України при ЮНЕСКО (м. Париж).

1995–1999 — радник, завідувач відділу, заступник начальника Управління культурного співробітництва та гуманітарних питань Міністерства закордонних справ України, заступник голови Національної комісії України у справах ЮНЕСКО та її відповідальний секретар.

1999–2003 — заступник Постійного представника України при ЮНЕСКО (м. Париж).

2003–2005 — радник-посланник Посольства України в Туніській Республіці, Тимчасовий Повірений у справах України в Туніській Республіці.

2005–2008 — директор Департаменту кадрів Міністерства закордонних справ України.

Китайська Народна Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Сергій Камишев

Народився 8 квітня 1956 року в м. Дніпропетровську. У 1977 році закінчив Донецький державний університет, економіст. У 1993 році закінчив Дипломатичну академію МЗС Російської Федерації. Володіє англійською мовою.

1977–1979 — служба в армії. 1979–1987 — дільничний гірничий нормувальник, гірничий майстер, старший інженер, заступник секретаря партійного комітету, помічник начальника дільниці шахти «Кіровська», м. Донецьк. 1987–1990 — заступник директора, секретар партійного комітету шахти ім. Є. Т. Абакумова ВО «Донецьквугілля», м. Донецьк.

1990–1991 — заступник голови Кіровської районної Ради народних депутатів, м. Донецьк. 1991–1993 — слухач Дипломатичної академії МЗС Російської Федерації. 1993–1994 — головний консультант з міжнародних відносин Ради директорів підприємств та установ, м. Донецьк. 1994 — перший секретар відділу світових та європейських організацій Управління міжнародного економічного та науково-технічного співробітництва МЗС України.

1994–1998 — перший секретар, радник Посольства України в Арабській Республіці Єгипет. 1998–2001 — радник-посланник, Тимчасовий Повірений у справах України в Ліванській Республіці. 1999–2000 — Тимчасовий Повірений у справах України в Сирійській Арабській Республіці за сумісництвом.

2001–2002 — в. о. начальника, начальник П'ятого територіального управління.

2002–2003 — директор Департаменту двостороннього співробітництва. 2003–2004 — посол з особливих доручень Першого територіального управління МЗС України.

2004 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Китайській Народній Республіці.

Республіка Корея

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2008 року

Володимир Белашов

Народився у Києві в 1951 р. В 1973 р. закінчив Московський державний інститут міжнародних відносин МЗС СРСР, в 1974 р. — курси перекладачів ООН при Московському державному педагогічному інституті іноземних мов.

Одружений, має сина, доньку, онука.

Вільно володіє англійською та французькою мовами.

1974–1979 — співробітник Секретаріату Відділення ООН в Женеві.

1980–1983 — третій секретар відділу преси, третій секретар секретаріату Комісії у справах ЮНЕСКО МЗС УРСР.

1983–1988 — аташе та другий секретар Постійного представництва УРСР при ООН. 1988–1992 — другий секретар секретаріату Комісії УРСР у справах ЮНЕСКО, перший секретар відділу головного радника та першого секретаря відділу міжнародних організацій МЗС України.

1992–1995 — заступник начальника Управління контролю над озброєннями та роззброєння МЗС України, завідувач сектору питань звичайних збройних сил відділу проблем обмеження озброєнь та роззброєння МЗС України.

1995–1998 — радник та радник-посланник Посольства України в США. 1998–2001 — начальник Управління євроатлантичної інтеграції МЗС України.

2001–2004 — заступник Глави Місії України при НАТО.

2004–2005 — постійний представник України при ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві.

2005–2008 — директор Департаменту контролю над озброєнням та військово-технічного співробітництва Міністерства закордонних справ України.

2008 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважений Посол України в Республіці Корея.

Латвійська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2005 року

Рауль Чілачава

Народився 15 травня 1948 року в с. Чітацкарі Зугдідського району (Грузія). У 1970 році закінчив Тбіліський державний університет; журналіст, професор, доктор філологічних наук.

Володіє грузинською та німецькою мовами.

09.1965—06.1970 — студент Тбіліського державного університету, м. Тбілісі.

10.1967—05.1970 — стажер Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

12.1970—10.1971 — редактор головної редакції

«Українська Радянська Енциклопедія», м. Київ. 02.1972—01.1974 — позаштатний кореспондент газети «Комсомольское знамя», м. Київ. 01.1974—07.1975 — викладач підготовчих курсів Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. 07.1975—03.1992 — творча робота, член Спілки письменників України, м. Київ.

03.1992—07.1993 — заступник голови Комітету у справах національностей та міграції при Кабінеті Міністрів України.

07.1993—10.1994 — заступник міністра України у справах національностей та міграції. 10.1994—09.1996 — заступник міністра України у справах національностей, міграції та культур. 09.1996—06.1998 — творча робота, член Спілки письменників України. 07.1998—09.1998 — професор Київського державного університету культури і мистецтв.

08.1998—03.2000 — заступник голови Державного комітету України у справах національностей та міграції.

09.2000—04.2001 — професор Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка.

04.2001—03.2002 — перший заступник директора Державного департаменту у справах національностей та міграції. 03.2002—12.2005 — заступник голови Державного комітету України у справах національностей та міграції.

09.12.2005—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Латвійській Республіці.

Литовська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2008 року

Ігор Прокопчук

Народився 3 березня 1968 року в м. Коростень на Житомирщині. У 1992 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка. Одружений, має двоє дітей.

1992–1994 — Управління інформації.

1994–1997 — Посольство України у Великобританії та Північній Ірландії.

1997–1998 — Постійне представництво України при ООН.

1998–2001 — Четверте територіальне управління МЗС.

2001–2004 — радник-посланник Посольства України у Великобританії та Північній Ірландії.

2004–2008 — очолював Четверте територіальне управління, пізніше Департамент МЗС України.

Ліванська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2006 року

Борис Захарчук

Народився 2 квітня 1955 року в м. Києві. У 1977 році закінчив Київський державний педагогічний інститут ім. О. М. Горького, вчитель історії та суспільствознавства; кандидат історичних наук. Володіє англійською мовою.

1972—1977 — студент Київського державного педагогічного інституту ім. О. М. Горького.

1977—1978 — вчитель історії середньої школи № 199, м. Київ.

1978—1979 — вчитель історії, організатор позашкільної і позакласної роботи середньої школи № 1, м. Київ.

1979—1980 — вчитель історії середньої школи № 3, м. Київ.

1980—1987 — старший лаборант, стажист-дослідник, асистент кафедри методики викладання історії, суспільствознавства і права Київського державного педагогічного інституту ім. О. М. Горького.

1987—1994 — науковий співробітник Інституту історії України АН України, м. Київ.

05.1994—11.1995 — перший секретар відділу політичного планування Управління політичного аналізу і планування МЗС України, м. Київ.

11.1995—08.1996 — радник інформаційно-політичного відділу Управління політичного аналізу і планування МЗС України, м. Київ.

08.1996—07.1997 — заступник начальника — завідувач інформаційно-аналітичного відділу Управління політичного аналізу і планування МЗС України, м. Київ.

07.1997—09.1999 — радник Постійного представництва України при ООН, м. Нью-Йорк.

09.1999—01.2002 — радник Посольства України в Республіці Польща.

01.2002–02.2002 — виконуючий обов'язки заступника начальника Управління Європейського Союзу — начальника відділу політичних відносин ДЄІ МЗС України.

02.2002–08.2002 — виконуючий обов'язки заступника начальника Управління Європейського Союзу — начальника відділу політики і безпеки ДЄІ МЗС України.

08.2002–02.2004 — заступник начальника Управління Європейського Союзу — начальник відділу політики і безпеки ДЄІ МЗС України.

02.2004–09.2004 — заступник начальника Управління європейської інтеграції — начальник відділу політики і безпеки МЗС України.

09.2004–03.2006 — заступник Постійного представника України при Відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві.

03.2006—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Ліванській Республіці.

Велика Соціалістична Народна Лівійська Арабська Джамахірія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з травня
2006 року

Геннадій Латій

Народився у 1968 р. У 1991 р. закінчив з відзнакою Військової інститут Міністерства оборони (Москва) за спеціальністю «перекладач-референт з арабської та французької мов». Одружений, має дочку.

Нагороджений Почесною грамотою Кабінету Міністрів України, лівійською «Відзнакою великої вересневої революції» II ступеня.

1991–1992 — військовий перекладач у групі радянських військових спеціалістів в Лівії.

1993–1996 — навчання на курсах підвищення кваліфікації Київського інституту міжнародних відносин за спеціальністю «Дипломатична та консульська служба» та у Дипломатичному інституті при МЗС Єгипту, працював третім, другим секретарем Відділу країн Африки МЗС України.

1996–1999 — другий секретар Посольства України в Тунісі.

Червень — листопад 2003 — в. о. Тимчасового Повіреного України в Лівії (на етапі заснування Посольства України).

1999–2001 — другий секретар, перший секретар Посольства України в Лівії.

2001 — радник відділу країн Близького та Середнього Сходу Шостого територіального управління.

2001–2003 — заступник начальника Управління міжнародного співробітництва, міждержавних відносин та зовнішньоекономічної політики Секретаріату Кабінету Міністрів України.

2003–2004 — в. о. начальника Другого територіального управління, згодом — в. о. заступника начальника Шостого територіального управління Центрального апарату МЗС.

2004–2005 — начальник Шостого територіального управління.

2005–2006 — заступник директора Третього ТУ — начальник відділу країн Близького Сходу.

Республіка Македонія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2005 року

Віталій Москаленко

Народився 31 жовтня 1955 року в м. Києві. У 1978 році закінчив факультет журналістики Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, журналіст; кандидат філологічних наук.

Володіє англійською та болгарською мовами.

09.1973—06.1978 — студент факультету журналістики Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

07.1978—01.1981 — редактор Держтеле-радіокомітету України, м. Київ. 01.1981—05.1983 — аспірант Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. 05.1983—05.1993 — молодший науковий співробітник, науковий співробітник, заступник головного редактора журналу «Слово і час» Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. 05.1993—06.1993 — перший секретар по резерву МЗС України. 06.1993—03.1998 — перший секретар Посольства України в Республіці Болгарія.

03.1998—04.1998 — радник, в. о. завідувача відділу Балканських країн Третього територіального управління МЗС України. 04.1998—03.1999 — радник відділу країн ЦСЄ Управління Європи та Америки МЗС України.

03.1999—07.2000 — завідуючий відділу Балканських країн Третього територіального управління МЗС України.

07.2000—11.2001 — радник Дипломатичного представництва України в Республіці Македонія. 11.2001—11.2003 — радник Посольства України в Словацькій Республіці. 11.2003—10.2004 — начальник Третього територіального управління МЗС України. 10.2004—11.2005 — радник Посольства України в Республіці Хорватія.

11.2005—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України у Республіці Македонія.

Малайзія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Олександр Шевченко

Народився 20 лютого 1961 року в с. Порошке Перечинського району Закарпатської області. У 1983 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, спеціаліст з міжнародних відносин, референт-перекладач англійської мови.

Володіє англійською мовою.

1983–1986 — кореспондент газети «News from Ukraine», м. Київ. 1986–1987 — керівник лекторської групи Київського міськкому ЛКСМУ. 1987–1991 — другий, перший секретар Мінського райкому ЛКСМУ, м. Київ. 1991–1992 — голова спілки молодіжних організацій Мінського району, м. Київ.

11.1992–09.1995 — другий, перший секретар Управління контролю над озброєнням та роззброєнням МЗС України.

09.1995–01.1999 — другий, перший секретар Постійного представництва України при ООН, м. Нью-Йорк.

02.1999–11.1999 — в. о. начальника відділу, начальник відділу політичних питань ООН та її спецуправління міжнародних організацій МЗС України.

11.1999–12.2001 — радник Постійного представництва України при ООН, м. Нью-Йорк. 01.2002–04.2002 — в. о. заступника начальника Шостого територіального управління — начальника відділу країн Близького та Середнього Сходу Департаменту двостороннього співробітництва МЗС України.

04.2002–10.2002 — в. о. начальника Шостого територіального управління Департаменту двостороннього співробітництва МЗС України. 10.2002–03.2004 — начальник Шостого територіального управління Департаменту двостороннього співробітництва МЗС України.

03.2004—п. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Малайзії.

Королівство Марокко

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Віталій Йохна

Народився 14 жовтня 1949 року в с. В. Растівка Оратівського району Вінницької області. У 1971 році закінчив Київський технологічний інститут легкої промисловості, інженер-економіст; кандидат технічних наук, доцент. Володіє французькою мовою.

10.1970—02.1971 — контролер технологічного процесу, фабрика «Киянка».

08.1971—01.1993 — асистент, аспірант, асистент, старший викладач, доцент Київського інституту легкої промисловості.

01.1993—12.1995 — генеральний директор ТОВ «Філтекс».

12.1995—03.1996 — радник по посаді завідуючого відділу двостороннього та регіонального економічного співробітництва Управління міжнародного економічного та науково-технічного співробітництва МЗС України. 03.1996—11.1997 — завідуючий відділу двостороннього та регіонального економічного співробітництва Управління міжнародного економічного та науково-технічного співробітництва МЗС України. 11.1997 — в. о. начальника Управління міжнародного економічного та науково-технічного співробітництва МЗС України.

11.1997—04.1998 — перший секретар Посольства України у Французькій Республіці. 04.1998—12.1999 — радник Посольства України у Французькій Республіці. 12.1999—07.2003 — радник-посланник Посольства України у Французькій Республіці. 07.2003—02.2004 — посол з особливих доручень Департаменту економічного співробітництва МЗС України.

02.2004—07.2005 — посол з особливих доручень Управління економічного співробітництва МЗС України. 07.2005—03.2007 — заступник директора Департаменту — начальник відділу регіональних економічних ініціатив ДЕС МЗС України.

03.2007— ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Королівстві Марокко.

Мексиканські Сполучені Штати

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2007 року

Олексій Бранашко

Народився 24 лютого 1952 року в м. Ленінабад Таджикицької РСР. У 1979 році закінчив факультет романо-германської філології Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, перекладач-референт. Одружений.

Володіє іспанською, португальською та англійською мовами.

1979–1981 та 1989–1990 — військовий спеціаліст у Народній Республіці Мозамбік.

1982–1989 — завідувач відділення іноземних учнів фінансово-економічного технікуму у м. Черкаси.

1991–1994 — від експерту до директора у фірмі «Черкасиінтерконтинент», АТ «Рось».

1994–1995 — другий секретар відділу країн Західної Європи Управління Європи та Америки МЗС України.

1995–1998 — другий, перший секретар ПУ в Королівстві Іспанія.

1998–2000 — радник, завідувач відділу країн Південно-Західної Європи Другого територіального управління МЗС України.

2000–2004 — радник, Тимчасовий Повірений у справах України в Португальській Республіці.

2004–2006 — начальник відділу країн Латинської Америки та Карибського басейну Четвертого територіального управління, Другого територіального департаменту МЗС України.

2006–2007 — заступник директора Другого територіального департаменту МЗС України.

Республіка Молдова

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2007 року

Сергій Пирожков

Народився 20 червня 1948 року в м. Києві. У 1969 році закінчив Київський інститут народного господарства ім. Д. С. Коротченка, статистик-економіст; кандидат економічних наук; доктор економічних наук; професор; академік НАН України. Володіє французькою та англійською мовами.

09.1965—06.1969 — студент Київського інституту народного господарства ім. Д. С. Коротченка.

07.1969—10.1969 — інженер Інституту економіки АН УРСР.
11.1969—11.1970 — служба в Збройних силах СРСР.

12.1970—12.1973 — аспірант Київського інституту народного господарства ім. Д. С. Коротченка.

01.1974—08.1976 — молодший науковий співробітник Інституту економіки АН УРСР. 08.1976—03.1979 — вчений секретар відділення економіки АН УРСР.

03.1979—01.1990 — заступник начальника Науково-організаційного відділу Президії АН УРСР.

01.1990—12.1991 — завідувач відділу Інституту економіки АН України. 12.1991—04.1992 — директор-організатор Інституту стратегічних досліджень АН України.

04.1992—10.1996 — директор Національного інституту стратегічних досліджень. 01.1997—08.1997 — радник Національного інституту стратегічних досліджень.

09.1997—03.2001 — директор Національного інституту українсько-російських відносин.

03.2001—10.2001 — директор Національного інституту проблем міжнародної безпеки. 10.2001—04.2007 — заступник секретаря Ради національної безпеки і оборони України — директор Національного інституту проблем міжнародної безпеки.

04.2007—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Молдова.

Федеративна Республіка Нігерія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2005 року

Олег Скоропад

Народився 5 травня 1951 року в м. Києві. У 1973 році закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка, географ-гідролог, у 1989 році — Всесоюзну орден Дружби народів академію зовнішньої торгівлі, економіст зі знанням іноземної мови. Володіє англійською мовою.

1968—1973 — студент Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. 1973—1980 — інженер, старший інженер, заступник начальника відділу Українського управління по гідрометеорології, м. Київ. 1980—1983 — консультант Міністерства транспорту Демократичної Республіки Афганістан, м. Кабул. 1983—1986 — старший інженер, начальник служби засобів виміру Українського управління по гідрометеорології, м. Київ.

1986—1989 — слухач Всесоюзної орден Дружби народів академії зовнішньої торгівлі, м. Москва. 1989—1991 — заступник начальника Українського Центру радіаційних та гідрометеорологічних спостережень, м. Київ. З 1991 — експерт, директор комплексних програм об'єднання «Сезон», м. Київ. 1991—1992 — віце-президент промислово-торговельної асоціації «Тетяна», м. Київ. 1992 — директор науково-комплексних програм НВО «Котек Лтд», м. Київ.

10.1992—08.1993 — другий секретар, перший секретар, радник відділу міжнародного економічного співробітництва МЗС України.

08.1993—03.1994 — в. о. завідувача відділу двостороннього та регіонального співробітництва Управління міжнародного економічного і науково-технічного співробітництва МЗС України.

1994—2000 — працівник Секретаріату ОЧЕС, м. Стамбул. 11.2000—09.2001 — в. о. начальника, начальник відділу світових та європейських економічних організацій Управління економічного та наукового співробітництва МЗС України. 09.2001—11.2001 — заступник начальника Управління економічного та наукового співробітництва МЗС України. 11.2001—04.2002 — в. о. начальника Управління міжнародного науково-технічного співробітництва МЗС України.

04.2002—02.2004 — в. о. начальника, начальник Управління інформаційних технологій МЗС України. 02.2004—11.2004 — посол з особливих доручень Управління інформаційної політики.

11.2004— ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України у Федеративній Республіці Нігерія.

Королівство Нідерланди

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2008 року

Василь Корзаченко

Народився 14 лютого 1951 року в с. Боденьки Вишгородського району Київської області. У 1975 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, юрист-міжнародник, перекладач-референт англійської мови. Одружений.

1975–1983 — референт, старший референт Українського товариства дружби і культурних зв'язків з зарубіжними країнами, Київ.

1983–1990 — старший референт відділу зовнішніх зв'язків Київського міськвиконкому.

1990–1991 — другий секретар Консульського відділу МЗС України.

1991–1997 — другий секретар, перший секретар, в. о. завідувача сектору, радник-завідувач сектору, заступник начальника, в. о. начальника Договірно-правового управління МЗС України.

1997–1998 — радник-посланник, Тимчасовий Повірений у справах України в Канаді.

1998–2000 — начальник Договірно-правового управління МЗС України.

2000–2003 — Генеральний консул України в Сідней (Австралія).

2005–2006 — заступник директора Договірно-правового департаменту МЗС України.

2006–2008 — Генеральний консул України в Чикаго (США).

Федеративна Республіка Німеччина

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2008 року

Наталія Зарудна

Народилася 15 лютого 1950 року в м. Чернівці. У 1973 р. закінчила Київський університет ім. Т. Г. Шевченка, за фахом — філолог, викладач англійської та іспанської мов. Володіє англійською, іспанською, російською, французькою мовами.

Одружена, має двох синів.

1973–1984 — гід-перекладач загальнодержавної акціонерної туристичної агенції «Інтурист». 1984–1992 — перекладач, гід-перекладач першої категорії англо-американської групи Київського відділення Держкомінтуристу при РМ СРСР. 1992–1993 — другий секретар, перший секретар, в. о. начальника відділу інформації МЗС України.

1993–1996 — завідувач відділу Управління інформації, в. о. начальника Управління інформації МЗС України. 1996–1999 — радник, в. о. радника-посланника Посольства України в США, заступник постійного спостерігача України при Організації американських держав.

1999–2000 — начальник 4-го територіального управління МЗС України.

2000–2001 — прес-секретар прем'єр-міністра України В. Ющенка, керівник Прес-служби Кабінету Міністрів України.

2001–2002 — начальник Управління культури та гуманітарного співробітництва МЗС України. 2001–2004 — заступник голови Національної комісії України у справах ЮНЕСКО, заступник Представника України у Виконавчій Раді ЮНЕСКО.

2002–2003 — заступник державного секретаря.

2003–2004 — посол з особливих доручень.

2004–2008 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Королівстві Данія.

Королівство Норвегія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2008 року

Олександр Цветков

Народився 31 жовтня 1950 року в м. Києві. Одружений, має двох синів.

У 1973 р. закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка (у 1971–1972 рр. проходив стажування у Московському державному інституті міжнародних відносин). Спеціаліст з міжнародних відносин, доктор історичних наук.

Працював в Інституті історії та Інституті соціальних і економічних проблем зарубіжних країн Академії наук України. Публікації в галузі соціальної політики та діяльності сучасних транснаціональних корпорацій, генезису соціальних програм та історії США новітнього періоду. Має вчене звання старшого наукового співробітника.

На дипломатичній роботі в МЗС України з березня 1992 року.

У 1993–1994 рр. – глава Місії ОБСЄ в Грузії з врегулювання конфлікту в Південній Осетії.

За кордоном працював також радником Посольства України у Південно-Африканській Республіці, Генеральним консулом України в Единбурзі (Велика Британія).

Перед призначенням Послом України у Королівстві Норвегія – директором Політичного департаменту МЗС України.

Ісламська Республіка Пакистан

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2007 року

Ігор Пасько

Народився 4 липня 1956 року в м. Києві. У 1978 р. закінчив Київський державний педагогічний інститут іноземних мов, за фахом — викладач англійської та французької мов. Володіє англійською та французькою мовами.

1973—1978 — студент Київського державного педагогічного інституту іноземних мов.

З 1978 — вихователь, середня школа № 188, м. Київ. 1978—1980 — служба в армії. 1980—1985 — редактор фотохудожньої майстерні, референт Українського товариства дружби і культурних зв'язків з зарубіжними країнами, м. Київ. 1985—1989 — лектор Будинку радянської науки, культури та мистецтва в м. Делі (Індія).

1989—1992 — референт, спеціаліст I категорії Українського товариства дружби і культурних зв'язків з зарубіжними країнами, м. Київ. 03.1992—06.1993 — другий секретар Прес-центру МЗС України. 06.1993—08.1997 — перший секретар Посольства України в Республіці Індія.

08.1997—01.1998 — заступник завідувача відділу, в. о. завідувача відділу, завідувач відділу двостороннього співробітництва з країнами Азії і Тихоокеанського регіону Управління країн АТР, БСС та Африки МЗС України.

01.1998—03.1999 — завідувач відділу країн АТР П'ятого територіального управління МЗС України. 03.1999—09.2002 — радник з політичних питань Посольства України в Республіці Індія. 09.2002—02.2003 — радник-посланик Посольства України в Республіці Індія.

02.2003—07.2005 — начальник П'ятого територіального управління МЗС України. 07.2005—03.2007 — заступник директора Третього територіального департаменту.

03.2007—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Ісламській Республіці Пакистан.

Південно-Африканська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2008 року

Валерій Гребенюк

Народився 12 липня 1967 року в м. Кременна, Луганської області. У 1993 р. закінчив з відзнакою Національну юридичну академію ім. Ярослава Мудрого в м. Харкові, продовжив навчання в аспірантурі на кафедрі міжнародного права. В 1997 р. в Інституті держави і права НАН України захистив дисертацію кандидата юридичних наук з міжнародного права.

Одружений. Має доньку.

1994–1996 — дипломатична служба в Договірні-правовому управлінні МЗС України.

1996–1998 — головний консультант Управління зовнішньої політики Адміністрації Президента України.

1998–2001 — Генеральний консул, завідувач консульським відділом Посольства України в США.

2001–2002 — заступник керівника Управління по роботі з представництвами України та міжнародної інформації Адміністрації Президента України.

2002–2003 — заступник директора Департаменту консульської служби, начальник Управління консульсько-правового забезпечення МЗС України.

2003–2005 — Генеральний консул України в Сан-Франциско.

2005–2006 — керівник Головної служби зовнішньої політики Секретаріату Президента України.

2006–2008 — перший заступник керівника Головної служби.

Республіка Польща

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2006 року

Олександр Моцик

Народився 3 травня 1955 року в с. Городець Рівненської області. У 1981 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, юрист-міжнародник, референт-перекладач англійської мови.

Володіє англійською мовою.

09.1972—04.1973 — різноробочий Домобудувального комбінату № 3, м. Київ.

05.1973—05.1975 — служба в армії.

08.1975—09.1976 — монтажник Домобудівального комбінату № 3, м. Київ.

09.1976—07.1981 — студент Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. 07.1981—05.1985 — третій секретар консульського відділу МЗС УРСР. 05.1985—04.1987 — третій, другий секретар відділу міжнародних організацій МЗС УРСР.

04.1987—09.1990 — другий, перший секретар відділу кадрів МЗС УРСР. 09.1990—04.1992 — перший секретар договірно-правового відділу МЗС України. 04.1992—08.1995 — другий, перший секретар, радник Постійного представництва України при ООН, м. Нью-Йорк. 08.1995—11.1997 — начальник Договірно-правового управління МЗС України.

11.1997—11.2001 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Турецькій Республіці. 09.1999—11.2001 — Представник України при Організації Чорноморського Економічного Співробітництва. 11.2001—07.2003 — заступник державного секретаря МЗС України. 07.2003—07.2004 — заступник Міністра закордонних справ України.

07.2004—02.2005 — перший заступник Міністра закордонних справ України з питань європейської інтеграції.

02.2005 — 12.2005 — перший заступник державного секретаря України, Секретаріат Президента України.

01.2006—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Польща.

Португальська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2005 року

Ростислав Троненко

Народився 22 березня 1962 року в м. Суми. У 1984 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка; перекладач-референт іспанської, португальської та англійської мов, викладач іспанської мови.

Володіє англійською, іспанською, португальською мовами.

1979–1984 — студент Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

1984–1986 — військовий перекладач, бортперекладач літаків АН-12 (Мозамбик).

1987–1992 — спеціаліст I категорії, головний спеціаліст, завідувач відділу країн Європи та Північної Америки Українського товариства дружби і культурних зв'язків з зарубіжними країнами, м. Київ.

08.1992–08.1993 — другий секретар відділу НБСЄ та регіонального співробітництва МЗС України.

08.1993–12.1993 — другий секретар відділу Ради Європи та регіонального співробітництва Управління НБСЄ та європейських регіональних структур МЗС України.

12.1993–08.1994 — перший секретар, т. в. о. завідувача відділу, радник в. о. завідувача відділу Ради Європи та регіонального співробітництва Управління НБСЄ та європейських регіональних структур МЗС України.

08.1994–12.1994 — помічник-радник Секретаріату Міністра закордонних справ України.

12.1994–04.1995 — т. в. о. керівника Секретаріату Міністра закордонних справ України.

04.1995–11.1997 — керівник Секретаріату Міністра закордонних справ України.

11.1997–11.1999 — заступник Постійного представника України при міжнародних організаціях у Відні.

11.1999–09.2001 — радник-посланник Посольства України у Федеративній Республіці Бразилія.

09.2001–11.2001 — в. о. начальника Третього територіального управління МЗС України.

11.2001–03.2003 — начальник Третього територіального управління МЗС України.

03.2003–08.2003 — заступник директора Департаменту двостороннього співробітництва — начальник Третього територіального управління МЗС України.

09.2003–11.2003 — в. о. начальника Управління кадрів та учбових закладів МЗС України.

11.2003–03.2004 — начальник Управління кадрів та учбових закладів МЗС України.

03.2004–07.2005 — член Колегії МЗС України, начальник Управління кадрового забезпечення МЗС України.

07.2005–12.2005 — член Колегії МЗС України, заступник директора Департаменту кадрів МЗС України.

19.12.2005—п. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України у Португальській Республіці.

Російська Федерація

Надзвичайний і Повноважний Посол України з червня 2008 року, перший заступник Секретаря Ради національної безпеки і оборони України

Костянтин Грищенко

В 1975 р. закінчив з відзнакою міжнародно-правовий факультет МДІМВ. Дипломатичну кар'єру розпочав у Секретаріаті ООН в Нью-Йорку, де працював з 1976 до 1980 р.

У 1981–1995 рр. займав різні дипломатичні посади в МЗС колишнього СРСР та незалежної України.

Нагороджений орденами «За заслуги» III та II ступеня, Почесними грамотами Кабінету Міністрів України та Верховної Ради України.

Вільно володіє англійською та французькою мовами. Одружений, має доньку та двох онуків.

З 1993 р. — начальник Управління контролю над озброєнням та роззброєнням МЗС України. В цей період був призначений Представником України в Загальній комісії з виконання та інспекцій за Договором СТАРТ-1.

Очолював делегації України на основних міжнародних конференціях з проблем міжнародної безпеки та контролю над озброєннями, які скликалися під егідою ООН в цей період.

1995–1998 — заступник Міністра закордонних справ України, очолював Національний комітет України з роззброєння, був заступником голови Урядової комісії з політики експортного контролю, одним з засновників Женевського центру політики в області безпеки.

Очолював українську делегацію на переговорах з питань делімітації державного кордону України з Росією, Білоруссю та Молдовою, був учасником переговорного процесу щодо розміщення Чорноморського флоту.

1996 — Уповноважений від України на саміті «Великої Вісімки» з питань ядерної безпеки в Москві.

1998–2000 — глава Місії України при НАТО, Посол України в Бельгії, Нідерландах та Люксембургу, Постійний представник України в Організації із заборони хімічної зброї.

2000–2003 — Посол України в США.

2003–2005 — Міністр закордонних справ України.

2003— Голова Дорадчої ради з питань роззброєння при Генсекретарі ООН.

2006–2007 — радник прем'єр-міністра України.

Румунія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2008 року

Маркіян Кулик

Народився 27 липня 1970 року в м. Львові. У 1992 р. закінчив Московський державний інститут міжнародних відносин МЗС РФ (МДІМВ) за фахом юрист-міжнародник. Кандидат юридичних наук у галузі міжнародного права (2008). Одружений, має сина та двох дочок.

Володіє англійською, російською, польською мовами.

1991–1994 — Договірно-правовий відділ МЗС України.

1994–1998 та 2001–2004 — працював у Постійному представництві України при ООН, займався питаннями міжнародного права, прав людини, соціальними проблемами в період головування України в Генеральній Асамблеї ООН.

1997–1998 — юридичний радник в офісі Голови Генеральної Асамблеї. Під час членства України в Раді Безпеки ООН — заступник Постійного представника України при ООН.

Неодноразово обирався на керівні посади в робочих органах ООН, зокрема очолював Спеціальний комітет зі Статуту ООН та зміцнення ролі Організації, Комітет з програм та координації. В різні роки був заступником директора Договірно-правового управління МЗС, начальником Управління ООН та інших міжнародних організацій.

До призначення Надзвичайним і Повноважним Послом України в Румунії працював заступником керівника Головної Служби зовнішньої політики Секретаріату Президента України.

Республіка Сербія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2005 року

Анатолій Олійник

Народився 8 лютого 1950 року в м. Вінниця. У 1981 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, юрист-міжнародник, референт-перекладач англійської мови.

Володіє англійською мовою.

1966—1968 — учень міського ПТУ № 36, м. Біла Церква.

07.1968—09.1968 — майстер по ремонту побутового обладнання, м. Вінниця.

11.1968—11.1970 — служба в збройних силах.

01.1971—04.1971 — апаратник міського молочного заводу, м. Вінниця. 04.1971—07.1971 — майстер по ремонту приладів заводу «Ремпобуттехніка», м. Вінниця.

08.1971—08.1972 — електромонтер міського відділу внутрішніх справ, м. Вінниця.

09.1972—02.1973 — учень паркетника СБМУ № 38 БМТ № 3 комбінату «Київпромбуд».

02.1973—02.1976 — вихователь ЖКК БМТ № 3 комбінату «Київпромбуд».

02.1976—09.1976 — маляр будгрупи райгастрономторгу Подільського району, м. Київ.

09.1976—07.1981 — студент Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

07.1981—01.1985 — третій секретар відділу кадрів МЗС УРСР.

01.1985—04.1987 — другий секретар відділу кадрів МЗС УРСР.

04.1987—09.1987 — другий секретар консульського відділу МЗС УРСР. 09.1987—06.1989 — перший секретар консульського відділу МЗС УРСР.

06.1989—11.1992 — перший секретар Постійного представництва УРСР при ООН.

11.1992—09.1995 — Генеральний консул України в Чикаго.

09.1995—01.1997 — заступник начальника Управління міжнародних організацій МЗС України.

01.1997—03.1998 — керівник регіонального офісу Цивільної служби Перехідної Адміністрації для Східної Славонії і Західного Срему, Хорватія.

03.1998—03.2003 — керівник регіональних офісів Цивільної служби місії ООН в Боснії і Герцеговині.

03.2003—05.2003 — в. о. директора Департаменту нових викликів і загроз МЗС України.

05.2003—09.2003 — директор Департаменту нових викликів і загроз МЗС України.

09.2003—03.2004 — директор Департаменту нових викликів і загроз, посол з особливих доручень з питань Іраку.

03.2004—08.2004 — радник-посланник, Тимчасовий Повірений у справах України в Іраку.

08.2004—11.2005 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Ірак.

11.2005—09.2006 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Сербії і Чорногорії.

09.2006—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Сербія.

Сирійська Арабська Республіка

**Надзвичайний і Повноважний Посол України з червня
2008 року**

Олег Семенець

Народився 14 червня 1946 року в Москві. У 1969 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка. За фахом перекладач-референт англійської мови, доктор філологічних наук, професор.

Одружений, має сина.

1969–1971 — викладач кафедри іноземних мов Київського інституту народного господарства. 1971–1992 — методист, викладач, старший викладач, доцент, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу германських мов, декан факультету іноземної філології Київського університету ім. Т. Г. Шевченка.

1992–1993 — заступник голови Національного центру реалізації міжнародної технічної допомоги України при КМ України, м. Київ. 1993–1995 — радник-посланник, Тимчасовий Повірений у справах України в Об'єднаних Арабських Еміратах.

1995–1998 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Об'єднаних Арабських Еміратах.

1996–1998 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Єменській Республіці за сумісництвом.

1998–1999 — начальник Першого територіального управління. 1999–2001 — начальник Управління контролю над озброєнням та військово-технічного співробітництва МЗС України, член Колегії МЗС України. 2001–2006 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Індія. 2002–2006 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Народній Республіці Бангладеш, Королівстві Непал та Демократичній Соціалістичній Республіці Шрі Ланка за сумісництвом.

2006–2007 — ректор Українського інституту лінгвістики і менеджменту, м. Київ. 2007 — помічник заступника глави Секретаріату Президента України.

2007–2008 — директор Першого територіального департаменту МЗС України.

Республіка Сінгапур

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2006 року

Віктор Маштабей

Народився 23 липня 1944 року в с. Орловець Городищенського району Черкаської області. У 1968 році закінчив історико-філософський факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, історик-міжнародник, викладач історії та суспільствознавства, кандидат економічних наук. Володіє англійською.

1963–1968 — студент Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

1968–1971 — інженер, аспірант Інституту економіки АН УРСР.

З 1971 — аспірант Ради по вивченню виробничих сил УРСР АН УРСР.

1971–1979 — аспірант, молодший науковий співробітник Інституту кібернетики АН УРСР.

1979–1989 — молодший, старший, провідний науковий співробітник Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР.

1989–1991 — заступник Генерального директора Міжнародного інституту менеджменту (МІМ-Київ), директор Консультаційного центру по міжнародному маркетингу при МІМ-Київ.

1991–1993 — завідуючий відділом міжнародного маркетингу і зовнішніх ринків Інституту світової економіки і міжнародних відносин АН України.

01.1993–01.1996 — радник Посольства України в Королівстві Бельгія.

01.1996–02.1998 — радник по посаді радника-посланника Представництва України при Європейських Співтовариствах (Європейському Союзу), м. Брюссель.

02.1998–08.1998 — виконуючий обов'язки заступника начальника, заступник начальника — завідуючий відділу Євро-

пейського Союзу Управління європейської та трансатлантичної інтеграції МЗС України.

08.1998–08.2001 — виконуючий обов'язки начальника Управління Європейського Союзу МЗС України.

08.2001–09.2004 — радник-посланник Посольства України в Об'єднаних Арабських Еміратах.

09.2004–07.2005 — посол з особливих доручень Шостого територіального управління.

07.2005–05.2006 — директор Департаменту економічного співробітництва МЗС України.

05.2006—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Сінгапур.

Словацька Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2006 року

Інна Огнівець

Народилась 30 серпня 1962 року в м. Жовті Води Дніпропетровської області. У 1987 році закінчила Київський державний педагогічний інститут іноземних мов, викладач іспанської мови; у 1994 році закінчила юридичний факультет Київського університету імені Тараса Шевченка.

Володіє іспанською та англійською мовами.

02.1983—07.1987 — лаборантка кафедри іноземних мов КВООУ ім. Фрунзе.

09.1987—09.1988 — вчитель підготовчих класів середньої школи № 18, м. Ленінськ Кизил-Ординської області.

09.1988—09.1992 — вчитель англійської мови середньої школи № 10, м. Ленінськ Кизил-Ординської області.

10.1992—09.1993 — юрист Фонду комунальної власності Ірпінської міської Ради народних депутатів, м. Ірпінь Київської області.

09.1993—02.1994 — аташе відділу державно-правових питань Договірні-правового управління МЗС України.

02.1994—07.1994 — третій секретар відділу державно-правових питань Договірні-правового управління МЗС України.

07.1994—09.1996 — перший секретар відділу державно-правових питань Договірні-правового управління МЗС України.

09.1996—05.1997 — радник відділу державно-правових питань Договірні-правового управління МЗС України.

05.1997—08.1997 — в. о. завідувача відділу державно-правових питань Договірні-правового управління МЗС України.

08.1997—05.1998 — завідувач відділу державно-правових питань Договірні-правового управління МЗС України.

05.1998—12.1998 — заступник начальника Договірноп правового управління — завідувач відділу державно-правових питань МЗС України.

12.1998—09.2000 — відпустка для догляду за дитиною.

09.2000—01.2001 — заступник начальника управління — завідувач відділу державно-правових питань Договірноп правового управління МЗС України.

01.2001—08.2003 — головний юридичний радник МЗС України.

08.2003—01.2006 — Генеральний консул України в м. Пряшеві (Словацька Республіка).

01.2006—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Словацькій Республіці.

Словенія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2007 року

Вадим Примаченко

Народився 14 вересня 1951 року в с. Н. Мирополь Дзержинського району Житомирської області. У 1977 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, економіст-міжнародник, референт-перекладач англійської, сербської та хорватської мов; кандидат економічних наук. Володіє сербською, хорватською та англійською мовами.

1968–1970 — слюсар Київського авіаційного заводу Мінавіапрому СРСР, м. Київ.

1970–1972 — курсант в/ч 14324, заступник командира взводу Полтавського вищого військово-командного училища зв'язку, Київський військовий округ, м. Полтава.

1972–1977 — студент Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

1977–1990 — старший, провідний, головний інспектор, науковий співробітник-консультант Управління міжнародних зв'язків Президії АН УРСР, м. Київ.

11.1990–08.1991 — перший секретар відділу двосторонніх зв'язків і регіонального співробітництва МЗС України, м. Київ.

08.1991–04.1993 — перший секретар Посольства СРСР у СРЮ — представник МЗС України в Югославії.

04.1993–08.1995 — Генеральний консул України в Белграді.

08.1995–07.1996 — радник-посланник, Тимчасовий Повірений у справах України в СРЮ.

07.1996–09.1998 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Союзній Республіці Югославія.

09.1998–02.1999 — в. о. заступника начальника, заступник начальника Третього територіального управління МЗС України.

02.1999–04.2002 — начальник Історико-архівного управління МЗС України.

04.2002—07.2003 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Ісламській Республіці Іран.

10.2003—07.2005 — посол з особливих доручень Історико-архівного управління МЗС України.

07.2005—04.2007 — посол з особливих доручень Управління державного архіву МЗС України.

04.2007—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Словенія.

Сполучені Штати Америки

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2005 року

Олег Шамшур

Народився 6 червня 1956 року в м. Києві. У 1978 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, спеціаліст з міжнародних відносин, референт-перекладач англійської мови; кандидат історичних наук; старший науковий співробітник.

Володіє англійською мовою.

1973–1978 — студент Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. 1978–1981 — аспірант Інституту соціальних та економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. 1981–1984 — молодший науковий співробітник Інституту соціальних та економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. 1984–1989 — вчений секретар Інституту соціальних та економічних проблем зарубіжних країн АН України. 1989–1992 — докторант Інституту соціальних та економічних проблем зарубіжних країн АН України. 1992–1993 — виконуючий обов'язки провідного наукового співробітника Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України. 06.1993–01.1996 — перший секретар Постпредства України при Відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві. 01.1996–12.1996 — радник Постпредства України при Відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві. 12.1996–09.1998 — заступник голови Державного комітету України у справах національностей та міграції. 09.1998–09.2003 — радник-посланник Посольства України в Королівстві Бельгія.

10.2003–10.2003 — в. о. начальника Управління Європейського Союзу ДЄІ МЗС України. 10.2003–02.2004 — начальник Управління Європейського Союзу ДЄІ МЗС України. 02.2004–12.2005 — заступник Міністра закордонних справ України. 12.2005—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України у США.

30.03.2006—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Антигуа і Барбуда за сумісництвом.

Королівство Таїланд

**Надзвичайний і Повноважний Посол України з липня
2008 року**

Маркіян Чучук

Народився 11 березня 1961 року в м. Івано-Франківську. У 1983 р. закінчив Чернівецький державний університет за спеціальністю біологія.

Одружений.

1983–1990 — старший лаборант, асистент кафедри біології Івано-Франківського медичного інституту.

1990–1994 — депутат Верховної Ради України, голова підкомісії Комісії Верховної

Ради України з прав людини.

В МЗС України працює з 1994 року. Працював на посадах першого секретаря Посольства України в РФ, радника відділу аналізу процесів світового розвитку Управління політичного аналізу і планування (УПАП) МЗС України, завідуючого відділом аналізу процесів світового розвитку УПАП, політичного радника Місії ООН по спостереженню в Грузії (UNOMIG), заступника директора-начальника відділу аналізу міжнародних відносин України Політичного департаменту МЗС України, заступника директора Політичного департаменту МЗС України.

Туніська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2007 року

Валерій Рилач

Народився 13 листопада 1950 року в с. Юрківка Уманського району Черкаської області. У 1977 р. закінчив філософський факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, у 1990 р. — Дипломатичну академію МЗС СРСР, кандидат філософських наук.

Одружений, має сина.

1965–1970 — учень Конотопського індустріального технікуму, інженер одного з підприємств м. Києва.

1970–1972 — строкова військова служба.

1972–1977 — студент Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

1976–1987 — партійна та викладацька робота.

1987–1990 — слухач Дипломатичної академії МЗС СРСР.

1990–1992 — перший секретар Посольства СРСР (РФ) в Республіці Малі.

1992–1993 — доцент Українського інституту міжнародних відносин при Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка.

1993–1998 — перший секретар, радник Посольства України у Французькій Республіці.

1998–2000 — заступник начальника Першого територіального управління МЗС України.

2000–2001 — радник-посланник Посольства України в Російській Федерації.

2001–2002 — Тимчасовий Повірений у справах України в Ліванській Республіці, радник-посланник.

2002–2005 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Ліванській Республіці.

2005–2007 — директор Третього територіального департаменту МЗС України.

Республіка Туреччина

Надзвичайний і Повноважний Посол України з липня
2008 року

Сергій Корсунський

Народився 10 серпня 1962 року в м. Києві. Освіта вища, закінчив у 1984 році механіко-математичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка за фахом «механіка».

Доктор фізико-математичних наук, автор 120 наукових статей і публікацій, включаючи 6 монографій.

Лауреат премії Європейської академії (1995), стипендіат ЮНЕСКО (1993), заслужений економіст України (2008).

Одружений, має двох доньок.

Займався науково-дослідницькою та науково-організаційною діяльністю у низці інститутів Національної академії наук України, а також у президії НАН України. Працював на посаді начальника Управління державних науково-технічних програм Державного комітету України з питань науки і технологій.

В структурі Міністерства закордонних справ України з 1994 року. Працював на різних відповідальних посадах, у тому числі першого секретаря при Національній комісії України у справах ЮНЕСКО, радника з питань економіки, науки і техніки Посольства України в Державі Ізраїль, заступника начальника Управління економічного і науково-технічного співробітництва МЗС України, Національного координатора України у Центральноевропейській ініціативі, радника та радника-посланника Посольства України у Сполучених Штатах Америки, Тимчасового Повіреного у справах України в США, директора Департаменту економічного співробітництва МЗС України.

Туркменістан

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2005 року

Віктор Майко

Народився 6 липня 1960 року в м. Дніпропетровську. У 1982 р. закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка, журналіст, у 1999 р. — аспірантуру Української академії зовнішньої торгівлі; кандидат економічних наук. Володіє англійською та німецькою мовами.

09.1977—06.1982 — студент Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

10.1982—12.1984 — кореспондент газети «Прапор змагання» на Київському авіазаводі

ім. Антонова.

12.1984—12.1986 — командир взводу, заступник командира роти в/ч 7429. 12.1986—11.1989 — заступник начальника в/ч 3254.

11.1989—09.1991 — головний науковий редактор Інституту підвищення кваліфікації керівних працівників МВС України.

09.1991—05.1992 — начальник відділу маркетингу МП «Вестінформ». 05.1992—06.1994 — директор СП «Інтерпрофсервіс».

06.1994—01.1999 — головний економіст, заступник керівника, керівник ТЕМ у складі Посольства України у Великобританії. 02.1999—03.1999 — начальник Управління з питань інвестиційного співробітництва та валютного регулювання Міністерства зовнішньоекономічних зв'язків і торгівлі України.

03.1999—02.2000 — начальник Головного управління багатостороннього економічного співробітництва Міністерства зовнішньоекономічних зв'язків і торгівлі України.

02.2000—12.2001 — директор по зовнішньоекономічних зв'язках та стратегічному плануванню ЗАТ «Інтербудмонтаж».

12.2001—03.2005 — перший заступник голови правління ЗАТ «Інтербудмонтаж».

03.2005—по ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Туркменістані.

Угорська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2006 року

Дмитро Ткач

Народився 22 грудня 1950 року в м. Турійськ Волинської області. У 1972 році закінчив Рубіжанський філіал Харківського політехнічного інституту, за фахом інженер-механік, у 1976 р. — Вищу партійну школу при ЦК Компартії України, у 1989 р. — Дипломатичну академію МЗС СРСР. Володіє угорською мовою.

09.1966—04.1967 — учень токаря, токарь содового заводу, м. Лисичанськ Ворошиловградської області.

09.1967—10.1970 — кресляр, технік-конструктор Лисичанського заводу гумових технічних виробів.

10.1970—11.1972 — секретар комітету комсомолу Северодонецького філіалу дослідно-конструкторського бюро автоматики, м. Северодонецьк Ворошиловградської області.

11.1972—11.1973 — служба в армії.

11.1973—08.1974 — секретар комітету комсомолу Лисичанського заводу гумових виробів.

08.1974—08.1976 — слухач Вищої партійної школи при ЦК Компартії України, м. Київ.

08.1976—04.1977 — інструктор відділу пропаганди і культурно-масової роботи Ворошиловградського обкому ЛКСМ України м. Ворошиловград.

04.1977—01.1979 — перший секретар Северодонецького міського комітету ЛКСМ України Ворошиловградської області.

01.1979—04.1982 — другий, перший секретар Ворошиловградського обкому ЛКСМ України.

04.1982—09.1986 — секретар ЦК ЛКСМ України, м. Київ.

09.1986—07.1989 — слухач Дипломатичної академії МЗС СРСР, м. Москва.

08.1989—04.1992 — перший секретар, радник Посольства СРСР в Угорщині, м. Будапешт.

04.1992–08.1992 – Тимчасовий Повірений у справах України в Угорській Республіці, м. Будапешт.

08.1992–01.1998 – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Угорській Республіці.

01.1998–07.1998 – посол з особливих доручень Групи послів з особливих доручень та головних радників МЗС України.

07.1998–07.2000 – заступник Міністра закордонних справ України.

11.2000–10.2004 – віце-президент Міжрегіональної академії управління персоналом.

10.2004–02.2005 – професор кафедри міжнародної інформації Університету економіки та права «Крок».

02.2005–07.2005 – посол з особливих доручень Кабінету Міністра закордонних справ України.

07.2005–10.2005 – посол з особливих доручень відділу ОБСЄ Департаменту ООН та інших міжнародних організацій МЗС України.

10.2005–02.2006 – Спеціальний представник України з питань придністровського врегулювання.

02.2006–ц. ч. – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Угорській Республіці.

Республіка Узбекистан

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2006 року

В'ячеслав Похвальський

Народився 9 лютого 1947 року в смт Тернувате Новомиколаївського району Запорізької області. У 1975 році закінчив Київський державний університет ім. Шевченка, журналіст; у 1982 році — ВПШ при ЦК Компартії України.

09.1965—07.1966 — вчитель математики Новозлатопільської восьмирічної школи Гуляйпільського району Запорізької області.

08.1966—11.1966 — художній керівник Тернуватського будинку культури Новомиколаївського району Запорізької області.

11.1966—03.1967 — методист Гуляйпільського районного будинку культури Запорізької області.

03.1967—04.1967 — художній керівник Тернуватського будинку культури Новомиколаївського району Запорізької області.

04.1967—11.1972 — кореспондент, завідувач відділу, відповідальний секретар редакції районної газети «Ленінським шляхом» Новомиколаївського району Запорізької області.

11.1972—05.1976 — перший секретар Новомиколаївського райкому комсомолу Запорізької області.

05.1976—09.1977 — головний редактор головної редакції телебачення Запорізького облтелерадіокомітету.

09.1977—02.1988 — інструктор, завідувач сектору преси та телебачення, заступник завідувача відділу організаційно-партійної роботи Запорізького обкому Компартії України.

02.1988—04.1990 — редактор обласної газети «Запорізька правда», м. Запоріжжя.

04.1990—10.1990 — заступник голови Запорізької обласної ради народних депутатів.

10.1990—01.1991 — голова Запорізької обласної ради народних депутатів.

01.1991—04.1992 — заступник голови Запорізької обласної ради народних депутатів.

04.1992—07.1995 — голова Запорізької обласної ради народних депутатів.

07.1995—04.1998 — голова Запорізької обласної державної адміністрації.

07.1998—11.2004 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Болгарія.

06.2006—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Узбекистан, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Таджикистан.

Республіка Фінляндія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з грудня
2007 року

Андрій Дешиця

Народився 22 вересня 1965 року у Львівській області. У 1989 році закінчив Львівський державний університет ім. І. Франка.

В 1993–1995 роках навчався в Альбертському університеті (Едмонтон, Канада) та отримав ступінь магістра гуманітарних наук.

В 1995 році захистив кандидатську дисертацію. Кандидат політичних наук.

Одружений, має доньку.

1996–1999 — прес-секретар, перший секретар Посольства України в Республіці Польща.

1999–2001 — старший координатор Програми ПАУСІ (Польсько-Українсько-Американська Ініціатива про співпрацю) в Україні.

2001–2004 — радник Посольства України у Фінляндській Республіці.

2004–2006 — радник-посланник Посольства України в Республіці Польща.

2006–2007 — речник Міністерства закордонних справ України.

Французька Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2007 р.

Костянтин Тимошенко

Народився 19 січня 1946 р. в м. Полтаві. У 1971 р. закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, перекладач-референт і викладач французької мови; у 1991 році — Київський інститут політології і соціального управління. Володіє французькою та англійською мовами.

1964—1965 — робітник Полтавської обласної друкарні.

1965—1968 — студент Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

1968—1969 — військовий перекладач, Алжир.

1969—1971 — студент Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

1971—1973 — служба в армії, Гвінейська Республіка.

1973—1978 — референт Українського товариства дружби та культурних зв'язків із зарубіжними країнами, Київ.

1978—1981 — завідувач фільмотеки, директор Радянського культурного центру в Алжирі.

1981—1986 — старший референт Українського товариства дружби та культурних зв'язків із зарубіжними країнами, Київ.

1986—1988 — інструктор Київського міськкому Компартії України.

1988—1991 — слухач Київського інституту політології і соціального управління.

10.1989—03.1992 — перший секретар відділу двосторонніх зв'язків і договірно-правових відносин МЗС України.

03.1992—06.1992 — радник відділу країн Західної Європи Управління двосторонніх відносин МЗС України.

06.1992—04.1994 — завідувач відділу країн Західної Європи Управління двосторонніх відносин МЗС України.

04.1994—06.1995 — заступник начальника Другого територіального управління МЗС України.

06.1995–12.1998 – радник-посланник Посольства України у Французькій Республіці.

12.1998–02.1999 – заступник начальника управління по резерву МЗС України.

02.1999–03.2001 – в. о. начальника, начальник Другого територіального управління МЗС України.

03.2001–10.2001 – в. о. директора, директор Департаменту двостороннього співробітництва МЗС.

10.2001–11.2005 – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Португальській Республіці.

11.2005–12.2006 – радник Президента України – керівник Головної служби зовнішньої політики Секретаріату Президента України.

12.2006–05.2007 – керівник Головної служби зовнішньої політики Секретаріату Президента України.

05.2007–ц. ч. – Надзвичайний і Повноважний Посол України у Французькій Республіці,

Постійний представник України при ЮНЕСКО.

Республіка Хорватія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2007 року

Маркіян Лубківський

Народився 2 вересня 1971 року в м. Львові. У 1993 році закінчив Львівський державний університет ім. І. Франка, філолог, викладач сербо-хорватської та української мов та літератури, перекладач.

Володіє сербською, хорватською та англійською мовами.

1988–1993 — студент Львівського державного університету ім. І. Франка.

1994–1995 — заступник голови Львівського обласного відділення товариства «Україна».

08.1995–03.1996 — третій секретар Управління Європи та Америки МЗС України.

03.1996–01.2000 — аташе, третій секретар Посольства України в Союзній Республіці Югославія.

02.2000–02.2001 — другий секретар відділу політичного планування Управління політичного аналізу і планування МЗС України.

02.2001–02.2003 — другий секретар, перший секретар Групи підготовки матеріалів та документації Кабінету Міністра закордонних справ.

02.2003–08.2003 — виконуючий обов'язки начальника Прес-служби МЗС України.

08.2003–03.2005 — начальник Прес-служби МЗС України.

03.2005–12.2005 — заступник державного секретаря МЗС України.

12.2005–12.2006 — радник Президента, керівник Головної служби гуманітарної політики Секретаріату Президента України.

02.2007–ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Хорватія.

Чеська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Іван Кулеба

Народився 11 липня 1953 року в с. Погарщина Лохвицького району Полтавської області. У 1982 році закінчив Полтавський сільськогосподарський інститут. У 1992 році — Всеросійську академію зовнішньої торгівлі, економіст зі знанням іноземної мови. Володіє англійською мовою.

1979—1985 — інструктор, заступник завідуючого, завідуючий відділу робітничої і сільської молоді Сумського обкому ЛКСМУ. 1985—1987 — начальник штабу ЦК ВЛКСМ

на будівництві народногосподарських об'єктів, заступник завідуючого відділу ЦК ЛКСМУ, м. Київ. 1987—1988 — радник ЦК ВЛКСМ при Центральному комітеті Демократичної організації молоді Афганістану, м. Кабул. 1988—1989 — заступник начальника штабу ЦК ВЛКСМ на будівництві інтернаціональних об'єктів, м. Київ. 1989—1992 — слухач Всесоюзної академії зовнішньої торгівлі, м. Москва. 1992 — комерційний директор на будівництві газопроводу в Туркменістані. 10.1992—05.1993 — перший секретар сектору міжнародних організацій відділу міжнародних організацій МЗС України, м. Київ.

05.1993—08.1993 — радник сектору міжнародних і науково-технічних організацій відділу. 08.1993—01.1995 — завідуючий відділу адміністративно-бюджетних питань ООН Управління міжнародних організацій МЗС України. 01.1995—02.1996 — радник Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні. 02.1996—11.1997 — заступник Постійного представника України при міжнародних організаціях у Відні.

11.1997—12.2000 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Арабській Республіці Єгипет. 01.2001—06.2002 — директор Департаменту адміністративно-фінансових питань, документації та архіву МЗС України. 06.2002—07.2003 — заступник державного секретаря МЗС України. 07.2003 — 09.2004 — заступник Міністра закордонних справ України.

09.2004 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Чеській Республіці.

Чорногорія

Надзвичайний і Повноважний Посол України у Чорногорії
з грудня 2008 року

Оксана Слюсаренко

Народилася 23 квітня 1962 р. в м. Одеса. У 1984 р. закінчила Одеський політехнічний інститут, за фахом — інженер-економіст, доктор економічних наук (1998), професор (2003). Володіє англійською мовою.

Заміжня, має двох синів.

09.1979–06.1984 — студентка Одеського політехнічного інституту.

09.1984–10.1986 — інженер, асистент Одеського політехнічного інституту.

11.1986–11.1989 — аспірантка Одеського політехнічного інституту.

12.1989–10.1991 — асистент Одеського політехнічного інституту.

11.1991–02.1992 — завідувач відділу, директор туристичної фірми Одеський міжнародний центр розвитку малого підприємства АТ «Ускорение».

03.1992–09.1993 — радник Одеського міжнародного інноваційного центру АТ «Інноцентр».

11.1992–11.1996 — докторант Одеського державного університету.

11.1996–06.1998 — президент Одеського акціонерного товариства «Інноцентр».

06.1998–05.2002 — в. о. провідного наукового співробітника Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України.

12.1999–05.2002 — перший заступник Голови, Голова правління ЗАТ «Кредитно-гарантійна установа», м. Київ.

05.2002–05.2003 — начальник департаменту Міністерства фінансів України.

08.2003–02.2005 — радник Першого віце-прем'єр-міністра України Секретаріату Кабінету Міністрів України.

02.2005–03.2007 — проректор з наукової роботи, в. о. завідувача кафедри, в. о. ректора, завідувач кафедри, ректор державного вищого навчального закладу «Українська академія бізнесу і підприємництва», м. Київ.

03.2007–02.2008 — заступник Міністра економіки України.

01.2008–12.2008 — заступник Глави Секретаріату Президента України — Представник Президента України у Верховній Раді України.

12.2008 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Чорногорії.

Швейцарська Конфедерація

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2008 року

Ігор Дір

Народився 11 серпня 1971 року в м. Тбілісі, Грузія.

У 1995 році закінчив Московський державний міжнародний інститут (університет) міжнародних відносин, юрист-міжнародник.

Одружений, має сина.

Нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня.

1995–1998 — аташе, третій секретар, другий секретар, перший секретар відділу міжнародно-правових питань багатостороннього співробітництва Договірно-правового управління МЗС України.

1998–2002 — перший секретар (завідуючий консульським відділом) Посольства України у Великій Британії, заступник Постійного представника України при Міжнародній морській організації.

2002–2007 — начальник Консульського управління Департаменту консульської служби МЗС України, начальник Управління європейської інтеграції, в. о. директора Департаменту європейської інтеграції МЗС України.

2007–2008 — керівник Головної служби зовнішньої політики Секретаріату Президента України.

Королівство Швеція

**Надзвичайний і Повноважний Посол України з серпня
2008 року**

Євген Перебийніс

Народився 9 листопада 1968 року в м. Тернопіль. У 1992 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка. Одружений, має дочку.

Володіє англійською, чеською та словацькою мовами.

1985–1987 — студент Київського університету ім. Т. Г. Шевченка.

1987–1989 — служба в армії.

1989–1992 — студент Київського університету ім. Т. Г. Шевченка.

1992–1994 — аташе, третій, другий секретар Управління інформації МЗС України.

1994–1998 — другий, перший секретар Посольства України в Чеській Республіці.

1998–2000 — старший консультант, головний консультант, заступник завідувача відділом Головного управління з питань зовнішньої політики Адміністрації Президента України.

2000–2001 — радник Посольства України в Грецькій Республіці.

2001–2004 — радник Посольства України в Чеській Республіці.

2004–2006 — заступник керівника Головного управління з питань зовнішньої політики Адміністрації Президента України, заступник керівника Головної служби зовнішньої політики — керівник департаменту двостороннього та регіонального співробітництва Секретаріату Президента України.

2006–2008 — Генеральний консул України в Пряшеві (Словацька Республіка).

Японія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2007 року

Микола Кулінич

Народився 19 липня 1953 року в м. Києві. У 1976 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, спеціаліст з міжнародних відносин, перекладач-референт англійської мови; кандидат історичних наук. Володіє англійською мовою.

1970–1974 — студент Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

1974–1975 — перекладач Державного комітету по зовнішньоекономічних зв'язках

СРСР на будівництві металургійного заводу м. Бокаро (Індія).

1975–1976 — студент Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

1976–1991 — аспірант, асистент, старший викладач, доцент кафедри історії міжнародних відносин та міжнародного права Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

1991–1994 — перший заступник директора, завідуючий кафедрою Українського інституту міжнародних відносин при Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка.

12.1994–09.1997 — радник Посольства України в Японії.

09.1997–11.1998 — радник-посланник Посольства України в Японії.

11.1998–06.2001 — в. о. заступника начальника П'ятого територіального управління МЗС України.

06.2001–11.2003 — радник-посланник Посольства України в Республіці Корея.

11.2003–02.2007 — ректор Дипломатичної академії України при МЗС України.

02.2007—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Японії.

Надзвичайні і Повноважні Поєли іноземних держав в Україні

**Біографічні довідки подаються станом
на 1 квітня 2009 року. Дані про можливі зміни
у складі керівників дипломатичних місій разом
з біографічними довідками в наступних випусках
альманаху**

**При підготовці матеріалів використано дані
УДП МЗС України**

Австрійська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 20.12.2006 р.

Йозеф Маркус Вукетіч

Народився 12 травня 1960 р. у Кітзее, Федеральна земля Бургенланд. У 1978 р. після закінчення гімназії навчався на юридичному факультеті Віденського університету.

18.12.1984 — захистив дисертацію, здобув ступінь кандидата юридичних наук.

01.09.1986 — початок трудової діяльності в МЗС Австрії.

1986—1989 — МЗС Австрії у Відділі І.3 (преса та інформація) та у Відділі ІІ.7 (питання Конференції з безпеки та співробітництва в Європі).

19.04.1989—31.12.1989 — Бюро Адміністратора переговорів з питань звичайних збройних сил в Європі.

1990—1993 — перший секретар Посольства Австрії в Югославії, Белград.

1993—1996 — радник з питань преси при Посольстві Австрії в Угорщині, Будапешт.

07.1996—02.1997 — МЗС Австрії, Відділ VI.1.

01.02.1997—01.09.2002 — начальник сектору VI.1.d, МЗС Австрії.

01.09.2002—01.02.2004 — начальник сектору VI.1.c, МЗС Австрії.

01.02.2004—09.2006 — начальник Відділу VI.1 (питання кадрів та персоналу).

Азербайджанська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 03.09.2001 р.

Алієв Талят Мусеїб оглу

Народився 1942 року. Закінчив Інститут нафти і хімії Азербайджану. Володіє турецькою, українською та російською мовами. Одружений, має двох дітей.

1967–1970 — співробітник тресту «Азнафткашфіят».

1970–1981 — співробітник заводу «Геофізприлад».

1981–1995 — заступник директора інституту ВНДІхімпроект.

1996–1997 — генеральний директор

«БАМ—Київ Лтд».

1997–2000 — генеральний директор «МЕСА Лтд».

2000–2001 — керівник представництва компанії «Азерхімія» в Україні.

Алжирська Народна Демократична Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 09.2005 р.

Бафдаль Мокадем

Народився 3 травня 1954 року. Закінчив дипломатичне відділення Національної школи адміністрації Алжиру. Одружений, має чотирьох дітей.

1981–1984 — 2-й секретар, керівник відділу Центральної Америки та Куби МЗС Алжиру.

1984–1988 — радник з питань політики та співробітництва Посольства Алжиру в Польщі.

1988–1990 — радник з питань політики і співробітництва Посольства Алжиру в Камеруні.

1990–1994 — заступник начальника Управління Південної та Східної Африки МЗС Алжиру.

1994–1998 — перший радник, керівник відділу науково-технічного та культурного співробітництва Посольства Алжиру у Франції.

1998–2004 — заступник начальника Управління Східної та Північної Азії, заступник начальника Управління Південної Азії.

Аргентинська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 06.2007 р.

Ліла Ролдан Васкес де Муан

Народилася в Сан-Мігель де Тукуман, Аргентина.

Одружена.

Освіта — вища юридична. Магістр права з питань європейської інтеграції (Університет Комплутенсе, Мадрид, Іспанія), післядипломна освіта з адміністративного права (Національний університет провінції Тукуман), з міжнародного публічного права (Національний університет м. Буенос-Айрес).

Професор міжнародного публічного права Національного університету м. Буенос-Айрес.

Володіє англійською, французькою, португальською, німецькою, російською та італійською мовами.

В апараті МЗС Аргентини займала посади:

- Генерального директора Головного управління боротьби з міжнародною наркоторгівлею Міністерства закордонних справ, Зовнішньої торгівлі та Культу Аргентинської Республіки;
- керівника Спеціального представництва з міжнародних переговорів у сфері навколишнього середовища;
- начальника Управління політичних питань МЕРКОСУР Підсекретаріату латиноамериканської політики;
- керівника Секретаріату з консульських питань;
- головного координатора Управління Південної Америки Підсекретаріату латиноамериканської політики;
- керівника відділу сусідніх країн та прикордонної політики;
- співробітника Головного управління зовнішньої політики, Спеціального офісу з питань роззброєння, Головного управління міжнародних організацій.

1983–1988 — співробітник політичної секції Посольства Аргентини у Мексиці.

1990–1992 — працівник Секретаріату Асоціації працівників дипломатичної служби.

1992–1994 — керівник політичної секції Посольства Аргентини в Іспанії.

1994–1997 — заступник Генерального консула, керівник торговельно-економічної секції Генконсульства Аргентини в Ріо-де-Жанейро, Бразилія.

2001–2003 — віце-президент Професійної Асоціації працівників дипломатичної служби.

Член Аргентинсько-уругвайської комісії з використання р. Уругвай, Міжурядового комітету країн басейну Ріо-де-Ла-Плата; координатор робіт Аргентинської міжміністерської комісії з прикордонних питань.

Ісламська Республіка Афганістан

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2005 р.

Мохаммад Асеф Делавар

Народився у 1948 році, за національністю — пуштун. Закінчив ліцей Махмуд-ракі (провінція Капіса), військове піхотне училище та курси підвищення кваліфікації офіцерів.

Військове звання — генерал армії. Має державні нагороди.

1968—1980 — командир взводу, роти, батальйону, полку, 14-ї піхотної дивізії в м. Газна.

1980—1981 — заступник командира 14-ї піхотної дивізії.

1981—1982 — командир 14-ї піхотної дивізії.

1982—1985 — командир 12-ї піхотної дивізії 3-го Корпусу.

1985—1987 — командир 3-го і Центрального Корпусів.

1987—1992 — начальник Генерального штабу Збройних Сил Афганістану.

1992—2001 — старший офіцер в запасі.

2001—2003 — начальник Генерального штабу Збройних Сил Афганістану.

2003—2005 — старший офіцер в запасі.

Королівство Бельгія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 11.2006 р.

Марк Вінк

Народився 25 травня 1956 року в м. Мортсель. Має диплом з Паблік Релейшенс. Закінчив Інститут прикладних наук з комунікації.

1 березня 1980 р. розпочав консульську кар'єру. 16 жовтня 1993 р. розпочав дипломатичну кар'єру.

03.1980—01.1981 — Міністерство закордонних справ, Брюссель.

01.1981—07.1981 — консул, м. Ханой.

07.1981—10.1981 — Міністерство закордонних справ, Брюссель.

10.1981—10.1984 — віце-консул, Кіншаса.

11.1984—07.1987 — консул, Касабланка.

07.1987—09.1990 — Міністерство закордонних справ, Брюссель.

09.1990—11.1990 — консул, Лондон.

11.1990—06.1993 — Міністерство закордонних справ, Брюссель.

07.1993—11.1995 — аташе, Бразилія.

11.1995—08.1997 — Міністерство закордонних справ, Брюссель.

08.1997—08.2000 — секретар Представництва Бельгії при ООН, Женева.

08.2000—11.2002 — перший секретар, Рабат.

11.2002—06.2003 — Міністерство закордонних справ, Брюссель.

06.2003—11.2006 — Генеральний консул, Лубумбаші.

Республіка Білорусь

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 16.07.2001 р.
Дуаен дипломатичного корпусу

Валентин Величко

Народився 1944 року. Закінчив Ленінградський технологічний інститут холодильної промисловості та Академію суспільних наук при ЦК КПРС.

1962–1968 — машиніст холодильних установок Брестського молочного та Гомельського м'ясокомбінатів.

1968–1979 — другий секретар, перший секретар Новобілицького та другий секретар Гомельського райкомів комсомолу; другий, перший секретар Гомельського обкому комсомолу.

1979–1982 — аспірант Академії суспільних наук при ЦК КПРС.

1982–1983 — секретар Гомельської обласної Ради профспілок.

1983–1985 — голова Советського райвиконкому м. Гомеля.

1985–1989 — перший секретар Советського райкому КПБ м. Гомеля.

1989 — заступник голови Гомельського облвиконкому.

1990–1993 — голова об'єднання профспілок Гомельської області.

1993–1997 — Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Білорусь в Латвійській Республіці.

1997–1998 — міністр у справах Співдружності Незалежних Держав Республіки Білорусь.

1999–2001 — перший заступник міністра закордонних справ Республіки Білорусь.

Святий Престол (Ватикан)

Апостольський Нунцій в Україні з 16.06.2004 р.

Архиєпископ Іван Юркович

Народився 10 червня 1952 року. Рукоположений на священника для Архидієнції Любляни у 1977 році.

Доктор з канонічного права.

На дипломатичній службі Папського Престолу з 1984 року.

Володіє італійською, хорватською, іспанською, німецькою, французькою, англійською та російською мовами.

1984–1995 – виконував дипломатичну місію при Папських Представництвах у Кореї, Колумбії та Російській Федерації.

1995–2001 – працював у Секції відносин з державами при Державному Секретаріаті Святого Престолу.

2001–2004 – Апостольський Нунцій Ватикану в Республіці Білорусь.

Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 06.2008 р.

Лі Тернер

Народився 13 березня 1958 року. Одружений, має сина та дочку.

1979–1983 — державна служба у Міністерстві транспорту, Агенції з управління майном уряду, Міністерстві з питань навколишнього середовища та в Казначействі Її Величності.

1984–1987 — перше дипломатичне призначення до Посольства Великої Британії у Відні.

1987–1991 — працював у Лондоні, де займався політичними питаннями, зокрема питаннями бюджету та фінансів Європейського Союзу.

1992–1995 — перший секретар з економічних питань у Посольстві Великої Британії в Москві.

1995–1998 — заступник голови, голова Департаменту Гонконгу Міністерства закордонних справ Великої Британії.

1998–2002 — радник з економічних питань ЄС у Бонні, пізніше в Берліні.

2002–2006 — журналіст «Financial Times», «Boston Globe» та інших газет.

2006–2008 — директор Департаменту із заморських територій Міністерства закордонних справ Великої Британії в Лондоні.

Соціалістична Республіка В'єтнам

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 01.2007 р.

Нгуєн Ван Тхань

Народився 30 листопада 1950 року в провінції Нге Ан, В'єтнам. Освіта вища (економічна).

Володіє англійською та російською мовами.
1971–1976 — студент Київського інституту легкої промисловості.

10.1976–02.1978 — робітник фабрики пошиття одягу Х10.

12.1978–1982 — робітник підприємства з виготовлення обладнання для текстильної промисловості.

1982–07.1992 — спеціаліст відділу промислових досліджень Центрального інституту економічного менеджменту В'єтнаму.

07.1992–06.1993 — заступник начальника відділу промислових досліджень Центрального інституту економічного менеджменту В'єтнаму.

06.1993–10.1996 — заступник директора Департаменту реформування підприємств Канцелярії Уряду СРВ.

10.1996–07.1997 — директор Департаменту реформування підприємств Канцелярії Уряду СРВ.

07.1997–09.1997 — секретар віце-прем'єр-міністра СРВ.

09.1997–09.1998 — секретар Президента СРВ.

09.1998–01.2007 — помічник Президента СРВ.

Республіка Вірменія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 18.12.2003 р.

Армен Авакович Хачатрян

Народився 13 серпня 1957 року. Закінчив філологічний факультет Вірменського педагогічного університету ім. Х. Абовяна. Володіє чотирма мовами. Одружений, має трьох дітей.

1978–1980 — викладач вірменської мови і літератури в середній школі.

1980–1981 — завідувач наукового відділу Державної картинної галереї Вірменії.

1981–1985 — інструктор Єреванського міського комітету ЛКСМВ.

1985–1987 — інструктор Шаумянського райкому КПВ.

1987–1990 — директор середньої школи № 191, м. Єреван.

1990–1999 — член-співзасновник, проректор університету «Грачя Агарян», м. Єреван.

1999–2003 — депутат, голова Комісії зовнішніх відносин, голова Національних Зборів Республіки Вірменія.

Грецька Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2005 р.

Харалампос (Харіс) Дімітріу

Народився 10 лютого 1949 року, закінчив юридичний факультет Женевського університету, факультет права і політології Афінського університету, аспірантуру Женевського Інституту міжнародних відносин та Інститут європейських наук.

Володіє англійською, французькою, італійською та іспанською мовами. Дипломатичний ранг — Повноважний міністр першого класу.

Розлучений, має двох дітей.

1976—1978 — юрист, спеціальний юридичний радник Міністерства закордонних справ Греції.

1978—1981 — аташе, секретар Посольства.

1981—1985 — Постійне представництво Греції у Європейському Союзі.

1985—1989 — Посольство Греції у Нікосії (Кіпр).

1989—1990 — завідувач відділу Кіпру Міністерства закордонних справ Греції.

1990—1992 — спеціальний міжміністерський відділ з питань розміщення іммігрантів грецького походження.

1992—1996 — Постійне представництво Греції у Європейському Союзі, Голова відділу зовнішніх зносин та радник з питань спільної зовнішньої політики та політичної безпеки (С.Р.8.Р.).

1996—1998 — радник Посольства Греції в Грузії.

1998—2000 — директор Дипломатичної академії Міністерства закордонних справ Греції.

2000—2001 — директор Департаменту Регіонального Економічного співробітництва МЗС Греції.

2001—2004 — Надзвичайний і Повноважний Посол Греції у Республіці Чилі.

Грузія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 1.01.2009 р.

Грігол Катамадзе

Народився 12 серпня 1961 року в м. Ку-таїсі, Грузія.

У 1985 р. закінчив факультет міжнародного права і міжнародних відносин Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. У 1991 р. захистив кандидатську дисертацію у Київському державному університеті та здобув науковий ступінь кандидата юридичних наук. Має низку наукових праць.

Нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня (2006 р.), «Орденом князя Ярослава Мудрого» (2007 р.).

Одружений, має дітей та онуків.

1985–1993 — працював на різних посадах в Міністерстві внутрішніх справ Грузії.

1993–1994 — заступник директора Департаменту зовнішньо-економічних зв'язків Міністерства закордонних справ Грузії.

1995–1998 — Надзвичайний і Повноважний Посланник в Посольстві Грузії в Україні.

1998–2000 — заступник Міністра оборони Грузії з питань військової політики і міжнародного військового співробітництва.

2000–2007 — Надзвичайний і Повноважний Посол Грузії в Україні.

2007–2008 — заступник Міністра закордонних справ Грузії.

2008–2009 — директор з міжнародного розвитку АТ «Банк Грузії», член наглядової ради «БГ-Банку», радник Голови правління «БГ-Банку» з питань приватного банківського обслуговування.

Королівство Данія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 09.2005 р.

Уффе Андерссон Балслев

Народився 27 листопада 1960 року. Магістр (Велика Британія). Одружений.

1987–1989 — секретар, завідувач відділу МЗС Данії.

1989–1992 — секретар Посольства Данії в Москві.

1992–1995 — завідувач відділу МЗС Данії.

1995–1996 — завідувач відділу Міністерства оборони Данії.

1996–2000 — перший секретар, радник

Місії Данії при НАТО, Брюссель.

2000–2002 — завідувач відділу МЗС Данії.

2002–2004 — завідувач відділу Міністерства оборони Данії.

2004–2005 — радник Місії Данії при ООН, Нью-Йорк.

Естонська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2007 р.

Яан Хейн

Народився в березні 1961 р. В 1984 р. закінчив Ленінградський державний університет (ЛДУ), філософський факультет, аспірантуру при ЛДУ. Здобував освіту: 1990—1991 — Інститут європейської історії, Майнц, Німеччина; 1992 — Інститут міжнародних відносин, Женева, Швейцарія; 1994 — Інститут Гувера, Стенфордський університет, Каліфорнія, США; 1997 — поглиблені курси національної оборони, Данія.

Володіє англійською, російською, фінською, німецькою та чеською мовами.

1990—1992 — Талліннський технічний університет, різні викладацькі посади.

1992—1994 — директор Бюро Центрально- та Східноєвропейських країн, Міністерство закордонних справ Естонії.

1994—1997 — радник з політичних та оборонних питань Посольства Естонії в Москві.

1997—2000 — радник Департаменту політичного планування Міністерства закордонних справ Естонії.

2000—2003 — Тимчасовий Повірений, Посольство Естонії в Празі.

2003—2004 — радник 3-го відділу 2-го політичного департаменту Міністерства закордонних справ Естонії.

2004—2007 — директор 5-го відділу (Східна Європа та Середня Азія), 3-го політичного департаменту Міністерства закордонних справ Естонії.

Арабська Республіка Єгипет

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 16.10.2008 р.

Ясер М. Атеф Абдель Кадер

Народився 20 липня 1962 року.

Має ступінь бакалавра з політичних наук, у 1985 р. закінчив Американський університет у Каїрі.

Володіє англійською, французькою мовами.

Одружений, має двох синів.

2004–2006 — голова Спільного ринку Східної та Південної Африки (Common Market for Eastern and Southern Africa COMESA) Відділу країн Африки Міністерства закордонних справ.

2006–2007 — директор Департаменту міжнародних економічних зв'язків Міністерства закордонних справ.

2006–2008 — заступник виконавчого директора Спільного фонду товарів (Common Fund for Commodities CFC), виконавчий директор Фонду другого виборчого округу, що охоплює 7 країн-членів.

2007–2008 — заступник помічника Міністра закордонних справ з питань міжнародних економічних відносин.

Держава Ізраїль

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2007 р.

Зіна Калай-Клайтман

Народилася в м. Кишинів (Молдова). 1978 р. отримала ступінь бакалавра та магістра за спеціальністю «советологія», Єврейський Університет в Єрусалимі.

Володіє англійською, російською, івритом.

1986 — початок праці в Міністерстві закордонних справ, Єрусалим.

1989—1995 — перший секретар Управління Центральної Європи та Євразії.

1995—1998 — радник Посольства Ізраїлю у Російській Федерації, Москва.

1998—2001 — заступник директора Департаменту Євразії МЗС Ізраїлю.

2001—2005 — радник та Міністр-посланник в Місії Ізраїлю в ООН, Нью-Йорк.

2005—2006 — Міністр-посланник у Бюро з питань діаспори та міжрелігійних справ при МЗС Ізраїлю.

Республіка Індія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2005 р.

Дебабрат Саха

Народився 20 грудня 1952 року. Магістр фізики. Володіє англійською, хінді, бенгалі та індонезійською мовами. Одружений, має дочку.

1977–1979 — співробітник Міністерства закордонних справ Індії.

1979–1982 — третій, другий секретар Посольства Індії в Куала Лумпурі.

1982–1985 — другий секретар в Нью-Делі.

1985–1988 — перший секретар Посольства Індії в Катманду.

1988–1991 — перший секретар Представництва Індії в Нью-Йорку.

1991–1993 — радник Посольства Індії в Коломбо.

1994–2001 — радник, посланник в Нью-Делі.

2001–2002 — посланник Посольства Індії в Лондоні.

2002–2005 — заступник Постійного представника в Женеві.

Республіка Індонезія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 02.2005 р.

Альбертус Емануель Александр Латуріув

Народився 16 квітня 1945 року. Закінчив юридичний факультет Християнського університету Сатя Вачана. Одружений, має одну дитину.

1977—1979 — інспектор загальних обов'язків та проекту розвитку.

1979—1983 — третій секретар — голова політичного та консульського відділу Посольства Індонезії в Гаазі.

1983—1986 — голова Південно-Європейського відділу МЗС Індонезії.

1986—1990 — перший секретар — голова консульського та протокольного відділу, голова відділу інформації та соціально-культурних питань Генерального консульства Індонезії у Ванкувері.

1990—1994 — виконуючий обов'язки заступника директора Управління інфраструктурного розвитку МЗС Індонезії.

1994—1998 — радник-посланник — голова політичного, консульського відділу та відділу дипломатичного протоколу Посольства Індонезії в Гельсінкі.

1998—2000 — функціональний офіцер, голова адміністрації Управління міжнародних угод МЗС Індонезії.

2000—2001 — асистент заступника голови секції співробітництва між країнами в офісі Державного Міністра з прав людини.

2002—2005 — заступник Посла Індонезії в Манілі.

Королівство Іспанія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 09.2005 р.

Хіль Каталіна Луїс Хав'єр

Народився 12 травня 1954 року. Освіта вища, диплом з міжнародних відносин Дипломатичної школи. Кавалер ордену «За цивільні заслуги», Офіцер ордену Ізабелі Кастильської.

1982–1983 — третій, другий секретар, начальник відділу Карибського басейну, заступник начальника відділу кадрів МЗС Іспанії.

1983–1984 — начальник відділу країн Андів МЗС Іспанії.

1984–1986 — начальник загального управління Південної Америки Головного управління в Південноамериканських країнах.

1986–1989 — перший секретар, заступник глави місії, повірений з адміністративних справ Посольства Іспанії в Туреччині.

1989–1990 — Генеральний консул Іспанії в Роттердамі, радник Посольства у відрядженні.

1990–1996 — радник Посольства у відрядженні, виконавчий радник з парламентських питань та спеціальних доручень.

1996–1998 — радник управління справами Кабінету Міністрів Іспанії.

1998–2005 — координатор Постійного представництва Іспанії в Європейському Союзі.

Італійська Республіка

Надзвичайний і Повноважений Посол в Україні з 30.01.2008 р.

П'єтро Джованні Доннічі

Народився 1954 року в м. Мессіна, Італія. Закінчив факультет міжнародних відносин в Університеті м. Падуя.

Одружений, має трьох дітей.

Кар'єрний дипломат, працював за кордоном у Посольстві Італії в Сінгапурі, в Італійській дипломатичній місії під час переговорів з питань звичайних збройних сил в Європі, в Постійному представництві Італії при Європейському Союзі в Брюсселі, був Генеральним консулом у Гонконзі.

В Римі працював у Міністерстві закордонних справ при Генеральній дирекції з політичних справ, Кабінеті Міністра та Генеральному секретаріаті на посаді керівника підрозділу аналітики та планування. Опублікував дослідження з питань міжнародних політичних відносин, європейської інтеграції та міжнародної економіки.

Республіка Казахстан

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 10.02.2004 р.

Амангельди Жумабаєв

Народився 1951 року. Закінчив Казахський державний університет, Алматинський інститут народного господарства та Академію народного господарства. Володіє англійською і російською мовами. Одружений, має чотирьох дітей.

1974–1977 — референт з іноземного туризму, інструктор Алматинського обкому комсомолу.

1977–1979 — старший економіст Міністерства харчової промисловості КазРСР.

1979–1982 — аспірант Всесоюзного науково-дослідного інституту економіки сільського господарства. 1982–1983 — завідувач сектору, завідувач відділу сільського господарства Казахського філіалу Мінплодоовочгоспу СРСР. 1983–1988 — лектор, інструктор, помічник першого секретаря Алматинського обкому КП Казахстану.

1988–1989 — начальник відділу Державного комітету РМ Казахстану.

1989–1991 — головний спеціаліст економічного відділу управління справами РМ Казахстану.

1991 (серпень–грудень) — помічник державного радника, помічник заступника прем'єр-міністра Казахстану.

1992–1993 — консультант відділу зовнішніх зв'язків апарату Президента та Комітету Міністрів Казахстану.

1993–1994 — заступник Міністра зовнішніх економічних зв'язків Казахстану.

1994–1996 — начальник управління з торгово-економічних зв'язків з іноземними державами Міністерства промисловості і торгівлі Казахстану.

1996 (квітень–листопад) — заступник Міністра промисловості і торгівлі Казахстану.

1996–1999 — Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Казахстан в Малайзії.

1999–2004 — Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Казахстан у Туркменістані.

Канада

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2008 р.

Дж. Даніель Карон

Народився 23 червня 1958 року. У 1980 р. закінчив університет Лаваль (ступінь бакалавра з економіки).

Одружений, має двох дітей.

У 1978 р. пан Карон представляв Канаду в Уагадугу на міжнародній молодіжній конференції, організованій Франкофонною агенцією з питань культурної та технічної співпраці.

У 1990-х роках пан Карон працював торговельним представником у відділі Японії, а в 1980-х — радником та торговельним представником у Генеральному консульстві Канади в Бостоні.

Обіймав посаду заступника директора відділу країн Північної Європи, а також посаду регіонального директора Міністерства рибальства та океанів.

Працював директором відділу Японії у Міністерстві зовнішніх справ та міжнародної торгівлі Канади в Оттаві та радником у представництві Канади при Європейському Союзі в Брюсселі.

З 2005 року був заступником голови місії та міністром-радником у Посольстві Канади в Мексиці.

Киргизька Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2006 р.

Мамкулов Еркін Бейшеналійович

Народився 22 квітня 1955 року, закінчив історичний факультет Киргизького державного університету, кандидат історичних наук, дипломатичний ранг — Надзвичайний і Повноважний Посол. Одружений.

1977—1978 — стажист-викладач кафедри нової та найновішої історії Московського державного університету ім. М. Ломоносова.

1979—1989 — викладач, старший викладач Киргизького державного університету.

1989—1991 — інструктор, старший консультант ЦК Компартії Киргизстану.

1991—1992 — провідний спеціаліст, заступник начальника Управління Міністерства народної освіти Республіки Киргизстан.

1992—1993 — референт відділу соціально-політичного прогнозування Апарату Президента Киргизької Республіки.

1993—1996 — завідувач відділу країн Центральної Азії та Закавказзя; начальник Управління СНД МЗС Киргизької Республіки.

1996—1998 — радник Посольства Киргизької Республіки в СІЛА і Канаді.

1998—2004 — начальник управління ООН та міжнародної співпраці в галузі безпеки; начальник Управління СНД МЗС Киргизької Республіки.

2004—2005 — заступник Міністра закордонних справ Киргизької Республіки.

Китайська Народна Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2007 р.

Чжоу Лі

Народився в червні 1955 року в провінції Шаньдун. Магістр.

1986–1989 — третій секретар Департаменту СРСР і держав Східної Європи Міністерства іноземних справ КНР.

1989–1991 — третій секретар, другий секретар Посольства КНР в СРСР.

1991–1994 — другий секретар, перший секретар Посольства КНР в РФ.

1994–1997 — перший секретар, начальник відділу Департаменту держав Східної Європи і Центральної Азії МЗС КНР.

1997–1999 — радник Посольства КНР в Російській Федерації.

1999–2002 — заступник директора Департаменту держав Східної Європи і Центральної Азії МЗС КНР.

2002–2004 — посланник Посольства КНР в Російській Федерації.

2004–2007 — директор Департаменту держав Східної Європи і Центральної Азії МЗС КНР.

Республіка Корея

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 05.2008 р.

Пак Ро Бйонг

Народився 9 липня 1956 року. В 1980 р. закінчив Сеульський Національний університет (відділення міжнародних відносин), 1983 р. — Лондонську школу економіки та політичних наук (відділення міжнародних відносин), 1993 р. — Дипломатичну академію (Москва). 1999–2000 рр. — університет ім. Дж. Вашингтона, місто Вашингтон округ Колумбія (юридичний факультет). Кандидат історичних наук. Нагороджений орденом «За заслуги». Одружений, має двох синів.

1979–1980 — Міністерство закордонних справ (МЗС).

1984 — другий секретар Посольства Республіки Корея в Швейцарській Конфедерації.

1991 — перший секретар Посольства Республіки Корея в Російській Федерації.

1993 — радник Посольства Республіки Корея в Республіці Узбекистан. 1995 — головний секретар Міністра, Міністерство закордонних справ.

1996 — директор Другого та Третього відділів Північної Америки Департаменту зв'язків з Північною Америкою Міністерства закордонних справ. 1997 — перший секретар Посольства Республіки Корея в Сполучених Штатах Америки.

2000 — радник Посольства Республіки Корея в Союзі М'янма. 2002 — заступник речника та заступник Генерального директора Департаменту зв'язків з Північною Америкою Міністерства закордонних справ та торгівлі.

2003 — генеральний директор Ради Національної Безпеки.

2004 — помічник Міністра, Міністерство закордонних справ та торгівлі.

2006 — головний директор Департаменту зв'язків з Європою Міністерства закордонних справ та торгівлі.

2007 — політичні дослідження, Джорджтаунський університет, США.

Республіка Куба

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 16.10.2008 р.

Фелікс Леон Карбальо

Народився 17 травня 1952 року. Закінчив Дипломатичну академію СРСР, аспірантуру (міжнародні відносини).

Одружений, має двох дітей.

1975–1982 — третій, другий і перший секретар Посольства Куби в СРСР.

1983–1985 — співробітник Управління країн Європи Міністерства закордонних справ.

1985–1990 — радник Посольства Куби в СРСР.

1991–1993 — співробітник Управління країн Європи Міністерства закордонних справ.

1994–1998 — Генеральний консул Куби в Санкт-Петербурзі, Російська Федерація.

1999–2001 — співробітник Управління країн Європи Міністерства закордонних справ.

2001–2005 — Надзвичайний і Повноважний Посол в Республіці Білорусь.

2006–2008 — співробітник Управління країн Європи Міністерства закордонних справ.

Держава Кувейт

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 11.2006 р.

Хомуд Юсіф Мішарі Аль-Роудан

Народився 7 січня 1949 року. В 1972 р. закінчив Кувейтський педагогічний інститут.

21.09.1971—1983 — працював від Міністерства освіти Кувейту на посаді викладача в школі «Муркаб».

1983 — отримав ступінь Бакалавра з Бізнес Управління (BBA) в США.

11.01.1984 — начальник відділу арабських та іноземних стипендій Департаменту культурних відносин Міністерства освіти Кувейту.

01.09.1984 — Міністерство закордонних справ Кувейту, дипломатичний ранг другого секретаря.

20.05.1987 — дипломатичний ранг першого секретаря.

29.12.1987—15.06.1992 — Посольство Кувейту в Югославії.

15.06.1992 — присвоєно дипломатичний ранг радника.

22.11.1992 — Посольство Кувейту в Арабській Республіці Єгипет.

01.07.1997 — Посол Кувейту в Королівстві Таїланд.

23.02.2003 — Посол Кувейту в Федеративній Республіці Бразилія.

Латвійська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з серпня 2007 р.

Агіс С'янітс

Народився 12 жовтня 1964 року, Лієпайський район, Латвія.

Закінчив Латвійський університет, факультет права (1982–1989), Інститут іноземного та міжнародного права Макса Планка, Гамбург (1991), курси: з міжнародних відносин — Віденський університет (1992–1993), курс УНІДРУА, Рим (1994); брав участь у семінарах з європейського права, Лондон (1995), Комітеті з правових питань Ради Європи, Страсбург (1995), Гаазькій конференції з міжнародного приватного права, Гаага (1996).

Володіє англійською, французькою, німецькою, литовською, російською.

Нагороджений орденами Князя Гедиміноса (Литва), Святого Григорія Великого (Святий Престол), За заслуги (Франція), відзнакою Президента України «Орденем князя Ярослава Мудрого» V ступеня (Україна, 25 червня 2008 р.), Хрестом Великого офіцера (Мальта, 14 листопада 2008 р.).

1989–1992 — Латвійський університет, лектор.

1992–1996 — МЗС Латвійської Республіки: голова відділу міжнародного права; директор Правового департаменту; заступник державного секретаря з правових і консульських питань.

1996–2000 — Надзвичайний і Повноважний Посол Латвійської Республіки в Литовській Республіці.

1998–2002 — Надзвичайний і Повноважний Посол Латвійської Республіки у Святому Престолі.

2000–2002 — радник прем'єр-міністра Латвійської Республіки з міжнародних питань.

2003–2007 — Надзвичайний і Повноважний Посол Латвійської Республіки в Канаді.

Литовська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2006 р.

Альгірдіс Кумжа

Народився 29 листопада 1956 року. Закінчив факультет права Вільнюського університету.

Володіє англійською, німецькою, польською та російською мовами. Одружений. Має нагороди: медаль Незалежності Литви, медаль «За заслуги у дипломатичній службі Литви» та Лист відзнаки від Верховної Ради України.

1979–1984 — голова профспілки студентів та Комітету комсомолу Вільнюського університету; лектор факультету права.

1984–1989 — секретар з питань культури і міжнародних зв'язків комсомолу Литовської РСР.

1989–1990 — керівник департаменту Центрального комітету незалежної Комуністичної партії Литви; член Ради Інституту міжнародних зв'язків і політичних наук Вільнюського університету.

1990–1992 — депутат Верховної Ради (попередника Сейму) Литовської Республіки.

1992–1994 — засновник і директор приватного міжнародного комерційного правничого бюро.

1994–1997 — заступник головного редактора газети «Летуvas ritas».

1998–2003 — консультант у робочій групі з питань національної безпеки і зовнішньої політики радника Президента Литовської Республіки.

1999–2006 — президент фонду ім. Тараса Шевченка у Литовській Республіці.

Республіка Ліван

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2005 р.

Юссеф Садака

Народився 15 листопада 1955 р.

Закінчив Ліванський університет зі спеціальності «Політичні і адміністративні науки» (1980), «Юридичне право» (1981), аспірантуру Політичних наук факультету правознавства і політичних наук Тунісу (1988); має професійний сертифікат Мадридської дипломатичної школи (2003).

Одружений, має двох дітей.

Володіє арабською, французькою, англійською, російською мовами.

1982–1983 — аташе Міністерства закордонних справ і еміграції.

1983–1984 — керівник місії Посольства Лівану в Парижі.

1984–1991 — секретар Посольства Лівану в Тунісі.

1991–1992 — управління Протоколу Міністерства закордонних справ і еміграції.

1992–1994 — секретар Посольства Лівану в Москві.

1995–2001 — радник Посольства Лівану в Каїрі і представник Лівану в Лізі Арабських Держав.

2001–2002 — управління з політичних і консульських питань.

2003–2004 — директор Департаменту з питань Палестини.

2004–2005 — відділ при Міністерстві закордонних справ і еміграції.

Республіка Македонія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні 03.2008 р.

Ілія Ісайловскі

Народився 14 червня 1972 року в місті Скоп'є. Закінчив юридичний факультет Університету в Скоп'є в 1994 р., аспірантуру факультету політології в 2000 р. 1998 — подальша спеціалізація на факультеті Міжнародного публічного права в Гаазькій академії міжнародного права «Klingeldaeil». 2004 — спеціалізація на факультеті Європейського публічного права та Євроатлантичних систем безпеки в Дипломатичній академії Міністерства закордонних справ Королівства Норвегія.

Володіє російською, англійською, сербською, українською та французькою мовами.

Одружений, має доньку.

1992–1996 — керівник юридичного відділу в АТ «МАКО-ІМПЕКС», Скоп'є.

1996 — Міністерство закордонних справ Республіки Македонія.

1996–1997 — працівник Департаменту консульських справ Міністерства.

1998–1999 — працівник відділу двосторонніх політичних відносин з країнами Східної та Центральної Європи.

1999–2002 — перший секретар Посольства Республіки Македонія в Україні.

2003 — Тимчасовий Повірений у справах Республіки Македонія в Україні.

2004 — керівник відділу двосторонніх політичних відносин з Російською Федерацією та Україною.

2005 — керівник відділу країн Європи та Азії.

2006 — Консул Посольства Республіки Македонія в Російській Федерації.

2007 — Міністр-радник Посольства Республіки Македонія в Російській Федерації.

Малайзія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 30.01.2008 р.

Дато Абдулла Сани Бін Омар

Народився 5 квітня 1955 року в Дуланг, Єн, Кедах. Закінчив Університет наук Малайзії (бакалавр соціальних наук), Інститут державного управління, Малайзія.

Одружений, має трьох дочок. Володіє англійською та японською мовами.

1979–1983 — асистент секретаря (Відділ ООН) Міністерства закордонних справ Малайзії.

1983–1986 — другий секретар Посольства Малайзії, Токіо.

1986–1992 — радник у Представництві високого комісара, Нью Делі.

1992–1995 — головний помічник Міністра з консульських питань Міністерства закордонних справ Малайзії.

1995–1998 — радник Посольства Малайзії в Будапешті.

1998–2000 — Генеральний консул Генерального консульства Малайзії у Філіппінах.

2000–2002 — заступник генерального директора АСЕАН, Міністерство закордонних справ, Малайзія.

2002–2005 — Посол Малайзії в Сирійській Арабській Республіці, Дамаск.

2005–2008 — заступник Міністра, відділ Західної Азії та Північної Африки Міністерства закордонних справ Малайзії.

Королівство Марокко

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 09.2005 р.

Абдельжаліль Саубрі

Народився у 1954 році. Закінчив юридичний факультет університету у м. Монпельє. Володіє арабською, французькою та англійською мовами. Одружений, має трьох дітей.

1985—1993 — радник Міністерства закордонних справ і співробітництва Королівства Марокко.

1993—1994 — співробітник Кабінету Міністра закордонних справ і співробітництва Королівства Марокко.

1994—2001 — радник Посольства, Тимчасовий Повірений у справах Королівства Марокко в Бельгії.

2001—2004 — начальник відділу Управління співробітництва з європейськими країнами МЗС та співробітництва Королівства Марокко.

Республіка Молдова

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 21.01.2009

Ніколає Гумений

Народився 5 серпня 1947 року в м. Окніца, Республіка Молдова.

Закінчив Сільськогосподарський інститут, спеціальність агроном-економіст (1972–1977).

Одружений.

Кавалер ордена «Gloria Muncii», удостоєний почесного звання «Om Emerit».

1977–1980 — головний економіст у Міністерстві сільського господарства.

1980–1998 — заступник президента Наукової асоціації «Молдсельхозхімія».

1998–2003 — генеральний директор Департаменту приватизації.

2003–2005 — заступник генерального директора Митного департаменту.

2005–2008 — керівник апарату уряду.

Федеративна Республіка Нігерія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 18.06.2008

Ібрагім Пада Касай

Народився 25 липня 1952 року, Зайді.

Освіта: Медична школа Майдугурі, Університет міста Джос, Університет імені Амброуз Алі, місто Екпома, Юридична академія Нігерії.

Одружений.

Член Асоціації адвокатів Нігерії.

1979 — медичний працівник, загальний госпіталь, м. Джос.

1979–1983 — медичний представник Компанії MAJOR & CO, LTD., м. Джос.

1984–1997 — старший медичний працівник.

1997–2003 — керуючий директор, Kasai Investment Ltd.

2003–2008 — практикуючий юрист м. Джос.

Королівство Нідерланди

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2005 р.

Рон Келлер

Народився 27 березня 1958 року. Закінчив курс економіки Амстердамського університету.

1984–1986 — радник відділу монетарних справ Міністерства економіки Нідерландів.

1986–1987 — особистий помічник Міністра фінансів Нідерландів в якості голови тимчасового комітету з питань Міжнародного валютного фонду.

1987–1988 — старший радник Світового банку.

1988–1991 — начальник відділу багатосторонніх банківських відносин Міністерства фінансів Нідерландів.

1991–1993 — член Ради директорів Європейського банку реконструкції та розвитку в Лондоні та виконавчий директор Банку від Нідерландів.

1993–1997 — директор департаменту експортного кредит-страхування та гарантій інвестицій Міністерства фінансів Нідерландів.

1997–2000 — директор Департаменту зарубіжних фінансових відносин та заступник голови Економічного та фінансового комітету Європейського Союзу.

2000–2005 — Генеральний директор з питань міжнародного співробітництва Міністерства закордонних справ Нідерландів.

Федеративна Республіка Німеччина

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2008 р.

Ганс-Юрген Гаймзьот

Народився 1953 року у Массурі, Індія. Навчання в школах Нью-Йорка, Джакарти, Бандунзи, Бельгії. Атестат зрілості отримав 1971 р. в Брюсселі, Бельгія. Державний іспит з історії, філософії та германістики — Фрайбурзький університет 1976/77. В 1979 р. отримав диплом паризького Інституту політичних досліджень (Institut d'Etudes Politiques). Захистив дисертацію 1987 р. у Фрайбурзькому університеті.

1981–1983 — початок дипломатичної служби. 1983–1984 — відділ Радянського Союзу Федерального міністерства закордонних справ, Бонн.

1984–1987 — політичний відділ Посольства в Москві.

1987–1989 — постійний заступник Посла Посольства у Могадішу.

1989–1994 — помічник Федерального президента Відомства Федерального президента.

1994–1997 — керівник економічного відділу Посольства у Бразилії.

1997–2000 — керівник політичного відділу Посольства у Варшаві.

2000–2001 — уповноважений з питань Балтійського моря Федерального міністерства закордонних справ, Берлін. Голова Комітету високопосадовців Ради держав Балтійського моря.

2001–2004 — керівник відділу Центрально-Східної Європи, країн Балтії, Норвегії, Ісландії та Ради держав Балтійського моря Політичного управління Федерального міністерства закордонних справ.

2004–2005 — керівник відділу Центральної Європи, країн Бенілюксу та транскордонного співробітництва Управління з питань Європи.

2005–2008 — Генеральний консул Федеративної Республіки Німеччина у Нью-Йорку.

Королівство Норвегія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 09.2006 р.

Олав Берстад

Народився 19 вересня 1953 року у місті Тромсо, Норвегія. У 1976-му здобув освіту в Університеті Осло. Бакалавр із російської мови і літератури, історії й археології.

1980 — Міністерство закордонних справ Норвегії, Осло.

1982—1985 — аташе Посольства Норвегії в Туреччині, Анкара.

1985—1987 — віце-консул Консульства Норвегії у США, Нью-Орлеан.

1987—1990 — старший радник (питання ООН і Середнього Сходу) Міністерства закордонних справ, Осло.

1990—1993 — перший секретар (економічні питання) Посольства Норвегії у США, Вашингтон.

1993—1996 — радник (питання енергії і навколишнього середовища) Посольства Норвегії в Російській Федерації, Москва.

1996—1998 — заступник генерального директора (питання навколишнього середовища і ядерної безпеки) Міністерства закордонних справ Норвегії, Осло.

1998—2001 — Посол Норвегії в Азербайджані, Баку. (З 2000 року також акредитований у Грузії, Тбілісі.)

2001—2006 — Спеціальний радник з питань Євро-арктичного співробітництва у Баренцовому регіоні Міністерства закордонних справ Норвегії, Осло.

Ісламська Республіка Пакистан

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2007 р.

Газанфар Алі Хан

Народився 1 жовтня 1949 року, м. Джелум, Пакистан.

Освіта: диплом магістра (з військових дисциплін) Університету Каїд-і-Азам, Ісламабад; Коледж Командування та Штабу, м. Кувейт; Військовий коледж, Франція; Національний коледж оборони, Ісламабад; прослухав курс з технічного персоналу в Електромеханічному інженерному коледжі, Пакистан.

Володіє мовами: англійською, французькою, урду.

Нагороджений медаллю Хілал-і-Імтіаз (військовою) за річну гідну службу в Армії.

Командував піхотним батальйоном, бригадою, дивізією. Викладав у Коледжі Командування та Штабу.

Служив: першим заступником начальника Генерального Штабу, Генеральним директором з виробництва військового спорядження Міністерства оборонного виробництва, Секретарем з військових питань Президента Пакистану.

Палестина

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2006 р.

Халід Арікат

Народився в Абу Діс — Єрусалим 20 березня 1955 року.

Одружений, має двох дітей.

Закінчив Вищу школу Арабської академії в Абу Діс в 1973 р.

1974 — зарахований до Дамаського університету на факультет економіки.

1984 — отримав ступінь магістра з права та міжнародного права в Університеті дружби народів у Москві.

1988 — захистив докторську дисертацію з міжнародного права в Академії наук СРСР. Навчання на багатьох спеціалізованих дипломатичних курсах, соціальна та спільна робота.

Володіє арабською, російською, англійською мовами.

1981 — Рада палестинських студентів, Москва.

1981–1990 — лідер руху ФАТХ в СРСР. Член Палестинського конституційного комітету, член Палестинського редакційного конституційного комітету.

1988–1997 — Консул в Посольстві Палестини в Москві.

1997–2003 — генеральний директор в Міністерстві планування та міжнародної кооперації.

2003–2005 — генеральний директор Департаменту країн Східної Європи.

2001–2003 — генеральний директор Юридичного департаменту Міністерства закордонних справ.

Південно-Африканська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 30.01.2008 р.

Андріс Фентер

Народився 15 жовтня 1951 року в Йоханнесбурзі, Південна Африка. Закінчив коледж «Грей», м. Блумфонтейн. 1970–1976 — бакалавр (торгівля і економіка), бакалавр з відзнакою (торгівля і економіка), магістр економіки, Університет Преторії.

Має орден «За заслуги», Угорщина, Великий Хрест, орден «За заслуги», Румунія.

Володіє африкаанс та англійською мовами. Одружений, має трьох дорослих дітей.

1974–1977 — економіст Бюро наукових досліджень у галузі економіки.

1977–1983 — старший керівник Корпорації розвитку провінції Квазулу-Наталь (розвиток житлового господарства, малого бізнесу, малих підприємств, сільського господарства, фінансів і будівництва).

1984–1987 — директор Департаменту країн Південно-Африканського регіону МЗС ПАР, Преторія.

1987–1991 — головний директор Департаменту країн Південно-Африканського регіону МЗС ПАР, Преторія.

1992–1995 — Посол ПАР у Кенії, Найробі, Посол за сумісництвом на Коморських Островах, у Республіці Руанда.

1994–1995 — торговий представник у Судані, Постійний представник у Програмі захисту навколишнього середовища ООН (UNEP), Найробі, Кенія, Постійний представник у Центрі ООН з питань середовищ проживання людини, Найробі, Кенія.

1996–2000 — головний директор Департаменту країн Північної Африки і континентальних організацій МЗС ПАР, Преторія.

2000–2004 — Посол в Угорщині, Посол за сумісництвом у Румунії та у Хорватії.

2004–2007 — головний директор Департаменту країн Центральної та Східної Європи і Туреччини МЗС ПАР, Преторія.

Республіка Польща

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2005 р.

Яцек Ключковскі

Народився 3 серпня 1953 року. Закінчив Лодзький університет, магістр історії. Володіє українською, російською та англійською мовами.

1979–1980 — журналіст редакції газети «Дзеннік Лудзкі» видавництва «Преса-книга-рух».

1980–1981 — секретар Комісії з питань культури Головної Ради Соціалістичної Спільноти польських студентів.

1982–1984 — журналіст Молодіжного агентства видавництва «Преса-книга-рух», тижневик «ІТД».

1984–1988 — журналіст Молодіжного агентства видавництва «Преса-книга-рух», газета «Штандар молодих».

1988–1991 — заступник головного редактора газети «Голос Порани» видавництва «Преса-книга-рух» у м. Лодзь.

1991–1992 — заступник головного редактора місячника «Бестселер» Інституту кінематографії у м. Лодзь.

1992–1994 — журналіст видавництва «Сілка» у м. Києві.

1995–2001 — радник Президента Польщі, керівник групи радників.

2001–2004 — генеральний директор Кабінету Маршалка Сейму Польщі.

2004–2005 — віце-міністр в Канцелярії Голови Ради Міністрів Польщі.

Португальська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 21.01.2009 р.

Маріу Жезуш душ Сантуш

Народився 26 травня 1949 року в Монті-жу (Португалія).

Закінчив Вищий економічний інститут, Технічний університет Лісабону.

Одружений, має 4 дітей.

1974–1977 — аташе Посольства при Міністерстві закордонних справ Португалії.

1977–1978 — третій секретар, другий секретар Посольства МЗС Португалії.

1978–1982 — Консул у місті Тур (Франція).

1982–1985 — перший секретар Посольства МЗС Португалії у Белграді.

1985–1986 — МЗС Португалії.

1986–1990 — голова Інфраструктурного підрозділу Департаменту державної фінансової та державної майнової адміністрації.

1990 — заступник директора Департаменту державної майнової адміністрації.

1990–1993 — радник Посольства МЗС Португалії.

1993–1994 — Генеральний консул у Мілані.

1994–1997 — Повноважний Міністр.

1997–1998 — Постійна Місія Об'єднаних Націй і Міжнародних Організацій у Женеві.

1998–2000 — Повноважний Міністр першого рівня.

2000–2004 — Посол у Сан-Томе і Принсіпі.

2004–2008 — Надзвичайний і Повноважний Посол Португальської Республіки у Болгарії.

Російська Федерація

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 30.05.2001 р.

Віктор Черномирін

Народився у 1938 році. Закінчив Куйбишевський політехнічний інститут та Всесоюзний заочний політехнічний інститут, кандидат технічних наук. Одружений, має двох дітей.

1966–1967 — начальник технологічної установки Орського нафтопереробного заводу.

1967–1973 — інструктор, заступник завідувача, завідувач промислово-транспортного відділу Орського міськкому КПРС.

1973–1978 — заступник головного інженера, директор Оренбурзького газопереробного заводу.

1978–1982 — інструктор відділу важкої промисловості ЦК КПРС.

1982–1985 — заступник міністра газової промисловості СРСР, начальник Всесоюзного промислового об'єднання з видобутку газу «Тюменьгазпром».

1985–1989 — міністр газової промисловості СРСР.

1989–1992 — голова правління державного газового концерну «Газпром».

1992–1998 — голова Уряду Російської Федерації.

1999 — спеціальний представник Президента Російської Федерації з врегулювання положення в Югославії.

1999–2001 — депутат Державної Думи Російської Федерації.

Румунія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2005 р.

Траян-Лауренцю Хрістя

Народився 5 березня 1970 року. Закінчив Академію економічних наук у Бухаресті, Інститут монгольських наук Національного державного університету Монголії в Улан-Баторі та докторантуру Університету Овідіус в Констанці.

Володіє англійською, російською, монгольською та французькою мовами. Неодружений.

1995–1996 — референт, аташе Дирекції координації, інформації та аналізу Міністерства закордонних справ Румунії.

1996–1998 — аташе, третій секретар Дирекції Європейського Союзу.

1998 — третій секретар ОБСЄ.

1998–2000 — координатор політичних справ та з питань преси Місії ОБСЄ в Таджикистані.

2000–2004 — другий секретар, перший секретар Постійного Представництва Румунії при міжнародних організаціях у Відні.

2004–2005 — директор Дирекції Розширена Європа і Республіка Молдова.

Республіка Сербія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 16.02.2005 р.

Горан Алексич

Народився 7 вересня 1960 року в Римі (Італія). Закінчив юридичний факультет Белградського університету. Навчався на електротехнічному факультеті Київського політехнічного інституту. В 1991 р. закінчив юридичний факультет Белградського університету, річні студії для аспірантів. У 1993 р. захистив кандидатську дисертацію. У 1996 р. закінчив Дипломатичну академію у Відні.

Одружений. Володіє італійською, російською, англійською мовами.

1991 — третій секретар Дирекції країн руху неприєднання.

1992 — секретар делегації СФРЮ на XII Саміті країн руху неприєднання у м. Джакарта, Індонезія (серпень–вересень 1992 року).

1992–1993 — третій секретар, група з питань конференції по колишній Югославії; секретар робочої групи з питань етнічних спільнот та національних меншин конференції по колишній Югославії.

1993–1998 — третій секретар Дирекції з питань міжнародних організацій.

1998 — перший секретар Дирекції з питань міжнародних організацій.

1998–2001 — перший секретар Посольства СіЧ в м. Афіни, Грецька Республіка (ЗМІ та культура).

2001 — Тимчасовий Повірений у справах Посольства СіЧ в м. Афіни, Грецька Республіка.

2001–2003 — заступник директора Дирекції з питань багатосторонніх економічних відносин регіональної ініціативи у ранзі Першого радника.

2004 — начальник Протоколу МЗС Сербії і Чорногорії у ранзі Повноважного Міністра.

Словацька Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 03.2005 р.

Урбан Руснак

Народився 9 вересня 1967 року. Закінчив Московський інститут нафти і газу за спеціальністю «геологія нафти і газу». Володіє англійською, російською, турецькою, французькою та угорською мовами. Одружений, має двох синів.

1990–1992 — співробітник Інституту геології Словацької академії наук.

1992–1994 — співробітник, заступник начальника Другого територіального управління МЗС Словацької Республіки.

1994–1998 — заступник Посла Посольства Словацької Республіки в Туреччині.

1998–1999 — Управління аналізу і планування МЗС Словацької Республіки.

1999–2000 — директор Словацького інституту міжнародних досліджень.

2000–2003 — виконавчий директор міжнародної організації «Міжнародний Вишеградський фонд».

2003–2005 — заступник начальника Управління аналізу і планування МЗС Словацької Республіки.

Республіка Словенія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 5.10.2004 р.

Прімож Шеліго

Народився 11 вересня 1966 року.

Закінчив економічний факультет Люблянського університету, володіє англійською, російською та італійською мовами.

Неодружений.

1995–1999 — другий секретар Посольства Словенії в Москві.

1999–2000 — радник Міжнародного піклувального фонду допомоги жертвам розмінування та мін.

2000–2001 — перший секретар Посольства Словенії в Туреччині.

2001–2004 — начальник Управління Східної Європи МЗС Словенії.

Сполучені Штати Америки

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 07.2006 р.

Вільям Б. Тейлор Дж.

Народився 14 вересня 1947 року, Альбукерк, Нью Мексико. Володіє французькою, німецькою мовами. Освіта — Військова академія США, Вест Поїнт, Нью Йорк, Вища школа в Маунт Вернон, графство Ферфакс, Вірджинія — 1965–1969, школа управління ім. Кеннеді, Гарвардський Університет — 1975–1977.

Нагороди: Значок рейнджера — 1969, Військовоповітряні крила — 1969, Бойова медаль піхоти — 1970, Тризіркова медаль за службу у В'єтнамі — 1972, Бронзова зірка — 1972,

Медаль військовоповітряних сил з 6 дубовими гілками — 1972, Пілотні крила ротарі — 1973, Медаль пошани піхоти з дубовою гілкою — 1975, Медаль пошани острова Елліс — 2004.

1969–1975 — офіцер піхоти армії США, В'єтнам, Німеччина. 1977–1980 — директор офісу надзвичайних ситуацій Міністерства енергетики.

1980–1985 — помічник сенатора Біла Бредлі.

1985–1987 — директор мобілізаційного центру Інституту національних стратегічних досліджень, Національного військового університету, Вашингтон.

1987–1992 — заступник радника з питань оборони Місії США в НАТО.

1992–2002 — Офіс Координатора допомоги країнам колишнього Радянського Союзу, Державний департамент.

2002–2003 — координатор допомоги Посольства США в Кабулі, Афганістан. 2003–2004 — координатор з питань Афганістану, Державний департамент.

2004–2005 — директор Офісу реконструкції Іраку Посольства США в Багдаді, Ірак.

2005–2006 — Представник США в четвірці спеціальних посланників з питань вирішення конфлікту, Єрусалим, Ізраїль.

2006 — Головний радник Координатора з питань реконструкції та стабілізації, Державний департамент.

Республіка Туреччина

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2006 р.

Ердоган Шеріф Ішджан

Народився 14 квітня 1954 року, закінчив Середньосхідний технічний університет.

Володіє англійською та німецькою мовами. Одружений, має одну дитину.

1978–1980 — кандидат на посаду службовця, третій секретар консульського відділу МЗС Туреччини.

1980–1981 — військова служба.

1981 (серпень — грудень) — третій, другий секретар Головного управління з міжнародних економічних питань МЗС Туреччини.

1981–1983 — другий секретар Посольства

Туреччини в м. Доха.

1983–1987 — віце-консул, консул Генерального консульства Туреччини у м. Франкфурт-на-Майні.

1987–1989 — перший секретар відділу політичного планування; перший секретар відділу роззброєння МЗС Туреччини.

1993 — перший секретар, радник Посольства Туреччини у ФРН.

1993–1996 — директор з питань реєстрації; начальник відділу персоналу; особистий консультант радника МЗС Туреччини.

1996–1999 — генеральний консул Туреччини в Лондоні.

1999–2001 — заступник Постійного представника Туреччини у відділенні ООН в Женеві.

2001–2002 — начальник відділу офісу заступника начальника Генерального управління у справах Ради Європи та прав людини МЗС Туреччини.

2002–2005 — заступник начальника, начальник Генерального управління у справах Ради Європи та прав людини.

Угорська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 01.2007 р.

Андраш Баршонь

Народився 23 липня 1946 року, м. Будапешт. У 1988 році закінчив Будапештський університет економічних наук, економіст.

Володіє англійською, німецькою, італійською, російською, словацькою мовами.

1966–1969 — складач академічної друкарні.

1970–1973 — підготовник виробництва підприємства паперової промисловості.

1973–1978 — керівник виробництва

«Друкарні Зріні».

1978–1985 — співпрацівник профспілки друкарів.

1985–1989 — секретар профспілки «Друкарні Атенеум».

1989–2002 — голова профспілки працівників поліграфічної промисловості.

1990–1992 — головний касир Центральної ради профспілок Угорщини.

1992–1995 — речник Центральної ради профспілок Угорщини.

1994–1998 — член Виконавчої Комісії Європейського об'єднання профспілок працівників поліграфічної промисловості.

1995–1997 — член Ради директорів акціонерного товариства «Друкарня Кошут».

1994–1996 — заступник голови Парламентської Асамблеї Ради Європи.

1995–1998 — заступник голови Парламентської Асамблеї ОБСЄ.

1996–1999 — голова Комісії з питань політики Парламентської Асамблеї Ради Європи.

1994–1998 — заступник голови Комісії Державних Зборів УР у закордонних справах.

1994–2002 — депутат парламенту, член Комісії у закордонних справах.

1998–2002 — голова угорсько-австралійської секції Міжпарламентського Союзу.

1998–2002 — заступник керівника фракції у закордонних справах Угорської Соціалістичної Партії.

1998–2002 — член Комісії Державних Зборів УР з питань європейської інтеграції.

2001–2002 — голова Комісії з питань загальної політики та політики безпеки Парламентської Асамблеї ОБСЄ.

2002 — голова Комісії Ради Європи з моніторингу.

2002–2006 — державний секретар з питань політики Міністерства закордонних справ УР.

Республіка Узбекистан

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2006 р.

Хайдаров Ілхом Уткурович

Народився 22 серпня 1968 року. Закінчив Ташкентський державний університет, Міжнародну бавовняну школу (США) та Всеросійську академію зовнішньої торгівлі (РФ).

Володіє англійською, російською та французькою мовами. Одружений, має трьох дітей.

1992–1997 — співробітник Міністерства зовнішніх економічних зв'язків Узбецької РСР, заступник директора Республіканського зовнішньоторговельного об'єднання «Узпромшашімпекс».

1997–1999 — директор спільної узбецько-швейцарської маркетингової компанії «УЗДАН А.Г.», Женева, Швейцарія.

1999–2001 — начальник управління стратегічних досліджень Міністерства зовнішніх економічних зв'язків УзРСР (Республіки Узбекистан).

2001–2004 — Посольство Республіки Узбекистан у Бельгії, радник з торгово-економічних питань Місії Республіки Узбекистан при ЄЕС (Бельгія).

2004–2005 — начальник управління Агентства із зовнішніх економічних зв'язків Республіки Узбекистан.

2005 (січень—липень) — головний спеціаліст Інформаційно-аналітичного департаменту Кабінету Міністрів Республіки Узбекистан.

2005 (серпень—жовтень) — начальник Головного управління маркетингу, розвитку стійких партнерських відносин Міністерства зовнішніх економічних зв'язків, інвестицій та торгівлі Республіки Узбекистан.

2005–2006 — голова правління Державної акціонерної зовнішньоторговельної компанії «Узмарказімпекс».

Республіка Фінляндія

Надзвичайний та Повноважний Посол в Україні з 06.09.2007 р.

Крістер Міккелссон

Народився 27 березня 1957 року, Гельсінкі, Фінляндія. Магістр права, Університет Гельсінкі, 1985.

Одружений, має двох дорослих дітей.

Володіє шведською, фінською, англійською, німецькою, російською, іспанською, французькою мовами.

1986–1987 — аташе, адміністративний департамент, Міністерство закордонних справ (МЗС).

1987–1990 — аташе, Посольство Фінляндії, Мадрид; аташе, зовнішньоекономічний департамент, бюро з питань торгівлі з СРСР, МЗС; другий секретар, Посольство Фінляндії, Москва.

1990–1993 — перший секретар, Посольство Фінляндії, Бонн.

1993–1994 — Міжнародні навчальні курси, Institute Universitaire des Hautes Etudes Internationales, Женева (за спеціалізацією — політика безпеки).

1994–1995 — радник, Секретаріат у справах ЄС, МЗС.

1995–1997 — радник, Політичний департамент, МЗС.

1997–2000 — радник-посланник Посольства Фінляндії в Пекіні, КНР.

2000–2004 — керівник з управління персоналом, адміністративний департамент, МЗС.

2004–2007 — посланник та заступник Глави Місії, Посольство Фінляндії, Москва.

Французька Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 08.2008 р.

Жак Фор

Народився 31 січня 1947 року.

Диплом про вищу філологічну освіту, диплом Інституту політичних студій, диплом Національного інституту східних мов (китайська). Повноважний посланник 1-го класу. Кавалер Національного Ордена Заслуг.

Володіє англійською, німецькою, китайською, польською, російською, словацькою мовами.

1975–1977 — аташе, керівник канцелярії в Посольстві Франції в Улан-Баторі.

1977–1980 — у центральному апараті МЗС (Управління Європи).

1980–1981 — другий секретар Посольства Франції у Варшаві.

1981–1985 — перший секретар у тому самому Посольстві.

1985–1987 — у центральному апараті МЗС (Управління інформації і преси).

1987–1989 — (Управління Європи).

1989–1992 — в. о. заступника керівника Управління Східної і Центральної Європи.

1992–1994 — Надзвичайний і Повноважний Посол Франції в Тирані.

1994–1998 — Надзвичайний і Повноважний Посол Франції в Таллінні.

1998–2003 — заступник керівника в центральному апараті МЗС (Управління європейського співробітництва).

2003–2007 — Надзвичайний і Повноважний Посол Франції в Братиславі.

2007–2008 — керівник Управління континентальної Європи.

Республіка Хорватія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні
з 03.01.2007 р.

Желько Кірінчич

Народився 8 серпня 1959 року в Загребі, Республіка Хорватія. Факультет зовнішньої торгівлі Загребського університету (спеціальність: бізнес-управління і економіка).

Одружений, має доньку.

Нагороджений орденом Хорватського трилисника, пам'ятною медаллю «Вдячність Батьківщини».

1985–1989 — старший радник у видавничій компанії «Младост», Загреб.

1989–1991 — директор з питань експорту у видавничій компанії «Младост», Загреб.

1992–1993 — старший радник у Міністерстві торгівлі, Загреб.

1993–1994 — начальник Управління міжнародних економічних зв'язків, Міністерство економіки Республіки Хорватія.

1994–1995 — заступник міністра з міжнародних економічних зв'язків, Міністерство економіки Республіки Хорватія.

1995–1999 — Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Хорватія у Республіці Індонезія.

1999–2003 — Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Хорватія в Китайській Народній Республіці.

2004–2005 — керівник Управління двостороннього економічного співробітництва Міністерства закордонних справ Республіки Хорватія.

2005–2006 — директор Хорватської агенції зі сприяння експорту та інвестиціям, Загреб.

Чеська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2007 р.

Ярослав Башта

Народився 15 травня 1948 року в м. Пльзень, Чеська Республіка.

Одружений, має сина.

Закінчив Карлів університет, Прага.

1990–1993 — праця в Управлінні з питань охорони конституції та демократії.

1993–1996 — заступник директора Служби безпеки та інформації.

1996–1998 — депутат Палати депутатів, голова Постійної комісії з контролю за діяльністю Інформаційної служби безпеки, заступник голови Комітету з питань оборони та безпеки.

1998–2000 — обраний до парламенту, міністр без портфеля.

2000–2005 — Посол Чеської Республіки в Російській Федерації.

2005–2007 — перший заступник Міністра закордонних справ Чеської Республіки.

2007 — заступник Міністра закордонних справ Чеської Республіки.

Швейцарська Конфедерація

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2007 р.

Георг Цублер

Народився в 1949 році в містечку Мурі, кантон Ааргау. Після закінчення навчання в університеті Санкт-Галлена отримав диплом ліценціата політології та права.

1977 — дипломатична служба у Федеральному департаменті закордонних справ (ФДЗС) Швейцарії.

1979 — дипломатична посада в фінансово-економічному управлінні ФДЗС.

1983 — секретар з економічних питань Посольства Швейцарії в Югославії.

1986 — у складі швейцарської делегації при Організації з питань економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Париж.

1990 — Федеральне відомство з питань зовнішньоекономічних відносин Федерального департаменту економіки, очолював відділ країн Північної Америки та Південної Африки.

1994 — заступник глави місії Посольства Швейцарії у Швеції.

1997 — начальник відділу кадрового забезпечення, заступник начальника Управління кадрів Генерального секретаріату ФДЗС.

2000 — начальник Управління кадрів, заступник начальника управління ресурсного забезпечення Генерального секретаріату ФДЗС.

2002 — Надзвичайний і Повноважний Посол Швейцарії в Республіці Гана.

Королівство Швеція

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2009 р.

Стефан Гуллгрен

Народився 8 листопада 1968 року в місті Йончопінг, Швеція.

Закінчив Упсальський університет (1994 р.), магістр права.

Одружений.

Володіє англійською, російською, французькою, італійською мовами.

1990–1994 — навчання у департаменті східноєвропейських досліджень та департаменті слов'янських мов, Упсальський університет.

1989–1994 — факультет права, Упсальський університет, Швеція.

1993–1994 — дослідник, департамент східноєвропейських досліджень, Упсальський університет.

1994–1998 — другий секретар (політичні питання) Посольства Швеції, Москва.

1998–2002 — референт (відповідальність за політичні питання в Росії), заступник голови відділу країн Східної Європи Міністерства закордонних справ, Стокгольм.

2002–2004 — радник (політичні питання) Посольства Швеції, Москва.

2004–2005 — радник та голова відділу економіки та торгівлі Посольства Швеції, Москва.

2005–2007 — міністр-посланник та голова відділу економіки та торгівлі Посольства Швеції, Москва.

2007–2009 — міністр-посланник та заступник голови місії Посольства Швеції, Москва.

Японія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2008 р.

Тадаші Ідзава

У 1976 р. закінчив Токійський університет, юридичний факультет. 1982 — магістр державного управління, Школа державного управління ім. Кеннеді, Гарвардський університет.

1976–1982 — служба у Міністерстві міжнародної торгівлі та промисловості (ММТП).

1982–1988 — заступник директора відділу Америки, ММТП.

1988–1989 — заступник директора відділу загальної координації, Департамент промисловості, машинного обладнання та інформаційних технологій, ММТП.

1989–1991 — заступник директора відділу кадрів, ММТП.

1991–1994 — виконавчий директор Брюссельського офісу Японської асоціації експортерів машинного обладнання.

1994–1995 — директор відділу зв'язків з громадськістю, ММТП.

1995–1997 — директор відділу ядерної промисловості, ММТП.

1997–1999 — директор відділу регіонального співробітництва, Департамент торговельної політики, ММТП.

1999–2000 — директор відділу планування нафтової політики, ММТП.

2000–2002 — радник з питань торгівлі, промисловості та енергетики Посольства Японії у Вашингтоні, США.

2002–2003 — заступник генерального директора Департаменту міжнародної торговельної політики, Міністерство економіки, торгівлі та промисловості.

2003–2007 — віце-президент Японської агенції з міжнародного співробітництва (JICA).

2007–2008 — президент Японської організації зовнішньої торгівлі (JETRO).

Почесні консули іноземних держав в Україні

**Біографічні довідки подаються станом
на 1 квітня 2009 року. Дані про можливі зміни
у складі керівників дипломатичних місій разом
з біографічними довідками в наступних номерах
альманаху**

**При підготовці матеріалів використано дані
УДП МЗС України**

Почесний Консул Республіки Болівія в Україні

Тордойа Рохас Владімір Хосе

Народився 12 серпня 1959 року в м. Кочабамба, Болівія.

Одружений, має трьох дітей.

Володіє англійською, іспанською, російською, українською та італійською мовами.

1981–1985 — навчання в Київському технікумі легкої промисловості.

1985–1987 — праця в Індустріальному комплексі з виробництва взуття та шкіри в Болівії.

1987–1992 — студент Київського інституту легкої промисловості.

1993–2007 — представник іспанської фірми з експорту виробів із шкіри в м. Києві.

2003–2007 — власник взуттєвої фабрики у м. Києві.

2004 — ц. ч. — голова правління Акціонерного товариства закритого типу фірми «Данко».

2008 — ц. ч. — Почесний Консул Республіки Болівія в Україні.

Почесний Консул Республіки Гвінея в Україні

Рамін Мансуріян

Народився 3 березня 1966 року. В 1993 р. закінчив Тегеранський університет електроніки та інженерної техніки.

Одружений.

Володіє англійською, російською та перською мовами.

В Україні з 1994 р. з метою налагодження комерційних відносин з приватними та державними організаціями. З 2002 р. розпочав співпрацювати з країнами Близького Сходу та СНД як засновник ТОВ «Катех Інтернешнл Трейдинг».

2002 — зареєстровано представництво гвінейської компанії ДП «Юнайтед Трейд Компані» в Києві.

12.2008 — ц. ч. — Почесний Консул Республіки Гвінея в Україні.

Почесний Консул Республіки Екваторіальна Гвінея в Україні

Роман Челноков

Народився 10 січня 1964 року. В 1987 р. закінчив Київський інститут інженерів цивільної авіації.

Одружений, має трьох дітей.

Володіє англійською мовою.

1987–1989 — заступник голови профспілки студентів Київського інституту інженерів цивільної авіації.

1989–1992 — голова госпрозрахункового експериментального багатофункціонального об'єднання.

1992–1998 — президент ТОВ «Комерційна компанія ХЕМО Prize».

1993–1995 — президент ТОВ «Авіакомпанія «Київські авіалінії».

1998–2000 — менеджер-консультант ТОВ «Транспортна компанія «Інтертранс».

1998 — ц. ч. — голова ради директорів ТОВ «АХК «Авіахендлінг».

2000–2004 — голова ради директорів ТОВ «Карго Сервіс Центр».

2001–2006 — генеральний директор ТОВ «Кетерінг Сервіс».

2002 — ц. ч. — президент ТОВ «Авіаційний розрахунковий центр».

2007 — ц. ч. — голова наглядової ради ЗАТ «Авіакомпанія «Колумбус».

10.2007 — ц. ч. — Почесний Консул Республіки Екваторіальна Гвінея в Україні.

Почесний Консул Республіки Гватемала в Україні

Олексій Гончаров

Народився в м. Ростові-на-Дону 17 травня 1965 року.

В 1988 р. закінчив електромеханічний факультет Київського політехнічного інституту.

Одружений, має двох дітей.

Нагороджений відзнакою Президента України орденом «За заслуги» третього ступеня; за вагомий внесок в будівництво та роботу залізниць — «Почесний Залізничник»; за будівництво храму Вознесіння Господнього в місті Вишневому нагороджений Українською

Православною Церквою орденом Святого Рівноапостольного Князя Володимира, дипломом «За великий внесок у податкову реформу».

1988–1992 — інженер Виробничого об'єднання торговельного машинобудування «Томак».

1992–1993 — очолював транспортно-експедиційне підприємство ТОВ «Інтер-Контакт».

1993–2002 — віце-президент транспортно-експедиційного підприємства «Інтер-Контакт».

2002 — ц. ч. — президент транспортно-експедиційного підприємства «Інтер-Контакт».

2007 — ц. ч. — Почесний Консул Республіки Гватемала в Україні.

Почесний Консул Королівства Ірландії в Україні

Володимир Сай

Народився 25 грудня 1954 року в м. Києві.
В 1978 р. закінчив Київський інститут інженерів цивільної авіації.

Одружений, має дочку.

1978–1981 — працював в Астраханському об'єднаному авіазагоні.

1981–1991 — старший інженер льотного загону, начальник штабу льотного загону, начальник штабу льотного комплексу Бориспільського об'єднаного авіазагону.

1991 — ц. ч. — генеральний директор спільного підприємства Бориспільського об'єднаного авіазагону та Ірландської державної компанії Aer Rianta International.

2000 — ц. ч. — Почесний Консул Королівства Ірландії в Україні.

Почесний Консул Республіки Казахстан в Україні (м. Львів)

Галина Маслюк

Має три вищі освіти: Національний університет «Львівська Політехніка», Львівська комерційна академія, Національна академія державного управління при Президентові України (Львівський регіональний інститут державного управління).

Заміжня, має сина.

З 1995 року очолює компанію «Галнафто-Інвест».

2008 — ц. ч. — Почесний Консул Республіки Казахстан в Україні (м. Львів).

Почесний Консул Республіки Казахстан в Україні (м. Одеса)

Віктор Богатир

Народився 1936 р. в м. Харкові.
Закінчив Харківський інститут інженерів залізничного транспорту.

Одружений, має дві доньки.

Член-кореспондент Міжнародної кадрової академії при Раді Європи і ЮНЕСКО (м. Київ).

Автор кількох книжок із суспільно-політичної тематики.

В м. Кривий Ріг працював майстром, начальником дільниці, начальником великого будівельного управління.

1970–1977 — голова Дзержинського, Саксаганського райвиконкомів.

1977–1979 — слухач Академії суспільних наук при ЦК КПРС.

1979–1984 — перший секретар Долгінцевського райкому партії, м. Кривий Ріг.

1984–1991 — другий секретар Криворізького міськкому партії.

1991–1994 — голова Дніпропетровської облради.

1994–2000 — Посол України в Республіці Казахстан.

2009 — ц. ч. — Почесний Консул Республіки Казахстан в Україні (м. Одеса).

Почесний Консул Республіки Кіпр в Україні (м. Маріуполь)

Костянтин Балабанов

Народився 1949 р. в с. Малоянісоль Донецької області.

Доктор політичних наук, професор. Автор понад 120 наукових праць. Фахівець у галузі теорії та історії міжнародних відносин, міждержавного співробітництва та проблем євроінтеграції.

Член-кореспондент Філологічного товариства «Парнас» Афінської академії (Греція) 2007 р., член-кореспондент Пелоританської академії (Італія) 2008 р., заслужений працівник освіти України. Член правління Асоціації європейських університетів «ЕМОС», Ради директорів Європейської організації публічного права, виконкому Маріупольської міської ради, заступник голови Федерації грецьких товариств України.

Нагороджений орденами: «За заслуги» I, II, III ступеня; «Святого рівноапостольного князя Володимира» II ступеня; «Слава і Честь» (одна з найвищих державних нагород Греції) та орденом Італійської Республіки («Зірка італійської солідарності» (2008)). Почесний громадянин м. Асклепійон (Греція) і м. Маріуполя, має почесний міжнародний титул «Посланець елінізму».

1982–1992 — асистент, старший викладач, доцент Донецького державного університету.

1992–2004 — ректор Маріупольського гуманітарного інституту.

2004 — ц. ч. — ректор Маріупольського державного гуманітарного університету.

2006 — ц. ч. — Почесний Консул Республіки Кіпр у Маріуполі.

Почесний Консул Республіки Кіпр в Україні

Дуаєн почесних консулів

Юрій Гетьманенко

Народився на Луганщині 9 липня 1951 р.
У 1969 р. закінчив професійно-технічне училище і в цьому ж році розпочав свою трудову діяльність горновим Алчевського металургійного заводу, де працював до призову на строкову службу у лави Збройних сил.

1974–1980 — навчання в Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка на юридичному факультеті.

1980–1994 — працював у Прокуратурі м. Києва. За роки успішної роботи в органах прокуратури був нагороджений почесним званням «Заслужений юрист України». З 1994 — обіймає керівні посади Комерційного банку «Експобанк». У березні 1994 р. обраний головою Ради Кредитно-фінансової спілки «Експобанк».

З березня 1998 р. обіймав посаду президента КФС «Експобанк». З червня 2005 р. призначений головою Правління Комерційного банку «Експобанк». Член біржового комітету ЗАТ «Українська міжбанківська валютна біржа». Член спостережної ради Асоціації «Український Кредитно-банківський Союз».

1995 р. Президентом Республіки Кіпр вручено екзекватуру про призначення Почесним Консулом Республіки Кіпр в Україні.

2005 р. за результатами Української Рейтингової Агенції та ВД «Галицькі контракти» визнаний найбільш успішним топ-менеджером української економіки. Нагороджений дипломом за запровадження інноваційних технологій, розвиток бренда.

2007 р. Київський міський голова відзначив Почесною грамотою за вагомий особистий внесок у розвиток банківської системи міста Києва.

Нагороджений орденом «Святого рівноапостольного князя Володимира» I, II та III ступенів, Ювілейним орденом «Різдво Христове—2000».

Почесний Консул Латвійської Республіки в Україні (м. Одеса)

Олена Алексенко

Народилася у 1961 році в селищі Гвардійське Дніпропетровської області.

Зросла в Німеччині.

Освіта вища, медичний інститут. Займалася дослідженнями в сфері інтегративної і енерго-інформаційної медицини.

Працювала в Москві (Росія), Ризі (Латвія), Улан-Баторі (Монголія).

Створила в Одесі міську організацію «Центр соціальної адаптації молоді «Здоровье Века», яка займається розробкою і практичною реалізацією проектів, направлених на пошуки шляхів вирішення проблем підлітків, молоді, дітей-інвалідів і дітей із малозабезпечених сімей. На сьогодні проводиться лікування дітей Латвії з діагнозом ДЦП в Одесі, в Центрі реабілітації дітей-інвалідів і лікування хворих дітей з України в центрі реїттерапії в Латвії.

Автор і ініціатор благодійного проекту з реїттерапії в Україні.

Об'єднала латиську діаспору в «Асоціацію Латишів Півдня України».

Проект, здійснюваний на сьогодні, — робота над книгою «Історія латиської діаспори в Україні».

Автор і ініціатор культурного проекту Україна–Латвія, в рамках якого проводяться виставки талановитих художників та скульпторів України і Латвії.

Співзасновник туристичної компанії «Лоренса Тревел», основний напрямок діяльності — медичний туризм, у тому числі — медичні благодійні проекти.

Нагороджена державною нагородою Латвійської Республіки — орденом «Хрест Признання» III ступеня.

2004 — ц. ч. — Почесний Консул Латвійської Республіки в Одесі.

Почесний Консул Литовської Республіки в Україні (м. Житомир)

Євген Лавров

Народився 1 січня 1947 року в м. Луцьку. В 1986 році закінчив Харківський інженерно-економічний інститут. Володіє англійською мовою. Членкор Української академії наук національного прогресу, 1999 р. Заслужений працівник промисловості України, 1996 р.

1965–1966 — слюсар шахти № 12 тресту «Орджонікідзевугілля». 1966–1968 — служба в Радянській Армії.

1968–1977 — слюсар, начальник цивільної оборони, гірничий майстер, помічник, заступник начальника дільниці шахти тресту «Орджонікідзевугілля».

1977–1989 — старший інженер, заступник директора виробничого об'єднання «Орджонікідзевугілля».

1989–1990 — заступник директора з будівництва птахофабрики «Єнакіївська» ВО «Донецькптахопром».

1990–1993 — директор комбінату будівельних матеріалів в м. Костянтинівці. 1993–1997 — генеральний директор виробничо-інвестиційної компанії «Єнагро», м. Артемівськ.

1997–1998 — голова правління, президент ВАТ «Донецькптахопром».

1998–2000 — заступник, перший заступник голови правління Державної акціонерної компанії «Хліб України», м. Київ.

2000–2002 — генеральний директор дочірнього підприємства виробничо-збутового підприємства «Нафтогаз України».

2002–2003 — заступник генерального директора представництва компанії REEF HOLDING PLC Великобританії.

2003–2004 — генеральний директор ТОВ «Хліб Києва».

2004–2005 — голова Державного департаменту продовольства.

2005 — ц. ч. — президент ТОВ «Хліб Києва».

2006 — ц. ч. Почесний Консул Литовської Республіки в м. Житомирі.

Почесний Консул Литовської Республіки в Україні (м. Львів)

Віталій Антонов

Народився 12 грудня 1962 р. у м. Стрий Львівської області.

1988 р. закінчив факультет фінансів та кредиту Тернопільського фінансово-економічного інституту.

Кандидат у майстри спорту з альпінізму, кандидат у майстри спорту зі скелелазіння.

1991–1992 — голова Львівської обласної рятувальної служби Товариства Червоного Хреста.

1992–1995 — директор підприємства «Карат».

1995–1997 — генеральний директор АТ «Галнафтогаз».

1997–2001 — Президент АТ «Галнафтогаз».

1999–2000 — Українська спілка промисловців та підприємців, голова комісії з питань паливно-енергетичного комплексу України.

2001 — голова наглядової ради ВАТ «Концерн «Галнафтогаз».

2001 — голова Українсько-Литовського фонду імені Тараса Шевченка.

2004 — президент «Універсальної інвестиційної групи».

2008 — голова наглядової ради ВАТ «Страхова компанія «Універсальна».

1999 — Почесний Консул, від 2007 — Генеральний Почесний Консул Литовської Республіки у Львові.

Почесний Консул Литовської Республіки в Україні (м. Херсон)

Віктор Попов

Народився 10 липня 1954 року в м. Рус-таві Грузинської РСР.

У 1976 році закінчив Тюменський інженерно-будівельний інститут.

Одружений. Має двох синів.

2003–2005 — навчання в Київському університеті ринкових відносин, Київській банківській школі.

Нагороджений: «Золотий Знак» УСПП (2005), «Знак Пошани» (2004).

1976–1981 — майстер БПМК-565 тресту «Коховсільспецмонтаж».

1981–1988 — на будівництві нафтогазового комплексу в районах Крайньої Півночі.

1988–1989 — голова правління кооперативу «Моноліт», м. Херсон.

1989 — ц. ч. — голова правління концерну «Співдружність», м. Херсон.

2001 — радник прем'єр-міністра України із суспільної діяльності.

2005 — радник першого віце-прем'єр-міністра України із суспільної діяльності.

2006 — позаштатний радник секретаря Ради національної безпеки й оборони України.

2008 — ц. ч. — Почесний Консул Литовської Республіки в м. Херсоні.

Почесний Консул Королівства Таїланд в Україні

Михайло Радущий

Народився 5 грудня 1968 року.

В 1988 р. закінчив Київське вище медичне училище ім. Гаврося, в 2007 р. — Національний університет фізичної культури та спорту (факультет реабілітації).

Член Вищої Медичної Ради МОЗ України (2005). Член наглядової ради державної установи «Інститут раку» (2008).

1987–1989 — працював на Київській станції швидкої допомоги.

1989–1993 — заступник директора «Київконцерт».

1993 — президент медичної клініки «Борис».

2009 — ц. ч. — перший помічник-керівник групи радників Київського міського голови.

2007 — ц. ч. — Почесний Консул Королівства Таїланд в Україні.

Почесний Консул Федеративної Республіки Німеччина в Україні (м. Донецьк)

Віктор Калашніков

Народився 24 серпня 1939 р. в с. Підгорівка на Луганщині.

В 1967 р. закінчив Донецький національний технічний університет.

Заслужений працівник народної освіти України (1996), академік Української Технологічної Академії (2002), почесний доктор Магдебурзького Отто фон Гуеріке університету (2005).

Нагороджений орденом «Хрест за заслуги на стрічці» Федеративної Республіки Німеччина (2001).

1970–1973 — аспірант Магдебурзького Отто-фон-Геріке університету.

1988 — навчання в технічному університеті м. Брауншвейг, ФРН.

1992 — ц. ч. — декан Німецького технічного факультету Донецького національного технічного університету.

1998–2007 — керівник Інженерно-технічного Центру «Сіменс Україна» у м. Донецьку.

2007 — ц. ч. — координатор програми ДП «Сіменс Україна» — «Наука для бізнесу».

2003 — ц. ч. — Почесний Консул Федеративної Республіки Німеччина у м. Донецьку.

Почесний Консул Федеративної Республіки Німеччина (м. Одеса)

Олександр Кифак

Народився 7 березня 1964 року у Вінницькій області.

Одружений. Має двох дітей.

Член правління Асоціації юристів України, віце-президент Спілки адвокатів України.

1984–1986 — служба в Радянській Армії.

1986–1991 — навчання в Одеському державному університеті на юридичному факультеті.

Будучи студентом старших курсів університету почав приватну юридичну практику, працював в апараті депутата Верховної Ради СРСР.

Заснував юридичну фірму «АНК», яка протягом 12 років входить у рейтинг провідних юридичних фірм України та є найбільшою на півдні України та в Криму.

2008 — ц. ч. — Почесний Консул Федеративної Республіки Німеччина в м. Одесі.

Почесний Консул Республіки Панама в Україні

Данило Курдельчук

Народився 2 січня 1944 року в с. Куликовичі Маневицького району Волинської області.

В 1967 р. закінчив юридичний факультет (відділення міжнародного права) Київського державного університету ім. Т. Шевченка.

Довірений адвокат Посольства Австрійської Республіки в Україні. Почесний член правління Українсько-американської асоціації юристів. Член Ради товаровиробників та роботодавців при Президентові України (1996–2000), член Президентської Ради Української асоціації міжнародного права, віце-президент Світового конгресу українських юристів, заступник голови Союзу юристів України, член правління Спілки адвокатів України (1994–1998), член Комітету управління Української правничої фундації (1997–2000), член Національної комісії зі зміцнення законності та верховенства права при Президентові України, член Дипломатичного клубу фонду «Open Ukraine», голова Міжнародного громадського об'єднання «Волинське братство», співзасновник Міжнародного благодійного фонду «Дитяче серце» та низки інших благодійних організацій.

Кращий адвокат року в Україні (2003), має почесні звання «Заслужений юрист України» (1987) та «Народний посол України» (1999).

Нагороджений Почесною Грамотою Верховної Ради України «За особливі заслуги перед Українським народом», Почесною відзнакою МЗС України II ступеня, «Знаком Пошани» київського міського голови, Золотою відзнакою Міжнародного фонду юристів, медаллю Спілки адвокатів України «За заслуги в розвитку адвокатури».

Відзначений орденами Української Православної Церкви Святого рівноапостольного князя Володимира та Преподобного Нестора Літописця.

Нагороджений орденами «За заслуги» III ступеня (2000), II ступеня (2003) та I ступеня (2008).

1967–1977 — консультант Представництва Ін'юрколегії.

1977–1987 — заступник Уповноваженого Ін'юрколегії в Українській та Молдавській РСР.

1987–1991 — Уповноважений Ін'юрколегії в Українській та Молдавській РСР.

1991–1994 — голова Президії новоствореної Укрін'юрколегії.

1994 — ц. ч. — президент Укрін'юрколегії.

1994 — член наглядової ради Українського національного фонду «Взаєморозуміння та примирення» при Кабінеті Міністрів України.

1999–2001 — член наглядової ради фонду ФРН «Пам'ять, відповідальність та майбутнє».

2002 — ц. ч. — Почесний Консул Республіки Панама в Україні.

Почесний Консул Південно-Африканської Республіки в Україні (м. Одеса)

Лариса Поплавська

Народилася 17 червня 1946 року в м. Одесі.

Володіє англійською, німецькою та італійською мовами.

Нагороджена: Почесним знаком одеського міського голови «Подяка», Почесним знаком Одеської обласної державної адміністрації; переможець у номінації «Людина Всесвіту» в міжнародному конкурсі «Арка-Тріумф-2006».

Працювала: викладачем англійської мови в одеському Будинку вчених, 17 років — у Чорноморському пароплаванні перекладачем.

1965 — Технікум промислової автоматики.

1979 — Одеський університет, факультет романо-германської філології (англійська мова).

1995–05.04.2001 — президент товариства дружби Україна–ПАР.

05.04.2001 — ц. ч. — Почесний Консул Південно-Африканської Республіки в м. Одесі.

Почесний Консул Російської Федерації в Україні (м. Чернігів)

Вагіф Алієв

Народився 13 червня 1959 року. В 2005 р. закінчив Херсонський інститут бізнесу та права.

Володіє азербайджанською та турецькою мовами.

Нагороджено відзнакою Президента України «Орден князя Ярослава Мудрого» V ступеня.

1995–2003 — суб'єкт підприємницької діяльності з будівельної справи.

2003 — ц. ч. — голова наглядової ради ЗАТ «Мандарин Плаза».

2007 — ц. ч. — Почесний Консул РФ у м. Чернігові та Чернігівській області.

Почесний Консул Сирійської Арабської Республіки в Україні

Алі Ісса

Народився 8 жовтня 1960 р. Освіта вища.
Одружений, має двох дітей.

З 1998 р. є головою сирійської діаспори
в Одесі й Одеській області, а з 2004 р. — в
Україні. Член Сирійсько-української бізнес-
ради.

1987 — засновує власну компанію в Сирії
та СП в Україні.

28.04.2008 — ц. ч. — Почесний Консул
Сирійської Арабської Республіки в Україні.

Почесний Консул Республіки Словенія в Україні (м. Львів)

Юлія Мізрах

Народилася 2 квітня 1973 року в м. Прилуках.

Здобула вищу економічну освіту за кваліфікацією «магістр» та продовжила навчання в аспірантурі Одеського державного економічного університету.

Займається благодійництвом. Захоплюється мистецтвом.

Протягом трудового стажу очолювала представництва декількох іноземних компаній.

2006 — ц. ч. — Почесний Консул Республіки Словенія у м. Львові.

Почесний Консул Республіки Словенія (м. Харків)

Анатолій Бондаренко

Народився 27 липня 1965 року в Харкові. В 1990 році закінчив Харківський державний університет ім. Каразіна за спеціальністю економіка, аспірантуру. Доктор філософії з економічних наук.

Одружений, має сина.

Володіє англійською мовою.

1980–1983 — студент економічного факультету Харківського текстильного технікуму.

1983–1990 — студент Харківського державного університету ім. Каразіна.

1984–1986 — служба в Радянській Армії.

1990–1993 — навчання в аспірантурі Харківського державного університету ім. Каразіна.

1991–1995 — секретар міського комітету комсомолу м. Харкова.

1995 — доцент кафедри економіки та фінансів Харківського інституту бізнесу та менеджменту.

1998–2001 — виконавчий директор ТОВ «Білдинг-Сервіс».

2001 — ц. ч. — голова наглядової ради ВАТ «Півден-спецбуд».

2007 — ц. ч. — Почесний Консул Республіки Словенія в Харкові.

Почесний Консул Східної Республіки Уругвай в Україні

Олена Подолева

В 1976 р. закінчила економічний факультет, в 1980 р. — аспірантуру Ленінградського державного університету.

Автор понад 80 наукових праць. Професор (1997), заслужений економіст України (2004), віце-президент Торгово-промислової палати України, ректор Міжнародної академії фінансів та інвестицій.

Член двосторонніх міжурядових українсько-австрійської, українсько-фінської та українсько-узбецької комісій. Заступник голови Громадської ради при Державному агентстві України з інвестицій та інновацій. Член Консультативної ради Південно-європейського науково-дослідного центру Шеффілдського університету.

1981–1987 — старший викладач, доцент Донецького вищого військового політичного училища.

1987–1992 — доцент, декан факультету Інституту підвищення кваліфікації керівників при Кабінеті Міністрів України.

1992–1995 — завідувач кафедри соціальних проблем Академії управління при Президентові України.

1995–2004 — начальник управління Торгово-промислової палати України, радник президента Торгово-промислової палати України.

2004 — ц. ч. — віце-президент Торгово-промислової палати України.

2006 — ц. ч. — ректор Міжнародної академії фінансів та інвестицій (за сумісництвом).

2008 — ц. ч. — Почесний Консул Східної Республіки Уругвай в Україні.

Почесний Консул Центральноафриканської Республіки в Україні

Олександр Бондаренко

Народився 4 листопада 1959 року у селі Ілларіонове Синельниківського району Дніпропетровської області.

В 1981 році закінчив Дніпропетровський металургійний інститут. В 2001 році закінчив Запорізький гуманітарний університет. Кандидат економічних наук, доцент. Магістр технічних наук. Почесний доктор наук Запорізького державного університету.

1981–1984 — інженер, майстер, виконавчий на будівництві Рівненської та Запорізької АЕС, трест «Південенергомонтаж».

1984–1987 — керівник комсомольського штабу на будівництві Запорізької АЕС, інструктор, завідувач відділу Запорізького обкому ЛКСМУ.

1987–1989 — заступник завідувача відділу робітничої молоді, соціально-економічних проблем молоді ЦК ЛКСМУ.

1989 — перший секретар Запорізького обкому ЛКСМУ України.

1991–1999 — президент акціонерного товариства «Корпорація Хортиця».

2000–2001 — генеральний директор ТОВ «Нова Хортиця».

2001–2006 — викладач, старший викладач, доцент Запорізького муніципального університету ЗІДМУ.

2006–2008 — перший заступник, виконавчий директор, директор ВП «Атомкомплект» ДП НАЕК «Енергоатом».

04.2008–10.2008 — доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

1995 — ц. ч. — Почесний Консул Центральноафриканської Республіки в Україні.

Почесний Консул Республіки Чилі в Україні

Володимир Поляченко

Народився 14 серпня 1938 р. у м. Києві. У 1961 р. закінчив Київський інженерно-будівельний інститут за фахом інженер-будівельник-технолог.

Одружений. Має сина та доньку.

Автор багатьох статей та публікацій, співавтор підручника «Основи житлової економіки», співавтор методики «Нетрадиційні методи організації будівництва в період переходу до ринкових відносин».

Герой України (2003). Дійсний член Академії будівництва України, професор.

Заслужений будівельник України (1992).

Нагороджений «Орденем князя Ярослава Мудрого» V ступеня (2008), орденом «Знак Пошани», срібним «Орденем св. князя Володимира» II ступеня (1999), повний кавалер ордена «За заслуги» (1996, 1998). Почесний громадянин міста Києва. Нагороджений Почесними грамотами КМУ (2000, 2003). Лауреат Державної премії в галузі архітектури (2003). Член Ради НБУ (2008). Нагороджений вищою державною нагородою Чилі Орденем Бернардо О'Хігінса в ступені «Великий хрест» (2008). Нагороджений Почесною відзнакою МЗС України I ступеня (2008).

1961–1972 — майстер на заводі залізобетонних виробів № 2 тресту «Буддеталь» Головкиївміськбуду, головний технолог, головний інженер, директор заводу залізобетонних виробів № 4 тресту «Буддеталь».

1972–1979 — директор заводу залізобетонних виробів № 5, керуючий трестом «Буддеталь».

1979–1982 — заступник начальника Головкиївміськбуду.

1982–1988 — начальник управління «Київрембуд» при Київському міськвиконкомі.

1988–1992 — перший заступник начальника Головкиївміськбуду.

1992–1995 — президент корпорації «Київміськбуд».

1995–2006 — президент холдингової компанії «Київміськбуд».

2003–2006 — радник прем'єр-міністра України на громадських засадах.

1998–2006 — депутат Київської міськради.

2006 — народний депутат України V скликання.

2007 — народний депутат України VI скликання, перший заступник голови Комітету будівництва, містобудування і житлово-комунального господарства та регіональної політики.

2007 — ц. ч. — Почесний Консул Республіки Чилі в Україні.

З ВІДСТАНИ ЄТОЛІТЬ

Володимир Головченко

Народився 1962 р. в селі Кам'яні Потіки Кременчуцького району Полтавської області. Закінчив з відзнакою історичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Доктор політології, професор кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин, автор понад 80 наукових і навчально-методичних праць з історії зовнішньої політики й міжнародних відносин, дипломатичної та політичної історії України, зокрема монографій «Від «Самостійної України» до Союзу Визволення України: нариси з історії української соціал-демократії початку XX ст.» (1996), «Історія української дипломатії XX століття у постатях» (2001), «Дипломатична історія України (від найдавніших часів до XIX століття)» (2007, у співавт.).

УКРАЇНА І СВІТ: ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ Й КУЛЬТУРИ

Україна — рубіжна держава, що відбито не лише в її назві, а й у розташуванні на заході Великого євразійського степу, що простягнувся від Середньодунайської низовини до сопок Маньчжурії. Її територією проходять так звані «розломи» між західно-християнським, православно-слов'янським та ісламським цивілізаційними угрупованнями, що яскраво виражається в зовнішньополітичних орієнтаціях різних регіонів нашої держави. Рубіжна біполярність України виявляється навіть у розташуванні на її території географічного центру Європи в Карпатах і євразійського геополітичного полюса в Криму. Таким чином, Україна знаходиться на геополітичній вісі континенту, що з'єднує європейську й азійську системи, водночас вона входить і до так званого євразійського діаметра: Португалія — Ірландія — Франція — Німеччина — Польща — Україна — Росія — Китай — М'янма — Таїланд — Малайзія — Сінгапур.

За влучним визначенням визнаного класика сучасної політології міжнародних відносин З. Бжезинського, така об'єктивна геополітична реальність, по суті, перетворює Україну на геополітичний центр¹, на державу, чиє значення впливає не з її воєнно-економічної могутності та мотивації дій на міжнародній арені, а з важливості місця розташування та наслідків її потенційної вразливості з боку геостратегічних потуг. Ними на сьогодні для нашої держави є США, Західна («Стара») Європа (які на даний час представляють все більш чітко окреслену євроатлантичну спільноту) та Росія. Регіональна ж значимість України нині зумовлена важливістю функцій комунікаційної ланки між технологічно надрозвиненою Європою й багатими на ресурси регіонами Близького та Середнього Сходу, Кавказу й Центральної Азії (на стан справ у останньому регіоні великий вплив має зростаючий китайський «центр сили»).

Але постановка в історико-політичній ретроспективі питання «Україна між Сходом і Заходом», коли розглядається місце цивілізаційних впливів або, за термінологією І. Лисяка-Рудницького, «первнів» у формуванні українства², на нашу думку, є неприйнятною. Україна завжди виступала законним членом як грецько-візантійської, так і західної культур, перманентно намагаючись творчо синтезувати ці дві традиції, передусім, у величній епохи своєї історії, — за Київської Русі та Козаччини XVII–XVIII ст. Безперспективно (у науковому й пізнавальному планах) говорити про Україну з показною доброзичливістю, як це полюбляють робити відомі іноземні політики й дипломати, але водночас як про націю й державу, що завжди прагнула кудись прихилитися. Без критичного вивчення й урахування її власних історичних інтересів — державницьких, геополітичних, цивілізаційних, соціально-економічних — неможливо зрозуміти той принциповий факт, що сучасне становлення України як суверенної держави — природний і логічний підсумок її минулого шляху.

Ще майже тисячу років тому, при урочистому освяченні головного на Русі храму — Софії Київської, перед великим князем Ярославом Мудрим, його родиною і двором зі «Словом про закон і благодать» виступив Іларіон — пресвітер палацової церкви Апостолів у князівській заміській резиденції в Берестові, якому невдовзі судилося стати першим митрополитом-русином (1044–1053 рр.), а після зміщення з кафедри на вимогу Візантії —

під іменем ченця Никона Великого зміцнити традицію вітчизняного літописання й очолити славетний Печерський монастир. У своїй промові відомий філософ і книжник сформулював патріотичну версію всесвітньої історії, відвівши в ній почесне місце Київській державі та пророкуючи величне майбутнє її народові.

З вичерпною ємністю й водночас лаконічністю великокняжий духівник окреслив місце Русі та її правителів у тогочасній Ойкумені: «Всі краї, і городи, і народи почитають і славлять кожний свого учителя, того, що навчив їх православній вірі. Похвалімо ж і ми, по силі нашій, хоч малими похвалами, того, хто велике і дивне діло сотворив, нашого вчителя і наставника, великого кагана нашої землі Володимира, онука старого Ігоря, а сина славного Святослава, про мужність і хоробрість якого в літа його володарювання слух пройшов по багатьох сторонах, а звитяги його і могутність поминаються й пам'ятаються ще й ніні. **Не в худорідній бо і невідомій землі володарював той, а в Руській, про яку відати і чути на всі чотири кінці землі** (виділено нами. — Авт.)»³.

За багато століть до епохи позитивізму й практичного оформлення дипломатії та науки міжнародних відносин, політичної соціології, маркетингу й іміджології чільний представник своєї рідної духовної академії, що гуртувалася навколо Ярослава Мудрого, вловив сутність, за сучасною термінологією, позиціонування Русі на зламі раннього й розвиненого Середньовіччя як створення та підтримки у різних сегментах свідомості на національному та регіональному рівнях символічних ознак образу країни та її лідерів у якості провідних суб'єктів міжнародних відносин.

Оспівана в билинах і скандинавських сагах, звеличена вітчизняними літописами, описана у візантійських і західноєвропейських хроніках, окреслена на картах арабських і перських географів, Київська Русь за доби її активної територіальної експансії й відносно адміністративної централізації кінця IX — першої третини XII ст. була чи не найбільшою за площею державою середньовічної Європи (близько 1,1 млн км² з населенням 4,5 млн чол.). В історії Східної Європи їй належить особливе місце, аналогічне тому, що займала в історії Західної Європи імперія Карла Великого і Людовіка I Побожного 800—

843 рр. — пряма попередниця сучасних Франції, Німеччини, Італії, Швейцарії, Бельгії, Нідерландів і Люксембургу.

Обіймаючи величезну територію — від Балтики й Льодовитого океану до Чорного моря і від Карпат до Волги, — Русь становила історично важливу контактну зону між Арабським Сходом і Західною Європою, Візантією і Скандинавією. Це обумовило досить швидке входження її у загальноєвропейський історико-культурний ландшафт і систему міжнародних відносин розвиненого середньовіччя.

Важко переоцінити внесок Київської Русі до політичної й дипломатичної історії середньовічних Європи та Азії. Про сильну східнослов'янську державу заговорили в різних частинах Старого Світу. Відомості арабських і візантійських авторів, дані скандинавських саг, французькі епічні твори (лише у 28 французьких *chansons de geste* «Русь» згадується всього близько 70 разів), представляють Київську державу як могутню країну, що займає важливе місце в системі європейських політичних і економічних зв'язків. Багдадець Аль-Масуді ще в середині IX ст. в енциклопедичному творі «Промивальні золота і рудники самоцвітів» повідомляв, що руси «утворюють великий народ»⁴. Знаменитий старофранцузький лицарський епос «Пісня про Роланда» (бл. 1170 р.) свідчить про участь руських дружин у війні проти Карла Великого. Візантійський історик і державний діяч XII–XIII ст. Микита Хоніат у своїй «Хроніці» відзначав, що «християннійший» руський народ врятував Візантію від нашествия половців⁵.

Одночасно з міжнародним визнанням Русі зростало й міцніло усвідомлення власної причетності до світової історії, розуміння свого місця в системі міжнародних відносин тогочасного світу. Не випадково на монетах Володимира Святославича початку XI ст. великий київський князь зображений як візантійський імператор. У той час як західноєвропейські країни живилися різними байками про далекі країни Сходу, київський літописець знав уже, що «з Русі можна йти по Волзі в Болгари і в Хваліси (Каспій. — *Авт.*) і на схід дійти в жереб Симів (Хорезм. — *Авт.*)». Той же літописець підкреслює, що Західною Двіною можна було пливати «у Варяги, з Варяг до Рима, від Рима до племені Хамова (Африки)»⁶. Так окреслювалося те міжнародне середовище, центром для якого була Київська Русь, навряд чи

будь-яка інша держава Європи або ж Азії могла помірятися такими критеріями з Руссю.

Стратегічним зовнішньополітичним завданням перших Рюриковичів (Ігоря й Ольги, їхнього сина Святослава Завойовника та його прямих спадкоємців — Володимира Великого і Ярослава Мудрого) було утвердження Русі як східноєвропейського силового центру християнської Ойкумени, рівновеликого візантійській наддержаві й Римській імперії (з сер. XIII ст. — «Священна Римська імперія», з XV ст. — «Священна Римська імперія німецької нації»), відродженій коронацією німецького монарха Оттона I (під іменем Августа) в Римі 2 лютого 962 р. В напруженій боротьбі за реалізацію такої масштабної мети київські правителі випробували багатий арсенал як мирних (дипломатичних), так і воєнних (силових) засобів. Причому на відміну від більшості держав доби Раннього Середньовіччя, що в зовнішньополітичних питаннях віддавали очевидну перевагу силі, Русь досить вміло комбінувала бойові дії з переговорним процесом.

Чи не першим переконливим свідченням упевненого виходу суверенної Русі на міжнародну арену стала звістка Бертинських анналів (блискучої літописної пам'ятки «Каролінгського відродження» IX ст.) про прибуття у травні 839 р. до франкського імператора Людовіка I Побожного в Інгельгейм посольства візантійського імператора Феофіла. Як зазначив автор хроніки єпископ Пруденцій, у листі Феофіла йшлося про «якихось [людей], котрі говорили, що їх, тобто їхній народ, зовуть Рос [Rhos], і котрих, як вони говорили, цар їхній на ймення Хакан [Chacanus], відправив до нього [Феофіла] заради дружби».

Правитель Візантії прохав Людовіка Побожного, щоб той «милостиво дав їм можливість повернутися [в свою країну] і охорону по всій своїй імперії, оскільки шляхи, якими вони прибули до нього в Константинополь, йшли серед варварів, ...і він не хотів би, щоб вони, повертаючись ними, потрапили в небезпеку». Людовик наказав з'ясувати, хто були ті посліроси, і ретельне розслідування показало, що вони «належать до народності шведської [eos gentis esse Sueonum]». Вважаючи їх «швидше розвідниками», як у Візантії, так і в його імперії, Людовик вирішив затримати «гостей», «щоб можна було достовірно дізнатися, чи з добрими намірами вони прийшли туди чи

ні»⁷. Про подальшу долю руського посольства Бертинські аннали мовчать.

З цього повідомлення каролінгського літопису видно, що в другій чверті IX ст. в Західній Європі ще не знали про Київську Русь, але поява послів руського «хакана» (хозарська транскрипція тюркського титулу «каган» — «великий хан») у Константинополі, як і візантійських у Інгельгеймі, виглядає вповні логічно. Візантійська імперія потерпала від наступу Арабського Халіфату, влітку 838 р. в битві на Дазимонській рівнині в полон до арабів ледве не потрапив сам імператор Феофіл, виникла загроза безпосередньо Константинополю, тому актуалізувалася ідея «хрестового походу» проти мусульманського світу.

Звертає увагу титул київського правителя, на дипломатичній службі в якого перебували скандинави, що на батьківщині звалися вікінгами (давньошведською *viking* — «учасник морського походу»), в Західній Європі — норманнами (від *northman* — «північна людина»), а на Русі — варягами (від *var* — «клят-ва»). Володар Русі вже прийняв титул «кагана», чим поставив себе на один рівень з монархами Хозарії й Дунайської Болгарії та задекларував суверенність своєї влади; саме так вшановують великого князя київського у IX–X ст. арабські автори Ібн Руста й Аль-Мукаддасі, а в XI ст. — київський митрополит Іларіон.

Минуло лише два десятиліття після описаних вище подій, як Русь гучно повідомила про своє існування, примусивши затремтіти могутню Візантію. На світанку 18 червня 860 р. Константинополь — столиця імперії, чие зневажливе ставлення до інших і особливо «варварських» народів було нормою зовнішньої політики, була атакована з моря. 200 суден русів безперешкодно підійшли до берега й висадили десант, що негайно розпочав облогу, одночасно підоспіло й піше військо. Очолював похід київський князь Аскольд, якого разом із співправителем Діром «Повість минулих літ» вважає варягами — «боярами Рюрика», що узурпували владу над полянами.

Але в очах укладача Найдавнішого київського літописного зводу 1039 р. (попередника Іларіона-Никона) вони були прямими нащадками полянського князя й засновника Києва Кия. Та й відомий польський історик і дипломат XV ст. Ян Длугош, що при написанні своєї «Історії Польщі» використав руські літописи, які не збереглися до наших часів, стверджував: «Після

смерті Кия, Щека і Хорива їхні діти й нащадки по прямій лінії панували над Руссю протягом багатьох років. Нарешті, спадок перейшов до двох рідних братів»⁸, тобто Аскольда і Діра.

Час для нападу на Константинополь був обраний не випадково: ще навесні імператор Михайло III на чолі 40-тисячного війська рушив углиб Малої Азії для відсічі арабам, грецький флот оперував у районі Криту проти піратів, у столиці залишився лише незначний гарнізон. Більшість дослідників вважає, що київський князь Аскольд був прекрасно поінформований про зовнішньополітичні труднощі й слабкість війська імперії, а Никонівський літопис прямо вказує, що київські правителі «чули про війну Візантії з арабами і тільки тоді пішли на Царгород». Імператору довелося залишити війська в Малій Азії та з ризиком для життя пробиратися до столиці, щоб очолити її оборону. Становище обложених було критичним, як згадував у своїй проповіді патріарх Фотій, «місто ледве, так би мовити, не було підняте на спис»⁹, тобто взяте штурмом.

Але переконавшись у неможливості подолання гігантських стін (лише наприкінці XII ст. у русів з'явилися обложні машини), Аскольд пішов на таємні переговори з Михайлом III і за великий викуп 25 червня 860 р. зняв облогу, повернувшись додому «з тріумфом». А у 867 р. до Константинополя прибули послы з Києва, які уклали з новим імператором Васи́лієм I мирний договір. Він передбачав відновлення припиненої війною русько-візантійської торгівлі, забезпечення привілейованого статусу руським купцям у Візантії, а грецьким — на Русі, виплату Візантією Русі щорічної данини й надання Руссю військової допомоги імперії. Важливою умовою договору була згода на прийняття християнства князем Аскольдом і його найближчим оточенням.

Так відбулося «дипломатичне визнання» Київської Русі світовою імперією середньовіччя — Візантійською. На хвилі зміцнення міжнародного становища Русі Аскольд допоміг великоморавському князю Ростиславу відстояти свою незалежність від східнофранкського короля Людовіка II Німецького й болгарського хана Бориса I. Але, на жаль, в апогеї міжнародної могутності Аскольдової Русі джерела гублять її з виду разом із правителем на півтора десятиліття. Літописи знову говорять про Аскольда у зв'язку з появою поблизу Києва у 882 р. варязького конунга Олега — його непроханого конкурента й організатора

державного перевороту, що призвів до утвердження в Русі нової князівської династії — Рюриковичів.

Однак після порівняно нетривалого періоду відносин з Києвом на підставі договору «мира і любові» 867 р. досвідчена візантійська дипломатія прийшла до висновку, що її північний суперник втратив свій наступальний потенціал. Імперська адміністрація стала чинити перешкоди руським купцям як у Константинополі, так і в інших великих містах. Але головним було те, що Візантія відмовилася сплачувати Русі передбачену угодою з Аскольдом щорічну данину.

Тому в 907 р. київський князь Олег на чолі великого кінного війська, що пройшло територією Болгарії (її правитель князь Симеон був зацікавлений у завданні удару залятаному ворогові), та флоту, який знову висадив десант, звідусіль блокував Константинополь і спустошив його околиці. Ймовірно, київські розвідники-вивідачі, як і у 860 р., вдало вирахували час для проведення наступальної операції проти візантійської столиці: внаслідок боротьби могутніх земельних магнатів проти імператора Лева VI Філософа у війську стався заколот, а кращі легіони з північних кордонів держави були кинуті проти арабів.

Як і півстоліттям раніше Аскольд, Олег відрядив до Константинополя послів, що після напружених переговорів з Левом VI та його молодшим братом Олександром уклали договір «миру й дружби» — першу міжнародну угоду Русі, текст якої зберігся до наших днів у «Повісті минулих літ» (Нестор-літописець, імовірно, користувався князівським архівом, що пізніше загинув при взятті Києва монголо-татарами 6 грудня 1240 р.). Візантійській стороні вдалося суттєво зменшити суму разової контрибуції, зате щорічна данина була поширена «на руські городи — спершу на Київ, а тоді й на Чернігів, і на Переяславль, і на Полоцьк, і на Ростов, і на Любеч, і на інші городи, — бо по тих городах сиділи князі, під Олегом суці». Зі свого боку Русь, як випливає з подальшого розвитку подій і свідоцтв візантійських джерел, пообіцяла надавати імперії постійну військову допомогу (за свідченням одного з найвідоміших візантійських правителів Константина Багрянородного, вже в дні підписання наступного русько-візантійського договору 911 р. загін із 700 київських дружинників брав участь у поході візантійського війська проти арабів на Криті).

Укладення русько-візантійського договору відбулося, швидше за все, в таборі Олега біля стін Константинополя, причому обидві сторони скріпили його присягою: візантійські правителі цілували хрест, а «Олега і мужів його ввели вони до присяги по руському закону. Клялися ті оружжям своїм, і Перуном, богом своїм, і Волосом, богом скоту». Умови договору передбачали, що під час перебування в столиці імперії київські послы без жодних обмежень мали спеціальне «посольське» утримання, а купці — «місячину» протягом півроку: хліб, вино, рибу, м'ясо і овочі. Візантійські власті також зобов'язувалися постачати руських послів і купців усім необхідним для зворотного шляху: вітрилами, якорями, канатами і харчами. Подібні привілеї, слід гадати, надавала руська сторона грецьким купцям. Найголовнішим же в угоді було те, що Русь отримала право безмитної торгівлі у Константинополі — «хай торгують, як ото їм треба, не платячи мита ні від чого»¹⁰.

Угода 907 р. була підтверджена і розвинута більш докладним русько-візантійським договором 911 р., укладеним у Константинополі без попередніх переговорів у Києві й виготовленим на двох хартіях (пергаментях). До нього було внесено низку нових статей, що визначали порядок урегулювання конфліктів при операціях купівлі-продажу між візантійцями і русами, а також обмін і викуп військовополонених, повернення рабів і злочинців, які втекли, охорону товарів русів у Константинополі, наслідування майна, повернення статків померлих у Константинополі та ін. Сторони несли рівну відповідальність за здійснені злочини, зобов'язувалися надавати допомогу в урятуванні торговельних суден, що зазнали аварії, примусово повертати полонених і втікачів-злочинців.

Але й цього разу подвійна гра візантійської дипломатії (домагання руської допомоги для ведення війн в Італії й водночас нацькування кочовиків-печенігів на Русь та припинення сплати їй регулярної данини), а також дипломатичний тиск на Київ з боку Хозарського каганату призвели до розриву між державами й чергового походу Русі на Константинополь у червні-вересні 941 р. Він виявився не зовсім вдалим, але це не зупинило великого київського князя, й Ігор почав готувати новий наступ, вдавшись до вражаючої дипломатичної й мобілізаційної підготовки: «І послав він [послів] по варягів за море, закликаючи їх проти греків [і] маючи намір знову піти на них... У рік

6452 [944] Ігор зібрав багато воїв — варягів, і русів, і полян, і словен, і кривичів, і тиверців. І печенігів він найняв, і, заложників у них взявши, рушив на греків у човнах і на конях, прагнучи помститись за себе».

Стурбований союзом Ігоря з Печенізькою ордою й попереджений херсонесцями та болгарами про наближення до Дунаю великого флоту й кінноти русів та печенігів, імператор Роман I Лакапін запропонував мир. За найновішими дослідженнями, русько-візантійський мирний договір 944 р. було укладено в Константинополі після попередніх переговорів візантійських послів у Києві з Ігорем. Грамоту, ратифіковану в Царгороді руськими послами і купцями, було доставлено в Київ, де її скріпив присягою Ігор, і відіслано назад у Константинополь через візантійських послів, які натомість вручили в Києві руському князеві хрисовул (копію грамоти руських послів), саме його переклад і було внесено в літопис.

Таким чином, уперше в дипломатичній історії Русі офіційна іноземна дипломатична місія, до того ж від тогочасної наддержави, відвідала Київ, уперше й відбувся рівноправний та цивілізований обмін посольствами з імперією. У тексті угоди 944 р. вже не йшлося про безмитну торгівлю руських купців у Візантії й не згадано про сплату імперією данини Русі. Зате договір чітко визначив регіональні зовнішньополітичні позиції Київської держави, що офіційно ставала союзником Візантійської імперії у Причорномор'ї. Ця спілка (обидві країни зобов'язувалися на перше ж прохання партнера надавати воєнну допомогу без обмежень) була спрямована передусім проти Хозарії, але відносини між союзниками були просякнуті суперечностями.

Договір 944 р. засвідчив згоду Візантії з перетворенням гирла Дніпра, а також Білобережжя й острова Святого Елеверія (Березані) в руську сферу впливу, обмеживши лише зимовою порою час перебування русів у цьому районі. Оволоділа Русь і ключовими позиціями в Криму, оскільки в угоді містилося доручення «князю руському» не допускати нападів кочовиків на Херсонес, а візантійський історик X ст. Лев Диякон вважав Боспор Кіммерійський (Керченську протоку) руським уже за часів Ігоря. Таким чином, візантійські володіння в Криму опинилися в оточенні руських форпостів з півночі, сходу й заходу, водночас київські володіння підійшли до хозарських кордонів. Не випадково саме з тих часів Чорне море в арабських дже-

релах іменується «Руським» на відміну від «Хозарського» — Каспійського.

Для молодого Київської держави перехід на новий щабель її відносин з Візантійською імперією означав «вихід у світ» не лише щодо Середземномор'я, а й стосовно Європи загалом. На той час Візантія (колишня Східна Римська імперія) була християнською державою з тисячолітньою політичною культурою (лише «Corpus juris civilis» Юстиніана I, «Еклога» Лева III і «Василіки» Лева VI Мудрого, на основі яких була здійснена рецепція римського права в країнах Європи, зокрема слов'янських, чого були варті), величезною традицією патристики, дипломатичних відносин і документалістики, докладно опрацьованою зовнішньополітичною доктриною, усталеним державницьким життям. Як влучно зауважив свого часу академік-історик Б. Греков, до 1000 р. Європа взагалі відставала у своєму цивілізаційному розвитку від Візантії, й лише «від початку другого тисячоліття починається поворот в житті Європи»¹¹.

І все ж до запровадження християнства Володимиром Великим Русь залишалася молодого варварською країною з поодинокими літописними пам'ятками перших століть державного існування та племінною організацією на чолі з військовими ватажками, що мали титул «кагана». Як свідчать візантійські палацові формуляри середини X ст., до київського князя Ігоря писалося з меншим дипломатичним етикетом, ніж до хозарського хакана, не кажучи вже про болгарського царя. У першому випадку значилося: «Лист Константина і Романа, христоролюбних римських імператорів, до руського князя» і додавалася печатка завбільшки в дві золоті монети (з аналогічним етикетом імператорська канцелярія зверталася до мадярського князя й печенізького хана). Хозарському ж правителю надсилалася грамота з печаткою в три золотих і формулюванням: «В ім'я Отця і Сина і Св. Духа, єдиного і єдиноправдивого нашого Бога Константин і Роман, вірні в Бозі римські імператори, до найблагороднішого й найславнішого хакана Хозарії»¹².

Тому вже на середину 80-х років X ст. Володимир Святославич і його соратники утвердилися в думці офіційно вести християнство на Русі з Візантії. Адже традиція візантійської церкви, підпорядкованої світській владі правителя (на відміну від римської церкви з її претензіями на зверхність над світськими государями), в Києві нараховувала вже більше ста років, починаю-

чи з русько-візантійського договору 867 р. Проте великий київський князь, очевидно, коливався здійснити вирішальний крок: і він, і його радники — старші дружинники (бояри) розуміли, що прийняти нову віру з рук візантійського імператора й константинопольського патріарха означало б нарадитися на реальну небезпеку потрапити в ідеологічну, а то й політичну (через церковну організацію на Русі) залежність від Візантії.

Тому київські переговори 986 р. з волзькими болгарами-мусульманами, представниками папи Римського Іоанна XV, візантійського уряду і юдеїв мали продемонструвати Константинополю, що, по-перше, імперія не єдина країна, від якої Русь може сприйняти нову державну релігію, а по-друге, що Києву не можна нав'язувати віру, він сам її обирає. Важко сказати, які кроки вчинив би Володимир, збираючись запровадити християнство на Русі, якби йому не допоміг збіг обставин — громадянська війна у Візантії, піднята малоазійською військовою знаттю проти братів-імператорів Василія II і Константина VIII.

У цій скрутній ситуації у Константинополі згадали про можливість отримання військової допомоги від Русі згідно положень попередніх двосторонніх договорів. До Києва прибуло відповідне візантійське посольство (Нестор-літописець поставив його після юдейського), але, навчений гірким досвідом попередників і підступами «візантійської дипломатії», великий князь зажадав за допомогу руки сестри імператорів — Анни, що мало стати своєрідним гарантом виконання візантійською стороною умов угоди, передусім стосовно надання Русі торговельних привілеїв.

За середньовіччя династичні шлюби були засобом досягнення мирних договорів і військових союзів; в епоху, коли дипломатія як інструмент здійснення зовнішньої політики ще тільки формувалася, такі спілки вважалися найнадійнішими. Але офіційна зовнішньополітична доктрина Візантії стверджувала, що рівноапостольний імператор Константин I Великий (306–337 рр.) заборонив членам правлячої династії родичатися з володарями будь-яких держав, як нехристиянських, так і християнських, зробивши виняток лише для франків, оскільки він нібито «вів свій рід з тих країн». Тому послі відкинули шлюбне домагання Володимира Святославича й повернулися до Константинополя.

Тим часом полум'я громадянської війни у Візантії розгорялося все сильніше, гордим грекам довелося піти назустріч великому київському князю, й наприкінці 987 р. у Києві було укладено союзний договір, щоправда, Василій II висунув як передумову зустрічну вимогу: хрещення самого Володимира і населення Русі. Після хрещення великого князя в Києві й ратифікації угоди в Константинополі навесні 988 р. 6-тисячний відбірний руський корпус відбув до Візантії, де відіграв вирішальну роль у розгромі бунтівників. Та, відчувши себе господарем становища, імператор виявив чорну невдячність щодо київського князя й віроломно порушив свою обіцянку віддати за нього принцесу Анну. Тоді, щоб примусити візантійських правителів дотримати свого слова, Володимир навесні-влітку 989 р. здійснив похід у Крим і обложив Херсонес — головну житницю Візантії й оплот її панування на півострові. Завоювавши місто за допомогою своїх прибічників усередині фортеці, Володимир отримав можливість із становища переможця диктувати Візантії вигідні для нього умови миру. Саме в Херсонесі він вдруге «офіційно» хрестився й урочисто вступив у шлюб із принцесою Анною восени 989 р., а потім великодушно віддав Василію II як «віно» це кримське місто.

Обставини «вибору віри» і впровадження християнства в його візантійському, майбутньому православному, варіанті підводять до висновку, що, домагаючись руки принцеси Анни, київський князь прагнув підняти міжнародний авторитет своєї держави, розширити й поглибити її зовнішньополітичні зв'язки. Самим фактом спорідненості з «порфірородною» візантійкою Володимир Святославич (як і його онук Всеволод, що побрався з дочкою Константина IX Мономаха I Анастасією в 1046 р., чи правнук Святополк Ізяславич, який одружився з донькою Олексія I Комніна Іриною в 1104 р.) в очах сучасників долучився до славетного роду римських цезарів — недосяжного ідеалу могутності, влади, впливів, престижу тієї епохи, оскільки за візантійськими династіями стояли традиції «вічного Риму» великої релігії й культури, багатств, які притягували увагу всього Старого Світу.

Так завершувався процес утворення великої й могутньої східноєвропейської держави, важливого суб'єкта міжнародної політики середньовічної Європи, з яким відтоді чимало коронованих осіб прагнули встановити рівноправні та взаємовигідні

міждержавні взаємини. Прийняття ж нової релігії за вищеописаних умов не лише виключало політичну залежність Русі від Візантії, але й ставило церкву під державний контроль, роблячи її слухняним знаряддям у княжих руках.

Водночас унаслідок Володимирового хрещення Русі виник і своєрідний історико-культурний феномен, що не мав аналогів у слов'янському світі. Держава, яка в той час за соціально-економічним і політичним укладом була близькою до Чехії й Польщі, що прийняли християнство з Рима й увійшли в коло цивілізації та культури латинської Європи, в культурному відношенні зблизилася з південнослов'янськими народами Балканського півострова, які знаходилися у сфері впливу Візантії й розвивалися за візантійською моделлю. Це багато в чому визначило особливості зовнішньополітичного розвитку й культури країни на довгий час.

Разом із тим, «вибір віри» Володимиром Святославичем на користь Константинополя негайно призвів до інтенсифікації дипломатичних контактів Києва з Апостольським престолом. Відомо, зокрема, що під час облоги Херсонеса 989 р. римські послы принесли в дар Володимирові моці — голову Святого Климента папи Римського (92–101 рр.), яку близько 858 р. знайшли в Херсонесі просвітителі Кирило й Мефодій, що прямували з дипломатичною місією до Хозарії. Володимир Святославич привіз моці Святого Климента до Києва й наказав їх покласти в Десятинній церкві.

А вже у 991 р. папа Римський надіслав великому київському князю посольство, яке за свідченням літопису було прийняте «з любов'ю й честю». У 994 р. Рим відвідали послы Володимира, а в 999–1000 рр. посольство нового папи Римського Сильвестра II, який був вихователем німецького імператора Оттона III, ще раз завітало до столиці Русі, через рік Володимир, своєю чергою, відрядив делегацію до Рима. І хоча римські впливи на Русі, зрештою, не перемогли, жваві дипломатичні контакти між Києвом і Апостольською столицею відіграли свою позитивну роль: вони спонукали Візантію, що побоювалася римського впливу на Русі, відноситися до останньої не як до молодшого партнера, а як до рівного.

Далекоглядна політика київських правителів — підтримувати тісні дипломатичні контакти не лише з Візантією, а й із її постійними суперниками — Німецькою («Священною Римською»)

імперією, Болгарією, Угорщиною, Грузією — продовжувалась і в наступні століття. Автори тогочасних західних, переважно німецьких, хронік уявляють Русь великою й могутньою державою на європейському Сході й незмінно називають її «regum» що означає велику державу з сильним правителем на чолі, а великий київський князь у них іменується «Rex Ruthenorum» («руський король» або навіть «potentissimus Ruthenorum Rex» («наймогутніший руський король»). Так, зокрема, характеризує Київську Русь видатний північнонімецький хроніст XI ст. Адам Бременський у «Діяннях єпископів Гамбурзької церкви» (бл. 1075 р.).

Таким чином, на середину XI ст. завершилося формування геополітики Київської держави, що постала на розламі осілої християнської й кочової ісламської цивілізацій в якості «заборола» для захисту «тилів» Європи. Провідними для Русі окреслилися південно-західний (візантійсько-балканський), чорноморський регіональний, західний (центрально- і західноєвропейський) та північно-західний (скандинавський) зовнішньополітичні вектори. Водночас виявилася органічна вразливість позицій Києва на сході.

Перші київські великі князі, як правило, трималися геополітичної вісі «північ–південь», прагнучи побудувати свою державу «від моря до моря». Показово, що аналогічний підхід широко застосовувався в процесі державотворення й іншими європейськими народами, передусім, литовцями і поляками. Причому спочатку (IX–X ст.) домінуючою для Києва була орієнтація на південь, що цілком збігалася (з головним напрямком слов'янської колонізації вільних територій (вздовж північно-південної вісі українських річок — Дністра, Південного Бугу, Дніпра і Сіверського Дінця. Цей напрямок мав першорядне значення для піднесення загального культурно-господарського рівня давньоруського суспільства шляхом прилучення до здобутків античної цивілізації.

З часом, з активізацією «Великого переселення народів» з глибин Центральної Азії, можливості геополітичного просування на південь для Києва виявилися значною мірою заблокованими. Це мало компенсуватися розбудовою інших зовнішньополітичних векторів, передусім, західних, а найважливішою формою їхньої реалізації, поширення й зміцнення міжнародних зв'язків в епоху середньовіччя стали династичні шлюби. Саме

розвиваючи й посилюючи західно- і центральноєвропейську орієнтацію своєї геополітики, надаючи перевагу дипломатії, а не силовим засобам, Ярослав Мудрий забезпечив найвищий рівень розвитку Київської держави та здійснив, можливо, до кінця й не усвідомлену, спробу вирвати Русь з-під візантійського впливу та надати їй нового динамічного імпульсу розвитку.

За його правління (1015–1018, 1019–1054 рр.) Київська держава настільки впевнено увійшла до кола провідних європейських міжнародних акторів, що без урахування її дипломатичної і військово-політичної позицій та встановлених із нею союзницьких відносин, оформлених у вигляді династичних шлюбів, неможливо ґрунтовно й об'єктивно розібратися у середньовічній дипломатичній історії не лише Візантії, Болгарії, Польщі й Угорщини, а й скандинавських країн, Німеччини й навіть далеких Англії та Франції. «Шлюбна дипломатія» Рюриковичів лише протягом кінця 50-х років X ст. (шлюб Святослава Ігоревича з дочкою мадярського князя Ташконя) — 20-х років XIV ст. (шлюбні угоди правнуків Данила Галицького) перевищує 100 одружень. А в літописах одного лише XI ст. зафіксовано 38 шлюбів представників династії Рюриковичів: на Німеччину припало 8, на Польщу — 7, на Угорщину — 6, на Скандинавію й династійно пов'язану з нею тоді Англію — 5, на Францію — 2, один шлюб було укладено з візантійською принцесою й три — з представниками візантійської аристократії, ще три шлюби припадає на половецьких князівен.

Таким чином, лєвова частка шлюбних союзів київських Рюриковичів стосувалася в XI ст. держав Центральної й Західної Європи, за тими ж літописними даними в наступному віковій частка Візантії зросла до 7 випадків, але не за рахунок істотного зменшення шлюбних угод із правлячими династіями центрально- і західноєвропейських держав. Хоч би як применшували окремі дослідники значення династичного фактора в питаннях культурної орієнтації середньовічних держав, наведені цифри переконливо свідчать про те, що в XI–XII ст. Русь у своєму політичному житті була значно тісніше зв'язана із Західною Європою, аніж із Візантією й балканськими слов'янами.

В усякому разі, ці династичні зв'язки, разом з участю Київської держави в європейських дипломатичних комбінаціях, коаліціях і війнах, наочно демонструють, що вона входила в європейську державно-політичну систему й усвідомлювала се-

бе частиною цієї системи. Русь жила напруженим міжнародним життям, а її зовнішня політика XI–XII ст. — це передусім, як слушно зазначив московський історіософ М. Алпатов, «зустрічний рух великої європейської держави на Захід»¹³.

Значною мірою зазначені напрямки геополітичних інтересів Київської держави та її правонаступників збереглися і в наступні століття, відігравши важливу роль у подальшому культурно-історичному розвитку українського народу. Давньоруська дипломатія, звісно, розвивалася на власній національно-державній основі, але оскільки суттєвий вплив на формування міжнародного права в середньовічній Європі мала римська державна традиція й римське право, провідником яких виступала Візантія, її дипломатичні звичаї й зразки міжнародних актів частково сприймалися державою Рюриковичів.

Торкаючись дипломатичної традиції Галицько-Волинської держави (1199–1340 рр.) праправнука славетного Володимира Мономаха — Романа Мстиславича і його нащадків, слід відзначити, що вона дійсно стала наступницею Київської монархії Рюриковичів, зберегла й продовжила у нових міжнародних умовах головні вектори її геополітики. Але слід враховувати й ту обставину, що це була все ж інша держава і за складом свого населення (майже усучіль українського), і за розмірами (в роки розквіту — не більше половини території сучасної України), і за географічним розташуванням (у південно-західній частині колишньої Київської держави). Територіально Галицько-Волинська держава була значно ближче до Західної Європи, ніж Київ, західна складова (тісні дипломатичні, воєнно-політичні й культурні взаємини з Польщею, Угорщиною, Чехією, Австрією й Німеччиною, коронація Данила Галицького в 1253 р. і його онука — Юрія I Львовича у 1301 р.) набула в ній ширшого й більш змістовного наповнення, стала домінуючою.

З погляду компаративістики, особливістю Галицько-Волинської держави було органічне поєднання в ній переважно східної — греко-візантійської релігійної й культурної традиції з переважно західною суспільно-політичною структурою (аристократичне правління). Державна ж геополітика Романовичів мала два принципові напрямки: 1) західний, який вони намагалися якомога розширити й використати передусім для збереження та зміцнення своєї держави; 2) східний, основне завдання котрого полягало в протистоянні завойовницьким зовнішнім силам —

світовій Монгольській імперії та її складовій — Золотій Орді. Метою такого своєрідного геополітичного дуалізму було досягнення стратегічного балансу, рівноваги військово-політичних сил у регіоні, що мало стати необхідною умовою для збереження й успішного розвитку Галицько-Волинської держави.

Трьохсотріччя від 40-х років XIV до 40-х років XVII ст. — це доба, оповита серпанком забуття, сповнена таємниць і парадоксів не лише для аматорів, а й титулованих фахівців, серед яких не вщухають дискусії з найбільш принципових проблем цього відтинку вітчизняної дипломатичної історії. Він ніби випав із суспільної пам'яті: у нашій свідомості між загибеллю Галицько-Волинської держави й Хмельниччиною, як правило, зає промовиста порожнеча, хоча подіям, що відбувалися в той час, не бракувало ані драматизму, ані історичної величі. Причини цього парадокса слід шукати в реаліях постмонгольської епохи — руйнації традиційних підвалин життя, припиненні вітчизняного літописання, зникненні політико-династичних зв'язків Південної й Південно-Західної Русі з тими східнослов'янськими регіонами, де ця традиція збереглася (Владими́ро-Суздальська земля, Смоленщина, Твер та ін.).

Внаслідок непоборних об'єктивних внутрішніх і зовнішніх обставин етнічні українські землі на тому відрізку їхньої історії опинилися, переважно, в складі Великого князівства Литовського й Руського та Королівства Польського, а після їхнього остаточного державно-політичного об'єднання Люблінською унією в 1569 р. — в межах першої Речі Посполитої. Не випадково М. Грушевський, розробляючи концепцію історії України, назвав зазначений трьохвіковий відрізок часу «литовсько-польським періодом».

Але всупереч тому, що литовсько-польський міждержавний кордон, який в останній чверті XIV — середині XVI ст. пролягав між Галицькою Руссю з одного боку та Волиню й Наддніпрянщиною — з іншого, надовго (з певними зауваженнями, й до сьогодні) став демаркаційною лінією поділу на українські «Захід» і «Схід», чи «розлому між цивілізаціями» нашої «розколотої країни», користуючись популярною політичною термінологією¹⁴, в українців утрималося відчуття приналежності до єдиної етнічної спільноти.

Не випадково, в пародії на універсал до «ляхів», складеній у козацькому таборі під Батогом у травні 1652 р., дотепник-

писар з канцелярії Війська Запорозького наділив його гетьмана такими державними титулами: «Богдан Хмельницький, з ласки милостивого Бога король Галицький, великий князь Руський, Сіверський, Київський, Подільський, Брацлавський, Волинський, Холмський, Белзький...»¹⁵. Вичерпний перелік відламків старої княжої Русі-України засвідчив збереження в історичній пам'яті народу уявлення про державно-територіальну єдність усіх населених ним земель — ідеї Соборності.

Тому вже на початковому етапі Національної козацької революції в лютому 1649 р. на переговорах із польськими послами у Переяславі Б. Хмельницький досить чітко сформулював свою зовнішньополітичну стратегію: «За границю на війну не підю! Шаблі на турків і татар не підйму! Досить маю на Україні, Поділлю і Волині тепер — досить вчасу, достатку і пожитку тепер в землі й князівстві моім — по Львів, по Холм і Галич. А ставши над Віслою, скажу дальшим ляхам: сидіть і мовчіть, ляхи»¹⁶.

Нагальна потреба в пошукові воєнно-політичних союзників для боротьби проти Речі Посполитої й забезпечення міжнародних гарантій для утвердження нової держави зумовили надзвичайно активну зовнішньополітичну діяльність гетьманського уряду. Польський дослідник Л. Кубаля, якого важко запідозрити в надмірних симпатіях до повсталих українців, стверджував, що, «здається, не було і дня, щоб Хмельницький не приймав чужоземних послів, дипломатичних агентів, кур'єрів і посланців і не відряджав своїх»¹⁷. Чигирин став одним із найпомітніших центрів європейської політики, що був пов'язаний з Московським царством, Річчю Посполитою, Швецією, Священною Римською імперією німецької нації, Османською імперією, Кримським ханатом, Молдовою, Валахією, Трансільванією, Венецією, Бранденбургом та ін.

Вирішуючи украй складне завдання формування сприятливої для Війська Запорозького міжнародно-політичної кон'юнктури, Б. Хмельницький у боротьбі проти Речі Посполитої створив послідовно три коаліції: 1) у 1648–1654 рр. — за участю Туреччини й Криму, що нейтралізувала небезпеку польсько-московського союзу й дозволила повсталим здобути перемоги у воєнних кампаніях 1648–1650 і 1652–1653 рр.; але внаслідок пасивності Туреччини, зв'язаної війною з Венецією за Крит, і непослідовності хана Іслам Гірея III тоді не вдалося досяг-

ти остаточної перемоги над Варшавою; 2) у 1654–1656 рр. — з Московським царством, що не призвела до мети, задля якої створювалася, внаслідок порушення договірних умов Кремлем і укладення Віленського перемир'я 1656 р. між Московським царством та Річчю Посполитою; 3) у 1655–1657 рр. — за участю Трансильванії, Швеції й Бранденбургу, що мала не мети не лише побудову самостійної «Руської» (українсько-білоруської) держави, але й ліквідацію Речі Посполитої.

Раптова смерть зупинила напружену зовнішньополітичну діяльність Б. Хмельницького з об'єднання етнічних українських земель і зміцнення суверенітету Козацької держави, що пережила свого творця на 125 років, хоча і в усіченому вигляді. Але навіть короткочасне (з історичного погляду) її існування спричинилося до того, що ідея Соборності українських земель стала елементом суспільної свідомості українців. Не випадково гетьман Петро Дорошенко на переговорах із царськими послами наприкінці 1667 р. як головну умову поновлення союзної угоди з Москвою назвав возз'єднання в межах козацької держави всіх українських етнічних земель «від Путивля за Перемишль і Самбір аж до Сянока», щоб «обидва береги Дніпра» залишилися «в первісній згоді й братерській любові»¹⁸.

Аналіз дипломатичної історії Національної революції 1648–1676 рр. і народженої нею Української козацької держави засвідчує те виняткове значення, якого надавалося козацько-старшинською елітою міжнародно-правовому оформленню національного суверенітету. Достатньо згадати хоча б «Вивід прав України» знайдений аж у 1922 р. істориком-політемігрантом і колишнім секретарем Надзвичайної дипломатичної місії УНР на Паризьку мирну конференцію 1919–1920 рр. І. Борщакон в архівах замку Дентевіль, що належав колись дружині члена королівської Таємної ради, генерал-поручника і графа Григора Орлика. Автором цього визначного документа вітчизняної політичної думки, написаного у квітні 1712 р. й адресованого главам провідних європейських держав, був батько Г. Орлика — відомий соратник Івана Мазепи й гетьман Війська Запорозького в еміграції Пилип Орлик.

Провідною ідеєю «Виводу прав» є те, що незалежність України під керівництвом вільно обраного станам гетьмана відповідає інтересам «усіх європейських держав», які зобов'язані «не санкціонувати і не давати спричиняти небезпечних для себе

ж самих наслідків від узурпації, що її якась сильніша держава могла би вчинити над слабшою під єдиною прикривкою вигоди». Спираючись на положення тогочасного міжнародного права, що допускало інтервенцію задля допомоги «в крайніх випадках пригніченим громадянам», П. Орлик закликав європейське співтовариство» більшій згоді з обов'язком християнства й навіть гуманності причинитися до відбудування держав, пригнічених тому лише, що повірили в союз», як Україна — з деспотичним Московським царством.

Гетьман-емігрант був глибоко переконаний, що відновлення самостійності України через послаблення Московського царства жодним чином не порушить «європейської рівноваги» і «загального миру», встановленого Вестфальським договором 24 жовтня 1648 р., наводячи як позитивний приклад міжнародне визнання цією ж угодою незалежності Об'єднаних провінцій Нідерландів від Іспанії. Навпаки, пророче передбачав П. Орлик, лише в разі появи на політичній карті суверенної України європейські держави отримають можливість «обмежити державу (московську), яка незабаром може змагати до повалення європейської свободи»¹⁹.

Тоді ж П. Орлик оприлюднив «Маніфест до європейських урядів», у якому, пояснюючи причини укладення союзу з Османською імперією для боротьби проти Московського царства, що порушило умови союзного договору 1654 р., услід за фундатором лібералізму Джоном Локом наголошував: «Природним правом є визволятися від гноблення і трудитися, аби повернути те, що несправедливістю та переважною силою було у нас забрано: всім відомо як трактовано нас у Московській імперії»²⁰.

Проте всі спроби П. Орлика збройними засобами поновити суверенність української Козацької держави, як і його дипломатична акція домогтися за допомогою Стамбула коли не возз'єднання Козацької України, то відродження Правобережного гетьманства, зазнали невдачі. Змушений восени 1714 р. разом із відомим союзником гетьмана Івана Мазепи — шведським королем Карлом XII залишити Туреччину, він, перебуваючи в еміграції, не припиняв упродовж решти свого життя спроб створення дипломатичним шляхом антиросійської коаліції за участю Австрії, Франції, німецьких держав та інших країн, що звільнила б шляхом воєнної інтервенції Україну.

Рецидив такої «інтервенціоністської орієнтації» частини української еліти козацько-старшинського походження в Російській імперії стався вже наприкінці XVIII ст., коли група патріотів-«традиціоналістів» (прибічників поновлення автономної Гетьманщини) Полтавщини відрядила до Берліна із секретною місією відомого літератора, сина миргородського полковника Василя Капніста. 24 квітня 1791 р. він мав зустріч з канцлером Королівства Пруссія Е.-Ф. Герцбергом, після чого той проінформував короля Фрідріха Вільгельма II, що В. Капніст назвався представником українців і намагався з'ясувати, чи могли б вони розраховувати на протекторат Пруссії в разі відкритого збройного виступу проти російського самодержавства. Однак прусський монарх відмовив В. Капністу з огляду на невизначеність ситуації.

Історія розпорядилася таким чином, що рештки автономії Гетьманщини до 1783 р. були знищені російським самодержавством, західноукраїнські землі внаслідок трьох поділів Речі Посполитої (1772, 1793 і 1795 рр.), російсько-турецьких і наполеонівських війн опинилися в складі Австрійської (з 1867 р. — Австро-Угорської) імперії, яка ще раніше разом з угорськими теренами прибрала до рук» і Закарпаття, а Правобережна Україна була включена до складу Російської імперії.

Лише з перемогою Лютневої 1917 р. демократичної революції в Росії й проголошенням 7 (20) листопада того ж року Української Народної Республіки (УНР), ідейним спадкоємцем якої є сучасна незалежна Українська держава, а також із розпадом унаслідок поразки у Першій світовій війні Австро-Угорщини та постановням Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР), що юридично возз'єдналася з УНР 22 січня 1919 р., наша країна після майже півторавікової перерви повернулася до ролі суб'єкта міжнародних відносин. Теоретичну ж концепцію зовнішньополітичної стратегії відновленої Української держави ХХ ст. в загальних рисах виробив голова Центральної Ради, найвизначніший вітчизняний історик і безперечний лідер тогочасного українського національно-визвольного руху М. Грушевський. Причому визначені ним больові точки зовнішньої політики й дипломатії України лишилися такими й досі.

У збірнику «На порозі нової України: Гадки і мрії», написаному в критичний момент Української революції навесні 1918 р., по гарячим слідам вимушеного (з огляду на більшовицьку агре-

сію) підписання делегацією Центральної Ради Брестського мирного договору з Німеччиною та її союзниками, М.Грушевський на перший план висував тезу про те, що український народ є більшою мірою західним, європейським, ніж східним. Цей «європеїзм» веде свій початок від прадавніх зв'язків з германською і кельтською культурами Подунав'я, масового напливу скандинавів за часів формування Київської Русі, від надзвичайно широких династичних зв'язків, починаючи від Володимира Великого і Ярослава Мудрого аж до його онуків з європейськими державами, що входили в сферу латинської культури. Далі — Галицько-Волинське князівство-королівство з великими західними, переважно німецькими колоніями.

Правда, пишучи, що «Україна жила єдиним життям, одними ідеями із Заходом, у нього черпала культурні засоби, у нього брала взірці для своєї культури», М. Грушевський визнавав, що «старі східні й візантійські традиції» Київської Русі частково асимілювали нові західні тенденції, внаслідок чого українська культура «західні елементи й впливи в ній... стрічає в новім одязі, в новій комбінації, яка дає зовсім нову забарву, нову красу сим елементам західної культури». Але, в будь-якому випадкові, аж до кінця XVIII ст. (остаточної ліквідації автономії Гетьманщини) духовна (мистецтво) й політична культура України (в тому числі й зовнішньополітична) була західною, переважно німецькою й частково — італійською та французькою. Тільки із загальним занепадом автономного устрою і установ тісні зв'язки України із Заходом «слабнуть і занепадають під натиском примусового російщення українського життя, і українське життя й культура вступають в період російський»²¹.

Та якщо «історичні умови життя орієнтували Україну на Захід», наголошував М. Грушевський (а також «хрещений батько» української геополітики академік-географ С. Рудницький²²), то географічно вона тяжіла на південь, до Чорного моря. На обґрунтування своєї позиції М.Грушевський окреслив широку панораму міжнародних зв'язків у Чорноморському регіоні, починаючи з найдавніших часів: «На полудні Чорне море тісно зв'язувало наше узбережжя з малоазійським, а через нього з сферами старих культур — месопотамської, єгипетської, егейської». «Взагалі, — наголошував голова Центральної Ради, — коли обставини тому сприяли, Україна йшла до того, щоб широко заволодіти чорноморським узбережжям і стати тут міцною

ногою. На перешкоді стояло суперництво з іншими державами — Візантією, турками, а головне, ті удари кочових орд, що від часу до часу спадали із страшною силою на Чорномор'я»²³.

Історично так склалося, що українці, подібно болгарам, іспанцям і сербам, є «одним з найбільш орієнталізованих... західних народів», а східна духовна спадщина «являється настільки цінною складовою частиною української культури, українського життя, що ми зовсім не маємо причини її цуратись, ослаблювати чи хоч би ігнорувати в планах нашого будучого життя». Крім того, особливості геополітичного становища України звертають «нашу енергію, нашу працю на Схід і Південь, у сферу нашого комунікаційного центру, до котрого ведуть всі наші ріки і повинні б були повести всі наші дороги, коли б вони будувались нами в орієнтуванні нашими інтересами».

Водночас М. Грушевський категорично заперечував навіть гіпотетичну можливість прагнення Україною до гегемонії в Чорноморському регіоні, не говорячи вже про «імперіалістичні забаганки до захоплення чужих ринків, до експлуатації культурно відсталих країв як своїх колоній, взагалі до політики економічної експансії». Натомість Голова Центральної Ради в контексті перспектив федералізації світової системи пропонував налагодження добровільного «економічного й культурного співробітництва, кооперації народів Чорного моря».

Адже регіон «об'єднує й зв'язує до купи краї з дуже відмінними фізичними й господарськими умовами, які незвичайно добре можуть себе доповнювати» і суттєво поліпшити конкурентоспроможність у міжнародній торгівлі. В цілому ж, робив прогностичний висновок М. Грушевський, «тісно зв'язавшись між собою, сі чорноморські краї можуть створити незвичайно багату, велику і многосторонню економічну базу»²⁴, певні контури котрої можна сьогодні побачити в ГУАМ, Співдружності демократичного вибору й Організації чорноморського економічного співробітництва.

Прогнозуючи «нові перспективи» зовнішньополітичного життя України, на перше місце, поряд із Німеччиною, М. Грушевський висував і США з огляду на їхні «незвичайні фінансові та технічні засоби», демократизм, ініціативність і сміливість народу. «Німеччина і Сполучені Штати Америки — се дві великі школи..., Німеччина — більш теоретична, Америка — більш практична». Водночас, відводячи США і Німеччині роль ви-

щої школи для українських наукових, ділових і виробничих кіл, автор вважав, що полем діяльності України мусять стати краї, найцікавіші для неї з геополітичного погляду, а саме — Чорноморський регіон²⁵.

Не оминув у 1918 р. М. Грушевський і ще одного зовнішньополітичного пріоритету для України — російського, хоча й не пожалів для нього дошкульних і гнівних означень, закликаючи вітчизняну еліту порвати з «московською орієнтацією». Та вже влітку 1920 р., вгамувавши емоції, він тверезо й розважливо писав: «Об'єктивні дані, реальні умови українського життя, спадщина царської Росії не дають змоги будувати українське життя і без замирення, без порозуміння з Росією. Зложивши пиху з серця, ми мусимо шукати порозуміння, мусимо доходити добросусідських, доброзичливих відносин з нею, навіть ціною певних уступок, бо інакше не зійдемо з нинішньої мертвої точки»²⁶.

Звичайно, у 1917–1921 рр. вітчизняній дипломатії доводилося ставати на ноги після півтора століття цілком недержавного існування української нації (якщо брати за нижню точку відліку остаточне скасування Катериною II решток автономії Гетьманщини). Як згадував перший глава зовнішньополітичного відомства УНР О. Шульгин, що у 1919 р. входив до Надзвичайної дипломатичної місії УНР на Паризьку мирну конференцію, «коли ми з'явилися у Парижі перед міжнародним форумом, чужі люди ставили під сумнів навіть саме існування української нації. Треба було пробивати мур байдужості, ігнорації, ворожечі»²⁷.

До майже цілковитої необізнаності європейської і світової громадськості з українським питанням додавалися внутрішньополітичні критичні обставини й важко прогнозовані наслідки завершення Першої світової війни та громадянського (класового) протистояння на тернах колишньої Російської імперії. Як засвідчила невблаганна історія, керівникам вітчизняної дипломатії початку ХХ ст. (і визвольного руху загалом) так і не вдалося переконати Захід у доцільності закріплення за Україною ключової ролі в створенні системи регіональної безпеки на Сході Європи шляхом організації Балто-Чорноморського союзу.

Військова поразка УНР і прагнення країн Заходу до встановлення торговельно-економічних відносин з більшовицькою Росією, що мали компенсувати жахливі людські й матеріальні втрати Першої світової війни, призвели до припинення їх-

ніх взаємин із дипломатичними представництвами УНР, які закривалися внаслідок браку фінансових засобів для утримання й поступового визнання СРСР. Ті ж дипломатичні представництва УСРР, що відкрилися у 1921–1922 рр. у Варшаві, Відні, Берліні, Ризі та Празі, невдовзі змушені були згорнути свою діяльність у зв'язку зі створенням загальносоюзного зовнішньополітичного відомства.

До сьогодні на Заході є доволі поширеними розробки авторитетних футурологів, що, якби втрималася Україна, Росія без неї не стала б імперією більшовицького комунізму. У відповідь на її диявольський розгул не з'явився би нацизм — і не було б Другої світової війни. Коли б у нас по-іншому, щасливіше склалася доля, вона була б іншою, більш щасливою для цілої Європи, яка впродовж усього ХХ століття стікала кров'ю, ставши ареною смертельного зіткнення двох близнюків Марксового комуністичного привиду — нацизму й більшовизму.

Чимало західних політологів розцінили проголошення Україною своєї незалежності 24 серпня 1991 р. як одну з найважливіших геополітичних подій у ХХ ст., що для долі Європи може мати таке ж значення і вплив на ситуацію в регіоні, як і возз'єднання Німеччини роком раніше. З. Бжезинський поставив появу незалежної України в один ряд із розпадом Австро-Угорської імперії восени 1918 р. і поділом Європи в 1945 р. переможцями у Другій світовій війні на два воєнно-політичні блоки, оскільки вона «знаменувала кінець імперської Росії. А це більше, ніж кінець комуністичного СРСР, це кінець останньої імперії в Європі», — наголошував знаний політолог. «Розваливши Російську імперію, незалежна Україна створила можливість для самої Росії — як держави і нації — стати нарешті демократичною»²⁸.

Сучасна українська дипломатія виводила у світ незалежну Україну в набагато сприятливіших умовах завершення «холодної війни» та порівняно мирного розпаду СРСР, після більш ніж 40-річної хоч і багато в чому формальної, але все-таки фізичної присутності УРСР у структурах і на форумах ООН як її держави-співзасновниці. Сьогодні Україна стверджує своє місце в багаторівневій ієрархічній будові міжнародної системи, її позиція є суттєвою для формування архітектури цієї системи не лише на регіональному, а й на глобальному рівнях. Тим більш важливим для зовнішньополітичного відомства нашої держа-

ви є критичне врахування національного історичного досвіду і вміння робити з нього потрібні конструктивні висновки, що, загалом зводяться до принципового положення, якого дотримувється увесь сучасний цивілізований світ: у незалежної і самодостатньої держави немає постійних друзів, а є лише постійні інтереси.

- ¹ *Бжезинский З.* Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. — М., 1999. — С. 61.
- ² *Лисяк-Рудницький І.* Історичні есе. — Т. І. — К., 1994. — С. 2.
- ³ *Буслаев Ф.* Русская хрестоматия. Памятники древней русской литературы и народной словесности. — М., 1901. — С. 15.
- ⁴ *Новосельцев А.П.* Восточные источники о восточных славянах и Руси VI–IX вв. // *Новосельцев А.П., Пашуто В.Т., Черепний Л.В., Шушарин В.П., Шапов Я.Н.* Древнерусское государство и его международное значение. — М., 1965. — С. 398.
- ⁵ *Хониат Никита.* История со времени царствования Иоанна Комнина. Т. 2 (1186–1206) // *Византийские историки, переведённые с греческого.* — СПб., 1862. — С. 297.
- ⁶ Літопис Руський (За Іпатським списком) / Пер. з давньоруської Л.Є. Махновця; Відп. редактор О.В. Мишанич. — К., 1989. — С. 5.
- ⁷ Памятники истории Киевского государства IX–XII вв. Сб. документов подготовлен к печати Г.Е. Кочиным. — Л., 1936. — С. 23–24.
- ⁸ *Długosz Jan.* Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego. Ks. I. — Warszawa, 1961. — S. 22.
- ⁹ *Січинський В.* Чужинці про Україну: Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть. — К., 1992. — С. 24.
- ¹⁰ Літопис Руський. — С. 12.
- ¹¹ *Греков Б.Д.* Киевская Русь. — М., 1949. — С. 481.
- ¹² *Грушевський М.С.* Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / Редкол.: П.С.Сохань (голова) та ін. — К., 1991. — Т. 1. — С. 497.
- ¹³ *Алпатов М.А.* Русская историческая мысль и Западная Европа XII–XVII вв. — М., 1973. — С. 279.
- ¹⁴ Див.: *Хантингтон С.* Столкновение цивилизаций / Пер. с англ. Т. Велимеева, Ю.Новикова. — М., 2003. — С. 255.
- ¹⁵ *Величко С.В.* Літопис. Т. 1. /Пер. з книжної української мови, вступ. стаття, комент. В.О. Шевчука; Відп. ред. О.В. Мишанич. — К., 1991. — С. 103.
- ¹⁶ *Грушевський М.С.* Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. / Редкол.: П.С.Сохань (голова) та ін. — Т. VIII, ч. III. — К., 1995. — С. 146.
- ¹⁷ *Kubala L.* Krwawy swaty // *Szkice historyczne.* Ser. 2. — Krakow, 1896. — S. 112.
- ¹⁸ *Эйнгорн В.* Очерки из истории Малороссии в XVII в. — М., 1899. — С. 439–440.
- ¹⁹ Вивід прав України / *М.Грушевський, І.Франко, М.Костомаров* та ін. — Львів, 1991. — С. 47–49.
- ²⁰ Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Т. 134–135. — Львів, 1929. — С. 135.

- ²¹ Великий Українець: Матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського / Упоряд., підгот. текстів та фотоматеріалів, комент., приміт. А.П. Демиденка; [Вступ. слово Л.М. Кравчука; Післямова Ф.П. Шевченка; Худож. оформл. О.В. Ковалю]. — К., 1992. — С. 145–146.
- ²² Рудницький С.Л. Чому ми хочемо самостійної України? / Упоряд., передмова О.І. Шаблія. — Львів: Світ, 1994.
- ²³ Великий Українець. — С. 149–150.
- ²⁴ Там само. — С. 155–156.
- ²⁵ Там само. — С. 154.
- ²⁶ Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. — К., 1991. — С. 233.
- ²⁷ Шульгин О. Без території: Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині. — К., 1998. — С. 21.
- ²⁸ Світ про Україну. Загальноукраїнська газета-дайджест зарубіжної преси. — 1993, 20 січня.

Валерій Солдатенко

Народився 13 квітня 1946 р. в м. Селідово на Донеччині. Закінчив історичний факультет Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка (1970). Працював на викладацькій роботі, старшим науковим співробітником Інституту історії партії, завідувачем відділу Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. Членкор НАН України, доктор історичних наук, професор. Оpubлікував понад 500 наукових праць, з них 17 індивідуальних монографій з проблем суспільно-політичного, національно-визвольного руху в Україні перших десятиліть ХХ ст., національного державотворення. Лауреат Міжнародної премії ім. В. Винниченка та НАН України.

НАДЗВИЧАЙНА ДИПЛОМАТИЧНА МІСІЯ УНР ДО МОСКВИ 1919 р.

Відновлена в ході антигетьманського повстання Українська Народна Республіка відразу ж зіткнулася з величезними труднощами. Майбутнє нації вирішальною мірою залежало від вибору Директорією, як вищим державним органом, суспільно-політичної стратегії та відповідних орієнтацій, планів і тактики дій. Однак запропонувати широким верствам населення привабливу мобілізуючу програму перетворень лідери Української революції не змогли. Суспільна ініціатива дедалі переходила до Тимчасового робітничо-селянського уряду України. Відроджуючи з допомогою РСФРР радянську владу в Україні, він поширював свій вплив, спрямовував воєнні дії проти Києва, координував їх із повстаннями проти Директорії, що, у свою чергу, набрали чималих масштабів.

Утрачаючи підтримку українських мас, політичний провід УНР змушений був дедалі покладатися на зовнішні чинники, намагався будь-якою ціною залучити їх для утримання своєї влади. Різновекторність зусиль, яка досягла антагоністичних меж, не могла фатально не вплинути на долю цієї влади, зрештою, всієї державної організації.

В. Винниченко і В. Чехівський, які еволюціонували вліво і прагнули зреалізувати «трудоий принцип» (і для них це було виявом щирої вірності інтересам трудового народу, відроджуваної нації, Української революції), тривалий час сподівалися на порозуміння з більшовиками, радянською владою. Хоча воєнні дії набрали достатньо виразних обрисів уже на межі 1918 і 1919 рр., Директорія намагалася розв'язати кризу влади передусім дипломатичними засобами.

31 грудня 1918 р., а далі 2 і 4 січня 1919 р. одна за одною до Москви летять радіотелеграми з вимогами негайно припинити силові акції, вивести російські війська з українських територій. Раднарком РСФРР витримав дипломатичну паузу і вперше відповів на претензії уже тоді, коли Харків був радянським, а повстання проти Директорії охоплювало щогодини дедалі нові райони.

6 січня 1919 р. нарком іноземних справ Г. Чичерін направив ноту голові українського уряду В. Чехівському.

«Ваші радіотелеграми з 31 грудня та з 2 і 4 січня ми отримали, — повідомлялось у ноті. — Насамперед ми примушені пояснити Вам, що відомості, які Ви маєте у Вашім розпорядженні, не відповідають дійсності. Перечислені Вами військові частини Советської Росії на Україну не посуваються і навіть не стоять близько її кордону. Ніякого війська Російської Соціалістичної Советської Республіки в Україні нема. Військова акція в Україні в цей момент провадиться між військом Директорії і військами Українського Советського Уряду, який є цілком незалежний. Поміж Україною і Советською Росією тепер нема ніяких збройних сутичок»¹.

Російський дипломат відхилив звинувачення у прямій причетності РСФРР до військових дій в Україні і вправно перевів сутність розмови у площину соціального конфлікту, який вибухнув у регіоні через антинародні дії проводу УНР. Перераховуючи репресивні акції влади, передусім військової, що здійснювались іменем Директорії (розгін харківської Ради, заборона зібрань і мітингів як у Харкові, так і в інших місцях; розгони з'їздів селянських рад Харківщини; арешт харківських страйкарів, зокрема комітету залізничників; наказ отамана Харківської губернії під загрозою розстрілу видати за двадцять чотири години проводирів страйку; його ж телеграма командуванню флоту Антанти із заявою, що Директорія поставила собі за мету боро-

тися проти більшовиків; видані в Києві накази Директорії щодо заборони всякої агітації, яка йде врозріз з її політикою тощо), Г. Чичерін видавав їх за основну причину виступу трудящих мас України проти національної влади і наголошував на природному прагненні народу до відновлення влади рад:

«Виставлене у Ваших телеграмах бажання знайти мирне поладження може відноситись тільки до конфлікту поміж Директорією і трудовими масами України, які прагнуть заведення советського устрою. Це є та сама боротьба робітного люду за своє повне визволення, що ведеться в Литві, Естонії, Польщі й Білорусі проти кляси експлуататорів і гнобителів, як власних, так і чужоземних та проти всіх їхніх прислужників. Рух українських робітничих і селянських мас, який має на меті заведення Советів на українській території, без сумніву й надалі буде вливатися в форму збройної боротьби, доки Директорія буде вживати щодо Советів сучасну тактику насильного придушення»².

Не залишаючи сумнівів у симпатіях прибічникам радянської влади, Г. Чичерін водночас висував звинувачення до Директорії у звертаннях до Антанти про допомогу в боротьбі з Радянською Росією, що, за його словами, намагається знищити національну й державну самостійність України. Кінцівка ж телеграми більше нагадувала ультимативні умови, за яких можна було розраховувати на підхід до дипломатичного розв'язання суперечностей: «Ми чекаємо, — заявляв російський нарком, — щоб наперед переконатись, що Директорія припинила боротьбу проти працюючих мас України та вирішила обороняти її волю проти загрожуючого їй наступу англо-французького і американського імперіалізму.

При цих умовах ми з охотою приймемо в Москві Вашого представника»³.

Зміст і тон російської ноти викликали обурення у керівників УНР. Відтак 9 січня 1919 р. до Москви була направлена відповідь, яку підписали всі члени Директорії і глава уряду В. Чехівський (щоправда, в документі він позначений лише як міністр закордонних справ). В українській ноті передусім спростовувалися твердження російської сторони про невтручання у внутрішні справи України та відсутність на території останньої збройних сил РСФРР.

«Твердження комісара закордонних справ, ніби на території України російське військо не вступає, по перевіреним відомостям, є або умисним перекручуванням правди, або ж цілковитою непоінформованістю, — заявляли лідери УНР. — В районі Харкова оперує регулярне військо російської армії. Складається воно переважно з Китайців, Лотишів, Мадярів та по-часті Руських. Звідси й друге твердження комісара справ закордонних, нібито це військо складається з Українців, явно не відповідає дійсності. Це китайсько-лотишське військо, переходячи по території Української Республіки, спустошує села, грабує у селян та всього населення все їхнє майно, складає на вози, вантажить на захоплені поїзди й відправляє в Росію. Представників української народної влади селян, робітників і інтелігенції Лотиші та Китайці розстрілюють без жадного суду, чинячи перед тим над ними звіряче катування, і просуваються в межі Української Республіки, зазіхаючи на життя і майно робітників та селян України. З огляду на те, що сказано вище, лотишсько-китайське військо утримується і формується за кошти Російського Уряду, а з другого боку з огляду на те, що комісар справ закордонних Російської Республіки, який ухиляється від прямої відповіді на поставлене йому Урядом України запитання про мету наступання на Україну, яке провадить російське військо, Директорія Української Народної Республіки востаннє запитує уряд Російської Республіки, що повинно означати це наступання російського війська та його поведження на території України, як на завойованій землі»⁴.

Асиметрія тверджень у дипломатичних документах — річ поширена. В даному разі як російська, так і українська сторони зайвий раз це блискуче демонстрували. При цьому, крім суто дипломатичної мети (тобто суті справи) документи обох сторін мали очевидне ідейно-пропагандистське навантаження. Останній компонент нерідко перевищував межі розумного, що, врешті, не наближало сторони до розв'язання проблем, а переводило стосунки у площину галасливих, але зовсім неконструктивних дискусій, банальних сварок. Так, надмірна апеляція до чинника «найманих лотишів і китайців» (навіть до самих слів) викликала іронію, однак у запалі полеміки провід Української революції на це зовсім не зважав. Автори ноти заперечували очевидні, добре відомі факти повсюдної боротьби місцевих трудящих за владу рад, і безапеляційно заявляли «Директорія ясно бачить

мету Уряду Народних Комісарів: йому необхідно за допомогою «більшевицьких Советів» захопити багату хлібом, вугіллям та іншими продуктами Україну, а також зробити її своєю колонією, якою вона була майже три століття під владою російських імперіалістів. Через те влада в Україні в руках місцевого дійсно українського народу, головним чином селянства, являється перешкодою для імперіалістичної мети Російського Советського Уряду і тому цей уряд вже заздалегідь не визнає Конгресу Трудового Народу України, віддає його на глум і вважає причиною, що виправдує наступання на Україну.

Директорія Української Народної Республіки доводить до відома всього трудового народу України й усього світу, з якою метою наймані советські Китайці і Лотиші йдуть на Україну, та повторює, що трудовий український народ не дозволить насилувати свою волю — найманам Лотишам та Китайцям він протиставитиме свою силу і до останньої краплі крові боротиметься проти насильства за право порядкувати своєю долею»⁵.

Підкресливши кілька разів прагнення керівництва УНР до широкого співіснування з сусідами, українська нота пропонує уряду РСФРР протягом 48 годин відповісти на питання:

«1. Чи згоден уряд Російської Республіки припинити військові операції проти Української Республіки та її трудового народу?

2. Коли згоден, то чи зобов'язується негайно вивести своє військо з території України?»⁶

За умови виконання висунутих вимог Директорія висловлювала готовність до вступу в переговорний процес і відновлення товарообміну. Незгода ж радянської сторони, або відсутність відповіді до 24 години 11 січня 1919 р. розцінювалася б як оголошення війни РСФРР Українській Народній Республіці.

Навіть ті дослідники, які беззастережно на боці Директорії, ніяковіють щодо вад її дипломатичних документів. Утім, частина з них, зокрема М. Стахів, вважають, що на зміст і характер («редакцію») нот впливала позиція В. Винниченка і В. Чехівського⁷.

Офіційна ж Москва вважала за потрібне продовжити дискусію. В направленій до Києва відповіді майже словами попереднього документа доводилося, що твердження Директорії, зокрема про латишів, китайців, угорців — то суцільні вигадки, частково запозичені з арсеналу імперіалістичної, антирадянської пропаганди. Спростовувалися і положення української сторони

про те, що за радянську владу виступає лише зросійщений пролетаріат промислових центрів («приходьки» — більшовицькі агенти Москви, величезна меншість народу). Г. Чичерін перераховував численні повстання селянства в усіх губерніях і переконував, що відповідальність за громадянську війну в Україні несе Директорія з її антинародною політикою. Відкидалися як безпідставні спроби керівництва УНР видавати громадянську війну за війну між Україною та радянською Росією⁶.

Водночас нота наркома закордонних справ РСФРР закінчувалася пропозицією: «З огляду на виявлене з боку Директорії бажання полагодити всі суперечні питання шляхом офіційних та міжпартійних переговорів, ми пропонуємо Вашим делегатам прибути в Москву. Не дивлячись на те, що Вашою останньою телеграмою замість того, щоб іти назустріч нашій пропозиції, погрожуєте нам проголошенням війни, ми лишаємося при нашій пропозиції, яка має на меті усунення сутички між Советською Росією та Україною. Підходячим місцем для переговорів ми вважаємо Москву, звідки Ваші делегації, користуючись звичайною недоторканістю й екстериторіальністю, матимуть змогу зноситися по прямому дроту з Директорією»⁹.

Поведінку Раднаркому РСФРР чимало дослідників схильні кваліфікувати як вкрай неширу, як прагнення затягувати якомога довше обмін подібного роду пустопорожніми нотами з показною готовністю вичерпати конфлікт мирними засобами, а насправді використовували дипломатичні акції для прикриття продовження військових дій, що склалися однозначно сприятливо на користь Радянської Росії та її союзників всередині України¹⁰.

Думається, це не зовсім так.

Погляньмо, по-перше, на оперативність, з якою зовнішньополітичне відомство РСФРР реагувало на всі звертання проводу УНР. По-друге, через дипломатичну риторику проглядало прагнення домогтися від Директорії легітимізації КП(б)У і входження її до урядової коаліції. Це був би явно безболісний, «менше затратний» крок до відновлення в Україні влади рад (як не згадати тут про стратегію більшовиків кінця 1917 р.! — і тоді, і на початку 1918 р. вона виглядала привабливою, перспективною). Крім усього іншого, це б дозволило використовувати обмежені збройні сили РСФРР, яка потрапляла у дедалі щільніше кільце фронтів на критичних напрямках.

По-третє, радянська сторона прагнула за всяку ціну знайти в уряді УНР якщо не союзника в боротьбі з оголошеним походом Антанти проти більшовицької Росії, то хоча б спробувати зашкодити ймовірному альянсу між інтервентами й Директорією.

Що ж до останньої, то тут ще раз варто наголосити на певних моментах, які принаймні для частини вищого державного органа мали принципове значення. Мова про сутнісні орієнтації В. Винниченка — голови Директорії та В. Чехівського — голови Ради Народних Міністрів.

В. Винниченко, судячи з усього (особливо переконливі тут щоденникові записи), з величезною відповідальністю аналізував вибух нової кризи в українсько-російських стосунках і болісно шукав шляху відвернення катастрофи на кшталт минулорічної. А що до того йде — він усвідомлював з часом гостріше й наочніше.

Додавався і ще один достатньо істотний момент. Під впливом поразок Центральної Ради, випробувань нації гетьманщиною і тяжіння мас до більшовицьких гасел В. Винниченко в ті дні прискорив свою світоглядну еволюцію вліво. Для нього трудовий принцип залишався якщо і не тотожним, то близьким до радянського принципу, в усякому разі не був ворожим йому. Тож для нього переговори з Росією були не соломинкою, за яку хапається потопальник, а принциповою лінією на єднання новонародженої народної влади (хай у дещо відмінних конкретних утіленнях) проти сил Старого Світу — проти імперіалізму¹¹. А відтак він не просто готовий був згоджуватися на дипломатичні варіанти розв'язання кризи, а й сам якнайбільше прагнув того.

Що ж до В. Чехівського, то тут крім соціал-демократичної позиції важливе значення, на думку М. Стахів, мали його релігійні погляди. «Прем'єр Чехівський був не тільки провідним членом Української Соціал-Демократичної Робітничої партії, але також одночасно глибоко віруючим християнином, який пробував переводити християнську мораль також в міждержавних справах, — зауважує історик. — Він дуже боявся відповідальності за продовження оборонної війни України проти російської советської агресії. Коли проф. Ісаак Мазепа переконував його, що ця війна є неухильна, бо Москва має явні імперіалістичні цілі і ніщо її не спинить перед дальшим воєнним походом проти України, хіба тільки повна капітуляція на ласку і неласку Москви, то Чехівський відповів:

«Я маю сумніви, як християнин: чи маю я право посилати на фронт наших козаків на смерть, коли зовсім неясно мені самому, які наслідки для України принесе ця війна. Я сам можу йти на фронт воювати за те, в що я вірю. Але других примушувати — це на мою думку неморально».

Ці погляди в такій ситуації, коли російські більшовицькі армії сунули на Україну червоною хмарою, були не від світу цього. Проте вони доказують поза всяким сумнівом, що цей прем'єр Уряду УНР справді прагнув миру і напевно не мав ані тіні бажання воювати агресивно проти Росії, бо зрештою таких бажань не мав ніхто: слаба тоді мілітарно Україна могла хіба нападати на мілітарно сильну Росію¹².

З погляду відзначеного достатньо вмотивованою постає Надзвичайна дипломатична місія Директорії до Москви на чолі з С. Мазуренком. Пов'язані з нею документи збереглися й були опубліковані в спеціальному виданні¹³. Власне, документам передує досить ґрунтовний, виважений, фаховий вступ, який допомагає з'ясувати сутність тогочасного політичного моменту, зумовленість, мотивованість багатьох рішень і кроків, причини колізій, що часом здаються важкозрозумілими, тощо¹⁴.

Сучасні історики Р. Симоненко та О. Реєнт слідом за авторитетною думкою добре поінформованих безпосередніх учасників подій¹⁵ виводять саму ідею місії не з ситуативних, кон'юнктурних потреб, а з принципових засад, яких намагалася дотримуватися Директорія з моменту свого створення. Тому витоки контактів керівництва УНР і РСФРР вони вбачають ще у добре відомих переговорах у Києві В. Винниченка з Д. Мануїльським і Х. Раковським восени 1918 р.¹⁶ І то не було випадковістю чи винятковим епізодом. Адже в ході здійснення місії в Москві С. Мазуренко посилався на факти дипломатичних контактів між ним та Д. Мануїльським з Х. Раковським (хоча підтверджень участі останнього в переговорному процесі немає), які мали місце в листопаді 1918 р. в Гомелі й грудні того ж року у Мінську¹⁷. Йшлося й про те, що це робилося з відома керівництва обох державних утворень і привело до угоди, «зафіксованої в підписаному... акті». Саме цей документ із деякими застереженнями було покладено в основу позиції Директорії на переговорах, а сам акт С. Мазуренко оприлюднив на засіданні мирної конференції¹⁸.

Р. Симоненко і О. Реєнт не лише звертають увагу на ці істотні моменти, а й наводять цікаві витяги з мемуарів М. Рафеса, що проливають додаткове світло на обставини кристалізації позиції керівництва УНР щодо здійснення дипломатичної акції. Крім того, вони надають згаданим фактам і свідченням особливого значення і не забувають про досить прикметне зауваження П. Христюка щодо В. Чехівського: «Головною ціллю В. Чехівського при входженню в кабінет було не допустити до конфлікту між Україною і Сов. Росією, що вже тоді назрівав. Коли конфлікт стався, В. Чехівський прикладав усіх зусиль, щоб ліквідувати його і досягти миру між Україною і Сов. Росією, і вийшов з кабінету, коли сі зусилля не здійснилися»¹⁹. Слід підкреслити, що В. Чехівський був не лише головою уряду, а й міністром закордонних справ.

А відтак обмін різкими нотами між дипломатичними відомствами УНР і РСФРР на початку січня 1919 р. був не стільки формальним приводом для активізації дипломатичних контактів, скільки характерним етапом їхнього продовження, пошуку не стільки тактичного, скільки стратегічного рішення. Попри грізні, ультимативні вимоги, обопільно включені до документів, підстав для компромісу залишалося все ж достатньо. Принаймні останні зрештою переважили, коли у зіткнення зійшлися аргументи «за» і «проти» переговорів із Москвою.

Офіційному рішення про сформування надзвичайної місії передували підготовчі наради в урядовому середовищі. За твердженнями М. Рафеса, вони відразу виявили значні суперечності. Зокрема, праві українські партії зовсім не бажали бути причетними до ініціативи лівих сил.

«У середовищі українських урядових сфер відбувалася боротьба, — писав лідер місцевої організації Бунду. — Це були останні дні, коли мала остаточно визначитися орієнтація зовнішньої політики України, а під її впливом і внутрішньої. Голова Ради Міністрів Чехівський розривався між Директорією, що з кожним днем забирала все більше вправо, та Коновальцем, з одного боку, та лівою більшістю ЦК УСДРП — з другого. Поза лаштунками йшли переговори з Антантою, лівому Юрку Мазуренку доручено було організувати делегацію у Москву до Радянської Росії для ліквідації всіх терть. Переговори ці повинні були бути продовженням ще раніше початих переговорів у Гомелі між Семеном Мазуренком, з одного боку, і Раковським

та Мануїльським — з другого. Директорія, не враховуючи змін, що відбулися протягом двох місяців, сподівалася, що їй вдасться спекулювати на розходженнях між «опортуністичною» Москвою та «безоглядною» групою П'ятакова. Чичерін вітав ініціативу мирних переговорів, що посилило всередині урядових кіл вплив лівих»²⁰.

З січня 1919 р. М. Рафес отримав від Ю. Мазуренка пропозицію взяти участь у «надзвичайній дипломатичній місії, яка повинна негайно виїхати до Москви». Того ж дня Бюро Головного комітету Бунду практично ухилилося від участі в урядовій делегації, запропонувавши УСДРП «взяти на себе ініціативу організації соціалістичної делегації до соціалістичних партій РСФРР»²¹.

Вичікувальну позицію зайняла й УПСР. На зустрічі з В. Чехівським 4 січня М. Полоз заявив, що есери готові взяти участь у поїзді до Москви лише з інформаційною метою. Не виявила рішучості і Об'єднана єврейська соціалістична партія, представлена на цій зустрічі Брегманом²².

Окрім іншого, певну недовіру й настороженість політиків викликали розрахунки В. Чехівського про здійснення в ході планованого візиту лінії українського «нейтралітету». З огляду на міжнародне становище УНР, оточеної з усіх боків фронтами могутніх сил із непримиренно-ворожими інтересами й намірами, це видавалося просто нереальним. «Треба було солідаризуватись з одним або з другим фронтом: з власними працюючими масами і Совітською Росією або з українською буржуазією і світовим антантським імперіалізмом» — резюмував із цього приводу П. Христюк²³.

За таких обставин В. Чехівський запропонував надіслати до Москви фактично дві делегації — урядову (офіційну) й громадську (представники українських соціалістичних партій). Щодо офіційної позиції уряду (М. Рафес зауважував, що це була більше особиста точка зору В. Чехівського) Голова Ради Народних Міністрів наставляв потенційних посланців до Радянської Росії: «Скажіть у Москві, що ми — соціалісти стоїмо за владу трудового народу, що всю політику визначить наш Трудовий Конгрес. Він же сформує й нове Міністерство. Ми нічого не мали проти групи П'ятакова, як соціально-громадської групи і навіть бажали б їх мати у складі нашого уряду тому, що вони мають вплив на частину робітників. Ми обіцяємо повну свободу всім парті-

ям, в тому числі й б[ільшови]кам, але збройну боротьбу будемо придушувати збройною силою. Ми стоїмо за цілковитий нейтралітет у міжнародних відносинах. Зобов'язання воювати з Антантою ми на себе не беремо, але не допускаємо їхнього десанта. Якщо ж вони намагатимуться нав'язати нам свої буржуазні порядки, ми будемо проти них боротися. Наша боротьба з Антантою залишається переважно дипломатичною. З Доном боремося силою зброї, але лише до наших кордонів, у межі Дону не йдемо. Ми повинні рахуватися з реальною силою. Краснова визнати не будемо. Від Москви вимагаємо взаємного визнання суверенітету»²⁴.

З приводу наведеного можна висловити хіба що сумніви відносно твердження про інструкції як плід суб'єктивної творчості В. Чехівського. Зокрема, В. Винниченко стверджує: «Директорія дала» голові місії до Москви «наказ обстоювати три головніші пункти: нейтралітет України, оборона проти контрреволюції й наступу Антанти й система совітської влади в формі трудових рад»²⁵. Як видно у викладі М. Рафеса, позиція голови Ради Народних Міністрів лише деталізувала засвідчений В. Винниченко «наказ Директорії».

Сутнісно кореспондується із наведеним й інформація П. Христюка: «Місія мала заявити, що Директорія погоджується на радянську форму влади на Україні, з забезпеченням в радах правильного представництва українського селянства (тобто на систему трудових рад), що Директорія піде на заключення економічного договору й військового союзу з Совітською Росією в цілях боротьби з російською доброволією і оборони обох республік від наступу антантського війська; в заміну мав бути припинений наступ російського війська на Україну і визнана незалежність Української Республіки з тою верховною владою, яку встановить Трудовий Конгрес».

Певні різночитання у наведених витягах-інформаціях не повинні викликати збентеження: офіційного документа не існує, а процес вироблення узгодженої позиції кожен з авторів запам'ятав по-своєму. Втім, принципових розходжень у вищевикладеному немає. Скільки-небудь істотні відмінності у підходах до наміченого заходу вже на тій стадії було скориговано через зміни у персональному складі учасників місії. Так, спочатку планувалося, що очолить делегацію впливовий член ЦК УСДРП, наближена до В. Винниченка особистість (він був доб-

ре освідомлений про контакти останнього з Д. Мануїльським і Раковським восени 1918 р.) — Юрій Мазуренко.

Однак, дотримуючись порівняно радикальної, ніж В. Чехівський, платформи, Ю. Мазуренко висунув власне бачення (по суті — умови) виконання доручення: «1) Відміна стану облоги. Легальне існування всіх соціалістичних партій при умові ведення парламентських форм боротьби. Припинення розстрілів комуністів та укр[аїнських] соц[іалістів]-рев[олюціонерів]. 2) Передача на місцях влади Радам трудового народу під контролем комісарів центральної влади. 3) Замість Трудового Конгресу з'їзд Рад трудових депутатів. 4) Боротьба з білогвардійцями. 5) Роззброєння військових частин, які дотримуються контрреволюційного напрямку. 6) Відкрита політика щодо Антанти. 7) Жодних розмов з Красновим, крім ультиматумів. 8) Чистка органів місцевої влади. До створення рад на місцях засновуються ревкоми».

М. Рафес вважав висунуту Ю. Мазуренком програму неприйнятною, але твердив, що «за цих умов міжпартійна соціалістична делегація мала лише одну рацію: кликати Радянську Росію для збройної підтримки у справі повалення Директорії». Відповідно Бунд відмовився від участі в поїздки до Москви²⁶.

Не вдаючись тут до мотивації поведінки лідерів Бунду, а остання, як відомо, далеко не завжди збігалася із зусиллями лідерів Української революції (що загалом, природно), варто звернути увагу на відсутність єдності поглядів на мету дипломатичної акції навіть у середовищі, здавалося б, ідейно близьких діячів. Останнє також цілком зрозуміло для стадії обговорення проекту, однак логічно повинно було позначитися на доборі відповідних виконавців.

Ю. Мазуренку — одному з провідників «незалежних» в УСДРП — не було довірено очолити делегацію до Москви. На цю роль було покликано Семена Мазуренка, який, хоча також належав до фракції «незалежних», дотримувався дещо поміркованіших поглядів за рідного брата.

Санкція уряду на делегування до радянської Росії надзвичайної дипломатичної місії і виділення на її утримання 120 тис. крб. була ухвалена 4 січня 1919 р.²⁷ 7 січня С. Мазуренкові було видано відповідний документ — «Уповноваження» за підписом голови Ради Народних Міністрів, міністра закордонних справ В. Чехівського. 11 січня цей документ було затверджене

но Директорією і підписано В. Винниченком, С. Петлюрою та П. Чикаленком («за секретаря»)²⁸.

Звертає на себе увагу те, що з відправкою місії не надто поспішали, хоча надані їй керівнику повноваження були достатньо широкими і, як на тогочасний момент зі стрімким розвитком подій, такі, реалізація яких вимагала граничної оперативності: «Правительство Української Народної Республіки сім уповноважує пана МАЗУРЕНКА Семена Петровича увійти в переговори з Уповноваженими Представниками Правительства Російської Совітської Федеративної Соціалістичної Республіки по всім справам, що торкаються постійних мирних добросусідських зносин між Українською Народною Республікою та Російською Совітською Федеративною Соціалістичною Республікою, для чого надається пану Мазуренкові право скрізь, де треба буде, виступати від імені правительства Української Народної Республіки, яко повноправному цього правительства представнику, складати і підписувати прелімінарні умови, які передавати на затвердження свого правительства, робити на словах і на письмі ріжного змісту заяви, пропозиції, приймати участь в різних засіданнях і нарадах.

Всьому, що п. Мазуренком зроблено буде в межах цього уповноваження, Правительство Української Народної Республіки повірить і перечити не буде»²⁹.

Російський нарком закордонних справ Г. Чичерін видав С. Мазуренкові як «голови Надзвичайної Дипломатичної Місії Української Директорії» посвідчення, яким гарантувався повний дипломатичний імунітет і пільги, передбачені для осіб відповідного рангу³⁰.

Доки «втрясалися» формальності, спливав дорогоцінний час. Було б вочевидь несправедливим вважати, що Директорія того не розуміла, хоча з другого боку бажано розібратися й у тому, чому вона не форсувала переговорних зусиль, по суті зволікала з активними діями.

Тут можна висловити припущення, що, по-перше, робилися спроби «витиснути» максимум можливого з січневого інтенсивного обміну нотами — по можливості змусити російську сторону хоча б у чомусь, хоча б у моральному плані визнати неправомірність своєї позиції втручання у внутрішні справи України, виговорити поступки, і в такий спосіб отримати підсилення своєї висхідної бази на переговорах. По-друге, явно зондувалася по-

зиція урядів Антанти, уособлена командуванням інтервенційного корпусу, в ставленні до розгортання російсько-українського конфлікту. М. Рафес, зокрема, вважав, що згадані демарші мали «характер запрошення Антанти надіслати військову допомогу проти більшовиків»³¹.

Однак усе назване могла переважити внутрішня суперечність у Директорії, українському проводі взагалі у питаннях вибору зовнішньополітичних орієнтацій. При всій вагомості посад, які займали В. Винниченко й В. Чехівський, не можна сказати, що вони мали вирішальну перевагу при виробленні й здійсненні державницького курсу. І справа тут не лише у тому, що уряд практично був позбавлений важелів для впливу на міжнародні справи (дехто вважає, що В. Винниченко передбачливо зосередив ці функції в своїх руках). В умовах громадянської війни вплив військових («людини з рушницею») на всі сфери суспільного життя велетенськи зріс. Ось тут і далася взнаки позиція С. Петлюри та його військового оточення (отаманів). «Зворотною стороною» прихильності до Антанти була ворожість щодо РСФРР.

«Побачивши, що більшість Директорії й голова Ради Міністрів рішуче беруться до миру з більшовиками й навіть для цього послали спеціальну місію, балбачанівці й петлюрівці починають робити всякі заходи, щоб той мир зірвати», — зазначав В. Винниченко³².

Голова Директорії вважав, що для досягнення своєї мети отамани готові були на все, а сам П. Болбочан, окрім численних дезінформацій про масштаби воєнних акцій з боку Радянської Росії, вдався до зрадницьких дій, щоб вплинути на керівництво УНР. Це він направив до Києва кілька старшин і соціал-демократа С. Тимошенка з вимогою негайного проголошення війни Росії. С. Петлюра разом із С. Тимошенком з'явилися до Директорії «й майже з кулаками, з риданням у голосі, з побілілими тремтячими губами (С. Тимошенко) вимагають у неї оповіщення війни Російській Східній Республіці».

Для чого?! Адже ми фактично воюємо з нею. Бийтеся, воюйте, навіщо ж оголошувати війну, коли ми хочемо миритись, коли послано делегацію для того?»³³

Аргументація посланців отаманів була в чомусь штучною, надуманою: «...Без оповіщення війни козаки не можуть битися. Вони не знають, чи російські більшовики вороги нам чи прия-

телі. Це мовчання Директорії ослабляє дух наших військ, спинає їхній запал і надає сміливості й жорстокості большевикам. Чи знає Директорія, які страхиття там робляться. Чи знає вона, що вона робить злочинство супроти нашої державности, не оповіщаючи війни? Мирова делегація? А яка гарантія, що большевики хочуть миритись, що це не з їхнього боку хитрість, щоб ослабити дух наших військ? Чом вони перемирря не пропонують, а тільки переговори?»³⁴

Не варто зупинятися на подібній «дипломатії, шитій чорними нитками» (принципові моменти старанно замовчуються при всілякому роздмухуванні другорядних, похідних). Справжнє призначення наведених пасажів стає зрозумілим, коли, зрештою висловлюється ніби «між іншим» теза: «*Крім того* (підкреслено мною. — В. С.): ми не маємо зброї, амуніції. Антанта нам може продати (а може й ні? — В. С.). Але вона *хоче мати гарантію*, що ми не большевики, що ми тою зброєю не будемо її саму бити. Отже оповіщенням війни ми покажемо, що нам зброя потрібна *проти російських імперіалістів*»³⁵.

Чи варто пояснювати, що сутність укладеного в слова «*крім того*» значно переважає вищенаведену словотворчість? Хіба що виникають природні питання про те, звідки відомо було про гарантії, яких вимагала Антанта, кому вона їх адресувала?

Адже у «Відродженні нації» та й пізніше В. Винниченко не раз категорично стверджував, що офіційних переговорів Директорії з представниками Антанти аж до його відставки 10 лютого 1919 р. не було. Були ж персональні акції правих елементів, серед них — отамана П. Болбочана, послужлива телеграма якого до військового командування інтервенціоністським корпусом дала підстави РНК звинуватити українську владу в запродавстві³⁶.

На підтвердження своєї щирості В. Винниченко наводить навіть уривок із власного щоденника: «30.1.19. Есери страшенно заклопотані новою «авантюрою» Директорії. Перша авантюра було повстання. Тоді вони хапали нас за поли, кричали на гвалт і вимагали від Нац. Союзу, щоб він заборонив нам усякі збройні виступи проти гетьмана. Тепер вони гвалтують, що ми робимо виступ проти буржуазії. Ці кабінетно-газетні люди люблять уважати себе за мудрих, розважних політиків. Учора вони (лідер партії есерів Мацієвич) пропонували мені вступити в союз з Антантаю, внаслідок чого допустити по Україні «невелич-

кі» антантські гарнізони й виплатити поміщикам за землю. Мої нерви до того пошарпані людською гидотою, що я вже не міг з цими спасителями України говорити спокійно й мало не вигнав їх з кабінету»³⁷.

Насправді ж, коли Директорія перебувала у Вінниці ще першого разу (на початку грудня 1918 р.), то від імені С. Петлюри П. Болбочан уступив у контакти з французами. Звісно, для налагодження стосунків важливою умовою було недопущення замирення з радянською Росією.

Переговори емісарів Директорії з представниками Антанти І. Мазепа назвав «одеською авантюрою» і покладав відповідальність за них не лише на французького консула Е. Енно, який для того не мав офіційних повноважень, але й на С. Петлюру, який про це знав, однак намагався домогтися свого будь-якою ціною, навіть заплющуючи очі на негідну поведінку партнерів³⁸.

Повертаючись до здійсненого отаманами тиску на Директорію, слід звернути увагу на те, що «дипломатичними аргументами» справа не обмежилася. С. Петлюра й С. Тимошенко вдалися до неприкритого шантажу, заявивши: «Коли Директорія не оповістить війни (РСФРР. — В. С.), то представники харківського фронту заявляють, що складають із себе всяку відповідальність за той фронт і не ручаються, що через два-три тижні під Києвом не будуть китайські війська»³⁹.

Згаданій перспективі отамани все одно не завадили б (що й підтвердять ближчі події). Однак наведена погроза дуже характерна для розуміння внутрішніх стосунків у Директорії, де В. Винниченко, як не раз траплялося в його долі, виявився в повній ізоляції. І «не маючи не те що фактичної влади, — наголошує він, — але навіть точних відомостей про стан справи, отже не маючи змоги взяти на себе одного всю відповідальність за одкинення так жагуче й настійно поставленого головним отаманом і військовими званцями домагання, мусів згодитись і він на офіційне оповіщення фактично веденої війни. Все одно оповіщено чи не оповіщено, а коли делегація заключить мир, то війну буде спинено»⁴⁰.

Війну РСФРР офіційно було оголошено 16 січня 1919 р. І лише наступного дня відбулася перша зустріч Надзвичайної дипломатичної місії УНР (С. Мазуренка, М. Полоза, Ю. Ярослав) з російською делегацією. Привертає увагу поважний склад московських представників. Окрім наркома закордонних справ

Г. Чичеріна, його заступника — Л. Карахана у переговорах узяв участь і надалі весь час був ключовою постаттю Д. Мануїльський, що за 1918 р. став «фахівцем» з українського питання. В засіданнях і надалі постійну участь брали представники Вищої ради народного господарства В. Менжинський та Л. Красін, а також офіційний представник РНК, комісаріату у справах національностей, Каменський. Думається, то було не бюрократичною показухою, а спробою підкреслити важливість зустрічі, бажанням оперативно вийти на вирішення міждержавних проблем, зокрема досягнення повноцінного договору, який би охоплював якомога ширший спектр стосунків — від політичних і воєнних до економічно-господарських.

Правда, первісна пропозиція радянської сторони розглядати зібрання як нараду представників керівних політичних партій в урядах двох республік (РКП(б) і УСДРП) була відхилена С. Мазуренком. Натомість було домовлено про те, що переговори мають урядовий, державний статус⁴¹.

В основу переговорів місія УНР запропонувала покласти положення:

- 1) визнання повного нейтралітету суверенної УНР;
- 2) повне невтручання уряду РСФРР у внутрішні справи України;
- 3) точне визначення ставлення радянської Росії до повстанських військ, що оперують в Україні;
- 4) УНР зобов'язується, що не допустить на своїй території військових частин і перекидання військ, ворожих радянській Росії, теренами України⁴².

В оголошених представником УПСР М. Полозом побажаннях на засіданні 19 січня зазначені пункти були дещо конкретизовані й доповнені вимогами:

- уряд РСФРР зобов'язується негайно відкликати з України всі свої війська;
- РНК РСР приймає на себе роль мирного посередника між урядом УНР і тимчасовим робітничо-селянським урядом України;
- уряд УНР вживе найрішучіших воєнних заходів для очищення території України від банд Краснова й донських козаків;
- уряд УНР заявляє про намір відразу ж після припинення громадянської війни нарівні з іншими соціалістичними пар-

тіями легалізувати КП(б)У, надати їй свободу пропаганди своєї ідеології в рамках парламентської боротьби;

— уряд УНР пропонує уряду РСФРР негайно відновити консульські установи й налагодити товарообмін на умовах, «вироблених мирною конференцією Шелухіна—Раковського»⁴³.

Кваліфікованіше вибудувавши тактику поведінки на переговорах, Д. Мануїльський та його колеги змогли спочатку вивідати всі можливі компроміси, на які здатна була піти українська сторона. Відхиливши претензії останньої, зокрема, про втручання у внутрішні справи УНР за допомогою військ тощо, вони почали методично, часом гнучко, часом твердо домагатися прийняття своєї платформи.

Так, 23 січня Д. Мануїльський виклав вимогу негайного створення наступального союзу між УНР і РСФРР «на Краснона, Антанту і Кримську реакцію. Що ж до внутрішньої політики, то тов. Мануїльський наполягає, щоб питання про владу на Україні було розв'язане Всеукраїнським з'їздом Рад на тих же виборчих підставах, як і в Радянській Російській республіці. Тільки на цих основах уряд Радянської Росії готовий приступити в якості посередника в справі примирення сторін, які борються на Україні»⁴⁴.

Звісно, така лінія викликала спротив з боку дипломатів УНР. Спростовуючи в ході затяжних дебатів аргументацію російської сторони, С. Мазуренко у розпачі вказав представникам РСФРР, «що вони, вимагаючи від уряду УНР оголошення війни Україною Антанті, Дону і Криму — встановлення диктатури робітничого пролетаріату, в той же час зі свого боку позитивно нічого не пропонують і не дають УНР, за винятком порад, за одержанням яких зовсім не було необхідності приїжджати до Москви Дипломатичної Місії»⁴³.

Хоча наведені слова не належать до шедеврів дипломатичного красномовства, українська позиція тут заявлена гранично чітко й безкомпромісно. Причин до хвилювання додавало й те, що російські представники під час кожної нової зустрічі інформували про поразки Директорії й успіхи в Україні радянської влади. Не маючи достовірних відомостей про дійсний стан справ, українські представники почали підозрювати, що офіційна Москва свідомо затягує переговори. «Ми сидимо тут уже два тижні і до жодних певних висновків до цього часу не дійшли, — заявив С. Мазуренко на нараді 27 січня. — Нам необхідно вста-

новити контакт взаємної довіри і негайно розв'язати найнагальніші питання, які не терплять відстрочки. Без цього ми не можемо продовжити спільну роботу і нашим зволіканням тільки посилюємо анархію на Україні»⁴⁶.

І зовсім уже відкидаючи будь-які дипломатичні канони й умовності, голова Надзвичайної місії УНР висловив упевненість, що продовження переговорів у попередньому руслі безперспективне через очевидну їхню безкорисність. «Ми зі свого боку вносили весь час цілком певні пропозиції, а від Вас я ще жодних пропозицій не чув, — з роздраженням говорив він. — Ті ж розмови, які ми вели на попередніх засіданнях, це лише вимагало від нас капітуляції. Давайте раз і назавжди відкинемо дипломатію вбік і скажемо один-одному: Чого Ви хочете від нас і на що ми можемо розраховувати від Вас. Адже для того, щоб розмовляти про ті предмети, про які ми вели мову на попередніх засіданнях, нам зовсім не потрібно було їхати сюди. Ми могли всі ці питання вирішити там на місці з П'ятаковим і його друзями»⁴⁷.

Українці висловили побажання перенести місце переговорів поближче до міждержавного кордону, зокрема в Харків або Гомель⁴⁸, щоб полегшити одержання інформації від державних центрів УНР.

Тут, мабуть, доречно висловити міркування щодо причин виникнення дисгармонійної ситуації па переговорах, хоча обидві сторони, здається, щиро прагнули пришвидшення порозуміння. В усякому разі, представники російського уряду Д. Мануїльський, Каменський, В. Менжинський, Л. Красін намагалися переконати своїх візаві в тому, що у них немає причин штучно затягувати процес домовленостей. І їм можна в цьому разі довіряти. Не розкриваючи причин прагнення до порозуміння, вони насправді виходили з того, що, не маючи належних військових сил, радянська Росія стояла перед перспективою величезних, надскладних випробувань — на допомогу її ворогам приходила наймогутніша на той час мілітарна сила в світі — Антанта. Тож виключити з кільця фронтів, яке дедалі стискалося, хоч одну ланку (Україна потенційно могла нею бути та й власне вже була після 16 січня 1919 р.), а ще більше — схилити до нейтралітету, а то й краще — до співдії — значило здобути чималу й притому безкровну, малозатратну перемогу.

На що ж могли посилались у публічних переговорах постійно російські дипломати — це на зміну ситуації в Україні. Об'єктивне неухильне падіння авторитету, впливу влади Директорії викликало природне запитання — наскільки реальною є ця сила і як далеко варто заходити в розрахунках на співдію з нею? Звичайно, у створенні протиантантської і протидобровольчої коаліції вбачалася геополітична перспектива. Однак свої переваги могла мати і ставка на радянські, більшовицькі сили в Україні, що дедалі зміцнювалися, завойовували все міцніші позиції, брали під контроль нові й нові території.

Схоже, що московський центр коливався, або ще тільки визначався у тому, який із двох варіантів прийнятніший, «виграшніший». А керівництво КП(б)У, РНК України, знаючи, що контакти з посланцями Директорії для В. Леніна, його однодумців — то не гра, не імітація ділових стосунків, із підозрою і ревниво ставилися до самої ідеї, тим більше — факту переговорів. Вони розуміли, що у ЦК РКП(б), РНК РСФРР своя стратегія, метою і стрижнем якої було збереження влади рад і що з цього погляду поведінка лідерів КП(б)У, для яких інтереси українських трудящих були головними, не у всьому збігалася із загальнопартійним, загальнорадянським курсом, «органічно вписувалась у нього», маючи цілком природні регіональні й національні відмінності. Як і в момент створення КП(б)У, організації антигетьманських повстань, створення Тимчасового робітничо-селянського уряду знову виявлялися суперечності між «центром і місцями». Більшовицький центр водночас бажав, з одного боку, найрішучішої перемоги місцевих комуністичних сил в Україні, а з другого — остерігався, що їхня боротьба може прискорити конфлікт, відкрите зіткнення зі світовими імперіалістичними силами, передбачити результат якого було дуже непросто. В усякому разі — переконливих аргументів на користь досягнення переможного варіанта було небагато.

Можливо тому, не маючи впевненості у котрійсь із альтернатив, російська сторона здійснила спробу залучити до переговорного процесу представників радянського уряду України, зокрема Г. П'ятова⁴⁹. Останній разом із Я. Дробнісом справді прибув наприкінці січня 1919 р. до Москви, однак проігнорували запрошення на нараду, оскільки, за словами Д. Мануїльського, стояли на «непримиренній позиції»⁵⁰. Представник уряду РСФРР сподівався ще переконати їх змінити точку зору. «Але,

якщо вони рішуче відмовляться взяти участь у наших роботах, — зауважив Д. Мануїльський, — то наша партія наполягатиме на їх відкликанні. Тоді, — продовжив він, — ми викличемо з Харкова Х. Г. Раковського, котрий туди був посланий для підсилення прибічників угоди з Директорією»⁵¹.

Останнє твердження було швидше за все «дипломатичним перебільшенням». Обставини заміни Г. П'ятакова на Х. Раковського на посаді голови радянського уряду України полягали в іншому, на момент здійснення згаданої трансформації далекими від сутності й характеру тих процесів, на які посилався вправний дипломат.

Однак тут важливо усвідомлювати, що радянська сторона мала можливості для маневру. Варіюючи пропозиції (непорушними залишалися вимоги запровадження в Україні радянської влади й створення єдиного командування для радянських і унерівських збройних сил), Д. Мануїльський, В. Менжинський, Б. Красін враховували швидкоплинну кон'юнктуру.

Посланці ж України дедалі більше потерпали від практичної ізоляції, в яку потрапили з приїздом до Москви. Їм не вдавалося звестися з Директорією по прямому дроту чи радіотелеграфом. Вони не могли повідомити про досягнуті домовленості, одержати інструкції щодо дальших кроків, допустимих компромісів і т. ін. Не допомогло навіть утручання на високому накомівському рівні. Київ упродовж тижнів абсолютно не реагував ні на які звернення⁵².

Тоді голова місії С. Мазуренко погодився на відрядження до Києва кур'єра, хоч і вважав, що в такий спосіб дуже важко предметно розв'язувати проблеми, що виникали на переговорах. Хто виконував роль кур'єра місії, з'ясувати не вдалося. Він виїхав з Гомеля і дістався до Дарниці, зайнятої на той час радянськими військами. Однак переїхати на правий берег Дніпра йому не судилося. Паровоз, у якому посланець намагався добратися до Києва, незважаючи на великий білий прапор парламентаря, посилено — «ураганно» обстрілювався гарматним вогнем⁵³. Природно, і засоби зв'язку і зброя знаходилися під контролем військових, якими керував С. Петлюра. «Не будучи навіть отаманом, можна зрозуміти, що окремих паровоз та ще під білим прапором не може загрожувати фронтові і його можна підпустити до себе без усякого ризику й страху за військову справу, — роз'ясняв ситуацію В. Винниченко. — Отже значить його

не підпускали не через це? А через що? То знала тільки отаманська влада»⁵⁴.

Зіставляючи всю історію з домаганнями С. Петлюри оголошення війни РСФРР, з отаманськими перешкодами у здійсненні дипломатичної місії до Москви, голова Директорії дійшов важливих і дуже невтішних висновків. Пригадавши, що офіційне оголошення війни північному сусіду було зроблено 16 січня 1919 р., В. Винниченко продовжує: «А 1 лютого, себто як раз через обіцяних отаманами два тижні, повстанські українські війська, підпоможені регулярними російськими військами були вже під Києвом. Оголошення війни не підняло духу. Отаманам важно було видерти те оповіщення війни не з військових мотивів, а з політичних. Оповідчаючи війну, вони були більш певні, що до миру не прийде, а, значить, не буде радянської, дійсно народної влади, яка не потерпить сваволі й усіх гидот отаманів.

Таким чином ці дві сили, — п'ятаковщина й отаманщина, — досягли свого: одна потягла Раду Народних Комісарів у руський націоналізм та імперіалізм, а друга потягла Директорію в контрреволюцію й у жорстокі лапи антантівського імперіалізму»⁵⁵.

Висновок багатоаспектний, достатньо категоричний, можливо, не в усіх складових безспірний. Однак у сенсі розуміння сюжету, який розглядається, важко не погодитися з тим, що за відтворених обставин досягти загального позитивного результату в Москві було елементарно неможливо.

Тож, виходячи з об'єктивного стану справ, передусім усвідомлення того, що захоплення Києва червоними було справою ближчих днів, С. Мазуренко і М. Полоз 1 лютого 1919 р. запропонували оголосити перемир'я на фронті як передумову продовження переговорів про мир⁵⁶.

А на наступному засіданні, 4 лютого, було погоджено текст документа, який телеграмою вирішили відправити в Україну — урядам УНР і радянської України. Його зміст зводився до такого:

Уряд РСФРР погоджувався виступити в ролі посередника між двома урядами, що вели боротьбу в Україні, на таких умовах:

- Визнання Директорією принципу влади рад в Україні;
- Визнання нейтралітету України з активним його захистом супроти будь-якого іноземного втручання, яке порушує цей нейтралітет;
- Спільна боротьба проти контрреволюції;
- Перемир'я на час мирних переговорів⁵⁷.

Навколо цього документа в історіографії «ламалося немало списів». Причиною послужили дотичні до проблеми сюжету у їхньому відтворенні через чотири десятиліття В. Винниченком. Колишній голова Директорії у «Заповіті борцям за визволення» твердив, що «після довгих і гарячих дебатів у Центральному Комітеті й Політбюро РКП Ленінові вдалось перемогти противників миру з Україною і схилити більшість керівних органів компартії прийняти наші умови. Самостійність і незалежність України була офіційно визнана у відповідній резолюції й мирний договір підписано з боку Росії головою советського уряду В. Леніним та Наркомом закордонних справ Чічеріним, а з боку Української Держави — головою української делегації — Семеном Мазуренком»⁵⁸.

Можливо, з роками В. Винниченко просто призабув деталі і вигадав деякі моменти, що видаються неправдоподібними. Вищенаведена домовленість, що телеграфно була відправлена в Україну, він видає за підписаний договір. І хоча В. Винниченко переконує, що в 1920 р. під час звіту йому в Москві С. Мазуренко доповідав «про підписаний договір»⁵⁹, що цей факт офіційно підтверджували й Г. Чічерін і члени Політбюро⁶⁰, тексту договору (чи якогось його варіанта, окрім вищенаведеного тексту телеграми) до цього часу ніхто не бачив. Це тим більше дивно, що В. Винниченко стверджує, нібито документ підписали В. Ленін, Г. Чічерін і С. Мазуренко. В біохроніці В. Леніна такого факту не зафіксовано. Та й навряд чи він взагалі міг бути. Хоча в революційний час не надто дотримувалися правових, дипломатичних канонів, видається надто мало ймовірним, щоб радянська охорона пішла на таку вражаючу «протокольну» асиметрію: погодитися поставити під надто важливим державним документом підписи глави уряду держави і глави надзвичайної місії, просто не наділеного відповідними повноваженнями. Останнє підтверджується як документом, виданим С. Мазуренкові, так і його неодноразовими покликаннями на те, що він не має змоги продовжувати переговори, не знаючи, що йому в конкретних обставинах може дозволити офіційний Київ. Зокрема, погоджуючися на відправку в Україну телеграми з досягнутими умовами, С. Мазуренко попросив В. Менжинського «передати офіційну заяву Російському Радянському Уряду про те, що він, Мазуренко, не має повноважень Директорії вести переговори з урядом Раковського-Пятакова і що після падіння

Києва він, Мазуренко, складає з себе відповідальність за можливість виконання вищевказаного повноваження. Т. Мазуренко заявляє що Місія УНР просить призупинити подальші переговори аж до отримання директив від свого Уряду»⁶¹.

Що ж до В. Леніна, то не лише невідомо про його пряму причетність до переговорів, підготовки підсумкового документа, а й до боротьби, яка неначебто мала місце в Політбюро ЦК РКП(б) з українських проблем. Знову-таки відомо лише про те, що лідери КП(б)У й радянського уряду України виявляли певну незгоду з лінією поведінки офіційної Москви, допускали навіть часом непослух, який детермінувався логікою розвитку подій в Україні. Так що й тут В. Винниченко, вочевидь, дещо змішав акценти.

Не все точно і з передачею того, як і чому договір не потрапив до рук Директорії. За версією В. Винниченка, С. Мазуренко передав текст документа телеграфом до Києва і «попрохав ратифікації Директорією цього великого акту. Його повідомлення прийняв С. Петлюра, який завідував військовим телеграфом, але Директорію про це не повідомив і ратифікації договору, звісно, не сталося. С. Мазуренко кілька разів домагався відповіді, але не міг одержати її. Він хотів вернутись на Україну, щоб особисто привезти заключений договір, але з наказу Головного Отамана С. Петлюри його на кордоні не було пущено в Україну. І таким чином цей величезної ваги для нашої державності акт було сховано від українства і вся дальша боротьба за неї пішла таким нещасливим для нас напрямом. Москва, не діждавшись ратифікації мирного пакту, зважаючи мовчання Директорії за небажання миру, відновила воєнні дії, зайняла Київ, натиснула на розбиту українську армію і витиснула її за межі України та Польщі»⁶².

До цього колишній голова Директорії додає, що він довідався пізніше, чому залишений петлюрівськими військами Київ «більше тижня» не займався червоними, що це було зроблено за наказом Москви «не порушувати перемир'я, ждати кінця мирових переговорів»⁶³.

Знову багато які моменти не відповідають дійсності (особиста подорож С. Мазуренка до Києва, хоча він не відлучався з Москви) або не можуть бути підтверджені (вчинки С. Петлюри, накази Москви). Є й хронологічний незбіг: готовий договір не міг ні передаватися телеграмою для ратифікації до Києва, ні бу-

ти відправленим із посланцем, оскільки його фізично просто не існувало до 4 лютого 1919 р.

Не хочеться підозрювати В. Винниченка у політичній наївності, чи ж то звинувачувати у свідомій, прагматичній фальсифікації подій, однак деякі його твердження зрозуміти, пояснити важко. Так, скажімо, він продовжував рішуче наполягати на тому, що підписаний між посланцем УНР і керівництвом РСР в лютому 1919 р. договір, стрижнем якого було визнання незалежності України, не просто існував, але й розцінювався В. Леніним і його прибічниками влітку 1920 р. як реально чинний документ. А відтак і його, В. Винниченка, візит, переговори з партійно-радянським керівництвом Росії в 1920 р. були прямим результатом визнання ЦК РКП(б), РНК РСФФР договору з Директорією (це тоді, коли практично на всій території України була радянська влада).

Власну ж незговірливість, чи то пак принциповість, прагнення вибороти реальні важелі для українізації республіки В. Винниченко розцінює як привід, з якого скористалися Л. Троцький, його прибічники і домоглися перемоги над поміркованою щодо України позицією В. Леніна, дезавувавши досягнуті в лютому 1919 р. українсько-російські домовленості⁶⁴.

Однак повернемося до подій, пов'язаних із діяльністю місії С. Мазуренка, і звернемо увагу на такі моменти.

На вже згаданому засіданні переговорників 4 лютого 1919 р. В. Менжинський від імені російської делегації заявив про згоду перенести подальшу роботу до Харкова й пообіцяв негайно передати зміст домовленостей «до відома Директорії й уряду Раковського-Пятакова»⁶⁵.

Невідомо, чи дійшов документ у московському варіанті до Вінниці, а якщо й дійшов, то чи потрапив до рук Голови Директорії. Достеменно відомо, що зі змістом угоди, доповненої харківською РНК і підписаної Х. Раковським, зміг першим ознайомитись член Директорії Ф. Швець аж 10 лютого 1919 р.

У переданому з Харкова документі відразу повідомлялося про згоду на порозуміння з Директорією за посередництва РНК РСФФР і на вироблених у Москві засадах: «Українське Робітничо-Селянське Правительство прийняло братське посередництво Російського Советського Правительства щодо порозуміння з Директорією (про це офіційно було повідомлено нар-

комат закордонних справ РСФРР⁶⁶) при умові признання таких принципів:

- 1) Директорія визнає советську владу в Україні;
- 2) Сувора нейтральність України з активною обороною проти військ Антанти, Денікіна, Краснова і Пятакова;
- 3) Спільна боротьба проти контрреволюції.

Ця підстава була прийнята Вашою надзвичайною місією під проводом т. Мазуренка і її Російське Советське Правительство передало шляхом радіо як нам, так і Директорії. Ми вже заявили згоду на прийняття тієї платформи, а також на перенесення переговорів до Харкова з проханням передати Вашій надзвичайній комісії в Москві, що вона на території Української Советської Республіки буде користуватися всіми гарантіями дипломатичної незайманості і можливістю тримати зв'язок із Директорією»⁶⁷.

Далі в документі додавалась оцінка тих процесів, найостанніших подій, які, з погляду радянського уряду України, мали бути врахованими при підході до надісланої угоди:

«Здобуття Києва українськими регулярними советськими військами, перехід на бік советської влади відділів (отамана) Григорієва і інших військових республіканських сил, загальне повстання по всій ще не визволеній Україні під гаслом советської влади очевидно доказують, що робітники і селяни України рішуче стоять на боці советської влади. Ми переконані, що перед цим переконливим фактом Ви будете уважати дальший пролив крові безцілним і безкорисним. Дальший спротив наших [має бути: Ваших] військ тільки затягає громадянську війну та улегшує завдання імперіалістів, які захопили частину української території не тільки на побережжі Чорного моря, але і в Басарабії та на Буковині, збільшуючи економічну руїну, розвалюючи транспорт і затримуючи справу відбудови економічних сил соціалістичного будівництва в Україні»⁶⁸.

Закінчувалася телеграма пропозиціями-запевненнями, що походили безпосередньо від РНК України: «Тому ми прекладаем з нашого боку продовжувати переговори, що почалися в Москві, тепер у Харкові на підставі признання советської влади, конкретна організація якої повинна бути завданням Третього Українського З'їзду Советів. З нашого боку потверджуємо гарантію повної незайманости Вашої делегації, якщо Директорія признає Тимчасове Робітничо-Селянське Правительство в Україні;

одночасно зобов'язуємося забезпечити повну особисту безпеку членів Уряду Директорії, а також вільну діяльність партій, що входять до нього. Предсідник Тимчасового Робітничо-Селянського Правительства України, комісар для зовнішніх справ Раковський»⁶⁹.

Ознайомлений з посланням Х. Раковського В. Винниченко, що вже залишав свою посаду в Директорії на вимогу представників Антанти, відреагував украй бурхливо. Особливо його обурили слова Голови РНК про гарантії, які будуть надані членам уряду УНР на власній, українській землі. Можливо, через емоції, що переповнювали В. Винниченка, який потрапив справді у відчайдушну ситуацію, він і не помітив, що, крім положень, які приписали в Харкові, в основі то був той самий документ, на який місія С. Мазуренка погодилась у Москві.

Якщо телеграму Х. Раковського з гнівом відкинув В. Винниченко, то, звісно, ще неприйнятнішою вона була для С. Петлюри, його прихильників-отаманів, які від самого початку були проти будь-яких контактів і домовленостей із Москвою.

Діяльність же Надзвичайної місії УНР ще деякий час продовжувалася, що її голова пояснював «За останні часи Російський Совнарком приймає всі заходи, щоб установити мир со всіма Державами включно із Україною. Небезпека внутрішніх справ: голод, хворості, безнадійне становище торгу і промисловості, а також і транспорту примушує Совнарком ітти на всякі заходи з Державами, щоб тільки захистити завоювання революції від реакції правих сил. Цей погляд суспільної боротьби проти правих сил реакції тепер об'єднує тут всі соціалістичні партії, котрі закликають до згоди і Директорію, як владу на Україні дійсно соціалістичну і демократичну. Всі щиро бажають, щоб наш уряд знов не зробив помилки і не накликав на себе, а також на всю останню Росію великого лиха закликом чужоземних сил на Україну»⁷⁰.

Серед інших аргументів С. Мазуренко виділив прибуття до Москви представників II Інтернаціоналу (Бернської соціалістичної конференції) і заплановану на Принцевих островах міжнародну конференцію за участю всіх сил, які воювали на теренах колишньої Російської імперії. Раднарком РСФРР був дуже зацікавлений у тому, щоб не лише демонструвати свою миролюбність, а й доводити її світовій громадськості реальними справами. Тому, на думку С. Мазуренка, «за нашу Місію від

незалежної України вони зараз ухватились обома руками, щоб показати Європі, що більшовики не вороги дійсної демократії і не насилують самовизначення нації.

Народний Комісар Чичерін дуже захвилювався, як почув, що Місія хоче од'їздить до Гомеля, щоб там чекать директив від свого уряду. Він упросив Місію не покидать Москви, а навпаки: знову прохати Директорію почати мирові переговори, щоб найскоріше ліквідувать війну на Україні. По згоді з Наркомом Чичеріним Місія і послала Вам свої послідні радіо від 19 та 20 лютого.

З свого боку зараз Місія одногосно признала, що престиж незалежної Української Народньої Республіки власне диктує, щоб ні в якому разі зв'язки з Совітською Росією не поривать. Місія своїм існуванням тут скаже делегатам Європи, що Україна є дійсно суверенна демократична і соціалістична республіка. Місія прохає уряд і Директорію вірити, що вона приложе всі свої сили, щоб найліпше скористувати міжнародну ситуацію і захистити права вільної незалежної України»⁷¹.

Відповіді на свої послання С. Мазуренко не отримав. Натомість надійшли розпорядження Директорії про призначення С. Мазуренка керівником дипломатичної місії до Скандинавії. До місії було включено і Ю. Ярослава⁷², яким російська охорона з усім дипломатичним тактом забезпечила повне сприяння для виконання доручення уряду УНР⁷³.

Так, витративши немало зусиль для розв'язання надскладної проблеми, посланці України змушені були змиритися з тим, що це, зрештою, виявилось нікому не потрібним. Уже через кілька місяців С. Мазуренко в листі до міністра закордонних справ УНР дуже стисло передав всю історію здійснення місії до Москви. І через дипломатично-стриманий, по суті бюрократично-чиновний тон проглядає почуття жалю за втрачені можливості, нереалізовану альтернативу, які могли серйозно вплинути на долю України, надати її народу зовсім іншого вектора розвитку. С. Мазуренко констатував:

«Російська Совітська влада, як відомо, є влада партії комуністів, котра цілком проваде диктатуру пролетаріата. Лідер партії і Голова совітського Уряду — Володимир Ульянов-Ленін добре розуміє, що диктатурою одного лише Російського пролетаріату не збудуєш комуністичну Державу. Він шукає союзників, як у себе, наприклад серед селянства, так і за кордоном.

Але до цієї «соглашательської» політики Леніна вороже відносяться інші конкуренти за лідерство в партії. Троцький і Сталін в Росії. П'ятаков і Бубнов на Україні не раз провалювали на колегіальних зібраннях комуністів всі більш-менш помірковані пропозиції головного лідера. Що торкається до відносин інших комуністичних лідерів до України і до Директорії, то «соглашательська» політика Леніна знайти порозуміння і згоду з Директорією спочатку мала між ними успіх. В січні цього року для переговорів з Надзвичайною Місією від Директорії Леніним і Чичеріним була призначена Комісія із комуністів, виключно прихильних до згоди з Директорією: Менжинський, Каменський, Карахан, Бельгов і найбільш прихильний до нас і впливовий комуніст Красін на чолі з головою Комісії Д.З. Мануїльським. Праця нашої Місії з сією колегією уже через півтора тижня дала головні порозуміння в загальних рисах згоди, але на жаль всі заходи Місії повідомить по радіо Директорію про нашу згоду не мали успіху. Ні радіо Місії в кінці січня Директорією в Києві не приймалися, ні потяг з дипломатичним кур'єром Місії не був пропущений нашим військом біля Дарниці. Тільки радіо Чичеріна уже в початку лютого дійшло до Директорії в Вінницю і я одержав наказ zostаватися при Совітському Уряді. Через місяць новим радіо Директорія дала мені наказ покинути Росію і переїхати до складу нашої Місії в Скандинавії»⁷⁴.

У наведеному уривку з листа привертає увагу характеристика особистісних позицій керівництва Радянської Росії. Думається, С. Мазуренко зробив це не випадково. Він «підказував», що при бажанні можна було скористатись індивідуальними орієнтаціями, уподобаннями чільних політиків РСФРР для блага України. Та, схоже, це також нікому в українському проводі було не потрібно.

¹ Цит. за: *Стахів М.* Україна проти большевиків. Нариси з історії агресії Советської Росії. Книга друга. — Тернопіль, 1993. — С. 39.

² Там само.

³ Там само. — С. 40.

⁴ Там само. — С. 42—43.

⁵ Там само. — С. 44.

⁶ Там само.

⁷ Див.: Там само. — С. 45—46.

⁸ Там само. — С. 46—47.

- ⁹ Там само. — С. 48.
- ¹⁰ Див.: Там само. — С. 48—49.
- ¹¹ Див.: *Солдатенко В. Ф.* Три Голгофи. Політична доля В. Винниченка. — К., 2005. — С. 110—114.
- ¹² *Стахів М.* Зазнач. праця. — С. 49—50.
- ¹³ *Симоненко Р. Г., Реєнт О. П.* Українсько-радянські переговори в Москві (січень—лютий 1919 р. Документи. — К., 1996. — 85 с.
- ¹⁴ Там само.— С. 3—26.
- ¹⁵ *Христюк П.* Замітки і матеріали до історії української революції. — Т. III. — Прага, 1921. — С. 133—134.
- ¹⁶ *Симоненко Р. Г., Реєнт О. П.* Зазнач. праця. — С. 9.
- ¹⁷ Там само. — С. 10, 33.
- ¹⁸ Там само. — С. 33.
- ¹⁹ *Христюк П.* Зазнач. праця. — Т. IV. — Прага, 1922. — С. 21.
- ²⁰ *Рафес М.* Два года революции на Украине. — М., 1920. — С. 127—128.
- ²¹ Там само. — С. 128.
- ²² Там само. — С. 12.
- ²³ *Христюк П.* Зазнач. праця. — С. 31.
- ²⁴ *Рафес М.* Зазнач. праця. — С. 130—131.
- ²⁵ Там само.
- ²⁶ Там само. — С. 131.
- ²⁷ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 — листопад 1920 рр.: Документи і матеріали. У 2 т., 3 ч. — Т. 1. — К., 2006. — С. 10.
- ²⁸ *Симоненко Р. Г., Реєнт О. П.* Зазнач. праця. — С. 28—29.
- ²⁹ Там само. — С. 28.
- ³⁰ Там само. — С. 30.
- ³¹ *Рафес М.* Зазнач. праця. — С. 130—131.
- ³² *Винниченко В.* Відродження нації: (Історія української революції [марець 1917 р. — грудень 1919 р.]). — Київ—Відень, 1920. — Ч. III. — С. 226.
- ³³ Там само. — С. 227.
- ³⁴ Там само. — С. 227—228.
- ³⁵ Там само. — С. 228.
- ³⁶ Див.: Там само. — С. 210—211.
- ³⁷ Там само. — С. 211—212.
- ³⁸ Там само. — С. 66—68.
- ³⁹ Там само.
- ⁴⁰ Там само. — С. 228—229.
- ⁴¹ Див.: *Симоненко Р. Г., Реєнт О. П.* Зазнач. праця. — С. 31—32.
- ⁴² Там само. — С. 33—34.
- ⁴³ Там само. — С. 39—40.
- ⁴⁴ Там само.
- ⁴⁵ Там само. — С. 43.
- ⁴⁶ Там само. — С. 46.
- ⁴⁷ Там само.
- ⁴⁸ Там само. — С. 46, 48.
- ⁴⁹ Там само. — С. 47, 57.
- ⁵⁰ Там само. — С. 58.
- ⁵¹ Там само. — С. 59.

- 52 Там само. — С. 51,52, 56, 59, 66.
53 Там само. — С. 59.
54 *Винниченко В.* Зазнач. праця. — С. 229—230.
55 Там само. — С. 230.
56 *Симоненко Р. Г., Реєнт О. П.* Зазнач. праця. — С. 59.
57 Там само. — С. 60—61.
58 *Винниченко В.* Заповіт борцям за визволення. — К., 1991. — С. 34.
59 Там само. — С. 35.
60 Там само.
61 *Симоненко Р. Г., Реєнт О. П.* Зазнач. праця. — С. 61.
62 *Винниченко В.* Заповіт борцям... — С. 34.
63 Там само. — С. 35.
64 Там само. — С. 35, 36, 46—48.
65 *Симоненко Р. Г., Реєнт О. П.* Зазнач. праця. — С. 61.
66 Там само. — С. 67.
67 Цит. за: *Стахів М.* Зазнач. праця. — С. 51.
68 Там само. — С. 51—52.
69 Там само. — С. 52.
70 Там само. — С. 68.
71 Там само. — С. 69.
72 Там само. — С. 69, 70.
73 Там само. — С. 71—78.
74 Там само. — С. 79.

Петро Брицький

Народився 1931 р. в с. Лисанівці Старосинявсько-го району Хмельницької області. Закінчив історичний факультет Чернівецького державного університету (1961). Працював учителем, директором загальноосвітньої школи-інтернату. Із січня 1977 р. у Чернівецькому державному (тепер національному) університеті — викладач, старший викладач, доцент, професор. Доктор історичних наук. Опублікував близько 70 наукових праць, з них 4 індивідуальні монографії, 3 — колективні. Коло наукових інтересів — історія України ХХ ст.

АРТЕМ ГАЛІП НА ДИПЛОМАТИЧНІЙ СЛУЖБІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Народився Артем Галіп у 1887 р. в селі Брідку на Заставнянщині (колишній Кіцманський повіт Буковини). На той час його старший на 14 років брат Теодот Галіп уже навчався в Чернівцях. Про дитячі і юнацькі роки Артема відомо мало. Він здобув юридичну освіту, іменувався доктором права. Обставини його появи в Києві теж невідомі.

Як пише І. Новосівський, «Д-р Артем Галіп **знайшовся** (виділено авт.) у Києві вже в початках будівництва Української державності»¹.

Ще більш оригінальний запис залишив визначний громадський діяч, філософ, публіцист та літературний критик Дмитро Донцов: «А. Галіп, буковинець, кар'єрист. Ще перед виповідженням війни, він з кількома уланами австрійськими перестався на територію України, де наробив паніки в запіллі і був взятий в полон полковником Сливінським (зі штабу гр. Келера), пізнішим начальником штабу за гетьманщини, від якого я чув цю історію. За Центральної Ради Галіп став на деякий час віце-міністром закордонних справ. За Директорії вплив, як член Паризької місії УНР, де вів, разом з іншими, кампанію про-

ти голови місії, гр. М. Тишкевича. По ліквідації місії писав (разом з О. Севрюком і І. Борщаком) в одному українсько-більшевицькому часопису в Парижі в 1920-х рр., який пізніше замкнула французька влада»².

Те, що він зумів здобути довір'я керівної еліти української держави (Володимира Винниченка, Павла Скоропадського, Симона Петлюри та ін.) і втриматися на дипломатичній службі при всіх політичних режимах упродовж 1917–1920 рр. саме по собі засвідчує неабиякий хист і здібності А. Галіпа.

Щоб скласти певне враження про особистість А. Галіпа, варто навести деякі спогади про нього тих, хто через різні обставини стикався з ним. Співробітниця Міністерства закордонних справ при Центральній Раді, Гетьманаті і Директорії Надія Суровцова писала, порівнюючи поведінку і характер обох братів Галіпів: «Інше враження справляв Галіп. Їх, властиво, було двоє спритних буковинців-братів, Тицьо і Артур. Тицьо був Федір, або Тодор, як він називав себе, старший, освічена, спокійна людина і Артур, що був просто Артемом. Коли Тодора я знала як журналіста, члена Версальської мирної делегації, то Артура знала значно раніше, коли він допіру з'явився у Міністерстві закордонних справ чи не за Центральної ще Ради? Мабуть, що так, бо Шульгин, перший міністр закордонних справ, його любив, і я пам'ятаю Галіпа на Терещенківській. Галіп розмовляв французькою мовою, і скільки його пам'ятаю, крутився біля французів та румунів. Його вживали до спеціальних завдань, місій, тільки раз поїхав «до пуття» на переговори з румунами...»³.

Дещо схожі за змістом спогади про Артема Галіпа начальника консульського відділу Міністерства закордонних справ Михайла Шкільника: «До складу посольства до Туреччини попав на становище радника посольства Артемій Галіп. Правник, родом з Буковини, людина спосібна і проворна. Ще за Центральної Ради був він у Києві, але діяльність його була незначна. Відомо було, що мав контакт з французькою місією, але в українськiм національнiм життi не виявляв нiякої участi. На овидi з'явився щойно по гетьманськiм переворотi і незнаними дорогами вкрутився в оточення гетьмана і здобув його довір'я. Гетьман зарекомендував його на посаду радника при міністрі закордонних справ. На тому посту не зауважив я нiякої його праці. Приходив до міністра хiба на те, щоб поговорити зі згаданою вище співробітницею в канцелярії міністра М. М.

...Коли посольство до Туреччини було складене і готове до виїзду, тоді посол О. Кістяківський захворів і відмовився від виїзду, а радника А. Галіпа сам гетьман залишив у Києві.

В часі нав'язання контактів антантівськими місіями в Одесі та в Яссах гетьман звільнив Ол. Палтова з посади товариша (заступника) міністра закордонних справ як «германофіла» та на його місце призначив А. Галіпа. В тім характері я його ніколи не бачив у міністерстві, а між урядовцями ширилися погослки, що гетьман вислав Галіпа, як свого секретного до антантівських представників і за ним слід пропав. Він не приніс гетьманові ніякої користі; по деякому часі виявив себе на еміграції як радянофіл»⁴.

Як видно з вищенаведених спогадів про Артема Галіпа його сучасників і співробітників, спільним у них є те, що всі звертають увагу на його спритність, виверткість, пролазливість, утаємниченість його дій і швидкий кар'єрний ріст.

У дійсності це було так. Як вдалося встановити за неповними архівними даними, які збереглися, Артем Галіп наказом Генерального секретаря міжнародних справ Української Народної Республіки від 5 грудня 1917 р. був «затверджений директором політичної секції». У квітні 1918 р. А. Галіп був призначений «в штат урядовців посольства УНР в Румунії», а вже через шість днів (16 квітня) з'являється новий наказ, за яким «директор політичної секції А. Галіп призначається радником Міністерства закордонних справ»⁵.

Як бачимо, ці призначення здійснювалися в часи Української Центральної Ради. Але дивним є те, що Артем Галіп залишився, як-то кажуть, «на плаву» і після гетьманського перевороту, коли більшість діячів Центральної Ради опинилися поза справами. Більше того, круто пішов угору у службовій кар'єрі. Вже через місяць після перевороту (1 червня 1918 р.) П. Скоропадський призначає А. Галіпа одним з чотирьох радників при міністерстві закордонних справ, 25 жовтня — членом ради міністра, на початку листопада — товаришем (заступником) міністра закордонних справ, а 7 грудня 1918 р. видається наказ міністра закордонних справ про дозвіл А. Галіпу підписувати папери за міністра закордонних справ⁶.

Як засвідчують документи, А. Галіп в цей час був досить впливовим політиком, до думки якого прислухалися і міністр закордонних справ і прем'єр-міністр. Він послідовно відстоював думку про єдність усіх українських земель та про приєднан-

ня Криму до Української Держави. Під час обговорення цього питання 16 травня 1918 р. в Міністерстві закордонних справ під головуванням Миколи Василенка А. Галіп спростував відоме положення III Універсалу УЦР про неналежність Криму до УНР тим, що восени 1917 р. йшлося про створення федеративної Росії, «де і Крим входив би як її складова частина. Тепер відносини зовсім змінилися. Україна самостійна, а Крим тим самим опинився в неяснім положенні. Справа Бесарабії багато дечого вчить», — самокритично зауважив дипломат. Тому А. Галіп запропонував, по-перше, «чим скорше начати переговори зі всіма Державами Центрального Союзу, щоб вони без нас чого-небудь не рішили, та ми не опинилися перед доконаним фактом». По-друге, на його думку, «публічної думки в Криму легковажити не можна і треба зорганізувати остаточно заграничну пропаганду»⁷. Ця позиція знайшла підтримку і в інших членів наради. А. Галіп разом з професором О. Ейхельманом мали скласти проект ноти в кримському питанні до всіх урядів і зібрати потрібні матеріали для відповідної розмови з німецьким послом. Це й було зроблено, а П. Скоропадський зайняв тверду позицію стосовно статусу Криму.

1918 р. ситуація в Україні змінювалася дуже швидко. В листопаді цього року відбулося повстання проти гетьманської влади Павла Скоропадського під проводом Директорії. Було проголошено відновлення Української Народної Республіки. В основному влада зосереджувалася в руках соціал-демократів і соціалістів-революціонерів при підтримці й участі окремих представників інших політичних партій.

Артем Галіп, ще будучи заступником міністра закордонних справ в уряді П. Скоропадського, зумів увійти в довір'я до лідерів Українського національного союзу В. Винниченка і М. Шаповала, які готували повстання проти гетьмана, і переконав їх, що дипломатичні кола держав Антанти зацікавлені мати зносини з українською державою і що він через свої зв'язки може влаштувати зустріч представників України з ними.

Чому Артему Галіпу вдавалося при всіх політичних режимах (Центральній Раді, Гетьманщині й Директорії) утриматися в апараті Міністерства закордонних справ? Тут, на нашу думку, зіграло, по-перше, те, що він мав відповідну юридичну освіту, знав європейські мови (німецьку, французьку, румунську) і мав відповідні неофіційні зв'язки з українськими політиками та іноземними дипломатами і журналістами. А по-друге, А. Галіп на-

лежав до масонів, через яких і здійснювалися ці зв'язки. Його належність до масонів підтверджується багатьма свідченнями, в тому числі і його брата Теодота. Завідувач прес-бюро посольства УНР в Римі Євген Онацький у своєму щоденнику записав розмову з Теодотом Галіпом, який розповів, що в Києві масонську ложу утворив секретар гетьмана Павла Скоропадського Степан Моркотун і став її великим майстром. З його слів, до ложі входили також Симон Петлюра і Микола Шумицький (член ради делегації УНР на конференцію в Парижі). Ложа належала до Великої ложі Об'єднаних слов'ян. Нібито С. Моркотун в 1917 р. «поручився перед французькою місією в Києві за відданість С. Петлюри Антанті», але С. Петлюра не дотримав свого слова і не обстоював гасла «війна до кінця», погодився на «ганебний Берестейський мир». І далі Теодот Галіп повідомив, що його брат Артем також підтримував у 1917 р. зв'язки з французами⁸.

Тут необхідно зробити деякі пояснення. Як зазначає дослідниця масонства в Україні О. Крижановська, ще десь з 1911 р. у Києві функціонувала масонська ложа «Нарцис». Вона складалася переважно з росіян, хоч були в ній і українці. Ця ложа належала до шотландського обряду. Вона виписувала дипломи своїм членам відразу двома мовами: французькою та латинською, причому в дипломах зазначалося (можливо, просто декларувалося), що «Нарцис» підпорядковується не загальноросійському масонському центру — Великому Сходу народів Росії, а якійсь іншій масонській організації. Членом цієї ложі був і А. Галіп, щоправда, невідомо з якого часу⁹.

Влітку 1917 р. на масонському небосхилі України з'явилася нова зірка першої величини — Сергій Моркотун, який саме тоді прибув до Києва. Він належав до керівництва Ордену мартиністів, мав 18-й градус масонської посвяти, був кавалером Рожевого Хреста. Сергій Моркотун очолив значно українізовану київську ложу «Нарцис», яка мала профранцузьку орієнтацію. Серед «братів» він зажив репутації французького агента. Працюючи начальником залізничної міліції при управі Південно-Західних залізниць, С. Моркотун заснував спільно з Миколою Шумицьким та Артемом Галіпом таємну франкофільську політичну організацію «Молода Україна», керовану, скоріше за все, ложею «Нарцис».

До «Молодої України» вступили С. Петлюра та П. Скоропадський, який прихильно ставився до С. Моркотуна й за Геть-

манату зробив його своїм особистим секретарем. Свою приязнь до С. Моркотуна П. Скоропадський пояснював тією обставиною, що їхні батьки приятелювали (батько С. Моркотуна був особистим лікарем великого князя Георгія Олександровича)¹⁰.

За зв'язками масонів ще в той час пильно стежила російська Чека (Надзвичайна Комісія. — *Авт.*). Так, активний учасник зовнішньої контррозвідки ЧК Микола Равич повідомляв: «Після приходу до влади гетьмана Скоропадського французька розвідка вирішила встановити з ним зв'язок. Французький генеральний штаб чудово розумів, що Скоропадський, який командував корпусом під час війни проти німців ... «узяв шлюб» з німцями мимоволі і ... він грає в «самостійну Україну» з-за необхідності.

В списку численних організацій, створених другим відділом французького генерального штабу, або які існували на його гроші, була «Велика франко-масонська ложа» в Парижі... Після того, як отримано згоду Скоропадського вступити до масонської ложі, із Відня прибув якийсь австрійський підданий на прізвище Галіп з великою сумою грошей і повноваженнями організувати «Генеральну українську франкмасонську ложу». Діяв він цілком вільно, так як, крім того, що був австрійцем, мав і необхідні рекомендації до австрійсько-німецького командування...

Після втечі Скоропадського Галіп зв'язався з Петлюрою, який вступив у паризьку «Велику франкмасонську ложу»...

Французька розвідка, відкидаючи численних лідерів українських націоналістів, частина яких була міцно зв'язана з Австрією, одразу зупинилася на Петлюрі, вважаючи його основним козирем у грі.

Тому Петлюра призначив Галіпа товаришем (заступником. — *Авт.*) міністра закордонних справ і доручив йому разом з військовим міністром генералом Грековим і начальником генерального штабу генералом Матвійовим вести переговори про воєнну угоду з французами в Одесі»¹¹.

У зв'язку з тим, що вищевикладене було написано тогочасним російським розвідником, його зміст можна було б узяти під сумнів. Але українські документи підтверджують їх достовірність, за винятком окремих неточностей. Зокрема, переговори з представниками Антанти вперше були не при Петлюрі. Їх започаткував ще гетьман Скоропадський на початку листопада 1918 р.

Щодо призначення Артема Галіпа заступником міністра закордонних справ в період Директорії УНР, то його призначав не С. Петлюра, а В. Винниченко, який тоді був головою Директорії (хоча, мабуть, без протекції С. Петлюри не обійшлося).

Якщо взяти до уваги, що за вплив на Україну йшла боротьба між Антантою і Четвірним союзом, то конфіденційні доручення необхідно було виконувати в суворій секретності. Звідси стане зрозумілою втаємничена діяльність Артема Галіпа. Саме він виконував довірчі доручення В. Винниченка, П. Скоропадського і С. Петлюри, але не завжди виконував їх в національних інтересах України, як це виявилось пізніше.

Одне з перших завдань за межами України Артему Галіпу довелося виконувати в складі комісії у Румунії із забезпечення майбутньої української армії матеріальною частиною на початку 1918 року. Але її робота не мала успіху, бо надійшла звістка про підписання Брестського договору між УНР і Центральними державами. Місія УНР на чолі з А. Галіпом, яка мала франкофільську орієнтацію, повинна була від'їхати до Києва. Разом з ним повернувся до Києва і військовий консультант місії генерал Михайло Омелянович-Павленко. Це сталося в кінці березня 1918 р.¹²

Але Артем Галіп, як прихильник зближення України з державами Антанти, продовжував шукати зв'язків з їхніми дипломатами. Крім тісних зв'язків по масонській лінії з уже згаданим особистим секретарем гетьмана Степаном Моркотуном, він мав зв'язки з іншими особами у вищому апараті гетьманату, зокрема у консульській службі. В порозумінні з ним консули Української Держави в Яссах (тимчасовій столиці Румунії) і в Галаці (Крутиков і Білецький) мали неофіційні розмови з французькими дипломатами про українські справи.

В кінці жовтня 1918 р. гетьман направив у Ясси дипломатичну місію на чолі з генералом В. Дашкевичем-Горбацьким. У той час в Яссах перебувала французька дипломатична місія, уряд якої не визнавав Української Держави. Тут же прибуло представництво від Добровольчої армії на чолі з генералом Щербачовим. А з Києва прибула делегація від правих російських організацій, яка ігнорувала гетьмана і Українську Державу і домагалася, щоб Антанта не визнавала Україну як окрему державу. У цей же час представника Антанти відвідав делегат Українського національного союзу Дмитро Антонович, який просив не підтри-

мувати гетьмана, бо проти нього готується повстання і його дні при владі вичерпані¹³.

Отже дипломатична місія Української Держави була невдаю. Держави Антанти робили ставку на Добровольчу армію і сподівалися, що українське військо виступить разом з нею у боротьбу проти більшовиків.

Саме в період переговорів у Яссах гетьман призначає Артема Галіпа заступником міністра закордонних справ. Останній передав довірочно лідерам Українського національного союзу Володимирі Винниченку і Микиті Шаповалові інформацію про переговори в Яссах і порадив, щоб негайно від імені проводу союзу вступили в зв'язок з дипломатами Антанти. Вони скористалися пропозицією А. Галіпа й попросили консула УНР в Галаці Білецького увійти в контакт з дипломатами Антанти в Яссах щодо переговорів і передати їм зміст платформи проводу Українського національного союзу (так як це було ще перед повстанням проти гетьмана), яка зводилася до наступного: «Признання повної незалежності України в етнографічних межах з відображенням від Австрії Галичини, Буковини й Закарпатської Русі, торговельні взаємини (з Антантою); повстання проти німців; усунення германофільського уряду гетьмана; майбутнє визнання демократичного уряду і допомога»¹⁴.

Лист В. Винниченка консулом Біленьким був доставлений до Ясс на початку листопада 1918 р. Відповідь антантівських дипломатів зводилася до того, щоб повстання проти гетьмана почалося перед висадкою антантівських військ на побережжі Чорного моря. Антанта за самовизначення народів, не проти відродження української державності, але вона є «в принципі також за відбудову Росії». І далі, поки не буде української армії, охорону України від анархії доручити Добровольчій армії.

Тим часом в Україні сталися важливі політичні й військові зміни. 14 листопада 1918 р. почалося повстання проти гетьмана П. Скоропадського, яке 14 грудня завершилося повною перемогою. До влади прийшла Директорія УНР на чолі з В. Винниченком.

9 листопада 1918 р. в Німеччині сталася революція й була повалена монархічна влада. Вже через два дні після цієї звістки ЦК Російської комуністичної партії (більшовиків) ухвалює рішення створити війська Південного фронту (спочатку мали назву війська Курського напрямку) для наступу на Україну.

17 грудня в одеському порту висадилося французьке військо.

Враховуючи політичне і воєнне становище, в якому опинилася Українська Народна Республіка, голова Директорії УНР В. Винниченко і голова уряду В. Чехівський вирішують шукати приязних стосунків з державами Антанти і домагатися від них допомоги в оборонній війні проти більшовицьких військ радянської Росії. З цією метою вони висилають до Одеси офіційну делегацію в складі генерала Грекова і Артема Галіпа, якого перед цим було призначено заступником міністра закордонних справ вже в уряді Директорії УНР. 10 січня 1919 р. вони виїхали до Одеси для переговорів з головним командиром антантівських військ в Одесі генералом д'Анзельмом.

Вже на другий день після приїзду А. Галіп вів переговори з Енно, який представлявся французьким консулом. Пізніше виявилось, що він не мав ніяких повноважень консула від французького уряду. Хоч, як свідчить ген. Греків, Енно в міру своїх можливостей допоміг обом делегатам уряду УНР правдивою інформацією про настрої різних відповідальних осіб у штабі антантівських військ і влаштуванням зустрічі з ними. 14 січня до Одеси прибув сам генерал д'Анзельм і його начальник штабу полковник Фрайденберг. У розмові з Грековим генерал заявив, що метою десанту є визволити Російську імперію від більшовиків і передати її законному російському урядові, але якому саме урядові і як він мав утворитися, не сказав. Про Україну у своїй промові зовсім не згадував. Як показала дальша розмова, командування десантом взагалі не мало поняття, що таке Україна та її уряд, чим він відрізняється від уряду Денікіна і радянського російського уряду у Москві. Французький генерал навіть спочатку думав, що генерал Греків представляє Денікіна. Після короткої промови д'Анзельм наступні переговори уповноважив вести свого начальника штабу полковника Фрайденберга. Останній в присутності Грекова інформував д'Анзельма, що Україною називає себе південна частина Російської імперії, але він ніколи не чув, щоб ця частина імперії була коли-небудь самостійною державою. Теперішній уряд України ворожо ставиться до Москви, хоч сам мало різниться від більшовизму і є ворогом оздоровлення і відновлення Росії¹⁵. Крім того, Фрайденберг заявив, що голова Директорії УНР В. Винниченко є більшовиком чи мало чим відрізняється від більшовиків і при такому

правлінні в Україні французьке командування не може дійти до чогось позитивного.

Тоді генерал Греків запропонував полковнику Фрайденбергу продовжити розмову з присутнім в Одесі віце-міністром зовнішніх справ УНР доктором Артемом Галіпом. Але той категорично відмовився зустрітися з віце-міністром, заявивши, що без рішення головнокомандувача усіх збройних сил Антанти на Сході маршала Франте д'Еспере, який перебуває в Туреччині, не може зустрічатися з офіційними членами уряду УНР.

Так невдало, без успіху, скінчилася місія генерала Грекова і віце-міністра зовнішніх справ УНР А. Галіпа в Одесі. Французькі впливові кола у той час робили ставку на Добровольчу армію й глибоко помилялися.

19 січня 1919 р. обидва члени місії — Греків і Галіп — повернулися до Києва і склали звіт голові Директорії В. Винниченку. Причини неуспіху місії Грекова і Галіпа В. Винниченко вбачав у відсутності дипломатичного досвіду і недостатнього знання політичного становища в Україні генерала Грекова. Тому В. Винниченко з відома членів Директорії вирішує негайно вислати до Одеси нову місію у складі міністра преси і пропаганди УНР д-ра Осипа Назарука і міністра народного господарства проф. Сергія Остапенка, які виїхали до Одеси вже 21 січня. Неофіційно до Одеси знову повернувся віце-міністр зовнішніх справ Артем Галіп.

Але місія Назарука-Остапенка теж не мала успіху, позаяк полковник Фрайденберг вів переговори в образливій формі і виставляв ультимативні вимоги, які означали фактичне скасування суверенності України й піддання її під повну французьку окупацію в інтересах відбудови єдиної неподільної Росії.

24 січня Артему Галіпу, через представників інших антантівських місій, вдалося влаштувати побачення Назарука і Остапенка з членами місії США в Одесі. Проте, як незабаром виявилось, вони не мали на французів ніякого впливу. Тепер з американських архівних матеріалів стало відомо, що тоді в Одесі в антантівських місіях були не дипломати, а представники військово-політичної розвідки.

Услід за другою місією 26 січня до Одеси від'їжджає ще один представник Директорії — віце-міністр зовнішніх справ УНР Арнольд Марголін, здібний дипломат. Даючи оцінку місії А. Галіпа, А. Марголін ствердив, що «Галіп робив в Одесі дуже добре діло промощення шляхів до порозуміння з альянсами»¹⁷.

Єдиним позитивним наслідком діяльності української місії в Одесі було те, що А. Марголін і А. Галіп при сприянні активного діяча Хліборобсько-демократичної партії С. Шемета налагодили зв'язки з представниками інших самостійних урядів із території колишньої Російської імперії — Кубанської Народної Республіки, Білоруської Національної Республіки і Області Війська Донського, які знаходилися тоді в Одесі. Результатом взаємних переговорів була вироблена «Декларація України, Білорусі, Кубані і Дону про їхню політичну концепцію». 5 лютого 1919 р. її підписали від уряду УНР — віце-міністри зовнішніх справ А. Марголін і А. Галіп, від Кубанської Народної Республіки — голова уряду Л. Бич, від Білоруської Національної Республіки — Баранович і від Області Війська Донського — генерал Черячукін.

Тоді ж ця декларація з окресленою політичною концепцією була подана антантівському представництву в Одесі і командуванню держав Антанти. Позитивним стало те, що фактично було утворено блок новопроголошених незалежних держав для спільної дії із захисту свого суверенітету.

Але незважаючи на те що Директорія УНР в порозумінні з головою уряду С. Остапенком визначила Спеціальну Комісію з найширшими повноваженнями у складі міністра зовнішніх справ проф. Костя Мацієвича, віце-міністра зовнішніх справ Сергія Бачинського, генерала Олександра Грекова, до яких були приєднані віце-міністри зовнішніх справ (з попереднього і нового кабінету) Арнольд Марголін і Артем Галіп, які вже знаходилися в Одесі і підготовляли ґрунт для решти комісії.

Переговори з полковником Фрайденбергом не просунулися, а ген. д'Анзельм не йшов на контакт. До Одеси на підтримку Спеціальної Комісії виїхав сам прем'єр-міністр Сергій Остапенко. Проте і його заходи аж до кінця лютого не дали ніякого позитивного результату. Антанті потрібна була лише українська армія для війни проти більшовиків і відновлення єдиної неподільної Росії.

Тим часом уряд УНР у квітні 1919 р. формував делегацію на мирову конференцію до Парижа, до складу якої включили і віце-міністра зовнішніх справ УНР А. Галіпа. Але через переговори і події в Одесі він приїхав до Парижа пізніше від усієї делегації, аж наприкінці червня 1919 р. Щодо цього колишній український дипломат Микола Левитський (разом з О. Севрюком і М. Любинським підписав Брестський мир) у листі до посла в

Швейцарії М. Василька від 4 липня 1919 р. писав: «від'їхав до Парижу Артем Галіп, який досить швидко дістав візу...

Галіп поїхав у Париж з тим, щоб перебрати всю справу у свої руки і відсунути всіх, хто там є, і не допускати туди більш нікого; він, видно по всьому, вже почав цю акцію в Швейцарії...»¹⁸.

Головою української делегації на Паризькій мирній конференції спочатку був призначений Григорій Сидоренко, а в середині липня його змінив на цій посаді Михайло Тишкевич. Тобто він приступив до участі в роботі української делегації в один час з Артемом Галіпом (Галіп приїхав 28 червня).

Як відомо, дипломатична робота Української місії в Парижі була невтішною. Невдачі були закладені у самому складі місії. При формуванні урядами УНР і ЗО УНР в присутності членів Директорії було вирішено, що «Українська дипломатична місія для участі в Міровій Конференції в Парижі є спільною для обох частин України і називається Делегація об'єднаної Української Народної Республіки на Мірову Конференцію в Парижі та заступає на конференції цілість української справи»¹⁹. На жаль, єдності не сталося не тільки між членами обох частин УНР, а й між окремими членами місії. Першими започаткували розкольницькі дії галичани — заступник голови української делегації, державний секретар зовнішніх справ Західної області УНР Василь Панейко і радник делегації від ЗО УНР професор-історик Степан Томашівський. Вони стали на шлях галицького сепаратизму, ініціювавши концепцію самостійної галицької держави, незалежної від Наддніпрянської України, і домагалися визнання Антантою окремої галицької держави. Пізніше еволюція поглядів В. Панейка скотилася до того, що він перейшов до російського табору.

Поміж членами делегації панувала незгода й щодо перспективи статусу української держави — були прихильники цілковитої незалежності і прихильники федералізму. Ускладнювало роботу місії й те, що делегати не знали французької мови й дипломатичних правил. Не справлявся з функціями голови делегації її керівник Григорій Сидоренко, через що й був відкликаний.

Щодо діяльності Артема Галіпа як члена української делегації в Парижі, то існують неоднозначні оцінки. Так, у доповіді групи французьких політиків, прихильників України, яку привіз до Кам'янця-Подільського (тодішнє місце перебування уря-

ду) Шарль Добре, під назвою «Причини невдачі української місії в Парижі» стверджувалося: «Незважаючи на паради з боку прихильників України, члени паризької Місії не потурбувалися аж до самого прибуття п. Галіпа встановити дружні відносини з румунами та чехами, що перебувають у Парижі, які бажали працювати для встановлення зв'язку з їх країнами»... І далі: «до прибуття до Франції п. Галіпа дипломатичне становище України в Парижі було цілком скомпрометоване»²⁰.

Але свідчення інших, теж поважних українських діячів, стверджують інше. Так, вищезгадуваний відомий український громадський і політичний діяч, журналіст і дипломат Євген Онацький у своєму щоденнику 6 грудня 1919 р. робить переказ листа графа М. Тишкевича (голова делегації УНР на Міровій конференції в Парижі від 30 листопада) до Дм. Антоновича (тодішнього посла УНР у Римі), в якому М. Тишкевич скаржить-ся, що неможливо боронити нашу справу, коли самі члени делегації роблять політику Колчака. Особа, яку сильно запідозрено, що вона зв'язана з Бурцевим, — це Артем Галіп, який представив мені навіть славнозвісного достойного Моркотуна, щоб порозумітися зо мною, чого я, на щастя, не захотів...

Щодо А. Г., то він діє під тиском Авксентієва і російського комітету, які, як кажуть, мають якісь гнітучі докази проти нього і примушують його співати».

У своєму листі-відповіді від 4 грудня 1919 р. до Михайла Тишкевича посол УНР в Римі Дмитро Антонович серед іншого пише: «Щодо ініціалів А. Г., то я підозріваю тут Артема Галіпа. Про цього індивіда Ви не можете мені сказати нічого, щоб мене здивувало!»²¹

Далі Євген Онацький розмірковує над цим фактом таким чином: «Цікаво, що тут (у Римі. — *Авт.*) Теодот Галіп — зовсім порядна людина, а в Парижі його брат Артем, що був за Скоропадського товаришем (заступником. — *Авт.*) міністра закордонних справ, виявляється московським прислужником. Чи це на нього, буковинця, так вплинуло оточення скоропадщини?»²²

Щодо впливу оточення Скоропадського, то вірно те, що найбільший вплив на Артема Галіпа мав Сергій Моркотун — русифікований українець, який до 1917 р. жив у Петербурзі, де закінчив юридичний факультет. Після Лютневої революції — начальник міліції Південно-Західних залізниць. Як уже зазначалося, влітку 1917 р. Моркотун перебрався до Києва.

В період Гетьманату він — особистий секретар П. Скоропадського, з поваленням якого втік до Румунії, а звідти переїхав до Парижа. В Парижі прагнув увійти в довір'я до членів української делегації на Міровій конференції і хотів стати її секретарем, але ні Г. Сидоренко, ані М. Тишкевич його не прийняли.

Деякий час він виступав як співробітник А. Галіпа, залучаючи останнього до зустрічей з членами масонської ложі, нібито задля української справи, і листопада 1919 р. С. Моркотун опублікував у газеті Бурцева «Cause Commune» (паризьким органі антибільшовицьких росіян) лист до С. Петлюри. У ньому він називає себе Великим майстром Великої ложі українців «Об'єднаних слов'ян» і стверджує, що С. Петлюра був її членом, а також те, що в 1917 р. Моркотун нібито «поручався перед французькою місією в Києві за відданість С. Петлюри Антанті». Але той не дотримав слова і погодився на «ганебний Берестейський мир» і подібного типу інші звинувачення²³.

Цей лист був передрукований у газетах інших країн, чим наніс велику шкоду авторитету України на міжнародній арені і вплинув на обговорення українського питання на Міровій конференції в Парижі.

І ось з такою шкідливою для української справи людиною Артем Галіп збирався захищати інтереси України. Цим самим він скомпрометував себе.

Проте С. Петлюра все ще продовжував довіряти Артему Галіпу. Це підтверджується наказом Директорії УНР (а Директорія УНР в цей час складалася лише з одного С. Петлюри) від квітня 1920 року. Ось його зміст: «§ 1. Доручається п. Артему Галіпові провадити переговори в державах Антанти з відповідними колами відносно вступу України як рівноправного члена до сім'ї Держав Світу й одержання підтримки матеріальної, технічної та фінансової»²⁴.

Надання Артему Галіпу таких широких уповноважень розв'язувало йому руки в діях, які не завжди були на користь українській справі. Саме в цей час він провадив подвійну гру. Будучи офіційно призначеним членом делегації Української Народної Республіки на Міровій конференції в Парижі, прагнув грати роль першої скрипки в українській делегації, приймаючи самостійні рішення, які йшли врозріз з ухвалами голови і решти членів делегації.

У Відні перебували колишні члени Директорії УНР Андрій Макаренко, Федір Швець і Опанас Андрієвський, які виїхали

за кордон ще в листопаді 1919 р. і не повернулися в Україну. Через те 25 травня 1920 р. постановою уряду УНР їх повноваження були скасовані і їхні розпорядження не мали юридичної сили. Тепер вони намагалися створити у Відні другий політичний центр української еміграції, заявляючи свої права і вимагаючи зміни уряду УНР в еміграції і звільнення С. Петлюри з посади Голови Директорії УНР. Артем Галіп підтримував з ними зв'язок, що вплинуло на його дії в Парижі.

20 липня 1920 р. Голова делегації в Парижі граф М. Тишкевич одержав з Відня від А. Макаренка телеграму, в якій йому пропонувалося здати свої повноваження колегії з 4-х членів: Галіпа, Шелухіна, Тимошенка і Лучинського.

Правда, вже 26 липня надійшла телеграма від імені Головного отамана С. Петлюри, в якій указувалося, що розпорядження А. Макаренка не мають юридичної сили.

Однак, незважаючи на це, вищеназвана самозванна колегія зробила спробу вимагати від голови делегації М. Тишкевича здати справи і фонди делегації, в чому їм було рішуче відмовлено. Одночасно колегія ввела в оману французькі кола і пресу розповсюдженням відомостей про те, що вона законно призначена урядом УНР.

Про наступний перебіг цієї скандальної інтриги залишив запис у своєму щоденнику Євген Онацький: «16 серпня 1920 р., коли вже появилася у «Волі» замітка, що розкриває всю закулісну сторону скандальної інтриги, А. Галіп, Лучинський і їх «аташе» Борщак, користуючись відсутністю графа Тишкевича, що виїхав із дорученням Уряду до Лондону, зробили брутальний і ганебний наскок на помешкання делегації. Вони в скандальний спосіб влізли туди, захопили книжку наказів, печаті і оголосили, що почнуть тут урядувати явочним порядком»²⁵.

У відповідь на такі дії «колегії», не бажаючи виносити скандальний інцидент за межі внутрішніх справ делегації, секретар делегації Галафре і військовий аташе полковник Колосовський розпорядилися до приїзду Тишкевича нікого до приміщення делегації не впускати.

Таким чином, А. Галіп і його спільники через свою амбітність хотіли провадити самостійну політику, вносили анархію та хаос у діяльність делегації, що принижувало її авторитет на Міровій конференції і знижувало шанси на успіх.

Наступною самовільною акцією Артема Галіпа була його вказівка завідувачу господарської частини українського посольства

в Парижі продати посольські автомобілі та іншу частину майна під приводом, що він (Галіп) не хоче допустити, щоб уряд, якого він не визнає, міг одержати якісь кошти з цього майна. Водночас А. Галіп розповсюджував негативні чутки про тогочасний рух в Україні, заявляючи, що до цього руху ні Головний отаман С. Петлюра, ані уряд УНР не мають ніякого відношення, і що повстанські центри знаходяться в самому тісному зв'язку з комітетом у Парижі²⁶.

8 грудня 1921 р. колишні члени Директорії УНР Панас Андрієвський, Федір Швець і Андрій Макаренко, перебуваючи у Відні, заявили про те, що вони відновлюють Директорію УНР і знову приступають до виконання обов'язків. Тобто фактично створили новий державний центр в еміграції. Була підозра, що ця акція відбулася за сприяння більшовицьких агентур. На бік цієї «псевдодиректорії» відразу ж перейшов Артем Галіп, а ще пізніше зайняв радянофільські позиції, чому сприяли, мабуть, тісні зв'язки А. Галіпа з О. Севрюком, колишнім головою української делегації при підписанні мирного договору в Бресті. О. Севрюк у лютому–липні 1919 р. перебував в Італії з метою надання фінансової допомоги військовополоненим українцям і повернення їх до України. Протринькавши гроші, не чекаючи ревізії, він виїхав до Парижа, де був включений до складу делегації. Після закінчення Паризької конференції О. Севрюк опинився на роботі в прес-бюро посольства радянської Росії і став таємним співробітником Державного політичного управління (ДПУ) РРФСР, а ще пізніше (з 1933 р.) працювати й на німецьку військову розвідку — Абвер²⁷. Ось з цією людиною й зблизився А. Галіп у Парижі.

Про діяльність Артема Галіпа з 1922 по 1926 рік автору не вдалося розшукати ні документів, ні інших матеріалів.

Але в 1926 р. прізвище Артема Галіпа знову виплило на поверхню. Після вбивства С. Петлюри Міністерство внутрішніх справ Франції зацікавилася Союзом українських громадян у Франції. Вже 28 травня, тобто через два дні після вбивства, міністерство звернулося до Служби Безпеки Франції із запитом про цей Союз. Висновки були наступними: «Створений, правдоподібно, за намовою українського советського уряду у Харкові, який мав би цю організацію утримувати, він насправді, має за ціль «більшевізувати» українських емігрантів і зібрати тих, що бажають повернутися на свою батьківщину»²⁸.

Служба Безпеки Франції запідозрила Союз українських громадян у Франції у більшовицькій пропаганді, але не вважала замішаним у справі Петлюри. 29 липня 1926 р. Міністерство закордонних справ Франції відвідав секретар посольства Німеччини граф Саурма і повідомив, що «німецька розвідка довідалася, що Шварцбард убив Петлюру за намовою і навіть за вказівками Галіпа. З-поміж найближчих співробітників Галіпа німецька Служба Безпеки відмітила таких осіб, як Борщак, Лучинський, Севрюк, Дюбрей і Пелісіє»²⁹. Отже Галіп, член Союзу українських громадян у Франції, вказаний як безпосередньо замішаний у вбивстві С. Петлюри.

Свідченням, що Шварцбард мав зв'язок із Союзом українських громадян у Франції, стала знахідка під час його арешту примірника газети «Українські вісті» (видання Союзу з портретом Петлюри, газета видавалася накладом 1000 прим.). Проте запідозрювати А. Галіпа і його товаришів в активній участі в убивстві Петлюри цих даних недостатньо.

У червні 1927 р. Міністерство закордонних справ Франції одержує нову ноту (не вказано від кого. — *Авт.*), яка звинувачує Союз українських громадян у Франції як «звичайний філіал ЧК у Парижі очолений О. Аусемом (консулом Советського Союзу в Парижі)»³⁰. Згідно з нотою, «Найбільше загальновідомими і найбільше небезпечними агітаторами» з-поміж членів цієї організації є Борщак, Галіп і Дзіковський. Щодо Дзіковського, який був секретарем Союзу, нота наголошувала: «Достовірно, він був разом зі Шварцбардом співучасником у вбивстві Петлюри. Він йшов за Петлюрою і слідкував за ним»³¹.

У ноті йшлося, що члени Союзу українських громадян у Франції «підозрюються у більшевизмі і їх вважають советськими агентами і шпигунами української колонії Франції». Отже в червні 1927 р. французькі урядовці запідозрювали Союз українських громадян у Франції у більшовицькій пропаганді і в причетності до вбивства Петлюри. Але допиту чільників Союзу — Галіпа, Борщака і Дзіковського — не провели і матеріали не передали до судового слідства. Натомість 9 вересня 1927 року п'ять членів управи Союзу — Борщак, Галіп, Дзіковський, Орленко і Фурза³² — були вислані з Франції за «комуністичну пропаганду».

Окремі спостерігачі за справою вбивства С. Петлюри припускали, що це було зроблено з двох причин, по-перше, у жовтні передбачався судовий процес над Шварцбардом — то ви-

слані члени Союзу могли б показати справу Петлюри в іншому світлі. А, по-друге, в той період велися радянсько-французькі переговори, і Франція мала зацікавленість у поліпшенні відносин між двома країнами. Таким чином, якщо проаналізувати діяльність Артема Галіпа в період українських визвольних змагань 1917—1921 рр. у боротьбі за державність, можна зробити висновок, що в період Центральної Ради, Гетьманату і навіть в перші місяці влади Директорії УНР ним були зроблені позитивні кроки в захисті інтересів української держави (дипломатична місія в Румунію, переговори з дипломатичними представниками в Яссах, переговори з ними ж в Одесі). Але як член делегації України на Мирній конференції в Парижі А. Галіп допустив спочатку ряд вчинків, які йшли врозріз із основною зовнішньополітичною лінією делегації і на шкоду інтересам Української Народної Республіки. Згодом і взагалі зрадив інтереси української держави.

Більш повна, об'єктивна оцінка його діяльності може бути лише тоді, коли знайдуться додаткові документи і матеріали за першу половину 20-х років ХХ ст. в контексті української історії і визвольних змагань, діяльності уряду в екзилі.

¹ *Новосівський І. М.* Відродження української державності 1917—1918 рр. та участь Буковини в її відбудові // Альманах «Нового шляху» на 1978 рік. — Торонто (Канада). — С. 106.

² *Донцов Д.* Рік 1919, Київ. — К.: Темпора, 2002. — С. 148.

³ *Суровцова Н.* Спогади. — К., 2003. — С. 152.

⁴ *Шкільник М.* Україна у боротьбі за державність в 1917—1921 роках: Спомини і роздуми. — Торонто, 1971. — С. 128.

⁵ Центральный державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 3766. — Оп. 2. — Спр. 2. — Арк. 1, 30, 36.

⁶ Там само. — Спр. 3. — Арк. 23, 28; Оп. I. — Спр. 2. — Арк. 59, 157; Спр. 43. — Арк. 74; Спр. 6. — С. 148—149.

⁷ *Омельчук Д., Шевцова Н.* До питання про самовизначення Криму в 1917—1918 рр. // Кримська світлиця. — 2002. — 29 листоп. — С. 6.

⁸ *Онацький Є.* По похилій площі. Записки журналіста і дипломата. Ч. I. — Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1964. — С. 81

⁹ *Крижановська О.* Таємні організації в громадсько-політичному житті України (масонський рух у ХVІІІ — на початку ХХ ст.). — К.: Аквілон-Прес, 1998. — С. 72—73.

¹⁰ Там само. — С. 98.

¹¹ *Равич Н.* Молодість века. — М.: Воениздат, 1960. — С. 80—81.

¹² *Омельянович-Павленко М.* Спогади українського командарма. — К.: Планета людей, 2002. — С. 58.

- ¹³ *Коростовець І.* Переговори в Яссах у 1918 р. // *Наша мета* (Торонто). — 1983. — Ч. 45. — 9 листоп.
- ¹⁴ *Стахів М.* Україна в добі Директорії. — Т. 4. — Скрантон (Канада), 1964. — С. 100.
- ¹⁵ Там само. — Т. 5. — С. 57—58.
- ¹⁶ Там само. — Т. 5. — С. 82—83.
- ¹⁷ Там само. — С. 111.
- ¹⁸ *Лукашевич Є.* Причини до історії української дипломатії в 1917—1921 роках (IV) // *Сучасність*. — 1970. — Ч. 11. — С. 86.
- ¹⁹ *Мазела І.* Україна в огні й бурі революції: 1917—1921. — К.: Темпора, 2003. — С. 277.
- ²⁰ Там само. — С. 284—285; *Василькієвський Л.* Причини до історії української дипломатії в 1917—1921 роках // *Сучасність*. — 1970. — Ч. 6. — С. 118.
- ²¹ *Онацький Є.* Зазнач. праця. — С. 108.
- ²² Там само. — С. 109.
- ²³ *Доценко О.* Літопис української революції. Матеріали й документи до історії української революції. — Том II. — Кн. 5. 1917—1922. — С. 106—107, 392—393.
- ²⁴ ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 145. — Арк. 75.
- ²⁵ *Онацький Є.* Під омофором барона М. Василька // *Український історик*. — 1978. — Ч. 4. — С. 92.
- ²⁶ ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 533. — Арк. 21.
- ²⁷ *Мечник С.* Від оприччини до КДБ — духовість московського імперіалізму. — Мюнхен, 1981. — С. 202.
- ²⁸ *Себастьян де Гаске.* Справа Петлюри і Франція // *Інформативний бюлетень*. — 1999. — Ч. 62. — С. 13 (Українська бібліотека імені С. Петлюри в Парижі).
- ²⁹ Там само.
- ³⁰ Там само. — С. 14.
- ³¹ Там само.
- ³² Там само.

Ірина Матяш,

доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат премії імені Миколи Костомарова НАН України, професор кафедри театрознавства Національного університету театру, кіно і телебачення імені М. Карпенка-Карого, перший заступник Голови Державного комітету архівів України.

ДИПЛОМАТИЧНА УКРАЇНКА В КАНАДСЬКИХ АРХІВАХ

Джерельна база історії української дипломатії надзвичайно розпорошена, особливо доби визвольних змагань 1917–1921 рр. Як відомо, значна частина представників щойно створеної дипломатичної служби УНР не змогла повернутися в Україну і змушена була торувати нелегкий життєвий шлях емігрантів. Дехто на певний час осів у Празі (для багатьох із них знайомство з радянським «смершем» закінчилося трагічно), інші розсіялися в Європі, а звідти переїхали з часом до США, Канади, Австралії. Крім особистих речей, вони везли з собою як дуже цінну частину свого дорожнього скарбу документи з інформацією про їхню службову діяльність та особисте життя. Згодом ці документи, збірки, колекції потрапили до архівних установ країн, де знайшли притулок українські політичні емігранти. Відтак у зарубіжних архівах відкритися документальні масиви, важливі для дослідження історії української дипломатії.

Архівні зібрання українських дипломатів знайшли у багатьох випадках надійний притулок в Канаді. Йдеться, наприклад, про унікальні колекції Андрія Жука, Михайла Єремєєва, Євгена Бачинського. Канадські державні й недержавні архіви (бібліотеки, музеї) та приватні колекції мають непересічне значення з точки зору вивчення історії української дипломатії. Відповідні документні комплекси зберігаються у національному архіві — Бібліотеці та архіві Канади, провінційних архівах

Онтаріо та Альберти, архіві Української Православної Церкви у Вінніпезі та архіві Монастиря св. отців василіан у Мондері, архіві Української вільної академії наук в Канаді, архіві Осередку української культури і освіти (Вінніпег, Манітоба), Українському архіві-музеї Альберти (Едмонтон). Завдяки послідовному впровадженню в 1970 роках ідеї багатокультурності в умовах двомовності як одній із провідних у культурній політиці цієї держави, архівні документи, пов'язані з історією української дипломатії, збережені й здебільшого доступні користувачам.

Створене в результаті реалізації політики багатокультурності в архівній сфері унікальне «українське зібрання» Бібліотеки і архіву Канади¹ (Оттава, Онтаріо) включає понад 220 фондів українського походження та створених українцями в Канаді. Це фонди особового і офіційного походження, громадських об'єднань, аудіо- та відеокolleкції, які відображають історію державотворення України, її духовний і культурний розвиток, життя українців у Канаді, а також майже 3,18 млн мегабайтів інформації в електронному форматі, в тому числі понад 9500 канадської періодики та книг різними мовами світу.

Найістотніша й маловідома в Україні інформація про розвиток української дипломатії та долю вітчизняних дипломатів зосереджена у фондах особового походження Андрія Жука, Ярослава Рудницького, Ольги Войценко, Михайла Єрем'єва, Катерини Антонович, Володимира Кисилевського, Микити Мандрики, Василя Авраменка та ін.

Своєрідним архівом українського визвольного руху початку ХХ ст. є колекція *Андрія Жука*, яка впродовж останнього десятиліття неодноразово привертала увагу дослідників. Уперше склад колекції на підставі укладеного відомим канадським архівістом Мироном Момриком опису висвітлили для українських читачів Марина Палієнко та Ігор Срібняк². Згодом з'явилися публікації Ігоря Гирича³.

Висунута Центральною Управою УСС ідея створення на початку 1920-х років у Відні Товариства «Український Музей-Архів» для «збирання і сконцентрування в однім місці, упорядкування і відповідного забезпечення цілості і сохрannости актів урядових установ ЗУНР»⁴ була надзвичайно близька Андрієві Жукові, але бездіяльність щодо її втілення хвилювала його як свідомого українця. Звертаючись до Президента ЗУНР Євгена

Петрушевича, він наголошував: «...мене ця справа не обходить як держателя архівних і музеальних речей, отже мені також залежить в тім, щоби справа державних архівів у зв'язку зі справою Товариства «Музей-Архів» була так поведена, аби дійсно повстала якась поважна національна інституція, а вона може повстати тоді, коли притягнеться до сего відповідальних людей»⁵.

Людиною, здатною належно організувати роботу Музею-Архіву, Андрій Жук вважав Мирона Гаврисевича. Високо цінуючи його як особу відповідальну, патріотичну, яка вміє поважати ідейні цінності, та зважаючи на достатню матеріальну забезпеченість, аполітичність і «прив'язаність» до Відня, він рекомендував Євгену Петрушевичу призначити Мирона Гаврисевича «зарядчиком державного архіву» та Головою Товариства «Музей-Архів»⁶. Натомість В'ячеслав Липинський радив ретельному збирачеві залишити активну політику заради організації збереження історичних джерел: «Краще візьміться серйозно і виключно за справу Музею-Архіву, до чого Вас саме життя і становище ваше (як посідача великого архіву) кличе»⁷. Та склалося так, що першим архівосховищем для збірки Андрія Жука стала його невеличка віденська квартира, а збирання й упорядкування архіву до кінця життя залишалося усвідомленою місією. Він мав наміри передати колекцію до Наукового товариства імені Шевченка у США чи до архіву ВУАН у Нью-Йорку, однак зрештою на початку 1980-х років її було переправлено з Відня до Оттави.

Важливою складовою колекції є особисті документи фондоутворювача — щоденники, нотатки, записники, приватне листування. Окрему групу становлять документи, пов'язані з діяльністю Союзу визволення України, РУП — УСДРП (у тому числі біографічні матеріали про Д. Антоновича, В. Дорошенка, А. Лівіцького, Б. Мартоса, М. Порша, В. Сімовича та ін.). Непересічне значення для дослідження історії дипломатії має комплекс документів, пов'язаних з дипломатичною діяльністю самого Андрія Жука — документи, газетні вирізки, статті, бюлетені пресових бюро дипломатичних представництв УНР, звернення голови української делегації на Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр. графа Тишкевича до міністра закордонних справ УНР, Статут та звіти Західно-українського товариства Ліги Націй, листування з Відділом Українського Червоного Хреста для допомоги полоненим в Австрії та ін. Тут

відклялися унікальні видання, зокрема бюлетень «Die Ukraine» Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині, жодного примірника якого не збереглося ні в Україні, ні в Угорщині.

Цінну інформацію містить корпус епістолярних джерел. Це листування з Сергієм Єфремовим, Антоном Крушельницьким, Іваном Огієнком, Олександром Олесем, Михайлом Грушевським, В'ячеславом Липинським, Лонгином Цегельським, Миколою Васильком, Миколою Поршем, Володимиром Темницьким, Володимиром Винниченком, Василем Доманицьким, Іваном Возняком, Володимиром Дорошенком, Дмитром Донцовим, Романом Перфецьким, Симоном Петлюрою, Юрієм Тищенком (Сірим). До унікальної можна віднести інформацію про останні дні Володимира Темницького, організацію для нього матеріальної допомоги. Листування Андрія Жука та В'ячеслава Липинського, яке власник архіву вважав однією із найцінніших частин свого зібрання й зберігав у оригіналах і копіях, опубліковано 2003 року в першому томі серії «Архів» проекту «В'ячеслав Липинський: повне зібрання творів, архів, студії»⁸, а копії всіх листів зберігаються у фонді проф. Івана Лисяка-Рудницького в Архіві Альбертського університету в Едмонтоні. Загалом колекція Андрія Жука є важливим джерелом до історії українського визвольного руху, потреба повернення якого до України очевидно назріла. Зважаючи на відповідне бажання фондоутворювача та створення в Україні Центрального державного архіву зарубіжної україніки необхідне об'єднання в цьому напрямку зусиль науковців, архівістів та дипломатичних працівників.

Не менш складна одиссея фонду українського громадського діяча, журналіста, дипломата *Михайла Єремєєва*, який на схилі життя основним завданням визначив упорядкування свого колозального за складом і змістом архіву. Як науковець, він усвідомлював значення збірки для історії. «Само собою що не весь матеріял є цінний, але є багато уніків, як наприклад, моє листування з українськими і прометеєвськими діячами, яке виносить понад 500 листів. Там є листи М. Тишкевича, В. Винниченка, Б. Мартоса, Лівіцьких (батька й сина), М. Ковалевського, кн. Трубецького до наших послів у Європі. Є наші дипломатичні документи, пашпорти дипломатичні і консульські, видання еміграції. Колекції моїх бюлетенів на 6 мовах, велика кількість витинок з чужих газет, матеріяли в справі убивства С. Петлюри і процесу Шварцбарда, відгуки на це світової преси

і багато інших. В Бібліотеці є також немало цінних видань, а окрім того маю великий фото-архів, де є ще недруковані фото С. Петлюри. Все це має історичну цінність, яка значно збільшиться, коли я зможу сам упорядкувати мої збірки, бо я знав всіх кореспондентів особисто і можу дати їх цінні характеристики», — писав він директору Бібліотеки Симона Петлюри в Парижі менше ніж за два роки до смерті. Висновків про необхідність особистого впорядкування власного архіву дійшов після кількох невдалих спроб доручити цю важливу справу добровільним помічникам (один викрав старовинні гравюри й усі марки, іншому не знайшлося місця в домі для роботи), відсутності розуміння в родині важливості архіву й краху ідеї створення в Женеві Центрального українського архіву. 84-річний учений усвідомлював брак часу на тривалу роботу з упорядкування архіву. Не маючи засобів для життя, він вирішив продати архів за 25 000 швейцарських франків для того, щоб мати кошти на впорядкування архіву, а решту грошей залишити за заповітом інституції, яка придбає його архів. На початку 1980-х років збірка нарешті знайшла місце в Національному архіві Канади (тепер — Бібліотека і архів Канади).

Фонд Михайла Єремєєва має в своєму складі його особисті, родинні, дипломатичні документи, листування. Великий блок, на цінності котрого наголошував фондоутворювач, становить листування. Респондентами Михайла Єремєєва були Дмитро Андрієвський, Микола Аркас, Степан Баран, Євген Бачинський, Олександр Шульгін, Євген Деслав, Дмитро Дорошенко, Світозар Драгоманов, Никифор Григорійв, Андрій Макаренко, Борис Мартос, Євген Онацький, В'ячеслав Прокопович, Роман Смаль-Стоцький, Микола Троцький, Микола Василько, Андрій Жук та ін. У фонді Єремєєва чи не найширше представлено документи про українську дипломатію доби УНР (Надзвичайні дипломатичні місії УНР в Парижі, в Італії, Швейцарії), Товариство Симона Петлюри (листування, інформація про процес над Шварцбардом, нотатки, вирізки з газет), родину Андрія Чеховського та ін.

Цінну інформацію зберігає фонд живописця, графіка, дружини Дмитра Антоновича — *Катерини Антонович (Серебрякової)*. Досить повно представлено у фонді листування як у родинних справах (листи від Марка, Алли, Ярослава Рудницького), так і в громадських, наукових, культурних (листи від Бориса

Мартоса, Володимира Міяковського, Юрія та Наталії Русових, Михайла Садовського, Олександра Шульгіна, Юрія Сірого (Тищенко), Олександра Тимошенка, Ольги Войценко, Андрія Жука, Аркадія Марголіна та ін. На спеціальне дослідження заслуговують біографічні записки Катерини Антонович про Миколу Міхновського, Олександра Олеса, Софію та Наталію Русових, Людмилу Старицьку-Черняхівську та родину Старицьких. Поспіль із документами зберігаються друковані матеріали: газети, журнали, дитяча література (поеми, переклади) тощо.

Не менш цінну інформацію зберігає фонд авторки 8-томного «Літопису українського життя в Канаді» (Вінніпег; Едмонтон, 1967–1992), видавця, письменниці, громадської діячки *Ольги Войценко*. Тут серед великого листування з родиною генерала Сікевича, Глави Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині, є листи Михайла Грушевського до редакції газети «Український голос», творчі матеріали.

Зі змістом мікрофільмованого фонду громадсько-політичного діяча, дипломатичного працівника, журналіста, літературного критика, ідеолога українського націоналізму *Дмитра Донцова* можна ознайомитися переважно в копіях. Тут зберігаються його особисті документи біографічного і майнового характеру, службової та громадської діяльності (зокрема, інформація про відділ Осередку слов'янських студій при Університеті в Монреалі, де на створеній 1949 року кафедрі української літератури викладав Дмитро Донцов), «Справи Донцова» в Англії та Канаді щодо обговорення права в'їзду Донцова до Канади та вимог видачі його Москві), епістолярій (зокрема, листування Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Швейцарії за 1919–1920 рр.), наукові й творчі рукописи (машинопис статті «Мазепина зоря і наш прогресивний вік» та ін.), матеріали, зібрані для написання наукових праць. Переважна більшість документів фонду Донцова торкається еміграційного (зокрема канадського) періоду його життя та діяльності. Частину цих документів опублікувала 2003 року Галина Сварник⁹.

Важливим джерелом до історії української дипломатії доби УНР є фонди науковців і громадських діячів *Микити Мандрики* та *Данила Лалкова*. Зокрема, документи з фонду Данила Лалкова містять інформацію про будапештські адреси співробітників Надзвичайної дипломатичної місії УНР в

Угорщині в січні 1922 р., прибуття родини Данила Лалкова разом із родиною генерала Сікевича до Канади 9 червня 1924 р., оригінали дипломатичних паспортів і кур'єрських посвідок. Крім того, у фонді збереглися документи про освіту, службову діяльність тощо.

Не менш важливе значення для дослідження історії української дипломатії має колекція політичного і церковного діяча, журналіста, дипломата *Євгена Бачинського* у Бібліотеці Карлтонського університету. Вона має кількісні параметри 115 л. м., у тому числі 67 л. м. рукописів (понад півмільйона одиниць) та 1500 од. друкованих видань, а також 40 л. м. документів, отриманих від Леоніда Бачинського, і включає документи офіційного та особового походження (протоколи, листування, підготовчі матеріали і рукописи наукових праць), примірники газет та вирізки з газет, які відображають діяльність української еміграції в Європі від кінця ХІХ ст. до 1960 року, книги (монографії та серійні публікації).

Доля цього високовартісного зібрання подібна до долі зібрань Андрія Жука і Михайла Єремєєва. «Не знаю, як Ви улаштувалися з своїми Архівами? Я ж цілком безпомічний і під обстрілом злих духів (буквально!), бо свої у мене викрали частину бібліотеки і... продали, може й ворогам! Як не соромно й не сумно, а мушу признатися: я живу тепер в горах як і десять літ тому, а мої книжки були «на перехованню» в Женеві, звідки таємно зникли... Але Архіви при мені, тільки що буде, як мене не стане на світі? Немає де і у кого певного переховати, пересилати до брата коштує багато грошей, котрих ми не маємо. От і міркуй: все що назбирав за 54 роки може погинути. Особливо мені було шкода мої «Діярії» з 1900–1950 рр. з документами котрі я ретельно писав і складав. А як Ви собі порадили? Може й мені порадите?», — звертався він до Андрія Жука в листопаді 1961 року. Євген Бачинський прагнув зберегти архів «за всяку ціну», відтак шукав надійного місця. Результати пошуків не втішали: женевські бібліотеки брали на депозитне зберігання переважно зібрання, які торкалися Швейцарії, отже його архів був непрофільним. До США він отстаточно вирішив колекцію не пересилати. Між тим цінні документи з архіву зникали — крім втрачених на початку 1960-х років зі скринь, що зберігалися у піддашші будинку його сина в Женеві, частину викрали дослідники, які працювали з дозволу власника в його архіві, части-

ну Євген Бачинський передав до Бібліотеки Симона Петлюри в Парижі, подарував українським військовополоненим та біженцям в Західній Європі.

Найважливішою частиною колекції є щоденник. «Може як попаде до рук правдивих істориків (не марксистів з ленінською принциповою брехнею) так бодай на приложених документах призадумуються», — сподівася Євген Бачинський, ретельно впорядковуючи свої записи впродовж багатьох років. Його «діарій» складає майже 230 папок рукописів та 400 папок публікацій (переважно газетний матеріал) за 1905–1939 рр.

Зібрані Євгеном Бачинським документи містять інформацію про діяльність Надзвичайної економічної місії УНР у Женеві 1919–1923 рр. (детальні протоколи засідань та зустрічей місії, рішення, бухгалтерські книги та інші фінансові документи), статті та листування з родиною Чижевських, фото, негативи на склі, листівки, документи про діяльність Женевського українського клубу (1919–1939): списки членів, звіти, протоколи, витяги з протоколів, фінансові документи, офіційне листування з Українським Червоним Хрестом та іншими організаціями, статті та публікації про голод в Україні, документи про діяльність українців у Швейцарії, культурно-просвітницьку діяльність СВУ в таборах військовополонених, брошури, фото, примірники «Вісника Союзу визволення України» тощо.

Також цікавими є фонди офіційного та особового походження, які зберігаються в Провінційному архіві Онтаріо. Особливе значення мають збірки Українського народного дому та колекція *Степана Россохи* — українського громадсько-політичного діяча, журналіста і видавця, що включає особисте листування автора з членами родини і друзями в Україні, листування з різними українськими організаціями (Спілкою українських журналістів Канади, Спілкою українських журналістів на вигнанні, Спілкою українських журналістів на еміграції (Regensburg) та ін.), документи українських національних організацій (ОУН, Спілка українських політичних в'язнів Української Національної Ради в Європі, Української Національної Федерації), документи культурних і мистецьких організацій, майже 2000 фотографій, на яких зображені політичні, релігійні, культурні події в Україні і в Канаді, а також фотографії українських і канадських діячів.

У столиці провінції Манітоба Вінніпезі в архіві Осередку української культури і освіти, створеному 1944 р. із метою консолідації активних сил задля розвитку української культури й освіти в Канаді, належної репрезентації українських культурних надбань у культурі Канади, досягнення конструктивної співпраці українців з представниками інших етнічних груп Канади й Америки зберігаються цінні архівні збірки видатного композитора Олександра Кошиця, відомого українського громадсько-політичного діяча Івана Боберського, визначного військового і політичного діяча, коменданта УВО і Голови Проводу українських націоналістів Євгена Коновальця, режисера і оператора, дипломатичного кур'єра Євгена Деслава (Слабченка) та ін. Унікальні світлини й негативи містить колекція фотодокументів (75 тис. фото), які відтворюють життя українських дипломатів у Канаді.

Значна за обсягом збірка *Івана Боберського* включає його щоденник (опублікований 2003 року в Києві Юрієм Мициком) та автобіографію (1924 р., англ. мова), листування з Володимиром Сікевичем, Григорієм Скегаром, Василем Авраменком, Євгеном Деславом, Олександром Сушком, тексти біографій Григорія Скегара, Данила Лалкова; газетні вирізки про вибори в Галичині 1928 р., фінансові документи, програми Українського народного дому у Вінніпезі, статут та підготовчі матеріали Товариства українських журналістів і письменників у Канаді (1923 р.), товариств «Рідна школа» та «Рідна лічниця» у Львові.

Майже десятилітнє перебування Івана Боберського в Канаді, спершу як дипломатичного представника уряду ЗУНР та Українського Червоного Хреста (1920–1924), згодом голови компанії «Трансатлантик», яка опікувалася еміграцією та поселенням українців (1924), та керівника українського відділу пароплавної компанії «Кунард» (1925), його співпраця з Асоціацією добробуту українських емігрантів св. Рафаїла в Канаді зумовили наявність у колекції відповідних документальних комплексів. Це списки українців у Канаді та США, листування Дипломатичного представництва ЗУНР у Канаді, адреси українців у Канаді, листування імміграційних товариств (у тому числі «Трансатлантик»), документація про подорожі до Європи, листування Товариства опіки над українськими переселенцями ім. св. Рафаїла (1952) про організацію переїзду українців з Чернівців до Монреалю у бюро Кунард та інші справи щодо

опіки над емігрантами та їхнього виїзду до України, анкети, реклами, списки, бюлетені лінії. Звіти про кількість родин, які виявили бажання приїхати до Манітоби (1927–1928), тощо.

Колекція *Євгена Коновальця* включає різноманітні матеріали (документи і речі музейного характеру), залізничні квитки, листівки з дописами, візитівки Дмитра Андрієвського, Володимира Мартинця, Осипа Назарука, Івана Рудницького, Володимира Старосольського, Арнольда Марголіна, Володимира Шухевича, повідомлення про смерть Федора Короліва 14 лютого 1935 р., листування 1920–1921 рр. з Дмитром Донцовим, Романом Дашкевичем, Іваном Рудницьким, статут Європейського об'єднання української еміграції; паспорт Євгена Коновальця, бланк Посольства ЗУНР у Відні, концепція створення організації «Молода Галичина», заява Західно-української територіальної групи в справі виходу галичан і буковинців зі Всеукраїнської національної ради (1929–1930 рр.), комплекти примірників часопису «Сурма» (1927–1932), «Літопису Червоної Калини» (1935–1939).

Документи про діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Італії (накази, телеграми, фінансові документи, випуски бюлетеня пресового бюро місії (1920); статті на політичні теми, вирізки з газет про Україну) збереглися у фонді *Євгена Онацького*. Цінним джерелом до історії дипломатії є машинопис двох його спогадів «Сторінки з Римського щоденника» (1920, грудень – 1935; 1936–1943). Збереглася у фонді й брошура Любомира Винара «Євген Онацький – чесність з нацією: 1894–1979».

Відомості про режисера і оператора, лауреата «Оскара» за найкращий фільм європейського кіно 1938 року «Війна хлопчаків» *Євгена (Ежена) Деслава (Слабченка)* збереглися в його фонді. Впродовж 1919–1921 рр. Євген Деслав працював дипломатичним кур'єром у МЗС УНР, брав участь у роботі української делегації на Паризькій мирній конференції та був причетним чи не до найскладнішого етапу творення української дипломатії.

1949 року Євген Деслав переїхав до Канади, але через розчарування станом кінопромисловості цієї молодій країні повернувся до Європи. Відтоді до сфери його інтересів потрапила проблема збереження архівів і бібліотек у сенсі збереження колективної пам'яті українців поза межами України. Його болісно

вразив факт придбання Григорієм Костюком архіву Володимира Винниченка за 50 доларів! Євген Деслав почав збирати українські архіви («Збірку україніки»), намагався захистити від розграбування бібліотечно-архівну колекцію Євгена Бачинського, збирав архів Центральної Ради, 1954 року заснував у Ніцці Український кіноархів. Водночас митець започаткував кілька творчих проектів, серед яких незняті фільми про Івана Мазепу та Євгена Коновальця, неопубліковані літературні твори, невидана історія української дипломатії.

Незавершений машинопис його праці «Дипломатична історія України» (1964) з ілюстраціями (картами, схемами, фото, макетами обкладинок) — перша спроба створення синтетичної історії української дипломатії — є перлиною його колекції. Фактично колекцію складають три теки: одна з рукописом «Дипломатичної історії України» та газетними вирізками, присвяченими творчості Євгена Деслава, дві — з ілюстраціями до цього видання. Лише окремі ілюстрації (фото співробітників українських дипломатичних місій) були надруковані в Історичному календареві-альманасі «Червоної Калини» за 1939 р. та повторені в одному з випусків «України дипломатичної».

У колекції інженера, журналіста, провідного члена ОУН і УСГ *Михайла Селешка* істотне джерельне значення мають машинописи статей на політичні теми: «Націократія», «Історичний розвиток конфліктного процесу», «Докладне визначення наших кордонів», «Три воєнні роки ОУН», «Так було — так буде», листування Володимира Сікевича з управою Української Стрілецької Громади про організацію виступів генерала перед членами громади, підготовку ювілею його військової служби, публікацію споминів (1933–1941), видання Відділу інформації Центрального представництва української еміграції в Німеччині, примірники «Бюлетеня Націоналістичної пресової служби» (1939–1940), «Лекторату закордонної преси» (1939–1940), «Української фаланги» (1950).

Серед документів колишнього голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині генерала *Володимира Сікевича* збереглися машинописний примірник його спогадів, фото з членами ювілейного комітету, нагороди генерала Сікевича: Пропам'ятний хрест УГА, Хрест Симона Петлюри; карта України; листування з різними установами та особами про організацію поїздок генерала Сікевича з доповідями; вирізки з газет.

Загалом збережені в архіві Осередку колекції відомих українців, українських установ і організацій (Світової федерації українських політичних в'язнів, Центрального українського допомогового бюро в Лондоні (Велика Британія), Асоціації добробуту українських емігрантів св. Рафаїла в Канаді та ін.) містять цінну (почасти — унікальну) інформацію з історії українських визвольних змагань 1918–1920 рр., української дипломатії, міжвоєнної та повоєнної еміграції, культурного і громадського життя українців у Канаді.

Другою недержавною архівною установою у Вінніпезі є Архів ВУАН і Військово-історичний музей-архів, основу фондів якого становлять документи УВАН у Канаді та збірка Українського воєнно-історичного інституту. Історія останнього зібрання, яке за заповітом має бути повернуте в Україну, заслуговує на окреме дослідження. Її складовою частиною є архів *генерала Садовського*, до якого належать особисті документи військового і громадського діяча, тексти статей, доповідей, листування з Михайлом Єремєєвим, Василем Авраменком, Микитою Мандрикою, Всеволодом Петровим, Володимиром Сікевичем, Олександром Шульгіним, Андрієм Жуком, Матвієм Стаховим, Володимиром Дорошенком та ін., документи про заснування нагороди Хрест Симона Петлюри, грамоти, бланки, матеріали з таборів переміщених осіб, документи про Українську Національну Раду й ін.

Біографічні матеріали містять цінні відомості про життя та діяльність багатьох визначних громадських та політичних діячів: Євгена Бачинського, Івана Боберського, Петра Болбочана, Володимира Винниченка, Семена Вітвицького, Николая Вояковського, Габсбург-Льотрігена, архикнязя Вільгельма (Василя Вишиваного), Ісаака Мазепи, Андрія Ливицького та ін.

Заслуговує на увагу збірка матеріалів про Симона Петлюру: газетні вирізки, оголошення про вшанування пам'яті Головного отамана Армії УНР, фотографії, листівки та листування з Ольгою Петлюрою.

Окрему групу матеріалів становлять рукописи та машинописи спогадів учасників визвольної боротьби, які активно збирав УВІІ: спомини Л. Биковського, М. Битинського, С. Волинця, П. Зайцева, М. Крата, М. Ливицького, В. Петрова, У. Самчука, М. Угриня-Безгрішного, Л. Шанковського та ін.

Архів Української Православної Церкви у Вінніпезі (Манітоба) від кінця 1990-х років відомий українським дослідникам як місце зберігання архіву *митрополита Іларіона (Івана Огієнка)*. Склад і зміст цієї збірки неодноразово висвітлювався в наукових виданнях Юрієм Мициком, Іриною Тюрменко, Миколою Тимошиком¹⁰ та ін. Утім, у фонді митрополита Іларіона нам вдалося виявити не відомий раніше цінний для історії української дипломатії документ — книгу протоколів нетривалий час очолюваного Іваном Огієнком Міністерства віросповідань УНР, зокрема з детальним описом міжнародної діяльності. Має інтерес і листування Івана Огієнка з українськими діячами в Україні та на еміграції, фотодокументи.

Основу фондів іншого церковного архіву — Монастиря св. отців василіан у Мондері (Альберта) становить колекція священника і дипломата о. Жана. Тут збереглися карти, метричні та рукописні книги, фотодокументи, стародруки («Акафіст», Євангеліє XVI ст., «Тріодь» XV ст. та ін.).

Поспіль із церковними архівними інституціями в Альберті функціонують громадські установи пам'яті, багатоаспектна діяльність яких засвідчує не лише активність українського життя, але й шанобливе ставлення до традицій, історії та культури українців.

У фондах заснованого групою відомих підприємців з української громади в Едмонтоні на чолі з Григорієм та Стефанією Йошиками Українсько-канадського архіву-музею Альберти (УКАМА) зберігається великий масив архівної україніки. Архівна збірка УКАМА включає колекції знаних репрезентантів української громади та українських організацій Альберти. Найціннішою знахідкою у фондах УКАМА можна вважати листування Дмитра Дорошенка з Петром Лазаровичем за 1933–1950 рр. Істотне наукове, історичне і культурне значення має також колекція (понад триста назв) українських часописів, що виходили в Альберті та інших канадських провінціях, у США, Бразилії, Аргентині, Австралії, європейських країнах, в Україні та Китаї, у тому числі — раритетні видання: українські газети з Маньчжурії 30-х років XX ст., Карпатської України 1938–1939 років, газети періоду Другої світової війни тощо.

Таким чином, є всі підстави стверджувати наявність в канадських архівах багатоаспектного масиву джерел до історії української дипломатії, зосередженого в Оттаві та історичних «столицях українства» — Едмонтоні, Вінніпезі, Торонто. Типовидовий склад таких документів (офіційного й особового походження) досить різноманітний: управлінська (організаційно-розпорядча, фінансова) документація, офіційне і приватне листування, науково-технічна документація, щоденники, спогади, аудіовізуальні документи, картографічні документи, документи усної історії.

Джерельні комплекси, «винесені» переважно другою і третьою хвилями еміграції за межі України, містять надзвичайно цінну інформацію про ключові події розвитку історії української дипломатії. В разі виключення їх з поля дослідження значно зменшуються шанси на об'єктивність висновків будь-якої серйозної праці. Фонди та колекції особового походження, утворені в діяльності українських емігрантів — колишніх працівників дипломатичної служби, дозволяють з'ясувати факти й дати, пов'язані з їхнім життям поза батьківщиною. Біоісторіографічні студії без доступу до такої інформації приречені на незавершеність. Чи не найбільш перспективною є група джерел усної історії, оскільки під час записування усної історії в Канаді основна увага зосереджувалася переважно на піонерському періоді, тоді як міжвоєнна та повоєнна еміграція залишалася «в тіні». Між тим, спогади представників саме цих хвиль еміграції можуть містити цікаві факти з історії української дипломатії та життя її репрезентантів. Для розвитку такого напряму досліджень необхідно об'єднати зусилля українських і канадських науковців та дипломатів. Зокрема, наукова співпраця, в тому числі і в підготовці архівних довідників про архівну україніку в Канаді, належить до предмета угоди між Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства і Канадським інститутом українських студій Альбертського університету, підписаної у травні 2007 року в м. Едмонтоні (Альберта).

Слід зауважити, що доступ до інформації в деяких випадках регулюється особами, які передали документи на зберігання. Для користування такими документами необхідно отримання спеціального дозволу (наприклад, колекції Михайла Єремєєва, Василя Авраменка в Бібліотеці та архіві Канади, колекція Івана

Лисяка-Рудницького в Архіві Університету Альберти, колекція Юрія Луцького в Архіві Торонтського університету та ін.).

Водночас важливо, що окремі фонди, згідно з заповітом фондоутворювача, мають бути передані в Україну — незалежну демократичну державу, за яку вони боролися впродовж свого життя. (Йдеться, наприклад, про колекцію Андрія Жука з Бібліотеки і архіву Канади, фонд митрополита Іларіона (Огієнка) з Архіву Української Православної Церкви в Канаді, архів генерала Михайла Садовського з Архіву УВАН та Військово-історичного музею-архіву у Вінніпезі та ін.).

Отже, залучення до наукового обігу джерел, які зберігаються в зарубіжних архівах, сприятиме створенню об'єктивної історії української дипломатії, а повернення частини таких джерел в Україну (в оригіналах чи копіях) дозволить активізувати і розширити дослідницьку роботу.

¹ Цю установу національного значення створено на базі колишніх Національної бібліотеки Канади та Національного архіву Канади згідно з Актом про Бібліотеку та Архів Канади від 22 квітня 2004 р. Національний архів Канади офіційно засновано 1872 р.

² *Палієнко Марина, Срібняк Ігор*. Матеріали колекції Андрія Жука Національного архіву Канади як джерело вивчення історії України // Спеціальні галузі історичної науки: Зб. на пошану М. Я. Варшавчика. — К., 1999. — С. 168–175.

³ *Гирич Ігор*. Канадський архів Андрія Жука // Молода нація. — 2002. — № 3 (24). — С. 168–176; *Гирич Ігор*. Архів Андрія Жука як джерело дослідження українського суспільно-політичного життя початку ХХ ст. // До джерел: Зб. наук. праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. — К.; Л., 2004. — С. 441–454.

⁴ Національний архів і бібліотека Канади, MG30C167, Vol. 24, Ph. 6.

⁵ Там само.

⁶ Там само.

⁷ *Гирич Ігор*. Архів Андрія Жука як джерело... — С. 448.

⁸ *Липинський В'ячеслав*. Твори. Архів. Студії / Гол. ред. Ярослав Пеленський. — Т. 1: Листування. — К.; Філадельфія: Вид. «Смолоосип», 2003. — С. 741–844.

⁹ *Сварник Г. Дмитро Донців у невідомих документах 1890–1945 рр. з Національного архіву Канади // Воля і Батьківщина*. — Л., 2003. — Ч. 1-2. — С. 173–186.

¹⁰ Див.: *Болохівщина: Земля і люди*. — Хмельницький: Стара Синява; Любар, 2000. — С. 269–274; *Мицик Юрій*. З архівної спадщини митрополита Іларіона (Огієнка) // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвід. зб. наук. праць. Вип. 3: Джерелознавчі дисципліни. — К., 2001. — С. 41–62; *Тимошик Микола*. Архів митрополита Іларіона в Канаді: проблема повернення в Україну // Студії з архівної справи та документознавства. — 2001. — Т. 7. — С. 95–99.

Павло Гай-Нижник

Народився 28 травня 1971 р. в м. Дунаївці на Західному Поділлі (Хмельницька обл.). Навчався в Донецькому вищому військово-політичному училищі інженерних військ і військ зв'язку (1989–1991), закінчив історичний факультет Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту ім. В. П. Затонського (1995), аспірантуру Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського Національної академії наук України (1998) та докторантуру Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2008).

Кандидат історичних наук (2000). Доктор історичних наук (2008). Старший науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.

Працював в Інституті української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Науково-дослідному фінансовому інституті при Міністерстві фінансів України, Українському науково-дослідному інституті архівної справи та документознавства, Інституті трансформації суспільства, Криворізькому державному педагогічному університеті, Національній академії державної податкової служби України.

Коло наукових інтересів — історія України першої половини ХХ ст., історія світової та української політичної думки, історія національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., історія вітчизняної соціально-економічної та фінансової політики, біографістика.

Автор понад 200 наукових публікацій, а також монографій: «Документальні джерела і матеріали до історії фінансової політики уряду Української Держави (29 квітня — 14 грудня 1918 р.). Довідник» (К., 2004), «Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана П. Скоропадського (29 квітня — 14 грудня 1918 р.)» (К., 2004), «Податкова політика Центральної Ради, урядів УНР, Української Держави, УСРР (1917–1930 рр.)» (К., 2006), «Український Державний банк: історія становлення (1917–1918 рр.)» (К., 2007) та збірки поезій «Згадуй мене... Лірика кохання» (К., 2006).

Співавтор «Науково-документальної збірки до 90-річчя запровадження державної служби в Україні» та колективної монографії «Нариси історії державної служби України» (К., 2008).

Нагороджений орденом Святого Рівноапостольного князя Володимира Великого III ступеня (2006) та почесною грамотою Міністерства освіти і науки України (2007).

СПРАВА DEICH LUFT REEDERAI (або коли і на яких умовах урядові УНР переправлялися гроші з Німеччини)

В поданій нижче статті розглядатиметься досі недосліджений істориками аспект діяльності однієї з державних структур УНР часів Директорії, а саме — Фінансової агентури в Німеччині, який проливає нове світло одразу на кілька напрямків української урядової політики — фінансовий, закордонний та внутрішньої організації роботи державної служби. Зауважимо, що Фінансова агентура мала надзвичайні повноваження для праці в Європі, саме в її руках зосереджувалися чи не всі закордонні рахунки та грошові фонди УНР та щонайширші повноваження щодо їх використання за кордоном і, зокрема, фінансування українських місій та представництв тощо.

Одним з багатьох ділянок роботи Фінансової агентури в Берліні було й завдання переправки українських грошових знаків, замовлених 1918 р. українським урядом для друку в німецькій державній друкарні «Reichsdrukerei», в розпорядження Директорії. Так звана «Справа «Deich Luft Reederai» виникла у зв'язку з виконанням Фінансовою агентурою саме цього завдання під час перевірки її діяльності Ревізійною комісією, яка прибула в Німеччину з України у 1920 р. Ревізія цікава й тим, що її висновки висвітлюють не лише діяльність Фінансової агентури УНР в Європі, а й тим, що яскраво свідчать про моральні якості державних службовців УНР різних щаблів та загальний стан вертикалі органів державної влади за Директорії.

Перед тим як власне перейти до визначеного питання, вважаємо за доцільне нагадати, що Ревізійну комісію на чолі з О. Скорописом-Йолтуховським було призначено за наказом міністра фінансів Б. Мартоса 16 грудня 1919 р. Вона, однак, своєчасно приступити до праці не змогла, позаяк голова Фінансової агентури в Німеччині Г. Супрун не допустив її до ревізії. Цікаво, що міністр фінансів не схотів загострювати стосунки з агентурою й ні уряд, ні Директорія не вдалися до жодних жорстких дій щодо такого свавілля голови Фінансової агентури аж до березня 1920 р., коли Г. Супрун без усіяких на те повнова-

жень взагалі припинив виплати коштів українським місіям і посольствам за кордоном. Фінансова агенатура також, незважаючи на категоричні вимоги міністра фінансів, не подавала урядові УНР жодних звітів чи справоздань щодо розпорядження нею державними грішми, або взагалі щодо своєї діяльності.

Врешті-решт навіть наказ міністра фінансів (від 31 березня 1920 р.), затверджений Директорією 8 квітня 1920 р., про звільнення Г. Супруна з посади з 29 березня 1920 р. «за невиконання наказів і зловживання виданими йому уповноваженнями» не був визнаний ані ним, ані співробітниками Фінансової агентури. Більше того Г. Супрун відмовився передавати справи, кошти і майно Фінансової агентури новопризначеному на його місце Ів. Мірному, заявивши, що «Міністра Мартоса і того Уряду, якого представником він єсть, він, Супрун, не визнає»¹. Разом з тим припинили працю в агентурі всі її урядовці та співробітники. Лише через німецький суд та особисті гарантії Г. Супруну від українського уряду дозволили новопризначеній Ревізійній комісії розпочати перевірку діяльності Фінансової агентури УНР в Німеччині, яка супроводжувалася приховуванням документації, саботажем і відвертим глузуванням з української влади.

«Справа «Deich Luft Reederai», про деталі якої йтиметься нижче, виявилася під час роботи вищевказаної Ревізійної комісії й стала лише одним з багатьох, але доволі показовим епізодом з низки кричущих зловживань, корупції та моральної деградації значного прошарку вищих урядовців та держслужбовців УНР періоду Директорії, в часи, коли українське військо вело безпрецедентну звитяжну боротьбу за право свого народу мати власну державу.

На початку січня 1919 р. практично всім стало зрозуміло, що українська влада доживає свої останні дні в Києві. Саме в цей час, як згадував І. Мазепа, «спішно формувалися різні українські місії для виїзду за кордон»². Однією з цих місій була Фінансова агенатура Міністерства фінансів УНР. Цю місію було сформовано в січні 1919 р. на чолі з колишнім директором Кредитової канцелярії Народного міністерства фінансів Центральної Ради Григорієм Супруном. Початково планувалося, що фінансовий агент працюватиме в Берліні, Парижі й Лондоні³, але через політичні обставини Фінансова агентура та її голова осіли в столиці Німеччини. На грудень 1919 р.

українська Фінансова агенатура в Берліні, окрім її очільника Г. Супруна, мала у своєму розпорядженні ще 14 офіційних урядовців, 3 «співробітника» та ще 2 урядовця найманих⁴.

Тогочасний міністр фінансів уряду Директорії Б. Мартос з цього приводу згадував, що «з огляду на те, що навіть у Києві важко було організувати друк грошей в достатній кількості», він, «виряджаючи за кордон новопризначеного фінансового агента Г. Супруна, дав йому завдання організувати доставку грошей з берлінської друкарні, хоч би це коштувало дуже дорого»⁵. Виникає логічне питання: як дорого обійшлася ця відправка державній скарбниці України, скільки грошових знаків було доставлено з Берліна в розпорядження уряду УНР і яка природа походження тих коштів?

Це були українські грошові знаки, що були надруковані в Німеччині ще на замовлення урядів Центральної Ради та гетьмана П. Скоропадського. Колишній голова Ради народних міністрів УНР згадуючи, що в державній друкарні Німеччини залишалося з часів Гетьманату близько 10 млрд грн, наголошував на їхню потребу в тому, що «наш фінансовий стан був тим тяжчий, що головні грошові запаси, вивезені Директорією з Києва, були витрачені попередніми урядами [УНР] головним чином на ті легендарні формування різних отаманів...⁶ Тим часом з приходом Галицької армії загальні потреби зросли більше ніж удвоє»⁷.

Згодом, голова Фінансової агенатури Міністерства фінансів УНР Г. Супрун, за словами Б. Мартоса, відправив з Німеччини в Україну «цілий вагон готових грошей та різних друкарських матеріалів, але поляки тоді захопили Холмщину, і той вагон вернувся до Берліна»⁸. Саме після цього інциденту (Б. Мартос не вказує на дату), він через спеціального кур'єра Хом'яка доручив Г. Супрунові організувати доставку українських грошей повітряним шляхом, а через другого кур'єра (Скнара) дав наказ прискорити цю справу. Б. Мартос пише, що з цією метою Г. Супрун уклав угоду із щойно створеним в Німеччині товариством «Люфтганза» («Lufthansa»), якому німецький уряд спільно продав великі аероплани-бомбовози⁹. Втім, насправді тут закралися перші помилки в цій справі, які згодом перекочували до всієї історіографії революційного періоду української історії взагалі та цієї справи зокрема.

Як свідчать архівні документи (конкретно — «Доклад Ревізійної комісії міністру фінансів У.Н.Р. в справі ревізії Фінан-

сової агентури в Німеччині за час керування нею п. Супруна, з 1 лютого 1919 р. до 30 квітня 1920 р.»), угоду про доставку українських грошових знаків урядові УНР було укладено не з «Люфтганза», а з товариством «Дейч Люфт Реедерай» («Deich Luft Reederai») і зроблено це було, за свідченнями самого фінансового агента Г. Супруна, за пропозицією Міністерства закордонних справ Німеччини. Перемовини з «Дейч Люфт Реедерай» (ДЛР) від імені Фінансової агентури Міністерства фінансів УНР вели Ф. Гершун, представники державного контролю УНР Вронський та Аристархів й контролювалися безпосередньо фінансовим агентом Г. Супруном. Таку угоду було оформлено 4 квітня 1919 р.¹⁰ Згідно з угодою ДЛР брала на себе зобов'язання перевезти до Станіславова 20 тис. кг вантажу (українських грошових знаків), за що українська Фінансова агентура мала сплачувати йому (товариству «Дейч Люфт Реедерай») по 40 німецьких марок за 1 кг ваги вантажу. Українська сторона також повинна була внести 750 тис. марок на організацію і купівлю аеропланів. Крім того, «позаяк, становище було дуже непевне», ДЛР вимагало внести з українського боку ще 2 млн. 500 тис. марок до банку «як квоту за для своєчасних і правильних розрахунків платні за перевозку грузу»¹¹. Транспортування українських грошей мало розпочатися за 14 днів після укладання угоди й завершитися протягом двох з половиною місяців. З огляду на це кожного тижня повинно було б перевозитися 2 тис. кг вантажу. При цьому, коли б перевозилося більше від зазначеної ваги, то тоді б в силу мала вступити наступна шкала премій:

4-й	тиждень як перевозка	більш 2.000 кілограмів	— 100%				
5-й	“	“	“	“	“	“	— 100%
6-й	“	“	“	“	“	“	— 80%
7-й	“	“	“	“	“	“	— 60%

Водночас Ревізійна комісія Міністерства фінансів УНР на чолі з І. Мірним (пізніше його замінить Є. Сокович), що прибула з України до Берліна, виявила низку обставин: 1) незважаючи на те, що умовами угоди передбачалася оплата марками, розрахунок з українського боку здійснювався австрійськими кронами; 2) 12 травня 1919 р., «грунтуючись на тім, що курс корон дуже хитається», ДЛР висунула вимогу повернутися до сплати знов у марках і 3) тоді ж Гершун, від імені Фінансової агенту-

ри УНР, дає згоду на вимогу ДЛР, аби бензин для літаків доставлявся з Кам'янця-Подільського¹². На додаток до цього розпочалися консультації щодо зменшення терміну перевезень всієї маси грошей до двох місяців.

В подальші дні умови угоди зазнають нових коректур. 17 травня 1919 р. ДЛР заявляє, що термін початку польотів розпочнеться лише з того менту, як українські представники внесуть 3 млн 250 тис. марок у «Національбанк фюр Дойтчлянд». 21 травня німці повідомили Фінансову агентуру УНР, що вони увійшли в згоду з Банкірським домом «Герман» в Бреслау щодо оренди «Трезор Раума» для збереження українських грошей, що мало б обходитися по 5 тис. марок щомісяця. 28 травня від ДЛР на адресу Фінансової агентури УНР було надіслано копію поліса Страхового товариства, яке уклало угоду з ДЛР про страховку літаків P-69, P-70 та P-71 терміном на 6 місяців (тобто з 20 травня по 19 листопада 1919 р.). 2 червня 1919 р. ДЛР надіслало українцям нотаріально завірене посвідчення Райхсдрукерай (німецької державної друкарні — Reichsdrukerei) про видачу 233 скринь з українськими грішми і скаржитися, що з боку представників УНР й досі не внесені гроші до «Національбанк фюр Дойтчлянд», заявляючи при цьому, що це ускладнює справу. ДЛР вказує Фінансовій агентурі УНР, що кращі дні минають і нагадує обіцянку, що у випадку, коли польоти не відбудуться, то у будь-якому разі українська сторона муситиме сплатити втрати ДЛР. Лист констатує, що кожен день коштує 1 тис. 500 марок. 4 червня українцям було повідомлено про придбання німецьким товариством за 15 тис. марок окремого поштового аероплану і саме цю суму Фінансова агентура УНР повинна тепер заплатити ДЛР.

Листом від 6 червня 1919 р. німецьке товариство погоджується змінити пункт призначення прямування літаків із Станіславова на Кам'янець-Подільський, але за умови збільшення платні за цю послугу на 10%. Цим же листом ДЛР порушує питання про запровадження страховки своїх літаків. 26 червня 1919 р. «Дейч Люфт Реедерай» надсилає українському фінансовому агенту два листа, де одним встановлює дату початків польотів в Україну 21 червня того ж року, а в іншому пропонує змінити (відсунути) терміни польотів і виробити їх лише після повернення до Німеччини першого літака. Це абсолютно порушувало укладену угоду, де було чітко зазначено, що терміни по-

льотів починаються через 2 тижні після внесення оплати українцями. Так само постійно представники Фінансової агентури УНР на чолі з Г. Супруном йшли на поступки (досить не вигідні для української скарбниці) щодо корекції умов угоди транспортування грошей. Того ж дня на своєму засіданні представники Фінансової агентури УНР (Гершун, Вронський та Аристархів) погодилися на сплату 60 тис. марок на амортизацію, що було, своєю чергою, схвалено фінансовим агентом Супруном¹³.

Німецьким товариством «Дейч Люфт Реедерай» планувалося до кінця жовтня 1919 р. перевезти в Україну 12 тис. 700 кг вантажу української валюти, але після 1 листопада німці вважали здійснювати перельоти за неможливе. 23 серпня ДЛР запропонувало Фінансовій агентурі УНР, задля пришвидшення перевезення грошей, придбати шість великих аеропланів за 720 тис. марок. Ця пропозиція була прийнята українцями, як і підвищення платні за перевозку кожного кілограма до 120 марок. Українські агенти пішли на цей крок у зв'язку з українськими неспішними темпами перевезення грошей до Кам'янця-Подільського.

Згодом німецькі контрагенти висунули нову угоду, оскільки новий розмір вантажу мав становити 12 тис. 700 кг, то ДЛР висунуло вимогу поповнення його грошового депозиту, позаяк, мовляв, згідно з початковою угодою воно мало перевезти саме 20 тис. кг вантажу, а відтак, якщо такої ваги перевезено не буде, то українська Фінансова агентура мусить відшкодувати товариству всі втрати. Представники УНР Вронський, Гершун та Аристархів (Супруна тоді не було в Берліні) погодилися на сплату 20 тис. марок щотижнево, нібито з метою, аби ДЛР не розпускало своєї організації (фактично було додатково сплачено за відрізок з 1 по 31 грудня 1919 р.). Коли ж у грудні Г. Супрун, який повернувся до Берліна, 12 числа повідомив ДЛР, що пересилка грошей в Україну припиняється взагалі і не буде відновлена, німецьке товариство заявило про неможливість припинення угоди до того часу, поки не буде перевезено саме 20 тис. кг вантажу і, з огляду на факт відмови від польотів та транспортування грошей, розпускає свою організацію й висуває офіційну претензію урядові УНР. Вимагалось до 2 млн марок «за шкоди при перевозі» і додаткове відшкодування втрат, «які Д.Л.Р. має від того, що не перевезло всієї ваги, на перевозку котрої рахувало»¹⁴. Залишилося, втім, невідомим не лише чому Фінансова агентура щотижнево сплачувала кошти ДЛР протя-

гом грудня 1919 р., а й чому саме по 20 тис. марок на тиждень, коли відомо з листів самого «Дейч Люфт Реедерай», що один день організації обходиться в 1 тис. 500 марок (тобто на тиждень — 10 тис. 500 марок).

На це юрисконсульт Фінансової агентури УНР Ф. Гершун висунув зустрічні вимоги українського уряду до «Дейч Люфт Реедерай». Найважчим питанням для УНР в суді, на його думку, мала б бути вимога ДЛР щодо відшкодування вартості літака, полоненого в Румунії (про цей інцидент йтиметься нижче). Інші ж претензії вважалися ним або перебільшеними, або не доведеними. «Справедливі» ж домагання ДЛР задовольнялися звичайним порядком постановою юрисконсульта Ф. Гершуна (який за свою працю, до речі, отримав 250 тис. марок) і за погодженням з представником Державного контролю Вронським. Для перевірки висновків Ф. Гершуна Фінансовою агентурою було найнято німецьких юстициратів Тіхтіна та Гейне, які в своїх резолюціях (щоправда, за матеріалами, наданими їм самим Гершуном) дійшли висновку, що позиція українського юрисконсульта є вірною й обґрунтованою. На підставі вищезазначених аналізів й обрахунків юрисконсульт Гершун та представник Державного контролю Вронський повідомили ДЛР, що Фінансова агентура УНР в Берліні вважає претензії цього товариства занадто перебільшеними і безпідставними. Після цього відбулася ще ціла низка засідань та переговорів, котрі, проте, не дали ніякого позитивного вислідку, а в кінці березня 1920 р. й зовсім припинилися.

Разом з тим викликає здивування (на що у 1920 р. звернула також свою увагу й Ревізійна комісія Міністерства фінансів УНР) те, що не був опротестований (а навпаки — задоволений) головний аргумент скарги ДЛР, її головна вимога — перевезення саме 20 тис. кг грошей, що дійсно було передбачено угодою. Проте тією ж угодою визначався й термін початку польотів та графік перевезень, і ці пункти були порушені німецькою стороною. Голова української Ревізійної комісії Є. Сокович логічно зауважує з цього приводу: «Ці два дуже важних фактора відійшли якось на другий план, а залишилась тільки загальна вага, котра скрізь далі й існує, і ні представники Державного Контролю, а ні Юрисконсульт Гершун нігде не звернули уваги, що кількість грузу грошей була до послуг Д.Л.Р. і що вже це була власна справа їх самих своєчасно перевезти цей груз»¹⁵.

Малося на увазі те, що німецьким товариством так і не було перевезено ще 200 скринь з українськими грішми, які залишалися в Трезор Раумі у Бреслау до листопада 1920 р.

Крім того, починаючи з проекту угоди від 14 квітня 1919 р. скрізь чітко й ясно було зазначено два важливих пункти: 1) що термін початку польотів має відлічуватися через два тижні після внесення грошей до Національбанк фюр Дойтчлянд (перший політ було здійснено лише 20 червня 1919 р.) і 2) що перевезення українських грошових знаків повинно відбутися протягом двох місяців. Представники Фінансової агентури УНР з якихось причин не дотримувалися цих конкретних умов під час ведення перемовин з ДЛР і не наполягали на їх виконанні, а навпаки — йшли на поступки безпідставним додатковим вимогам німецької сторони, чим завдали державній скарбниці додаткових збитків (необґрунтованих витрат).

Необґрунтованими були й інші дії та сплати Фінансової агентури. Так, наприклад, за перший політ до Кам'янця-Подільського німецькому товариству було виплачено 33 тис. 462 марки за вантаж, що важив 760 кг (за умовами контракту при відльоті літака з Німеччини ДЛР мала отримати половину потрібної суми)¹⁶. Проте, як не важко підрахувати, сплачена сума включала в себе 100% премію. Дивна фінансова щедрість з боку Фінансової агентури УНР, адже угодою визначалося, що протягом двох місяців має бути перевезено 20 тис. кг, тобто приблизно 2 тис. кг на тиждень, і лише за умови доставки протягом двох тижнів більш як цих 2 тис. кг вантажу мала бути встановлена 100% премія. Отже премію (100%) німцям було виплачено безпідставно.

Можна також закинути й безпідставні витрати державних грошей й безпринципність представників Фінансової агентури УНР і в справі закупівлі аеропланів. Ревізійна комісія Міністерства фінансів УНР встановила, що ціни, які диктувала Фінансовій агентурі ДЛР, були надто високими. Так, наприклад, Комісією було встановлено, що дехто Фогт пропонував Фінансовій агентурі придбати аероплани по 60 тис. марок, тоді як українські представники не звернули увагу на цю пропозицію і придбали літаки по 120 тис. марок¹⁷. Загалом українська Фінансова агентура купила аероплани для ДЛР за 1 млн 470 тис. марок¹⁸.

Так само незрозумілою є особа якогось п. Радке, якого члени Фінансової агентури (не встановлено, хто саме, чи то Хом'як, чи то Скнар) найняли на експерта з аероплантики, в обов'язки якого доручався огляд машин. Залишилося без відповіді, чому з численних берлінських технічних фахівців чи наукових організацій у цій галузі, до яких не було зроблено жодного офіційного запиту, вибір було зроблено на нікому не відомому Радке, на підставі висновків якого купувалися аероплани й сплачувалися величезні державні кошти¹⁹. Цікавим є й той аспект, що після купівлі за порадою експерта Радке аеропланів (які він інспектував) на вищезазначену суму, той же Радке незабаром виставляє Фінансовій агентурі рахунок від ДЛР на ремонт моторів у 4 літаках на суму 86 тис. марок²⁰. І Фінансова агентура УНР його сплачує, хоча за умовами угоди саме ДЛР повинна була відповідати за ті випадки, які кваліфікувалися як наслідки технічних несправностей.

Ревізійна комісія зазначала також, що «в той час, коли на Україні була велика потреба в грошах, коли дійсно існування Держави могло залежати від своєчасної доставки грошей — справа перевозки грошей велася дуже мляво»²¹. Суть питання полягала в тому, чому, якщо проект першої угоди від ДЛР був представлений Фінансовій агентурі УНР 14 квітня 1919 р., перший політ аероплана в Україну відбувся аж 20 червня 1919 р. За угодою початок переправки грошей в Україну мав розпочатися після сплати Фінансовою агентурою 3 млн 250 тис. марок, чого Фінансова агентура не могла здійснити, за словами фінансового агента Г. Супруна, через відсутність в її розпорядженні належних коштів. Своєю чергою, Ревізійна комісія встановила, що така заява фінансового агента є брехнею. Було виявлено, що ще 3 лютого 1919 р. Г. Супрун одержав у Райхсбанку 8 млн 400 тис. марок, з яких 1 млн 400 марок наступного дня виплатив німецькій державній друкарні (Райхсдрукерей), а решта суми (7 млн 399 тис. 600 марок) залишилася в його розпорядженні. З цих грошей він не сплачує необхідний за контрактом з ДЛР внесок до Національбанк фюр Дойтчлянд, а, натомість, вносить до цього ж банку 4 млн 600 тис. марок з метою купівлі цінних паперів для комерсантів братів Рабиновичів, аби здійснити спільну оборудку з купівлі-продажу чаю. Один пакет цих цінних паперів було перенадіслано до Голландії (в Амстердам), а інший переслати не вдалося через те, що саме тоді було накла-

дено заборону на пересилку цінних паперів з Німеччини за кордон. 4 травня банк повернув Г. Супруну гроші за ненадісланий пакет цінних паперів. Тим не менш 24 травня Г. Супрун передає братам Рабиновичам 2 млн 300 марок готівкою²². Таким чином оборудка з чаєм, яка варта окремого наукового дослідження, була для українського фінансового агента в Берліні Г. Супруна (в спілці з представником держконтролю Вронським) більш нагальнішою справою, ніж переправка грошей в Україну, уряд та військо якої знаходилися в украї скрутних воєнних і фінансових обставинах і які надзвичайно потребували грошей.

Гроші ж за угодою з ДЛР (3 млн 250 тис. марок) було внесено до Національбанк фюр Дойтчлянд лише після звільнення на початку травня 1919 р. у Відні з-під арешту 85 млн крон, та й те лише 11 червня 1919 р. Таким чином не було виконано умови чергового варіанта угоди з ДЛР (від 14 травня), а наступний був значно обтяжливіший для УНР, через що українська державна скарбниця знову ж зазнала великих фінансових втрат, яких можна було б уникнути. Не кажучи вже про потребу в грошах армії та уряду УНР на Батьківщині.

Українською стороною були закуплені німецькі важкі бомбардувальники Р-69, Р-70 та Р-71, розроблені концерном «Zeppelin-Staaken». Вперше подібний бомбардувальник Р-14 піднявся в повітря 1917 р. Це були найбільші і найпотужніші бойові літаки періоду I світової війни. Ширина верхнього крила складала 4,6 м, а нижнього — 3,6 м, розмах крила — 42,2 м, швидкість польоту — 135 км на годину. В повітря їх підіймали п'ять 260-потужних моторів фірми «Майбах» (потужність 180 кВт) та згодом — 4 ПД Mercedes D.IVa (потужність 190 кВт), чотири з яких було розташовано в тандемних крилах, а п'ятий — в носі фюзеляжа. Відносно висока енергоозброєність дозволяла цим літкам-гігантам нести фантастичне за тих часів бойове навантаження — понад 4 тонн (для порівняння: російський «Илья Муромец» підіймав до 500 кг бомб, а найкращі англійські та французькі важкі бомбардувальники — трохи більше за тонну. Дальність польоту зі стандартним навантаженням (2 тонни) становила 1300 км. Чисельність екіпажу налічувала 7 чоловік, озброєння — від чотирьох до шести 7.92-мм кулеметів «Parabellum». Під час світової війни такі літаки крім фірми «Штаакен» збиралися також на фірмах «Аутомобильунд Авиатик АГ» (Лейпциг), «Люфтшиффбау Шюте-Лянц»

(Цесен), «Остдойче Альбатросверке ГмбХ» (Шнайдемюль), «Авіатік», «Шютте-Лянц» та «Альбатрос».

Перший літак відлетів з Німеччини до України 20 червня 1919 р. і привіз до Кам'янця-Подільського 760 кг грошей, за що в Берліні Фінансовою агентурою УНР було сплачено ДЛР 33 тис. 462 марки²³. Колишній начальник відділу закордонної преси Генштабу армії УНР підп. Я. Макогон, який утік до Польщі й 26 листопада 1919 р. надав денікінцям (військовому аташе Збройних сил Півдня Росії в Польщі) докладну доповідь про командний склад української армії, повідомляв, що з Берліна своєчасно аеропланами в Україну в середньому доставляється 50–100 млн крб кожних 10–12 днів. Іноді, зазначав він, надсилалися й царські рублі вартістю по 500 руб. (як, наприклад, 80 млн руб. було отримано 5 (18) жовтня 1919 р.)²⁴. Щоправда, він помилково вважав, що пересилку організовує посол УНР в Німеччині М. Порш, проте тепер вже виявилось, що насправді цю справу налаштовувала Фінансова агентура УНР в Берліні. Я. Макогон писав також, що гроші перевозяться величезними апаратами типу «Муромец», тільки ще більшими. Як вже зазначалося мною вище, насправді то були аероплани Р-69, Р-70 та Р-71. Б. Мартос додає, що для перевозу було вжито три п'ятимоторні літаки та два дещо менші тримоторні, «але всі вони вже були досить з'їжджені»²⁵. Це дійсно було так. Чотири щойно придбані літаки, як вказувалося вище, невдовзі вже по-

требували ремонту моторів. Б. Мартос оповідає, що літаки часто псувалися, «інколи вдавалося направити їх своїми засобами, але частіше літак мусів чекати, поки через другого літака давали знати про це в Берліні, і аж третій літак привозив мотор чи яку іншу запасну частину»²⁶. За такого стану літальних апаратів не обійшлося й без аварій та прикрих інцидентів за час перельотів. Аероплани, бувало, падали й часто обстрілювалися.

Так, 8 жовтня один з літаків, що вже повертався з Кам'янця-Подільського, упав і розбився над територією Польщі. Про інший випадок підп. Я. Макогон свідчив, що 25 жовтня 1919 р. поблизу Кракова польськими жовнірами «из озорства» було збито один з таких літаків. Всі пасажери і літуни загинули, гроші ж невдовзі було повернуто українському урядові. Старший пілот іншого літака, німецький офіцер, вертаючись вже з Кам'янця-Подільського до Берліна самочинно, без відома української сторони, взявся підвезти пасажера до Відня, де його літак було заарештовано антантівською контрольною комісією. Ще один аероплан змушений був через зіпсування моторів приземлитися в Галичині, не долетівши до Кам'янця²⁷. 2 серпня 1919 р. над Польщею (в районі Познані) з якоїсь причини загорівся інший аероплан і впав вже на терені Німеччини (в околиці Ратібора). Загинули усі пасажери, в тому числі й перший державний секретар військових справ ЗУНР полк. Д. Вітовський, якого згодом поховали в Берліні (2002 р. у Львові відбулося урочисте перепоховання Д. Вітовського).

З цього приводу варто дещо з'ясувати. В примітках до видання щоденника Є. Чикаленка В. Верстюк та О. Бойко помиляються, коли вказують, що Д. Вітовський загинув 8 липня 1919 р. в авіакатастрофі, і ця помилка потім перекочувала в інші укладені ними видання²⁸. Не відповідає дійсності й повідомлення вже згаданого підп. Я. Макогона, який стверджував, що падіння літака відбулося 7 вересня через те, що його було збито²⁹. Найближчою до істини є дата 4 серпня 1919 р., яку встановили свого часу С. Ріпецький, М. Заклинський і яку часто використовують нинішні історики³⁰. Втім, і ця дата є дещо неточна.

Як свідчить розслідування української Ревізійної комісії в Німеччині, 2 серпня 1919 р. з Бреслау до Кам'янця-Подільського о третій з половиною ранку збиралися відлетіти два літака («Р.70» і «Р.71») з українськими грішми. Перший літак («Р.70») крім грошей узяв на борт ще й Ю. Бачинського і

своєчасно вилетів. Інший літак («Р.71»), на якому мав відлетіти й Д. Вітовський, не вилетів через злам у моторі і його довелося лагодити. Вилетів він з Бреслау (з Д. Вітовським на борту) того ж дня, але близько 10-ї години ранку (про це свідчив спеціальний рапорт Фогта, «котрий подаючи відомости про відправку грошей пише, що аероплян полетів тільки в 10 годин, бо мотор був несправний і його приходилось лагодити»)³¹. Це факт офіційно занотований у звіті Ревізійної комісії в Берліні для уряду УНР. Таким чином літак на кордоні тогочасних Німеччини і Польщі міг зазнати катастрофи лише 2 серпня 1919 р., позаяк не робив зупинок на цьому відрізку шляху, а отже — саме ця дата і є днем загибелі Дмитра Вітовського*. Пізніше, вже почалися розмови та пересуди, що нібито польський літак напав на цей аероплан і знищив його, або що його збили тощо³². Все це, безумовно, вигадки; літак розбився через несправність у моторі, а Д. Вітовський був похований у Берліні 14 серпня 1919 року на цвинтарі Гугенотів.

24 серпня зазнав катастрофи й упав в м. Раудені літак «Р. 71», гроші, що були на його борту, згоріли³³. Ще один літак, який перевозив гроші для українського уряду, чомусь летів не над Галичиною, а над Буковиною і, знову ж через несправність у всіх п'яти моторах, не долетів 10 км до Дністра й змушений був здійснити аварійну посадку на румунській території. З українського боку Дністра було спрямовано машини на той бік річки, але румунські вояки підоспіли першими й, загрожуючи зброєю, арештували німецьких літунів і українського урядовця, що летів з ними (згодом німецьких пілотів інтернували, а українця звільнили). Літак і гроші (300 млн грн) було конфісковано³⁴. Жодні заходи української місії в Бухаресті щодо повернення хоча б коштів не мали успіху. І. Мазепа пояснює таку позицію тим, що на той час Румунія ще не мала підписаного мирового договору з Німеччиною, проте додає, що згодом цих 300 млн грн, що перевозив аероплан, все ж було передано

* Після похорону Д. Вітовського в ресторані готелю «Едем» у Берліні відбулися поминки по ньому, на яких були присутніми 20 осіб. Принагідно зазначимо, що замовлені для вечери страви, квіти, лікери, фрукти і цигарки були оплачені (5 тис. 558 марок 35 пфенінгів) коштом Фінансової агентури УНР в Берліні (Biblioteka Narodowa w Warszawie. — Скр. 23 XXIV-10 (17). — К. 104).

українському представництву в Бухаресті, але потрапили вони в розпорядження уряду УНР аж у 1920 р.³⁵

Загалом з Бреслау до Кам'янця-Подільського було здійснено 18 польотів і перевезено 1 млрд 242 млн 140 тис. гривень³⁶, які, безумовно, були вкрай потрібні урядові та війську УНР у складні часи літа-осені 1919 року*. Ці факти спростовують твердження Б. Мартоса нібито аероплани з грішми здійснили лише кілька перельотів до України³⁷. При цьому слід зазначити, що міністр фінансів, а згодом й голова Ради народних міністрів УНР не міг не знати про те, що перельотів було зроблено принаймні більше десятка (а не кілька), а отже, з огляду на численну критику його фінансової політики, таким заниженням кількості доставок грошей Б. Мартос, очевидно, прагнув виправдати власну неефективну грошову політику, а можливо, й зловживання чи невиправдані фінансові «розтрати».

Урядова Ревізійна комісія, яка перевіряла діяльність Фінансової агентури УНР в Берліні, з огляду на вищезазначені факти, дійшла (1921 р.) таких попередніх висновків щодо «справи «Deich Luft Reederai»:

«1) Супрун, маючи можливість своєчасно внести гроші в Банк — цього не зробив, наслідком чого були: а) несвоєчасна доставка грошей на Україну. Як би замість купівлі цінних паперів Бр[атам] Рабиновичам були внесені своєчасно гроші Д.Л.Р. можливо, що вся кількість грошей була б перепроваджена на Україну; б) великі матеріальні втрати, бо згодом Д.Л.Р. перейшло на більш дорогі умови;

2) Представники Фінансової Агентури юрисконсульт Гершун, представники Державного Контролю Бронський і п. Арістархів не боронили інтересів Держави і майже шли на повіді у всіх бажаннях Д.Л.Р., задовольняючи їх завше по за умовам договору;

3) в справі з Д.Л.Р. є багато чисто юридичних правонарушень і змін умов, заключених договорів явно не на користь Українській Державі»³⁸.

Довести розслідування до завершення й до судового рішення як щодо питання постачання грошових знаків в Україну, так

* Значна кількість грузу, більш як 200 скринь, все ж так і не була перевезена і зберігалася у Бреслау до листопада 1920 р. (Biblioteka Narodowa w Warszawie. — Скр. 23 XXIV-10 (17). — К. 28 зв.).

і щодо взагалі діяльності Фінансової агентури Міністерства фінансів УНР в Берліні, Ревізійній комісії не судилося. За наказом нового міністра фінансів УНР Х. Барановського від 1 грудня 1920 р. Фінансову агентуру в Німеччині було (за браком коштів) ліквідовано, помешкання її закрилося, а всіх урядовців звільнено або відряджено до Міністерства фінансів без утримання³⁹, а невдовзі Ревізійну комісію теж було закрито. Для закінчення справ ревізії і підготовки актів, розпорядженням того ж таки Х. Барановського від 17 грудня 1920 р. її співробітникам було дозволено працювати лише до 1 лютого 1921 р., та й то без відпуску коштів на її утримання⁴⁰, хоча й члени Комісії неодноразово вказували, що розслідували лише окремі епізоди діяльності Г. Супруна та його співробітників і готові продовжити роботу, об'єднавши її з юридичним аналізом і, як наслідок, судовою справою.

Тим не менш, навіть з тих фактів, що відкрилися під час ревізії діяльності Фінансової агентури Міністерства фінансів УНР в Німеччині, цілком ясно видно глибокі корені корупції та нечистоплотності фінансового агента УНР Г. Супруна, який мав фактично надзвичайні та одноосібні повноваження у розпорядженні державними коштами України за кордоном, злочинну співпрацю чи не всіх співробітників агентури, саботаж і елементарну безвідповідальність, які були поєднані з усвідомленням безкарності. Інші ділянки ревізії діяльності Фінансової агентури УНР, які в цій статті не були висвітлені, вказують на те, що фінансові махінації, корупція та крадіжки державних коштів, які здійснювалися головою і членами Фінансової агентури, мали тісне переплетіння з найвпливовішими державними і політичними діячами та організаціями Української Народної Республіки, а це дає право припустити, що згорання роботи Ревізійної комісії міністром фінансів УНР Х. Барановським було пов'язане не лише із військово-політичними ускладненнями тогочасної української влади.

Вочевидь сама організація влади в УНР часів Директорії була вкрай неефективною (і це видно не лише з аналізу роботи Фінансової агентури в Німеччині, але й у діяльності О. Севрюка в Італії, українських представників на Паризьку мирну конференцію, принципях партійної та особистої квоти в призначенні урядовців, отаманщині в Україні, безпорадності держконтролю та судової системи, чварах в Директорії, фак-

тичному безсиллі урядових структур і в практичній узурпації влади головним отаманом, масштаб якої водночас обмежувався ареалом його особистої присутності тощо), а отже й дозволяла подібним елементам не лише підточувати українську державність зсередини, а й дискредитувати її як в очах світової спільноти, так і власного народу. Зазначені факти лише підтверджують те, що як фінансові, так і державотворчі проблеми УНР часів Директорії були набагато глибшими за банальну «корупцію» Супрунів та їм подібним і крилися у вихідних принципах організації та функціонування системи державної влади в УНР.

¹ Biblioteka Narodowa w Warszawie. — Скр. 23 XXIV-10 (17). — К. 4.

² *Мазела І.* Україна в огні й бурі революції. — К.: Темпора, 2003. — С. 80.

³ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 — листопад 1920 рр.: Документи і матеріали. — Т. 1. — К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2006. — С. 188.

⁴ Biblioteka Narodowa w Warszawie. — Скр. 23 XXIV-10 (17). — К. 14а зв.

⁵ *Мартос Б.* Українська валюта 1917–1920 років // *Мартос Б., Зозуля Я.* Гроші Української Держави. — Мюнхен: Український технічно-господарський інститут, 1972. — С. 24.

⁶ Див.: *Гай-Нижник П. П.* Київський період відновленої УНР: фінанси і політика (14 грудня 1918 р. — 5 лютого 1919 р.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. — Запоріжжя: Просвіта, 2008. — Вип. XXIV: Соціальні та економічні чинники революцій і реформ в Україні: проблеми взаємовпливів. — С.165–175.

⁷ *Мазела І.* Зазнач. праця. — С. 229.

⁸ *Мартос Б.* Українська валюта 1917–1920 років // *Мартос Б., Зозуля Я.* Гроші Української Держави. — Мюнхен: Український технічно-господарський інститут, 1972. — С. 24.

⁹ Там само.

¹⁰ Biblioteka Narodowa w Warszawie. — Скр. 23 XXIV-10 (17). — К. 27.

¹¹ Там само.

¹² Там само. — К. 27 зв.

¹³ Там само. — К. 27 зв. — 28.

¹⁴ Там само. — К. 28.

¹⁵ Там само. — К. 28 зв.

¹⁶ Там само. — К. 29.

¹⁷ Там само. — К. 29–29 зв.

¹⁸ Там само. — К. 30.

¹⁹ Там само. — К. 29–29 зв.

²⁰ Там само. — К. 30.

²¹ Там само. — К. 29 зв.

²² Там само.

²³ Там само. — К. 29.

- ²⁴ Ковальчук М. Невідома війна 1919 року: українсько-білогвардійське збройне протистояння. — К.: Темпора, 2006. — С. 457.
- ²⁵ Мартос Б. Українська валюта 1917–1920 років // Мартос Б., Зозуля Я. Гроші Української Держави. — Мюнхен: Український технічно-господарський інститут, 1972. — С. 25.
- ²⁶ Там само.
- ²⁷ Там само.
- ²⁸ Чикаленко Є. Х. Щоденник, 1919–1920. — Київ; Нью-Йорк: Вид-во Олени Теліги, 2005. — С. 560; Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 — листопад 1920 рр.: Документи і матеріали. — Т. 2. — К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2006. — С. 694 та ін.
- ²⁹ Ковальчук М. Зазнач. праця. — С. 457.
- ³⁰ Ріпецький С. Дата смерти полк. Дмитра Вітовського // Вільна Україна. — 1960. — 36. 26. — С. 51–53; Заклинський М. Дмитро Вітовський. Громадський діяч, стрілецький ідеолог, вождь Листопадового зриву, секретар військових справ ЗО УНР. — Нью-Йорк: Червона калина, 1967. — С. 117–118; Веденєєв Д. В. Вітовський Дмитро Дмитрович // Енциклопедія сучасної України. — К., 2005. — С. 635; та ін.
- ³¹ Biblioteka Narodowa w Warszawie. — Скр. 23 XXIV-10 (17). — К. 30–30 зв.
- ³² Там само. — К. 30.
- ³³ Там само. — К. 99 зв.
- ³⁴ Мартос Б. Українська валюта 1917–1920 років // Мартос Б., Зозуля Я. Гроші Української Держави. — Мюнхен: Український технічно-господарський інститут, 1972. — С. 25.
- ³⁵ Мазела І. Зазнач. праця. — С. 301.
- ³⁶ Biblioteka Narodowa w Warszawie. — Скр. 23 XXIV-10 (17). — К. 28.
- ³⁷ Мартос Б. Українська валюта 1917–1920 років // Мартос Б., Зозуля Я. Гроші Української Держави. — Мюнхен: Український технічно-господарський інститут, 1972. — С. 24.
- ³⁸ Biblioteka Narodowa w Warszawie. — Скр. 23 XXIV-10 (17). — К. 30 зв.
- ³⁹ Там само. — К. 12.
- ⁴⁰ Там само. — К. 12–12 зв.

Олег Купчик,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії для гуманітарних факультетів історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Любов Прокопчук,

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри дипломатичної та консульської служби Дипломатичної академії України при МЗС України

УСРР Й РСФРР У РАДЯНСЬКІЙ ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ (1919–1923 рр.): досвід співпраці

УДК 327 (477) «1919/1923»

У статті проаналізовано характер, напрями, форми й методи співпраці урядів радянських України та Росії у сфері зовнішньої політики на початку 1920-х років, до створення СРСР.

Тема даної статті стосується досить складного історичного явища — розвитку та еволюції українсько-російських відносин у 1919–1923 роки.

Адже українсько-російські стосунки завжди були непростими. Помилково вважати, що у радянський період проблеми у взаємостосунках між ними згладилися повністю. Йдеться, зокрема, про початок 1920-х років — невеликий післяреволюційний період, коли уряд РСФРР ще не міг дозволити собі централізувати владу повністю. Успішне утвердження радянської влади в Україні вимагало проведення тоді більш виваженої політики. Особливо це стосувалося сфери зовнішніх взаємин.

Дискусія сталася на початку 1920-х років. Тоді, в ході утворення СРСР, уряд радянської України хотів зберегти її суверенітет і міжнародно-правовий статус, а тому пропонував утворити союз у формі конфедерації. З цим не погодився уряд радянської Росії. Він, своєю чергою, наполягав утворити федерацію.

Про місце і роль УСРР у радянській зовнішній політиці гостро дискутують до сьогодні. Радянські науковці¹ спільну зовнішню політику УСРР і РСФРР пояснили «єдністю економічної основи, радянським устроєм і керівною роллю компартії». Вони замовчували, що УСРР певний час не хотіла ліквідувати, а прагнула навпаки зберегти власний наркомат закордонних справ. Тоді ж «забули» й не згадували й про Х. Раковського* — голову РНК УСРР 1919–1923 рр., який ще й очолював НКЗС УСРР й ініціював дискусію з Москвою. Лише під час «перебудови» вітчизняні історики² почали досліджувати участь Х. Раковського у житті республіки. Вони позитивно оцінили його діяльність на посаді голови уряду, зазначили, що «болгарин Раковський зробив для України більше, ніж деякі інші урядовці-українці». Щоправда, немає сумніву, таку оцінку обумовило те, що Х. Раковський також став жертвою сталінських політичних репресій 1930-х років.

Оцінюючи діяльність Х. Раковського в Україні, сучасні історики³ сперечаються. Наприклад, В. Павленко⁴ вважає, що основні напрями зовнішньої політики УСРР у 1919–1923 рр. розроблялися в Кремлі. С. Кульчицький⁵, навпаки, переконує, що контроль Росії над Україною був відносним лише у дипломатичній діяльності. «У цій сфері, — пише він, — центр не міг контролювати напрямки свою периферію. Доводилося покладатися на те, що керівники національних республік у відносинах з іншими державами дотримуватимуться курсу, визначеного Москвою». Однак, російська сторона, — продовжує історик, — «без зайвих слів оберігала свої «незалежні» республіки від контактів із закордонними дипломатами. Винятки допускалися, коли це було необхідно з точки зору технології переговорного процесу. Але й у таких випадках усе обставлялося так, щоб

* Раковський Християн Георгійович (Станчев Кристю Георгієв) — член ЦК РКП(б) з 1919 р., член політбюро ЦК КП(б)У, голова РНК і НКЗС УСРР 1919–1923 рр., заступник наркома закордонних справ СРСР, повпред СРСР у Великій Британії 1923–1925 рр., повпред СРСР у Франції 1925–1927 рр.

дипломатичне відомство Російської Федерації зберігало стопроцентний контроль за ходом переговорів».

У свою чергу, Д. Табачник⁶ вважає, що власної зовнішньої політики уряд УСРР не проводив. Його заходи, щоб зберегти НКЗС УСРР, пояснює бажанням політичного угруповання Л. Троцького*, до якого належав Х. Раковський (йому власне протистояло угруповання Й. Сталіна**), контролювати важливі органи влади, зокрема НКЗС, через який за кордон для організації експорту більшовицької революції й міжнародного комуністичного руху переправлялися великі кошти. До того ж Д. Табачник спростовує позитивну оцінку діяльності Х. Раковського, вважаючи, що саме той відповідає за «червоний» терор в Україні 1919 р.

Певнені, що УСРР не відходила від загального радянського зовнішньополітичного курсу, визначеного Москвою, й Д. Веденєєв і Д. Будков⁷. Проте водночас вони вважають, що уряд УСРР все ж таки самостійно й активно займався тими напрямками зовнішньої політики, які зачіпали інтереси республіки, зокрема — експорт більшовицької революції до сусідніх Польщі й Румунії, дезорганізація за кордоном української еміграції, інші. Вони наголошують, що значення і результати цієї роботи недооцінюють і знівелювали.

На думку ж іноземних дослідників⁸, Україна у зовнішній політиці була незалежною там, де зачіпалися її особливі інтереси. У питаннях, які були вагомими для всіх радянських республік, наркомати закордонних справ УСРР і РСФРР виступали як «єдині представники єдиної федеративної влади». На відміну від них, історики української діаспори вважали радянську Україну «декоративною» державою, з «паперовими ознаками самостійності». Тому **метою статті** є з'ясування місця і ролі УСРР у радянській зовнішній політиці до утворення СРСР.

* Троцький (Бронштейн) Лев Давидович (1879–1940 рр.) — радянський політичний і державний діяч. У 1917–1918 рр. — нарком закордонних справ РСФРР, у 1918–1925 рр. — нарком військово-морських справ.

** Сталін (Джугашвілі) Йосиф Віссаріонович (1879–1953 рр.) — нарком у справах національностей 1917–1921 рр., Генеральний секретар ЦК ВКП(б) з квітня 1922 р., Голова Конституційної комісії ЦВК СРСР 1922–1924 рр.

Методологічною основою дослідження є проблемно-хронологічний метод, який дав змогу розглянути зовнішню політику в окремих її компонентах, порівняльно-історичний, ретроспективний та інші методи.

Вперше уряд УСРР, за згодою і спільно з РСФРР, взяв участь у мирних перемовинах і укладенні 12 жовтня 1920 р. Прелімінарної мирної угоди з Польщею. Тоді радянська Україна вперше виступила учасником дипломатичних переговорів такого високого рівня. Цим радянська влада прагнула запевнити у «незалежності і суверенітеті» УСРР⁹. І українське законодавство декларувало міжнародно-правовий статус республіки як суб'єкта міжнародних відносин. Конституція УСРР від 10 березня 1919 р.¹⁰ закріплювала за нею «право проводити безпосередні відносини з урядами іноземних держав». Щоб у цьому не сумнівалися, уряди УСРР і РСФРР 28 грудня 1920 р. уклали ще «Робітничо-селянський договір між РСФРР і УСРР»¹¹. Він започаткував між ними міждержавні стосунки¹². Угода констатувала взаємну незалежність сторін договору, встановлення між ними дипломатичних відносин¹³. Проте юридична сторона аж ніяк не відповідала фактичній ситуації, тому щодо реалістичної участі УСРР в радянській зовнішній політиці сперечаються й досі.

Про місце і роль УСРР у зовнішній політиці дискутувало її керівництво. Наприклад, Е. Квірінг*, у листі до Х. Раковського від 6 грудня 1920 р. аналізує питання характеру майбутніх договорів радянської України. Він (тоді член делегації УСРР на Ризьких мирних переговорах) виокремив ті риси, які вирізняли українські угоди від російських. Зокрема, 1) проведення УСРР (як незалежної держави) переговорного процесу самостійно від РСФРР, 2) договори РСФРР мають характер мирних, а угоди УСРР — про взаємне визнання і встановлення дипломатичних відносин.

Розглядаючи форму закордонного представництва УСРР, Е. Квірінг у листі до Х. Раковського від 21 січня 1921 р. негативно оцінив ефективність виконання російським послом функцій повпреда УСРР за сумісництвом. Подібне, на його думку,

* Квірінг Еммануїл Йонович — перший секретар ЦК КП(б)У в жовтні 1918 — березні 1919 рр., секретар Катеринославського й Донецького губкому КП(б)У 1920–1923 рр., перший секретар ЦК КП(б)У 1923–1925 рр.

не відповідало політиці декларування незалежності й суверенітету радянської України, становищу, яке вона обіймала в міжнародній політиці. Е. Квірінг вважав, що УСРР не може відмовитися від організації власних представництв у провідних країнах Європи, оскільки є об'єктом їхньої постійної уваги. А передача права закордонного представництва радянській Росії, навпаки, засвідчувала фіктивність цього суверенітету. Тому в європейських провідних і сусідніх державах Е. Квірінг пропонував заснувати окремі повноважні представництва. В інших право закордонного представництва передати російським послам. Але для забезпечення зовнішньополітичних інтересів УСРР, проведення «української» у цих країнах роботи, пропонував у дипмісії РСФРР ввести представника від УСРР в ранзі радника чи секретаря. На висловлювання росіян, що в Україні не вистачить фахових працівників, які відповідали б дипломатичним посадам, він зауважив, що і в «Росії буде нелегко знайти десятки добре підготовлених послів і сотні секретарів»¹⁴. Вважаємо, що така державницька позиція Е. Квірінга була обумовлена його перебуванням на Ризькій мирній конференції в якості представника УСРР. Вперше його участь та інших українських делегатів у дипломатичних переговорах такого високого рівня, перспективи офіційного визнання Польщею, без сумніву, зумовили висновок Е. Квірінга про необхідність розвитку дипломатичного успіху УСРР, подальшого розгортання роботи у цьому напрямку.

Водночас РСФРР допомагала уряду УСРР у його зовнішньополітичній діяльності, подоланні міжнародної ізоляції і налагодженні офіційних політичних, торговельно-економічних й культурно-духовних відносин з іноземними країнами. Зокрема, російський НКЗС виступав політичним посередником, організовував попередні переговори представників УСРР з послами іноземних держав у Москві. Це було зумовлено відсутністю тоді в УСРР прямого технічного зв'язку з урядами іноземних держав¹⁵.

Співпрацювали й у сфері міжнародно-правового забезпечення зовнішньополітичної діяльності. Наприклад, за основу власних міжнародних договорів УСРР брала угоди РСФРР. Текст договорів складався українською, російською та мовою країни-учасниці домовленостей. Дипломати РСФРР також консультували співробітників українського НКЗС з питань особливостей

міжнародного становища держави, з урядом якої УСРР проводила переговори й планувала укласти політичну чи торговельну угоди. Деякі міжнародні договори УСРР й РСФРР взагалі підписували спільно, наприклад з Польщею (1921 р.) і Австрією (1922 р.). І тут, треба визнати, безпосередня участь радянської Росії в домовленостях, її міжнародний авторитет, вдала дипломатична робота мали для УСРР позитивні результати. Зокрема, допомогли порозумітися, скажімо, з тими ж польським й австрійським урядами. Досягти Україні цього самостійно було б складно чи навіть неможливо. У 1922 р., під час переговорів про укладення договору між УСРР і РСФРР, з одного боку, і Австрією — з другого, представник РСФРР М. Бронський* заявив австрійському МЗС (лист М. Левицького до Х. Раковського від 24 жовтня 1921 р.), що без визнання урядом Австрії радянської України, він угоду, зважаючи, що вона для УСРР і РСФРР спільна, самостійно підписати не зможе¹⁶. В результаті Австрія визнала Українську СРР.

Незважаючи на скептичне ставлення за кордоном до незалежності й суверенітету УСРР, бачення її повпредств як придатків посольств РСФРР¹⁷, дипломатична допомога з боку останньої у той час була й на користь міжнародним інтересам України. У цьому зв'язку варто нагадати, що УСРР в 1919–1922 рр. діяла, на противагу дипломатії Заходу, в єдиному радянському дипломатичному «фронті». Його ж очолювала РСФРР, а тому визначала, координувала й корегувала зовнішню політику інших радянських республік. Х. Раковський у листі до Г. Чичеріна** ще 23 березня 1920 р. сам піднімає питання про призначення йому в секретарі представника НКЗС РСФРР¹⁸. Однак на практиці означена координація часто переростала у пряме втручання російських посадовців у компетенцію українських дипломатів. З Москвою узгоджували навіть склад делегацій УСРР, які

* Бронський Мечислав Генріхович (1882–1938 рр.) — радянський партійний і державний діяч. Заступник Народного комісара торгівлі й промисловості 1917–1919 рр. і член ВРНГ, був членом ЦВК кількох скликань. У 1920–1922 рр. був повпредом РСФРР в Австрії, з 1924 р. — член колегії НКФ СРСР.

** Чичерін Георгій Васильович (1872–1936 рр.) — нарком закордонних справ РСФРР 1918–1930 рр., член ЦК ВКП(б), ВЦВК і ЦВК СРСР.

направлялися за кордон. Наприклад, А. Іоффе* й Е. Квірінг під час радянсько-польських Ризьких переговорів скаржилися Х. Раковському (телеграма від 21 лютого 1921 р.), що проводять консультації здебільшого з Москвою, ніж з представниками Польщі, а це уповільнює перемовини¹⁹.

Було використано й російський досвід побудови та організації роботи зовнішньополітичного відомства. З 26 серпня по 7 вересня 1921 р. у Москві з метою вивчення функціонування економічно-правового відділу НКЗС РСФРР, можливістю налагодження співпраці з ним перебував завідувач правовим підвідділом аналогічного відділу НКЗС УСРР — В. Корецький**. Дипломат згодом доповідав керівництву НКЗС УСРР (рапорт від 12 вересня 1921 р.), що ознайомився з організаційною структурою, штатним розкладом й організацією роботи НКЗС РСФРР, із взаємовідносинами економічно-правового відділу з іншими підрозділами наркомату. В. Корецький зазначав, що право складати тексти міжнародних договорів належить виключно цьому відділу. Він також вважав доцільним перебування при економічно-правовому відділі НКЗС РСФРР представника аналогічного відділу НКЗС УСРР. За російським зразком в Україні було засновано Українське бюро для обслуговування іноземців²⁰.

Обмеження на практиці урядом РСФРР прав радянської України у сфері зовнішньої політики не відбулося б без по-

* Іоффе Адольф Абрамович (1883–1927 рр.) — радянський партійний і державний діяч. В 1919–1920 рр. — голова ради оборони і нарком держконтролю УСРР. Потім організатор Робітничо-селянської інспекції. Як дипломат уклав мир з Естонією, Латвією і Литвою, з 1921 р. — голова делегації на мирних переговорах з Польщею, після цього призначений головою Турккомісії ВЦВК і РНК СРСР і членом Туркбюро ЦК ВКП(б). З 1922 р. — надзвичайний посол в Китаї і Японії, з 1924 р. — повпред у Відні.

** Корецький Володимир Михайлович (1890–1984 рр.) — український правознавець, доктор юридичних наук (1939 р.), професор (1920 р.), академік Академії наук УРСР (1948 р.). У 1921–1922 рр. — завідувач правового підвідділу НКЗС УРСР, у 1949 р. очолив утворений у Києві Сектор держави і права АН УРСР, директор Інституту держави і права АН УРСР (1969–1974 рр.). Був членом Постійної палати Третейського суду в Гаазі (1957–1969 рр.). З 1960 р. — член Міжнародного Суду ООН у Гаазі, а з 1968 по 1970 рік — віце-президент цього Суду.

ступливості у цьому з боку урядовців УСРР. Наприклад, обговорюючи організацію роботи у Відні представництва УСРР, М. Левицький (лист до Х. Раковського від 12 вересня 1921 р.) зазначає, що працювати в Австрії треба спільно з повпредством РСФРР, а українське посольство має існувати там окремо лише формально²¹. З грудня 1921 р. М. Левицький говорить, що торговельні представництва УСРР й РСФРР у Чехословаччині також мають працювати спільно. «Спільні економічні інтереси, — писав дипломат, — обумовлюють необхідність проведення нами за кордоном чіткої планової роботи з росіянами. Водночас, зважаючи на політичну сторону питання, ми повинні, — переконує М. Левицький, — зберігати самостійність хоча б в очах уряду країни перебування. Ми можемо розподілити роботу, мати єдину внутрішню політику, єдині засоби, спільний заготівельний план, навіть єдині заявки, але під час самої закупівлі повинні виступати формально самостійно, зобов'язані мати окремий апарат. Це саме та причина, через яку з нами не хочуть розмовляти. Неодноразово доводилося чути, що навіщо мати справу з УСРР, коли все це можна здійснити через представництво РСФРР, незалежно від торгпредства УСРР»²². І це було небезпідставно, бо радянська Україна власного Народного комісаріату зовнішньої торгівлі (НКЗТ) не мала. Існував НКЗТ РСФРР, а управління НКЗТ РСФРР при РНК УСРР було його регіональним підрозділом.

З іншого боку, керівництво РСФРР офіційно запевняло про толерантність до начебто самостійної зовнішньої політики УСРР. Російський нарком закордонних справ Г. Чичерін 1 червня 1921 р. цинічно зазначав у телеграмі до Х. Раковського, що «було б краще, якби УСРР частіше виступала самостійно, одна, виявляючи самостійність своєї зовнішньої політики, і тільки у найважливіших випадках ми могли б надавати дипломатичну допомогу»²³. Але саме РСФРР усунула уряд УСРР від безпосереднього підписання 19 квітня 1921 р. угоди про обмін військовополоненими з Німеччиною (переговори провів і договір уклав представник НКЗС РСФРР В. Копп*), від безпосереднього під-

* Копп Віктор Леонтіївич (1880–1930 рр.) — радянський партійний і державний діяч. Представник НКЗС і НКЗТ РСФРР в Німеччині (липень 1919 — травень 1921 рр.). Торговельний представник РСФРР у Німеччині (з травня 1921 р.). Уповноважений НКЗС СРСР при РНК РСФРР, член колегії НКЗС СРСР (1923–1925 рр.). Повноважений пред-

писання 26 грудня 1921 р. міжнародного договору з Італією (його уклав російський представник В. Воровський*). УСРР була позбавлена права організувати власні представництва в Італії (функції повпреда УСРР в Римі за сумісництвом виконував посол РСФРР В. Воровський), а також у Туреччині²⁴ й Грузії²⁵.

Співпраця полягала й у наданні ВНК і НКЗС РСФРР українцям інформації про співробітників дипломатичного корпусу іноземних представництв, акредитованих при РНК УСРР, з метою виявлення неблагонадійних до радянської влади осіб й надання агреману²⁶.

Окремі нормативно-правові акти УСРР, що стосувалися зовнішньої політики, також приймалися на основі російських зразків. До того ж на початковому етапі зовнішньополітичної діяльності, коли ще не було створено власної юридичної бази, УСРР використовувала нормативні акти РСФРР. Так, «Інструкція консулам РСФРР» тимчасово, до вироблення консульського уставу УСРР, вводилася указом заступника наркома закордонних справ УСРР Л. Ковальова (10 вересня 1921 р.) для використання українськими консулами. Постанова РНК УСРР «Про дипломатичну пошту» від 29 листопада 1921 р. також була прийнята на основі аналогічної постанови РНК РСФРР²⁷. Питання закордонного відрядження відповідальних партійних і урядових працівників, у тому числі співробітників НКЗС, узгоджувалося з НКЗС РСФРР. Спільно з останнім вирішувалась справа обміну з іноземними країнами військовополоненими. Водночас НКЗС УСРР зберігав самостійність (постанова ВУЦВК від 28 березня 1922 р.) у вирішенні питань надання особам, які бажали повернути собі українське громадянство, дозволу — візи

ставник СРСР в Японії (1925–1927 рр.). Повноважний представник СРСР у Швеції (1927–1930 рр.).

* Воровський Вацлав Вацлавович (1871–1923 рр.) — російський революціонер, один з перших радянських дипломатів, обіймав посаду завідувача Державним видавництвом. З 1921 р. — повпред в Італії. В 1922 р. брав участь у Генуезькій конференції. У 1923 р. введений до складу радянської делегації на Лозаннську конференцію і виїхав у Лозанну (Швейцарія). 10 травня 1923 р. був убитий в ресторані готелю «Сесіль» у Лозанні колишнім білогвардійцем Морісом Конрадї. Конрадї та його спілльник Аркадїй Полунін були виправдані судом присяжних, зважаючи на причетність В. Воровського до більшовицьких злочинів.

на в'їзд. НКЗС УСРР використовував й право видачі власних закордонних паспортів УСРР²⁸.

Незважаючи на «єдиний дипломатичний фронт», між урядами УСРР і РСФРР часто виникали розбіжності й навіть відверті суперечки у вирішенні як технічних, так і політичних питань²⁹. Конфлікти виникали, зокрема, щодо розподілу інтересів у Європі. Їх узгодження з РСФРР доручали здебільшого Х. Раковському чи його заступнику по НКЗС УСРР — В. Яковлеву³⁰. Суперечка мала місце, наприклад, коли у Відні організовувалось представництво УСРР. Згідно з угодою про обмін військовополоненими між УСРР і РСФРР — з одного боку, і Австрією — з другого (5 липня 1920 р.), функції уповноваженого з репатріації УСРР у Відні за сумісництвом виконував представник РСФРР М. Бронський. У 1921 р., коли постало питання про заснування в Австрії вже дипломатичної місії УСРР, М. Бронський, не без вказівки керівництва НКЗС РСФРР, прагнув виконувати обов'язки повпреда УСРР. Це на деякий час затримало створення української дипмісії. М. Левицький писав Х. Раковському, що «у вирішенні цієї справи повинні посприяти самі росіяни, оскільки від них залежить майже все, бо не можливо захищати самостійність УСРР, якщо це чітко і предметно не буде наказано представництвом РСФРР за кордоном». Питання було врегульоване лише після особистого втручання голови РНК і НКЗС УСРР³¹.

Впливати на зовнішню політику УСРР керівництво РСФРР могло й технічно, оскільки кошторис НКЗС УСРР погоджувався з наркоматом фінансів, а затверджувався раднаркомом РСФРР³². Спочатку кошти для повпредств УСРР за кордоном перераховувалися через бухгалтерію торговельних представництв РСФРР. Заробітна плата українських дипломатів також нараховувалася орієнтовно до зарплати російських колеґ³³.

Після укладення 28 грудня 1920 р. між УСРР і РСФРР «Робітничо-селянського договору» 12 січня 1921 р. при РНК РСФРР було акредитовано повноважне представництво УСРР. 14 квітня 1921 р. ВУЦВК затвердив положення «Про представництво УСРР в РСФРР». Повпредом призначили Ю. Коцюбинського, його заступниками (радниками) стали В. Лях і В. Ауссем, секретарем — Д. Богомолів. Спочатку дипломатичний корпус становив 4 особи. Згодом, з розвитком роботи посольства, його склад зріс до 25 осіб, але в потім посту-

пово скорочувався. На 30 липня 1921 р. він становив 16 осіб (дипломатичний корпус — повпред, радник, I і II секретарі, решта — технічний персонал: діловоди, друкарки, шифрувальник, касир, перекладачі, референти, журналіст, кур'єри, водій та інші). На 1922/23 роки чисельність співробітників було скорочено до 5 осіб: дипломатичний радник, секретар, шифрувальник, друкарка, кур'єр³⁴.

Звітуючи керівництву НКЗС УСРР, Ю. Коцюбинський навів причини заснування посольства. Він зауважив, що «утворення місії УСРР у Москві було засобом пропаганди ідеї незалежності УСРР, сприяло швидкому налагодженню зв'язків між братніми радянськими республіками, розгортанню активної зовнішньої політики української радянської республіки на міжнародній арені». Посол також вказав, що: «спираючись на РСФРР, уряд УСРР, через свою дипломатичну місію у Москві, уклав низку договорів і торговельних угод. Українській дипломатичній місії, як першому закордонному представництву УСРР, випало складне і важке завдання бути посередником у справі оформлення і закріплення міжнародного становища УСРР шляхом укладення цілої низки угод». Ю. Коцюбинський, скориставшись тим, що у Москві тоді діяли дипломатичні місії іноземних держав, зав'язав з ними контакти, проводив консультації, деколи й сам безпосередньо проводив переговори й підписував договори. Слід знати, що переговори з Грузією, Литвою, Латвією, Естонією, Польщею, Чехословаччиною пройшли успішно й завдяки професійній роботі повпредства УСРР в РСФРР. Часто дипломати УСРР проводили переговори з іноземними представниками як за кордоном (Відень, Рим, Анкара), так паралельно й у Москві, у повпредстві УСРР.

27 листопада 1921 р. політбюро ЦК КП(б)У прийняло рішення об'єднати дипломатичне й торговельне представництва УСРР в Москві в одне. 29 листопада колегія НКЗС УСРР розпорядилася найменувати «Повпредство УСРР при РНК РСФРР» і надати представнику УСРР ранг «повноважного представника». 16 грудня, після згоди ЦК РКП(б) і РНК РСФРР, об'єднання відбулося. Після цього Ю. Коцюбинського призначили послом УСРР в Австрії, а посаду повпреда УСРР при РНК РСФРР обійняв М. Полоз, який до цього працював повноважним представником УСРР у справах господарського будівництва при РНК

РСФРР. Його заступником став П. Приходько (постанова уряду УСРР від 25 квітня 1922 р.)³⁵.

Початок створення СРСР обумовив необхідність визначення подальших форм існування посольства УСРР у РСФРР. 31 липня 1922 р. спеціальна комісія в складі М. Скрипника (НКЮ), М. Полоза і В. Яковлева наказала центральному апарату НКЗС УСРР виробити нове положення про повпредство УСРР у Москві. 1 серпня 1922 р. РНК УСРР позитивно оцінила діяльність посольства, його склад (голова, його заступник, радники — дипломатичний, з питань зовнішньої торгівлі (представник уповноваженого НКЗТ РСФРР при РНК УСРР), з фінансових справ (представник уповноваженого НКФ РСФРР при РНК УСРР), з питань земельних і сільськогосподарських визнано за доцільне зберегти. Водночас комісія вирішила ввести повпреда УСРР в РСФРР до Ради праці й оборони з правом вирішального голосу, а також до РНК РСФРР і президії ВУЦВК з правом дорадчого голосу. 18 жовтня 1922 р. політбюро ЦК КП(б)У постановило тимчасово залишити М. Полоза на посаді повпреда. Після створення Радянського Союзу дипмісію УСРР при РНК РСФРР було ліквідовано, М. Полоза звільнили. Відразу ж повпредом УСРР при РНК СРСР був призначений П. Приходько (постанова уряду УСРР від 3 серпня 1923 р.). 30 листопада 1923 р. уряд УСРР постановив назвати українську дипломатичну місію в Москві «Повноважене представництво УСРР при РНК СРСР»³⁶.

Таким чином, відносини між радянськими Україною і Росією тоді мали характер не стільки міждержавних, скільки ґрунтувалися на єдності політичного режиму й конституційного ладу. Тому посаду повпреда УСРР при РНК РСФРР неофіційно називали «представником пролетаріату і біднішого селянства УСРР при уряді РСФРР».

Отже, вагомим фактором тісної українсько-російської співпраці була необхідність протистояти антирадянській міжнародній коаліції західних держав. І позитивний результат у цьому залежав від створення єдиного дипломатичного «фронт» радянських республік. Зрозуміло, що керівну роль у ньому мала відігравати РСФРР. Конструктивність співпраці між радянськими Україною і Росією визначав «пролетарський» характер двох республік.

- 1 Історія держави і права Української РСР: 1917–1967: В 2 т. — К., 1967. — Т. 1: (1917–1937); *Хміль І. С.* З прапором миру крізь полум'я війни. Дипломатична діяльність Української РСР (1917–1920 рр.). — К., 1962; *Симоненко Р.* Українська РСР у боротьбі проти імперіалістичної агресії. — К., 1963; *Сташевський Д.* За мирні відносини з капіталістичним світом. — К., 1963; *Юрчук В.* Діяльність М. В. Фрунзе на Україні. — К., 1952; *Лещенко Л.* Україна на міжнародній арені. — К., 1969.
- 2 *Волковинський В. М., Кульчицький С. В.* Християн Раковський: Політичний портрет. — К., 1990; *Гросул В. Я. Х. Г. Раковский* — революціонер, дипломат, публіцист // *Новая и Новейшая история.* — М., 1988. — № 6. — С. 167–172; *Мельниченко В. Ю. Х. Г. Раковский* і державні відносини Радянської України з Радянською Росією (1919–1920 рр.) // *УІЖ.* — 1989. — № 3. — С. 34–45.
- 3 *Никитенков В. И.* Государственная и военная деятельность М. В. Фрунзе на Украине (1920–1924 гг.): Автореф. дис. ... канд. ист. наук. — М., 1991; *Салыга Л. П. Х. Г. Раковский* и проблемы национально-государственного строительства на Украине (1918–1923 гг.): Автореф. ... канд. ист. наук. — К., 1992; *Вона ж:* Боротьба Х. Г. Раковского за розширення прав України під час конституційного оформлення СРСР (травень — липень 1923 р.) // *УІЖ.* — 1992. — № 1. — С. 115–124; *Держалюк М. С.* Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917–1922 рр. — К., 1998; *Мельниченко В. Е.* Раковский против Сталина. — М., 1991; *Він же:* Християн Раковский: неизвестные страницы жизни и деятельности. — К., 1992; *Головко В. А., Станчев М. Г., Чернявский Г. И.* Между Москвой и Западом: Дипломатическая деятельность Х. Раковского. — Х., 1994; *Литвин В.* Україна: міжвоєнна доба. — К., 2003.
- 4 *Павленко В. В.* Українсько-болгарські взаємини. 1918–1939 рр.: Дис. ... докт. іст. наук. — К., 1996. — С. 109.
- 5 *Кульчицький С.* Як вирішувалося «українське питання». Чи була радянська Україна в 1917–1922 роках незалежною? // *Політика і час.* — К., 1994. — № 9. — С. 57–63; № 10. — С. 69–74; № 11. — С. 66–72; № 12. — С. 64–70; *Він же:* УСРР в добу нової економічної політики (1921–1928 рр.). — К., 1995; *Комунізм в Україні:* перше десятиріччя (1919–1928). — К., 1996; *Християн Раковський* на чолі зовнішньополітичного відомства УСРР // *Науковий вісник Дипломатичної академії України.* — К., 1998. — Вип. 1. — С. 88–91; *Радянська зовнішня політика у міжвоєнний період* // *Політична історія України. XX століття:* В 6 т. — К., 2003. — Т. 3: Утвердження радянського ладу в Україні (1921–1938 рр.). — С. 21–82; *Кульчицький С., Павлюк О., Кірсенко М.* Європейська дипломатія та Україна у міжвоєнний період (1921–1939) // *Нариси історії дипломатії України.* — К., 2001. — С. 397–490.
- 6 *Табачник Д.* Україна на шляху у світ. Керівники зовнішньополітичних відомств України в 1917–1996 рр. (Біографічні нариси, документи і матеріали): Навчальний посібник. — К., 1996; *Він же:* Історія української дипломатії в особах: Навчальний посібник. — К., 2004; *Українська дипломатія: Нариси історії (1917–1990 рр.):* Навчальний посібник. — К., 2006.
- 7 *Веденєєв Д.* Нігілізм тут недоречний. Історія дипломатичної служби Радянської України 1917–1923 років // *Політика і час.* — 2001. — № 6. — С. 88–95; *Веденєєв Д., Будков Д.* Особливості зовнішньополітичного курсу та формування міжнародного відомства Радянської України (1918–1923 рр.) // *Юність української дипломатії. Становлення зовнішньополітичної України в 1917–1923 роках.* — К., 2006. — С. 192–217; *Будков Д.* Міжнародно-інформаційна діяльність УСРР (1917–1923 рр.) // *Україна дипломатична: Науковий щорічник.* — К., 2003. — Вип. 3. — С. 306–326.
- 8 *Карр Э.* История Советской России. Большевицкая революция 1917–1923: В 2 кн. — М., 1990; *Він же:* Русская революция. От Ленина до Сталина. 1917–1929. — М., 1990; *Верт Н.* История Советского государства. 1900–1991. — М., 1999. — С. 167–168; *Конт Ф.*

- Революція и дипломатия. Документальная повесть о Христиане Раковском. — М., 1991;
- Гунчак Т. Україна. Перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. — К., 1993;
- Соловей Д. Голгота України. — Дрогобич, 1993.
- 9 Несук О. М. Українсько-російські відносини 1917–1922 рр.: Дис. ... канд. іст. наук. — К., 1998. — С. 73.
- 10 Конституційні акти України 1917–1920: Невідомі Конституції України. — К., 1992. — С. 227.
- 11 Юрійчук Є. П. Становлення і характер радянської влади в Україні: історико-правові аспекти (1917–1922 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. — Чернівці, 1997. — С. 145.
- 12 Любченко М. Україна на міжнародній арені // Вісти ВУЦВК. — 1921. — 7 листоп.
- 13 Марценюк Л. М. Українська радянська державність в контексті реалізації більшовицької моделі централізованої держави 1918–1929 рр. (історичні аспекти проблеми): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. — К., 1998. — С.10.
- 14 Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. Р. 4 сч. — Оп. 1 с. — Спр. 14. — Арк. 11–12, 35–40.
- 15 Там само. — Спр. 589. — Арк. 6, 30, 37; Спр. 628. — Арк. 6.
- 16 Там само. — Спр. 45. — Арк. 45 зв; Спр. 549. — Арк. 23; Спр. 560. — Арк. 105; Спр. 582. — Арк. 3; Спр. 655. — Арк. 2; Спр. 617. — Арк. 48; Спр. 648. — Арк. 22–23.
- 17 Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України). — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 1028. — Арк. 159–160.
- 18 ЦДАВО України. — Ф. 2. — Оп. 1. — Спр. 558. — Арк. 12.
- 19 Там само. — Ф. Р. 4 сч. — Оп. 1 с. — Спр. 14. — Арк. 14; Спр. 591. — Арк. 55.
- 20 Там само. — Спр. 737. — Арк. 20; Спр. 1249. — Арк. 160.
- 21 Там само. — Спр. 560. — Арк. 43 зв.–44, 69–69 зв.
- 22 Там само. — Спр. 560. — Арк. 80.
- 23 Цит. за: Цвєтков Г. М. Міжнародні відносини й зовнішня політика в 1917–1945 рр. — К., 1997. — С. 76.
- 24 ЦДАВО України. — Ф. Р. 4 сч. — Оп. 1 с. — Спр. 572. — Арк. 98, 151, 197; Спр. 628. — Арк. 112–113; Спр. 657. — Арк. 2–5.
- 25 ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 1657. — Арк. 23.
- 26 ЦДАВО України. — Ф. Р. 4 сч. — Оп. 1 с. — Спр. 559. — Арк. 72; Спр. 595. — Арк. 2, 5.
- 27 Там само. — Спр. 15. — Арк. 113; Спр. 20. — Арк. 20; Спр. 45. — Арк. 189; Спр. 667. — Арк. 78; Спр. 674. — Арк. 47; Спр. 731. — Арк. 39–41, 53.
- 28 Там само. — Спр. 560. — Арк. 72; Спр. 589. — Арк. 1–2 зв.; Спр. 648. — Арк. 15–15 зв.; Спр. 655. — Арк. 155.
- 29 Там само. — Спр. 560. — Арк. 72, 76, 80; Спр. 589. — Арк. 1–2 зв.; Спр. 648. — Арк. 15 — 15 зв.; Спр. 655. — Арк. 155.
- 30 Нариси з історії дипломатії України / За ред. В. А. Смолій — К., 2000. — С. 443.
- 31 ЦДАВО України. — Ф. Р. 4 сч. — Оп. 1 с. — Спр. 590. — Арк. 7–8.
- 32 Там само. — Спр. 20. — Арк. 188; Спр. 34. — Арк. 16; Спр. 45. — Арк. 206 зв.
- 33 Там само. — Спр. 1220. — Арк. 17; Спр. 1224. — Арк. 107; Спр. 1225. — Арк. 28; Спр. 1227. — Арк. 33; Спр. 1249. — Арк. 164; Спр. 1250. — Арк. 46; Спр. 1251. — Арк. 1–3; Спр. 1259. — Арк. 22.
- 34 Там само. — Спр. 33. — Арк. 29 зв.; Спр. 91. — Арк. 4–5; Спр. 56. — Арк. 21; Спр. 1220. — Арк. 56; Спр. 1223. — Арк. 50–52; Спр. 1237. — Арк. 147; Спр. 1249. — Арк. 270.
- 35 Там само. — Спр. 20. — Арк. 1–5; Спр. 34. — Арк. 133; Спр. 768. — Арк. 245.
- 36 Чуприна М. С. Партийна, державна та військова діяльність Ю. М. Коцюбинського: Дис. ... канд. іст. наук. — К., 1971. — С. 209–211, 213–220, 224.

ДИПЛОМАТИЧНЕ ЖИТТЯ В ІЛЮСТРАЦІЯХ

Шевченків край, Богданова земля очима зарубіжних дипломатів

Зустрічають хлібом-сіллю керівника групи зарубіжних дипломатів Надзвичайного і Повноважного Посла Азербайджанської Республіки в Україні Талят Мусейб оглу Алієва

Дорогами Черкащини

Знайомство з історичними місцями Черкащини

Зарубіжні дипломати біля пам'ятника Богдану Хмельницькому

Група дипломатів біля музею Богдана Хмельницького

Української музики звуки чарівні

Вінок до пам'ятника Великому Кобзареві

Надзвичайний і Повноважний Посол Словацької Республіки в Україні Урбан Руснак
вклоняється пам'яті українських борців за волю

Дипломати біля столітнього дуба

Прес-конференція для зарубіжних дипломатів. На фото: в. о. першого заступника Міністра закордонних справ України Юрій Костенко і заступник голови Черкаської обласної держадміністрації Анатолій Чабан

Зарубіжні дипломати на Чернігівщині. Шляхами віків

Презентація проекту «Рушник національної єдності»

Зарубіжні дипломати залишають і свою дотичність на історичному полотні

На привітній українській землі

Покладання вінків жертвам Батуриної трагедії

На прес-конференції в Чернігівській регіональній торгово-промисловій палаті

Чарівно й затишно, як в ріднім краї

Єднання минулого і сучасного

В історичному центрі міста Чернігова

Світлина на згадку про поїздку

Обмін думками про відвідини Чернігівщини

Зарубіжні дипломати на Львівщині

Привітний край Гуцульщина

У Львівському театрі опери та балету

Незабутні хвилини спілкування

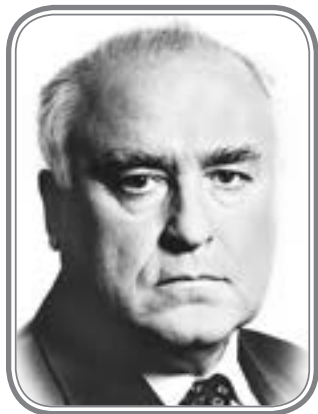

У час дозвілля

І снігова заметіль, і щире застілля...

НОТАТКИ ДИПЛОМАТА

Віктор Черномирдін,

*Надзвичайний і Повноважний Посол
Російської Федерації в Україні*

РОСІЯ І УКРАЇНА: З ПОВАГОЮ ОДНА ДО ОДНОЇ (політичне інтерв'ю)

— З 2001 року Ви є Надзвичайним і Повноважним Послом Російської Федерації в Україні і Спеціальним представником Президента Російської Федерації з розвитку торгово-економічних відносин з Україною. Зараз ще й дуаєн дипломатичного корпусу в Києві. Та й раніше, у роки вашої роботи в «Газпромі», потім прем'єр-міністром Росії Україна завжди перебувала у сфері Ваших інтересів і уваги. Як оцінюєте взаємини наших країн сьогодні?

— У лютому нинішнього року виповнилося 17 років від дня встановлення офіційних дипломатичних відносин між Росією і Україною. Здавалося б, це зовсім невеликий строк у порівнянні з нашим тривалим загальним історичним минулим, але змінилося за ці роки чимало. Вчимося жити по-новому, тому у наших стосунках є й гарне, і не дуже.

Сьогодні Росія і Україна — незалежні держави та стратегічні партнери. Не випадково керівництво обох країн завжди приділяло підвищену увагу російсько-українським зв'язкам. З метою формування добросусідських відносин була створена спеціальна Міждержавна Комісія, співголовами якої є президенти обох країн. Це приклад значущості наших відносин. Щоправда, уже рік її робота на вищому рівні проходить у режимі очікування. Вочевидь, цей стан є наслідком того, що питання внутріш-

ньої політики в Україні постали першим планом. Вони цілком поглинули інтереси провідних політиків напередодні виборів у вищій ешелоні виконавчої й законодавчої влади. У Росії зараз із цим спокійніше, але шлях назустріч добросусідству поодинокі не пройде. Обнадіює, що в рамках Комісії створено п'ять підкомітетів і підкомісій, робота яких охоплює весь спектр російсько-українських відносин. Попри все, вони виводять наше співробітництво в практичну площину. Ці структури на регулярній основі проводять зустрічі експертів з усіх актуальних питань.

Це дозволяє обговорювати в комплексі найбільш гострі проблеми, вірити і сподіватися на прогрес.

— Що вважаєте основою міждержавних стосунків України і Російської Федерації?

— У відносинах між нашими державами сьогодні, звичайно, домінує економіка. Росія — головний економічний партнер України, хоч би що говорили. Україна, своєю чергою — один з основних економічних партнерів Російської Федерації. Цей магістральний напрямок сьогодні й визначає багато в чому характер міждержавних відносин. Економічні системи України й Росії здавна тісно пов'язані, незважаючи на бурхливі передвиборні пристрасі й прагнення деяких політиків поставити в нашому економічному співробітництві політичні перепони. Вважаю, це партнерство має великі перспективи.

Україна посідає п'яте місце в зовнішній торгівлі Росії, що становить майже шість відсотків. За підсумками 2008 року ми вийшли на рекордний обсяг двосторонньої торгівлі — майже 40 мільярдів доларів. З послугами це майже на 20% більше, ніж у 2007 році — 44 мільярди доларів. Але на наших зв'язках, безумовно, позначається криза, і взимку відбулося різке зниження взаємних поставок.

Водночас вже є приклади успішної роботи в складних кризових умовах. Зокрема, російський «Внешекономбанк» зміг стабілізувати стан українського «Промінвестбанку» і вивести його з числа проблемних. Об'єднана авіабудівельна корпорація і новий концерн «Антонов» обговорюють питання організації спільного випуску літаків «Ан», інтеграції літакобудівних комплексів обох країн. Україна приєдналася до діяльності Міжнародного центру зі збагачення урану. Готується до підписання договору про створення спільного підприємства Росії, України, Словаччини й Австрії з організації залізничного транспортного коридору «Москва–Відень». Є великий потенціал співробітництва в енер-

гетиці й суднобудуванні, інших галузях. У перспективі розраховуємо на позитивні результати.

— **Наші країни щороку регулюють ціну на газ, що поставляється в Україну, причому останнім часом — це болоче питання. Вплив більше політики на економіку, чи навпаки?**

— Як відомо, 19 січня 2009 року були підписані нові російсько-українські газові контракти, які переводять відносини в цій сфері на загальноприйнятую в усій континентальній Європі прозору систему формульного ціноутворення.

Природний газ — це специфічний товар. Щоб правильно оцінити його вартість, ціну на газ прив'язують до ціни на альтернативні йому нафтопродукти, зі зміною ціни на які змінюється ціна на газ; за аналогічною формулою розраховується ставка транзиту, що враховує й вартість паливного газу.

Такі формульні ціни дозволяють виробникові й покупцеві продати й купити газ за адекватною ціною, а транзитеру — одержати адекватну плату за свої послуги. Підкреслю, що транзитна діяльність досить прибуткова для України — за оцінкою українських фахівців, чистий прибуток «Укртрансгазу» становить 1 мільярд доларів на рік.

Саме такий формульний підхід у ціноутворенні дозволяє мінімізувати вплив політики на газову сферу. На жаль, дався він нам нелегко, зокрема й через прагнення окремих осіб використати у політичних цілях монополію України на транзит газу з Росії до Західної Європи.

— **Захід теж відчув наслідки від затримок поставок газу в січні 2009 року. Підписано декларацію про модернізацію за рахунок ЄС української ГТС, з приводу чого Росія висловила невдоволення...**

— Принциповим недоліком підходу, продемонстрованого під час підписання Брюссельської декларації в березні цього року, є зневага інтересів одного з учасників газового ринку — постачальника. А в газовій галузі будь-які рішення, що не враховують інтереси всіх трьох сторін — постачальника, транзитера й споживача не є вичерпними і будуть пробуксовувати. «Забувши» про Росію у Брюсселі, невдовзі довелось думати про те, як її підключити до модернізації ГТС України.

Важливо й те, чиє устаткування для модернізації ГТС буде купуватися на європейські кредити. Чи українське? Ось про що маємо думати тепер.

— Ще недавно періодично озвучувалася ідея створення єдиного економічного простору, обговорювалися можливості її реалізації в рамках низки держав СНД. Як, по-вашому, час для реалізації проекту ще не настав, чи ідея залишилася в минулому?

— Користуючись модною зараз фразеологією, двері в єдиний економічний простір для України відкриті. Я вважав і вважаю, що це могло б додати значний імпульс нашому економічному співробітництву. Але Україна повинна сама дозріти для такого рішення й визначитися. Адже спільна вигода від більш тісної економічної інтеграції для всіх серйозних політиків очевидна. Зберігаю оптимізм і вважаю, що інтереси української економіки візьмуть гору, і нам вдасться вийти на новий рівень економічного співробітництва між Росією і Україною. Звичайно, при цьому розвиток економічних зв'язків Росії та України повинен сприяти формуванню й розвитку торговельних зв'язків на рівноправній і взаємовигідній основі.

— Але значну частку в російсько-українських відносинах посідає співробітництво на політичному рівні. Як оцінюєте ситуацію у цьому плані?

— Насамперед, хочу звернути увагу на те, що політичні аспекти мають яскраве вираження і по-різному забарвлені, залежно від того, у якій площині перебувають. Адже скільки різних питань, стільки й «планів», точок зору й спрямувань.

Взяти ситуацію навколо Чорноморського флоту й Азово-Керченської проблематики, про яку продовжують багато говорити й писати. Вона аж ніяк не надзвичайна. Головне в цих переговорах — не швидкість досягнення результатів, а їхній зміст і суть. Над цим питанням регулярно працюють підкомісії з питань функціонування Чорноморського флоту Російської Федерації щодо його перебування на території України на чолі з головним перемовником, статс-секретарем МЗС РФ Н. Карасиним та заступниками міністрів закордонних справ обох країн.

Росія на переговорах має власні інтереси, і, природно, ми їх відстоюватимемо. Те ж саме і в Україні. У нас іде нормальний процес переговорів, а коли дехто намагається підлити масла у вогонь, це переговори тільки пригальмує. Отож нагнітати обстановку не варто.

Найважливішим для нас є виконання Чорноморським флотом його прямого призначення — забезпечення наших військово-політичних інтересів, участі в широкому міжнародному військово-

вому співробітництві, у тому числі з метою протидії міжнародному тероризму. Загалом, наша робота має сприяти тому, щоб флот сповна виконував поставлені перед ним завдання, а проблеми, що виникають у зв'язку з його перебуванням на території України, вирішувалися в дусі добросусідства.

І надалі російський флот буде потрібний і дієздатний у Чорному морі. Росія вважає, що Чорноморському флоту необхідно мати у своєму бойовому складі не менш восьми-десяти підводних човнів. Тим часом Україна розглядає таку процедуру не як оновлення підводних сил флоту, а як впровадження нового виду зброї. Але питань, які не можна вирішити, впевнений, не буває. Варто добре пошукати. Природно, для Росії було б кращим залишатися тут і далі, хоча остаточне слово, звичайно, за Україною.

Половина терміну дії українсько-російських базових угод щодо ЧФ минула. Однак це не означає, що по закінченні терміну їхнє застосування має бути припиненим. В угоді передбачена можливість її продовження, причому автоматично на наступні п'ять років.

— Як Росія ставиться до зовнішньополітичної орієнтації України в напрямку на Захід?

— Росії, безумовно, не байдужі євроінтеграційні і євроатлантичні спрямування України. Але тут маю підкреслити, що наша країна в жодному разі не втручається в зовнішню політику України. Співробітництво з ЄС і НАТО — це внутрішня справа держави. Але коли ці процеси йдуть на шкоду російсько-українським відносинам, то Росія не може з цим погодитися.

Сьогодні багато говориться про зміну українського зовнішньополітичного курсу, про його домінуючу орієнтацію на Захід. Однак при цьому, до того ж свідомо, все частіше руйнуються сформовані зв'язки з Росією. Навіщо це робиться — важко сказати. Гадаю, заради чієїсь особистої вигоди. Причому досить часто внутрішнє законодавство ставиться вище міжнародного. Це неприродно. Розігруючи так звану «російську карту», окремі українські політики заробляють передвиборчий капітал. А простий український народ стає заручником не завжди правдивої та об'єктивної інформації українських ЗМІ.

Маю відзначити, що й у Росії в цьому плані теж не все гаразд. На жаль, і наші ЗМІ не завжди правдиво інформують російське населення про події, які відбуваються в Україні. Звідси

нерозуміння і підозрілість. Прикро, що саме ЗМІ часом створюють негативні стереотипи в обох країнах.

— **Ці стереотипи можна подолати?**

— Потрібно. Хочу наголосити, що в основі теперішніх російсько-українських відносин мають бути економіка, культура, наука і в жодному разі — не політика. Необхідність саме таких взаємин зумовлюється низкою обставин.

По-перше, обидві держави є частинами однієї цілості, яка складалася століттями. В обох держав спільне історичне минуле, загальні культурні та психологічні витоки, великий досвід спільного проживання в одній державі. Про це наголошую постійно, хоч і повторююся, але цієї правди не перекреслити за певненнями тих, хто закликає забути про все, що не подобається певним політичним колам.

По-друге, якраз зовнішньоекономічні можливості можуть дозволити максимально використовувати виробничі потенціали обох країн і, як наслідок, відкрити нові робочі місця за кризових умов.

По-третє, особливу роль у наших економічних стосунках відіграє співробітництво прикордонних регіонів. Близьке, зрозуміле і корисне для наших економік, багатьох місцевих підприємств і просто жителів цих областей.

На тлі політичного гальмування у верхніх сферах політичної атмосфери такі взаємини доволі успішно розвиваються. Так, навесні цього року в Москві парламентарії України і Росії після дворічної перерви вчергове обговорили перспективи прикордонного співробітництва двох країн. Наступна зустріч відбулася в Києві.

Прогрес у відносинах Росії та України залежить від конкретних людей, підприємств і регіонів. Такі прямі зв'язки й створюють позитивну динаміку. Сьогодні, коли світова фінансова криза, а також внутрішні політичні протиріччя в Україні ускладнюють розвиток добросусідських відносин з Росією, підмогою міжнародному співробітництву стають прикордонні регіони обох держав.

Незважаючи на кризу, зберігся традиційно високий рівень міжрегіональної взаємодії суб'єктів Російської Федерації зі східними регіонами України. За підсумками минулого року відзначалося збільшення товарообігу східних областей України з російськими регіонами. Найбільшого прогресу домоглися Луганська, Сумська, Дніпропетровська, Харківська, Запорізька,

Донецька області. У цей період динамічно розвивалися партнерські зв'язки регіонів України з Московською, Курською, Білгородською, Ростовською, Воронежською областями.

Окремо хотів би відзначити співробітництво з історично близьким Росії Кримом. Москва запланувала інвестувати в кримську економіку близько двох мільярдів доларів. Засоби виділяються під реконструкцію рекреаційних зон на східному узбережжі півострова, а також з урахуванням будівництва переходу через Керченську протоку. Інші південні регіони України — Херсонська, Одеська, Миколаївська області також прагнуть більш продуктивно працювати із суб'єктами Російської Федерації. Ще раз підкреслюю: зміцнення партнерських зв'язків російських і українських прикордонних областей мають особливо велике значення в кризових умовах. Це наш спільний резерв. Саме співробітництво на місцевому й регіональному рівнях допоможе Росії і Україні перебороти кризу, зберегти напрацьовану десятиліттями кооперацію товаровиробників обох країн.

Не можна не відзначити і міжрегіональну взаємодію наших країн у гуманітарній сфері. Успішно працює, наприклад, Прикордонний білорусько-українсько-російський університетський консорціум, великою популярністю користується щорічний фестиваль «Слов'янська єдність», який проводиться на кордоні Брянської, Гомельської та Чернігівської областей.

Цьому сприятиме програма економічного співробітництва Російської Федерації та України на 2008–2010 роки, у якій зв'язки прикордонних територій відіграють важливу роль.

Росія продовжує економічний курс на прорив, а не розрив довгострокових відносин.

— **Зараз головне питання міжнародного масштабу для кожної країни — як вийти із кризи з мінімальними втратами? Чи має власний рецепт Росія?**

— Має. І він відкритий для всіх: затверджена Державною Думою Програма антикризових заходів Уряду Російської Федерації на 2009 рік. Триває виконання ухваленої в травні 2008 року «Програми–2020» і плану роботи Уряду до 2012 року. Необхідні уточнення з урахуванням ситуації внесено цього року. Повторюю, ці документи доступні для ознайомлення.

Отже, щодо зовнішньоекономічного співробітництва, то практично завершено формування правових основ Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану. Прем'єр-міністр Росії оголосив, що започаткувати роботу Митного союзу вдасться на рік

раніше — уже в 2010 році. Наші партнери також підтримують прискорення цієї роботи.

Щоб захистити громадян Росії від кризового шоку, вже 2008 року були ухвалені необхідні заходи для зняття загрози розвалу банківської системи, реальному сектору економіки додатково видано кредитів більше як на трильйон рублів. Удалося запобігти некерованій девальвації рубля, що дозволило підприємствам і громадянам адаптуватися до нових реалій. Скорочуються темпи росту тарифів, причому обережно.

У російських регіонах створені робочі групи, антикризові штаби, впроваджено інші форми запобігання негативним явищам. У результаті таких дій вдалося уникнути гіршого сценарію розвитку подій.

У ситуації, що склалася, наш девіз такий: не тільки оборонятися від кризи, а й наступати на неї через довгострокові проекти. При цьому прерогативу надано виконанню зобов'язань перед громадянами. Досить сказати, що витрати федерального бюджету за розділом «Національна економіка» в 2009 році збільшуються відразу на 70% і становитимуть рекордну суму — один трильйон сімсот тридцять три мільярди рублів (у 2008 році — один трильйон). Розраховуємо, що Росія переборе кризу без серйозних утрат.

— Вас знають як одного з тих державних діячів, які, перебуваючи на будь-якому посту, підтримують культуру. В Україні це втілюється у поняття «гуманітарний обмін». Як оцінюєте стан зв'язків Росії і України в цій сфері?

— Якщо подивитися на цей процес із погляду кількості спільних заходів, у яких беруть участь представники інтелігенції Росії і України, то їх менше не стало. Зберігся обсяг і рівень, зацікавлення ними не знижується, скоріше навпаки.

Узяти 2008 рік. Не найвдаліший для високих оцінок міждержавних зв'язків. Але щодо міжкультурних комунікацій, то тут діалог не переривався, можна сказати, ні на день — стільки всього відбувалося у сфері культури, мистецтва, науки, освіти, спорту й туризму. Досить плідно працює «Росзарубежцентр», особливо зі співвітчизниками. Проводяться численні круглі столи, семінари, ярмарки, виставки, презентації, обмін фахівцями, учнями, студентами. Це, може, більше помітно для тих, хто бере в них участь. Але зберігся й загальний культурний простір у ширших масштабах. Достатньо подивитися на афіші театрів і концертних залів України. Не називатиму найвідоміші імена

російських артистів і колективів, які виступили у вашій державі, вони знані всіма. Але ж крім численних виступів зірок російського театру, кіно й естради проходять інші, більш камерні події — фестивалі, конкурси, інші творчі акції.

Учасниками X міжнародного фестивалю «Боспорські агони» у Євпаторії стали народний артист СРСР В. Лановий, народний артист Росії А. Кузнецов, у рамках фестивалю відбувся творчий вечір народної артистки Росії З. Кириєнко.

I Міжнародний театральний фестиваль «Театр. Чехов. Ялта» відкрився виставою «Лікар Чехов» московського театру «У Никитских ворот». У фестивалі також взяв участь Орловський академічний театр ім. І.С. Тургенева.

У III Міжнародному театральному фестивалі «Зустрічі в Одесі» взяли участь «Московский театр Луны», Театр-центр драматургії й режисури А. Казанцева й М. Рощина, Таганрозький драматичний театр ім. А.П. Чехова, Білгородський академічний драматичний театр ім. М.С. Щепкіна, Читинський обласний драматичний театр. Відкрив фестиваль «Зустрічі в Одесі» голова СТД Росії А. Калягін. Одним із членів журі XXXVIII Київського міжнародного кінофестивалю «Молодість» стала відома російська актриса А. Демидова. Гран-прі цього фестивалю удостоєна російська кінострічка «Шультес».

У столичному Гогольfeate взяли участь Ансамбль Д. Покровського, московський театр SoundDrama, а учасниками VII Міжнародного Булгаковського фестивалю мистецтв стали народні артисти Росії В. Золотухін і А. Парра, а також відомий саксофоніст А. Козлов.

Як бачимо, російська культура мала досить яскраву репрезентацію в Україні 2008 року. В Києві відбулися великі гастролі Театрального товариства О. Меншикова, гастролювали театри «Сатирикон», Ленком, ім. Є. Вахтангова, О. Табакова, ім. В. Маяковського, Майстерня П. Фоменка, ім. Моссовета, МХАТ ім. А. Чехова, як завжди з тріумфом виступив камерний оркестр «Віртуози Москви».

При активному фінансовому сприянні російських бізнес-структур відновлено театр ім. А.П. Чехова в Ялті і в 2008 році він знову відкрив свої двері. На його базі почав реалізовуватися великий театральний проект «Чеховський театр у Ялті», до якого планується широке залучення митців та колективів з багатьох країн світу.

У сфері освіти в наших взаєминах поки що залишається низка протиріч. Приміром, не введено у дію двосторонню угоду про філії вузів, не діє російсько-українська міжурядова Угода про взаємне визнання еквівалентності документів про освіту і вчені звання.

Особливо негативно позначаються на взаємообміні у сфері культури дії керівництва України, які зачіпають інтереси росіян, які проживають в Україні.

Коли в 2008 році російськомовне населення України не побачило на екранах кінотеатрів чимало російських фільмів їхньою рідною мовою, це було ще півбіди, та невдовзі були відрізані від соціальних кабельних мереж без найменшого врахування інтересів громадян України російськомовні телеканали «Росія», «Перший канал», «НТВ», «ТВЦ» та ін. Із цього приводу Посольство Росії отримало незліченну кількість дзвінків, листів, звернень. А преса? Навіть Українська асоціація видавців періодичної преси виступила проти розглянутого Верховною Радою України законопроекту про перехід ЗМІ на випуск газет і журналів винятково українською мовою.

— Якщо говорити про співвітчизників, то питання мови — тільки одне з багатьох, які порушуються в їхніх колах. А що робить Посольство Росії для вирішення інших проблем, зокрема, в рамках державної програми переселення співвітчизників у Росію?

— Ми знаємо, що багато з тих, хто хотів переселитися до Росії, уже встигли це зробити в попередні роки. Ця ж програма розроблена для допомоги тим, хто хотів, але не мав можливостей це зробити раніше. Підкреслюю, що державна програма з переселення — винятково добровільна. І вона працює!

До нашої дипломатичної місії надійшло понад дві тисячі анкет співвітчизників, готових переїхати до Росії. Виїхало вже майже півтори тисячі осіб. Але тих, хто бажає це зробити, набагато більше. Чимало часу потрібно, щоб погодити працевлаштування за фахом у Росії, пошуки варіантів придбання або надання тимчасового житла, навчання дітей...

Посольство роз'яснює і з'ясовує все, що стосується добровільного переселення наших співвітчизників до Росії. У Києві й великих містах України пройшли презентації проекту, який репрезентує можливість переселення до шести областей Росії. У східних регіонах, де у зв'язку з фінансовою й економічною кризою ріст безробіття найбільший, були показані телевізійні сюже-

ти, підготовлені радіопередачі і опубліковані матеріали в пресі з роз'ясненнями Федеральної міграційної служби Росії умов використання співвітчизниками програми переселення.

Ведеться пошук шляхів організації потоків мігрантів у кризових умовах. Федеральна міграційна служба Росії розробляє спеціальний документ для висококваліфікованих іноземних робітників («Блакитні карти», як у країнах Європи). Ці картки зробили б нашу країну привабливішою для таких працівників.

Нещодавно фінансування програми переглянули, проте всі заявки, які надійшли й надійдуть, навіть після того як будуть використані заплановані кошти, будуть забезпечені. Росія ніколи не зачинить двері перед своїми співвітчизниками.

— В умовах кризи, першої в епоху глобалізації, ряд політиків заговорили про перезавантаження зовнішньої політики. Чи зачепить це українсько-російські відносини?

— Не бачу в цій пропозиції особливої новизни для тих, кому прийшов час перезавантажитися. Помилки у відносинах між країнами були скрізь і будуть завжди. Пріоритети в зовнішній політиці, так само як і комп'ютерні програми, якщо вони дають збої, потрібно очищати від вірусів, що і вбачається у так званому перезавантаженні. Потрібно мінімізувати помилкові дії.

Ми розглядаємо Україну як одного із ключових партнерів на просторі СНД. Росія зацікавлена, щоб дружня, братня нам держава усе впевненіше набувала рис стабільної, процвітаючої й демократичної.

У Росії, як і раніше, активно виступають за співробітництво і координацію з Україною у зовнішній політиці, оскільки від злагодженості наших дій, взаєморозуміння щодо актуальних міжнародних проблем суттєво залежать європейська та й глобальна безпека, зокрема, у її військовому й енергетичному аспектах, які набувають зараз особливого значення.

Є чимало можливостей для розвитку партнерських відносин з Україною у рамках ООН і її спеціалізованих установ з економічних, екологічних і адміністративно-бюджетних питань. Є передумови для подальшого кооперування в цій міжнародній організації з проблематики ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи.

Відзначу й наше конструктивне співробітництво в рамках ОЧЕС і успішне головування України в цій регіональній організації, під час якого зроблено помітний внесок у просуванні кон-

кретних економічних проєктів, насамперед, плану будівництва кільцевої автодороги навколо Чорного моря.

Не можна сказати, що на зовнішньополітичній орбіті наших взаємин усе розвивається бездоганно. Є певні розбіжності в підходах до врегулювання так званих заморожених конфліктів, оцінках подій нашої спільної історії, у поглядах на роль і можливості НАТО. Але, переконаний, не це є визначальним у наших взаєминах. Головне, що залишається готовність до відкритого і відвертого діалогу між країнами.

Бачу готовність України до роботи у такому форматі. Про це сказав президент В. Ющенко у Верховній Раді України у своєму щорічному посланні, коли назвав наш діалог доброзичливим, як і має бути між сусідами.

Іноді статистичні дані переконують більше, ніж окремі люди. За підсумками одного із соціологічних досліджень цього року (його провела відома «Левада-Центр»), найбільше прихильників у Росії та України одержала позиція, що наші країни мають бути незалежними, але дружніми державами — з відкритими кордонами, без віз та митниць. При цьому таких понад половина в обох країнах. Отже, є задля чого працювати.

— **У зв'язку з цим, які маєте надії щодо співпраці Росії і України? Які вектори співробітництва готові підтримати?**

— Назву те, що вважаю пріоритетним на найближчий час.

Це — поживавлення зв'язків країн СНД, особливо щодо проєкту Єдиного Економічного Простору. Поодинці кожній державі боротися з кризою складніше. Не варто чекати, що Росія прийде і допоможе. Іншим учасникам Співдружності потрібно активніше виходити з власними ініціативами. Зокрема, предметна робота з нейтралізації наслідків кризи ведеться в рамках ЄврАзЕС. Мова йде про формування повноцінного єдиного економічного простору з виходом уже наступного року на митний союз Росії, Білорусі й Казахстану. На жаль, Україна поки залишається осторонь цих процесів, але не маю сумнівів, що її приєднання до ЄврАзЕС відповідає стратегічним інтересам українського народу.

Саме це вбачаю основою для позитивної динаміки у відносинах Росії та України. Упевнений, маємо близьке розуміння про те, що ні Україні від Росії, ні Росії від України віддалятися не варто.

Ігор Осташ,
*Надзвичайний і Повноважний
Посол України в Канаді*

15 РОКІВ ОСОБЛИВОГО ПАРТНЕРСТВА

Канада визнала незалежність України 2 грудня 1991 року — першою на той час західною країною та другою країною після Польщі.

Дипломатичні відносини між Україною та Канадою були встановлені 27 січня 1992 року.

З квітня 1992 року діє Посольство Канади в Україні, у листопаді 1992 року було відкрито Посольство України в Канаді, а пізніше — Генеральне консульство України в Торонто (березень 1993 року).

Основні принципи та напрями розвитку відносин між двома країнами зафіксовано в «Спільній декларації про Особливе партнерство між Україною та Канадою», підписаній у Києві 31 березня 1994 року, а також «Спільній декларації про подальший розвиток відносин Особливого партнерства між Україною і Канадою», підписаній у Києві 5 грудня 2001 року. Крім того, розвиток відносин між двома країнами в основних сферах та галузях двостороннього співробітництва регулюється 45 міждержавними та міжвідомчими документами.

При цьому ще до проголошення Україною своєї незалежності, під час візиту делегації на чолі з Головою Верховної Ради України Леонідом Кравчуком до Канади 22 вересня 1991 року міністр закордонних справ України Анатолій Зленко та міністр закордонних справ Канади Барбара МакДугал підписали в Оттаві «Декларацію про відносини між Україною і Канадою». У документі було проголошено, що «у визначенні характеру і форми майбутніх відносин між Україною і Канадою вони по-

Оттава, 22 вересня 1991 року. Голова Верховної Ради України Леонід Кравчук та Генерал-губернатор Канади Рамон Гнатишин

Ottawa, September 22, 1991. Leonid Kravchuk, Head of the Verkhovna Rada (Parliament of Ukraine), and Ramon Hnatyshyn, Governor-General of Canada

Київ, 27 січня 1992 року. Міністр закордонних справ Канади Барбара МакДугал і Міністр закордонних справ України Анатолій Зленко обмінялися нотами про встановлення дипломатичних відносин

Kyiv, January 27, 1992. Anatolii Zlenko, Minister for Foreign Affairs of Ukraine, and Barbara MacDougal, Minister of Foreign Affairs of Canada, exchange notes on the establishment of diplomatic relations

важатимуть вільно та демократично висловлений вибір народу України».

Розвиток відносин у перші роки незалежності України характеризувався активним діалогом на міждержавному рівні, символічне місце в якому належить візиту Генерал-губернатора Канади українського походження Рамона Гнатишина 28 вересня — 1 жовтня 1992 року, який став першим офіційним візитом глави Канади в Україну. Велике значення для розвитку українсько-канадських відносин у наступні роки мали також перший державний візит до Канади президента України Леоніда Кучми 23–27 жовтня 1994 року, у ході якого була підписана «Угода про дружбу і співробітництво між Україною і Канадою», а також обміни візитами керівників урядів та міністерств закордонних справ двох країн. Зокрема, Канаду відвідали прем'єр-міністр України Павло Лазаренко (12–16 червня 1997 року), міністри закордонних справ України Геннадій Удовенко (4–7 березня 1997 року), Борис Тарасюк (12–13 червня 2000 року), Анатолій Зленко (25–26 березня 2001 року). У той же час в Україні з візитами перебували міністри закордонних справ Канади Барбара МакДугал (27 січня 1992 року), Андре Оуллет (29 березня—1 квітня 1994 року), Ллойд Ексуорсі (23–24 жовтня 1996 року), Джон Менлі (4–5 грудня 2001 року), Спікер Сенату Парламенту Канади Джілдас Молгат (21–24 серпня 1996 року), а 27–28 січня 1999 року відбувся перший візит в Україну прем'єр-міністра Канади Жана Кретьєна.

Значний інтерес канадського суспільства та політикуму викликали події помаранчевої революції в Україні. Під час виборчої кампанії у листопаді-грудні 2004 року Канада направила до України найбільшу в історії двох держав місію спостерігачів (понад 500 осіб) на чолі з колишнім прем'єр-міністром Канади Джоном Тьорнером, а на церемонії інавгурації президента України Віктора Ющенка 23 січня 2005 року була присутня Генерал-губернатор Канади Адрієн Кларксон. Демократичні перетворення в Україні сприяли подальшій активізації політичного діалогу між двома країнами. У 2005 році була поновлена практика проведення регулярних двосторонніх політичних консультацій між МЗС двох країн, а у 2007 році відбувся обмін візитами керівників зовнішньополітичних відомств двох країн — Арсенія Яценюка до Канади (6–8 травня) та Пітера МакКея в Україну (17–19 липня). Додатковим свідченням зацікавленості

Оттава, 23 жовтня 1994 року. Президент України Леонід Кучма та Генерал-губернатор Канади Рамон Гнатишин

Ottawa, October 23, 1994. Leonid Kuchma, President of Ukraine, and Ramon Hnatyshyn, Governor-General of Canada

Канади у розвитку всебічної співпраці з Україною стала заява прем'єр-міністра Канади Стівена Гарпера від 18 квітня 2007 року, в якій йшлося про те, що «жодна Західна країна не має більш тісних зв'язків з Україною, ніж Канада», яка завжди підтримувала свободу та демократію в Україні. Він підкреслив, що «Уряд Канади продовжуватиме цю традицію та підтримуватиме право України визначати власну долю, без втручання зовнішніх інтересів».

Знаковою подією у розвитку двосторонніх відносин став державний візит до Канади Президента України В. Ющенка 26–29 травня 2008 року. Свідченням високого рівня відносин та партнерства між двома державами стало, зокрема, надання можливості главі Української держави виступити на спільному засіданні Палати громад та Сенату парламенту Канади. Одним із результатів перебування В. Ющенка в Канаді стало офіційне визнання Канадою Голодомору 1932–1933 років в Україні гено-

Оттава, 7 травня 2007 року. Міністр закордонних справ України Арсеній Яценюк та Прем'єр-міністр Канади Стівен Гарпер

Ottawa, May 7, 2007. Arseniy Yatsenyuk, Minister for Foreign Affairs of Ukraine, and Stephen Harper, Prime Minister of Canada

Київ, 18 липня 2007 року. Міністр закордонних справ України Арсеній Яценюк та Міністр закордонних справ Канади Пітер МакКей

Kyiv, July 18, 2007. Arseniy Yatsenyuk, Minister for Foreign Affairs of Ukraine, and Peter G. MacKay, Minister of Foreign Affairs of Canada

Оттава, 26 травня 2008 року. Президент України Віктор Ющенко з пані Катериною Ющенко та Генерал-губернатор Канади Мікаель Жан з паном Жаном-Даніелем Лафондом

Ottawa, May 26, 2008. Viktor Yushchenko, President of Ukraine with his spouse Mrs. Kateryna Yushchenko and the Right Honourable Michaëlle Jean, Governor General of Canada, with her spouse Mr. Jean-Daniel Lafond

цидом українського народу, яке було закріплено у відповідному законодавчому акті від 29 травня 2008 року.

Продовженням активного співробітництва з двостороннього та міжнародного порядку денного стало проведення 31 жовтня 2008 року в м. Оттаві політичних консультацій між МЗС двох країн. Іншою формою консультацій залишається проведення Українсько-Канадських Стратегічних семінарів з питань глобальної та регіональної безпеки за участю представників зовнішньополітичного та оборонних відомств двох країн.

Зберігаючи позитивну динаміку двостороннього діалогу, Генерал-губернатор Канади Мікаель Жан відвідала Україну з державним візитом на запрошення В. Ющенка 22–27 квітня 2009 року. Переговори засвідчили дружні та партнерські відносини між двома державами та спільну готовність і надалі поглиблювати їх, активну підтримку з боку Канади зовнішньополітичних пріоритетів України, а також її національної безпеки та суверенітету. Генерал-губернатор заявила, що її країна

продовжує підтримувати всі ініціативи, які впроваджуються в Україні, щоб зміцнити українську самостійність і незалежність. За її словами, для Канади є важливим добробут і процвітання України. М. Жан окремо відзначила, що Канада стала «домівкою для найбільшої української громади у світі за межами України та Росії», а також те, що Канада завжди пам'ятатиме внесок української громади у розвиток кожного сектору канадського суспільства. За даними останнього перепису населення, проведеного у 2006 році, українська громада становить 1 млн 209 тис. 85 осіб (3,87% від загального населення країни) та за розміром є сьомою національною меншиною Канади.

Канада висловлює принципову та рішучу підтримку проголошених Україною намірів набути членства в НАТО. Зокрема, під час Бухарестського саміту НАТО у квітні 2008 року прем'єр-міністр Канади С. Гарпер заявив, що своїми діями як всередині країни, так і за кордоном Україна довела, що вона поділяє цінності НАТО. Він також запевнив, що Канада робитиме все для реалізації прагнень України досягти більшої свободи, демократії та добробуту, у той час коли вона продовжуватиме робити прогрес у просуванні демократичних реформ та досягненні відкритості економіки. Напередодні саміту Канада стала одним із співавторів листа-звернення ряду країн НАТО до своїх партнерів із закликом підтримати приєднання України до Плану дій щодо членства в НАТО. Під час візиту в Україну Генерал-губернатор Канади М. Жан учергове висловила безумовну підтримку її країною курсу України на членство в НАТО.

Конструктивною та партнерською є взаємодія двох держав в рамках ООН та інших міжнародних організацій. Канада послідовно надавала нашій державі політичну та технічну підтримку у приєднанні України до СОТ. Значний внесок у цей процес зробив керівник Робочої групи щодо вступу України до СОТ, представник Канади Сержію Маркі. Канада стала однією з перших країн, які підписали з Україною Двосторонній протокол щодо доступу до ринків товарів та послуг (20 лютого 2002 року). Слід також відзначити підтримку Канадою кандидатури України під час обрання до складу Ради з прав людини ООН у травні 2008 року. Крім того, у жовтні 2007 року Канада приєдналася до резолюції Генеральної конференції ЮНЕСКО та 30 листопада 2007 року до Спільної заяви учасників засідання Ради Міністрів ОБСЄ з ушанування 75-ї річниці пам'яті

жертв Голодомору в Україні 1932–1933 рр., а також виступила співавтором резолюції щодо Голодомору ПА ОБСЄ від 3 липня 2008 року та у грудні 2008 року – Декларації із вшанування 75-ї річниці Голодомору, розповсюдженої в якості офіційного документа ГА ООН.

З метою активізації торговельно-економічного співробітництва українські та канадські бізнесові кола у березні 2008 року поновили практику проведення двосторонніх бізнес-форумів. За оцінками учасників цих заходів, їхнє проведення сприяє збереженню позитивних тенденцій останніх років у зростанні товарообігу між Україною та Канадою, який за результатами 2008 року склав майже 560 млн дол. США.

Україна входить до групи 20 країн, на яких сфокусовані пріоритети програм канадської технічної допомоги, які реалізуються через Канадське агентство міжнародного розвитку. Загалом, починаючи з 1991 року уряд Канади виділив понад 350 млн кан. дол. на підтримку зусиль України з розбудови демократичного суспільства та ринкової економіки, вирішення соціальних та екологічних проблем, а також поглиблення існуючих політичних та економічних зв'язків між двома державами.

Крім того, Канада активно сприяє консолідації зусиль міжнародного співтовариства, спрямованих на вирішення проблем, пов'язаних з ліквідацією наслідків аварії та закриттям Чорнобильської АЕС. Загальний розмір внеску Канади у реалізацію проектів з подолання наслідків Чорнобильської катастрофи становить 85 млн кан. дол.

З моменту приєднання у 2004 році України до Ініціативи «Глобальне партнерство проти розповсюдження зброї масового знищення та матеріалів для її виготовлення» Канада також надає допомогу в облаштуванні державного кордону нашої держави з метою запобігання протизаконному обігу ядерних матеріалів. 22 січня 2009 року, зокрема, уряд Канади прийняв рішення щодо виділення додаткових 4 млн дол. США на встановлення обладнання з виявлення матеріалів радіоактивного випромінювання на ключових пунктах перетину кордону України. Крім того, 28 березня 2009 року міністр закордонних справ Канади Лоуренс Кеннон оголосив про рішення його країни виділити для Фонду ядерної безпеки Міжнародного Агентства з атомної енергії (МАГАТЕ) 4 млн дол. для посилення спроможностей прикордонних служб країн колишнього Радянського Союзу, зо-

крема України, у боротьбі з нелегальним пересуванням небезпечних ядерних та інших радіоактивних матеріалів у рамках значеної вище Ініціативи.

Одним з провідних елементів двосторонньої співпраці у військовій сфері є участь України у канадській Програмі допомоги у військовій освіті (Military Training Assistance Program, МТАР), до якої Україна приєдналася у 1993 році і метою якої є мовна та професійна підготовка фахівців для участі у миротворчих операціях. На теперішній час канадською стороною забезпечено навчання 899 українських військових. За цим показником Україна є другою серед країн, представники яких беруть участь у згаданій програмі.

У 2009 році на запрошення канадської сторони Україна вперше бере участь у міжнародному курсі навчання за програмою «Зв'язки з громадськістю для офіцерів Міністерства оборони» в Оттаві (тривалий час Міністерство оборони Канади готувало спеціалістів зі зв'язків з громадськістю тільки для власних збройних сил).

Ефективним інструментом розвитку українсько-канадських відносин є поглиблення міжрегіонального співробітництва в економічній, науково-технічній та культурно-гуманітарній сферах. Україну відвідували прем'єри провінцій Саскачеван Рой Романов (2–7 жовтня 1995 року), Манітоба Гарі Філмон (4–9 жовтня 1997 року), Альберта Ральф Кляйн (18–22 травня 2002 року). В Канаді перебували голови Івано-Франківської обласної державної адміністрації України Михайло Вишиванюк (7–12 серпня 2004 року) та Дніпропетровської обласної державної адміністрації України Віктор Бондар (26–29 травня 2008 року). З-поміж двосторонніх документів слід відзначити Меморандум про співробітництво між Україною та провінцією Саскачеван від 2 жовтня 1995 року та Меморандум про взаєморозуміння між Дніпропетровською обласною державною адміністрацією та провінцією Манітоба від 27 травня 2008 року.

Особливе місце у двосторонніх відносинах належить питанням культурно-гуманітарного співробітництва, зокрема підтриманню зв'язків з українською громадою Канади.

Загалом на території Канади нараховується понад 1000 етнічних українських громадських організацій та спілок, більшість з яких об'єднані в організацію Конгрес українців Канади (КУК), який був заснований у 1940 році. КУК виступає від іме-

Оттава, 26 травня 2008 року. Президент України Віктор Ющенко та Прем'єр-міністр Канади Стивен Гарпер

Ottawa, May 26, 2008. Viktor Yushchenko, President of Ukraine, and Stephen Harper, Prime Minister of Canada

Оттава, 26 травня 2008 року. Виступ Президента України Віктора Ющенка на спільному засіданні Палати громад та Сенату Парламенту Канади

Ottawa, May 26, 2008. Viktor Yushchenko, President of Ukraine, addresses to the Joint Session of the House of Commons and the Senate of the Parliament of Canada

ні переважної більшості українських канадців країни, представляючи їх у державних установах та засобах масової інформації. Канада також є місцем перебування штаб-квартир Світового конгресу українців (СКУ) та Світової федерації українських жіночих організацій (СФУЖО).

Пріоритетним у двосторонніх відносинах на цьому напрямі є надання підтримки у збереженні національно-культурної самобутності та етнічної ідентичності, задоволення мовних, освітніх та інформаційних потреб українських канадців, а також активне залучення українських організацій в Канаді до процесів демократичного розвитку їхньої історичної Батьківщини — України.

Одним із основних завдань діяльності української громади в Канаді протягом 2008–2010 років визначено сприяння зростанню обізнаності канадської громадськості щодо Голодомору 1932–1933 років в Україні як геноциду українського народу. З цієї метою 2008 року в 17 містах Канади було успішно проведено Міжнародну акцію «Незгасима свічка». Голова КУК Павло Грод взяв участь у роботі Міжнародного форуму, присвяченого вшануванню 75-ї річниці Голодомору в Україні, що пройшов 21–22 листопада 2008 року у м. Києві. Крім федерального Закону Канади про встановлення Дня пам'яті жертв українського голоду-геноциду (Голодомору), подібні закони були прийняті в провінціях Саскачеван (7 травня 2008 року), Альберта (30 жовтня 2008 року) та Онтаріо (9 квітня 2009 року). На даному етапі триває робота щодо просування проектів законів про встановлення Дня пам'яті жертв Голодомору-геноциду 1932–1933 років в Україні законодавчими асамблеями провінцій Квебек та Манітоба. Також триває робота зі створення за підтримки Українського інституту національної пам'яті постійної експозиції про Голодомор 1932–1933 років в Україні в Національному музеї прав людини, відкриття якого заплановано на 2010 рік у м. Вінніпегу.

Андріс Фентер,

*Надзвичайний і Повноважний Посол
Південно-Африканської Республіки в Україні*

ПРОВЕДЕННЯ СВІТОВОГО ЧЕМПІОНАТУ З ФУТБОЛУ (ФІФА) В ПІВДЕННІЙ АФРИЦІ У 2010 РОЦІ

Рішення Міжнародної федерації футболу (ФІФА) у 2004 році про проведення Чемпіонату світу з футболу–2010 у Південно-Африканській Республіці (ПАР), святкувала не лише Південна Африка, а й увесь Африканський континент, якому уперше в історії футболу було надано таке почесне право. Його сприйняли з надзвичайним захопленням не лише через особливу прихильність африканців до цього виду спорту, а й через те, що ця подія означає успішне входження Африки у нове століття — століття зростання і розвитку.

Офіційним гаслом Чемпіонату–2010 стало словосполучення «КЕ НАКО». Мовою південноафриканських народів суто і тсвана воно означає «час настав». Це гасло відображає торжество Африки як колиски людства та визнання її внеску в усі сфери людської діяльності.

Водночас на уряд ПАР покладається велика відповідальність, щоб ця подія не лише відповідала високим нормам і вимогам ФІФА, а й стала найкращим чемпіонатом світу в його історії. Уряд країни прагне, щоб світового рівня спортивна подія слугувала й ідеалам соціально-економічного розвитку країни.

І з кожним новим кроком, що наближає нас до першого «африканського» чемпіонату світу, дедалі більше переймаємося досі незвіданим передчуттям успіху і тріумфу, які нас чекають.

Африканський чемпіонат світу

У травні 2004-го вперше за 101 рік свого існування ФІФА віддала почесне право проведення світового чемпіонату з футболу одній з африканських країн. ПАР, як господар чемпіонату, представляє не лише одну країну, а уособлює всю сім'ю африканських народів.

Під час VIII асамблеї Африканського Союзу глави африканських країн та урядів одноставно підтримали ідею проведення чемпіонату на нашому континенті і висловили готовність зробити цей чемпіонат справді загальноафриканською подією і надати ПАР суттєву підтримку у підготовці до неї.

Уряд моєї країни тісно співпрацює з багатьма африканськими державами у низці проєктів, які покликані суттєво збагатити африканську спадщину, зокрема у наступних галузях:

- зміцнення миру і державотворення;
- підтримка і розвиток футболу;
- збереження довкілля і туризм;
- культурна та історична спадщина;
- зв'язок;
- інформаційні технології;
- стабільність і безпека на континенті.

Велика увага надається сприянню розвитку сусідніх країн. Наприклад, Мозамбик планує витратити 51 млн дол. США на відновлення і модернізацію залізничної лінії між Мапуту та ПАР та мережі автошляхів, а також понад 600 млн дол. США інвестувати в будівництво нових готелів, казино, інших розважальних закладів і об'єктів туризму.

Ангола, Ботсвана, Мозамбик, Намібія, ПАР, Свaziленд, Замбія та Зімбабве планують у рамках підготовки до чемпіонату створити величезний транскордонний заповідник дикої природи із семи заповідних територій, які стануть справжнім раєм для туристів.

Для забезпечення надійного сучасного зв'язку під час проведення чемпіонату програмою НЕПАД (Нове партнерство заради розвитку Африки) планується прокладення по дну океану 50 тисяч метрів кабелю, який з'єднає Африку з Індією і Бразилією, країнами Європи та Близького Сходу. Цей проєкт, вартість якого становить понад 2 млрд дол. США, суттєво знизить собівартість зв'язку для африканців.

Урядові гарантії

Уряд країни взяв на себе відповідальність гарантувати виконання всіх основних вимог ФІФА, що було основною передумовою отримання права на проведення чемпіонату. Безумовне виконання цих вимог покладається на урядові структури, відповідальні зокрема за спрощення процедур в'їзду до ПАР, створення сприятливого інвестиційного клімату, суворе дотримання прав інтелектуальної власності і ринкових норм конкуренції, персональна безпека, охорона здоров'я, сучасний транспорт і зв'язок.

Міста, в яких проводитимуться матчі, відповідатимуть за виконання зобов'язань, обумовлених в угодах, підписаних між ФІФА та керівництвами цих міст, що передбачають підтримку проведення спортивних змагань з боку національних та провінційних виконавчих органів. Зокрема, угодами передбачається забезпечення сучасними стадіонами, тренувальними майданчиками, інфраструктурою суміжних послуг, майданчиками для розваг та офіційними місцями зібрання вболівальників, оздоблення громадських місць у відповідності до вимог ФІФА.

Зростання і розвиток

Проведення чемпіонату світу з футболу у Південній Африці — це визнання досягнень на шляху поступального розвитку країни.

Однак своє завдання уряд вбачає не лише у беззастережному виконанні вимог ФІФА щодо проведення чемпіонату світу, а й у поєднанні цієї події з програмою соціально-економічно зростання і розвитку.

ПАР успішно реалізувала деякі програми розвитку тисячоліття, які поставила перед країною ООН у 2000 році. Деякі з них ще належить виконати до 2014 року. Реалізація підготовки до чемпіонату світу дозволить до 2010 року досягти сталого зростання національної економіки на 6%.

Одним із важливих завдань, які стоять перед урядом країни у плані досягнення цілей зростання та розвитку, є залучення до процесу підготовки чемпіонату якомога більших верств населення країни, надати більших можливостей відлученим від соціально-економічного розвитку у часи апартеїду. Уряд прагне

забезпечити такі умови, за яких здобутки такого розвитку будуть справедливо розподілені між усіма учасниками.

Державні програми інвестицій у підготовку до чемпіонату передбачають спрямування коштів як у прискорення розвитку вже існуючих стратегічних об'єктів, так і в ті галузі, котрі сприятимуть розвитку майбутніх поколінь. До 2010 року країна отримає найсучасніші спортивні майданчики, інфраструктуру зв'язку, розвинену систему громадського транспорту.

Заплановані урядом ПАР 3,2 млрд дол. США у створення інфраструктури чемпіонату — це лише невелика частина загальної суми інвестиційних програм, що становить 75 млрд дол. США, передбачених на розвиток країни у 2006–2010 роках, зокрема на удосконалення мережі залізниць, енергетичної галузі, системи зв'язку, аеропортів та морських портів.

Однак підготовка до чемпіонату — не лише розбудова і вдосконалення інфраструктури, це значно більше. Мета полягає і в популяризації футболу, більш активному залученню юнаків і дівчат до спорту і здорового стилю життя, вихованні в молоді поваги та гордості за країну, Африканський континент.

Бюджет

Основні кошти бюджету планується спрямувати на такі витрати (у дол. США):

- стадіони та спортивні майданчики — 1,25 млрд;
- транспорт — 1,5 млрд;
- радіо, телебачення, зв'язок — 38 млн;
- проведення чемпіонату — 90 млн;
- безпека і порядок — 163 млн;
- підготовка службовців-волонтерів — 3 млн;
- удосконалення портів прибуття до країни — 440 млн;
- робота міграційних служб — 78 млн;
- обслуговування, культурні програми, сервіс — 63 млн.

Окрім державного бюджету, у розвиток інфраструктури чемпіонату суттєві інвестиції надходитимуть від провінційних та місцевих урядів та від інших бізнес-партнерів та спонсорів. А що отримає країна від цього чемпіонату?

1. Від підготовки та проведення чемпіонату світу за період 2006–2010 років ВВП країни зросте більш ніж на 6,5 млрд дол. США.

2. Уже на першому етапі підготовки до чемпіонату в країні було створено понад 80 тисяч робочих місць у галузі туризму. Передбачається також, що протягом наступних трьох років додатково матимемо принаймні 120 тисяч робочих місць.

3. Підготовка до чемпіонату суттєво стимулює розвиток будівництва. Згідно з офіційною статистикою лише за 2008 рік кількість робітників у будівництві зросла до 100 тисяч, а три роки тому у галузі було залучено лише 60 тисяч. Передбачається, що до 2013 року ця кількість зросте до 160 тисяч.

4. Прибуток від будівництва шести нових стадіонів становитиме близько 2 млрд дол. США, або майже вдвічі більше, ніж фактично затрачено. Майже 200 тисяч дол. прибутку піде на облаштування житла для незаможних громадян.

5. Оргкомітет чемпіонату зобов'язався придбати 30% продукції та послуг від малого бізнесу та компаній, які належать темношкірим південноафриканцям. Уряд ПАР разом з оргкомітетом також зобов'язалися забезпечити безкоштовну рекламу цим компаніям.

Транспорт

Під час чемпіонату і після нього транспортна мережа країни має працювати злагоджено і забезпечувати безперешкодний і комфортний проїзд уболівальникам, офіційним представникам ФІФА, представникам ЗМІ та пересічним громадянам. Цей здобуток залишиться у спадщину і для наступних поколінь.

Міністерство транспорту разом зі службами громадського транспорту країни розробили План дій до 2010 року, який поєднує програми розвитку транспортної інфраструктури, удосконалення безпеки на транспорті, план на випадок надзвичайних ситуацій та соціально-економічний розвиток галузі. Основні положення Плану дій такі:

- прискорити виконання існуючих проектів розбудови транспортної інфраструктури;
- удосконалити громадський транспорт і ефективність його використання;
- інтегрувати існуючі транспортні служби;
- прискорити впровадження урядових програм сталого економічного розвитку суспільства.

План дій з реалізації транспортних проектів до 2010 року фінансується за рахунок фондів служб громадського транспор-

ту та системних грантів в сумі 1,5 млрд дол. США. Уряд країни прагне скористатися нагодою, щоб у процесі підготовки до чемпіонату провести революційну реконструкцію всієї південноафриканської транспортної системи шляхом інвестування у такі її складові:

- громадський транспорт і автомобільні дороги;
- залізниці і їхні інфраструктури;
- сучасне станційне та вокзальне обладнання;
- мобільність і ефективність міських перевезень;
- системи обміну інформацією та оголошень;
- шляхи сполучень між аеропортами і містами;
- обслуговування вантажних перевезень;
- безпека на транспорті;
- автоматизація та комп'ютеризація транспортних систем.

Інформаційні технології

Спеціальна мережа зв'язку забезпечуватиме якісну передачу радіо- та телерепортажів по всьому світові з десяти міст, де проводитимуться матчі чемпіонату. Супутникові телепорти та інфраструктура зв'язку забезпечуватиме передачу інформації зі швидкістю 40 Гбайт за секунду.

Уряд країни забезпечить інфраструктуру зв'язку, що повністю відповідає вимогам ФІФА, включаючи ті, що стосуються кабельних мереж, національних і міжнародних телефонних мереж, каналів передачі аудіо- та відеоінформації. Водночас уся сучасна мережа стане частиною інформаційної системи ПАР.

Вимоги ФІФА також передбачають трансляцію подій виключно цифровими каналами. На це країна додатково виділила 125 млн дол. США державній телекомунікаційній компанії Сентек для створення аналого-цифрових комутаційних систем. До 2010 року 80% південноафриканських телеглядачів матимуть доступ до цифрового телебачення.

Перехід на цифрове телебачення також означає можливість для громадян, що не мають комп'ютера, користуватися мережею інтернет через телевізор. Послуги цифрового телебачення набагато дешевші, до того ж для роботи цифрових телеканалів потребується значно вужчий спектр радіочастот. У свою чергу це означає, що після завершення установки наземного обладнання для цифрового телебачення південноафриканські телетранслятори будуть здатні підтримувати роботу телеканалів, кількість

яких у вісім разів перевищує теперішню наявність стандартних каналів. Більше того, це дозволить громадянам країни мати доступ як до міжнародних, так і місцевих джерел інформації, причому вони матимуть можливість вибирати мову трансляції.

Для трансляції подій Чемпіонату–2010 залучатимуться також супутникові потужності, зокрема для цього компанія Сентек планує ввести в дію у листопаді 2009-го другий супутниковий телепорт.

Разом з цим компанія Телком, яка є одним з найбільших провайдерів телекомунікаційного зв'язку на Африканському континенті, протягом 2008 року налагодила і вдосконалила стаціонарну інфраструктуру мережі зв'язку. Завдання Телком полягає у тому, щоб за 2006–2010 роки інвестувати 400 млн дол. США у розбудову мережі зв'язку нового покоління. Вона забезпечить передачу всіх звукових та відеосигналів, а також усієї інформації у значно розширеному діапазоні частот.

Програмою також передбачається прокладання оптиковолоконної мережі зв'язку (Last Mile), яка забезпечить передачу телевізійних сигналів з надзвичайно високою чіткістю зображення від кожної спортивної арени до глобальної мережі, яка, своєю чергою, передаватиме ці сигнали на міжнародний телетрансляційний центр. Ця мережа вступила в дію у жовтні 2008-го на тих стадіонах, де у 2009 році розігруватиметься Кубок Конфедерацій, а у квітні 2009-го запрацює і на стадіонах, де проходять основні матчі чемпіонату світу. При цьому кожний стадіон матиме ще й свою локальну мережу телезв'язку.

Міжнародний телетрансляційний центр (МТЦ)

Уряд також відповідає за створення на кожному стадіоні МТЦ і прес-центрів для представників ЗМІ. Такі МТЦ будуть, образно кажучи, центральною нервовою системою чемпіонату. Саме через них ЗМІ та вболівальники всього світу дізнаватимуться про події, які відбуваються на спортивних аренах країни. Передбачається, що телеаудиторія чемпіонату становитиме майже 30 млрд глядачів. Для порівняння, за Чемпіонатом світу у Німеччині спостерігало 26,3 млрд телеглядачів.

Цей МТЦ буде розташований на території Національного виставкового центру на південь від Йоганнесбургу. Його будівництво розпочато у квітні 2008-го. Передбачається також, що про-

тягом шести тижнів чемпіонату Центром скористається понад 3 тисячі журналістів з усього світу.

Для облаштування території навколо Центру вже використано понад 15 млн дол. США. Завдяки МТЦ Національний виставковий центр, довкола якого мешкають незаможні громадяни, перетвориться на місце, де будуть демонструватися найвищі досягнення у галузі сучасних високих технологій. Мешканці прилеглих районів матимуть можливість проводити тут свій вільний час і долучатися до цих технологій. Відкриття МТЦ створить додатково 3370 робочих місць, а його функціонування принесе Йоганнесбургу понад 45 млн дол. США.

Стадіони

Стадіони Південної Африки, на яких розгортатимуться події Чемпіонату світу 2010 року, незабаром увійдуть до найкращих спортивних арен світу.

За умовами ФІФА у рамках Чемпіонату світу–2010 відбудеться 64 матчі на десяти стадіонах дев'яти міст країни, а саме: Йоганнесбург, Кейптаун, Дурбан, Порт-Елізабет, Нелспруїт, Полокване, Блумфонтейн, Рустенбург і Тсване–Преторія. Одночасно ці стадіони можуть розмістити понад 570 тисяч глядачів.

Планування стадіонів країни спрямоване на те, щоб вони слугували не лише як арени спортивних подій. По закінченні чемпіонату їх можна буде також використовувати для інших культурно-масових заходів.

Йоганнесбург, Футбольне містечко

Кількість місць: 94,7 тисяч

Бюджет: 200 млн дол. США

Початок будівництва/реконструкції: січень 2007-го

Економічна користь від інвестованих коштів:

- 300 млн дол. США прибутку
- 21 тисяча нових робочих місць
- 30 млн дол. США на облаштування осель незаможних громадян

Йоганнесбург, стадіон «Еліс Парк»

Кількість місць: 61 тисяча

Бюджет: 30 млн дол. США

Початок будівництва/реконструкції: липень 2007-го

Економічна користь від інвестованих коштів:

- 17 млн дол. США прибутку
- 1200 нових робочих місць
- 1,6 млн дол. США на облаштування осель незаможних громадян

Кейптаун, стадіон «Грінпойнт»

Кількість місць: 70 тисяч

Бюджет: 250 млн дол. США

Початок будівництва: березень 2007-го

Економічна користь від інвестованих коштів:

- 230 млн дол. США прибутку
- 16 700 нових робочих місць
- 25 млн дол. США на облаштування осель незаможних громадян

Дурман, стадіон ім. Мозеса Мабгіда

Кількість місць: 70 тисяч

Бюджет: 230 млн дол. США

Початок будівництва: жовтень 2006-го

Економічна користь від інвестованих коштів:

- 195 млн дол. США прибутку
- 14 300 нових робочих місць
- 20 млн дол. США на облаштування осель незаможних громадян

Порт-Елізабет, стадіон ім. Нельсона Мандели

Кількість місць: 50 тисяч

Бюджет: 125 млн дол. США

Початок будівництва: березень 2007-го

Економічна користь від інвестованих коштів:

- 145 млн дол. США прибутку
- 10 400 нових робочих місць
- 15 млн дол. США на облаштування осель незаможних громадян

Нелспруїт, стадіон «Мбамбела»

Кількість місць: 46 тисяч

Бюджет: 110 млн дол. США

Початок будівництва: лютий 2007-го

Полокване, стадіон ім. Пітера Мокаби

Кількість місць: 46 тисяч

Бюджет: 23 млн дол. США

Початок будівництва: березень 2007-го

Економічна користь від інвестованих коштів:

- 100 млн дол. США прибутку
- 7300 нових робочих місць
- 10,5 млн дол. США на облаштування осель незаможних громадян

Блумфонтейн, стадіон «Мангуанг»

Кількість місць: 48 тисяч

Бюджет: 28 млн дол. США

Початок будівництва: вересень 2007-го

Економічна користь від інвестованих коштів:

- 23 млн дол. США прибутку
- 1670 нових робочих місць
- 2,5 млн дол. США на облаштування осель незаможних громадян

Русенбург, стадіон «Роял Бафокенг»

Кількість місць: 42 тисячі

Бюджет: 18 млн дол. США

Початок будівництва/реконструкції: вересень 2007-го

Тсване-Преторія, стадіон «Лофтус Ферсфелд»

Кількість місць: 50 тисяч

Бюджет: 13 млн дол. США

Початок будівництва/реконструкції: вересень 2007-го
Економічна користь від інвестованих коштів:

- 1,0 млн дол. США прибутку
- 62 нових робочих місця
- 0,85 млн дол. США на облаштування осель незаможних громадян.

Туризм – індустрія гостинності

Чемпіонат світу з футболу у Південній Африці стане подією унікальною. Вперше в історії проведення таких чемпіонатів оргкомітет ФІФА для розміщення гостей укладає контракти не лише з мережами великих готелів, а й з керівництвом національних парків, власниками приватних заповідників, міні-готелів, стилізованих мисливських будиночків, садиб, тощо. Таким чином прибутки від чемпіонату концентруватимуться не лише у великих містах, де проходять матчі чемпіонату. Велику користь отримають також малі приватні підприємці, що живуть і працюють у сільській місцевості, поза мегаполісами. Своєю чергою, це дасть змогу гостям ознайомитись з національним і етнічним природним і культурним різноманіттям країни, відчути особливість душі Південної Африки як країни веселки.

Південна Африка має найсучаснішу інфраструктуру туризму, завдяки якій протягом 2008 року країну відвідало понад дев'ять мільйонів туристів. Передбачається, що за рік до проведення чемпіонату, протягом 2009 року, кількість туристів перевищить 10 мільйонів, що у 14 разів більше, ніж 1994 року, за період Чемпіонату–2010 туристи поповнять скарбницю країни на 2,0 млрд дол. США.

Проведення чемпіонату дало стимул для інвестування 2,5 млрд дол. США лише у побудову готелів та місць відпочинку по всій країні, включаючи 1 млрд дол. США на облаштування Вотерфранту у Кейптауні, десяти готелів у Дурбані, п'яти готелів у передмісті Кейптауна Сендтоні, а також 150 млн на розбудову майданчика для гольфу у Національному парку ім. Крюгера, 50 млн на розбудову готелю та лижного курорту провінції Східний Кейп.

До початку чемпіонату передбачається витратити 125 млн дол. США на удосконалення інфраструктури національних заповідників, включаючи побудову нових туристичних таборів, ремонт старих та прокладення нових доріг і захисних парканів.

Вже у травні 2008 року оргкомітет повідомив, що від уболівальників з усього світу надійшло понад 15 мільйонів заявок на квитки на матчі. Це значно перевищує можливості стадіонів.

Країна на сьогоднішній день має достатньо готельних місць, щоб розмістити понад 400 тисяч гостей протягом місяця чемпіонату, включаючи 80 тисяч сертифікованих за якістю, що значно більше, ніж 55 тисяч номерів, потрібних для розміщення офіційних делегацій, журналістів, VIP-гостей тощо. Однак країна працює над тим, щоб цю кількість суттєво підвищити до 2010 року. За півтора року, що залишились до чемпіонату, оргкомітет уже заключив угоди на використання 25 тисяч сертифікованих номерів.

Міністерство довілля та туризму виділило 25 млн дол. США на сертифікацію міні-готелів, садиб, які належать малим і середнім підприємцям, причому для них пропонуються спеціальні знижки на сертифікацію до 50%. Для цього існує спеціальна програма розвитку туристичного підприємництва. Окрім помешкань для гостей вона опікується також підвищенням якості роботи туроператорів, екскурсководів, ремісничих майстерень з виготовлення сувенірів, а також сприяє їхньому розвитку, надаючи суттєві пільги.

Особливої уваги програма надає мовному питанню, адже серед туристів і гостей будуть представники багатьох національностей, тож програма сприятиме вивченню співробітниками турфірм найбільш поширених мов, зокрема англійської, французької, німецької, португальської, іспанської, китайської та інших.

Спорт і сталий розвиток

Кожна програма, що стосується Чемпіонату світу з футболу, в ПАР обов'язково передбачає участь якомога більшої кількості громадян у її реалізації, пропаганду фізичної культури, спорту і здорового способу життя, особливо серед молоді. Саме через спорт і участь у ньому молодь може розкрити свої природні здібності й таланти.

Однією з найдієвіших ланок реалізації таких програм організованого розвитку всіх видів спорту є спортивні клуби. Особливу увагу уряд приділяє розвитку спортивних клубів у районах, де мешкають незаможні верстви населення, зокрема у сільській місцевості. У тісній взаємодії зі спортивними федераціями уряд готує місцевих ентузіастів на посади менеджерів спортклубів, тренерів, спортивних лікарів та суддів. Для становлення та розвитку таких організованих спортклубів виділяється належне фінансування, технічна та матеріальна підтримка протягом трьох років, упродовж яких ці клуби повинні стати самодостатніми і вийти на рівень спортивної ліги.

На розвиток спортивних клубів у всіх дев'яти провінціях протягом 2007–2010 років держава виділила 3,5 млн дол. США. Цим проектом опікується програма «Сіядлала», що мовою зулу означає «грають усі». Вона передбачає залучення до аматорського спорту і здорового способу життя всіх південноафриканців, особливо тих, які мешкають у бідних районах країни. Ця програма, започаткована в 2004 році, набуде особливої популярності під час і після чемпіонату.

Положення програми реалізуються через гуртки активістів, які пропонують заняття різноманітними видами спорту і фізичного розвитку, наприклад, вуличним футболом, аеробікою, гімнастикою, легкою атлетикою, традиційними видами спорту, характерними для окремих регіонів. Брати участь у роботі гуртків можуть практично всі верстви населення, молодь і літні люди,

чоловіки та жінки, люди з фізичними вадами... Такі гуртки часто об'єднують тисячі ентузіастів, які інакше не могли б прилучитися до спорту.

Добровольці

Важливою складовою успішного проведення чемпіонату світу в ПАР є команди добровольців або волонтерів, котрі безкоштовно надаватимуть свої послуги під час організаційних робіт та проведення змагань. Для них це унікальна можливість долучитися до важливої для всього світу спортивної події, а також можливість самовдосконалення, підвищення професійного рівня через участь у подіях чемпіонату. Деякі з них допомагатимуть у проведенні Кубка Конфедерацій у 2009 році, багато волонтерів будуть задіяні безпосередньо в обслуговуванні чемпіонату та інших подій, пов'язаних з ним.

Волонтери тих міст, де проходять матчі, зустрічатимуть гостей, допомагатимуть у розміщенні, в орієнтуванні на місцевості, придбанні квитків, надаватимуть туристичні та інформаційні послуги тощо.

Ті, хто мають певні професійні навички, працюватимуть перекладачами, екскурсорами, у медичній обслузі, водіями. Загалом під час проведення чемпіонату планується задіяти майже 15 тисяч волонтерів.

Культурно-розважальні заходи

Для того щоб від Чемпіонату–2010 отримало задоволення якомога більше гостей, будуть створені спеціальні парки для вболівальників. Це — майданчики з величезними екранами, на яких транслюватимуться матчі. Це буде надзвичайним видовищем для фанатів. Уявіть собі копію стадіону, де фанати мають можливість зібратися і спостерігати за перебігом хвилюючих подій, які відбуваються на стадіоні. Отож уболівальники зможуть у реальному часі пережити гостроту і драматизм футбольних атак, гіркоту поразки та тріумф перемоги, відчуття присутності на стадіоні попри те, що їм не пощастило придбати квиток на матч.

Південна Африка також відкриє перед гостями унікальну багатонаціональну і багату культуру, мистецтво, традиції, які старанно зберігаються і примножуються. Це будуть численні екскурсії за інтересами, маршрути дикої природи, виставки,

музеї, вистави, концерти просто неба та інші заходи, які не залишать гостей байдужими.

Надзвичайно важливою подією, яка повинна суттєво «підігріти» інтерес світової спільноти до Чемпіонату світу–2010, стане Кубок Конфедерацій як генеральна репетиція до проведення основних подій 2010 року. Пройде він у червні 2009 року під гаслом «Фестиваль Чемпіонів», в якому візьмуть участь вісім команд, що представлятимуть шість континентів. Зокрема, вже дали попередню згоду на участь у цьому спортивному дійстві команди Бразилії, Італії, США, Єгипту, Нової Зеландії, Іраку та національна збірна ПАР «Бафана-Бафана».

Яцек Ключковскі,

*Надзвичайний і Повноважний Посол
Республіки Польща в Україні*

ПЛЕЧЕ ДРУГА

Польща була першою державою, яка в 1991 році де-факто і де-юре визнала Україну як суверенну і незалежну державу, надавши цьому виняткової ваги політичного значення.

Ми чудово усвідомлюємо, що демократична Україна як сусідка Польщі суттєво впливатиме на розбудову новітніх реалій не тільки в стосунках двох держав, а й усієї Європи. Тому ми намагаємось бути добрими й надійними сусідами, підтримувати одна одну в головних політичних аспектах.

Польща п'ять років знаходиться в Європейському Союзі. Ми здолали великий шлях перебудови не тільки суспільного ладу, а й свідомості поляків, які, подолавши рудименти соціалістичної епохи, впевнено наповнюють своє життя реаліями євроінтеграції в усіх сферах — від економічних до духовно-культурних, убачаючи себе в спільному європейському домі. Українсько-польський діалог є сьогодні дуже інтенсивним. Ми готові ділитися з українськими колегами своїм досвідом. Дорога, яку подолала наша країна, може віддзеркалювати й проблеми України, з якими вона вже зіткнулась або зіткнеться в найближчому майбутньому в ході європейської інтеграції.

Цього року ми, поляки, відмічаємо 20-ту річницю історичних розмов Круглого столу, які призвели до політичного перелому, повернули в Польщу демократію, ринкове господарство і надали можливість для участі в європейській інтеграції. Двадцять років тому, у лютому-квітні 1989 р., за Круглим столом зібралися представники демократичної опозиції, влади ПНР і польського католицького костьолу. В результаті досягнутих домов-

леностей 4 червня були проведені вибори, які — хоч і не були повністю демократичними — довели масову підтримку поляків для політичних змін. Ці події започаткували демократичні зміни в Центральній та Східній Європі і змінили обличчя Польщі та всього континенту. Вони також означали закінчення холодної війни і завершення дії Ялтинської угоди. Тоді Польща одержала свободу без вживання сили і жертв. Однак шлях до Круглого столу позначений зусиллями всього народу, який упродовж майже 50 років неводнораз ставав до боротьби з метою повалення підневільного ладу. Саме ці зусилля, часом відмічені кров'ю жертв визвольницьких зривів, спричинили корозію тоталітаризму у 80-ті роки ХХ ст. і змусили владу ПНР підійти до дискусії та погодитись на суттєві поступки.

Готовність обох сторін іти на компроміс дозволила відповісти викликам історичної миті. Мирна передача влади відкрила шлях до побудови стабільної демократії в державі з безпечними кордонами та добрими відносинами з сусідами. Через десять років Польща увійшла до НАТО, а через п'ятнадцять — до Європейського Союзу. З перспективи двадцяти років слід відмітити та оцінити той факт, що багато з найбільш відомих політиків і лідерів III РП брали найактивнішу участь у розмовах за Круглим столом. Це символічно, що внаслідок прямих виборів стали президентами учасники засідань Круглого столу Лех Валенса, Олександр Квасневський та Лех Качиньські, а також прем'єр-міністри — Тадеуш Мазовецький, Ян Ольшевські, Лешек Міллер. Польський Круглий стіл довів європейськість нашого народу та європейськість нашої політичної еліти. Наш тодішній успіх надихнув багатьох політиків у нашій частині Європи.

Також Україна в листопаді і грудні 2004 року скористалася, частково після польської підказки, механізмом розмов за круглим столом — складних, твердих, але таких, що завжди ведуться з думкою про інтереси держави, і в результаті — успішних. На Майдані Незалежності в Києві 2004 року також Україна підтвердила свою європейськість. Я думаю, що українці боролися за своє право на голосування, обрали його європейський стандарт, в основі якого є концепція того, що рішення про вибір лідера приймає народ, а не лише керівництво країни. Я особисто брав участь у врегулюванні тодішньої політичної кризи в Україні. В команді тодішнього президента Пана

Олександра Квасневського очолював делегацію переговорників, що зібралися за круглим столом у Маріїнському палаці. Тоді, на мою думку, йшлося про те, щоб переконати обидві сторони не допустити силових варіантів вирішення ситуації, щоб спецслужби і внутрішні війська не були залучені в цей процес. Тоді, на мій погляд пан Квасневський відіграв рішучу роль, переконуючи українських політиків, що якщо все залишити без контролю, то це може довести до конфронтації та кровопролиття, тому треба домовитися та шукати вихід, а він допоміг його знайти.

Я тоді зрозумів, що люди, які бажають добра Україні, знаходяться в усіх політичних таборах. Вони, залишаючись політичними супротивниками, дійшли висновку, що є речі набагато важливіші, ніж політика і влада.

Сьогодні польсько-українські відносини відзначаються передусім добрими стосунками між людьми, а також тим, що розвивається економічне співробітництво. Декілька слів про польську економіку, яка перебуває зараз на хвилі зростання, навіть в умовах, коли багато країн відчують наслідки світової фінансової кризи. Зростає загальнонаціональний валовий продукт, збільшується промислове виробництво і будівництво, що позитивно впливає на ринок праці і рівень заробітної плати поляків. Це, своєю чергою, дозволяє розширити та якісно поліпшити рівень споживання польського населення. Багато залежить від того, як ефективно використовуватимуться кошти Євросоюзу, вкладені в розвиток наших регіонів, сільське господарство, загалом в економіку, а також корпоративні та приватні зарубіжні інвестиції. Знаючи вдачу поляків, можна з великою впевненістю говорити про ефективність використання внесків Євросоюзу в інфраструктурний розвиток Польщі. Але це вимагатиме високої дисципліни і зусиль, а також належного контролю з боку місцевого самоврядування.

До речі, я впевнений, що наших українських партнерів можуть зацікавити інструменти політики держави та уряду, які використовувались у нашій країні з метою розвитку малого і середнього бізнесу. В першій половині 90-х років у Польщі проходила досить радикальна економічна реформа, що відбулася чималим суспільним коштом. Інтенсивний розвиток малого та середнього бізнесу в нашій країні багато в чому допоміг вирішити не лише економічні, а й соціальні проблеми. Були також помітні позитивні економічні зрушення. Говорячи про цей еко-

номічний фактор, слід враховувати, що малий і середній бізнес — це сектор, який досить еластично реагує на зміни у світовій кон'юнктурі, в усякому разі краще, ніж важка промисловість, яку ми успадкували від соціалістичної економіки.

Ми знаємо, що для України міжнародний торговельний обмін дуже важливий, а майбутній зв'язок української економіки з усім світом, з Європою багато в чому залежить від розвитку та участі в цьому процесі малого і середнього бізнесу. Це так само стосується подолання економічної кризи.

Переконали, що в європейській інтеграції найбільш важливий її економічний вимір. У травні 2008 року Україна офіційно стала членом Світової організації торгівлі. З цього членства виникає багато користей. Це також важливий крок на шляху до Європейського Союзу. Безумовно, відкриття ринку, лібералізація зовнішньої торгівлі — це великий виклик конкурентоспроможності. Польща в основному цей тест вже пройшла, але в цьому контексті ми можемо порадити, як скоротити й полегшити шлях до створення конкурентоспроможної економіки та позбавити пов'язаних з цим загроз. Вважаю, що урок, отриманий нами на шляху до європейської спільноти в економічному плані — це передусім те, що слід не лише захищати своїх виробників шляхом внесення змін до митної політики або надання субсидій, але також водночас підтримувати їхню активність, зокрема й на міжнародній економічній арені. Для демократичних країн важлива суттєва підтримка не лише політичної, а й ринкової демократії, свободи ринку.

Я вже згадував раніше про значення запозичення польського досвіду. Це правда, однак слід пам'ятати, що такий обмін досвідом між нашими країнами не вирішить усіх українських проблем. Реформування — це внутрішньодержавне питання, пов'язане з багатьма національними чинниками, зокрема в ділянці визначення цілей та у доборі шляхів їх досягнення. Окрім цього, будь-яка реформа має ціну і суспільство повинно бути готове платити за неї. Це стосується також політичних партій. Не всі рішення можуть бути популярні. Тому слід бути впевненим, що обрано правильний шлях. Слід старанно обдумати всі деталі та переконувати суспільство. На мою думку, реформування багатьох сфер державного життя в Україні необхідне з огляду на її прагнення приєднання до європейського простору. Це принесе користь, але вимагає зусиль.

У Парижі у вересні 2008 року сталася, на мою думку, історична для України акція — узгоджено підписання Угоди про асоціацію з ЄС. На це погодилися всі 27 країн-членів ЄС. Це дуже суттєвий якісний крок, який означає, що Україна переходить межу, що відрізняє просто сусідів від тих, хто може бути членом європейської спільноти. Отож відповідальність українського політикуму полягає в тому, щоб не втратити цей великий історичний шанс.

Нещодавно Польща разом зі Швецією ініціювала в ЄС програму «Східного партнерства», що має допомогти Україні в євроінтеграційних процесах. «Східне партнерство» — це не політичні розмови, а конкретні програми, які зможуть змінити інфраструктуру, приміром, прикордонних регіонів, житлового господарства, екологічну ситуацію. Прикладом роботи, яка вже розпочалася, може бути створення спільного польсько-українського університету. В нашій концепції «Східного партнерства» міститься пропозиція, що стосується лібералізації візового режиму з перспективою скасування віз.

Вступ України до СОТ та паризьке рішення про асоціацію можна сприймати як довіру до вашої країни. Ця довіра посилилась унаслідок дуже ефективного внесення парламентом змін до багатьох законодавчих документів, законів протягом нинішнього й минулого року. Ця довіра потрібна й надалі — сьогодні, щоб забезпечити міжнародну допомогу для боротьби з кризою. Цей процес вимагає постійного підтвердження. Підтверджувати треба волю української влади до проведення радикальних і послідовних реформ. Зрозуміло — треба більше згоди між головними політичними силами, більше розмов між ними про дійсні проблеми країни. На мій погляд, Україні слід було б і надалі будувати свою економічну політику таким чином, щоб довіра світової громади, довіра до послідовності економічної політики в майбутньому зростала й поглиблювалась.

Ще раз підтверджую, що ми, поляки, хочемо думати про Україну не лише як про політичного, але також як про надійного економічного партнера. В цьому напрямку ми плануємо продовжувати послідовно рухатись також протягом періоду головування Польщі в ЄС в другій половині 2011 року.

Польща та Україна зуміли, незважаючи на дуже непросту спільну історію, створити такі громадські зв'язки, які дозволяють сьогодні дружити не лише нашим політикам. Наші тісні

політичні контакти доповнені дуже активною співпрацею поміж університетами, спеціалістами, громадськими діячами. Дружба між конкретними людьми переходить в нову якість — вона переростає в дружбу між групами людей і це, своєю чергою, зближує наші країни та веде до взаєморозуміння.

Динаміка контактів між нашими країнами, результати якої позитивно відображаються в конкретних справах, є найкращим свідченням близькості та довіри. Характерною особливістю наших відносин є відсутність кон'юнктурності — врівноважене співробітництво зберігається незалежно від політичної орієнтації та особистих уподобань лідерів країн і впливу на суспільне життя Польщі та України.

Треба згадати також про співпрацю регіонів і міст, що є невід'ємною складовою українсько-польських відносин. Укладено вже майже 150 двосторонніх угод про співробітництво на рівні регіонів і міст та продовжується робота, пов'язана з наданням цим документам формального характеру.

Не можу не торкнутися основної теми сучасних польсько-українських відносин — Євро-2012. Ми разом продемонстрували своє велике прагнення провести цей чемпіонат і вже багато спільно зробили, працюючи в цьому напрямку як єдина команда. Починаючи з весни 2008 року, ми перейшли з підготовчого періоду до першого реального етапу: з'явилися конкретні графіки, конкретні схеми фінансування, конкретні проекти, тендери, і цей процес вже не зупинити. Він перейшов з фази мрій про «цивілізаційний прорив» до конкретики. Якщо порівнювати нас з Австрією або Швейцарією, які були господарями чемпіонату Європи з футболу в 2008 році, добре видно, що ми не відстаємо від цих країн у підготовці. Перекоаний, що нам вдасться побудувати стадіони, тренувальні бази для футболістів. Тепер слід сконцентруватися на підготовці інфраструктурної мережі — аеропортів, готелів, доріг: що більше ми побудуємо, то більше отримаємо прибутку від заходу.

І насамкінець — особиста рефлексія. Мені дуже цікаво працювати в Україні. Крім того, я постійно відчуваю дружнє відношення до себе та до країни, яку я представляю, з боку звичайних людей та з боку політиків. Я дуже вдячний за це. Я завжди також дякуватиму долі за можливість докласти свою цеглинку в цю чудову будівлю, якою є польсько-українське стратегічне партнерство та добросусідство.

Свген Перебийніс,

*Надзвичайний і Повноважний Посол
України в Королівстві Швеція*

УКРАЇНА І ШВЕЦІЯ: ДАЛЕКІ КРАЇНИ – БЛИЗЬКІ ПАРТНЕРИ

*Шведи – люди правдиві,
вміють заховати приязнь
та обіцянки.*

Богдан Хмельницький

Друге півріччя 2009 року проходить в Європі під знаком Швеції. Вдруге у своїй історії ця країна стала біля керма

Європейського Союзу, з 1 липня перебравши на себе головування в ЄС. Період шведського головування є надзвичайно важливим не лише для Європи, а й для України, яка обрала інтеграцію до Європейського Союзу своєю стратегічною метою. Наша держава розраховує досягти вагомому прогресу у відносинах з ЄС саме зараз, коли його очолює країна, яка не лише розуміє, а й багато в чому поділяє амбіційні плани України.

Сьогодні Швеція є одним з найбільш близьких партнерів України не лише у Скандинавському регіоні, а й у Європейському Союзі загалом. Відносини між нашими державами характеризуються високим рівнем взаєморозуміння в політичних питаннях, інтенсивними торговельно-економічними контактами, послідовною взаємною підтримкою в рамках міжнародних організацій. Проте справді довершеною картину нинішніх тісних українсько-шведських відносин можна побачити лише тоді, коли спробувати подивитися на них комплексно — з точки зору їхніх історичних витоків і передумов, а також сучасних інтересів і пріоритетів двох країн. Не менш важливо ближче пізнати Швецію, її історію і сучасність, культуру і традиції народу цієї країни.

Знайомтеся: Швеція

Королівство Швеція є найбільшою країною на Півночі Європи і п'ятою за площею на європейському континенті: її територія становить 450 тис. кв. км. Населення Швеції — понад 9,2 млн осіб. 87% населення становлять шведи, ще 3,5% — фіни, норвежці, данці, естонці, саамі тощо. Останнім часом спостерігається значний приплив іммігрантів — головним чином з країн Європи та країн, що розвиваються. Загальна кількість іммігрантів уже перевищує 9% населення країни.

Швеція є конституційною монархією з парламентською формою правління. Главою держави є Король. З 19 вересня 1973 року королівський престол посідає Карл XVI Густав.

Законодавча влада належить однопалатному парламенту — Риксдагу, до якого входять 349 депутатів, що обираються за пропорційною системою строком на чотири роки. Останні вибори в країні відбулися 17 вересня 2006 року, в результаті яких перемогу здобув правоцентристський «Альянс в ім'я Швеції» у складі Поміркованої, Центристської, Народної (Ліберальної) та Християнсько-демократичної партій. За результатами виборів був сформований уряд на чолі з лідером Поміркованої партії Фредріком Райнфельдтом.

Швеція є країною, про яку можна довго і захоплено розповідати. Трохи більше ніж за сто років Швеція з однієї з найбідніших в Європі країн, якою вона була ще наприкінці XIX ст., перетворилася на одну з найбільш економічно розвинутих держав. Шведам вдалося побудувати стабільну і процвітаючу державу (так звану «шведську модель»), в якій пріоритетом є людина, її інтереси і потреби, що перебувають в гармонійному зв'язку з інтересами державними, а також навколишньою природою. За радянських часів цю систему ще називали «шведським соціалізмом», хоча з тим «соціалізмом», який насаджувався народам колишнього СРСР, вона, за великим рахунком, не має нічого спільного.

Сьогодні Швеція — це високорозвинена індустріальна держава, візитними картками якої є автомобільна промисловість, чорна металургія, деревообробна та целюлозно-паперова промисловість, передові телекомунікаційні технології, розвинутий військово-промисловий комплекс. В усьому світі добре відомі такі шведські бренди, як «Вольво», «СААБ», «Сканія», «Ерікссон», «Електролюкс», «Тетра Пак», «Ікеа», «Оріфлейм».

Швеція є одним із світових економічних лідерів, маючи передову промисловість, високорозвинуте сільське господарство, розгалужені зовнішньоекономічні зв'язки та один з найвищих у світі рівнів соціальної захищеності населення. ВВП Швеції становить понад 400 млрд дол. США, в тому числі ВВП на душу населення — близько 43 тис. дол. США (14 місце серед 179 країн за рейтингом МВФ). З населенням, що становить лише 0,2% населення земної кулі, Швеція виготовляє близько 1% світової промислової продукції, на її частку припадає близько 2% світового експорту. Про ефективність шведської економіки свідчить і той факт, що в галузі матеріального виробництва, де зайнята лише 1/4 працездатного населення (інші 3/4 працюють в посередницькій сфері та сфері послуг), виробляється майже 60% ВВП країни. Основою шведської економіки (1/4 ВВП) є промисловість, яка за рівнем роботизації дещо поступається лише Японії.

За рівнем доходу на душу населення, розвитку соціального забезпечення, освіти, охорони здоров'я та охорони довкілля, а також іншими показниками Швеція належить до числа держав з найвищим у світі рівнем життя. Надбанням у соціальній сфері є 40-годинний робочий тиждень, оплачувані п'ятитижневі відпустки, пенсійне (після 65 років) забезпечення та допомога у випадках захворювань (до 90% від заробітку), виплати безробітним, дотації та позики (на житло, навчання тощо), щорічна безподаткова допомога на кожну дитину у віці до 16 років, шкільні стипендії (з 16 років) та багато інших пільг. У забезпеченні соціального добробуту важливу роль відіграє шведська модель податкової системи, яка традиційно спрямована на вирівнювання доходів та життєвого рівня населення.

Запас міцності шведської економіки виявився досить високим, щоб успішно протистояти світовій фінансовій кризі. Комплекс заходів, ужитих шведським урядом наприкінці 2008 — на початку 2009 року, дозволив країні мінімізувати негативні наслідки для економіки, хоча, звичайно, повністю уникнути кризових явищ не вдалося навіть Швеції. Зокрема, була запроваджена національна програма, яка передбачала створення гарантійної схеми підтримки банківських та іпотечних інституцій, формування спеціального стабілізаційного фонду, додаткові вливання у статутні капітали банків, обов'язковий викуп державою акцій системо важливих фінансових інституцій. У зв'язку з триваючою

фінансовою кризою у Швеції було внесено певні зміни до бюджету, головною метою яких є збереження робочих місць та посилення соціального захисту.

Незважаючи на активну участь держави у підтриманні стабільності банківсько-фінансового ринку, найкращим шляхом боротьби з наслідками світової фінансової та економічної кризи в Швеції вважають використання в повному обсязі можливостей та механізмів вільної торгівлі, а не застосування протекціоністських заходів, як це практикується в деяких інших країнах ЄС.

Протягом останніх десятиліть Швеція є одним з вагомих і впливових чинників й у світовій політиці. Поза всяким сумнівом, цьому значною мірою сприяло набуття країною в 1995 році членства в Європейському Союзі. Цей крок став результатом історичного рішення, прийнятого шведами на референдумі, під час якого понад 52% населення висловилися за приєднання країни до ЄС. Історичним це рішення можна вважати тому, що протягом століть Швеція незмінно дотримувалася принципу неприєднання. І хоча насамперед це стосувалося військово-політичних блоків, шведське суспільство завжди досить обережно ставилося до можливих наддержавних утворень. Однак Європейський Союз виявився тим проектом, який, в умовах глобалізації, викликав довіру шведів. І вони не помилилися. Як результат, Європа отримала нового впливового гравця, а Швеція – можливість активної участі в динамічних процесах, які відбуваються в ЄС та на континенті в цілому.

Слід зауважити, що Швеція одразу ж стала одним з лідерів Євросоюзу, привнісши у його діяльність такий необхідний північний вимір та досить свіжі підходи до шляхів вирішення актуальних питань сьогодення. Так, скажімо, Швеція, на відміну від деяких т. зв. старих членів ЄС, всіляко підтримує розширення Європейського Союзу, вважаючи його природним процесом, який сприяє поширенню зони стабільності й демократії на континенті. Шведська дипломатія завжди була досить активною в процесі мирного врегулювання на Балканах, а тому й сьогодні вона виступає з чіткою позицією щодо необхідності якнайшвидшої інтеграції країн цього регіону до ЄС.

Період нинішнього шведського головування є для ЄС, а отже й для головної держави, одним з найбільш складних за останні роки. Виклики, які постали перед країною на початку голо-

вування, були більш ніж серйозними: фінансова криза, непевна ситуація з Лісабонською угодою, вибори до Європарламенту і подальша ротація Єврокомісії. Маючи досить амбітні плани досягти максимального результату під час головування, Швеція зосередила свою увагу на таких пріоритетах: подолання фінансової кризи; кліматичні зміни та охорона навколишнього природного середовища, альтернативні джерела енергії; створення нових робочих місць, відновлення економічного зростання; розширення ЄС. В останньому з цих пріоритетів — подальшому розширенні ЄС — одну з ключових ролей Стокгольм відводить Україні. І хоча, на думку Швеції, членство України в ЄС є питанням віддаленої перспективи, вона завжди послідовно підтримує право нашої держави в майбутньому стати повноправним учасником Європейського Союзу.

Все це свідчить про те, що Швеція сьогодні посідає одну з провідних позицій як з погляду економічного розвитку, так і за політичним впливом, не лише в Європейському Союзі, а й загалом у світі. З огляду на це розвиток якнайтісніших двосторонніх відносин з цією країною є одним з пріоритетних напрямків сучасної зовнішньої політики України.

На перехрестях історії

Відносини між предками українців і шведів сягають своїми коріннями в далеке історичне минуле, часи Київської Русі та походів вікінгів. Перші відомості про стосунки східних слов'ян з північно-германськими племенами, предками сучасних шведів, датуються VIII–IX ст. Походи норманів-вікінгів сприяли розвитку торгівлі, зокрема відомим історичним шляхом «з варягів у греки», який поєднував північні країни і Київську Русь з Візантією. Серед сучасних шведських істориків є такі, що вважають, що один з вікінгів Рюрик заснував династію Рюриковичів у Київській Русі.

Тісні контакти підтримувала Київська Русь зі скандинавськими країнами і у більш пізні часи. Князь Ярослав Мудрий був одружений з дочкою шведського короля Улафа (Шотконунга) — Інгігердою-Іриною, а дружиною великого князя Мстислава, одного з синів Володимира Мономаха, була Христина, дочка шведського короля Інгі (Стенкільссона). Варяги брали участь у битвах князя Ярослава Мудрого зі Святополком під Любечем і на Альгі, у битві з Мстиславом під Ліственном.

Після досить тривалої перерви впродовж XII–XVI ст. українсько-шведські стосунки відновлюються у XVII ст. Ініціатором нових зв'язків з українськими землями був король Швеції Густав II Адольф. Шукаючи союзників у боротьбі проти Польщі під час тридцятилітньої війни, він відрядив у 1626 та 1631 роках дві посольські місії до українського козацтва і запропонував укласти військовий союз проти Польщі та забезпечити шведський протекторат над українськими козацькими землями. Гетьман І. Петражицький-Кулага і козацька рада тоді відхилили ці пропозиції.

Укладення союзу зі Швецією прагнув гетьман Б. Хмельницький, який підтримував постійні контакти зі шведськими королями. У 1650 р. він направив до Швеції посольську місію з пропозицією розпочати спільні дії проти Польщі, але цього разу їх відхилила шведська королева Христина. Порозуміння Б. Хмельницький досяг з наступним королем Швеції Карлом X Густавом. Після створення коаліції, до складу якої увійшли, зокрема, Швеція, Україна, Молдавія і Волощина, весною 1655 р. шведський Король Карл X розпочав війну проти Польщі і невдовзі зайняв Варшаву та Краків.

У червні 1657 р. Швеція запропонувала Б. Хмельницькому укласти договір проти Росії та Польщі, за яким Швеція погоджувалась залишити за Україною всі українські землі, а також віддати їй польські території до Вісли і частину Білорусі до Смоленська. Але Б. Хмельницький відхилив ці пропозиції, заявивши, що «не може розірвати дружбу з тим, кому присягнули» (мається на увазі Переяславська угода 1654 р.).

Під час Північної війни 1700–1721 рр. гетьман Іван Мазепа і частина українського козацтва, які прагнули відтворення незалежної Української держави, вступили в союз зі шведським королем Карлом XII, армія якого у жовтні 1708 р. вступила на українські землі. За посередництвом польського короля Станіслава Лещинського у 1705 р. І. Мазепа розпочинає таємні переговори з Карлом XII, які завершилися підписанням у 1708 р. Угоди зі Швецією щодо спільних дій проти Росії. Згідно з угодою, шведський король зобов'язувався не укладати миру з Московією, доки Україна-Гетьманщина і Запорозька Січ не буде вільною.

У червні 1709 р. відбулась Полтавська битва, яка стала найважливішою подією Північної війни. Карл XII зазнав нищівної

поразки, під час битви загинуло майже 10 тисяч та було взято у полон 3 тисячі шведських солдат. Розгром шведів російською армією у Полтавській битві визначив подальший, переможний для Росії хід усєї Північної війни. На місці, де відбулась битва, створено Музей-заповідник «Поле Полтавської битви», в якому поруч з пам'ятниками захисникам Полтави є і два пам'ятники шведським солдатам та офіцерам, споруджені у 1909 р. з нагоди 200-річчя Полтавської битви. Один з них, з написом «Вічна пам'ять хоробрим шведським воїнам, які загинули в бою під Полтавою 27 червня 1709 р.», стоїть на тому місці, де відбулась найзапекліша сутичка під час битви, а другий — там, де, за переказами, було поховано загиблих у битві шведських воїнів (на 6-метровому зі шведського граніту пам'ятнику викарбовано напис: «У пам'ять про шведів, які загинули тут у 1709 році споруджено співвітчизниками у 1909 р.»).

Після смерті І. Мазепи у вересні 1709 р. Карл XII уклав союз з гетьманом П. Орликом і зобов'язався надавати допомогу Україні у боротьбі за її державність. Невдала спроба оволодіти Правобережною Україною у 1715 р. змусила П. Орлика емігрувати до Швеції, де він перебував декілька років, після чого, наприкінці 1720 р., вирушив у подорож по Європі. 28 квітня 1797 р. у м. Крістіанстад на Півдні Швеції, на будинку, в якому у 1716–1719 рр. П. Орлик проживав разом зі своєю родиною, було встановлено пам'ятну дошку.

Після проголошення Української Народної Республіки на початку ХХ століття у Стокгольмі діяла українська дипломатична місія для Швеції і Норвегії, яку у 1918 р. очолював В. Баженов, а за часів Директорії у 1919 р. — К. Лоський. Документи, що засвідчують діяльність цієї дипломатичної місії, зберігаються в Національному архіві Швеції, включно з вірчими грамотами, підписаними міністром закордонних справ УНР Дмитром Дорошенком.

Картина історичних зв'язків між українцями і шведами була б неповною без того, щоб згадати, що на території України існує шведське поселення — в селі Зміївка Херсонської області. Нині воно відоме в Швеції як «Гаммальсвенскбю» («Старе шведське село»). Село було засновано в 1782 році після того, як туди прибули шведські поселенці, депортовані Катериною II з острова Даго (нині — естонський острів Хіюмаа) на щойно завойовані Російською імперією землі. На сьогодні населення села

шведського походження становить 120 осіб. Граматика і словоформи шведської мови, якою вони говорять, збереглися на рівні XVIII сторіччя.

Наведені історичні паралелі свідчать про глибокі коріння українсько-шведських відносин, які, поза всяким сумнівом, мають вагомий вплив на сучасний стан співробітництва між нашими державами.

Українсько-шведська співпраця на сучасному етапі

Дух взаєморозуміння і партнерства став характерною ознакою українсько-шведських відносин і на нинішньому історичному етапі, після здобуття Україною незалежності.

19 грудня 1991 року Швеція першою серед країн Північної Європи визнала державну незалежність України. Дипломатичні відносини між двома країнами були встановлені 13 січня 1992 року під час візиту до Києва Міністра закордонних справ Швеції М. Угглас. У вересні 1992 року в Києві було відкрито Посольство Королівства Швеція. 31 травня 1994 року в Стокгольмі розпочало роботу дипломатичне представництво України, очолюване за сумісництвом Послом України у Фінляндській Республіці. 11 лютого 1999 р. вірчі грамоти першого Посла України з резиденцією в Стокгольмі вручив Королю Швеції Карлу XVI Густаву О.С. Сліпченко.

Політичні відносини між Україною та Швецією протягом 17 років з часу встановлення між ними дипломатичних відносин характеризувалися схожістю підходів до вирішення актуальних питань міжнародної політики. Наші країни об'єднує спільна історія, близькі позиції щодо подальшого розвитку інтеграційних процесів на Європейському континенті, поглиблення співробітництва в міжнародних організаціях, спільні цінності та пріоритети в оцінці глобальних викликів та загроз, а також шляхів їх подолання.

Політична складова двосторонніх відносин набула особливої динаміки протягом останніх кількох років. Свого часу в міжнародній практиці для характеристики найвищого рівня відносин між країнами застосовувався термін «стратегічне партнерство». Щодо українсько-шведських відносин цей термін ніколи не вживався. Однак за своїм духом та своєю суттю відносини між Україною і Швецією, на мою думку, сьогодні мають страте-

гічний характер. Для України Швеція є пріоритетним партнером в регіоні Північної Європи, одним з найбільш послідовних провідників її євроінтеграційних сподівань серед країн «старої» Європи. Своєю чергою, для Швеції, яка надає особливої ваги питанням демократичного розвитку, безпеки та стабільності в регіоні Східної Європи, Україна є ключовим партнером у цьому регіоні.

Динаміка двостороннього політичного діалогу завжди була показовою для рівня відносин між країнами. В цьому плані 2008 і 2009 роки можна сміливо вважати етапним у розвитку українсько-шведського співробітництва. Більшість двосторонніх візитів, які відбулися протягом цього часу, можна охарактеризувати словом «перший». Головною подією безумовно став державний візит в Україну Короля Швеції Карла XVI Густава та Королеви Сільвії (30 вересня — 3 жовтня 2008 року) на запрошення Президента України В. А. Ющенка. Слід зазначити, що це був не лише перший візит шведського Короля в Україну, а й перший в історії нашої держави державний візит іноземного монарха загалом. Сам факт проведення візиту став важливим сигналом представникам політичних та бізнесових кіл не лише Швеції, а й усю Європу про успішність здійснюваних у нашій державі демократичних і ринкових реформ та важливість налагодження з нею якнайтіснішого співробітництва. Візит засвідчив високий рівень політичної довіри, який існує між двома країнами, а також підтвердив послідовну підтримку Швецією євроінтеграційного курсу України.

Крім того, 20–21 листопада 2008 року відбувся офіційний візит до Швеції Прем'єр-міністра України Ю. В. Тимошенко, який став логічним продовженням переговорів у рамках візиту до Києва шведського Короля, практичним наповненням досягнутих раніше домовленостей. Знову ж таки — це був перший офіційний візит керівника українського уряду за всю історію двосторонніх відносин. Основна увага протягом переговорів була приділена взаємодії двох країн на євроінтеграційному напрямку, а також активізації двостороннього співробітництва в енергетичній сфері.

29–30 травня 2009 року відбувся перший офіційний візит Спікера шведського Риксдагу П. Вестерберга в Україну, який дав значний поштовх розвитку міжпарламентського співробітництва між двома країнами. Зустрічі та переговори, що відбулися

в Києві, підтвердили готовність Швеції надавати пріоритетне значення розвитку співробітництва з Україною як на двосторонньому рівні, так і в рамках реалізації євроінтеграційного курсу нашої держави під час шведського головування в ЄС.

У березні та травні 2009 року відповідно в рамках саміту Європейської народної партії в Брюсселі та інавгураційного саміту «Східного партнерства» у Празі відбулися дві двосторонні зустрічі Президента України В. А. Ющенка з Прем'єр-міністром Швеції Ф. Райнфельдтом, під час яких було обговорено широке коло питань двосторонньої співпраці та взаємодії двох країн на євроінтеграційному напрямку.

Протягом останніх двох років було проведено також цілу низку зустрічей і переговорів на рівні керівників зовнішньополітичних відомств України і Швеції, а також інших міністерств і відомств, які засвідчили високий рівень взаєморозуміння між двома державами, а також існування значних перспектив подальшого поглиблення українсько-шведського співробітництва в усіх сферах.

Досить динамічно розвивається торговельно-економічне співробітництво між Україною і Швецією. Ще з початку дев'яностих років минулого століття Швеція зайняла в Україні провідні позиції в торговельно-економічній сфері. Ціла низка великих шведських компаній тоді прийшла на український ринок з наміром закріпитися тут, як-то кажуть, «усерйоз і надовго». Сьогодні Швеція — наш найбільший торговельно-економічний партнер у Північній Європі. Обсяги двосторонньої торгівлі щороку збільшуються, поступово поліпшується і структура українського експорту. Разом з тим наше занепокоєння викликає постійно зростаюче від'ємне сальдо двостороннього товарообігу, що обумовлено багатьма факторами, насамперед, недостатньою присутністю українських компаній на шведському ринку. Маємо надію, що заходи зі стимулювання й підтримки українського експорту дозволять уже найближчим часом віднайти реальні механізми для поступового вирівнювання ситуації.

За інформацією Держкомстату України, за підсумками 2008 року товарообіг товарів та послуг між Україною та Швецією вперше перевищив позначку в 1 млрд дол. США і склав 1009,7 млн дол. США, що на 25% більше порівняно з аналогічним періодом минулого року. Обсяги експорту українських товарів та послуг до Швеції склали 165,8 млн дол. США, що на

71% більше порівняно з аналогічним періодом 2007 року, обсяги імпорту збільшилися на 18% і склали 843,9 млн дол. США.

Продовжується активний розвиток двостороннього співробітництва в інвестиційній сфері. Обсяг шведських інвестицій в економіку України збільшився більш ніж у 9 разів — зі 137,3 млн дол. США станом на 1 січня 2007 р. до 1263,0 млн дол. США станом на 1 січня 2009 р. Це відбулося в першу чергу за рахунок збільшення інвестицій у фінансову сферу та переробну промисловість. Шведські прямі приватні інвестиції в економіку України становлять 3,5% від загального обсягу іноземних інвестицій. Кількість підприємств зі шведським капіталом, зареєстрованих в Україні, становить 116.

Розвиток двостороннього торговельно-економічного співробітництва не в останню чергу забезпечується присутністю в Україні понад восьми десятків провідних шведських компаній, серед яких найбільш відомими є «Асеа Браун Бовері (АББ)», «Альфа Лаваль», «Астра Зенека», «Атлас Копко», «Електролюкс», «Ерікссон», «Оріфлейм», «Сканія», «Тетра Пак», «Вольво».

Спостерігається тенденція до збільшення зацікавленості шведських ділових кіл у співробітництві з українськими партнерами та збільшення обсягів інвестування в українську економіку. Ряд підприємців Швеції цікавляться можливостями переносу в Україну виробничих потужностей своїх компаній, які розташовані в «нових» країнах-членах ЄС, а саме в країнах Балтії, Польщі, Словаччині, Угорщині у зв'язку із стрімким зростанням собівартості продукції у зазначених країнах.

Однією з найбільш перспективних сфер двостороннього співробітництва є енергетична галузь, зокрема використання відновлювальних джерел енергії, енергозбереження, в яких Швеція є безумовним світовим лідером (в енергетичному балансі країни 26% припадає на відновлювальні джерела). Слід зазначити, що саме це є пріоритетним для нової Стратегії співробітництва з Україною на 2009–2013 рр., яка була затверджена урядом Швеції у грудні 2008 року. Стратегія передбачає надання Швецією Україні технічної допомоги у розмірі в середньому 25 млн дол. США щорічно на реалізацію проектів у сферах раціонального використання енергетичних ресурсів та збереження навколишнього середовища, а також демократичних перетворень, зокрема в питаннях євроінтеграції.

Останнім часом активно розвивається українсько-шведське двостороннє співробітництво в культурно-гуманітарній сфері. Основою для нього служить Меморандум про співробітництво у галузі культури між Міністерством культури і мистецтв України та Шведським інститутом, підписаний в 2004 році. Меморандум передбачає організацію різного спрямування виставок, участь українських і шведських експертів у наукових конференціях, симпозіумах, семінарах, організацію та проведення гастролей театральних, музичних та інших культурних колективів.

Переважна більшість двосторонніх проєктів здійснюється у співпраці саме зі Шведським інститутом, який є державною установою, покликаною пропагувати шведську культуру за кордоном та сприяти налагодженню міжнародного співробітництва в культурній сфері. Одним з важливих напрямів такої співпраці між Україною та Швецією є спільне дослідження історичної спадщини двох країн, зокрема документів козацької доби, які зберігаються у шведських архівних установах. Зокрема, у Військовому музеї Стокгольма, Національному та Військовому архівах Швеції, інших установах зберігаються унікальні експонати важливого історичного значення — Конституція П. Орлика 1710 року, листування українських гетьманів, починаючи з Б. Хмельницького, зі шведськими королями, булава П. Орлика, прапори козацьких полків XVII століття, старовинні мапи України, Острозька біблія 1581 р., предмети часів Київської Русі тощо.

Найважливішою культурною подією у двосторонніх українсько-шведських відносинах протягом останніх років стала виставка «Україна — Швеція: перехрестя історії (XVII–XVIII ст.)», присвячена 300-річчю українсько-шведського військово-політичного союзу 1708 року між гетьманом України Іваном Мазепою та королем Швеції Карлом XII. Виставку було урочисто відкрито в жовтні 2008 року в Києві Президентом України В. А. Ющенком та Королем Швеції Карлом XVI Густавом в ході Державного візиту королівського подружжя в Україну. Шість державних установ Швеції — Національний архів, Військовий архів, Національний музей військової історії, Національна бібліотека, Шведська Академія, Публічна бібліотека м. Лінчюпінг — надали 47 експонатів для цієї експозиції.

Низка спільних науково-освітніх та мистецьких заходів відбулася у Полтаві в червні 2009 року з нагоди 300-ліття

Полтавської битви, зокрема — наукова конференція, проведення військово-історичного фестивалю, реконструкція фрагменту бою. Участь в цих заходах взяли українські і шведські науковці, представники громадських, молодіжних військово-патріотичних організацій. Кілька проектів до цієї дати було реалізовано безпосередньо Шведським інститутом, а саме — наукові семінари, презентація україномовного видання книги шведського історика П. Енглунда «Полтава», а також конкурс фотографій для молоді з України, Росії та Швеції.

Символічно, що під час урочистостей з відзначення 300-ліття Полтавської битви Полтаву відвідала делегація на чолі з мером шведського міста Крістіанстад, де на початку XVIII століття жив в еміграції гетьман Пилип Орлик. У межах урочистостей відбулися переговори щодо встановлення між двома містами Полтавою і Крістіанстадом партнерських відносин.

Українці у Швеції

Перша українська політична імміграція до Швеції була наслідком подій, що мали місце під час Північної війни (1700–1721 рр.). Це були козаки на чолі з гетьманом Пилипом Орликом, які прибули до Швеції у 1715 році. У шведському місті Крістіанстад на будинку, де проживав П. Орлик, встановлено пам'ятну дошку на його честь.

Наступна хвиля українських іммігрантів прибула до Швеції в другій половині XIX — на початку XX століття. Це були головним чином жінки з Галичини, що на той час належала до Австро-Угорської імперії. Більшість з них повернулись на свої рідні землі, але деякі асимілювались у шведське суспільство.

Значна кількість українців почала прибувати до Швеції на початку Другої світової війни. Під час Зимової війни між Фінляндією та Радянським Союзом (1939–1940 рр.) у фінському полоні опинилося чимало українців. Це спонукало організацію ОУН створити у Гельсінкі свій осередок, який очолив Богдан Кентрижинський. Крім інформаційно-пропагандистської роботи метою діяльності цієї організації була допомога українським полоненим.

Нова іммігрантська хвиля з'явилась у Швеції під кінець Другої світової війни. Вважається, що у перші повоєнні роки тут проживало приблизно 2,5 тисячі осіб українського похо-

дження. Пізніше частина з них виїхала до США, Канади та інших країн.

У 1947 році в Швеції була створена перша організація закордонного українства — «Українська Громада Швеції». Перші загальні збори Української Громади та перший з'їзд українців у Швеції відбулися 6 січня 1948 року в м. Флюста поблизу Стокгольма. Тут було прийняте рішення щодо назви об'єднання, затверджено її статут. Першим головою громади був В. Федорчук. Українська Громада Швеції й сьогодні є найчисельнішою українською організацією в Швеції. У жовтні 2007 р. відбулося урочисте святкування 60-річчя її діяльності.

Загалом сьогодні у Швеції зареєстровано вісім українських організацій. Крім «Української громади» це — «Союз українців Скандинавії», дитячо-юнацька організація «Джерело», «Шведсько-українське культурне об'єднання» в м. Мальме; «Українська Громада» в м. Гетеборг; «Українсько-шведське культурне товариство» в м. Гетеборг; «Осередок українців» в м. Оребру; організація «Шведські козаки».

Українці у Швеції не мають своєї окремої церкви, проте є греко-католицький священик, який кожної неділі править богослужіння у місцях компактного проживання українців (м. Стокгольм, Гетеборг, Мальме, Оребру, Крістіанстад). Під час великих християнських свят богослужіння, як правило, проводиться у Стокгольмі.

Поступово збільшується кількість представників т.зв. нової хвилі міграції з України до Швеції. За орієнтовними даними, кількість українців, які сьогодні живуть і працюють у Швеції, може становити 5–6 тисяч осіб. Значна частина з них порівняно недавно прибули до Швеції, головним чином у зв'язку зі шлюбом. Чимало таких людей зберігають зв'язки з Україною, підтримують контакти з Посольством.

Дещо меншу кількість громадян України, що проживають у Швеції, становлять трудові мігранти, сезонні працівники, науковці і студенти, які працюють або навчаються у вищих навчальних закладах Швеції.

Шведський вимір євроінтеграції України

Після розпаду СРСР Україна, на відміну від держав Центральної Європи і Балтії, значною частиною членів ЄС не сприймалася як потенційний учасник Євросоюзу. Така пози-

ція була і деякою мірою продовжує залишатися притаманною насамперед т. зв. старим членам ЄС. Спроби наших близьких сусідів і партнерів, які вступили до ЄС на початку нинішнього століття, ініціювати дискусії щодо необхідності надання нашій державі чіткої європейської перспективи, на жаль, протягом довгого часу не давали результату. Було очевидно, що реальний прогрес у цьому питанні можливий лише в разі, якщо вдасться зламати існуючі стереотипи щодо України в державах старої Європи, і зробити це було можливим, лише маючи беззаперечну підтримку принаймні в деяких з них.

Будучи послідовним прихильником більш активного залучення України до європейських процесів, саме Швеція взяла на себе роль активного провідника євроінтеграційних інтересів України в Європі, яка особливо чітко викристалізувалася після президентських виборів у нашій державі 2004 року.

Цілком очевидно, що бажання Швеції активно сприяти більш тісній взаємодії ЄС з країнами Східної Європи і, зокрема, Україною, слід розглядати не з точки зору переслідування нею якихось тимчасових цілей, а в більш широкому контексті розвитку європейських процесів, спроможності бути більш далекоглядними, коли йдеться про майбутнє Європи і світу.

Слід зазначити, що підтримка євроінтеграційних прагнень України у Швеції виявляється не лише на урядовому рівні, але серед підприємницьких кіл, громадських організацій. За останніми даними, оприлюдненими європейським соціологічним агентством «Євробарометр», 58% шведів готові підтримати членство України в ЄС, що є одним з найвищих показників серед країн Євросоюзу.

У 2008 році Швеція, спільно з Польщею, висунула нову ініціативу щодо взаємодії ЄС з країнами Східної Європи, яка отримала назву «Східне партнерство». Ця ініціатива стала найбільш амбітним європейським проектом щодо східного виміру зовнішньої політики ЄС — теми, яку багато хто в Європейському Союзі раніше намагався не помічати. Адже говорити про реальну інтеграцію країн Східної Європи до ЄС було не прийнято, розмови обмежувалися лише співробітництвом. І тільки шведсько-польській концепції «Східного партнерства» нарешті вдалося подолати «табу» щодо східноєвропейських держав. І нехай відповіді на питання про перспективу їх членства

в ЄС Європа все ще не дає, механізми інтеграції у «Східному партнерстві» справді присутні, і досить вагомі.

Як один з авторів «Східного партнерства» Швеція належала до тих держав, за активного сприяння яких у Спільній декларації установчого саміту «Східного партнерства», що відбувся у Празі 7 травня 2009 року, було максимально враховано пропозиції і побажання країн-партнерів, насамперед України. Символічно, що саме Швеції, як головуючій країні в ЄС у другій половині 2009 року, випало робити перші кроки, спрямовані на практичну імплементацію «Східного партнерства».

Україна покладає великі сподівання на період головування Швеції в ЄС, насамперед у контексті наповнення практичним змістом двосторонніх відносин між нашою державою та Євросоюзом, досягнення реального прогресу в поглибленні її інтеграції до ЄС. Кульмінацією нашого співробітництва з ЄС під час шведського головування має стати черговий саміт Україна–ЄС, який відбудеться наприкінці року в Києві і в якому візьме участь Прем'єр-міністр Швеції Ф. Райнфельдт. Сьогодні можна з повною відповідальністю сказати, що за шведського головування Україна суттєво наблизилася до своєї мети — повноправного членства в ЄС. Але головне — європейці стали краще розуміти, що реалізація цієї мети в інтересах не лише українців, а й усєї Європи.

Швеція є однією з тих європейських країн, які щиро підтримують Україну в її євроінтеграційних прагненнях. І ми це високо цінуємо. Питання про те, чим викликана така позиція країни, з якою нас розділяє понад тисяча кілометрів, звичайно, має свою відповідь. У Стокгольмі добре розуміють, що Україна є одним з ключів до безпеки й стабільності в регіоні Східної Європи, а отже й усього континенту. А тому в інтересах Європи, а отже, й Швеції, сприяти Україні в її зближенні з Європейським Союзом, поглибленні розвитку демократичних процесів у нашій державі, без якої європейська архітектура буде нестійкою і неповною. Так сталося, що у Швеції це усвідомили раніше, ніж в деяких інших державах. І це вселяє оптимізм. Бо шведи часто випереджають час — і в технологіях, і в економіці, і в політиці. Вони вказують шлях, яким потім йдуть інші.

Під час аудієнції Прем'єр-міністра України з королем Швеції

Надзвичайний і Повноважний Посол України у Швеції Євген Перебийніс і Катерина Ющенко під час Стокгольмського міжнародного фестивалю документального фільму

Вручення ордену Я. Сундбергу, шведському досліднику голодомору

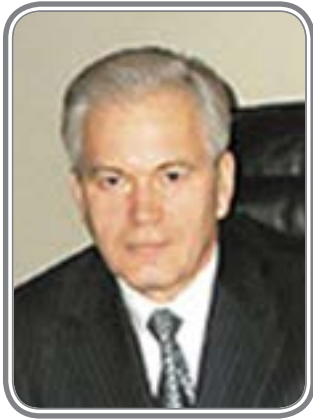
Відкриття виставки «Відкрий Україну — знайди частину Швеції»

Надзвичайний і Повноважний Посол України у Швеції Євген Перебийніс з учасниками української жіночої конференції Скандинавії

З учасниками мистецької програми на честь короля Швеції

Юрій Гетьманенко,
*Почесний консул України в Республіці
Кіпр, дуаєн почесних консулів*

В ДАРУНОК «КІПРСЬКІ НОЧІ»

У золотаву осінь 1995 року в Києві відкрилася нова дипломатична установа — Почесне консульство Республіки Кіпр. Власне, з цього часу стало традицією організовувати у Києві привабливу акцію «Кіпрські ночі», яка зацікавлює багатьох українців — як бізнесменів, так і представників інших сфер. Наше Почесне консульство почало повертати чудові, а головне, дуже важливі у нашій державі традиції — мати не тільки офіційні, а й громадські дипломатичні місії, які б заповнювали вакуум міждержавних стосунків.

Але спочатку розпочнемо з історичного екскурсу щодо почесних консульств.

Перші ознаки зародження інституту консулів з'явилися у стародавньому суспільстві. Батьківщиною їх є Греція та Рим, зовнішню політику яких в основному визначав значний ріст торговельних відносин з іншими містами-державами (полісами). Першими прообразами сьгоднішніх консулів були проксени в Греції та претори в Римі.

У середні віки з'явилося найменування посадової особи — консул. У цей і дещо пізніший періоди держави почали укладати консульські договори. З кінця XVII століття з'явилися консульські устава, регламенти й інструкції, в яких окреслювалось положення консула, характер його діяльності, права та привілеї.

Отож розглядаючи історію розвитку людського суспільства мусимо зазначити, що консульські відносини завжди займали помітне місце. Свідченням цього є те, що виникнення консульських установ передувало появи дипломатичних представництв.

На сучасному періоді діяльність консульських установ базується на принципах Віденської конвенції про консульські зносини 1963 року.

Право відкриття консульської установи на території іноземної держави згідно з конвенцією належить державі, яку вона представляє, але неодмінно за згодою держави перебування.

Консульства відкриваються у місцях, де існує необхідність захисту інтересів відповідної держави та її громадян.

Характерною особливістю консульських відносин є те, що навіть при розриві дипломатичних відносин між державами, консульства в більшості випадків зберігаються, вони, хоч і на нижчому і обмеженому рівні, виконують окремі міждержавні функції, зокрема й інформаційні.

Деякі слова про статус почесного консула. Почесний консул — це особа, яка не знаходиться на дипломатичній або консульській службі держави, але виконує, як правило, окремі консульські функції за дорученням представленої держави і з виявленою щодо цього згодою держави перебування.

Інститут почесних консулів носить факультативний характер і кожна держава вільно вирішує питання щодо призначення чи приймання почесних консулів.

Почесний консул поряд з виконанням консульських функцій може займатися професійною діяльністю, одержувати від представленої держави винагороду за виконання консульських функцій. Щодо громадянства почесного консула особливих вимог немає, однак представлені держави, як правило, віддають перевагу громадянам (підданам) своєї країни, які постійно проживають на території країни, де засновується почесне консульство, мають статус відомої і поважної людини.

Згідно з Віденською конвенцією про консульські зносини держава перебування зобов'язана надати почесній консульській посадовій особі такий захист, який належить її офіційному положенню.

Почесне консульство Кіпру здійснює в Україні наступне: видає і оформлює виїзні документи на територію Республіки Кіпр, операції щодо легалізації і засвідчення офіційних документів, виданих на Кіпрі і в Україні, супроводжує офіційні делегації, бере участь у туристичних виставках, проводить переговори і готує документи на відкриття вищих та навчальних закладів Республіки Кіпр, консулює з питань реєстрації компаній на

території Республіки Кіпр, придбання нерухомості і отримання права на проживання та ін.

Почесне консульство Республіки Кіпр в Україні постійно бере участь у різноманітних зустрічах на міждержавному рівні, що сприяє розвитку туризму, бізнесу, освіти між нашими країнами.

Почесне Консульство з 2006 року має офіційний веб-сайт, завдяки якому бажаючі мають змогу познайомитися з процедурою оформлення та отримання візи на Кіпр, відпочинку, економічної діяльності та перебування там.

Співробітники консульства у своїй діяльності значну увагу приділяють розвитку туризму. З цією метою двічі на рік беремо участь у міжнародних виставках туристичної галузі, залучаємо до співпраці туроператорів як з Кіпру, так і з України.

Серед знакових подій, зініційованих почесним консульством останніх років, стало підписання двостороннього договору про співпрацю та обмін інформацією між Міністерством юстиції Республіки Кіпр та Міністерством юстиції України.

Та найбільшу популярність серед культурних заходів в Києві отримали «Кіпрські ночі» — унікальне видовище, учасники якого знайомляться з мистецтвом та національною культурою кіпріотів.

Знакова зустріч

Ватикан. Приватна зустріч між Прем'єр-міністром України Юлією Тимошенко та Папою Римським Бенедиктом XVI відбулася у Ватикані. Український Прем'єр вважає цю подію надзвичайно важливою, тому що, за її словами, Україна є однією з найбільш віруючих держав. Крім того, зазначила Юлія Тимошенко, Ватикан завжди підтримував і підтримує європейські прагнення України. Фото Укрінформу

СУЧАСНА УКРАЇНЬКА ДИПЛОМАТІЯ

Борис Гуменюк,

*ректор Дипломатичної академії України
при МЗС України, Надзвичайний
і Повноважний Посол України, професор*

ВПЛИВ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ ТА РІЛЬ ВІТЧИЗНЯНОЇ ДИПЛОМАТІЇ В ЇЇ ПОДОЛАННІ

Минулий рік ознаменувався захоплюючим олімпійським святом у Пекіні, шокуючою війною на Кавказі, яка засвідчила остаточний перехід світу до триполярної системної моделі з домінуванням у ньому США, ЄС та Російської Федерації, а також зміною лідерів двох головних військово-політичних центрів цієї моделі — США та Російської Федерації, якими стали Барак Обама та Дмитро Медведєв. У той же час визначальною стала й ще одна подія — початок глобальної фінансово-економічної кризи. За прогнозами Світового банку, зростання світового ВВП 2009 року буде найнижчим, починаючи з 1983 року — лише 0,9%. Загальні втрати від світової економічної кризи, за підрахунками, що були оприлюднені на економічному форумі в Давосі, перевищать 5 трильйонів доларів США. Кількість безробітних у світі, за прогнозами Міжнародної організації праці (International Labour Organization), до кінця 2009 року може зрости на 50 мільйонів осіб. Тільки за один день — 26 січня 2009 року, який вже охрестили «чорним понеділком» — у Європі й США було звільнено (або оголошено про звільнення в найближчий час) майже 85 тисяч осіб. Але навіть серед тих, хто зможе зберегти роботу, за прогнозами Міжнародної організації праці, 45% ризикують опинитися за межею бідності [1].

В основі кризи лежать фундаментальні економічні перетворення, глобальний перерозподіл власності та подальша зміна конфігурації світу з виникненням нових центрів впливу. Без сумніву, подолання вказаної кризи потребує глибинної структурної перебудови основ світової економіки, фінансової системи, виробничих відносин і зміни технологічного укладу глобалізованого суспільства.

Яка ж природа нинішньої кризи? В усіх на слуху проблеми в США з іпотекою (від грецького слова ὑποθήκη — застава) — заставою землі, нерухомого майна, при якій земля та (або) майно, що становить предмет застави, залишається в заставодавця або в третьої особи. У відповідності до положень ст. 1 Закону України «Про іпотеку» від 2003 року, термін «іпотека» означає вид забезпечення виконання зобов'язання позичальника перед кредитором заставою нерухомого майна, що полягає у праві кредитора (в разі невиконання боржником своїх зобов'язань) задовольнити свої грошові вимоги за рахунок вартості заставленого нерухомого майна [2]. Чи справді криза почала свою ходу з банкрутств американських іпотечних банків — кредитно-фінансових установ, що спеціалізуються на наданні довготермінових кредитів під заставу нерухомості (будівель, землі тощо) та випуску заставних документів, забезпечених нерухомістю. Насамперед, йдеться про такі американські гіганти іпотечно-кредитування, як Федеральна національна іпотечна асоціація США «Фенні Мей» («Fannie Mae») та Федеральна іпотечна корпорація США «Фредді Мак» («Freddie Mac»). Однак чи правомірно вважати саме цю обставину передумовою виникнення глобальної фінансово-економічної кризи? Така позиція, на нашу думку, видається дещо спрощеною. Цілком виправданою є думка про те, що іпотека є незамінним атрибутом реальної сучасної економіки, важливою складовою споживчого суспільства, інвестиційного попиту, внутрішнього ринку кожної країни. У цьому контексті іпотечна емісія є не найгіршою за своїми якісними характеристиками емісією. За підсумками 2007 року іпотечний борг у США сягнув майже 100% ВВП, десь 14 трлн дол. США [3], у Великій Британії — 135% ВВП. Це емісія під реальні цінності, зважаючи на що світова валютна система не в змозі повністю завалитися. Водночас щоденний обсяг операцій на світовому валютному ринку становить майже 2 трлн дол. США, з яких, за оцінками експертів, лише від 5 до

7% пов'язані з реальною економікою, а решта є спекулятивними трансакціями. Їхні потоки пришвидшувалися останнім часом темпами до 20% на рік. Комерційні банки почали дедалі частіше перетворюватися на інститути обслуговування спекулятивних кредитно-фінансових потоків. В результаті, за окремими оцінками, у структурі «глобальної ліквідності» комерційних банків частка так званих «сильних грошей», які створюються центральними банками, становить усього 10%, решта — так звані «near money» («майже гроші»). Важливо враховувати й інше: у ситуації, про яку йдеться, деформуються зв'язки між грошима і приватною власністю: приватна власність потребує стабільних грошей. У фінансовій же системі, де понад 95% трансакцій є спекулятивними, приватна власність втрачає свою функціональну визначеність, наповнюється віртуальним змістом. На даний час вказане поняття стало широкоживаним, але ніхто достеменно не знає головного — хто є суб'єктом такої власності. Перелік подібних проблем можна продовжити, але висновок очевидний: грошова система, яка допускає ескалацію вищезазначених процесів, не може не вважатися хворою системою і криза є підтвердженням його.

Таким чином, природа сьогоденної кризи полягає у тому, що після двадцятирічного піднесення світової економіки, яке почалося з середини 80-х років минулого сторіччя, уже до 2000 року потенціал економічного розвитку було вичерпано. Відчувши це, потужний капітал почав перетікати в спекулятивні сфери: в іпотечні та фондові ринки, де без надмірних зусиль протягом певного часу зміг отримувати надвисокі прибутки. Почав наростати величезний віртуальний капітал, який сумарно, у грошовому еквіваленті, дедалі більше відривався від реальних активів. Цей розрив на початку кризи перевищив співвідношення 10:1. Роздулася гігантська фінансова піраміда на кшталт загальнодомого ТОВ «МММ», основними ознаками якої стала іпотечна криза в США, масове неповернення кредитів, спад ліквідності. Як наслідок, снігова куля фінансових проблем поступово покотилася по всьому світу.

Підтвердженням цього є й виступ прем'єр-міністра Сінгапуру Лі Сянь Луна на 14-му щорічному саміті лідерів країн Південно-Східної Азії, який пройшов на початку березня 2008 року у Таїланді. На його думку, світова економічна криза може тривати ще кілька років, якщо США не наведуть лад у своїй банківській

системі. Лі Сянь Лун також закликав президента США не йти на поводу в деяких верств американської громадськості, які вимагають перейти до політики протекціонізму і встановлення торговельних бар'єрів для іноземної продукції. На думку прем'єр-міністра Сінгапуру, для того щоб нормалізувати роботу фінансових структур США і європейських країн, необхідно ухвалити політично важкі й економічно дорогі рішення, такі як націоналізація, фінансові вливання, викуп державою безнадійних боргів тощо. «Вибір нелегкий, але він має бути зроблений, інакше ситуація розгортатиметься так, як протягом цілого десятиліття в Японії в 1990-х, коли проблеми не вирішувалися, а тільки затягувалися», — вказав він [4].

Про причетність загальновідомих та впливових політичних діячів до виникнення глобальної фінансової економічної кризи свідчать й результати опублікованих у лютому 2009 року журналістських досліджень впливового британського видання «Guardian», що оприлюднило список з 25 осіб, які, на думку газети, винні у виникненні й розвитку кризи. Так, як пише автор статті Джулія Фінч (Julia Finch), зокрема, нинішня фінансова криза — це не явище природи, а створена людськими руками катастрофа, «і всі ми в цьому частково винні» [5]. Першим у списку «винуватців» стоїть колишній керівник Федеральної резервної системи США Алан Грінспен, який «винен у тому, що дозволив рости іпотечній бульбашці унаслідок низької процентної ставки і браку регулювання у галузі іпотечних позик». Серед інших політиків, які, на думку автора, також несуть відповідальність за кризу, — колишній президент США Білл Клінтон, за час правління якого прийнято низку законів, що дозволяють менш спроможним верствам населення отримувати позики у банках для купівлі житла; колишній президент США Джордж Буш (молодший), який не тільки не зупинив цей процес, але і посилив його масштаби, та прем'єр-міністр Великої Британії Гордон Браун, котрий «поставив інтереси фінансистів над інтересами представників іншої частини економіки, наприклад, виробників-промисловців». У список обвинувачених у кризі потрапили також колишні й нинішні чільні діячі найбільших фінансових установ США і Великої Британії, таких, як страхова компанія «American International Group Inc.», банки «Goldman Sachs», «Lehman Brothers», «Merrill Lynch», «Halifax Bank of Scotland», «Royal Bank of Scotland», «Bradford & Bingley», «Northern Rock»,

«Bear Stearns», «Bank of England» та інші. Видання звинуватило також фінансиста Джорджа Сороса, мільярдера Воррена Баффета і главу американського хедж-фонду Джона Полсона в тому, що «вони бачили її (кризи) настання».

За прогнозами провідного американського видання «The Wall Street Journal» [6], протягом 2009 року понад 70 тисяч американців щомісяця втрачатимуть роботу. На жаль, реальність випереджає ці песимістичні прогнози. Тільки за жовтень 2008-го було звільнено понад 200 тисяч, а за грудень — майже 500 тисяч американців. Найбільш масштабним планується скорочення персоналу в американській автомобільній компанії «General Motors» — на 74 тисячі осіб. Друге місце за очікуваними скороченнями — Поштова служба США (40 тисяч). Значні звільнення очікуються в галузях ІТ та high-tech технологій — компанія «Microsoft», зокрема, планує звільнити 5 тисяч осіб, компанія «Intel» — 6 тисяч, а «Google» — майже кожного другого свого робітника (10 тисяч). Провідний виробник копіювальної техніки «Hewlett-Packard» розраховує в найближчі 3 роки скоротити по всьому світу 24,5 тисяч своїх співробітників (більше 9 тисяч — у Європі). Керівництво компанії «Xerox» скорочуватиме штат на 5% (3 тисячі осіб). Motorola вже звільнила понад 10 тисяч працівників і планує залишити тільки половину своїх співробітників.

У банківському секторі США тривають банкрутства. За 2008 рік збанкрутувало більше десятка банків, серед яких ті, які входили до переліку найпотужніших. В рамках фінансової оптимізації кредитно-фінансовий гігант «Citigroup» змушений буде звільнити 9100 осіб.

Паралельно продовжуються проблеми й на американському ринку нерухомості та іпотеки. Загальний обсяг взятих іпотечних кредитів у США оцінюється в 10 трильйонів доларів. Зараз на іпотечних кредитах «сидить» майже 50 мільйонів американців. З них 15% — витрачає на виплати за іпотечним кредитом половину чи навіть більше своїх доходів, 38% — третину або й більше. І прогноз невтішний — в американців може бути конфісковано до 1,5 мільйонів будинків, за півмільйоном — вже розпочато процедуру відчуження за борги.

Незважаючи на суттєві проблеми із зростанням безробіття в США, за даними Міжнародної рекрутингової компанії «Antal International», світовим лідером за показником частки компаній,

які звільняють або планують звільнити в 2009 році спеціалістів і менеджерів середньої ланки, є Російська Федерація (1 місце із 107 досліджуваних країн) [7].

Як заявив президент Росії Дмитро Медведєв, наприкінці 2008 — на початку 2009 року кількість безробітних зросла на 1,5 мільйона (або на 20%). Цей процес супроводжується зростанням заборгованості з виплати заробітної плати. В жовтні 2008 року заборгованість із зарплати росіянам зросла на 33,4%, у листопаді — ще на 93%. За результатами опитування фонду «Общественное мнение», 11% росіян заявили, що їм вже затримують зарплату, 7% — що їм не виплачено премії та інші бонуси, 6% заявили про зменшення зарплати, 4% — про переведення на неповний робочий день [8].

В Санкт-Петербурзі до масових звільнень співробітників готуються 72 підприємства. За останні три місяці 429 працедавців міста повідомили про звільнення співробітників у зв'язку з ліквідацією підприємства чи скороченням штату. 50% персоналу звільняє «Дженерал Моторз-АвтоВАЗ». Навіть такі паливно-енергетичні гранди, як «Газпромнефть» та «Роснефть», найближчим часом збираються звільнити по 10% центрального апарату.

Все це супроводжується доволі високою інфляцією (за січень 2009 року — на рівні 2,4%) і суттєвою девальвацією рубля. Станом на кінець січня цього року офіційно російський Центробанк давав за американський долар 35,4 рубля. На готівковому ринку ціна долара доходила вже до 40 рублів. Півроку тому ціна долара в Росії була майже в півтора рази меншою [8].

За прогнозами окремих європейських інституцій, серед країн старої Європи найбільше світова економічна криза торкнеться Великої Британії, Іспанії та Італії. Іспанія є лідером за рівнем безробіття в ЄС — 14,4% (3,2 мільйона осіб — або десята частина всіх безробітних Євросоюзу). Італія має найбільший державний борг серед країн-членів Євросоюзу — 103% від ВВП. Кількість осіб, що проживають за межею бідності і в цих країнах, і в ЄС загалом постійно зростає (по ЄС зараз сягає 11% від загальної кількості населення) [9].

У Британії, з одного боку, найменш збалансована зовнішня торгівля (негативне сальдо між експортом і імпортом хоч і зменшилося порівняно до 2007 року, але за 10 місяців 2008 року скла-

до 101,4 мільярдів євро). Крім того, у 2009 році в Об'єднаному Королівстві очікується найбільший рівень безробіття за останні 17 років — до 2 мільйонів британців можуть опинитися без роботи. Криза торкнулася всіх — від простого робітника до британської королеви Єлизавети II, яка втратила під час кризи майже 70 мільйонів доларів. Не випадково британська гумористична пісня «Credit Crunch Song» про економічну кризу стала справжнім хітом в країні. Про масові звільнення персоналу заявили британська авіакомпанія «British Airways», сталеливарна компанія Cogus та навіть Міністерство оборони її Величності.

Серед нових членів ЄС найбільші економічні проблеми спостерігаються в Угорщині, Болгарії і країнах Балтії. Причини, через які постраждала Угорщина, схожі на українські — передусім, це дуже значні боргові апетити. Причому, якщо в Україні минулого року в борг активно брали передусім банки і підприємства, то в Угорщині за кордоном серйозно кредитувалася і сама держава. Державний борг Угорщини становить 70,2% від ВВП (16-те місце у світі). І це при тому, що за Маастрихтськими критеріями ЄС він не має перевищувати 60% від ВВП. Друга значна проблема Угорщини — рівень дефіциту державного бюджету. Минулого року він склав майже 6 мільярдів доларів США, впритул наближаючись до іншої критичної позначки Маастрихтських критеріїв — 3% від ВВП. Не випадково Угорщина вже отримала допомогу від МВФ (16 мільярдів доларів США), Євросоюзу (8 мільярдів доларів США) і Світового банку (1 мільярд доларів США).

Серед країн Балтії від світової кризи найбільше постраждала Латвія. Одна з ключових проблем латвійської економіки — її незбалансованість. З одного боку, у попередні роки в Латвії спостерігався споживчий бум. В той же час люди купували квартири, будинки, автомобілі не за зароблені кошти, а за банківські кредити.

Державний бюджет Латвії дефіцитний, дефіцит поточного рахунка платіжного балансу склав 5 мільярдів доларів США — десь 13–14% від ВВП. Згадані проблеми дозволили економістам Hansabank Markets спрогнозувати, що в 2009-му динаміка розвитку латвійської економіки може знизитися на 10% (в Естонії — на 7%, у Литві — на 6%), а безробіття в країні зрости до 16% (у Латвії другий найвищий рівень безробіття серед країн-членів ЄС — 10,4%).

Міністерство фінансів Латвії вже заявляло про можливість дефолту країни. Латвія, разом з іншими балтійськими державами, лідирує серед країн-членів Євросоюзу за рівнем інфляції (у 2008 році — 10,4% в Латвії, 8,5% в Литві і 7,5% в Естонії) [10].

В інших країнах ЄС радше домінують окремі економічні проблеми. Наприклад, для Польщі найбільш актуальна катастрофічна девальвація національної валюти — злотого, негаразди на ринку агропромислового комплексу і значні проблеми із зовнішньоторговельним балансом. Для Словенії — падіння промислового виробництва (хоча найбільше — це проблема Естонії, Латвії, Іспанії та Люксембургу). Для Словаччини — відносно високий рівень безробіття (третє місце в Євросоюзі).

Безробіття — це актуальна проблема фактично для всіх країн-членів ЄС. Про суттєві скорочення персоналу заявили виробники мобільних телефонів французький «Alcatel» (6 тисяч звільнених) та шведський «Ericsson» (5 тисяч), голландський виробник побутової техніки «Philips» (6 тисяч), німецький «Siemens» (17,4 тисячі, з них 6,4 тисячі у Німеччині).

Одна з найбільших у світі сталеливарних компаній «Арселор-Міттал» (штаб-квартира — Люксембург) планує звільнити 9 тисяч своїх співробітників по всьому світу [11].

Незважаючи на тенденційні заяви представників Китаю на Всесвітньому економічному форумі в Давосі, що, мовляв, цього року Китай націлений на 8% зростання ВВП, економічна ситуація в Піднебесній не є безхмарною. Зокрема, навіть за даними офіційного Пекіна, з початку кризи роботу втратили майже 10 мільйонів (в основному переселенці з малих сіл та містечок, що переїхали у великі міста в пошуку роботи) [12].

Прибутки 300 найбільших компаній Японії в 2008 році зменшилися на третину. Японська компанія Sony планує скоротити по всьому світу 16 тисяч своїх працівників і повністю закрити 5 із 57 промислових об'єктів. Серйозні звільнення заплановані на потужних автомобільних заводах компаній «Nissan», «Mitsubishi Motors» та «Toyota». 12 інших автовиробників Японії планують звільнити 24 тисячі робітників. Загалом, за прогнозами Асоціації японських промисловців, кількість робочих місць в обробній промисловості країни в найближчі півроку зменшиться на 400 тисяч.

В Ізраїлі перед загрозою звільнення перебувають 55 тисяч осіб, за грудень 2008 року вже було звільнено 18 тисяч — абсолютний рекорд за весь час існування країни. В основному звільняються спеціалісти, які працюють у сфері високих технологій. Наприклад, компанія «TopSpin», яка розробляє медичну апаратуру, заявила про звільнення усіх своїх співробітників, крім двох вагітних жінок. Аби звільнити і їх, компанія звернулася за згодою до місцевого профільного міністерства.

У лютому 2009 року Мексика офіційно оголосила про початок економічної рецесії. Якщо в 2008 році безробітними стали тільки 37,5 тисяч осіб, то цього року очікується не менше 340 тисяч нових безробітних.

Велика хвиля масових звільнень прокотилася і по Бразилії. Тільки за грудень 2008 року було звільнено 650 тисяч (в основному, виробництво та фінансовий сектор). Через це в 12 найбільших містах країни пройшли марші протесту активістів профспілок.

В той же час глибока українська криза, яка нині посилюється й ускладнюється впливом світової фінансово-економічної кризи, зумовлена насамперед серйозними внутрішніми причинами, котрі виходять далеко за межі фінансових проблем, що переросли в економічний спад виробництва, зростання безробіття, зниження рівня життя широких верств населення.

Зокрема, протягом тривалого періоду в Україні форсувалася політика підвищення грошових доходів населення, яка не враховувала показників зростання продуктивності праці і зовсім не брала до уваги можливостей товарного забезпечення, насамперед продовольством та іншими товарами народного споживання. У 2007 році, порівняно з 2000-м, доходи населення зросли в 4,8 разу, в той час як виробництво товарів народного споживання — тільки вдвічі, а продуктивність суспільної праці (ВВП на душу населення) — лише в 1,8 разу. Ця так звана економічна політика спровокувала зростання інфляції, завдяки якій мільйони людей і особливо найбільш вразливі верстви населення виявилися ошуканими. Ситуація ускладнювалася й тим, що підвищення цін на продукцію головних монополістів промисловості, зокрема у сільському господарстві і сфері послуг, контролювалося неефективно, не припинялося українською владою. Ціни виробників зростали швидше за споживчі.

Серйозним чинником економічної кризи в Україні стало й системне небезпечне наростання від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі, яке до кінця 2008 року перевищило 20 млрд доларів США. Вступ до СОТ було дискредитовано: основні принципи вказаної організації, що передбачають сприяння експортерам, були підмінені створенням тепличних умов для імпортерів, нібито для боротьби з інфляцією. Відмова держави від захисту внутрішнього ринку і підтримки українського виробника призвела до того, що в Україну почали завозитися товари народного споживання, промислова продукція, тоді як вітчизняна продукція не знаходила збуту. Наприклад, тільки за дев'ять місяців 2008 року в країну було поставлено майже 8,5 млн тонн коксівного вугілля, майже половину обсягу, видобутого в країні, тоді як на складах шахт тільки Донецької області на той час накопичилося понад 1 млн тонн вугілля.

Прискоренню припливу імпорту сприяв також і споживчий бум, створений на основі необґрунтованого зростання доходів і споживчого кредитування в основному за рахунок безконтрольних іноземних позик комерційних банків. Тут теж позначилася передчасна відкритість наших ринків для експансії іноземних спекулятивних капіталів. У складі імпорту переважали автомобілі, побутова техніка та інші подібні товари, які виробляються і в Україні також. Все це спричинило небезпечне наростання боргів, збільшення від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі, придушення вітчизняних виробників.

В економіку України безконтрольно ринули іноземні позики. У першому півріччі 2008 року сума корпоративного боргу сягнула майже 85 млрд дол., що у 2,2 разу перевищує державні резерви. Надмірне залучення зовнішнього позикового капіталу мало своїм наслідком посилення вразливості економіки нашої держави, що відразу ж запустило маховик дестабілізації фінансової системи, тільки-но кон'юнктура світових товарних ринків погіршилася, а світова кредитна криза поширилася на країни Східної Європи. Розмір валового зовнішнього боргу України станом на 1 грудня 2008 року розрахунково становив 74,6% від ВВП. За результатами ж емпіричних досліджень, оптимальний рівень зовнішнього боргу, що гарантує збереження фінансової стабільності й позитивно впливає на темпи економічного зростання, не повинен перевищувати 35% від ВВП.

Світова фінансова криза перекрила можливості перепозичати, поставивши українські банки і підприємства-позичальники перед загрозою дефолту. Останній кредит МВФ у розмірі 16,45 млрд дол. США призначений, очевидно, для того, аби швидше повернути борги за минулі іноземні позики. Україні залишаться тільки витрати з його обслуговування та не вигідні умови, які змушуватимуть підвищувати податки, продавати землю, відмовляючись при цьому збільшувати заробітну плату працівникам і т. ін.

Безперешкодне залучення зовнішніх позик і активізація іноземних банків на кредитному ринку України стали чинниками стрімкого зростання банківських кредитів. Станом на 1 листопада 2008 року сума банківських кредитів, наданих в економіку, сягнула 63,9% від ВВП. Для України, виходячи з розміру середньостатистичних доходів, рівноважний рівень банківських вимог за кредитами повинен становити 37% від ВВП, що в 1,7 разу менше від поточного рівня [13].

Згідно з дефініціями фінансових криз, які застосовуються у світовій практиці, Україна вже пройшла початковий етап валютної кризи й увійшла у так звану кризу банківську. При цьому валютна криза розглядається як процес вилучення міжнародних резервів, втрати вартості національної валюти більш як на 25% і зміни валютного режиму, а системна банківська криза — як процес ерозії банківського капіталу, масового вилучення депозитів, скорочення кредитної діяльності банків і масштабного втручання держави у діяльність банків.

Необхідність виконання накопичених зобов'язань в умовах скорочення зовнішнього фінансування роблять дедалі актуальнішими проблеми стабільності платіжного балансу та уникнення глибокого економічного спаду. Адже заради розрахунків із кредиторами підприємства-позичальники змушені будуть скорочувати витрати на ведення бізнесу і вилучати власні обігові кошти. В історичній ретроспективі зміна напрямку руху іноземного капіталу оберталася для країн-позичальниць скороченням ВВП у середньому на 10%.

Які ж чинники стали передумовою виникнення кризових явищ на кредитно-фінансовому ринку України? Насамперед, це поєднання значного дефіциту поточного рахунка зі скороченням залучення іноземних інвестицій та кредитів. За таких умов в Україні, як вже зазначалося, формується від'ємне сальдо пла-

тіжного балансу, що веде до вилучення міжнародних резервів і породжує значний тиск на курс національної валюти.

Погіршення цінової кон'юнктури на світових товарних ринках обернулось для економіки України скороченням експортної виручки, зменшенням дохідної частини бюджету, виникненням ускладнень з обслуговуванням зовнішніх і внутрішніх кредитів у підприємств-експортерів.

Відплив іноземного капіталу, втеча від національної валюти і вилучення депозитів з банківської системи стали причиною дестабілізації фінансового ринку України і призвели до виснаження фінансового потенціалу економічного розвитку нашої держави.

Зниження курсу національної валюти за наявності значних валютних дисбалансів у банківському секторі, зменшення реальних доходів населення та погіршення фінансового стану підприємств призвели до зниження якості банківських активів, а вилучення внутрішніх депозитів та скорочення зовнішніх заощаджень — до звуження пасивної бази банківських установ.

Продовження світової кредитної кризи та істотна присутність іноземного капіталу на ринку банківських послуг України зумовлюють можливість імпорту фінансової нестабільності іноземними банками. Частка банків з іноземним капіталом у активах банківської системи наближається до 50%, а чиста зовнішня позиція України відносно міжнародних банків становить 9,5% від ВВП. Юридично, транснаціональні банки не несуть відповідальності за зобов'язаннями дочірніх структур і в кризові часи можуть надавати їм підтримку, керуючись лише мотивами збереження репутації материнського банку. На сьогодні більшість материнських банків, присутніх на фінансовому ринку України (особливо шведські, італійські та австрійські), внаслідок негативного впливу глобальних кредитних чинників вимушені зменшувати кредитування власних дочірніх структур. Такий стан речей підвищує вірогідність можливої «жорсткої посадки» української економіки.

Поширення міжнародних «ефектів зараження» на економіку України відбувається також внаслідок так званих загальних шоків: падіння світових цін на металопродукцію та підвищення спредів за борговими зобов'язаннями країн з ринками, що формуються, підривають фінансовий стан національних виробників і погіршують можливості обслуговування ними зовнішньоборго-

вих зобов'язань; торговельних шоків: стагнація економік великих торговельних партнерів України зменшує попит на товари національного експорту, що, у свою чергу, призводить до впливу капіталів і падіння цін на внутрішні активи; та фінансових шоків: кризи у провідних країнах світу змушують міжнародних інвесторів реструктурувати власні портфелі, виходячи з вимог ліквідності, ризик-менеджменту тощо. В умовах загального зниження цін на активи інвестори воліють «скидати» найменш надійні активи з найбільш волатильною дохідністю. На українську економіку впливають й зовнішні інформаційні ефекти: валютна криза в одній країні «надсилає сигнал» спекулянтам про можливість девальвації валюти країни із схожими макроекономічними характеристиками. Так, зокрема, девальвація валют східноєвропейських країн надала поштовх до проведення спекулятивних атак на гривню.

Надмірне прийняття ризиків банками і підприємствами України можливо пояснити недієздатністю дисциплінуючих механізмів ринку і слабкістю системи регулювання. Свою роль відіграла також неефективність систем внутрішнього корпоративного управління.

Неадекватна система регулювання діяльності банків істотно посилювала їхню вразливість до валютних, кредитних ризиків і ризиків пролонгації боргу. Слабко керовані процеси надання валютних кредитів позичальникам без джерел валютної виручки і довгострокових кредитів за рахунок короткострокових зобов'язань, неадекватність резервів під кредитні ризики і недокапіталізованість банківських установ поставили банківську систему на межу краху після девальвації гривні та подорожчання зовнішніх ресурсів.

Отже, нездорове макроекономічне середовище, слабкість корпоративного сектора економіки перед негараздами світових ринків і негативний вплив глобальних чинників запустили маховик дестабілізації фінансової системи України, який з часом дедалі болісніше і з наростаючою швидкістю травмуватиме ключові сфери життєдіяльності нашого суспільства. Дедалі все більш уживанішим серед українського політикуму, в першу чергу представників Партії регіонів — діючої парламентської опозиції, — стає слово «дефолт».

Що ж таке дефолт та чим його настання загрожує українському суспільству? Дефолт (від англ. «default» — невиконання

зобов'язань) — це порушення платіжних зобов'язань позичальника перед кредитором, нездатність проводити своєчасні виплати з боргових зобов'язань або виконувати інші умови договору позики. У широкому сенсі слова цим терміном позначають будь-які види відмови від боргових зобов'язань. Розрізняють такі три види дефолтів: дефолт за банківськими боргами, дефолт за зобов'язаннями в національній валюті, дефолт за зобов'язаннями в іноземній валюті.

З настанням дефолту боргова «гумова бульбашка» лопає. Наступний крок — реструктуризація боргів — зазвичай веде до їхнього часткового списання, а отже, до значних втрат для тих, хто купував ці зобов'язання за високою ціною й не встиг їх вчасно перепродати. На цьому цикл дефолту закінчується. Саме за таким сценарієм відбувалися останні гучні дефолти — таїландський (1997), російський (1998) та аргентинський (2001).

Крім повномасштабного дефолту, держави-боржники (особливо обтяжені великими внутрішніми боргами) часто замість відмови обслуговувати борг вдаються до девальвації національної валюти. Цей захід фактично аналогічний «частковому дефолту» за внутрішнім боргом. Так, зокрема, вчинила Аргентина в 1991 році, Мексика в 1994, Індонезія і Південна Корея в 1997-му. Непоодинокі випадки одночасного дефолту і девальвації, як це було під час російської та аргентинської криз.

Найбільшим негативним наслідком оголошення дефолту для будь-якої держави є значне та тривале в часі погіршення її іміджу на міжнародній арені, як непередбачуваного та невідповідального партнера. Крім цього, дефолти досить часто супроводжуються зміною державної влади, яка була неспроможною справитися із ситуацією, пониженням рівня життя населення країни, крахом банківської системи, відпливом капіталів з країни, а також масовими банкрутствами та відмовою від узятих на себе зобов'язань.

Яка ж роль та місце української дипломатії у подоланні фінансово-економічної кризи? Можна виділити низку таких основних напрямів роботи МЗС України в умовах фінансової кризи.

1. Активізація діяльності на напрямку якнайширшого залучення механізмів та інституцій ООН до боротьби з глобальними фінансово-економічними проблемами. Зокрема, фінансова криза

вказала на те, що існуюча архітектура міжнародної фінансової системи та Бреттон-Вудських інститутів неефективна та потребує значної модернізації. Під час обговорення шляхів її модернізації необхідним є забезпечення участі всіх без винятку країн, особливо тих, які найбільше постраждали від наслідків фінансової кризи. Отож, і України. За участю України та інших зацікавлених держав Генеральній Асамблеї ООН необхідно конструктивно спробувати сформулювати загальне бачення того, як міжнародна спільнота могла б використовувати механізми ООН для відпрацювання загальних заходів реагування на виникнення фінансових криз, в тому числі й з урахуванням ролі та місця Економічної і соціальної ради ООН (ЕКОСОП), яка потенційно може стати центральним міжнародним органом, що підтримуватиме міжнародну фінансову та економічну безпеку чи здійснювати фінансову дипломатію.

2. Активізація переговорів з ЄС стосовно укладення нової посиленої Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на заміну Угоди про партнерство та співробітництво та вирішення питання створення Україною поглибленої та всеосяжної Зони вільної торгівлі з країнами-членами ЄС.

3. Сприяння розвитку національної економіки, що в умовах глобалізації неможливо без широкої участі в системі міжнародних світогосподарчих зв'язків. У цьому контексті необхідним є запровадження послідовних системних заходів, спрямованих на вирішення основних завдань у сфері створення сприятливих для України зовнішніх передумов для модернізації економіки України, забезпечення її переходу на інноваційний шлях розвитку, підвищення рівня життєдіяльності громадян нашої держави, забезпечення конкурентоспроможності товарів українського виробництва на міжнародних та іноземних ринках. З цією метою вкрай необхідним є напрацювання потенціалу диверсифікації української присутності у сфері міжнародної торгівлі, перш за все шляхом надання всебічного сприяння вітчизняному бізнесу у розвитку традиційних та освоєнні нових ринків, передовсім наукоємної продукції та товарів з високим ступенем обробки.

4. Підвищена увага має приділятися протидії дискримінації вітчизняного бізнесу за кордоном. На жаль, останнім часом з боку ряду зарубіжних країн та міжнародних об'єднань активізувалися випадки некоректного застосування антидемпінгових, захисних та компенсаційних заходів, надання незаконних суб-

сидій, порушення прав інтелектуальної власності, невиконання технічних стандартів. У цілому ж МЗС України має сприяти прийняттю взаємовигідних рішень у вказаному напрямку та вирішенню спірних питань із використанням політико-правових важелів.

5. Необхідність стабілізації ситуації та подальшого забезпечення зростання розвитку економіки України, збільшення обсягів іноземних капіталовкладень в економіку та інші сфери нашої держави потребують підвищеної уваги до ефективної роботи МЗС України, спрямованої на покращання інвестиційного клімату України на міжнародній арені, залучення закордонних стратегічних інвесторів, поліпшення інвестиційного іміджу України за кордоном. Станом на 1 січня 2009 року в Україну, за даними Держкомстату України, було інвестовано 35,7 млрд доларів США (для порівняння: станом на 1 січня 2008 року — 29,5 млрд, на 1 січня 2007 року — 21,2 млрд, на 1 січня 2006 року — 16,4 млрд доларів США). Головними інвесторами при цьому стали Республіка Кіпр (21,5%), Німеччина (17,9%), Нідерланди (8,9%), Австрія (6,8%), Сполучене Королівство (6,4%) та Російська Федерація (5,2%). Україною ж, за тією ж інформацією, було інвестовано за кордон станом на 1 січня 2009 року 6,2 млрд доларів США (для порівняння: станом на 1 січня 2008 року — 6,2 млрд, на 1 січня 2007 року — 221,5 млн, на 1 січня 2006 року — 218,2 млн доларів США). Головними реципієнтами українських інвестицій є Республіка Кіпр (94%), Російська Федерація (1,6%), Польща (0,8%) та деякі інші країни [14].

6. Створення при МЗС України дорадчого органу — Центру прикладної дипломатії, головною метою функціонування якої стане забезпечення координації з вітчизняним діловим співтовариством. При цьому практична діяльність новоствореного Центру має здійснюватися шляхом дипломатичного практичного та науково-методологічного супроводу конкретних проектів, забезпечення недискримінаційних умов реалізації інвестиційних проектів українських компаній за кордоном. Крім цього, Центром на постійній основі має надаватися отримувана від закордонних дипломатичних представництв України правова, економічна та комерційна інформація стосовно стану закордонних ринків та компаній, здійснюватися взаємодія з громадськими

об'єднаннями бізнесменів у країнах, зацікавлених у розвитку торговельно-економічних зв'язків з нашою державою.

7. Запровадження заходів, спрямованих на отримання постійного членства України у найвпливовіших міжнародних організаціях економічного спрямування, зокрема Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) — міжнародної економічної організації розвинених країн, які визнають принципи представницької демократії та вільної ринкової економіки. Зараз членами організації є 30 країн, серед них — США, Японія, Австралія, Канада, Туреччина, Північна Корея, Мексика та більшість країн-членів ЄС. Російська Федерація, Естонія, Словенія, Ізраїль та Чилі є кандидатами для наступного розширення ОЕСР.

8. Активізація співробітництва з міжнародними фінансово-кредитними організаціями, зокрема ЄБРР, МВФ, Світовим банком, Міжнародною фінансовою корпорацією. Зокрема, загальний обсяг діяльності лише ЄБРР у рамках 170 проектів в Україні на початок 2009 року склав 4,1 млрд євро. При цьому минулого року обсяг інвестицій банку зріс на 29,1% порівняно з 2007 роком — до рекордно високих 835 млн євро [15].

Своєю чергою, американський економіст, лауреат Нобелівської премії з економіки Джозеф Стігліц, аналізуючи причини фінансових криз 1990–2000-х років у країнах, що розвиваються, вбачав їх у помилках міжнародних фінансових інститутів, особливо МВФ. «Залишається небагато сумнівів у тому, — писав він у своєму дослідженні на тему «Глобалізація: тривожні тенденції», — що політика МВФ і міністерства фінансів [США] сприяла створенню підґрунтя, на якому зростала можливість криз» [16].

9. Активізація участі України в організаціях регіонального економічного співробітництва, зокрема в рамках функціонування СНД, ОЧЕС та ГУАМ.

10. Разом з Мінекономіки України терміново вжити заходів з ліквідації від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі товарами, стримування зростання імпорту і підтримки експорту. Лише у 2008 році, за даними Держкомстату України, воно склало 18,5 млрд доларів США [14]. З цією метою у рамках положень СОТ необхідно переглянути ставки митних зборів на імпортовані товари у бік збільшення; запровадити систему квот на ввезення в Україну товарів, аналоги яких виробляються в нашій державі;

заборонити кредитування будь-яких імпорتنих закупівель, крім продовольчих товарів у разі їхнього дефіциту в Україні; розглянути питання про тимчасове кредитне дотування експортних виробництв для компенсації від'ємної різниці між собівартістю і ціною на зовнішніх ринках експортованої продукції — за наявності в підприємства програм зниження витрат і розширення збуту сировини і комплектуючих для експортних машинобудівних виробництв тощо.

Вжиття зазначених заходів разом із запровадженням раціональної внутрішньої економічної політики та стабілізацією внутрішньополітичної ситуації в країні дозволить вивести Україну з кризового стану та стане поштовхом для забезпечення усталеного динамічного розвитку її економіки.

Завершити ж цю статтю хотілося б словами віце-президента Світового банку (регіон Європи та Середньої Азії) Шигео Катцу з його статті українському тижневику «Дзеркало тижня»: «Україна є ключовою ланкою між Сходом і Заходом. Вона зберігає величезний економічний потенціал, маючи кваліфіковану і порівняно дешеву робочу силу, міцні транспортні зв'язки з Європою, Росією та Близьким Сходом, багаті природні ресурси. Її все ще не насичений внутрішній ринок залишається величезним. Розумні інвестори знайдуть тут широкі можливості» [17].

1. International Labour Organization, Press Release no.: ILO/09/2 of 28.01.2009 [електронний ресурс] / Unemployment, Working Poor and Vulnerable Employment to Increase Dramatically Due to Global Crisis. — Режим доступу до документа: <http://www.ilo.org>.

2. Закон України «Про іпотеку» від 05.06.2003 р. № 898-IV [електронний ресурс]. — Режим доступу до нормативно-правового акту: <http://zakon.gov.ua>.

3. Bureau of Economic Analysis of the USA [електронний ресурс] / Gross Domestic Product: Forth Quarter 2008 (Preliminary). — Режим доступу до матеріалів: <http://bea.gov>.

4. Інформаційне агентство УНІАН. Новини від 02.03.2009 р. [електронний ресурс]. — Режим доступу до матеріалів: <http://www.unian.net>.

5. Julia Finch. The Guardian Newspaper [електронний ресурс] / Twenty-Five People at the Heart of the Meltdown... — Режим доступу до матеріалів: <http://www.guardian.co.uk>.

6. Raymond Flandez. The Wall Street Journal [електронний ресурс] / Small Businesses Work Hard to Prevent Layoffs. — Режим доступу до матеріалів: <http://online.wsj.com>.

7. Antal International. A Survey of Hiring and Firing Trends in Key Employment Markets Around the World [електронний ресурс] / The Global Snapshots. — Режим доступу до матеріалів: <http://news.antal.com>.

8. Фонд «Общественное мнение» Опрос населения от 26.02.2009 г. [электронный ресурс] / Кризисный мониторинг. — Режим доступа до матеріалів: <http://bd.fom.ru>.
9. NRC Handelsblad [электронный ресурс] / Economic Crisis in the European Union. — Режим доступа до матеріалів: <http://www.nrc.nl>.
10. Ministry of Finance. Latvia [электронный ресурс] / Letter of Intent to International Monetary Fund. — Режим доступа до матеріалів: <http://www.fm.gov.lv>.
11. Arcelor Mittal Web Page [электронный ресурс] / Reports Full Year 2008 and Fourth Quarter Results. — Режим доступа до матеріалів: <http://www.arcelormittal.com>.
12. Chinese Government's Official Web Portal [электронный ресурс] / Job Fairs Held for Unemployment Migrant Workers. — Режим доступа до матеріалів: <http://english.gov.cn>.
13. Національний банк України [электронный ресурс] // Бюлетень № 12/2008 (189). — Режим доступа до матеріалів: <http://www.bank.gov.ua>.
14. Державний комітет статистики України [электронный ресурс] / Статистична інформація. — Режим доступа до матеріалів: <http://ukrstat.gov.ua>.
15. European Bank for Reconstruction and Development [электронный ресурс] / Ukraine. Country Factsheet. — Режим доступа до матеріалів: <http://www.ebrd.com>.
16. *Стиглиц Дж. Ю.* Глобализация: тревожные тенденции / Пер. с англ. и примеч. Г. Г. Пирогова. — М.: Мысль, 2003. — 300 с.
17. *Катцу Ш.* «Долаючи кризу» [электронный ресурс] // Дзеркало тижня. — 2009. — 29 листопа. — № 45. — Режим доступа до матеріалів: <http://www.dt.ua>.

Вячеслав Циватий

Народився в 1966 році в м. Нікополь Дніпропетровської області. Закінчив історичний (1991) та юридичний (1994) факультети Запорізького державного університету. Кандидат історичних наук, доцент кафедри зовнішньої політики і міжнародного права. Перший проректор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України. Заступник головного редактора фахового видання з історичних, політичних і юридичних наук — «Науковий вісник Дипломатичної академії України» (видається з 1998 року). Член редакційної колегії наукового журналу «Зовнішні справи».

Коло наукових інтересів — компаративна історія і теорія дипломатії; дипломатичний протокол і церемоніал; зовнішня політика і дипломатія держав Європи і Північної Америки.

МІСЦЕ РЕГІОНІВ У ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ЄВРОПИ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО- ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ (ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ)

Протягом багатомілітичної історії європейські регіони досить часто виступали як самостійні гравці не лише на національному рівні, але й на міжнародній арені в цілому. Однак саме наприкінці ХХ — на початку ХХІ століть стала приділятися особлива увага їх ролі в європейських міжнародних справах. Метою даної статті є визначення місця регіонів у політично-інституціональній системі сучасної Європи та можливості врахування історичного досвіду в інституціональній розбудові сучасної України.

Зазвичай такі процеси, як глобалізація і європейська інтеграція, істотно впливали на зміну територіально-політичного устрою національних держав і розвиток регіонального руху в Європі¹. Як позитивні, так і негативні наслідки глобалізації знайшли своє відображення на регіональному рівні. З одного боку, ліквідація перешкод на шляху економічного розвитку, потік інвестицій і технологій сприяли поживленню економіки регіонів.

З іншого — тяжким тягарем лягло на регіональні влади рішення таких важливих проблем, як безпека продуктів харчування, безробіття, забруднення навколишнього середовища, надання притулку іммігрантам і біженцям тощо.

Зміни, що відбулися, а також розширення ЄС і прагнення до подальшого поглиблення інтеграції викликали бурхливі дебати про майбутній устрій Європейського Союзу і місце в ній нових держав, у т. ч. й України з її регіонально-інституціональною структурою. Саме тому питання про те, яка роль буде відведена регіонам в оновленому й розширеному складі ЄС, займає за ступенем важливості далеко не останнє місце.

Аналізуючи регіони як одного із гравців на політичному олімпі, варто, насамперед, визначити сутність поняття «регіон».

На сьогодні вчені-регіонознавці не дійшли єдиної думки щодо визначення даного терміна й тих критеріїв, яким він повинен відповідати. Існує безліч визначень, суть яких у більшості випадків зводиться до того, що регіон — це певна територіальна спільність, що володіє внутрішньою єдністю за рядом ознак (яких ознак — залежить саме від думки конкретного дослідника). У даному випадку параметрами можуть виступати економічні інтереси, природні кордони, мовна, культурна й релігійна приналежність тощо. Відчуття внутрішньої єдності й самоідентифікація жителів регіону дозволяють визначити його чіткі межі та відокремити від сусідів.

Але є й політичне визначення, від якого автор відштовхується в даній статті. Відповідно до цього визначення, «регіон» — це одиниця, що слідує відразу після держави, тобто в рамках держави регіональний рівень перебуває на щабель нижче, ніж рівень національний.

Політична регіоналістика — це одна з нових галузей політичної науки. Якщо виходити з того, що політологія визначається як наука про політику, а «політика» — як різноманітний світ відносин, діяльності, поведінки, орієнтацій, поглядів та комунікативних зв'язків, а поняття «регіон» — як територію країни, декількох сусідніх країн з більш-менш однорідними природними, економічними, соціально-політичними і культурними умовами, то політична регіоналістика — один із напрямів як політології, так і регіоналістики, який досліджує проблеми регіональної структури держави і суспільства, регіонального розвитку та міжрегіональної взаємодії, при цьому приділяє особливу увагу

просторовим формам політичних явищ, історичним традиціям, динаміці політичних процесів та інститутів у регіоні, характеру і розстановці політичних сил, своєрідності процесів формування регіональних еліт, проблемам взаємодії центру та периферії, а також зворотному впливу регіонального політичного середовища на державу і суспільство в цілому².

Якщо об'єктом вивчення загальної регіоналістики є «регіон як самостійна просторово-географічна, адміністративно-територіальна, інституціонально-політична, економічна, соціальна, історико-культурна, етнічна і демографічна величина»³, то об'єктом вивчення політичної регіоналістики є регіональна державна політика і політична сфера регіональних спільностей. Характеризуючи сутність і зміст терміна «регіон», слід акцентувати увагу на неоднозначності цього поняття та різну його трактовку в науковій літературі.

При цьому політична регіоналістика, визначаючи свій предмет, розглядає політичні процеси і відносини на декількох рівнях:

- на рівні регіону, який складається із територій декількох держав;
- на рівні регіону, який складається із території однієї держави;
- на рівні регіону, який складається із частини однієї чи декількох держав;
- на рівні регіону, який являє собою територію однієї чи декількох муніципальних утворень.

Залежно від рівня політичної регіоналістики змінюються кількісні та якісні характеристики і параметри її предмета вивчення.

Предмет політичної регіоналістики пов'язаний перш за все із закономірностями становлення і розвитку політичної влади в регіонах, взаємного впливу державної політики на регіони і політики регіонів на державу, а також із закономірностями функціонування політичної сфери життя регіональної спільності.

Перспективи політичної регіоналістики як окремого наукового напрямку будуть визначатися в рамках розвитку української регіоналістики в цілому і, зокрема, у зв'язку з розвитком вітчизняної політології та історії. Регіоналістика на сучасному етапі розвитку історичної та політичної науки почне перетворюватися із взаємопов'язаних, але все ж традиційно ізольованих областей

вивчення регіональних ситуацій (політологія, дипломатія, історія, право, економіка, демографія, екологія тощо) в єдину міждисциплінарну галузь з виключно високим рівнем системності.

У перспективі регіональні дослідження все більше будуть поглиблюватися — на рівень невеликих територіальних утворень, де внутрішня цілісність та іманентно притаманна, властива будь-якому регіональному середовищу системність (взаємозв'язок простору, розселення, економіки тощо) виявляється найбільш виразно.

Оскільки структура політичної регіоналістики включає в себе як суб'єкти істот (учасники регіональної політики), так і елементи неістот (регіональна політична влада, політичні відносини, політична свідомість, політична культура тощо), функції політичної регіоналістики знаходяться в прямій залежності від суб'єктів та інших складових цієї структури.

Основні функції політичної регіоналістики можна визначити, коли суб'єкти регіональної політики вступають в політичні відносини, тобто відносини по розподілу й використанню державної влади в регіоні на підставі політичних інтересів, цілей, ідеалів, якими суб'єкти регіональної політики керуються у своїй діяльності. Основними функціями політичної регіоналістики є: теоретико-пізнавальна, світоглядна, регулятивна, оціночна (аксіологічна), прогностична.

Теоретико-пізнавальна функція в першу чергу пов'язана з формуванням знання про регіональну політику в цілому та про державну регіональну політику зокрема, а також про роль цієї політики в житті суспільства.

Світоглядна функція сприяє виробленню певного бачення політичної дійсності як у розрізі регіонів, так і в цілому в державі та суспільстві.

Регулятивна функція передбачає засвоєння знань шляхом прямого впливу на політичні події.

Оціночна (аксіологічна) функція повинна давати більш-менш точну оцінку подіям у регіоні чи в регіонах держави в цілому.

Прогностична функція розкриває тенденції розвитку регіональної політики та політичних явищ в цілому через прогноз.

Методи політичної регіоналістики пов'язані з конкретними способами і засобами набуття знань про регіональну політику і про вплив політики регіонів (різних соціальних груп і регі-

ональної еліти) на загальнонаціональну політику. Методи політичної регіоналістики аналогічні методам теоретичного і емпіричного пізнання загальної політології як порівняльної, так і прикладної (діалектичний метод, системний метод пізнання, метод формалізації, статистичний метод, математичний метод, компаративний аналіз, контент-аналіз, івент-аналіз тощо).

З урахуванням теоретичних положень, які викладено вище, у даній статті розглянуто окремі аспекти історичних традицій та інституціонального розвитку регіонів у Європі, їх місце в політичній системі Європи. Дослідження названої проблеми зумовлене не тільки пізнавальними і науковими потребами, а й політичними умовами нашого сьогодення.

Місце регіонів у політичній системі Європи на початку ХХ століття було досить незначним. Регіони були винятково адміністративно-територіальними одиницями національних держав і лише в деяких випадках були наділені більшим або меншим ступенем автономії (більшої — у післявоєнних Німеччині й Австрії, пізніше — у Бельгії; меншої — в Італії). Однак уже в 1970-х роках стала помітною тенденція до посилення позицій регіональної влади в рамках окремих держав — Франції, Іспанії, Італії.

При цьому варто зазначити, що історично передумови для розвитку регіональних сил були закладені ще на стадії територіально-політичного оформлення європейських національних держав XVI–XVIII століть⁴.

По-перше, деякі держави (Німеччина, Італія, раніше Іспанія) виникли в результаті об'єднання досить великих і розвинених областей, що стали згодом регіональним рівнем влади всередині цих самих держав.

По-друге, численні зміни кордонів у результаті воєн і династичних шлюбів призвели до того, що окремі історичні області виявилися розділеними між двома або декількома державами, що створило підґрунтя для взаємних зусиль по об'єднанню.

По-третє, державна політика окремих держав призвела до того, що регіони, де проживало етнічно однорідне населення, відчували себе утисненими за національною ознакою, і в них розгорнувся «національно-визвольний рух» (Країна Басків, Північна Ірландія, Шотландія, Корсика тощо).

Однак по-справжньому дієво регіони змогли виступити за розширення своїх повноважень лише у 80–90-ті роки ХХ сто-

ліття. Це обумовлено низкою чинників, зокрема — після закінчення Другої світової війни відбувається переоцінка цінностей взагалі й цінності саме національної держави. Європейські держави виявилися не здатними протистояти зовнішній загрозі (фашизму) і тому втратили свою цінність в очах простих громадян. У той же час створені «шісткою» перші наднаціональні інститути уявлялися собою занадто далекими й абстрактними та які не мають реального впливу на повсякденне життя людей⁵.

Серед економічних факторів, що вплинули на активізацію регіонів у цей період, варто відмітити подальший розвиток і диверсифікованість економіки, занепад старих промислових і сільськогосподарських регіонів, поява нових галузей і, як наслідок — нових центрів зростання в регіонах. Певну роль зіграв і психологічний фактор — по мірі розвитку таких процесів, як європейська інтеграція й глобалізація, у багатьох людей з'явилось відчуття незахищеності, нестабільності, позбутися від якого простіше всього у вузькому колі знайомих і близьких людей, відчуваючи свою приналежність до рідного краю і його долі.

Західні дослідники вказують і на інші фактори, що зумовили початок регіоналізації в державах Європейського Союзу.

Величезний вплив на розвиток регіоналізму в Європі здійснило утворення Європейського Економічного Співтовариства, а потім і Європейського Союзу. Безпосередній вплив позначився в тому, що на початкових етапах інтеграції інститути ЄЕС усіяко підтримували регіональні влади, вбачаючи в них союзника у своїй боротьбі з національними державами за повноваження. Крім того, всупереч досить оптимістичним очікуванням інтеграція не викорінила існуючі диспропорції в розвитку європейських регіонів, а навпаки — підсилила їх: заможні регіони зуміли скористатися всіма її перевагами й стали ще багатшими; зубожілі ж регіони ще більше відстали у своєму розвитку.

Європейська комісія доклала чимало зусиль для розвитку міжрегіонального співробітництва. Результатом такого співробітництва стали нові форми територіального устрою — так звані єврорегіони, що поєднали в собі транскордонні регіони європейських держав з метою реалізації короткострокових або довгострокових програм розвитку.

Отже, на початку 1990-х років європейські регіони були готові до того, щоб здійснити комплекс радикальних заходів зі

зміни свого статусу в Європейському співтоваристві. Метою регіональної влади стало створення «Європи регіонів», тобто надання регіональному рівню таких же владних повноважень, якими володіють національний і наднаціональний рівні влади в Європейському Союзі.

Концепції регіоналізації кінця ХХ століття базувалися на теоріях, запропонованих європейськими науковцями, зокрема концепції Леопольда Кора, Дені де Ружмона, Кристофера Харві та інших. У своїх працях вони виходили з того, що саме регіони є запорукою успішного розвитку Європи в майбутньому, що регіональність — це «ознака цивілізованості суспільства», а тому регіонам повинна бути відведена провідна роль в європейських справах. Головним же гаслом європейського регіонального руху стало створення «Європи регіонів». Незважаючи на те що це гасло швидко набувало популярності, єдиного концепту так і не склалося. Найбільш популярними стали два тлумачення «Європи регіонів». Проте варто визнати, що наприкінці 90-х років ХХ століття гасло «Європа регіонів» у його попередніх трактуваннях втратило свою актуальність. На початку ХХІ століття історично вже була потрібна оновлена модифікація гасла відповідно до нових реалій європейського політичного життя⁶.

Розширення ЄС поставило перед регіонами нове, надзвичайно складне завдання — інкорпорування регіонів східноєвропейських країн у своє середовище. З одного боку, західноєвропейські регіони давно налагодили контакти зі своїми східними сусідами, особливо із прикордонними регіонами, у рамках програм міжрегіонального співробітництва. У той же час регіональний рівень влади в державах-кандидатах (або в державах-кандидатах до 2004 р.) істотно відрізняється від такого ж у державах-членах ЄС як за політичним статусом, так і за обсягами повноважень. У більшості країн Центрально-Східної Європи можна говорити фактично про відсутність регіонального рівня, оскільки там зберігається централізована унітарна система територіально-політичного устрою. Крім того, украй низький рівень економічного розвитку в порівнянні із західноєвропейськими регіонами означає, що східноєвропейські регіони будуть більше прагнути до одержання засобів за різними каналами ЄС, ніж до відстоювання своїх політичних інтересів і посилення своєї ролі в європейських справах. Іншими словами, навіть

той слабкий і нестійкий консенсус, якого такими зусиллями домагаються регіони зараз, буде порушений.

Також варто акцентувати увагу і на такому факторі, як глобалізація світової економіки. Здавалося б, сам принцип глобалізації — нівелювання державних і будь-яких інших кордонів — сприяє реалізації концепції «Європи регіонів». Насправді ж, глобалізація підсилила й без того економічно сильні регіони й послабила відстаючі. Розрив між найбагатшими й найбіднішими регіонами знову поглибився, що фактично робить малоймовірною нову модель інституціонального розвитку й регіональної політики.

На зміну історично сформованої концепції регіоналізації Європи вплинув і сплеск науково-дослідницького інтересу до проблем регіонів наприкінці ХХ — на початку ХХІ століть. Наприкінці 1990-х років відбулися наукові дискусії, конференції та семінари, присвячені концепціям регіонального розвитку й регіональної політики. Долучення до регіональної політики наукового співтовариства створило передумови для розробки теоретичної бази нової регіональної концепції й аргументованого обґрунтування її політичної складової.

Зважений погляд на стан справ у регіонах і на взаємини регіональної влади з національною й наднаціональною владами виявив, що насправді ті повноваження, за які вступили в боротьбу регіони, не йдуть у порівняння з їхнім внеском у розвиток Європейського Союзу. А саме тому, з урахуванням ряду факторів, відбувається трансформація гасел регіонального руху.

На перший план виходить концепція трирівневої Європи: у ній регіони стоять на нижньому щаблі, верхній займає ЄС, а серединний — національні держави. Гаслом регіонів у нових умовах стає «Європа з регіонами». Його принципова відмінність від попереднього гасла «Європи регіонів» у тім, що регіони отожднюють себе не замість, а разом з іншими учасниками європейських інтеграційних процесів. Вони не протиставляють себе національним державам, але визнають зважене розмежування повноважень між трьома основними рівнями влади.

У такому розумінні нова концепція регіоналізації протистоїть голлістській «Європі вітчизн» і бюрократичній «Європі інстанцій», а європейські регіони визнаються як автономні політичні актори в інтеграційних процесах. Мова йде про динамічно

зростаючу адекватну самосвідомість субнаціональних територіальних інституцій.

Регіони зобов'язуються не йти в обхід національних держав при налагодженні контактів з європейськими інститутами й лобіюванні їх інтересів на рівні ЄС. Мета й завдання регіонів ЄС викладено в документі Комітету регіонів, що отримав назву «Політичні пріоритети Комітету регіонів у 2002–2006 рр.».

Таким чином, можна зробити висновок про те, що концепція регіоналізації на початку ХХІ століття стала більш прагматичною, наближеною до реалій сьогодення. Така трансформація в історичній ретроспективі і перспективі типова для більшості політичних ідей і проєктів. Первісний азарт і ейфорія через деякий час змінилися виваженими поглядами та об'єктивними оцінками місця і ролі регіонів у політичному житті держави.

Концепція «Європи регіонів» не достаньо враховувала традиції історичного минулого й виявилася непридатною для вироблення адекватної стратегії на майбутнє. Однак вона зіграла важливу роль під час обговорення проєкту Маастрихтського договору. У подальшому, під впливом цілого ряду об'єктивних факторів, відбулася докорінна зміна гасел, у результаті чого було сформульовано й нову, більш релевантну концепцію регіоналізації — «Європа з регіонами».

Існує, однак, і така думка: оптимальним варіантом для регіонального руху в Європі є поєднання двох розглянутих концепцій в одну й проголошення гасла «Європа регіонів і з регіонами». Зрозуміло, що і така точка зору заслуговує на увагу і детальний аналіз науковців.

Черговий важливий етап історії Європейського Союзу, що настав після розширення, ставить перед регіонами нові завдання й породжує нові проблеми. Регіонами ще має бути вироблено загальну платформу, на яку буде спиратися їхня подальша стратегія й тактика. Однак уже зараз очевидно, що відправним пунктом для них стане концепція «Європи з регіонами», що являє собою на сьогоднішній день найбільш зважений підхід до вирішення регіональних проблем.

Зовнішньополітичні стратегії України в європейському міжнародно-політичному регіоні, формування й реалізація адекватної зовнішньої політики та євроінтеграційного курсу потребують визначення основних параметрів цього регіону та місця в ньому України.

Нелегким був процес розширення Європейського Союзу. ЄС базується на інституціональній системі⁷, в якій, відповідно до її основоположних принципів, у певних галузях країни-члени передають свої суверенні повноваження незалежним інституціям, які представляють інтереси Союзу в цілому, його країн-членів і громадян. Долаючи опір та численні перешкоди, зусиллями цілого покоління політиків було досягнуто успіху у створенні інформаційної бази та в боротьбі з негативними національними стереотипами на шляху до європейської інтеграції. Ті самі демократичні цінності, які були визначені раніше, залишаються актуальними і сьогодні, а саме: співпраця заради миру і безпеки, прагнення гармонії, свободи і самовизначення, добробуту і прогресу. Ці бажання вдалося досягти завдяки людям із Нової Європи, серед яких були ідеалісти та прагматики. Принципи політичного та інституціонального устрою Європейського Союзу теж залишилися незмінними через 50 років: верховенство права, панування демократії, принцип субсидіарності та соціально орієнтованої ринкової економіки. Демократична сутність європейського будівництва обумовлює складність та самобутність інституціональної моделі Європейського Союзу. Європейський Союз — це співдружність, що заснована на спільних цінностях, свободі та демократії, які не можна обмежити ніякими кордонами. А те, що приєднання до Європейського Союзу відбувається поступово і з різною швидкістю, тільки позитивно впливатиме на сусідів, які ще не є членами ЄС.

З 1 травня 2004 року Україна стала сусідом Євросоюзу. Розширений Євросоюз не має альтернативи розвитку інтеграційної диференціації та здійсненню інституціональної реформи. Ця ситуація має як позитивні, так і негативні наслідки для України. Розширення Європейського Союзу створює для України принципово нову геополітичну та геоекономічну ситуацію⁸. На сьогодні ЄС уже не тільки економічна організація, а й організація з елементами політики безпеки. У результаті розширення Європейського Союзу Україна опинилася між двома центрами з невизначеним до кінця власним статусом, а це вимагає від нас виваженості та абсолютно реалістичної політики, зокрема й регіональної.

У поступі України до інтеграційних структур можна виділити низку проблем, перш за все — її відставання від держав навіть із більш низьким рівнем соціально-економічного розви-

тку та внутрішньополітичної стабільності. Такі явища вимагають прискіпливої уваги дослідників, спонукають до пошуку причин розходжень між європоцентристськими політичними деклараціями Української держави та реальним її місцем в інституціях, які визначають зміст і основні напрями політичних, економічних і культурних процесів у Європі. Україна не знаходиться осторонь тих процесів, що відбуваються в Європі. Як молода держава, котра гостро потребує стабільності, військової та політичної безпеки, зовнішнього сприяння реформам, вона об'єктивно зацікавлена брати активну участь у процесах загальноєвропейської, регіональної та субрегіональної інтеграції⁹.

Активної діяльності у напрямку реальної європейської та євроатлантичної інтеграції вимагає і загальна тенденція глобалізації та регіоналізації сучасного світового політичного процесу. Неподільність національної, регіональної та глобальної безпеки набуває реального втілення. Залишатися поза межами цього процесу Україна не тільки не може, а й не має права, бо не лише національна безпека України залежить від євроатлантичної, а й, навпаки, безпека в євроатлантичному регіоні значною мірою залежить від стабільності і надійності безпеки України.

Інституції Європейського Союзу скеровують зусилля на поглиблення співробітництва з Україною в різних сферах. Існує взаємозв'язок розширення та розвитку інститутів і функцій, має місце стимулююче значення вступу нових кандидатів до ЄС у рамках загального прискорення європейської та євроатлантичної інтеграції. Нові виклики розширення та загрози сучасного світу змушують акторів світової політики шукати ефективні варіанти загального поглиблення інтеграційних процесів. Європейський Союз стає дедалі складнішою системою, яка потребує нових інституціональних і політико-правових змін, але з урахуванням інтересів країн-членів, країн-кандидатів і самого ЄС як цілісності¹⁰.

Інституціоналізація та розширення Європейського Союзу є стратегічною концепцією, ціль якої полягає в тому, щоб сприяти довгостроковому миру й стабільності в Європі. Європейський Союз дуже зацікавлений у стабільності та злагоді серед його найближчих сусідів, з урахуванням і тих, які перебувають у списку очікування на вступ до ЄС, що розширюється на Схід. Таке розширення призначене переступити через поділ, що тривав століттями в Європі на рівні цивілізації й релігії, що був

причиною значної кількості політичних і збройних конфліктів у минулому. Бачення Європи в ХХІ столітті, що наблизилася впритул до кордонів колишнього Радянського Союзу, полягає в тому, що це багатокультурне співтовариство суміжних держав із різними релігійними, етнічними й культурними характеристиками¹¹. Історична динаміка інституціональних процесів європейського будівництва логічно завершилась на одному з етапів становленням оригінальної інституціональної моделі — Європейським Союзом¹².

Україна — це, безперечно, важлива в регіоні держава, якщо навіть не через свій економічний розвиток, то принаймні через чисельність її населення, територію та географічне розташування. Важливим напрямом підготовки України до вступу до ЄС повинна стати підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції, яка має забезпечити необхідні знання й навички щодо розуміння цілей інтеграції і Європейського Союзу, його основних інституцій і процесу ухвалення рішень, уміння вести переговори, використовувати європейські інформації та інституціональний досвід¹³. У цілому розуміння інституціональних механізмів ЄС, усвідомлення європейських норм і стандартів дозволяє об'єктивно оцінювати реальні здобутки та недоліки в просуванні України до Євросоюзу.

Слід наголосити на тому, що лише шляхом належного залучення наукового потенціалу до прийняття рішень, у першу чергу загальнодержавного характеру, ми зможемо результативно досягти поставленої мети. Для цього необхідно сконцентрувати зусилля наукових інституцій над опрацюванням комплексу проблем, пов'язаних із реалізацією євроінтеграційного курсу України.

Інтеграція України до Європейського Союзу означає, що всі соціально-економічні та політичні перетворення необхідно інституціонально вбудовувати в модель стосовно європейського фактора, тобто бути спрямованими на реалізацію стратегічного завдання. Однак діючи в цьому напрямку, потрібно брати до уваги деякі конкретні особливості, зокрема ті, які стосуються історичного розвитку всіх країн даного регіону, у т. ч. й України¹⁴. Безумовно, сьогодні це важливий фактор, що погіршує, що робить важким побудову нових європейських відносин,

не говорячи вже про застосування теорії й практики «чотирьох свобод».

Поступовий вступ до ЄС, визначення його інституціональних етапів є проектом, який на сьогодні може стати політичною реальністю для України в її зовнішній політиці, але при фактичному збереженні політичних прибічників двох протилежних геостратегічних підходів (ЄС/ЄЕП). Отже, при даній дилемності поставленого питання, Європейський Союз повинен запропонувати Україні реальну спільну перспективу щодо вступу до ЄС, що заслуговує довіри, поза залежністю від різних інституціональних етапів такого процесу. Для політичних лідерів у регіоні й, що більш важливо, для людей у цілому, Європа є системою без будь-якої альтернативи, і виняткова більшість громадян пов'язує своє майбутнє із цим континентом¹⁵. Отже, тільки в тому випадку, коли процес інтеграції постійно й вірогідно реалізується, й коли кожен проект в регіоні співвідноситься із більш широким європейським проектом, за таких умов лише можливе встановлення реально діючого й конкретного рівня субрегіонального співробітництва, що реалізує філософію «чотирьох свобод».

За сукупністю чинників Україна має потенціал, щоб зміцнити свою міжнародну суб'єктність і посилити вплив на структурування європейського міжнародно-політичного регіону як особливого геополітичного комплексу, в рамках якого реалізуються основні геостратегічні інтереси України. У даному аспекті має розглядатися завдання концентрації зовнішньополітичних зусиль України в європейській системі міжнародних відносин, особливо в проблематиці безпеки, інтеграційних процесів, інституціональних змін тощо.

Розширення Європейського Союзу завершує період еуроманізму в наших відносинах з ЄС та ставить питання про пошук нової моделі євроінтеграційної та інституціональної стратегії України. Суть цієї моделі полягає в послідовному продовженні політики євроінтеграції, інституційно-поетапною реалізацією «чотирьох свобод», однак без порушення питання надто швидкого членства в Європейському Союзі. Відносини між ЄС і Україною мають ґрунтуватися на спільних цілях і демократичних цінностях.

Маємо підстави стверджувати, що незалежно від ставлення Європейського Союзу до євроінтеграційного курсу нашої

держави Україна буде природно інституціоналізуватися в європейський простір. Цей процес відбуватиметься через розвиток безпекової, політичної, економічної, наукової, екологічної, міжрегіональної та інших сфер співпраці. Внутрішні перетворення — це ключовий, але не єдиний чинник, який впливає на майбутнє України. Звичайно, наші стосунки залежатимуть і від того, як буде розвиватися в майбутньому Європейський Союз. Адже поки що важко оцінити, як буде функціонувати така величезна структура, що складається з 27 країн, як у подальшому будуть відбуватися процеси інституціоналізації, які виникнуть там економічні, соціальні проблеми, внутрішні конфлікти. На сьогодні зусилля ЄС сконцентровані на вирішенні проблем, пов'язаних із його розширенням. Воно вимагає не лише глибокого інституціонального реформування Євросоюзу, що само по собі є унікальним у його історії завданням, а й формування сприйняття розширеного ЄС широкими верствами населення співтовариства. Темпи зближення країн регіону з ЄС визначатимуться, насамперед, ходом їх внутрішнього просування до демократичних та економічних стандартів об'єднаної Європи.

Досвід країн-кандидатів на вступ до ЄС у проведенні комплексних досліджень щодо впливу розширення та можливих сценаріїв євроінтеграції та регіональної політики свідчить про їхню ефективність і підтверджує необхідність запровадження такої практики і в Україні, зокрема й на регіональному рівні. Україна може пов'язувати своє майбутнє лише з такою стратегією, яка побудована на консолідованих інтересах європейського світу. Історична дилема в Україні — Схід—Захід — має віднайти своє універсальне вирішення в новій інституціонально-регіональній моделі.

¹ Див.: Глобалізація і сучасний міжнародний процес: Монографія / За ред. Б.І. Гуменюка, С.О. Шергіна. — К., 2009. — 508 с.

² Див.: *Косов Ю.В., Фокина В.В.* Политическая регионалистика. — СПб., 2009; *Медведев Н.П.* Политическая регионалистика. — М., 2002. — С.7-16, 93-110; *Гладкий Ю.Н., Чистобаев А.И.* Основы региональной политики. — СПб., 2002; *Иванов И.Д.* Европа регионов. — М., 1998; *Бусыгина И.М.* Политическая регионалистика. — М., 2006; *Туровский Р.Ф.* Политическая регионалистика. — М., 2006; *Цвятий В.Г.* Копти — християнські осередки в мусульманському світі: історія, політика, дипломатія, право (проблеми політичної регіоналістики) // Науковий вісник Дипломатичної академії України. — К., 2003. — Вип. 8. — С. 396–423; *Барьгин И.* Международное регионоведение. — СПб., 2009; *Dussoy G.* Quelle géopolitique au XXI-e siècle. — Paris, 2001.

- ³ Политическая энциклопедия: В 2 т. — М., 1999. — Т. 2. — С. 333–334.
- ⁴ Див.: *Ціватий В.Г.* Європейська зовнішня політика доби раннього Нового і Нового часу: проблеми інституціоналізації (теоретико-методологічний аспект) // Науковий вісник Дипломатичної академії України. — К., 2000. — Вип. 4. — С. 268–274.
- ⁵ *Andersen P.* The invention of the region. — Florence, 1994. — P. 11–12; *Larosière Jacques de.* Régulation financière: Europe-Etats-Unis. Convergences et spécificités // Commentaire. — Automne'2009. — Volum 32. — Numero 127. — P. 669–674.
- ⁶ *Hureau Roland.* Les impasses du modèle entrepreneurial dans la gestion publique // Le débat. — Septembre-October. — 2009. — Numéro 156. — P. 67–79.
- ⁷ Див.: Институциональная политология / Под. ред. С.В. Патрушева. — М., 2006; Алексеева Т.А. Современные политические теории. — М., 2007. — С. 176–197.
- ⁸ Див.: *Lepesant G.* L'Ukraine dans la nouvelle Europe. — Paris: CNRS, 2005.
- ⁹ Див.: *Віднянський С.В.* Пошуки оптимальної парадигми зовнішньої політики України // Проблеми балканістики, сходознавства та міжнародних відносин. — К., 2007. — С. 85–92.
- ¹⁰ Див.: *Копійка В.В.* Європейський Союз: Досвід розширення і Україна. — К., 2005; *Копійка В.В., Шинкаренко Т.І.* Європейський Союз: історія і засади функціонування / За ред. Л.В. Губерського. — К., 2009.
- ¹¹ Див.: *Chopin Th., Foucher M.* L'Etats de l'Union 2009. Rapport Shuman sur l'Europe. — P., 2009. — 267 p.
- ¹² Див.: *Keohane R.* The Diplomacy of Structural Change: Multilateral Institutions and State Strategies // *Haftensorm H., Tuschhof C.* (eds.) America and Europe in an Era of Change. Boulder, 1993; *Keohane R.* Institutional Theory and the Realist Challenge After the Cold War // *Baldwin D.* (ed.) Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debat. — N.Y., 1993; *Chase-Dunn.* The Future of Global Conflict. — London: Sage Publications, 1998; *Judt T.* Its Own Worst Enemy // New York Review of Books. — 2002. — August 15. — P. 12–13.
- ¹³ Див.: *Ціватий В.Г.* Дипломатія і підготовка дипломата XXI століття: традиції, інновації, моделі // Науковий вісник Дипломатичної академії України. — К., 2004. — Вип. 10. — Ч. I. — С. 11–31.
- ¹⁴ Див.: *Манжол В.А.* Велика Європа та Україна // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. — К., 2005. — Вип. 57. — Ч. 1. — С. 6–16.
- ¹⁵ *Reynié D.* L'opinion européenne en 2005. — Paris: La Table ronde / Fondation Robert Schuman, 2005. — P. 296–300; *Beauchamp D.* Réfléchir pour refonder // Commentaire. — Automne'2005. — Volum 28. — Numero 111. — P. 690–693; *Chopin Th., Foucher M.* L'Etats de l'Union 2009. Rapport Shuman sur l'Europe. — Paris, 2009. — 267 p.

Григорій Хоменко

Проректор з наукової роботи і міжнародних зв'язків, завідувач кафедри зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС України, кандидат історичних наук, доцент. Закінчив факультет міжнародних відносин і міжнародного права Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Автор понад 25 наукових праць з миротворчої і превентивної дипломатії, мирного врегулювання конфліктів, зовнішньої політики країн Латинської Америки, інтеграційних процесів у Західній півкулі, у тому числі навчального посібника «Основи миротворчості» (2009), співавтор колективної монографії «Глобалізація і сучасний міжнародний процес» (2009). Має багаторічний досвід наукової та викладацької діяльності в Україні та за кордоном. Здійснював наукові проекти в Сполучених Штатах Америки, зокрема в Міжнародному центрі для вчених імені Вудро Вільсона (Вашингтон, 2000 і 2008) та університеті Джорджа Вашингтона (Вашингтон, 2002) в рамках грантів Конгресу США та Програми академічних обмінів імені Фулбрайта. Учасник програми Гарвардського університету з безпеки в Чорноморському регіоні (Бостон, США, 2002). Очолював кілька проектів технічної допомоги Агентства США з міжнародного розвитку в Україні (1993–1998). Учасник наукових студій з міжнародної проблематики в Австрії, Бельгії, Великій Британії, Естонії, Єгипті, Канаді, Німеччині, Польщі, США, Угорщині, Швеції та інших країнах.

ПІВНІЧНОАМЕРИКАНСЬКА УГОДА ПРО ВІЛЬНУ ТОРГІВЛЮ (НАФТА): ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

Після початку переговорів у 1991 році між США, Канадою і Мексикою про створення Північноамериканської угоди про вільну торгівлю розпочалися й палкі дебати щодо проблеми збереження національного суверенітету її учасниками. Прихильники угоди стверджували, що НАФТА сприятиме зміцненню суверенітету держав Північної Америки, в той час як опоненти вказували на його можливе ослаблення чи навіть втрату. Оскільки сама угода стосувалася багатьох чутливих питань, проблема збереження суверенітету використовувалась політичними елітами трьох країн не лише для мобілізації підтримки

населення, але й для достатньо жорсткого спротиву запропонованій угоді. Суверенітет почали пов'язувати з «економічним суверенітетом», «культурним суверенітетом», «територіальним суверенітетом», «фінансовим суверенітетом», «електоральним суверенітетом» і навіть «безпековим суверенітетом». Таке широке розуміння концепту суверенітету стало поширеним не лише серед широкого загалу, але й серед представників академічних і урядових кіл¹.

Той факт, що поняття суверенітету у цих дискусіях дуже часто використовувалося некоректно, це зменшило його важливість у дискурсах на загальнонаціональних рівнях у країнах-учасницях угоди. З цієї причини поняття суверенітету варто відокремити від функціональної відповідальності чи компетенції держави, щоб правильно оцінити фактичний вплив НАФТА на суверенітет її членів.

Під суверенітетом найчастіше розуміють контроль з боку держави над процесом прийняття рішень, які стосуються діяльності в межах її національних кордонів. Той факт, що Сполучені Штати володіють так званим «конституційним суверенітетом», означало високу вірогідність гострих дебатів в американському суспільстві стосовно Північноамериканської угоди про вільну торгівлю та жорсткої опозиції до неї з боку певних верств населення². Дебати засвідчили наявність серйозного занепокоєння громадян США з цього приводу та ознаки формування специфічної коаліції, яка чинила опір торговельній угоді з перших днів її існування. Опоненти на зразок техаського мільярдера і незалежного кандидата в президенти США Роса Перо у своїх виступах перед масовою аудиторією під час виборчої кампанії 1992 року вказували на можливі загрози для національного суверенітету країни. На практиці їхня аргументація стосувалася здебільшого повноважень органів влади і системи державного контролю, а не правових аспектів проблеми³.

Інші відомі особистості, як, наприклад, кандидат в президенти США від Партії зелених Ральф Надер (1996), висловлювали занепокоєння стосовно прийняття Сполученими Штатами міжнародних стандартів у сферах охорони навколишнього середовища і трудових ресурсів, що у правовій площині, на їхню думку, обмежуватиме автономний суверенітет США⁴. Для деякого головним було питання участі США в так званій гонці у сфері правових стандартів. Це означало, що існуючі в Сполучених

Штатах стандарти, зокрема у сфері трудових відносин, повинні були значно покращитися для того, щоб задовольнити екстенсивне трудове законодавство іншого учасника угоди — Мексики.

На думку окремих фахівців, паралельні угоди у сферах трудових відносин і охорони довкілля створювали важелі для посилення суверенітету США, оскільки гармонізація стандартів безпосередньо торкалась внутрішньої політики, а не торгівлі, що сприяло зменшенню певних переваг Мексики⁵. Такі суперечливі аргументи відображали певну плутанину в поглядах щодо можливих наслідків інтеграції та механізмів її імплементації, які необхідно було включити до угоди. Більш значимим у цьому контексті було те, що існуючий у США тип «конституційного суверенітету» дозволяв проведення відкритих дебатів з цієї проблематики, врахування громадської думки та, в кінцевому рахунку, необхідність підписання адміністрацією Б.Клінтона низки додаткових угод, які б регулювали питання охорони довкілля, трудових відносин та перепідготовки безробітних. Саме проти останніх угод найбільш жорстко виступали Канада і Мексика, пояснюючи свою позицію міркуваннями потенційної шкоди для власного суверенітету⁶. Але оскільки угоди про забезпечення стандартів стали частиною великого договору, залишався простір для здійснення маневру і уникнення правових обмежень національного суверенітету двох зазначених країн.

«Конституційна природа» суверенітету також дозволила Сполученим Штатам отримати суттєві переваги над Мексикою в переговорному процесі⁷. США неодноразово заявляли, що будь-яка угода в рамках НАФТА має ратифікуватися американським Конгресом, у той час як за існуючою традицією мексиканські законодавці автоматично схвалювали будь-який договір, представлений на їхній розгляд президентом країни. Члени американської делегації на переговорах мали можливість використати зазначені правові обмеження для отримання поступок від Мексики⁸. До того ж Мексика потребувала цієї угоди значно більше, ніж США або Канада, з причини наявних економічних проблем, необхідності завоювання міжнародної довіри та закріплення на світових ринках, посилення внутрішньої легітимності режиму. Варто зазначити, що мексиканський уряд витратив набагато більше фінансових коштів для лобіювання прийняття Конгресом США Північноамериканської угоди про

вільну торгівлю, ніж для забезпечення цього процесу у власному Конгресі.

І навпаки, канадський уряд зміг більш жорстко відстоювати свою позицію на переговорах, отримавши при цьому важливі поступки від Сполучених Штатів. Канада мала значну перевагу у порівнянні з Мексикою у вигляді Угоди про вільну торгівлю між США і Канадою (вступила в дію 1 січня 1989 року), до рівня якої вона могла б відступити у випадку зриву переговорів щодо НАФТА. З урахуванням занепокоєння громадських кіл США з приводу можливих негативних наслідків для суверенітету країни рівень контролю з боку Сполучених Штатів в рамках НАФТА в охороні довкілля, працевлаштуванні, торгівлі та інвестиціях різко посилювався. В кінцевому підсумку, ці зміни не мали нічого спільного зі змінами у правовому вимірі владних повноважень як частини суверенітету США, а більшою мірою стосувалися посилення контролю з метою уникнення негативних наслідків для ринків Сполучених Штатів.

Разом з тим, опоненти НАФТА у Сполучених Штатах скористалися цією обставиною і заявили про можливі втрати для економічного суверенітету країни у таких сферах, як забезпечення власного населення робочими місцями, залучення інвестицій та контроль над виробництвом. Але наприкінці ХХ століття більша частина прямих іноземних інвестицій, міжнародного виробництва і торгівлі здійснювалась транснаціональними компаніями, що є важливим для оцінки ролі ТНК в контексті забезпечення суверенітету країни. Як зазначає американський дослідник Роберт Райх, вже не має особливого значення називати транснаціональні компанії такими, що мають чітко визначену національну ідентичність, наприклад, «американську», «канадську» чи «мексиканську»⁹. Таким чином, поєднання економічної складової з національною ідентичністю і суверенними повноваженнями держави стає проблематичним і вимагає додаткових зусиль для гармонізації зазначених відносин.

Більше того, транснаціональні компанії щонайменше в контексті Північної Америки, як ключові актори приватного сектора, продовжують віддалятися у своїй діяльності від суверенних держав. І, нарешті, більша частина сучасної міжнародної торгівлі відбувається всередині окремих галузей виробництва і всередині окремих фірм, відтак, на думку деяких дослідників, наслідки торгівлі більшою мірою позначаються на окремих фір-

мах, а не державах¹⁰. Сумнівною є теза щодо діяльності ТНК як такої, що впливає на перетікання владних повноважень від органів державного управління до транснаціональних компаній, хоча певною мірою діяльність останніх усе-таки позначається на суверенних повноваженнях держави.

Зрозуміло, що НАФТА підвищила чутливість американської громадськості до проблеми суверенітету, але ще нікому не вдалося довести того, що НАФТА послабила владні повноваження уряду США. Разом з тим, враховуючи значне зростання обсягів торгівлі та інвестицій між Сполученими Штатами та їхніми партнерами по НАФТА, можна зробити висновок про загальне посилення суверенного потенціалу США в рамках Північноамериканської угоди про вільну торгівлю. Свобода, яку угода надала транснаціональним компаніям, можливо, становить певну загрозу, понижуючи стандарти у сферах охорони навколишнього середовища і трудових відносин. Разом з тим, враховуючи відсутність дієвих механізмів забезпечення імплементації додаткових угод, подібні речі не викликають занепокоєння урядів щодо можливої втрати їхніх суверенних повноважень. Що стосується суверенітету США, очевидним є висновок про те, що «національні владні повноваження з прийняття рішень у цій сфері не були втрачені в рамках НАФТА»¹¹.

Для Канади НАФТА значною мірою була засобом гарантування досягнутих у 1988 році здобутків у рамках Угоди про вільну торгівлю між США і Канадою (CUSFTA). Більше того, оскільки торгівля з Мексикою становила лише 1% канадської зовнішньої торгівлі, в той час як США — 75%, Канада розглядала НАФТА як модифіковану двосторонню угоду з США¹². З причини обмежених відносин з Мексикою та реаліями економічного потенціалу США НАФТА для Канади означала перш за все максимальну концентрацію на канадсько-американських відносинах. Канадська чутливість до проблематики національного суверенітету була надзвичайно високою ще до початку переговорів про Північноамериканську угоду про вільну торгівлю. Своєрідним індикатором ставлення канадців до подібного роду угод необхідно вважати факт голосування майже 60% населення Канади проти уряду Брайяна Малруні. Таким чином, більшість канадців на той час негативно оцінювали угоду про вільну торгівлю зі Сполученими Штатами. Згідно з результатами опитування 1992 року 66 відсотків дорослого населення Канади були

проти цієї угоди¹³. Всупереч жорсткій опозиції з боку населення уряд Канади розглядав НАФТА як можливість для забезпечення вигідного для неї режиму торгівлі, який би обмежував односторонні переваги для США. Хоча Канада прагнула проводити переговори з широкого кола проблем, у першу чергу з правил торгівлі у багатьох сферах, дві взаємопов'язані проблеми мали найбільше значення в площині забезпечення суверенітету Канади: «культурний суверенітет» і «національні механізми» його забезпечення¹⁴.

Канадська позиція щодо культурного суверенітету не має аналогів ні в США, ні в Мексиці. Культурна ідентичність є важливою темою для канадців, оскільки Сполучені Штати володіють потужною індустрією культури на експорт. У цьому контексті «культура» стосувалась «популярної» чи «масової культури», а суто канадською вважалась культура, яка вироблялася культурною індустрією Канади на зразок канадських газет, телебачення, радіо, журналів і відеопродукції. Канадці були занепокоєні збереженням і поширенням продукції канадської культурної індустрії щонайменше з середини ХІХ століття¹⁵. Відповідно до наукових розробок канадського аналітика Дж. Томпсона «культурний суверенітет виявляє владні повноваження уряду контролювати діяльність індустрії культури»¹⁶. Разом з тим цей канадський дослідник зазначає: «З урахуванням антропологічного визначення культури, культурний суверенітет є абсурдом»¹⁷. Однак на практиці культурний суверенітет завжди був важливим питанням для Канади, особливо під час проведення переговорів з питань торгівлі зі Сполученими Штатами. І навпаки, занепокоєння з приводу культурного суверенітету у Сполучених Штатах і Мексиці по суті справи не існувало. Це зовсім не означало, що у Мексиці чи США взагалі не існувало сумнівів щодо культурної асиміляції як вигідного бізнесу, який щорічно приносив Сполученим Штатам прибуток в розмірі 4 млрд. доларів від експорту культурної продукції¹⁸.

Але лише в Канаді питання культури тісно пов'язувались з суверенітетом і навіть такі визначні особистості, як Джон Кеннет Гелбрейт ще у 1968 році попереджали, що «критичними питаннями суверенітету є не економічні, а культурні»¹⁹. Оскільки Канада отримала культурні переваги в рамках двосторонньої угоди 1988 року, її позиція щодо НАФТА полягала в тому, що канадський культурний суверенітет взагалі не може бути

предметом переговорів. Значною мірою Канада досягла цієї мети в рамках НАФТА, хоча Сполучені Штати зберегли за собою право повернутися до обговорення культурної проблематики у випадку відмови Канади від цього виключення. Разом з тим, Сполученим Штатам вдалося домогтися іншої значної поступки, яка полягала в тому, що Канада погодилася вважати культуру сферою бізнесу²⁰.

Серед аналітиків існують сумніви щодо запровадження НАФТА поняття «культурного суверенітету». Разом з тим важливо розглянути вказану проблему під різними кутами зору. Якщо це стосується передбачених законодавством повноважень уряду щодо здійснення контролю над індустрією культури, тоді НАФТА фактично посилила дію положень двосторонньої канадсько-американської угоди про вільну торгівлю, яка передбачала її правовий захист. Але оскільки суверенітет відноситься до легітимних повноважень, а не до спроможності здійснювати контроль над результатами діяльності, НАФТА, безперечно, збільшила потік американської культурної продукції до Канади. Деякі вчені вважають, що це загрожує «культурному суверенітету» Канади. Але суверенітет базується на правових нормах і не має нічого спільного з ефективністю чи виживанням окремих секторів економіки, окрім тих випадків, коли це загрожує самому виживанню країни.

Іншою проблемою, що завжди викликала особливе занепокоєння представників Канади на переговорах, було питання так званого «національного підходу». «Національний підхід» стосується права країни застосовувати власні юридичні норми у випадку, коли, наприклад, іноземна фірма планує розпочати бізнес на її території²¹. Від самого початку діяльності НАФТА Канада остерігалася економічної могутності США й, відтак, надавала перевагу торговельній угоді, що базується на «національному підході», а не принципі взаємності, оскільки останній вимагає гармонізації існуючих національних стандартів і практики. Уніфікація зазначених стандартів і практики трьох країн могла послабити контроль Канади і Мексики над їхніми національними економіками та змусила б відмовитися від значної частки суверенітету на користь Сполучених Штатів, які володіють більшим переговорним потенціалом і можливостями для поступок.

Навіть якщо США поступалися меншою частиною власного суверенітету, це супроводжувалося б збільшенням їхнього впли-

ву на канадський і мексиканський ринки. Відстоюючи принцип «національного підходу», країни одночасно домовлялися про те, що такого роду стандарти не будуть застосовуватись у жодній з них. Відповідним чином це означало, що «національний підхід» виступав гарантією канадського суверенітету»²². Зважаючи на те що принцип «національного підходу» охоплює широке коло питань, він перш за все відображається в стандартах, технічних регуляціях і правилах відповідності, які детально викладені у розділі 9 Північноамериканської угоди про вільну торгівлю. Однак згідно з положеннями НАФТА самі стандарти не є обов'язковими для виконання і визначаються не державами, а приватними органами із запровадження стандартів. Оскільки НАФТА не передбачає заходів із дотримання стандартів, ці положення надають урядам трьох країн можливості для ухилення від виконання зобов'язань у випадку, якщо це торкається їхнього національного суверенітету. Навіть якщо б угода передбачала застосування принципу взаємності і результатом цього стало поширення стандартів і практики США на всю Північну Америку, це ще не означало б втрату Канадою і Мексикою свого суверенітету, оскільки вони на добровільних засадах підписали угоду і прийняли принцип взаємності. Інакше кажучи, їхні законні права на самовизначення не були б порушені у зв'язку з прийняттям принципу взаємності, хоча взаємність на практиці могла б обмежити їхні суверенні права.

У 1996 році один з канадських експертів зробив висновок про те, що в той час, як відбувається економічна інтеграція в рамках НАФТА, «ця економічна інтеграція не веде слизькою дорогою відмови від національного суверенітету з боку канадських урядів»²³. Цей висновок залишається дійсним і сьогодні, оскільки Північноамериканська угода ніколи не означала відмову Канади від власного суверенітету. Торговельні спори між США та Канадою відбуватимуться й надалі всупереч чи у зв'язку з існуванням НАФТА, але ці розбіжності в будь-якому випадку стосуються інтересів країн. Як зазначає один із дослідників, «факт того, що два гравці є суверенними державами, необхідно вважати суто випадковим»²⁴.

На відміну від США і Канади, які володіють «конституційним суверенітетом», суверенітет Мексики впродовж багатьох десятиліть був «національним суверенітетом». В певному сенсі відмінності в суверенітеті трьох країн відображають фундамен-

тальні відмінності в їхніх політичних культурах, правових системах та рівнях розвитку. Теоретично концепція «національного суверенітету» стосується, як вже зазначалося раніше, контролю держави над діяльністю на національній території. Акцент у даному випадку робиться на контролі, й набагато менше уваги приділяється правовим аспектам і легітимності влади. З часів незалежності «питання суверенітету для Мексики зайняло другорядну роль у боротьбі за безпечну державу і легітимний уряд, який прийшов на заміну кастильській монархії. Політичний порядок узяв гору над політичними правами»²⁵. Мексика має конституцію, яка визнає суверенітет за народом, але до початку створення НАФТА існування так званого «народного суверенітету» в Мексиці було не більше ніж фікцією, яка забезпечувала легітимність державної влади і національного контролю. Мексиканський суверенітет історично був надзвичайно націоналістичним, оборонного та обмеженого типу, особливо у ситуації постійного протистояння віч-на-віч зі Сполученими Штатами, в якому Мексика втратила в дев'ятнадцятому сторіччі приблизно половину своєї національної території та продовжувала потерпати у двадцятому у вигляді численних інтервенцій з Півночі. «Національний суверенітет» служив не лише для захисту держави від іноземного втручання, але й захищав економічні еліти від іноземної конкуренції, а політичні — від міжнародного переслідування. Частина цієї протекціоністської позиції означала проведення зовнішньої політики, яка була б «протилежною американським інтересам» і представляла б «своєрідний щит для Мексики»²⁶. Саме з цієї причини Мексика була однією з небагатьох латиноамериканських країн, які відхилили ініціативу президента США Джона Кеннеді «Союз для прогресу» (1961). Мексика також відмовилась вступати до ГАТТ на початку 1980-х років і відхилила попередню пропозицію адміністрації Рейгана щодо створення Північноамериканського спільного ринку.

Мексиканський суверенітет був за своєю природою не лише захисним до зовнішнього світу, — він також мав авторитарний характер у плані контролю за власним населенням. Це вимагало «постійно сильної держави», яка з кінця 1920-х до 1990-х років повинна була забезпечуватись інститутом президентства, що представляв лише одну політичну партію. Однак економічна криза 1980-х років змусила офіційних урядових осіб звернутися до нової стратегії відкриття мексиканських ринків, що

також передбачало підписання угоди про зону вільної торгівлі в Північній Америці, а ця економічна переорієнтація вимагала абсолютно нової концепції суверенітету. Адміністрація президента Карлоса Салінаса де Гортарі до того ж заявляла, що постійно «міцна держава» не є обов'язковою для мексиканського суверенітету²⁷. У своєму першому щорічному звіті про стан нації в 1989 році К. Салінас критично відгукувався про «застарілий погляд, який змішує поняття бути прогресивними з поняттям бути державницькими... В Мексиці більше держави... означало меншу спроможність відповідати на соціальні потреби»²⁸. Суверенітет скоріше вимагає «постійної економічної конкурентоспроможності» на світових ринках, а «Мексика буде спроможна зміцнити свій суверенітет через сильну економіку», — підсумовував К. Салінас²⁹.

К. Салінас і його команда технократів вірили в те, що державний капіталізм, який тривалий час використовувався в якості мексиканської моделі розвитку, вже не є дієвим. Втручання держави було кодифіковано в статтях 25 і 26 мексиканської Конституції й, відтак, мексиканський «національний суверенітет» закладав основи і передбачав вирішальну роль для держави. З урахуванням історичного і глибоко вкоріненого мексиканського погляду на національний суверенітет ініціативи К. Салінаса де Гортарі з інтернаціоналізації економіки були своєрідним водорозділом для країни. НАФТА стала центральним елементом нової стратегії створення сильної мексиканської економіки і, очевидно, «міцнішого» суверенітету. Звичайно, опоненти економічної політики К. Салінаса на зразок К. Карденаса заявляли, що НАФТА і економічна відкритість спричинили «відмову Мексики від її суверенних прав»³⁰. У свою чергу, К. Салінас характеризував прихильників К. Карденаса як союзників тих, хто прагне ослабити національний суверенітет. Дехто переконував, що, обмежуючи доступ до інформації і свободу слова та нападаючи на опонентів НАФТА, називаючи їх зрадниками Мексики, К. Салінас відновлював традиції президентського авторитаризму³¹.

Нове радикальне визначення К. Салінасом мексиканського суверенітету стосувалося більшою мірою не суверенітету, а суверенних повноважень. Якщо мексиканська економіка стане міцнішою завдяки певній політиці, це не посилить правові основи суверенітету держави. Хоча, з іншого боку, це збільшувало

ресурси держави і посилювало її спроможність реалізовувати функціональні завдання, над якими суверенна держава мала повноваження. Таким чином, економічна стратегія президентської адміністрації не змінила правову базу суверенітету. Але на думку мексиканців, суверенітет залишався пріоритетним у їхньому занепокоєнні. «Занепокоєння починалося з тверджень, що Мексика віддає свої родовища нафти для задоволення інтересів Сполучених Штатів, поступається своїми регуляторними повноваженнями, необхідними для розробки програми розвитку, промислової та аграрної політики, а також правомірних переконань у тому, що Мексика завдяки НАФТА потрапляє під політичний і стратегічний вплив Вашингтона»³².

Тим не менше, ліберальні основи НАФТА в контексті визначення мінімальної економічної ролі держави порушували «дух, хоча не букву мексиканської конституції», «ставлячи під питання інтервенціоністську роль держави в економічній сфері і її регуляторні повноваження в торгівлі, правах власності та інвестиціях»³³. НАФТА поширила на Мексику права власності, що застосовувались у США у сферах інвестицій, послуг та інтелектуальної продукції. Це представляло собою значний відхід від статті 27 Конституції, яка проголошувала суверенну державу верховним арбітром прав власності³⁴. Змінюючи правові основи повноважень, НАФТА модифікувала перелік сфер, у яких держава мала правовий контроль, але все ж таки не зменшила її суверенітет.

Окрім суто технічних питань, НАФТА зробила потужний внесок у мобілізацію глибинних сил, зорієнтованих на політичні та соціальні зміни. Як зазначають експерти, торговельна політика невідворотно впливає на внутрішню політику, а в окремих випадках — навіть на політичну систему держави. К. Салінас намагався провести радикальні економічні реформи без запровадження політичних змін, але цей згубний шлях був ще більш ускладнений фактом його неоднозначної перемоги за дивних обставин на президентських виборах 1988 року. Отже, коли його команда прийшла до влади, першим постало питання її легітимності. Ці проблеми стали навіть частиною переговорного процесу щодо НАФТА, що проводився фактично найближчим оточенням президента з числа представників уряду і найважливіших секторів економіки.

Негнучкість політичної системи Мексики і поразка уряду в питанні надання дозволу для проведення дебатів з проблематики НАФТА стимулювали опонентів цього процесу до більш активних дій у питаннях демократизації, підзвітності уряду, відкритості політичних інститутів. Економічна відкритість часто започатковує процес політичної лібералізації, а у випадку з Мексикою, з початком переговорів щодо НАФТА розпочався процес ретельного вивчення практичних дій адміністрації президента і посилювався тиск з метою поглиблення інституційних реформ. К. Салінас намагався застосовувати чинники економічного зростання для посилення своєї легітимності, але НАФТА одночасно привернула більше уваги з боку міжнародного співтовариства до мексиканських виборів і питань захисту прав людини, що обмежило адміністративний вплив уряду і дозволило опозиції перемогти на виборах на початку 1990-х років.

Разом з тим, попередні вибори 1988 року, які довели популярність лівих сил, також привернули увагу Сполучених Штатів, які визнали важливість забезпечення економічної стабільності і сприяли процесу політичної лібералізації в Мексиці. Мексика також пішла на зближення зі Сполученими Штатами, уникаючи критичних зауважень на адресу адміністрації Дж.Буш-старшого за вторгнення в Панаму і надаючи підтримку північному сусідові у війні в Перській затоці.

Такі радикальні зміни в традиційній політиці Мексики гальванізували суспільство, змусивши К.Салінаса легітимізувати його нову відкритість і слідування у фарватері політики Сполучених Штатів. Нове визначення президентом суверенітету у поєднанні з історичною зміною курсу на зближення зі Сполученими Штатами і відданість НАФТА спочатку отримали прохолодну підтримку з боку мексиканського населення. У 1992 році 42% мексиканців думали, що пакт про вільну торгівлю принесе користь для країни, але в 1995 році підтримка населенням цієї організації впала до 20%³⁵. Через чотири роки громадська думка в Мексиці продовжувала демонструвати зниження популярності НАФТА і вже 43% мексиканців були переконані, що їхні батьки мали кращі стандарти життя 30 років тому³⁶. Важливо зазначити, що Мексика заплатила високу ціну за пристосування до нових умов після вступу НАФТА в дію. Але окремі події, які слідували за підписанням угоди про вільну торгівлю у Північній Америці, взагалі виявилися непередба-

чуваними. Не було випадковим збігом обставин повстання руху сепаратистів у провінції Чіапас у день офіційного початку діяльності НАФТА — 1 січня 1994 року. Лідери цього руху виступили проти лібералізації торгівлі в рамках угоди та перегляд статті 27 мексиканської Конституції, яка захищала комунальні земельні володіння.

Розпочалися політичні вбивства та масована втеча капіталів, які покинули країну наприкінці 1994 — на початку 1995 року, напередодні фінансової катастрофи. НАФТА тісно пов'язала США і Мексику, відтак адміністрація Б.Клінтона разом з МВФ домовились про надання спільного рятівного пакету допомоги загальним обсягом 50 млрд доларів для того, щоб врятувати мексиканську валюту песо і НАФТА. Поширилися думки про те, що оскільки президент Б.Клінтон був змушений рятувати Мексику, НАФТА заподіяла шкоди суверенітету США. В дійсності, НАФТА посилила взаємозалежність двох країн, але це жодним чином не позначилось на правових повноваженнях адміністрації США чи їхньому суверенітеті. Разом з тим, опитування громадської думки засвідчило, що більше 60% населення Мексики вірило, що прийняття фінансової допомоги від Сполучених Штатів несе загрозу мексиканському національному суверенітету³⁷. Хоча цього не трапилось, висунення жорстких умов з боку МВФ і уряду США стосовно використання наданої ними допомоги насправді звузило суверенні повноваження уряду, але Мексика беззаперечно залишалась суверенною державою.

Відкриваючи мексиканську економіку відповідно до положень північноамериканської угоди про вільну торгівлю, К. Салінас також відкрив мексиканське суспільство для неурядових організацій, які принесли інформацію, нові політичні цінності та підтримку внутрішньому політикуму. Його намір полягав у тому, щоб перебудувати суспільний уклад без широкої інформаційної кампанії, але уряд незабаром визнав, що «набагато складніше утримувати політичну стіну, коли руйнуються соціальні та економічні стіни»³⁸. Громадянське суспільство Мексики почало повільно розвиватись з кінця 1960-х років, але НАФТА і зміни початку 1990-х трансформували його конфігурацію, вперше в історії країни перетворивши його на потужну силу³⁹. Через свої зрослі міжнародні контакти громадянське суспільство Мексики і міжнародні неурядові організації почали чинити

тиск на державу, вимагаючи проведення серйозних політичних реформ у сферах охорони довкілля, прав людини та виборчого процесу. Оскільки міжнародна спільнота почала приділяти підвищену увагу до Мексики після її вступу до НАФТА, К.Салінас і його наступник Ернесто Седільо вже більше не могли ігнорувати такий тиск. Мексиканська держава розпочала перегляд стандартів своєї легітимності таким чином, щоб трансформувати суверенітет з «національного» в «конституційний», навіть якщо К. Салінас і Е. Седільо не визнавали цей процес.

Найбільш красномовним прикладом цієї зміни є схвалення Мексикою демократичних реформ. До створення НАФТА уряд Мексики відмовлявся приймати будь-який вид міжнародного втручання в її політичну систему. Коли Міжамериканська комісія з прав людини заявила, що Мексика повинна реформувати виборчу систему і практику проведення виборів, представник Мехіко відповів, що у випадку, коли якась держава дозволяє міжнародному органу визначати правомірність її виборчого процесу, «така держава перестає бути суверенною»⁴⁰. Він додав, що, висловлюючи судження щодо виборчого процесу, Міжамериканська комісія з прав людини втручається в суверенні справи держави⁴¹. Тим не менше ця ж комісія постановила, щоб мексиканський уряд беззастережно ратифікував усі договори Американської конвенції з прав людини, особливо у сфері виборчого права, й відтак на уряд було покладено відповідальність за забезпечення захисту цих прав. Зростаюче занепокоєння з приводу ситуації з правами людини в Мексиці змусило К. Салінаса в червні 1990 року, за кілька днів до зустрічі К. Салінаса з Дж. Бушем-старшим з приводу обговорення проблематики НАФТА, створити національну комісію з прав людини.

Недержавні організації продовжували чинити тиск, змушуючи прискорювати процес демократичних реформ і перегляд положень НАФТА. Групи із захисту навколишнього середовища вимагали від уряду більш жорсткого природоохоронного кодексу, в той час як демократичні організації почали заявляти про себе через створення широкої коаліції, відомої під назвою Громадянський альянс. Насправді мексиканське суспільство з допомогою міжнародної спільноти перетворювалось на важливого актора у відстоюванні своїх прав і змушувало державу переглядати умови суверенної легітимності. Президент Е. Седільо

висловився на підтримку традиційного «національного суверенітету», наголошуючи, що демократія не може бути нав'язана ззовні⁴². Одночасно, реагуючи на внутрішній і зовнішній тиск, виборчі реформи Е. Седільо дозволили провести більш справедливі вибори у 1997 і 2000 роках, що створило умови для отримання опозиційним кандидатом посади президента вперше за більш ніж 70-річний період історії цієї країни. Підриваючи так зване «імперіальне президентство» і зміцнюючи громадянське суспільство та зв'язок з міжнародним співтовариством, НАФТА сприяла створенню умов для поступового переходу до «виборчої демократії» в Мексиці, і в ході цього процесу вона зробила значний внесок у трансформацію суверенітету цієї держави.

Разом з тим варто наголосити, що інтеграція не може відбуватися без мінімального рівня інституціоналізації, яка за своєю природою є політичною і стосується питань суверенної влади. Як зазначає у своєму дослідженні Роберт Пастор, «проблема полягає в тому, яким чином співвідносити суверенітет з інтеграцією, об'єднати логіку політики та економіки»⁴³. НАФТА забезпечує правові рамки для збільшення торгівлі та інвестицій, але як форма інтеграції НАФТА є мінімалістом. Тобто на практиці НАФТА є зоною вільної торгівлі, яка передбачає лише усунення тарифних бар'єрів.

Навпаки, Європейський Союз є економічним союзом, де члени мають спільні стандарти й надзвичайно скоординовані економічні та соціальні політики, зокрема фіскальну, промислову, регіональну і монетарну, що спричинило запровадження спільної валюти⁴⁴. Якщо врешті-решт ЄС перетвориться на «політичний союз», що теоретично є його наміром, буде неможливо говорити про його членів як суверенні держави, оскільки вони матимуть спільну зовнішню і оборонну політику, що по суті означатиме делегування суверенних повноважень наднаціональним інститутам.

Як форма інтеграції НАФТА жодним чином не є схожою на ЄС. Але і умови у Північній Америці значно відрізняються від умов у Європі. НАФТА є організмом, який розвивається, і це означає, що її розширення і поглиблення продовжується. Поглиблення може означати, наприклад, запровадження єдиних стандартів у таких сферах, як охорона здоров'я, трудові відносини, охорона довкілля, що, у свою чергу, теоретично змінює ситуацію з суверенними правами членів торговельного бло-

ку. Розширення апріорі означає збільшення кількості сфер, включених до угоди про членство. Але у будь-якому випадку, це не зменшить обсяг суверенних владних повноважень її членів.

Й нарешті, те, як НАФТА впливає на державний суверенітет, залежить від правових повноважень її інститутів, або так званого «регуляторного режиму». Наприклад, механізми вирішення спорів у рамках НАФТА (глава 19) представляють собою перерозподіл регуляторних функцій (а не перерозподіл суверенних повноважень), який визначається набором правил, що однаковою мірою застосовуються до усіх трьох країн. Припустимо, що глава 19, яка впливає на окремі державні інститути й внутрішню практику, відрізняється у кожній країні. Навіть якщо НАФТА дозволяє представникам арбітражу, які не є громадянами США приймати рішення на шкоду інтересам США, механізм НАФТА не вимагає від Сполучених Штатів виконання такого рішення⁴⁵.

Три північноамериканські країни створили НАФТА як зону вільної торгівлі, не маючи інтересу до політичного союзу, який вимагав би створення у будь-якому вигляді регіональних інститутів із значними повноваженнями, включаючи механізми імplementації прийнятих у рамках угоди рішень. Члени НАФТА бажали запровадження чітких і зрозумілих правил для сприяння торгівлі та інвестиціям й мінімальних владних повноважень її регіональним інститутам. У зв'язку з підвищеною політичною чутливістю до питань суверенітету жоден із членів не розглядав можливості щодо створення сильного органу судочинства, наприклад, на зразок тих, що існують в об'єднаній Європі. Якщо б хтось намагався його створити, це могло б підняти низку важливих питань конституційного характеру у кожній з трьох країн. Сполучені Штати особливо критично ставляться до створення наднаціональних владних органів, але і Мексика також перебуває в опозиції до заснування подібних регіональних інститутів⁴⁶.

Враховуючи, що діяльність НАФТА головним чином поширюється на сфери торгівлі та інвестицій і стосується приватних акторів (ТНК), її регуляторний режим завжди був чітким і прозорим для того, щоб створити для потенційних інвесторів і торговельних компаній стабільні умови в усіх трьох країнах. Існують також жорсткі вимоги до правил і процедур ведення бізнесу в рамках НАФТА з боку законодавчих органів США

і Канади, оскільки вони є підзвітними перед приватними секторами своїх країн. Недержавні організації також чинять тиск на законодавчі органи з метою забезпечення чітких і прозорих правил для діяльності акторів громадянського суспільства. Тип «конституційних суверенітетів» у США та Канаді здійснює вплив на природу, тип правил і регулятивні механізми, які були схвалені НАФТА, бо вони мають узгоджуватись з потребами внутрішнього політичного життя членів інтеграційного об'єднання.

Особливим є також і рівень зобов'язань, визначених угодою. Оскільки Сполученим Штатам вдалося домогтися поступок від Канади та Мексики, США мали інтерес до забезпечення достатньо високого рівня зобов'язань щодо виконання правил і умов угоди, які б служили для захисту інтересів власних інвесторів. Подібним чином Канада і Мексика прагнули обмежити націоналістичні наміри США, роблячи все можливе для забезпечення виконання передбачених угодою зобов'язань сторін. Однак рівень зобов'язань в рамках НАФТА є нижчим, ніж у ЄС, де «держави-члени заключають домовленості, з яких вони не можуть вийти»⁴⁷. Навпаки, НАФТА дозволяє своїм членам виходити з угоди, що відображає намір її творців не обмежувати суверенітету її членів.

Подібна гнучкість НАФТА, що відображає чутливість її членів у питаннях збереження національного суверенітету, спричинила відсутність «регіонального врядування», яке в кінцевому рахунку може унеможливити розвиток регіональних політичних інститутів або розширення угоди на інші країни. З урахуванням сильних суверенних інстинктів її членів, так само як і відсутності у них політичної мотивації до створення наднаціональних органів управління, складно уявити значний прогрес у сфері політичної інтеграції НАФТА чи значному делегуванні політичних владних повноважень її регіональним інститутам. П'ятнадцятирічний досвід діяльності блоку засвідчив, що Сполучені Штати надають перевагу двостороннім зв'язкам з Канадою і Мексикою у рамках НАФТА. З одного боку, такий «інституційний дефіцит» у Північноамериканському співтоваристві може служити ефективним засобом для захисту суверенітету його членів, з іншого — створювати проблеми у сферах регулювання та контролю транскордонних потоків, будь-то торгівля, інвестиції, міграція, наркотики, зброя чи забруднення

навколишнього середовища. На певному етапі розвитку торговельного блоку нерегульовані потоки можуть сприяти розвитку нових регіональних регуляторних механізмів, що може призвести до «багаторівневої інституційної влади» на зразок існуючої в даний момент у Європі. Наявність кількох регуляторних інститутів уздовж американсько-мексиканського і американсько-канадського кордонів вказує на те, що окремі форми багаторівневих інституційних владних органів уже починають зароджуватися. Якщо такі органи не з'являться в майбутньому, будуть знівельовані не лише економічні переваги НАФТА, а й політичні та соціальні наслідки цього процесу.

Хоча суверенітет часто пов'язаний з дебатами щодо важливості НАФТА, значна частина цієї дискусії помилково змішує поняття суверенітету з національним контролем і спроможністю держави його здійснювати. Суверенітет відноситься до юридичних прав чи легітимних владних повноважень приймати рішення, які скеровують внутрішні та зовнішні відносини держави. Ця легітимна влада має як внутрішній, так і міжнародний виміри, які взаємодіють між собою і знаходяться у постійному розвитку.

В рамках НАФТА три північноамериканські країни значною мірою модифікували відносини одна з одною. Прикордонний контроль був послаблений, торговельні та інвестиційні правила стали жорсткішими, основні напрями розвитку у сферах охорони навколишнього середовища, трудових відносин і навчальних програм чітко прописані. Усі три країни віддали частину контролю над внутрішнім ринком на додаток до послаблення ефективності їхніх інструментів реалізації політики. Це завжди відбувається, коли країни підписують торговельні угоди. Але взаємозалежність не обов'язково означає втрати або здобутки для суверенітету. Стверджувати, що США, Канада і Мексика є «більш» або «менш» суверенними після підписання ними Північноамериканської угоди про вільну торгівлю означає помилково розуміти значення суверенітету, як набору юридичних правил. Суверенітети США і Канади взагалі не зазнали якихось змін після їхнього приєднання до НАФТА. Ніяких обов'язкових юридичних норм не було запроваджено в рамках угоди, яка послаблювала б або посилювала суверенні владні повноваження її членів.

Разом з тим НАФТА мала значний вплив на суверенітет Мексики, сприяючи трансформації внутрішніх стандартів легітимності в країні та посилюючи важливість міжнародних стандартів. Хоча останнє представляє собою певні зміни в природі суверенітету держави, в цілому також не означає його збільшення чи зменшення. Такі зміни можна описати як трансформацію з «національного суверенітету» до «конституційного суверенітету».

Чи вдасться Мехіко й надалі підтримувати цей процес конституційного розвитку — покаже час. НАФТА створила значні переваги для всіх її членів, але разом з тим вона змусила країни заплатити певну ціну й за пристосування до нових реалій. Найбільшою мірою це стосується міграції, злочинності, складнощів по обидві сторони американсько-мексиканського кордону. Відсутність чітко визначеного наднаціонального органу управління НАФТА свідчить на користь того, що три суверенних держави продовжуватимуть володіти своїми традиційними правовими повноваженнями, але «інституційний дефіцит» також означає, що буде складно вирішувати спільні проблеми, особливо вздовж кордонів.

Хоча пріоритет США, Канади і Мексики полягав у збереженні власних суверенітетів і їм вдалося це забезпечити досить ефективно, відсутність постійно діючих консультативних механізмів між трьома країнами є слабким місцем НАФТА⁴⁸. Чутливість у питанні забезпечення суверенітету була важливою характеристикою розвитку НАФТА й надалі відіграватиме важливу роль у її еволюції. Подальша доля так званого інституційного дефіциту залежатиме від того, чи цінуватимуть члени НАФТА власний національний суверенітет вище, ніж можливості спільного розв'язання проблем, з якими вони стикатимуться в майбутньому.

¹ See: Leadership matters: international treaty ratification in Canada and the United States. — GOLIATH: Business Knowledge on Demand / <http://goliath.ecnext.com>.

² See: *Deudney Daniel*. The Philadelphia System: Sovereignty, Arms, Control, and the Balance of Power in the American States-Union, Circa 1787–1861 // International Organization. — 1995. — Issue 49. — No 2. — P. 197–200.

³ See: *Sirota David*. Was Ross Perot Right? // Truthdig: A Progressive Journal of News and Opinion / <http://www.truthdig.com>.

- 4 *Nader Ralph*. Free Trade and the Decline of Democracy // The Case against Free Trade: GATT, NAFTA, and the Globalization of Corporate Power. — Earth Island Press: San Francisco, CA, 1993. — P. 1–12.
- 5 See: *Gruben William, Welch John*. Is NAFTA More Than a Free Trade Agreement: A View from the United States // *Victor Bulmer–Thomas, Nikki Craske and Monika Serrano*. Mexico and the North American Free Trade Agreement: Who Will Benefit? — New York: St. Martin's Press, 1994. — P. 177–202.
- 6 *Sanchez Roberto*. NAFTA and the Environment // *Victor Bulmer–Thomas, Nikki Craske and Monika Serrano*. Mexico and the North American Free Trade Agreement: Who Will Benefit? — New York: St. Martin's Press, 1994. — P. 95–118.
- 7 *Carranza Mario*. Neighbors or Partners? NAFTA and the Politics of Regional Economic Integration in North America // *Latin American Politics and Society* — 2002. — Issue 44. — No 3. — P. 141–157.
- 8 *Avery William*. Domestic Interests in NAFTA Bargaining // *Political Science Quarterly*. — 1998. — Issue 113. — No 2. — P. 282–305.
- 9 *Reich Robert*. The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21-st Century Capitalism (Paperback). — New York: Alfred A. Knopf, 1991. — P. 331.
- 10 *Krugman Paul*. Competiveness: A Dangerous Obsession // *Foreign Affairs*. — 1994. — Issue 73. — No 2. — P. 28–44.
- 11 *Weintraub Sidney*. NAFTA and U.S.Economic Sovereignty // *Joyce Hoebing, Sidney Weintraub, M. Delal Baer*. NAFTA and Sovereignty: Trade–Offs for Canada, Mexico, and the United States. — Washington, D.C.: CSIS, 1996. — P. 149.
- 12 Industry Canada: Trade Data Online for 1990 / <http://www.ic.gc.ca>.
- 13 *Rugman Alan*. North American Economic Integration and Canadian Sovereignty // *M.Delal Baer, Sidney Weintraub*. NAFTA Debate: Grappling with Unconventional Trade Issues. — Boulder, Colorado: Lynne Rienner, 1994. — P. 113.
- 14 *Smith Murray*. Canada and Economic Sovereignty // *Joyce Hoebing, Sidney Weintraub, M. Delal Baer*. NAFTA and Sovereignty: Trade–Offs for Canada, Mexico, and the United States. — Washington, D.C.: CSIS, 1996. — P. 39–68.
- 15 *Robert Maryse*. Negotiating NAFTA: Explaining the Outcome in Culture, Textiles, Autos, and Pharmaceuticals. — Toronto: University of Toronto Press, 2000. — P. 47.
- 16 *Thompson John*. Canada's Quest for Cultural Sovereignty // *Stephen J. Randall*. North America without Borders: Integrating Canada, the United States and Mexico. — Calgary: University of Calgary Press, 1992. — P. 270.
- 17 *Ibid.*
- 18 *Robert Maryse*. Negotiating NAFTA... — P. 93.
- 19 *Op. cit: Thompson John*. Canada's Quest for Cultural Sovereignty // *Stephen J. Randall*. North America without Borders: Integrating Canada, the United States and Mexico... — P. 277.
- 20 *Ibid.* — P. 282.
- 21 *Rugman Alan*. North American Economic Integration and Canadian Sovereignty // *NAFTA Debate*... — P. 111–113.
- 22 *Ibidem.* — P. 114.
- 23 *Smith Murray*. Canada and Economic Sovereignty // *Joyce Hoebing, Sidney Weintraub, M. Delal Baer*. NAFTA and Sovereignty ... — P. 66.
- 24 *Stairs Denis*. The Canadian Dilemma in North America // *Joyce Hoebing, Sidney Weintraub, and M. Delal Baer*. NAFTA and Sovereignty... — P. 30.
- 25 *Knight Franklin*. The State of Sovereignty and the Sovereignty of States // *Alfred Stepan*. Americas: New Interpretative Essays. — New York: Oxford University Press, 1992. — P. 17.

- ²⁶ *Pastor Robert and Jorge Castaneda. Limits to Friendship: The United States and Mexico.* — New York: Alfred A. Knopf, 1988. — P. 192.
- ²⁷ *Salinas de Gortari Carlos. Ideas y compromisos.* — Mexico City: National Executive Committee of the Institutional Revolutionary Party, 1988. — P. 123–128.
- ²⁸ *Salinas de Gortari Carlos. Primer Informe de Gobierno 1989.* — Mexico City: Presidencia de la Republica, 1989. — P. 13, 18.
- ²⁹ Op. cit: *Pastor Robert. Post-Revolutionary Mexico: The Salinas Opening // Journal of International Studies and World Affairs.* — 1990. — Issue 32 (fall). — P. 19.
- ³⁰ *Cardenas Cuauthemoc. Misunderstanding Mexico // Foreign Policy* — 1990. — Issue 78 (spring). — P. 117.
- ³¹ *Aguilar Zinser Adolfo. Is There an Alternative? The Political Constraints on NAFTA // Victor Bulmer-Thomas, Nikki Craske, Monika Serrano. Mexico and the North American Free Trade Agreement: Who will benefit?* — New York: St. Martin's Press, 1994. — P. 124.
- ³² Ibid. — P. 123.
- ³³ *Erfani Julie. The Paradox of the Mexican State: Rereading Sovereignty from Independence to NAFTA.* — Boulder, Colorado: Lynne Rienner, 1995. — P. 177.
- ³⁴ *Schlefer Jonathan. History Counsels «No» on NAFTA.* — New York Times. — 1990. — June 12. — F11.
- ³⁵ TLC: Un balance en la opinion publica. — Este Pais. — 1996. — No 58. — P. 29.
- ³⁶ Wall Street Journal. — 1999. — July 26.
- ³⁷ Reforma. — 1995. — January 30.
- ³⁸ *Pastor Robert A. Integration with Mexico: Options for U.S. Policy.* — New York: Twentieth Century Fund. — P. 24.
- ³⁹ *Bilello Suzanne. Mexico: The Rise of Civil Society // Current History.* — 1996. — Issue 95. — No 598. — P. 82–87.
- ⁴⁰ OAS General Assembly, 1990 / www.oas.org.
- ⁴¹ Ibid.
- ⁴² Op. cit: *Gonzales Guadalupe, Haggard Stephen. The United States and Mexico: A pluralistic Security Community? // Adler Emmanuel, Barnett Michael. Security Communities.* — New York: Cambridge University Press, 1998. — P. 316–317.
- ⁴³ *Pastor Robert A. Integration with Mexico: Options for U.S. Policy...* — P. 105.
- ⁴⁴ *Peterson John. The European Union: Pooled Sovereignty, Devided Accountability // Political Studies.* — 1997. — Issue 47. — P. 559–578.
- ⁴⁵ *Abbot Frederick M. Integration without Institutions: The NAFTA Mutation of the EC Model and the Future of the GATT Regime // American Journal of Comparative Law.* — 1992. — Issue 40. — P. 917–948.
- ⁴⁶ Ibid. — P. 931–932.
- ⁴⁷ *Abbot Frederick M. NAFTA and the Legalization of World Politics: A Case Study // International Organization.* 2000. — Issue 54. — No 3. — P. 519–547.
- ⁴⁸ *Carranza Mario. Neighbors or Partners? NAFTA and the Politics of Regional Economic Integration in North America // Latin American Politics and Society.* — 2002. — Issue 44. — No 3. — P. 141–157.

Сергій Шергін,

*доктор політичних наук,
професор, завідувач кафедри
глобальних і регіональних
систем Дипломатичної
академії України при МЗС
України*

Микола Фесенко,

*кандидат політичних наук,
старший науковий співро-
бітник Інституту світової
економіки і міжнародних від-
носин НАН України*

БАГАТОВИМІРНІСТЬ ВЗАЄМВІДНОСИН ТНК І ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ФІНАНСОВО- ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Синтез досягнень державоцентричної та транснаціональної парадигм, який проводився в контексті сучасного етапу фінансової глобалізації, довів зростаючий вплив недержавних акторів на світову економіку в цілому та інститут держави-нації зокрема. За допомогою інтерпарадигмального та міждисциплінарного синтезу економічних та політичних наук у статті визначаються обставини, що впливають на суперечливі відносини між головними суб'єктами міжнародної системи, аналізуються соціально-економічні та політичні наслідки їх функціонування на світогосподарську систему. Уявляється важливим з'ясувати питання, під дією яких чинників держава як інститут сама позбавляє себе важливих функцій і пріоритетного місця в міжнародній системі на користь транснаціональних гравців. Не менш важливою є оцінка масштабності процесів транснаціоналізації світової економіки, а також визначення їх стану та перспектив подальшого розвитку в найближчому майбутньому.

Відсутність наукової інтерпретації закономірностей керування подіями і процесами в міжнародному середовищі та динамічні зміни в міжнародно-політичній, соціально-економічній, науково-технологічних сферах суспільного життя сучасності актуалізує пошук об'єктивних причин постійних змін у міжна-

родній системі. Серед структуроутворюючих учасників міжнародної системи досліджується передусім діяльність ТНК і держави.

Зазначимо, що вчених, які підтримують транснаціональну парадигму, ідентифікують як «глобалістів». Резюмуючи їхню наукову аргументацію, зазначимо, що в цілому транснаціональні актори кидають виклик інституту держави-нації і сприяють розмиванню її суверенітету. Діяльність транснаціональних акторів на відміну від держави може обмежуватися часом та відповідальністю, що дає їм поштовх для динамічнішого розвитку. Натомість прихильники державоцентричного підходу наполягають на тому, що держава продовжує бути головним учасником міжнародної системи і регламентує діяльність усіх інших міжнародних акторів. Відповідно, вчені, які підтримують цю позицію, відомі як «скептики».

Дискурс між скептиками і глобалістами з приводу того, хто стає впливовішим — ТНК чи держава, уможливорює визначення реального стану проблеми і з'ясування перебігу подій щодо їхніх майбутніх взаємовідносин. Узагальнення відповідних парадигм показує, що за умов невизначеності трансформаційних процесів деякі висновки обох наукових напрямів мають рацію. Тому вбачається доцільним представити синтез основних наукових досягнень, які відповідають динаміці змін у міжнародному середовищі сьогодення і принагідно розкривають суперечності фінансової глобалізації.

Наслідки взаємовідносин *ТНК і держави* відчуваються на всіх рівнях міжнародної системи і вимірюються багатьма аспектами. Аналіз наукової літератури дозволяє зробити узагальнення впливу цих суперечливих взаємовідносин на кожний актуальний аспект світової економіки і міжнародних відносин. Дослідження соціально-економічних, політичних, науково-технічних та прогностичних аспектів функціонування двох основних учасників міжнародної системи — держави і ТНК в контексті з'ясування впливу державного та транснаціонального компонентів на сутнісні аспекти трансформації міжнародної системи уявляється актуальним і практичним завданням.

Відтак проблематика дослідження сконцентрована в межах таких напрямів: економічний вимір взаємовідносин *ТНК і держави*; політичний вимір взаємовідносин *ТНК і держави*; гео-економічний вимір діяльності транснаціональних корпорацій

у трикутнику *ТНК–держава–США*; соціальний та культурний виміри взаємовідносин *ТНК–держава*; правовий вимір взаємовідносин *ТНК–держава*; статистичні показники діяльності ТНК; позитивні та негативні наслідки діяльності *ТНК*; науково-технологічний та прогностичний виміри взаємовідносин *ТНК і держави*; *ТНК* в контексті глобального управління міжнародною системою.

Економічний вимір взаємовідносин ТНК і держави

Процеси глобалізації безпосередньо стосуються національної економічної політики, обмежуючи її можливості. Міжнародна економіка, що дедалі більш впливає на стан окремих країн, знаходиться поза юрисдикцією національних урядів, міністерств, центральних банків і їх економічної політики, а тому звичайні засоби цієї політики (в грошово-кредитній, бюджетній, податковій сфері, навіть у сфері трудового або антимонопольного законодавства) діють нині в ослабленій формі, а то й зовсім не працюють або призводять зовсім не до тих результатів, на які були розраховані. Міжнародні фактори знижують ефективність державних рішень і заходів, здійснюваних в національних рамках. Чим ширше розгортаються процеси глобалізації, тим сильніше відчувається ця суперечність. Експансіоністська діяльність ТНК виявляється в тому, що вони представляють собою певну форму більш загальної тенденції, тобто прагнення капіталу до зовнішньоекономічної експансії. ТНК як міжнародна монополія є показником того, що рівень концентрації капіталу і виробництва переріс національні межі, і вони стали займати лідируючі позиції не тільки в національній, а й у світовій економіці. Виробництво і продаж здійснюються в рамках юрисдикції кількох національних держав, де головне управління знаходиться в одній країні, а субсидії, які утворюються в ТНК, мають накопичення в різних валютах, що мінімізує їхній ризик. Хоча курси валют регулюються на урядовому і міжурядовому рівнях, найбільшою мірою від валютних ризиків захищені підприємства ТНК. Одне з головних напрямів діяльності ТНК — вивезення капіталу. Формами вивозу капіталу є прямі й портфельні інвестиції, а також позики і кредити. Транснаціональні корпорації здійснюють свої капіталовкладення переважно для реалізації довгострокових цілей. Вони часто-густо перекидають величезні

фінансові ресурси з одного регіону земної кулі в іншу, що може дестабілізувати фінансові ринки в окремих регіонах. Не можна забувати, що ТНК — це прямі інвестиції, вкладені в багаторічні проекти. Тому їх діяльність може бути оцінена як переважно сприятлива для стабілізації світових ринків капіталу. Адже це великі компанії, яким потрібне стабільне господарське середовище, у тому числі фінансове.

Розглядаючи валютно-фінансові аспекти функціонування ТНК, слід зазначити, що найбільший вплив ТНК має на світовий кредитний ринок і ринок акцій. Вони не тільки активно використовують євродолари як позичальники, але й нарощують їхні резерви, будучи найбільшими власниками депозитів. Що стосується світового ринку акцій, то більшість головних компаній на фондових біржах — це ТНК. Продаючи на іноземних фондових ринках свої акції, випускаючи свої єврооблігації і вдаючись до єврокредитів, ТНК за рахунок цих фінансових джерел можуть фінансувати значну частину своїх капіталовкладень. Транснаціональні корпорації перетворилися в найбільш активних учасників світового фінансового ринку. Взаємовідносини ТНК і держави позначаються тим, що однією з надзвичайно складних і суперечливих проблем є проблема взаємовідносин ТНК з національними урядами. Система відносин між державою і ТНК являє собою діалектичну єдність протиріч. З одного боку, ТНК є важливим інструментом зовнішньоекономічного і зовнішньополітичного впливу, і держава не може не використовувати це в інтересах свого панування на світовій арені. З іншого — єдність інтересів не виключає наявність протиріч. Держава постійно намагається запровадити контроль над вивезенням капіталу, товарів, технологій. ТНК, здійснюючи свою стратегію одержання довгострокових прибутків, впливають на економічну кон'юнктуру країни базування або країни, що приймає, і в результаті вступають у протиріччя з визначеними засобами державного регулювання економіки.

Тріадизація світової економіки у вигляді трьох основних блоків, а саме Європи, Азійсько-Тихоокеанського регіону і Америки, кожен з яких має свій центр і периферію, має тенденцію до економічної та фінансової взаємозалежності в межах кожної з трьох зон, яку зумовлює їхня інтеграція. Цей процес посилює дедалі ширша регіоналізація, від формальних структур Північноамериканської зони вільної торгівлі (НАФТА), Азій-

сько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС), Спільного ринку країн південного конусу (МЕРКОСУР), Асоціації країн Південно-Східної Азії (АСЕАН) тощо.

Сьогодні поки ще зарано говорити, що корпорації правлять світом. Принаймні найвпливовіші уряди лишаються вагомою ринковою силою, що має справу з багатонаціональними компаніями, оскільки їм потрібен доступ до життєвих ресурсів місцевих економік і національних ринків. Просте порівняння багатонаціональних корпорацій і держав (при цьому беруться до уваги обсяги продажу і ВВП відповідно) може ввести в оману. Справжні виміри економічної сили багатонаціональних корпорацій (розраховані як обсяги доданої вартості та ВВП) показують, що жодна з них не входить до списку найбільших економік у світі. Здебільшого провідними економічними гравцями у світовій економіці лишаються держави. Національні уряди, головним чином, є винятковим джерелом ефективною та легітимною влади в управлінні світовою економікою і водночас головними агентами економічної координації і регуляції на міжнародному рівні.

Національні уряди і далі грають чільну роль в управлінні світовою економікою, бо тільки в них є формальна політична влада, яка дозволяє регулювати економічну діяльність. Позаяк більшість держав нині залежить від мінливого рівня торговельних і фінансових потоків, намагаючись зміцнити економічне зростання, дедалі ясніше проступають кордони, які обмежують автономність і незалежність національних економік, особливо в демократичних країнах. Якщо не брати до уваги те, що економічна взаємозалежність неминуче руйнує автономію або незалежність національної економіки, можна стверджувати, що вона, з іншого боку, розширює потенціал багатьох держав. Відкритість світових ринків, як зауважують чимало економістів, гарантує значно більші можливості для тривалого економічного зростання. Як показує досвід східноазійських «тигрів», глобальні ринки гармонійно співіснують із сильною державною владою¹.

Легітимність держави ставиться під питання тому, що зі зростанням регіональної та глобальної взаємозалежності держави не можуть надавати ключові послуги своїм громадянам без міжнародного співробітництва. Але навіть цього аргументу може бути недостатньо перед збільшенням кількості глобальних проблем — від глобального потепління до непостійності світових фінансових ринків, що може звести нанівець політичне регулювання (про це свідчить нинішня світова фінансово-

економічна криза). Глобалізація позбавляє держав можливості самостійно діяти для досягнення цілей у внутрішній та зовнішній політиці: роль влади і територіально-національної держави трансформується. Глобальне виробництво, яке забезпечують багатонаціональні корпорації, помітно переважає рівень світового експорту й охоплює всі найрозвинутіші регіони світу. Структури сучасної економічної глобалізації сплели міцну сітку навколо найбільших світових регіонів, тому долі їхніх економік щільно переплелися між собою. Хоча глобальна економіка не може бути інтегрованою такою ж мірою, як найпотужніші національні економіки, тенденції, як твердять глобалісти, яскраво демонструють рух у бік дедалі сильнішої інтеграції всередині регіонів і між ними. Якщо ХХ століття демонструвало глобальне поширення індустріального капіталізму, то завершував його постіндустріальний.

У добу інтернету капітал (як виробничий, так і фінансовий) звільнився від національних і територіальних обмежень, тоді як ринки набули глобального поширення в таких масштабах, що внутрішній економіці постійно доводиться пристосовуватися до сповнених конкуренції глобальних умов. Організаційним ядром цього нового капіталістичного порядку є багатонаціональна корпорація. За деякими оцінками, на багатонаціональні корпорації зараз припадає щонайменше 25% світового виробництва і 70% обсягу світової торгівлі, водночас обсяг їхніх продажів дорівнює майже половині світового ВВП. Вони охоплюють усі сектори глобальної економіки — від сировини до фінансів і виробництва, інтегрують і перебудовують економічну діяльність основних регіонів світу. У фінансовому секторі багатонаціональні банки найчастіше виступають головними акторами на глобальних фінансових ринках, граючи чільну роль в управлінні транзакціями та кредитуванням в глобальній економіці. Глобальний корпоративний капітал впливає на організацію, розміщення та розподіл економічної сили і запасів у сучасній глобальній економіці. Це зумовлює значну нерівність, оскільки вхідні потоки прямих інвестицій великою мірою концентрується у 30 країнах, на які припадає 95% (з них 59% — на тріаду Європа–США–Азія) всіх прямих інвестицій, хоча нині кількість країн-отримувачів значно більша, ніж раніше.

Економічна глобалізація щодалі уникає регулятивного впливу національних урядів, хоча водночас нинішні інституції гло-

бального економічного управління мають обмежений вплив. Тому держави щосили намагаються зберегти свою національну незалежність і відмовляються передати їм суттєву частину влади. За цих умов глобальні ринки є ефективними і без політичного регулювання, а економічна глобалізація може призвести до того, що світ стане неконтрольованим. Тому уряди не мають іншої альтернативи, ніж пристосуватися до сил економічної глобалізації. Крім цього, наявні багатосторонні інституції, такі як МВФ, Світовий банк і СОТ, підтримують і реалізують програми, які суттєво розширюють і поглиблюють вплив сил глобальних ринків на національні економіки.

У доповіді ООН про іноземні інвестиції роль ТНК і прямих іноземних інвестицій як основних компонентів глобалізації визначається таким чином: «Внаслідок все більш ліберальної політики і технологічних досягнень і під тиском конкуренції глобалізація дедалі більшою мірою формує сучасну світову економіку. Прямі іноземні інвестиції транснаціональних корпорацій грають зараз найважливішу роль в об'єднанні багатьох національних економік і створенні інтегрованої інтернаціональної виробничої системи виробничого ядра світової економіки, що глобалізується. Нинішній бум у сфері прямих іноземних інвестицій свідчить про зростаючу роль транснаціональних корпорацій у розвинених країнах і країнах, що розвиваються»².

Політичний вимір взаємовідносин ТНК і держави

Економічна потужність ТНК неминує спричиняє і їх вплив у політичній сфері, причому в глобальних масштабах. Корпорації починають функціонувати подібно урядам. Наприклад, американська ІБМ фактично являє собою цілу країну. У неї, як і в інших великих ТНК, є свої кадри дипломатів-співробітників, що займаються бізнесовими стосунками з національними державами. Її справжній електорат — це, звичайно, не американці загалом, а її акціонери. Сучасна економічна й політична карта світу виглядає як поєднання та переплетення звичайних держав і володінь транснаціональних корпорацій, причому кордони тих і інших не збігаються, і нарівні з відкритими або частіше прикритими, тліючими територіальними суперечками між державами йде безперервна боротьба між ТНК за сфери переважаючого впливу.

Держави та будь-які інтеграційні утворення їх самі сприяють діяльності ТНК, які за своїм походженням і місцем розташування пов'язані з певними національними інтересами. Держави впливають на діяльність ТНК і як члени МВФ, Світового банку, СОТ та інших міжнародних економічних інститутів. Міжнародні економічні інститути, своєю чергою, надають багатосторонню підтримку західним державам у фінансово-економічному супроводі їхньої політики, активно формують інституційні основи нового економічного ладу.

У минулому державна політика щодо ТНК не була явно пов'язана із загальною державною стратегією, тому що ТНК контролювали вкрай незначну частину економіки, і уряд вважав результати регулювання діяльності ТНК незначними. Сьогодні уряди змушені розглядати досягнення порівняльних переваг у галузі ресурсів, що знаходяться під їхньою юрисдикцією, як самостійну економічну ціль, надаючи все більшого значення як зовнішнім, так і внутрішнім інвестиціям. Це відбувається внаслідок зближення економічних структур країн. Крім того, ТНК стають дедалі незалежнішими у виборі місця розміщення своїх філій.

ТНК не обмежуються тільки фінансуванням яких-небудь політичних діячів. Їх найбільші власники самі входять до складу урядів і балотуються на посади глав держав. Так, ще в уряді Р. Рейгана кожний четвертий член був мультимільйонером. Більш того, багатьом із них були довірені державні посади в секторах економіки, в яких вони до призначення мали свої фінансові інтереси.

У контексті універсальної системи держав політичний реалізм розглядає державу як монолітний організм, головна мета якого полягає в підтриманні та захищенні національних інтересів. Якщо дещо спростити, реалістична позиція — це бачення держави як інструмента, який захищає національний і міжнародний порядок, вдаючись до використання національної сили. Щоб виживати і прогресувати, держави мають домагатися мети, перебуваючи у невизначеному й конкурентному середовищі. Відповідно, прихильники реалізму стверджують, що система суверенних держав сповнена анархізму. Він змушує всі держави проводити політику сили, щоб відстояти свої життєві інтереси, за відсутності верховного арбітра, який стежив би за моральною поведінкою і дотриманням міжнародних норм.

Розуміння цього посилює скептицизм стосовно твердження, що й у системі незалежних держав могли б завжди існувати справжня глобальна взаємодія та стабільні міжнародні домовленості. Цей скептицизм спирається на державоцентричну концепцію міждержавного порядку, в якому держави є головними акторами на світовій арені. А що на глобальну політику та господарську кон'юнктуру впливають й інші актори, то це відбувається у тих межах, що їх визначають і контролюють держави³.

Крім цього, міжнародні організації розглядаються або як неефективні, або як значною мірою супровідні, інакше кажучи, позбавлені автономної дієвої сили. Держава важить більше за будь-яку іншу політичну організацію.

Очевидно, що зараз йде боротьба різних регіонів за своє місце в глобалізованому світі. Ми стаємо свідками руйнації слабких держав, що поглинаються наддержавними утвореннями. Конфлікт периферійної держави з американською чи європейською ТНК наповнює міждержавний конфлікт «ТНК–держава» новим сенсом, де ТНК виступає не стільки самостійним гравцем, а, скоріше, агентом відповідної метрополії.

Геоелекономічний вимір діяльності транснаціональних корпорацій у трикутнику ТНК–держава–США

Так чи інакше, але розглядаючи таке важливе питання, як взаємодія ТНК–держава, неможливо обійти увагою США, які є найпотужнішим локомотивом розвитку людства і трансформації його соціально-економічної та політичної системи.

В жодному іншому місці ідеологія корпорацій не проявляється так чітко і ясно, як на Американському континенті. Масштаби США (територія і населення), а також імперська політика цієї країни призвели до того, що її корпорації розрослися до колосальних розмірів. Саме тому бажання корпорацій найбільш послідовно знаходять своє відбиття у політиці саме цієї країни. Ось тому НАФТА, що обіймає США, Канаду та Мексику, просунулась якнайдалі в напрямі заміни держав корпораціями. Глава 11 угоди про цю зону надає можливість корпораціям переслідувати судом держави, котрі, як вони вважають, своїм державним регулюванням завдають їм шкоди.

Центри всіх найбільших корпорацій розміщені у промислово розвинених країнах, хоча з розвитком світового господарства

пропорції змінюються. У 1971 році в реєстрі 100 найбільших наднаціональних корпорацій налічувалось 58 американських, але вже до 1993 року, за даними UNCTAD, відсоток США зменшився майже вдвічі. Констатується збільшення європейських і японських транснаціональних корпорацій. Однак, попри зменшення числа американських ТНК у переліку 100 найбільших транснаціональних корпорацій, в основі всіх рейтингів транснаціональних фірм усе ті ж американські компанії.

Національні інтереси США реалізуються шляхом експансії корпорацій у виробництві товарів і послуг. Прямі іноземні інвестиції розглядаються як основний інструмент, за допомогою якого США можуть підтримувати свої позиції на іноземних ринках. А закордонна експансія ТНК — це засіб підтримки американської домінуючої позиції у світовій економіці, що постійно розширюється, і насамперед у Західній Європі та Японії. Ця експансія вважається більш ефективною, ніж розширення експорту США. Таким чином, ТНК мають величезні можливості брати участь у політичних процесах не тільки в країнах базування, а й у країнах, що їх приймають. Держава грає важливу роль у становленні національних міжнародних корпорацій, на зустрічах і консультаціях між керівниками розвинутих держав питання підтримки і стимулювання ТНК займають значне місце.

Вважається також, що американські ТНК продовжують займати найвищу фінансову позицію у світі, що зміцнює американську глобальну військову і політичну міць. З цієї позиції вони розглядаються як важливий чинник американського економічного і політичного добробуту та глобального впливу. ТНК, своєю чергою, намагаються не допустити власної націоналізації або визначеного обмеження своєї діяльності в країнах перебування і потребують підтримки та захисту американського уряду. ТНК оцінюються також як провідники глобального економічного розвитку і механізм поширення американської вільної підприємницької системи. Починаючи з Плану Маршалла, ТНК приділялася роль посилення іноземних економік, протистояння комунізму і соціалістичним моделям економічного розвитку.

Новим феноменом є те, що США все частіше використовують міжнародні фінансові організації для захисту і безпеки своїх глобальних корпорацій. Тому доцільно говорити про своєрідний «трикутник» зростання інтересів: імперські держави — глобаль-

ні ТНК — міжнародні організації. При цьому особливу роль відіграє об'єднання великих ресурсів великих імперських країн і міжнародних фінансових організацій, які, по суті, стали глобальними міжнародними корпораціями⁴.

Соціальний та культурний виміри взаємовідносин ТНК–держава

Розсуваючи межі простору і часу завдяки моделям соціальної взаємодії, глобалізація сприяє появі нових форм транснаціональної соціальної організації. Але, незважаючи на послаблення інституту держави-нації, держава здається всеосяжною. Вона регулює умови життя, від контролю над повсякденною діяльністю до надання освіти, сприяння в охороні здоров'я тощо. Хоча незаперечним є визнання великих можливостей ТНК і їх вагової ролі, яка виявляється у вкладенні капіталу в національну економіку, взаємовідношення ТНК з урядами країн, де вони базуються, є вкрай суперечливими. ТНК застосовують різні способи тиску на державні уряди для зменшення імовірності інвестиційного ризику. В цьому контексті констатуємо тенденцію скорочення життєвого циклу бізнес-моделей, що змушує ТНК активно вести пошук їх нових варіантів. Лише при постійному їх оновленні ТНК може розраховувати на новий цикл зростання капіталу.

Наступним кроком в еволюції ТНК повинна стати тенденція до подальшої гуманізації їхньої діяльності, яка може бути провісником заміни держави ТНК. Розширення динамічної полісистемної бізнес-моделі за рахунок введення нового компонента — соціальної мотивації, який на відміну від інших безпосередньо взаємопов'язаний та прямо впливає на міграцію транснаціонального капіталу, повинен зробити прорив у взаємовідносинах між корпораціями і народом щодо місця їхнього базування. Прагнення ТНК гуманізувати наслідки своєї діяльності повинні зростати, відповідно до чого соціальна мотивація може порізно впливати на ефективність бізнес-моделі та її динаміку.

Як прояв змін у реальності люди відчують не тільки соціально-економічні й політичні зміни в їхньому житті, але також і в культурному. Стисло розглянемо цей аспект у контексті протистояння ТНК–держава.

Тривалий час упродовж історії більшість людей перебували в мережі локальних культур. Доки не з'явилися нації та націо-

нальні держави, більшість культурних контактів і взаємозв'язків були притаманними еліті або ж мали місцевий і обмежений рівень. Попри існування різноманітних форм націоналізму та його політичних цілей і того, що більшість національних культур мають не більш ніж 200-літню історію, ці нові політичні сили створили абсолютно нові форми взаємовідносин в сучасному світі — форми, які сьогодні виглядають настільки тривкими, що багато хто, якщо не більшість людей взагалі, вважають їх абсолютно природними.

Боротьба за національне самоусвідомлення і державність розгорнулася настільки широко, що скептики сумніваються, що остання може бути зруйнована транснаціональними силами і розвитком так званої глобальної масової культури зокрема.

Прихильники національної культури вказують, що не існує спільної об'єднаної пам'яті, спільної манери думати, ніякої «універсальної історії», в якій і завдяки якій всі люди можуть об'єднатись. Існує лише різноманітне поєднання політичних розумінь і систем, з якими доводиться боротися за виживання будь-якій глобальній ідеї. Розвиток національних держав і націоналістичних проєктів зробив інтенсивнішим формування культури та взаємодію в межах визначених кордонів. Розширення впливу європейських держав по всьому світові допомогло укріпити нові форми культурної глобалізації з інноваціями у сфері транспорту і зв'язку, особливо в галузі механічного транспорту і телеграфу. Ці технологічні новинки допомогли Заходу поширити світські філософські системи, які постали наприкінці XVIII — на початку XIX століття, особливо науку, лібералізм і соціалізм, для розширення і трансформування культурного контексту практично всіх суспільств на планеті.

Відмітимо, що безпрецедентність процесів транснаціоналізації в наш час, на думку деяких дослідників, доцільно для кращого розуміння порівняти з іншими історичними періодами. Так, наприклад український вчений С. Денисенко вважає, що не дивлячись на те, що в сучасній літературі особливості взаємодії «ТНК-держава» викладаються як щось нове, характерне лише для сьогодення, історія дає багато аналогічних прикладів. Держава завжди стикалася та взаємодіяла з мережевими організаціями. В Європі до Нового часу аналогами ТНК та «мережових структур» можна вважати Римсько-Католицьку церкву, чернечі ордени, масонські ложі, торгівлі та фінансові компанії. У

європейській історії є приклади, коли держава нищила мережеві структури (ліквідація тамплієрів, вигнання єзуїтів), але нема жодного прикладу перемоги ТНК над державою. Максимум чого могла досягнути мережева структура — це справляти сильний вплив на державу за рахунок інфільтрації своїх членів (масони, єзуїти) або корупції. І це засвідчує фундаментальну сутність цієї взаємодії: держава контролює територію, а мережева структура — функцію. Навіть якщо мережева структура вирішить ліквідувати державу, і якщо їй це вдасться, то вона буде вимушена взяти під контроль цю територію, тобто стати державою. Внаслідок цього держава може лише змінити форму чи устрій, але залишиться існувати як політичне утворення⁵.

Сучасна масова культура, можливо, не має соціального впливу, який можна було б порівняти з впливом попередніх культур, але інтенсивність, швидкість і обсяг глобальної культурної комунікації є сьогодні неперевершеними. За останні декілька десятиліть цінність культурного експорту та імпорту збільшилась у багато разів. Значна експансія спостерігається в галузі теле-, кіно і радіовиробництва. Національні телемережі втягнуті у щодалі гостріші міжнародні змагання за вплив на аудиторію і кількість користувачів мережі інтернет показово зростає з поширенням комунікаційних моделей через кордони. Дуже швидко, часто непропорційне розширення радіо, телевізійних, інтернет і супутникових технологій зробило можливим постійну передачу між великими регіонами світу. В результаті багато національних форм контролю за інформацією стали неефективними. У всьому світі люди, як ніколи раніше, залишаються беззахисними перед впливом цінностей інших культур⁶.

Глобальне домінування англійської мови створює лінгвістичну інфраструктуру (особливо в бізнесі, політиці, управлінні, науці й обчислювальній техніці), яка за своєю могутністю не поступається будь-якій технологічній системі поширення ідей та культури. Окрім того, на сучасну культурну глобалізацію сильно впливає те, що її впроваджують компанії, а не країни. Навіть ті держави, які намагаються застосувати політику закритих дверей щодо інформації і культури, знаходяться під загрозою цих нових процесів і технологій, отож, останні, швидше за все, трансформують соціально-економічне життя і в цих країнах. Культурні потоки трансформують політику в галузі національної ідентифікації громадян тієї чи іншої країни.

Таким чином, як ми бачимо, вплив ТНК позначається на всіх сферах сучасної життєдіяльності людини та суспільства. Тенденції розвитку ТНК свідчать про подальшу втрату державою свого значення та впливу на світову економіку і постійне зростання потужностей та кількості транснаціональних акторів.

Правовий вимір взаємовідносин ТНК–держава

Уявляється важливим розглянути питання, що пов'язане з правовим регулюванням діяльності ТНК, для більш глибокого розуміння еволюції взаємовідносин ТНК–держава в контексті досягнень міжнародного права як апогею справедливих і гуманістичних проявів сучасної світової цивілізації. Це дасть можливість з'ясувати, які кроки з просування і легітимізації транснаціональних структур зробила держава як інститут, що бере участь у розробці та практичному втіленні норм міжнародного права. До того ж ми зможемо зрозуміти, наскільки держава сама поступається чільним місцем в міжнародній системі ТНК, а також які вона для цього робить правові дії, котрі сприяють підвищенню статусу і експансії ТНК в бік її національно-територіального суверенітету.

Сучасні ТНК характеризуються досить самостійною і вагомою роллю в глобальній економіці та політиці. ТНК і національні держави зрівнюються за потенціалом та ступенем впливу. Але стурбованість викликає те, що сьогодні в рамках нового світового економічного порядку закладаються основи, які підтримують роль національних держав. Для боротьби проти цих тенденцій, як правило, пропонується створення транснаціональних політичних рухів та інститутів, достатньо впливових для обмеження влади транснаціональних корпорацій. Але слід мати на увазі, що джерелом могутності ТНК є союз і взаємодія їх із сильною та дієздатною національною державою, а відтак транснаціональні політичні рухи та інститути не здатні функціонувати ефективно самі по собі, без опори на національні інтереси національних держав, особливо тих, які для транснаціональних капіталів є об'єктом експансії й експлуатації⁷.

Отже, діяльність ООН з вироблення правил поведінки ТНК розпочинається у 1972 році, коли Економічна і Соціальна Рада ООН запропонувала Генеральному Секретарю ООН створити

групу з провідних економістів, завданням якої стало б отримання відповіді на питання, як діяльність ТНК впливає на розвиток світової економіки та на міжнародні відносини. У процесі роботи ця група перетворилася на Комісію ООН з транснаціональних корпорацій і поставила за мету розробку проекту Кодексу поведінки ТНК. У 1975 році на другій сесії Комісії було створено Міжурядову робочу групу з розробки проекту Кодексу стосовно пропозицій країн-членів ООН. Було вирішено, що Кодекс міститиме дві рівноправні частини: перша — діяльність ТНК, друга — взаємовідносини ТНК з урядами приймаючих країн.

Спочатку всі сторони погодилися, що держава має право націоналізувати чи експропріювати активи філій ТНК, які діють на її території. Передбачалося також, що держава повинна компенсувати ТНК заподіяні матеріальні збитки. Однак країни, що експортують капітал, підтримавши положення про право на націоналізацію активів ТНК, наголосили, що вона має здійснюватися лише в рамках міжнародного права з наступною швидкою і достатньо ефективною компенсацією. Своєю чергою, країни — імпортери капіталу висловили сумнів, що в цьому випадку застосовуються принципи міжнародного права.

Слід зазначити, що наступним важливим етапом у міжнародно-правовому регулюванні діяльності ТНК стало те, що країни, що розвиваються, на початку 90-х років пішли на поступки промислово розвинутим країнам, позаяк економічні та політичні умови, які на початку 70-х років давали можливість країнам, що розвиваються, вимагати від ТНК певних поступок, змінилися. Порівняно з 70-ми роками для більшості цих країн різко скоротилися темпи інвестицій ТНК. На думку Центру ООН з транснаціональних корпорацій, на цьому етапі країнам, що розвиваються, не слід акцентувати на негативних наслідках діяльності ТНК, оскільки тільки через закордонні інвестиції цих корпорацій слаборозвинуті країни можуть інтегруватися в світову економічну систему. У результаті зміни співвідношення сил у світі на початку 90-х років інтерес до прийняття Кодексу з боку промислово розвинутих країн ослабнув⁸.

Окремі держави самі по собі більше не можуть вважатися відповідними політичними формуваннями, які здатні розв'язати ключові політичні проблеми чи ефективно управляти широким набором державних функцій. Держава щодалі більше опиняєть-

ся у взаємозалежності регіональних і глобальних інституцій, які поширюються національними, міждержавними та транснаціональними силами, і не може більше сама визначати свою долю. Загроза суверенності виникає через те, що політичний авторитет держави витіснений і підірваний регіональними і глобальними структурами влади.

Відбулася суттєва зміна в масштабі та змісті міжнародного права, форми якого в ХХ столітті — від закону, що контролює війну, до права, яке визначає злочини проти людства, екологічні питання та права людини, створили компоненти, які можуть розглядатися як перші основи «космополітичного права», права, котре обмежує політичну владу окремих держав⁹.

Таким чином, держава сама робить все задля подальшого просування ТНК, що закріплюється нормами міжнародного права. Промислово розвинуті країни усвідомили, що за існуючої економічної ситуації переважна більшість країн неспроможна чинити істотний тиск на діяльність ТНК, яка значною мірою визначає не тільки конкурентоспроможність окремих галузей або країн, але й загальні контури сучасної і майбутньої світової економіки. Інтернаціоналізація веде до посилення взаємозв'язків усіх складових частин світового господарства, до глобалізації економічного розвитку, а ТНК виступають основною рушійною силою цього процесу.

Економічні показники діяльності ТНК

У контексті вищезазначеного акцентуємо увагу на деяких статистичних показниках, які принагідно демонструють усе зростаючу економічну значущість ТНК. Отже, на них припадає основна частина прямих іноземних інвестицій, вони контролюють до 40% промислового виробництва у світі, половину міжнародної торгівлі. На підприємствах ТНК щороку виробляється продукції на суму, що перевищує 6 трлн дол., на них зайнято близько 73 млн працівників, тобто кожний десятий у світі, крім сільського господарства, 500 найпотужніших ТНК реалізують 80% усієї виробленої продукції електроніки і хімії, 95% фармацевтики, 76% продукції машинобудування¹⁰.

Сьогодні статус ТНК мають понад 61 тис. корпорацій, які контролюють за межами своїх країн 900 тис. прямих іноземних

представництв, що на інвестиційному ринку становить близько 7 трлн дол.¹¹

За останні три десятиріччя кількість таких представництв зросла більш ніж у 7 разів (наприклад, у 1970 р. було зареєстровано лише 7 тис. таких компаній). Поряд з цим серед величезної кількості корпорацій панівну роль у світовій економіці відіграють лише 500 потужних ТНК, які реалізують 80% світової виробничої продукції електроніки і хімії, 95 — фармацевтики, 76% — продукції машинобудування. Найпотужніші 85 компаній контролюють 70% усіх іноземних інвестицій. П'ять найбільших ТНК здійснюють контроль над виробництвом понад половини загальносвітового обсягу товарів тривалого користування і стільки ж у галузях літакобудування, електронного устаткування, автомобілебудування та інших галузях виробництва високотехнологічної продукції. І лише дві-три західні компанії контролюють половину всіх світових телекомунікаційних мереж¹².

Досить різноманітною є галузева структура ТНК: 60% компаній зайняті у сфері виробництва, 37 — послуг і 3% у добувній промисловості і сільському господарстві¹³. Завдяки глибокій інтегрованості на міжнародних ринках, ТНК стають диктаторами економічної політики у світі. При цьому дуже часто інтереси компаній розходяться зі стратегією національного розвитку країн, в яких вони представлені. Філіали ТНК, що діють у різних країнах світу, є потужним економічним механізмом, який керується з країн базування компаній і практично обминає контроль національних держав. Це дає можливість вправно обходити національні законодавства з метою приховування доходів від оподаткування, направляючи їх з однієї країни в іншу.

Статистика свідчить, що в сучасній економіці транснаціональні корпорації мають надпотужні позиції. Половина експортних операцій США здійснюється американськими та іноземними ТНК, у Великій Британії цей показник становить 80%, у Сінгапурі — 90%¹⁴.

Про могутність ТНК в міжнародній системі, що постійно зростає, свідчить те, що ТНК сьогодні — це приблизно 60 тис. основних (материнських) компаній і 500 тис. їх закордонних філій. Вони все більше впливають на систему міжнародних економічних відносин і світову економіку загалом. Обсяг накопичених прямих іноземних інвестицій становить приблизно 3–4 трлн

дол., а обсяг продажу закордонних філій ТНК — 10 трлн дол. Продаж цих зарубіжних філій зростає на 20–30% швидше, ніж прямий експорт ТНК¹⁵.

Глобальні операції ТНК набувають безпрецедентних масштабів. За оцінками експертів ООН, у світі сьогодні нараховується 65 тис. ТНК із 850 тис. закордонних філій, на які припадає 1/10 світового ВВП та 1/3 світового експорту. Нині ТНК володіють 30% всіх виробничих фондів планети, здійснюють 80% торгівлі високими технологіями, контролюють понад 90% вивозу капіталу. Обсяги продажу групи 25 світових лідерів становлять понад 2 трлн дол. США на рік, а пересічно на одну ТНК — 81,3 млрд дол. Водночас їхні середньостатистичні активи перевищують 125,8 млрд дол., а чисельність працівників сягає 195 тисяч осіб. Додана вартість створена окремими компаніями (Exxon Mobile, General Motors, Ford Motors), перевищує валовий національний продукт кількох держав, узятих разом, а ринкова капіталізація сягає понад 300 млрд дол. США (General Electric)¹⁶.

ТНК контролюють до 1/2 світового промислового виробництва, 63% світової зовнішньої торгівлі, 80% патентів і ліцензій на нову техніку, технології і ноу-хау, 90% прямих іноземних інвестицій, 70% вільних валютних і ліквідних коштів. Під контролем ТНК перебуває 90% світового ринку пшениці, кави, кукурудзи, лісоматеріалів, тютюну та залізної руди; 85% ринку міді та бокситів; 80% чаю та олова; 75% бананів, натурального каучуку й сирої нафти¹⁷. Якщо подивитися на співвідношення обсягу обігу деяких великих ТНК і ВВП деяких держав, то стає зрозуміло, що на міжнародну економічну систему чинять більший вплив і є могутнішими деякі ТНК (див. таблицю 1).

Позитивні та негативні наслідки діяльності ТНК

Функції ТНК обмежуються часом і відповідальністю за наслідки своєї діяльності. Це негативно позначається на соціально-економічних аспектах розвитку держави їхнього перебування. За таких умов країни Півдня мають небагато шансів позбутися злиднів: економічна залежність лише посилюватиметься; прогнозований їхній подальший культурно-національний спад. Фактично можна казати про нову еру їх колонізації, на цей час ТНК. З цієї точки зору період деколонізації їх видався митте-

**Співвідношення обсягу обігу деяких великих ТНК і ВВП
деяких країн світу (1999 р.)**

Транснаціональна компанія	Річний обсяг обігу (млрд дол.)	Країна, що відповідає даним ТНК	Річний обсяг ВВП (млрд дол.)
Wal-Mart	119,3	Греція	119,1
Volkswagen AG	65,3	Нова Зеландія	65,0
Royal Dutch-Shell	171,6	Гонконг	171,4
IBM	78,5	Єгипет	75,5
Mitsubishi Corp.	128,9	ПАР	129,1
Sony	55,0	Чехія	54,9
GEC	90,8	Ізраїль	92,0
Elf-Aquitaine	43,6	Угорщина	44,8

Джерело: Problemes economiques. — 1999. — № 2.

вим. Капітал розвинених країн, який спрямовується в країни з нижчими витратами, буде максимально використовувати потенціал світової периферії.

Як вдало зауважив академік НАН України А. Пешко, завдяки своєму панівному становищу, ТНК знищують конкуренцію всередині країни, встановлюючи монопольні ціни і диктуючи умови, які зачіпають інтереси національних виробників. Останнім часом усе більше уваги приділяється проблемам, що можуть виникнути через активізацію ТНК на світовій арені з її впливом на національні економіки¹⁸.

З одного боку, глобальні монополії не задовольняють попит покупців, а самі формують «глобальний попит» і «глобальну пропозицію». Глобальний капітал породжує спекулятивні фінансові потоки, що руйнують економіку слабких держав і дестабілюють фінансові ринки навіть могутніх. Часто ТНК намагаються «обійти» закони (приховування прибутків, вивезення капіталу з однієї країни в іншу тощо). Негативним є встановлення монопольних цін, що дозволяють отримувати надприбутки за рахунок споживача. Відзначимо диктат лише їх власних умов, не зважаючи на інтереси держави, в якій вони перебувають.

З іншого боку, прихід іноземних компаній має позитивні наслідки, тому що завдяки інвестиціям створюються нові ро-

боці місця, а в країні, яка має високий рівень безробіття, відкриття нових виробництв дозволяє суттєво знизити соціальну напругу та запобігти трудовій міграції. Корпорації приносять нові технологічні розробки, прогресивні маркетингові стратегії, налагоджують і модернізують канали реалізації продукції. В таких нових методах організації діяльності і полягає «демонстраційний», «навчальний» ефект ТНК щодо національних компаній. Серед інших позитивних наслідків діяльності ТНК можна відзначити: позитивний вплив на пропозицію, вартість, якість та асортимент товарів та послуг; передачу технологій як матеріально-технологічної складової, так і «м'які» технології (знання, інформація, досвід, організаційні, управлінські, збутові навички); підвищення ефективності промислового виробництва; підвищення конкурентоспроможності секторів економіки та розвиток нових форм бізнесу; приріст ринкової частки країни у структурі світової торгівлі. Загалом позитивними рисами діяльності ТНК є те, що вони сприяють організації філій, дочірніх компаній в країнах, що розвиваються, і, відповідно, потребують збільшення зайнятості населення, наповнення ринку продукцією, збільшення податкових надходжень до бюджетів країни, де розміщена філія ТНК.

Науково-технологічний та прогностичний виміри взаємовідносин ТНК і держави

Додамо до вищезгаданого ще один фактор змін — науково-технічну революцію (НТР), яка є водночас і причиною, і наслідком усіх кардинальних глобалізаційних перетворень. Користуючись швидкими комунікаціями, політичні дії і прийняття рішень зв'язуються в комплексні мережі політичної взаємодії. Нації, люди та організації однаково пов'язані між собою завдяки новим комунікаціям, що виходять за межі державних кордонів. Цифрова революція в мікроелектроніці, інформаційних технологіях і комп'ютерній сфері встановила швидкісні зв'язки по всьому світові, які, коли поєднати їх із телевізійними, кабельними, супутниковими засобами комунікацій та сполученням реактивними літаками, радикально змінили природу політичної взаємодії.

Але не перебільшуючи наслідки НТР, зазначимо, що скептичні позиції вчених також мають рацію. На їх переконання, нові електронні мережі комунікацій та інформаційні технології,

які нині захоплюють світ, допомагають інтенсифікувати і відродити традиційні форми та витоки національного життя, підсилюючи їх вплив. Ці мережі, як було доречно відзначено, «уможливають міцнішу, тіснішу взаємодію між членами спільнот, які мають однакові культурні ознаки, наприклад, мову», і це надає новий стимул появі «етнічних спільнот і їхніх націоналізмів»¹⁹. Як аргументують скептики, з того, що нові комунікативні системи можуть створити доступ до систем, які від них відрізняються, випливає, що вони також генерують усвідомлення відмінностей — таких як безумовна відмінність стилю життя і системи цінностей. Боротьба за національне самоусвідомлення і державність розгорнулася настільки широко, що скептики сумніваються, що остання може бути зруйнована транснаціональними силами і розвитком так званої глобальної масової культури зокрема²⁰.

Сучасні тенденції розвитку ТНК пов'язані передусім з новими інформаційними технологіями, завдяки яким стали можливими організація «горизонтальних» ТНК і виникнення різноманітних мережевих, кластерних структур, де науково-технологічний обмін відбувається найбільш інтенсивно. Розвиток обчислювальної техніки і телекомунікацій уможливив миттєве переміщення коштів з одного національного ринку на інший. Поряд з безсумнівними перевагами такої мобільності капіталу її безпосереднім наслідком є нестійкість національних ринків цінних паперів.

Лідерами за показниками витрат на науково-дослідні й конструкторські роботи є транснаціональні корпорації, що сконцентровані в декількох високотехнологічних галузях, передусім, інформаційно-комунікаційних технологіях (Сіменс, ІБМ, Майкрософт, Інтел), фармацевтичній та біотехнологічній (Пфайзер). ТНК підвищують свої ключові компетенції за рахунок одержання доступу до стратегічних активів і нових технологій, придбання унікальних знань, навичок, поглиблення спеціалізації своїх наукових досліджень, зниження витрат, підвищення ринкової гнучкості, збільшення власної ринкової частки.

Аналізуючи вплив ТНК на міжнародну систему сьогодення, важливо спробувати екстраполювати їхню еволюцію та осмислити роль і місце їх у майбутньому. Тут слід відмітити — якщо процес глобалізації не буде призупинено, то світова економіка продовжить стрімко розвиватися. До 2020 року обсяг світової економіки збільшиться на 80% порівняно з показниками 2000-

го, а середній рівень доходу на душу населення зросте на 50%. Зрозуміло, що цикли піднесення і спаду, періодичні фінансові та інші кризи неминучі, але загальна траєкторія економічного росту буде позитивною.

Більшість країн світу, як розвинуті, так і ті, що розвиваються, виграють від зростання світової економіки. Азія може змінити Захід як основний центр економічного розвитку. Це обумовлено наявністю в цьому регіоні споживчих ринків, що швидко зростають, перетворенням все більшої кількості азійських фірм у ТНК і розвитком науки і технологій.

ТНК як важливі учасники світової політики стануть агентами розповсюдження новітніх технологій, інтегруючи світову економіку і забезпечуючи економічний прогрес у світі, що розвивається. В найближчі 15 років кількість ТНК у світі значно зросте, крім того, з'являться все більше корпорацій, які базуються в таких країнах, як Китай, Індія, Бразилія. І хоча Північна Америка, Японія і Європа, скоріш за все продовжать домінувати в міжнародних політичних і фінансових інститутах, глобалізація стане все менш орієнтована на Захід. До 2020 року в суспільній свідомості глобалізація буде асоціюватися з підйомом Азії, а не американізацією, як зараз.

Відтак, стрімке економічне зростання і процес глобалізації підсилюватимуть один одного. Глобалізація буде більше орієнтована на Азію. Азійські гіганти випередять західні економіки за темпами економічного зростання. Фінансові і грошово-кредитні потоки «переключаться» на Азію. Великі внутрішні ринки з високим споживчим попитом у країнах Азії стануть центром світового бізнесу і новітніх технологій. Азійська культурна ідентичність стане все більш впливовою, і ТНК надалі будуть змушені адаптувати свою діяльність до азійських країн. Згідно з більшістю прогнозів, ВВП Китаю перевищить ВВП всіх узятих країн Заходу, за винятком США. Очікується, що Індія за розмірами цього показника або перевершить європейських лідерів, або наблизиться до їхніх показників.

ТНК у контексті глобального управління міжнародною системою

Останні п'ять десятиліть демонстрували важливу інституціоналізацію глобальної політики. Розвивається щільніша мережа багатосторонніх угод, глобальних і регіональних інституцій, ре-

жимів і мереж міжурядової політики та міжурядових зустрічей. Вони регулюють і проникають фактично в усі аспекти транснаціональної діяльності або події світового масштабу. Фактично формується комплекс глобального управління, який наразі ще далекий від того, щоб бути світовим управлінням з потужними юридичними повноваженнями і правом примусу. Проте він значно більший, ніж звичайна система обмеженої міжурядової кооперації. Це тому, що він містить в собі велику кількість наддержавних утворень і регіональних організацій — інституційне ядро його складається з ООН, а також режимів і мереж транснаціональної політики, які охоплюють державних чиновників, технократів, корпоративних представників, лобістські групи та недержавні організації.

Певну політичну орієнтацію цей комплекс отримує від діяльності «великої сімки», що деякою мірою виконує роль керівника у світовому масштабі і визначених в рамках ООН пріоритетів. Проте загалом комплексові глобального управління бракує чогось на кшталт централізованої, скоординованої політичної програми, яка б асоціювалася з національним урядом. Через це дехто сумнівається, що взагалі існує ефективне глобальне керівництво, оскільки наявна система демонструє брак атрибутів того, що умовно розуміється як уряд. Окрім того, вимірювані у термінах свого результату досягнення глобального управління за останні п'ять десятиліть, поза сумнівом, є обмеженими, якщо виходити з масштабів глобальних проблем.

На фоні комплексу глобального управління, з погляду транснаціоналістів, триває послаблення ролі і трансформація функцій інституту держави-нації, з одного боку, і відбувається посилення впливу і розповсюдження транснаціональних мереж, в тому числі й ТНК, рішень міжнародних фінансових і політичних інститутів, які перетинають державні кордони і змушують уряди країн перебування їх адаптуватися до їхніх умов, — з іншого. Складається нова ієрархія взаємовідносин і прийняття рішень. Суверенітет країн стає менш «усебічним» тому, що структура, яка складається зі взаємодії міжнародних інституцій і головних акторів, примушує національні уряди дотримуватися вироблених ними правил і стримувати багато своїх дій, що їм суперечать.

Інвестиційні стратегії світових ТНК передбачають побудову таких корпоративних структур, які максималізують глобаль-

ну конкурентоспроможність їх. Злиття та поглинання є домінуючою формою втілення фінансових стратегій ТНК. Це зумовлено перевагами від масштабу та економії витрат, доступу до стратегічних активів інших компаній, монополізації ринків, диверсифікації та економії часу. Тенденції до поглиблення процесів злиття і поглинання транснаціональних і багатонаціональних компаній, інвестиційних фондів, формування фінансово-промислових груп глобального типу сприяють прискоренню процесів інтеграції як у вертикальному, так і горизонтальному напрямку. Це вимагає від них зміни стратегій діяльності, методів і способів організації роботи. Значною мірою це пояснюється зміною характеру і структури міжнародної конкуренції, зниженням ефективності торговельного, інвестиційного й фінансового режимів регулювання, здійснюваних такими міжнародними організаціями, як СОТ, МФВ, групою установ Світового банку та іншими впливовими міжнародними організаціями.

Певною мірою можна погодитися з глобалістами, які стверджують, що державний лад планети виявляється перешкодою на шляху до зростання корпорацій, стримує вільний розвиток виробничих сил. Багатосторонні інституції стають дедалі важливішими структурами, які дають змогу економічній глобалізації підпорядкувати слабкіші країни та агенції транснаціонального громадянського суспільства, в той час як країни «великої сімки» і глобальний капітал вважають їхні рішення чи правила зайвими. Поряд із цими глобальними інституціями існує низка паралельних регіональних утворень, від МЕРКОСУР до ЄС, які утворюють інший простір відносно системи багаторівневого глобального управління. Поряд з цією системою діють соціальні сили нового транснаціонального порядку, намагаючись сприяти або притягати до відповідальності сили економічної глобалізації. У цьому плані політика глобального економічного управління куди плюралістичніша, ніж це припускають скептики, оскільки глобальні та регіональні інституції виявляються доволі незалежними. Економічна глобалізація, з огляду на це, супроводжується важливою інтернаціоналізацією політичної влади, яка асоціюється з новою системою глобального управління.

Однією з рушійних сил сучасного етапу фінансової глобалізації є стрімке збільшення так званих «фінансових акторів», наприклад, таких як ТНК, які безперечно є основою глобалізації, несвіною конструкцією всієї сучасної міжнародної економі-

ки. За цих умов важливим є вирішення проблеми глобального регулювання міжнародних економічних відносин. Вони характеризуються тим, що в них формуються нові наднаціональні та міжнародні управлінські структури, також як і міжнародні організації глобального типу. Встановились нові форми багатосторонньої та глобальної політики, які залучають уряди, міжнародні урядові організації (МУО) та велику кількість транснаціональних груп впливу і міжнародних неурядових організацій (МНУО).

На думку українського вченого О. Білоруса, сучасний глобалізм є специфічною формою політичного й економічного імперіалізму ХХІ століття. Оцінка процесів глобалізації, глобальних трансформацій, наслідків і загроз глобалізації показує, що в світі виник новий глобальний імперіалізм як симбіоз модерного державного імперіалізму з імперіалізмом глобальних корпорацій і міжнародних організацій. Імперські держави діють спільно з транснаціональними глобальними корпораціями. Глобальні корпорації посилюють свій вплив на держави і використовують їх як механізм своєї експансії і впливу на міжнародні організації, такі як СОТ, МВФ, СБ та інші²¹.

Характерною рисою сучасних міжнародних неурядових організацій є реалізація посередницьких функцій між державою і суспільством. Особливого статусу в системі міжнародних організацій набули інститути глобального громадянського суспільства, глобальні ЗМІ, інститути захисту навколишнього середовища. Сучасна інституційна система світового господарства вимагає формування ефективної системи глобального управління, як універсального засобу вирішення світових економічних, фінансових і соціальних кризових явищ, гармонізації інтересів суб'єктів глобальної економічної системи, які запропоновано здійснити через реалізацію сценаріїв і моделей глобального розвитку та використання гнучкого інструментарію глобального співробітництва.

З огляду на закономірності глобалізації світу, появу нових суб'єктів світової економіки та геополітики, нових центрів сили, особливості їх взаємодії недоцільно говорити про якесь неминуче послаблення ролі держави, зведення її до «компактного і недорогого» апарату контролю та нагляду за дотриманням загальноприйнятих правил. У нових умовах формуються і нові релії, а отже, виникає інше середовище для функціонування на-

ціональних держав. Держава стає наймогутнішим та найвідповідальнішим суб'єктом представництва й захисту національних інтересів країни перед лицем поки що єдиної глобальної держави — консолідованого Заходу, а також існуючих регіональних союзів та асоціацій і ТНК.

Розквіт міжнародних і транснаціональних об'єднань і організацій від ООН і її спеціалізованих установ до міжнародних впливових груп і соціальних рухів змінив форму і динаміку як державного, так і громадянського суспільства. Держава перетворилася на фрагментовану політико-орієнтовану арену, вкриту транснаціональними мережами (державними і недержавними), а також місцевими органами влади та силами. Широке проникнення у громадянське суспільство транснаціональних сил змінило її форму та динаміку розвитку. Але ТНК хоча і можуть позбавити країну, в якій вони засновані, частини її регуляторних функцій (зокрема, пов'язаних зі сплатою податків), проте, поки що навряд чи вони загрожуватимуть державному суверенітету. Більше того, за допомогою заснованих на її території ТНК держава може укріпити свої економічні позиції у світі.

Держави зазнають подальшого скорочення влади, тому що поширення транснаціональних сил зменшує контроль, який уряди можуть застосовувати для своїх громадян та інших мешканців країни. Наприклад, зростання мобільності капіталів, на яке вплинув розвиток світових фінансових ринків, змістило рівновагу між ринками та державами і спричинило потужний вплив на державну економічну політику, зокрема обмеження державного дефіциту і скорочення видатків, особливо у соціальній сфері, зниження рівнів прямого оподаткування, приватизацію та дерегуляцію ринку праці. Рішення приватних інвесторів переміщати приватні капітали через кордони може загрожувати соціальним бюджетам, рівням оподаткування та іншим аспектам державної політики. Отже, автономне становище держави стає об'єктом компромісу, оскільки уряди визнають, що дуже важко реалізувати національні плани без співпраці з іншими політичними та економічними агентствами, що діють поза межами держави.

Більшість традиційних сфер діяльності та відповідальності держави, такі як оборона, управління економікою, охорона здоров'я і забезпечення правопорядку, вже не можуть розвиватися без інституціоналізованих багатосторонніх форм співробітництва. Оскільки у повоєнний період вимоги до держави значно

зросли, перед нею постає низка політичних проблем, які неможливо вирішити без співробітництва з іншими країнами і недержавними структурами²².

ТНК відображають такий стан світової економіки, у якому рух капіталу і технологій набули високої мобільності. Їх діяльність сприяє перетворенню світу в єдине ціле, де його окремі частини стають функціонально взаємозалежними і де виникають нові тенденції і закони розвитку. Завдяки своїй організаційній структурі ТНК зміцнили свої позиції в системі світового господарства. Вони, володіючи величезними капіталами, проникли не тільки в економічне життя країн-партнерів, а й у політичне життя, підтримуючи ті або інші партії і спрямування. ТНК здійснюють економічну, фінансову, торгову, технологічну, а на новому етапі і політико-соціальну взаємодію між країнами. Діяльність ТНК принципово змінює картину світу, і тому без урахування цього ми не можемо вивчати процеси, що відбуваються в сучасних економічних відносинах.

Не дивлячись на роль ТНК в сучасній світовій економіці і політиці, поки все ще зарано стверджувати, що інститут держави-нації поступається місцем транснаціональним силам тією мірою, яка на сьогоднішній час може підірвати суверенітет держав, хоча певне його «розмивання» постійно триває. Посилюється вплив ТНК на діяльність урядів приймаючих країн, зростає їх роль та зміцнюються позиції у світовій економіці. ТНК поступово виходять з-під контролю держави, набуваючи все більшої фінансової могутності і прагнучи посилення влади шляхом впливу на державні інститути.

Про кожен ТНК можна сказати, якій країні вона належить і відповідно чий інтерес обстоює. Сьогодні США залишаються єдиною супердержавою в світі — близько 50% з 500 найбільших глобальних корпорацій належать їм. Інші також належать найрозвиненішим країнам, які в найближчій перспективі залишатимуться в меншості. США контролюють діяльність МВФ і СБ, СОТ і навіть ООН. Особливо велика роль їх у завоюванні ринків для своїх ТНК у державах, що розвиваються. Допмагаючи власним глобальним корпораціям, розвинуті держави тиснуть на підконтрольні їм міжнародні фінансові організації, а ті, своєю чергою, використовують свої позики, щоб денаціоналізувати і приватизувати національні підприємства і захопити їхні внутрішні ринки.

В усіх випадках глобальні корпорації спираються на економічну могутність «своїх» держав, прагнучи водночас бути глобальними і незалежними від них. Це добре видно і на прикладі боротьби глобальних корпорацій за нові ринки збуту, і на прикладі міжкорпоративної конкурентної боротьби. В сучасному світі встановився новий, глобальний, економічний порядок і його ініціаторами були глобальні корпорації.

Глобальна конкуренція призводить до глобальної монополізації економіки. Транснаціональні корпорації, захоплюючи владу на світовому ринку, відбирають шанси на конкурентне суперництво не тільки в окремих дрібних товаровиробників, а й часто в цілих країнах. Зосередження лівової частки глобального виробництва матеріальних благ та послуг, концентрація фінансового, технологічного, кадрового та інтелектуального ресурсів, а також монополне право на їх володіння, контроль та перерозподіл на світовій економічній карті є важливими передумовами, які визначають провідне становище ТНК у структурі глобальної економіки.

Дослідження правового регулювання взаємовідносин ТНК–держава показало, що держави самі сприяють посиленню позицій ТНК і їхньої подальшої експансії. Шукаючи тимчасову вигоду від діяльності ТНК на їх, закріпленій міжнародним правом території, держава сама сприяє «розмиванню» власного суверенітету. Переважна більшість країн світу сприяють зростанню міжнародної діяльності ТНК, зокрема, через зміни правового поля в частині сприяння іноземним інвестиціям та укладання міждержавних договорів про сприяння інвестиціям та договорів про усунення подвійного оподаткування.

Отже, рушійною силою глобалізаційних процесів є зацікавленість держав в одержанні певних вигід, платою за які є часткова відмова від національного суверенітету. Прогнозованим стає період, коли поступово держава в багатьох традиційних аспектах взаємодії з власним народом і покладених на неї соціально-економічних зобов'язань буде замінена ТНК, яка, фактично, стає новим прототипом держави.

Світові держави-лідери діють спільно з ТНК для досягнення власних цілей в різних галузях. Останні посилюють вплив на держави і використовують їх як механізми своєї експансії та впливу на міжнародні організації, такі як СОТ, МВФ, Світовий банк. Тому держава має вибірково сприяти транснаціоналізації

власної економіки, регулюючи і контролюючи критичну масу ТНК на основі кількісних і якісних критеріїв.

ТНК нового покоління здійснюють конкуренцію у світовому масштабі, розподіляючи світові ринки з небагатьма такими ж глобальними корпораціями. Координація дій філій на основі новітніх інформаційних технологій дозволяє ТНК бездоганно наладити ефективну роботу зі структурними підрозділами, об'єднати свої філії у міжнародну мережу управління, яка інтегрована з іншими мережами ТНК. За таких умов нічого не заважає ТНК чинити економічний і політичний вплив на держави, у яких вони функціонують.

Прийняття ТНК соціальної відповідальності певною мірою замінює державу у соціальній сфері. Формується замість чи паралельно з національною ідентичністю корпоративна, що дає підстави казати про формування «країни в країні». На сьогоднішній день держава ще може контролювати вплив ТНК, хоча треба мати на увазі, про яку державу і ТНК йдеться, деякі ТНК впливовіші за держави. Зрозуміло, що для реалізації стратегічних пріоритетів держава може або протидіяти впливу ТНК на економіку, або використовувати його. Але з огляду на їх могутність, узгодження інтересів держави і ТНК значно вигідніше відкритого протистояння, що дозволяє ТНК продовжувати свою експансію.

В умовах сучасних трансформацій інститут держави опинився під особливо потужним тиском системи транснаціональних корпорацій, які сприяють переходу до так званої «корпоративної держави». Отже, констатуємо тенденцію зростання домінування інституту транснаціональних корпорацій над інститутом держави. Вона полягає у тому, що ТНК все частіше ігнорують не лише інтереси приймаючих країн, але й країн власного походження. Питання лише в тому, чи можна такій тенденції ефективно протистояти.

¹ *Weiss L. State Capacity. Governing the Economy in a Global Era.* — Cambridge: Polity, 1998. — P. 143.

² UNCTAD World Investment Report 2001 Geneva: UN Conference on Trade and Development, 2001.

³ *Giddens, A. The Consequences of Modernity.* — Cambridge: Polity, 1990. — P. 18.

⁴ *Білорус О. Україна в глобалізованому світі: 36. наук. праць / О. Білорус / НАН України. Ін-т світової економіки і міжнародних відносин; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського.* — К., 2007. — С. 10.

- ⁵ Трохи про глобалізацію та ТНК: тематичний блок С. Денисенка / С. Денисенко — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: denysenko.blogspot.com/2007/12/blog-post_3513.html.
- ⁶ *Silverstone, R.* Finding a voice: minorities, media and the global commons. *Emergences* 11(1). — 2001. — С. 15–17.
- ⁷ Економічні реформи сьогодні: трансформація державного регулювання на сучасному етапі суспільного розвитку — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ucipr.kiev.ua.
- ⁸ Діяльність ООН з вироблення правил ТНК — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.grinchuk.lviv.ua/book/50/2046.html>.
- ⁹ *Held, D., McGrew, A. G., Goldblatt, D. and Perraton, J.* *Global Transformations: Politics, Economics and Culture.* — Cambridge: Polity, 1999.
- ¹⁰ ТНК і національні держави: роль і місце в сучасній міжнародній системі // fti.livejournal.com/20289.html.
- ¹¹ *World Investment Report 2004* // www.unctad.org/en/docs/wir2004overview_en.pdf.
- ¹² *Авдокушин Е.Ф.* *Международные экономические отношения: Учеб. пособие.* — 4-е изд., перераб. и доп. — Москва: ИВЦ «Маркетинг», 1999. — 264 с.
- ¹³ Географические аспекты деятельности транснациональных корпораций. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // www.refine.com.ru/paged-507-4.html.
- ¹⁴ *Гриценко О.* 14.05.2004. Держава–корпорація: хто кого? — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // www.dialogs.org.ua.
- ¹⁵ Глобалізація світогосподарських зв'язків. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://referat.com.ua/Mezhdunarodnyje_economicheskije_valutnokreditnyje_otnoshenija-43/.
- ¹⁶ *Руденко Л.В.* *Методологія дослідження та бізнес-моделі розвитку транснаціональних корпорацій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук: спец. 08.05.01 — «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Л.В. Руденко.* — К., 2004. — 36 с.
- ¹⁷ *Герчикова И.Н.* *Международные экономические организации: регулирование мирохозяйственных связей и предпринимательской деятельности / И.Н. Герчикова.* — Москва: Консалтбанкир, 2000. — 624 с.
- ¹⁸ *Пешко А.В.* Транснаціональні компанії та їх роль у міжнародній інвестиційній діяльності. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kbuara.kharkov.ua/ebook/n_2_2007/doc/5/01.pdf.
- ¹⁹ *Smith, A. D.* Towards a global culture? In M. Featherstone (ed.), *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity.* — London: Sage, 1990. — P. 175.
- ²⁰ *Дейвід Г., Ентоні М.* Глобалізація. Антиглобалізація / Пер. з англ. І. Андрущенко. — К.: К.І.С., 2004. — 180 с.
- ²¹ *Білорус О.* Зазнач. праця. — С. 9.
- ²² *McGrew, A. G. (ed.)* *The Transformation of Democracy? Globalization and Territorial Democracy.* — Cambridge: Polity, 1997.

Людмила Чекаленко,
доктор політичних наук

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ (ЕТАПИ, МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ, ЗАЛУЧЕННЯ УКРАЇНИ)

Процес творення системи безпеки європейського інтегрованого простору триває понад шість десятиліть і поки що кінцевої мети не досягнуто. Кожен черговий виток розвитку міжнародних відносин ХХ–ХХІ ст. нові загрози, що поставали, здавалося, наближали країни до згуртування і розв'язання згаданої проблеми, але... Виникали нові обставини, загострювалися існуючі й призабуті протиріччя — і питання відкладалося на невизначений термін. Причини такого стану лежать на поверхні, і очевидною та й водночас визначальною серед них є трансатлантична система захисту Європи, утворена і реалізована заокеанським партнером. Разом з тим не тільки Північноатлантичний альянс причетний до становища, що склалося з безпекою Європи. У системі міжнародних взаємозалежностей виявляються й інші складові цього багатогранного процесу, які намагаємося окреслити, занурившись у події шестидесятилітньої давнини.

Зазначимо, що з позицій сучасних концепцій безпеки і відповідної термінології безпекова складова трактується як набагато ширша субстанція, ніж тільки оборонна і військова. До неї відносять практично всі сфери міжнародного буття, де існують різнопланові загрози. Згадаємо лише деякі з них: енергетичні та екологічні проблеми, комп'ютерний тероризм, соціальні негаразди, а серед сучасних проблем додається ще й піратство. Цей перелік загроз можна значно розширити. У нашому варіанті пропонуємо дотримуватися термінології і понятійного апарату, що увійшов у повсякденну практику європейської спільноти¹.

Першим етапом розвитку безпекової складової європейського інтеграційного процесу визначаємо період 1948–1954 років. Обґрунтовуючи зазначені хронологічні межі, можна нагадати про перші спроби згуртування незначної групи європейських країн навколо проблем безпеки і підписання Брюссельського договору 1948 року, який став підґрунтям до створення Великою Британією, Францією, Бельгією, Люксембургом та Нідерландами спільної системи оборони, що невдовзі стала відправним пунктом для НАТО і ЗЄС. Згадані події відбувалися в усезростаючому ритмі розгортання холодної війни протилежних таборів біполярної системи. І зрозуміло, чому європейці почали згуртування саме у військовій сфері. Вагому роль тут відіграла і відома допомога за планом Дж. Маршалла, надання якої ув'язувалося з привілеями американському капіталові, інспектуванням сировинних покладів у країнах-реципієнтах, військовою присутністю. У схожих питаннях ситуація в радянському блоці розвивалася віддзеркалено.

За умов блокового протистояння з метою досягнення певного балансу європейських сил провідні країни світу намагалися «витягти» з кризової прірви Німеччину: за американськими розрахунками, як складову європейської безпеки і додаткового союзника і як врівноваження позицій Франції. А за французькими переконаннями — необхідність поєднання економічних можливостей Саарського і Рурського басейнів і підконтрольності німецької військової машини. З погляду дрібних держав німецький потенціал був необхідним для врівноваження амбітних апетитів Франції на лідерство в післявоєнній Європі. Отже, ідею Жана Моне і Робера Шумана щодо охоплення майбутньою спільнотою не тільки економічних, а й політичних і оборонних питань почали реалізовувати на практиці.

Ініціатор згаданого варіанта європейського об'єднання Ж. Моне і тут був першим, запропонувавши прем'єр-міністру Французької Республіки Рене Плевену розгорнути роботу з реалізації оборонної спільноти європейських країн. Цей проект надавав можливість Німеччині за певних обмежувальних умов відновити власний військовий потенціал. Хоча в Парижі у травні 1952 року європейські країни і підписали Договір про створення Європейської оборонної спільноти із спільною армією, але документ не було ратифіковано Францією, що на той час ув'язла у війні в Індокитаї та зіткнулася як з внутрішніми, так і зовнішніми політичними й економічними негараздами. Не ра-

тифікувала оборонний документ і Італія, опинившись на роздоріжжі політичних уподобань і занурившись у внутрішні проблеми — протистояння між усіма політичними угрупованнями.

Не вдалося закріпити інтеграційні ініціативи і в політичній площині. Хоча Консультаційна Асамблея Ради Європи, очолювана міністром закордонних справ Бельгії Полом Спадком, і ухвалила проект створення політичної спільноти європейських країн у березні 1953 р., але до підписання цього документа не дійшло: Європа не була готова відмовитись від національних суверенітетів. Другий етап становлення інтегрованої політики безпеки, що розпочався з середини 50-х і тривав до середини 80-х років, хронологічно включав епоху голлізму, що визначав еволюцію євроінтеграційних процесів, багатогранні явища, спричинені економічними кризами того періоду, і завершився підписанням Єдиного Європейського акту 1986 року. Це була досить бурхлива, цікава і складна історія розвитку Європи, пов'язана й багато в чому спричинена політикою видатної особистості — президента Франції Шарля де Голля. Поняття «голлізм» назавжди увійшло в політичну історію і посіло провідне місце в європейській мозаїці політичного життя. Саме завдяки чи всупереч голлізму процес європейської інтеграції відбувся за відомим, уже реалізованим сценарієм. Без сумніву, генерал де Голль сформував Францію, вивів її на перші європейські позиції. Основне своє покликання він вбачав у поновленні величі Франції на міжнародній арені. З цією метою активізував зовнішню політику, намагаючись послабити позиції США і Великої Британії. Французька економіка була переведена на плановий розвиток², перебудована відповідно до вимог науково-технічної революції і спрямована на жорстке захоплення економічної і політичної експансії Франції. Іншим аспектом курсу президента стала орієнтація на посилення західноєвропейської складової французької політики. Франція стала одним з ініціаторів франко-німецького примирення і формування Європейського Союзу. Результати не забарилися: Франція увійшла до числа найрозвинутіших країн світу за показниками соціальних індикаторів: національний дохід на душу населення, витрати на охорону здоров'я, рівень освіти, тривалість життя тощо. В сучасній Франції реалізована одна з найпередовіших систем соціального забезпечення, що сприяло покращанню демографічної ситуації в країні. За абсолютними вимірами ВВП країна випереджає Велику Британію і виходить на четверту по-

зицію в світі (після США, Японії і Німеччини), а за розміром доходу на душу населення поділяє місця з Німеччиною і США. Три десятиліття величі Франції добігають кінця. Що відбуватиметься далі? Чи триватиме її ривок у майбутнє? Продовження голлістського курсу Ж. Шираком і Н. Саркозі наштовхується на багаточисельні перепони, які спричинили поступовий відхід від політики легендарного генерала³.

Про початок третього етапу в розвитку політики безпеки свідчить політична і оборонна активність європейських спільнот (середина 80-х років минулого століття), викликана певним чином окресленням нової політики ЄС, потеплінням міждержавних відносин, появою певних перспектив співробітництва. Перехід від диктатури до демократії в Греції, Іспанії і Португалії надав можливість цим країнам приєднатися до європейських спільнот. Однак це розширення спричинило низку безпекових проблем, оскільки нові учасники економічно набагато відставали від центральних країн. Тому були розроблені перехідні правила на десятилітній період і регіональна політика, доповнена середземноморською програмою, що мала поступово вирівняти життєві рівні всередині ЄС. Європейські спільноти звертаються до плану Жака Делора, що невдовзі був втілений в Єдиному Європейському Акті, активізують безпекову складову ЄС, надаючи діяльності Західноєвропейського Союзу нового імпульсу. Рада міністрів ЗЄС ухвалює «Платформу щодо європейських інтересів безпеки» (Гаага, жовтень 1987 р.), де йдеться про зміцнення європейської опори НАТО, забезпечення безпеки та належного оборонного потенціалу інтегрованої Європи.

Починається новий відлік у конфігурації європейської безпеки, що спричинили глибокі геополітичні зміни початку 90-х років: епоха біполярної системи міжнародних відносин добігала кінця. ЗЄС поповнюють нові країни (1990 р. Іспанія і Португалія), а Україна досягає домовленості з ЗЄС про набуття асоційованого членства (1996 р.). Маастрихтський договір (набув чинності 1993 р.) привніс глибокі інституційні зміни, що торкалися вже нових сфер міждержавної політики — спільної зовнішньої політики і політики безпеки (СЗПБ), а також сумісної діяльності в галузі юстиції і внутрішніх справ. У цих рішеннях були широко використані положення Єдиного Європейського Акту, що регулювали такі питання, як роль Європейської Ради, Європейського парламенту та Комісії. Не будемо перераховувати складові першої, економічної опори ЄС. Нагадаємо, що за

рамками європейської спільноти Маастрихтський договір створив засади для спільної зовнішньої політики і політики безпеки, а також започаткував сумісну діяльність держав-учасниць в галузі юстиції і внутрішніх справ. Важливим кроком на шляху уніфікації ЄС було введення громадянства спільнот (ст. 17 Договору). Амстердамський договір (підписаний 2 жовтня 1997-го, набув чинності 1 травня 1999 року) передбачив введення нової посади — високого представника з питань спільної зовнішньої політики і політики безпеки, що ідентична посаді генерального секретаря Ради. Із перенесенням амстердамським документом важливих питань з третьої опори в першу — візові й імміграційні питання, свободу пересування тощо — у третій опорі залишилися співпраця поліції і судових органів.

Із створенням спільної зовнішньої політики і політики безпеки європейське політичне співробітництво отримало подальший інституційний розвиток. СЗПБ і нині передбачає координацію дій держав у сфері зовнішньої політики і політики безпеки. Водночас не передбачає передачу суверенних прав держав над національному європейському органу. Мова йде про реалізацію ідей загальноєвропейської єдності в реалізації спільних інтересів учасниць ЄС. Мета СЗПБ охоплює низку питань: від упродовження і захисту спільних цінностей, що включають і військову безпеку, до реалізації життєвих цінностей співдружності європейських народів (ч.1. ст.11 Договору про ЄС). Дорогоказом на цьому шляху підписантами Маастрихту визначені принципи, закріплені у Статуті ООН (1945 р.), Гельсінському Заключному Акті (1975 р.) і Паризькій хартії для нової Європи (1990 р.). Європейська Рада визначає принципи спільної зовнішньої політики і політики безпеки, зокрема й у питаннях оборонної сфери, приймає спільні стратегії: цілі, засоби, терміни дії СЗПБ. Відповідно до ст. 17 Договору про ЄС СЗПБ охоплює на довгострокових умовах розвиток спільної оборонної політики, яка за необхідності може перерости у спільну оборону. Отже СЗПБ сприяє посуванню ЄС до вищого рівня політичної інтеграції, а структурою, на яку спирається Європейський Союз у цій сфері, визначено Західноєвропейський Союз (хоча перелік його учасників не повністю збігається зі складовими ЄС⁴). Стосовно СЗПБ Європейський Союз визнає зобов'язання держав-учасниць щодо Договору НАТО і намагається узгоджувати власну політику з оборонною політикою і політикою безпеки НАТО. В цій площині можна розглядати ЗЄС як європейську основу НАТО.

У Ніщцькому договорі до сказаного додано, що постійна політична і військова інфраструктура ЄС спирається на три нові одиниці прийняття рішень і керування: Комітет з питань політики і безпеки, Військовий комітет ЄС і Військовий штаб ЄС. Процедури ухвалення Європейським Союзом рішень у галузі зовнішньої політики та політики безпеки головним чином мають міждержавний характер. Європейська рада визначає головні напрями політики у цих галузях. ЄС запровадив процедуру призначення спеціальних посланців з особливих питань як дипломатичних представників Союзу. Таку процедуру було застосовано, зокрема, для призначення спеціальних дипломатичних представників ЄС у Боснії, в африканському регіоні Великих Озер та на Близькому Сході.

Необхідність поглиблення і розширення функцій ЗЄС як європейської основи НАТО підтвердили й учасники саміту організації в Римі 1998 року. Йшлося про підвищення європейського оборонного потенціалу, включаючи транспарентність та оперативну сумісність європейських багатонаціональних формувань для успішного виконання «Петерсберзьких критеріїв»⁵. Хоча спільна мета була задекларована, але з огляду на різний статус в організації між учасниками ЗЄС виявилися глибокі розбіжності. Нейтральні країни — Австрія, Швеція, Фінляндія і Ірландія критикували схему європейської оборони за жорсткість, а Норвегія і Туреччина виступили проти розширення компетенції спільної політики безпеки і оборони без їхнього відома.

Друга опора ЄС — Спільна зовнішня політика і політика безпеки (СЗПБ) відчутно відставала від інших складових європейської інтеграції. На її шляху завжди поставали особливі ускладнення, оскільки кожна держава захищала свій суверенітет. Хоча СЗПБ і була визначена Маастрихтським договором, але, зосередившись на комплексі економічних питань, Маастрихт через глибокі розбіжності його учасників значно обмежив сферу впровадження основних інструментів механізму безпеки. Не визначив конкретних форм застосування спільних європейських сил, не окреслив етапів переходу до єдиної політичної і оборонної системи. Розподіл функцій з НАТО було оформлено реалізацією концепції створення «Сил, підзвітних ЄС», суть якої — надання Альянсом військових сил за запитом союзу. У Декларації про ЗЄС — одного з додатків до Маастрихтського договору — було визначено сутність Західноєвропейського

Союзу як засобу зміцнення європейської опори НАТО. Чергові сесії Альянсу (1994 р.) схвалили дії ЗЄС і підтримали євроідентичність у сфері безпеки і оборони. На середину 90-х років нараховувалося близько двох тисяч різноманітних військових підрозділів ЗЄС. У 1996 році щодо спеціальних військових структур, якими міг керувати ЗЄС, НАТО прийняла концепцію «Багатонаціональних оперативних сил». Йшлося про нові військові формування «Євроформ», «Євроморфор», координацію сухопутних і морських частин швидкого реагування, відповідно функціонування штабу (м. Флоренція, Італія). Минув час, з'явилася необхідність у визначенні зон відповідальності.

Особливою віхою у формуванні Спільної європейської системи безпеки і оборони ЄС стали франко-британські рішення грудня 1998 року (м. Сен-Мало, Франція). У спільній заяві Т. Блера і Ж. Ширака було визначено основні критерії подальшої співпраці в галузі європейської безпеки: підвищення ролі ЄС у спільній оборонній і зовнішній політиці і створення ефективного механізму її реалізації. Це означало, що ЄС є здатним приймати самостійні рішення щодо Спільної європейської політики безпеки і оборони⁶, спираючись на можливості ЗЄС без дублювання діяльності НАТО. Водночас було домовлено: СПБО не впливатиме на самостійність реалізації ядерної політики Франції і Великої Британії. Подальші кроки з упровадження Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Спільної європейської зовнішньої та оборонної політики були зроблені на наступних засіданнях Європейської ради, зокрема, в Кельні у червні 1999 року, в Гельсінкі у грудні 1999 року та у Лісабоні в березні 2000 року.

Виходячи з концепції самостійного вирішення власних, тобто європейських, проблем, європейські оборонні ресурси передбачалося формувати поза межами НАТО, оскільки Європа має самостійно врегульовувати регіональні кризи і конфлікти Європейського континенту. Намагаючись підтвердити гучні заяви щодо власної спроможності, європейські військові контингенти розташувалися в колишніх югославських республіках з метою локалізації і розв'язання тривалих міжетнічних конфліктів. Фіаско «європейської спроможності» не забарилося: серби і албанці продовжували знищувати одне одного. В результаті Європа постала перед вибором: залучити до розв'язання конфлікту третю сторону: ООН або НАТО. ООН ухилилася від відповідальності, делегувавши цю функцію НАТО, і Альянс

досить швидко поставив точки над «і»: авіаційними ударами поклавши край протистоянню. Отже, мирне врегулювання в Європі здійснилося не силами європейців: провал операції в Косові продемонстрував нездатність європейців самостійно врегульовувати кризи на континенті, помітне відставання від США в галузі озброєнь і високих технологій, а також в організаційних військових питаннях, що виявилось у військово-повітряній кампанії Північноатлантичного альянсу проти СРЮ. Таким чином, з 1999 року досягнуто домовленості між НАТО і ЗЄС/ЄС щодо проведення європейських кампаній під координуючим наглядом НАТО із залученням засобів і військових сил Альянсу. Ці положення закріплені Вашингтонською декларацією НАТО (квітень 1999 р.), якою затверджувалась нова Стратегія Альянсу. Європейці визнали свою військову неспроможність, що власне і підтвердили у Бремені (травень) і Кельні (червень 1999 р.), заручившись багатопланою підтримкою НАТО в автономній військовій діяльності на власному континенті. Учасники Кельнського саміту домовились про механізм прийняття рішень в межах військових операцій Євросоюзу, зробили поступки своїм нейтральним учасникам (брати чи не брати їм участі у військових операціях ЄС). Визначили подальшу долю ЗЄС, що мав розчинитися в ЄС, делегувавши свої повноваження.

Керівний склад ЗЄС на листопадовій 1999 року зустрічі (Люксембург) підтвердив готовність надати можливість Євросоюзу брати участь в операціях ЗЄС, відкривши доступ до Генерального секретаріату, супутникового центру в Торрехоні (Іспанія), військового штабу і Інституту ЗЄС з досліджень проблем безпеки. Значним внеском Західноєвропейського Союзу у справу зміцнення європейської безпеки та оборони стало здійснення інвентаризації сил і засобів, що надавалися для проведення операцій з управління кризовими ситуаціями під проводом європейців.

Гельсінська Декларація ЄС (грудень 1999 р.) стала політичною основою створення європейських військових структур. Країни ЄС дійшли згоди сформуванню 15–18 бригад сухопутних військ багатонаціонального складу, ВМС і ВПС, управлінських і наглядових структур з дотриманням Петерберзьких критеріїв. Європейська рада підтримала рішення про розробку воєнної доктрини ЄС (2002 р.). Отже, саміт Гельсінкі-1999 остаточно визначив напрями реалізації СПБО: до 2003 року забезпечити 60-тисячний військовий контингент, спроможний за 60 діб

розгорнути воєнні дії, діяти протягом року; за участі НАТО впровадити мережу додаткових організаційних структур — Постійний комітет з питань політики та безпеки, Військовий комітет, ситуаційний центр; ввести у практику постійні зустрічі міністрів оборони і закордонних справ. У результаті розширено і засоби впровадження СПБО, до яких додалися гуманітарна допомога, рятувальні операції, адміністративна і судова реформи, діяльність цивільної поліції, проведення моніторингу виборів тощо. Водночас у всіх цих пропозиціях наголошувалося про усвідомлення необхідності координації дій з євроатлантичними партнерами, оскільки, як показала практика, адекватних сучасним викликам власних військових засобів Євросоюз не має. На конференції з визначення національних внесків, яка відбулась у Брюсселі в листопаді 2000 р., міністри оборони країн — членів ЄС та партнерів пообіцяли надати значні сили в розпорядження майбутніх Європейських сил швидкого реагування. Учасники конференції обговорили «Каталог можливостей», за яким передбачалося створити військовий контингент у 130 тис. осіб з 400 літаками, 100 морськими кораблями⁷.

На засіданні Ради міністрів в Санта Марія да Фейра (Португалія, червень 2000 р.) керівники Європейського Союзу підштовхнули політичний і оборонний процес у низці напрямів, зокрема щодо внесків третіх країн у врегулювання криз військовими засобами під егідою ЄС. Рада також погодилась з тим, що Росія, Україна та інші європейські держави, які залучені до політичного діалогу з Союзом, а також інші зацікавлені країни, можуть бути запрошені до участі в операціях під проводом ЄС. До того ж Рада визначила принципи, на яких мають ґрунтуватись консультації та співпраця з НАТО. Зокрема, вона запропонувала створити чотири тимчасові робочі групи, які займатимуться питаннями безпеки; цілями військової спроможності; деталями доступу ЄС до ресурсів і потужностей НАТО; розробкою механізму консультацій ЄС–НАТО. В грудні 2000 року міністри країн — членів НАТО дали позитивну оцінку порозумінню обох організацій в реалізації СПБО.

Активізував роботу і Європейський парламент, що прийняв (вересень 2001 року, м. Страсбург) рішення про створення супутникової системи спостереження, аналогічної американській системі «Ешелон». Парламент проголосував за прийняття 44 рекомендацій і методик протидії «Ешелону» більшістю голосів⁸. На думку фахівців, європейський аналог буде використаний для

боротьби з незаконним обігом наркотиків і незаконним розповсюдженням ядерної зброї.

16 грудня 2002 року було прийнято спільну декларацію ЄС–НАТО про європейську політику безпеки і оборони. Цим документом закріплювався доступ ЄС до можливостей НАТО, надання ЄС військових формувань, використання НАТО для керування силами ЄС. В межах ЄС за попередніми домовленостями створено Комітет з питань безпеки — стратегічне управління безпеки і оборони ЄС, і Воєнний комітет ЄС — найвищий військовий орган, а також Військовий штаб, який мав здійснювати військове планування. За всіма ознаками можна говорити про початок наступного етапу розвитку європейської політики безпеки.

Події 2003 року внесли певні корективи у європейську політику безпеки. Американська операція в Іраку для Євросоюзу стала випробувальним іспитом на міцність. Прихильники і противники політики США ледве не розкололи європейське утворення навпіл, чітко окресливши вірних союзників і противників американського курсу. На черговому саміті у Брюсселі (30 квітня 2003 р.) Франція, Німеччина, Бельгія і Люксембург обговорили власний проект більш тісного співробітництва в галузі єдиної політики безпеки і оборони, що включав сім конкретних проектів військового співробітництва. За цими проектами країни збиралися розширити можливості для дій спільноти у зовнішній політиці і політиці безпеки з метою зміцнення європейської опори НАТО. Серед пропозицій — на базі німецько-французької бригади, посиленої частинами збройних сил Бельгії і Люксембургу, створити сили швидкого реагування (до 60 тисяч осіб). До того ж країни мали намір утворити європейське повітряно-транспортне командування і єдині структури захисту від хімічної, бактеріологічної і ядерної зброї. Пропозиції було внесено на розгляд Конвенту з питання майбутньої конституції ЄС.

Глави держав і урядів ЄС у грудні 2003 року сформувавши основні принципи зовнішньої політики і політики безпеки, зосередившись на кількох напрямках: боротьбі з тероризмом, стратегії на Близькому Сході та розв'язанні проблем в колишніх югославських республіках. ЄС розраховував мати постійний військовий контингент у низці гарячих точок: на Балканах, в Афганістані і Близькому Сході, для чого й був створений Корпус швидкого реагування і поліцейські формування (до 5 тис. осіб).

Успішні операції «Конкордія»⁹ (багатонаціональне формування) в Македонії і «Артемід»¹⁰ (французьке формування) в Конго 2003 року окрилили європейських лідерів, що надало їм підстави до посилення існуючих і створення нових військових формувань. Останні можна об'єднати у три великі групи. Перша — багатонаціональні сили, передані з НАТО до ЄС, які сформовані переважно з військових контингентів країн-членів ЄС: Єврокорпус (EUROCORPS), англо-голландська бригада десантників (UK/NETAMORFOR), Єврофор, Євроморфор. Наступну групу формують національні збройні сили з включенням трьох компонентів: балканська бригада (SEEBRIG), бригада північних країн (NORDCAPS), італо-угорсько-словенська бригада, батальйон країн Балтії (BALBAT), польсько-(українсько)-угорсько-румунський батальйон. Зазначені підрозділи другої групи можуть бути задіяні після укладання спеціальної угоди з ЄС. Водночас Кіпр надавав у розпорядження ЄС сили медичного забезпечення, Литва — підрозділи водоочищення, Греція — Афінський центр координації морських перевезень, Франція — штаб багатонаціональних мобільних сил¹¹. Існують проекти утворити третю групу військових підрозділів, яка включатиме так звані резервні сили кількістю у 120 тис. осіб, що можуть забезпечити боєготовність за 180 діб.

Повільність, нестача оперативності, низька технічна підготовка і оснащеність, нетривалість військових дій європейських сил неодноразово піддавалися відповідній критиці, але амбітні європейці не відмовилися від власних можливостей. За останніми домовленостями Франція і Велика Британія узгодили плани використання ЄС 13 бойових груп швидкого реагування. Італія і Іспанія також підтримують ідею створення національних військових підрозділів. Водночас передбачається формування багатонаціональних об'єднань Польщі, ФРН, Словаччини, Латвії і Литви; Франції, ФРН, Бельгії, Люксембургу і Іспанії; ФРН, Нідерландів і Фінляндії. Врахувавши недоліки, ЄС планує розгортати бойові групи в радіусі 6 тисяч кілометрів за 5–10 днів на 4 місяці. Враховуючи досягнення і прорахунки у безпековій складовій ЄС, можна з певною обережністю прогнозувати, що за всіма ознаками збройні сили ЄС могли б забезпечити власну мобільність не раніше 2010 року¹².

Майбутнє СЗПБ ЄС. Робити прогнози — справа невдячна. Після провалу конституції ЄС і підписання Лісабонського договору можна передбачити наступні вірогідні сценарії еволюції по-

літики безпеки європейських країн. Через проблеми Афганістану США може запропонувати перекласти відповідальність за ймовірний провал і цієї кампанії на плечі союзників по НАТО — країни ЄС. Такий хід подій, своєю чергою, надасть можливість визначити наступну віху активізації безпекової політики Європейського Союзу. Розгортання подій, пов'язаних із становленням нових центрів сили — Китаєм, Індією, Пакистаном, Японією (наступний сценарій) також може підштовхнути країни ЄС до прийняття кардинальних рішень у сфері спільної зовнішньої політики і політики безпеки. В цьому випадку є вірогідним залучення європейських військових формувань до захисту нової власності в цих регіонах, яка сформована виведеними за межі Європи екологічно небезпечними підприємствами. Це, своєю чергою, може стати приводом для формування нової концепції Європейського Союзу — не тільки розподіл зон відповідальності з НАТО, а й розширення європейської зони відповідальності на інші регіони світу. Третій сценарій, можливо, буде спричинений подіями в одній з азіатських країн, ядерний потенціал якої буде готовий до застосування. У такому випадку безпекова складова Європи скоріше за все поєднається з трансатлантичною складовою для запобігання розгортанню всесвітнього катаклізму, викликаного ядерним зіткненням.

Аналізуючи досягнуте у військовій сфері, можна дійти висновку, що спільна оборонна політика ЄС значно випередила політичну уніфікацію, як це спостерігалось і у 50-ті роки, що можна пояснити тривалістю застарілих і появою нових конфліктів у світі і в Європі зокрема, періодичним незбігом зовнішньополітичних уподобань ЄС та США, певними елементами змагання між цими стратегічними партнерами. Водночас безпекова і зовнішня політика не можуть існувати окремо, оскільки зовнішньополітична функція держави є складовою її безпекової політики.

2008 рік приніс світу найглибшу кризу, масштаби якої можна порівняти хіба що з Великою депресією. Стало зрозуміло, що світова фінансова система має бути змінена і вже ніколи не нагадуватиме власну схему останнього 40-річного періоду. Результати кризи вражають своєю масштабністю: п'ять провідних банків США припинили своє існування¹³. Захиталися й рейтингові агентства, що надавали своїм клієнтам неправдиву інформацію щодо надійності фінансових структур¹⁴. У вересні минулого року рухнула російська біржа, в жовтні впали аме-

риканські індекси. Розпочалося гальмування економіки всього світу. Рецесія відмічена в США і більшості країн Західної Європи. Надії на економіку Китаю не виправдалися¹⁵. Вперше за тринадцять років обсяг китайського експорту знизився. Передбачається, що глобальну економіку очікують кілька років спаду. У таких умовах країни Європейського Союзу також шукають виходу. У першу чергу була оголошена війна непомірним енергетичним витратам. Єврокомісія поінформувала про минулорічні витрати і сповістила новий прогноз щодо енергоносіїв, за яким споживання газу в Європі може скоротитися на 25%, а нафти — на 13%. Таке скорочення загрожує певними труднощами і Росії, як основному європейському експортеру енергоносіїв. Посилилася увага до альтернативних енергоносіїв, енергоефективного переозброєння промисловості, транспорту і нерухомості. Низка країн розпочала розслідування діяльності рейтингових агенцій, які, як відомо, за певну плату, видавали «дуті» рейтинги провідним міжнародним компаніям¹⁶. Зростають надії на інститут держави, спостерігається повернення до механізму держави, яка може стати на кілька років основною діючою особою світових процесів. Уряди розпочали процеси націоналізації. Згадується про кінець традиційної енергетики дешевих вуглеводнів. З огляду на ситуацію, що склалася, ЄС в черговий раз закликає створити 120-денні запаси нафти і газу. На звернення про допомогу нещодавно прийнятих до Євросоюзу країн управлінській структури повідомили, що ЄС не може допомогти всім східноєвропейським державам. Водночас, на переконання комісара ЄС з питань економічної та фінансової політики Хоакіна Альмунї, ЄС готовий розглянути можливість допомоги окремим країнам. Зокрема, однією з найбільш фінансово вразливих країн Євросоюзу вважається Австрія, оскільки її банки найтісніше пов'язані із східноєвропейськими країнами¹⁷.

Європейська комісія прогнозує, що економіка ЄС через світову фінансову кризу 2009 року скоротиться на 1,8 відсотка¹⁸, при цьому відчутніше падіння спостерігатиметься в 16 країнах зони євро. При цьому збільшиться дефіцит бюджетів, зросте безробіття. За інформацією комісара ЄС з питань економічної та фінансової політики Х. Альмунї, на підтримку економіки спрямовуються значні кошти, які мають пом'якшити кризові наслідки. У 2009–2010 роках вони становитимуть приблизно 4 відсотки валового внутрішнього продукту ЄС і розраховані на збільшення попиту і нормалізацію фінансових ринків, зокрема

відновлення кредитних потоків. У другій половині 2009 року очікується поступове одужання¹⁹.

2009 рік для європейської і євроатлантичної безпеки є знаковим. НАТО відзначає 60-ту річницю від створення (1949 р.), водночас 10-ті роковини членства в Альянсі — за плечима Угорської Республіки, Республіки Польща і Чеської Республіки. Глибокий досвід з одного боку і «підлітковий» період розвитку безпекової схеми існування європейських сусідів України — з іншого. Нагадаємо, що саме Угорщина пройшла найскладніший, трагічний шлях захисту права народу на волевиявлення і свободу — від Національної революції 1956 року до відчайдушної спроби виходу з радянського військового блоку (Організації Варшавського договору) 1989 року. Саме вихід Угорщини з ОВД став тією подією, яка означила руйнування всієї радянської системи, врешті-решт і СРСР.

Які перспективи окреслюються перед Україною в площині безпеки і оборони ЄС? На наше переконання, це можлива участь національних військових об'єднань у вже згаданому спільному польсько-(українсько)-угорсько-румунському батальйоні, поліцейських формуваннях, а також в транспортній авіації. Далеко не всі учасники європейського простору бачать шанси України на європейське життя. У зв'язку із зазначеним увагу привертають думки, висловлені міністром закордонних справ Угорської Республіки пані Кінгою Гьонц²⁰, яка підкреслила, що Угорщина є прихильником надання Україні повноправного членства в НАТО і ЄС. При цьому наголосила на необхідності забезпечення ширшої підтримки цього курсу з боку громадян України та проведення відповідних реформ. Про це свідчить і власний досвід Угорської Республіки, яка набула членства спочатку в НАТО, а через п'ять років в ЄС. Угорщина значно виграла завдяки членству в НАТО: її економіка стала привабливішою для іноземних інвесторів. Водночас країна стала складовою системи колективної безпеки; отримала можливості впливу на прийняття важливих колективних рішень; збагатила і посилила власний оборонний потенціал; перейшла на професійну армію. Досвід Угорщини міг би бути врахований у відповідній практиці України. І в цьому Угорщина готова посприяти нашій державі. Вбачається, що для подолання труднощів мешканці європейського дому мають брати участь у спільних міжнародних організаціях, і громадянам цих країн не потрібна віза для подолання кордонів. «Ми поділяємо одні й ті самі європейські

цінності, ми повинні розвивати співробітництво в цьому регіоні. Країни-члени і ЄС, і НАТО повинні розширити горизонти мислення, оскільки без цього неможливо адекватно реагувати на нинішні та майбутні виклики безпеки», — підкреслила пані міністр²¹.

Україна вже на практиці довела свою спроможність бути вагомим контрибутором стабільності і безпеки на Європейському континенті. Про це свідчить і участь українських миротворців у Поліцейській місії ЄС у Боснії та Герцеговині, використання окремими країнами-членами ЄС українського авіаційного потенціалу. Безпосереднє сусідство з ЄС висунуло перед нашою державою як нові можливості, так і нову відповідальність у справі забезпечення миру та стабільності. Беручи до уваги взаємопов'язаність безпеки ЄС та України, сторони поглиблюють двосторонні відносини у цій сфері. Зокрема, це стосується співпраці щодо забезпечення регіональної та глобальної безпеки, вироблення дієвого механізму реагування на такі загрози, як тероризм, розповсюдження зброї масового знищення, організована злочинність тощо. В межах завершення терміну дії Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС сторони вважають за необхідне продовжити співпрацю. На переконання української сторони, слушним варіантом майбутньої угоди може бути Європейська угода про асоціацію між Україною та ЄС, яка створить найефективніший механізм спільної відповіді на виклики розширення ЄС. У цьому ракурсі Україна могла б отримати вигоду від приєднання нових держав — членів ЄС до Генеральної системи преференцій та відповідного додаткового зменшення митних тарифів; а також можливим перенесенням в Україну низки виробництв з нових держав-членів. Позитивний вплив відчула б і економіка прикордонних регіонів України через надходження до них іноземних інвестицій та розбудову транспортної інфраструктури.

У сфері політики та безпеки на Україну можуть бути поширені принципи та модальності співробітництва у сфері безпеки, які існували між ЄС та колишніми державами — кандидатами на вступ; укладення на основі ст. 24 Договору про Європейський Союз окремої рамкової Угоди про співробітництво у сфері врегулювання кризових ситуацій, основою для якої могли б слугувати положення відповідного Механізму ЄС, ухваленого у червні 2002 р. на саміті ЄС у Севільї; укладення рамкової Угоди між Україною та ЄС про використання Євросоюзом авіаційно-

транспортних ресурсів України; розширення діалогу у сфері безпеки заходів відповідно до пропозицій України, викладених у Меморандумі щодо європейської стратегії безпеки (грудень 2003 р.); залучення ресурсів ЄС на цільову допомогу Україні з метою знешкодження протипіхотних мін та ліквідацію боєприпасів, непридатних для подальшого використання і зберігання. Реалізація зазначених питань могла б відбутися через посилення політичного діалогу і співробітництва у питаннях зовнішньої та безпекової політики, що передбачає продовження діалогу з імплементації Європейської стратегії безпеки, а також поглиблених консультацій між Україною і ЄС щодо врегулювання кризових ситуацій. Одним з напрямів співпраці є залучення нашої держави до активного процесу запобігання конфліктам і врегулювання кризових ситуацій. Це і посередництво в урегулюванні Придністровського конфлікту в Молдові; і залучення Євросоюзу до підтримки ОБСЄ та посередників, зокрема України у процесі врегулювання цієї проблеми; і розвиток співробітництва з Молдовою у прикордонних питаннях, включаючи ефективний обмін інформацією щодо потоків товарів і людей, які перетинають спільний кордон; реалізація результатів тристоронніх експертних консультацій за участю України, Молдови та Європейської Комісії; нарощування позитивного досвіду участі України у поліцейській місії Євросоюзу в Боснії та Герцеговині та у поліцейській місії Євросоюзу у колишній Югославській Республіці Македонія. Існують перспективи участі України у подальших операціях в межах Європейської політики безпеки і оборони із застосуванням «Севільського механізму» консультацій та співробітництва між ЄС та Україною в операціях ЄС з врегулювання кризових ситуацій. З метою реалізації наміченого передбачається зміцнити договірно-правову основу цього напрямку співпраці: укласти відповідні угоди, зокрема про визначення загальної схеми участі України в операціях ЄС із врегулювання кризових ситуацій; обговорити питання щодо санкцій, які накладаються ЄС на треті країни.

Співробітництво у сфері безпеки України з ЄС включає заходи протистояння спільним загрозам: тероризму, зброї масового знищення, нелегальному експорту зброї тощо. Низку зобов'язань у сфері безпеки Україна взяла на себе і за Планом дій Європейської політики сусідства (2003 р.). Стратегічна складова співпраці України з ЄС обговорювалася з міністрами закордонних справ Балтійської Ради за участі представни-

ків Європейської Комісії. Серед питань — посилення «східного виміру» зовнішньої політики Євросоюзу з максимальним урахуванням стратегічних інтересів сусідів ЄС, проблеми зміцнення енергетичної безпеки в регіонах Балтійського і Чорного морів, а також перспективи співпраці України з ЄС в контексті переговорного процесу щодо укладення нової посиленої угоди. Складові економічного співробітництва з ЄС, а саме збільшення товарообігу, розширення транспортних коридорів, створення системи енергобезпеки, питання міграції тощо обговорювалися на міжнародній конференції «Україна і Європейський Союз: нові підходи», а з DeutscheBank AG підписано Меморандум про наміри щодо співпраці у питаннях зміни клімату. Документ стосується перспектив упровадження в нашій країні програм і проєктів, спрямованих на зменшення викидів парникових газів, і передбачає можливість інвестиційних проєктів у сфері захисту довкілля і визначення механізмів і обсягів фінансування відповідно до Кіотського протоколу.

Про майбутній розвиток співробітництва у сфері безпеки йшлося і у Спільній заяві саміту Україна–ЄС від 14 вересня 2007 р., де йдеться про продовження тісного співробітництва у сфері зовнішньої політики та безпеки. Було відзначено зближення позицій сторін з регіональних та міжнародних питань завдяки регулярним політичним консультаціям. Лідери ЄС висловили глибоку подяку Україні за участь в операціях ЄС із врегулювання криз. В межах Ініціативи Великої Вісімки стосовно Глобального партнерства підтвердили свої наміри розвивати співробітництво і в питаннях урегулювання регіональних конфліктів, і нерозповсюдження зброї масового знищення тощо.

Поза згаданими формами співпраці розвивається і тренінгова складова — участь українських військових підрозділів у спільних з ЄС військових формуваннях, як, наприклад, навчання багатонаціонального — Угорщини, Румунії, Словаччини й України — батальйону «Тиса». Під час весняного тренінгу сценарій гри передбачав участь батальйону в ліквідації катастрофічних наслідків паводку р. Тиси на стику угорсько-румунсько-українського кордону. Із врахуванням натівських норм і стандартів відпрацьовувалися найефективніші засоби подолання гірської місцевості, питання базування і тилового забезпечення багатонаціональних сил²².

Серед сучасних загрозливих питань на перші позиції в Європі висуваються енергетичні проблеми. Енергетична складо-

ва у відносинах Україна–ЄС посідає особливе місце: в енергетичній стратегії Євросоюзу наша держава є транзитером енергоресурсів. Позитивним зрушенням у питаннях інтеграції української енергетики до внутрішнього ринку ЄС могло б сприяти надання Україні повноправного членства в Договорі ЄС з енергетичних питань (де держава є спостерігачем); споживання країнами ЄС надлишкової електроенергії, що виробляє Україна за умов можливого членства у європейському об'єднанні електромереж. Меморандум із зазначеного питання Україна вже підписала, на порядку денному — технічні завдання обстеження стану української енергосистеми, виконання низки технічних аспектів, відповідність української енергосистеми європейським стандартам. Стратегією енергетичного співробітництва України з ЄС є синхронізація Об'єднаної енергетичної системи (ОЕС) України (спільно з Молдовою і ЄС) з координації передачі електроенергії (UCTE — The Union for the Coordination of Transmission of Electricity)²³. Протягом 7–10 років Україна має намір адаптувати свою систему до європейської, синхронізувати її з технічно надійними мережами, що забезпечують електроенергією 500 млн громадян.

Наступним проектом є інтеграція української газотранспортної системи в єдину європейську газотранспортну і нафтотранспортну мережу. Цікавим є також проект створення стратегічних резервів нафти в сховищах України, що може бути частиною стратегічних резервів ЄС. Перераховані напрями співпраці в разі їх реалізації нададуть можливість нашій державі отримати доступ до окремих енергетичних програм ЄС. До переваг України зараховуємо також і транзитні можливості, нагадаємо про низку проектів в цій площині. Це і співробітництво ЄС з державами Чорноморського регіону з урахуванням Комунікації Європейської Комісії «Чорноморська взаємодія — нова регіональна ініціатива» («Black sea synergy — a new regional cooperation initiative»)²⁴, що сприятиме виробленню механізмів систематизації, здійсненню загальної координації та поглибленню вже існуючого рівня співпраці між Європейським Союзом і Чорноморським регіоном. Це і реалізація міждержавного економічного проекту ГУАМ «Придунайський енерготранспортний міст», який містить пріоритети регіонального співробітництва у Балто-Чорноморсько-Каспійському регіоні. Перспективною виявляється розробка стратегії ОДЕР–ГУАМ, що закріплюватиметься у відповідних міжнародних документах між ОДЕР–

ГУАМ та ЄС, ОДЕР–ГУАМ та ЦЄІ і ОДЕР–ГУАМ та ОЧЕС. Проект може мати майбутнє в разі вирішення питання адаптації законодавства країн ГУАМ до енергетичного законодавства ЄС, що має сприяти створенню конкурентних енергетичних ринків і додаткових умов для безпеки постачання енергоносіїв та конкурентоспроможності економік держав ОДЕР–ГУАМ. Про співпрацю в енергетичній галузі йшлося і у другому спільному звіті ЄС–Україна «Про хід реалізації положень Меморандуму про взаєморозуміння між ЄС та Україною щодо співробітництва в енергетичній сфері протягом 2007 року».

У питаннях безпеки вітчизняними пріоритетами є використання ЄС потенціалу української транспортної авіації для здійснення дальніх перевезень; вирішення проблем утилізації надлишкових озброєнь та застарілих боєприпасів, а також залучення України до складу Сил швидкого реагування ЄС. З цією метою Україна пропонує свої інженерні, аеромобільні й авіаційні підрозділи. Існують проекти участі України в розв'язанні локальних конфліктів. Залишаючись поза межами Євросоюзу, Україна успішно асоціюється з процесом здійснення спільної європейської політики безпеки та оборони (СЄПБО). Помітною подією у двосторонніх відносинах, яка отримала позитивний резонанс у колах ЄС, стало внесення Україною нових пропозицій щодо придністровського врегулювання, укладення Меморандуму про створення місії ЄС з допомоги на українсько-молдовському кордоні (EUBAM).

Транскордонний аспект, що також може нести певні загрози, у діалозі ЄС– Україна включає низку комплексних питань: укріплення кордонів і розбудова інфраструктури прикордоння; боротьба з нелегальною міграцією і торгівлею людьми; інтенсивність прикордонного контролю; боротьба з міжнародною організованою злочинністю, що включає протидію тероризму, торгівлі наркотиками і зброєю, боротьбу з відмиванням грошей, з контрабандою крадених машин тощо. Водночас Україна могла б запропонувати ЄС програму з укріплення кордону по всьому периметру української території, а не тільки західної його частини. Тим більше, що саме зі східної сторони кордону посилюється загроза нелегальної міграції, відповідальність за зупинення якої лягло за зобов'язаннями перед ЄС на Україну. В результаті наша країна несе найвідчутніші витрати на впровадження відповідних заходів і утримання затриманих нелегалів.

Виявилася й нова проблема ХХІ століття в сфері безпеки: про себе досить голосно заявили пірати, серед захоплених суден опинилася «Фаїна», до складу команди якої входили й українські громадяни. Із необхідністю вивільнення громадян постало питання про можливу участь України у військовій операції ЄС у боротьбі з піратством біля берегів Сомалі, про що проведені переговори між МЗС України і ЄС. У листопаді 2008 року набула чинності угода між урядом України і Європейським космічним агентством (17 країн) про співробітництво у використанні космічного простору в мирних цілях. У переліку основних напрямів співпраці, що також відносимо до питань безпеки, — космічні науки, дослідження сонячної системи, моніторинг навколишнього середовища, запобігання стихійним лихам, телекомунікації, супутникова навігація, ракетноносії тощо.

Зваживши всі «за» і «проти», Євросоюз після провалу конституції не позбавив європейські країни можливості сподіватися на членство в ЄС. Із врахуванням змін, внесених Амстердамським (2 жовтня 1997 р.) і Ніццьким (26 лютого 2001 р.) договорами стаття щодо членства в ЄС присутня, хоча і з певними тлумаченнями (ст. 49), в результаті яких ускладнена процедура прийняття рішення про прийом нових членів до Євросоюзу. Це означає, що Україна, як і будь-яка інша європейська держава, може подавати відповідну заявку.

Оскільки Угода про партнерство і співробітництво Україна–ЄС автоматично пролонгується лише на рік, переговори щодо нової посиленої угоди тривають. Сторони ще не дійшли кінцевого результату. Можливо, це буде один документ, можливо — два (політична й економічна угоди). Ймовірний і третій варіант — розробка угоди про асоціацію²⁵. Країнам — сусідам України, що набули членства в ЄС 1 травня 2004 р., свого часу було запропоновано полегшену асоціативну схему просування в європейський простір. До речі, подібний формат «полегшеності» пропонується і Македонії. Зрозуміло, що тут вступають в дію інші геополітичні, стратегічні важелі.

Які важелі можуть спонукати учасників Євросоюзу прискорити питання щодо поглибленого співробітництва з Україною? Об'єктивні реалії, на жаль, свідчать, що в нашому варіанті поки що стратегічні важелі не спрацьовують. І це пов'язано не тільки з бажанням/небажанням учасників ЄС. У першу чергу ситуація, що склалася, викликана вочевидь внутрішніми проблемами європейської спільноти. Інше стосується внутрішньої і

зовнішньої спроможності нашої держави. Для провідних європейських країн (передусім Франції) Україна є конкурентом у сільськогосподарській галузі. За загальними обсягами продажу продовольства за кордон Франція вийшла на друге місце в світі після США. Розміри позитивного сальдо тут вражаючі: десятки мільярдів євро. Франція є вагомим експортером м'яса, молока, пшениці, овочів, фруктів, сирів, битої птиці та інших видів сільськогосподарської продукції. До зазначеного додаються й політичні важелі: відновлення французької присутності в НАТО не додає оптимістичних сподівань щодо можливих посувань українських інтересів і в цьому напрямі.

Що сьогодні Франція пропонує Україні замість нової поглибленої угоди? Програму «східне партнерство» — утворення з європейських держав (не-членів ЄС) своєрідного міні-євросоюзу, міні-супутника великого ЄС, місце якому — споконвічне перебування на орбіті великого мегаполісу — центру європейського життя. Згадана програма чимось нагадує неофіційний документ щодо східної політики Євросоюзу (Non-paper), свого часу запропонований Польщею²⁶. У концепції «по-польськи», що враховувала необхідність індивідуального підходу до нових східних сусідів ЄС, було викладене бачення майбутніх відносин з Україною, що мали ґрунтуватися на визнанні європейського вибору України — країни, важливої для стабілізації і безпеки в Східній Європі. На тодішнє переконання польської сторони, недооцінка спрямованості політики України на членство в ЄС загрожувала ослабленням прореформаторських і проєвропейських сил в нашій державі.

Новий проєкт «Східне партнерство»²⁷, який активно підтримує Франція, є пропозицією Україні, Молдові, Білорусі, Грузії, Вірменії й Азербайджану створити з ЄС зону вільної торгівлі, співробітничати в галузі енергобезпеки, а також полегшити візовий режим. Нову ініціативу можна було б привітати, якби не «але», яке наштовхує на певні роздуми. «Східне партнерство» не означає перспективи членства в Євросоюзі. Це є процес, а не інструмент. Проєкт не пропонує нових програм співпраці і створення розгалуженої інституційної структури; не сприяє співпраці у межах чотирьох свобод, що є необхідними для створення ЗВТ. До того ж надає Польщі певні переваги відповідальності за партнерів «Східного партнерства», що вже викликає серед учасників ЄС певні тертя.

Україна і сьогодні досить активно співпрацює з ЄС у питаннях зовнішньої політики і безпеки. Водночас реалізації європейських намірів нашої держави перешкоджають внутрішня і зовнішня нестабільність. У подоланні загроз, яким Україні досить важко протистояти наодинці, наша держава розраховує на підтримку з боку європейських держав, у т.ч. стратегічних партнерів. У цих тенетах міжнародного спілкування ми бачимо два рівня відносин з європейцями. Перший — міжлюдський рівень, який не викликає питань і не несе якихось проблем. Українське середовище, українське суспільство має чимало точок дотику з європейцями, ми розуміємо одне одного, долаємо ті ж самі труднощі, вирішуємо подібні проблеми, розмовляємо однією мовою, поділяємо європейські цінності. Ми є європейцями. Запитайте нашу молодь, ким вона себе відчуває? І почуєте відповідь — без сумніву європейцями. Ускладнення починаються на іншому рівні спілкування, коли до справи беруться європейські чиновники, тобто «паперові люди», що можуть поховати будь-яке починання. Європейська держава Україна вбачає можливість і надалі розвивати відносини з ЄС, що сприятиме визнанню нашої держави частиною об'єднаної Європи без розподільчих ліній.

Можна передбачити, що два стратегічні напрями — євроінтеграційний та євроатлантичний залишаться пріоритетними для нашої держави. Мають бути завершені переговори щодо укладення нової Угоди з ЄС — бажано Угоди про асоціацію, включно з її важливим компонентом щодо Зони вільної торгівлі. Триватимуть переговори щодо безвізового режиму для українських громадян. Найоптимальнішим варіантом в цьому питанні могло б бути укладання так званої «дорожньої карти» для України, яка визначатиме етапи на шляху скасування віз. Відносини з НАТО мають бути переведені у площину щорічної національної програми, яка створить новий формат взаємовідносин між Україною і Альянсом²⁸.

Інтеграційний поступ — один із шляхів модернізації економіки, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, можливість виходу на внутрішній ринок ЄС. У політичній площині європейська інтеграція детермінує модернізацію правового поля Української держави, демократизацію її політичної й інституційної систем. Співробітництво з ЄС сприятиме наближенню соціальних умов країни до європейських стандартів, підвищенню рівня життя й добробуту населення. Водночас інтеграція

з ЄС гарантує учасникам зміцнення національної безпеки, захист від агресії й територіальних претензій.

Підбиваючи підсумок наголосимо: еволюційний процес розвитку є незворотним. Опосередковано це доводять численні європейські проекти щодо України та її сусідів. За багатьма прикладами в історії людства будь-яке явище еволюції суспільства можна на певний час загальмувати, але не можна йому запобігти, оскільки закони діалектичного розвитку діють незалежно і часто проти волі учасників історичного процесу. Спостерігаючи за згуртованими діями європейських країн у протистоянні світовій фінансовій кризі, можна сподіватися, що врешті-решт країни ЄС будуть спроможними об'єднати зусилля для захисту утвореного інтеграційного простору через уніфікацію необхідних складових — у тому числі зовнішньої політики і політики безпеки. А будувати європейську безпеку без України є проектом, приреченим на провал.

¹ Див., наприклад: Глоссарий по европейской интеграции. — М.: «Интердиалект+», 1998. — 358 с.

² На переконання де Голля, «плани — це вищий інститут нації», Франція — батьківщина загальнонаціонального економічного програмування, що має індикативний характер. Декретом від 3 січня 1948 року генерал де Голль створив Раду з планування і Генеральний комісаріат плану. З тих часів Франція має загальнодержавні програми-плани (п'ятирічки) розвитку економіки.

³ Одним з наслідків було повернення Франції до військової складової НАТО. — Див.: Не так сели... Ожидается, что на юбилейном саммите НАТО по случаю 60-летия этой военно-политической организации, который состоится 3–4 апреля во французском Страсбурге и немецком Киле, будет объявлено о возвращении Франции в военную структуру альянса // Дни.ру 16.02.09 13:01.

⁴ Данія, Фінляндія, Ірландія, Швеція і Австрія в ЗЄС мають статус спостерігача. Ісландія, Норвегія і Туреччина є асоційованими членами ЗЄС, але не є членами ЄС.

⁵ Прийняті 1992 року країнами ЗЄС; включають гуманітарну, рятувальну, відновлювальну місії, а також примус до миру.

⁶ СЄПБО — складова СЗПБ ЄС.

⁷ <http://www.europa.eu.int/>

⁸ 367 голосів «за», 159 — «проти» і 34 — «утрималися».

⁹ Операція «Конкордія» здійснювалася силами 26 країн, в ній брали участь 400 службовців, відповідна військова техніка, вертольоти. Використовувалися штаби НАТО в м. Монс (Бельгія) і у м. Неаполь (Італія).

¹⁰ Операція «Артемід» підтвердила ефективність залучення саме такої кількості військових (до 1800 осіб) для оперативного реагування на локальні конфлікти.

¹¹ Мальта і Данія відмовилися від участі у військовій складовій ЄС.

¹² Але з економічною кризою це питання стає проблематичним.

- ¹³ Bear Stearns, Lehman Brothers, Merrill Lynch, Goldman Sachs, Morgan Stanley.
- ¹⁴ За лискучі рейтинги інвестиційні банки сплачували чималі гроші рейтинговим агенціям.
- ¹⁵ Chimerica (від China + America) придумана проф. Гарвардського університету Найєлз Фергюсон разом з Моріцем Шулариком, економістом лондонського фонду Amiya Capital. Хімеріка або Чімеріка — економічна система з чітким розподіленням ролей, де США виступає головним споживачем китайських продуктів, а Китай на отримані долари посилено кредитує американський попит, провалилася.
- ¹⁶ <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=1092702>.
- ¹⁷ Загалом австрійські банки та їх дочірні компанії видали у країнах Східної Європи до 230 мільярдів євро кредитів // Бі-бі-сі, 12 лютого 2009 р.
- ¹⁸ Передбачається, що зростання глобальної економіки сповільниться до піввідсотка у порівнянні з трьома відсотками минулого року, але у 2010 знову зросте до 2,7.
- ¹⁹ http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news/story/2009/01/090119_eu_economy_im.shtml/
- ²⁰ На урочистостях, присвячених 60-й річниці НАТО і 10-й річниці угорського членства в Альянсі.
- ²¹ Виступ п. К. Гьонц на урочистому засіданні, присвяченому 60-річчю НАТО і 10-річчю Угорщини в НАТО (м. Сегед, Угорщина, 30 січня 2009 р.).
- ²² Многонациональный батальон «Тиса» проводит штабные учения в Украине // РИА «Новости». — 14 травня 2008 р.
- ²³ Зі свого боку, РАТ «ЄЕС» здійснює аналогічний проект «Дослідження ТЕО щодо синхронізації систем СНД та УСТЕ». Йдеться про синхронізацію тієї єдиної електричної мережі колишнього СРСР, якою на сьогодні опікується, зокрема, Електроенергетична рада СНД.
- ²⁴ <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/announcement/detail/526.htm/>
- ²⁵ Існує кілька варіантів асоціативного співробітництва з ЄС, серед яких згадаємо конституційну асоціацію, яка може бути застосована тільки для держав — колишніх колоніальних володінь, географічно розташованих поза межами Європи. І договірний тип асоціації, що складається з трьох підготовчих етапів: асоціація з метою розвитку, асоціація з метою вільної торгівлі, і, нарешті, асоціація вступу.
- ²⁶ Див.: Чекаленко Л. Польський варіант європейського вибору України // Європа, Польський ін-т міжнародних справ). — Варшава, РП. — 2003. — Т. 3. — № 1 (6).
- ²⁷ Авторство Польщі і Швеції // Draft Paper Polish — Sweeden proposal Eastern Partnership// <http://www.euractiv.com/29/images/>; Евросоюз обустройства на постсоветском пространстве // Саммит ЕС принял все запланированные решения. — Коммерсантъ. — 2008. — 13.12. — № 228 (4045).
- ²⁸ Борис Тарасюк, для «Главреда», 31.12.08 // 13:03.

Анатолій Малюська,

*помічник ректора Дипломатичної
академії України*

**ДОСВІД КРАЇН-ЧЛЕНІВ РАДИ ЄВРОПИ
В ПРАКТИЧНІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ
НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН
СТОСОВНО УЧАСТІ ЇХ У ПРИЙНЯТТІ
ДЕРЖАВНИЦЬКИХ РІШЕНЬ**

Положеннями міжнародного права передбачається можливість забезпечення та захисту прав меншин шляхом участі їх у політичному житті країни, в якій вони проживають. У той же час слід визнати, що формулювання вказаних положень у переважній більшості випадків має декларативний теоретичний характер, далекий від встановлення конкретних дієвих міжнародних універсальних та регіональних механізмів їх реалізації на практиці. Підтвердженням вказаного, зокрема, можуть стати положення ст. 15 Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин, в якій лише зазначається, що «сторони створюють необхідні умови для ефективної участі осіб, які належать до національних меншин, у культурному, соціальному та економічному житті та у державних справах, зокрема тих, які їх стосуються»¹, а також положення п. 3 ст. 2 Декларації ООН про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, згідно з якими «особи, що належать до меншин, мають право активної участі у прийнятті на національному і, де це необхідно, регіональному рівні рішень стосовно тієї меншини, до якої вони належать, або тих регіонів, у яких вони проживають, в порядку, що не суперечить національному законодавству»².

Важливість практичного наповнення та забезпечення прав національних меншин є однією з найважливіших проблем, які постають сьогодні перед світовим співтовариством. Про це свідчить аналіз нормативних документів ООН, Ради Європи, ЄС,

ОБСЄ, інших впливових міжнародних об'єднань та організацій, а також напрямки запроваджуваної ними та їх країнами-членами внутрішньої та зовнішньої політики³. Тому й дослідження питань можливої практичної участі національних меншин у політичному житті України та інших країн-членів Ради Європи є вкрай важливими не лише з точки зору їх конкретно прикладного значення, а й для встановлення реального співвідношення запроваджених Україною заходів у напрямі забезпечення захисту вказаного права національних меншин з аналогічними заходами, що реалізуються іншими країнами-членами Ради Європи.

Питання реалізації встановленого міжнародною спільнотою, зокрема Європейським співтовариством, права національних меншин на участь у політичному житті тієї чи іншої держави розглядається у працях Н.В. Беліцер, Т. Васильєвої, Ю.О. Волошина, Д.С. Ковриженка, Ю.Ю. Лихача, Є.В. Радченка. Усіма дослідниками при цьому відзначається, що з початку поточного століття значна увага європейськими країнами приділяється саме констатації можливості національних меншин стосовно реалізації їхнього виборчого права як під час проведення виборів до національних парламентів, так і до органів місцевого самоврядування⁴. Водночас аналіз джерельної бази вказує на практичну відсутність результатів досліджень саме в контексті порівняння рівня забезпеченості практичної участі меншин у процесі прийняття державницьких рішень України та інших країн, зокрема країн-членів Ради Європи, що робить зазначену проблематику надзвичайно актуальною для наукових та політологічних досліджень.

Узагальнений досвід країн-членів Ради Європи свідчить про існування наступних трьох основних напрямів можливої ефективної участі представників національних меншин у державних справах країн їх постійного проживання:

- встановлення демократичного контролю шляхом участі представників національних меншин у законодавчій діяльності тієї чи іншої країни;
- забезпечення представництва національних меншин в урядових структурах країн;
- реалізація можливостей для неформальної участі представників національних меншин в державотворчій діяльності країн-членів Ради Європи (участь у круглих столах, дорадчих органах тощо).

Однією з найголовніших передумов для всебічної інтеграції національних меншин до державницької діяльності тієї чи іншої країни в першу чергу повинно стати повне забезпечення державою права національних меншин на свободу об'єднання, включаючи й можливість створення ними організацій та політичних партій⁵. Вказана передумова є одним із засадничих міжнародних стандартів, закріпленим положеннями ст. 11 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод⁶, ст. 22 Міжнародного пакту ООН про громадянські та політичні права⁷ та ст. 7 Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин⁸. Таким чином, власне заборона створення партій на релігійній, етнічній чи регіональній основі суперечитиме міжнародним стандартам у разі, якщо вказані політичні партії забезпечуватимуть власну ідентичність меншини виключно мирним шляхом. Водночас у міжнародному праві існує й ціла низка застережень, коли створення національними меншинами політичних партій може бути протизаконним. Так, відповідно до положень Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: «здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб»⁹.

Розглянемо більш детально вищенаведені основні напрями можливої ефективної участі представників національних меншин у державних справах країн їх постійного проживання.

Участь представників національних меншин у законодавчій діяльності країн-членів Ради Європи та здійсненні парламентського контролю

Нині внутрішньополітичні системи переважної більшості європейських країн не містять преференційних можливостей для забезпечення прямого представництва національних меншин, що проживають на їх територіях, у парламентах цих держав, зокрема, шляхом гарантованого отримання певної кількості місць у парламенті незалежно від результатів проведення парламентських виборів. Разом з тим, відсутність представництва політичних партій національних меншин у парламентах жодним чином не може означати те, що їхні інтереси не представ-

лені взагалі. Представники національних меншин можуть представляти інтереси власної групи шляхом отримання членства у загальнонаціональних політичних партіях окремої країни, які беруть участь у парламентських виборах на постійній основі. Можливість захисту інтересів національних меншин на парламентському рівні також може відобразитися й структурними особливостями тієї чи іншої загальнонаціональної політичної партії чи парламентської групи, наприклад, у випадку призначення вказаними партіями спеціальних спікерів з питань національних меншин, як це передбачено, зокрема, внутрішньополітичною системою Республіки Австрія.

Політичні системи країн-членів Ради Європи створюють передумови для демократичного представництва національних меншин у загальнонаціональних парламентах шляхом реалізації різноманітних заходів, окремі з яких безпосередньо (ексклюзивно) торкаються прав національних меншин, інші ж — є загальними правилами, які застосовуються також і до інших груп населення країни. Таким чином можна виокремити наступні можливі шляхи забезпечення представництва національних меншин у парламентах країн-членів Ради Європи:

- зниження відсотка прохідного бар'єру для представників національних меншин під час проведення парламентських виборів (зокрема, Федеративна Республіка Німеччина, Королівство Данія, Румунія);

- резервування певної кількості місць у парламенті за представниками меншин (Республіка Кіпр, Республіка Хорватія, Республіка Словенія);

- створення окремих спеціальних виборчих дільниць для національних меншин (Північна Ірландія, Російська Федерація);

- спрощення вимог щодо реєстрації політичних партій національних меншин (Королівство Данія), а також

- організація преференційного фінансування діяльності політичних партій національних меншин (Італійська Республіка, Федеративна Республіка Німеччина)¹⁰.

У випадку проходження до парламенту та отримання можливості працювати в ньому на рівні з іншими парламентаріями, які відносяться до титульної нації тієї чи іншої держави, впливовість національних меншин у прийнятті державницьких рішень може бути посилена шляхом запровадження додаткових заходів. Зокрема, їм можуть надаватися спеціалізовані проце-

дурні права, які пов'язані з розглядом цілого спектра питань життєдіяльності національних меншин, починаючи з можливості ініціювання обговорення питань в парламенті та закінчуючи можливістю ветування прийняття відповідних законопроектів. Яскравим прикладом цього є системи функціонування загальнонаціональних органів законодавчої влади Північної Ірландії, Італійської Республіки та Королівства Бельгія.

Іншим додатковим механізмом посилення впливовості національних меншин у європейських загальнонаціональних та регіональних парламентах, зокрема парламенті федеральної землі Шлезвіг-Гольштейн (Schleswig-Holstein) на півночі Німеччини, є можливість надання їм статусу парламентських груп, незалежно від чисельності їх представництва.

Зважаючи на те що основна робота з розробки та прийняття законопроектів відбувається в спеціально створених для цього парламентських комітетах, критично важливим є забезпечення можливості формування складу спеціально створених комітетів з питань національних меншин (у різних країнах такі комітети мають різні назви) саме представниками національних меншин, що постійно мешкають у конкретно взятій країні.

В окремих інших європейських країнах питання життєдіяльності національних меншин віднесені до юрисдикції парламентських комітетів з більш широкими повноваженнями, зокрема парламентського комітету з прав людини Республіки Албанія, комітету з конституційних питань Республіки Австрія, або ж парламентського комітету з питань державного та регіонального управління Словацької Республіки. В Республіці Хорватія значений комітет з більш ширшими повноваженнями до свого складу включає спеціальний підкомітет з питань національних меншин. У таких країнах, як колишня Югославська Республіка Македонія, Федеративна Республіка Німеччина тощо, питаннями життєдіяльності національних меншин переймаються безпосередньо створені для цього парламентські комітети, мандат яких передбачає можливість опрацювання та надання на розгляд національних парламентів країн відповідних законопроектів та рекомендацій з питань життєдіяльності національних меншин, а також забезпечення контролю за реалізацією їхніх прав та свобод.

Досить часто, з метою забезпечення більш ефективної діяльності, у вказаних комітетах резервуються місця саме для

представників національних меншин (Республіка Словенія, Республіка Хорватія).

Передбачені для спеціальних парламентських комітетів з питань національних меншин функції можуть виконуватись в окремих випадках і спеціально створеними парламентами національних меншин. Такі парламенти можуть як безпосередньо обиратися представниками національних меншин (Королівство Норвегія, Фінляндська Республіка), так і складатися з членів регіональних та місцевих парламентів країн, прикладом чого є функціонування Фінсько-шведської Асамблеї у Фінляндській Республіці. Водночас слід зазначити, що компетенція парламентів національних меншин є обмеженою виключно можливістю проведення внутрішньопарламентських слухань з питань законопроектів, що торкаються життєдіяльності відповідної національної меншини.

Парламентські системи переважної більшості європейських країн з метою забезпечення проведення моніторингу дотримання прав національних меншин у державі передбачають функціонування інституту парламентського омбудсмена (ombudsperson) — уповноваженого парламентом з прав людини, компетенцією якого є розгляд спеціальних, пов'язаних з проблемами забезпечення та захисту прав і свобод людини та, зокрема, й представників національних меншин, питань, скарг та пропозицій. Разом з тим проведений аналіз свідчить про те, що з усіх європейських країн лише Угорщина на національному рівні запровадила на теперішній час окремий інститут парламентського омбудсмена саме з питань національних меншин.

Основним завданням уповноважених парламентів з прав людини є проведення моніторингу діяльності органів державної влади щодо дотримання ними основних прав і свобод людини та забезпечення захисту прав громадян шляхом опрацювання їхніх безпосередніх петицій та звернень стосовно порушень у згаданій сфері (Республіка Хорватія, Республіка Австрія, Румунія). У зв'язку з цим доволі часто омбудсмени наділені надзвичайно широкими правами та повноваженнями, зокрема правом отримання широкого спектра документів від органів державної влади, а також правами на проведення інспекцій та різного роду опитувань. В окремих країнах рекомендації омбудсмена є обов'язковими для виконання. Відмова від їх виконання при цьому повинна мотивуватися виключно у письмовій формі

(Республіка Австрія), а випадок такої відмови відразу ж стає публічним та підлягає вивченню правоохоронними та контролюючими органами країни (колишня Югославська Республіка Македонія).

Представництво національних меншин в урядових структурах країн-членів Ради Європи

Зважаючи на те що заснування спеціалізованих міністерств або ж інших структурних органів виконавчої влади з питань національних меншин у країнах-членах Ради Європи нині доволі рідкісне явище (винятком є Естонська Республіка, де повноцінно призначений та функціонує окремий міністр з етнічних питань), відповідальність за належне забезпечення прав та свобод національних меншин у переважній більшості випадків несуть два чи більше відповідних міністерств європейських країн. Найчастіше такими міністерствами є міністерства внутрішніх справ чи юстиції, міністерство місцевого управління та регіонального розвитку (Королівство Норвегія), або ж, у деяких випадках, навіть міністерство сільського господарства (Королівство Швеція). Питання, пов'язані з культурними потребами національних меншин, належать переважно компетенції міністерств з питань культури країн-членів Ради Європи. Доволі часто в структурі вказаних міністерств утворюються відповідні підрозділи або ж урядові підрозділи, обов'язками яких є розробка загальної державної політики, підготовка законопроектів з питань національних меншин, фінансування діяльності останніх тощо. В окремих країнах, зокрема Королівстві Норвегія, передбачена можливість створення урядових підрозділів, що опікуються питаннями, які торкаються проблем життєдіяльності певної окремої національної меншини. З метою забезпечення належного рівня координації та взаємодії між органами державної влади, можливим є також створення й так званих міжміністерських робочих груп з питань національних меншин (Республіка Польща).

Існують також і інші механізми урядового забезпечення прав національних меншин. Зокрема, в Румунії вказані питання віднесені до компетенції міністра з питань національних меншин офісу прем'єр-міністра країни. В Королівстві Нідерланди питаннями національних меншин опікується так званий міністр з питань політики населення та інтеграції національних мен-

шин, який очолює департамент з питань політики інтеграції меншин.

Захист інтересів національних меншин може бути особливо ефективним за умов коли їхні представники мають змогу обіймати посади державних службовців у тих органах виконавчої влади, які безпосередньо призначені для забезпечення прав і свобод національних меншин на державному рівні. У такому випадку важливим є сповідування принципу пропорційності представництва. Зокрема, в італійському регіоні Трентіно (Trentino/Alto Adige), наприклад, під час призначення державних службовців керуються принципом пропорційності мовних груп населення вказаного регіону. Також, в іншому регіоні Італійської Республіки – Долині Аоста (Aosta Valley), зважаючи на практику залучення до управління територіями як італійців, так і французів, які є найчисельнішою національною меншиною вказаного гірськолижного курорту Альп, державні службовці зобов'язані знати обидві вказані мови.

Вплив національних меншин на прийняття загальнодержавних рішень може бути посилений шляхом створення передумов для призначення урядового комісара – контактної особи, яка б виконувала посередницькі функції між урядом та меншиною. Офіційний мандат такої особи при цьому може визначатися специфічними проблемами конкретної національної меншини (Федеративна Республіка Німеччина) або ж торкатися всіх без винятку національних меншин, що проживають в регіоні (Португальська Республіка). Компетенція комісара може визначатися й за іншими критеріями, зокрема, боротьбою з етнічною дискримінацією як головним напрямком його діяльності (Королівство Швеція), або ж боротьбою з релігійною дискримінацією (Сполучене Королівство Великобританії і Північної Ірландії). Насамкінець, комісар може лише виконувати роль комунікатора між урядом та національною меншиною (Королівство Данія).

Реалізація можливостей для неформальної участі представників національних меншин в державотворчій діяльності країн-членів Ради Європи

Можливість неформальної участі національних меншин у прийнятті державницьких рішень шляхом представництва в різноманітних недержавних круглих столах, комітетах, радах

та інших дорадчих органах передбачена законодавством більшості країн Ради Європи та ОБСЄ. Головною метою діяльності вказаних організацій насамперед є надання консультативної допомоги урядовим структурам та іншим органам державної влади з питань національних меншин. Вони слугують своєрідним «містком» між урядовими структурами та організаціями національних меншин. До їх складу можуть входити представники національних меншин від різноманітних недержавних структур, релігійних організацій, політичних партій, незалежні експерти, члени парламентів національних меншин, а також представники урядів, які, в окремих країнах, зокрема, Республіці Австрія та Королівстві Швеція, не мають права голосу під час проведення засідань. Компетенція таких організацій може охоплювати як увесь спектр проблем усіх без винятку національних меншин, що проживають на території певної країни, так і торкатися виключно питань, що стосуються певної однієї меншини, зокрема у Федеративній Республіці Німеччина, або ж певних спеціальних питань (фінансування діяльності, виконання норм міжнародного законодавства тощо), як це передбачено законодавством Королівства Швеція та Федеративної Республіки Німеччина.

Зважаючи на вищевикладене можна зробити висновок про ефективне запровадження країнами-членами Ради Європи різноманітних заходів, спрямованих на створення належних передумов для участі національних меншин у прийнятті державницьких рішень тієї чи іншої європейської держави. Водночас слід визнати неможливість встановлення загальноєвропейської практики у згаданому питанні, зважаючи на різноманітність підходів до її реалізації в окремо взятих країнах-членах Ради Європи. Крім цього, все ще існують держави, уряди яких не запроваджують такі заходи повною мірою, вважаючи фактор якнайшвидшої асиміляції національних меншин з титульною нацією як головного в контексті запобігання виникненню конфліктів на міжетнічному ґрунті.

Водночас слід зазначити, що запровадження досвіду провідних країн-членів Ради Європи дозволить нашій державі не лише зберегти громадянську злагоду в суспільстві, а й забезпечити стабільність розвитку Східноєвропейського регіону в цілому, а також сприятиме гармонізації міжнаціональних відносин, консолідації та розвитку української нації, її історичної свідо-

мості, традицій і культури, розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин України та утвердженню нашої держави як впливового політичного гравця на міжнародній арені, який відповідально ставиться та реально захищає права та свободи національних меншин.

-
- ¹ Див.: Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин: № 157 (1995).
 - ² Див.: Декларація ООН про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин: A/RES/47/135 (1992).
 - ³ The Protection of National Minorities by their Kin-state. European Commission for Democracy through Law. — Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2002. — 425 p.
 - ⁴ Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. — К., 2008. — Вип. 41 (підсерія «Курасівські читання»). — 267 с.
 - ⁵ Oeter S., Minderheiten im institutionellen Staatsaufbau, in: Frowein/Hofmann/Oeter (eds.), Das Minderheitenrecht europaischer Staaten – Teil 2, Berlin 1994, 492–522 (496).
 - ⁶ Див.: Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод: ETS № 005 (1950).
 - ⁷ The International Bill of Rights. The Covenant on Civil and Political Rights / Ed. Louis Henkin. — New York: Columbia Univ. Press, 1981. — X, 523 p.
 - ⁸ Див.: Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин: № 157 (1995).
 - ⁹ Див.: Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод: ETS № 005 (1950).
 - ¹⁰ J.A. Frowein and Dr. R.Bank, Participation of Minorities in Decision-Making Processes. Expert Study, DH-MIN (2000) 1, 2000, 25 p.

Григорій Перепелиця

Народився 13 серпня 1953 р. у Полтавській області. Освіта вища. Закінчив Військово-морське училище у 1976 році, Військову академію — у 1984 році. Капітан 1 рангу. У 1996 році захистив докторську дисертацію. Доктор політичних наук, професор. Директор інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії при МЗС України. Автор понад 50 наукових публікацій, доповідей, монографій.

УКРАЇНА І НОВІ ВИКЛИКИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ

2006–2009 роки стали часом динамічних трансформацій світоустрою, відкрили не тільки великі можливості, але й породили глобальні загрози міжнародній безпеці. За даними міжнародних соціологічних досліджень, до таких загроз належали: збільшення енергетичної залежності, міжнародний тероризм, програма створення ядерної зброї Іраном, ісламський фундаменталізм, світова фінансово-економічна криза, глобальне потепління клімату та виклики, що генеруються політикою Росії.

За переконанням міжнародної спільноти, найбільшою із глобальних загроз були енергетична залежність та світова фінансово-економічна криза. При цьому американці на очільне місце серед цих загроз ставлять одночасно і енергетичну залежність і фінансово-економічну кризу. Так вважають 87% опитаних американців. Європейці ж найбільш загрозливою для світу вважають енергетичну залежність та глобальне потепління (82% опитаних). Серед найбільших загроз світову фінансово-економічну кризу європейці поставили на друге місце після енергетичної залежності і глобального потепління. Так вважають 78% опитаних європейців. У порівнянні з 2007 роком сприйняття американцями загроз мало чим відрізняється від

сучасного стану, за винятком хіба того, що тепер фінансово-економічну кризу переставили з другого на перше місце, поряд з енергетичною залежністю. Для європейців у 2007 році глобальне потепління сприймалося як найбільша загроза. Тепер на один щабель з нею стала енергетична залежність. Міжнародний тероризм, який ще у 2006 році вважався найбільш небезпечним, у 2008 році у сприйнятті і європейців (62%) і американців (69%) відсунувся аж на четверте місце¹.

Менш актуальною для міжнародної спільноти стала загроза нелегальної міграції. Більш заспокійливо європейці й американці ставляться до програми створення Іраном ядерної зброї. Очевидно, що така зміна конфігурації актуальності глобальних загроз у 2008 році була обумовлена різною домінантою впливу ключових тенденцій у сфері міжнародної безпеки.

Перші дві тенденції полягають у глобальній трансформації світової економічної системи та системи міжнародних відносин до багатополярності. Саме вони обумовили насування світової фінансово-економічної кризи. Така трансформація призводить до руйнації світової та фінансової економічної системи, побудованої на лідерстві США. Тож не дивно, що саме американці сприйняли фінансово-економічну кризу як найбільшу світову загрозу. Витоки цієї фінансової кризи криються в стані фінансової системи США, обумовленої непомірним зростанням дисбалансу між споживанням та виробництвом, доходами та витратами американців.

Річне збільшення споживання та витрат у США стимулювали дешеві кредити та спекулятивні операції на ринку іпотечних цінних паперів. У результаті споживчі витрати посіли левову частку (2/3) ВВП Сполучених Штатів, зростання кредитів значно перевищило темпи зростання доходів американців та темпи зростання ВВП країни. На кінець 2008 року американський іпотечний борг становив близько 12–13 трлн дол².

Загальні фінансові зобов'язання американських громадян склали понад 140% їхнього річного доходу. Така велика заборгованість призвела до обмеження споживання, що, своєю чергою, спричинило падіння як попиту на споживчі товари і виробничу продукцію, так і самого виробництва. Відбулось різке падіння курсу більшості цінних паперів на американському фондовому ринку. Іншою причиною фінансової кризи, як зазначають фахівці, стало переключення американських банків на обслуговуван-

ня міжнародних спекулятивних потоків. За експертними оцінками, лише 5–7% їхньої загальної суми було пов'язано з реальним сектором економіки, а решту спрямовано на спекулятивні трансакції³.

Оскільки на США зав'язана вся світова фінансова система, то американська фінансова криза швидко поширилась на інші світові фондові ринки, падіння яких зумовило світову економічну кризу. Падіння попиту призвело до різкого скорочення обсягів виробництва. Спочатку це торкнулося виробників кінцевої продукції, зокрема таких секторів економіки, як автомобілебудування, літакобудування, суднобудування та інших галузей виробництва. Це в свою чергу знизило попит на метал та інші види сировинної продукції. З серпня 2008 року економічна криза вдарила по сировинних ринках. Вже у вересні світова ціна на метал впала на 18,3%, ціна на нафту з серпня по листопад із 140 до 45 доларів за барель⁴.

Негативний вплив на Україну цієї глобальної тенденції в світовій економіці мав мультиплікаційний ефект. Причини цього: надзвичайно велика відкритість української економіки і низький рівень захисту внутрішнього ринку, експортоорієнтований характер виробництва, сировинний та напівсировинний характер експорту. Поряд з цим імпортоорієнтований характер українського споживчого ринку призвів до стрімкого зростання від'ємного сальдо в зовнішній торгівлі, яке тільки у I півріччі склало 7202 млн дол. (у I півріччі 2007 року – 2343 млн дол.). Коефіцієнт покриття експортом імпорту знизився до 0,84 (у 2007 р. – 0,92)⁵. В цілому за 2008 рік від'ємне сальдо в зовнішній торгівлі склало 11,9 млрд доларів США або 6,7% від ВВП.

Від'ємне сальдо в зовнішній торгівлі та імпортоорієнтований споживчий ринок в Україні призвели до дефіциту іноземної валюти, девальвації національної валюти та різкого збільшення зовнішнього боргу, який у жовтні 2008 року сягнув критичної величини 60% ВВП і склав майже 109 млрд дол.⁶ При цьому майже 85% цього боргу припадає на приватний сектор економіки.

Падіння промислового виробництва в провідних країнах світу та здешевлення цін на метал, продукцію хімічної промисловості призвело до падіння виробництва цих експортоутворюючих галузей промисловості України. В хімічній промисловості

обсяг виробництва за поточний рік скоротився на 9,1%. В металургії тільки за листопад місяць виробництво впало на 48,8%, в машинобудуванні на 38,8%. Падіння промислового виробництва за 2008 рік становило майже 26,6%⁷. Все це спричинило обвал фондового ринку в Україні. Так, фондовий індекс МФТС протягом 2008 року знизився з позначки 1177 до 499, тобто більше ніж удвічі⁸.

Скорочення виробництва призвело до збільшення безробіття в Україні, яке на кінець 2008 року склало майже 1 млн чоловік. Така тенденція — серйозний виклик не тільки економічній, але й соціальній безпеці України.

Відтак на готівковому валютному ринку сформувався значне від'ємне сальдо продажу/купівлі населенням іноземної валюти на рівні 1321 млн дол. США, що врешті-решт призвело до обвалу гривні в четвертому кварталі 2008 року⁹.

Девальвація гривні спричинила стійку недовіру вкладників до національної банківської системи країни. За даними НБУ, тільки за підсумками жовтня 2008 року обсяг депозитів у національній валюті зменшився на 9,2 млрд гривень. Загалом з жовтня 2008 по січень 2009 року банківська система країни збідніла на 62,5 млрд. гривень¹⁰.

Щоб урятувати ситуацію, Національний банк України почав здійснювати валютні інтервенції на внутрішньому ринку, в результаті чого його валютні резерви тільки за листопад 2008 року скоротились на 9 млрд дол. США¹¹.

В Україні, як у краплі води, віддзеркалилась уся могутність руйнівної сили глобальної фінансової кризи. Але негативні наслідки цієї глобальної тенденції для України виявились набагато сильнішими порівняно з іншими країнами світу, бо водночас валютна криза збіглась з банківською, фондовою, економічною та політичною. Це відбулося в умовах загального погіршення внутрішньої та зовнішньої макроекономічної ситуації.

В результаті фондовий ринок України поніс найбільші у світі (80%) втрати після Ісландії, падіння фондового ринку якої склало 95%. Для порівняння, російський ринок впав на 76%, ірландський — 68%, американський — на 38%¹².

Небезпека енергетичної залежності, яка сприймалась європейцями та американцями як найбільша загроза у світі, очевидно, була зумовлена, насамперед, ціновим чинником. Протягом першого півріччя 2008 року ціни на нафту невпинно підвищу-

вались і сягли рекордної позначки у майже 140 доларів за барель у червні місяці. Зростання цін на енергоресурси поставило під загрозу світову економіку і створило глобальні інфляційні ризики.

В другому півріччі 2008 року відбувся зворотний ефект. Рецесія економіки в Європі й США, а також значне зниження темпів зростання економіки Індії та Китаю призвели до зменшення світових обсягів споживання енергоресурсів, в результаті чого на кінець 2008 року порівняно із цим періодом першого півріччя ціна на нафту зменшилась майже втричі. Незважаючи на це європейці продовжували вважати енергетичну залежність більшою загрозою, ніж фінансова-економічна криза. Таке суто європейське сприйняття, очевидно, зумовлене двома причинами. По-перше, рецесія економіки провідних європейських країн не була такою сильною, як у США. У грудні 2008 року промислове виробництво у країнах зони євро знизилось на 2,6% проти листопада цього року, в ЄС-27 — на 2,3%. Порівняно з груднем 2007 року у грудні 2008-го промислове виробництво знизилось на 12% у зоні євро та на 11,5% — в ЄС-27¹³.

По-друге — сприйняття енергетичної загрози для європейців має геополітичний вимір, який визначається їхньою енергетичною залежністю від Росії, особливо в постачанні газу. Тому це сприймається європейцями скоріше як залежність від монопольного постачальника.

Для України енергетична залежність теж уособлюється насамперед у постачанні російського газу для промислових потреб України. «Газові» війни між Україною та Росією стають перманентними.

Третя тенденція. Глобальне потепління є сталим і довготривалим процесом, який може призвести до катастрофічних і незворотних змін клімату й природного середовища на планеті, в якому існування людства стане неможливим. Усвідомлення такої неприйнятної перспективи лякає європейців і змушує укорте ставити проблеми глобального потепління на перше місце поряд з енергетичною залежністю серед найбільших глобальних загроз.

Зміна кліматичних зон, що відбувається в результаті глобального потепління, може призвести до різкого збільшення потоків нелегальної міграції. За оцінками спеціалістів, понад 430 млн людей страждають від дефіциту питної води. Якщо

тенденція з потеплінням збережеться і надалі, понад 300 млн чоловік, що мешкають в берегових зонах, стануть екологічними біженцями.

Через збитки в сільському господарстві в результаті посух та повеней, подолання стихійних лих, нестачу питної води та затоплення поселень людство щорічно втрачає від 5 до 20% ВВП¹⁴. Тоді як для зниження викидів парникових газів необхідно лише 1% світового ВВП.

Україна, як і всі європейські країни, вразлива до зміни клімату. Україні так само загрожують збільшення кількості стихійних лих, зростання повеней у Карпатах, перетворення степів південного регіону на пустелі, затоплення прибережних частин та гостра нестача питної води в центральних та східних районах України. Щороку економіка України зазнає значних збитків від природних катаклізмів, а отже потребує координації заходів з європейськими країнами та міжнародною спільнотою з метою пом'якшення та адаптації до зміни клімату.

Підписавши Рамкову Конвенцію ООН про зміни клімату та ратифікувавши Кіотський протокол, Україна взяла на себе зобов'язання знижувати викиди парникових газів.

Україна підтримує позицію Європейського Союзу відносно основних зобов'язань, на яких повинен базуватися наступний період дії Кіотського протоколу. Зокрема, посилення абсолютних зобов'язань розвинутих країн щодо скорочення викидів парникових газів; підвищення ефективності внеску інших країн шляхом застосування нових та гнучких зобов'язань для скорочення викидів парникових газів, які утворюються під час розвитку економіки; активізація зусиль з адаптації до зміни клімату, включно з управлінням ризиками, застосуванням фінансових механізмів та технологій з адаптації та інших.

Україна підтримує скоординовані зусилля щодо формування глобальної стратегії з адаптації до зміни клімату, а також пошуку нових механізмів фінансування заходів з адаптації. Ідея продажу певного відсотку національної квоти Сторін на аукціоні для поповнення Адаптаційного фонду потребує детального опрацювання з метою визначення засад участі країн з перехідною економікою у цьому механізмі. Україна виходить з тих позицій, що продовження дії гнучких механізмів Кіотського протоколу на наступний звітний період, розвиток вуглецевих ринків

сприятимуть модернізації економік країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою.

Четверта тенденція, яка чітко окреслилась, полягає у поглибленні цивілізаційних розбіжностей, насамперед, між західною євроатлантичною цивілізацією та мусульманським світом. При такій тенденції культурні відмінності накладаються на політичні протиріччя, що загострює відносини між двома цивілізаційними спільнотами. Конфліктогенний потенціал міжцивілізаційних відносин полягає в тому, що кожна з цивілізацій намагається зберегти власну ідентичність та забезпечити цілісність власного інформаційного фонду, відкидаючи елементи чужої культури, які здатні зруйнувати цю цілісність. При цьому кожна намагається нав'язати свої власні цінності іншій цивілізаційній спільноті.

Як зазначає Володимир Слуцкер, «Захід намагається утримати та поширити власну систему цінностей, в тому числі і воєнними методами, те ж саме фактично робить і Схід, і ісламський світ, проводячи свою воєнну кампанію так званими терористичними методами»¹⁵. Вістря цих актів спрямовується на США як на ядро західної цивілізації. Європа намагається уникнути таких зіткнень з ісламським світом, але належність її до західної цивілізації виключає таку можливість.

До чинників, що посилюють ці цивілізаційні розбіжності, необхідно віднести, по-перше, посилення процесів глобалізації. Якщо раніше цивілізації розвивались, будучи віддаленими одна від одної значним простором, то тепер ці відстані долаються вмить. Тісне співіснування цих цивілізацій створило умови для підвищення конфліктності, зумовленої, насамперед, різними цінностями.

По-друге, міжцивілізаційні розбіжності поглибилися у результаті нерівномірності їхнього економічного розвитку. Західна цивілізація зосередилася на виробництві наукоємкої високотехнологічної продукції, що спричинило докорінні зміни в технологічній і географічній структурі промислового виробництва. Це дало їм можливість накопичити левову частку матеріальних і фінансових ресурсів. До східної цивілізації належить переважна більшість бідних країн з відсталою економікою, застарілою технологічною базою, дешевою робочою силою і низькими вимогами до екологічної безпеки. Ці країни, виконуючи роль сировинних додатків провідних західних країн, не в змозі про-

годувати своє населення і протистояти природним катаклізмам та епідеміям.

По-третє, збільшення диспропорцій в чисельності населення. В країнах західної цивілізації знижується народжуваність і збільшується тривалість життя. В країнах східної цивілізації навпаки — зростає чисельність населення і зменшується тривалість життя. Такі диспропорції генерують збільшення потоків нелегальної міграції з країн східної цивілізації в країни Заходу, що створює для останніх внутрішню соціальну напругу і розглядається ними як глобальна загроза.

Ці міжцивілізаційні розбіжності поглибили дві перші загрози — збільшення енергетичної залежності та фінансово-промислового криза. Західні країни відчули свою залежність від енергетичних ресурсів, що знаходяться в країнах Сходу (Близький і Середній Схід та Росія). Світова фінансова та економічна криза тільки поглибить розбіжності між заможним Заходом та бідним Сходом. Тож не дивно, що саме з поглибленням міжцивілізаційних протиріч з мусульманським Сходом як європейці, так і американці пов'язують зростання таких глобальних загроз, як міжнародний тероризм, ісламський фундаменталізм та розробка Іраном ядерної зброї. Так, до найбільших глобальних загроз 53% опитаних американців і 47% європейців відносять ісламський фундаменталізм. На один щабель рівня загроз американці ставлять іранську програму створення ядерної зброї та міжнародний тероризм (по 69% опитаних). Європейців менше турбує загроза міжнародного тероризму (62% опитаних) ніж американців, але більше ніж загроза створення Іраном ядерної зброї (52% опитаних)¹⁶.

Яким чином поглиблення цього цивілізаційного конфлікту позначилось і позначатиметься в майбутньому на Україні? Україна, за твердженням С. Хантингтона, знаходиться на межі цивілізаційного розлому. «Ця лінія, проходить по кордону Росії з Фінляндією та Прибалтійськими країнами, перерізає Білорусію та Україну з переважно католицьким населенням від Східної України, де живуть православні», — пише С. Хантингтон. На Північ і Захід від цієї лінії народи є протестантськими та католицькими. Їх об'єднує спільна історична спадщина. В цілому їхній економічний рівень вищий, ніж у народів, які мешкають на схід від лінії поділу. На теперішній час вони розраховують на більш сильну залученість в економіку об'єднаної Європи.

«Що стосується народів, що живуть на схід і південь від лінії розлому, то вони — православні і мусульмани. Протягом історії вони входили до Оттоманської та Російської імперій. В цілому вони менше розвинуті економічно. Утвердження стабільних демократичних систем тут видається менш вірогідним».

Україна відчула на собі прояв тих цивілізаційних процесів, які відбуваються у відносинах між західною європейською і східною цивілізаціями. Це проявляється в збільшенні кількості нелегальних мігрантів на території України, які прибувають переважно з Близького та Середнього Сходу. З іншого боку, збільшується технологічне відставання України від країн Європейського Союзу. Україна в економічному розвитку залишається і надалі периферійною країною Європи з сировинною економікою.

Зараз Україна перебуває в нестабільному і невизначеному цивілізаційному положенні, одночасно розглядається і як периферія Заходу, тобто європейської цивілізації, і як периферія східної цивілізації, тобто Євразії. Така подвійна периферійність генерує ті виклики, з якими зіштовхується будь-яка периферійна країна. Прагнення інтегруватися в один з цивілізаційних просторів викликає жорсткий спротив з боку іншої цивілізаційної спільноти. Периферійний стан прирікає країну на відсталість у своєму розвитку та політичну нестабільність.

Одночасно із загостренням міжцивілізаційного конфлікту такі периферійні країни перетворюються або в буферні зони, або в плацдарм для цивілізаційного наступу чи навпаки — оборони, і першими стають жертвами міжцивілізаційних війн. Україна, перебуваючи в такому положенні, зазнала вже достатньо жертв у ході Першої та Другої світових війн.

Відтак, загострення міжцивілізаційного конфлікту призводить до збільшення тиску на Україну з боку двох цивілізаційних утворень. Збільшення міжцивілізаційного тиску на Україну генерує внутрішні і зовнішні загрози її національній безпеці.

З одного боку, Росія намагається зберегти своє панівне положення в культурному просторі України, знищуючи українську культурну ідентичність, і зробити з неї частину російського культурно-цивілізаційного простору. З іншого — намагання українців зберегти свою національну ідентичність та інтегруватися в західну цивілізацію не знаходять підтримки з боку Заходу.

Зусилля ж Заходу по впровадженню демократичних і ліберальних цінностей, а також просуванню власних економічних інтересів в Україну, наштовхуються на зустрічну реакцію з боку Росії, яка покінчила з ліберальними і демократичними цінностями не тільки в себе, але й проводить жорстку боротьбу за витіснення цих цінностей і європейського бізнесу з України.

Євросоюз, як уособлення західної цивілізації, взагалі відмовив Україні в перспективі членства в ЄС, мотивуючи таку відмову невідповідністю критеріям членства та неналежністю країни до європейської ідентичності¹⁷.

Зупинивши цивілізаційний поступ на Схід, Захід перейде до глухої оборони, розглядаючи в перспективі Україну як безпечну прикордонну смугу для ЄС. Саме такою філософією наповнена політика «сусідства», а тепер — політика «східного партнерства».

Україна демонструє правильність тези С. Хантингтона, що «еліти деяких країн, внутрішньо розколотих у цивілізаційному відношенні, будуть намагатися перетворити їх в частину Заходу, але в більшості випадків зіткнуться з перешкодами, які буде досить важко подолати»¹⁸. Прагнення української демократично налаштованої еліти реалізувати європейський та євроатлантичний курс, спрямований на входження України в європейський цивілізаційний простір через членство в НАТО та ЄС, наштовхуються на жорсткий спротив з боку лівих та проросійських політичних сил, які спираються на електорат східних та південних регіонів України.

Протистояння генерується глобальною тенденцією, яка полягає у подальшій трансформації міжнародних відносин у бік багатополарності. Головною ознакою такої трансформації є насамперед послаблення ролі США у світі. США все більше відчувають дефіцит свого зовнішньополітичного ресурсу для реалізації глобальних геополітичних інтересів, втрачають союзників на міжнародній арені. Війна в Іраку не принесла бажаних успіхів, більше того, руйнує міжнародний імідж США як світового лідера і єдиної наддержави, виснажує її економічний, військовий та соціально-політичний потенціал. В цьому сенсі війна в Іраку виконує подібну руйнівну функцію для США, як війна в Афганістані зруйнувала як наддержаву Радянський Союз.

Втрати американських військовослужбовців за останній час в Афганістані стали більшими, ніж в Іраку¹⁹.

США виявились не в змозі прореагувати на війну, яку розв'язала Росія проти Грузії. Окрім грізних заяв Державного секретаря Кондолізи Райс в бік Росії і невеликих партій гуманітарної допомоги пограбованій Грузії, на більше США не спромоглися.

Глобальна фінансова криза значно послабила економічну могутність США, підірвало не тільки спроможність цієї наддержави впливати на світові процеси, але й довіру та надію на неї з боку інших країн. Втрата США своєї могутності, в свою чергу, призводить до ще більшого послаблення євроатлантичних зв'язків між Європою та Північною Америкою. Таке послаблення можна вважати суттєвою ознакою трансформації світу в бік багатополярності. Євросоюз все менше рахується з інтересами США. За даними міжнародних досліджень, тільки 36% опитаних європейців вважали світове лідерство США бажаним і 59% — небажаним, тоді як в 2002 році їх кількість сягала 64% і 31% відповідно²⁰. Найменшими прихильниками відновлення тісних відносин з США серед країн Євросоюзу є Німеччина, Словаччина і Португалія (36% підтримки), найбільшими — Румунія і Польща (52% і 45% підтримки)²¹.

Більше того, майже 25% опитаних європейців вважають зовнішню політику США найбільшою загрозою глобальній стабільності. На друге місце вони поставили Китай (21%) і на третє — Росію (18%)²². Тоді як американці найбільшою загрозою глобальній стабільності у 2008 році вважали політику Китаю та Ірану (20%), на друге місце вони поставили Росію та США (14%)²³. В свою чергу, негативне сприйняття США європейцями та послаблення трансатлантичних зв'язків сприяє посиленню власних геополітичних амбіцій Євросоюзу та його провідних країн. Згідно з міжнародними дослідженнями понад 75% європейців підтримують претензії ЄС на світове лідерство. Найбільша кількість таких прихильників в Німеччині (86%), Італії (83%) та Нідерландах (81%). Більш скептично відносяться до такої ролі ЄС у світі Велика Британія і Польща²⁴.

Послаблення трансатлантичних зв'язків та посилення геополітичних амбіцій ЄС становить серйозний виклик загальноєвропейській безпеці загалом та національній безпеці України зокрема. Про загрозовість такої ситуації насамперед для країн ЄС свідчать результати соціологічних опитувань. Так, на запитання «Чи готові ви відправити свої війська на захист країн

Балтії від агресії з боку Росії?» тільки французи, британці та італійці переважною мірою висловили таку готовність. Тим часом 55% німців висловились проти і тільки 22% з них висловили свою підтримку²⁵.

Більше того, прагнучи до світового лідерства, ЄС намагається звільнитись від зайвої опіки США, розраховуючи в цьому на підтримку з боку Росії. В такій ситуації Україна не зможе розраховувати на гарантії своєї національної безпеки за рахунок дієвого механізму членства в НАТО. Свідченням цьому став Бухарестський саміт НАТО (2008), на якому такі країни, як Німеччина і Франція, на догоду Росії проігнорували пропозицію США надати Україні та Грузії План дій щодо членства в НАТО.

Отже, за розвитку таких негативних тенденцій у відносинах між США та ЄС Україна втратить шанс не тільки приєднатися до ЄС, а й до НАТО. Іншим свідченням намірів заручитись підтримкою Росії став дозвіл Франції на візит до її головної військово-морської бази в м. Тулон російського атомного ракетного крейсера «Петро Великий» напередодні широкомасштабних військово-морських маневрів кораблів ВМС Російської Федерації та Венесуели, які мали відверто антиамериканську та антинаївську спрямованість. Примітно, що цей візит відбувався з 5 по 8 листопада 2008 року, після завершення російсько-грузинської війни.

Політика загравання з Росією з намірами викинути США з Європи небезпечна для Європейського Союзу. Справа в тому, що трансформація однополярного світу в бік багатополарності відкрила для Росії низку можливостей, а саме: ревізувати той світовий порядок, який склався після закінчення холодної війни, а також переглянути результати розпаду Радянського Союзу, тобто поставити під сумнів державний суверенітет нових незалежних держав.

Таким чином, послабивши вплив США на Європу, дискредитувавши НАТО та розколовши Євросоюз, Росія буде в змозі відновити свій домінуючий вплив на Європейський континент.

Витісняючи американську присутність з пострадянського простору і послаблюючи вплив Вашингтона на Європу, Росія намагається вибудовувати зі США паритетні відносини на умовах силового балансу як рівна в силі геополітична потуга. Умовами такого паритетного відношення до США В. Путін вва-

жає відмову від розміщення елементів американської ПРО в Європі, відмову Україні в перспективі членства в НАТО, визнання помилкою підтримку США і ЄС кольорових революцій в Україні та Грузії²⁶.

Очевидно, що для України ця російська вимога у відносинах зі Сполученими Штатами означає зникнення перспективи членства в НАТО, а також відносин на рівні стратегічного партнерства, які існують між Україною та США.

Другий напрям стратегічного наступу Росії на Захід був спрямований проти НАТО. Росії за допомогою Німеччини і Франції вдалося заблокувати надання Плану дій щодо членства Україні та Грузії на Бухарестському саміті НАТО в квітні та саміті міністрів закордонних справ НАТО у грудні 2008 року. Відновивши контроль над Кавказом у результаті російсько-грузинської війни, створивши свою військову базу в Таджикистані та військове угруповання ОДКБ в Центральній Азії, а також позбувшись американської військової бази в Манасі (Киргизія), Росія поставила під загрозу закриття коридору тилової підтримки місії НАТО в Афганістані. Таким чином, Росія отримала можливість безпосередньо тиснути на найбільшу больову точку Альянсу, ставлячи його на межу поразки у війні з талібами в Афганістані. Як заявив постійний представник Російської Федерації в НАТО Дмитро Rogozin, згідно з теперішньою офіційною позицією (Москви — *Авт.*) американська присутність в Афганістані тільки ускладнює нестабільність у регіоні²⁷.

Третій напрямок свого геостратегічного наступу Росія розгорнула в напрямку Євросоюзу. Головною ударною силою у цьому наступі стали зростаючі геополітичні амбіції РФ, енергетичні ресурси та демонстрація воєнної сили. Президент Росії Д. Медведєв неодноразово демонстрував Європі готовність повернутися до стосунків холодної війни²⁸. Проте конфронтація з Росією аж ніяк не відповідає інтересам провідних європейських держав, насамперед, таких як Німеччина, Франція та Італія. Не в інтересах цих країн конфронтація Росії зі Сполученими Штатами Америки, яка могла б зруйнувати увесь ландшафт безпеки в Європі, на який спирається Європейський Союз. Тому повернення відносин до стану холодної війни ЄС боїться більше, ніж сама Росія.

З іншого боку, інтеграційна концепція, за якою Європейський Союз намагався інтегрувати Росію у Велику Європу, остаточно

зазнала краху. Відтак ЄС уже не вимагає від Росії демократичних цінностей і готовий визнати за Росією право визначати долю країн пострадянського простору. Стратегія Росії, спрямована на розкол Європейського Союзу, досягла успіху. Росія в цій стратегії віддає перевагу двостороннім відносинам з провідними країнами ЄС, такими як Італія, Німеччина і Франція, ігноруючи інтереси інших країн ЄС.

Відсутність єдиної консолідованої позиції щодо Росії робить ЄС слабким і неспроможним протистояти російському геополітичному наступу. 2008 рік можна вважати початком геополітичної капітуляції Європейського Союзу перед Росією.

Хоча всі країни ЄС схильються до того, що основною формою відносин має бути співробітництво, проте характер і сутність цих відносин розуміють по-різному. Так, Німеччина, Франція та Італія вибудовують своє стратегічне партнерство з Росією всупереч принципам єдиної зовнішньої політики ЄС, розраховуючи на РФ як на потенційного союзника в опонуванні політиці США. Греція та Кіпр вважаються «троянськими кіньми» в ЄС, які найбільш послідовно підтримують Росію. Австрія, Бельгія, Фінляндія, Словаччина та Португалія вважаються дружніми прагматиками, чиї відносини з Росією не такі близькі, як у двох перших груп країн ЄС, проте вони спрямовані на поглиблення економічної співпраці. Ще 9 країн, зокрема, Чехія, Латвія, Данія, Швеція і Велика Британія дуже стримано відносяться до Росії, адекватно оцінюючи її зовнішню політику і ті загрози, які вона генерує для європейської безпеки. Нарешті, у Польщі, Литві та Естонії намагаються відкрито протистояти геополітичному наступу Росії на Європу.

Таким чином, накладання міжцивілізаційного конфлікту на загострення геополітичного протистояння між Росією і Заходом значно ускладнюють положення України, яка опинилась у стані буферної зони. Геополітичне і міжцивілізаційне протистояння, поміж яким опинилась Україна, ставить її перед більш масштабними викликами та зовнішніми і внутрішніми загрозами її національній безпеці. Капітулюючи перед Росією, Євросоюз заради збереження співпраці з Росією готовий сприйняти всі геополітичні вимоги, які вона висуває до Заходу. Європейський Союз не тільки відмовив Україні в будь-якій перспективі членства в ЄС та політичній інтеграції у європейське співтовариство, а й пропонує в особі його політичних експертів новому президен-

ту США Бараку Обамі відмовитись від підтримки і прагнень України і Грузії долучитись до членства в НАТО²⁹.

Припинення розширення НАТО та відкладення вирішення перспективи щодо членства в цій організації України та Грузії на невизначений термін, позбавляє ці країни можливості захистити свою безпеку шляхом приєднання до системи колективної оборони демократичних країн. Втрата рівня стратегічного партнерства з США на догоду інтересам Росії позбавляє Україну міжнародних механізмів підтримки її суверенітету, державної незалежності, безпеки та можливості позбавитися стану буферної зони, інтегруватися в європейський цивілізаційний простір.

До інших глобальних загроз, які безпосередньо позначилися на безпеці України, необхідно віднести збільшення масштабів піратства на міжнародних морських комунікаціях. 25 серпня 2008 року в Індійському океані сомалійські пірати захопили судно «Фаїна» з українським екіпажем, на борту якого знаходились 33 танки Т-72, набої та гранатомети українського виробництва. 133 доби українські моряки разом з військовим вантажем пробули у піратському полоні. Це найбільший термін перебування в полоні за всю історію сучасного піратства. І тільки після того, як пірати отримали 3,2 млн викупу, вони залишили судно³⁰. Як зазначив депутат Верховної Ради України Геннадій Москаль, «Ситуація, що склалася із захопленням 17 українців із судна «Фаїна» і зброї, яку ми поставляли шляхом підписання контракту, показала повну неготовність спецслужб України до серйозних викликів, які сьогодні відбуваються у світі»³¹. Сомалійські пірати захопили понад 50 суден, здійснили понад 100 нападів³².

До безпосередніх загроз національній безпеці України у 2008 році відноситься глобальне поширення ВІЛ-інфекції. Україна вийшла на одне з перших місць у світі по темпах зростання цієї епідемії. Офіційно в Україні зареєстровано понад 50 тисяч людей, інфікованих ВІЛ. Проте в реальності їх може бути не менше 400 тис. Це означає, що можливо, 1% населення України вже уражений ВІЛ-інфекцією. 74% з них становлять споживачі ін'єкційних наркотиків³³.

Спектр регіональних загроз національній безпеці України можна виявити за допомогою декількох методологічних підходів. Насамперед ескалацією «газових» війн з Росією, що поста-

вило під реальну загрозу стан енергетичної безпеки України. Незважаючи на домовленості у газово-енергетичній галузі, досягнутих на найвищому рівні в Москві 12 лютого 2008 року, «Газпром» РФ попередив про скорочення поставки газу в Україну. Обсяги зменшення постачання газу склали близько 50% енергетичного балансу України. У відповідь «Нафтогаз» України заявив, що він «може знизити об'єми російського газу, що перекачується до Європи територією України, якщо «Газпром» продовжить скорочувати поставки газу для українських споживачів»³⁴.

Проте достатньо серйозними ризиками для енергетичної безпеки України в газовому секторі залишилась присутність на українському ринку газу комерційного посередника «RosukrEnergie», завдяки якому «Газпром» РФ мав прямий доступ до внутрішнього ринку України і можливість перебрати під свій контроль частину внутрішніх мереж розподілу та постачання газу на її території. Інший виклик полягав у тому, що так і не було визначено базових принципів для підписання довгострокових контрактів постачання російського газу в Україну. Це стало однією з передумов ескалації на початку 2009 року нової, більш масштабної «газової» війни з Росією, в яку був втягнутий вже і Європейський Союз.

У третьому кварталі 2008 року Україна зазнала найбільшого за своїми масштабами стихійного лиха. 23–27 липня в результаті сильних злив було підтоплено 784 населених пункти у шести регіонах Західної України. Під водою залишилось 9 тисяч житлових будинків, було зруйновано 360 автомобільних і 560 пішохідних мостів. Усього стихія забрала 36 чол.³⁶ Понад 25 тис. осіб було евакуйовано. Уряд оцінив збитки від стихії у 4 млрд грн, експерти ООН — у 650–870 млн дол. США³⁷. Безпосередньою причиною такого стихійного лиха за визначенням фахівців стало інтенсивне вирубування лісів у Карпатах, опосередкованою — потепління клімату на планеті.

Крім удару, який було завдано масштабною повінню екологічній та соціальній безпеці України, цілком реальною постає воєнна загроза, зумовлена розв'язанням Росією війни проти Грузії, яка припала на початок серпня 2008 року. Вірогідно, що плани цієї війни полягали в здійсненні воєнної окупації Грузії: поваленні її державного суверенітету, відстороненні від влади М. Саакашвілі і встановленні прокремлівського режиму в краї-

ні, який мав утримуватись на присутності російських окупаційних військ. Очевидно, що агресія Росії проти Грузії мала б здійснюватися із сепаратистських районів самої Грузії — Абхазії або Південної Осетії. В такому випадку дії російських військ разом з абхазькими чи осетинськими парамілітарними формуваннями вже й не виглядали б як відверта агресія.

Сама операція передбачала розгортання наступу з двох напрямків: з боку Південної Осетії та Абхазії з можливим створенням додаткового плацдарму в районі м. Поті для наступу з півдня з одночасною блокадою морських і сухопутних кордонів Грузії. Власне, для вирішення цих двох останніх завдань в район м. Поті була направлена корабельно-ударна група сил Чорноморського флоту РФ. 9 серпня 2008 року російська авіація розпочала наносити авіаційні удари по грузинських містах. Сухопутне угруповання російських військ загальною чисельністю близько 15 тис. військовослужбовців витіснило грузинські війська з м. Цхінвалі і розгорнуло наступ на м. Горі, рушило в напрямку м. Тбілісі³⁸. Інша колона танків вирушила в напрямку м. Поті. 11 серпня російська авіація почала наносити авіаційні удари по м. Тбілісі. Виникла реальна загроза штурму грузинської столиці російськими військами.

Російські війська разом з абхазькими військовими формуваннями при підтримці російської авіації з території Абхазії розгорнули наступ в районі Кодорської ущелини, захопили її повністю, оволодівши всією Верхньою Абхазією³⁹. Місцеве населення було змушено покинути цей район.

За декілька днів Грузія постала перед реальною загрозою втрати свого суверенітету. Вихід із цієї ситуації Україна, як і вся міжнародна спільнота вважали в негайному припиненні війни і якомога швидкому врегулюванні російсько-грузинського конфлікту.

Наскільки адекватними були дії України в ситуації, яка склалась у період збройної ескалації конфлікту, і яку роль вони відіграли в його врегулюванні? Зусилля України були спрямовані, насамперед, на збереження суверенітету Грузії та її територіальної цілісності, а також відновлення миру в регіоні.

В цьому відношенні Україна для досягнення зазначених цілей вдалася до відповідних військових і політико-дипломатичних заходів. Серед таких заходів було надання Україною по лінії воєнно-технічного співробітництва воєнної техніки та озброєнь

з метою зміцнення обороноздатності Грузії. Ці системи озброєнь мали переважно оборонне призначення, зокрема до них належать комплекси протиповітряної оборони сухопутних військ «Бук». Вони були призначені для захисту важливих об'єктів від масових ударів авіації противника, оскільки у війні проти Грузії за умов переважно гірської території, агресор головну увагу мав би приділити застосуванню авіації.

Другим важливим кроком України стало попередження російської сторони про право закрити свої територіальні води для кораблів Чорноморського флоту, які беруть участь у війні проти Грузії і базуються на території України. Застосуванням цих кораблів проти Грузії Росія втягнула Україну в конфлікт, оскільки з її території ці кораблі вчинили напад на Грузію та її збройні сили. Цього не можна було допустити, оскільки Грузія є членом ГУАМ, і Україна в рамках двосторонніх угод несе відповідальність за її безпеку. Таким чином, Україна надала реальну військову і політико-дипломатичну підтримку збереженню суверенітету і незалежності Грузії.

За цей рік нищівного удару завдано економічній безпеці України світовою фінансово-економічною кризою, яка призвела до різкого скорочення іноземних інвестицій та українського експорту. В результаті падіння виробництва супроводжувалось обвалом національної валюти — гривні.

Більш цілісне уявлення про комплекс загроз національній безпеці України, що надходили з міжнародного середовища, дає метод експертних оцінок. Згідно з цим підходом найбільш реальними зовнішніми загрозами для національної безпеки України були: перетворення України на буферну зону; погіршення міжнародного іміджу України; економічний занепад, обмеження доступу України до енергоресурсів та іноземних ринків і інвестицій; втягування України в конфронтацію міжнародних суб'єктів, анексія частини її території іншою державою; поширення міжнародних конфліктів на територію України. З наведених загроз видно, що всі вони знаходяться в трьох сферах національної безпеки — війсьній, економічній та зовнішньополітичній (геополітичній). За результатами експертних оцінок також вочевидь, що головні з них обумовлені такими чинниками, як «газова» війна з Росією, війна на Кавказі між Росією та Грузією, а також світова фінансово-економічна криза. В цьому

ключі оцінка загроз експертами співпала з хронологічним аналізом загроз, наведеним вище.

Загострення конфронтації між конкуруючими геополітичними гравцями, поміж якими опинилась Україна, та подальше занурення її в буферну зону призводить до посилення зовнішнього впливу на внутрішньополітичну ситуацію в країні, посилює внутрішньополітичну нестабільність та загострює внутрішньополітичні протиріччя між провідними політичними силами. Такий вплив поглиблює внутрішньополітичну кризу в Україні, яка триває вже не один рік.

У ситуації перманентної політичної кризи та в умовах потужного зовнішнього тиску кожен з політичних таборів намагається використати вплив цих чинників для посилення власних позицій у гострій і безкомпромісній боротьбі за політичну владу в країні. Різна геополітична орієнтація ворогуючих таборів тільки посилює регіональні розбіжності між південно-східною та західною і центральною частинами України.

Наявність таких зовнішніх впливів, перманентної політичної кризи та поглиблення регіональних розбіжностей посилює тенденцію розмежування соціуму в Україні за українською та російською культурною традицією. Таке розмежування є свідченням цивілізаційного розлому України. Ця тенденція підсилюється також потужним інформаційним впливом на Україну з боку Росії. Інформаційний вплив є однією з форм захоплення Росією України як буферної зони в її протистоянні із західним світом. Російський інформаційно-культурний вплив спрямований на формування у свідомості як українців, так і росіян сприйняття України як держави, яка не відбулась, але виникла помилково на карті світу і яка не може мати перспективи в майбутньому. Так нав'язується думка, що ця історична помилка має бути виправлена шляхом повернення України Росії.

Такі ідеологічні кліше знаходять особливо сприятливе сприйняття в середовищі російськомовного населення східних і південно-східних регіонів України. Так, за даними опитувань Центру ім. Разумкова серед жителів Криму постійно зменшується кількість тих, хто вважає Україну своєю Батьківщиною⁴⁰. Збільшення негативного сприйняття України серед населення її східних і південно-східних регіонів створює підґрунтя для відродження сепаратистських тенденцій.

Перебування країни в положенні буферної зони сприяє активізації діяльності іноземних розвідок на території України. Так, СБУ України постійно вживає запобіжні заходи для обмеження діяльності іноземних розвідок⁴¹. До великої міри відродженню сепаратистських тенденцій сприяє проведення зокрема і за допомогою спецслужб іноземних держав інформаційно-психологічних кампаній в Україні. Виступаючи на засіданні Ради національної безпеки і оборони України 21 березня 2008 року, яке було спеціально призначено питанню інформаційної безпеки країни, Президент В. Ющенко зазначив, що головною загрозою національній безпеці України є «інформаційна експансія іноземних держав». Президент акцентував увагу на великій присутності у вітчизняному інформаційному просторі іноземних телекомпаній, радіостанцій, друкованих ЗМІ та інтернет-видань⁴². Так, в телевізійних кабельних мережах, яким користується понад 20 млн громадян України, кількість іноземних телевізійних програм перевищує 66%, частка українського продукту у радіоефірі становить 50%. Частка творів, що виконуються державною мовою, становить менше 30%⁴³.

В економічному та технологічному сенсі сприйняття України як буферної зони призводить до повільної втрати країною свого транспортного потенціалу. Її партнери як на Сході, так і на Заході намагаються оминати цю буферну зону при прокладанні транспортних комунікацій та розподілі вантажопотоків. Фінансово-економічна криза ще більше ускладнила стан транспортної галузі економіки України. Цей етап характеризується спадом попиту на вантажні і пасажирські перевезення, багатразовим зростанням цін на матеріальні ресурси, низькою конкурентоспроможністю українських перевізників на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Системна політична та фінансово-економічна криза в Україні в поєднанні з негативними зовнішніми чинниками призвела до погіршення міжнародного іміджу України, що залишається одним з головних викликів для держави у зовнішньополітичній сфері.

¹ Transatlantic Trends: key findings 2008. — P. 9. / A project of the Marshall Fund of the United States and Compagnia di San Paolo / www.transatlantictrends.org

² Фесенко М., Ялі М. Глобальна економічна криза: причини та наслідки // Зовнішні справи. — 2008. — Грудень. — С. 32.

- 3 Там само.
- 4 Там само. — С. 33.
- 5 *Порошенко П.* Українська економіка напередодні світової рецесії // Економічна правда. — 2008. — 11 вересня.
- 6 Проблеми української економіки: внутрішні суперечності чи результат світової фінансової кризи? Матеріали експертної дискусії. 17 жовтня 2008 р. / За ред. В.Є. Воротіна, Я.А. Желіна. — К.: НІСД, 2008. — С. 46.
- 7 Падіння ВВП в Україні у грудні 2008 сповільнилось до 9,9% 22.01.2009 — 10:25. <http://www.agroconf.org/uk/node/7621>.
- 8 *Порошенко П.* Українська економіка напередодні світової рецесії // Економічна правда. — 2008. — 11 вересня. — С. 33.
- 9 *Фесенко М., Ялі М.* Зазнач. праця. — С. 33.
- 10 За 4 последних месяца банковская система похудела на 62,5 млрд грн. 08:37 5 февраля 2009 *proUA*. <http://proua.com/news/2009/02/05/083723.htm>.
- 11 *Фесенко М., Ялі М.* Зазнач. праця. — С. 32.
- 12 2008 рік: від кризи до рецесії // Forum.intv — [inter.net/view_topic.php? += 759](http://inter.net/view_topic.php?+=759).
- 13 Брюссель. 12 лютого. УНІАН. У грудні промвиробництво в ЄС продовжило падіння. <http://eupnews.unian.net/ukr/detail/190304>.
- 14 Питання та відповіді про зміну клімату та Кіотський протокол. Робоча група зі зміни клімату. http://climategroup.org.ua/?page_id=75ю.
- 15 Ценностный конфликт цивилизаций. Лекция Владимира Слущкера. <http://www.polit.ru/lectures/2006/11/23/slutsker.html>.
- 16 Transatlantic Trends: key findings 2008. — P. 9 / A project of the Marshall Fund of the United States and Compagnia di San Paolo / www.transatlantictrends.org.
- 17 ЕС не намерен давать Украине перспективу членства. 02.02.2009 11:11. <http://minprom.com.ua/page8/news8414.html>.
- 18 *Хантингтон С.П.* Наступит ли конфликт цивилизаций? http://azps.ru/polpsy/lib/konflikt_hantington.html; The Clash of Civilizations?, by Samuel P. Huntington. Foreign Affairs Summer 1993.
- 19 *Владимир Карбивничий.* Американцы отдадут Афганистан соседям // Комментарии. — 2008. — 12 декабря. — С. 26.
- 20 Transatlantic Trends: key findings 2008. — P. 6.
- 21 Ibid. — P. 7.
- 22 Europeans see Moscow as threat to security // Financial Times. — 2008. — September 23. — P. 5.
- 23 Ibid.
- 24 Transatlantic Trends: key findings 2008. — P. 8.
- 25 Financial Times. — 2008. — September 23. — P. 5.
- 26 Путин радий, що Обамі не до України // ТСН. ua. 2009, 26 січня. 12:37.
- 27 *Ioshua Kucera.* Kyrgyzstan shows US the door // Guardian, 2009, 5 February // [www.guardian.co.uk/2009/Feb.loh.15:00](http://www.guardian.co.uk/2009/Feb/loh.15:00).
- 28 *Дмитрий Медведев:* Россия не пугает перспектива холодной войны. / РБК, 27 августа 2008 10:15. http://www.e1.ru/news/print/news_id-292043.html.
- 29 *Карпенко Тетяна.* Європейські експерти на радять Обамі наполягати на швидкому приєднанні України і Грузії до НАТО // Політика і суспільство. — 2009. — 21 січня.
- 30 *Шведун Лариса.* Фаина свобод. — <http://h.ua/stary/1372591>.
- 31 Москаль просить Богатирьову негайно зібрати РНБО по «Фаїні» // Часопис. — 2008. — 15 жовтня. — Українці, 16:45.

- ³² Більше 300 моряків зустрінуть Новий рік у полоні у піратів, серед них і члени екіпажу «Файна» //newsua.2008. — 31 грудня. — 15:27.
- ³³ Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні. — <http://www.aidsallance.org.ua/cgi-bin/index.cgi?url>.
- ³⁴ *Княжинський Віталій*. «Газова атака» може призвести до парадоксальних наслідків // День. — 2008. — 5 березня. — С. 1.
- ³⁵ Україна у 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / За заг. ред. Ю.Г. Рубана. — К.: НІСД, 2008. — С. 402–403.
- ³⁶ Україна: Підсумки 2008 року від Корреспондент. net., 23 грудня 2008. <http://ua.korrespondent.net/ukraine/688316/print>.
- ³⁷ Там само.
- ³⁸ AFP: Российские танки идут на Тбилиси. / Корреспондент, 13 августа 2008 15:42 / <http://correspondent.net/world/552882>
- ³⁹ Россия занялась любимым делом — переселением народов / Обзор, 12.08 15:14
- ⁴⁰ Політичний портрет кримчанина очима соціологів. УНІАН. 20.12.2008 21:00 /<http://crimea.unian.net/ukr/detail/8169>.
- ⁴¹ Основні результати роботи Служби безпеки України у 2008.
- ⁴² Головна загроза національній безпеці держави — інформаційна експансія / <http://zik.com.ua/ua/news/2008/10/06/152337>.
- ⁴³ Там само.

Василь Кирилич,

*речник Міністерства
закордонних справ України*

ПРО МЕТОДОЛОГІЧНУ ПАРАДИГМУ ДОСЛІДЖЕННЯ НОВІТНІХ УКРАЇНСЬКО- БОЛГАРСЬКИХ ВІДНОСИН

Процес унезалежнення України і трансформація на початку 90-х років політичного устрою Болгарії визначили їх правосуб'єктність у складеній наприкінці ХХ століття системі міжнародних відносин і зумовили самостійну участь у подіях глобального, загальноєвропейського і регіонального характеру. Набуття обома державами статусу учасника формування нової системи міжнародних відносин пояснюється також політичними змінами, які відбулися за останнє десятиліття в Болгарії та Україні та їх геополітичним становищем на зламі тисячоліть.

Вибір зовнішньополітичних пріоритетів України й Болгарії — інтеграція в європейські та євроатлантичні структури — підсилила їхню роль у формуванні європейського простору безпеки.

У кожному з випадків перед молодими демократіями постало питання щодо розвитку взаємин у системі міжнародних координат за трьома напрямками:

- по-перше, із сусідніми прикордонними державами;
- по-друге, з членами Європейського співтовариства і НАТО;
- по-третє, з новоутвореними в результаті дезінтеграції Радянського Союзу незалежними державами.

Таким чином, за двома останніми напрямками інтереси обох країн перетинаються, що створює поле дій для узгодження й координації зовнішньополітичних пріоритетів. У цьому контексті постає питання про місце й роль Болгарії та України в геополі-

тичному трансформаційному процесі Європейського континенту в цілому і в регіонах, зокрема в Південно-Східній і Центрально-Східній Європі.

Дослідження формування новітніх українсько-болгарських взаємин потребує опертя на чотири головні методологічні за-сади:

- а) урахування традицій українсько-болгарських відносин;
- б) вплив геополітичних змін, що постали на зламі 90-х років ХХ століття, на процеси формування Української держави та зміни політичного устрою в Болгарії;
- в) аналіз договірно-правової бази з питання становлення двосторонніх відносин;
- г) виокремлення історично успадкованих і неузгоджених у двосторонніх відносинах питань та окреслення можливої схеми їх вирішення.

З погляду історичної ретроспективи українсько-болгарські відносини сягають глибини віків і відзначаються послідовністю та цілковитою вирозумілістю.

Історичний шлях, пройдений болгарським та українським народами, позначений багатьма паралелями: сформування ранніх сильних держав — Болгарського царства та Київської Русі, згодом втрата державності й багатовікове перебування у складі сусідніх державних утворень, нескінченні національні звитяги за визволення й відновлення власних держав. Історико-національні перехрестя обох народів зберігають глибинний потенціал, який міг би послужити розвиткові українсько-болгарських відносин.

Україна — одна з тих країн північніше Дунаю, яка протягом століть приваблювала зацікавлених болгарських юнаків і церковних діячів, котрі не могли змиритися з османським тягарем.

Своєю духовно-просвітницькою діяльністю давньоболгарські письменники і церковні діячі — митрополити Кипріяні і Григорій Цамблак залишили по собі добрі спогади на українських землях. Давньоболгарська мова тривалий час справляла помітний вплив на культурний розвиток українських братств і шкіл, подальший розвиток яких дав Україні та Європі уславлену Києво-Могилянську академію, яка, своєю чергою, стала осередком науки для сербів і болгар, які часто пішки й без копійки прямували до Києва заради світла науки¹. Тим часом відомий дослідник історії українсько-болгарських взаємин П. Сохань

пише, що чимало болгар — вихованців академії — помилково вписувалися в облікові книги «могиляки» як серби².

Чимало творів, написаних професорами академії, вивозилися в Болгарію, позаяк «ідея створення антитурецької коаліції держав, що пронизувала твори київських професорів, не могла не знаходити гарячого відгуку в Болгарії»³.

Зацікавленість Україною формували не тільки її просвітні осередки, а й дух свободи, що витав степами Запорозької Січі, яка стала притулком для балканських біженців. У «Реєстрі Війська Запорозького» значаться болгары та сербы, які прибули в задніпровські степи і служили в Канівському, Київському, Миргородському, Полтавському і Чернігівському полках⁴. Згодом на території України було сформовано «болгарський гусарський полк», до якого записувалися болгары цілими сім'ями, аби врятуватися від «бусурманських утисків»⁵.

З іншого боку, чимало українців загинули в боях за визволення Болгарії під час російсько-турецької війни 1877–1878 рр. За твердженням професора М. Сумцова, в перших рядах російської армії, яка перейшла Дунай 1877 року, були переважно українці з Харківської та Полтавської губерній⁶.

В історичному контексті українсько-болгарських взаємин наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. помітно вирізняється культурний діалог, представлений болгарськими сучасниками М. Драгоманова, І. Франка, Л. Українки – І. Шишмановим, П. Тодоровим і Л. Мілетичем⁷.

Болгарія 30–70-х років ХІХ століття стала об'єктом наукових досліджень українців Ю. Венеліна, І. Срезневського, О. Бодяньського, а поезія Т. Шевченка справила відчутний вплив на творчість болгарських поетів Р. Жінзіфова, Л. Каравелова, П. Славейкова та інших⁸.

Винятковий внесок у створення болгарської національної фольклористики та історіографії зробив М. Драгоманов, який, проживаючи у Софії свої останні шість років (1889–1895), достойно представив у Болгарії Україну⁹.

Нову сторінку у відносинах двох народів започаткував період Української Народної Республіки, яку Болгарія визнала 9 лютого 1918 року і вступила з нею в дипломатичні відносини. Уряд Болгарії першим відправив у Київ свого посла професора Івана Шишманова, котрий був знавцем української культу-

ри та її популяризатором. Намагаючись глибше проникнути в природу українсько-болгарських взаємин, І. Шишманов видав 1914 року спеціальне дослідження «Роль України в болгарському Відродженні»¹⁰.

Розвиткові двосторонніх відносин усіляко сприяв болгарський цар Фердинанд, який прихильно прийняв першого українського посла у Софії О. Шульгина¹¹.

Болгарський прем'єр-міністр А. Стамболійський на зустрічі з головами місій УНР у Варшаві та Бухаресті підкреслював підтримку Болгарією молодій українській державі, запевняючи, «що незалежна Україна буде існувати»¹².

Активно розвивалися українсько-болгарські відносини у 50–80 роках ХХ ст., зокрема у форматі порідненості міст і культурних обмінів.

Промовистим фактом, що формує сув'язь між минулим і сучасним у загальноєвропейському контексті, слугують філософські положення апостолів Кирила і Мефодія — покровителів християнського і культурницького просвітництва в Європі, сутність яких (положень) тісно переплітається із сучасними принципами європейської інтеграції.

Таким чином, розвиток українсько-болгарських взаємин упродовж століть слугує міцним фундаментом для формування новітніх відносин з урахуванням реалій сьогодення і тенденцій до геополітичних змін на Європейському континенті.

Геополітичні характеристики Болгарії та України відзначаються відчутною близькістю. Обидві країни розташовані на перехресті шляхів і володіють чималим транзитним потенціалом. Україну перетинають важливі магістралі, що з'єднують Росію з країнами Європи. Болгарія ж — міст між Європою та Азією. Через порти Чорного моря і Дунаю здійснюються важливі водно-транспортні зв'язки з багатьма країнами. До того ж відстань Чорним морем між Україною (Одеса) та Болгарією (Варна) дорівнює 340 км¹³. Чорноморський чинник значно зближує Болгарію і Україну в питанні розширення взаємовигідних торговельних можливостей і вироблення сталого й ефективного механізму гарантій безпеки в регіоні.

Водночас обом країнам властиві подібні особливості розвитку в постсоціалістичний період демографічної ситуації, зайня-

тості та розселення людських ресурсів, галузевої структури народного господарства, територіального поділу праці тощо.

Аналіз зовнішньополітичних пріоритетів Болгарії та України дає підстави визначити точки збігу їхніх інтересів: інтеграція з Європейським Союзом, євроатлантична інтеграція; позиція щодо врегулювання Балканської кризи, стабілізації ситуації в Іраку та Афганістані, зміцнення безпеки і стабільності в регіоні Чорного моря, діяльності ОЧЕС, транзиту енергоносіїв, боротьби з новими викликами та загрозами.

У нових геополітичних умовах на початку третього тисячоліття формується новий тип українсько-болгарських відносин, базовим моментом яких слугує поглиблення процесів європейської та євроатлантичної інтеграції. У цьому зв'язку важливим є використання практичного досвіду двостороннього співробітництва та існуючого потенціалу заради наповнення реальним змістом українсько-болгарського стратегічного партнерства. Позитивним сигналом щодо поглиблення українсько-болгарського співробітництва є офіційна позиція Болгарії щодо активної підтримки інтеграції України в європейські та євроатлантичні структури.

Наповнення стратегічного характеру двосторонніх відносин потребує вироблення спільної концепції розвитку співробітництва двох країн з визначенням пріоритетів і завдань щодо їх реалізації. Концепція українсько-болгарського співробітництва могла б стати складовою зовнішньополітичної стратегії України в Південно-Східній Європі з урахуванням євроінтеграційної перспективи країн зазначеного регіону.

Важливість активізації співробітництва з Болгарією мотивується і фактом зміцнення її ролі як представника США на Балканському півострові та зростанням довіри з боку Європейського Союзу. З іншого боку, набуття Республікою Болгарія членства в Європейському Союзі та активний американсько-болгарський діалог регламентують масштаби самостійності Болгарії у розвитку відносин з її партнерами.

Покликаючись на досвід міжрегіонального співробітництва у форматі єврорегіонів, потребує осмислення ідея щодо створення єврорегіону «Чорне море» із залученням причорноморських регіонів Болгарії, Грузії, Румунії, Туреччини та України. Фундаментом для створення чорноморського єврорегіону міг би

послужити вже налагоджений та активно функціонуючий діалог між Одесою та Стамбулом (Туреччина), Одесою та Варною (Болгарія), Миколаєвом і Галацом (Румунія). Міжрегіональний рівень українсько-болгарського співробітництва — один з важливих інструментів європейської інтеграції України та реалізації двосторонніх проектів.

Поглиблення євроінтеграційних процесів і розширення НАТО на схід, що є визначальними пріоритетами в зовнішній політиці України та Болгарії, могли б послужити сприятливим ґрунтом для розвитку двостороннього співробітництва. Зрозуміло, що кожен з європейських народів пройде свій шлях повернення в об'єднану Європу, не повторюючи один одного, але важливим і необхідним є узгодження схеми подолання бар'єрів, що можуть виникнути на євроінтеграційному шляху.

Актуальною видається реалізація ідеї щодо консолідації країн Середньої Європи, тобто простору між Балтикою і Балканами, між Альпами і Чорним морем, до якого Україна й Болгарія належать органічно від найдавніших часів. Одним з механізмів реалізації цього проекту могло б стати перетворення ГУАМ у Чорноморське співтовариство¹⁴. Розширення ГУАМ зміцнило б його як суб'єкта міжнародних відносин. Такий формат співробітництва в Південно-Східній Європі з епіцентром навколо Чорного моря обґрунтовується історично: протягом тисячоліть цей простір був осередком зародження та поширення цивілізаційних культур — трипільської, еллінської, скіфської, візантійської тощо, що дає підстави вважати зазначений регіон єдиною геополітичною цілісністю, реалізованою царем Понту Мітридатом, якому вдалося об'єднати Причорномор'я¹⁵.

Важливим чинником українсько-болгарського партнерства могла б стати співпраця в галузі будівництва та обслуговування трансрегіональних енергетичних, комунікаційних, транспортних коридорів, а також створення відповідної інфраструктури.

До питання, що не є другорядним, належить вироблення схеми комплексного підходу щодо підтримки у задоволенні освітньо-культурних потреб болгар в Україні, які, на думку окремих болгарських науковців, переживають у місцях компактного поселення «тиху асиміляцію»¹⁶.

До цього ж додаються наміри щодо оголошення акції переселення українських болгар на матірню землю, посилаючись на

подібну практику Німеччини щодо волзьких співвітчизників чи активної підтримки Грецією етнічних греків на Кавказі.

Важливою складовою процесу формування двосторонніх відносин є правове закріплення досягнутих у ході переговорів домовленостей.

Існуюча під сучасну пору договірно-правова база між Україною та Республікою Болгарія, яку утворюють міждержавні, міжурядові та галузеві угоди, загалом відповідає інтересам і можливостям двостороннього співробітництва.

Водночас зміни в болгарському національному законодавстві у зв'язку з його адаптацією до норм європейського права ставлять на порядок денний низку питань щодо правового узгодження двостороннього співробітництва з урахуванням приєднання Болгарії до Європейського Союзу.

Набуває актуальності питання правового врегулювання щодо лібералізації тарифів державного мита при одержанні громадянами дозволу на тимчасове або постійне місце проживання.

Без відповіді залишається окрема категорія громадян України, які постійно проживають на території Республіки Болгарія, з питання соціального забезпечення, позаяк запропонований механізм реалізації Договору між урядами України та Болгарії щодо соціального забезпечення не враховує спеціальних обставин у наданні соціальних гарантій зазначеній групі громадян.

Таким чином, викладені вище та інші позиції могли б скласти предмет переговорного процесу щодо зміцнення договірно-правової бази двосторонніх відносин.

Однією з важливих умов ефективного розвитку українсько-болгарського співробітництва є розв'язання неузгоджених у двосторонніх відносинах питань, успадкованих з епохи СРСР, з-поміж яких ключовими вважаються:

1. Питання щодо погашення Україною заборгованості перед Республікою Болгарія за Ямбурзькою угодою, що передбачала освоєння Ямбурзького газового родовища та будівництво газопроводу Ямбург — Західний кордон СРСР.

Відповідно до договорів між Україною та Російською Федерацією від 4 грудня 1991 року «Про правонаступництво щодо зовнішнього державного боргу й активів СРСР» і від 9 грудня 1994 року «Про врегулювання питань правонаступни-

цтва щодо зовнішнього державного боргу й активів колишнього СРСР» Україна передала Російській Федерації зобов'язання зі сплати своєї частки в зовнішньому державному боргу колишнього СРСР. Водночас видається доцільним розглядати основною стороною з ліквідації боргу Російську Федерацію, яка заявила право на власність активів СРСР за кордоном.

2. Питання щодо погашення заборгованості України перед Республікою Болгарія за будівництво об'єктів на території України на виконання Угоди між Болгарією та СРСР щодо спорудження Криворізького гірничо-збагачувального комбінату окислених руд (КГЗКОРУ).

Виконані болгарською стороною роботи і поставлене устаткування можна було б зарахувати як компенсацію за спожиту електроенергію, капітальний ремонт орендованих нею житлових будинків і перепроєктування об'єктів у зв'язку з припиненням Болгарією їх будівництва. З урахуванням того, що Росія взяла на себе обов'язки з виконання міжурядових договорів колишнього СРСР, зазначене питання належить вирішувати Болгарії та Росії.

3. Проблема повернення 700 залізничних вагонів обмінного парку колишнього СРСР, відповідачем у справі яких болгарська сторона вважає Україну. Позаяк Україна не є правонаступником СРСР, то й не може брати на себе відповідальності щодо повернення зазначеного вагонного майна¹⁶.

Важливим фактором розвитку українсько-болгарського співробітництва могли б послужити болгарська національна меншина в Україні та українська — в Болгарії. Етнонаціональний чинник зберігає чималий потенціал, здатний активізувати двостороннє співробітництво.

Отже, аналіз тенденцій внутрішнього розвитку Болгарії та реалізації її зовнішньополітичних пріоритетів дає підстави визначити базові методологічні принципи формування новітніх українсько-болгарських відносин, урахування яких могло б сприяти активізації двостороннього співробітництва, а також зміцненню позицій України в Південно-Східній Європі.

Ключовими з можливих засад співробітництва видаються:

1. Євроінтеграційний фактор з урахуванням приєднання Болгарії 2007 року до Європейського Союзу міг би стати стрижнем розвитку українсько-болгарського співробітництва.

2. Слов'янський фактор, що підтверджується традиційно тісними українсько-болгарськими взаєминами впродовж віків і великою прихильністю болгарського народу до України.

3. Чорноморський чинник двостороннього співробітництва з огляду на його важливість у безпековому та економічному аспектах.

4. Урахування закріплення Болгарією статусу «уповноваженого з питань США» в Південно-Східній Європі, що підтверджується активною позицією РБ в антиіракській коаліції та активізацією питання щодо надання військових баз для підрозділів НАТО.

5. Прагнення Болгарії стати на чолі «Східного крила» Чорноморського регіону і «Західного крила» з точки зору гарантії безпеки на Балканському півострові інструментами НАТО та ЄС.

6. Активізація зусиль Болгарії у створенні зони вільної торгівлі та інституціоналізації співробітництва у регіоні Південно-Східної Європи.

7. Поглиблення інтеграційних процесів на Балканському півострові і спроба Болгарії виступити одним з генераторів ідеї єднання балканських народів.

8. Використання потенціалу національних меншин у питанні розвитку двосторонніх відносин.

9. Можливість спільної реалізації важливих економічних проектів у рамках Пакту Стабільності для Південно-Східної Європи.

10. Відновлення традиційно сильних позицій Росії в Болгарії.

11. Активне зростання частки європейського капіталу в структурі болгарської економіки.

12. Розширення турецької присутності у сфері болгарської економіки та політики.

¹ Хижняк З. Києво-Могилянська академія. — К.: Наукова думка. — 1988.

² Сохань П. Очерки истории украинско-болгарских связей. — К., 1976.

³ Ничик В. Києво-Могилянская академия и болгарская культура // У истоков общности философских культур русского, украинского и болгарского народов: Сборник научных трудов. — К., 1983. — С. 91.

- ⁴ *Нешев Г.* Българо-українски културно-исторически връзки през XV–XVIII в. — София: Славянско дружество в България. — 1997. — С. 28.
- ⁵ Там само. — С. 29.
- ⁶ *Жук В.* Полтавська кров на Шипці // Полтавська думка, 24 лютого 2003 р.
- ⁷ *Москаленко В.* Українсько-болгарські літературні та наукові зв'язки кінця XIX – початку XX ст. — К.: Наукова думка. — 1987. — 209 с.
- ⁸ *Радев С.* Приносът на славянските народи към Европа. — София: Славянско дружество в България. — 2001. — С. 72.
- ⁹ Там само.
- ¹⁰ *Сергійчук В.* Неусвідомлення України. — Л.: Свічадо. — 2002. — С. 375.
- ¹¹ Български дипломатически преглед. — София, 2003. — № 9. — С. 58.
- ¹² Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 404. — Арк. 187.
- ¹³ *Заставний Ф.* Географія України. — Л.: Світ. — 1994. — С. 13.
- ¹⁴ *Баган О.* Українська понтида. Геополітичні виміри сучасної України. — Дрогобич: Коло. — 2002. — 192 с.
- ¹⁵ Там само.
- ¹⁶ *Александров Е.* Україна — тиха асиміляція на половин мільйон болгар // Монитор, 31 януари 2003 г.
- ¹⁷ З матеріалів засідань міжкурсової українсько-болгарської Комісії з питань торговельно-економічного співробітництва.
- ¹⁸ *Кияк Т.* Молдово-румунно-українські взаємини // Україна дипломатична. — Вип. II. — К., 2001. — С. 519–558.

З життя Дипломатичної академії України

Дипломатична академія України

Академія готує магістрів зовнішньої політики

Із днем знань викладачів та слухачів Академії вітають високі гості —
міністри закордонних справ у різні роки

Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 90-річчю сучасної
дипломатичної служби України

Майбутні українські дипломати

Відкриття художньої галереї в Академії

Володимир Яловий,

*заступник керівника Апарату
Верховної Ради України*

ДЕРЖАВНИЙ СЛУЖБИ ТА СЛУЖБИ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ – ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ

*Лише в державній службі
пізнаєш істину.*

Козьма Прутков

*Усе мистецтво управління
полягає в мистецтві бути чесним.*

Томас Джефферсон

Розмірковуючи над проблемами державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, я виніс слова «європейський вектор» у заголовок. Чому? Подумаймо разом, шановний читачу.

Протягом багатомілітичної історії людства праця на благо Держави завжди вважалася винятково почесним обов'язком. З численних документальних джерел, що дійшли до нас, ми дізналися, що традиції державотворення на українських землях мають глибоке коріння. Чи не тому відомий український політичний діяч, науковець і публіцист Дмитро Донцов убачав початки самої ідеї української держави в часах «світанку європейської історії». Починаючи з «врем'яних літ» Київської Русі кращі інтелектуальні сили суспільства своєю діяльністю на ниві державотворення намагалися принести якомога більше користі своєму народові.

Змінюються часи, перекраюється політична карта світу, ідуть у небуття імперії, на уламках яких проголошуються нові

незалежні держави. Проте незмінною залишається роль державної служби у житті кожної країни. Більше того, на моє глибоке переконання, саме від ефективності забезпечення виконання завдань і функцій держави, від управлінської майстерності осіб, які присвятили себе державній службі та роботі в органах місцевого самоврядування, залежить успіх політичних, економічних та соціальних реформ не лише у всеукраїнському, а й у світовому масштабі. Відтак, на перший план, особливо в умовах фінансової кризи, виходить питання раціонального та високопрофесійного адміністрування, ефективної організації владної вертикалі.

Саме службовці державного апарату та органів місцевого самоврядування мають забезпечити поступовий рух реформ у країні, покращання керованості суспільством та підвищення рівня життя громадян.

Окрім безцінного історичного досвіду та славних традицій діяльності во благо Вітчизни, нова Українська держава за 18 років своєї незалежності створила базис самої системи державної служби та служби в органах місцевого самоврядування: ідеться про ухвалення Верховною Радою України відповідних законодавчих актів, які мають на меті врегулювати правовідносини в цій важливій для сталого розвитку України сфері. Передусім, варто назвати закони України «Про державну службу», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про службу в органах місцевого самоврядування». Зазначу, що саме з прийняттям останнього розпочався процес розмежування двох форм публічної служби — державної служби та служби в органах місцевого самоврядування.

Виходячи з викладеного, можна зробити висновок, що на сьогодні в процесі еволюційного розвитку вітчизняної науки державного управління створено теоретичну основу для практичного застосування знань, необхідних для функціонування апарату органів державної служби та органів місцевого самоврядування.

Але, як відомо, усе в нашому світі відбувається в динаміці, а тому навіть перевірені століттями механізми, не кажучи вже про законодавчі новації, потребують постійного вдосконалення. Без цього неможливе подальше ефективне використання цих механізмів, виконання законів, зменшується коефіцієнт їх корисної

дії, що, зрештою, може призвести до повної некерованості суспільними процесами.

Це стосується зокрема й інституту державної служби в Україні. На моє переконання, задля його подальшої ефективної роботи необхідно вирішити п'ять актуальних питань.

1. Найважливішим завданням формування сучасної системи державного управління є **питання кадрової політики та якості кадрів**, що зумовлено зростаючою суспільною потребою у професійно підготовлених, порядних, з високою політичною культурою, патріотично налаштованих державно-управлінських кадрах.

Адже не секрет, що у свідомості ряду працівників органів місцевого самоврядування, державних службовців переважають застарілі, сформовані десятиріччями стереотипи з питань організації публічно-владних структур, живі ще традиції жорсткого централізованого управління, не подолано синдром відчуження влади від власних громадян, а нерідко і просто спостерігається небажання виробляти рішення, спрямовані на розв'язання нагальних проблем.

Невід'ємною складовою і однією з основних умов успішної кадрової політики держави є професійне навчання кадрів державного управління та місцевого самоврядування.

Важливим питанням у системі підвищення кваліфікації залишається питання формування державного замовлення на підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування. Разом з цим, потрібно забезпечити реальну самостійність органів місцевого самоврядування щодо цільового навчання своїх працівників, надати можливість самостійно обирати навчальні заклади та програми, сприяти утворенню конкурентного середовища на ринку послуг у сфері муніципальної освіти шляхом розширення кола суб'єктів освітньої діяльності.

Вважаю, що необхідно проводити маркетинг потреб державних органів та органів місцевого самоврядування в цільовій підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації їх працівників, що дасть можливість адаптувати навчальні програми до практичних потреб.

Важливим у теоретичному та практичному плані є питання ролі і місця кадрових служб у підвищенні кваліфікації посадових осіб. У сучасних умовах роль кадрової служби істотно змі-

нюється. Адже така служба повинна здійснювати глибоку аналітичну роботу, вивчати широке поле проблем, що стосуються формування складу й засад діяльності державних службовців.

Обов'язковим має стати застосування кадровим підрозділом при прийнятті на службу та під час її проходження сучасних методів роботи з кадрами, заснованих на використанні інформаційних і комп'ютерних технологій, системного аналізу тощо. Такі кадрові технології дозволяють управляти кількісними та якісними характеристиками стану персоналу, забезпечують досягнення цілей державних органів і органів місцевого самоврядування та ефективність їх функціонування. Зміст кадрових технологій становить сукупність послідовних дій, заходів, які дають можливість на основі отриманої інформації сформулювати або змінити умови їх реалізації залежно від завдань, що поставлені перед зазначеними органами.

Окремим перспективним напрямом роботи державної служби, служби в органах місцевого самоврядування має стати підвищення її суспільного престижу, авторитету, залучення талановитої молоді для подальшого професійного навчання та працевлаштування в органах державної влади та органах місцевого самоврядування.

З цим питанням кореспондується наступне — питання гідної оплати праці державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування. Без його позитивного вирішення на державному рівні нам ніколи не подолати такої великої біди, як корупція.

Результатом проведення якісної, зваженої та ефективної кадрової політики на державному рівні повинно стати оновлення діючої системи державної служби з метою не лише задоволення потреби держави у висококваліфікованих кадрах, здатних впроваджувати новітні соціальні технології з урахуванням прогнозів соціально-економічного та політичного розвитку держави, а й формування державного службовця як особистості.

2. Друге актуальне питання, що потребує нагального вирішення, — **деполітизація органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також викорінення в них проявів протекціонізму та «кумівства»**, на які хворіє державний апарат. Вбачається, що досягти цієї мети можливо через розмежування політичних та адміністративних посад і функцій у державному управлінні, запровадження чітких процедур при-

йняття управлінських рішень, детальне регулювання діяльності державних службовців з метою уникнення умов, за яких здатні виявитися їхні політична прихильність, суб'єктивізм чи відхід від функцій незаангажованого адміністрування.

Політична нейтральність службовців стане можливою за умов установлення меж політичної діяльності та обсягу державної служби й служби в органах місцевого самоврядування для осіб, наділених повноваженнями виконувати управлінські функції.

3. Вагомим інструментом досягнення такого балансу є відповідна корекція чинної законодавчої бази. До першочергових завдань, що мають бути здійснені найближчим часом, слід віднести **оновлення законодавства щодо державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, удосконалення правових і нормативних засад управління цією системою.**

Адже давно назріла необхідність комплексного аналізу законодавчої бази зазначеної сфери, її покращання та реформування. Проте, на жаль, на сьогодні в парламенті немає цілісних законопроектів, спрямованих на виконання цих завдань. Пропонуються лише фрагментарні зміни до деяких статей відповідних законів, наприклад, щодо можливості використання на службі поряд з державною мовою мови певної національної меншини; внесення до переліку посад, на які прийняття на службу в органи місцевого самоврядування здійснюється відповідною радою, посади заступника голови районної у місті ради з питань діяльності виконавчих органів рад тощо.

4. Наступне питання — **посилення ролі громадськості у контролі та оцінці діяльності державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування**, що матиме велике значення в подоланні корупції та інших зловживань.

У розвинутих суспільствах елементом соціальної структури є інститути громадянського суспільства, які відображають потреби населення в самоорганізації, саморегулюванні суспільних зв'язків та відносин. Держава формує нормативно-правову базу функціонування інститутів громадянського суспільства і через державну службу контролює виконання законодавства.

У свою чергу, громадськість має виконувати функцію соціального контролю за діяльністю держави та її органів. Тільки така взаємодія держави й інститутів громадянського суспільства забезпечуватиме демократичний характер побудови та ефективного функціонування суспільного організму.

Під час формування нової моделі громадських засад територіально-муніципальних перетворень на рівні місцевих громад доцільно творчо використати (як це зробили в багатьох європейських столицях) дванадцять принципів ефективного демократичного управління, що записані у Стратегії ефективного та інноваційного управління, схваленій у Варшаві 2005 року Конгресом місцевих і регіональних влад Європи. А саме: 1) чесне проведення виборів, репрезентативність та реальна участь громадян; 2) відповідність вимогам та очікуванню громадян; 3) ефективність і результативність; 4) відкритість та прозорість; 5) верховенство права; 6) етична поведінка; 7) компетентність і потенціал; 8) інноваційність та відкритість до змін; 9) сталий розвиток і спрямованість до кращих результатів; 10) раціональне управління фінансами; 11) права людини, культурна багатогранність і соціальна взаємодія; 12) відповідальність.

І коли територіальні громади докладуть належних зусиль для втілення в самоврядну практику перелічених принципів, в них утвердиться зовсім інша, кардинально відмінна від сьогоденної, система ціннісно-управлінських координат, яка стане підґрунтям для впорядкування, оздоровлення муніципального менеджменту, що сформувався за роки незалежності. Завдяки відкритості та прозорості дій самоврядно-управлінських інститутів, удосконалення їх роботи під впливом чесних, справді представницьких виборів, у населення, особливо серед соціально активних громадян, відновиться віра в те, що вони спроможні домогтися реальних змін на краще, запобігти подальшому поширенню корупції та бюрократизму в системі місцевої влади.

5. Безумовно, розв'язуючи порушені вище проблеми, спираючись на чинну законодавчу базу та вікові традиції українського державотворення, не потрібно обходити стороною й **кращий світовий досвід в царині державного управління та місцевого самоврядування**. Тобто, як писав Кобзар: «І чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь».

Таким чином, саме вирішення сформульованих п'яти питань я вбачаю запорукою ефективного реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування і підвищення її ролі в суспільному житті.

Проте, як відомо, теорія без практики є «мертвою». Саме виходячи з цього я спробую проілюструвати, як окреслені вище

питання вирішуються на прикладі діяльності Апарату Верховної Ради України (далі — Апарат).

Правовий статус Апарату визначено Регламентом Верховної Ради, Положенням про Апарат, окремими положеннями про його структурні підрозділи та низкою інших нормативно-правових актів. Обсяг покладених на Апарат функцій і повноважень в цілому є аналогічним тим функціям і повноваженням, які покладаються на апарати парламентів інших країн. Так, відповідно до зазначених вище документів Апарат здійснює правове, наукове, організаційне, документальне, інформаційне, матеріально-технічне, кадрове та інше забезпечення діяльності Верховної Ради. Зупинимось саме на кадровому забезпеченні.

Відповідно до Програми розвитку державної служби на 2005–2010 роки, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України № 746 від 8 червня 2004 року, державна служба є складовою державного управління. Вона спрямована на задоволення потреб суспільства, забезпечення як захисту основних прав і свобод людини та громадянина, так і послідовного й сталого розвитку країни та поступового її входження до європейської спільноти.

Окремий розділ згаданої Програми присвячено професіоналізації державної служби, що передбачає створення дієвого механізму підготовки та залучення до роботи на державній службі висококваліфікованих фахівців, забезпечення конкурентоспроможності державної служби на ринку праці.

У контексті даної Програми керівництвом Апарату затверджено План роботи з кадрами. Згідно з ним щороку проводиться двотижневе підвищення кваліфікації працівників Апарату в Інституті підвищення кваліфікації керівних кадрів Національної академії державного управління при Президентові України; працюють курси з підвищення кваліфікації в таких напрямках: впровадження сучасних комп'ютерних технологій під час роботи з інформацією та документами; удосконалення практичного застосування українського ділового мовлення; поглиблене вивчення іноземних мов.

З метою підвищення ефективності діяльності державних службовців Апарату та відповідальності за доручену справу один раз на три роки проводиться їхня атестація, під час якої оцінюються результати роботи, ділові та професійні якості, виявлені працівниками при виконанні службових обов'язків, ви-

значених професійно-кваліфікаційними характеристиками посад і відображених у посадових інструкціях, затверджених керівником Апарату.

У період між атестаціями здійснюється щорічне оцінювання виконання державними службовцями Апарату покладених на них службових обов'язків і завдань з метою поліпшення добору й розстановки кадрів, піднесення ініціативи і творчої активності державних службовців Апарату, визначення їх потенціалу, потреб у підвищенні кваліфікації та особистому розвитку, оптимізації процесу організації діяльності як окремого державного службовця Апарату, так і Апарату в цілому, виявлення організаційних проблем та оперативного реагування на них, аналізу виконання посадових інструкцій.

Двері Верховної Ради України гостинно відчинені для проходження практики випускникам вищих навчальних закладів, що дає змогу удосконалити систему добору кваліфікованих кадрів шляхом їхнього включення до кадрового резерву Апарату.

Велику увагу у своїй кадровій політиці керівництво Апарату приділяє міжнародному співробітництву. Так, у рамках проекту «Програма сприяння Парламенту України» здійснюються конкурсний відбір та стажування інтернів, кращі з яких залишаються працювати в українському парламенті.

Результатом плідної співпраці Апарату та Вестмінстерської фундації за демократію стало запровадження чотирирічної програми «Зміцнення підготовки кадрів в Апараті Верховної Ради України», основна мета якої — розроблення та втілення на практиці програми парламентського стажування, а також розвитку та управління кадрами, що відповідатиме сьогодишнім та майбутнім потребам Верховної Ради, підвищуватиме ефективність діяльності її Апарату.

Переконаний, що напруження керівництва Апарату у сфері кадрової політики стануть у нагоді при формуванні стратегії подальшого розвитку державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні. Адже саме ці інституції виступають як основний інструмент держави і головна складова системи державного управління, за допомогою якого вона виконує взяті на себе перед суспільством зобов'язання. Від якості роботи службовців залежить не лише авторитет влади, а й авторитет держави, рівень задоволення громадян, сталий розвиток країни та її конкурентоспроможність на міжнародній арені.

Володимир Яловий і Президент Національної Академії наук України Борис Патон

Мітинг з нагоди закладання парку на честь 60-річчя ООН. Зліва направо: Адам Мартинюк, Геннадій Удовенко, Олександр Омельченко, Володимир Яловий

Саме тому якісна трансформація системи державної служби та служби в органах місцевого самоврядування на сучасному етапі має ключове значення для успіху перетворень в Україні.

І на закінчення хочу повернутися до того, з чого почав. Усе ж таки: а чому саме «європейський вектор»? Як я вже зазначав на початку, в різні історичні часи — і дорадянські, й особливо в радянський — ми мали унікальний досвід державного управління та діяльності органів місцевої влади (згадаймо, наприклад, досвід попередньої київської міської влади). І, залучаючи найкращий досвід інших країн, насамперед європейських, у галузі державного управління, не слід забувати, що й у нас є вагомий доробок в цій царині, яким ми вправі пишатися. Адже ми й самі — Європа!

Леонід Шкляр,

доктор політичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Народився 1953 р. на Київщині. Доктор політичних наук (1996) та кандидат філософських наук (1985), професор (2002). Закінчив філософський факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (1979). З 1979 по 1982 рр. — аспірант Інституту філософії АН УРСР. З 1982 по 1996 рр. — науковий співробітник Інституту філософії ім. Г. Сковороди, а з 1996 по 1997 рр. — провідний науковий співробітник Інституту політичних та етнопонаціональних досліджень НАН України.

З 1997 по 2000 рр. — головний консультант, завідувач сектору та завідувач відділу Адміністрації Президента України. З 2009 року — заступник Голови ВАК України. За сумісництвом — головний науковий співробітник Інституту політичних та етнопонаціональних досліджень НАН України.

Автор майже двохсот наукових та науково-публіцистичних праць з проблем теорії та методології культури, етносу, особистості. Останніми роками коло наукових інтересів пов'язане з проблемами етнополітики та політичних проблем державознавства. Його перу належать індивідуальні та колективні монографії, навчальні посібники, статті в енциклопедичних виданнях. Серед них: «Етнос. Культура. Личність» (К., 1992); «Нариси з історії українського державотворення» (К., 1995); «Вступ до етнодержавознавства» (2002); «Політична історія України ХХ ст.» (у 6 т. — автор двох розділів; К., 2003); «Політичні інститути в процесі реформування системи влади» (К., 2003) та ін. Заслужений діяч науки і техніки України.

КРИЗА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЕКТУ

Після Бухарестського (2008) та ювілейного Брюссельського (2009) самітів НАТО очікувалося, що Україні буде надано план дій вступу до Північноатлантичного альянсу (ПДЧ). Проте не судилося. Виникає питання, чому європейська спільнота відмовила Україні у приєднанні до колективної системи безпеки. Бачачи невдалі спроби наших політиків здійснити прорив у цій ділянці зовнішньої стратегії країни, мимоволі ловиш себе на думці, що час говорити не лише про глобальну фінансово-економічну чи внутрішньополітичну кризу, а й кризу євроінтеграційного проекту.

На наш погляд, причини цього не вельми втішного явища приховуються як у внутрішньополітичних реаліях української дійсності, так і більш глобальних стратегіях країн, чия міжнародна вага та суб'єктність у цілому визначають геополітичну палітру Європейського континенту.

Сьогодні ні для кого не секрет, що Україна втратила свій шанс прискореної інтеграції у європейські структури, шанс, що виник одразу після помаранчевої революції. Світ був захоплений перебігом драматичних подій, які завершилися не громадянським конфліктом, як це зазвичай буває у таких випадках, а по-європейськи цивілізовано, через механізми судової системи, діалогу та угод між учасниками процесу. Що сталося після того усім, у тому числі і європейцям, добре відомо. Безцінний капітал симпатій та довіри до України було бездарно і безглуздо розтринькано внутрішньополітичними чварами у таборі «помаранчевих». Замість тріумфу політичної культури світ був вражений дріб'язковою метушнею навколо крісел і повноважень, замість величних проектів та ідей з розбудови демократичних інститутів та реформ — штовханину з перетягуванням ковдри на себе. Світ, і насамперед Європа, почали втрачати інтерес до України, а її європейські перспективи танули на очах.

Ми вже багато років у своїй зовнішній політиці орієнтуємося на євроатлантичну та європейську інтеграцію, маючи на меті вступ до НАТО та Європейського Союзу. Однак парадокс полягає у тому, що чим більше зусиль докладаємо у напрямку досягнення цієї мети, тим більш віддаленою вона стає. Чому так відбувається? Здається, настав час тверезо оцінити невітні зовнішньополітичні результати «помаранчевої» команди і спробувати зрозуміти, чим вони зумовлені. Адже від з'ясування цього залежить, як треба діяти, щоб Європа не віддалялася, а наближалася до нас.

Розпочнемо із зовнішньополітичної складової, насамперед пов'язаної з ПДЧ. Як відомо, у 2008 році керівництво Української держави офіційним листом звернулося до Альянсу з проханням долучити Україну через цю програму до набуття в перспективі членства у НАТО. Звичайно, сама по собі ПДЧ не є гарантією вступу, йшлося швидше про те, чи згодні країни НАТО бачити Україну серед своїх членів. Саміт у Бухаресті (2008) засвідчив, що навіть під тиском американської адміністрації на чолі з тодішнім президентом Дж. Бушем, такі країни-члени

НАТО, як Німеччина та Франція, при підтримці деяких інших країн блоку, не готові до такого рішучого кроку. Подейкують, що їм не хотілося дратувати Росію, яка різко виступила проти таких намірів України, хоч неодноразово різними західними очільниками заявлялося, що сусідка України не має права визначати дії блоку. Як показав перебіг подій, якщо надто захотіти, то таки можна мати це право. Вже тоді стало зрозуміло, що вплив США всередині НАТО зменшився, водночас збільшився вплив у цій організації країн «старої» Європи, насамперед Німеччини та Франції.

На сьогодні очевидним є той факт, що всередині Європи постійно відбувається перерозподіл впливів. Питання ПДЧ для України вкотре загострили протиріччя між країнами «нової» і «старої» Європи. Однак тоді ж з'ясувалося, що країни «нової Європи», так само як «старі» члени НАТО та ЄС, не схильні виступати єдиним фронтом. Позиція Угорщини, яка виступила проти надання Україні ПДЧ, підписавши напередодні важливий енергетичний контракт з Росією, а також стримана позиція Словаччини, на тлі протилежної позиції інших нових членів НАТО, — Польщі, країн Балтії, Румунії, які активно висловлювалися «за», унаочнили можливості поглиблення цих додаткових ліній тертя всередині «нової Європи».

Відтак, питання ПДЧ для України на саміті в Бухаресті виявилось своєрідним лакмусовим папірцем для країн Альянсу. Протиріччя між світовими потугами, між «старою» та «ною» Європою, збільшення впливу Росії, промовиста відсутність єдності серед країн демократичного Заходу щодо «українського питання» — усі ці тенденції визначилися з граничною чіткістю ще тоді. Країни НАТО у квітні 2008 року обмежилися декларацією, у якій розпливчасто згадали, що Україна буде членом Альянсу, але навіть не натякнули, коли це станеться. Відсутність реальних часових орієнтирів перетворила цю декларацію в гучну заяву і не більше. Стало очевидним, НАТО не бажає жодної відповідальності перед Україною.

З того часу минуло більше року. Ситуація навколо ПДЧ стала ще більш розмитою. Ювілейний саміт НАТО у квітні 2009 року, коли Альянс відзначав 60-річчя з дня заснування, не лише не надав ПДЧ Україні та Грузії, а й навіть не обговорював це питання по суті. Події в Грузії у серпні 2008 року підтвердили, що Росія за жодних умов не погодиться з розширенням НАТО

за рахунок таких країн, як Грузія та Україна. Нагадаємо, що в Договорі про Північноатлантичний альянс діє стаття 5, у якій говориться, що військовий напад на будь-яку з країн-членів розцінюється як атака на весь Альянс, і всі члени НАТО повинні виступити на військовий захист такої країни. У цьому зв'язку є дві версії, чому Грузії та Україні було відмовлено у ПДЧ під час ювілейного саміту. Одна говорить про те, що, якби Грузія на час збройного конфлікту з Росією у серпні минулого року була членом НАТО, це означало б для Альянсу втрутитися у збройний конфлікт на боці Грузії з усіма наслідками такого втручання. Інша версія зводиться до того, що, якби Грузія була членом НАТО, то ніяких військових дій з боку Росії взагалі не було б, оскільки Росія не менше, ніж НАТО, не бажає збройного конфлікту. Видається, що друга версія є правдоподібнішою, адже членство в Альянсі розглядається такими країнами, як Україна чи Грузія, іншими членами блоку, насамперед, у якості парасольки від потенційної агресії з будь-якого боку.

Дехто з аналітиків небажання керівництва НАТО бачити Україну серед його членів пов'язує з ризиком для цієї організації спровокувати світовий ядерний конфлікт з Росією, адже остання категорично проти вступу України до Альянсу. Така версія, безумовно, має право на існування, проте вона нам видається надто радикальною. Історія «холодної війни» переконливо довела, що наявність потужних арсеналів у вигляді ядерної зброї хоча й збільшує загрози, проте й виступає арсеналом стримування. Те, що після Другої світової війни Європа жодного разу не воювала, свідчить про потужний чинник НАТО до стримування агресії. Залякування перспективою ядерної війни після вступу України до НАТО навряд чи має під собою серйозну підставу.

Щодо позиції Росії за час, що минув після двох останніх самітів, то вона не змінилася. Більше того, вона по праву може розглядати їх результати як власний дипломатичний успіх. А у нещодавно прийнятій Стратегії національної безпеки Російської Федерації до 2020 року «блокові» питання висвітлені вельми жорстко. На словах країни Заходу ніби критикують Росію за її намагання впливати на рішення Альянсу. Але на ділі постійно підтверджують, що рахуються з її позицією і не бажають конфронтації. У такій політиці подвійних стандартів годі сподіватися на надання нашій країні ПДЧ у найближчій перспективі.

А оскільки сам Північноатлантичний альянс наразі перебуває у фазі трансформації, працює над новою стратегічною концепцією і має безліч невирішених питань, сподівання на вступ до НАТО взагалі стають примарними.

Ось так виглядає ситуація з ПДЧ зовні. Що стосується внутрішньої ситуації, то вона ще більш заплутана і не дає надій на позитивний результат. Насамперед, необхідно говорити про відсутність консенсусу серед політичних еліт нашої країни, які у цьому питанні знаходяться по різні боки барикад. Як наслідок розколу в стані політичного керівництва, розкол є і в суспільстві, обтяженому стереотипами минулого щодо НАТО як виключно агресивної організації. Для цього є й реальні докази — бомбардування в середині 90-х років минулого століття столиці Сербії Белграда, яке сталося всупереч резолюції ООН. Проте мало хто зауважує, що після жорсткої операції на Балканах, яку провів блок, встановився мир і спокій, тоді як до того там тривали криваві «етнічні чистки». Проте стереотипне мислення спрацьовує не на користь НАТО, принаймні серед значної частини українських громадян.

Попри гучні заяви влади і купу бюджетних грошей, витрачених на інформаційну кампанію, ефект виявився нульовим. Експерти вважають, що виділені кошти невідомо куди поділися, у той час як справжньої інформації (а не політичної реклами) українці так і не отримали. «Пронатівська влада» настільки бездарно провела інформаційну кампанію, що ініціатива повністю перейшла до рук опозиції, яка зуміла нав'язати свій погляд на проблему. «Натівська карта» стала дієвим аргументом у внутрішньополітичній боротьбі за електоральні симпатії напередодні президентських виборів 2010 року. На жаль, ця карта стала одним із чинників, який не консолідує країну, а розчленовує її на ворожі табори.

Якщо питання НАТО завжди було суперечливим, то щодо європейської інтеграції значних розходжень між політичними силами та в громадській думці населення не спостерігалось. Коли йдеться про європейську інтеграцію — більшість «за». Та біда в тому, що мета вступу до ЄС стає чим далі, тим більш невизначеною.

Нова угода між Україною та ЄС, робота над якою ведеться з 2007 року і підписання якої очікується наприкінці 2009-го, має визначити характер двосторонніх відносин між Україною та ЄС

на наступні 10–15 років. Назвемо найбільш дискусійні питання, відносно яких європейська сторона виявляла непоступливість у процесі переговорів. По-перше, питання назви майбутньої угоди, по-друге, проблема формулювань у її преамбулі щодо можливості майбутнього членства України в ЄС, по-третє, проблема початку переговорів щодо вільного візового режиму.

Щодо першого і третього питань Україні та ЄС зрештою вдалося дійти згоди. Сторони домовилися, що угода буде про асоціацію (на цьому наполягала українська сторона), також у підсумковій декларації саміту було зафіксовано готовність розпочати діалог про візи зі згадкою про «довготермінову перспективу вільного візового режиму між ЄС та Україною».

Ключовим щодо подальших євроінтеграційних перспектив України мало стати друге питання — внесення до преамбули нової угоди формулювання, що Україна може в майбутньому стати членом ЄС. Після подій у Грузії та важливих заяв кількох європейських посадовців щодо потреби надати Україні чіткий сигнал про таку можливість, українська сторона очікувала, що до тексту підсумкової декларації саміту внесуть відповідне формулювання, яке згодом буде зафіксоване в преамбулі нової угоди. Проте надія не справдилася. Натомість текст декларації містить твердження, що нова угода про асоціацію «залишає відкритим питання шляхів подальшого додаткового розвитку відносин ЄС—Україна». Ну що ж, у відносинах з Туреччиною ЄС також, починаючи з 1963 року, відмовлявся «передбачати майбутнє». Відтак шлях до членства в ЄС для цієї країни розтягнувся на півстоліття, і далекий до завершення.

Формулювання про «політичну асоціацію та економічну інтеграцію», передбачені новою угодою, а також згадки про «конвергенцію» між Україною та ЄС також містять вказівку на те, що перспектива членства України в ЄС (тобто власне політична інтеграція) наразі цілковито виведена за межі порядку денного двосторонніх відносин у рамках «Україна—ЄС». Європейський Союз спромігся хіба на «обнадійливий жест», за яким нема реальних кроків у напрямку визнання права України на «європейську перспективу». Як натякають західні експерти, ЄС продовжує тримати Україну на безпечній відстані.

Введення до назви угоди слова «асоціація» жодним чином не вирішує цього питання, вона, за роз'ясненням одного з французьких дипломатів, не містить жодних обіцянок щодо член-

ства в ЄС, оскільки на сьогодні угоди про асоціацію ЄС має, наприклад, з такими країнами, як Марокко та Чилі. Угода про асоціацію може стосуватися різних сфер і рівнів співпраці, залежно від формату стосунків конкретної країни чи регіону із ЄС; при цьому по-справжньому вагому роль відіграє не так саме поняття «асоціація», як конкретний зміст угоди, укладеної між ЄС та країною-партнером чи партнерським інтеграційним об'єднанням. Принаймні нова Угода між Україною та ЄС, на відміну від угод, що діяли у 90-ті роки минулого століття з країнами Центральної Європи та Балтії, перспективи членства в ЄС для України не передбачає.

Навіть щодо визнання «європейської ідентичності» України — країни, що географічно цілковито належить до Європи, існують суттєві проблеми. Торішній саміт Україна—ЄС, на якому розглядалися усі ці питання, чіткої відповіді на це так і не дав. Щоправда, підсумкова декларація саміту вперше визнає, що Україна як «європейська країна» поділяє з країнами ЄС «спільні цінності і спільну історію». Це можна було б вважати певним кроком вперед у визнанні «європейської ідентичності» України, якби не той факт, що європейська сторона свідомо не бажає позначати Україну «європейською державою». Адже «європейська держава», могла б за законодавством Європейського Союзу, за умов виконання критеріїв членства законно претендувати на членство в ЄС (згідно зі статтею 49 Ніццької Угоди). Замість цього Україну було названо «європейська країна», а це позначення має не так політичне, як географічне значення і, відповідно, не матиме жодних політичних наслідків для ЄС, тобто ні до чого по відношенню до України не зобов'язує.

ЄС погодився укласти з Україною Угоду про асоціацію, але не заклав до неї механізму отримання членства в ЄС. У ході роботи над угодою між Україною та ЄС була вироблена ухильна формула про «економічну інтеграцію і політичну асоціацію». Ця формула, очевидно, видалася європейській стороні надзвичайно вдалою, бо її було повторено у документі, що стосується так званої політики «Східне партнерство».

Цю політику введено в дію після так званого «інавгураційного» саміту між ЄС та країнами, що входять до сфери дії цієї політики — Україною, Молдовою, Білоруссю, Грузією, Вірменією та Азербайджаном. Цей саміт відбувся 7 травня 2009 року. Політика «Східне партнерство» розрахована на доповнення

двосторонніх стосунків цих країн з ЄС форматом регіонального співробітництва. За ідеєю, вона має сприяти «наближенню» згаданих країн до ЄС і надасть їм можливість поступової секторальної економічної інтеграції. Кінцева мета економічної інтеграції цих країн з ЄС — створення зони вільної торгівлі, а лібералізація візового режиму може, у випадку сприятливого розвитку подій, завершитися його відміною. Але досягнути цих цілей як щодо відміни віз, так і стосовно створення зони вільної торгівлі буде дуже складно, якщо взагалі можливо. Саме такими є оцінки більшості українських та зарубіжних експертів з цих питань.

При створенні пропозицій щодо «Східного партнерства» ЄС використав досвід ведення переговорів щодо нової угоди з Україною. І поширив цей досвід на всіх «східних сусідів». Таким чином, дипломатичні зусилля України, спрямовані на те, щоб отримати з ЄС Угоду про асоціацію і наблизитися до мети набуття в майбутньому членства в ЄС, закінчилися несподіваним результатом. Відтепер не тільки Україна, але також Молдова, Грузія, Азербайджан, Вірменія і, потенційно, Білорусь, зможуть підписати з ЄС Угоди про асоціацію, які не передбачають перспективи членства в ЄС. Практично ця політика об'єднує Україну з країнами, що знаходяться далі від нас від європейських стандартів. Таким чином, ціль європейської інтеграції для України стає ще більш далекою.

Вироблена під час переговорів формула — «економічна інтеграція і політична асоціація» — також закладена у «Східне партнерство». У будь-якому випадку «Східне партнерство» не містить відповіді щодо можливості нашого вступу до ЄС. Співпраця у його межах не є перехідним етапом до членства, хоча можливість секторальної економічної інтеграції та наближення до законодавства ЄС є необхідною частиною євроінтеграційного процесу. Однак ні нова Угода про асоціацію, ні «Східне партнерство» не передбачають перспективи членства України в ЄС.

Наскільки ефективними виявляться Угода про асоціацію «Україна—ЄС», а також потенційна регіональна співпраця у рамках «Східного партнерства» у нових міжнародних обставинах — відповідь на це питання необхідно дати вже зараз. Щоправда, політика «Східне партнерство», до сфери дії якої входить і Україна, нібито передбачає можливість безвізового ре-

жиму для українських громадян у далекій перспективі — але коли це буде і чи буде взагалі, невідомо. Як любить повторювати єврокомісар Беніта Ферреро-Вальднер, яка опікується в ЄС країнами-сусідами, «ми не можемо передбачити майбутнє». Особливо коли йдеться про відмову надати Україні європейську перспективу. Не можемо передбачити, але вочевидь Євросоюз робить усе, щоб утруднити доступ громадянам України на територію країн ЄС. Робилися неодноразові заяви, що полегшення візового режиму для українців може відбуватися лише в межах, які б не загрожували безпеці країн ЄС. То чи можна за такої постановки питання всерйоз розраховувати, що право на свободу пересування громадянам України Європою насправді буде надане?

І ще раз про неможливість «передбачити майбутнє». Невже представники ЄС насправді думають, або, точніше, насправді не розуміють, що майбутнє формують нинішні дії. І жодної іншої можливості тут не існує. Отже, якщо Україні протягом майже десяти років ЄС уперто та послідовно відмовляє у європейській перспективі (точніше, не погоджується визнати, що Україна, навіть за виконання усіх необхідних критеріїв, може претендувати на членство в ЄС), то чи не означають ці дії спрямоване та послідовне формування обрисів майбутнього ЄС без України. Представники Європейської Комісії цього й не приховують, виявляючи дедалі більшу відвертість. Так, нинішній голова Єврокомісії Жозе Мануель Баррозу нещодавно, у відповідь на застереження щодо політики «Східне партнерство», висловлене Президентом РФ Дмитром Медведевим на саміті Росія—ЄС у Хабаровську, намагаючись заспокоїти побоювання російського колеги, зробив неочікувано відверту заяву. Виявляється, ЄС не пропонує східноєвропейським сусідам членства в ЄС в рамках «Східного партнерства». Відсутність згадки про «європейську перспективу» у документах щодо «Східного партнерства», яке так болісно було сприйняте в Україні, насправді засвідчило, за словами Баррозу, що: «Деякі з цих країн, як ви знаєте, просять нас про вступ до ЄС [ідеться про Україну, Грузію та Молдову]. Можливо, вони й готові, але ми не готові запропонувати їм членство в ЄС».

За останні роки кордони між Україною та ЄС, особливо після розширення шенгенської зони за рахунок нових членів ЄС — країн Центральної Європи та Балтії, стають дедалі міцнішими.

А Угода про реадмісію та спрощення візового режиму, підписана між Україною та ЄС, не стільки сприяє свободі пересування, скільки загрожує перетворити нашу державу на відстійник для нелегальних мігрантів. Подвійні стандарти — ось що спадає на думку, коли замислитися над реаліями проблеми входження України до ЄС. Ми добре знаємо, що свобода пересування належить до невід'ємних демократичних прав громадян. Але виявляється, це поширюється не на всіх. Принаймні для українців такої свободи не передбачено. Принизливі стояння в чергах біля стін посольств, незрозумілі відмови — усе це не зникло і після підписання названої Угоди. Відкритий та щирий крок з боку України, коли було скасовано візи для громадян ЄС, які приїждять в Україну, так і залишився одностороннім романтичним жестом.

Унаслідок розширення шенгенської зони, яка зняла кордони всередині ЄС, загострюється питання про зовнішні кордони ЄС. Деякий час тому в ЄС було створено спеціальну дорадчу групу для розгляду питання про майбутнє ЄС (головою групи призначено экс-міністра Іспанії Філіпе Гонзалеса, одним з його заступників — экс-президента Латвії Вайру Віке-Фрейбергу). Ініціатива створення такої групи належала Ніколя Саркозі, який переймається питанням встановлення остаточних кордонів ЄС з метою недопущення Туреччини (та інших неєвропейських країн, до яких він відносить також Грузію та Україну) до набуття повноправного членства в Євросоюзі.

У мандаті щодо діяльності цієї групи йдеться про перспективи вирішення проблем глобальної безпеки, міграцій, злочинності й тероризму, проте не ставиться завдання остаточно визначити межі ЄС, хоча, за свідченнями одного з французьких дипломатів (поданого Бі-Бі-Сі), воно не виключене. Рішення про створення цієї групи викликало загострену реакцію з боку Туреччини, яка небезпідставно побачила в цьому намір припинити процес вступу, вже загальмований зусиллям Франції.

Показово, що нинішня фінансово-економічна криза загострила дискусії всередині ЄС щодо подальшого його розширення. Кількість супротивників цього процесу весь час збільшується. Показово, що наміри Ісландії приєднатися до ЄС викликали гостру суперечку і різкі негативні заяви з боку голови Європарламенту.

Наразі ЄС перебуває у стані інституційної кризи, викликаній неспроможністю ратифікувати Лісабонську угоду, яка визначає принципи функціонування та вводить у дію нові процеси прийняття рішень у ЄС. Негативні результати референдуму в Ірландії влітку минулого року, а також низька вірогідність ратифікації цієї угоди Чехією ставлять під сумнів ефективність функціонування ЄС у складі 27 країн, залишаючи без відповіді питання про подальше розширення. Навіть країни, які ведуть переговори про вступ, зокрема Туреччина, а також західнобалканські країни, яким було обіцяно «європейську перспективу», не мають на сьогодні гарантій членства в ЄС, оскільки, за ініціативою Ніколя Саркозі та Ангели Меркель, питання подальшого розширення відкладено, доки не завершиться ратифікація Лісабонської угоди (питання членства має остаточне й гарантоване рішення лише щодо Хорватії). І хоча в ЄС сподіваються до кінця поточного року ратифікувати Лісабонську угоду, заява голови Європарламенту свідчить, що процес розширення може залишитися й надалі заблокованим. Напередодні виборів до Європарламенту це питання може набути додаткової гостроти.

Таким чином, попри невизначеність позицій членів ЄС щодо долі подальшого розширення і про наявність різноспрямованих тенденцій у питанні встановлення остаточних меж ЄС, проблема зовнішніх кордонів ЄС ставатиме дедалі гострішою. Це питання має безпосереднє відношення до євроінтеграційних перспектив України. Адже якщо процес розширення ЄС припиниться, це означатиме, що Україна не зможе сподіватися стати членом Євросоюзу, оскільки жодних нових країн-членів у ньому вже не буде.

Повертаючись до загальної оцінки розглянутих питань, не можна не зазначити, що зовнішньополітичний курс України, зорієнтований на євроатлантичну і європейську інтеграцію, є серйозним викликом для українсько-російських відносин. З іншого боку, протиріччя між Україною та РФ негативно позначаються на відносинах України з ЄС, виступають як додатковий чинник, що стає на перешкоді досягненню євроінтеграційних цілей. Таким чином, концепція відносин з РФ і концепція відносин з НАТО та ЄС є взаємозалежними. Україна потребує цілісної зовнішньополітичної доктрини, у якій були б узгоджені відносини України з її найближчим оточенням і двосторонні відносини з РФ.

Маємо констатувати, що наша держава, орієнтуючись на європейську та євроатлантичну інтеграцію у своїй нинішній зовнішній політиці, на жаль, зайшла у глухий кут. Однією з фундаментальних причин кризи євроінтеграційного проекту, на наш погляд, стала політична криза влади всередині України, яка розпочалася ще у 2005 році і тривала впродовж усього періоду перебування при владі «помаранчевої» команди. Ми переконані, що не сама по собі «помаранчевість», тобто відданість європейським демократичним цінностям, стала чинником політичної кризи, а елементарне невміння консолідуватися перед серйозними викликами як усередині країни, так і за її межами навколо пріоритетних стратегічних інтересів країни, нації, держави.

Криза євроінтеграційного проекту показує, що необхідні нові ідеї для того, щоб остаточно не втратити власну суб'єктність на міжнародній арені. Загроза перетворення з держави на територію зараз видається як ніколи великою. Внаслідок недолугого ведення зовнішньої та внутрішньої політики навіть наші величезні переваги, такі як потенціал держави-транзитера, поступово обертаються на слабкість і вразливість.

Україні необхідна нова зовнішньополітична концепція, яка відповідала б сучасним міжнародним реаліям і спрямовувалася на реальне, а не декларативне зміцнення державного суверенітету. Криза євроінтеграційного проекту наразі зайшла так далеко, що замовчувати це більше не можна.

Степан Віднянський

Народився 1951 р. в Ужгороді, у 1973 р. закінчив історичний факультет Ужгородського державного університету. Понад 35 років працює в Інституті історії України НАН України, де з 1991 р. очолює відділ всесвітньої історії і міжнародних відносин. Професор Дипломатичної академії України при МЗС України та Закарпатського державного університету, Почесний доктор Ужгородського національного університету. Досліджує широке коло проблем нової та новітньої історії країн Центрально-Східної Європи, міжнародних відносин та зовнішньої політики і міжнародних зв'язків України у XIX — на поч. XXI ст. Автор близько 300 наукових праць, у т. ч. понад 40 індивідуальних та колективних монографій, навчальних посібників з історії. Відповідальний редактор міжвідомого збірника наукових праць «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки», член редколегії 18 інших вітчизняних та зарубіжних періодичних наукових видань. Доктор історичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, лауреат премії НАН України за кращу наукову працю з історії боротьби за незалежність України та розбудову української державності (2001). Нагороджений знаками Міністерства освіти і науки України «Відмінник освіти України» та «За наукові досягнення», Почесною грамотою Верховної Ради України, Почесною відзнакою «Суспільне визнання» за вагомий внесок в національну історію України.

УКРАЇНА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ

Ще на зорі становлення незалежної Української держави на початку 90-х років XX ст. вдумливий й прискіпливий спостерігач поточних українських культурно-політичних тенденцій Вадим Скуратівський з подивом писав: «Здається, протягом усього цього століття ще жодного разу термін «Європа» та похідний від нього «європейський» не вживався так часто, як сьогодні. Ці слова буквально заповнили пресу, радіохвилі, екран та сам слух і словник нашої сучасності». Втім, визначення місця і ролі України в сучасному світі, зокрема в європейському геополітичному просторі, справді стає все більш актуальним й важливим завданням українського держа-

вотворення і, водночас, — української науки. Адже, якщо гамлетівське питання «Бути чи не бути?» реалізоване у ключовій площині державного суверенітету України, то питання про те, «Бути чи не бути повноцінним членом європейської спільноти?», залишається відкритим і навіть стає все більш проблематичним. Тож питання в тому, коли саме будуть реалізовані на практиці євроінтеграційні наміри України? І чи будуть вони реалізовані взагалі? Якщо таки будуть, то в якій конфігурації ключових сфер державного і громадського життя.

Складність розв'язання цього завдання пояснюється, по-перше, тим, що Україна і на 18-му році своєї незалежності все ще лише болісно шукає свою роль у постмодерній п'есі під назвою «Новий світовий порядок», а по-друге, сценарій цієї драми з невідомим задалегідь епілогом постійно змінюється. Ці зміни обумовлені формуванням нового світового порядку, найважливішою характеристикою якого є глобалізація. А основним змістом міжнародних відносин сьогодні, на думку багатьох експертів, є складний перехід від біполярної системи часів «холодної війни» до нового, більш справедливого світовлаштування.

Разом з тим звичка дивитись на світ як на поле бою двох полярних політичних сил призводить до того, що майже всі західні та російські політики й політологи не розглядають Україну як самостійну геополітичну одиницю. Україну і досі визнають, зокрема на Заході, лише «європейською країною» і остерігаються називати «європейською державою». Причиною цього є усталена уява про несамодостатність України як суб'єкта геополітики. «Україна в історичному й соціологічному відношеннях являє собою погано структуровану, розмиту зону, яка сама ніколи не була джерелом модернізації», — пише, наприклад, французький дослідник Е. Тодд. Подібні уявлення беруть свій початок з концепції Ф. Ратцеля, котрий розглядав Україну лише як «життєвий простір», що може бути використаний в процесі територіального розширення німецької держави, тотожні поглядам Г. Кіссінджера про Україну як найбільш оптимального кандидата на роль «рівноваження» Росії в Європі, а також близькі по своїй суті поглядам російських євразійців — від М. Трубецького, Л. Гумільова до сучасного «геостратега» О. Дугіна. «Буферна зона», «останній культурний кордон», «розколота країна», «нічийна смуга» — такими бачать і сьогодні західні експерти місце і роль України на європейській і світовій арені.

Справді, від самих початків своєї історії Україна як етно-географічний простір у центрі Європейського континенту була місцем зіткнення й суперництва, але й водночас — взаємовпливів різних цивілізаційних спільнот. А основними засобами у визвольній боротьбі українців протягом століть, та навіть в недовготривалі часи державотворення, були пошуки союзників, пристосування під чужі політичні інтереси й геополітичні сценарії. На жаль, мало що змінилося і після здобуття Україною незалежності. І в цьому багато в чому винна, як і в попередні часи, сучасна українська політична еліта та влада.

Об'єктивний аналіз внутрішньо- й зовнішньополітичної ситуації і розмежування суто пропагандистської риторики і практичного, раціонального мислення є формою відповідальності з боку української влади і української науки перед своїм народом, який, зокрема, в основній своїй масі підтримує ідею європейської інтеграції як шлях до нової якості життя і нової свободи громадянина. Предметний аналіз та узагальнення власного історичного досвіду і досвіду сусідів є сьогодні питанням величезної ваги як з точки зору теорії і практики національного державотворення, так і з урахуванням гострої потреби самоорієнтації, самоусвідомлення України в якісно новому просторі всесвітньої історії.

У цьому сенсі будь-які пропагандистські кліше тлумачення євроінтеграційної проблематики є неприйнятними. З точки зору історичної моралі й перспективи довіри до української демократії виглядає некоректним лукаве ігнорування внутрішніх і зовнішніх аспектів складного процесу досягнення нової якості життя і нового, європейського рівня громадянської свободи. Відкладення саме цих аспектів «на потім» на користь штучно прискореного сепаратного вирішення, наприклад, нагальних питань військово-політичного співробітництва (здобуття ПДЧ і вступ до НАТО, що, як стає все зрозумілішим політикам і експертам, не є чинником прискорення наближення України до ЄС, тоді як збалансовані й гармонійні відносини з Росією є невід'ємною частиною інтеграції України в ЄС) навряд чи буде колись сприйняте переважною більшістю українських громадян. Адже навіть серед наших найближчих друзів і партнерів, котрі активно люблять сьогодні наші євроатлантичні зусилля, є такі, які своє власне членство у ЄС і НАТО досить вдало і політично відповідально синхронізували. Достатньо поглянути, приміром,

на країни Балтії або Вишеградської групи, котрі раціонально розтлумачили свої нові військово-політичні зобов'язання у жорсткій прив'язці до європейських гарантій нової якості свободи і нової перспективи добробуту власних, а не чужих громадян.

Сама світова історія вчить, що у процесі формування політичної нації, свідомої національної спільноти не можна сплачувати старі борги перед вітчизняною історією і одночасно робити нові. Адже за умов прогресуючої глобалізації й так досить умовні кордони між національною та всесвітньою історією стають ще більш умовними, і, цілковито підпорядкувавши національну історію потребам чергової санації світової історії, можна взагалі втратити національну ідентичність, перетворитися на своєрідний «історичний додаток». І тоді багатостраждальний український громадянин буде знову (як і за часів славнозвісного «тоталітаризму») самотужки нести на собі тягар «світової історії», залишаючись у нескінченному очікуванні славнозвісного «європейського раю». Тоді європейська ідея перетвориться на своєрідний аналог комунізму, який десь є, але так само недосяжний, як і лінія горизонту.

Подібна концепція євроінтеграції для вразливої посттоталітарної свідомості є просто небезпечною, оскільки вщент руйнує цілісність сприйняття системи європейських цінностей. Ні про який національний тип європейської державності, європейської культури або європейської громадянської відповідальності в умовах нової європейської свободи за такої ситуації не може бути й мови.

Очевидна відсутність адекватної презентації глибинного практичного змісту європейської ідеї уможливорює нескінченні медійні маніпуляції з історичною свідомістю євроналаштованого українського громадянина.

Зокрема, протягом принаймні перших 14 років нашої незалежності проголошений українською владою європейський вибір (а з 1998 р. — офіційно проголошений євроінтеграційний курс) залишався формальністю, незважаючи на зростання як національної, так і спільної з ЄС документально-правової бази. Україна лишалася неготовою до повноцінного приєднання до європейських процесів і розглядалася тільки як партнер Європи, що інтегрується. Для української влади часів Кучми «європейський вибір», безумовно, був свідомим. І так само свідомо він залишався декларацією. Цей вибір не впливав на характер роз-

витку, проте створив привабливу декорацію, став одним з інструментів утвердження самої влади, її багатофункціональним стабілізатором. Україна за окремими параметрами повільно і непослідовно наближалася до критеріїв членства, за окремими — віддалялася. Перше стосується переважно формального ухвалення певних законів, друге — політичної практики. Громадянам давали зрозуміти, що в державі є інші пріоритети, а «власний національний шлях» не замінити стосунками з надто прагматичними європейськими партнерами. Очевидно, що керівництво держави було готове у будь-яку мить дистанціюватися від Європи, так само як і відмовитися перейти на рейки псевдопатріотизму євразійського гатунку. Це фактично відбулося у 2004 р., коли авторитарний політичний режим намагався будь-що продовжити своє існування. Європейський вибір був принесений у жертву старою владою під час президентської виборчої кампанії. На це слід зважити, коли вже на новому етапі її провідні представники знов декларують свою підтримку реформ європейського зразка.

Багаторічна профанація європейського вибору мала своїм результатом не тільки втрату дорогоцінного часу, а й серйозне погіршення стартових умов повернення до Європи. По-перше, стала часткова дискредитація європейської ідеї та демократичних цінностей, накопичився європесимізм, розчарування результатами співпраці із західними партнерами. По-друге, був утрачений шанс зі старту незалежності гідно презентувати свій партнерський потенціал, посісти оптимальне місце у геополітичних трансформаціях.

Ситуація почала змінюватися після президентських виборів 2004 р. Перемога демократії, зміна влади дали поштовх практичному здійсненню європейського вибору. Помаранчева революція продемонструвала не тільки прагнення українців до європейських цінностей, а й найвищу здатність обстоювати їх. Масштаби, організованість, цивілізованість масового руху спротиву фальсифікаціям волевиявлення громадян, протиправним діям авторитарної влади мають мало прецедентів в історії континенту. «Навіть більше, — як пише відомий український політолог О. Дергачов, — домінування позитивних емоцій і висока естетика цього руху на деякий час вивела українських громадян у лідери у розповсюдженні європейських цінностей. Революція

спричинила поглиблення наслідків виборів і сприяла безумовному відновленню європейської ідентичності України».

На старті свого президентства В. Ющенко, перебуваючи навесні 2005 р. з тріумфальним візитом в Брюсселі, заявив: «Мета моєї країни, головне завдання нового уряду й моє особисто — вступ України до Євросоюзу. Ми готові підтвердити серйозність проголошених намірів щоденною кропіткою роботою. Я хочу зробити так, щоб будь-яке рішення на внутрішньому рівні чи то в економіці, чи в іншій галузі було пронизано європейським духом». Втім, досить швидко з'ясувалось, що здійснення цих декларацій не завжди в компетенції їх автора. Адже революція не заміняє реформ, так само як і не спрощує тих завдань, які пов'язані з економічним і суспільно-політичним розвитком. Навіть більше, на країну чекає продовження гострої політичної боротьби і демократичним силам ще доведеться розв'язувати такі важливі базові питання, як консолідація демократії і досягнення широкого консенсусу щодо пріоритетів внутрішньої і зовнішньої політики. За умов, коли зняті штучні перешкоди, слід реалістично оцінити об'єктивні труднощі на шляху інтеграції. Довести переваги європейської моделі розвитку тим, хто сповідує старі радянські цінності, відірваним від національного коріння, певною мірою маргіналізованим, досить важко. Елементи старих ідеологічних конструкцій штучно підживлюються силами, не здатними відкрито конкурувати на міжнародній арені і зацікавленими у збереженні феномену «близького зарубіжжя». Це ж надає певної стійкості антизахідницьким настроям значної частини населення. Україні притаманна й проблема суперечливості канонів патріотизму, адже продовжуються серйозні дискусії щодо змісту національних інтересів.

З іншого боку, європейська еліта не спромоглася адекватно оцінити можливості нової ситуації, створеної помаранчевою революцією. Політичні лідери і бюрократія Євросоюзу діяли за стандартною схемою, так, нібито в Україні нічого не відбувалося, хоча момент потребував зовсім іншої динаміки, зокрема значно потужніших сигналів Україні щодо перспектив членства в ЄС. Європейський Союз, керівництво якого аплодувало помаранчевій революції та її лідерам, продовжував дотримуватися щодо України політики стримування і фактично ігнорувати заклики Києва заявити про наближення перспектив європейської інтеграції України. Замість цього нам, європейській

країні, запропонували «Європейську політику сусідства», тобто формат відносин того ж рівня, на якому перебувають середземноморські сусіди Європи у Північній Африці й на Близькому Сході, що багатьма фахівцями розглядається як намір створити альтернативу статті 49 консолідованого Договору ЄС, яка надає всім європейським державам право на звернення із заявою про членство в ЄС. Не набагато кращим виглядає і схвалений 7 травня 2009 р. на Празькому саміті ЄС новий проект — так зване «Східне партнерство», розрахований на Україну, Білорусь, Молдову, Грузію, Азербайджан і Вірменію, де теж відсутня перспектива повноправного членства нашої держави в Європейському Союзі.

Дійсно, ні для кого не є таємницею, що розширений сьогодні до 27 країн-членів Європейський Союз опинився на роздоріжжі. Триває конкурентна боротьба між різними підходами до тлумачення історичного минулого та майбутнього Європи. Так само ще далеко не завершеним є і процес ствердження України у європейському історичному й геополітичному просторі (та його наукового осмислення). Не випадково на останніх самітах Україна-ЄС у вересні 2008 р. в Парижі та НАТО у квітні в Бухаресті і грудні 2008 р. в Брюсселі Україна отримала, по суті, гарбуза замість європейської та євроатлантичної перспективи. Головний месидж, який європейські політики та експерти намагалися донести до керівництва й народу України: об'єднаний Європі нині за своїм клопотом нема коли дихнути, в Україні — безлад та невизначеність, а отже говорити про стратегічні перспективи наших відносин не на часі. Як пише про свої враження з цих самітів відомий український журналіст Геннадій Друзенко, «європейці чи не в унісон повторювали: наводьте порядок у власному домі, ми протягом найближчих років спробуємо дати раду засадничим проблемам, що наразі залишаються нездоланими для розширеного ЄС, а тому, якщо все буде гаразд, серйозно говоритимемо про майбутнє».

Але у зв'язку з цим виникає далеко не риторичне питання: але чи має моральне право ЄС, який у далекі 1950-ті роки був створений, відбувся та розвинувся за більш ніж суттєвої, а попервах і вирішальної (військове визволення країн Старої Європи та план Маршалла) допомоги США, так картати Україну?

Якщо згадати повоєнну історію західноєвропейських держав і порівняти її з українськими реаліями, то можна зробити

висновок: попри дійсно складний, якщо не сказати кризовий, етап у розвитку України, жоден з параметрів чи проблем цього розвитку не є об'єктивною підставою, аби відмовляти нашій країні у європейській та євроатлантичній перспективі: усі хиби української політики й державотворення за бажання можна знайти і в Євросоюзі чи, точніше, у деяких його державах-членах (Франції, Німеччині, Бельгії, Іспанії, Італії, Польщі). Тому європейці, враховуючи уроки історії, повинні мати достатньо порозуміння й терпіння щодо євроінтеграційних прагнень України і бути готовими прийняти її до «спільного європейського дому», що розбудовується. Аналогічно чітку позицію має виробити наша країна. Окрім того, Україна повинна мати не лише час, ресурси і зовнішню підтримку для відповідних перетворень, а й необхідну державницьку, національну гідність на цьому складному шляху, які дозволять говорити про органічну належність нашої держави до об'єднаної демократичної Європи.

Отже, щодо євроінтеграційних прагнень України, то йдеться про наявність проблем, складніших, ніж досягнення копенгагенських критеріїв членства в ЄС 1993 р. Їхнє розв'язання потребує якісної суспільної еволюції. Очевидно, що прискорене впровадження європейських стандартів у соціальній, гуманітарній, правовій, бізнесовій сфері не може бути забезпечено тільки зусиллями влади. Вхідження до європейської спільноти не тільки не може бути результатом перемоги прибічників цієї ідеї над її противниками, воно потребує органічного зникнення таких противників, як масово суспільно значущого явища. Можна і навіть потрібно дискутувати з питань переваг і ризиків вступу до ЄС, шляхів забезпечення специфічних інтересів окремих прошарків населення, але щодо цінностей європейської цивілізації має існувати широкий загальнонаціональний консенсус. Без такого консенсусу залишається сумнівною сама цивілізаційна європейська належність українців.

Запорукою успішності євроінтеграційних зусиль України має стати розважливість і чітке врахування динаміки власних інтересів. Зрозуміло, що романтизм Києва не складе гарного дуету з прагматизмом Брюсселя. Але й вироблення власних прагматичних підходів не є простим завданням. На стартовому етапі, який тільки розпочинається для України, найбільшу вагу має потреба геополітичної визначеності і стабілізації міжнародного становища країни як на заході, так і на сході. Але це не

має відсувати на другий план питання конкурентоспроможності. Економічний вимір співпраці як із західними, так і зі східними партнерами потребує гнучкості та вибірковості. Зокрема, інтенсивне залучення іноземних інвестицій не має супроводжуватися зобов'язаннями, які б погіршували умови функціонування вітчизняної промисловості.

Нарешті, Україна не має розглядати вступ до ЄС як самоціль. Завданням має бути забезпечення цілком конкретних переваг як політичних, так і економічних. Ще важливішим є суспільно-політичні та гуманітарні аспекти європейської інтеграції країни. Особливу увагу слід приділити відомій тріаді: права і свободи людини, демократія, верховенство права, в тому числі міжнародного. Окрім того, уже в процесі підготовки до вступу необхідно всіляко розширювати українську присутність в Європі і зробити це складовою національної політики в культурній та гуманітарній сфері.

Сучасна певна відчуженість від європейського життя в ідеалі має долатися за рахунок пропорційної європеїзації України та вбирання Європою української складової. Для нас важливо стати європейцями і залишитися українцями. Для органічного розвитку і остаточного об'єднання Європи, своєю чергою, важливо, на наш погляд, повною мірою розширити свій простір на українські терени і цим збагатити свої цивілізаційні характеристики.

А щодо місця і ролі України в європейському геополітичному просторі, то в пошуках геополітичної функції нашої держави, на наш погляд, слід виходити не із застарілих й небезпечних теорій протистояння, а із можливості та необхідності діалогу цивілізацій, між морськими і континентальними геополітичними центрами сили, між Європою і Євразією. Саме про цю геополітичну функцію писав І. Лисяк-Рудницький: «Україна, що розташована між світами греко-візантійської і західної культур і є законним членом їх обох, намагалася протягом своєї історії об'єднати ці дві тенденції у живому синтезі. Це було велике завдання, і не можна заперечувати, що Україна не змогла його повністю виконати. Україна наближалася до цього синтезу у великій епохи своєї історії, в часи Київської Русі і козацтва XVII століття. Однак, <...> в обох випадках остаточний синтез зазнав невдачу і Україна пала під тягарем надмірного зовнішнього натиску, а також від розривних внутрішніх сил. У цьому сенсі можна сказати, що велике завдання, яке складає історичне по-

кликання українського народу, залишається до цих пір не виконаним і це належить до майбутнього».

Отже, лише утвердження України в якості одного із центрів міжцивілізаційної комунікації може дати їй можливість стати геополітичним суб'єктом у світі, що глобалізується. Цю природну й вигідну для себе роль учасника інтеграційних процесів Україна зможе відігравати тільки тоді, коли її територія стане місцем неконфронтаційної зустрічі двох гігантських економічних і цивілізаційних систем. А щоб мати можливість впливати на процес їх взаємопроникнення, Україна повинна, мабуть, бути представлена і в «західному», і в «східному» інтеграційних об'єднаннях. Подібної думки дотримуються як українські (В. Кремень, Д. Табачник, В. Ткаченко), так і західні вчені. Відомий німецький публіцист і громадський діяч В. Шнайдерс-Детерс, наприклад, в статті «ЄС або НАТО — зміна пріоритетів України?» в «Дзеркалі тижня» (2008, № 11) пише: «Із розташування України в європейському проміжку впливає і європейська функція України; історичні, культурні й особисті зв'язки з Росією визначають місію України, покликану не лише перешкоджати виникненню нового політичного вододілу всередині Європи, але й створити густу мережу зв'язків між Євросоюзом і Росією». Але щоб упоратися з цією європейською функцією, Україні потрібна опора у вигляді надійної перспективи членства в Європейському Союзі, адже для України, поглиненої Росією, таке завдання виявиться непосильним. Ось чому ми так довго й настирно добиваємося, щоб у новій розширеній угоді з ЄС було зафіксовано надання асоційованого статусу Україні.

Мабуть, треба прислухатися і до думки іншого відомого німецького діяча — Егона Бара, архітектора східної політики Віллі Брандта, який у вступі до недавно виданої книжки «Європейський Союз, Росія та Євразія» пише: «В сучасному проміжному статусі Україні навряд чи вдасться самостійно підтверджувати свою державність протягом тривалого часу. Цей вакуум, мабуть, все ж зникне протягом наступних 10–15 років... Україна або інтегрується до Європейського Союзу, або — коли не номінально, то де-факто — знову зіллється в союзі з Росією».

Олександр Саган,
доктор філософських наук, професор

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

У процесі демократичного державотворення, формування громадянського суспільства особливої ваги й актуальності набувають питання регулювання і гармонізації міжнаціональних відносин в Україні.

За часи існування комуністичного режиму, особливо впродовж 1950–1970 років, в Українській РСР, як і в інших республіках колишнього Союзу РСР, під гаслами формування нової спільноти «радянський народ» відбувалася тотальна русифікація та цілеспрямована денаціоналізація етнічних груп. І лише з моменту набуття Україною незалежності розпочалося формування умов для всебічного забезпечення потреб та етнокультурних запитів усіх національних спільнот.

Правовою основою формування державної етнополітики стали Декларація про державний суверенітет (16 липня 1990 р.), Акт проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.), Декларація прав національностей України (1 листопада 1991 р.), Закон України «Про національні меншини в Україні» (25 червня 1992 р.) та інші законодавчі акти, прийняті Верховною Радою України.

Для держав з поліетнічним складом населення, якою є Україна, вирішення комплексу правових, політичних та соціально-культурних проблем, пов'язаних зі створенням сприятливих умов для всебічного розвитку національних меншин,

є запорукою досягнення національної злагоди та міжетнічного миру в суспільстві, утвердженням власного іміджу на зовнішньополітичній арені. Водночас підтримання атмосфери толерантності, усунення чинників міжнаціональної напруги та конфліктів є одним з найголовніших завдань України як правової демократичної держави, що обрала шлях до інтеграції у європейську спільноту.

Україна, ставши повноправним членом Ради Європи у 1995 р., взяла на себе, окрім іншого, зобов'язання приєднатися до визначених при вступі, у Висновку № 190 (1995), угод та договорів Ради Європи щодо демократизації суспільних відносин та узгодження їх з міжнародними стандартами в галузі прав людини.

З метою виконання міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав національних меншин, задоволення їх культурних, мовних, освітніх та інформаційних потреб та збереження етнічної самобутності 15 вересня 1995 року Україна підписала Рамкову конвенцію щодо захисту прав національних меншин (далі — Рамкова конвенція), а 9 грудня 1997 року вона була ратифікована Верховною Радою України (Закон України № 703/97-ВР).

15 травня 2003 р. Верховна Рада України ратифікувала «Європейську хартію регіональних мов або мов меншин» (далі — Хартія). Закон України № 802-IV «Про ратифікацію «Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» набув чинності з 1 січня 2005 року.

На сучасному етапі питання забезпечення прав осіб, що належать до національних меншин, все більшою мірою стає предметом міжнародного зацікавлення та посідає вагоме місце у міждержавних відносинах.

Враховуючи значущість та важливість цієї проблеми, Державний комітет України у справах національностей та релігій, як центральний орган виконавчої влади, відповідальний за реалізацію державної політики у сфері міжнаціональних відносин, виступає за розширення та поглиблення міжнародної співпраці з питань забезпечення прав національних меншин.

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про національні меншини в Україні» Україна сприяє розвитку міжнародного співробітництва у забезпеченні й захисті прав та інтересів національних меншин, зокрема шляхом укладання та реалізації багатосторонніх і двосторонніх договорів у цій сфері.

Гарантії захисту прав національних меншин займають важливе місце у міждержавних угодах України, таких як Договір про дружбу, співробітництво та партнерство між Україною і Російською Федерацією (стаття 12), Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною і Румунією (стаття 13), Угода між Україною та ФРН про співробітництво у справах осіб німецького походження, які проживають в Україні, Договір про добросусідство, дружні відносини та співробітництво між Україною та Словацькою Республікою (стаття 18).

Міжнародно-правові акти доповнюються спеціальними угодами про співробітництво з питань захисту прав національних меншин, які передбачають взаємні зобов'язання сторін щодо забезпечення прав і сприяння духовно-культурному розвитку відповідної національної меншини в Україні та українців в цих країнах, зокрема між Україною і Департаментом національних відносин при Уряді Республіки Молдова, Протоколом про співробітництво між Державним комітетом та Департаментом національних меншин і вихідців з Литви при Уряді Литовської Республіки.

Упродовж 2008 р. Держкомнацрелігій здійснював процедури щодо підготовки до підписання двох угод — міждержавної з Республікою Молдова та міжвідомчої з Республікою Білорусь.

13 квітня 2008 р. Угода між Україною та Республікою Молдова про співробітництво у забезпеченні прав осіб, які належать до національних меншин, була парафрована міністрами закордонних справ України та Республіки Молдова, а 4 червня 2008 р. була підписана Угода між Державним комітетом України у справах національностей та релігій та Уповноваженим у справах релігій та національностей Ради Міністрів Республіки Білорусь про співробітництво.

З метою реалізації укладених міждержавних та міжвідомчих угод про співробітництво розпочали свою роботу двосторонні змішані комісії з питань задоволення прав національних меншин.

Такі комісії створені на рівні Урядів України та держав, що мають етнічно споріднені спільноти, які проживають на її території, а саме українсько-угорська, українсько-словацька, українсько-румунська комісії та українсько-російська підкомісія з питань забезпечення прав національних меншин. Окрім

того, до 2001 р. діяла Міжурядова українсько-німецька комісія у справах депортованих німців.

Сутність діяльності цих комісій полягає в тому, щоб за згодою сторін приймати рекомендації для урядів обох країн стосовно покращання становища відповідних національних меншин. За результатами засідань Сторони підписують протокол, на виконання якого кожна зі Сторін затверджує план заходів з реалізації його положень. До складу комісій входять фахівці компетентних органів виконавчої влади обох країн та представники громадських організацій національних меншин.

Діяльність такого роду комісій, з одного боку, сприяє виконанню Україною своїх зобов'язань у сфері захисту прав національних меншин, укріпленню позитивного іміджу держави на міжнародній арені, а з іншого — допомагає проводити протекційністську політику відносно співвітчизників, що перебувають за кордоном, з метою задоволення їх національно-культурних та мовних потреб.

Змішана українсько-угорська комісія з питань забезпечення прав національних меншин

У 1991 р. Міністрами закордонних справ України та Угорщини в м. Будапешті була підписана Декларація про принципи співробітництва між Україною та Угорською Республікою щодо забезпечення прав національних меншин і протокол до неї. У статті 16 Декларації було висловлено намір про створення Змішаної українсько-угорської комісії.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 14 травня 1992 р. № 238 було утворено Українську частину згаданої Комісії, Постановою Кабінету Міністрів України від 11 червня 1994 р. № 389 було затверджено Положення про Українську частину Змішаної українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин.

До складу Української частини Комісії входять представники Кабінету Міністрів України, МЗС, Мінкультури, Міносвіти, Держкомнацрелігій, Держкомтелерадіо, Закарпатської облдержадміністрації, керівники громадських об'єднань угорців України.

З часу створення Комісії (1991–2008 рр.) відбулося чотирнадцять засідань.

I засідання Комісії відбулося в м. Будапешті 27–28 липня 1992 року. Це було організаційне засідання, на якому визначилися основні напрями діяльності Комісії, розбудови співробітництва у галузі забезпечення прав і свобод національних меншин в обох країнах.

II засідання Комісії відбулося в м. Києві 3–5 лютого 1993 року. Були опрацьовані рекомендації Урядам обох країн стосовно завершення роботи з формування Комісії і розроблення основних заходів щодо задоволення культурно-просвітницьких потреб українців в Угорщині і угорців в Україні.

III засідання Комісії (23–24 червня 1993 р., м. Ніредьгаза) було присвячено питанням вивчення двосторонніх можливостей і шляхів створення культурно-інформаційних центрів і задоволення освітніх потреб національних меншин в Угорщині та Україні.

На IV засіданні Комісії (12–13 квітня 1994 р., м. Ужгород) розглянуто широкий спектр питань щодо забезпечення прав національних меншин і виконання рекомендацій третього засідання.

V засідання Комісії відбулося 27–30 березня 1995 року в м. Будапешті. Було заслухано інформацію Сторін про хід виконання питань, пов'язаних із формуванням мережі загальноосвітніх шкіл з угорською мовою навчання, забезпечення їх підручниками, створення відповідної ланки у вищій школі, яка б здійснювала підготовку фахівців для закладів з угорською мовою навчання.

VI засідання Комісії відбулося 10–11 червня 1996 р. в м. Києві. Сторони відзначили результативність виконання положень Декларації 1991 року, яка є основою українсько-угорського співробітництва у галузі забезпечення прав етнічних спільнот, гарантії збереження їхньої національної та етнокультурної ідентичності.

VII засідання Комісії відбулося 23–25 квітня 1997 р. в Будапешті. Угорська і Українська частини Комісії обмінялися взаємною інформацією щодо стану виконання рекомендацій шостого Протоколу. Під час засідання обговорювалися актуальні питання, які належать до компетенції Комісії, було намічено шляхи та механізми їхньої практичної реалізації. Під час цього засідання у Будапешті було відкрито культурний Центр товариства української культури в Угорщині.

VIII засідання Комісії відбулося в м. Ужгороді у 1998 р., а ІХ засідання Комісії у м. Будапешті 15–18 грудня 1999 року. Ці засідання були присвячені питанням подальшого удосконалення механізму реалізації рекомендацій, зафіксованих у спільному Протоколі. Сторони обмінялися взаємною інформацією щодо стану виконання рекомендацій Протоколу попереднього засідання Комісії. Особливу увагу Комісія надала обговоренню пропозицій щодо задоволення культурно-освітніх та інформаційних потреб української національної меншини в Угорській Республіці та угорської національної меншини в Україні.

2–5 квітня 2001 р. у м. Києві відбулося Х засідання Комісії, під час якого Сторони обговорили актуальні питання співпраці, окреслили шляхи та механізм їхньої практичної реалізації, крім того, обмінялись думками щодо можливостей встановлення пам'ятного знаку на Верецькому перевалі, а також меморіальної дошки у селі Ворйюлопош. Слід відзначити значну консультативну та організаційну допомогу, надану Посольством України в Угорській Республіці та Посольством Республіки Угорщина в Україні в ході підготовки до Х засідання Комісії.

20–21 грудня 2001 р. в м. Будапешті відбулось ХІ засідання Комісії. Сторони проаналізували ситуацію навколо української та, відповідно, угорської національних меншин у своїх державах і дійшли висновку, що Сторонами здійснені подальші позитивні кроки в питаннях забезпечення прав національних меншин.

За результатами ХІІ засідання, яке відбулось 25–26 вересня 2003 р. в м. Ужгороді, було підписано протокол, у пункті «Загальних положень» якого було підтримано прохання органу Державного самоврядування українців Угорщини щодо встановлення пам'ятного знаку жертвам голодомору 1932–1933 років в Україні.

ХІІІ засідання відбулось у м. Будапешті 17–18 липня 2007 року. На засіданні особлива увага приділялась питанням погодження з Угорською стороною і підготовки до підписання наступних договірно-правових документів:

Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Угорської Республіки про правила місцевого прикордонного руху;

Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Угорської Республіки про міжнародні комбіновані перевезення;

Робочого плану про співробітництво між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти та культури Угорської Республіки;

Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Угорської Республіки про точку з'єднання автомобільних шляхів між Україною та Угорською Республікою в рамках П'ятого європейського транспортного коридору.

18–19 вересня 2008 р. в м. Ужгороді відбулося XIV засідання Змішаної українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин.

Під час засідання було обговорено стан співробітництва України й Угорщини у сфері захисту прав національних меншин, проаналізовано весь комплекс питань двосторонніх відносин у згаданій сфері, що представляють обопільний інтерес сторін.

Співголови Української та Угорської частин Комісії констатували, що більшість завдань Протоколу попереднього засідання Комісії було виконано.

За підсумками засідання підписано Протокол, в якому узгоджено спектр завдань та заходів, що належать до компетенції Комісії, та намічено шляхи їх практичної реалізації відповідно до законодавства обох країн.

Діяльність згаданої Комісії є чинником конструктивної міждержавної співпраці та регулювання міжетнічних процесів в Україні і Угорській Республіці у сфері забезпечення прав національних меншин на основі загально визнаних міжнародних норм і принципів.

Двостороння українсько-словацька комісія з питань національних меншин, освіти і культури

16 червня 1994 р. обміном ратифікаційними актами набув чинності Договір про добросусідство, дружні відносини та співробітництво між Україною та Словацькою Республікою, укладений 29 червня 1993 р. та ратифікований Верховною Радою України 24 лютого 1994 р. (постанова ВРУ № 4022-XII). Відповідно до Статті 18 Договорні сторони «підтверджують, що дружні відносини між їхніми народами, а також мир, справедливість, демократія і стабільність потребують, щоб етнічна, культурна, мовна і релігійна самотність національних меншин

користувалась взаємним захистом і щоб для її забезпечення були створені необхідні умови».

З метою реалізації положень цього Договору була створена Двостороння Українсько-Словацька комісія з питань національних меншин, освіти і культури.

Українська частина цієї Комісії утворена відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 29.12.1994 № 883 і є постійно діючим органом. Положення про Українську частину затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.1995 № 221.

З часу створення Комісії (1994–2008 рр.) було проведено вісім засідань.

Відповідно до домовленостей із словацькою стороною перше засідання Комісії відбулося 8–9 лютого 1995 р. у м. Києві. Члени комісії обмінялися інформацією про законодавство, яке регулює національні відносини в обох країнах. Зокрема, було відзначено, що у разі неврегульованості в українському і словацькому законодавстві цих питань вони можуть бути вирішені з урахуванням положень Рамкової конвенції щодо захисту прав національних меншин. Словацька сторона висловила прохання розглянути питання щодо започаткування в Закарпатській області радіопередач та видання газет словацькою мовою, сприяння словацьким національно-культурним товариствам у наданні приміщень, створення спільних словацько-українських підприємств. Комісія розглянула також заходи щодо активізації обмінів студентами, аспірантами, стажерами, розвитку та урізноманітнення прямих зв'язків між вищими навчальними закладами двох країн. На реалізацію протокольного рішення першого засідання Комісії у грудні 1995 р. у м. Братислава підписаний Протокол про співробітництво у сфері освіти між Міністерством освіти України та Міністерством освіти Словацької Республіки та обмін в галузі освіти на 1995–1997 роки.

Друге засідання Комісії відбулося 23–24 жовтня 1996 р. у м. Братислава, в ході якого сторони констатували, що підходи обох держав у сфері забезпечення культурно-освітніх та інформаційних потреб осіб, які належать до національних меншин, відповідають нормам і принципам міжнародних документів, насамперед Рамковій конвенції Ради Європи щодо захисту прав національних меншин. На момент проведення засідання Словацька Республіка ратифікувала Рамкову конвенцію, а Уряд

України здійснював необхідні внутрішньодержавні процедури з метою підготовки ратифікації цього міжнародного акту.

Третє засідання відбулося 15–17 грудня 1997 р. в м. Ужгороді, IV засідання — 8–9 грудня 1998 р. у Пряшеві. Під час цих засідань Комісія детально обговорила способи й механізми подальшого поглиблення українсько-словацького співробітництва у сфері задоволення культурно-освітніх та інформаційних потреб української національної меншини у Словаччині та словацької меншини в Україні.

Питання, що розглядалися у ході засідань, стосувалися перспектив розвитку освіти мовами національних меншин, підготовки та випуску підручників, розробки методичних програм для шкіл, класів та факультативів зі словацькою (українською) мовою навчання, комплектування бібліотек словацькою (українською) літературою у місцях компактного проживання відповідних національних меншин, відкриття Центру української культури у м. Пряшеві та словацької культури у м. Ужгороді, обмінів студентської та учнівської молоді, викладачів вчз, участі науковців у конференціях та симпозіумах, видання газет та журналів, теле- та радіопередач мовами національних меншин.

Завдяки досягнутим взаємним домовленостям та на виконання протокольних рішень Комісії відбулося укладання міжвідомчих угод: Угода між Урядом України та Словацької Республіки про взаємне визнання дипломів про освіту і наукові звання (підписана 03.09.1999, чинна з жовтня 2000 до травня 2006 року), Угода про співробітництво між Національною телекомпанією України та Словацьким телебаченням (підписана 28.11.1999), Угода про співробітництво у сфері інформації між СР та Україною (підписана 05.12.2000).

Здійснювалось і підписання протоколів про співробітництво у відповідних галузях, таких як Протокол між Міністерством шкільництва СР та Міністерством освіти України про співробітництво та обміни у сфері освіти на 1998–2000 роки. Термін дії таких протоколів становить три роки, а тому по закінченні цього терміну готувався до підписання новий нормативно-правовий документ.

У 1999–2000 роках у складі Комісії відбулися значні зміни, тому впродовж цього періоду засідання Комісії не проводились.

V засідання відбулося 24–25 травня 2001 р. у м. Ужгороді, в ході якого сторони схвально відгукнулися щодо налагодження прямих контактів між місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування, підписання рамкових угод про співробітництво між Закарпатською областю України та Кошицьким і Пряшівським краями Словацької Республіки, а також щодо виконання рекомендацій міжнародної конференції з питань мови, освіти і культури української національної меншини у Словацькій Республіці та словацької національної меншини в Україні (м. Пряшів, 28-29.12.1999) та міжнародної науково-практичної конференції «Кордони єднання» в рамках Карпатського Єврорегіону (м. Ужгород, 19-21.04.2001).

VI засідання відбулося 25–26 лютого 2003 р. у м. Братиславі, на якому підписано Регламент діяльності Комісії та досягнуто домовленостей щодо продовження співробітництва та обміну досвідом між Україною та Словацькою Республікою у сфері забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, відповідно до чинного законодавства обох держав та міжнародного права та надання допомоги у створенні необхідних умов для збереження мовної, культурної та релігійної ідентичності словацької національної меншини в Україні та української в Словацькій Республіці.

В роботі VII засідання, що відбулося 24–25 вересня 2007 р. у м. Києві у приміщенні Міністерства закордонних справ України, взяли участь Посол СР в Україні У. Руснак та Посол України в СР І. Огнівець.

Сторони обговорили стан виконання завдань, що випливають з положень Протоколу VI засідання Комісії, проблемні питання життєдіяльності української та русинської національної меншини у Словаччині та словацької – в Україні, визначили конкретні заходи щодо їх вирішення. Зокрема, українська сторона порушила питання щодо збереження та розширення мережі шкіл з українською мовою навчання, створення українського та словацького інформаційно-культурних центрів у Пряшеві та Ужгороді, прискорення видання українсько-словацького та словацько-українського академічних словників. Зі свого боку, словацька сторона запропонувала провести у 2008 р. Дні культури Словаччини в Україні, підписати План співробітництва між Міністерством культури СР та Міністерством культури та туризму України на 2008–2012 роки.

20–21 червня 2008 р. у с. Розтоки біля м. Свидника відбулося VIII засідання Комісії, приурочене святкуванню 54-ї річниці Союзу русинів-українців Словацької Республіки. Українська делегація взяла участь у покладанні квітів до пам'ятника чеським та радянським воїнам, відвідала музей Української культури у м. Свиднику та музичний фестиваль за участю мистецьких колективів з Сербії, Хорватії, Словаччини та України. У роботі чергового засідання Комісії та у згаданих урочистостях взяли участь Посол України у Словацькій Республіці І. Огнівець та Генеральний консул України у Пряшеві Є. Перебийніс. За результатами VIII засідання підписаний Протокол, у якому сторони констатували необхідність подальшого поглиблення співробітництва між органами державної влади та місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, іншими інституціями України та Словацької Республіки у сфері культури, освіти, інфраструктури та забезпечення прав національних меншин.

Змішана міжурядова українсько-румунська комісія з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин

2 червня 1997 р. в м. Констанці (Румунія) було підписано Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною і Румунією, який 17 липня того ж року був ратифікований Верховною Радою України (Законом України № 474/97-ВР).

Виконуючи положення Договору (стаття 13), а також свої міжнародні зобов'язання стосовно захисту національних меншин, що викладені в конвенціях та деклараціях ООН, рекомендаціях ПАРЄ, Україна та Румунія створили Змішану міжурядову українсько-румунську комісію з питань забезпечення прав національних меншин. На першому засіданні, яке відбулося у Бухаресті 10–11 листопада 1998 р., було прийнято Регламент діяльності Комісії, відповідно до якого засідання Комісії мають проводитися не рідше одного разу на рік, по чергово в Україні та Румунії. Результати роботи Комісії фіксуються у протоколах, укладених після кожного засідання.

Основними завданнями Комісії є періодичний аналіз ходу виконання домовленостей щодо захисту та розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної ідентичності української меншини в Румунії та румунської меншини в Україні; внесення

пропозицій і рекомендацій до порядку денного зустрічей президентів, прем'єр-міністрів та інших членів урядів; співпраця щодо вдосконалення та гармонізації внутрішніх законодавств у галузі захисту прав національних меншин обох країн; заохочення, підтримка і сприяння розвитку співробітництва та прямих зв'язків між органами влади, інституціями, організаціями, товариствами, діячами науки, культури та мистецтва обох країн.

До складу Комісії входять представники міністерств, центральних та місцевих органів виконавчої влади, до компетенції яких відносяться питання захисту прав національних меншин. Зокрема, до української частини Комісії включені співробітники Кабінету Міністрів України, Державного комітету України у справах національностей та релігій (Держкомнацрелігій), Міністерства закордонних справ України (МЗС), Міністерства культури і туризму України (МКТ), Міністерства освіти і науки України (МОН), Державного комітету України з питань телебачення та радіомовлення (Держкомтелерадіо), працівники облдержадміністрацій. Працівники дипломатичних установ, представники громадських об'єднань та організацій національних меншин також можуть бути серед членів Комісії. Співголовами Змішаної міжурядової українсько-румунської комісії з питань забезпечення прав національних меншин є Голова Державного комітету України у справах національностей та релігій та Державний секретар Міністерства закордонних справ Румунії з питань відносин з румунами звідусіль.

Імплементация положень протоколів засідань Комісії передбачає реалізацію прав представників національних меншин щодо отримання освіти та інформації рідною мовою, збереження і розвиток етнокультурної ідентичності, а також права національної меншини на свободу думки, совісті і віросповідання. Під час засідання Комісії відбувається обговорення питань, які стосуються інформаційного та транскордонного співробітництва, представництва осіб, які належать до української та румунської національної меншин, у центральних та місцевих органах влади.

Друге засідання Змішаної міжурядової українсько-румунської комісії з питань забезпечення прав національних меншин відбулося у м. Києві 25–26 листопада 1999 року. Третє засідання Комісії пройшло у м. Бухаресті 17–18 травня 2001, а четверте — у м. Чернівцях 4 грудня 2002 року.

Імплементация положень протоколів може бути підтверджена конкретними прикладами. Так, було створено робочу групу з метою документації та моніторизації реальної ситуації із забезпечення прав осіб, які належать до української меншини в Румунії та румунської меншини в Україні.

На виконання положень протоколів Комісії було підписано Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про взаємне визнання і еквівалентність документів про освіту, наукові ступені, видані в Україні та Румунії. Міністерство культури і мистецтв України та Міністерство культури і культур Румунії підписало у 2003 році Протокол про співробітництво.

Українська та румунська сторони сприяли спорудженню пам'ятника національному поету М. Емінеску у Чернівцях, монумента гетьману Івану Мазепі у м. Галаці, встановленню пам'ятного знака на честь української письменниці О. Кобилянської у м. Гура Хуморолуй.

Було виконано рішення Змішаної міжурядової українсько-румунської комісії щодо введення викладання румунською мовою в Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича та, відповідно, українською мовою в Сучавському університеті «Стефан чел Маре» математично-природничих та суспільно-гуманітарних дисциплін з метою підготовки педагогічних кадрів.

У відповідності до протокольних рішень Комісії з державних бюджетів здійснюється фінансування румунських національно-культурних товариств в Україні та Союзу українців в Румунії та надання фінансової підтримки друкованим засобам масової інформації.

З метою захисту права національних меншин на свободу совісті та віросповідання Змішана міжурядова комісія розглянула питання щодо проведення богослужінь рідною мовою у місцях компактного проживання румунської громади в Україні, та української — в Румунії.

З метою вивчення реального стану задоволення прав української меншини в Румунії та румунської в Україні в 1998 році на першому засіданні Змішаної міжурядової українсько-румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, сторони досягли згоди про проведення моніторингового обстеження. Враховуючи велику кількість інших важливих питань щодо міждержавних відносин обох кра-

їн, згадана Комісія повернулася до цього питання лише у 2002 році. На виконання положень Протоколу третього засідання Змішаної міжурядової Комісії, підписаного 4 грудня 2002 р. у Чернівцях, для підготовки та проведення спільного моніторингу стану задоволення прав румунської національної меншини в Україні та української національної меншини в Румунії була створена спільна робоча група на рівні експертів.

Експерти домовились, що процес спільного моніторингу проходить у три етапи та триватиме 14 днів (по 7 днів на території кожної сторони). Протягом кожного етапу планується здійснити моніторингове обстеження п'яти населених пунктів в Україні та п'яти — в Румунії, з яких по два населених пункти визначає сторона, на території якої проводиться моніторинг, та три населених пункти визначає інша сторона. Моніторингова група кожної зі сторін включає до 8 осіб, які представляють відповідні центральні та місцеві органи влади, а також громадські організації національних меншин. З української сторони до складу моніторингової групи входили представники Держкомнацрелігій (Держкомнацміграції), МЗС, МКТ, МОН, Держкомтелерадіо, а також місцевих органів влади і дипломатичних установ.

Участь у проведенні моніторингу брали експерти Ради Європи та ОБСЄ, які надавали свої коментарі щодо проведення заходу та його результатів.

У жовтні–листопаді 2006 р. відбувся перший етап моніторингу в Чернівецькій області (у населених пунктах Петрашівка, Молодія, Карапчів, Чудей та Краснопільськ) та повітах Сучава і Ботошань (населені пункти Вашківці, Рогожешти, Кліт, Негостина та Маріцея).

За підсумками моніторингового обстеження 21–22 листопада 2006 р. в Бухаресті було проведено першу частину V засідання Змішаної міжурядової українсько-румунської комісії. По завершенню трьох етапів спільного моніторингу буде проведено другу частину V засідання Комісії та підписаний протокол.

Другий етап українсько-румунського моніторингу пройшов у травні–червні 2007 р. в повіті Марамуреш (села Вишавська Долина, Вишня Рівна, Криве, Луг над Тисою, Русь-Поляни) та в Закарпатській області (Плаюц (Водиця), Біла Церква Рахівського району, Корбунеште (Глибокий Потік), Топчило, Нижня Апша Тячівського району).

За підсумками відвідання Спільною моніторинговою групою населених пунктів заповнювалися анкети українською та румунською мовами, що відображали конкретні якісні й кількісні показники реального стану задоволення потреб осіб, які належать до національних меншин.

Під час проведення моніторингу відбувалися зустрічі з керівництвом місцевих органів влади, вповноваженими посадовими особами з питань освіти, науки та культури, представниками україномовних та румуномовних ЗМІ, директорами шкіл, викладачами та студентами навчальних закладів з викладанням мовами національних меншин. Також моніторингова група проводила консультації з керівниками національно-культурних товариств і надавала свої пропозиції щодо покращання стану задоволення освітніх, культурних, інформаційних та інших потреб національних меншин.

Третій етап моніторингу планувалося провести у 2008 р. в Одеській області та в повіті Тульча на території Румунії. Програмою останнього етапу моніторингу передбачалось обстежити 18–24 травня 2008 р. наступні населені пункти Одеської області: с. Новоселівка Саратського району, с. Утконосівка та с. Озерне Ізмаїльського району, с. Плавні та с. Новосільське Ренійського району. Члени моніторингової групи провели зустрічі з керівниками місцевих органів влади та представниками ЗМІ. Проте під час відвідання згаданих населених пунктів виникла проблемна ситуація із заповненням анкет, оскільки румуни на території Одеської області проживають дисперсно. Подальше проведення спільного моніторингу було призупинено.

Під час візиту Міністра закордонних справ Румунії Л. Команеску до України у липні 2008 р. відбулись українсько-румунські переговори, в ході яких сторони погодилися з необхідністю відновлення спільного українсько-румунського моніторингу становища національних меншин. А у листопаді того ж року в м. Одесі відбулася зустріч на рівні співголів Змішаної міжурядової українсько-румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, що належать до національних меншин, під час якої українська та румунська сторони обговорили проблемні питання проведення моніторингу та досягли домовленості поновити третій етап моніторингового обстеження у 2009 році.

Проведення моніторингу стану задоволення прав української національної меншини Румунії та румунської національної мен-

шини України має на меті вирішення всіх спірних питань між Україною та Румунією щодо співробітництва у сфері забезпечення прав національних меншин і сприяти таким чином подальшому зміцненню співпраці обох країн.

Українсько-Румунська Спільна Президентська Комісія

Ще одним механізмом двостороннього співробітництва між Україною та Румунією є Українсько-Румунська Спільна Президентська Комісія, створена 2 лютого 2006 року. В рамках цієї Комісії функціонує Комітет співробітництва з питань культури, освіти національних меншин та громадської інформації, до складу української частини якого входять представники МКТ, МЗС, МОН, Держкомнацрелігій та Держкомтелерадіо. Румунську сторону представляють співробітники Міністерства Культури та Культів, Міністерства Освіти, Досліджень та Молоді, МЗС Румунії.

Перше засідання Комітету відбулося 15 жовтня 2007 р. у м. Бухаресті (Румунія). Серед питань щодо стану та перспектив розвитку співробітництва у сфері забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, обговорювалися шляхи консолідації двостороннього діалогу та розвитку культурного співробітництва з питань національних меншин. Українська та румунська сторони домовилися сприяти культурному обміну, проведенню спільних культурних заходів, відкриттю відділень культури та традицій етнічних спільнот у національних музеях. Крім того, сторони зобов'язалися забезпечити доступ представникам національних меншин до літератури та публікацій рідною мовою. Українські та румунські колеги також домовилися вживати заходів щодо сприяння освіти рідною мовою, підтримки ЗМІ, діяльності громадських об'єднань національних меншин.

У рамках Комітету співробітництва з питань культури, освіти національних меншин та громадської інформації Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії була створена Робоча група з питань національних меншин, яку очолює голова Держкомнацрелігій. Проведення установчого засідання цієї Робочої групи заплановано на квітень 2009 р. в рамках другого засідання Комітету.

**Підкомісія з питань співробітництва
у галузі культурно-мовних потреб національних меншин
Підкомітету з питань гуманітарного співробітництва
Українсько-Російської міждержавної комісії**

1 грудня 2006 р. в м. Києві відбулося перше спільне засідання Підкомітету з питань гуманітарного співробітництва Українсько-Російської міждержавної комісії, Українську частину якого очолює Міністр освіти і науки України.

В рамках Підкомітету було створено Підкомісію з питань співробітництва у галузі культурно-мовних потреб українців в Російській Федерації та росіян в Україні та відбулося її перше засідання, на якому було затверджено Регламент та підписано Протокол першого засідання. Керівник Української частини Підкомісії входить до складу Підкомітету з питань гуманітарного співробітництва.

Друге засідання Підкомісії відбулося 13 червня 2007 р. в м. Москві, під час якого було заслухано та обговорено інформацію сторін щодо забезпечення культурно-мовних потреб українців у Російській Федерації та росіян в Україні.

Було відзначено, що діючі міждержавні договори, міжвідомчі та міжрегіональні угоди в основному забезпечують необхідні умови подальшого розвитку та плідної співпраці з питань, що віднесено до компетенції Підкомісії. В той же час сторони висловили зацікавленість у розробленні та підписанні угоди між Державним комітетом України у справах національностей та релігій і Міністерством регіонального розвитку Російської Федерації про співробітництво у сфері міжнаціональних відносин. На сьогодні проект Угоди, розроблений Держкомнацрелігій, знаходиться на опрацюванні російської сторони.

Також під час другого засідання Підкомісії сторони схвалили та підписали План заходів Підкомісії на 2007–2008 роки з метою розширення ефективності взаємовигідної співпраці в сфері забезпечення культурно-мовних потреб національних меншин.

**Міжурядова українсько-німецька комісія у справах
депортованих німців, які повертаються в Україну**

Угода між Урядом України і Урядом Федеративної Республіки Німеччина про співробітництво у справах депортованих осіб німецької національності та взаємне забезпечення прав національ-

них меншин від 10 червня 1993 р. була укладена з метою організованого проведення заходів, пов'язаних з добровільним поверненням депортованих німців в Україну.

3 червня 1996 р. підписана Угода між Україною та Федеративною Республікою Німеччина про співпрацю у справах осіб німецького походження, які проживають в Україні, ратифікована Верховною Радою України 18 липня 1997 р. (Закон України № 493/97-ВР від 18.07.97).

Реалізація цих Угод покладалася на Міжурядову українсько-німецьку комісію у справах депортованих німців, які повертаються в Україну, Українська частина якої утворена постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.1993 № 314 та Положення про яку затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 26.06.1993 № 448.

Повернення колишніх депортованих німців в Україну розпочалося у 1992 році. За період 1992–1995 рр. в Україну на постійне проживання переїхало більше трьох з половиною тисяч депортованих осіб німецької національності. Україна взяла на себе зобов'язання сприяти у поселенні та облаштуванні колишніх депортованих та їх інтегруванні в усі сфери суспільного життя. Перед Україною постало питання — побудувати для репатріантів постійне житло, створити робочі місця, розвинути соціально-побутову інфраструктуру. У державному бюджеті щороку передбачались асигнування на вирішення житлових та соціальних проблем переселенців німецької національності.

Значний внесок в облаштування депортованих німців, які переселилися в Україну, був зроблений і німецькою стороною через уповноваженого представника Уряду Федеративної Республіки Німеччина в Україні з виконання проектів підтримки осіб німецького походження — Німецького товариства технічного співробітництва (НТТС) і його виконавця в Україні «Товариства розвитку».

З часу створення відбулося 6 засідань Міжурядової українсько-німецької комісії у справах депортованих німців, які повертаються в Україну.

Українсько-німецька міжурядова комісія, створена 28 лютого 1992 р. у м. Києві, 7 жовтня 1992 р. провела друге робоче засідання у м. Бонні (ФРН). Предметом обговорення стала програма поселення депортованих німців у районах їхнього історичного проживання на півдні України. Комісія визначила

райони в Одеській, Миколаївській, Херсонській, Запорізькій і Дніпропетровській областях, яким надаватиметься пріоритетна увага при здійсненні заходів сприяння.

Третє робоче засідання Комісії відбулося 1–2 червня 1993 р. у м. Києві під керівництвом статс-секретаря у Федеральному міністерстві внутрішніх справ п. Вальтера Пріснітца та тодішнього віце-прем'єр-міністра України М. Жулинського. На засіданні обговорено проблемні питання щодо вирішення правових аспектів, пов'язаних з поверненням депортованих німців, про роботу Українсько-німецького фонду, державних органів управління з економічного, фінансового, матеріального і технічного забезпечення переселення, про розробку Програми повернення депортованих німців, надання відповідної технічної допомоги Україні з боку Німеччини.

У ході четвертого засідання, що відбулося 16–17 лютого 1998 р. у м. Бонні (ФРН), Комісія розглянула питання поглиблення співробітництва урядів обох країн у галузі забезпечення прав осіб німецького походження, що проживають в Україні, їх національно-культурного розвитку, а також спільної участі у розробленні та реалізації програм економічної та фінансової підтримки.

П'яте засідання Комісії відбулося 22–23 травня 2000 р. у м. Одесі, а останнє шосте засідання відбулося 24–25 вересня 2001 р. у м. Кройт (Баварія, ФРН). У ході цих засідань Комісія розглянула шляхи поглиблення співпраці урядів обох держав з метою допомоги у суспільній, соціальній, економічній, культурній та освітній галузях особам німецького походження, які проживають в Україні. Поряд з питаннями розбудови мережі німецьких культурних центрів та співробітництва в освітній галузі за участі організації «Гете-Інститут Інтернаціоніс» значна увага приділялась проблемам набуття депортованими особами німецького походження громадянства України, порядку митного оформлення та оподаткування допомоги для цих осіб, приватизації будинків та квартир, збудованих за фінансової підтримки Уряду Німеччини.

Завдяки тісному та ефективному співробітництву Уряду України з Урядом Федеративної Республіки Німеччина вдалося повністю вирішити житлову проблему депортованих осіб німецького походження, які в 1992–1995 роках повернулися в Україну, та створити умови для національно-культурного розвитку пред-

ставників німецького етносу, які проживають на території нашої держави.

Враховуючи, що всі організаційно-практичні заходи, пов'язані з добровільним поверненням депортованих німців в Україну, були реалізовані, Угода між Україною та Федеративною Республікою Німеччина про співпрацю у справах осіб німецького походження, які проживають в Україні, від 3 червня 1996 року втратила актуальність.

А тому виникла потреба у підготовці нової Угоди між Україною та Федеративною Республікою Німеччина, зумовлена необхідністю розширення договірно-правової бази у сфері задоволення на державному рівні потреб у галузі культури та освіти української національної меншини у ФРН та німецької національної меншини в Україні, забезпечення їхніх прав на збереження та розвиток своєї етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності.

В ході двосторонніх консультацій Комітету з представниками урядових структур ФРН упродовж листопада–грудня 2005 року німецька сторона висловила готовність продовжувати співпрацю з Урядом України у сфері забезпечення прав осіб німецького походження в Україні й створити двосторонню Міжурядову українсько-німецьку комісію з вирішення цих питань.

У 2006 році Державний комітет України у справах національностей та міграції підготував проект Угоди між Україною та Федеративною Республікою Німеччина про співробітництво у забезпеченні прав осіб, які належать до національних меншин.

Під час зустрічі керівництва Держкомнацрелігій з німецькою делегацією на чолі з Уповноваженим Федерального уряду у справах переселенців, Парламентським держсекретарем Федерального міністерства внутрішніх справ Крістофом Бергнером, яка відбулася 3 вересня 2007 р., обговорювалися питання підписання нової Угоди про співробітництво та створення міжурядової комісії, склад та діяльність якої будуть обумовлені новою міждержавною угодою та до компетенції якої належатимуть питання, що торкаються захисту прав української національної меншини в Німеччині та німецької національної меншини в Україні.

7 травня 2008 р. відбулося засідання Німецько-Української робочої групи у справах громадян України німецької національ-

ності під спільним головуванням голови Державного комітету України у справах національностей та релігій п. О. Сагана та керівника управління у справах переселенців та національних меншин Федерального міністерства внутрішніх справ ФРН міністеріальдиригента Вілленберга.

У ході цієї зустрічі сторони досягли порозуміння, що чинна Угода між Україною та Федеративною Республікою Німеччина про співпрацю у справах осіб німецького походження, які проживають в Україні, від 03.06.1996, є нинішньою підставою для підтримки німецької меншини в Україні, яка, однак, потребує внесення змін та адаптації до сучасного стану співробітництва між Україною та Німеччиною. Німецька сторона схвально сприйняла ініціативу української сторони щодо підписання нової угоди про забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин і висловила готовність розглянути підготовлений проект зазначеного акту, який буде передано дипломатичними каналами. Обидві сторони висловилися за політичний діалог в рамках засідань Міжурядової українсько-німецької комісії та підтримали пропозицію стосовно відновлення її діяльності.

Українсько-польські консультації з проблематики національних меншин

Відповідно до доручення Кабінету Міністрів України щодо реалізації домовленостей, досягнутих під час офіційного візиту Міністра закордонних справ України до Республіки Польща, Держкомнацрелігій та Львівській обласній державній адміністрації було доручено «протягом 2007 року опрацювати з польською стороною питання започаткування діяльності двостороннього інституційного механізму з питань задоволення потреб відповідних національних меншин».

У вересні 2007 року під час двосторонніх консультацій з консульсько-правових питань Міністерство закордонних справ Республіки Польща порушило питання щодо доцільності започаткування на регулярній основі українсько-польських консультацій з проблематики національних меншин. У зв'язку з цим Міністерство закордонних справ України направило відповідні запити на адресу Державного комітету України у справах національностей та релігій, Міністерства освіти і науки України та Міністерства культури та туризму України та отримало схвальні відгуки щодо підтримки ініціативи польської сторони, оскільки

ки проведення таких консультацій дасть можливість обговорити на рівні експертів існуючі проблемні питання двостороннього співробітництва у сфері забезпечення прав української національної меншини у Польщі та польської в Україні.

Проведення двосторонньої зустрічі було заплановано на III квартал 2008 року. Українська сторона запропонувала для обговорення широкий спектр питань, а саме: задоволення інформаційних та мовно-освітніх потреб української та польської національних меншин, функціонування засобів масової інформації та видавництво літератури мовою національних меншин, культурна співпраця з закордонним українством та сприяння у проведенні культурно-просвітницьких заходів польської спільноти в Україні, підтримка діяльності громадських організацій національних меншин. Проте у зв'язку з відсутністю бюджетного фінансування проведення заходу перенесено на наступний рік.

Завдяки діяльності двосторонніх міждержавних комісій з питань забезпечення прав національних меншин досягнуто значного поступу у сфері захисту прав та інтересів представників етнічних спільнот.

Виконуючи протокольні рішення кожного із засідань, Україна постійно спрямовує свої зусилля на створення гідних умов для задоволення духовних, освітніх, культурних та соціальних потреб і запитів етнічних груп, які проживають на її території. Своєю чергою, держави-учасниці вищезгаданих Комісій вживають відповідних заходів щодо сприяння українській національній меншині у збереженні та розвитку своєї етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності.

Підсумовуючи сказане, слід констатувати, що діяльність спільних комісій є конструктивним інструментом співпраці та підґрунтям плідного стратегічного партнерства України з іншими іноземними державами в питаннях забезпечення прав національних меншин.

На сучасному етапі Комісії залишаються білатеральним механізмом міждержавного співробітництва та регулювання міжетнічних процесів на основі загальноновизнаних міжнародних норм і принципів. Верховний комісар ОБСЄ з питань національних меншин Кнут Воллебек у своїх рекомендаціях «Національні меншини у міждержавних відносинах», виголошених у м. Больцано (Італія) у жовтні 2008 р., наголосив, що «державам слід укладати двосторонні угоди, щоб і надалі роз-

вивати та підвищувати рівень захисту осіб, що належать до національних меншин, та використовувати усі доступні механізми (консультативні органи, спільні комісії) з метою ефективного вирішення можливих суперечок та уникнення конфліктів з питань меншин».

Державний комітет України у справах національностей та релігій і надалі активно працюватиме над формуванням та реалізацією виваженої, узгодженої відповідно до світових стандартів державної політики у сфері етнонаціонального розвитку та вживатиме заходів щодо продовження конструктивного міждержавного діалогу у рамках спільних Комісій з питань забезпечення прав національних меншин.

Андрій Кудряченко

Народився 8 лютого 1954 р. у с. Бирзуловому Новомиргородського району на Кіровоградщині. Закінчив 1978 р. з відзнакою історичний факультет Вищої комсомольської школи при ЦК ВЛКСМ у Москві, 1994-го — докторантуру Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України в Києві. Кандидатську дисертацію захистив у січні 1987 р., докторську — в січні 1995-го.

Працював у 1978—1987 рр. на комсомольській роботі, у 1987—1996 рр. — у системі Національної академії наук України — науковим, старшим науковим співробітником у Відділі наукової інформації із суспільних наук, провідним науковим співробітником Інституту світової економіки та міжнародних відносин. У 1996—1997 рр. — в апараті Адміністрації Президента України — головним консультантом Управління внутрішньої політики. У 1997—2000 рр. — на дипломатичній роботі — радник-посланник Посольства України у Федеративній Республіці Німеччині. У 2000—2004 рр. — директор Інституту соціальних наук та міжнародних відносин Міжрегіональної академії управління персоналом, завідувач кафедри історії філософії та культурології. З вересня 2004 р. — декан факультету підвищення кваліфікації Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України.

Має понад 200 наукових праць з проблем повоєнного облаштування Європи, зокрема Німеччини, України, з питань політичних перетворень в нашій державі за доби незалежного сходження. Автор і співавтор кількох монографій, в їх числі «Європейська політика Федеративної Республіки Німеччини у 1970—1990 рр.», «Порівняльний аналіз політичних структур України і Австрії», «Політична система сучасної України», «Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти», «Глобальні трансформації і безпека розвитку», а також є співавтором підручників для студентів вузів, рекомендованих МОН України: «Політологія» — 1998 і 2001 рр., «Геополітика» — 2004 р. і «Політична історія України ХХ століття» — передана до видавництва. Публікувався в Австрії, Греції, Німеччині, Польщі та Росії. Нагороджений у 2004 році знаком Міністерства освіти і науки «Відмінник освіти України».

ЄВРОАТЛАНТИЧНИЙ ПОСТУП УКРАЇНИ ТА ЇЇ ВІДНОСИНИ З РОСІЄЮ

Яскравим уособленням великих трансформаційних зрушень сучасної історичної доби в Європі і світі стало сходження Української держави. Світ і весь комплекс міжнародних відносин радикально змінився на очах нинішнього покоління й продовжує мінятися. Так, якщо на заході Європейського конти-

ненту набирали сили процеси поглиблення й поширення інтеграції, то на його сході — гору взяли дезінтеграційні складові розвитуку. З розвалом колишніх СРСР і соціалістичного табору поринула в безодню холодна війна. Таке становище небезпідставно багатьма сприймалося як перемога Заходу та утвердження глобального домінування США. Проте часто не бралися до уваги інші важливі чинники. Справді, надто важливо враховувати, що Україна і Російська Федерація — союзні республіки — самі відігравали ключову роль у розчленуванні геополітичного суб'єкта, яким був СРСР. Також вони були й нині залишаються найбільшими, але відчутно різноваговими новими державами СНД та світової спільноти. Київ і Москва по-різному скористалися потенціалом свого державного сходження.

Потенціал незалежної України у 1991 р. доволі відчутно та вигідно відрізнявся од багатьох інших країн пострадянського простору, від сусідніх східноєвропейських держав. За класифікацією ООН, Україна тоді належала до кола найбільш розвинених країн, оскільки була третьою ядерною, шостою науковою і десятою промисловою державою в світі. Однак на початку третього тисячоліття, за оцінками незалежних експертів, вона посіла 110-те місце серед 120 обстежених країн за рівнем життя і соціальної захищеності [1]. На початку нинішнього десятиліття позиціонування офіційного Києва все більше тяжіло до образу об'єкта впливових світових «акторів», аніж суб'єкта. Навіть величезний кредит довіри громадян до глави держави і оновленої влади після приходу нових політичних сил з 2005 р. та добре ставлення демократичної міжнародної спільноти мало що змінили в становищі України. Це сталося, скоріше за все, через внутрішні причини, постійні міжособистісні чвари на владному олімпі та як результат втрати темпів проведення необхідних реформ. Тим самим відчутне послаблення більшості важливих позицій нашої держави стало фактом, але також став очевидним й процес гальмування у досягненні Україною її стратегічних цілей.

Дійсно, концептуальний вибір на європейську та євроатлантичну інтеграцію, як з'ясувалося нині, має маловтішні результати. Це особливо стає наглядним у порівнянні зі східноєвропейськими сусідами та країнами Балтії. Намагаючись віднайти неупереджену відповідь на причини такого гальмування у досягненні пріоритетних стратегічних задач і подати об'єктивний

аналіз, бачення вітчизняних перспектив, слід узяти до уваги якнайширший спектр факторів, чинники різного рівня та ваги. Перш за все це стосується спроможності України на реальну політику як впливового суб'єкта міжнародних відносин. Водночас слід враховувати стратегічні підходи головних геополітичних акторів, відповідних міжнародних формувань та організацій і, зокрема, їх реальну політичну лінію відносно нашої держави.

Стосовно першого чинника, хоч як прикро нам це усвідомлювати, але доводиться констатувати, що влада, та й держава в цілому, опинилася не на висоті поставлених задач. Так, реально відсутня консолідація політичних сил і владних інститутів; Києву бракує вмілого дипломатичного супроводження стратегічної лінії і необхідних кроків на випередження, запобігання небажаному перебігу подій. Вельми затребуваною в досягненні стратегічних цілей постає якщо не єдність, то принаймні консолідація суспільства. Проте і тут у нашому випадку більше «мінусів», чим «плюсів». За таких умов Україна ще довго не буде спроможною проводити реальну політику як впливовий суб'єкт на міжнародній арені.

Не сталося суттєвих позитивних імпульсів з боку міжнародних об'єднань, їх реальної політичної лінії відносно нашої держави. Це стосується як Євросоюзу, так і Північноатлантичного союзу (НАТО). Тому Україна у 2009 р. прагне лише укласти угоду з ЄС з перспективою не на членство, а тільки на політичну асоціацію. Євросоюз після значного східного розширення з 2004 р. обмежується щодо Києва політикою сусідства і з цього року передбачає започаткування політики східного партнерства, однак без ясної перспективи на інтеграцію [2].

Значно затьмарилися перспективи України навіть на укладання плану дій щодо набуття членства (ПДЧ) у лавах НАТО з приходом нової адміністрації в США на чолі з президентом Бараком Обамою. Та навіть ряд держав Євросоюзу, зокрема ФРН та Франція, не вбачають необхідності за сучасних умов подальшого розширення НАТО, натомість вони обстоюють важливість формування системи європейської безпеки із залученням до неї Росії та інших держав континенту. Так, у березні 2009 р. канцлер ФРН А. Меркель заявила, що віднині «...для НАТО прийшов час налагоджувати більш тісні стосунки з іншими міжнародними організаціями, такими як ООН, Євросоюз... Особливе значення має співробітництво з Москвою». Далі, на-

голосивши, що Альянс не може розширятися до безконечності, оскільки це не всесвітня організація, Меркель відзначила, що для України і Грузії двері в НАТО «все ще відкриті» [3]. Проте відомо, що у Росії вельми негативне ставлення до прагнень двох пострадянських країн поповнити лави НАТО.

Коли говорилося за потенціальні можливості України, варто розуміти, що їх реалізація — це завдання для самої України і ніхто окрім нас самих це не буде робити. Інша справа, що сильні світу цього прагнули і будуть прагнути долучити потенціал України, та й не лише її, для власного утвердження та розширення свого впливу. Це слід розуміти як аксіому геополітики періоду глобалізації. Зважаючи на потенціал навіть нині ослабленої України, варто мати на увазі й те, що долучення її до того чи іншого полюсу спроможне вельми відчутно змінити розклад геополітичних сил у світі. Це розуміли як у Вашингтоні, особливо за президентства Дж. Буша (молодшого), так і в Москві — раніше й тепер.

Ще десять років тому за одноосібного геополітичного домінування в світі США зміни стратегії НАТО стосувалися розширення відповідальності Альянсу за безпеку поза межами кордонів держав-членів. В лоно такої стратегічної лінії лягали як «приборкання гуманітарної катастрофи в Косово» 1999 р., так і «утвердження засад демократії в Іраку, Афганістані» тощо. Тим самим виправдовувалася позиція щодо піднесення ролі НАТО та ігнорування його керівництвом (особливо у Вашингтоні) факту наявності санкції ООН на застосування військової сили. Окрім цього, свого роду важливим лобістом входження держав ЦСЄ в західні структури були й країни Західної Європи, зокрема ФРН. Адже в площині німецьких національних інтересів знаходилося східне розширення НАТО за рахунок держав ЦСЄ — спочатку Польщі, Чехії та Угорщини, а потім й інших країн регіону та балтійських країн. Тим самим простір Альянсу поширювався на Схід, а ФРН переставала бути кордоном конфронтації чи протистояння [4]. Саме врахування такої позиції значною мірою пояснює послідовність євроатлантичної інтеграції держав ЦСЄ — спочатку членство в Альянсі, потім вступ до Євросоюзу.

У випадку з Україною ці геополітичні чинники та навіть реальна політика впливових «акторів» набувають дещо іншого значення та ваги. До того ж слід взяти до уваги, що потенційні

можливості України значною мірою були втрачені чи знецінені нею самою, її керівництвом. Критично оцінюючи становище та перспективи Києва у досягненні стратегічної мети на євроатлантичну інтеграцію, слід мати на увазі наступне. Передбачувані послідовність та строки входження до НАТО та ЄС мають бути видозмінені. Легший шлях і більш бажана послідовність, як у випадку країн ЦСЄ, вже відійшла в минуле. Але це не єдино можлива послідовність, для нашої держави більш прийнятною може стати така черговість: спочатку входження до Євросоюзу, а потім, може, й до НАТО.

За сучасних умов слід також брати в розрахунок спрямованість геополітичних змін, сучасний та майбутній розклад сил у світі, на континенті. Нині визначальною спрямованістю геополітичних турбуленцій у світі є процес трансформації монополярного в багатополярний світ. Підвалинами цього не в останню чергу стали суперечливі результати майже двадцятирічного одноосібного світового домінування США. Загалом позитивні процеси поширення демократії нерідко супроводжувалися нищенням історичних та культурних цінностей, як у випадку з Югославією й Іраком; насадженням політичних цінностей неолібералізму, що знімають моральні бар'єри на шляху розвитку свободи особистості, соціальної групи, суспільства загалом. Під прапором справедливої боротьби зі світовим тероризмом забезпечувалося утвердження монопольних інтересів США у стратегічно важливих, зокрема в енергоресурсних регіонах світу [5]. З огляду на такий перебіг подій сучасної історичної доби природним постало формування нових потужних геополітичних центрів світу — Європейського Союзу, Китаю та Росії. Й не дивлячись на те, що лише Євросоюз сповідує ліберально-демократичні засади поступу, ці суттєві геополітичні відмінності можна розглядати в контексті конструктивних змін міжнародного порядку, що відкривають можливості консенсусного вирішення ключових проблем загальноцивілізаційного розвитку.

Взявши це все до уваги, для корегування Україною пріоритетів свого стратегічного поступу має бути також і оцінка нею нинішнього потенціалу головних центрів сили та динаміки їх розвитку. Навіть з урахуванням світової фінансово-економічної кризи дійсно, що США, ЄС, Китай та Росія — це вельми потужні геополітичні полюси. Так, внутрішній валовий продукт (ВВП) цих центрів складає — 12,5; 12; 9 та 1,7 трлн

американських доларів. Територія становить відповідно — 9,6; 4,0; 9,5 та 17,1 млн кв. км. В цих державах проживає відповідно — 280, 480, 1,350 та 142 млн осіб.

Відзначу, що ВВП Китаю в 1990–2005 рр. зріс у 6 разів, а у Росії він подвоївся за останні 5 років. Європейський Союз фактично наздогнав за цим показником США. До того ж, беручи до уваги високий демографічний потенціал КНР і ЄС, величезну територію Росії (10% території планети) та її сировинні ресурси (п'ята частина світових запасів, зокрема: понад 45% запасів природного газу, 23% вугілля і 13% нафти) і, звичайно, той факт, що кожен зі світових центрів сили володіє ядерною зброєю (в ЄС ядерними є Франція та Велика Британія), можна констатувати формування принципово нової конфігурації сил у глобальному геополітичному просторі [6].

Зважаючи при цьому на зміни у співвідношенні сил між державами, відносну економічну та військово-технічну слабкість і сировинну залежність України, слід зміцнювати її позиції у всіх можливих сферах. *По-перше*, неприпустимо недооцінювати будь-якого зі світових центрів сили або проведення спрямованого проти будь-якого із них курсу, тобто такої політики, що з усією очевидністю несе нові загрози вітчизняній національній безпеці. *По-друге*, формування пріоритетів та підходів щодо інтеграції має відбуватися на основі комплексного розуміння поняття національно-державного суверенітету, тобто з урахуванням його політичної, економічної, військово-технічної та гуманітарної складових. При цьому важливо брати до уваги, що блокування України з будь-яким одним світовим центром сили, з огляду на наявні між ними суперечності, забезпечує реалізацію лише частини ключових сегментів національної безпеки.

Підтримуючи співробітництво з переважною більшістю держав світу, Україна традиційно зберігає як домінуючі міжнародні відносини по лінії: «Захід—Україна—Схід» або у звуженому варіанті: ЄС—Україна—Росія. На напрями економічної взаємодії України з Європою, США, Канадою та СНД у 2008 р. припала лівова частка (близько 73%) вітчизняного зовнішнього товарообігу. Показник торгівлі України у 2008 р. становив: з Росією близько 24%; з усіма країнами СНД — 37,7%; а з ЄС — 27–30,8% та всіма країнами Європи (без урахування колишніх республік СРСР) — 33%. Ці дані говорять про співмірність відповідних коефіцієнтів [7].

Проте більш прискіпливий аналіз структури взаємовідносин Києва з країнами світу є вкрай незадовільним для національного економічного та господарського комплексу. Так, за загальним збільшенням зовнішньої торгівлі товарами і послугами протягом останніх років, зокрема після вступу до СОТ, лише за 2008 р. від'ємне сальдо у торгівлі товарами Україна має з кожною третьою державою світу, а його обсяг склав 18,5 млрд американських доларів. Це свідчить про значну вразливість вітчизняної торгово-економічної діяльності, особливо в умовах світової кризи. І даний висновок стосується торгівлі як з країнами СНД, так і інших регіонів. Так, половина обсягів від'ємного сальдо припадає на п'ять пострадянських держав, у тому числі РФ, Білорусь, Казахстан, Туркменістан і Узбекистан. Із 40 решти країн Європи Україна має від'ємне торговельне сальдо з кожною другою, а з ЄС — з двома третинами держав, зокрема з Естонією, Литвою, Польщею, Румунією, Словенією і Чехією. Україна має від'ємне сальдо з кожною четвертою країною Азії, з 30% держав Африки та Америки [8]. Такий стан справ є вкрай незадовільним, його слід якомога скоріше виправляти, якісно поліпшувати економічний розвиток, нарощувати обсяги експорту та підтримувати вітчизняне виробництво.

Стратегічний вибір України на користь євроінтеграційного, євроатлантичного курсу є обґрунтованим і цивілізаційно закономірним. Україна історично є складовою християнської макроцивілізації (українці становлять 3% християн світу); тут поєднуються в національній ментальності східно- та західнохристиянські цінності, зокрема: колективна й індивідуальна свобода, православна споглядальність, містика, раціоналізм і прагматизм. Для українців характерна європейська толерантність щодо інших політичних, ідеологічних і релігійних систем тощо.

За нашим баченням, незважаючи на всі перипетії останнього часу, відносини України з Росією також є стратегічно важливими як з точки зору реалізації її стратегічного курсу на європейську і євроатлантичну інтеграцію, так і в контексті її економічних інтересів у більш широкому спектрі. При цьому варто окремо наголосити на помилковості й необґрунтованості протиставлення євроатлантичного курсу України розвитку відносин із РФ. Стабільно інтенсивне співробітництво з Росією є необхідною передумовою реалізації європейської і євроатлантичної

стратегії України, що передбачає раціональне об'єднання процесу імплементації європейських принципів і норм із розвитком взаємовигідного українсько-російського співробітництва.

Крім досягнення цілей двостороннього характеру таке співробітництво передбачає сприяння зміцненню загальноєвропейської безпеки, створення передумов для широкомасштабного регіонального й трансрегіонального політичного й торгово-економічного співробітництва.

З позицій національних інтересів України стратегічна важливість українсько-російських відносин обумовлена рядом факторів. Зокрема, повернення Росії до складу найважливіших діючих гравців світової політики, входженням її до «великої вісімки» й тим самим зростанням ваги РФ у формуванні нової політико-економічної рівноваги в Східній Азії, у вирішенні складних міжнародних питань. Далі, справді партнерські відносини з Росією є фундаментальним чинником стабільності на всьому європейському просторі, у взаємовигідному розвитку їх зацікавлені європейські країни й США, Євросоюз і НАТО. Сучасна Росія є найбільшою континентальною державою, що володіє стратегічними вуглеводними ресурсами й при нинішніх умовах фактично є монополістом на шляху постачання їх в Україну. А входження РФ до числа найбільших світових економік, її зростаючий внутрішній ринок стає полем серйозної конкуренції експортерів. Українсько-російське економічне співробітництво є однією зі стратегічних складових зовнішньоекономічної стратегії України, з огляду на друге, після ЄС, місце Росії у зовнішньоторговельному обігу нашої держави. Також варто враховувати, що характер відносин України з Росією є одним із принципових елементів міжнародних відносин на Європейському континенті, що значною мірою впливає на геополітичну конфігурацію й баланс сил між європейським (ЄС, НАТО) і євразійським (Росія — домінанта) центрами тяжіння.

Слід зазначити, що наші країни по-різному вимальовують обриси свого майбутнього. Вихідними положеннями стосовно означеної теми слід вважати ті, які визначають засади безпеки та позиціонування стосовно інтеграційних процесів, що відбуваються на континенті, а також роль і місце наших держав у системі міжнародних відносин та глобалізаційних процесах.

Вітчизняні нормативні документи: Закон «Про основи національної безпеки України» від 2003 р., Основні напрями зов-

нішньої політики, затверджені Верховною Радою у 1993 р., та Стратегія національної безпеки, яка введена в дію Указом Президента у 2007 р., однозначно визначають євроатлантичну інтеграцію головним напрямом зовнішньополітичного курсу та чинником зміцнення безпеки держави [9]. Так, в ст. 6 Закону пріоритетами є: *«інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір та в євроатлантичний безпековий простір; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України»*. Також на законодавчому рівні визначено основні реальні та потенційні загрози національній безпеці України, стабільності в суспільстві. До них віднесено у *зовнішньополітичній сфері*: посягання на державний суверенітет та територіальну цілісність, територіальні претензії та спроби втручання у внутрішні справи з боку інших держав; воєнно-політична нестабільність, регіональні та локальні конфлікти в різних регіонах світу, насамперед поблизу кордонів України. Також визначені й загрози в інших сферах: *у воєнній сфері та сфері безпеки державного кордону* (зокрема, незавершеність договірно-правового оформлення і недостатнє облаштування державного кордону); *у внутрішньополітичній* (можливість виникнення конфліктів, радикалізація та прояви екстремізму в діяльності деяких об'єднань національних меншин та релігійних громад; загроза проявів сепаратизму в окремих регіонах); *в економічній сфері* (критична залежність економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, нерациональна структура експорту); в екологічній та інших сферах.

Таким чином наша держава пов'язує свою безпеку в базових документах з інтеграцією до європейського правового простору та в євроатлантичний безпековий простір одночасно з розвитком рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу.

Як відомо, Росія, на відміну від України, не ставить за мету входження до тих чи інших безпекових структур. Природним постає питання щодо кореспондування вказаних законодавчих положень з договірними нормами України з РФ [10]. У найважливішому міждержавному документі, що визначає якість і напрями розвитку двосторонніх відносин, підписаному в Києві 31 травня 1997 р. широкомасштабному Договорі про дружбу, співробітництво й партнерство між Україною й Російською Федерацією (який було пролонговано 2007 р.), стверджується

наступне. Міжнародно-правове визначення набули положення щодо рівноправного й беззастережного визнання один одного як стратегічних партнерів і співробітництва в різних сферах; визнання територіальної цілісності України без обумовленості рамками СНД і підтверджена легітимність та непорушність існуючих між Україною й РФ кордонів; неможливість використання однієї проти іншої сторони сили, включаючи економічні й інші методи тиску; невтручання у внутрішні справи один одного, дотримання прав людини; *добросусідства й співробітництва сторін, що передбачають зміцнення міжнародного миру й безпеки; неможливості підписання із третіми країнами будь-яких договорів, спрямованих проти двостороннього партнера*; захисту етнічної, культурної, мовної й релігійної самобутності національних меншин; обопільне вирішення непередбачених спірних ситуацій і проблем і т. д.

Водночас постає закономірним питання щодо сумісності визначених стратегічних устремлінь Києва і відносин його з Москвою. Іншими словами: чи не суперечить курс на євроатлантичну інтеграцію стратегічним відносинам з РФ. Ряд опонентів такого поєднання курсу в Україні посилаються на вже цитований Закон про національну безпеку України, його ст. 8, де вказується, що «забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській та регіональних системах колективної безпеки, набуття членства у Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору» має відбуватися «при збереженні добросусідських відносин і стратегічного партнерства з Російською Федерацією, іншими країнами Співдружності Незалежних Держав, а також з іншими державами світу».

За нашим баченням, іншого варіанта ніж за умов збереження добросусідських і стратегічних відносин України з Росією входження першої до лав НАТО не може бути й мови. Саме враховуючи зростаючі масштаби та вельми високий рівень відносин Росія—НАТО, Україна, продовжуючи попередню лінію особливих відносин з цим союзом, поглиблюючи їх, може претендувати на вступ. За умов конфронтації по лінії Київ—Москва цього статися не може. Заяви чільників провідних держав-членів НАТО напередодні ювілейного засідання Альянсу на початку квітня 2009 р. це ще раз підтвердили.

Складність, як на мене, може виходити із дещо інших міркувань. По-перше, інтеграція України в НАТО — це не лише по-

літичне, а й велике економічне питання, навіть проблема. Адже євроатлантична інтеграція передбачає сумісність як економік, політичних складових, так і військових вимірів.

По-друге, це пов'язано із внутрішніми уподобаннями громадян України, адже демократія не передбачає примусового і тим більше силового ангажування населення країни до гасел його керманців. Навпаки, за умов демократії ніякого тиску, примусу не має бути.

По-третє, вимірами безпеки будь-якої держави, в тому числі й України, є зміцнення соціально-політичної стабільності суспільства. І навіть цитований Закон фіксує такі задачі стосовно внутрішньої безпеки, як «піднесення економіки країни, забезпечення особистої безпеки та конституційних прав і свобод людини і громадянина, викорінення злочинності, збереження соціально-політичної стабільності суспільства, зміцнення позицій України у світі, підтримка на належному рівні її оборонного потенціалу і обороноздатності, поліпшення екологічної ситуації».

Так от, за об'єктивним визначенням, проблема полягає у тому, як відіб'ється на економіці, внутріполітичному житті та двосторонніх відносинах вітчизняний курс на посилення євроатлантичної інтеграції. Скажімо, станом на 2008 р. сотні підприємств ВПК України не мали завершеного виробничого циклу. Вони тісно пов'язані з ВПК Росії. Що і коли буде зроблено в державі, аби працівники цих та суміжних сфер не втратили роботу. Цими питаннями мало хто в нас опікується. Але в умовах фінансово-економічної кризи їх вага значно зростає.

Далі, як скоро можна сподіватися на підтримку більшості населення курсу провідників держави на вступ до НАТО і що робити у разі не підтримки більшості громадян. Це все слід зважити, врахувати.

Тобто у цій царині все більше питань соціальних, економічних та й внутрішньообезпечових для України. Слід також взяти до уваги й незадовільну на цей час роботу дипломатичного супроводу і забезпечення курсу держави. Це стосується своєчасного вичерпного інформування дипломатичними каналами зацікавлених держав, і в першу чергу сусідів, РФ та інших країн СНД. Власне, виникають питання щодо всієї інформаційної політики в цьому зв'язку.

Також слід враховувати, що Україна завжди розглядала відносини з РФ як стратегічно важливий і пріоритетний напрям своєї зовнішньої політики. Однак у минулі роки взаємини двох держав зазнали відчутну еволюцію: від непорозумінь, протистоянь — до стратегічного партнерства. У 2003 р. Київ підписав рамкову Угоду і відповідну Концепцію щодо формування ЄЄП спільно з РФ, Білоруссю та Казахстаном, які були ратифіковані парламентами цих держав. Україна бере участь у роботі Групи високого рівня зі створення ЄЄП, спрямованої на розробку його законодавчо-нормативної бази. Проте Києву й Москві випадало ще не раз долати кризові явища й бар'єри, які заважали взаємовигідному співробітництву. Значних випробувань Київ і Москва зазнали у 2004-му та наступних роках, пов'язаних зі змінами влади в Україні. Прагнення Києва прискорити євроатлантичну інтеграцію не вписувалося у стратегію Москви в зовнішній політиці, лінія України всіляко заперечувалася з боку РФ. Задіяними були різні форми, зокрема і поставки природного газу, випробуванням стали так звані газові війни. Проте підписання відповідних угод на десять років у Москві у січні 2009 р. мали надати двостороннім відносинам більшої прогнозованості, а задіяння впливу президентів — повернути відповідний політичний рівень відносинам. Однак і пізніше напруженість давалася взнаки обом сторонам.

Виходячи з об'єктивних реальностей двосторонніх відносин доречною буде більш зважена сучасна парадигма стосунків Києва й Москви, яка визначається стабільним взаємовигідним співробітництвом України з Росією і постає необхідною передумовою реалізації європейської і євроатлантичної стратегії України. Запропонована парадигма має логічно доповнюватися інтеграційною стратегією Києва у вимірах загальноєвропейського простору [11].

Адже партнерські відносини України з Росією є фундаментальним чинником стабільності на всьому Європейському континенті, у їх взаємовигідному розвитку зацікавлені європейські держави й США, Євросоюз і НАТО. Попередні підходи Києва щодо прискореної євроатлантичної інтеграції, хоч як це прикро, не отримали реального наповнення й підтвердження в самій Україні. Цей курс дієво не підтримали відповідні актори, а ряд із них навіть заперечують такий підхід. І це стосується не лише Росії, Німеччини і Франції, але й інших держав.

При формуванні сучасної парадигми відносин Україна має виходити з того, що Росія є європейсько-азіатською країною, що її зовнішньоекономічні, а також зовнішньополітичні інтереси багато в чому об'єктивно орієнтовані на Європу. Для Європи Росія представляє не менший інтерес як з погляду забезпечення безпеки на континенті, так і в плані зміцнення економічних позицій та енергетичної перспективи. Водночас протягом останніх років Росія і Євросоюз демонструють потенційні можливості узгодження інтересів у врегулюванні суперечностей різного рівня. Потенціал взаємного тяжіння між Росією та ЄС залишається достатньо потужним, що підтверджують підходи сторін щодо формування спільних просторів: безпеки, економічного, гуманітарного й наукового, їх прагматичність та прагнення досягти передбачуваних результатів взаємодії.

Це легко простежити, порівнявши ставлення США і держав Євросоюзу до підходів Росії щодо зовнішньої політики й політики безпеки, до силового сценарію розв'язання грузинсько-російського конфлікту 2008 р. Ці позиції і дії Москви викликали серйозні застереження, а то й спротив Заходу. Проте на Мюнхенській міжнародній конференції з питань безпеки 2009 р. представники Росії і нової адміністрації США виявили спільну зацікавленість щодо оптимізації відносин та нарощування співпраці. Водночас Росія не відмовляється від здійснення нею особливої ролі на пострадянському просторі, прагне більш потужно впливати на формування сучасної системи європейської безпеки.

З об'єктивної оцінки, реалізація проголошеного РФ прагматичного підходу до зовнішньої політики може дати поштовх для позитивного розвитку українсько-російських відносин. Тут для Києва є поле щодо посилення співпраці, до залучення широкого кола європейських партнерів та зміцнення власних позицій. Зрозуміло, що мова ніяк не може йти про реінтеграцію, половинчасті заходи в сенсі привілейованого партнерства. Цей варіант себе вже вичерпав. За моїм баченням, він закінчується зі встановленням РФ світових цін на енергоносії. І це право кожної сторони, право виходити з власних національних інтересів. Адже навіть в інтеграційних формуваннях, таких як ЄС, і Німеччина, і Франція, і Польща — кожна по-своєму бачить і відстоює національні підходи до животрепетних питань.

Найбільш перспективною може бути стратегія України на розширення взаємовигідних відносин з Росією в контексті посилення загальноєвропейських об'єднавчих тенденцій, які все чіткіше виявляють провідні держави континенту. Київ, посилюючи свої комунікаційні, транзитивні та об'єднавчі функції, має максимально використовувати переваги та мінімізувати ризики власного геополітичного становища. З цього погляду цілком прийнятною стає концепція «Великої Європи», яка набирає змістовного наповнення у трикутнику ЄС—Україна—Росія. За такого підходу саме Україна постає системоутворюючим ланцюгом, а не периферійним елементом. Київ має ініціювати розробку широкомасштабних не лише дво-, а й тристоронніх інфраструктурних проектів, спрямованих на ефективну співпрацю бізнесструктур України, Росії та ЄС. Має бути продовжена спільна робота щодо збереження та розвитку зони вільної торгівлі між Росією та Україною з урахуванням вимог СОТ та перспектив створення зони вільної торгівлі з Євросоюзом [12]. Селективне, часткове кооперування у виробничій сфері за окремими сегментами має стосуватися співробітництва в наукомістких сферах, де сумісність і кооперація здатні обернутися для обох сторін солідним прибутком, заняттям передових позицій у світогосподарському розкладі. До них можна віднести виробництво окремих видів літаків, озброєнь, проект «Морський старт» і т. п. проекти, які вже випередили розробників з інших країн.

Діючи в такому ключі, нашим державам надається велике поле маневру, продовження власного курсу. При цьому уможливується більш оперативне розв'язання стратегічного завдання щодо піднесення ефективності всього народногосподарського комплексу.

Важливими напрямками взаємин Україна—Росія постають: створення конкурентоспроможних транснаціональних корпорацій, спільних підприємств, асоціацій у різних сферах, реалізація великих проектів у ракетно-космічній області, авіа- і суднобудуванні тощо.

Україна досить сильно зацікавлена в потужному економічному співробітництві з Росією. Вона була й залишається одним з головних торговельних партнерів України. На РФ приходить ся п'ята частина українського експорту й більше третини імпорту. Своєю чергою, наша держава входить у першу п'ятірку зовнішньоторговельних партнерів Росії. Це зміцнить і Україну, і

Російську Федерацію, особливо в період світової кризи. До цього досить потужно прагнуть і мільйони громадян обох країн. У реалізації їхніх сподівань, прагнень до кращого життя й полягає зміст цих і подальших кроків співробітництва наших держав і народів в контексті сучасних викликів.

-
1. *Дмитренко М.А.* Суспільні трансформації та політичні аспекти загроз національній безпеці України. — К., 2006. — С. 14.
 2. Україна в Концепції «Східного партнерства». Міжнародна конференція. Київ, 26 березня 2009 року. — Фонд К. Аденауера, Інституту євроатлантичного співробітництва.
 3. Zur Neue Strategie der NATO / www.bundeskanzlerin.de. — 2009. — 1. April.
 4. *Кудряченко А.І., Рудич Ф.М., Храмов В.О.* Геополітика. — К., 2004. — С. 187.
 5. Україна та Росія: як зміцнити фундамент стратегічного партнерства. Історичні, соціокультурні та геополітичні чинники розвитку відносин між двома державами і народами. — К., 2008. — С. 254.
 6. Там само. — С. 253.
 7. Розрахунки автора за даними Держкомстату України за 2008 рік. Експрес-випуск від 17.03.2009 р. № 59.
 8. Там само, Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами за 2008 рік.
 9. Закон «Про основи національної безпеки України» від 2003 р.; Стратегія національної безпеки України, затверджена указом Президента України від 12 лютого 2007 року. — Сайт Президента України.
 10. *Кудряченко А.И.* Варианты и измерения стратегического сотрудничества Украины и России на современном этапе // Россия и современный мир. — М., 2006. — № 3. — С. 200.
 11. Україна та Росія в політичному просторі «єдиної Європи». Матеріали міжнародної конференції. — Київ, 22 жовтня 2007 р. — С. 51.
 12. Україна у 2008 році: процеси, результати, перспективи. Біла книга державної політики. — К.: НІСД, 2008. — С. 137.

Павло Ігнат'єв,
доцент кафедри країнознавства
Інституту міжнародних відносин

МІГРАНТИ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ЕКОНОМІК КРАЇН ПІВДЕННОЇ АЗІЇ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Резервний Банк Індії в 2007 році оприлюднив статистику, згідно з якою у 2006/07 роках представники індійської діаспори перевели до країни 27,1 млрд доларів США, що стало абсолютним світовим рекордом, більш вражаючим на тлі того, що в 1990/91 роках сума таких переказів становила тільки 2,1 млрд доларів. Із цих коштів 44 та 24 відсотки надійшло з таких регіонів, як Північна Америка та Близький Схід, і лише 13 відсотків з Європи, причому найбільш прибутковими для індійських робітників виявились США та Саудівська Аравія. Згідно з даними Світового банку, Індія випереджає за грошовими переказами такі традиційно орієнтовані на експорт робочої сили країни, як КНР, Мексика та Філіппіни [1]. У статті досліджуються причини стрімкого зростання обсягів грошових переказів від діаспори й мігрантів до Індії та інших країн Південної Азії, вплив цього феномена на економічний розвиток регіону. Виходячи з результатів наукового дослідження, планується сформулювати рекомендації щодо експорту робочої сили Україною.

Оскільки ця тема в українській науковій думці не опрацьована, задля вивчення проблеми автор був змушений звернутись до даних Світового банку, публікацій південноазійських поточних видань та праць відомих фахівців із проблем міграції, таких як Рашід Амджад (піддав аналізу питання впливу переказів діаспори на економічний розвиток країн Південної Азії) та Аміда Гупти (що досліджував чинники впливовості індійської діаспори в США) тощо.

Нині поза межами Індії мешкає 25 млн чоловік у 130 країнах світу. Причини такого явища, як глобалізація індійської робочої сили, були закладені ще в колоніальну добу. Британці заохочували переїзд бідних безземельних робітників із нижчих каст південних районів Індостану до Цейлону, Малайї, Сінгапуру та своїх острівних колоній у Карибському морі та Індійському океані, щоб не залежати від непередбачуваного місцевого населення й отримати фактично безкоштовну робочу силу. У колоніальній армії Британської Індії служило чимало місцевих жителів — сикхів, індусів та непальських солдатів-гуркхів, які взяли активну участь у бойових діях Першої та Другої світових війн. Після деколонізації півострова Індостан багато з них переїхали разом із своїми родинами до Великої Британії, США та Канади. Надалі нафтові шоки 1973 та 1979 років і незначна просторова віддаленість Індії від пустельних слабо заселених країн Західної Азії сприяли посиленню присутності індійської робочої сили у цьому регіоні. Загострення сикхської проблеми також викликало масове переселення представників цієї релігійної спільноти до Північної Америки, оскільки в самій Індії сикхи почували себе у небезпеці впродовж 1984–1987 років. Відповідно, у світі сьогодні мешкає велика індійська діаспора, яка заохочує через соціальні мережі приїзд все нових і нових громадян Індії у пошуках роботи. Згідно з даними індійського уряду від 2001 року, в США мешкало 1,7 млн, в Канаді — 851 тисяча, в Малайзії — 1,66 млн, у Великій Британії — 1,2 мільйона чоловік. Найбільша спільнота громадян Індії в Азії працевлаштована у монархіях Перської затоки, оскільки там працює від 2,9 до 3,5 млн чоловік, якщо враховувати нелегальних робітників. Всього індійці перебувають тимчасово чи постійно у 20 країнах світу [2].

В чому причина стрибкоподібного зростання сум переказів від діаспори та індійських мігрантів, що спостерігається протягом останніх 16 років? По-перше, це ринкові реформи, проведені на початку 90-х років ХХ століття, які сприяли послабленню валютного контролю та можливості створення малих і середніх підприємств у Індії, що заохочувало закордонних індійців інвестувати кошти у країну народження. Також зіграла свою роль девальвація рупії, внаслідок чого стало вигідно відкривати валютні рахунки в індійських банках. По-друге, це бурхливий розвиток ІТ-технологій у США та Канаді, монархіях Перської

затоки і запрошення індійських програмістів та фахівців з комунікаційних технологій на роботу до цих країн. По-третє, це суттєве зростання інтенсивності транспортних потоків (авіаперевезень) між Індією та зовнішнім світом, що сприяло мобільності робочої сили, яка скористалась послабленням візових бар'єрів у розвинених країнах після закінчення холодної війни. Відзначимо також компенсаційну політику еміратів Перської затоки, правлячі кола яких вирішили після 1991 року вислати за межі країн ненадійних палестинців, йорданців, єменців та єгиптян, що підтримали наступ іракських військ на Кувейт, і замінити їх більш лояльними жителями Індії та Пакистану в некваліфікованих професіях. Нарешті, більш периферійними, але досить важливими чинниками можна вважати «цукрові» та «бананові» шоки у країнах Карибського басейну (Тринідад і Тобаго, Гайяна, Сурінам), що підштовхнули англомовних індійців до переїзду на територію США й Канади в пошуках працевлаштування. Зазначимо також, що після подій 11 вересня 2001 року більшість мусульман індійського походження стали переказувати всі заощаджені кошти до Індії, побоюючись можливих санкцій з боку спецслужб. Не можна не відзначити і такий специфічний чинник, як релігійні фестивалі, проведення яких на належному рівні з великою кількістю декорацій та золотих прикрас є питанням суспільного престижу пересічної індійської родини. А це, своєю чергою, актуалізує необхідність пересилання коштів [3].

Важливу роль у стрімкому зростанні сум переказів відіграв також характер індійської робочої сили в Північній Америці та Західній Європі, серед якої було багато висококваліфікованих робітників, зайнятих у таких сферах, як ІТ-технології, медицина, інженерні та академічні роботи, фінанси та банківська справа. Натомість кваліфікація представників найближчих до Індії країн-конкурентів у рейтингу грошових переказів значно нижча. Зокрема, мексиканці працюють на півдні США переважно у сільськогосподарському секторі, китайці — у харчовій галузі та на дрібних торговельних фірмах, а філіппінки зайняті доглядом за людьми похилого віку та працюють домробітницями. Звичайно, це не завжди так. Скажімо, в монархіях Перської затоки та Малайзії понад 70 відсотків індійців працевлаштовані відповідно у будівельному секторі та на пальмових плантаціях. Але загалом грошові перекази зі США та Канади значно біль-

ші, ніж із монархій Перської затоки, що свідчить про очевидні переваги «білих комірців» у оплаті праці перед некваліфікованими робітниками [4].

Такі значні суми грошових переказів позитивно впливають на розвиток індійської економіки. Йдеться, насамперед, про диверсифікацію джерел надходження твердої валюти і розвиток банківського сектора, який активно залучається до обслуговування грошових переказів, паралельно відбувається становлення розгалуженої поштової служби та мереж мобільного зв'язку, оскільки через них також можна переказувати кошти. Разом із тим, утилізація переказів населенням далека від оптимальної. Так, гроші мігрантів використовуються переважно для поліпшення купівельної спроможності членів їхніх родин і створення культури споживання, сумісної з європейською, придбання золотих прикрас, які у країні вважають найкращим захистом від інфляції, надання кредитів по кастово-родинній гілці та започаткування накопичень. Долари та євро «білих комірців» із таких штатів, як Карнатака, Тамілнад та Махараштра, були спрямовані на придбання житлової нерухомості та продукції автомобілебудування, виступивши потужним стимулом розвитку цих галузей. Низка провідних автомобілебудівних компаній країни, таких як «Тата» та «Маруті», відкрили інтернет-магазини своєї продукції для мігрантів та представників діаспори, щоб вони ще з країн перебування замовляли автомобілі для своїх рідних у Індії. Реклама дорогих індійських товарів, як правило, з'являється в англомовних стрічках Боллівуду, спрямованих на завоювання інтересу діаспори за кордоном. Разом із тим місцеві економісти гостро критикують одержимість мігрантів витратись на споживання, а не на інвестиції у промислові проекти та інфраструктуру. Ціни на нерухомість у великих містах півдня Індії, що десятиліттями були досить помірними, з 1991 року здійснили стрімкий стрибок до рівня середньоєвропейських [5].

Про потяг індійського середнього класу до благородного металу варто зазначити окремо. Сьогодні країна є найбільшим у світі споживачем коштовностей, поглинаючи 20 відсотків імпорту золотих прикрас усього світу. Від того, скільки індійських споживачів куплять золото в поточному році, вже навіть залежить кон'юнктура світових цін на нього. Вважається, що в Індії на руках у населення знаходиться понад 15 тисяч тонн золота, і

хоча більшість виробів перебуває в руках жителів сільськогосподарського поясу, середній клас активно докладає руку до придбання якісних прикрас із жовтого металу, що уособлює ритуальну чистоту, заможність, успіх. Відомо також, що золоті вироби — це обов'язковий подарунок на весілля, який називається *stridhan* (жіноче багатство). Зазвичай під час церемонії нареченій дарують 22 золоті прикраси, які виступають ефективним засобом страхування жінок у шлюбі на всі випадки життя [6].

Серед працевлаштованих у монархіях Перської затоки індійців налічується значний відсоток представників мусульманської меншини, яка в умовах Індії є відсталою і позбавленою доступу до високоприбуткових робіт у всіх галузях, крім кіноіндустрії Мумбаю (Боллівуду). Винятки з правил, такі як колишній президент країни Абдул Калам чи найбагатший її мешканець, засновник корпорації «Віпро» Азім Преміджі, статок якого оцінюється в 17 млрд доларів, є, але їх зовсім небагато, оскільки після деколонізації Індостану всі найзаможніші та освічені мусульмани залишили територію Індії [7]. Робота за кордоном дає змогу індійським мусульманам суттєво поліпшити своє економічне становище та в ряді випадків допомагає здійснити хадж до Мекки та Медини. Однак по поверненні додому мусульманські робітники нерідко починають практикувати вахабітський іслам, притаманний для Саудівської Аравії, змушують своїх дружин та доньок носити консервативний чорний одяг — абайю, роблять великі пожертви на будівництво мечетей-масджидів та релігійних шкіл. Ці зовнішні ознаки мусульманської самостійності дуже дратують віруючих індусів і стають першопричиною комуналістських погромів, які все частіше виникають на півдні Індії.

Не можна недооцінювати й політичний вплив, який справляє велика індійська діаспора у світі. Зокрема, індійські американці в США зіграли помітну роль у скасуванні міжнародних санкцій після ядерних вибухів 1998 року в Індії, а також у підтримці Конгресом індо-американської угоди про співпрацю в галузі мирного атому. Зазначимо, що перерахування коштів американських індійців допомогло Індії пережити складний період дії економічних санкцій (1998–2001 рр.) за порушення режиму нерозповсюдження ядерної зброї. В США мешкає понад 1,7 мільйона чоловік, з яких 200 тисяч є мільйонерами, а 300 тисяч зайнято у галузі високих технологій [8]. З іншого боку, є зовсім

протилежний приклад, коли представники тамільської діаспори, що колись виїхали зі штату Тамілнад (колоніального Мадрасу), жертвували десятиліттями значні кошти «Тиграму визволення Таміл Іламу», цим самим сприяючи загостренню громадянського конфлікту на острові.

Огляд штатів, які спрямовують робочу силу за кордон, засвідчив, що серед них домінують південні федеральні одиниці. Так, основними «експортерами» мігрантів вважаються Керала та Тамілнад, відомі високими витратами на освіту своїх жителів, далі йдуть Карнатака, Андхра-Прадеш, Махараштра та Пенджаб. Керала, де при владі десятиліттями знаходиться Комуністична партія, вже тривалий час лідирує за грамотністю населення в усій індійській федерації, при цьому в штаті спостерігається високий рівень безробіття, викликаний обмежувальною політикою правлячих комуністів щодо прямих закордонних інвестицій, тому не дивно, що кожен четвертий індійський робітник за кордоном родом звідси. Тамілнад — великий перенаселений штат півдня, відомий своїми освітніми закладами, а також тим, що у колоніальну добу його жителів масово рекрутували британці для робіт на плантаціях островів Індійського океану. Жителі Керали та Пенджабу йдуть, як правило, на заробітки до Перської затоки, з Андхри-Прадеш — до Північної Америки та ОАЕ, з Тамілнаду — до Малайзії, Сінгапуру та США. Як можемо бачити, у цьому переліку немає перенаселених федеральних одиниць півночі, особливо тих, що належать до категорії так званих хворих штатів БІМАРУ (Біхар, Мадх'я-Прадеш, Раджастхан та Уттар-Прадеш), що визначає незадовільну кваліфікацію їхніх мешканців і відсутність традицій виїзду за кордон серед консервативного населення [9].

Разом з тим, не можна стверджувати, що зайнятість кваліфікованої робочої сили за кордоном несе у собі тільки переваги. Зокрема, в самій країні відчувається значний дефіцит лікарів високої кваліфікації, при тому, що в ній ще досі зустрічаються такі небезпечні хвороби, як слоновість, малярія, холера, тиф тощо. Тривала міграція створює гострі соціальні проблеми в родинах, де один із батьків роками не мешкає вдома. Перекази значних сум до Індії провокують у країні посилення темпів щорічної інфляції, оскільки, як правило, масово спрямовуються у сектор споживання товарів і послуг. Відповідно — Індія починає імпортувати більше товарів, що породжує від'ємне торго-

вельне сальдо. В штатах Індії, великий відсоток населення яких мігрує за кордон, спостерігається підвищений рівень безробіття, бо члени родин мігрантів працюють неохоче, оскільки суми переказів у декілька разів більші за місцевий заробіток. Також Індія стрімко втрачає висококваліфіковане англомовне молоде населення, яке після закінчення навчання у технічних навчальних закладах переїздить на Захід.

Із посиленням виявів світової фінансової кризи можна очікувати на зменшення переказів індійської діаспори з-за кордону і повернення її частини до Індії, що не обов'язково буде негативним чинником. Нині в країні процвітає аутсорсинг, центрами якого є штати Карнатака та Андрха-Прадеш. Поява вислову *my job was bangalored* (буквально — «моя робота втекла до міста Бангалор») в США якраз пов'язується з перетіканням робіт програмістів з цієї країни до рук більш дешевої робочої сили на півдні Індії. Висока погодинна робоча платня у поєднанні зі значними соціальними відрахуваннями та щедрими заохоченнями нефінансового характеру змушують провідні західні комп'ютерні компанії скорочувати штати працівників задля заощадження коштів і переводити роботи за кордон. Висококваліфіковані індійські робітники, що набули досвід в цій галузі за межами Індії, можуть ефективно долучитись до аутсорсингової моделі в самій країні [10].

Політична еліта Індії усвідомлює, що індійська робоча сила за кордоном є важливим елементом державної могутності і всіляко сприяє утилізації її потенціалу. В 1983 році федеральним парламентом було прийнято Еміграційний акт щодо рекрутування (громадян) для закордонної роботи. Він передбачав отримання індійцями спеціального сертифіката безпечності майбутнього працевлаштування і змушував будь-яку рекрутську агенцію надавати певні кошти у заклад державі, які остання має право залишити собі, якщо цей заклад позбавляють реєстрації за грубі порушення в роботі. Чим більше громадян Індії обслуговує агенція, тим більшу суму закладу вона повинна надати. Реєстрація проводиться тільки після повної перевірки фінансового стану агенції, її приміщень та інформації про кваліфікацію її працівників [11]. Усе це робилося для гарантування безпеки індійських громадян за кордоном.

Слід сказати, що більшість реформ щодо сприяння діаспорі в економічному освоєнні Індії за китайським зразком (мате-

риковий Китай тривалий час отримував інвестиції з Гонконгу та Тайваню) було проведено після приходу до влади ІНК у 2004 році, який висунув на посаду прем'єр-міністра доктора Манмохана Сінгха. Нині так звані закордонні індійці мають право відкривати в Індії рахунки у конвертованій валюті та рупіях, одночасно тримаючи кошти у банках за кордоном. З 2004 року працює Міністерство у справах закордонних індійців, також реалізується низка програм, що передбачають соціальну адаптацію робітників після їх повернення на батьківщину. Зокрема, йдеться про реєстрацією таких індійців на біржах праці, їх зведення з представниками приватного сектора, що мають намір заповнити англомовні вакансії, рекомендації про вигідне інвестування зароблених коштів та можливості працевлаштування у державному секторі. Державою було створено центр сприяння інвестуванню мігрантів та закордонних індійців, працівники якого роз'яснюють особливості прибуткового вкладання коштів у галузі ІТ-технологій, промисловості та будівництва, спільно з Індійською конфедерацією промисловців організують тематичні виставки в країнах, де мешкає діаспора. В 2003 році з'явився термін закордонні громадяни Індії (OCI), а з 2005 року вони стали особливою групою населення, інтересами якої опікується індійська держава. Зокрема, закордонні індійці (якщо вони не є громадянами Індії чи Пакистану) мають право на отримання довгострокової універсальної візи, не повинні проходити процедуру реєстрації у поліцейській дільниці за місцем тимчасового помешкання, можуть працювати та займатись інвестуванням в усі галузі економіки, окрім аграрної та плантаційної [12].

Цікаво, що в інших країнах Південної Азії дедалі помітнішою стає тенденція до зростання ролі мігрантів в економічному розвитку. Статистика Світового банку за 2007 рік свідчить, що бангладешці заробили 6,4 млрд доларів, 6,1 — пакистанці, 2,7 — жителі Шрі-Ланки, 1,6 млрд — жителі Непалу. Це означає, що для низки країн регіону грошові перекази стають другою, а іноді й першою статтею прибутків. Зокрема, в Пакистані, Бангладеш та на Шрі-Ланці експорт робочої сили поступається тільки вивезенню за кордон текстильних виробів, а в Непалі є чи не головним джерелом прибутків місцевого населення. Підкреслимо, що мова йде тільки про кошти, які були задекларовані, але у зазначених країнах жителі нерідко таємно прово-

зять гроші самі або передають їх через третіх осіб у рамках неформальних мереж переказу «хавала» чи «хунді» [13].

Чому в регіоні складається така тенденція? Для Південної Азії характерне перенаселення, три її країни входять до переліку 10 найбільш населених у світі. Відповідно, тут гостро стоїть питання фрагментування земельних наділів та сезонного, а нерідко й постійного безробіття внаслідок значного надлишку робочої сили. Регіон здебільшого англомовний, оскільки тривалий час перебував під британським колоніальним управлінням. Він також розташований на стратегічному роздоріжжі між нафтовидобувними монархіями Перської затоки та «новими азійськими тиграми» Малайзією та Сінгапуром, які зайняті реалізацією будівельних мегапроектів [14]. Для налагодження експорту робітників не потрібен значний первинний капітал, на відміну від створення нових виробництв. На прикладі текстильних виробів можна показати, що процес їх виготовлення потребує імпорту дорогих станків та сировини, придбання земельної ділянки тощо. Чайна галузь, що є важливою для зайнятості некваліфікованого населення в Індії та на Шрі-Ланці, не гнучка до розширення через обмеженість кліматичних районів, придатних для вирощування чайного куща. Зовсім інша ситуація складається з експортом некваліфікованої робочої сили. Відомо, що основні витрати йдуть на здобуття робітником базової підготовки, придбання авіаквитків, відкриття робочої візи, проведення медичного обстеження, страхування. Фактично ці статті витрат можуть бути перекриті всього лише одним роком роботи за кордоном навіть для «синього комірця» з низькою зарплатою.

Якщо говорити конкретніше про причини глобалізації робочої сили з Південної Азії, то серед них слід виділити політичні та гуманітарні. Так, США, надавши Пакистану статус «прифронтової країни» після введення обмеженого контингенту радянських військ до Афганістану, у 80-х роках минулого століття почали видавати більше робочих віз пакистанцям, а Канада запропонувала політичний притулок десяткам тисяч сикхів після подій 1984 року в Індії, коли вони стали жертвами комуналістських погромів із боку індусів у федеральному окрузі Делі після вбивства Індіри Ганді її охоронцями-сикхами. Своєю чергою, нафтовидобувні емірати Перської затоки суттєво збільшили видачу робочих віз пакистанцям, вбачаючи у Пакистані країну, спроможну протистояти Ірану після перемоги в останньому ра-

дикальної шиїтської революції в 1979 році. Враховуючи войовничі традиції пакистанців, їх почали наймати для забезпечення порядку й нагляду за безпекою на будмайданчиках та місцях помешкань інших мігрантів із Південної Азії. Нарешті, криваві події 1971 року, що мали місце під час створення Бангладеш, допомогли сотням тисяч жителів цієї країни отримати притулок у США та Західній Європі [15]. Цікаво, що багато мешканців Бангладеш та Пакистану зуміли опинитись у Саудівській Аравії по каналах щорічного хаджу, отримуючи так звані візи умра, але не повертаючись додому після завершення урочистостей. Загалом саме 70–80-ті роки ХХ століття стали періодом масового проникнення південноазійської робочої сили до різних регіонів Азії, однак суттєва відмінність між цими десятиліттями полягала в тому, що спочатку до країн переїхали будівельники, які створили там інфраструктуру, а потім вже кваліфікована робоча сила, покликана її обслуговувати.

Для країн Південної Азії зайнятість робочої сили за кордоном має значно більше значення, ніж для Індії. Грошові перекази покращують платіжний баланс країн, у більшості з яких імпортує суттєво переважає експорт, особливо в останні роки під впливом високих цін на імпортні енергоносії. Окрім цього, регіон є досить нестабільним, тут є непоодинокими прояви сепаратизму, тероризму, трапляються руйнівні природні катаклізми, що не сприяє приходу до нього інвесторів. Якщо інвестиційний капітал надходить до країн під час сприятливої економічної кон'юнктури, то грошові перекази суттєво зростають у кризові періоди, оскільки більше громадян намагається виїхати за кордон та переслати зароблені кошти додому, цим самим допомагаючи своїй родині в скрутний час. Отже, для багатьох південноазійських країн грошові перекази замінюють інвестиції, хоча більша частина їх використовується для звичайного споживання. Важливо підкреслити, що переказ коштів з-за кордону дає можливість не залежати від обсягів закордонної допомоги, що забезпечує певну свободу маневру політичним елітам країн Південної Азії. Нарешті, родичі мігрантів отримують кращі медичні послуги, якісні продукти харчування та освіти, в майбутньому поповнюючи лави кваліфікованих мігрантів так само, як і їхні батьки. Грошові перекази створюють значний попит на товари та соціальні послуги в районах походження мігрантів, скорочуючи одночасно неписьменність та бідність. Наприклад, по-

ява цілих поселень у Пакистані та Бангладеш, мешканці яких постійно працюють за кордоном, сприяла зростанню попиту на якісну освіту і відкриттю в цих місцевостях дорогих приватних шкіл з кваліфікованими вчителями. В багатьох раніше важкодоступних місцевостях відкрились крамниці з великим асортиментом товарів широкого вжитку, шпиталі, сюди було прокладено якісні дороги.

Нижче наведемо декілька прикладів регіональних країн, що доволі ефективно використовують потенціал своєї робочої сили. Як відомо, друге місце після Індії за сумами грошових переказів у регіоні посідає Бангладеш. Місцева статистика свідчить, що у період із 1976 по 2007 роки поза межі Індостану виїхало 4,55 мільйона бангладешців, заробивши і перевівши до країни 42,3 мільярда доларів. Левова частка коштів надійшла з регіону Перської затоки. Бангладешська діаспора налічує один мільйон чоловік у розвинених країнах Заходу, а більшість її представників має високий рівень щорічного доходу [16]. Про що це свідчить? Офіційно Бангладеш вважається найбільшою серед країн із найменшим рівнем розвитку (least developed countries), а також посідає одне з перших місць у світі за кількістю циклонів та паводків, чому може «завдячувати» сусідству з Бенгальською затокою та найбільшою 700-річковою дельтою у світі, що глибоко вривається в її територію на півдні. Таким чином, монархії Перської затоки, для яких допомога мусульманам відіграє важливу символічну роль як засіб демонстративного розподілення власного нафтового багатства, запрошують на роботу досить багато бангладешців, також беручи до уваги активну роль офіційної Дакки в урегулюванні кризи в Перській затоці в 1990–1991 роках. Західні країни видають робочі візи мешканцям Бангладеш, але переважно з гуманітарних міркувань.

Однак фахівці прогнозують, що саме бангладешці можуть найбільше постраждати від виявів глобальної фінансової кризи. Річ у тім, що ціна за барель сирої нафти скоротилась утричі, що завдало дошкульного удару по нафтовидобувній Малайзії та монархіям Перської затоки, а також частково підірвало бюджетні надходження Сінгапуру, відомого як великого реекспортера нафти завдяки своєму статусу головного транспортного вузла Південно-Східної Азії. Прогнозується, що саме будівельна та металургійна галузі зазнають найпотужнішого удару кризи в цих країнах, що важливо для бангладешців, які працевлашто-

вані переважно на будмайданчиках. Ймовірно, буде також урізано штат домробітниць у монархіях Перської затоки, а тим, що залишаться, скоротять зарплату [17].

В такій бідній країні з досить вузькою експортною базою, як Бангладеш, урядом, тим не менше, створені всі умови для інвестування коштів мігрантами, в яких він вбачає джерело створення малих підприємств, важливих для формування середнього класу. Це означає, що працевлаштовані за кордоном бангладешці мають низку пільг фінансового характеру. Зокрема, вони не повинні платити податки із зароблених капіталів та прибутків підприємств, створених у сільськогосподарському секторі Бангладеш, можуть вільно купувати нерухомість і проводити будь-які фінансові операції без ідентифікаційного коду. Також у мігрантів не виникає проблем з візовими питаннями та грошовими переказами [18].

Цікаво, що серед робочої сили зустрічаються переважно чоловіки, що викликано специфічними традиціями індуїзму та ісламу, регламентуючими підпорядковане місце жінки в суспільстві. Додатково значний відсоток жителів Південної Азії зайнятий на важких некваліфікованих роботах, зокрема у будівельному секторі, де потрібна чоловіча праця. Однак досить цікавий виняток із цього правила пропонує Шрі-Ланка, представниці слабкої статі якої є головними наповнювачами бюджету країни. Після започаткування ринкових реформ наприкінці 70-х років ХХ століття президентом Джуніусом Джаявардене, що супроводжувались послабленням валютного режиму й зняттям обмежень на виїзд ланкійців за межі країни, розпочалась трудова міграція жінок до країн Азії. Вони виїжджали переважно до нафтовидобувних країн Близького Сходу, Лівану, Малайзії, до Сінгапуру та Кіпру. Причин поширення цього явища було декілька. Насамперед, представниці слабкої статі з Шрі-Ланки мають найвищий відсоток грамотності в усій Південній Азії (89,6%), що спричинено особливостями місцевої релігії та прогресивною освітньою політикою постнезалежних урядів. Буддизм (який на Шрі-Ланці просто вважається вченням про вірний шлях у житті) тхеравадської гілки не регламентує місце жінки в суспільстві та в родині такою самою мірою, як це робить індуїзм чи іслам, надаючи їй можливість вільно мігрувати, одружуватись та працевлаштовуватись за межами країни [19].

Ще в британську добу на острові існувала мережа англо-мовних шкіл, яка збереглась після проголошення незалежності. Базуючись на її потужностях, уряд розпочав у 80-ті роки минулого століття програму з надання базової англійської мови всім бажаючим працювати за кордоном. Важливу роль зіграло вигідне географічне розташування Шрі-Ланки, яка знаходиться лише в 2,5 годинах перельоту від нафтовидобувних еміратів Перської затоки, тому більшість літаків авіакомпанії «Шрі Ланкан» (яка понад десятиліття була партнером компанії «Емірейтс») мають карусельний маршрут, захоплюючи за один рейс дві-три країни Перської затоки. Нині між цією країною та монархіями Перської затоки здійснюється 37 авіарейсів на тиждень до 9 найбільших міст регіону з міркувань поживлення туристичного обміну та міграції робочої сили [20]. Нарешті, дуже багато жінок були змушені працевлаштуватись за кордоном, оскільки їхні чоловіки загинули на громадянській війні або внаслідок поранень та каліцтв втратили роботу в доволі неприбутковому сільськогосподарському секторі.

Ланкійська статистика свідчить, що понад один мільйон жителів Шрі-Ланки працює за кордоном, 660 тисяч із них належать до категорії хатніх робітниць. Це створює додаткові соціальні проблеми у родинях жінок, особливо в тих, де є неповнолітні діти. Більше того, уряд країни традиційно не захищає права своїх громадян, які працюють за контрактом в еміратах Перської затоки, побоюючись втратити це досить суттєве джерело прибутків. Наприклад, непоодинокі випадки побиття чи згвалтування жінок-доморобітниць, які в країнах перебування звичайно не розслідуються, беручи до уваги політичні зв'язки роботодавців. Існує також безліч інших порушень. Зокрема, приймаючою стороною заощаджуються кошти на медицині, харчуванні та умовах проживання. Традиційно гостро стоїть питання оплати праці робітників, оскільки їм нерідко виділяли зовсім символічні суми, що були меншими за 100 американських доларів на місяць. Для Саудівської Аравії також характерна проблема «безкоштовної п'ятниці», суть якої полягає в тому, що роботодавці не переводять зарплату за цей, вихідний для мусульман, день, незважаючи на те, що ланкійські робітники постійно проводять його на роботі. В ОАЕ жінки працювали 21 годину на день взагалі без вихідних [21].

Враховуючи постійні проблеми з виплатою грошей з боку роботодавців, у 2007 році ланкійський уряд публічно зобов'язався підписати з країнами перебування мігрантів угоди про обов'язкову фіксацію мінімальної оплати праці ланкійських робітників у розмірі 200 доларів на місяць. МЗС Шрі-Ланки планує також домовитись із представниками зазначених країн про поширення на мігрантів положень національного законодавства щодо охорони праці. Передбачається досягнення поступок з боку нафтовидобуваних еміратів Перської затоки і у візовому питанні. Зокрема, йдеться про скасування практики, коли один роботодавець спонсорує відкриття візи хатнім робітницям та в будь-який момент може порушити клопотання про її ануляцію, що надає йому практично безмежну владу над ними [22].

Проблема полягає у тому, що до останнього часу монархії Перської затоки не мали законодавства, яке б ефективно захищало права мігрантів. У 2003 році набрала сили міжнародна конвенція із захисту прав робітників та членів їхніх родин. Згідно з її положеннями, мігранти не повинні працювати у нелюдських умовах та залучатись до рабської праці; мають такі самі права, як жителі країн перебування у питаннях охорони праці та здоров'я; можуть безперешкодно переводити до своєї країни зароблені кошти; наділені правом вільного пересування країною та бути відсутніми в ній протягом певного проміжку часу [23]. В монархіях, де корінного населення небагато, а частка іноземних робітників сягає іноді 70 відсотків, право на вільне пересування мігрантів не вітається, вони не можуть відкрити власний бізнес без місцевого партнера чи придбати нерухоме майно. Нарешті, жорсткі санкції правлячих режимів можуть викликати будь-який страйк чи голодування, оскільки в більшості країн регіону вияви протесту з боку мігрантів категорично заборонені.

Висновки. Регіон має величезний надлишок робочої сили, викликаний демографічним вибухом, а також значний відсоток мусульманського населення. Географічне розташування Південної Азії між нафтовидобувними країнами та культурно-релігійна близькість частини їхнього населення сприяли його працевлаштуванню в них. Індія, що має диверсифіковану економіку та значний науково-технічний потенціал, виступає основним постачальником кваліфікованої робочої сили до розвинених країн світу, тому вона менш вразлива з боку глобальної фінан-

сової кризи, ніж інші країни Південної Азії, переважна більшість мігрантів з яких належать до категорії «синіх комірців». Перспективи розширення експорту робочої сили з південноазійського регіону нині досить обмежені не тільки через вияви глобальної фінансової кризи, а й тому, що головні роботодавці — монархії Перської затоки — мають найвище у світі співвідношення корінного населення до мігрантів, тому не зацікавлені у подальшому збільшенні чисельності іноземців. Тим не менш, експорт робочої сили за кордон дав нагоду країнам Індостану вирішити низку соціальних та економічних проблем, зокрема, скоротити бідність та неграмотність населення, стимулювати накопичення, дати імпульс розвитку власних галузей виробництва товарів народного споживання, поліпшити платіжний баланс та звести нанівець дефіцит конвертованої валюти. Він також сприяє збільшенню економічної незалежності правлячих еліт країн регіону від Індії, що дає їм змогу чинити спротив впливу офіційного Делі.

Країни Південної Азії мають значний **досвід** сприяння експорту робочої сили, **який може бути використаний в Україні**. Зокрема, в бюджет необхідно закладати кошти на підготовку та експорт робочої сили, як кваліфікованої (технічні спеціальності та іноземні мови), так і некваліфікованої (базова мовна підготовка країни перебування, інші необхідні навички). Потрібен жорсткий державний контроль за мережею агенцій, що займаються рекрутуванням робітників, щоб виключити зловживання умовами контрактів та візами. Фактично, якщо за кордоном порушують контрактні положення, за це повинна нести відповідальність перед державою агенція, яка займалась працевлаштуванням українських робітників. Закордонні українці та мігранти потребують особливого державного сприяння, оскільки їхні грошові перекази мають значний позитивний вплив на розвиток країни. Можна рекомендувати декілька кроків. По-перше, укладання стандартних угод про експорт та соціальний захист робочої сили з усіма країнами, де працюють значні групи українських громадян. Також створення міжнародних аеропортів у областях, звідки переважно походять мігранти, започаткування консульств у великих «українських» містах країн перебування, сприяння ефективності та швидкості грошових переказів шляхом поживлення конкуренції серед надавачів таких послуг. Після повернення додому мігранти повинні отримати можли-

вість для трудової реабілітації та нового працевлаштування, доступ до інформації про перспективні галузі інвестування накопичених коштів. Зокрема, українські будівельники, що можуть втратити роботу в Європі, отримають нагоду взяти участь в розбудові інфраструктури до Євро-2012, маючи необхідний досвід створення якісних будівельних об'єктів у Чехії, Італії, Іспанії та Португалії. Таких прикладів можна навести чимало.

Використана література

1. WB rates India as top receiver of migrant remittances in 2007 // China.org.cn. — режим доступу до сайту: http://www.china.org.cn/international/world_bank/2008-03/20/content_13140583.htm.
2. *Guha Ramachandra*. India after Gandhi. — London: McMillan press, 2007. — P. 710–711.
3. The rise in remittances to India: A closer look // Migration information source. — February 2007.
4. *Amjad Rashid*. Remittances and development in South Asia // South Asian Journal. — 2004. — October/December. — P. 8–12.
5. Remittances from abroad and India's economic development // South Asia Analysis group. — режим доступу до сайту: <http://www.southasiaanalysis.org/%5Cpapers20%5Cpaper1903.html>.
6. India's appetite for gold insatiable as ever // Boston.com world news. — режим доступу до сайту: http://www.boston.com/news/world/asia/articles/2007/04/23/indias_appetite_for_gold_insatiable_as_ever/.
7. *Trofimov Yaroslav*. How a Muslim billionaire thrives in Hindu India // Despardes. — режим доступу до сайту: <http://www.despardes.com/FEATURES/20070911-PREMIJ1.htm>.
8. *Gupta Amit*. Indian Diaspora political efforts in the USA // ORF occasional paper. — 2004. — September. — P. 3–4.
9. Six states account for 50 percent of remittances // The Hindu Business Line. — 2006. — November 23.
10. *Темєрев Александр*. Бизнес по-бангалорски // Вокруг Света. — 2007. — № 8. — С. 104, 108.
11. Emigration clearance // NamastheNRI. — режим доступу до сайту: <http://www.namasthenri.com/passport/emigrationclearance.html>.
12. Overseas citizenship of India information // Consulate-General of India in New York. — режим доступу до сайту: <http://www.indiacgny.org/php/showContent.php?linkid=174>.
13. South Asia: A special report, October 2008 // Migration news. — режим доступу до сайту: http://migration.ucdavis.edu/mn/more.php?id=3446_0_3_0.
14. Nepal: South Asia as labor surplus region // Telegraph (Nepal). — 2008. — 12 December.
15. *Bhargava K. K.* South Asia 2010: Challenges and opportunities/K. K. Bhargava, Khatri Sridar. — Bangalore: Konark publishers limited, 2001. — P. 34–36.
16. Pro-development employment policy, Bangladesh-2007 // UN Economic and Social Council. — режим доступу до сайту: <http://webapps01.un.org/nvp/frontend/policy.action?id=155>.
17. South Asia braces for fall in vital remittances // Channel news Asia. — 2008. — November 2.
18. Те ж, що й 16.

19. *Peebles Patrick*. The history of Sri Lanka / Peebles Patrick. — Washington: Greenwood press, 2006. — P. 147.

20. Sri Lankan airlines increases flights to support government's move // Travel videotv site. — режим доступу до сайту: http://travelvideo.tv/news/more.php?id=14824_0_1_0_M.

21. Sri Lankan maids pay dearly for perilous jobs overseas // The New York Times. — 2005. — May 8.

22. *Hasbullah, Morrison Barrie*. Sri Lankan society in the era of globalization. — New Delhi: Sage publications, 2004. — P. 117.

23. UN Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers // UNESCO. — режим доступу до сайту: http://portal.unesco.org/shs/en/ev.phpURL_ID=1513&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.

Василь Губарець

Народився 1975 р. у Києві. З відзнакою закінчив Інститут журналістики Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Навчався у Школі журналістики та масових комунікацій Університету Канзасу (США). Закінчив аспірантуру Інституту журналістики, здобув науковий ступінь кандидата філологічних наук за спеціальністю «журналістика». Працював в українській молодіжній пресі, у рекламному бізнесі та в галузі зв'язків з громадськістю, в тому числі у Британській Раді в Україні, у міжнародній юридичній фірмі «Magisters», а також у міжнародній аудиторській фірмі KPMG.

В. Губарець — один із ініціаторів та організаторів кількох заходів міжнародного рівня: Форуму з культури та національної самобутності «Місцеві культури Криму та їхня роль у майбутньому України», Форуму з толерантності «Від конфлікту культур до культури миру», семінару «Брендинг України», Міжнародного семінару з розвитку культурного туризму та культурних індустрій «Культура, брендинг, ідентичність: напрям дії», всеукраїнської програми інформаційних ярмарків «Сучасна Британія». В. Губарець був членом робочих груп з підготовки підсумкових документів цих заходів — меморандумів та рекомендацій.

НАРОДНА ДИПЛОМАТІЯ ТА ЇЇ ІСТОРИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ: БРИТАНСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР

Сучасний світ є надзвичайно динамічним, мінливим і розмаїтим. Його поточні соціальні, економічні й політичні тенденції створюють низку викликів для всього людства. Різні народи, суспільства і громади відповідають на ці виклики по-своєму: інколи неповторно і оригінально, однак часто-густо подібно. І чим прогресивнішим є суспільство, тим прогресивніші методи вирішення поточних проблем воно застосовує.

Як показує останній досвід, у своїй взаємодії з іншими деякі нації використовують військову потугу як першорядний засіб. Водночас існує чимало прикладів поєднання військових та економічних важелів впливу. Однак згадані приклади пред-

ставляють лише «монологовий» підхід до втілення зовнішньої політики. Альтернативою цьому може стати продуктивний, «діалоговий» підхід, який підтверджує свою безпечність та ефективність. Саме «діалоговий» підхід з більшим бажанням сприйматиметься закордонними партнерами, а отже він стає обопільно корисним.

У цій статті йдеться про концепцію народної дипломатії як один з першорядних інструментів для створення стосунків стратегічного партнерства між різними країнами і народами. Докладно досліджуватиметься практичний досвід народної дипломатії Сполученого Королівства у тому вигляді, в якому вона реалізовувалась в Україні з метою зміцнення стратегічного партнерства між двома країнами.

Міністерство закордонних справ і у справах Співдружності Сполученого Королівства (МЗС) розглядає «народну дипломатію» як термін, котрий застосовується для досягнення «стратегічних цілей Великої Британії за кордоном через роботу з іноземною громадськістю» [1]. Це визначення доводить, що концепція народної дипломатії має бути всеохопною та водночас і достатньо зрозумілою, аби поставлених цілей було досягнуто. Очевидно, цільові аудиторії цієї концепції і, відповідно, конкретної програми в її межах базуються як у Британії, так і в Україні. Вони великою мірою перетинаються з точки зору опису, однак усе ж представляють різні народи і конкретних реципієнтів-представників цих народів.

Виходячи з цього, цільові аудиторії (у найзагальніших рисах) можна визначити таким чином:

1. Органи державної влади, зокрема особи, відповідальні за прийняття рішень.
2. Активісти провідних громадських організацій, які займаються діяльністю, котра потрапляє до поля зору народної дипломатії.
3. Ширша освічена громадськість, яка впливає на внутрішню і зовнішню політику держави.

Британське МЗС працює за різними напрямками у рамках народної дипломатії для досягнення таких цілей:

- Всесвітня Служба Бі-Бі-Сі відіграє важливу роль у поширенні неупередженої інформації та об'єктивних новин в усьому світі. Вона фінансується головним чином з коштів МЗС, однак має повну редакційну незалежність.

- Британська Рада — це провідна організація, що представляє Сполучене Королівство у галузі освіти і культури. Вона також частково отримує фінансування з коштів МЗС, однак є незалежною у діяльності.

- Британські Супутникові Новини (БСН) — це сервіс телевізійних новин, який надається МЗС. У центрі уваги — міжнародні цілі Сполученого Королівства. В усьому світі матеріалами БСН регулярно користуються понад 450 мовників.

- МЗС видає цілу низку публікацій та збірок матеріалів для використання за кордоном.

- МЗС також замовляє і виробляє телепрограми і документальні фільми, які демонструють у більш ніж 120 країнах світу.

- МЗС співпрацює з партнерами у межах британського уряду, аби пропагувати свої пріоритети через провідні міжнародні події, такі як Літні Олімпійські ігри 2012 року та Міжнародні Експозиції (Експо).

Пріоритети народної дипломатії британського МЗС не можна розглядати ізольовано, незважаючи на те що вони є урядовими і взаємозалежними. Вони перегукуються у багатьох аспектах, пов'язаних із міжнародними проблемами, які Сполучене Королівство вирішує сьогодні. Згідно з Білою Книгою (офіційним документом) МЗС Британії, виданою ще 2006 р. [2], стратегічні міжнародні пріоритети британської народної дипломатії є такими:

1. Убезпечення світу від міжнародного тероризму та зброї масового ураження.

2. Зниження шкоди, яку Сполученому Королівству завдає міжнародна злочинність, зокрема контрабанда наркотиків, торгівля людьми та відмивання грошей.

3. Запобігання та розв'язання конфліктів через використання наявної системи міжнародної безпеки.

4. Розбудова ефективного і конкурентоспроможного у світовому масштабі Європейського Союзу у безпечному сусідстві.

5. Підтримка британської економіки та бізнесу через відкриття глобальну економіку, науку та інновації, а також енергетичну безпеку.

6. Пропагування сталого розвитку та боротьба з бідністю через забезпечення прав людини, демократії, позитивного державного урядування та захист довкілля.

7. Управління міграцією та боротьба з нелегальною імміграцією.

8. Надання високоякісної підтримки британським громадянам поза межами Сполученого Королівства, як у повсякденній обстановці, так і у кризових ситуаціях.

9. Гарантування безпеки та позитивного державного урядування на британських заморських територіях.

Провідною організацією Сполученого Королівства, котра опікується народною дипломатією в Україні, є Британська Рада. Цікаво відзначити, що статус цієї організації доволі важко визначити у термінах українського законодавства. Зважаючи на це, ми покладатимемося на офіційне визначення, надане самою Британською Радою [3].

Британська Рада — це провідна організація, що представляє Сполучене Королівство у галузі освіти і культури, чия робота ґрунтується на вірі в інтернаціоналізм, професіоналізм та ентузіазм, які спрямовані на творчий підхід.

Британську Раду засновано 1934 року. Сьогодні вона працює у 226 містах 110 країн світу. Патроном Британської Ради є королева Єлизавета II. Віце-патроном є Принц Уельський. В Україні ця організація працює з 1992 року.

Згідно з Британською Радою майбутнє Сполученого Королівства в цьому насиченому, небезпечному та водночас прекрасному світі залежить від людей усіх культур, які живуть і працюють разом на засадах взаєморозуміння, поваги й довіри.

Культурні стосунки є, поза сумнівом, провідним інструментом впливу Британської Ради у багатьох країнах. Культурні стосунки розбудовують довіру і розуміння, генерують можливості для людей реалізовувати свій потенціал і зміцнюють співпрацю, яка, своєю чергою, робить внесок в існування стабільного світу. Культурні стосунки мають надзвичайну силу і вплив, вони пропагують співіснування, взаємоповагу і взаєморозуміння. Вони спрямовані у майбутнє, захищають розмаїття та самобутність, а ще об'єднують людей в усьому світі. Культурні стосунки обов'язково повинні опікуватись глобальними викликами свого часу. Що стосується Сполученого Королівства, то у найближчому майбутньому існуватиме потреба у розбудові міжкультурного діалогу, створенні можливостей для участі різних народів у роботі економіки знань, а також у боротьбі із загрозами, які несе із собою зміна клімату.

Підхід Британської Ради до культурних стосунків характеризується пріоритетністю освіти, мистецтва і творчості, спорту, науки, англійської мови та урядування. При цьому всі компо-

ненти скеровані на розбудову таких стосунків, які сприятимуть взаємній вигоді та вирішуватимуть проблеми, спільні для людей в усьому світі.

В Україні Британська Рада здобула особливу повагу за реалізацію проектів народної дипломатії у найрізноманітніших форматах. Власне, ця стаття і має на меті розглянути найважливіші і найвідоміші проекти, реалізовані на початку ХХІ ст.

Одним із таких проектів став Міжнародний форум із культури і національної ідентичності «Місцеві культури Криму та їхня роль у майбутньому України», який відбувся 3–5 жовтня 2002 р. в одному з кримських санаторіїв. Патроном Форуму став Державний комітет України у справах національностей та міграції, а Верховна Рада Автономної Республіки Крим та громадська організація «Кримськотатарська ініціатива» зголосилися бути провідними партнерами в реалізації заходу.

Однією з глобальних підстав для реалізації проекту стало те, що з-поміж причин міжетнічної напруги в різних кінцях світу залишається брак можливостей для рівноправної участі національних меншин у різноманітних сферах життя. Етнічним групам, які намагаються виправити таку ситуацію, часто-густо бракує знайомства з успішним міжнародним досвідом. Ба більше, вони інколи зустрічаються і з упередженим ставленням у країнах мешкання.

З точки зору міжетнічних взаємин в Україні, Крим є доволі складним регіоном. Досі не подолано наслідки депортації кримських татар, вірмен, болгар, греків та німців у 1941–1944 роках. На державному рівні реалізується ціла низка програм, які зосереджено на соціальній та соціально-економічній інтеграції згаданих етнічних груп до українського суспільства. Однак на Кримському півострові все ще залишається певна напруга.

Найнагальнішими питаннями, які впливають на успішну інтеграцію етнічних груп до українського суспільства, є:

- Відродження та збереження культурної спадщини.
- Відродження та розвиток освіти рідними мовами.

Вирішення кожної з цих проблем, можливо, полягає у використанні найкращого досвіду інших країн. Наприклад, чимало схожого досвіду нагромаджено в Північній Ірландії, Польщі (Гданському воєводстві) та Казахстані. Відповідно, ці країни набули досвіду в успішній інтеграції різних етнічних груп у різних галузях соціального і політичного життя у своїх країнах.

Основними цілями форуму стали:

1. Аналіз місцевого та міжнародного досвіду з метою визначення природи та масштабу проблем культурної та національної ідентичності.

2. Обговорення питань культурної та національної ідентичності й інтеграції як засобів запобігання конфліктам.

3. Пропагування інтегрованого підходу до міжкультурного діалогу між особами, відповідальними за вироблення політики та прийняття рішень, громадськими організаціями та дослідниками.

4. Узгодження стратегічного документа, який міститиме спільні рекомендації до дій, і буде представлений державним органам, громадським організаціям та міжнародній громаді донорів.

Форум було організовано від імені та за підтримки органів державної влади України та місцевих органів влади Автономної Республіки Крим, які підтвердили свою зацікавленість у цій проблематиці і виявили відданість розв'язанню нагальних проблем. Адміністрування Форуму стало завданням Британської Ради.

Форум тривав три дні й об'єднав експертів і провідних зацікавлених осіб з різною культурною історією і з різних країн. Він охопив низку питань, пов'язаних зі збереженням та розвитком культурної спадщини та міжкультурної інтеграції. Всі учасники Форуму взяли участь у виробленні відповідних рекомендацій.

Форум було організовано командою, базованою в Україні, котра складалася з представників Британської Ради, Державного комітету України у справах національностей і міграції, Фонду «Кримськотатарська ініціатива» та з інших зацікавлених сторін.

До Форуму були залучені такі урядові, політичні та міжнародні установи:

1. Комітети Верховних Рад України та Автономної Республіки Крим (з прав людини, а також освіти і науки).

2. Державний комітет України у справах національностей і міграції, Державний комітет України у справах сім'ї та молоді, Міністерство освіти і науки України, Міністерство культури і мистецтв України, а також їхні відповідники в Автономній Республіці Крим.

3. Члени Ради у справах кримськотатарського народу при Президентіві України.

4. Представники урядових установ і громадських організацій зі Сполученого Королівства, Польщі та Казахстану, чия діяльність стосується інтеграції етнічних груп.

5. Представники громадських організацій, активних у галузі розвитку і підтримки культурної спадщини етнічних груп, які історично базуються у Криму.

6. Науковці з провідних українських університетів та науково-дослідних інститутів.

7. Спеціалісти у цих галузях із країн, де існує подібна багатоетнічна ситуація.

Пленарні засідання протягом трьох робочих днів Форуму дали учасникам змогу обговорити спільні проблеми, що стосуються збереження/розвитку культурних надбань та міжкультурної інтеграції, об'єднані двома основними тематичними групами:

- Діалог культур у Криму: передумови і стратегії міжкультурної інтеграції та рівного діалогу різних культурних груп як засіб підтримки миру і стабільності у Криму.

- Майбутні перспективи та імперативи збереження культурної ідентичності, а також міжкультурна інтеграція з огляду на зростаючу глобалізацію та асиміляцію націй.

Три паралельні семінари — круглі столи, які відбувалися після пленарних засідань, дали учасникам змогу взяти участь у більш ґрунтовних обговореннях у менших групах, що склалися приблизно з 15 осіб. Мета — вироблення конкретних висновків і рекомендацій. Остаточний список тем семінару було обговорено і узгоджено з потенційними учасниками Форуму. Семінари включали такі теми:

- Культурна спадщина у Криму: проблеми та перспективи збереження і розвитку культурної спадщини місцевих етнічних груп Криму, репресованих під час комуністичного правління.

- Система освіти: розвиток місцевого потенціалу для міжкультурної інтеграції.

- Міжкультурна інтеграція та запобігання конфліктам.

- Роль і важливість мови.

Учасники підписали «Меморандум про міжкультурну інтеграцію у Криму», який було розроблено під час Форуму і який включав базові принципи та пропозиції, рекомендовані самими учасниками Форуму.

У результаті було:

- Сформульовано нові підходи у державній політиці щодо інтеграції етнічних громад.
- Розроблено нові механізми рівної участі національних меншин у різних галузях громадського життя Криму.
- Продемонстровано практичні приклади успішного застосування світового досвіду в інтеграції етнічних меншин у галузях культури, освіти рідними мовами та інших важливих сферах.
- За шість місяців по завершенню Форуму розроблено звіт за результатами. Звіт висвітлював заходи, вжиті учасниками, що засновувалися на «Меморандумі про міжкультурну інтеграцію в Криму».

Ще одним важливим проектом у цій галузі, здійсненим Британською Радою, став Міжнародний семінар з культурного туризму і творчих індустрій, який відбувся 6–7 жовтня 2003 р. у Пареніті.

Цей міжнародний семінар став унікальною можливістю для обговорення актуального на той момент сприйняття України у локальному, національному та міжнародному вимірах. Він також проаналізував наявну історичну і культурну спадщину країни та дослідив механізми максимального використання її потенціалу для поліпшення іміджу України у світі, що має повернути до неї більше туристів, інвесторів і ділових партнерів задля подальшого розвитку творчих індустрій.

У ХХІ ст. культуру визнають чинником, який сприяє соціально-економічному розвитку країни або регіону. Для цього потрібні такі заходи:

- «Інвентаризація» наявних історичних і культурних ресурсів.
- Інституційні реформи.
- Підтримка приватного сектора і громадських організацій в ефективному управлінні культурним сектором.

Крим, з його розмаїттям народів, співіснуванням різних культур міг би стати чудовим прикладом для інших українських регіонів.

На семінарі зустрілися учасники різних професій, однак їх об'єднала спільна мета — розробка проекту Концепції культурної політики України та інших елементів законодавства щодо регіонального розвитку. Особливу увагу приділяли Криму як новому етнокультурному туристичному центрові.

Семінар ініціювала Британська Рада. Його концепція спиралася на набутий Сполученим Королівством досвід розвитку

культурного туризму і творчих індустрій. Офіційним патроном заходу стала Рада Міністрів Автономної Республіки Крим. Координуючим партнером семінару був інформаційно-аналітичний центр «Демократія через культуру». До складу учасників входили представники Ради Європи, органів місцевого самоврядування, міжнародних організацій, культурних інституцій, а також знакові фігури у галузі культури і мистецтва.

Дводенні дискусії охоплювали такі теми:

Загальноукраїнський контекст

• Внесок різних українських регіонів до загального іміджу країни у світі.

- Роль державного сектора.
- Проект Концепції культурної політики України.
- Творчі індустрії та ринок послуг.
- Створення мапи українських культурних ресурсів.

Місцевий кримський контекст

- Крим у національному та міжнародному вимірах.
- Місцева ідентифікація і брендинг.
- Етнокультурний туризм у Криму (аналіз, моніторинг, створення спеціальної бази даних ресурсів).
- Розвиток мережі партнерства місцевого та міжнародного масштабів.

Міжнародний досвід

- Британський досвід.
- Проекти Ради Європи.
- Болгарський і російський досвід.

Матеріали семінару були опубліковані у випуску бюлетеня «Діалог» (листопад 2003 р.). Цей семінар заклав підвалини серії місцевих та загальнонаціональних навчальних заходів, метою яких стала ідентифікація та «інвентаризація» культурних ресурсів України з подальшою розробкою програм розвитку. Рекомендації учасників заходу було включено до проекту Концепції культурної політики України.

Водночас, можливо, найважливішим і найрезонансним проектом Британської Ради у галузі народної дипломатії стала співпраця з апаратом Верховної Ради України. Проект, який сягає корінням початку 2000-х років, виявився одним з найефективніших та найвідоміших. Здійснювався він у межах офіційного документа — Меморандуму про взаєморозуміння між Британською Радою і апаратом Верховної Ради України,

який, власне, і визначив напрямки співпраці обох інституцій. Зокрема, документ передбачав таке:

Стаття 1. Основні засади

1. Апарат Верховної Ради України та Британська Рада в Україні (далі — Сторони) мають намір співпрацювати і докласти спільних зусиль для вдосконалення законотворчого процесу, надання громадянам України доступу до інформації щодо роботи Верховної Ради України.

2. Апарат Верховної Ради України прагне отримати технічну допомогу з цього питання, а Британська Рада в Україні не заперечує надати її.

3. Сторони уклали цей Меморандум для організації заходів щодо здійснення зазначеної мети.

4. Меморандум не покладає на Сторони ніяких фінансових зобов'язань.

Стаття 2. Зміст діяльності

1. Британська Рада в Україні надаватиме Апарату Верховної Ради України за його письмовим запитом технічну допомогу у забезпеченні:

1) проведення виставок у Верховній Раді України, пов'язаних із сучасною Великою Британією;

2) підготовки інформації щодо:

а) різноманітних сторін життя у Великій Британії;

б) діяльності апарату Парламенту Великої Британії, технологій організації законопроектної роботи, зокрема питань кадрової політики та державної служби;

в) законотворчої діяльності Парламенту Великої Британії, зокрема стосовно адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу;

3) запровадження освітніх заходів для народних депутатів України та їх помічників-консультантів, працівників апарату Верховної Ради України, зокрема проведення семінарів, лекцій та круглих столів з обміну досвідом у веденні законопроектної роботи, кадрової політики та державної служби, публікація методичних матеріалів з цих питань, а також встановлення зв'язків з громадськістю;

4) надання допомоги народним депутатам України та їх поміщикам-консультантам, працівникам апарату Верховної Ради України у роботі із своїми веб-сторінками на веб-сайті Верховної Ради України у глобальній інформаційній мережі інтернет, роз-

робки у зв'язку з цим навчального плану та відповідних проекту нормативного документа і посібника з цих питань;

5) передавання досвіду щодо створення на електронній сторінці Верховної Ради України у глобальній інформаційній мережі інтернет віртуальної екскурсії Верховною Радою України, спеціалізованих електронних інформаційних ресурсів, електронного врегулювання, а також мультимедійного подання зазначеної інформації в інтернет.

У результаті реалізації досягнутих домовленостей у Верховній Раді України відбулося три спеціальні тематичні виставки, присвячені сучасному Сполученому Королівству, було організовано професійний візит до Британії керівництва апарату Верховної Ради України, а також відкрито спеціальний Британський Ресурсно-інформаційний центр безпосередньо у приміщенні Верховної Ради.

Загалом британська народна дипломатія в Україні відзначається високою активністю. Вона застосовує різні комунікаційні канали, а форми її діяльності є надзвичайно розмаїтими. У цій статті доволі важко висвітлити абсолютно всі аспекти роботи британської народної дипломатії в Україні, і саме тому ми обрали лише найвідоміші, найрезонансніші і найефективніші, на нашу думку, проекти, зокрема ті, котрі відчутно зміцнюють стосунки стратегічного партнерства між двома країнами.

Сполучене Королівство як один із найповажніших представників інтересів України в Європі залишається одним із найважливіших стратегічних партнерів нашої держави. Вважаємо, не буде перебільшенням стверджувати, що стосунки між Україною та Сполученим Королівством стануть вирішальними не лише для майбутнього цих двох країн, а й для майбутнього всієї Європи, а також для євроатлантичної парадигми розвитку людської цивілізації.

¹ <http://www.fco.gov.uk/en/about-the-fco/what-we-do/funding-programmes/public-diplomacy>

² Active Diplomacy for a Changing World. The UK's International Priorities. — FCO, 2006. — P. 28.

³ <http://www.britishcouncil.org/en/ukraine-about-us-vision-purpose-values.htm>

⁴ <http://www.britishcouncil.org/ukraine-projects-parliament.htm>

Микола Дорошко

Народився 1962 р. в с. Цвітне Олександрівського району Кіровоградської області. Закінчив історичний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Доктор історичних наук, професор кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Автор понад 120 наукових та навчально-методичних праць з історії України ХХ ст., міжнародних відносин і країнознавства, зокрема монографій «Компартійно-державна номенклатура УСРР у 20–30-ті роки ХХ століття: соціоісторичний аналіз» (2004), «Номенклатура: керівна верхівка Радянської України (1917–1938 рр.)» (2008), навчально-методичних праць:

«Країнознавство (країни СНД): Курс лекцій» (2006), «Демократичне врядування і культура миру: Навчально-методичний комплекс» (2006, у співавторстві), «Країнознавство: Країни СНД: Навчальний посібник» (2007), «Геополітичне середовище та геополітична орієнтація країн СНД: Навчально-методичний комплекс» (2008), «Країнознавство. Країни СНД і Балтії: Навчальний посібник» (2008), «Країнознавство. Країни СНД, Європи і Північної Америки» (2009, у співавторстві).

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ ВІДНОСИНИ В НОВИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ РЕАЛІЯХ

На початку квітня 2008 р., на саміті НАТО в Бухаресті тодішній президент Росії В. Путін повідомив, що такої держави, як Україна, не існує, оскільки, мовляв, половина України — це нібито територія, яку Росія подарувала Україні, а друга частина — теж не Україна, позаяк це... Східна Європа¹. Висловлювання очільника російської держави продемонстрували не стільки незнання ним історії, скільки бажання вкотре пред'явити «право» Росії на Україну, позаяк давно відомо, що Росія без України — не імперія, а звичайна (хоч і з великою територією) держава. Зважаючи на вищесказане, немає нічого дивного в тому, що «імперська свідомість» або «імперський світогляд» як спадщина царської Росії даються взнаки в сучасних українсько-російських відносинах. Ще 1915 р. видатний учений Володимир Вернадський написав статтю про ставлен-

ня царської держави (та російського «суспільства») до «українського питання» — вона видається актуальною і сьогодні й може сприйматися як критика сучасної російської політики щодо України². У статті, написаній 1915 р., але тоді не опублікованій, Вернадський подає огляд історії українсько-російських взаємин з часів Переяслава до початку Першої світової війни. Лейтмотив його роздумів — те, що російська держава та російська громадськість послідовно і неухильно намагалися мінімізувати і поступово звести нанівець українську національну свідомість як таку. Надрукований 1988 р. цей текст викликав справжню сенсацію, але й попри вісімнадцятилітнє незалежне існування України роздуми видатного вченого не втратили актуальності.

Важливість України для сучасної Російської Федерації (РФ) полягає не лише в ностальгії за імперією. Суть стратегічних інтересів Росії в тому, що територією України проходять життєво важливі для РФ транспортні транзитні шляхи (газо- і нафтопроводи, автомагістралі та залізниці), що з'єднують її з Центральною і Західною Європою. Саме через Україну пролягає найкоротший для Росії шлях до регіонів, в яких вона намагається зберегти свої присутність та вплив — Придністров'я, Балкани, Середземномор'я.

Історія засвідчує, що відносини між Україною та Росією рівноправними не були ніколи, незважаючи на те що Росія досі видає себе за спадкоємицю Київської Русі — середньовічного державного утворення, створеного предками українців. Єдину спробу закласти принципово нові засади до фундаменту українсько-російських відносин було здійснено у серпні 1990 р., коли представники парламенту УРСР, згуртовані у фракцію «Народна рада», та їхні партнери з блоку «Демократична Росія» парламенту РРФСР, підписали «Декларацію принципів міждержавних відносин між Україною та РРФСР», яка базувалася на Деклараціях про державний суверенітет України і Росії. Цей документ підтвердив безумовне визнання України та Росії як суб'єктів міжнародного права, «суверенну рівність» обох країн, принцип невтручання у внутрішні справи одна одної і відмову від застосування сили у їхніх відносинах, непорушність існуючих державних кордонів між обома державами і відмову від будь-яких територіальних претензій, гарантування політичних, економічних, етнічних і культурних прав представників народів РРФСР, що мешкають в Україні.

Задекларовані принципи були втілені в тексті офіційного договору між Україною та Росією, підписаного головами парламентів республік Л. Кравчуком і Б. Єльциним у Києві 19 листопада 1990 р. Особливий акцент у ньому зроблено на взаємному визнанні територіальної цілісності обох держав у їхніх кордонах у межах СРСР. Характерно, що обидва парламенти ратифікували Договір протягом кількох днів, хоча в Москві вже тоді висловлювалися сумніви щодо доцільності дотримання його положень у частині, що стосувалася приналежності Україні Криму. Після проголошення Україною незалежності до кримської проблеми додалися питання подальшої долі Чорноморського флоту, умов постачання в Україну з Росії енергоносіїв, розподілу активів колишнього СРСР тощо.

Проблема Криму та Чорноморського флоту стала однією з найгостріших у двосторонніх відносинах і спорадично з'являється на кожному новому витку загострення російсько-українських взаємин. Причиною винесення кримського питання на державний рівень стали дії російської парламентської комісії у закордонних справах, яка у січні 1992 р. у своєму проекті резолюції запропонувала парламенту Росії оголосити рішення Президії Верховної Ради СРСР щодо передачі Кримської області зі складу РРФСР Українській РСР від 19 лютого 1954 р. недійсним. 21 травня 1992 р. закрита сесія російського парламенту оголосила рішення від 19 лютого 1954 р. таким, що «не має законної сили з моменту прийняття». А 9 липня 1993 р. російський парламент ухвалив ще одне деструктивне рішення — постанову про «російський федеральний статус» міста Севастополя.

Таким чином, Крим у руках російської сторони перетворився на засіб тиску на Україну на міждержавних переговорах про долю Чорноморського флоту (ЧФ). ЧФ, хоч давно і втратив своє стратегічне значення, становив для обох сторін певний інтерес, адже він нараховував 45 великих надводних кораблів, 28 підводних човнів, 300 середніх і малих суден, 151 літак і 85 вертольотів палубної авіації, що становило майже 10% усього флоту колишнього СРСР. За оцінками міжнародних експертів, вартість Чорноморського флоту на початку 1992 р. становила близько 80 млрд дол. США.

Багатораундові російсько-українські переговори з приводу статусу Криму і ЧФ тривалий час мали однаковий сценарій та

результат, бо засвідчували скоріше наміри сторін, аніж конкретні шляхи розв'язання «кримського вузла». Вистояти в умовах жорсткого пресингу російської сторони вдалося завдяки конструктивній, гнучкій політиці керівництва України і підтримці міжнародної спільноти, у тому числі Ради Безпеки ООН та США, які на офіційному рівні критикували позицію Росії у кримському питанні, кваліфікуючи її як порушення міжнародних норм і угод.

Спробою розв'язати наявні проблеми стало підписання 31 травня 1997 р. Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між РФ і Україною. Цей документ мав урегулювати та вирішити цілу низку принципових питань:

- забезпечити рівноправне й беззастережне визнання один одного як стратегічного партнера із співробітництва у різних сферах;

- визнати територіальну цілісність держав й підтвердити легітимність і непорушність існуючого між Україною та РФ кордону;

- заперечити використання одна проти одної сили, у т. ч. економічних та інших важелів тиску, підтвердити невтручання у внутрішні справи сторін, дотримання прав людини;

- гарантувати захист етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин;

- вирішити питання про поділ Чорноморського флоту і статус Севастополя (флот та його інфраструктура були поділені між РФ та Україною порівну, крім того, Росія викупила непотрібні Україні кораблі. – *М. Д.*);

- врегулювати проблему взаєморозрахунків щодо зовнішнього боргу України перед РФ (Україні було практично списано зовнішній борг в рахунок оплати РФ за 20-річну оренду бази ВМФ у Севастополі. – *М. Д.*);

- забезпечити нормалізацію українсько-російських торговельно-економічних відносин та розв'язати питання гарантованого постачання Україні енергоносіїв.

Проте Договір не зняв і не спроможний був зняти всю гостроту проблем, що накопичувалися століттями. Російський політичний істеблішмент, а точніше його найагресивніше налаштована частина, сприйняв цей документ як стратегічну поразку. Послідовна у своїх антиукраїнських позиціях «Независимая газета» відзначила цю подію розлогою статтею

К. Затуліна і О. Севастьянова під виразним заголовком «Російсько-український договір: обман века». Ця тема продовжувала нагнітатися й упродовж усього наступного періоду. Так, у січні 2001 р. ця ж газета опублікувала на двох шпальтах статтю тих самих К. Затуліна і О. Севастьянова «Два года спустя после обмана века», в якій вони доводили, що ратифікація російським парламентом базового Договору призвела до «агонії російських інтересів і впливу на Україну»³.

Які аргументи висуваються на користь зазначеної точки зору? Їх кілька. Передусім — це питання кордонів. «Йдеться, — відзначають автори статті, — про юридично закріплене відторгнення від Росії значних історично і стратегічно важливих територій (не лише Криму або, скажімо, коси Тузла, а й колишніх земель війська Донського, Донбасу тощо), заселених значною мірою, якщо не переважно, росіянами. Наслідком цього стало утвердження раніше єдиного російського народу як розділеної нації». «Погодившись де-юре, — пишуть К. Затулін і О. Севастьянов, — із втратою значної частини своїх державоутворювальних земель і народу на користь іншої держави. Під порожні розмови про «дружбу і партнерство» між Росією та Україною на роки і десятиліття вперед закладається міна під відносини між російським та українським народами»⁴.

Бентежить не наявність таких думок у російському політикумі, а повна відсутність реакції офіційного Кремля на такі заяви. Це посилює підозри щодо солідарності з подібними висловлюваннями вищого російського керівництва. Ослаблення України, свідоме викривлення її іміджу у свідомості пересічного громадянина Росії, — усе це вписується у загальну логіку геополітичної стратегії Росії. За оцінкою журналу «Експерт», «головний вектор російської експансії у XXI ст., можливо, на початку ХХІІ ст., — відновлення з тими або іншими поправками старого імперського формату (кордонів Російської імперії зразка 1903 року і Радянського Союзу зразка 1989 р.), відновлення лідерства у регіоні Середземномор'я, на Близькому Сході. Все це, звісно, не може бути воєнним захопленням... У ХХІ ст. експансія набуде ще більшою мірою поглибленого та витонченого характеру, можна передбачити, що вона буде не так ідеологічною, як надідеологічною, з приматом духовно-культурної та інформаційної складової»⁵.

Навряд чи все, про що йшлося вище, може розвиватися без згоди офіційної Москви. Адже російська спільнота покладає великі сподівання на другого президента країни В. Путіна, а особливо на те, що він обов'язково реалізує своє кредо: «Росія може бути або великою, або вона не існуватиме взагалі». Однак Україну не може не турбувати, що у зоні геополітичного впливу «великої» Росії передбачається обов'язкова присутність України.

Аналіз стану російсько-українських відносин за час, що минув після підписання базового політичного Договору, засвідчує тривожну тенденцію практично повного ігнорування російською стороною дотримання основних його засад. Це стало можливим не стільки через реанімацію імперських амбіцій Росії, скільки через слабкість політичної та економічної еліти України, яка виявилась нездатною позиціювати себе справді проукраїнською і такою, що віддана загальнолюдським, а не вузькоклановим цінностям та інтересам.

Тож не дивно, що Росія, маючи своїм важливим стратегічним завданням повернути Україну в орбіту свого геополітичного впливу, скористалася, наприклад, послабленням політичного режиму экс-президента України Л. Кучми внаслідок так званого «касетного скандалу», восени 2000 р. Від кінця 2000 — початку 2001 р. компроміси з Росією (на шкоду національним інтересам України. — *М. Д.*) поступово витіснили традиційно незмінні українські позиції з принципових питань двосторонніх відносин.

Якщо спершу у «касетному скандалі» очевидним був «російський слід» (про це свідчить і натяк Л. Кучми на зустрічі з тодішнім грузинським президентом Е. Шеварднадзе у Мінську наприкінці 2000 р.), то з початком 2001 р. президентська сторона акцентувала увагу на виключно українській природі скандалу. Приховані від очей громадськості домовленості президентів України й Росії у квітні 2001 р. у Дніпропетровську означали категоричну підтримку Росією українського політичного курсу. Про ціну такої «підтримки» рядовий український громадянин міг лише здогадуватися.

У травні 2001 р. послом в Україні було призначено колишнього прем'єр-міністра Росії В. Черномірдіна, за яким було закріплено ще й виконання за сумісництвом обов'язків спецпредставника В. Путіна з розвитку торговельно-економічних зв'язків

між двома країнами. Насправді ж Черномирдіна призначили в Україну задля отримання контролю Росії над українською газовою інфраструктурою (до свого прем'єрства він очолював РАО «Газпром»).

Економічна складова російської експансії в Україну не обмежується лише прагненням взяти під контроль українську газотранспортну систему. Не меншою загрозою національній безпеці України є експансія російського капіталу. Згадуваний нами «Експерт» 2002 р. прогнозував, що за кілька років 70% продукції, виробленої в Україні, випускатиметься за участю російського капіталу⁶. Що стосується військової сфери, то тут Росія відверто прагне «повернення до військового та військово-технічного співробітництва за стандартами, які склалися у відносинах між Росією та деякими державами СНД»⁷.

Ледь не основним важелем російської політики в Україні російські експерти вважають російське та російськомовне населення нашої держави, удавані утиски щодо якого досить часто є «вагомим» аргументом для виправдання втручання Росії у внутрішні справи України.

Таким чином, ідеться про три ключові позиції «нової політики» Москви щодо України, що видаються досить респектабельними з погляду норм міжнародних відносин. Тут уже не порушується питання кордонів. Тут ідеться про інше — про права людини, економічний прагматизм і співробітництво у військовій сфері. Щоправда, тривалий час поза кадром залишалися ще дві позиції — «приватизація» проросійськи налаштованої української еліти і виправлення ельцинської помилки щодо висунення «свого» кандидата на президентських виборах в Україні у 2004 р. та забезпечення його обов'язкової перемоги. З останнім, щоправда, в Росії не склалося, але годі й сподіватися, що після поразки «свого» кандидата В. Януковича Москва облишить наміри отримати керованого нею президента України.

Попри тривале декларування пріоритетності євроінтеграційного напрямку зовнішньої політики України, її домінують установкою принаймні упродовж 1991–2004 рр. було усвідомлення того факту, що Україна не бере участі у жодних об'єднаннях, які вороже ставляться до Росії або не перебувають у сфері її впливу. Зі зміною влади в Україні наприкінці 2004 р. зовнішня політика держави була націлена на розв'язання стратегічних проблем, які фактично визначили сучасні зовнішньо-

політичні пріоритети України, а саме: забезпечення вступу до ЄС та НАТО; розвиток якісно нових відносин з Росією і США; сприяння повноцінній інтеграції країни у світовий економічний простір.

Європейський Союз, який на сьогодні об'єднує розвинуті країни західної демократії, є тим сталим утворенням, що об'єктивно притягує держави Східної та Південно-Східної Європи, які свідомо обрали демократичний напрям розвитку та бажають посісти гідне місце у європейському економічному просторі. Не є винятком у цьому сенсі й Україна. Але в процесі європейської інтеграції все нагальнішою постає проблема «визначення меж» об'єднаної Європи та напрямів різношвидкісної інтеграції. Якщо для низки постсоціалістичних країн, котрі нині є повноправними членами європейської спільноти, головними критеріями для вступу до ЄС стали показники економічного зростання та поступ у царині демократизації суспільства, то євроінтеграційні перспективи України залежать ще й від стану українсько-російських відносин. Ця, власне, ключова проблема поряд із результатами внутрішнього реформування України впливає на реалізацію Україною стратегії набуття повноправного членства в ЄС.

Росія, яка заперечує можливість всеохоплюючого домінування США на світовій арені, наголошує на створенні такого багатополюсного світового порядку, де б не було диктату однієї держави чи групи держав. Розуміючи під «полюсами» інтеграційні угруповання держав, РФ вважає регіон країн СНД зоною виключно свого політичного впливу. У контексті російського геостратегічного бачення Україна має увійти в інтеграційні формування на пострадянському просторі під домінуванням Російської Федерації, але це не збігається із стратегічним європейським вибором України.

Здавалося б, за таких умов ЄС мав би виробити чітку і зрозумілу стратегію щодо євроінтеграційних перспектив України, проте не квапиться з цим. В чому причина? І чому Росія так наполегливо прагне утримати Україну у сфері свого впливу? Відповідь на перше запитання спробуємо віднайти, провівши певні аналогії з недалеким минулим відносин Україна—Європа, відповідаючи на друге — звернемо передусім увагу на ставлення російської влади до євроінтеграційних прагнень України, поза-

як вважаємо, що саме в цій площині слід шукати відповіді на поставлені вище запитання.

Ретельно проаналізувавши ставлення Європи до вирішення «українського питання» у першій половині ХХ ст., зауважимо, що після поразки Визвольних змагань 1917–1921 рр., що засвідчили недостатню згуртованість українського народу у його прагненні вибороти незалежну державність, «українська карта» розігрувалась у великій політиці лише епізодично і не розглядалась як щось істотне, а була покликана, натомість, послужити тільки додатковим козирем для виправдання територіальних анексій під претекстом буцімто визволення України від більшовизму, або ж навпаки, здійснення мрії українців про соборність її земель. Відчайдушні спроби внутрішніх патріотичних сил та української еміграції привернути увагу громадськості європейських країн до трагічної історії голодоморів і репресій в Україні не давали великих успіхів.

У той час, коли Комісія з розслідування голоду в Україні 1932–1933 рр. Конгресу США ще 1988 р. кваліфікувала дії Й. Сталіна та його оточення як геноцид проти українців, у Західній Європі й донині триває своєрідна «змова мовчання» щодо визнання цієї трагедії геноцидом українського народу. Пояснити це можна надзвичайною живучістю на європейському континенті «схеми історії союзників», як називає цей феномен англійський історик Норман Дейвіс. Замовчування трагедії українського народу, попри знання її масштабів, стало наслідком Realpolitik («реальної політики») — стратегії, що її Захід часто застосовував у своїх відносинах з Росією з метою збереження скоріше удаваної, аніж реальної політичної рівноваги. За рівновагу у ХХ сторіччі і Європа, і Росія найчастіше розплачувалися долею України. Події початку ХХІ ст. (йдеться передусім про «газовий» шантаж України з боку Росії на рубежі 2005–2006 рр. й на початку 2009 р.) показують, що Європа, як і в недалекому минулому, прагне зберегти «рівновагу» на континенті за рахунок України, не наважуючись надати їй конкретні перспективи вступу до ЄС.

Станом невизначеності у відносинах Україна–ЄС сповна користається Російська Федерація, як для повернення втраченого впливу на міжнародній арені, так і вносячи сум'яття в голови тих громадян України, які ментально залишилися в радянському минулому і з недовірою ставляться до європейських та євро-

атлантичних прагнень України, вбачаючи у цьому неминучий розрив тісних взаємин з братнім російським народом. Тим паче, що подібні стереотипи підтримуються усіма можливими засобами впливовою російською політичною, бізнесовою й інтелектуальною елітою, яка жодним чином не зацікавлена в інтеграції України до ЄС.

Тож почувши від представника російського політичного класу фразу про безумовну підтримку Росією євроінтеграційних прагнень України — як мінімум, піддайте сумніву сказане. І навіть не на основі формули В. Вернадського про російську демократію, яка закінчується на українському питанні⁸, а тому, що імперський патріотизм та імперські амбіції Росії, реалізація яких неможлива без реінтеграції до її складу України, притаманні практично всім основним політичним силам Росії, незалежно від їх політичного забарвлення. Новітня історія українсько-російських відносин надає чимало підтверджень такої закономірності: тільки-но Україна здійснює реальні кроки на шляху до зближення з Європою або ж прагне реалізувати свої претензії на регіональне лідерство, Росія одразу ж висуває Україні територіальні претензії, намагається втягнути її в черговий інтеграційний проект на терені СНД.

Так відбувається тому, що характер і спрямованість геостратегій України та Росії об'єктивно різняться. Це, зокрема, можна проілюструвати ініціативою України щодо інституціоналізації ГУУАМ, поява якого створила нову ситуацію в інтеграційному процесі на терені СНД і загострила відносини з Росією — остання болісно сприймає будь-які коопераційно-інтеграційні формування без її безпосередньої участі. Відомо, що російський підхід до взаємин з країнами пострадянського простору визначає стратегічну мету відносин як повномасштабну реінтеграцію. Натомість українське бачення ґрунтується на принципах двостороннього рівноправного та добросусідського співробітництва незалежних держав, прийнятих у світовому співтоваристві. А стратегію інтеграції Україна розглядає і пов'язує насамперед з європейськими структурами.

Суперечності в українсько-російських взаєминах іноді переносяться на відносини з державами Європи. Для України, як і для Росії, головною метою є входження у міжнародну спільноту, але не як опонента, а повноцінного її члена в рамках співдружності демократичних країн. І Росія певною мірою є конку-

рентом України в процесі європейської інтеграції. Однак європейська політика Росії — це політика держави, яка прагне стати самостійним центром сили і ставить за мету співробітництво з Європою, тобто з іншим центром впливу. Метою ж української політики є повномасштабна інтеграція в Європу, на шляху якої не можуть робитися винятки на кшталт відмови від курсу на вступ до НАТО. Адже саме входження до Європейського Союзу нових членів неможливе без одночасного вироблення механізмів їхнього зближення з діючими структурами безпеки.

Росія веде свою гру на європейському полі, прагнучи насамперед створити достатньо надійну опору для реалізації масштабних геополітичних сподівань. Акцент робиться на провідних державах Західної Європи. На сьогоднішній день вже практично визначено «найзручніших» західноєвропейських партнерів Москви, якими стають Італія, Греція, Франція та Німеччина. Для провідних держав Євросоюзу офіційна Москва є передусім партнером, якого можна використовувати у боротьбі за обмеження впливу Сполучених Штатів Америки на Європейському континенті.

Стратегічна мета України у європейському інтеграційному процесі об'єктивно передбачає і певне зменшення впливу Росії на пострадянському просторі. Цим визначається найглибша суперечність в українсько-російських відносинах щодо розвитку стосунків з європейською спільнотою. Саме тому Росія будь-що прагне залишити Україну в орбіті свого впливу, ініціюючи все нові інтеграційні проекти на терені СНД.

Спочатку як альтернатива ЄС Україні було запропоновано приєднатися до створеного 2000 р. Росією, Білоруссю, Казахстаном, Киргизстаном і Таджикистаном Євро-Азійського економічного співтовариства (ЄврАзЕС). Після усвідомлення фактичного провалу цієї ідеї, що дивним чином збіглося в часі з виробленням українським керівництвом конкретних заходів європейської інтеграції на шляху до отримання Україною повноцінного членства в ЄС, російська сторона ініціювала на початку 2003 р. новий суто геополітичний проект, який передбачає створення Єдиного економічного простору (ЄЕП) Росії, України, Білорусі і Казахстану. Україна дотримується позиції, за якої інтеграційні процеси четвірки мають обмежуватися утвердженням послабленої (м'якої) моделі ЄЕП, що передбачає створення на принципах СОТ зони вільної торгівлі. Така пози-

ція не заперечує пріоритетності європейської стратегії України. Поглиблення регіонального співробітництва повністю відповідає і принципам Євросоюзу. Росія наполягає на іншому. Вона виходить із необхідності відтворення на євразійському просторі з участю України фактичної альтернативи ЄС — моделі ЄЕП, яка поєднувала б у собі механізми не лише зони вільної торгівлі, а й більш глибокої інтеграції — митного союзу, гармонізацію законодавства і в кінцевому підсумку — перехід до спільної валюти. Реалізація такої моделі ЄЕП передбачає обов'язкову політичну інтеграцію чотирьох країн, а відтак — і відповідну зміну стратегічної парадигми України.

Солідарно з керівництвом Росії діє й великий російський бізнес, чиї наміри один із його відомих представників, екс-голова Фонду державного майна Росії А. Кох озвучив у програмі «Свобода слова» на каналі НТВ (Росія) 24 жовтня 2003 р. під час обговорення ситуації навколо коси Тузла. Виступаючи у прямому ефірі, А. Кох не тільки висунув територіальні претензії до України (що, власне, не є новою тезою), а й окреслив механізм досягнення реінтеграції нашої країни до складу Росії. У його основі — експансія російського капіталу в Україну. А. Кох підкреслив: «в остаточному підсумку відірве її від орієнтації на Америку та НАТО й розгорне у бік Росії. І якщо ми цьому будемо допомагати, то цей процес у найближчі кілька років (можливо, десять років) завершиться. І ми одержимо дружню, економічно цілковито пов'язану з Росією Україну»⁹.

У 2004 р. «проект Коха» дістав політичну надбудову у вигляді озвученої А. Чубайсом ідеї «ліберальної імперії» — логічного продовження раніше існуючих форм Російської імперії — царської та радянської. СРСР у 1991 р. розпався, але імперські амбіції Росії залишилися, оскільки вона зберегла три визначальні складові свого імперського статусу: традицію, величезну територію з невичерпними запасами корисних копалин і ядерну зброю. Саме традиція найбільше заважає Росії інтегруватися в ЄС. І вона перешкоджає зробити це країнам СНД, що проголосили курс на євроатлантичну інтеграцію.

«Ліберальна імперія», яку намагається звести Кремль, відрізнятиметься від радянської тим, що до її складу входитимуть не союзні республіки, а території з виборними органами влади та широким самоврядуванням. І вони вже існують, оскільки «ліберальна» імперія — це, власне, і є сучасна Росія. Залишилося

тільки збільшити її до розмірів Радянського Союзу. У якийсь момент російському політичному класу здавалося, що достатньо підтримати на президентських виборах 2004 р. в Україні про-російського кандидата В. Януковича — і проект «ліберальної» імперії буде реалізований. Однак помаранчева революція сплутала всі карти. Якщо до тодішніх подій колишня українська влада де-факто визнавала найважливішим стратегічним партнером Росію, то протягом 2005 р. повсякденною дипломатичною практикою стала відмова від багатовекторної зовнішньої політики. Як наслідок, на російському напрямі ми зазнали найбільш відчутних втрат.

Зокрема, російська еліта болісно сприйняла спроби України грати роль альтернативного щодо Росії регіонального лідера. Також Кремль був роздратований зовнішньополітичним курсом нової української влади, спрямованим на пошук самостійних напрямків участі насамперед у європейській політиці шляхом відмови від асиметричних стосунків із Росією. Проявами такого курсу стало фактичне усунення України від втілення російського сценарію створення ЄЄП, демонстративна українська підтримка нового керівництва Грузії, висока посередницька активність української влади в урегулюванні Придністровського конфлікту за євроатлантичним сценарієм, заява президента України В. Ющенка про готовність країни приєднатися до плану дій щодо набуття членства в НАТО, створення Спільноти демократичного вибору як «регіонального форуму забезпечення демократії, безпеки, стабільності і процвітання в Балто-Чорноморсько-Каспійському регіоні», ширше запровадження української мови як засобу звуження російського інформаційного впливу. Зазначені чинники стали ключовими проблемами для ефективної реалізації російського курсу регіонального домінування.

Політичні ресурси, задіяні Кремлем, аби змінити розстановку сил, виявились недостатньо ефективними. Тому Росією були використані економічні важелі, в тому числі такий вибухонебезпечний, як «газовий» шантаж, що його російський енергетичний гігант «Газпром» не вперше використовує для збільшення ціни на газ як каральний захід для «неслухняних» сусідів. Україна була покарана в цей спосіб за її завзяття об'єднатися із Заходом після помаранчевої революції. Однак за час перебування В. Януковича на посаді прем'єр-міністра України у серп-

ні 2006 — грудні 2007 рр. прозахідна орієнтація країни значно послабшала, а Україна певний час не стикалася з проблемою постачання російського газу.

Солідаризується з проектами реінтеграції України, виробленими політичними та бізнесовими колами Росії, й значна частина російської інтелектуальної еліти, яка впевнена, що в інформаційному просторі «помаранчевої» України створено «міф про Росію... як мілітаристську, авторитарно-адміністративну... імперію, яка розпадається, але намагається відновити свою могутність за рахунок України»¹⁰. Таке розуміння психологічного клімату українсько-російських відносин призводить до того, що в глухому куті перебувають українсько-російські переговори щодо розподілу азовсько-керченської акваторії, а з 2484 км українсько-російського кордону завершено його делімітацію лише на суходолі.

Окрім того, кремлівські пропагандисти представляють Україну таким собі американським плацдармом з підготовки «кольорових» проамериканських революцій на пострадянському просторі¹¹. Щоби протидіяти цьому, офіційна Москва проводить політику економічного тиску на Україну з метою повернення її під свій контроль. Адже у разі підвищення до європейського ринкового рівня ціни на газ російський капітал отримає додаткові можливості скупити збанкрутілі українські підприємства, продиктувати умови заволодіння акціями газотранспортної системи України, поглибити розкол українського суспільства.

Важливим інструментом тиску Росії на Україну є так звана спільна історична та культурна спадщина двох народів, а також такий специфічний інструментарій як релігія. Так, від другої половини XVII ст. й донині надзвичайно важливим і вже традиційним знаряддям утримання України у сфері геополітичних інтересів Росії вважається Російська православна церква (РПЦ) та підпорядкована їй УПЦ Московського патріархату. Утримання українського православ'я під юрисдикцію РПЦ є продовженням старої імперської спадщини — царської політики заперечення окремої ідентичності українців, включаючи окрему релігійну ідентичність.

Ускладнює двосторонні взаємини й неприховане прагнення російської сторони вже вкотре привласнити спадщину Київської Русі, адже без неї історія Росії втрачає не лише початковий період, а й імперський смисл. Тож не дивно, що прагнення

України дати власні оцінки історичним подіям, які відбувалися на її території, відродити історичну правду, зміцнити почуття національної ідентичності, яке викорінювалося протягом століть примусової русифікації, російською стороною вкотре кваліфікується як зазіхання на «спільне минуле». Понад те, російська сторона вважає своїм правом тлумачити й оцінювати на свій розсуд найбільш помітні постаті та події української історії (І. Мазепа, С. Бандера, Конотопська битва 1659 р.), яких таврує як «зрадників», «злочинців», «міфічні перемоги», що не можна розцінити інакше, як втручання у внутрішні справи України.

Не сприяє покращанню українсько-російських відносин й заперечення керівництвом Росії умисного характеру голодомору 1932–1933 рр. в Україні. У той час коли президент України В. Ющенко у своєму виступі на Генеральній Асамблеї ООН у вересні 2008 р. закликав світову спільноту виразити солідарність з українським народом у зв'язку з 75-ю річницею голодомору, МЗС Росії заявило, що «спроби керівництва України закріпити на міжнародному рівні трактування подій 1932–1933 років на території колишнього СРСР як геноцид українського народу носять політизований характер і спрямовані на сіяння розбрату між братніми народами Росії і України».

Діаметрально протилежними є й позиції сторін щодо оцінки п'ятиденної російсько-грузинської війни 2008 р. в Цхінвальському регіоні Грузії: Україна вустами президента В. Ющенка рішуче засудила «порушення територіальної цілісності, непорушність грузинських кордонів і озброєну анексію території Грузії», натомість Росія визнала державну незалежність абхазького й південно-осетинського сепаратистських регіонів Грузії.

Непрості українсько-російські стосунки ускладнюються й наявністю в самій Україні доволі великого прошарку псевдоеліти, що вірою і правдою відстоює національні інтереси не своєї, а сусідньої держави. Так, наприклад, слідом за кремлівськими пропагандистами, українські опоненти атлантизму висловлювались у тому сенсі, що «НАТО потрібна українська територія, аби з цього плацдарму «демократизувати» Російську Федерацію до президентських виборів 2008 року»¹².

Не секрет, що Партія регіонів з її союзниками по «антикризовій коаліції» у Верховній Раді України п'ятого скликання (2006–2007 рр.) і низка менш відомих політичних партій в

Україні є прихильниками тісної інтеграції з Росією, свідченням чого є не лише підтримка ними політико-економічного проекту ЄЄП, а й критика дій «помаранчевої» влади, яка, на їхню думку, нехтує російським вектором зовнішньої політики на угоду Заходу. Навряд чи такі звинувачення є щирими, оскільки всі вищеназвані політичні сили разом з їх кремлівськими «патронами» занепокоєні тим, що помаранчева революція завдала серйозного удару політиці Кремля на морально-естетичну реабілітацію Російської імперії та Радянського Союзу, яка відбулася за президентства В. Путіна. Звичайно, з такою Росією «інтегруватися» означає свідомо й добровільно неокolonізуватися і саме такій політиці слід покласти край.

Про те, що Росія застосує будь-які засоби, включно з силовими, задля того щоби залишити в орбіті свого впливу Україну, неодноразово заявляли чільні представники Кремля. Особливо загрозливими їхні заяви стали напередодні й після Бухарестського саміту держав-членів НАТО у квітні 2008 р., на якому Україна отримала чіткі запевнення Північноатлантичного альянсу в підтримці її прагнень набуття членства в НАТО. Територіальні претензії до нашої держави, висловлені окремими представниками владної верхівки Росії — одного з гарантів територіальної цілісності України, — переконують не лише в правоті О. фон Бісмарка, який зазначав, що угоди з Росією не варті того паперу, на якому вони написані, а й у необхідності прискорення інтеграції України до НАТО. Виходячи з того, що Росія розуміє тільки силу, всі її претензії до України відпадуть, як тільки наша держава стане членом НАТО. Приклад країн Балтії й держав Східної Європи — колишніх сателітів СРСР, переконує — членство країни в Альянсі є запорукою її суверенітету і територіальної цілісності.

Імперська свідомість, яка процвітає в Росії й через дев'яносто років після падіння імперії, не дивує, позаяк Російська імперія постійно відчувала загрозу дезінтеграції, запобігти якій можна було лише за допомогою жорсткого централізованого правління. «Громадянські права» є загрозою самому існуванню багатонаціональних держав, саме тому керівники сучасної Росії періодично вдаються до насилля щодо народів, які прагнуть незалежності. Як і в 1849 р., коли цар Микола I придушив повстання в Угорщині, оскільки громадянські права та національне самовизначення загрожували основам російського самодержавства, ро-

сійські президенти Б. Єльцин і В. Путін застосували силу задля залишення у складі Росії Чеченської республіки.

У світлі викладеного єдино вірним шляхом, що забезпечить державну незалежність України, збереже національну ідентичність українців і призведе, нарешті до підвищення добробуту нації, є реалізація стратегічного курсу України на інтеграцію до європейських та євроатлантичних структур. Отримавши членство в НАТО і ЄС або навіть в одній з цих організацій, Україна остаточно вийде із силового поля зовнішньої політики Росії, перестане бути об'єктом її неоімперської політики і увійде до сім'ї держав, які не зазіхають на її незалежну державність. Жоден європейський політик, не говорячи про уряди країн — членів НАТО і ЄС, не виступає за розбудову «єдиної Великої» Німеччини, Польщі, Франції тощо, не вважає українців німцями, поляками, французами і не виношує планів включити їх до якогось наднароду. Набуття Україною членства у НАТО та ЄС знаходиться у повній відповідності з нормами сучасного міжнародного права, аніскільки не порушує законних інтересів Росії і не перешкоджає підтриманню і розвитку взаємовигідних українсько-російських відносин.

¹ Путін Бушу: «Україна — це навіть не держава!» <http://ua.proua.com/news/2008/04/07/112227.html>; Путін не вважає Україну державою? <http://ua.glavred.info/archive/2008/04/07/113007-11.html>.

² Вернадський В. І. Українське питання і російська громадськість // Молода гвардія. — 1988. — 12 березня.

³ Независимая газета. — 2001. — 21 января.

⁴ Там само.

⁵ Цит. за: Гальчинський А. «Обережно!» — Росія // Дзеркало тижня. — 2003. — 24–30 травня.

⁶ Там само.

⁷ Независимая газета. — 2002. — 31 января.

⁸ Вернадський В. І. Зазнач. праця.

⁹ Цит. за: Кульчицький С. Геополітичні уроки Тузли // Дзеркало тижня. — 2004. — 17–23 січня.

¹⁰ Киевский телеграф. — 2006. — 5–18 мая.

¹¹ Див., наприклад: Кара-Мурза С. Г. Экспорт революции. Ющенко, Саакашвили... — М., 2005. — С. 5.

¹² Еженедельник 2000. — 2006. — 14–20 апреля.

Ріта Чубарова,
аспірантка кафедри країнознавства
ІМВ КНУ ім. Тараса Шевченка

КОНФЛІКТНІСТЬ У ТУРЕЦЬКО-ВІРМЕНСЬКИХ ВІДНОСИНАХ: ПРИЧИНИ, СУЧАСНИЙ СТАН, МОЖЛИВОСТІ РЕАГУВАННЯ

Образ Туреччини як прогнозованого партнера та дружньої держави, а також її просування на шляху до ЄС залежать від того, чи вона зможе встановити добросусідські відносини з низкою держав. Зокрема, йдеться про чутливі питання турецько-вірменських відносин.

Коли у 1991 році Вірменія проголосила незалежність, Туреччина стала однією з перших країн, яка визнала нового суверена. Проте дипломатичні відносини між ними все ще не встановлені. Причини цього — різне відношення керівництва обох країн до подій вірменсько-турецької історії та шляхів урегулювання Нагірно-Карабахського конфлікту.

Слід відмітити, що до проблеми налагодження діалогу між Анкарою і Єреваном причетні інші сторони: європейські міжнародні структури (як-то Євросоюз та Рада Європи), Сполучені Штати, Росія, Азербайджан. Неможливо оминати численне вірменське лобі, яке здійснює помітний вплив, зокрема у Франції та в Конгресі парламенту США.

Спробуємо розібратись, чи дійсно існують вагомі причини для того, щоб розрив між Вірменією та Туреччиною продовжував існувати, або ж за цим протистоянням криються інші, непомітні на перший погляд протиріччя.

Почнемо з гуманітарного аспекту вірменського питання — витоки якого сягають 80-х років XIX століття. Як не дивно,

Османська держава славилась толерантним ставленням до «немусульман», до неї тікали євреї з Іспанії, католики та протестанти з усієї Європи, навіть українські козаки знаходили притулок на турецьких землях. Османська імперія створила окремий правовий та фіскальний режим для національних громад, причому ніщо не заважало громадам жити згідно своїх звичаїв (якщо вони, звичайно, не порушували загальнодержавних законів).

«Вірменське питання» з'явилося не без підтримки великих держав: Росії, Англії та Франції, які використали гасла захисту християн, православних для послаблення Османської імперії і посилення свого впливу на підконтрольних їй територіях.

Російсько-турецька війна 1877–1878 років сприяла пробудженню національної свідомості всіх народів Османської імперії. У рамках цього процесу в 1880 році у Східній Анатолії виникли декілька революційних груп, але вони були не надто впливові, оскільки вірмени не мали реальних претензій щодо свого положення в країні. З часом керівництво вірменських націоналістів перебралось закордон: комітет «Хунчак» працював у Женеві, комітет «Дашнак» — у Тифлісі.

З самого початку вірменський національний рух існував за рахунок меценатства, але потім він активно вдавався до терористичних методів, організації страйків та повстань. Звичайно, центральна влада не могла на це не реагувати. Як правило, турецькій армії вдавалося досить швидко локалізувати заворушення та покласти їм край. Так, це була силова відповідь — на таке саме застосування сили з боку революціонерів.

Виступ Туреччини до Першої світової війни на боці Німеччини спричинило новий виток вірменського визвольного руху. Члени громади «Дашнак», які пообіцяли підтримку османському урядові, не дотримали слова та почали організовувати збройні загони для боротьби з турецькою армією. Це відбувалось за підтримки Росії, яка заграла з вірменською меншиною з метою послаблення Туреччини — традиційної суперниці на Кавказі та Чорному морі.

За свідченням джерел, партизанська війна, яку вели вірмени, була кривавою, супроводжувалась різаниною турецького, грецького, єврейського населення [1]. Вірмени масово дезертували з османської армії та переходили до росіян. У березні 1915 року Росія розпочала просування до Вана — на сході, де мешкали

великі вірменські громади, які до того ж піднімали повстання проти місцевих адміністрацій. В таких умовах Османському уряду не залишалось нічого іншого, як прийняти рішення про депортацію вірмен із зони бойових дій.

24 квітня у Вірменії вшановують жертв геноциду вірменського народу. У цей день у 1915 році була припинена діяльність вірменських революційних комітетів, були проведені арешти серед лідерів комітетів та інтелігенції. Вірмен (за оцінками, 700 тис. чол.) депортували, в основному, до Сирії, Іраку і Палестини. Незважаючи на те що уряд видав вказівки створити прийнятні умови виїзду цивільного населення на нові місця проживання, у складних умовах воєнного часу без жертв не обійшлося. Каральні акції проти вірмен в Туреччині продовжувались до 1923 року, найбільше їх припало на 1915–1918 роки. Водночас ряд державних діячів загинули внаслідок терактів, організованих вірменами (міністр внутрішніх справ Талаат-паша, лідери младотурків Енвер-паша та Джемаль-паша, колишній голова уряду Саїд Халім-паша).

Сьогодні безглуздо заперечувати факт виселення та насильства, направлено проти вірменської громади, проте суперечливим моментом є питання, чи визнавати ці події геноцидом. Офіційна Анкара не вважає такими дії турецького уряду 1915–1918 років, як на тому наполягає Єреван. Хоч як би там було, суперечки навколо подій в Анатолії в 1915–1923 роках загрожують національній безпеці Турецької Республіки. Приміром, у 1970–1980-х роках турецькі дипломати і державні службовці неодноразово ставали жертвами терористичних актів, здійснених Вірменською визвольною армією (ASALA).

Нагірно-Карабаський конфлікт і окупація Вірменією частини території Азербайджану — інший чутливий момент у турецькій дипломатії. Відмова Єревана звільнити Нагірний Карабах — ще одна причина невстановлення політичних та економічних відносин на урядовому рівні з Вірменією. Офіційно Туреччина виступає за рішення проблеми, а не за збереження конфлікту в «замороженому» стані. Туреччина готова докласти зусиль для врегулювання ситуації в області, але зробити це непросто.

Південнокавказький вектор зовнішньої політики Анкари тісно пов'язаний з фактором стратегічних відносин з Азербайджаном. Рівень взаємодії Анкари та Баку наразі обома сторонами визнається як «братерський». Результативне співробітництво у сфері

енергетики визначає важливе підґрунтя для зміцнення політичної складової стратегічного рівня взаємодії обох країн. У цьому контексті Турецька Республіка продовжуватиме підтримувати Азербайджан у протидії «вірменській окупації» його територій, натомість керівництво Азербайджану цілковито підтримуватиме Туреччину в усіх формах боротьби з «курдським тероризмом» і «сепаратизмом», у кіпрському врегулюванні та протидії намаганням офіційного Єревана забезпечити міжнародне визнання «геноциду вірменів» в Османській імперії у період 1915–1918 років.

Туреччина входить до складу Мінської групи ОБСЄ, створеної у 1992 році для сприяння вірмено-азербайджанському діалогу. Проте Анкара недостатньо впливова в рамках цього багатостороннього механізму і час від часу робить заяви про наміри зміцнити авторитет у групі. На жаль, в очах головних посередників — США, Франція і Росія — Туреччина надто зацікавлена стороною, щоб дозволити їй відігравати більшу роль у врегулюванні Нагірно-Карабаського конфлікту.

Насправді існує досить аргументів на користь того, щоб розглядати Туреччину як одну зі сторін конфлікту. Ще за турецько-радянським Договором про дружбу і братерство (1921 рік), Турецька Республіка визнавалась гарантом безпеки Нахічевану і Карабаху, які передавались Азербайджанській РСР. Молоді Турецька та Радянська держави шукали підтримки одна в одній, тому Ленін прислухався до Мустафи Кемалю, який прагнув не допустити посилення Вірменії.

Туреччина одразу визнала незалежність Азербайджану у 1991 році, проте вона утрималась від того, щоб надто явно симпатизувати якій-небудь політичній силі в цій тюркській республіці. Більше того: Анкару непокоїла виразна протурецька позиція Азербайджану часів президентства А. Ельчібея, тому що це могло призвести до напруження у відносинах з Іраном і Росією.

На початку вірменсько-азербайджанського конфлікту Туреччина зберігала нейтралітет, Азербайджан також просив лише про сприяння у висвітленні азербайджанської позиції на Заході. Вірменія на той момент не виступала проти дипломатичних зусиль Анкари, тож турецькі дипломати провели своєрідне «дипломатичне турне» до регіональних та європейських столиць, що допомогло ввести питання Нагірного Карабаху у

поле діяльності ОБСЄ. Міністр закордонних справ Турецької Республіки Х. Четін персонально дзвонив державному секретарю США Дж. Бейкеру з даної проблеми. Тогочасний прем'єр-міністр Туреччини С. Демірель на користь такої обережної політики зазначав про відсутність законних підстав для турецької інтервенції, а також про те, що самі азербайджанці про військо-ве втручання не просили.

Проте турецький нейтралітет виявився недовготривалим — завдяки компрометуючим заявам президента Т. Озала. Після різні азербайджанського населення в м. Ходжали у лютому 1992 року по Туреччині прокотились масові антивірменські демонстрації із закликами вступити у бойові дії на боці Азербайджану. У відповідності з суспільними настроями Т. Озал декілька разів зазначав, що вірмен треба «трохи полякати» [2, 63]. Такі заяви викликали шок у Вірменії та вірменській діаспорі закордоном і спромоглись дискредитувати Туреччину, яка в очах світової спільноти вже готувала новий геноцид. У будь-якому випадку, в умовах посиленого вірменського наступу на азербайджанські території, Туреччина незабаром зайняла позицію на користь Баку.

Турецька опозиція також критикувала невтручання уряду у той час, коли здійснювалась окупація братньої тюркської держави. Колишній прем'єр-міністр країни Б.Еджевіт вказував на те, що Туреччина ризикує втратити авторитет в Азербайджані та державах Центральної Азії, якщо не втрутиться у конфлікт. У результаті Туреччина запровадила економічне ембарго проти Вірменії та закрила для неї свій повітряний простір.

Тим не менше, зазначимо, що Туреччина залишила відкритою можливість зближення з Вірменією. Анкара не встановила дипломатичні відносини з Єреваном частково через вірменсько-азербайджанську війну. Другою причиною було те, що сама Вірменія не визнавала кордон з ТР, зберігаючи претензії на Карс та інші території на Північному Сході Туреччини. Однак у певних випадках Туреччина відкривала кордон, зокрема для транспортування гуманітарної допомоги. У листопаді 1992 року Туреччина навіть підписала угоду, згідно з якою мала постачати 300 млн кВт/год. Вірменії, яка тієї зими потерпала від нестачі енергоресурсів. Ця угода зазнала жорсткої критики з боку опозиції, тому вже в січні 1993 року Туреччина мусила її денонсувати.

Як відомо, вірменсько-азербайджанський конфлікт далекий від урегулювання. Поки за підтримки з багатьох аспектів Вірменії Нагірний Карабах існує як невизнана республіка, Азербайджан і Туреччина засуджують всі спроби легітимізувати сепаратистський режим. Анкара відзначає, що вибори до органів місцевого самоврядування в області підривають зусилля, направлені на мирне врегулювання конфлікту. Туреччина вважає ці вибори грубим порушенням міжнародного права, акцією з метою легітимізувати владу сепаратистського режиму в Нагірному Карабасі. Анкара рішуче засуджує подібні дії проти суверенітету та територіальної цілісності Азербайджану. Фактично місцеві вибори на окупованих територіях Азербайджану означають провал роботи Мінської групи, і Туреччина це добре усвідомлює. Як один з варіантів, за цих умов Анкарі варто сконцентруватися на започаткуванні тристороннього азербайджано-турецько-вірменського діалогу.

Насправді Анкара сама стала заручницею цього «замороженого» конфлікту — у разі нового збройного протистояння Вірменії та Азербайджану матиме негативні наслідки для національної безпеки Туреччини в плані нових дискусій щодо втручання на боці азербайджанців, посилення сепаративних тенденцій та втрати впливу в регіоні. Будь-яка поступка на користь Вірменії зумовить погіршення відносин з Азербайджаном, союзником на Кавказі, близькою тюркською країною та партнером в енергетичних проектах. Свого часу Туреччина і так втратила авторитет в очах азербайджанців через свій обережний підхід до вірменсько-азербайджанської напруги. Проте Баку розуміє: Анкара, попри обмежені можливості, — єдиний союзник у протистоянні з Вірменією. Отже, Азербайджан не допускатиме зниження рівня відносин з Турецькою Республікою до критичного рівня.

Ставши 1999 року кандидатом на вступ до ЄС, Туреччина зобов'язалась здійснити реформи. Одна з вимог Брюсселя — відкритість кордонів, отже від вирішення суперечки з Єреваном залежить діалог Анкари з євроінституціями. Найбільш непримирненну позицію займає Франція, яка на національному рівні закріпила кримінальну відповідальність за заперечення геноциду вірмен 1915 року в Туреччині. Велика заслуга у цьому належить вірменським лобістам, які створили широку мережу громадських організацій і через них впливають на офіційний

Париж. Своєю чергою, Єврокомісії вигідно зберігати бар'єри на шляху до повної євроінтеграції Туреччини, тому можна прогнозувати те, що гуманітарні питання турецько-вірменських відносин залишаться актуальними в європейському політикумі.

Як уже згадувалось, обом сторонам не так просто знайти спільну мову й через активну діяльність вірменського лобі у Сполучених Штатах Америки та Європі. Так, у США діють Вірменська асамблея Америки та Вірменський національний конгрес Америки. Мета їхньої діяльності — скерувати американську зовнішню політику у вигідне для Вірменії русло стосовно вирішення Нагірно-Карабаського конфлікту і визнання геноциду 1915–1918 років. Ці групи лобістів формально не пов'язані з вірменським урядом, але вони здатні вплинути на загальне тло турецько-вірменських відносин. Приміром, у 2000 році уряд Турецької Республіки запровадив візовий режим для громадян Вірменії через те, що вірменське лобі ініціювало обговорення можливості визнання геноциду в Конгресі США [3]. Відома також організація вірмен Франції *Collectif Vigilance Armenienne Contre Le Negationnisme*, яка виступає з тих позицій, що поки Туреччина не визнає події 1915–1918 геноцидом вірменського народу, шлях до Європейського Союзу для цієї країни повинен залишитись зачиненим. Зазначимо, що цілі згаданих організацій незмінні з 1991 року, ці групи діють з націоналістичних позицій та навряд чи здатні на компроміс з турецькою стороною.

Водночас друга половина 1990-х років і початок нового століття ознаменувались появою низки громадських організацій, які прагнуть примирення сторін. Так, у 2001 році було проголошено створення Комісії турецько-вірменського примирення. Комісія складалась з шістьох турецьких та чотирьох вірменських членів, авторитетних політичних діячів обох країн. Публічні засідання Комісії відбувались у Відні. До створення організації були причетні США, її очолював американський дипломат Девід Філіпс. Утім, на долю Комісії припало багато критики у Вірменії, зокрема з боку Вірменської Революційної Федерації (Дашнаксутюн). У решті-решт, її роботу було перенесено до Москви, реального впливу в Туреччині та Вірменії Комісія не мала, тож вона безрезультатно завершила своє існування.

Більше перспектив мають організації, засновані з прагматичною метою, які намагаються якнайменше торкатись політичного аспекту примирення. Так, створена в 1997 році Вірменсько-

турецька рада розвитку бізнесу показала, що розвиток економічних зв'язків — та сфера, де швидше всього можна знайти спільну мову. Узагалі, економічна дипломатія, двостороння та багатостороння, в умовах політичної конфронтації з окремими регіональними державами стала однією з ознак турецької дипломатії другої половини 90-х років.

Новий турецький уряд на чолі з Р.Т. Ердоганом та президент Турецької Республіки А. Гюль офіційно підтримують зближення з Вірменією, але сприймають прийняття провірменських заяв та законів як іноземні недружні дії. Як зазначив міністр закордонних справ Туреччини А.Бабаджан на зустрічі з головою зовнішньополітичного відомства Вірменії В.Осканяном під час 62-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, «історію неможливо переписати за допомогою голосувань у парламентах...» Навряд чи подібний тиск на Анкару принесе результати, вона і в подальшому буде робити символічні кроки назустріч Єревану — у власних визначених межах. Йдеться про відкриття архівів, пропозиції про історичні дослідження в рамках спільної комісії за участі кваліфікованих дослідників, але ні в якому разі про беззастережне каяття. Дана згода й так є поступкою офіційної Анкари, оскільки в 90-х роках ХХ століття турецькі політики неодноразово наголошували на тому, що замість того щоб «турбувати минуле», слід сконцентруватись на майбутньому позитиві у відносинах.

Що стосується відкриття спільного кордону, то обидві країни, як і раніше, мають торговельно-економічні зв'язки з третіми країнами, зокрема з Іраном, Грузією, тому наразі проблема легітимації кордонів зберігає актуальність. Частково економічна співпраця здійснюється в рамках Організації чорноморського економічного співробітництва, але його механізми не можуть повністю компенсувати втрачені можливості двосторонніх відносин.

Таким чином, стосунки з Єреваном продовжують мати ознаки політичної конфронтації, особливо після обрання президентом Вірменії С. Саргсяна. Він, як і його попередник Р. Кочарян, — прихильник незалежності Нагірного Карабаху. Скоріш за все, С.Саргсян не робитиме кроків на зустріч Азербайджану. Він також продовжить лінію на експлуатацію європейського чинника, адже для Вірменії зв'язки з Європейським Союзом — не просто спосіб покращити економіку, а реальний інструмент тиску на

Туреччину. Значення Брюсселя зростає й через те, що Вірменія переконалась: США не будуть підштовхувати Анкару до примирення. Але навряд чи Вірменія вирішить радикально зміцнити зв'язки з Заходом, оскільки це буде погано сприйнято Іраном та Росією.

Відносини з Вірменією — частина складної стратегії Туреччини, направленої на закріплення на Кавказі. По суті, трикутник «Туреччина—Вірменія—Азербайджан» — тест на спроможність Анкари бути регіональним лідером на Кавказі та в Центральній Азії. Тут їй протистоїть Росія, яка бореться за повернення колишніх радянських республік до своєї сфери впливу. Якщо Туреччина прагне наростити вплив, зокрема економічний, в регіоні, їй слід заручитись підтримкою ЄС — тобто піти на певні поступки відносно вірменського питання.

Поки Туреччина не нормалізує відносини з сусідами, двері до ЄС так і залишаться закритими, але й не факт, що Європі цього буде досить. Йдеться про те, щоб Анкара самоусунулась з кавказької арени, практично поступилась своїми національними інтересами заради ілюзорної мети стати членом ЄС. З іншого боку, збалансована турецька політика по відношенню до Кавказу, включно з нормалізацією відносин з Вірменією, сприяла б утвердженню Анкари в якості посередника між регіоном і Європою. Останнє твердження виглядає досить актуальним у світлі відкриття нафтопроводу Баку—Джейхан. Можливо, потік каспійської нафти до турецького порту Джейхан зменшить тиск на Анкару у зв'язку з проблемами демократизації країни. Конструктивна дипломатія Туреччини на Кавказі стане одним із чинників, який дозволить їй розбудовувати рівноправні відносини з Заходом, а не такі, де Туреччина залежить від Європи.

Туреччині слід вирішити проблеми регіональної політики, перш ніж вступати до Європейського Союзу, який вже має гарні відносини з Азербайджаном і Вірменією. У цьому контексті Анкарі стає дедалі складніше пояснювати доцільність збереження ембарго по відношенню до Вірменії.

Поки що Єреван виграє на європейському напрямку, його зближення з ЄС відбувається, зокрема, в рамках «Європейської політики сусідства» — все вказує на те, що Вірменія стає успішним партнером Брюсселя на Кавказі [6]. У таких умовах Туреччині варто розробити збалансовану політичну стратегію по відношенню до Вірменії. Окремо слід потурбуватись про ви-

світлення своєї позиції в Європі та нейтралізації лобістських зусиль Єревана. Покращанню становища слугувало б скасування ембарго на торгівлю з Вірменією. Це позбавило б Єреван вагомого козиря для виправдання «політики балансів», яку він реалізує (простіше кажучи, використання західної підтримки для отримання переваг на Сході).

Отже, Туреччина має розпочати нову еру відносин з Вірменією. Від вирішення Нагірно-Карабаського конфлікту, встановлення тривалого миру на Кавказі, тверезої оцінки історичних подій та відмови від перенесення минулих образ на сьогодення виграє, у першу чергу, сама Анкара. Реалізація конструктивного підходу у відносинах з Єреваном послабить позиції вірменських націоналістів і європейських ультра-правих сил, які використовують вірменське питання для блокування Туреччини на шляху євроінтеграції. Налагодження відносин з Анкарою позбавить Вірменію мотивації для орієнтації на Росію та Іран, що також в інтересах Турецької Республіки і Заходу.

Джерела

1. *Петров В.* Миф об армянском геноциде // IslamNews.Ru. — <http://www.islamnews.ru/news-5995.html>.
2. *Cornell S. E.* Turkey and the Conflict in Nagorno Karabakh: A Delicate Balance // Middle Eastern studies. — 1998. — Jan. — Vol. 34. — № 1. — P. 51–72.
3. *Goshgarian R.* Braking the Stalemate: Turkish — Armenian Relations in the 21st century // European Stability Initiative. — http://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_46.pdf.
4. *Maharramazadeh A.* Armenian-Azerbaijan Relations and the Nagorno-Karabakh Conflict in the Foreign Policy of Turkey // The Journal of Turkish Weekly. — <http://www.turkishweekly.net/comments.php?id=1936>
5. *Phillips D. L.* Hopeful signs for Turkey, Armenia // Council on Foreign Relations. — http://www.cfr.org/publication/8015/hopeful_signs_for_turkey_armenia.html
6. *Yurttagül A.* Turkish-Armenian relations and the European Union // Today's Zaman. — <http://www.todayszaman.com/tz-web/detaylar.do?load=detay&link=135132>

Юлія Щегельська

Народилася у м. Києві. Закінчила Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Працювала у газетах «Голос України», «Урядовий кур'єр», «Хрещатик», «Вечірня зоря» та ін., а також у Генеральному консульстві Посольства України в Республіці Польща.

З 2008 р. викладач Інституту журналістики.

У 2008 р. отримала вчений ступінь кандидата політичних наук, у 2009 р. — звання професора Інституту міжнародних відносин та дипломатії Брюссельського вільного університету підприємницьких наук та технологій.

ІНТЕГРОВАНІЙ ОБРАЗ КРАЇНИ — ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНА ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО СПРИЙНЯТТЯ ТА ПРИЯЗНОГО СТАВЛЕННЯ ДО УКРАЇНИ ТА УКРАЇНЦІВ У СВІТІ

*Той, хто не охоплює думкою період
життя людства у три тисячі років,
той ще не досяг рівня людини.*

Йоганн Вольфганг Гете

У сучасному світі зрілість і якість політичної культури у широкому сенсі, а також рівень розвитку політикуму, громадської, наукової, культурної і бізнесової еліти та самого суспільства кожної держави, наявність у ній відповідних владних, недержавних і бізнесових інститутів, спроможних забезпечити максимально сприятливі умови життєдіяльності нації, є основою й одними з вирішальних чинників реалізації ефективної внутрішньої та зовнішньої політики як засобу досягнення стратегічних національних інтересів.

Згадані фактори мають вирішальне значення для України, в якій процеси суверенного державотворення збіглися у часі й

просторі з глобальними геополітичними і цивілізаційними змінами на світовій арені та були обтяжені глибокою системною кризою, породженою розпадом СРСР і крахом системи політичних, економічних, соціальних та іншого роду відносин так званого реального соціалізму.

В умовах глобалізації, інформатизації, а також інтеграції країн до різного роду міжнародних об'єднань, угруповань та організацій практично для всіх держав світу дедалі більшої актуальності набуває захист власного суверенітету в системі міжнародних відносин, збереження національної ідентичності, забезпечення оптимальних внутрішніх і зовнішніх умов здійснення державоутворювальною нацією її цивілізаційної місії.

Тож цілком закономірно, що сьогодні в арсеналі засобів внутрішньої та зовнішньої політики поряд із політичними, економічними, воєнними та іншими чинниками дедалі більшої ваги набуває спеціальна державна промоційна політика, метою якої повинно бути забезпечення позитивного сприйняття та приязного ставлення до країни та її громадян у світі.

Цікаво, що саме в такому ключі ставили завдання перед своїми дипломатами ще тисячі років тому володарі Давньої Індії. У визначній пам'ятці індійської політичної та дипломатичної думки «Артхашастра, або Наука політики» у розділі «Правила для послів» до числа найважливіших функцій дипломатів були віднесені підтримання престижу країни (сучасною мовою — *формування сприятливого сприйняття*) та набуття друзів (відповідно — *формування приязного ставлення*) [1].

Однак, попри очевидну ясність постановки проблеми та однозначність її розуміння ще у давні часи, сьогодні в Україні немає чіткої вивіреної політики промоції країни у світі. У цій статті автор представляє своє бачення теоретичних та практичних засад промоційної політики держави, в основу якого покладено власну інноваційну концепцію інтегрованого образу країни (ІОК).

Інтегрований образ країни є продуктом багатівікового синтезу в суспільній свідомості та культурі державоутворювальної нації окремих відмінних стрижневих етнонаціональних характеристик. Завдяки йому формується цілісне уявлення про національну ідентичність, місію та місце нації і країни в світі, а також створюються змістові та смислові складові спілкування як усередині національної спільноти, так і з зовнішнім світом.

В історичній ретроспективі, починаючи з часу появи міфів, чітко простежується прагнення кожного етносу та нації до створення саме цілісного уявлення про себе і про своє оточення. У цілому можна стверджувати, що в минулому на кожному історичному етапі країни та державоутворювальні нації, як правило, мали **цілісний образ** (цілісне уявлення про себе та світ, а також себе у світі). Втрата ж державоутворювальною нацією незалежності, а державою — суверенітету однозначно зумовлювала руйнацію їхнього цілісного образу, від чого, зокрема, й досі потерпає Україна. Принагідно відзначимо, що застосоване нами поняття «цілісний образ» нації-держави не є тотожним визначенню «цілісного образу», яким оперує гештальт-психологія.

Найважливішою рисою зазначеного процесу синтезу є його сталість, адже історичні зміни, що безперестанно відбуваються з нацією та країною у просторово-часовому континуумі, потребують постійного осмислення задля підтримання адекватності та вірогідності як самоусвідомлення та ідентичності нації, так і цілісності картини світу. Слід відзначити, що у минулому об'єктивно результати цього процесу синтезу хоча й відповідали рівню розвитку національної культури в цілому та політичної культури нації зокрема, все ж відставали від реалій життя.

Зазначене «відставання» цілісного образу країни від історичних реалій зумовлене його пасивним характером: творці цілісного образу не конструюють майбутнє, а лише описують та фіксують минуле і сучасне нації і країни. Концепція інтегрованого образу країни позбавлена цього недоліку, оскільки передбачає визначення через його створення двох стратегічно важливих компонентів життєдіяльності нації і країни, а саме — позиціонування й історичної місії. Інтегрований образ країни як складова політичної культури є дієвим інструментом внутрішньої і зовнішньої політики держави, оскільки спрямованість у майбутнє надає йому активний характер, а реалізація створених на його основі програм стратегічного розвитку країни дає йому можливість матеріалізуватися.

Всередині держави інтегрований образ країни є першоосновою самоусвідомлення нацією власної ідентичності та унікальності, утвердження самоповаги та гідності, формування впевненості соціуму у власних силах та можливостях і на цій основі — поваги до інших націй і країн.

За межами країни інтегрований образ виступає основою для її ідентифікації іншими націями і державами, позиціонування на міжнародній арені через визнання ними правомірності претензій на певне місце цієї країни в світі, а також сприяє формуванню її позитивного сприйняття та забезпеченню приязного ставлення до неї з боку інших суб'єктів міжнародної політики.

Інтегрований образ країни виступає «парасольковою» структурою, що створює ефект синергії завдяки системному поєднанню таких складових, як цілісний, географічний, культурний образи тощо, і водночас дає змогу вибудувати ієрархію та співвідношення таких понять, як репутація, імідж і бренд країни.

На наше переконання, *імідж країни* не є самостійною категорією, він цілеспрямовано створюється за наявності або бренду, або інтегрованого образу країни. Отже, строго кажучи, можна говорити тільки про імідж бренду або про імідж інтегрованого образу країни.

Своєю чергою, те, що утворюється самостійно з часткової або розпорошеної інформації, є **репутацією країни**. При створенні бренду або інтегрованого образу країни репутація стає складовою іміджу (розчиняється у ньому або, навпаки, нівелюється ним), оскільки виникає джерело (або група джерел, які подають ідентичні за своєю суттю) повідомлення. Не слід також говорити і про репутацію як окрему категорію. Якщо **імідж держави** є станом інтегрованого образу країни або її бренду у дискретній точці часу та простору, то **репутація держави** є відповідним станом [історичного] образу країни. **Авторитет держави** — це її позитивна репутація (у визначений період).

На нашу думку, **[історичний] образ країни** ([I]OK) — це асоціативне уявлення про країну, що існує в її інформаційному полі (внутрішній [історичний] образ) або в інформаційному полі інших країн (зовнішній [історичний] образ), і яке не було цілеспрямовано сформованим, а склалося під впливом важливих історичних подій впродовж тривалого часу. [Історичний] образ країни несе в собі інформацію про довготривалі цілі та завдання, що їх ставила перед собою певна нація в минулому, а також про історично важливі події (які не втрачають своєї актуальності впродовж тривалого проміжку часу). Отже, на утворення [історичного] образу країни найбільший вплив мають події минулого, а події сьогодення будуть оцінені і відповідним чином

відображені у ньому прийдешніми поколіннями, відтак [історичний] образ країни зазвичай змінюється дуже повільно.

Сталість [історичного] образу країни має принципово важливе значення для формування інтегрованого образу та бренду країни, оскільки [I]ОК виконує стосовно них роль своєрідної стартової інформаційної платформи.

При цьому також зазначимо, що [історичний] образ країни здатен тимчасово частково розширюватися чи скорочуватися (якщо певні історичні події набувають або втрачають свою актуальність). Фактично йдеться про репутацію [історичного] образу країни.

На відміну від [історичного] образу країни, *бренд країни* цілеспрямовано формується. Процес створення, розвитку і просування бренду країни ми визначаємо як **державний брендінг**.

Бренд зазвичай включає позитивні характеристики (якщо такі були наявні в [історичному] образі країни) минулого, однак це не є обов'язковим. [Історичний] образ країни не надто впливає на створення державного бренду, проте повна відсутність інформації або недостатньо представлена інформація про минуле країни не впливає позитивно на національний бренд, про що свідчить новостворений бренд Естонії, яка позиціонувала себе перед вступом до ЄС як держава без історії.

Події минулого, як правило, не мають значного впливу на створення бренду країни тому, що він розрахований на досягнення короткотривалих цілей (зазвичай на залучення додаткових іноземних інвестицій, стимулювання збуту товарів та послуг та збільшення потоку туристів). Досягнення певних короткотривалих завдань є кінцевою метою бренду країни. Ці завдання не встигають пройти випробування часом і, як виявляється, не завжди є стратегічно важливими для держави (оскільки переважно лише довготривалі цілі визначають стратегічно важливі для неї завдання). Фактично, в сучасному світі країни створюють собі бренди зазвичай на три–п'ять років, а за необхідності проводять **ребрендінг** (своєрідну ревізію складових бренду) або створюють собі цілком новий бренд. Тому можна сказати, що сучасний бренд країни фактично є його майбутнім.

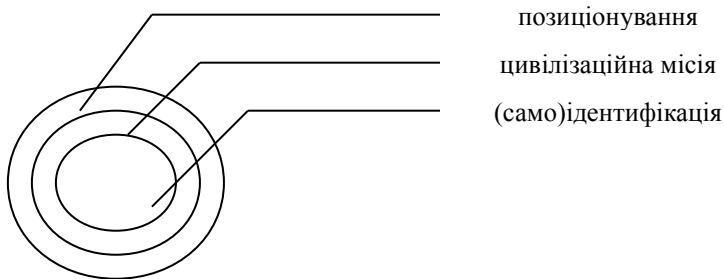
Отже, на нашу думку, **бренд країни** (БК)— це цілеспрямовано сформоване уявлення про неї у свідомості її громадян (внутрішній бренд) та у свідомості інших націй (зовнішній

бренд) як про країну, що має певні унікальні характеристики, і розраховане на досягнення короткотривалих цілей.

Важливу роль у просуванні **бренду країни** відіграє його **позиціонування** — процес представлення короткотривалих завдань, що їх ставить перед собою певна країна у визначений період, а також відповідно до цього представлення її ідентичності та визначення на основі вищесказаного її місця у світі. Як справедливо зазначає Д. Траут, позиціонування — це утвердження бренду в свідомості споживачів, і тому «бренду без позиціонування не існує» [19].

Отже, **інтегрований образ країни** відрізняється від [історичного] образу та від бренду країни тим, що, по-перше, ставить перед собою і довготривалі, і короткотривалі завдання; по-друге, він цілеспрямовано створюється; і по-третє, минуле у ньому гармонійно поєднується з сучасним і тісно пов'язане з майбутнім. Таким чином, **інтегрований образ країни** — це узагальнене уявлення про неї як про суму всіх матеріальних (явних) та ідеальних (неявних) характеристик у суспільній свідомості нації та у сприйнятті міжнародною спільнотою, що відрізняє кожну конкретну країну й робить її унікальною та, водночас, формує позитивне сприйняття, приязне емоційне й раціональне ставлення до країни її громадян (внутрішній ІОК) і решти світу (зовнішній ІОК).

Слід зазначити, що створення інтегрованого образу країни дає змогу нації не тільки ідентифікувати себе серед інших спільнот, а й усвідомити власну цивілізаційну місію і відповідно до цього поводитися та представляти себе на міжнародній арені. Зазначимо, що під **цивілізаційною місією** ми розуміємо проект майбутнього нації-держави на основі національної ідеї.

Радіальна діаграма ядра інтегрованого образу країни

Взаємозв'язок та взаємодію основних інформаційних складових ІОК можна представити такою просторовою схемою:

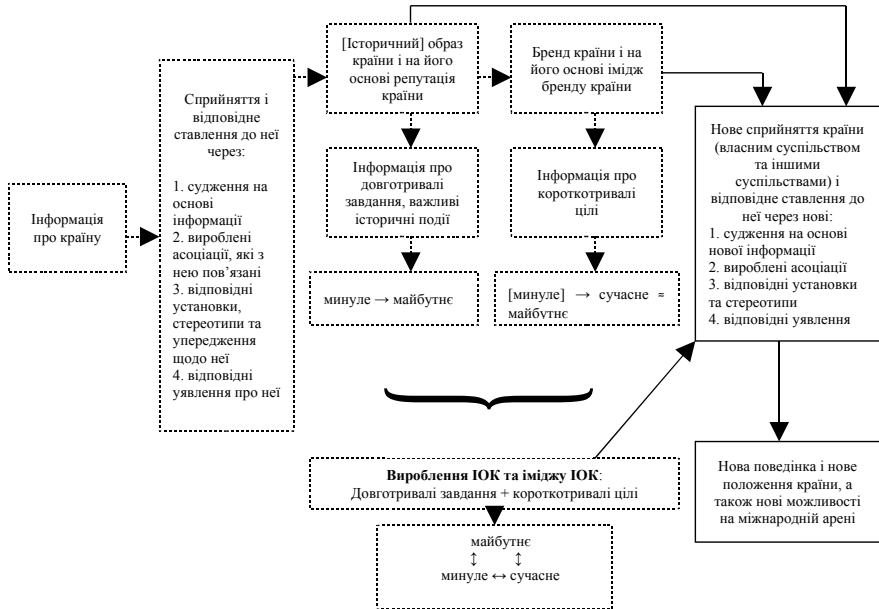
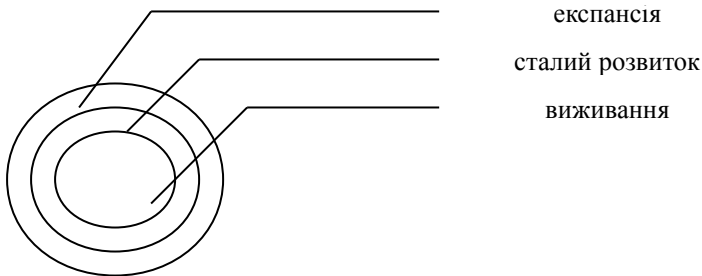

Схема взаємозв'язку та взаємодії основних інформаційних складових ІОК

Важливим, на нашу думку, є те, що ідея ядра інтегрованого образу країни подібна до завдань, які впродовж свого існування ставить перед собою кожна нація:

**виживання → сталий розвиток → експансія
(не обов'язково територіальна)**

Радіальна діаграма екзистенціальних завдань нації

Від умов виживання залежить самоідентифікація певного народу, остання разом із сталим розвитком суспільно-державного ладу визначають цивілізаційну місію нації, що, своєю чергою, зумовлює відповідне позиціонування нації серед інших спільнот і визначає можливості для експансії (цивілізаційної, територіальної, політичної, економічної тощо), суттю якої є поширення власного впливу назовні.

Фактично інтегрований образ країни є таким концентрованим повідомленням про неї, яке здатен «розкодувати» реципієнт цього повідомлення та отримати повний набір даних про геополітичне положення країни, її цивілізаційно-історичні досягнення, місце серед інших спільнот, прогнозовану поведінку на міжнародній арені, експансіоністські претензії тощо. Донесення зазначеного повідомлення до решти світу здійснюється через позиціонування. **Позиціонування ІОК** ми визначаємо як процес представлення позиції (місця) певної країни в світі, її ідентичності та цивілізаційної місії.

У цілому позиціонування держави формує у свідомості реципієнтів уявлення про унікальні характеристики, основні риси, відмінності та переваги країни, а також впливає на характер її сприйняття реципієнтами. Крім того, позиціонування визначає спрямованість усіх видів маркетингової активності. Тому, відповідно до завдань позиціонування, визначаються канали, якими відбуватиметься розповсюдження інформації про певну країну.

Процес отримання інформації про країну до і після створення ІОК можна представити таким чином:

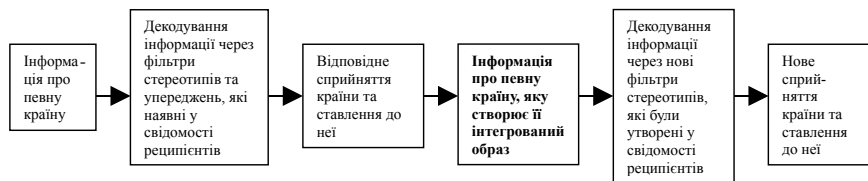
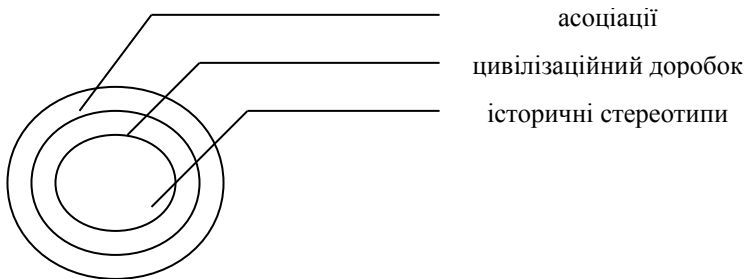

Схема процесу отримання інформації про країну до і після створення ІОК

Таким чином, отримуючи розгорнуте повідомлення про певну країну, її цінності, культурні здобутки, стратегічні завдання та цивілізаційну місію у світі, реципієнт цього повідомлення починає по-новому сприймати цю країну і по-новому ставитися до неї. Отже, ІОК є основою інформаційного забезпечення та

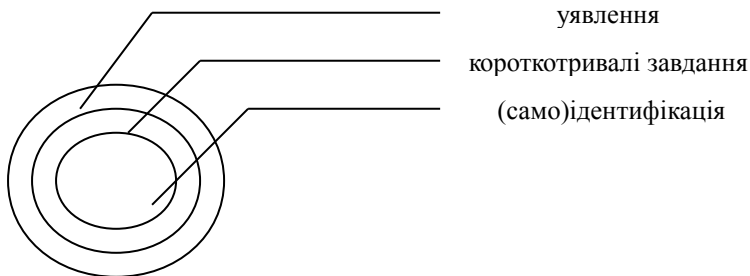
супроводження промоційної політики держави. Як наголошує О. Шевченко: «В сфері зовнішньої політики одним з важливих напрямів забезпечення національних інтересів є діяльність з роз'яснення міжнародній громадськості та урядам зарубіжних країн мети та основних завдань державної політики країни, її позиції щодо значимих подій міжнародного життя» [25].

Виходячи із наведеного вище аналізу відмінностей між ІОК та [історичним] образом країни і брендом країни, останні зобразимо радіальними діаграмами таким чином:

Радіальна діаграма ядра [історичного] образу країни

Як бачимо, в основі [історичного] образу країни лежать історичні стереотипи, наявні у суспільній свідомості. Значний вплив на утворення [історичного] образу країни мають культурно-наукові здобутки її представників, які створюють цивілізаційний доробок нації. Перші дві складові ядра [історичного] образу країни утворюють у свідомості її громадян та реципієнтів з-за кордону стійкі асоціації, пов'язані з даною країною (слід зазначити, що асоціації перших практично завжди відрізняються від асоціацій других).

Радіальна діаграма ядра бренду країни

Центром ядра бренду країни є самоідентифікація (для внутрішнього бренду) та ідентифікація (для зовнішнього бренду) нації. Це пов'язано з тим, що, як уже зазначалося вище, бренд країни, так само, як і ІОК, створюється цілеспрямовано, отже, історичні стереотипи та упередження (якщо тільки окремі з них спеціально не були представлені) не мають суттєвого впливу на формування бренду чи ІО країни.

На основі короткотривалих завдань, що їх покликаний вирішити бренд країни, виникають раціональні та емоційні уявлення (зазвичай різні для внутрішнього та зовнішнього брендів) про її положення на міжнародній арені, її сприйняття та ставлення до неї як у власних громадян, так і в іноземців.

Для того щоб краще відобразити основні відмінності між поняттями «інтегрований образ», «бренд» та «[історичний] образ країни», вважаємо за доцільне зобразити їх пірамідально.

Конфігуратор ІОК

Піраміда ІОК утворюється на базі насамперед політичної культури і спирається на культуру суспільства в цілому. На нашу думку, **культуру** можна визначити як сукупність досягнень суспільства у виробничому, соціальному та інтелектуальному відношеннях, які є базисом для життєдіяльності спільноти (виживання, сталого розвитку та експансії).

У цілому культурою визначаються механізми і способи самореалізації нації та досягнення нею певних цілей, а також те,

яких цілей слід прагнути (шляхом визначення суспільних цінностей). На цих підставах суспільством створюються артефакти — речі та предмети, які є продуктами цілеспрямованої людської діяльності.

Політична культура є необхідним базисом для самовизначення націй та держав, а також для визначення ними своєї цивілізаційної місії. Саме на основі політичної культури нація визначає потрібну у певний період політику (як внутрішню, так і зовнішню), яка, своєю чергою, впливає на позиціонування ІОК.

Слід зазначити, що у цілому культура визначає емоційні, розумові та духовні потреби нації, які, в наведеній послідовності, прагне забезпечити кожне суспільство, але тільки після задоволення своїх фізичних потреб. Забезпечивши фізичні, емоційні та розумові потреби, переважна більшість націй прагне задовольнити й духовні потреби, діючи (на їхню думку) не тільки на користь власного добробуту, а й спільного добробуту людства.

Отже, при задоволенні фізичних потреб нації ІОК виступає чинником, що обмежує ризик, своєрідним гарантом безпеки. В середині країни він є джерелом фізичної безпеки для людей (у тому числі через надання можливостей населенню країни забезпечити себе матеріально, уникати війн тощо), а на міжнародній арені — основу для конкурентоспроможності та експансії цієї країни.

Емоційні потреби нації забезпечуються через самоідентифікацію та ідентифікацію інших суспільств. На цьому етапі визначається **ідентичність ІОК** — унікальний набір ознак, за якими даний ІОК однозначно і точно впізнається реципієнтами як всередині країни, так і за її межами. Фактично ідентичність інтегрованого образу країни є ідентичністю її народу, усвідомлення якої, своєю чергою, генерує національну ідею. Як зазначає В. Шкляр, «процес ідентифікації <...> суспільства пов'язаний з наявністю державної національної ідеї <...>» [26].

На нашу думку, найбільш виразним і точним є визначення національної ідеї, зроблене Л. Губерським. Він вважає, що це — «синтез духовного буття і духовної творчості народу, сконцентрована національна свідомість, вираз уявлень нації про спосіб і головний напрям власного самоствердження, про те, як і заради чого вона існує, яке її місце серед інших народів, в чому її специфіка і цінність для людської цивілізації» [цит. за 10].

Німецький психолог Е. Фромм вважає, що потреба відчувати свою ідентичність впливає із самих умов людського існування, це — джерело найбільш сильних прагнень, оскільки людина не може залишатися психічно здоровою, не маючи відчуття власного «я», і ця потреба інколи навіть сильніша, ніж потреба у фізичному виживанні [23].

Відчуття ідентичності у певної нації виникає лише після контакту з іншими націями, відмінними від неї. Коли окремих народ приходять до усвідомлення себе як цілісності, у нього з'являється відчуття власної вартості, на основі якого суспільство може визначати своє місце серед інших спільнот та встановлювати з ними зв'язки. Водночас, гіпертрофоване відчуття власної національної вартості досить часто призводить до етноцентризму, національного нарцисизму і навіть до супрематизму (уявлень про расову перевагу одних людей над іншими). Отже, потреба національного самовизначення зумовлює характер міжнаціональних відносин і, у той же час, повинна регулюватися нормами міжнародного права.

Розумові потреби нації проявляються у потребі самореалізації її членів. Для задоволення цієї потреби держава повинна забезпечити, принаймні де-юре, рівні стартові можливості для всіх громадян. Надання можливості самореалізації — необхідна умова для створення цивілізаційного доробку нації, який, своєю чергою, стає основою для впливу та домінування над іншими спільнотами і визначає стрижневі підстави функціонування суспільства. Розумові потреби суспільства тісно пов'язані з виникненням та задоволенням його духовних потреб. На основі цивілізаційного доробку нації, який з плином часу стає частиною її політичної культури, історії та філософії, суспільство визначає свої духовні цінності, цілі, а також виробляє своє власне бачення (образ) майбутнього.

Духовні цінності набувають певного значення у той чи інший історичний період, тому внутрішньому ІОК притаманна **трендовість** (тенденційна спрямованість) — актуалізація певних цінностей у визначений час як наслідок інтелектуального та духовного розвитку нації. Трендовість впливає на зовнішній ІОК і виступає інструментом усталення та дотримання певних стандартів, які, своєю чергою, стають засобами політичного, культурного та іншого роду впливу нації на міжнародній арені.

Цінності визначають **індивідуальність (особистість) ІОК** — метафоричне уявлення про ІОК як про людину — суспільну істоту, наділену певними рисами, що викликають емоційне ставлення до нього. Таке ставлення до інтегрованого образу проєкціюється і на ставлення до народу цієї країни і навпаки. Наприклад, якщо італійців вважають емоційними, а німців — педантичними (зазначимо, що особистісні характеристики історично приписуються національним характерам), то при створенні ІОК слід визначити, чи позитивно впливатимуть ці національні риси на його індивідуальність.

На даному етапі ІОК виступає як свого роду суспільна «релігія». Це пов'язано з тим, що стандарти та норми, визначені суспільними цінностями, стають своєрідними фетишами. Вони значно впливають на поведінку окремих людей, спільнот та народів і навіть здатні керувати нею. Фактично вони стають поведінковими прототипами.

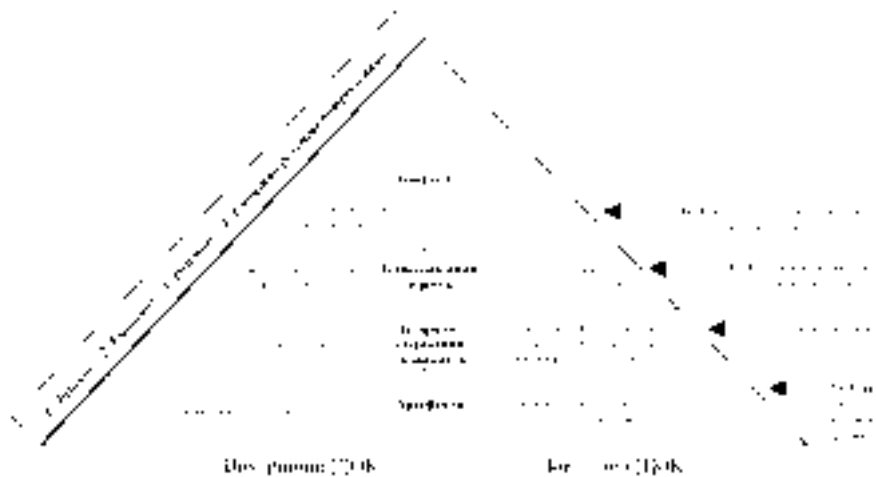
Духовні цінності визначають цілі та завдання, що їх ставить перед собою нація. Вони покликані змінити на краще як ситуацію всередині країни, так і у світі в цілому. Крім того, ці цілі стають своєрідними суспільними надзавданнями, здатними об'єднати націю довкола єдиної мети.

Якщо внутрішньому ІОК притаманна перманентна консолідація всередині спільноти з метою зміцнення єдності нації, то ІОК, трансльованому назовні, притаманна перманентна експансія, яка є засобом для подолання іонаціональних стандартів і, водночас, створює умови для просування (насадження) власних цінностей іншим як зразків до наслідування (інкультурація). На даному етапі ІОК вирішує короткотривалі завдання і є політикою певного суспільства у визначений період.

Актуалізація окремих духовних цінностей та цілей визначає образ майбутнього для кожної нації, який, своєю чергою, починає впливати на них. Образ майбутнього є своєрідною «іконою» для кожної нації, оскільки становить її цивілізаційну місію. На цьому рівні суспільство починає діяти (на думку самої спільноти) для добра всього світу шляхом вирішення стратегічно важливих довготривалих завдань. Якщо та чи інша країна досягає успіху на даному етапі, то вона стає одним із світових лідерів і починає змінювати міжнародну політику відповідно до своїх уявлень та норм.

Отже, з вищесказаного можна зробити висновок, що тільки на основі внутрішнього ІОК стає можливим створення зовнішнього ІОК. Ці дві складові є взаємозалежними і значно впливають одна на одну.

Позиціонування ІОК як процес представлення позиції (місця) країни в світі, її ідентичності та цивілізаційної місії формує у свідомості реципієнтів уявлення про унікальні характеристики, основні риси, відмінності та переваги даної країни, а також впливає на характер сприйняття цієї країни такими реципієнтами. Крім того, позиціонування визначає спрямованість усіх видів маркетингової активності. Тому, відповідно до завдань позиціонування, визначаються канали, якими відбуватиметься поширення інформації про певну країну.

Конфігуратор [історичного] образу країни

Піраміда [І]ОК, так само як і піраміда ІОК, утворюється на базі історико-культури суспільства і так само має внутрішню та зовнішню складові. Крім того, складова забезпечення фізичних потреб, що їх прагне задовольнити кожна нація, становить основу утворення всіх трьох пірамід ([історичного] образу країни, інтегрованого образу країни та бренду країни) і є для них однаковою умовою.

Емоційні потреби нації забезпечуються [І]ОК, так само як і ІОК, через самоідентифікацію та ідентифікацію інших суспільств. Однак підставою для такої ідентифікації є історичні

стереотипи, а тому, в результаті цього, сприйняття окремими народами як власного суспільства, так і інших суспільств досить часто буває викривленим і навіть цілковито спотвореним. На даному щаблі формується ідентичність [I]ОК.

Цивілізаційний доробок нації виникає внаслідок задоволення нею своїх розумових потреб. Для [I]ОК важливим є не забезпечення рівних стартових можливостей і можливостей самореалізації для своїх громадян (це залежить від форми державного устрою, норм суспільної ієрархії тощо), а значення їхніх здобутків (які не завжди вважаються корисними) для власної країни і для впливу на інші держави.

Отже, визначаючи важливість цивілізаційного доробку, на даному етапі [I]ОК стає основним вектором суспільного розвитку.

Однією з головних відмінностей піраміди [I]ОК від піраміди ІОК є відмінність у задоволенні духовних потреб нації. Така позиція в ієрархії національних потреб трансформується у задоволення емоційно-розумових прагнень. Це пов'язано передусім із тим, що [I]ОК не створюється цілеспрямовано, а утворюється стихійно.

Отже, суспільство не формує бачення свого майбутнього, що унеможлиблює задоволення духовних потреб нації. Тому громадяни певної країни сприймають свою державу під впливом асоціацій, пов'язаних із нею.

Те саме стосується й іноземців. І хоча [I]ОК цілеспрямовано не виробляє асоціацій для трансляції назовні, вважаємо за доцільне помістити на емоційно-розумовому щаблі для зовнішнього [історичного] образу країни асоціації іноземців — бо в кожному разі інші суспільства мають власну думку про конкретну країну (або взагалі нічого про неї не знають, що свідчить про ступінь сили її [I]ОК, а також про ступінь інтересу згаданих суспільств до подій у даному регіоні).

Потрібно також зазначити, що ці асоціації, наявні у політичній культурі націй, є більше емоційними утвореннями, ніж розумовими, а тому легко проходять крізь фільтр свідомості довіри/недовіри реципієнтів, діючи переважно на підсвідоме. Ця здатність робить їх стійкими до трансформацій або ліквідації, що слід враховувати при створенні ІОК. У такій ситуації [I]ОК фактично стає згорнутим повідомленням про державу.

Конфігуратор бренду країни

Перші два шаблі піраміди бренду країни збігаються з тими, що лежать в основі піраміди ІОК, тому розпочнемо одразу із третьої позиції – розумово-емоційних потреб нації. Як видно із даної схеми, розумові потреби нації підміняють духовні, а розумово-емоційні – власне розумові. Такий стан речей пов'язаний із тим, що бренд країни не покликаний вирішувати довготривалі завдання (адже він не визначає цивілізаційної місії нації). Натомість він обмежується короткотривалими цілями, обґрунтування необхідності яких для власних громадян є для нього першочерговим політичним завданням. Оскільки цей процес відбувається на рівні свідомості і підкріплюється емоціями, то на третій позиції піраміди бренду країни розташовано розумово-емоційні потреби.

На розумовому рівні у націй виникають уявлення про те, яке місце вони посідатимуть у світі після вирішення поставлених короткотривалих завдань. На цій основі відбувається переоцінка суспільно-політичних цінностей нації, і тим самим нею створюються нові можливості для самореалізації кожного індивіда. Така переоцінка цінностей, своєю чергою, впливає на позиції держави на міжнародній арені. Тому бренд країни стає чинником, котрий додатково посилює національне відчуття безпеки.

Слід зазначити, що бренд країни є також згорнутим повідомленням про дану державу, однак, на відміну від [І]ОК, у БК та ІОК є кінцева мета, з якою вони створюються.

Водночас, з проведеного вище аналізу випливає, що внутрішні та зовнішні складові ІОК, [І]ОК та БК є взаємозалежними.

Створення інтегрованого образу країни, як складової політичної культури, має життєво важливе значення для стратегічного розвитку і національної безпеки країни, оскільки ІОК відіграє роль своєрідної ДНК у політичній культурі, яка у своїй системній якості є матрицею, тобто сукупністю укорінених базових цінностей і норм, що забезпечують політичну єдність суспільства, сталість існування нації у часі і просторі.

Політичній культурі України притаманне двовекторне бачення шляхів цивілізаційного розвитку держави — оксидентальний та орієнтальний. Події минулого заклали дихотомію сходу та заходу в українському суспільстві, яка з плином часу дедалі більше посилює національну дезінтеграцію. Про це свідчать, зокрема, результати президентських та парламентських виборів, відповідно — у листопаді 2004 — січні 2005 рр. та вересні 2007 р.

Сучасні суспільство та політична еліта України виявилися неспроможними подолати антагоністичний розкол та генерувати інтегративну модель існування української політичної нації. Причину такого стану речей В. Головченко справедливо вбачає в тому, що «<...> політична еліта України, яка виросла в умовах союзної держави, не сформувалася як справжня еліта, а тому виявилася неспроможною вирішувати загальнодержавні завдання» [4]. Пропоновані представниками усіх політичних таборів концепції державного розвитку, як це не прикро, не тільки прирікають Україну на перманентний внутрішній конфлікт, обумовлюють обмеження її відносин з одним із зовнішньополітичних партнерів — РФ або ЄС, а й послаблюють позиції останніх у конкуренції з іншими глобальними гравцями.

Історична спадщина, яка заклала детермінацію цивілізаційних рубежів України у 1026 р., коли вперше відбувся поділ земель по Дніпру, водночас дає нам ключ до опрацювання якісно нових підходів до формулювання відповідей на три стрижневі питання — самоідентифікації, цивілізаційної місії та місця української держави у світі. Йдеться, насамперед, про епоху Київської Русі, християнізація якої завершила формування

єдиного європейського цивілізаційного простору. Як відзначив Папа Римський Іоанн Павло II [див. 13], з того часу Європа на повні груди почала дихати обома християнськими легенями — східною та західною.

Наші пращури усвідомлювали себе та поводитись як автентичні європейці, для яких Європа становила єдине ціле. Можна з упевненістю стверджувати, що у цьому контексті великий князь київський Ярослав Мудрий став першим реальним інтегратором Європи. Його зовнішня політика, що, зокрема, спиралася на систему міждинастичних шлюбів, сприяла зміцненню зв'язків Київської Русі з багатьма іншими країнами Західної Європи та перетворенню Києворуської держави на одного з найвпливовіших гравців на європейській політичній арені.

Об'єктивно руйнація цієї єдиної Європи була спричинена рядом деструктивних факторів, серед яких найбільш негативні наслідки в контексті майбутньої європейської історії мали захоплення хрестоносцями Константинополя, татаро-монгольське нашествя та крах Візантійської імперії. Результатом цих подій стало, з одного боку, значне просунення на північ та схід цивілізаційних кордонів Європи, а з іншого — утворення в її центрі (на теренах сучасної України) зони занепаду та спустошення. Це зумовило жорсткий поділ Європи на Схід та Захід, що пройшов саме українською територією, яка фактично стала окраїною як для оксидентальної, так і для орієнтальної цивілізацій.

Подолання цього поділу потребує переосмислення історичного минулого та досвіду нашої країни, питань самоідентифікації, цивілізаційної місії та місця українців і України в світі, які лежать в основі ІОК.

Однак, перш ніж братися за розробку концепції інтегрованого образу України, необхідно дослідити, як змінювалася її міжнародна репутація за роки незалежності, який вплив матимуть ці зміни на створення конфігуратору ІОК, а також проаналізувати те, яким є її [історичний] образ сьогодні.

Невтримний порив до волі, романтика боротьби українського народу за незалежність у часи горбачовської «перебудови» викликали у світової спільноти почуття симпатії і солідарності з Україною. Світова преса й громадськість на початку 90-х років минулого століття високо оцінювали перспективи перетворень у державі.

Значної частки поваги надавав Україні й третій за розміром у світі ядерний арсенал, успадкований після розпаду СРСР, а також її промислова й науково-технічна потуга, що становила 1/5 потенціалу колишнього СРСР.

Проте катастрофічний обвал в економічній та фінансовій сферах в умовах системної кризи початку останнього десятиліття минулого століття, спричинений відсутністю у тодішньої політичної еліти країни концепції трансформації суспільства, політичні й економічні скандали поступово роз'їдали позитивну загалом репутацію нашої країни в очах світової громадськості.

Це призвело до того, що на кінець минулого століття основними стереотипами, що закріпилися у світовій громадській думці стосовно України та значно впливають на її репутацію сьогодні, були: аварія на Чорнобильській АЕС, політика «подвійних стандартів» і політична нестабільність в країні у цілому, непослідовність у реалізації зовнішньополітичного курсу держави та невиконання нею своїх міжнародних зобов'язань, непрацююча (а також тіньова) економіка та недостатні темпи економічних реформ, несприятливий інвестиційний клімат, корупція державних службовців, недотримання прав людини, низький рівень якості життя, високий рівень захворюваності на інфекційні хвороби, а також рівень безробіття, нелегальної міграції та злочинності, контрабанда, конфлікти з Росією щодо газового питання та з приводу Чорноморського флоту, обмеження незалежної діяльності ЗМІ тощо [докладніше див. 12].

Звісно, цей розподіл відображає лише основні напрями потоків негативної інформації про Україну в зарубіжних ЗМІ. Однак і цього достатньо, аби з упевненістю сказати, що країна дедалі послідовніше починала сприйматися у світі як суб'єкт міжнародної політики, з яким ненадійно вести справи. Негатив щодо України мав усе більш занижений характер: її сприймали як пасивну загрозу, що зростатиме за відсутності активних дій для її усунення, оскільки українці й самі ставилися до ситуації, що склалася у державному житті, не як до соціально-економічної катастрофи, а як до звичного середовища існування.

Зауважимо, що вищезазнані інформаційні стереотипи і досі майже повністю «перекривають» повідомлення у світових ЗМІ (навіть коли вони і з'являються) про позитивні досягнення України у космічній, літако- та суднобудівній галузях, культурі, мистецтві тощо. Досягнення у сфері озброєнь чи транспорт-

ній (наприклад, трубопроводи) галузі сприймаються також скоріше негативно. Чи не єдиною яскравою позитивно забарвленою темою, яка постійно висвітлюється у світових ЗМІ, є спорт.

З іншого боку, ані держава, ані суспільство не надавали потрібної уваги питанню підтримки позитивного сприйняття та ставлення до українців та України в світі.

Тільки напередодні десятої річниці незалежності держави з ініціативи ряду відомих політичних діячів та недержавних організацій було створено громадську організацію «Місія “Україна — відома”», метою якої є поширення інформації про країну в світі та формування її позитивного іміджу, а першу урядову програму з даного питання [7] було затверджено значно пізніше — 15 жовтня 2003 р.

Однак діяльність «Місії “Україна — відома”» і досі базується на деклараціях про наміри, а не наукових системних підходах до вирішення поставленої мети.

Водночас Державна програма забезпечення позитивного міжнародного іміджу України на 2003—2006 роки виявилася повністю неадекватною поставленому завданню через те, що була хибною у теоретичному плані. З точки зору методології, формування позитивного іміджу країни є неможливим, оскільки імідж, як уже зазначалося вище, не є самодостатньою категорією, а виступає як характеристика інтегрованого образу або бренду країни у дискретній точці часу та простору.

Що ж до практичної реалізації заявлених у названій програмі заходів, то вони були фрагментарними та малоефективними і, крім того, супроводжувалися скандалами, пов'язаними з некомпетентністю її виконавців і судовими процесами МЗС України проти них.

Різкий сплеск інтересу і певний перелом у ставленні до України відбувся у період президентських виборів 2004 р. Після подій листопада 2004 — січня 2005 рр. багато іноземців зауважили існування України. На це, зокрема, звертає увагу німецький журналіст Й. Тренкнер: «Німці нарешті відкрили Україну. <...> Раніше деякі німці, напевно, не бачили особливої різниці між Україною і Уругваєм. <...> Донедавна у Німеччині у ЗМІ практично не говорилося про цю велику країну, що лежить між ЄС та Росією» [29].

Водночас певною мірою змінилися на краще репутація України та ставлення до неї у світі. Так, у Польщі, де сприй-

няття України та українців сформувалося значною мірою під впливом спільного історичного минулого і було переважно негативним (ще у 2003 році українці були на 24-й позиції з 28-ми можливих [27]), події листопада 2004 – січня 2005 рр. зумовили значне зростання позитивного ставлення поляків до українців, завдяки чому у рейтингу симпатії українці піднялися на 19 місце серед 32 позицій [27].

Однак після періоду ейфорії у світової громадськості настало розчарування. Пасивність керівництва держави щодо можливості використання цього піднесення для закріплення позитивних асоціацій із Україною та встановлення нових позитивних стереотипів, пов'язаних з українськими реаліями, призвело до того, що на шпальтах світових ЗМІ, зокрема польських, спочатку почали з'являтися закиди щодо невиконання українською владою своїх передвиборчих обіцянок, а згодом тема України стала замовчуватися.

Сьогодні у питанні ставлення до нашої країни в світі ситуація повертається «на круги своя», і Україні так само, як і раніше, важко привернути до себе приязну увагу міжнародної спільноти.

Загалом можна погодитися із справедливим висновком А. Бондаря: «Ми перестали бути для Заходу істотами з іншої планети. Але українців і досі оцінюють, виходячи із наявних стереотипів» [2].

Наступним кроком на шляху до створення позитивного сприйняття та ставлення до українців та України в світі стало створення проекту концепції Державної програми формування позитивного міжнародного іміджу України на 2007–2010 роки [14], перший варіант якого було опрацьовано МЗС України ще у 2006 р., а у 2007 р. розробку та реалізацію самої програми урядовим розпорядженням [16] було покладено на непрофільну організацію – МОН України, яке виявилось неспроможним виконати доручення щодо опрацювання згаданої програми.

Принагідно зазначимо, що у затвердженій урядом Концепції Державної програми формування позитивного міжнародного іміджу України на 2007–2010 роки [9] було передбачено її фінансування із бюджетів МОН України, інших, відповідальних за її виконання органів виконавчої влади, а також за рахунок коштів місцевих бюджетів.

У липні 2007 року до кола недержавних структур, що займаються питаннями покращання сприйняття України в світі,

долучився й міжнародний благодійний фонд «Open Ukraine», заснований з ініціативи А. Яценюка для зміцнення авторитету України у світі та розвитку публічної дипломатії [22].

На початку 2008 року виконання зазначеної вище програми знову доручили Міністерству закордонних справ. Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 778-р від 28 травня 2008 р. [18] до вищевказаного рішення уряду України від 6 червня 2007 р. [17] було внесено відповідні зміни, а саме: зазначено, що Державна програма є цільовою, та встановлено новий термін її дії — 2008–2011 рр., однак за своєю суттю документ залишився ідентичним попередньому.

З огляду на обмежений обсяг статті ґрунтовний аналіз зазначеного вище проекту концепції є неможливим, однак слід зауважити, що хоча сам він суттєво відрізняється у кращий бік від попередньої програми, яка здійснювалася у 2003–2006 рр., головні його недоліки, на нашу думку, полягають у тому, що в ньому, по-перше, неадекватно визначено саму мету програми: «Державна програма має на меті організацію проведення органами державної влади <...> скоординованої, планомірної та професійної комунікаційної кампанії, спрямованої на підвищення міжнародного авторитету України у політичній, економічній та культурній сферах.

Вона повинна забезпечити створення міжнародної інформаційної атмосфери, сприятливої для політичного та соціально-економічного розвитку України, і, зокрема, сприйняття нашої держави світовим співтовариством як надійного, передбачуваного партнера, що є прихильним до справи зміцнення демократичних засад суспільного життя та подальшої лібералізації економіки, має розвинуту індустріальну базу, висококваліфіковані трудові ресурси, значний інноваційний, науково-технічний, промисловий, сільськогосподарський та туристичний потенціал, а також багаті культуру та історію» [14].

На нашу думку, головною метою програми має бути створення специфічними засобами інформаційного впливу необхідних міжнародних умов здійснення Україною її історичної місії за рахунок формування, насамперед, **приятного ставлення** до нашої країни ключових світових гравців.

На зламі 2004–2005 років Україна показала, що може бути країною, яку позитивно сприймають на міжнародній арені, однак це сприйняття, на жаль, не конвертувалося і, за великим

рахунком, не конвертується зараз у позитивне ставлення до України та українців у світі, у допомогу інших країн у реалізації стратегічних цілей нашої держави.

По-друге, у проекті концепції відсутнє принципово важливе розуміння необхідності створення саме інтегрованого образу країни як системоутворювального стрижня всієї структури програми — як її науково-теоретичної, так і практично-прикладної частин.

По-третє, запропонована в проекті концепції система організації розробки та здійснення програми («Оптимальним для нашої держави, з точки зору фінансово-ресурсного та кадрового забезпечення, варіантом є формування програми шляхом чіткого визначення обмеженої кількості пріоритетів діяльності з точки зору як змістовного наповнення, так і об'єктів впливу (цільових аудиторій)» [14]), так само, як і термін її дії (4 роки) та обсяги фінансування (проектом передбачено по 20 млн гривень на рік з подальшим десятивідсотковим зростанням кожного наступного року) не відповідають заявленій авторами концепції меті самої програми, згаданій вище.

Якщо обмежити (умовно) коло країн, від яких залежить досягнення проголошеної вищим керівництвом країни головної стратегічної мети — вступу України в Європейський Союз, то у такому разі на здійснення інформаційних заходів у кожній з його 27 держав-членів припаде лише 150 000 (!) доларів на рік. З огляду на вартість ефірного часу та площі у провідних європейських мас-медіа ця сума є просто мізерною.

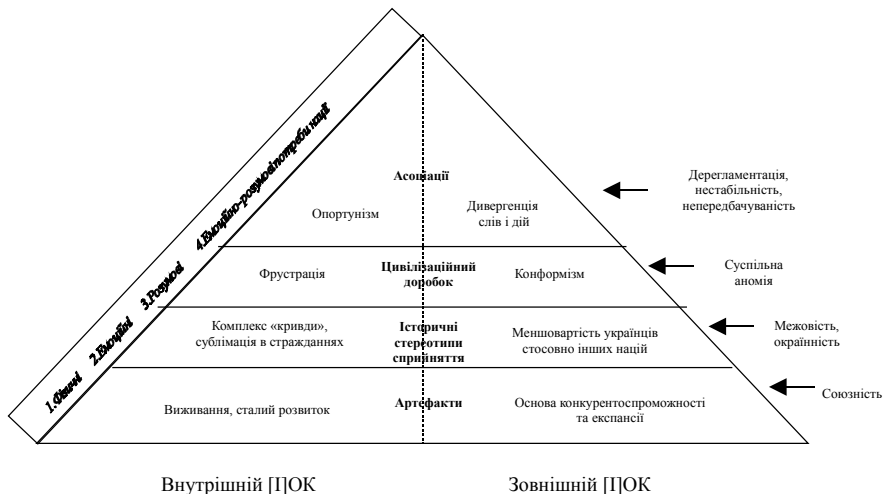
Доопрацьованому і затвердженому 31 липня 2007 р. постановою уряду України проекту згаданої Концепції притаманні ті самі недоліки у принципових питаннях [14].

У реальності така постановка проблеми зводить велику й надзвичайно необхідну для України справу в кращому разі до рівня прагматичного інформаційного забезпечення і супроводження окремих зовнішньополітичних заходів, що аж ніяк не гарантують досягнення на практиці формування стійкого позитивного іміджу України в світі.

Отже суть обговорюваної проблеми — у науковій (а не прагматично-прикладній) постановці й послідовному розв'язанні цього глобального політичного завдання, що значною мірою зумовлює успіх або неуспіх найближчих десятиліть української історії.

З усього вищесказаного можна зробити висновок, що міжнародна репутація, яку отримала Україна з моменту здобуття незалежності, змінилася з позитивно-нейтральної до нейтральної та цілком негативної. А це означає, що питання *створення інтегрованого образу України тепер має піднятися до рівня проблем національної безпеки держави.*

З метою вироблення концепції інтегрованого образу України доцільно проаналізувати, яким є її [І]О сьогодні.

Конфігуратор [історичного] образу України

Основною характеристикою, що спроможна забезпечити українцям відчуття безпеки, стати основою для їхнього виживання, сталого розвитку, конкурентоспроможності та експансії, була, є і залишається союзність. Історично склалося, що українська нація перманентно (навіть у короткотривалі періоди відновлення державності) змушена була шукати для себе зовнішнього партнера, союзника, який би допоміг їй вижити та утвердитися на міжнародній арені. Потреба в інклюзивності й донині обумовлює зовнішню політику України. Сьогодні вона, так само, як і у попередні століття, представлена двома векторами цивілізаційного розвитку: оксидентальним та орієнтальним.

Геополітична необхідність здійснювати вибір на користь одного з цих векторів на емоційному рівні перенеслася у соціопсихічну площину, що зумовило виникнення в українській нації

відчуттів т. зв. «межовості» [докладніше див. 11] та «окраїнності». Це означає, що українське суспільство усвідомлює своє місце не тільки як таке, що знаходиться на межі двох цивілізацій, але й як таке, що є країною для кожної з них.

Відчуття «межовості» та «окраїнності» значно впливають на самоідентифікацію українців і на встановлення ними зв'язків з іншими націями, стосовно яких вони, внаслідок цього, почувуються меншовартими (оскільки їхня потреба у цивілізаційній інклюзивності не задовольняється), що, разом з іншими об'єктивними чинниками (такими, як, наприклад, відсутність власної держави впродовж тривалого часу), зумовило виникнення у вітчизняній політичній культурі комплексу «кривди», образи. Він, як зазначає А. Бичко, може проявитися або в орієнтації на реактивну агресію щодо дійсних чи уявних причин меншовартості, що, своєю чергою, може породити міжнаціональні конфлікти, або в напрямку сублімації в стражданнях, або в соціально-утопічному мрійництві щодо загальнолюдського царства, свободи морально-етичного змісту [докладніше див. 11].

На кожному з етапів розвитку вітчизняної політичної культури комплекс «кривди» проявлявся по-різному. Нині в українському суспільстві переважно відбувається сублімування цієї кривди у страждання, що підсилюється **суспільною аномією** — кризою ідентичності спільноти, пов'язаною з відсутністю орієнтації у соціальному просторі внаслідок десемантизації певної системи цінностей.

Як аргументовано відзначають А. Чічановський та В. Шкляр, «процес державотворення в Україні багато в чому залежить від становлення нових пріоритетів у шкалі соціально-політичних і економічних цінностей» [24]. Разом із крахом СРСР було зруйновано і стару ціннісну систему, а нову сучасне українське суспільство ще не виробило остаточно. Бажання відмежуватися від усього, що нагадувало про радянську епоху, було серед представників вітчизняної політичної культури, особливо у перші роки незалежності, настільки сильним, що нищилися не тільки пережитки соціалістичної доби, але й її здобутки, зокрема йдеться і про цивілізаційний доробок нації. Водночас в суспільстві виникає криза ідентичності та втрачаються можливості контролювання і створення нової ідентичності, підкреслює О. Гриценко. У таких умовах формується «травматична іден-

тичність», досить типова для перехідних суспільств, специфічною особливістю якої є дифузність і фрагментарність [5].

Своєю чергою, відсутність нового механізму, спроможного реально забезпечити самореалізацію особистості і таким чином дати можливість українцям задовольнити свої розумові потреби, разом із прагненням населення, що балансує на межі виживання, елементарно реалізувати свої матеріальні потреби призводить до **суспільної фрустрації** — психологічного стану напруження, тривоги та відчуття безвиході у соціумі, який виникає внаслідок краху надій, усвідомленні неможливості здійснення поставленої мети. Всі названі вище фактори зумовлюють конформізм в українському суспільстві.

Такий стан справ сприяє утворенню та укріпленню як у національній політичній культурі, так і у політичній культурі інших країн стійких негативних асоціацій, пов'язаних з Україною. У першому випадку це — опортунізм, а у другому йдеться про дивергенцію слів та дій. Тому згорнутим повідомленням про Україну, яке транслюється зарубіжними мас-медіа, є «дерегламентация — нестабільність — непередбачуваність», причому першу складову цієї тріади слід трактувати в політичному значенні, але не як відмову від правил, а як наявність законів, які є різними для різних соціальних прошарків.

Ще однією проблемою історичної спадщини сучасної української нації є гіпертрофований «культ мертвих» («культ минулого»). З одного боку, культ мертвих відіграє надзвичайно важливу функцію в суспільстві. Як справедливо зауважив американський соціолог У. Уорнер: «Збереження культу мертвих членами суспільства підтримує безперервне життя тих, хто живе. Упевненість живих у тому, що життя триває вічно, залежить від того, наскільки їм вдасться зберегти живими мертвих. Варто лише мертвим вмерти реально, тобто у вірі тих, хто проводить їх в останню путь, як відразу ж виявляється, що й вони мають померти» [21].

З іншого боку, відзначає С. Удовик, культ мертвих виконує ще одну функцію — він інтегрує суспільство в єдине сакральне ціле. Церемонії пам'яті жертв репресій, війн, Голодомору утворюють сакральну символічну систему, яка виконує роль інтеграції усього суспільства в єдине ціле, з усіма його символами, що конфліктують, ворогуючими партіями та організаціями [20].

Теза С. Удовика безумовно правильна, але в Україні цей постулат не спрацьовує через: (а) відсутність суспільного консенсусу щодо історичного минулого нашої країни та (б) відсутність культу майбутнього як противаги культу мертвих (культу минулого). Отже, суспільству потрібна така картина історичного минулого, яка б, з одного боку була істиною всеохопною, об'єктивною, а з іншого — прийнятною для нації в цілому. У реаліях сьогодення в Україні культ мертвих не може стати платформою національного примирення та єдності. Що ж до культу майбутнього, то у цьому питанні Україна пасе задніх порівняно із своїми найближчими сусідами — РФ та Польщею. Якщо в цих країнах інтенсивно на державному рівні опрацьовується концепція їхнього розвитку принаймні до 2020 р. (у цьому контексті варто привернути увагу, зокрема, до конференції «Стратегія розвитку Польщі на порозі XXI століття, що відбулася у квітні 2001 року під патронатом Президента РП А. Квасневського [28], виступу Президента Росії В. Путіна напередодні завершення другого терміну перебування на посаді Глави РФ «Про стратегію розвитку Росії до 2020 року» [15]), то в нашій державі згадане питання після останніх президентських виборів не стало навіть предметом елементарного обговорення, натомість суперечлива історія минулого досить часто стає домінантою як внутрішньополітичних дебатів, так і міжнародних взаємин. З іншого боку, реальні людські трагедії — катастрофічне зменшення загальної кількості населення країни, у т. ч. через підвищену смертність від СНІДу, серцевих та легеневих хвороб, алкоголізацію та наркотизацію (особливо молоді), вимирання українських сіл, кількість яких за роки незалежності зменшилася на 300, руйнування сімей українських громадян, які мільйонами виїждять на заробітки за кордон тощо, залишаються на маргінесі політичного життя.

Отже, на нашу думку, Україні заради національної злагоди та успішного розвитку потрібен виважений баланс культу Минулого і культу Майбутнього.

З вищесказаного можна зробити висновок, що [П]О України несприятливо впливає як на зовнішню, так і на внутрішню політику держави, оскільки кожна з його негативних складових доповнює, підсилює та живить інші.

Також стає очевидним, що у найближчому майбутньому подолання розколу та досягнення консолідації українського сус-

пільства, самоусвідомлення нації, здійснення нею своєї цивілізаційної місії, так само як і її виживання, сталий розвиток та експансія у світі цілком залежать і єдино можливі тільки за умови створення інтегрованого образу України.

Конфігуратор інтегрованого образу України

Як уже зазначалося, основною характеристикою, що спроможна задовольнити фізичні потреби української нації, була, є і залишається союзність. Однак, слід зазначити, що у цьому разі союзність має набути цілком іншого значення: не інклюзивного, а інкорпоративного. Тобто Україна не повинна прагнути увійти в союз з РФ чи ЄС, а залучати держави до нового міжнародного об'єднання довкола Серця Європи.

Тому, квінтесенцією ідентичності ІОК є **соборність** у загальному розумінні цього слова — об'єднання людей на основі толерантності, свободи, віротерпимості й культури (як політичної, так і моральної, правової, релігійної, міжнародних відносин тощо). Концепція Серця Європи передбачає і зміну самоідентифікації українців, які повинні усвідомлювати себе органічними та автентичними європейцями, рівними з іншими націями.

Головною рисою, яка завжди була притаманна вітчизняній політичній культурі, є **колегіальність** — принцип організації й управління суспільним життям на основі всенародного волевиявлення. Ця традиція була започаткована ще у дохристиянський період (як зазначається у Велесовій книзі, русичі «Віче мали:

що віче вирішить, то так і є; /а що не рішено — не повинно бути» [3]) і закріплена у 5 ст. Конституції України («Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ» [8]).

Колегіальність ґрунтується на визнанні рівноправності всіх членів суспільства і, передусім, права на позитивну самореалізацію, що є джерелом креативної діяльності як окремої особистості, так і об'єднань громадян. **Креативна діяльність** — це творення, творчий процес, який відзначається пошуком, ініціативою, народженням нових ідей і, як результат, формує якісно нову реальність.

Якісно нова реальність, що виникає на основі креативної діяльності, становить **синергетичний ефект** — зростання результативної (в даному разі творчої) діяльності внаслідок інтеграції, злиття окремих частин в єдину систему завдяки феномену емерджентності.

Слід зазначити, що синергетичний ефект досягається також за допомогою **ансамблювання** — усвідомленої цілеспрямованої рівноправної взаємодії членів спільноти задля досягнення певних цілей, які відображають базові цінності та інтереси суспільства. Ансамблювання є головною характеристикою індивідуальності ІО України. Важливо відзначити, що схильність до ансамблювання в українському суспільстві склалася історично і впливає вона з глибокого усвідомлення на рівні особистості та соціуму необхідності саме такого типу взаємодії (добровільної, рівноправної, узгодженої) як засобу самореалізації людини і вирішення завдань національного розвитку загалом. Найбільш яскравим прикладом ансамблювання є організація політичного устрою та життєдіяльності Запорозької Січі.

На основі ансамблювання в культурі українського суспільства, починаючи з часу становлення людської цивілізації і до сьогодні, відбувається процес синтезу орієнтальних та оксидентальних цінностей. У вітчизняній політичній культурі доволі органічно переплітаються притаманний західним суспільствам індивідуалізм з колективізмом східного зразка, що створює умови для поєднання науково-технократичних надбань Заходу із духовно-гуманістичними цінностями Сходу.

Цей процес синтезу є домінантною тенденцією не тільки розвитку українського суспільства, а й загальноєвропейським стандартом, що його ще мають усвідомити інші країни континенту, оскільки в умовах глобалізації виживання і сталий роз-

виток Європи, як цивілізаційної спільноти у конкуренції з іншими провідними світовими гравцями, можливі єдино за умови об'єднання держав у велику родину. Йдеться не про створення формальних загальноєвропейських структур, а саме про запровадження принципу **комплементарності** у відносини держав континенту, який передбачає ефективну взаємодію між країнами на основі взаємодоповнюваності.

Названі принципи уможливають також реалізацію Україною своєї зовнішньополітичної стратегії як інтегратора Великої Європи, що, своєю чергою, на внутрішньополітичному рівні сприятиме консолідації нації.

За даних умов утворяться реальні обставини для перетворення України із географічного центру Європи на її геополітичний та інтелектуальний центр, серце Європи, довкола якого об'єднуватимуться інші держави континенту — **місія українського кордоцентризму**. Слід зазначити, що термін «кордоцентризм» використовується в українській філософії для позначення емоційно-чуттєвого способу осягнення людиною навколишнього світу, однак його з повною доцільністю можна вживати саме у вищенаведеному сенсі.

Ідея утворення Великої Європи здатна забезпечити не тільки реальний механізм протидії у конкуренції із такими світовими гравцями, як Китай, впливи якого з кожним днем стають сильнішими, зокрема, в економічній сфері, а й становити альтернативу американській світовій гегемонії і перетворити однополюсний світ на багатополісний (зазначимо, що, на нашу думку, найбільш вичерпна оцінка сучасного стану світової спільноти дана авторами книги «Демократичне врядування і культура миру» [6]).

На сучасному етапі в Україні для забезпечення створення інтегрованого образу і реалізації на його основі фокусних інформаційних програм пропонуємо створити: відповідний координаційний центр, відповідальний за вироблення та здійснення єдиної узгодженої державної політики зі створення та просування інтегрованого образу країни; науково-практичний центр з вироблення інтегрованого образу країни та розробки спеціалізованих інформаційних програм; профільні відомчі структури, що втілюватимуть зазначені програми; незалежні організації, що здійснюватимуть моніторинг ефективності зазначених програм всередині країни та за кордоном і надаватимуть свої висновки

й рекомендації координаційному центрові. Необхідно також визначити і створити постійно діючі канали просування інтегрованого образу України за кордон. Однак першочерговим завданням є правове врегулювання зазначеного питання.

© Юлія Щегельська

1. Артхашастра или наука политики. — М.: Ладомир, 1993. — С. 40.
2. Бондарь А. Украинцы с Урана // Корреспондент. — 2005. — № 47. — С. 34.
3. Велесова книга / [Ритм. пер. укр. мовою, дослідження та рецензії Б. Яценка; рос. мовою — В. Яценка]. — 2 вид. — К.: Велес, 2006. — С. 11.
4. Головченко В. Проблема політичної реформи в Україні та її європейський вибір // Україна на шляху до Європи / [упоряд.: В. І. Шкляр, А. В. Юричко]. — К.: Етнос, 2006.— С. 81.
5. Гриценко О. М. Мас-медіа у відкритому інформаційному суспільстві й гуманістичні цінності: монографія. — К.: ВПЦ «Київський університет», 2002. — С. 60.
6. Демократичне врядування і культура миру: навчально-методичний комплекс / [В. П. Крижанівський, В. І. Головченко, М. С. Дорошко, Н. Ф. Сербіна, Р. А. Кривонос] — К.: ІМВ, 2006. — 327 с.
7. Державна програма забезпечення позитивного міжнародного іміджу України на 2003–2006 роки від 15 жовтня 2003 р. № 1609 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України. — Режим доступу до док.: <http://www.kmu.gov.ua/zl/portal/show>
8. Конституція України [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. — Режим доступу до док.: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>
9. Концепція Державної програми формування позитивного міжнародного іміджу України на 2007 — 2010 роки [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. — Режим доступу до док.: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=379-2007-%F0>
10. Лісовський П. М. Питання методології національної безпеки України. — К.: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. — С. 145.
11. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького / [Редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін.]. — К.: Довіра: Генеза. — 1996. — С. 133.
12. Міжнародний імідж України: міфи і реалії [Електронний ресурс] // Національна безпека і оборона. — № 3. — 68 с. — Режим доступу до журн.: http://www.uceps.org/additional/analytical_report_NSD3_ukr.pdf
13. Овштейн Л. Щоб були всі одно [Електронний ресурс] // Режим доступу до стат.: <http://www.risu.org.ua/ukr/contacts/letters/article;15587/>
14. Проект Концепції Державної програми формування позитивного міжнародного іміджу України на 2007 — 2010 роки [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства закордонних справ України. — Режим доступу до док.: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/6652.htm>
15. Путин В. О стратегии развития России до 2020 года [Електронний ресурс]. — Режим доступу до док.: <http://suvdem.ru/?q=node/118>
16. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 червня 2007 р. № 379-р «Про схвалення Концепції Державної програми формування позитивного міжнародного іміджу України

на 2007 — 2010 роки» [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. — Режим доступу до док.: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=379-2007-%F0>

17. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 червня 2007 р. № 379-р «Про схвалення Концепції Державної цільової програми формування позитивного міжнародного іміджу України на 2008 — 2011 роки» (із змінами, внесеними згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів № 778-р (778-2008-р) від 28. 05. 2008) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. — Режим доступу до док.: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=379-2007-%F0>

18. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 травня 2008 р. № 778-р «Про внесення змін до розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 червня 2007 р. № 379-р» [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. — Режим доступу до док.: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=778-2008-%F0>

19. *Траут Дж.* Брендинг не может существовать без позиционирования // Профиль Украина. — 2006. — № 36 (155). — С. 41.

20. *Удовик С. Л.* Глобализация: семиотические подходы. — М.: «Реал-бук»; К.: «Ваклер», 2002. — С. 34.

21. *Уорнер У.* Живые и мертвые. — М., СПб.: Университетская книга, 2000. — С. 317.

22. Фонд «Open Ukraine» [Електронний ресурс] // Режим доступу до веб-сайту: <http://www.openukraine.org/ua/>

23. *Фромм Э.* Искусство любить: Пер. с англ. / [Под ред. Д. А. Леонтьева]. — 2-е изд. — СПб.: Издательский Дом «Азбука классика», 2007. — С. 62.

24. *Чічановський А. А.* Світ інформації: особистість, суспільство, держава (медитації і маргіналії) / А. А. Чічановський, В. І. Шкляр. — К., М.: Слов'янський діалог, 1995. — С. 7.

25. *Шевченко О.* PR-технології в міжнародних відносинах (європейський досвід та перспективи України): монографія. — К.: Центр вільної преси, 2003. — С. 49.

26. *Шкляр В. І.* Мас-медіа і виклики нового століття. — К.: Грамота, 2003. — С. 19.

27. Stosunek do innych narodów. Komunikat z badań [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт польського Центру дослідження громадської думки. — Режим доступу до док.: http://www.cbos.pl/spiskom.pol/2005/K_001_05.pdf.

28. Strategia rozwoju Polski u progu XXI wieku: konferencja w Palacu Prezydentskim, (Warszawa, 18 — 19 Kwiecień 2001) [Електронний ресурс] // Режим доступу до док.: <http://suvdem.ru/?q=node/118>

29. *Trenkner J.* Chwilowo na pomarańczowo. Niemcy dostrzegli Ukrainę. Tylko czy cos z tego wyniknie? [Електронний ресурс] / J. Trenkner // Режим доступу до стат.: <http://tygodnik.onet.pl/1547,1219988,dzial>

Максим Кияк,

провідний спеціаліст Національного інституту стратегічних досліджень, керівник групи стратегічного аналізу, кандидат філософських наук.

УКРАЇНА—ЄВРОПА. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВИМІР

Пріоритетом сучасної зовнішньої політики України виступає європейська та євроатлантична інтеграція. Ефективне впровадження даного пріоритету значною мірою залежить від міри її входження в європейський інформаційний простір. Проведення Євро-2012 з футболу в Україні та Польщі і перехід на цифровий формат мовлення накладають у цьому руслі додаткові зобов'язання на нашу державу.

В політичній декларації п'ятої Європейської конференції міністрів у справах політики у сфері медіа (Салоніки, 11–12 грудня 1997 року) було зазначено, що розвиток інформаційних технологій здійснює вагомий вплив на поширення демократичних цінностей, соціальну солідарність та культурний обмін між європейськими країнами. Ці ж самі цінності відображені у преамбулі до Європейської конвенції про транскордонне телебачення від 5 травня 1989 року, а також закладені в основу базового документа об'єднаної Європи — Європейської конвенції з прав людини (1953).

Одним із основних завдань на шляху до інтеграції в європейській інформаційний простір виступає адаптація вітчизняного законодавства до стандартів ЄС в інформаційній сфері. Як відомо, Україною серед 129 країн було підписано міжнародний документ «Женева-2006», згідно з яким до 17 червня 2015 року має закінчитись перехід від аналогового мовлення до цифрового. Женевська угода замінила Стокгольмський план 1961 року, котрим тоді було регламентовано використання ана-

логових частот. У своєму посланні, опублікованому у травні 2005 року, Європейська комісія рекомендувала країнам-членам Європейського Союзу замінити аналогове мовлення ще навіть до 2012 року. Україна ж повинна виконати відповідні міжнародні зобов'язання відносно переходу на цифрові стандарти до 2015 року. На сьогодні Женевська угода є обов'язковою для всіх держав, які приєдналися до неї. Перехід однієї держави є неможливим, оскільки даний процес безпосередньо корелює з інтересами сусідніх країн. Це дасть можливість синхронно з іншими країнами забезпечити інформаційну безпеку держави.

Другим, але не менш важливим стратегічним завданням інформаційної політики України є формування сприятливого іміджу України в країнах Європейського Союзу. Адже сьогодні Україна, її історія та процеси в ній висвітлюються далеко не завжди об'єктивно. Єдиними документами у сфері формування сприятливого іміджу України є Державна програма забезпечення позитивного іміджу України на 2003–2006 роки та Концепція державної програми формування позитивного іміджу України на 2007–2010 роки. Головними цілями тут мають виступати формування об'єктивного та збалансованого погляду в державах-країнах ЄС на події в Україні, донесення власної позиції відносно значущих подій міжнародного життя. Крім того, ефективна інформаційна політика України в державах Європейського Союзу здатна сприяти успішній реалізації євроінтеграційних інтенцій нашої держави завдяки формуванню позитивної думки європейської громадськості та набуття Україною іміджу європейської країни. Тому робота над образом країни є поза всяким сумнівом складовою міжнародної інформаційної політики в межах зовнішньої політики держави. Одним із найбільш ефективних шляхів розширення власної присутності в європейському інформаційному просторі є розвиток кореспондентської мережі.

Таким чином, перед Україною стоїть цілий комплекс важливих завдань, виконання котрих є стратегічно важливим. Це і необхідність подальшої адаптації вітчизняного законодавства до стандартів ЄС в інформаційній сфері, своєчасний перехід на цифровий формат мовлення, формування позитивного іміджу країни. Крім того, інтеграція українського інформаційного простору в європейський сприятиме кращому взаєморозумінню, культурному обміну та зміцненню європейської ідентичності Української держави.

Леонід Губерський

Ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор філософських наук, професор. Академік Національної академії наук України, член-кореспондент АПН України, заслужений працівник освіти України, Надзвичайний і Повноважний Посол. Нагороджений орденом князя Ярослава Мудрого V та IV ступенів, має державні нагороди Болгарії, Грузії, Італії, Португалії.

Народився 4 жовтня 1941 р. у м. Миргород Полтавської області. Закінчив Миргородський керамічний технікум (1961), працював інженером цукрового комбінату в Харківській області, служив у Збройних Силах СРСР. У 1969 р. закінчив філософський факультет Київського університету імені Тараса Шевченка, продовжив навчатися в аспірантурі. Захистив кандидатську (1975), докторську (1992) дисертації. З 1973 р. працює у Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка: асистентом, старшим викладачем, доцентом, професором, завідувачем кафедри, заступником декана філософського факультету. 1976–1978 рр. — радник Центрального університету Республіки Куба, 1982–1988 рр. — проректор з міжнародних зв'язків КДУ ім. Т. Шевченка, з 1988 р. — проректор з навчальної роботи, 1994–2006 рр. — проректор й одночасно директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. З 17.10.2006 — директор Інституту міжнародних відносин, з жовтня 2008 р. — ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

У 1995 р. обрано членом-кореспондентом Академії педагогічних наук України, у 1997-му — членом-кореспондентом Національної академії наук України. З 2003 р. — академік Національної академії наук України.

Л.В. Губерський відомий фахівець з питань міжнародних відносин, філософії політики та соціальної філософії, один з провідних учених та організаторів науки й освіти в Україні. Автор понад 200 наукових публікацій — монографій, підручників та навчальних посібників. З-поміж них: «Людина в сфері гуманітарного пізнання», «Духовне оновлення суспільства», «Матеріальне і духовне», «Культура. Ідеологія. Особистість», «Філософія», «Політологія», «Людина і світ». Брав участь у підготовці фундаментальних видань «Філософія політики» (у 6 томах), «Українська дипломатична енциклопедія» (у 2 томах) та ін. Під його керівництвом захищено 6 докторських та 15 кандидатських дисертацій з проблем філософії. Л.В. Губерський — головний редактор наукових вісників «Міжнародні відносини», «Актуальні проблеми міжнародних відносин», член редакційних колегій журналів «Політика і час», «Пам'ять століть», «Трибуна», наукових збірників «Український часопис міжнародного права», «Проблеми філософії», «Україна дипломатична» та ін. Є членом Комітету з державних премій України в галузі науки і техніки, Національної комісії України у справах ЮНЕСКО, експертної ради Комітету Верховної Ради України у закордонних справах, віце-президентом Товариства «Знання», заступником академіка-секретаря відділення історії, філософії та права НАН України, головою навчально-методичної комісії Міністерства освіти і науки України зі спеціальності «Міжнародні відносини».

МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Київський університет св. Володимира з часу свого заснування у 1834 р. формувався і розвивався на міцному фундаменті європейських університетських традицій і у тісних зв'язках з іншими європейськими університетами. Більшість професорів мали наукові й академічні контакти з колегами європейських університетів. В університеті працювали німецькі, французькі, італійські професори. З іншого боку, багато викладачів Київського університету св. Володимира відряджалися у довготермінові поїздки до країн Європи.

Свідченням такої плідної співпраці може слугувати той факт, що в дореволюційні роки (1834–1917) понад 200 відомих зарубіжних вчених і діячів культури отримали звання почесних докторів або професорів Київського університету.

Традиція широких міжнародних зв'язків була майже перервана в радянський період історії університету, особливо це стосується 30–50-х років. Вона почала поступово відроджуватися з кінця 60-х років ХХ ст. і швидко розвиватися в 90-ті, коли Україна стала незалежною державою. Нині Київський національний університет імені Тараса Шевченка має двосторонні угоди про співпрацю із 90 вназ із 45 країн світу. Українські вчені беруть участь у багатьох дослідницьких міжнародних проектах. Щороку понад 700 наших викладачів, науковців і студентів відряджаються за кордон для навчання, досліджень, викладацької роботи. В свою чергу, ми приймаємо на навчання кількисот студентів з інших країн. Велику роль у цьому відіграє підготовчий факультет, на якому здобувають доузізвську підготовку понад 300 студентів (переважно з країн Азії, Африки та Латинської Америки).

Сьогодні в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка 5 інститутів, 15 факультетів, 162 кафедр, Інформаційно-обчислювальний центр, Астрономічна обсерваторія, Ботанічний сад, Канівський заповідник, 300 професорів, докторів наук, понад 2000 викладачів і наукових працівників, співробітників, що дає право стверджувати — це найбільший і найпотужніший класичний університет України.

Новою рисою зовнішніх зв'язків університету останніх років став перехід до участі у великомасштабних довгострокових двосторонніх і багатосторонніх міжнародних і регіональних програмах. Серед них — TEMPUS-TACIS, INTAS, INCO COPERNICUS, НАТО ПДС, USAID (США), USIA (США) ERASMUS-MUNDUS тощо. Участь університету у цих проєктах — це не лише інтеграція у європейський і світовий освітянський і науковий простір, а й пропаганда власних досягнень, запозичення досвіду, поліпшення матеріально-технічної і лабораторної бази. Така діяльність, безперечно, сприятиме зростанню міжнародного авторитету університету як провідного навчально-методичного і науково-інформаційного закладу України.

Особливо інтенсивно і плідно розвиваються стосунки з вищими навчальними закладами Німеччини, Росії, Польщі, Китаю, Франції, Японії, Кореї. Ці країни є лідерами у співпраці з нашим університетом. Маємо угоди про співпрацю і партнерство з чотирма німецькими університетами (Констанца, Кіля, Лейпцига, Мюнхена), а крім цього, ще сімома партнерами на рівні співпраці між окремими факультетами чи спеціальностями інших університетів чи інститутів Німеччини. Слід відмітити, що наша співпраця не обмежується лише освітньою і науковою сферами, а й охоплює широкий спектр культурних і гуманітарних взаємовідносин. Так, наприклад, у 2008 році до 10-річчя партнерських стосунків з Констанцьким університетом приурочено обмін виступами хорових колективів. Хор і оркестр університету з м. Констанц у складі 75 осіб у травневі дні виступив із виконанням ораторії Генделя «Месія» в стінах нашого університету і в Національній філармонії. З успіхом відбулися гастролі до м. Констанц студентського хору «Дніпро», який справив найприємніші враження на німецьку аудиторію.

Ми будемо партнерські стосунки на довготривалих договірних засадах із сімома університетами Польщі. На сьогодні українсько-польська співпраця в сфері вищої освіти і науки набуває принципово нових форм. Варто відзначити створений за підтримки президентів обох країн Європейський колегіум польських і українських університетів в Любліні, до числа співзасновників якого з української сторони входять Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка та Києво-Могилянська академія. Передбачається, що невдовзі Колегіум має трансфор-

муватися в Європейський польсько-український університет, де студенти з обох країн матимуть змогу завершувати свою вищу освіту за магістерськими програмами.

Серед здобутків у цій сфері слід зазначити: кількість двосторонніх партнерських угод університету із зарубіжними науковими і освітніми закладами невинно зростає, що забезпечує стабільну основу для співробітництва, спільних наукових проектів та обмінів студентами, аспірантами та науковцями з 45 країн світу. Зберігається високий рівень взаємозв'язків з дипломатичними представництвами, акредитованими в Україні, що сприяє розвитку міжнародної співпраці. Саме завдяки цьому в університеті створено та діє 15 мовно-культурних центрів різних країн. Досягнуто високого рівня міжнародної мобільності викладачів та науковців університету (23% від загальної чисельності викладачів та науковців щороку виїжджають у зарубіжні відрядження).

Щодо перспектив розвитку міжнародних зв'язків, то тут слід акцентувати увагу на рівні міжнародної мобільності студентів та аспірантів, який залишається доволі низьким і становить зараз усього 1,6% та 5,8% відповідно. В руслі розвитку освітньої політики України (постанови Президента України та Кабінету Міністрів України) забезпечити закордонне стажування до 1000 студентів та аспірантів за кордоном щороку (на сьогодні цей показник становить майже 450 осіб). Необхідно розширити кількість дисциплін, які викладаються англійською мовою, та створити спільні магістерські програми із зарубіжними університетами, що посилить привабливість нашого університету для іноземних громадян та створить передумови для отримання дипломів, які визнаються у світі.

Петро Таланчук,
президент Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», доктор технічних наук, професор, дійсний член Міжнародної академії наук вищої школи, дійсний член Академії педагогічних наук України.

Валерій Чабанний,
ректор Іberoамериканського інституту Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна».

УНІВЕРСИТЕТ «УКРАЇНА»: МІЖНАРОДНИЙ ВЕКТОР СПІВРОБІТНИЦТВА

Один з найбільших вищих навчальних закладів країни Університет «Україна» відзначив десятиліття від дня свого заснування і прийшов до ювілею флагманом інноваційної моделі розвитку сучасного університету. З кожним наступним роком удосконалювалися форми і методи навчання студентів, впроваджувалися нові сучасні програми, орієнтовані на передові європейські і світові моделі, розширювалася географія створення філій і, як наслідок, Університет «Україна» займає провідні місця в освітянських рейтингах. У ньому навчається понад 40 тисяч студентів.

Університет перебуває під впливом світових глобалізаційних процесів і з моменту заснування уважно відстежує всі освітні процеси, пов'язані з інтеграцією України до Болонського процесу, її входження в європейський освітній простір.

Першочерговим завданням щодо забезпечення відповідності освітньої діяльності університету вимогам Болонського процесу є впровадження кредитно-модульної системи організації навчання студентів, застосування положень європейської кредитно-трансферної системи. Впроваджено тестову форму контролю знань, яка схвально оцінена як викладачами, так і студентами.

Головний корпус університету «Україна»

В університеті взято курс на повну інформатизацію освітньої діяльності. На кафедрах розроблені й широко впроваджуються в навчальний процес інформаційно-комунікативні технології навчання, віртуальне моделювання виробничих ситуацій і процесів, застосовуються комп'ютерні методи контролю знань, самоконтролю, самокорекції.

Модернізація вітчизняної вищої освіти відповідно до потреб ринку праці зумовлює інноваційні зміни технологій навчального процесу. Прагнучи відповідати сучасним вимогам суспільства та економіки до освітніх послуг, університет «Україна» впроваджує технологію комбінованого навчання, яка поєднує методи, організаційні форми і засоби традиційного та дистанційного навчання.

Серед головних завдань університету — надання вищої освіти всім охочим, у тому числі молоді з особливими потребами — інвалідам, сиротам, матеріально незахищеним громадянам, які мають обмежені можливості пересування до освітньо-культурних центрів, через упровадження новітніх освітніх технологій. В університеті навчається понад дві тисячі студентів з обмеженими можливостями. У багатьох його філіях працюють центри соціальної адаптації і реабілітації, де використовуються різні форми і методи соціалізації студентів з особливими потре-

бами. Такі студенти широко залучаються до участі у різноманітних заходах міжнародного і всеукраїнського значення, серед яких міжнародна конференція «Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами», фестиваль творчості та спортивні ігри «Сяйво надій» та інші.

Міжнародне співробітництво в Університеті «Україна» є одним із головних пріоритетів у підготовці його входження у європейський і світовий освітній простір.

Навчальний заклад підтримує і постійно розширює географію міжнародних зв'язків з університетами, міжнародними фондами, громадськими організаціями країн близького зарубіжжя, Європи, Азії, Латинської Америки, США, Канади та Японії.

У рамках договорів про співпрацю здійснюється співробітництво в галузі науки і освіти, розширюється обмін студентами та викладачами з вищими навчальними закладами і науковими установами:

Державним університетом Нью-Йорка, Кортланд, США;
Карконоським колегіумом, м. Єленья Гура, Польща;
Сілезьким технічним університетом, м. Глівіце, Польща;
Російською економічною академією ім. Плеханова, м. Москва;

Інститутом нанотехнологій фонду прикладних досліджень ім. Баї Золтана, м. Мішкольц, Угорщина;

Інститутом фізичної хімії Румунської Академії, м. Бухарест, Румунія;

Інститутом ім. Йозефа Стефана, м. Любляна, Словенія;
Російським державним інститутом відкритої освіти МОН Росії, м. Москва;

Інститутом експертизи змісту освіти і духовно-морального виховання, м. Москва;

Пензенською технологічною академією Пензенського державного університету, Росія;

Московським державним агроінженерним університетом ім. В. Горячкіна;

Міжнародною академією проблем людини в авіації та космонавтиці ім. Ю.О. Гагаріна, м. Москва;

Люблінським державним університетом ім. Складовської-Кюрі, Польща;

Мозирським педагогічним університетом, Білорусь;

Міжнародним центром із Джен-Цзю-терапії, Китай;
Штутгартським університетом, Німеччина;
Вищою школою бізнесу та підприємництва, м. Острівець-Святогжинський, Польща;
Познанською сільськогосподарською академією ім. Августа Цешковського, Польща;
Університетом менеджменту та Адміністрації, м. Замость, Польща;
Заслуженим автономним університетом Пуебло, м. Пуебло, Мексика;
Національним університетом Сан Маркос, м. Ліма, Перу;
Національним університетом Ла Плата, Аргентина;
Університетом соціальних і підприємницьких наук, м. Буенос Айрес, Аргентина;
Національним університетом Місіонесу, Аргентина;
Столичним Автономним університетом, м. Сантьяго, Чилі.

У рамках програми академічних обмінів Фулбрайта (США) в університеті працювали відомі вчені в галузі супроводу студентів з інвалідністю професор Ш. Равер-Лампман та доцент М. К. Вейшаар, плідна співпраця з якими триває: результати спільних досліджень публікуються в наукових виданнях, виходять спільні науково-методичні матеріали. Цими вченими у 2005 році були започатковані іменні стипендії у номінаціях «Психологічні та соціальні науки» та «Філологія» для переможців конкурсів наукових робіт студентів з інвалідністю, які були проведені у 2005–2007 роках.

Налагоджено обмін науково-методичними матеріалами з питань навчання людей з особливими потребами із зарубіжними колегами ряду університетів: професором П. Міттлером (Великобританія), доцентом М. Коні Вейшааром (США), Е. Ліндберг і Б. Лінтон (Швеція) та іншими.

В університеті читали лекції, проводили семінарські та практичні заняття професор Манчестерського університету П. Міттлер (Великобританія), доцент Іллінойського університету М.К. Вейшаар (США), професор Т. Вінницький (Польща) та інші.

Університет «Україна» плідно співпрацює з інформаційно-аналітичним центром Посольства США в Україні, з Програмою Організації Об'єднаних Націй «ПРООН–Україна», спільно

з якими проведено низку міжнародних конференцій, зокрема «Інтернет для вчителів», «Маркетинг у США» та інші.

У рамках науково-освітніх грантів від Німеччини, Угорщини, Ірландії та Чорногорії студенти університету брали участь у міжнародних семінарах, літніх школах та студентських олімпіадах.

Університету «Україна» вдалося акумулювати найкращий вітчизняний і зарубіжний досвід розроблення й упровадження сучасних навчальних програм для фундаментальної професійної підготовки високоякісних спеціалістів різних спеціальностей.

Одним із важливих напрямів діяльності університету є міжнародне наукове співробітництво. За 10 років існування Університет «Україна» став сучасним потужним і багатопрофільним вищим навчальним закладом, у якому органічно поєднуються навчально-виховний і науковий процеси, спрямовані на поліпшення професійної підготовки майбутніх фахівців, залучення їх до творчого наукового пошуку. Активною є співпраця науковців університету із закордонними партнерами в рамках міжнародної програми «Охорона біорозмаїття та управління

Церемонія присвоєння Університету «Україна» статусу «Університету миру»

природним середовищем Північного Азово-Чорноморського коридору».

Щороку планомірно проводяться міжнародні наукові конференції як у базовій структурі університету, так і в територіально відокремлених структурних підрозділах, серед яких: «Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі» (Київ), «Проблеми професійного становлення молоді на основі морально-духовних цінностей» (Вінниця), «Освіта ХХІ століття: проблеми та перспективи» (Біла Церква), «Молодь в умовах нової соціальної перспективи» (Житомир), а також «Проблеми сталого природокористування в Карпатському регіоні» (Хуст), «Міжнародне спілкування у духовному збагаченні особистості, вивченні іноземної мови та підготовці перекладачів» (Полтава) та багато інших.

У межах Болонського процесу було започатковано нову, сучасну форму міжнародної навчально-наукової співпраці — участь студентів різних країн у Європейському віртуальному науковому семінарі з питань сталого розвитку. Упродовж двох років кращі студенти кафедр екології, перекладу та міжнародної інформації Університету «Україна» у складі віртуальних студентських міжнародних груп проводили наукові дослідження, спілкувалися через інтернет зі студентами університетів Франції, Нідерландів, Польщі, Румунії, Німеччини, Бельгії, обмінювались результатами досліджень, отримували оцінки від

міжнародної команди викладачів. Семінар значно підвищив зацікавленість студентів у спілкуванні із зарубіжними ровесниками, виявив високий рівень фахової підготовки в Університеті «Україна».

Студенти постійно беруть активну участь у міжнародних, всеукраїнських та загальноуніверситетських конкурсах студентських наукових робіт, які здобули численні призові місця.

Щороку видається збірник тез доповідей міжнародних науково-практичних конференцій «Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами», який є фаховим у галузях педагогічних і психологічних наук.

З метою створення відповідних умов для набуття студентами необхідних знань і навичок у найперспективніших галузях науки і техніки та забезпечення тісного зв'язку навчального процесу з практикою науково-дослідної та інноваційної діяльності в університеті створено Центр високих технологій, до складу якого входять п'ять науково-дослідних установ, орієнтованих на вирішення найбільш актуальних проблем сьогодення: Інститут екології та альтернативної енергетики, Інститут нанотехнологічної індустрії, Інститут паралельних обчислень та захисту інформації, Інститут персоналізації технічних систем та захисту інформації, Університетська клініка.

Наукові дослідження спрямовані на вирішення найактуальніших національних і міжнародних проблем в екологічній, енергетичній, інформаційній галузях та у сфері охорони здоров'я. Фахівці Центру високих технологій у співпраці з провідними науковими установами та спеціалістами отримали в окремих галузях оригінальні та перспективні результати високого ступеня готовності до впровадження.

Серед досліджень, які сягають світового рівня і якими вже зацікавилися зарубіжні партнери, слід відзначити розроблення комплексу ефективних технологій економічно доцільного промислового застосування нетрадиційних, екологічно чистих джерел енергії. Передусім це стосується перспективних нині водневих технологій, розроблена також оригінальна конструкція і виготовлені дослідні зразки кавітаційних роторних та вихрових теплових генераторів, застосування яких дозволяє при витратах 1 кВт електроенергії отримати до 1,5 кВт теплової енергії. Крім того, впровадження системи перетворення надлишкової електричної енергії у теплову дозволяє ефективно перерозподіляти

Міністр освіти і науки України С.М. Ніколаєнко знайомиться з новітньою технологією очистки води, розробленою в Університеті «Україна» (2008 рік)

ліміти електроенергії впродовж доби, вирівнюючи тим самим навантаження на енергогенеруючі електростанції.

Розроблена екологічно чиста і вибухонебезпечна технологія високоякісних і особливо чистих порошків металів та сплавів їх незалежно від їхніх фізичних властивостей, міцності, крихкості, пластичності й температури плавлення. Високодисперсні порошки металів і сплавів можуть застосовуватися практично в усіх галузях народного господарства.

Створено цілий ряд сучасних компактних, мобільних економічних установок для динамічного, комплексного й ефективного очищення, обеззаражування, обеззалізнєння і пом'якшення води в проточному режимі у промислових масштабах. Запропоновані технології дозволяють: здійснювати очистку стоків центральних колекторів міст у проточному режимі до заданої глибини, аж до нульового рівня обеззаражування; очищувати гальванічні стоки машинобудівних підприємств, забезпечуючи вилучення іонів важких металів до 99,9%; проводити очищення до заданих па-

раметрів чистоти інші води незалежно від виду, характеру і ступеня їхнього забруднення.

Українськими технологіями обробки води і очищення стоків уже зацікавилася низка мексиканських міст, з якими ведуться переговори щодо будівництва у Мексиці очисних споруд за участю фахівців Інституту екології та альтернативної енергетики Університету «Україна».

Для вирішення проблеми, пов'язаної із забрудненням повітря викидами в атмосферу газів металургійних, хімічних, тепло- і електрогенеруючих, сміттєспалювальних та інших підприємств, розроблені нові електрофільтри із застосуванням принципів створення електричного поля високої напруги за рахунок використання ультрадисперсних вуглецевих матеріалів. Такі фільтри забезпечують очистку газів на 95–99%.

У галузі медицини розроблені ефективні тест-системи, готові до впровадження і сертифіковані в Україні і країнах ЄС, які призначені для діагностики інфекційних хвороб у людини і тварин (гепатитів В і С, ВІЛ/СНІДу, пташиного грипу тощо). Розроблена технологія отримання наночасток металів біомедичного призначення із застосуванням останніх досягнень нанотехнологій і створення на їхній базі препаратів для ефективного лікування онкологічних хвороб, захворювань крові, інфарктів та інсультів.

Помітно розвивається в університеті міжнародне співробітництво у культурній сфері. Проводяться щорічні Міжнародні пісенні фестивалі студентської творчості. Вихованці університету гідно захищають спортивну честь держави на змаганнях різного рівня: чемпіонатах світу та Європи, параолімпійських та дефлімпійських іграх, Всесвітніх універсиадах.

За видатні заслуги на міжнародних спортивних аренах студенти та співробітники університету нагороджені як спортивними медалями, так і державними відзнаками. Серед них видатна спортсменка, багаторазовий параолімпійський чемпіон з плавання, радник президента університету з питань спорту, повний кавалер відзнаки Президента «За заслуги» Олена Акоюян, чемпіон світу та Європи з греко-римської боротьби С. Малишевський, чемпіонка Всесвітньої універсиади (2007 р., Таїланд) з легкої атлетики у потрійному стрибку Ольга Солодуха, чемпіон ІХ зимових Паралімпійських ігор (Турин, Італія) з біатлону та лиж-

Студенти Університету «Україна» — учасники міжнародної програми співробітництва (м. Монстер, Німеччина)

них перегонів, чемпіон XII параолімпійських ігор з футболу (Греція, 2004 та США, 2005) та багато інших.

Університет «Україна» в останні роки активізував свою міжнародну діяльність, звернувши увагу на динамічний і перспективний регіон світу у Західній півкулі — країни Латинської Америки. Відтак логічним кроком стало створення **Іbero-американського інституту**, сфера діяльності якого поширюється на іberoамериканські країни, до яких належать 33 держави Латинської Америки, а в Європі — Іспанія і Португалія.

Відновлення співробітництва з країнами Латинської Америки у галузі освіти і науки має для України особливе значення. За радянських часів майже п'ятдесят тисяч латиноамериканських студентів із Куби, Перу, Чилі, Бразилії, Нікарагуа, Домініканської Республіки, Колумбії отримали в Україні вищу і середню спеціальну освіту. Багато з них і нині належать до науково-викладацької, технічної та управлінської еліт на батьківщині, займають керівні посади і можуть стати провідниками української культури за кордоном. На жаль, зараз лише кілька

сотень студентів із Західної півкулі отримують в Україні вищу освіту.

Активізація культурного співробітництва особливо актуальна в умовах сучасного інформаційного вакууму щодо українських реалій у великому регіоні Західної півкулі.

Водночас цілий ряд об'єктивних обставин є привабливими для активізації українсько-іberoамериканського співробітництва. Зокрема демографічний чинник, який з кожним роком нагадуватиме в Україні про свої проблеми, особливо у сфері освіти. Країни Латинської Америки з 500-мільйонним населенням і 500-тисячною українською діаспорою, навпаки, можуть бути стабільним постачальником студентської молоді, враховуючи незадоволений попит на отримання вищої освіти в країнах регіону.

Окрему категорію становлять представники мільйонної громади так званої четвертої хвилі еміграції, які осіли у Португалії, Іспанії та інших країнах і залучення яких до освітянських проєктів може полегшити їхній соціальний статус у країнах тимчасового перебування, а згодом і в Україні.

Перші кроки на підтримку співробітництва в галузі освіти з країнами Латиноамериканського регіону Україна здійснила, підписавши двосторонні міжурядові угоди про співробітництво в галузі освіти і науки з Аргентиною, Мексикою, Чилі, Кубою і Перу. Вступили в дію аналогічні угоди з Іспанією та Португалією. З Республікою Перу була підписана також Угода про взаємне визнання дипломів і вчених звань.

Неналежне інформаційне забезпечення латиноамериканської тематики у ЗМІ України сформувало помилковий стереотип щодо економічної і культурної відсталості країн Латинської Америки.

Великі можливості для плідного співробітництва у сфері освіти і науки прогнозуються з найпотужнішою країною регіону — Бразилією, яка входить у першу десятку індустриальних країн світу, а також Мексикою.

Несподіваним, але передбачуваним, виявився інтерес майже всіх латиноамериканських країн до співробітництва з Університетом «Україна» в галузі освіти і науки, а приналежність української освіти до Болонського процесу, ставить її в один ряд з найкращими європейськими школами.

Підписання Угоди про співробітництво між Університетом «Україна» та Заслуженим Автономним Університетом Пуебло (Мексика). Зліва направо: ректор Ібероамериканського інституту В. Чабанний, Посол України у Мексиці О. Бранашко, директор Асоціації дистанційної та безперервної освіти Університету Пуебло Т. Давидова-Нісанова, ректор Університету Пуебло Енріке Агуера Ібаньєс, директор міжнародного департаменту Університету Пуебло Рафаель Оропеса

І цьому є своє пояснення. В умовах Латинської Америки підготовка кадрів коштує надто дорого, до того ж бракує висококваліфікованих викладачів, а запрошувати вчених і спеціалістів із США та Західної Європи дуже дорого. Отже двосторонній рух відкрито. Створюючи прецедент, Університет «Україна» ініціює масштабний проект українського прориву на Латиноамериканський континент, встановивши міжнародні зв'язки з двадцятьма університетами регіону. Так, з мексиканським Заслуженим автономним університетом Пуебло реалізуються проекти в галузі очищення води, нанотехнологій і альтернативної енергетиці, з Національним університетом Сан Маркос (Перу) визначено співробітництво з питань нанотехнологій,

Делегація Університету «Україна» в Університеті Пуебло (Мексика) у складі директора Інституту екології та альтернативної енергетики М. Монастирьова, ректора Іbero-американського інституту В. Чабанного та директора Інституту нанотехнологій О. Усатенко

медико-біологічних досліджень, очищення води і повітря та альтернативної енергетики для гірських і віддалених районів Перу, з аргентинськими університетами Ла Плата і Національним університетом Місіонесу реалізуються проекти створення перших в країнах Латинської Америки кафедр україністики тощо.

Ігор Алексеєнко,

*генеральний директор НВП
«Видавництво «Наукова думка»
НАН України», заслужений
працівник культури України*

УКРАЇНСЬКА КНИГА НА МІЖНАРОДНИХ КНИЖКОВИХ ВИСТАВКАХ

Багатомірність книги як культурного явища загально-відома. Одна з її іпостасей — презентація країни, де вона створена. Після того як Україна

стала незалежною, національні стенди на міжнародних книжкових виставках стали одним із засобів інформування світу про нашу країну. Спілкування з представниками української діаспори та іноземцями, просування робіт українських авторів у світовий літературний простір сприяють підвищенню авторитету України.

Франкфуртський книжковий ярмарок (Німеччина) є найавторитетнішою із світових книжкових виставок. На ньому регулярно представляють нові книги з усіх кутків світу, де тільки вони друкуються: десятки тисяч назв книжок щорічно презентуються тут. Кожен рік одна з країн—учасниць ярмарку визначається як почесний гість, який має змогу не лише презентувати книги, а й представити велику кількадечну культурну програму.

Українські видавці регулярно беруть участь у цьому книжковому форумі. Раніш ініціатива походила безпосередньо від видавництва, але вже кілька років Держкомтелерадіо України організовує загальний стенд видавництва України. Після закінчення ярмарку більшість книжок, як правило, передається до Посольства України у ФРН.

Стенд України на Міжнародній книжковій виставці у Буенос-Айресі (1998). Другий зліва — Микола Лівша

Видавці України передають літературу славістам Сорбонни (Париж). Перший зліва — Посол України у Франції Юрій Сергєєв (2004)

Протягом багатьох років велику допомогу у роботі українським делегаціям на ярмарку надає п. Ганна-Аня Горбач. Як видавець і перекладач вона багато зробила для ознайомлення німецького читача із творчістю українських письменників-класиків і сучасників.

На відміну від Франкфуртського ярмарку на Лондонській книжковій виставці представлено головним чином англomовну літературу. Досить значна частина експозиції — наукова література.

Згадуючи виставку 1996 р., теплі слова хочеться сказати про Посла України у Великій Британії академіка НАН України С.В. Комісаренка. Вони із дружиною опікувалися делегацією весь час нашого перебування у Лондоні. Посол відвідав наш стенд на виставці, прийняв нас у посольстві, організував культурну програму, показав нещодавно придбаний будинок для нового приміщення посольства. Саме він звернув увагу видавців на відсутність англomовної літератури про сучасну Україну.

Перебування українських видавців на Книжковому салоні у Парижі завжди супроводжувалось увагою нашого посольства у Франції та представників української діаспори. Делегації запрошувались до посольства, співробітники якого допомагали нам не тільки у виставковій роботі, але, наприклад, організували нашу зустріч із викладачами української мови у Сорбонні. На кафедрі славістики було передано підбірку класичної, сучасної та наукової літератури. Посол України у Франції Юрій Сергеев вразив нас своєю невідомою зацікавленістю у всіх наших справах. Його колеги ставились до нас так само уважно.

Серед зустрічей на стендах України не можна не згадати спілкування з Юрієм Кочубеєм, який на той час уже склав повноваження Посла України, а також з відомим діячем української діаспори у Франції, одним з провідників Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка п. Аркадієм Жуковським.

Великим стендом і чисельною делегацією видавців була представлена Україна у 1998 р. на Міжнародній книжковій виставці у Буенос-Айресі (Аргентина). Багато в чому цей візит стався завдяки співпраці із «аргентинським українцем» п. Миколою Лівшою та його дружиною, які взяли на себе багато організаційних питань перебування і роботи нашої делегації.

Не можна не згадати і тогочасного Посла України в Аргентині Віктора Пащука, який піклувався нашим перебуванням, органі-

Посол України в Ізраїлі Олександр Майданник на стенді українських видавців на виставці в Єрусалимі (Ізраїль)

Посол України у Великій Британії С.В. Комісаренко приймає делегацію українських видавців у Лондоні (1996 р.)

зував наші зустрічі з чисельною українською діаспорою. Саме там ми зустрілись із Миколою Ципівником, який на той час був президентом Світового конгресу вільних українців.

Відвідання Свята книги у Римі дало нам змогу не лише ознайомити італійців із новітньою українською книгою, а й подарувало нам знайомство з професором римського університету «La Sapienza» Оксаною Пахльовською. Вона зуміла довести керівництву університету, що славістика без україністики не може існувати і започаткувала відповідні студії. Між нами склались гарні людські та творчі виробничі відносини, багато нових українських книжок щороку поповнюють бібліотеку римського університету.

Перебування за кордоном підтвердило для нас вірність думки про необхідність відкриття українських культурних центрів при посольствах України і залучення до роботи в них активних представників української діаспори.

Павло Полянський,
заступник Міністра освіти і науки України

МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ

У контексті поліпшення якості освіти особливого значення набуває міжнародне співробітництво в галузі освіти. В Україні реалізується «Рамкова програма співробітництва у сфері освіти між Міністерством освіти і науки України та Директоратом освіти Ради Європи». Програма зорієнтована на співпрацю за напрямами, в яких Рада Європи має найбільший досвід, та тих, що відповідають політичним і стратегічним цілям України.

Основна мета співпраці з Радою Європи — формування нової генерації молоді, яка, поділяючи цінності демократичного суспільства, поважає культуру, релігію та світосприйняття інших народів, вільно володіє кількома європейськими мовами, що забезпечує основу для динамічного розвитку самореалізації в освітньому та професійному відношенні на території об'єднаної Європи.

У межах реалізації Програми в галузі освіти для демократичного громадянства й освіти в галузі прав людини в Україні робота ведеться за трьома напрямами, а саме: розвиток та впровадження освітньої політики щодо демократичного громадянства і соціального залучення; нові ролі та компетенції вчителів; демократичне управління освітніми закладами.

З метою забезпечення більш комплексного та системного підходу до розвитку політики та практики освіти для демократичного громадянства, їх послідовності та наступності й продовження актуальних напрямів діяльності основну увагу приділено:

— заходам, спрямованим на запровадження системи забезпечення якості освіти для демократичного громадянства на національному рівні;

— розробленню та розповсюдженню рекомендацій та матеріалів, що сприяють підвищенню обізнаності освітян щодо принципів, цілей і методів освіти для демократичного громадянства й освіти в галузі прав людини в Україні через систему післядипломної педагогічної освіти;

— діяльності щодо запровадження демократичного управління в освіті й школах зокрема.

Міністерством також реалізується ряд угод та програм з міжнародними організаціями. Серед них:

— Програма INTEL — навчання для майбутнього;

— Загальна Програма Співробітництва між Європейським Союзом та Радою Європи «Заохочення культури прав людини в Україні та на Південному Кавказі»;

— Спільна програма з компанією Microsoft;

— Меморандум з Програмою розвитку ООН;

— Меморандум про взаєморозуміння та співпрацю з міжнародним благодійним фондом «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД».

Співпраця з Американськими Радами з міжнародної освіти з метою здійснення коротко- та довготермінових проектів з обміну учнями середніх загальноосвітніх закладів:

— FLEX (Програма обміну майбутніх лідерів), яка спрямована на учнів 9-10 класів середніх загальноосвітніх закладів. Фіналісти отримують гранти на 1 рік навчання в середніх загальноосвітніх закладах США та проживають у сім'ях. За час існування програми обміну майбутніх лідерів понад 4000 школярів України відвідали США;

— проект «EdGATE» — «Освітні ворота», основними завданнями якого є розробка концепції та подальше створення Європейського регіонального коледжу;

— проект «Європейські студії в школах України», який здійснюється за участю Асоціації керівників шкіл м. Києва та Державного центру громадської освіти землі Баден-Вюртенберг (Німеччина) у рамках Європейського року громадянської освіти;

— проект «Dreams + Teams» Британської Ради в Україні, спрямований на розвиток лідерських навичок та розуміння інших культур у молоді через залучення її до самостійної організації спортивних заходів та налагодження міжнародних освітніх контактів;

— проекти Британської Ради в Україні: англійська мова для школярів молодшого віку; незалежне тестування — підготовка фахівців у галузі оцінювання рівнів володіння англійською мовою, розроблення специфікацій тесту, апробація пробних тестових завдань;

— Польсько-українська ініціатива «Разом». У проєкті взяло участь більш як 500 учнів загальноосвітніх навчальних закладів та вчителів з усієї України. Залучено понад 150 навчальних закладів України та Польщі до реалізації молодіжних обмінів, активізації шкільних європейських клубів, створення міжнародних літніх таборів, підтримки молодіжного волонтерського руху, конкурсів юнацької творчості;

— співпраця з Корпусом Миру США в Україні щодо викладання волонтерами англійської мови у загальноосвітніх навчальних закладах України;

— програма «Стипендії ім. Фулбрайта» в Україні Інституту міжнародної освіти;

— програма «Викладання німецької мови в Україні» за сприяння Федерального відомства Центральної служби у справах освіти за кордоном Німеччини відряджає німецьких учителів у відібрані школи з поглибленим вивченням німецької. У таких закладах учнів готують до складання іспиту на німецький мовний диплом II рівня, встановленого Конференцією Міністрів культури. Цей диплом підтверджує, що учні володіють необхідними для навчання в Німеччині знаннями з німецької мови. Українські та німецькі вчителі регулярно беруть участь у різних заходах, спрямованих на підвищення кваліфікації та обміну методично-дидактичним досвідом у викладанні німецької та інші.

Окрім того, за підтримки Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні та активної участі місцевих громад трьох гірських сіл Івано-Франківщини реалізується проєкт щодо апробації нових моделей дошкільної освіти в умовах сільської місцевості. У рамках цього проєкту вже працюють консультативні пункти для батьків. У них можна отримати консультації стосовно розвитку дітей дошкільного віку та інформаційні матеріали з питань виховання дітей та підготовки їх до школи.

У рамках програми «Здоров'я і розвиток дітей раннього віку» відповідно до Базової угоди про співпрацю між ЮНІСЕФ

та урядом України розпочато роботу з розроблення стандартів розвитку дітей раннього віку.

Актуальною є співпраця з питань виховання учнівської молоді. У 2008 навчальному році за сприяння Програми рівних можливостей ПРООН відбувся навчальний тренінг-семінар з питань гендерної рівності. За сприяння Посольства України у Королівстві Швеція було організовано зустріч з працівниками Агенції розвитку шкіл. Шведські колеги ознайомили з досвідом профілактичної роботи з питань подолання проявів насильства та злочинності серед учнів навчальних закладів Швеції.

За підтримки Швейцарської агенції з питань розвитку та співробітництва вивчено механізм роботи Швейцарської моделі профілактики підліткової злочинності від федерального до місцевого рівня.

У рамках співпраці Міністерства освіти і науки України з Міжнародною організацією праці реалізується ряд інформаційно-освітніх заходів з питань викорінення найгірших форм дитячої праці, протидії торгівлі дітьми, сексуальній експлуатації, інших форм жорстокого поводження з ними.

Одним з пріоритетних напрямів діяльності Міністерства освіти і науки України є реалізація положень і принципів Болонської декларації як однієї з важливих передумов інтегрування національної освіти у міжнародний простір — загальноєвропейський інтелектуально-освітній та науково-технічний.

Цей процес полягає в упровадженні європейських норм і стандартів в освіті, науці та техніці, поширенні власних культурних та науково-технічних здобутків в ЄС. У кінцевому результаті такі кроки спрацьовуватимуть на підвищення в Україні європейської культурної ідентичності.

Міністерство освіти і науки протягом останніх років ініціювало участь освітніх закладів у низці міжнародних програм. Зокрема, варто зупинитися на реалізації програми Жан Моне, якою передбачається заснування кафедр із вивчення європейської інтеграції та європейського права.

З метою розповсюдження інформації щодо діяльності програми Jean Monnet Action на базі Київського інституту міжнародних відносин Національного університету імені Тараса Шевченка започатковано викладання курсу євроінтеграції. Водночас, дев'ятьма вищими навчальними закладами України (а також 27 обласними та міськими центрами перепідготовки

та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій) здійснюється підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції.

Окремо варто зупинитися на участі України у програмі «Темпус», започаткованій в нашій країні з 1993 року. Реалізовано 150 проектів, пов'язаних з модернізацією системи вищої освіти. Проектами програми охоплено понад 150 вчз, підприємств та установ. Гранти індивідуальної мобільності отримали 100 наших громадян.

Наразі в Україні виконуються 23 спільні європейські проекти. Пріоритетні напрями, здійснювані у рамках програми «Темпус», змінювалися залежно від завдань, що поставали перед незалежною Україною. Якщо Темпус-I і Темпус-II визначили головними завданнями розвиток університетського менеджменту, перепідготовку викладачів економіки, навчання іноземними мовами, то проекти Темпус-III спрямовувалися на розвиток нових підходів до навчання впродовж життя, а також зосереджувалися на конкретній участі в підготовці національної вищої освіти до входження у Болонський процес, а з 2005 року — на реформуванні системи вищої освіти вже в контексті розбудови єдиного європейського простору вищої освіти.

Останніми роками до виконання проектів програми «Темпус» широко долучалися громадські організації, підприємства, професійні асоціації; значно розширено в ній і участь студентів.

Пріоритетами Темпус IV є: запровадження трициклової підготовки, подальша модернізація навчальних планів і, як логічне продовження, створення національної кваліфікаційної системи.

Значна увага надається посиленню міжнародного співробітництва у сфері освіти, навчання та молоді.

В системі вищої освіти України запроваджено важливі кроки з реалізації положень Болонського процесу, підготовлено План дій щодо їхнього впровадження до 2010 року.

16–18 травня 2007 року в Лондоні відбулася п'ята Болонська конференція міністрів, відповідальних за вищу освіту. Делегація України взяла участь у роботі конференції, на якій розглядалися питання розширення європейського простору вищої освіти, а також затверджувалися основні положення позиційного документа «Лондонське Комюніке».

З-поміж основних проблемних питань міжнародного співробітництва слід відзначити наступні:

- створення мережі «Європейських клубів» з метою формування розуміння учнівською молоддю європейського плюралізму, виховання у молодих громадян Європи відповідальності щодо прав людини, захисту довкілля та культурної спадщини;

- організація системи якості вищої освіти, яка б відповідала європейським стандартам і нормам;

- забезпечення мобільності студентів та професорсько-викладацького складу в міжнародному освітньому просторі;

- розширення практики соціального партнерства вищих навчальних закладів з роботодавцями, громадянами і соціальними об'єднаннями та їхнє залучення до процесу вироблення і прийняття рішень з проблем вищої освіти;

- проведення реєстру агенцій з акредитації, атестації та ноєтрифікації, що сприятиме використанню узгоджених стандартів та норм на європейському просторі вищої освіти;

- співробітництво з європейськими акредитаційними комітетами з метою постійного вдосконалення системи акредитації та забезпечення гарантій якості освіти;

- сприяння акредитації вищих навчальних закладів України іноземними акредитаційними органами, визнаними національними владними структурами.

Заслугує на увагу участь українських студентів та науковців у програмі ERASMUS MUNDUS «Вікно зовнішньої співпраці».

Зазначимо, що Україна входить у перші 15 країн, які беруть участь у цій програмі.

Мета полягає у зміцненні співпраці між інституціями вищої освіти та в уможливленні обміну студентів, науковців та академічного персоналу між державами-членами ЄС та країнами, які не входять до Союзу. Програма підтримуватиме створення партнерських консорціумів між інституціями вищої освіти Європи та країн Третього світу. Метою таких консорціумів визначено забезпечення індивідуальної мобільності студентів (студентів, які ще не отримали дипломів бакалаврського, магістерського, докторського та постдокторського рівнів), дослідників та академічного персоналу між освітніми інституціями ЄС та країн Третього світу.

«Вікно зовнішньої співпраці» спирається на загальну програму ERASMUS MUNDUS, що надає гранти студентам і науковцям слаборозвинутих країн для здобуття академічних ступенів у Європі. Програма також підтримує співпрацю між європейськими та неєвропейськими університетами й заохочує відрядження європейських студентів і науковців до університетів країн Третього світу.

На реалізацію цього річного конкурсу Європейська Комісія виділила понад 100 мільйонів євро. На підтримку проектів із залучення країн, що входять до сфери дії європейської політики добросусідства (зокрема України, Білорусі та Росії), виділено понад 33 мільйони євро.

За результатами конкурсного відбору проектів у рамках ERASMUS MUNDUS «Вікно зовнішньої співпраці» грант для імплементації схеми академічної мобільності вдруге виграв Університет Деусто (Більбао, Іспанія). До складу консорціуму втілення проекту увійшли шість українських університетів. Академічна мобільність у рамках цього проекту охопить понад 130 українських студентів і викладачів.

Україна, Білорусь і Молдова є бенефіціантами програми в рамках так званого шостого лоту на грант загальною сумою 5,3 млн євро.

За повідомленням ЄС, наразі готується друга фаза «Вікна зовнішньої співпраці», яка може ввійти до загальної програми ERASMUS MUNDUS, перший конкурс проектів якого планується на початок 2009-го.

Чимало робиться Міністерством щодо забезпечення конституційного права громадян України, які перебувають за кордоном, на здобуття освіти. Так, Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.03.2007 р. № 91-р «Про утворення загальноосвітнього навчального закладу «Міжнародна українська школа» для громадян України, які проживають за кордоном, та відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 10.07.2007 № 595 «Про створення загальноосвітнього навчального закладу «Міжнародна українська школа» з 1 вересня 2007 р. відкрито Міжнародну українську школу Міністерства освіти і науки України — загальноосвітній навчальний заклад I–III ступенів. Її відкриття — визначна подія не лише освітянського, а й загальнодержавного масштабу. Своєю появою Міжнародна українська школа відповідає на численні запити

сучасності. Школа забезпечує та реалізує конституційне право громадян України, батьки яких тимчасово перебувають за кордоном, на здобуття загальної середньої освіти. Випускники школи матимуть можливість отримати документ про освіту державного зразка.

Засновником Міжнародної школи є Міністерство освіти і науки України.

Головними завданнями навчального закладу є:

- забезпечення права громадян на доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти;

- створення умов громадянам України, які перебувають за кордоном, та іноземцям для здобуття якісної повної загальної середньої освіти відповідно до їх особистісних потреб, індивідуальних здібностей, стану здоров'я, нахилів, талантів тощо з використанням дистанційних форм навчання із застосуванням нових інформаційно-комунікаційних технологій;

- організація дистанційної підготовки до атестації екстерном учнів різних категорій; координація діяльності закордонних навчальних закладів, у яких ведеться викладання українською мовою або вивчається цикл українознавчих дисциплін, а також організація їх інформаційно-методичного, консультативно-аналітичного супроводу;

- надання методично-інформаційної допомоги недільним школам, у яких вивчаються мова, традиції, звичаї та культура України;

- отримання консультацій, методичної допомоги та рекомендацій вчителями, які навчають учнів, громадян України, що проживають або тимчасово перебувають за кордоном.

При школі зареєстровано 32 закордонних українських навчальних заклади з 19 країн світу.

Протягом 2007/08 навчального року загалом у школі проходило атестацію 832 учні-екстерни.

Серед них:

89 екстернів з 32 країн світу, які здійснюють самостійну підготовку до атестації індивідуально;

370 учнів навчальних закладів недільних шкіл з Італії, Іспанії, Португалії, Франції, Греції, які вивчають предмети українознавчого циклу (українська мова та література, історія України, географія України, українознавство);

373 учні загальноосвітніх навчальних закладів з Португалії, Чехії, Туреччини, де вивчаються всі предмети.

Вперше в історії освіти України у 2008 р. було проведено річне оцінювання та державна підсумкова атестація 679 учнів Міжнародної української школи на території країн їх тимчасового перебування. Це учні з 10 навчальних закладів Туреччини, Чехії, Іспанії, Португалії, Франції.

За підсумками поточного навчального року Міжнародною українською школою було видано 41 атестат про повну загальну середню освіту та 101 свідоцтво про базову загальну середню освіту.

З кожним роком збільшується кількість навчальної літератури, що безкоштовно передається навчальним закладам зарубіжжя. За останні п'ять років до навчальних закладів 34 країн передано 56 422 примірники підручників та іншої наукової, методичної та навчальної літератури. Якщо у 2005 році надіслано 5495 примірників, то у 2007-му — 14 689. Вперше за останні 10 років отримали українські підручники Австрія, Таджикистан, Фінляндія, Туреччина, Сербія і Чорногорія, Словаччина, Італія, Туркменістан, Узбекистан, Азербайджан.

Також щороку передається навчальна та науково-методична література для українських закладів зарубіжжя обласними (міськими) управліннями освіти і науки, навчальними закладами, науково-методичними центрами. Зокрема, Міжнародним інститутом Національного університету «Львівська політехніка» у минулому році передано майже 1000 примірників різноманітної україномовної літератури для дітей з Башкортостану (Росія), Естонії, Латвії, Польщі, Румунії. Головне управління освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації передало українським ліцеям Литви, Румунії, Польщі, Грузії підручників і посібників на суму 15 тис. гривень.

Для українців, які проживають за кордоном, відкрито чотири нових школи (Прага, Афіни, Стамбул, Варшава).

Одним з важливих напрямів міжнародного співробітництва в галузі освіти є навчання іноземців у внз. У поточному навчальному році 204 вищі навчальні заклади України здійснюють підготовку 39,7 тис. іноземців із 127 країн світу, зокрема на умовах контрактів з оплатою за навчання 37,7 тис. осіб, за рахунок державних стипендій України — 2 тис. осіб.

Найбільшими центрами підготовки іноземних студентів в Україні є Харків і Київ, у навчальних закладах яких здобувають фахову освіту 17,2 тис. осіб.

Найбільше іноземців навчаються у Кримському і Луганському медичних університетах – відповідно 1,7 і 1,6 тис. осіб.

Важливою складовою міжнародної діяльності міністерства є формування позитивного іміджу України у світі. В рамках бюджетної програми «Фінансова підтримка пропаганди України за кордоном» на замовлення Міносвіти створено спеціалізоване видання про Україну в якості рубрики недільного журналу «Вашингтон пост», забезпечено виробництво восьми презентаційних і рекламних відеофільмів про Україну, організовано трансляції рекламних відеоматеріалів на телеканалах, що охоплюють широку міжнародну аудиторію, виготовлено друковану іміджеву продукцію для культурно-інформаційних центрів України при посольствах.

Для країн Західної Європи організовано розповсюдження краєзнавчо-культурологічного бюлетеня «Путівник Україною» загальним тиражем 600 тис. примірників. Створено і введено в дію спеціалізований веб-портал «See you in Ukraine», спрямований на міжнародну популяризацію української тематики.

Внаслідок реалізації заходів, передбачених програмою, вдалося задовольнити зростаючий попит на інформацію про Україну і суттєво поліпшити імідж нашої держави у світі.

Десятки угод про співпрацю зі своїми іноземними партнерами уклали вищі навчальні заклади України. З упевненістю можна констатувати, що в Україні немає вищого навчального закладу, який не здійснював би міжнародних контактів.

На виконання положень міжнародних міждержавних, міжурядових, міжвідомчих угод, протоколів і програм вжито заходів щодо направлення викладачів української мови до вищих навчальних закладів Болгарії, Польщі, Румунії, Словаччини, Хорватії, Китаю, Йорданії, а також залучення викладачів болгарської, польської, словацької, угорської, хорватської, арабської, французької, німецької мов до викладання в українських загальних, середніх та вищих навчальних закладах України. Відібрано кандидатури, рекомендовані управліннями освіти і науки обласних державних адміністрацій та вищими навчальними закладами України, на повний та частковий курс навчання, до аспірантури, на наукове стажування до вищих навчальних

закладів В'єтнаму, Ізраїлю, Йорданії, Китаю, Польщі, Росії, Румунії, Словаччини, Туреччини.

Вищими навчальними закладами України продовжується реалізація 36 спільних з європейськими університетами проектів у рамках програми ТЕМРИЗ, що фінансуються Європейською Комісією. У квітні 2008 року міністерство підтримало ще майже 50 спільних проектних пропозицій.

За підтримки Комісії Європейських Співтовариств та уряду Німеччини продовжується реалізація проектів у сфері професійно-технічної освіти: «Підвищення ефективності управління професійно-технічною освітою на регіональному рівні», «Підтримка реформи професійно-технічної освіти в Україні», «Децентралізація управління професійним навчанням в Україні», а також проекту «Громадянська освіта».

Міністерство освіти і науки України підтримує розширення ділових контактів з багатьма урядовими і неурядовими організаціями, програмами і фондами, такими як: Європейський Союз, Європейський фонд освіти, Рада Європи, ЮНЕСКО, Британська рада, Інформаційне агентство США, Корпус Миру, Айрекс, Німецька служба академічних обмінів (ДААД), Фонд Фулбрайта, «Відродження», Французький культурний центр, Німецький культурний центр, товариство Карла Дуйсберга, Канадське агентство з міжнародного розвитку, програмами «Темпус», «Зігмунда Маскі», «Шкільні обміни», АКСЕЛІЗ та ін. В Україні працює 12 кафедр ЮНЕСКО.

Розширено мережу асоційованих шкіл ЮНЕСКО в Україні до 61 навчального закладу. Вони беруть активну участь у реалізації різних проектів у рамках програмної діяльності ЮНЕСКО. Серед них найбільш вагомими міжнародні проекти: «Охорона всесвітньої культурної спадщини», «Превентивна освіта проти СНІДу», «Голубий Дунай», «Діалог культур та цивілізацій», «Охорона довкілля», «Міжнародний діалог» та інші. Сьогодні Проект асоційованих шкіл ЮНЕСКО — високоефективна і виняткова мережа закладів, діяльність якої спрямована на посилення гуманістичних, етичних, культурних і міжнародних аспектів освіти.

Міністерство освіти і науки України бере активну участь у реалізації спільної Програми співробітництва між Європейською Комісією та Радою Європи щодо зміцнення демократичної стабільності в Україні, планом заходів якої передбачено проведен-

ня семінарів, круглих столів з питань освіти, вивчення історії освіти національних меншин.

Протягом 2008 року здійснено заходи щодо прийому в Міністерстві освіти і науки України майже 50 делегацій міністерств освіти і науки зарубіжних країн, представників дипломатичних місій зарубіжних країн, акредитованих в Україні, а також заходи щодо участі делегацій Міністерства освіти і науки України в міжнародних заходах, що проводилися під егідою ЮНЕСКО, Ради Європи, Європейського Союзу.

Розвиток співпраці з міжнародними організаціями, участь у міжнародних програмах і проектах — важливий напрям здійснення євроінтеграційного процесу України. Забезпечення повноправного представництва нашої держави у міжнародних форумах, програмах, що проводяться під егідою міжнародних організацій, дає змогу підтверджувати високий престиж української освіти, набувати досвіду для впровадження подальших реформ структурного характеру і нових інформаційних технологій в освіті, вихованні української молоді, формуванні нових світоглядних засад сучасного навчального процесу.

Останнім часом активізувалися контакти органів студентського самоврядування українських університетів та студентських громадських організацій (наприклад, Всеукраїнська студентська рада при МОН України, Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Українська асоціація студентського самоврядування») із зарубіжними партнерами, зокрема ESU — Європейською студентською спілкою.

ESU — це потужна студентська структура, до якої входять загальнонаціональні студентські організації з усієї Європи. Представництво українських студентів допоможе разом з європейськими студентами формувати єдиний освітній простір та поліпшувати якість освіти, що і є основними завданнями ESU.

Європейський студентський союз (ESU, колишня назва — ESIB), заснований 1982 року діє для сприяння реалізації освітніх, соціальних, економічних, культурних та політичних прав студентів у Європі. ESU є загально визнаним представником інтересів студентства на європейському рівні, має спеціальний консультативний статус при Комісії ЄС, Раді Європи та ЮНЕСКО, а також бере участь у робочій групі з реалізації Болонського процесу — творення єдиного європейського простору вищої освіти — Bologna Follow-up Group.

За рішенням Правління ESU в Європейському студентському союзі створено робочу групу «Україна». Ця група надає органам студентського самоврядування України інформаційну та методичну допомогу з розвитку студентської демократії в нашій країні, сприяючи утвердженню позицій студентства як «рівноправного та компетентного партнера у сфері вищої освіти», як це зазначено в одному з основоположних документів Болонського процесу — Празькому комюніке.

Наприкінці квітня 2008 р. в Словенії, у м. Любляна, проходила XV Європейська конвенція студентів «Студенти для демократії», організована Європейським союзом студентів і Словенською організацією студентства.

Конвенція — це перший захід, в якому взяли участь представники Української асоціації студентського самоврядування (УАСС) після вступу до Європейського союзу студентів.

У травні 2008 р. делегація Української асоціації студентського самоврядування взяла участь у 54-му засіданні правління Європейського союзу студентів у Словаччині. Таким чином, українське студентство віднині представлене в загальноєвропейській студентській спільноті як її повністю рівноправний член, нарівні з країнами, котрі вже входять до Європейського Союзу. Представники УАСС взяли участь у семінарі *Now for real — Equity in Higher Education* на тему рівності у вищій освіті та засіданні робочої групи ESU зі зміцнення студентського руху в Україні.

Семінар був організований національними союзами студентів Австрії, Румунії, Словаччини та Естонії за підтримки ESU та *Scienter and Menon* в рамках проекту «Рівність зі студентського погляду», що фінансується Європейською Комісією. Він мав на меті підготувати демократично обраних студентських представників, щоб вони мали змогу сприяти в своїх країнах по всій Європі підвищенню рівності та ефективності у вищій освіті, які в контексті так званої Лісабонської стратегії дедалі більшою мірою знаходять визнання як наріжні камені Болонського процесу на період після 2010 року. Учасники семінару розглянули поточну ситуацію з рівністю у вищій освіті на континенті та обговорили питання про те, як з нею співвідноситься «фінансова відповідальність» різних зацікавлених сторін (держави, роботодавців, студентів та їхніх сімей тощо) і що може бути зроблено

національними студентськими союзами для досягнення реальної рівності всіх європейців у доступі до вищої освіти.

Європейський студентський союз закликав парламенти всіх європейських країн засудити геноцид 1932–1933 років. Таке рішення було прийняте 11 травня 2008 року в Словаччині на 54-му засіданні Правління цієї впливової міжнародної неурядової організації, на пропозицію Української асоціації студентського самоврядування та 20 інших національних студентських союзів 19 європейських країн, а саме: Австрії, Білорусі, Болгарії, Великобританії, Грузії, Ірландії, Кіпру, Литви, Македонії, Мальти, Німеччини, Португалії, Румунії, Словаччини, Угорщини, Фінляндії, Франції, Чехії та Швейцарії.

Важливим напрямом міжнародної співпраці є також реалізація проектів у галузі професійно-технічної освіти.

Ринок праці визначає потребу у кваліфікованих робітниках, рівні їх компетенції. Відповідно до цього навчальні заклади повинні вдосконалювати і формувати новий зміст професійно-технічної освіти, застосовувати інноваційні форми і методи навчання, фактично визначати алгоритм інноваційного стилю діяльності. Саме тут не обійтись без міжнародного досвіду. За останні п'ять років заклади професійно-технічної освіти України брали активну участь у 10 міжнародних проектах та програмах. За минулий рік представники професійно-технічної освіти України були задіяні у двох міжнародних проектах та програмах. Міжнародний обмін здійснюється у 20 регіонах 83 навчальними закладами з 19 країнами світу за всіма галузевими напрямками: промисловість, будівництво, готельно-ресторанний сервіс, туризм та агропромисловий комплекс. Зокрема, проекти Tasis «Підтримка реформи професійно-технічної освіти в Україні» (українсько-німецький проект 2003–2013); «Підвищення ефективності управління професійно-технічною освітою на регіональному рівні в Україні» (українсько-німецький проект 2005–2008); «Перехід від освіти до роботи», «Децентралізація управління професійним навчанням в Україні» (українсько-канадський проект (2005–2010), «Реформування професійно-технічної освіти в Україні» та інші.

За цей період за сприяння українсько-канадського проекту «Децентралізація управління професійним навчанням в Україні» впроваджено нові підходи до управління навчальними закладами, перспективного планування їхньої діяльності, розробки на-

вчальних планів та програм нового покоління. Розпочато пілотне дослідження у Дніпропетровській та Рівненській областях з моніторингу та прогнозування ринку праці. Розроблено проект якісно нової програми стажування майстрів виробничого навчання та викладачів спеціальних дисциплін.

У рамках українсько-німецького проекту «Підвищення ефективності управління професійно-технічною освітою на регіональному рівні в Україні» на базі навчально-методичних центрів п'яти областей функціонують інформаційно-аналітичні центри, що є першим кроком до створення маркетингових служб. Інвестиції цих проектів становить понад 500 тис. євро.

Мова не йде про механічне перенесення тієї чи іншої моделі, що є прогресивною в іншій країні. Доцільним може бути порівняння ідей, виявлення можливих напрямів упровадження інноваційних технологій навчання. Але безперечним для всіх є одне: підвищення значущості професійно-технічної освіти для молоді.

Особливо заслуговує на увагу досвід Німеччини, Польщі, Франції, Канади щодо необхідності створення міжгалузевих рад, посилення участі роботодавця у навчально-виробничому процесі, фінансування профтехучилищ.

На прикладі досвіду Німеччини виділено два основних типи стандартів: професійний (або стандарт професії) і освітній стандарт. На основі цього досвіду розроблявся і Державний стандарт професійно-технічної освіти України. При розробці проекту Державного переліку професій з підготовки робітників, який надасть можливість чітко визначати рівень кваліфікації на всіх ступенях професійно-технічної освіти, були враховані напрацювання Німеччини, Польщі та Росії.

Завдяки міжнародним проектам «Підвищення ефективності управління професійно-технічною освітою на регіональному рівні в Україні», «Децентралізація управління професійним навчанням в Україні» заплановано створення інформаційно-аналітичних центрів з питань професійно-технічної освіти на базі обласних навчально-методичних центрів.

Крім того, європейська та світова практика переконує щодо необхідності фінансування підготовки робітників за рахунок визначених законодавством обов'язкових відрахувань з доходів підприємств. Так, у Франції підприємства відраховують на ці цілі 3 відсотки від суми своїх доходів, аналогічно у Бельгії —

0,25 відсотка, а в Німеччині діє система двоканального фінансування. Європейська та світова практика переконує щодо необхідності фінансування підготовки робітників як за рахунок держави (Міністерство освіти), так і визначених законодавством обов'язкових відрахувань з доходів підприємств та місцевих бюджетів.

Так, у Німеччині, Польщі, Іспанії та інших країнах фінансування здійснюється як з регіонального, так і з центрального бюджетів. Наприклад, у Чеській Республіці витрати на заробітну плату педагогічних працівників, підручникотворення та засоби навчання забезпечує держава, комунальні витрати, утримання будівель та споруд — місцевий бюджет. У Канаді фінансується підготовка тих професій, що мають реальні перспективи працевлаштування. Розроблена та відпрацьована система моніторингу національного та регіональних ринків праці, створена дієва база даних потреби у робочих місцях, планування людських ресурсів тощо.

Крім того, до участі у фінансуванні залучаються різні фонди, роботодавці, громадські організації, які мають відповідні пільги з оподаткування.

Значна увага приділяється реалізації Державної цільової програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008–2011 роки, котра передбачає:

- підвищення рівня поінформованості громадськості про пріоритети, стан виконання поточних завдань, перспективи реалізації державної політики європейської інтеграції та співпраці з ЄС і Радою Європи у різних сферах;

- підвищення рівня обізнаності громадян про можливості, що існують у рамках співпраці з ЄС та Радою Європи;

- підвищення рівня обізнаності громадян про європейські цінності, стандарти, досвід проведення реформ та критерії членства в ЄС.

Петро Кононенко,
академік, директор НДІУ МОН,
лауреат Міжнародної премії
ім. Й. Г. Гердера;

Тарас Кононенко,
кандидат філософських наук,
перший віце-президент
Міжнародної асоціації «Україна
і світове українство»

УКРАЇНЬСКА ЗЕМЛЯ І ЛЮДИ У СВІТОВОМУ ЧАСОПРОСТОРІ. УКРАЇНЦІ У СВІТОВІЙ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ТА КУЛЬТУРІ

I.

Україна. Пісня пісень...

Воістину Україна — пісня пісень безмежної й безсмертної Світобудови, віра, надія й любов тисячі тисяч людських поколінь, Сонце в центрі Європи, як Європа є Сонцем Вселюдства, а Сонце — то Серце і Слово космічного Храму.

Воістину: достатньо ступити на землю між селами Костилівка й Ділове Закарпатської області, як побачиш Колибу-музей Центру Європи та обеліск з написом: тут — географічний центр Європи. А неподалік — село Королеве, якому археологи нараховують до мільйона років... До всього літописець скаже: коли Бог вирішував, де йому створити Рай, то обрав Україну.

Бо при цьому Бог враховував не тільки те, що на Терені України ріки течуть молоком, медом і вином; Небо все в зорях і голубій блакиті; Земля сповнена вогнем нафти і газу та безмежними покладами заліза, вугілля, золота, інших кольорових металів, вкрита безмежними лісами унікально красивих і міцних,

як бук чи дуб, дерев та опоясана могутньо-легендарними ріками — Дунаєм і Дніпром, — котрі вливаються в славетні Чорне та Азовське моря, гори Криму й Карпат, королева з яких — Говерла — стрімко підноситься до зір, навічно з'єднуючи Землю і Небо, народ із Вселюдством.

І це — на просторах, які вражають і людей математичного хисту: Україна — одна з найдавніших гілок цивілізації, її площа — найбільша в Європі (603,7 тис. кв. км — 0,1% площі земної кулі); протяжність кордонів (від Сяну до Дону і від Чернігівщини до Криму) — 6993,7 км: по суходолу — 5638,7 км, і по Чорному й Азовському морях та по Керченській протоці — 1355 км. А за населенням Україна поступається лише Великій Британії, Німеччині, Франції, Італії. При цьому поза межами України (в Європі, Америці, Австралії, Азії) проживає ще майже 30 млн українців. Український етнос — не лише харизматичний, а й всепланетарний; такими є і його мова, культура, мистецтво.

Україна — це образ синкретичності й універсалізму: природного, міжнародними зв'язками, інтересами та світоглядом людей, характером світосприйняття й емоційно-інтелектуальної життєдіяльності, внутрішнього ладу, мови і мислення, пісні і музики, живопису і театру, праці і творчості; не випадково українство дало гігантів історіософії (літописання) і філософії (Іларіон, Л. Баранович, Д. Туптало, Г. Сковорода, С. Яворський), поетичного мистецтва (від народних пісень до билин, історичних пісень і народних дум) і театру (від народного до творчості «театру корифеїв»); світової слави композиторів (М. Дилецького, М. Березовського, А. Веделя) і художників, математиків (М. Остроградський) і фізиків (І. Пулюй), творців кібернетичної (М. Глушков) і космічної ер (Е. Ціолковський, М. Кибальчич, Шаргей-Кондратюк, С. Корольов, А. Люлька), першовідкривачів ноосферної теорії (В. Вернадський).

Захоплення у світових дослідників завжди викликали ґрунти (земельний фонд України становить 60,35 млн гектарів; орних земель — 32 млн га), зокрема найвищої якості чорноземи (саме їх вивозили гітлерівці та й інші зайди для поліпшення своїх країв); так, чорноземні гумусні шари на Кіровоградщині сягають товщини 1,5 метра, — а в надрах тих ґрунтів містилися багатющі поклади корисних копалин. На цих ґрунтах колосилися найвищі врожаї, Україна була житницею і стародавніх Греції

й Риму, і згодом усєї Росії та Європи. На її просторах уперше було приручено коня й винайдено колесо; за легендами, саме на цю землю Небо скинуло золотого Плуга і Меча.

Земля для українства — колиска й могила, Мати й Батьківщина, жінка і Пісня-Слава, — як і Вода: і джерело, і сама сутність життя, що впливає з переконання: небесні води — чоловічі, земні — жіночі; зливаючись, вони творять таїну і сутність буття.

II.

Етапи розвитку й самопізнання

Праукраїнська земля і люди на ній стають реальним не лише об'єктом, а й суб'єктом міжнародного цивілізаційно-культурного поступу і привертають до себе все пильнішу увагу як середина земля Європи, яка корелювала відомі світові магістралі — «шовковий шлях» до Китаю, «із варяг у греки» (з'єднуючи Схід і Захід), інтегруючи та розпорозуючи по світу найголовніші потоки міжнародної торгівлі й економічних зв'язків, релігії, освіти, науки, філософської і суспільно-політичної думки, найвищої якості цінності культури і мистецтва. А також — династичних зв'язків, про характер яких свідчать хоча б такі факти: Володимир Великий був одружений з дочкою (сестрою?) візантійського імператора; Ярослав Мудрий шлюбами поріднився з королями й князями Угорщини, Польщі, Норвегії, Швеції, Франції; Володимир Мономах був сином сестри візантійської імператриці, а своїх дітей поріднив з королівською династією Англії; Ярославна була французькою королевою, а Євпраксія — імператрицею Германії...

З цією Землею були пов'язані інтереси перського царя Дарія і царя Александра Македонського, Аттіли, Наполеона; вона була в епіцентрі Першої і Другої світових воєн і зазнала найбільших втрат...

Це й визначає домінанту як внутрішнього розвитку, так і міжнародних відносин: нашим пращурам завжди необхідно було знати, освоювати й боронити світ, а іншим народам — знати нашу Землю. І ще в найдавніші часи осмислювати шлях розвитку та взаємовідносин наших племен і держав з Шумером і Єгиптом, з Індією і Китаєм (з яким ми зносились «шовковим шляхом»), з Персією, Грецією й Римом, з кельтами й галлами,

етрусками і пелазгами, хозарами, гунами й готами, із скандинавами, угро-фінськими й татарськими племенами.

Притому знати не так на рівні чисел і дат, воєн, як на рівні історичних уроків, свого й міжнародного досвіду.

На жаль, доторкаємось до серцевини драми: ще найдавніші вітчизняні літописці, щоб усвідомити «звідки пішла руська земля, і хто в ній першим почав урядувати, як руська Земля (державна) постала, є», починали з часу поділу земель і народів силами Ноя.

Царська й комуно-більшовицька імперії наклали на сферу пізнання світу та етнонаціональне самопізнання жорстке табу. Прагнення пізнати свою колиску й своє дитинство піддавалося осуду, дискредитації, сміливці, які торували цей шлях, ішли на заслання, а то й фізично знищувалися як вороги народу.

Тож навіть підручники для учнів та «історії» для зарубіжних країн починалися з часу не ранішого, як IX століття, коли до генеалогії українства можна було хоч фіктивно, але доточити й історію російську (імперію з 1721 р.). Інтегральною була офіційно впроваджувана версія про Київську Русь як «колиску трьох братніх народів», один із яких, російський, оголошувався «старшим», хоча на той час його ще не існувало в природі. І це подібно до того, як 1000-ліття християнства на Русі святкували в Москві, якої також тоді ще не існувало.

Історія й географія в парадигмі пізнання еволюції українства поставали як наріжні камені великої політики. І не лише в XIX–XX ст., а ще з XV ст., коли Москву було оголошено «третім і останнім Римом» та розгорнуто спочатку ідеологічну (династичну, державницьку й релігійну), а згодом і військово-територіальну експансію.

Першим кроком на цьому шляху стало... знищення літописної літератури та традиції, знищення пам'яті тисячоліть. Привласнення кореневої системи мови.

А та пам'ять мала розкрити наймовірніше багату джерельну базу, до того ж — не лише писемну (від записів єгипетського фараона Амінхотепа до Геродота, Страбона, Гіппократа...), а й матеріально-культурну.

Знаменно: починати українську писемність із кирило-мефодіївського алфавіту також стало актом великої політики в інтересах Московської держави, бо таким чином з'єднувалися Болгарія, Київська Русь і Росія, хоча насправді суб'єктами роз-

витку слов'янської писемності були Моравія, Чехія, Болгарія, Русь з її, як визнали візантійські мудреці Кирило й Мефодій, найрозвиненішою мовою (що зазначено в «Літопису Аскольда» за 860 р. — рік взяття київськими князями Аскольдом і Діром Константинополя та хрещення Аскольда в Херсонесі, тоді на своїй землі, — і прибуття до Києва єпископа), коли Московії ще просто не існувало.

Народ—держава—територія (природа), держава—мова—релігія, міждержавні відносини, за яких релігія і писемність стали особливо вагомими об'єктами пізнання й самопізнання ще з найдавніших часів до XIV століття.

Другий етап — XV–XVII століття — пов'язаний з рухом українства до Європи, її освітньо-наукових, релігійних і культурно-мистецьких центрів. На цьому етапі постає вже процес українознавства і як системи самопізнання, і як окремого народу, і як частини Європи.

Надзвичайно вагомим чинником постає історична пам'ять — пам'ять про епоху могутності Київської держави, розквіту її культури, мови, народної творчості, віри.

Закономірно, що нова епоха починається з відродження еліти: культурно-мистецької, державотворчої, військової, суспільно-економічної, науково-освітньої, церковної.

В образі козацтва відроджується фермент кристалізації нації. Українство створює (водночас із Нідерландами та Англією) одну з перших у Європі національну-демократичну республіку, а також 1710 року відповідну їй Конституцію.

Рушієм відродження стає українська національна ідея, й народ завершує національно-визвольну революцію в дусі загальноєвропейського руху.

Постають рушіями прогресу нація і держава, мова й культура, ядром якої виступає феномен єдності віри—філософії—мистецтва.

Знову фундаментом самопізнання стає літописна традиція та філософські школи (Л. Барановича, К. Транквіліона-Ставровецького, Ф. Прокоповича), шедеври народно-поетичної творчості — народні думи та історичні пісні, бароково-просвітительська література, театр, музика, архітектура. На історичну арену виходять сотні поетів, політичні мислителі, «Історія русів», творчість І. Котляревського і Г. Сковороди. При цьому автор «Історії русів» простежує розвиток Київської

держави упродовж століть, а І. Котляревський в «Енеїді» й «Наталці Полтавці» з'єднує епохи історичної Трої та реальної соціальної дійсності, всі шари Світобудови: землю, небо, рай і пекло.

Надзвичайно важливо, що всі компоненти народного життя, Батьківщини, одержавленого українства, іменованої Г. Сковородою Тереном, розвиваються в єдиній системі. Саме тому великий філософ Г. Сковорода й іменує Україну Тереном, бо цей образ відбиває єдність Народу й Природи, а Природу мислить у єдності метафізичного й ідеального, зокрема етно-психічного, і бачить ідеалом суспільства виховання «внутрішніх людей», а реальністю — єдність протилежностей.

XVII століття стає часом Руїни української державності, спричиненої імперськими зазіханнями Росії, Польщі, Румунії, Угорщини, — але водночас (як свого часу в історії еллінської Греції і Риму) Україна надає цивілізації нового дихання, зокрема великого культурно-мистецького, науково-освітнього розвитку, просвітительських ідей та політично-релігійного впливу на європейський простір: загальноновизнаним центром східноєвропейського поступу стає Києво-Могилянська (Мазепинська) академія (лідери і випускники якої — Ф. Прокопович, С. Яворський, Л. Баранович, Д. Туптало, студент М. Ломоносов — забезпечують реформування Росії та наближення її до європейських цінностей).

Великий філософ-просвітитель Й. Г. Гердер пророкував Україні будучність новітньої Еллади. Під тиском імперської Росії та агресивних сусідів Україна, як колись Троя, впала як суверенна держава.

Та не випадково в XIX столітті розгортають діяльність Львівський, Харківський, Київський університети — прапороносці ідей Ренесансу та Просвітництва, «духу Фауста» в особах Данте й Шекспіра, Гете і Шиллера, Сервантеса й Гегеля та Канта, Фіхте і Шеллінга, Руссо і Гельвеція, Бетховена й Моцарта; виходять на історичну арену Т. Шевченко, М. Максимович, П. Куліш, М. Костомаров, Кирило-Мефодіївське братство, І. Франко, М. Драгоманов, Леся Українка, а також розгортається інтенсивний рух археологічної та археографічної, історіософської науки.

Московсько-імперська система здійснила гігантські заходи (аж до кривавих погромів, як у Батурині, до голодоморів-геноцидів, концтаборних етноцидів і Чорнобилів; мовно-культурного теро-

ру, історичних фальсифікацій) по знищенню феномена України. Та Україна, як і птах Фенікс, безсмертна.

Нині за ініціативою Президента України В. Ющенко знову, але вже на державному рівні, повертаються історія й слава України: її найдревніші святилища, Мезин, Трипілля, Батурин та Берестечко, Конотоп (де було розгромлено армію московського агресора) і Крути; створюється найбільший у Європі культурно-мистецький музей, дано старт всеукраїнському фестивалю мистецтва кобзарів, бандуристів, лірників, великими подвижниками якого були митці від Бояна часу Київської Русі до Великого Кобзаря Т. Шевченка, Остапа Вересая, О. Корнієвського, В. Нечепи...

Закономірно, що цим річизцем розвивається й українознавство.

III.

At fontes! – до глибин

Ідея комплексного дослідження була висловлена та обґрунтована засновником Міжнародної асоціації та Інституту українознавства проф. П. Кононенком ще 1991 року в Концепції науково-освітньої системи українознавства.

Це знайшло вираження в цілісній структурі системи, котра мала таку парадигмальну структуру: Україна і українознавство в історії, теорії, методології; Україна – етнос; Україна – природа (екологія); Україна – мова; Україна – етнопція і держава; Україна – культура; Україна у міжнародних відносинах; Україна – ментальність, доля; Україна – історична місія.

Тоді ж виявилися опоненти (часом надто антагоністичні!) як ідеї відродження та подальшого розвитку українознавства (трактуючи його як варіант націоналістичної ідеології, немовби то спрямованої проти інших народів), так і структурної форми її реалізації. Зокрема, надзвичайно активно виступили адепти крає- та «народознавства», які мали наповнюватися елементами фольклору, релігійних культів і свят, етнографії, частково лінгвістики і художньої літератури, крайової чи регіональної специфіки. І все те – з відомого чи напівзабутого (або й напіввигаданого) арсеналу минулих (чи й міфологічно конструйованих) епох та етнічно-групових прикмет.

Концепція українознавства ґрунтувалася на низці принципів засад:

по-перше: що українознавство (згідно з дефініцією цього поняття) є науковою, цілісною системою знань про Україну і світове українство в їх часо-просторовій еволюції та перспективі;

по-друге: що українознавство належить до сфери науки, а не ідеології. Тому воно спрямоване не проти когось, а на всебічне аналітичне дослідження, висвітлення й осмислення еволюції, уроків історичного розвитку та утвердження в перспективі грядущого України і світового українства;

по-третє: що українознавство органічно включає в себе елементи (здобутки) крає-, країно-, народо-, суспільство-, релігіє-, фольклорознавства, — але воно є цілісною науковою системою таки про Україну і світове українство, а тому зазначені центри системи становлять не суму окремих граней (елементів) цілісного об'єкта пізнання, а органічну єдність у системі Парадигми Нового Мислення, а отже, методу та методології, пізнавально-сцієнтичної філософії;

по-четверте: що критеріально-всеоб'ємним принципом українознавства є історизм, який передбачає: висвітлення генези України і світового українства на фундаменті: а) джерелознавства (як єдності фактів і їхнього дослідження в практиці пізнання та висвітлення й у науковій літературі); б) повноти й об'єктивності охоплення фактів, явищ, подій, процесів, діянь історичних осіб та висвітлення їх шляхом прийомів та засобів порівняння і протиставлення, систематизації, дедукції та індукції, аналітичного розгляду в єдності екзистенції досліджуваних об'єктів, причин їхнього виникнення, розквіту чи занепаду, оціночних висновків, прогнозів, гіпотез аж до передбачень і прощів;

по-п'яте: українознавство починається з вивчення генези та еволюції української людини, сім'ї, роду, племені, етносу, нації і в ім'я їх розвитку, щасливої долі, історичної ролі та місії.

Принциповими моментами при цьому є: а) бачення України і світового українства як питомої клітини Всесвіту і Вселюдства, — однак у їхній суверенній субстанційній природовизначеності: зі своєю сутністю, дорогою, метою, діяльністю, долею, місією. А тому з точки зору бачення загальнолюдських прямувань світової цивілізації і культури та через призму інтересів українства — в органічній єдності і взаємозалежності; б) у цьому зв'язку й методологія системно-цілісного дослідження в органічній взаємодії, взаємопроникливості та взаємозалежності всіх етапів та

форм буття і свідомості українства й відповідних їм концентрів українознавства.

Доля України, світового українства та українознавства (їхній стан, розквіт чи то занепад) є ідентичними й взаємозалежними.

І загальний висновок: українознавство є наукою пізнання й самопізнання, моралі, етики, естетики й любові, життєтворення, аналітичного вираження шляху, форм буття і свідомості, історичної правди про сутність практичного досвіду, рушійних сил (конфліктів, проблем) та інтересів, перемог чи поразок, піднесення чи деградації суспільства, держави, його громадянських, державних, мовних, соціально-економічних, гуманістичних, правових, культурно-мистецьких ідеалів, принципів життєвого вибору й вольових енергій та мотивів; зрештою — співвідношення еволюційного й революційного начал, демократії і свободи. Тому українознавство є наукою і пізнання життя, і життєтворення.

Мета (концепція) визначила й структуру («композицію») Інституту українознавства та Міжнародної асоціації українознавців: до існуючих у класичних університетах кафедр у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка було створено нові: української філології — для ведення української мови і художньої словесності на всіх факультетах університету; етнології та фольклору; сходознавства та заходознавства; порівняльних досліджень, культурології, які згодом стали відділами новоствореного закладу — Інституту українознавства. Працівниками Інституту стали 134 штатні науковці, а до Ради піклувальників увійшли видатні державні діячі, письменники, вчені.

У системі Інституту українознавства розпочав діяльність Український національний гуманітарний лицей.

З метою підготовки кадрів українознавців було створено групи з вивчення не лише європейських, а й китайської, індійської (для яких посібники написали Ст. Наливайко та І. Чирко), японської, грузинської, турецької мов, у яких проходили підготовку студенти й аспіранти філологічного, історичного, біологічного, фізичного, філософського та інших факультетів, Політехнічного університету, Сільгоспакадемії, низки інститутів Києва.

1992 року було проведено Першу міжнародну конференцію «Роль вищих навчальних закладів у розвитку українознавства», учасниками якої стали понад 500 учених, педагогів, громадсько-політичних діячів, серед яких Кадзуо Накаї (Японія), М. Павлишин і Г. Кошарська (Австралія), Я. Розумний і Я. Славутич (Канада), А. Жуковський (Франція) і Л. Рудницький (США), Л. Терзійська (Болгарія) і С. Козак, В. Мокрий (Польща), М. Роман, Ю. Бача (Чехословаччина), В. Рагойша (Білорусь), представники Італії, Іспанії і Бельгії, Росії і Азербайджану, Латвії і Литви, Індії і Німеччини, Франції, Румунії, Угорщини, Хорватії, Молдови...

Конференцію привітав президент України Л. Кравчук, який зазначив:

«Шановні учасники та гості конференції!

Щиросердечно вітаю вас, представників українознавства з багатьох країн світу, на гостинній землі незалежної України. Вас збило шляхетне бажання допомогти українському народові у розбудові демократичної, правової держави, зміцненні її духовних підвалин, організації сучасних наукових досліджень з широкого кола актуальних проблем минулого і сьогодення.

Переконаний, що розробка вами рекомендацій теоретичного та організаційного характеру по впровадженню українознавства як політики і філософії нашої молоді держави в систему освіти, науки, культури, мистецтва, родинного виховання буде сприяти дальшому поступу у творенні українського суспільства на засадах правди, добра і справедливості».

Головними питаннями конференції стали: відродження тисячолітніх традицій і поглядів світочів українознавства; розвиток історії, теорії, методології українознавства в минулому й особливо за новочасних умов (та проблем) розвитку України як суверенної держави; активізація українознавчої діяльності кафедр вчнз; підготовка кадрів нової формації (інтелектуальної еліти) та новочасної парадигми мислення.

Наступного 1993 року на Міжнародній конференції «Роль українознавства у розбудові держави» знову в центрі уваги були: концепція, структура Інституту, державна програма «Розвиток українознавства в системах виховання, освіти, культури, державотворення», а також проблеми історії, теорії та методології українознавства, зокрема в системі структури концен-

трів та етапів розвитку України й самого українознавства. Для цього існували достатньо вагомі підстави.

Усі виступаючі на конференціях спочатку запитували: чому починаємо з концентра «Україна—етнос», а не «Україна—природа», та зрештою сходилися на тому, що конфігурація центрів має у нас логічне мотивування. А саме: ми брали до уваги, що всі народи бачили світ у системі тріади: Небо, Земля, Потоїбічний світ. Наші пращури ідею єдності тих частин цілісності поклали навіть у модель герба — тризуба. А Г. Сковорода виразив її в єдності: Макросвіт (Природа), Мікросвіт (Людина), Біблія (Слово). Нам ця єдність уявилася в такій ієрархічній структурі: українство — Храм, у якому фундаментом є тріада: етнос—природа—держава; серединна частина — держава і нація, мова й культура; а церковні маківки й дзвіниці — ментальність, доля, історична місія українства.

Чому на початку поставлено етнос? Бо на певній землі можуть побутувати різні народи (як угорці, болгари, що перемістилися з Приуралля й Поволжя; США — з усієї Європи; а держава Ізраїль відновилася лише після повернення на історичну землю єврейства). Отже, цілком правомірно, що навіть перед концентрами природи, мови, культури, держави поставлено інтегральний центр «Україна—етнос», а об'єднуючим усі центри на початку визначено українську етнонаціональну ідею, — як і категоріальним визначенням українознавства — ще й формулу «філософія і політика держави».

І в усій гостроті постала проблема технології реалізації цієї методологічної системи.

IV.

Мета і методологія дослідження

Знову прийшла ідея вдатися до художньо-образного досвіду. А саме: коли скрипаль, композитор, хормейстер хоче в звуках-мелодіях вилити свою думу-симфонію, то спочатку шукає тон, як і лінгвіст — лад мови, а поет — лад душі людини (народу). Бо навіть Всесвіт сутність свого буття, своєї єдності, волі і вічності виражає у формі космічного ритму, в ладі всесвітнього руху і музики. Отже, і в тому русі вирішують: форма (структура) і лад вираження сутності.

Коли вчені Науково-дослідного інституту українознавства Міністерства освіти й науки України запланували досліджен-

ня — «Українська земля і люди у світовому часопросторі. Українці у світовій цивілізації та культурі» — й вирішували, з чого почати і в якій формі виразити одержані результати, то вони також почали шукати камертон. Бо і в науковому творі (чи в кількатомній праці) камертон (пафос) також має структуро-творчу функцію (від розуміння: душею і крилами композиції є концепція).

Одну з причин вибору концентрованої структури українознавства та методу й тону його пізнання, висвітлення підштовхнули післямова Т. Шевченка до невиданого тексту «Кобзаря», у якому він наголошував, що «ми ще не знаємо свого народу», та передмова В. Гюго до його драми «Кромвель», де він зазначав: поезія будує храм цивілізації та культури, послідовно перегортаючи віки й покоління, епохи і форми культури. На жаль, більшість відвідувачів храму милуються його внутрішнім начинням, куполами та зовнішніми прикрасами, не утруднюючи себе спробами оглянути фундамент, на якому храм стоїть. А без фундаменту храм не може бути довговічним.

Зарубіжний і вітчизняний досвід перекоонує: храм без фундаменту — у перспективі — руїна, а фундамент усіх етнонаціональних храмів — народна свідомість (філософія) і творчість. Це бачимо в шумерських, єврейських, грецьких, індійських, карело-фінських, германських міфологічних шедеврах. Автори «Рамаяни», «Махабхарати», «Авести», «Калевали», «Пісні про Нібелунгів», «Біблії», як і шедеври Гомера, Платона й Аристотеля, Есхіла й Софокла, Геродота і Гіппократа, Піфагора і Птолемея органічно поєднують у собі міфологічно-фольклорне й історико-філософське начала. У них завжди бачимо, як боги творять землю й життя на землі, як особливу роль у цьому згодом відіграють народи й герої (трікстери, першолюди). Вагомість філософії і поезії визначає єдність теорії і практики, синтезована система знань природничих, філософських і суспільно-гуманітарних наук, етики й естетики, аналізу та про-роцтв.

Аналогічну картину бачимо і в історії українства. Так, одним із найперших виявів стану душі, свідомості та творчості постає народна міфологема про те, як посеред безмежжя Води на Світовому Дереві радяться птахи, «як світ сновати». Потім будуть казки й легенди про молодильну воду і літаючий корабель, про взаємопов'язаність Неба, Землі й Підземелля, про бо-

гатурів, котрі, завдяки неймовірній могутності, захищають людей і Землю від різного роду зміїв, солов'їв-розбійників, а в історичних піснях і думках — від монголо-татарських людоловів. Вершиною цих міфологічно-біблійних, життєво-конкретних творів постають «Велесова книга» і «Літопис Аскольда», а згодом билини і «Слово о полку Ігоревім», «Повість минулих літ» і «Киево-Печерський патерик»: у них завжди в єдності люди й небожителі, Земля і Небо, людина й природа, народ і держава; при цьому Природа не «мертва», як пишеться в шкільних підручниках, а жива, духотворча, а людина є і органічною частиною Космічної безмежності, і природовизначеною бінарною реальністю (як вираз двоєборства в особі Білобога і Чорнобога); а мова — і як продукт суспільного розвитку, і як трансцендентний феномен, що й засвідчили:

Т. Шевченко:

*Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого.
А серце б'ється — ожива,
Як їх почує! Знать, од Бога —
І голос той, і ті слова
Ідуть меж люде.*

І. Франко:

*Слово — морська глибина:
Хто в ній пірнає до дна,
Той, хоч і труду мав досить, —
Дивнії перла виносить.*

Не випадково в моменти душевного просвітлення народний трубадур Перебендя іде в поле розмовляти з Небом і Землею, із вітром і степом, із Сонцем і ріками (як розмовляє-голосить Ярославна у «Слові о полку Ігоревім»), бо то Боже Слово, а його розуміють не всі, «і люди дурнії його засміють»...

Так постають пізнавальна й людино- та життєтворна сила енергії Слова в історично-суспільній практиці, а паралельно, синхронно — у художній творчості та у сферах світо- й самопізнання.

Деміургом життя і науки стає людина глибокого серця (і звідси — «філософія серця») та допитливого й проникливого інтелекту, що керується кредо: розум має бути добрим, а сер-

це — розумним. Розум диференціює й оцінює, стандартизує, а серце синтезує й насажує ідеєю свободи, любові й краси. Пізнання людини набуває категоріальності та аксіоматичності лише за умови його включеності в процес колективного (родового, згодом — національного) пізнання.

Так і формується тріада-фундамент: людина (рід, плем'я, етнос, нація); природа (в усіх її формах і видах — і як метафізична, і як духотворча константа); держава з її правовими інститутами, законами і гарантами, витворами соціально-політичної, педагогічної і релігійної свідомості, культуро- і мовотворчої потенції та волі людей.

Прагнучи відповіді, якими були зміст і форма його вираження в традиціях, у творчості світочів українознавства, ми помітили: українознавство зароджується як спонтанний процес пізнання людиною природи (в ім'я володіння нею) та самопізнання ще в прадавні часи у творчості мас, а згодом у працях філософів, ідеологів держави, волхвів та вождів і постає як об'єктивний літопис життєдіяльності народу і як активно впроваджувана державна ідеологія та політика.

Автори «Велесової книги», зображуючи буття наших пращурів, показували, як вони 15 віків жили в чужинській кормизі, але усвідомили, що є не греки і не варяги, а руси, а також од природи — не раби. І повстали, і вибороти свою землю й свободу. Говорячи про віки рабства, автори наголошують: це тому, що не стало в народі шани до батьків та вождів і до своєї віри; часом свободу пращури ототожнювали із сваволею; зловживали лінощами та бучними святкуваннями, — а головне, що «не було у нас єдності». І тільки об'єднавши всі сили та волю, вони перемогли ворогів, стали народом державним і усвідомили: «відвойована земля — наша!»

Ідеал єдності племен, як запорука могутності держави, стає критерієм оцінки діянь, долі та будучини і в «Повісті минулих літ», у «Слові о полку Ігоревім» та в «Поученні дітям» Володимира Мономаха. А ідеал свободи й народоправства, вирішальної ролі держави — у «Руській правді» Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха та в «Слові про закон, благодать і істину» митрополита Іларіона.

І ці ідеї органічно еволюціонують в історичних піснях, народних думках та козацьких літописах, у творіннях державних діячів — Байди-Вишневецького, П. Сагайдачного, Б. Хмельницького,

І. Виговського, І. Богуна, І. Мазепи, П. Орлика, П. Дорошенка, П. Полуботка, кошових П. Калнишевського і К. Гордієнка та церковної еліти — митрополитів, єпископів С. Косова, Л. Барановича, П. Могили.

І все те неминуче стимулює розвиток філософської та суспільно-політичної думки як цілих груп мисленників (Чернігівська академія Л. Барановича, Острозька й Києво-Могилянська освітньо-наукові академії), так і окремих оригінальних педагогів та вчених, котрі лейтмотивом своїх наукових студій роблять ідеї: головне — це система пізнання світу й самопізнання (К. Транквіліон-Ставровецький); плекання природної людини й ідеалів демократії, гуманізму та свободи. Як пише Г. Сковорода, «а мій жереб з біднотою та Бог мудрості вділив»; маємо підносити хвалу «отцю вольності Богдану» та всі сили віддавати на внутрішнє самовдосконалення.

Свого часу Володимир Мономах ставив перед «дітьми» питання: «чи ви знаєте, як створено світ? природу?», а головне — «що то є — людина?»

І з природних та державних позицій розвивав ідею єдності народу та держави, знамениту теорію «філософії серця» Г. Сковорода. Він інтегрує й акумулює досвід фольклору, світової й вітчизняної філософії, етики, естетики, природничої та педагогічної науки. Так він доходить до ідеї єдності тріади Макросвіту, Мікросвіту і Біблії (Слова, символів), а також теорії пізнання та самопізнання в ім'я повної самореалізації особи та поступу суспільства. Цього можна досягти передусім вихованням (в собі і в інших) нової — «внутрішньої людини», вищими ідеалами для якої є людяність, справедливість, волелюбність, демократизм і любов та могутня, свідомо воля до життєтворчості. Тому вона керується найперше Серцем (аналогом світового розуму) й імперативом індивідуальної ментальності та найвищими інтересами всього народу.

Важливо, що Г. Сковорода мислив народ і як природну, і як соціальну та морально-етичну категорію, а Природу-Батьківщину, за аналітичними дослідженнями Т. Кононенка, як Терен, тобто — феномен і метафізичної структури, і духовно-психологічної, наділеної здатністю формувати не лише характері людей, а й лад життя, мови, синкретичної й універсалістської творчості, бо і його природа — трансцендентна.

Важливо й те, що проблему мови зачіпали ще автори «Велесової книги», висвітлював автор «Літопису Аскольда»; в «Ізборнику Святослава» говорилося про багатство й красу (про 27 художніх тропів) мови, а в час відродження народної свідомості під впливом революційних процесів і Г. Сковорода еволюціонує до української народної мови.

XV–XVI століття були часом нового зближення з Європою та відродження етнодержавної свідомості українців. Як і більшість народів Європи, вони в XVII столітті піднімаються на боротьбу за ідеали національно-визвольних революцій, і в числі перших трьох — водночас із Нідерландами й Англією — створюють національно-демократичну республіку та відповідну їй Конституцію (Пилипа Орлика).

З'являються знакові книги — «Історія русів» та «Енеїда» І. Котляревського, у яких українство розглядається в еволюційному процесі ще з біблійних часів та з епохи легендарної Трої і стає на порозі нових конкретних історичних випробувань.

Час і простір, минуле, сучасне, майбутнє народу України, а також українознавство стають феноменами категоріальними. І — не менш яскраво вираженими в тяглоті філософсько-пізнавальної традиції та в оновленні мислительної парадигми, що добре видно хоча б із таких думок:

...Книги подібні рікам, що тамують спрагу цілого світу, — це джерела мудрості.

Нестор Літописець

...Звідки пішла руська земля, і хто в ній першим почав княжити, як руська земля (етнос і держава! — П. К.) постала є».

«Літопис Аскольда», «Літопис Київський»

...Коли хочете створити нове суспільство — створіть нову — «внутрішню людину».

Г. Сковорода

...Як общее добро в упадку — забудь отца, забудь і матку, спіши повинність ісправлять!

І. Котляревський

Так українознавча ідея знову з'єднує віки й покоління, а оновлювані життя, діяння, помисли, інтереси народу зумовлюють і нової якості українознавство, геніально синтезоване в фі-

лософії, педагогіці, художній творчості Г. Сковороди. Не випадково свого часу Л. Толстой віднесе українського мислителя Г. Сковороду до числа 13 найвидатніших людей світу і своїх учителів.

Розгром Росією Української державності й жахлива Руїна в республіці затримали перетворення України в новочасну Елладу, що пророкував як історичну можливість великий мислитель Й. Г. Гердер.

Але настання ери національних революцій, започаткованих французами та англійцями, уже зупинити було неможливо.

Після Хмельниччини настає епоха Гайдамаччини як провідника нового пробудження розтерзаної нації.

На українознавчу арену мають прийти люди з характерами і діяльністю месій та пророків.

І на кінець історії виходить Т. Шевченко.

А за ним М. Максимович і М. Костомаров, М. Грушевський та І. Франко, П. Куліш і О. Потебня, Леся Українка й М. Коцюбинський, І. Пулюй і В. Вернадський, М. Заньковецька й М. Лисенко, М. Міхновський і В. Винниченко, С. Єфремов з його працею «Українознавство» (1920) і С. Петлюра. Зрештою — П. Тичина з «Сонячними кларнетами» та присвяченими Г. Сковороді філіппіками «Замість сонетів і октав» і знаменитою симфонією «Сковорода», а за ним — М. Хвильовий і М. Куліш, Л. Курбас і славна когорта неокласиків — провісників нової революційної соціальної й національної хвилі — епохи національного, державного, мовно-культурного Відродження 1-ї чверті ХХ століття.

Історією підтверджено: поезія (мистецтво) за своєю природою ніколи не претендувала ні на наукову доказовість та істину, ні на переваги перед наукою. Однак художня творчість, завдяки синтезу любові чи ненависті, настояних на особливій температурі серця та помноженій на глибину аналітичного осмислення сутності, руху і розвитку Світу, — польоту фантазії, уяви, домислу, як показує в статті «Із секретів поетичної творчості» І. Франко, може мати переваги навіть у порівнянні з експериментально-досвідним пізнанням суспільства, особливо — у вимірах його прямувань чи метаморфоз у майбутньому. А також — у царині настроїв суспільства. Нам про це говорили й творіння фольклору, і «Велесова книга», й значною мірою мистецькі киево-руські, Галицько-Волинський, козацькі літопи-

си, а надто — історичні пісні та народні думи, у яких уявлення й передчуття завжди давали образи майбутнього, більше того — синтез цілісного бачення минулого, сучасного і грядущого.

Так, поезія першою розкрила коріння й причини настання Руїни не тільки через антиукраїнську політику зарубіжних держав, а й через розпад внутрішньої єдності (яка була, до речі, не лише упродовж 15 віків рабства, зображених у «Велесовій книзі», та в Київській Русі, коли через етнічні відцентрові потоки та князівські чвари занепадала могутня імперія) козацької держави, через соціальний антагонізм, що прийшов із зажерливою, чинодралівською політикою і поведінкою козацької старшини, зречення нею революційно-демократичних ідеалів та моральних норм; і то — навіть серед церковної верхівки (котру розвінчав у посланнях до живущих на українських землях єпископів Іван Вишенський). Достатньо пригадати народну думу про втечу трьох братів з турецької неволі та трагедію їхньої загибелі через зрадництво, хворобу душі, роз'їденої власницькими інтересами старшого з братів, щоб уявити: перед тим, як втратити державність через нестачу збройної потуги, українство спочатку втратило потугу єдності — соціальної, політичної та морально-духовної. Як показує в праці «Історичні витоки військової культури українського козацтва» Ю. Фігурний, міць легендарної республіки, у якій надзвичайної сили генеруючою верствою єдності стало козацтво, була підточена саме занепадом козацької солідарності. Зокрема те, що вчорашні навіть деякі рядові козаки, ставши магнатами, пішли в прислугу іншим державам, поміняли віру й мову (отже, і душу!) й для вчорашніх побратимів стали гіршими за турецьких яничарів (Україну «гірше ляха свої розпинають» — писав Т. Шевченко).

Народна творчість першою об'єктивує цей процес. До того ж в обох тенденціях: і соціального та морально-духовного зубожіння одних, і героїчного подвижництва інших: як колись Іллю Муромця, Олешу Поповича, Микулу Селяниновича, вартового Золотих воріт Михайлика, так тепер князя Байду-Вишневецького і козака Голоту, П. Сагайдачного й І. Богуна, Марусю Богуславку й полковника Нечая, Морозенка. І не менш важливо те, що одних і тих же осіб народ зображує не однолінійно: навіть Б. Хмельницького бачить у його як подвигах та величі, так і поразках та ганьбі.

Не менш повчально, що, як і в минулі століття, в українстві релігія—філософія—мистецтво розвиваються в органічній взаємодії, доповнюючи одне одного, демонструючи до того ж синкретизм та універсалізм, характерні як українській природі, так і українській мові, культурі, ментальності.

Яскравий доказ історично-діалектичного методу у підході до зображення буття, свідомості, діяльності, долі українства демонструє не тільки Т. Шевченко, а й П. Куліш, Д. Яворницький, П. Житецький, С. Кравчинський, П. Грабовський, О. Потебня, П. Юркевич, В. Петров, О. Котляревський.

Особливо яскравий приклад — М. Максимович: біолог за освітою, він виступає не лише як натурфілософ, а, повернувшись до Києва ректором університету, видає збірки народних пісень, досліджує характер життєдіяльності селянина в епоху Київської Русі, а далі вдається до історії «Слова о полку Ігоревім» і бачить його функціонування упродовж багатьох віків та простежує як жили і говорили в Києві X–XIV століть, як здійснювали видавничу справу та зберігали традиції політично-державного буття — і, як наслідок, робить висновок: Київська Русь — то українська прадержжава, Київ — її столиця («Кієвъ явілся градомъ великимъ»), а великі князі (як і митрополити) киеворуські — то українська державна еліта. І вся історія від давніх епох до XIX віку — то все українська історія.

П. Куліш у «Чорній раді» відображує глибинні процеси розвитку та боротьби у Гетьманщині, внутрішні чинники підупадання її автономії та ролі в тому протистоянні керівної верхівки і «чорних рад» рядового козацтва, зокрема через підкупи, пауперизацію й люмпенізацію як останніх, так і, як це не дивно, перших.

П. Куліш не випадково звертався до епохи боротьби з польськими і татарськими, а потім і московськими нападами на Україну: у той час вирішувалося питання подальшої еволюції нації, сформованої в час революційно-визвольної боротьби. Для піднесення необхідним був приклад для роздумів і для наслідування. З цієї ж причини до Хмельниччини і її Руїни звертаються І. Тобілевич і М. Старицький. І. Франко заводить у повісті «Захар Беркут» у ще глибші шари історії: час боротьби демократичної громади з подвійними ворогами: і монгольськими завойовниками, і їхніми прислужниками зі свого ж зрадливого середовища (Тугар Вовк).

Леся Українка свідомо підносить тих, хто (як Роберт Брюс, король шотландський, як українська патріотка і московська невільниця Оксана в «Боярині») не складав зброї та крил і в найбезрадісніших, а часом, здавалося, і безнадійних ситуаціях. Однак як виявлялося, для справжніх патріотів героїчного характеру Бог неможливого не створив: вони, зрештою, перемогли. Як і Мойсей І. Франка, що, навіть умираючи на порозі завершення організованого ним визволення з неволі, а головне — від духовного рабства, утверджував силу безсмертя хоча б і шляхом особистої офіри. Тим самим — вияву і суспільної свідомості, і трансцендентної волі до життя (яку виявляють у поезії М. Старицького і берізка, яку зломив вітер; і серна, яку підстрелив стрілець, — отже, яким шкірила зуби смерть, однак боролися і боролися!).

Д. Павличко зазначає: Тарас Шевченко відродив націю, а Іван Франко на новому витку суспільно-духовної еволюції став її вчителем.

Справді, новий етап розвитку й України, й українознавства — це друга половина ХІХ — перша чверть ХХ ст., коли вони, з одного боку, переживають всепланетарні потрясіння — після політичної еміграції армії та еліти І. Мазепи доведене до катастрофічних умов фізичного існування українство під прозвиськами малоросів, малополяків, малоавстрійців, маломадяр сотнями тисяч переселяється до широт Тихого й Атлантичного океанів, відчужуючись від фундаментальних джерел свого життя: природи, мови, культури, і, природно, — держави; а з другого — коли рід і етнос кристалізуються в свідому своєї мети, долі, ролі та місії націю. Ідеєю фік стає:

*...Борітеся — поборете!
Вам Бог помагає.
З вами правда, з вами сила
І воля святая...
...В своїй хаті — своя й правда,
І сила, і воля.*

Т. Шевченко

Лиш боротись — значить жить!

І. Франко

Образом і метою нового українства стають *нація* і *держава*.

Розгортається загальносуспільний рух, з'являються політичні партії і громадські товариства та організації, зокрема Кирило-Мефодіївське братство, «Просвіта», Наукове товариство ім. Т. Шевченка, Братство Тарасівців, РУП; у той рух включається селянство і робітництво, а очолює його інтелігенція різного характеру діяльності (світська й церковна, вітчизняна й зарубіжна). Піраміда новочасної спільноти набирає форми:

вершина купола — Т. Шевченко; за ним — І. Франко і М. Грушевський;

серединна частина — М. Максимович, П. Куліш, М. Костомаров, Леся Українка, П. Грабовський, Б. Грінченко, О. Потебня, П. Юркевич, В. Антонович, Панас Мирний, І. Нечуй-Левицький, П. Чубинський, О. Бодяньський, М. Міхновський, П. Житецький, І. Тобілевич, М. Старицький, Олена Пчілка, М. Лисенко, М. Заньковецька, К. Ушинський, М. Шашкевич, В. Стефаник, І. Огієнко (Іларіон), В. Хвойка, Ф. Вовк, Д. Яворницький, А. Кримський, В. Вернадський, С. Єфремов, В. Винниченко, С. Петлюра, М. Кравчук, О. Шумський, М. Скрипник, П. Тичина, М. Хвильовий, М. Куліш, Л. Курбас;

фундамент: революційне селянство і робітництво, сільська і міська інтелігенція, новочасне козацтво.

Т. Шевченко на вершині піраміди як прапор народної армії визволення, бо він першим і найпереконливіше висловив синтез історичного досвіду: вища мета життєдіяльності і творчості — свобода, суверенітет, щастя всього народу в особі кожного його представника. Найвища форма організованого народу — *нація*.

Досі народ поневолений, його почуття і помисли — затуманені, воля підкошена. Він ще ніби спить. Отож: «страшно впасти у кайдани, умирати в неволі, та ще гірше спати, спати, і спати на волі!», тому — «вставайте, кайдани порвіте і вражою злою кров'ю волю окропіте!». Боріться — поборете! — знаючи: «в своїй хаті своя й правда, і сила, і воля», а ту «свою Хату», отже — свій національно-державний храм, може збудувати лише просвітлене вірою, надією, любов'ю суспільство. Суспільство «внутрішніх людей» українського пракореня.

Важко цього досягти? Авжеж! Одначе народження навіть дитини загрожує й смертю матері. Та в ім'я життя дитини мати іде на це... Тому і в ім'я життя нації необхідно, наголошував Великий Кобзар усій Росії:

*Без малодушной укоризны
пройти мытарства трудной жизни,
Изведать пропасти страстей,
Познать на деле жизнь людей,
Прочесть все черные страницы,
Все беззаконные дела, —
И сохранить полет орла
И сердце чистой голубицы.
Се — человек!*

(«Тризна»)

Є ті, що скептично ставляться до потенцій українського народу, навіть не вважають його нацією (народом), спроможною мати високу самосвідомість та розуміння своєї історичної місії.

Але істина в іншому: ми ще не знаємо свого народу! «Бо ми не бачили нашого народу — так, як його Бог створив. У шинку і наш, і москаль, і навіть німець — всі схожі на свиню, а на панщині, то ще поганше... Почитали собі по складах «Енеїду» та потинялися коло шинку, та й думають, що от коли вже ми розпізнали своїх мужиків. Е ні, братики, прочитайте всі думи, пісні, послухайте, як вони співають, як вони говорять меж собою шапок не скидаючи, або на дружньому бенкеті як вони згадують старовину і як вони плачуть, неначе справді в турецькій неволі або у польського магнатства кайдани волочать, — то тоді і скажете, що то є український народ».

Сам Т. Шевченко обходить із дідом місця козацької і гайдамацької боротьби, спрямованої на відновлення кривавої, величної державності, вдається до вивчення праглибин українства та його великих культурно-духовних традицій («На вічну пам'ять Котляревському», «А. О. Козачковському»), наслідком чого і стають «Гайдамаки», «Кобзар», «Живописна Україна», у яких відображено віхи розвитку й образи українського народу. При цьому він виступає не лише як поет і художник, а й як археограф та літописець, «перебендя» народної свідомості й мудрості.

І це — цілком логічно. Паралельно з М. Максимовичем, М. Костомаровим, П. Кулішем, О. Потебнею, П. Юркевичем, П. Чубинським, О. Бодянським, В. Антоновичем ідуть дорогою шукання відповідей на питання історії нації, її праглибин, В. Хвойка, Ф. Вовк, Д. Яворницький і засобами археології, археографії, антропології, історії відкривають собі і світові мезинську (на Чернігівщині) культуру віком у 18–20 тис. років, три-

пільську (київсько-правобережну) — у 7,5 тис. років та пізніші культури.

Стається диво: історико-культурне українознавство в чомусь і підтверджує міфологічно-біблійні версії світу та розселення племен на землі, і вносить у ті знання найкардинальніші корективи. Простір і Час стають категоріями, які в свідомість людей додають нові знання та уявлення і про те, що таке світ, і про те, «звідки пішла руська земля...».

Не забуваймо: в Україні ще з XI століття знали твори античних істориків, філософів, природодослідників, митців, а в Києво-Могилянській академії вивчали не лише грецьку, латинську, єврейську, інші мови, а й твори, писані тими мовами; як і мовами німецькою та французькою, польською, угорською, арабською тощо. Тож знову постали перед освіченою людністю Платон і Аристотель, Геродот і Страбон, Плутарх і Піфагор, Августин і Боєцій; і так до мислителів і природодослідників XVI–XIX століть.

Світ постає у його цілісності й диференціаціях, а наука прямує до раціоналізму (Декарт, Бекон), методу просвітителів, серед них і дослідників універсальності природи та людини (Руссо, Гельвецій), і теоретиків особливої ролі нації та мови (у тому числі і Й. Г. Гердера — теоретика гуманістично-демократичного націоналізму та провісника великого майбутнього України), а також притаманному системі українознавства XIX століття.

Поштовхом до нової українознавчої парадигми світобачення та світорозуміння, еволюційного підходу стають праці В. Хвойки та Ф. Вовка, присвячені культурам давноминулих епох (як мезинська та трипільська), антропології українців (як свідченню їхньої природної самобутності) — і так до епохи Хмельниччини в усіх її соціально-економічних, державно-політичних, культурно-релігійних, військово-правових та етнотентальних і, зрештою, — національних вимірах, переконливо показаних Д. Яворницьким.

«І чужому научайтесь!» — заповідав Т. Шевченко, підтримуючи традицію, переконливо виражену ще Ярославом Мудрим, Іларіоном та Володимиром Мономахом («Мій батько, — писав великий князь дітям, — живучи в Києві, вивчив п'ять мов і за це мав шану сусідів». І не лише він: по 4–6 мов знали всі укра-

їнські гетьмани, полковники, митрополити, єпископи, педагоги українських академій).

І з XV та наступних століть українська молодь, наслідуючи П. Русина і Ю. Дрогобича та ін., прямує до вищих навчальних закладів Європи, сама стає там професорами і ректорами університетів, а головне — повертається в Україну з новими знаннями та ідеями, новими методами пізнання.

Так Україна включається в систему буття еллінських Греції й Риму, а це означає: не самих лише Греції й Риму, а й тих народів та держав, що були їх сучасниками, а то й передували грекам та римлянам. Тож «Енеїда» І. Котляревського не була суто літературним вимислом, як і не просто перелицюванням Вергілієвої «Енеїди», а «спогадом» народної пам'яті про своє минуле. Як зовсім інакшими поставали в цьому контексті наші пращури при «спомині» про Єгипет і Шумер, Індію і Скіфію, Галлію і Сарматію, гунів і готів. А головне — про себе самих! Не випадковими прибульцями невідь-звідки в IX століття, а одним із найдавніших індоєвропейських народів.

Досі не стихають полеміки, де і коли виростили, як формувалися в роді і племена наші пращури, в союзи племен і, зрештою, — постали як етнос, — і причина тому одна: однолінійність досліджень і одномірність суджень, незжита імперська методологія.

Класово-партійна ідеологія, імперсько-московська методологія стояли на одному: слов'янство загалом, українство зокрема з'являються хіба що з середини I тис. н.е. , а коли точніше щодо українства, то хіба з XIV століття (за М. Погодіним) і баста! Бо тільки так Московія хоч якось, через Київську Русь, могла зачепитись за період славної державності, а згодом і переписати всю спадщину кількох століть собі як «старшому брату» (а тому й «законному» спадкоємцю).

І «раптом»: дослідники не знаходять московців серед народів «Біблії», одержаних у володіння синами Ноя: їх тоді ще не було. Більше того: праукраїнці століттями ще до нашої ери взаємодіяли з численними народами та культурами.

Але ж немає доказів, що вони (у тому числі трипільці) були українцями! — парирують русофіли. І можна було б погодитись з ними, коли б: 1) вони довели, що трипільці не були нашими прапредками; 2) а також, що в усі часи англійці були (і називалися) англійцями, французи — французами, а московці — на-

впаки не були угро-фінами, слов'янізованими Київською державою хіба що з XI століття.

Час великого переселення народів багато в чому змінив світову етнокарту. Однак відомий учений В. Баран переконливо довів: навіть за умов тотального переселення праукраїнські племена своєї землі не полишали!

Відкриття В. Хвойки і Ф. Вовка безмежно поширили і поглибили кут зору, а тим самим змінили всю загальнонаукову парадигму мислення. Етнос і Природа постали не стільки в диференційованій системі мір, скільки в цілісно-взаємозалежній. Коли Петро I «прорубував вікно у Європу» системою воєн та запозичення в ній засобів матеріально-технічного виробництва, — Україна була органічною часткою європейського макросвіту. І тут важило те, що не лише П. Русин та Ю. Дрогобич, а цілі покоління молоді пішли в європейські твердині освітньо-наукових знань, а й згодом В. Хвойка і Ф. Вовк, О. Потебня і М. Лисенко формувалися в атмосфері європейської методології.

Європейську школу проходить О. Бодяньський — великий знавець мов, наукових шкіл, культури Європи; українець, що й для Росії створює школу слов'янознавства, у якій на основі нових наукових принципів (аналізу і синтезу даних джерелознавства) досліджувалися всі слов'янські етноси, мови (до наріч і діалектів), культури. Цим українство виводилося із замкненої схеми російського слов'янофільства й включалося в багатогранну систему міжнародних зв'язків. Природно, що О. Бодяньський легко знаходив спільну мову з П. Шафариком і В. Ганкою, К. Гавлічеком-Боровським, а в Україні щільно спілкувався з Т. Шевченком і П. Кулішем, мово- та фольклорознавцями Києва і Харкова, орієнтуючи їх на всебічне пізнання окремих галузей знань у цілісній системі загальноукраїнського буття.

Постійні європейські контакти зумовили щонайвищі реєстри мовознавчого мислення О. Потебні та П. Житецького, а також глибокий інтерес мовознавців до філософії, а П. Юркевича до категоріального мовознавства у їхній національній закоріненості і специфіці. А в підсумку — як органічних складових українського буття та свідомості, історичної реальності та мисленнєвої й характеристичної етнопсихології та ментальності.

Так знову через Час і Простір категоріальними постали й етнос та природа, культура і спосіб життя, нація і держава, сфера міжнародних взаємовпливів.

А в особі В. Вернадського українство дало світові цілісний образ земної природи та еволюції Всесвіту на рівні теорії ноосфери завдяки методології синтезу геології, географії, кристалографії, загальних закономірностей взаємовпливу матеріального й ідеального, досвіду і філософії, етносу й нації, природи й інтелекту, зрештою — націології, яскраво вираженої в його праці «Українське питання в Росії» та у працях про роль у розвитку людини (людства) й природи, цивілізації й культури, еволюційних і революційних начал.

Усе зазначене й зумовило неминучість появи після Т. Шевченка інших двох велетнів — І. Франка та М. Грушевського.

Сам М. Грушевський зазначав, що схему історичного розвитку України він засвоїв із праць М. Максимовича, а домінанту народного (а не територіального, не державного) начала — у Т. Шевченка.

Тож не випадковим був сам оглав: «Історія України-Руси». На першому плані — феномен українства, Руси — то потім і збоку. І так само спочатку — народ (рід, етнос), а як похідне — держава.

Саме тому перед нами постає приголомшливий синтез усіх часових констант: минулого, сучасного і майбутнього; людини й природи; питомо українського і загальнолюдського; інтелектуально-досвідного і культурно-мистецького; мовно-філософського та морально-етичного; ролі народів та історичних осіб, їхніх душевних та інтелектуально-вольових зусиль, національних інтересів і зовнішніх обставин у їхній долі та місії.

У новочасному українстві багато важив чинник структури особистості дослідника. Здебільшого, це були люди універсальних не лише обдарвань, а й інтересів, ідеалів, зусиль душі і розуму, праці. А понад усім і в усьому — любові. Вони прагнули бути максимально об'єктивними, доказовими, толерантними, але ніколи не приховували, що визначальною енергією їхньої наукової праці була любов до України. Звідси — неприховувана жага бачити її щасливою, коханою матір'ю («свою Україну любіть! Любіть її во врем'я лютє. В останню тяжкую минуту за неї Господа моліть!» — палко закликав Т. Шевченко). Але любіть не платонічною, не літературно-«красивою» любов'ю, а всіма силами душі, помислами і ділами своїми, готовністю в разі потреби (як те доводили запорожці) навіть пожертвувати собою.

Та любов не означала безтямного замилювання, лише уславлення й героїзації, а мудрого ставлення до правдивої історії, того, що Україна часом кров'ю умивалася та спала на численних трупах полеглих, і то не лише через зовнішніх ворогів, а й через своїх кровопивців, тих «і мертвих, і живих, і ненароджених земляків своїх», котрі в погоні за чужим дворянством, за чинами й матеріальними статками продавали душу «за шмат гнилої ковбаси» хоч чортові. І були ці «ненароджені» не як «внутрішні люди», а як окупанти, гірше катів, держиморд та іуд іскаріотських.

Українознавство ХІХ століття бачило націю в єдності всіх типів життя, з ментальністю і Білобогів, і Чорнобогів, як Залізників та Гонт, так і зрадників типу полковника Носа, що продав опричникам Петра І Батурин, або представників «мертвих душ», побачених великим українцем М. Гоголем на безмежних просторах імперської Росії. М. Гоголем, який оспівав Тараса Бульбу і його сина Остапа ще й тому, що був нащадком бойового полковника у війську Богдана Хмельницького Євстахія Гоголя.

М. Гоголь, дізнавшись про відкриття в Києві університету, писав М. Максимовичу: «Дорогой земляк, наслышан, что в Кieve открывается университет. Туда, туда! В Киев! В древний, в прекрасный Киев! Он наш, он не их, неправда? Там или во-круг него деялись дела старины нашей».

І водночас М. Гоголь посилено досліджує довготривалу історію України. «Я весь теперь погружен в историю малороссийскую й всемирную... Теперь, — пише він 9.11.1833 р., — я принялся за историю нашей единственной, бедной Украины» (приголомшливе зізнання, якого чомусь досі не хочуть помічати деякі «гоголезнавці» — апологети М. Гоголя як нібито «принципового» русофіла, відреченого від свого народного коріння). І найкращим помічником М. Гоголю-історика (як і Г. Сковороді-філософу, котрий зазначав: «Потерял я старое, а найшол новое. Прощай, моя тень! Здравствуй, вожденная истина! Ты будь мне обетованна земля») стає М. Гоголь — знавець народної творчості та філософії і ментальності, котрий записує: в офіційних літописах я розчарувався; найбільший скарб та «історик» малоросійський — це фольклор, бо «Это народная история, живая, яркая, исполненная красок, истины, обнажающая всю жизнь народа. Если его жизнь была деятельна, разнообразна, своевольна, исполнена всего поэтического и он, при всей

многосторонности ее, не получил высшей цивилизации, то весь пыл, все сильное, юное бытие его выливается в народных песнях. Они — надгробный памятник былого, более нежели надгробный памятник: камень с красноречивым рельефом, с историческою подписью — ничто против этой живой, говорящей, звучащей о прошедшем летописи. В этом отношении песни для Малороссии — все: и поэзия, и история, и отцовская могила».

О. Потебня зауважав, що українській пісні «А ми просо сіяли» (дивовижно синкретичній — у ній зримо проглядаються лірика, епос і театралізоване дійство, мелос і музика) щонайменше 5 тис. років. Т. Шевченко (як і В. Гюго), як і М. Максимович, П. Куліш, М. Гоголь, звертаються до народної творчості, бо в ній знаходять не лише старе (часом багатотисячолітнє), а й нове сприйняття та тлумачення, інтерпретації етнонаціональної еволюції. І в ній — сторінки як про героїв, світочів любомудрія і доброти, любові й ненаграного патріотизму, так і їх антиподів — «зміїв-гориничів» та каїнів, яничар і безсромних «кирпогнучкошиєнкових» — землячків, готових торгувати не лише матір'ю-батьком, а й Україною. Бо єдиною їхньою реальністю є «найстрашніша із порожнеч — порожнеча душі». І тому вони — «здрібнілі малороси» (Є. Маланюк).

Метод нещадної правди та бажання підняти народ на вищі цивілізаційно-культурні рівні спонукає до іронії та сарказму не лише І. Вишенського, Т. Шевченка, а й П. Куліша («народе без пуття, без честі, без поваги»), І. Нечуя-Левицького («Кайдашева сім'я»), І. Франка рішуче заявляти: «Насамперед признаюся в тому гріху, що його багато патріотів уважає смертельним моїм гріхом: не люблю русинів... Так мало серед них найшов я справжніх характерів, а так багато дріб'язковості, вузького егоїзму, двоєдушності й пихи... Признаюся у ще більшому гріху: навіть нашої Русі не люблю так і в такій мірі, як це роблять або вдають, що роблять, патентовані патріоти» («Дещо про себе самого»).

Я, зазначав І. Франко, трудився в ім'я доброї долі моїх нещасливих співвітчизників, тому що «почуваю себе русином і по змозі й силі своїй працюю для Русі», усвідомлюючи: по-перше, що «Мій руський патріотизм — то не сентимент, ... а тяжке ярмо, покладене долею на мої плечі»; і, по-друге, що «бачу, як руський народ, хоч він гноблений, затемнюваний і деморалізований довгі віки, хоч і сьогодні він бідний, недолугий і непо-

радний, все-таки поволі підноситься, відчуває в щораз ширших масах жадобу світла, правди та справедливості і до них шукає шляху». У висвітленні та підтримці його руху до себе самого й до витворення кращої долі і має полягати місія українознавства, — оскільки чим більше ми подбаємо про свій народ, тим більше прислужимося і всьому людству. За таких умов «націоналізм і інтернаціоналізм ані крихти не суперечні», а українознавство стає воістину корисною міжнародною наукою, бо чим глибше проникаємо в сутність українства — тим повніше досягаємо сутність Вселюдства в його взаємозумовленостях із Всесвітом як частини і цілого, що існують у постійній енергії притягання-відштовхування, доцентрових і відцентрових тяжінь.

V.

Українознавство, революція, нація і держава

«Я був — не Я. Лиш мрія, сон... Прокинувся я — і я вже Ти: над мною, підо мною горять світи, біжать світи музичною рікою!» — продекларував П. Тичина в епохальній збірці «Сонячні кларнети» (1918). За цим також стояв процес наднапруженої роботи з собою (як із «внутрішньою людиною»), отже, самопізнання, помноженого на пізнання отих палаючих світів, без осмислення й прийняття яких (як одвічних законів Природи) людство ставало на круг самозаперечення.

Цілком закономірно, що П. Тичина продовжував свій шлях до істини збіркою «Замість сонетів і октав», присвяченою Г. Сковороді, та твором усього життя — симфонією «Сковорода».

Разом з тим чулося, як усе могутніше «реве та стогне Дніпр широкий», бо настає новий якісний рівень почуттів, мислення, політично-державницької енергії мас; як стає «голос духа чути скрізь: по курних хатах мужицьких, по верстатах ремісницьких, по місцях недолі й сліз, — і де тільки він роздасться, сила родиться й завзяття не ридать, а здобувать хоч синам, як не собі, кращу долю в боротьбі» (І. Франко).

А де загострюється боротьба нового зі старим, де еволюція наповнюється енергією і масштабами революції, у якій об'єктами змін стають сімейні й виробничі відносини, соціальні й національні інтереси та пріоритети, державні й міжнародні орієнтації, мовні й культурно-мистецькі стандарти та інновації,

проблеми прав людини й народу, демократії і свободи, моралі й етики, — там нерідко зникає гармонія («сонячні кларнети»), а настає ригористичний поділ, розкол усіх людських сутностей «на так і ні, на біле і червоне» (М. Рильський), і політики, й митці починають бачити переважно криваву (а то й терористичну) сутність революції та писати: «Прокляття всім, хто звірем став! — замість сонетів і октав» (П. Тичина).

Особливо жахливими реаліями антигуманізму та антикультури позначалася боротьба в Україні, бо коли тут найвище замайорили знамена борців за нове, то тут же найлютіше зазмагалися й адепти старого, імперсько-колоніального. Тому навіть Божа Мати, бачачи фанатизм нищення повсталого народу, котрий праг свободи і незалежності, приходила до висновку: «Не будь ніколи раю у цім кривавім краю», бо ж тут «і дніти мов не дніло; як страшно: людське серце до краю обідніло»; бо ж тут не всі усвідомили необхідність операції старого хворого організму, — а були й такі

*...що тікали
в печери, озера, ліси.
що ти за сила єси? — питали.
І ніхто з них не радів, не співав.
Огняного коня вітер гнав,
Огняного коня в ночі.
І тільки їх мертві, розплющені очі
Відбили красу нового дня.
Очі...*

(П. Тичина)

Однак до неба возносилося: «Я дужий народ! Я молодий!», бо мільйони прозріли: українство має стати повноцилим суб'єктом історії, його шлях — соціально-національної революції визволення та відродження нації і держави, а тому не романтичного обману («грати тюремним наглядачам Скрабіна — це ще не є революція»), не «снів золотих», а таки воістину революційної боротьби.

З огляду на це знову на чільну позицію виходять історія, теорія, методологія українознавства. І найперше обов'язком відповісти: чому вибухнула в Україні революція? Хто і за що боровся? Як? Отже, за І. Франком: як певне явище виникало; як і чому розвивалося чи гинуло; які окреслювало перспек-

тиви. Історія відповість: українська революція мала свою мету і як глибоку традицію, так і цілком нову форму реалізації. Традицію визначив Т. Шевченко, котрий заповідав і принципи перемоги: по-перше, всі представники нації «вставляйте, кайдани порвіть і вражою злою кров'ю волю окропіть!» А водночас за-для перемоги — «обніміться, брати мої! Молю вас, благаю»... Без єдності українство зазнавало поразок упродовж віків... Чи маємо повторювати помилки минулого?!

Однак українство не було однодумним: коли одні воліли зберегти статус-кво; інші пропагували шлях народовського просвітництва; ще інші — всенародної революції (хоча й бачили її рушіями різні сили), — то не дрімали ті, що пропагували (а потім і здійснили задумане) неприховано антиукраїнську контр-революцію.

1984 року в Канаді під час шевченківських свят наша делегація знайомилася з тритомним виданням Т. Гунчака і Р. Сольчаника «Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті» (Сучасність, 1983). З Д. Павличком ми захоплено відзначили структуру й джерельну базу: документи і факти з історії формування української суспільної свідомості ще з ХІХ ст., до того ж — найрізномірнішого походження: від «Книг буття» Кирило-Мефодіївців, діяльності М. Драгоманова й І. Франка, Братства Тарасівців, М. Міхновського, РУП, новогромадівців — до виступів окремих мислителів і політиків, декларацій партій і українсько-патріотичних громадських рухів, концепцій, планів есерів і укапістів, постанов ЦК РКП(б) та КП(б)У багатьох десятиліть. Не менш вагомо, що там містилися матеріали щодо діяльності й творчості авторів, котрі проживали в різних країнах Європи, Канади, США, Австралії, Бразилії — там, куди їх закинула доля емігрантів.

Таке видання було немислимим в УРСР, навіть підсудним як «буржуазно-націоналістичне», а тому, відповідно, політично заангажованою була й наука: історія, політологія, філософія, філологія. А наукове українознавство попросту заборонене.

Тим часом через документи постала незвичайно широка географія та проблематика українського етносу, а разом з тим і його мови та культури, новочасного буття та свідомості, інституцій сім'ї та проблем української самоідентифікації, освіти, науки, церкви, державницької перспективи. Навіть — патріотизму й етнонаціональної самоідентифікації, народної ментальності.

Знову критеріальними постали Час і Простір: мільйони громадян інших держав, але українського походження, жили на Сході: на широтах Росії, Японії, Китаю, Індії; і на Заході: в Польщі, Чехії, Словаччині, Франції, Німеччині, Бельгії, Іспанії, Італії, Румунії, Аргентині, Бразилії, Канаді, США тощо, до того ж: одні досі жили «на нашій не своїй землі» під владою інших держав, другі — на зовсім чужих, але тепер виходило, — своїх землях.

І. Франко, В. Стефаник достатньо яскраво показали й еміграцію українців до Америки та відображення тієї драми в народній творчості; і з не меншою печаллю змалював прощання з рідною землею тих, хто емігрував до Сибіру й Зеленого Клину С. Васильченко. Відпливали мільйони. Мільйони асимілювалися на Кубані, Вороніжчині, Курщині, під владою Польщі, Угорщини, Румунії. При цьому денационалізувалися українці під тиском як владних репресій, так і ідеологічного обману, зокрема — оголошення українців то русинами-росіянами (що було започатковано в Закарпатті відомим опонентом М. Максимовича москвофілом М. Погодіним), то поляками чи росіянами. Руйнівну дію справляло переманювання української інтелігенції: внаслідок цього, як показував М. Грушевський, українська нація лишалась неповною (отже, й неповносилою): без своєї еліти, а згодом і без своєї буржуазії, що перетворювало українське селянство та робітництво, хіба що в малокваліфіковану робочу силу, деморалізоване люмпенство.

У кращих матеріальних умовах опинялися емігранти, що жили в Америці, але за те вони платили надто дорогою ціною іншого плану — культурно-морального відчуження від рідної землі та неминучої духово-душевної кризи.

Так набуває особливої ваги проблема людина (нація) — природа; а паралельно — людина (етнос) — мова й культура, віра (для православних, що мали приймати католицизм чи інші релігії); традиції і мораль, правові й ідеологічні норми, — а отже, людська й національна самосвідомість і гідність та роль у абсолютно зденационалізованих суспільствах.

Звідси — вибір шляху. Нерідко — у рекламованих соціалістичних, комуністичних, часом навіть одверто терористичних системах; криза свідомості й ідеалів, бо ідеологи модних декларацій обіцяли невідворотне райське прийдешнє.

Де було шукати вихід, що розуміти під поняттями «свобода», «закон», «добробут»? Політики, бавлячись, жонгливали абстрактно-космополітичною символікою.

У масах українства спрацьовували як традиції, природний інстинкт та історичний досвід, так і далекоглядність: і в метрополії, і в діаспорах перемагали патріотично-революційні настрої та прямування, жага бути на рідній землі «у рідній школі» (О. Олесь), під сонцем свободи і демократії, гуманізму та реального народовладдя.

Не дивно, що за недовге перебування в країні «золотої лихоманки», куди представники інших країн їхали задля збагачення й везли озброєні ватаги самооборонців та нападників, українські емігранти показували найвищі зразки культури праці, скромності, людяності, багатогранної обдарованості і душевності. Вони створили понад 14 тис. шкіл, музеїв, бібліотек, церков, мистецьких закладів і творчих колективів — чим вразили той світ споживацтва та егоїзму, часом повного взаємовідчуження й обоження чи не єдиної «цінності» — долара.

Це й визначило роль українства у світовому цивілізаційно-культурному поступі та ставлення до нього: інші народи дізналися, що ще Київська Русь була міжнародного рівня європейською державою; що ще за Козацької України українцями було витворено Конституцію (на 77 років ранішу за американську), а в «Книзі Буття українського народу» було сформульовано чітко і ясно: має встановитися конфедерація вільних і самостійних народів, а кожен із них діятиме в історичній перспективі суверенно, «незмісимо» з іншими в ім'я загальноцивілізаційного блага.

Найвищий рівень історичної, соціологічної, філософсько-гуманістичної, правової, демократичної свідомості та теоретичної думки виявило українство і на межі XIX–XX століть, зокрема у визначенні правових засад кожної особи, нації, етноменшини, релігії.

І особливо важливо, що українські педагоги та вчені, політичні й державні діячі питання етносу, природи, мови, культури, нації, держави, історичної місії розглядають у комплексі, в системі теорії і практики, досвіду минулого і перспектив у грядущому. Як правило, вони не обмежуються песимістичними поглядами на дійсність, а роблять оціночні екскурси в минуле і пророкують, що може статися в грядущому: як Т. Шевченко,

Леся Українка, І. Огієнко, Б. Грінченко, як те робив славетний педагог К. Ушинський, аналізуючи стан і перспективи мовної політики та культури, а отже і можливих наслідків виховання, кризи поколінь, коли з урядового примусу вони вчать нерідною мовою: спочатку діти виявляють ознаки затримки інтелектуального розвитку, а згодом і весь народ різко втрачає рівень освіченості (як і сталося: в XVII ст. Україна — найосвіченіша республіка, а в кінці XIX ст. — найвідсталіша); навіть державу, втративши, може відновити народ, але «вимерла мова в устах народу — вимер і сам народ»; мови народ відтворити не зможе ніколи.

Калічить ество дитини (людини) відчуження від етносу (вона втрачає кореневу систему морально-духовного розвитку, поняття обов'язку перед поколіннями минулого та майбутнього, стає перекотиполем), від природи (вона бідніє спочатку емоційно, а далі й інтелектуально та деградує морально), від нації і держави: так формуються люди «без обличчя», без ідейного, морального, естетичного «фундаменту» в душі і характері, жорсткі прагматики й безсердечні «венеційські купці» (як Шейлок В. Шекспіра, князі Вишневецькі та Конєцпольські, гетьмани типу І. Брюховецького, високосановні церковні душпастирі, котрі безболісно кидали осідок Київської митрополії й перебиралися в Москву: за зраду імперії платили щедро).

Отже, українознавство мало стати серцевиною не лише науки, а й виховання та освіти; а в підсумку, за визначенням І. Франка, М. Грушевського, І. Огієнка, В. Вернадського, — «філософією і політикою держави».

Саме в цьому ключі розвивав свою концепцію «Українознавства» (1920) С. Єфремов — автор «Історії українського письменства», яку видатний вчений і віце-президент УАН співвідносив з періодизацією історії суспільства на ґрунті української національної ідеї. І знову маємо підстави говорити про розвиток як української традиції (Т. Шевченко: нація без свого яскраво вираженого характеру — це кисіль, і дуже несмачний), так і європейської тогочасної думки та практики, вираженої лідером італійського національно-державного становлення Мадзіні: щоб бути щасливими і гідними поваги, ви, італійці, мусите мати свою Країну (Батьківщину). «Без країни у вас немає ні імені, ні прикмет, ні голосу, ані прав чи доступу як братів до товариства народів... Не відволікайтеся ідеєю поліп-

шення ваших матеріальних умов, поки спершу не вирішите національне питання». Пам'ятайте: «Докладаючи праці згідно зі справжніми принципами заради нашої Країни, ми працюємо (як наголошували й Т. Шевченко, І. Франко, М. Грушевський, В. Вернадський, І. Огієнко. — П. К.) й на Людство...»

І тут маємо відзначити роль корифеїв українознавства. Зокрема те, що неможливо не захоплюватися постатями великих предтеч — Нестора і Володимира Мономаха та Іларіона; Величка, Самовидця й Грабянки; Г. Сковороди й автора «Історії русів»; М. Максимовича і М. Костомарова, П. Куліша й О. Потебні; П. Юркевича і В. Антоновича, В. Хвойки, Ф. Вовка і Д. Яворницького. А також не враховувати, що критеріїв і масштабів сутності феноменів-велетів не усвідомимо у всій його цілісності (ментальності) та масштабності, коли бачитимемо лише як одиничний факт, сутність у собі поза історією розвитку феномена українця загалом.

Не маємо широкої інформації, але з того, що князь Кий був видатним державцем і полководцем, можемо робити певні висновки про його якості як видатної особистості. Історики зазначають про велику шану до нього візантійців.

Повніше вимальовується Аскольд: не лише як керманич війська, а й як дипломат, дбайливий керівник великої держави, котрий і питання релігії вирішує не наосліп, а лише після аналізу різних віросповідань.

Ми не знаємо, чи мали Аскольд і Дір учителів, подібних до вчителя Александра Македонського — великого Аристотеля. Однак не всім навіть римським імператорам таланило на таких учителів, у той же час немало з них були особистості яскраві і значні. Крім того, велику роль відігравала загальна культурна екзистенція.

Щодо українства, то не можемо не враховувати великих і давніх традицій.

Достатньо нагадати, що філософ Анахарсіс визнавався греками одним із семи найвидатніших мудреців. На нашій землі частиною загальної культури були еллінські поселення і боги та герої: Аполлон і Геракл, Ахілл і Еней, Афродіта і Гея...

І що наші пращури добре пам'ятали, що були у взаємодії з персами (похід Дарія) і германцями, вождями різних народів (Германаріхом, Божем), греками й римлянами, хозарами й

скандинавами, що переконливо показано автором (чи авторами) «Велесової книги».

Цього разу для нас головним є не матеріал та зміст нашого етнонаціонального міфу, а особа (особи) авторів. Ми не знаємо їхніх життєписів, але добре бачимо, що то була людина (люди) високої історичної ерудиції, громадянської свідомості й мудрості та мужності, яскравої уяви та пам'яті, високої моралі та етики, патріотизму та філософсько-поетичної обдарованості. Він (вони) був індивідом, сутність характеру якого складала незрадлива любов до рідної землі, батьків і матері-Слави, до своїх богів, до свободи і народоправства.

Не може не приваблювати й образ літописця (літописців) — автора (авторів) і «Літопису Аскольда», Київського та Галицько-Волинського літописів.

Ці люди добре знали світову міфологію, історіографію і Біблію, збірники природознавства, а це означає — історіософію й філософію Індії, Китаю, арабських народів, еллінського світу, хозар, варягів і релігію християнства, а також особливості державного будівництва й монголо-татар — завойовників Китаю та інших численних народів.

Необхідно зауважити, що ті сторінки історії ми вивчали односторонньо — лише з точки зору руйнної дії монголо-татар щодо Київської держави та Московського князівства. Через подібну призму ми розглядали й історію походів Аттіли, — хоча він і пішов з нашої — Чернігівської — землі та мав багатоаспектні відносини з Римом, Візантією, багатьма народами Європи не як традиційно зображений жорстокий вождь дикунів, а полководець тогочасного (імперського) мислення. Не випадково частина істориків досі ідентифікує Аттілу з Києм.

Неважко уявити, що це означає: Україна — серединна земля, що лежить на межі не лише багатьох держав, а й цивілізацій: Європейської та Азійської і Африканської, — а тому на перехресті світових цивілізаційно-культурних, соціально-економічних, політичних, релігійних, освітніх, мовних, наукових, релігійних потоків.

Автор «Поучення дітям» відповідно до європейської традиції навіть історію власного державотворення подає через призму особистого досвіду, педагогіки, філософії, гуманізму та етики. Спадкоємець законотворчої, освітньої, культурної діяльності Ярослава Мудрого та візантійських і англійських держав-

них еліт, Володимир Мономах доповнює і поглиблює славнозвісний звід законів «Руська правда», ініціює діяльність князів на утвердження єдності влади й народу, всіх руських земель; у центр уваги ставить принципи філософії серця та виховання поколінь людинолюбними й патріотичними, спроможними берегти своє й учитися чужому.

Над усіма тогочасними ідеологами християнства підноситься постать першого митрополита з руських Іларіона — автора могутнього трактату «Слово про закон, благодать і істину». Поборник уже нової — християнської — релігії, митрополит Іларіон розглядає численні релігійні парадигми та догми й обстоює ідеали, котрі явно суперечили церковним догматам, але органічно співпадали з політикою і правом Київської держави, а «закон і благодать» трактує відповідно до світогляду народу та підносить ідеали свободи й шукання істини.

Твори Нестора Літописця, Володимира Мономаха, митрополита Іларіона не тільки піднесли над вершинами суспільної думки Європи, а й стали підмурівком філософії новочасних поколінь.

І знову маємо нагоду наголосити на обох чинниках еволюції вітчизняної науки й суспільної думки: і зарубіжному, і вітчизняному.

Нова часо-просторова парадигма знаменна переходом від середньовіччя до Гуманізму й Відродження, що означає — від християнського аскетизму до всебічності людського життя. Знову відроджується еллінський культ гармонійно розвиненої людини.

Св. Августин у сповідальній формі дає глибокий аналіз внутрішнього життя, психіки людини. Данте, знаменуючи настання ери культивування природних начал життя, пише трактат «Про мову», у якому показує звернення до народної мови (панувала латина) як основи прогресу суспільств і мистецтв. А Петрарка закликає бачити людину у всьому багатстві та різноманітності проявів її індивідуального життя.

Настає ера академій і на теренах України (Замойської, Острозької, Київської), мистецтва бароко, історичних пісень і дум, козацьких літописів — як питомих клітин національно-визвольної революції, увінчаної відродженням державності, кристалізацією нації та створенням демократичної Конституції.

Велич і простота, універсальна освіченість і скромність, знання свого Терену на рівні аналізу і повсякчасного спілкування з ним, поет і філософ, естетик і етик, настійливий учень і всенародний учитель, співець природної людини, свободи й народовладдя — це знали всі й оповивали Г. Сковороду легендами ще за життя.

І вже та універсальність накладала печать неповторності та величі.

Однак історична функція Г. Сковороди тим не вичерпувалася. Він прагнув самопізнання в ім'я самотворення — і став справжньою «внутрішньою людиною». А головне — це був реформатор змісту і форм буття та свідомості, виховання й навчання, освіти й науки, етичної, політичної і правової культури. Бо понад усе ставив життєву волю та метод творення людини-деміурга, вищим законом для якої було Серце, осіяне в ділах і в Слові; Серце як світовий розум; Серце як виразник волі Бога.

Г. Сковорода володів знаннями не лише минулих епох та народів, а й найновіших наукових відкриттів і свого, й інших (бачених ним) європейських народів; поєднав логіку й етику, теоретичні й практичні закони філософії та природничих наук, наукові методи професури Київської академії і знаменитих європейців — Бекона (творця «Нового органона») і Декарта, геніїв доби Просвітительства. Г. Сковорода з'єднав буття людини й природи, дух і матерію, філософію й Бога — як першопричину, закономірність і рушія світу. А тим самим — життя і смерть у їх діалектичній єдності, вічності й оновлюваності світового руху. Руху до правди й любові, метою й вінцем яких є свобода. Усвідомлена свобода.

VI.

Доля українознавства — аналог долі України

«Стріляють тіло, стріляють душу — нічого їм не жаль», — написав П. Тичина ще в 1920 році. Знаком доби стали голодомори й терор — і соціально-національний, і духовно-моральний, як показували в романі «Слово за тобою, Сталіне!» і «Відродження нації» В. Винниченко та в трагедії «Прометей» П. Тичина, герой твору якого на питання, чи щасливі люди, котрі будують «палац щастя», але не знають навіть, хто такий Прометей, відповідає:

*...Щасливі ми, це так,
але те щастя в нас казенне,
і мова рабства. Скільки, скільки мук.
Коли б ти знав! В нас мерзость і покора!
Панує сила в нас і деспотизм...*

Тому й не дивно, що ми вже не люди, не особистості, а тільки числа.

«Гвинтики великого соціального організму», — уточнював Й. Сталін. Потенційні манкурти і яничари — сказали б ми.

Тож не випадково в 1930-х роках залютував геноцид і з вини своїх відступників, а патріоти М. Хвильовий та М. Скрипник за любов до свого народу-нації розплачувалися самогубством.

То не було проявом слабодухості чи страху: М. Хвильовий бачив, що на його питання — має бути «Україна чи Малоросія?» — імперська система виключно відповідала: Малоросія!.. Тому закликав: «Геть чимдуж далі від Москви!» Вибір України — Європа, її дух Фауста! — і посилав кулю у власне серце на знак протесту проти тотального геноциду в Україні та лукавого потурання сталінізму з боку Європи та США.

Самопожертвою протестував проти нищення і його дітища — українознавства та суверенної України — й М. Скрипник. Був знищений у в'язниці С. Єфремов, практично — весь цвіт українолюбної інтелігенції.

Бо проникливішими українцями вже усвідомлювалося: і отожднення долі та ролі українознавства й української України; і того, що саме і лише вони стоять на перешкоді розбудови неоперії.

Саме тією метою керувався царизм, коли забороняв українську мову і школу, пресу та політичні партії, оголошував українців суспільними сепаратистами — ворогами єдності держави. На жаль, практично ідеали «єдиної» «неділимої» фанатично заповзявся впроваджувати і більшовицький режим: ще 1918 року Ленін, сказавши: Росія без України існувати не може, — оголосив революційній Україні війну, хоча перед тим визнав її незалежність. Водночас було зроблено все, щоб розчленувати Україну, відторгнувши від неї т.зв. Криворізько-Донецьку республіку та створивши (в Москві)... «український» робітничий уряд, котрий оголосив війну законно обраному народом і визнаному Міжнародною конференцією (угоду якої підписала й

Росія) урядові, Центральній Раді. А згодом — обплъовано українську національну революцію (ту, що «на майдані коло церкви революція іде!») й підставлено на її місце російську — фактично контрреволюцію.

Політична й філософська думка «соціалістичної» Росії була синхронно однодумною: наш ідеал — Велика Росія, а великою без України Росія існувати не може (П. Сорокін). Шлях до цього ідеалу? Втілення української культури в культуру російську, а тіла України в тіло Росії (Г. Федотов). Отже, уже не просто русифікація, а тотальне поглинання українства і виведення його з числа суб'єктів історії.

Тому-то, коли урядові комісії Росії, Білорусі, України після детального вивчення ситуації запропонували встановити кордони між республіками за етнічним принципом (тоді до України належали б землі Кубані, багатьох районів Вороніжчини і Курщини, де українці становили від 86 до 94 відсотків населення), «інтернаціоналісти» Кремля відповіли блискавично: Політбюро РКП(б) дезавуєвало висновки і рекомендації Міжнародної комісії й оголосило про створення... СРСР. Без належних правових процедур та повноважень, отже, без згоди народів, яких заганяли в одну казарму і які вже питань державних кордонів та суверенітету над власним Тереном не вирішували.

Так окреслилася проблема: Природа, Етнос і Держава. Зокрема: Україна мала сухопутні й морські кордони довжиною в 7 тис. кв. км і сім сусідів, кожен з яких упродовж історії намагався захопити хоч частину української території. Коли українці мали власну державу, то відстоювали цілість свого Терену (від Володимира Великого, що повернув Червенські землі, до Б. Хмельницького, І. Мазепи, П. Дорошенка, які чітко говорили Москві і сусідам: територія України має бути історичною, неподільною і недоторканною! Тепер долю Терену визначала «союзна держава» (зокрема — і до 1945 р., коли з волі Сталіна навіть Підляшшя зі столицею Холмом, збудованою Д. Галицьким, і місцем народження М. Грушевського було віддано заради «рівності» кордону полякам, і акція «Вісла» 1947 р. стала трагічною для мільйонів українців, терористично вигнаних із своїх питомих земель).

Драма переселенців ХІХ століття загострилася й набрала загрозливого характеру в ХХ: спочатку питомі українські ет-

нічні землі приєднали до Росії, згодом до Польщі, Румунії, Угорщини, потім були здійснені голодомори і геноцид 1921, 1932–33, 1947 років. 1944 року видано наказ Берії і Жукова про виселення всіх українців з України, а паралельно вивільнені тотальним геноцидом землі українського Терену наповнювалися населенням з Росії. Х–ХІІІ століття відомі як час «допомоги Візантії» Київській державі релігією «вищого» рівня; отже, витіснення і підміни українського світобачення, структури народної душі та заміни її всім іноземним, що надзвичайно згубно відбилося на єдності народу. Тепер Україну насичували кадрами «вищої кваліфікації» в освіті, науці, культурі, партійно-державному управлінні. Тож коли на початку 1920-х років ХХ століття у складі ЦК КП(б)У перебувало... 3% українців, то динаміка росту населення українського й російського етнічного походження у 1940–1950-х роках була такою: 145% — українців і 477% — росіян. Велася інтенсивна русифікація міст — центрів політичного і державного життя та управління.

Зрештою, Україна опинилася в стані інформаційної, кадрової, технологічної, книговидавничої, фінансово-банківської, ідеологічної окупації. Виявилось, що для уярмлення певного народу, утримання його в підлеглості, задля повної його денационалізації не обов'язково посилати війська та руйнувати форму державності. Достатньо всебічної деетнізації (денационалізації) народу, заміни його історичної правди (мислення), культури і мови та органів державного управління. Як і сталося в Україні: УРСР мала всі атрибути держави, але та структура була не українською змістом і духом. Народ був уже роз'єднаним, а формально своя державна система — сателітом чужої.

Не випадково, що ідолом став «пролетарський інтернаціоналізм», а ворогом народу — патріотизм («буржуазний націоналізм»), українські герої та світочі українознавства стали ворогами, а реальні вороги-руйніки народних начал — героями.

Вони й досі «прикрашають» українські міста і села, назви вулиць, інституцій, видань, хоча Конституція зобов'язує привести всю символіку країни відповідно до статусу суверенної держави. Виходить: державна структура влади — нова, а кадри — старі. Відповідно розвивається й ідеологія та методологія: нерідко слова одного звучання, а діла — протилежного змісту. На цьому ж зрізі бачимо й фундамент держави — його виробничі шари суспільства та бічні прибудови — керівні лан-

ки й практично залишену на маргінесах державотворення інтелігенцію. Відділено тіло від душі.

Тож закономірно, що українознавство (і в системі історіософії освіти, і в структурі Національної академії наук, у різних сферах культури, права і мови, державотворення) вульгарно й грубо руйнується, нищиться в УРСР, але тут історичну роль та місію перебирає на себе етнос — його інтелектуально-культурні традиції та інституції в Австралії і Японії, Китаї та Бразилії, Канаді й США, у багатьох країнах Європи, де розгортають діяльність сотні, тисячі шкіл українознавства, Українська вільна академія наук, Наукове товариство ім. Т. Шевченка, Український вільний університет, видавництва, журнали, центри культури, релігії, молодіжні, жіночі рухи, політичні партії.

Зусиллями українських інтелектуальних сил створюється багатотомна «Енциклопедія українознавства» (за ред. В. Кубійовича та З. Кузелі). Після «Загальної української енциклопедії» І. Раковського (30-ті роки) це було найповніше видання з історії українства.

Щоправда, як і УРЕ, «Енциклопедія українознавства» хай безмежно меншою мірою, проте позначена дещо згущеними барвами ідеологічних оцінок, та й називатися мала б точніше: «Енциклопедія українства», бо українознавство — то сфера науки, системи знань. Але маємо бачити головне: суд історії виявився справедливим: літопис літописів, то була і залишається фундаментальна книга історичного буття України і зарубіжного українства. Вона повертала Україні і світові картину багатовікової еволюції українства й тим самим поповнювала доти невідомі, деформовані чи й свідомо утаємничені знання про Україну як органічну частину Вселюдства.

VII.

Парадигма українознавства на межі ХХ–ХХІ століть

Тим часом ще раз підтвердилось: як людина існує не з дня її народження, а ще в лоні матері; як пролісок зароджується ще в льодо-снігових товщах, так і методологічно новочасне українознавство формується в надрах старої соціально-політичної системи. Джерела — природна здатність українства й українознавства як самовідтворювальних систем.

Маємо на увазі, що після терористичної ери 1930-х років українознавство розвивається не лише на закордонних широтах.

Внутрішня воля народу (нації) до історичного поступу зумовлює те, що воно набирає потенційної енергії та сили у боротьбі зі світовим фашизмом, коли знову постало сакраментальне питання: «бути чи не бути?». На історичну арену виходять ОУН та УПА.

Нині відомо, що їхні лідери — Є. Коновалець, С. Бандера, А. Мельник, Р. Шухевич, Я. Стецько, як і керівники ЦР, усієї УНР — М. Грушевський, В. Винниченко, С. Петлюра, П. Скоропадський, у своїй практичній життєдіяльності припускалися певних прорахунків. Але нині незаперечним є те, що вони відпраць М. Грушевського «Хто такі українці і чого вони хочуть» та «Відродження нації» В. Винниченка до теоретичних розробок розбудови української нації, держави, мови, культури, міжнародної політики проносили дух справжнього інноваційного мислення і тим збагатили українознавство новими ідеями та прогностичними концепціями й планами.

Щонайперше: про націю як мету і засіб творення життєдіяльності України. На глибоке переконання Є. Коновальця, а згодом і С. Бандери, нація є найвищою структурою існування й розвитку народу. Історія знає безліч різних союзів і форм об'єднання родів та племен, етносів в імперіях та державних утворень, однак усі вони були об'єднаннями ситуативного характеру і є, образно кажучи, рукотворними. Нації виникають як наслідок і вершина еволюційного розвитку; нація об'єднує всі верстви і сили суспільства (як те виразно виявилось під час структуротворчої діяльності козацтва), творить суверенну державу й виступає генератором волі, свободи і демократії народу, його історичних устремлінь.

Друге — це вчення про єдність нації й Терену, патріотизму й інтернаціоналізму, категоріальну функцію у яких відіграє національна ідея.

Третє — це постулат про те, що тільки нація може творити дійсно суверенну державу, а остання — гарантувати нації всебічний розвиток.

Четверте — це основний критерій поступу: орієнтації на власні сили. Визнання цілковитої правомірності переконання Лесі Українки: «Як визволишся сам — то вільний будеш; як інший визволить — в неволю візьме».

І п'яте — це аксіома єдності еволюційних і революційних методів боротьби та руху до мети, єдності теорії й практики.

«Держава, — наголошував О. Ольжич, — будується не в будучині, вона будується нині».

З огляду на все те, лідери ОУН і УПА орієнтуються на розумний синтез традицій і найсучасніших форм утвердження ідеалів; на формулу: або виборемо суверенну, соборну Україну, або вмеремо! Без демократії і свободи життя втрачає сенс... Неможливий поступ і без етнопсихічної єдності. Як немає України й без єдності усіх її частин — Сходу і Заходу, Півночі і Півдня. Терен єдиний єдністю народу, усього українства, трагічно розкиданого по всьому світі.

Коли С. Бандера, Я. Стецько, їхні однодумці проголосили 1941 року відновлення української державності, а Гітлер розлючено наказав: «Гімmlере, приведіть до порядку ту банду!», — і зажадав зректися ухвали Національних зборів, — С. Бандера, Я. Стецько воліли бути заточеними в концтабори, пережити смерть своїх, але не відступитися від ідеї життя. І їх підтримали лідери церков; за ті ідеали офірували життям сотні тисяч борців з усіх верств народу, і навіть представники інших націй. Так постала часо-просторова єдність Києво-Руської землі і держави з Тереном Козацької Гетьманщини, революційної ЗУНР з УНР і омріяваної нової України ХХ століття.

Комуно-імперський режим жорстко розправився з новочасними лицарями безприкладної у світових координатах любові до свободи, демократії, гуманізму й патріотизму.

Але їхнє знамено підхопили шістдесятники і звиязці Гельсінської групи борців за права людини, Руху як єдності всіх національно-державницьких сил.

60-і роки ХХ століття стають в Україні етапом новочасних історико-археологічних, антропологічних, культурно-мистецьких традицій. М. Даниленко, В. Баран, Б. Мозолевський, М. Чмихов підносять на новий рівень археологію і археографію, М. Брайчевський, О. Прицак, О. Оглоблин, О. Компан, Я. Дзира, Т. Гунчак — історію, Д. Чижевський, В. Шинкарук — філософію, Ю. Бойко-Блохин, І. Багрянний — політологію, націологію, Ю. Шерех (Шевельов) — лінгво- і літературознавство, М. Семчишин — культурологію («1000 років української культури»), Є. Маланюк, Ю. Лавріненко, Г. Костюк, Яр Славутич, О. Баканідзе — порівняльне літературо- і культурознавство, Є. Федоренко, А. Жуковський — теоретичне й практичне українознавство. Важливо, що вони всі кореспондуються до

великих традицій літописної бази і шкіл М. Костомарова, В. Антоновича, М. Грушевського, І. Франка, Д. Яворницького, О. Потебні, П. Юркевича, К. Ушинського, І. Огієнка, А. Кримського, М. Петрова, В. Хвойки і Ф. Вовка, Г. Ващенко, М. Туган-Барановського, В. Вернадського, С. Єфремова, М. Кравчука, О. Богомольця, М. Скрипника, В. Липківського, М. Хвильового.

Не менш вагомо, що в ідейній суголосності розвивається і закордонне українство. Зокрема, й те, що поява «Енциклопедії українознавства» пов'язана з розвитком як галузевого наукового українознавства, так і науки загалом. Цей шлях простежується від Наукового товариства імені Т. Шевченка (1894–1914), керованого М. Грушевським, до Всеукраїнської академії наук (1918–1930) і від них до тритомної (1949, Німеччина) та десяти томної «Енциклопедії українознавства», а також до Європейського НТШ (В. Кубійовича, А. Жуковського) та Центру українознавства у Гарвардському університеті, очолюваного видатним ученим О. Пріцаком (1968–1989).

Сам О. Пріцак назве центр «Гарвардським чудом», маючи на увазі, що він виник унаслідок громадської ініціативи. Керований О. Пріцаком та І. Шевченком, продовжував традиції великих попередників (М. Грушевського, М. Кордуби, І. Крип'якевича, А. Кримського) і об'єднував найвизначніші наукові сили вчених, витиснутих з України хвилями політемігрантів 20-х та 40-х років ХХ століття.

Центр розпочав роботу з 22 січня 1968 року у складі трьох кафедр: історії України ім. М. Грушевського, української літератури ім. Д. Чижевського і української філології ім. О. Потебні. Метою Центру ставилося залучення до наукової праці представників вітчизняного й іноземного походження та інтегрування української науки в загальносвітовий культурний простір. Їх завдання — «продувати молодих талановитих дослідників, які сполучали б досвід західного світу із здобутками української науки».

Шлях досягнення мети, як зазначає Н. Гумницька, — це, передусім, перфектне володіння теорією наук; знання джерел; опанування методами праці. Оскільки, як наголошував О. Пріцак (вихований у польському середовищі), «навчився двох цінних прикмет: почуття людської гідності і почуття української націо-

нальної гідності», — то тепер проблемою проблем постала персональна й національна ідентичність світового українства.

Досягти цього можна за дотримання таких концепційних засад:

1. Становлення націй і держав розпочинається з їх культурних означень та світоглядного позиціонування в системі цивілізаційних координат.

2. Наука займає в системі культури основне значення як її теоретична база, сума досвіду та джерело натхнення.

3. Народ як державна нація ідентифікує свою окремішність через свою національну культуру, а це означає — через національну науку.

4. Гуманітарні науки — насамперед мова, література, історія — належать до націєтворчих, становлять єдність (як і з наукою технічно-природничою) і вивчаються паралельно.

Аналогічно до авторів «Енциклопедії українознавства» Центр українознавства Гарвардського університету ставив завдання висвітлення не лише теорії, а й феномена України з урахуванням і найновіших даних їхнього кількатисячного розвитку, і найсучасніших методів дослідження, відповідних новочасному типу мислення.

З'являються праці: про окремі періоди розвитку українства, про дискусійні теорії і версії переломних процесів та подій у розвитку етносу і держави (зокрема — IX–XII ст.; національної революції V–XII ст.; державотворення першої чверті XX ст.), про історичні постаті, які, завдяки своїй неординарній діяльності, ставали знаковими в історії.

З 70–80-х років XX століття розгортається дослідження та оприлюднення даних про одну з найбільших трагедій українства — Голодомор 1932–1933 років та наступних актів цілеспрямованого нищення українського села та української інтелігенції.

До України звертаються погляди світової громадськості. В Канаді і США створюються слідчі комісії з питань голодомору 1932–1933 років (та й 1947 р.). У працях Р. Конквіста і Д. Мейса змальовується приголомшлива картина народовбивства. І не тільки у формі розтерзання 8–10 млн фізично. А й у формах державної політики, ідеології Російської неоімперії, біопсихічних методів деетнізації і дегуманізації народу, демографічної й економічної та освітньої і наукової політики. Сенат

США розглядає матеріали комісії, очолюваної Д. Мейсом, і визнає злочин неоімперії проти України і як злочин проти всього людства.

Завдяки показу всіх ланок тотального нищення українства впродовж століть, Україна постає перед світом у всій єдності своєї еволюції: і як жертва злочинної практики проти неї, і — тим більше! — як втілення мудрої і мужньої самосвідомості, неподоланності та вічності, як ланка вселюдської цивілізаційно-культурної системи, без якої Вселюдство не може бути повним та повноцінним і в майбутньому.

А наскільки важливим було і є входження українознавства у сферу зарубіжної науки, показує в статті (виголошеній на Міжнародній конференції 2008 р. з проблем методології) «Українська мова та її історія очима західноєвропейських лінгвістів ХХІ ст., або Міфи і правда про українську мову в Європі (на матеріалі німецькомовних видань)» Л. Гнатюк: як не дивно, але навіть визнані авторитети нерідко не володіють науковою історією України, її культури, а тому повторюють химерні міфи й про мову. Зокрема, дехто з них (як Гаарман, Гармут Мотц, Шватр) досі вважає, що було єдине східнослов'янське плем'я, провідну роль у ньому відігравали... росіяни, а українська мова відпочаткувалася від російської, до того ж — на терені України існує і ще одна самодостатня мова... русинська.

Неповага до історико-джерельних основ методології штовхає на шлях неадекватного міфотворення, — а стан справ вимагає від вітчизняних українознавців належної уваги до співпраці із зарубіжними.

У руслі вимог державно-національного відродження розгортають діяльність Міжнародна асоціація та Науково-дослідний інститут українознавства. Найперше — у плані відновлення віковичних традицій, характеру діяльності світоців науки. І в цьому зв'язку — традиції повсякчасного оновлення і змісту, й інструментарію українознавства. Розробляється й схвалюється міжнародними конференціями Концепція, виходять праці, програми й підручники з українознавства.

Приклад нової парадигми мислення — і твори працівників Інституту: Я. Калакури («Джерелознавство» — воістину енциклопедичний підручник), В. Барана («Витоки з історії походження українського народу»), С. Єрмоленко («Мова і українознавчий світогляд»), А. Погрібного («Якби ми вчилися так,

як треба»), Л. Токара, О. Семашка, Ю. Сегеди, О. Коновця, Л. Залізняка, В. Погребенника, Т. Усатенко.

Знаковими стають праці В. Крисаченка — хрестоматія й антологія «Українознавство» (кожна — у двох книгах): на відміну від авторів «радянізованих» історій, В. Крисаченко клав в основу «Історичні виміри українознавства» (1996) і розпочинав висвітлення українського світу не лише вітчизняними, а й зарубіжними дослідниками: Геродотом, Гіппократом, Діодором Сіцилійським, Страбоном, К. Багрянородним... — і так до Е. Лясоти, П. Шевальє, Й.-Й. Мюллера, Д. Мейса, З. Бжезинського, Р. Магочі, Н. Дейвіса («Європа. Історія»).

Поставали праукраїнські землі й Шумер, Єгипет, Вавилон, Троя, Греція, Рим, Скандинавія... І славнозвісні постаті людей та світових образів: Анахарсіса, Аполлона й Геракла, Божа, Германаріха, Кия, Аскольда...

Аналогічно поставали в дослідженнях І. Чирка Україна й Китай.

Значними відкриттями привернули увагу праці індолога Ст. Наливайка («Таємниці розкриває санскрит»), В. Сніжка («Шлях», «Брама», «Ідеологія Терену»), а також дослідження С. Плачинди («Лебедія»), Ю. Шилова, Г. Кожолянка («Духовна культура українців Буковини»), Г. Філіпчука («Громадянське суспільство: освіта, етнокультура, етнополітика»), В. Борисенко («Українська етнологія», «Українки в історії»), О. Хоменка («Національне письменство як художнє українознавство: ідеї, постаті, естетичні практики»), А. Пономаренко («Соціолінгвістичний моніторинг мовою статистики»), В. Короті-Ковальської («Українська народнопісенна творчість в українознавстві»), О. Ярошинського («Волинь у роки Української національної революції середини XVII століття»), Ю. Фігурного («Історичні витоки військової культури українського козацтва»), П. Шкрібляка («Гуцульщина» в контексті загальнонаціональних процесів України»), І. та Я. Зеленчуків, К. Радевича-Винницького, майже 50-томне видання народних казок М. Зінчука, а також підручникові видання Т. Мінченко, П. Сікорського, Л. Яресько, А. Пономаренко, Т. Присяжної, Л. Касян, О. Семенюченка, М. Кононенка.

XXI століття висунуло нові вимоги. Як зазначають Т. Кононенко («Поняття «вимір» в методологічному арсеналі українознавчого наукового дослідження») і В. Крисаченко («Світоглядна

парадигма ХХ ст.: український внесок»), Л. Токар, знову в усій вагомості постала проблема методології, нової парадигми українознавства, що підтвердила й Міжнародна конференція 2008 року.

Зокрема, з усією переконливістю постала проблема дійсно наукового системного дослідження, систематизації, аналізу, синтезу, прогнозу, морально-етичних та культурно-естетичних критеріїв оцінки пізнаного і спрямованого у грядуще. Що й стало основною вимогою до виконання колективного дослідження «Український етнос у світовому часопросторі. Українці в світовій цивілізації та культурі», а також програм і підручників для всіх ланок виховання й освіти. До підготовки кадрів у внз.

Найголовніший концепт (принцип) у цьому плані — здійснення українознавства в органічній єдності та взаємовпливі його центрів, уміння показати зовнішню і внутрішню сутність явищ, процесів, людей; відкриття «секретів» людини, родини, етносу, нації і держави в процесі їхнього саморозвитку й історичного руху та об'єктивного досвіду; побачити й показати феномен України і всього українства в безмежності Часу і Простору, Руху і Долі, життєдіяльності в плані внутрішньої еволюції і здійснення визначеної трансцендентно історичної місії.

І переконатися: Україна — коштовний камінь у Короні все-світу. Вона ще розквітне і збагатить світ своєю красою, гармонією, мудрістю й мужністю, як пісня, проспівана в стані глибокої закоханості та душевно-інтелектуального просвітлення.

Бо Україна — єдина і рідна мати!

Україна — пісня пісень ліричних, епічних і драматично-трагедійних!

Україна — це воістину Божий дар!

Віктор Андрущенко

Доктор філософських наук, професор, дійсний член (академік) АПН України, заслужений діяч науки і техніки України, ректор Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, директор Інституту вищої освіти АПН України.

Народився 1 січня 1949 року в с. Совинка на Сумщині в сім'ї вчителів. Українець. Закінчив філософський факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Опублікував понад 350 наукових праць, серед яких 12 індивідуальних і близько 25 колективних монографій, підручників, навчальних посібників для студентів вищих навчальних закладів. Загальне визнання отримали книги В. Андрущенка «Людина в системі культури» (1984), «Ідеологічна ефективність культури» (1988), «Історія соціальної філософії» (2000); «Роздуми про освіту» (2004); «Вступ до філософії. Великі філософи» (2005); «Сучасна соціальна філософія» (1996); «Беловежьє. Україна

1991–1995. Леонид Кравчук» (1996); «Культура. Ідеологія. Особистість» (2002, у співавт. з М. Михальченком та Л. Губерським); та ін.

Під керівництвом, за науковою консультацією і сприянням В. Андрущенка підготовлено 45 кандидатів і 10 докторів наук. Наукові здобутки вченого відзначені орденом «За заслуги» III ступеня, званням «Заслужений діяч науки і техніки України», Почесною грамотою Верховної Ради України (2000, 2001 рр.), першою премією Академії педагогічних наук України (2000 р.), Дипломом лауреата премії імені Дмитра Чижевського Національної академії наук України (2003 р.), Дипломом лауреата нагороди Ярослава Мудрого Академії наук вищої школи (2002 р.).

В. Андрущенко обрано Почесним доктором Пряшівського університету (Словаччина) та Харківського національного університету імені Г. Сковороди.

ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

Геополітичне положення України на межі двох великих цивілізаційних просторів — європейського та євразійського було і є одним із визначальних факторів її історичної та політичної долі. Географічно Україна завжди була та залишається центральноєвропейською країною. Історично й політично протягом щонайменше чотирьох століть її значна частина пере-

бувала під впливом євразійської соціально-культурної традиції, Російської, а пізніше — Радянської імперії. Розщеплення національної ментальності та, як наслідок цього, складність формування когерентної системи геополітичних пріоритетів, національних інтересів, єдиної національної стратегії чималою мірою зумовили невдачу спроб побудови національної державності України в XVII і на початку XX ст., сучасні труднощі становлення України як європейської держави.

Проте чітке визначення геополітичних пріоритетів, консолідація в масовій свідомості базових національних інтересів є одними з найважливіших передумов стабільного розвитку будь-якої сучасної держави. У більшості випадків геополітичні пріоритети виводяться з базових цінностей суспільства, таких як виживання, свобода, демократія, економічний добробут, розвиток, соціально-культурні традиції й орієнтації, інші внутрішні (національна ментальність і домінуюча ідеологія, екологічна система та ін.) і зовнішні (міжнародне середовище, в тому числі геополітичне, союзи, блоки, історичний досвід і традиції міжнародних відносин та ін.) параметри.

Сучасні науковці тлумачать геополітику як «напрямок, що вивчає взаємозалежність зовнішньої політики держав, міжнародних відносин і систем політичних, економічних, екологічних, воєнно-стратегічних та інших взаємозв'язків, зумовлених географічним положенням країни (регіону) та іншими фізико- й економіко-географічними чинниками» (Тихонравов Ю. В. Геополітика: учебное пособие. — М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-синтез», 1998. — С. 22). Останніми роками набуло поширення також тлумачення геополітики як сукупності фізичних і соціальних, матеріальних і моральних ресурсів держави, що складає той потенціал, використання якого (а в деяких випадках і просто його наявність) дає їй можливість домагатися своїх цілей на міжнародній арені (Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика. — К.: Либідь, 2003. — С. 13). До традиційних елементів геополітики, а саме просторово-територіальної характеристики держави (її географічного розташування, протяжності та конфігурації кордонів), її надр, ландшафту, клімату, розміру площі та структури населення додаються нові, такі, що змінюють попередні уявлення про силу держави, змінюють пріоритети з урахуванням факторів, які впливають на міжнародну політику (Там само. — С. 14).

Розуміння сутності поняття «геополітика» дає підстави стверджувати, що геополітика є одним із фундаментальних понять теорії міжнародних відносин, яке характеризує місце й конкретно-історичні форми впливу територіально-просторових особливостей розташування держав або блоків держав на локальні, регіональні, континентальні або глобальні міжнародні процеси. Водночас це поняття визначає не лише об'єктивну залежність зовнішньої політики тієї чи іншої країни від її географічного положення, а й об'єктивну залежність суб'єкта міжнародних відносин від сукупності матеріальних факторів, які дають можливість цьому суб'єктові здійснювати контроль над простором. Ось чому врахування й уміле використання геополітичного фактора є важливими передумовами формування ефективно зовнішньої політики. Геополітичний фактор належить до тих реалій, які, на думку деяких українських дослідників, утворюють своєрідне «навколишнє середовище» кожної держави, що прагне визначити свій політичний курс (Там само. — С. 23). Геополітичний фактор безпосередньо впливає на національні інтереси, вступає з ними у взаємодію. Усвідомлення національних інтересів, їх розуміння та зведення до злагодженої несуперечливої системи можливі лише за умови обов'язкового врахування сучасної геополітичної ситуації.

Однією з найважливіших категорій геополітики є геостратегія. Цей термін визначається як обґрунтований геополітикою напрям діяльності держави на міжнародній арені. Аналізуючи сучасні наукові напрацювання, слід зазначити, що Україна, на жаль, ніколи не мала чіткої геополітичної стратегії (Глобалізація і безпека розвитку: Моногр. / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін.; Кер. авт. кол. і наук. ред. О.Г.Білорус. — К.: КНЕУ, 2001. — С. 260). Тому досить актуальною для України слід вважати думку З. Бжезинського, що сутність геостратегії полягає у стратегічному управлінні геополітичними процесами (Бжезинський З. Велика шахівниця. — Львів—Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. — С. 39). Вводячи такі поняття, як геостратегічні гравці та геостратегічні стрижні, американський політолог вважає першими держави, які мають національну волю і здатні поширювати свій вплив за межі національних кордонів, спроможні здійснювати провідну роль не тільки в регіоні, а й займати глобальні позиції. Геополітичними стрижнями є держави, чие можливе значення впливає не з їхньої могутності чи мотивації їхніх

дій, а внаслідок вразливого розташування та його потенційного впливу на поведінку геостратегічних гравців (Гречанинов В.О. Після розпаду біполярної системи // Політика і час. — 2002. — № 1. — С. 58–67). Такими геостратегічними стрижнями для України як геостратегічного гравця є або Євросоюз (за умов самостійного західного курсу розвитку країни), або Росія (у разі входження України в більш вагомій (може, навіть союзній) відносини зі східним сусідом) (Там само).

При цьому слід враховувати, що останнім часом сучасна геополітика все більше починає спиратися на цивілізаційний підхід. Послідовники такого напрямку вважають, що нині у світі є сім-вісім різних цивілізацій, між якими точиться запекла боротьба (Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. — М.: ООО «Изд-во АСТ», 2003. — С. 54–60). Виділяють західну, слов'янську (православну), конфуціанську (китайську), ісламську, індуїстську, японську, латиноамериканську та африканську цивілізації. Вбачається, що такий підхід набуває для України дуже важливого значення. Адже будь-яка країна прагне не бути підкореною, зберегти свою культуру й самобутність, правильно обрати шлях розвитку. Як вважає Ю. Яковець, нині починається етап формування нового типу світового співтовариства загальнопланетарного масштабу, яке відрізнятиметься від нинішнього насамперед своєю глобальністю, оскільки найяскравішим проявом і показником суспільних процесів є передусім глобалізація: розширення і поглиблення соціальних зв'язків та інститутів у просторі й часі (Яковець Ю.В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций. — М.: ЗАО «Изд-во «Экономика», 2001. — С. 6–12).

Аналізуючи численні наукові праці, можна визначити декілька позитивних наслідків глобалізації для України. Зокрема, Ю.Яковець вважає, що:

- *по-перше*, стимулюється зростання виробництва внаслідок конкуренції, розширення ринку, поглиблення спеціалізації й міжнародного поділу праці не тільки на національному, але й на світовому рівні;

- *по-друге*, за рахунок збільшення масштабів виробництва досягається економія ресурсів, з'являються можливості для скорочення витрат і зниження цін, а отже, і для стійкого економічного росту;

• *по-третє*, підвищується продуктивність праці в результаті раціоналізації виробництва на глобальному рівні, поширення передових технологій і конкурентного тиску на користь безупинного впровадження інновацій. Усі партнери одержують можливість збільшивши виробництво, підвищити рівень заробітної плати і життєві стандарти (Там само. — С. 146—157). Крім того, деякі фахівці вважають, що взаємозалежність в умовах глобалізації держав стала настільки складною, що воєнний конфлікт великих держав тепер уже дійсно виключений (Панфілов О.Ю., Кальницький Е.А. Глобалізація та її вплив на воєнну політику держави // Наук. зап. Харків. військ. ун-ту. Соціальна філософія. Психологія. — Харків: ХВУ, 2003. — Вип. 17. — С. 73—80). З цього погляду глобалізація об'єктивно корисна для людського співтовариства, позитивно ним сприймається й активно стимулюється. Фактор глобалізації дедалі відчутніше впливає на всі сфери суспільного життя та діяльності.

Аналіз геополітичних особливостей України дає підстави стверджувати, що вона в цьому відношенні має багато переваг, оскільки вигідно відрізняється і своїм географічним положенням, і розмірами території, і чисельністю населення, і родючістю ґрунтів, і багатими природними ресурсами, і сприятливими кліматичними умовами. До того ж Україна володіє досить вигідними шляхами сполучень, має вихід до моря (Богданович В.Ю., Маначинский А.Я. Методологические основы системных исследований военной безопасности государства. — К., 2001. — С. 36; Коров М.О. Геополітика і національна безпека України // Наука и оборона. — 1995. — С. 20—30). Все це сприяло тому, що впродовж багатьох століть територія України була перехрестям не лише міграційних шляхів народів, а й торговельних шляхів. Якщо річкова система формувала зв'язки за лінією Північ—Південь, то сухопутні магістралі сприяли контактам Сходу і Заходу через територію України. З давніх часів через її територію пролягали важливі торговельні комунікації між країнами Балтії і середземномор'я, Західною та Центральною Європою і Середньою Азією та Китаєм. Торговельні шляхи формували перевагу тих чи інших культурних впливів — чи то грецьких та античних часів, чи то візантійських і норманських в епоху Київської Русі, чи то західноєвропейських у період пізнього середньовіччя, а всі разом зумовлювали також і геополітичні орієнтації.

Характеризуючи геополітичне положення України, слід звернути увагу на одну його особливість, яка викликає певні суперечки в українських наукових колах. Йдеться про те, що серед науковців немає одностайної думки стосовно регіональної, так би мовити, «приналежності» України. С.Пирожков, наприклад, вважає, що Україна є регіональною, виключно європейською державою, тобто її власні національні інтереси виявляються через загальноєвропейські структури (Пирожков С. Україна в геополітичному вимірі: деякі пріоритети // Україна в соврем. геополит. пространстве. — Прил. № 5 (10) к журн. «Персонал». — 2000. — № 2 (56). — С. 30–33). Інші науковці схильні розглядати її як державу бірегіональну (Рудич Ф. Україна, Росія, Євроатлантика: деякі аспекти взаємовідносин // Там само. — С. 10–12). При цьому, на думку О.Дергачова, Україна найбільшою мірою зацікавлена в утвердженні власної бірегіональності й підтриманні стабільних конструктивних міжнародних відносин як у східному, так і в західному напрямках, оскільки це надає їй можливості перетворення на своєрідний геополітичний центр, міжнародний вузол комунікаційних зв'язків, який об'єднує і пов'язує народи Сходу і Заходу, Азії і Європи (Дергачов О. Небезпека як атрибут державності // Політ. думка. — 1997. — № 1. — С. 29–35).

Слід зазначити, що хоча така позиція і є більш плідною, оскільки вона повніше відповідає українським геополітичним реаліям, однак зазначена геополітична особливість містить у собі й певну загрозу, пов'язану з небезпекою перетворення України на буферну зону, яка б відокремлювала Захід від Сходу, Європу від Євразії. Цього, зрештою, прагнуть і певні політичні сили, особливо на Заході. Подібна небезпека пов'язана ще й з тим, що для нашої країни, як зауважує О. Дергачов, проблема визначення природного місця на міжнародній арені, набуття чітких характеристик як суб'єкта міжнародних відносин практично не детермінована якоюсь концептуальною спадщиною, а тим більше — державною традицією. І тому для неї значущою є насамперед реальна тканина зв'язків із зовнішнім світом (Там само).

У цьому контексті слід зупинитися на поглядах західних політологів. Американський дослідник С.Хантінгтон вважає, що сучасну Європу розділяють не ідеологічні, а культурно-цивілізаційні відмінності, коли західній цивілізації протистоять православна та мусульманська. Така лінія розділу, на його дум-

ку, пролягає вздовж сучасного кордону між Росією і Фінляндією та країнами Балтії, розтинає Білорусь та Україну, відокремлюючи греко-католицьку Західну Україну від православної Східної, а далі, обігнувши зі Сходу Румунську Трансильванію, сягає Адріатики, збігаючись з історичними кордонами між Габсбурзькою та Оттоманською імперіями. За Хантінгтоном, Україна — це «роздвоєна країна», дві частини якої належать до двох різних цивілізацій (Хантінгтон С. Столкновение цивилизаций / Пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. — М.: ООО «Изд-во АСТ», 2003. — С. 243–244). Згідно з концепцією того ж С. Хантінгтона, Україна локалізована на порубіжжі між двома протилежними цивілізаціями, примирення яких не передбачається. Вона безпосередньо розділяє ті країни, які є членами НАТО, і Росію, яка там ніколи не буде, і тому має відігравати роль своєрідного санітарного кордону.

Такі погляди поділяє й Г. Кіссінджер, який вважає, що Україна розташована на сході геополітичного простору, який розмежовує двох із шести глобальних носіїв могутності — Європу і Росію. Аналізуючи цей розклад, він зауважує, що оскільки Росія продовжує чинити тиск на Європу, а принциповим завданням Атлантичного союзу є гарантування того, щоб російський традиційний націоналізм не виплеснувся через кордони цієї країни, є очевидним, що реалізація Америкою глобального балансу сил включає Україну до кола ймовірних кандидатів на «врівноваження» Росії в Європі (Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика. — К.: Либідь, 2003. — С. 102).

З. Бжезинський, який надає високого значення незалежній Україні для глобальної світової політики, оцінюючи сам факт її виникнення як третю за своєю історичною значимістю подію в ХХ ст. після розвалу Габсбурзької монархії і розколу світу на протилежні системи після Другої світової війни, не уникнув прагнення відвести Україні роль «буферної зони», яка б допомогла «трансформувати» Росію. Вважаючи Україну геополітичним центром Центральної та Східної Європи, який суттєво впливає на формування балансу сил на Європейському континенті в цілому, З.Бжезинський зауважує, що роль і місце України в процесі європейської інтеграції можна розглядати з позиції наслідування (імітації) та переорієнтації. Процес наслідування європейського досвіду, процес розбудови справжньої системи безпеки передбачають включення України до процесу історичного при-

мирення, регіональної співпраці. Проте найважливішим аспектом незалежності України є її вплив на Росію, оскільки це гарантує безболісну трансформацію останньої з імперіалістичної в національну державу (Бжезінський З. Велика шахівниця. — Львів—Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. — С. 46, 121–122).

Таким чином, західні політологи розглядають Україну не як самостійну геополітичну одиницю, що має власні інтереси на міжнародній арені, а як об'єкт посилення свого впливу і тиску на Росію. Цей фактор сам по собі є об'єктивним із точки зору сучасного геополітичного розташування сил і його слід визнавати як реальність, ураховуючи в процесі формування власної зовнішньої політики. Отже, національні інтереси України мають не тільки враховувати головні тенденції розвитку світової цивілізації, а й виходити з аналізу об'єктивних реальностей.

У цьому відношенні Україна має концентрувати свої зовнішньополітичні зусилля на створенні й розбудові надійних міжнародних механізмів безпеки на двосторонньому, субрегіональному, регіональному та глобальному рівнях, а також розвивати широке співробітництво з іншими державами, насамперед сусідніми, та міжнародними організаціями, включаючи військово-політичні, з метою підвищення передбачуваності й довіри, взаєморозуміння та партнерства, побудови всеохоплюючих і ефективних механізмів регіональної безпеки в Європі та вдосконалення існуючих у рамках ООН механізмів глобальної безпеки. Але при цьому — максимальною мірою використовувати переваги свого геополітичного положення з метою рішучого відстоювання національних інтересів.

Як зовсім ще молода держава Україна прагне усвідомити себе в геополітичному просторі в контексті розвитку світової цивілізації, визначити свої пріоритети, реальні національні інтереси й виробити стратегію і тактику їх реалізації. Вирішення цих завдань передбачає вироблення науково обґрунтованої геостратегії, одним із головних принципів якої для України є принцип багатовекторності (Деменко О. Українська геополітика ХХІ ст.: євразійство чи євроінтеграція? // Людина і політика. — 2004. — № 1. — С. 73–82). Багатовекторність притаманна для зовнішньої політики багатьох держав, але для України, з її особливим геополітичним положенням, вона набуває вирішального значення і пов'язана з конкретними перевагами. Історичні та географічні реалії практично виключають можливість орієнта-

ції України лише на один стратегічний зовнішньополітичний напрямок. Проте поняття «багатовекторності» слід розуміти як розвиток і підтримку відносин позаблокової держави з багатьма учасниками міжнародного життя (Матійчик Я.П. Між Європою й Азією. Пріоритети зовнішньої політики України у контексті геополітичного розвитку // Політика і час. — 2002. — № 9. — С. 73–83).

У стратегічному відношенні доля України залежатиме від її здатності знайти свій шлях і модель розвитку, модель глобального інтегрування, розробка якої можлива лише за умов зовнішньополітичної багатовекторності. Проте багатовекторність аж ніяк не означає рівновекторності й зовсім не припускає рівнозначності всіх її складових. Серед багатьох векторів завжди виділяються ті, що є пріоритетними, головними, які, власне, й визначають стратегію зовнішньої політики держави, її стратегічних партнерів (Гречанінов В. Після розпаду біполярної системи. Новий світовий порядок та глобалізація на початку ХХІ століття // Там само. — № 1. — С. 58–67).

Аналізуючи сучасну геополітичну ситуацію, розстановку сил на міжнародній арені, об'єктивні можливості й геополітичне положення України, можна стверджувати, що інтерес до неї з боку Європи за логікою геополітичних тенденцій зберігатиметься і навіть зростатиме, оскільки вона є важливою стратегічною державою і може стати чинником, який поєднає Східну та Західну Європу. Крім того, і незалежній Україні об'єктивно потрібна Європа. Прагнення України до повномасштабної участі в політичному та економічному житті Європи логічно впливає з геополітичного положення й історії нашої держави. Як одна з найбільших країн континенту Україна об'єктивно приречена бути важливим чинником тих процесів, що відбуваються в Європі, і не може залишатися осторонь тих динамічних інтеграційних процесів, які сьогодні визначають її обличчя.

Безперечно, приналежність України до Європи не можна заперечувати — це об'єктивна реальність, як і та, що український народ належить до сім'ї європейських народів. І це, безумовно, робить об'єктивно пріоритетною європейську спрямованість зовнішньополітичного курсу України, її входження до європейських економічних і політичних структур. Будучи в геополітичному вимірі європейською державою, Україна зацікавлена також у процесах, що сприяють зміцненню регіональної безпеки, ста-

білізації та розширенню структур колективної безпеки в Європі. У цьому зв'язку М.Кулініч зазначає, що без України неможливе створення системи колективної безпеки в Європі, а безпосередня і повна участь України в такій системі безпеки виступає гарантом її надійної безпеки (Кулініч М.А. Україна в новому геополітичному просторі: проблеми регіональної та субрегіональної безпеки // Наука и оборона. — 1995. — С. 8–19). Отже логічно, що сьогодні Україна визначила як однозначну свою стратегічну мету інтеграцію до Європейського Союзу.

Аналіз різних джерел (Кириченко В.П. Захід чи Схід: пошук балансу // Політика і час. — 2000. — № 10. — С. 8–11; Матійчик Я.П. Між Європою й Азією. Пріоритети зовнішньої політики України у контексті геополітичного розвитку // Політика і час. — 2002. — № 9. — С. 73–83) свідчить, що основу європейської політики України складають такі геополітичні пріоритети:

1) виживання України як суверенної незалежної держави, зміцнення фундаментальних цінностей та інституцій, що забезпечують добробут, безпеку і соціокультурний прогрес;

2) повернення України до європейського цивілізаційного простору, всебічна інтеграція до європейських і євроатлантичних політичних та соціальних структур, а також структур безпеки;

3) посилення потенціалу стримування як власного, так і колективного завдяки участі в європейських структурах безпеки, укладання двосторонніх і багатосторонніх договорів, отримання відповідних запевнень і гарантій безпеки тощо;

4) пріоритетна орієнтація на інтеграцію до Європейського Союзу (ЄС). Поглиблення спеціального партнерства з НАТО, курс на приєднання (як перший крок) до політичних структур цієї організації як наріжного каменя структури європейської безпеки;

5) зміцнення стратегічного партнерства з США та зв'язків із країнами Західної Європи відповідно до національних інтересів і пріоритетів;

6) підтримка і розвиток рівноправних, взаємовигідних економічних, політичних і соціокультурних відносин із Росією;

7) зміцнення та консолідація особливих відносин із стратегічно важливими сусідами, насамперед Польщею, країна-

ми Балтії, Туреччиною, Грузією, Азербайджаном, країнами Вишеградської групи і Середньої Азії;

8) цілеспрямована діяльність із формування «поясу стабільності» та регіональних структур безпеки від Балтійського і Чорного морів до Закавказзя та Середньої Азії;

9) активна участь у створенні європейських і євразійських «транспортних коридорів» як по Балто-Чорноморсько-Близькосхідній осі, так і по осі Західна Європа—Україна—Закавказзя—Середня Азія—Китай. Використання цих коридорів для створення надійної багатоальтернативної системи постачання енергоносіїв і стратегічно важливої сировини;

10) курс на альтернативне лідерство на теренах колишнього СРСР. Активна кооперація з тими країнами, які вбачають в Україні надійного рівноправного партнера, вільного від великодержавних і гегемоністських амбіцій;

11) протидія неконтрольованому іноземному економічному проникненню та всебічний захист економічного суверенітету. Недопущення встановлення будь-яких форм економічної і політичної залежності;

12) блокування поточних спроб односторонньої іноземної соціально-культурної та інформаційної експансії і домінування;

13) цілеспрямоване формування в масовій свідомості універсальних європейських і євроатлантичних цінностей і соціокультурних орієнтацій.

Виходячи з таких геополітичних пріоритетів, які стали сьогодні одним із найважливіших завдань України в процесі розбудови державності, можна стверджувати, що повернення до європейського цивілізаційного простору як повноправного суб'єкта євроатлантичної геополітики виглядає нині єдиним розумним вибором для українського народу. Без будь-якого перебільшення можна стверджувати, що входження, або, правильніше сказати, повернення України до західної цивілізації помітно вплине на всю геополітичну структуру світу. Це одностайно визнають провідні західні аналітики, і Україна, до речі, повинна враховувати це у своїй геополітичній стратегії.

Пріоритетні орієнтації України на інтеграцію до Європи, політичних структур ЄС, ЗЄС, НАТО тощо мають супроводжуватись широкою програмою заходів зі всебічного входження до європейського соціокультурного простору, відкритістю країни не тільки до економічних інвестицій, але й до інвестицій куль-

турних та інформаційних. Власне західна зовнішньополітична стратегія України містить низку стратегій: євроатлантичну, європейську, відносини із США, міжнародними організаціями Заходу, глобальними міжнародними організаціями та валютно-фінансовими установами, двосторонні відносини з країнами Заходу. Тому Україна при визначенні всіх векторів західної стратегії має враховувати:

- власні геостратегічні інтереси;
- геостратегічні інтереси Заходу;
- позиції провідних західних країн — стратегічних партнерів України.

Як стверджують дослідники (Уткин А.И. Мировой порядок XXI века. — М.: Эксмо, 2002. — С. 244–259; Кириченко В.П. Захід чи Схід: пошук балансу // Політика і час. — 2000. — № 10. — С. 8–11), геостратегічні інтереси Заходу є такими:

- збереження західної цивілізації й розширення співробітництва між її європейською, північноамериканською та тихоокеанською частинами; зміцнення базових цінностей та інституцій цієї цивілізації — демократії, вільного ринку, ліберально-демократичної ідеології; формування структуризації світу за принципами геоелектрики;

- протидія створенню та зміцненню будь-якого геополітичного блоку чи стратегічної сили, які могли б протиставити себе західній цивілізації і сприяти формуванню нової чи антагоністичної біполярності;

- зміцнення НАТО і керівної ролі США на європейському просторі;

- обмеження впливу мусульманських держав, запобігання переростанню регіональних конфліктів між цивілізаціями в глобальні війни;

- збереження й посилення існуючої стратегічної переваги та забезпечення стратегічного домінування в будь-яких регіональних чи глобальних конфліктах;

- поширення НАТО і ЄС на Схід, передусім, до країн, близьких до західної культури;

- розбудова і поширення впливу міжнародних і регіональних інститутів, що ґрунтуються на західних цінностях, на східні країни;

- економічна та соціокультурна експансія та підтримка інституцій і груп, які орієнтуються на західні цінності та спосіб життя.

Аналізуючи зазначені позиції, можна дійти висновку, що наведені специфічні пріоритети відповідають новій однополярній структурі світу, яка сформувалася після закінчення «холодної війни», та інтересам єдиного визначеного полюсу світової сили і влади. Оскільки таким полюсом є США в союзі з розвиненими країнами західної цивілізації, то входження України до західного світу, її європейська інтеграція залежать і від позиції СІЛА щодо України, від розуміння ними змісту стратегічного партнерства з Україною. Україна взаємодіє із США, сподіваючись захистити такі життєво важливі національні інтереси, як суверенітет і територіальна цілісність, непорушність кордонів, трансформація економічної системи, становлення цивілізованих ринкових відносин, збільшення іноземних інвестицій, конверсія, співпраця в галузі ядерної енергетики, космосу тощо.

Разом з тим Україна потребує чіткої стратегії щодо ЄС, яка базувалася б на розумінні природи, динаміки та необхідних умов європейської інтеграції. Як зазначається в сумісному заключному звіті Фонду імені Стефана Баторія та Міжнародного фонду «Відродження» (Більш ніж сусіди. Розширений Європейський Союз та Україна — нові відносини: Заключний звіт. — Варшава: Фонд імені Стефана Баторія; — Київ: Міжнародний фонд «Відродження», — 2004. — С. 30), щоб надати змісту своїм проєвропейським сподіванням, українська політична еліта повинна зосередитися не лише на питаннях безпеки. У стосунках з ЄС надмірна увага до геополітики виявляється недоречною, спотворюючи українські пріоритети щодо ЄС. Від часів незалежності українські еліти підкреслюють «геополітичну важливість» України для Заходу та самовпевнено вірять, що Україна «надто важлива, щоб зазнати невдачі». В Україні погано розуміють той факт, що ЄС є спільнотою, об'єднаною спільними цінностями, зобов'язаннями та солідарністю, а також що членство в ЄС дає не лише права й повноваження, а й вимагає сповідування його цінностей та відданості, яка викликає довіру. Українська політична еліта мусить належно усвідомити та прийняти той факт, що для ЄС демократичний розвиток та економічна діяльність України важливіші, ніж її геополітичне значення, хоча і його не можна ігнорувати.

Отже, наголошується у звіті, європейська інтеграція України залежить від прогресивної внутрішньої європеїзації. Тому, щоб наміри України викликали довіру, європейська інтеграція мусить стати її пріоритетом у внутрішній політиці. Реформи, що здійснюються поки що вкрай нерішуче й непослідовно, потребують потужного імпульсу. Задекларовану прихильність українських політиків до ідеалів ЄС — демократії, верховенства права та поваги до прав людини — треба підкріпити ділом. Крім того, половинчасте втілення економічних реформ, попри економічне зростання останніх років, викликає й далі сумніви щодо відданості Києва засадам дієвої ринкової економіки (Там само. — С. 31).

Таким чином, якщо Україна прагне європейської інтеграції, вона не повинна обмежуватися зовнішньополітичними деклараціями. Щоб європейські наміри України заслужили найсерйознішої уваги й довіри, їх слід підтримати найдетальнішою програмою внутрішніх реформ. Важливо наголосити, що ці реформи — не якась суто дипломатична поступка в бік ЄС, а необхідна передумова трансформації України в сучасну європейську державу.

Виходячи з такої постановки проблеми, можна стверджувати, що реалізація завдань європейської інтеграції здебільшого залежить від вирішення низки внутрішніх українських проблем, про що наголошується у звіті (Там само. — С. 33–52).

У першу чергу, це політична реформа. Об'єктивною її метою є підвищення легітимності влади. Сама ідея політичної реформи не може зводитися до конституційних змін, оскільки насправді потрібні ширші зміни — наприклад, підвищення ролі політичних партій.

Ключовим елементом реформи, на думку західних дослідників, є розвиток сильних партій та парламентських фракцій. Тому представленим у парламенті партіям варто забезпечити фінансову підтримку. В європейських демократіях є різні типи виборчих систем. Українська система змішаного типу, запропонована напередодні виборів 1998 р., була явним кроком уперед (оскільки попередня суто мажоритарна система задовольняла насамперед «безпартійну» посткомуністичну номенклатуру). Втім, результати виборів в одномандатних округах і надалі зазнають значно більшого впливу «адмінресурсу», ніж результати виборів за партійними списками. Тому, вважається, що в українських

умовах наступним логічним кроком у бік партійно структурованого парламенту є засвоєння пропорційної виборчої системи.

Інша проблема — це адміністративна реформа та реформа місцевого самоврядування. Головні зусилля тут мають зосередитися на реформі державного управління та на реалізації Європейської хартії про місцеве самоврядування 1985 р. Попри те, що закон про місцеве самоврядування набув чинності 1997 р., а через два роки було прийнято й закон про державну адміністрацію (1999), система й далі страждає від низки недоліків. Функції призначених та обраних осіб часто перетинаються, їм бракує визначеності. Виникає необхідність точніше розподілити сфери відповідальності, особливо там, де йдеться про бюджетні взаємини, управління власністю та інші галузі, в яких владні повноваження місцевого самоврядування та місцевих адміністрацій конкурують одне з одним.

Важливим кроком є економічні реформи. Реалізація завдань європейської інтеграції вирішальною мірою залежить від прогресу на головному напрямку — забезпеченні сталого зростання і прискореного подолання на цій основі розриву в обсягах ВВП на душу населення між Україною та державами-членами ЄС. Останніми роками цей розрив значно зріс і тепер він у кілька разів більший, ніж у Польщі, Чехії та Угорщині. У такій ситуації необхідно реалізувати стратегію випереджаючого розвитку, яка могла б забезпечити щорічні темпи зростання ВВП в Україні у 1,5—2 рази вищі, ніж загалом у країнах ЄС. Таке зростання має супроводжуватися глибокими якісними перетвореннями, реалізацією завдань сталого розвитку, що визначаються світовим співтовариством як стратегія існування в XXI ст. Україна зможе посісти належне місце в Європі та світі за умови опанування інноваційного шляху розвитку, підвалини якого мають бути закладені в процесі структурної перебудови економіки. Тільки таким чином можна змінити сировинний вектор розвитку економічних процесів, що стихійно формується нині. Крім того, основою стратегічного курсу, його базовим принципом має стати реалізація державної політики, спрямованої на запровадження інноваційної моделі структурної перебудови та зростання економіки, утвердження України як високотехнологічної держави. Наявний інтелектуальний та науково-технічний потенціал дає підстави на це розраховувати. У поєднанні із завданнями європейської інтеграції така мета могла б лягти в основу не лише

економічної стратегії держави, а й політичної консолідації нації (Громадські читання з проблем європейської інтеграції в регіонах України. Аналітичний матеріал. — 2002, вересень—листопад // www.Dialog.me.gov.ua).

У соціальній сфері головним завданням має стати цілеспрямоване забезпечення надійних передумов реалізації прав та свобод громадян в усіх їх виявах; утвердження середнього класу — основи політичної стабільності та демократизації суспільства; значне обмеження загрозливої диференціації доходів населення і подолання бідності. Йдеться не лише про істотне посилення соціальної спрямованості курсу реформ, а й про її перетворення на важливий інструмент прискорення економічного зростання, зміцнення злагоди і порозуміння в суспільстві. Побудова в Україні соціально орієнтованої ринкової економіки європейського типу — визначальний чинник посилення суспільної привабливості реформ, забезпечення ним широкої громадської підтримки, утвердження сучасних європейських стандартів якості життя (Біляцький С.Д. Десять років, які потрясли нас // Політика і час. — 2001. — № 7. — С. 10–24).

Ще одним завданням постає судова і правова реформа, створення стабільної та цілісної правової системи. Правова система повинна бути стабільною та несуперечливою. Окремі положення українських законів часто можуть тлумачитися неоднозначно, що породжує непевність щодо їхнього застосування. Правові відносини, які повинні будуватися на базі законів, часто визначаються постановами та іншими нормативними актами. Враховуючи вищезгадані обставини, громадяни країни погано поінформовані про свої права і обов'язки. Незважаючи на деякі позитивні тенденції в судовій та правовій реформі, багато важливих питань ще не вирішені, а нові закони часто суперечать старим.

Суттєвою складовою є розвиток громадянського суспільства. Хоча протягом останнього десятиріччя в Україні швидкими темпами розвивається громадянське суспільство, цей сектор, на жаль, так і не досяг належного рівня, щоб відігравати справді впливову роль у громадському житті. Чимало перешкод усе ще обмежує його розвиток та діяльність в Україні. Зокрема, уряд зазвичай занадто сильно контролює діяльність неурядових організацій, філантропія та добродійність слабо розвинені і здебільшого пов'язані з наближенням виборів. Правова основа ді-

яльності неурядових організацій застаріла, оскільки вона базується на Законі про громадські об'єднання 1992 р. та Законі про благодійність та благодійні організації 1997 р., а також різних урядових постановках.

Актуалізується проблема свободи засобів масової інформації. Незалежні ЗМІ мають вирішальне значення в процесі демократичної трансформації посткомуністичних держав і тому привертають велику увагу з боку ЄС та інших міжнародних організацій. Свобода ЗМІ, на думку західних експертів, є одним із найболючіших політичних питань в Україні.

І нарешті, важливою проблемою, що потребує вирішення, є наближення українського законодавства до правової системи Європейського Союзу. Адаптація українського законодавства до норм та стандартів ЄС має ключове значення для європейської інтеграції України. Вона має охоплювати в цілому національну правову систему і чинне законодавство, правотворчий процес, правозастосування та процесуальні норми зокрема. Для забезпечення ефективності процесу адаптації мають залучатися всі гілки влади — законодавча та виконавча влада на стадії законопроекування, і судова влада на стадії правозастосування. Цей процес не може відбуватися сам по собі і мусить супроводжуватися правовою, судовою, адміністративною, економічною та іншими реформами.

Отже, перспективи інтеграції країни в систему зв'язків європейської цивілізації перебувають у прямій залежності як від співвідношення зовнішніх, міжнародних, так і внутрішніх факторів, а подальша політика Заходу щодо України безпосередньо залежатиме від її здатності на ділі продемонструвати свою прихильність до базових цінностей європейської цивілізації.

Проте, об'єктивно треба визнати, що й сама Україна активно робить певні кроки в напрямку європейської інтеграції. З метою реалізації положень Стратегії інтеграції України до ЄС органами виконавчої влади було розроблено і Указом Президента України від 14 вересня 2000 р. схвалено Програму інтеграції України до Європейського Союзу (Громадські читання з проблем європейської інтеграції в регіонах України. Аналітичний матеріал. — 2002, вересень—листопад // [www. Dialog.me.gov.ua](http://www.Dialog.me.gov.ua)).

Аналіз Програми доводить, що в ній охоплені практично всі сфери суспільного життя держави з метою досягнення критеріїв, визначених Радою ЄС у червні 1993 р. у Копенгагені. Механізм

реалізації Програми визначено у Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу, який передбачає щорічну розробку та виконання Плану дій з реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію до ЄС. Базова система пріоритетів Програми дає змогу щороку визначати взаємоузгоджений комплекс конкретних заходів у рамках Плану дій, який є невід'ємною частиною Програми. Крім того, організовано систематичний моніторинг виконання Плану дій.

Наголошується, що Програма є відкритим для вдосконалення документом. Завдяки річним Планам дій залишається можливість гнучкого реагування на нові обставини та виклики. Також залишається можливість оперативного планування і реалізації інших заходів, які не суперечать цілям Програми, але не передбачені щорічним Планом дій (Там само).

Комплекс заходів щодо реалізації пріоритетів Програми інтеграції України до ЄС останніми роками суттєво сприяє процесу наближення України до ЄС. Низку цих заходів у першу чергу спрямовано на:

- розвиток демократичних засад суспільства;
- економічний розвиток;
- інтеграцію України в трансєвропейську інфраструктуру;
- захист природного навколишнього середовища;
- міжрегіональне співробітництво;
- співробітництво з ЄС у сферах правосуддя і внутрішніх справ, зовнішніх відносин та безпеки.

Протягом минулих років Україна набула та продовжує набувати членства в цілому ряді міжнародних угруповань, уклала та продовжує укладати угоди з ЄС, державами-членами в окремих сферах співробітництва.

Розроблено та започатковано ряд важливих програмних документів, зокрема Програму розвитку внутрішнього ринку, Комплексну програму забезпечення реалізації стратегії подолання бідності та Державну програму зайнятості населення тощо. У рамках розбудови демократичних засад місцевого самоврядування затверджено Програму державної підтримки розвитку місцевого самоврядування в Україні, прийняття якої одержало схвальну оцінку Конгресу місцевих і регіональних влад Європи.

Поглиблюється міжнародне співробітництво на регіональному рівні. Це стосується кроків уряду, спрямованих на розвиток

транскордонного співробітництва, охорону довкілля, реструктуризацію промислового виробництва та розвиток підприємницької діяльності, розширення інформаційного простору й обмін досвідом інтеграції сусідніх з Україною держав у світовий та європейський економічний простір. Такі заходи здійснюються як у рамках діяльності єврорегіонів («Буг», «Нижній Дунай», «Карпатський Єврорегіон»), так і окремих програм та проєктів. Характерним для минулого року було зростання інвестиційної діяльності в регіонах. Так, Хмельницька область разом із Вінницькою, Волинською, Івано-Франківською, Миколаївською, Рівненською та Черкаською областями бере участь у програмі «Підтримка малого та середнього підприємництва», в рамках якої в області розроблено більше 100 місцевих інвестиційних програм та 150 інвестиційних проєктів; понад 250 керівників місцевих органів влади і підприємств навчалися на курсах «Інвестиційний менеджмент у місцевому самоврядуванні». Особливо результативною у цьому напрямі є робота у прикордонних областях України, де найбільш успішно реалізуються проєкти технічної допомоги ЄС в рамках програми «TACIS», у першу чергу ті, що спрямовані на розвиток транскордонного співробітництва та розбудову кордонів (Плодотворное сотрудничество // www.delukr.ces.eu.int).

Крім єврорегіонів, значно активізувалась різностороння співпраця з європейськими країнами у східних та центральних областях України в рамках окремих міжнародних програм, угод і проєктів. В основному вона спрямована на реструктуризацію, технічне переоснащення і покращання менеджменту промислових підприємств, збільшення конкурентоспроможності продукції та обсягу експортних поставок, створення нових робочих місць.

У рамках законотворчої роботи відповідно до пріоритетів Програми інтеграції України в ЄС триває робота з гармонізації національних стандартів та адаптації законодавства України до норм ЄС (Чалий О. Стан та перспективи співробітництва між Україною та Європейським Союзом // Інституційні реформи в ЄС. — 2004. — № 4. — С. 32–40). Так, Верховною Радою України прийняті важливі для України кодекси: Бюджетний, Кримінальний, Митний, Земельний, Цивільний. Проєкт нового Цивільного процесуального кодексу України пройшов експертизу і схвалений Радою Європи. 3 червня 2002 р. набув чиннос-

ті Закон України «Про судоустрій України», яким запроваджено принципово нову для України й адаптовану до європейських норм систему судів. З метою створення ефективного конкурентного середовища повністю приведена у відповідність до європейських норм законодавча база конкурентної політики.

З метою консолідації діяльності законодавчої і виконавчої гілок влади вдосконалення механізмів та інструментів інтеграції відбувається з урахуванням рекомендацій парламентських слухань з питань європейської інтеграції.

Планом роботи з адаптації до законодавства ЄС передбачено вдосконалення законодавства України у сферах енергетики, оподаткування, торгівлі та послуг, охорони праці, якості й безпеки продукції, захисту прав споживачів, підприємницької, зовнішньоекономічної та банківської діяльності, регіональної політики і регіонального співробітництва тощо. Так, у рамках реалізації Концепції державної регіональної політики передбачено й заходи щодо зміцнення організаційно-правових і фінансово-економічних основ місцевого самоврядування та імплементації в національне законодавство положень Європейської хартії місцевого самоврядування, що у свою чергу покращить умови для залучення інвестицій в Україну.

Активізувалася робота, спрямована на розширення публічного характеру державної політики європейської інтеграції та формування в громадському середовищі підтримки діяльності Президента України і уряду в цьому напрямку. Реалізації політики європейської інтеграції сприяє й робота щодо інституційного забезпечення процесу інтеграції в Україні, в рамках якої триває адміністративна реформа. За підтримки різних інституцій держав-членів ЄС реалізується широкомасштабна програма підготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів з питань єврознавства, європейського права, європейського ринку, спільної безпеки тощо.

Затверджено орієнтовний перелік нормативних актів ЄС, до яких має бути адаптоване українське законодавство. Внесені зміни до Тимчасового регламенту Кабінету Міністрів України щодо забезпечення відповідності проектів нормативно-правових актів основним положенням законодавства ЄС. У листопаді 2002 р. Верховна Рада ухвалила Закон України «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» (Там само).

Слід додати, що розвиток співробітництва з ЄС і, насамперед, з Європейською Комісією протягом останнього часу засвідчив близькість підходів сторін щодо пріоритетів у впровадженні Угоди про партнерство та співробітництво з Європейським Союзом (УПС) від 14 червня 1994 р., спільного бачення механізму практичного впровадження домовленостей. На четвертому засіданні Ради з питань співробітництва Україна—ЄС (26 червня 2001 р., Люксембург) сторони домовилися про 6 пріоритетів у впровадженні Угоди про партнерство та співробітництво (Чалий О. Стан та перспективи співробітництва між Україною та Європейським Союзом // Інституційні реформи в ЄС. — 2004. — № 4. — С. 32–40) та їхнє конкретне наповнення в таких сферах, як:

1. Енергетика (реформа енергетичного сектора, включаючи підвищення рівня готівкових платежів, завершення приватизації та реформи газового ринку; відновлювальна енергетика та енергоефективність; транспортування енергоресурсів, особливо транзит газу; ядерна безпека і пов'язані з цим питання, включаючи закриття ЧАЕС та допомогу ЄС і країн Великої сімки в цьому секторі).

2. Торгівля (прискорення переговорного процесу щодо вступу України до СОТ, включаючи впровадження міжнародних стандартів і технічного регулювання, посилення захисту прав інтелектуальної власності відповідно до правил УПС та СОТ; вирішення проблемних питань у торгівлі).

3. Юстиція і внутрішні справи (облаштування та менеджмент кордонів, включаючи розбудову прикордонної інфраструктури, питання міграції, судова реформа, боротьба з організованою злочинністю в усіх її формах, якнайшвидше завершення опрацювання графіку виконання Плану дій Україна—ЄС у даній сфері).

4. Наближення законодавства до норм і стандартів ЄС.

5. Охорона навколишнього середовища.

6. Співробітництво в транспортній сфері (інтеграція української транспортної інфраструктури, зокрема портів до європейської транспортної мережі в рамках Пан'європейського транспортного коридору, Пан'європейського чорноморського простору (ПЕТРА та ТРАСЕКА)).

Таким чином, прогрес у реалізації зазначених пріоритетів має особливе значення для відносин Україна—ЄС, а також є

свідченням того, що стосунки між сторонами вже набули прагматичного характеру й перейшли в більш практичну площину. Зокрема, Україна стає й повноправним учасником основних європейських структур (Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика. — К.: Либідь, 2003. — С. 135–143).

Однією з важливих міжнародних інституцій цього ряду є Рада Європи (РЄ), статутним завданням якої є узгодження позицій і згуртування держав-учасниць на основі спільних принципів та ідеалів західної демократії, захисту прав і свобод людини. Вступ до РЄ зумовлюється трьома основними принципами: держава-кандидат має бути правовою, поважати права людини, організувати своє внутрішнє життя і зовнішню політику на засадах плюралістичної демократії.

У 1992 р. Україна офіційно оголосила про своє бажання стати постійним і рівноправним членом РЄ. Процес входження до неї був непростим і досить тривалим. В Україні було створено спеціальну Державну міжвідомчу комісію з питань вступу до РЄ. Експерти РЄ констатували прагнення молодого держави узгодити своє законодавство з міжнародними нормами і стандартами. Зрештою, у 1995 р. сесія Парламентської асамблеї Ради Європи у Страсбурзі висловилася за прийняття України до цієї організації як повноправного члена. Україна стала 37-м членом РЄ і п'ятою серед колишніх республік СРСР (після Латвії, Литви, Естонії, Молдови). Увійшовши до РЄ, Україна тим самим зобов'язалася приєднатися до більше як 150 конвенцій із прав людини. Позитивно сприймається Радою Європи українська політика поглиблення і прискорення реформ — аграрної, адміністративної, продовження приватизації, затвердження бездефіцитного бюджету тощо.

Важливою складовою європейської політики України стало налагодження співробітництва з військово-політичною Північноатлантичною організацією — НАТО.

Перші кроки співробітництва України з НАТО зафіксовані Програмою «Партнерство заради миру» (1994), що відкрило можливість для організації співробітництва. У 1995 р. українська держава підписала з керівництвом НАТО індивідуальну «Програму заради миру», згідно з якою почали проводитися спільні військові навчання, моделювалися миротворчі акції. У 1997 р. у Мадриді за участю Президента України підписано Хартію про особливе партнерство з НАТО. У документі йдеться

ся про визнання належності України до Центрально-Східної Європи, її вагомої ролі в забезпеченні стабільності на континенті. Вона передбачає консультації та співпрацю в запобіганні конфліктам, управлінні кризами, експорті зброї і передачі супутніх технологій, оборонній конверсії та ін. Хартія також обумовлює участь України в операціях об'єднаних сил, що дає змогу готувати не лише спеціальні миротворчі сили, а й спільні підрозділи, спроможні виконувати завдання національної оборони (Партнерство Україна—НАТО / Упоряд. І. Жовква. — К.: Ін-т євроатлант. співроб., 2002. — С. 8–21). Реалізації положень Хартії про особливе партнерство між Україною і НАТО сприяє підписаний у 2000 р. Указ Президента України «Про Державну програму співробітництва України з організацією Північноатлантичного договору на 2001–2004 роки». Важливою подією стало відкриття в Києві в 1997 р. інформаційного центру НАТО.

Україна бере активну участь у засіданнях Ради євроатлантичного партнерства на рівні міністрів закордонних справ, міністрів оборони, начальників генеральних штабів. У рамках програми «Партнерство заради миру» на території України постійно проводяться спільні навчання української армії і військ НАТО (Квіткін П. Роль і місце України у міжнародних системах безпеки. Основні напрями військового співробітництва // Вартові неба. — 2001. — № 40–45).

Активізуючи співробітництво з НАТО, Україна дотримується позаблокового курсу в зовнішній політиці і не ставить питання про безпосереднє входження до Альянсу. Разом з тим, існує наукова і громадська думка про те, що послідовна геополітична орієнтація України в європейському напрямку може привести її до членства в НАТО (Бжезінський З. Велика шахівниця. — Львів—Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. — С. 121).

Найголовнішою складовою геополітичного процесу інтеграції України до Європи є розширення її співробітництва з найбільшим європейським міждержавним утворенням — Європейським Союзом (ЄС). Цілі ЄС полягають у тому, щоб забезпечити країнам-учасникам Союзу економічне зростання та зайнятість населення, сприяти їх культурному розвитку, підтримувати політичну стабільність і мир на континенті, а також удосконалювати структури власної організації.

Природно, що Україна вважає вступ до цієї міжнародної організації стрижнем європейського вектору своєї геополітики. Керівництво держави наголошує, що «особливе значення має послідовна політика України щодо зближення з Європейським Союзом, набуття статусу асоційованого, а згодом повноправного члена ЄС» (Україна: поступ у XXI століття...// Урядовий кур'єр. — 2000. — 23 лютого).

Україна вже зробила декілька важливих кроків для вступу до ЄС. Зокрема, у 1994 р. підписано Угоду про партнерство та співробітництво з ЄС з політичних, економічних та гуманітарних питань, у тому числі про встановлення режиму найбільшого сприяння в торгівлі, скасування імпорتنних квот при укладанні торговельних угод. З середини 90-х років регулярними стали зустрічі з «трійкою» Євросоюзу, відбувалися засідання Ради співробітництва. Відкрилося постійне представництво України в Брюсселі, створено спеціальний Комітет для зв'язків з ЄС. Україна взяла участь у розробці Пакту Стабільності в Європі («план Балладюра»), схваленого на Паризькій конференції в 1995 р. Тривалий час Україна разом з іншими постсоціалістичними державами отримує адресну допомогу за програмою «TACIS», яку започаткував ЄС.

Проте для вступу до ЄС Україні необхідно подолати дуже високий «поріг» — досягти в політичній та економічній сферах певних європейських стандартів, суворо дотримуватися узгоджених положень, правил обмежень (Елементи стратегії ЄС щодо України (Чеський погляд. Виклад політики) // Інституційні реформи в ЄС. — 2004. — № 4. — С. 61–69). Про труднощі цього інтеграційного процесу для України свідчить, зокрема, той факт, що Угоду про партнерство між Україною і державами ЄС було ратифіковано лише в 1998 р. Економічна співпраця, що передбачена в Угоді, спрямована на розвиток промисловості і кооперації, агропромислового комплексу, активізацію зв'язків у галузі науки та освіти тощо.

Важливою загальноєвропейською структурою, з якою від початку своєї незалежності Україна встановила тісні зв'язки, є Рада з безпеки і співробітництва в Європі (з 1995 р. — ОБСЄ). У лютому 1992 р. Україна підписала Гельсінський заключний акт, в якому викладені перевірені практикою принципи міждержавних стосунків, безпеки і співробітництва європейських країн. У 1994 р. в Україні відкрилася місія НБСЄ, яка допомогла

ліквідувати кризову ситуацію в Криму, зберегти непорушність українських кордонів.

Українська делегація брала активну участь у роботі V сесії Парламентської Асамблеї ОБСЄ (1996 р., Стокгольм), на якій обговорювалося питання про модель загальноєвропейської безпеки для ХХІ ст. Українські політики порушили на засіданнях питання про створення без'ядерних зон у різних регіонах; про необхідність вирішення питання щодо депортованих народів і, зокрема, кримських татар.

Досить успішно співпрацює Україна з такими європейськими кредитно-фінансовими установами, як Міжнародний валютний фонд (МВФ), Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР), Світовий банк тощо. Крім того, Україна бере участь у роботі Центральноевропейської ініціативи (ЦЄІ), яка виникла в 1989 р. і ставить за мету налагодити багатостороннє співробітництво і сприяти стабільності та безпеці в Центральній Європі.

Підсумовуючи визначення контексту європейських геополітичних реалій України та їхнього віддзеркалення у співробітництві з міжнародними європейськими організаціями, слід зазначити, що в площину найважливіших завдань слід покласти набуття державою якостей вигідного, надійного в економічному та політичному вимірах партнера на європейському просторі. На думку експертів, характер та рівень співробітництва з ЄС, перспектива української євроінтеграції залежатиме від внутрішніх трансформацій в Україні, від створення умов щодо стабільного демократичного розвитку, піднесення вітчизняної економіки (Пашков М., Чалый В. Украина и расширение ЕС: проблемы, последствия, перспективы // Зеркало недели. — 2001. — № 45 (369), 17 ноября. — С. 5).

Разом з тим, необхідно визнати, що існує багато факторів, які стримують рух України до Європи. Так, Україна у зв'язку з економічними, політичними й соціальними аспектами ще не розглядається як імовірний кандидат на вступ до ЄС. Як зазначає В. Кириченко, інтеграція України до Європейського Союзу сьогодні неможлива насамперед через блокування цієї ідеї більшістю європейських країн та США. Найбільше незацікавлена в економічному співробітництві України з ЄС Франція (яка стоїть на позиціях протекціоністського захисту власного виробництва навіть щодо членів ЄС), головними її союзниками є Німеччина та

Великобританія (Кириченко В.П. Захід чи Схід: пошук балансу // Політика і час. — 2000. — № 10. — С. 8–11).

Україна змушена докладати зусиль до усунення негативних наслідків розширення ЄС, оскільки нові члени союзу «практично переходять на правила спілкування, визначені статусом ЄС», що ускладнить вихід українських товарів на ринки сусідніх країн — членів Євросоюзу. Найближчим часом у нашої держави, ймовірно, виникнуть проблеми в торговельних стосунках зі своїми західними сусідами, які вступили до Євросоюзу. До того ж, виграш від вступу України до СОТ може бути нівельований низкою окремих положень, якими обмежуватиметься доступ деяких стратегічно важливих наших товарів на ринки США і ЄС (Там само).

Крім того, на жаль, Україна ще надто вразлива в економічному, науково-інноваційному, інформаційно-ідеологічному та гуманітарному відношеннях. Вона набуває статусу «споживача». Як зазначає Я. Матійчик, нині європейське співтовариство віддає перевагу не геокультурному стаціонару, тобто історичній та мистецькій спадщині як вкладу в глобальний розвиток цивілізації, а динаміці вдосконалення й системному чи модельному оновленню організації суспільних ресурсів (Матійчик Я.П. Між Європою й Азією. Пріоритети зовнішньої політики України у контексті геополітичного розвитку // Політика і час. — 2002. — № 9. — С. 73–83). Крім того, орієнталістська роздвоєність України вказує, що неможливо здійснювати, з одного боку, євроатлантичну геостратегію, а з іншого — євразійську.

Треба ще мати на увазі, що цивілізаційна відмінність України від західноєвропейської системи цінностей разом з економічною відсталістю зумовлюють малоімовірність вступу України до Європейського Союзу навіть у перспективі (за прикладом Туреччини). Наша південна сусідка проводить політику в регіоні Чорного моря та Кавказу, намагаючись стати лідером на цьому просторі (що обумовлює геополітичну конкуренцію Стамбула та Києва).

Тенденції до посилення європейського центру сили в політичному та військовому планах ставлять на порядок денний проблему побудови відносин України із Західною Європою та СІЛА (Дзьобань О.П., Панфілов О.Ю. Фундамент європейської безпеки — воєнний // Там само. — 2003. — № 9. — С. 30–39). При налагодженні «відносин розуміння» між Росією й та-

кими західноєвропейськими державами, як Франція та Італія, що в загальному плані може посилювати конфліктність стосунків між Росією та США, з одного боку, і Західною Європою та США — з іншого, проблема вироблення зваженої політичної лінії України між Євросоюзом та Сполученими Штатами заго-струватиметься. До цього долучається зацікавленість провідних західноєвропейських держав в економічній орієнтації України на Росію (за мотивації щодо необхідності досягнення Україною економічної стабілізації, а це, на думку дослідників, може відбутися лише за поглиблення економічної кооперації з Росією) (Біляцький С.Д. Десять років, які потрясли нас // Там само. — 2001. — № 7. — С. 10–24).

Разом з тим, небезпідставно можна стверджувати, що політичної підтримки Вашингтоном Києва не досить для продовження нинішньої пріоритетної орієнтації на США:

1) через їх географічну віддаленість від України, яка є країною Європейського континенту з економічними та політичними інтересами, що випливають звідси;

2) через визначення України як чинника російської політики заокеанської держави, яка для забезпечення своїх стратегічних інтересів може ігнорувати політичну та економічну зацікавленість Києва стосовно тих чи інших питань;

3) через повільність економічних реформ в Україні, що в загальному плані перешкоджає розвиткові стабільних відносин України не тільки із США, але й із Західною, а також Центральною Європою.

Аналіз міждержавних відносин дозволяє говорити про зовнішньополітичну нерозбірливість і метушню. Чимало витрачається зусиль на облаштування сумнівних, з точки зору геостратегії, відносин. Час від часу відбувається переорієнтація з одного напрямку на інший, що нібито демонструє активність, а насправді виливається в еволюційні втрати. Схильність до гри навколо власної геостратегії, коли євроатлантизм компенсують євразійством, нібито досягаючи таким чином паритету геополітичних впливів, не працює на користь європейської політики України (Деменко О. Українська геополітика ХХІ ст.: євразійство чи євроінтеграція? // Людина і політика. — 2004. — № 1. — С 73–82; Смолянук В.Ф. Військова могутність України: теоретико-методологічні засади формування і розвитку (політологічний аналіз досвіду 1990-х років). — К.; Ірпінь:

Перун, 2000. — С. 229–230). Простежується тенденція настороженого ставлення з боку європейських структур до України як до партнера, який демонструє неспроможність дати лад власній політичній, економічній і правовій системам. Справа не в «незацікавленості» Європи Україною, а в політичній неспроможності останньої виконувати покладену на неї місію; у невідповідності європейському рівню її політичної та економічної культури.

Названі вище чинники залишають за Києвом можливість проведення зовнішньої політики з метою отримання Україною статусу регіонального лідера в Центрально-Східній Європі, а також ядра інтеграції у Чорноморсько-кавказькому регіоні. Вони перешкоджають процесу інтеграції до Європи, вимагають глибоких політичних і економічних трансформацій в українському суспільстві, перетворення України на європейську державу не тільки за місцем географічного положення, а й за відповідними стандартами внутрішньої і зовнішньої стабільності.

Найбільш позитивна динаміка розвитку відносин України на західному напрямку відбувається у вимірі співробітництва з НАТО, незважаючи на те, що реальних шансів для вступу України до Альянсу в середній перспективі теж не існує. Разом з тим це є і найбільш конфліктним вектором щодо реакції на нього Росії, яка досить спокійно сприймає бажання України інтегруватись в ЄС. Усе це сукупно актуалізує визначення «стратегічного ряду» пріоритетних міждержавних відносин, що сприяли б підтримці відповідних тенденцій реформування, стимулювання суспільно-політичного розвитку. У цій площині також лежить удосконалення воєнної організації держави, збалансування російського зовнішньополітичного впливу на Україну і належне забезпечення євроатлантичної інтеграції.

Слід також враховувати, що Захід не є цілісним утворенням, він виник внаслідок синтезу досить різнорідних засад — англо-американського та континентально-європейського. Звідси виникає необхідність розчленування цивілізаційних просторів та груп Заходу з урахуванням різних політичних аспектів георієнтації. Геополітичне поле Заходу захищене системою очевидного чи прихованого протекціонізму. Теза нас «там не чекають» має певну основу. Захід є непослідовним у політиці щодо України: періоди підтримки української незалежності змінюються періодами розчарування, байдужості, згортання відносин, внаслідок чого виникає вакуум, який намагається заповнити Росія.

Західні політичні та фінансові економічні структури постійно збільшують список політичних та економічних вимог до України, не завжди адекватно відповідаючи на її вчинки. Економічні відносини розвиваються набагато вільніше, ніж політичні, створюючи дилему: аби Україна стала розвинутою державою, їй необхідні західні капітали й технологія. Але реалії та практика такі, що інвестиції й технології не прийдуть до нашої країни, поки вона є нерозвинутою. Відсутність економічного розуміння Заходом українських реальностей і потреб штовхає її на Схід.

Практичні кроки Заходу щодо радикальної соціально-економічної трансформації України надають дедалі більше підстав для висновку, що Захід переймається не так стратегією економічної модернізації в Україні, як розширенням власного геополітичного та гео економічного простору в Східноєвропейському регіоні, що здається частині населення надто високою, а то й неприйнятною ціною переходу до ринкової економіки (Пашков М., Чальый В. Украина и расширение ЕС: проблемы, последствия, перспективы // Зеркало недели. — 2001. — № 45 (369), 17 ноября. — С. 5).

Підсумовуючи викладене та спираючись на ряд наукових джерел (Стрельчук Н.В. Зовнішня політика України та регіональна безпека країн Південно-Східної Європи // Матер. II міжнар. наук. конф. (Одеса, 24–26 травня 2002 р.) / Уклад. Л.Марголіна; Канад.-укр. Проект «Демократична освіта», МОН України, Ін-т вищої освіти АПН України, Одеська нац. юридична акад. — К.: Ай Бі, 2003. — С. 571–578; Чальцева Е.М. Процесс формирования и осуществления внешней политики Украины за десятилетний период // Там само. — С. 578–593; Україна: поступ у ХХІ століття... // Урядовий кур'єр. — 2000. — 23 лютого; Громадські читання з проблем європейської інтеграції в регіонах України. Аналітичний матеріал. — 2002, вересень–листопад // www.Dialog.me.gov.ua; Гречанінов В.О. Шляхом євроатлантичної інтеграції // Політика і час. — 2003. — № 2. — С. 26–34; Белашов В.Є. Революція в європейських військових справах // Там само. — 2001. — № 5. — С. 23–34), можна логічно наголосити на перспективних завданнях української європейської політики.

1. Виходячи з визначальних для подальшого розвитку України національних інтересів (у сфері державного будів-

ництва і геополітичного утвердження), враховуючи політико-економічний її стан і зазначені вади європейських політичних можливостей, актуальним стає реформування, модернізація та інновація суспільних відносин, підвищення економічного і військового потенціалів, поліпшення міжнародної репутації, повноцінна євроатлантична інтеграція. Для виконання таких завдань треба, як мінімум, надати українській державній політиці прагматизму у вигляді доктрини україноцентризму, зосередити зусилля на поглибленні відносин, передусім, з країнами Європи, а потім — із Росією, США, Канадою та ін. Причому стосунки зі США доцільно будувати з урахуванням американсько-російської геополітичної конкуренції.

2. Досвід європейської політики вказує на потребу обов'язкового розв'язання суперечностей в інтерпретації поняття «багатовекторність», яке й нині є неосягнутим, усвідомлюється як політика без генерального курсу та гарантує доступ до фінансів і технологій на Заході та до природних ресурсів — на Сході, а також є своєрідною страховкою на випадок чогось несподіваного.

3. Особливої зовнішньополітичної гостроти для України набули процеси завершення національної самоідентифікації, вдосконалення й правового оновлення зовнішньополітичної стратегії, пріоритетів зовнішньополітичної діяльності. Отже, розбудова міждержавних відносин повинна спиратися на такі принципи, як активне відстоювання українських інтересів, культивування доктрини «культури миру», етнополітичну толерантність, обопільне виконання досягнутих домовленостей. Щодо власне євроатлантичної інтеграції, то цей рух передбачає рівноправний політичний діалог з ЄС, відмову від укладання нових домовленостей на основі упереджених підходів та ініціатив, залучення до розв'язання як власне українських, так і європейських завдань.

Такий висновок наводить на думку про необхідність укладання документів, що посилюватимуть партнерські взаємозобов'язання України з ЄС і НАТО та конкретизуватимуть перспективи набуття Україною повноцінного членства в цих організаціях. Йдеться про поживлення діяльності, спрямованої на забезпечення вступу України до Світової організації торгівлі, укладання угоди про вільну торгівлю з ЄС, започаткування (щорічних) українсько-єсєвських консультацій стосовно уточнення страте-

гії суспільних реформацій, їх взаємовідповідність формування «об'єднаної Європи», розширення інформаційного простору Європи на Україну, політичного й військово-технічного співробітництва з НАТО.

4. Зважаючи на те що в системі європейської безпеки відбуваються суттєві зміни (НАТО та ЄС з політико-економічних організацій трансформуються в безпекові), українська участь у цій справі має підкріплюватися відповідним геополітичним та військово-технічним потенціалом. Існують об'єктивні передумови того, що «об'єднана Європа» стане вагомим глобальним суб'єктом не лише в економіці. Отже, для України створення європейської системи безпеки — чудова можливість паралельно зі зміцненням особливого партнерства з НАТО розвивати відносини у сфері безпеки й оборони з ЄС. Таким чином, треба активно поширювати в європейському інформаційному просторі думку про нашу роль щодо безпеки на східних євробережжях, «санітарні заходи» щодо утримання потоку нелегальних мігрантів. Визначальними чинниками успішного просування України цим курсом, на нашу думку, можна вважати:

- досягнення відповідності політичним критеріям підготовки до членства та базовим принципам європейських держав — членів Організації Північноатлантичного договору, таким як плюралістична демократія, верховенство права, дотримання прав людини та іншим положенням, викладеним у Плані дій щодо членства, схваленому Вашингтонським самітом НАТО в 1999 р.;

- послідовну, ефективну та повну реалізацію Державної програми співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору та інших документів двостороннього співробітництва України з НАТО;

- розширення участі України в програмі «Партнерство заради миру», роботі Ради євроатлантичного партнерства тощо.

5. Актуальною постає проблема (беручи до уваги зміст та форми загроз європейській безпеці) побудови безпеки триєдиним шляхом, у площині воєнно-оборонній, розвідувально-поліційній і політико-дипломатичній. Такий підхід формування європейської безпеки передбачає не тільки систему заходів, але й систему органів (інституцій), без яких не може обійтися ця справа: НАТО, ЄС, ОБСЄ, Європол, Інтерпол, РЄ, спецслужби держав Євро-Атлантики.

6. На шляху інтеграції до ЄС слід вивести відносини Україна—ЄС у сфері зовнішньої політики і безпеки на рівень «особливого або асоційованого стратегічного партнерства», певною мірою аналогічного особливому характеру співпраці України з НАТО, що базується на хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору 1997 р. Такі особливі відносини могли б розвиватися на комплексній і системній основі шляхом реалізації взаємодоповнюючих цілей: зокрема, створення спеціального комітету з питань співробітництва у сфері зовнішньої політики, безпеки, військового і військово-технічного співробітництва щодо стратегії інтеграції України до ЄС; поширення на Україну окремих елементів «посиленої стратегії на етапі приєднання» країн-кандидатів до ЄС.

7. Варто зауважити, що український етнос завжди був органічною складовою європейської спільноти не тільки з огляду на своє географічне положення, а й завдяки особливостям культури, тісним взаємозв'язкам зі східноєвропейськими країнами, які нині відроджуються на цивілізованій основі. Невеликий досвід незалежного розвитку держави переконливо свідчить, що європейський вектор української геополітики слід розглядати не у формально-географічному, вузько-географічному чи вузько-прагматичному плані. Йдеться не про те, щоб домагатися формального включення в західні структури, а про те, щоб самим взяти участь у побудові нової Європи. Причини того, що інтеграція України в загальноєвропейський процес відбувається повільно, треба шукати не в зовнішніх, а у внутрішніх чинниках, оскільки Україна не має ще досконалої державності та громадянського суспільства.

8. Реалізація завдань європейської інтеграції вирішальною мірою залежить від прогресу на головному напрямку — забезпечення сталого зростання та прискореного подолання на цій основі розриву в обсягах ВВП на душу населення між Україною та державами-членами ЄС. Одночасно існує і необхідність перетворення соціальної сфери. Йдеться не лише про істотне посилення соціальної спрямованості курсу реформ, а й про його перетворення на важливий інструмент прискорення економічного зростання, зміцнення злагоди і порозуміння в суспільстві. Побудова в Україні соціально орієнтованої ринкової економіки європейського типу — суттєвий чинник успішної інтеграції України до Європи.

IV міжнародна науково-практична студентська конференція «Майбутнє Європейського Союзу та перспективи європейської інтеграції України». З доповіддю «Сучасні відносини між Україною та ЄС в контексті підготовки нової угоди» на конференції виступив Костянтин Єлісеєв, заступник міністра закордонних справ України. 29 травня 2009 р.

Прийом делегації Московського міського педагогічного університету. Підписаний договір про співпрацю. Травень 2008 р.

**Перший випуск студентів із Китаю в НПУ імені М.П. Драгоманова.
Червень 2009 р.**

**Прийом делегації парламенту Канади на чолі
зі спікером Парламенту паном Пітером Мілікеном. Вересень 2009 р.**

**Приєм делегації Вільнюського педагогічного університету (Литва)
на чолі з ректором університету академіком Альгирдасом Гайжутісом.
Підписаний договір про співпрацю. Лютий 2008 р.**

**Митрополит Димитрій
(Рудюк),**

*ректор Київської Православної
Богословської Академії, викладач
Дипломатичної академії України*

УКРАЇНСЬКЕ ПРАВОСЛАВ'Я І НАША НАЦІОНАЛЬНА САМОІДЕНТИЧНІСТЬ

Дуже часто доводиться чути різні висловлювання та думки щодо того, як Українська Православна Церква протягом свого більш як тисячолітнього існування впливала, виховувала душу нашого народу, формувала його світоглядні цінності. Проте дехто прагне цю роль або не помічати, або й повністю заперечувати. Дивно, але така тенденція простежується і в офіційних та державних документах, навіть у Конституції. В нас сьогодні свобода віросповідань, свобода думок, а тут Православ'я з його історичною претензією. Інші думають те ж саме, однак не можуть уголос заперечувати духовно-історичну роль у житті українського народу Православної Церкви, бо ж самі вийшли з того ж самого коріння киево-руського православного світогляду. І дійсно, чи можемо ми сьогодні не тільки думати, а й говорити, не озираючись, про те, що Православна Церква мала визначальний вплив на формування українського народу та його самоідентичності?

Церква є таємничим продовженням життя Христа, Втіленого Слова, і тому вона ніколи не може бути вузько національною, як і навпаки, не може бути широко інтернаціональною. Як і Сам Христос — вона наднаціональна і вселенська. Внаслідок цього кожний народ, переживаючи на свій особливий лад іс-

тини, які проповідуються Церквою, накладає на них власний відбиток. Стосовно українського народу це так само вірно, як і до будь-якого іншого народу. Справді, кожна нація має своє особливе покликання. Найбільш повно це може відобразитися у самоутвердженні і збереженні самоідентичності через Церкву. Тому для того, щоб знати душу кожного народу, необхідно знати справжню українську духовність, духовну традицію українського народу, дух, який наповнює і животворить українську дійсність і який, врешті-решт, формує життя і світогляд українця. Носієм цього духу від початків християнства на теренах нашої держави була Православна Церква. І якщо сьогодні говоримо про конфесійну толерантність і мир, то не повинні відкидати цього правдивого історичного факту.

Духом, що оживляє суспільство, є Церква. Саме тому у Данила Заточника читаємо: «Не море попихає кораблі, але вітри. Не вогонь творить розжарення заліза, а надув міцний». Саме про такий животворчий елемент, тобто Церкву, сказав Григорій Сковорода: «Не стебло з віттям — є колос, не його солома, не плевели, не верхня шкірка, що одягає зерно, колос — це сама сила, яка вирощує зерно, стебло, соломі, тіло зерна». Коли цей дух, тобто саму Церкву, полишає народ, так як це силоміць сталося під час комунобільшовицького режиму, то тоді пропадає і розкладається все видиме, всі установи, якщо хоче, життя держави стає схожим на паралітика, якщо воно не живиться тими істинами, які проповідував Христос і Його Церква. Народ без своєї Церкви — це те саме, що і храм без молитви, хай навіть він і стане найціннішою пам'яткою світового значення і потрапить до списку найвидатніших пам'яток ЮНЕСКО.

У давній Україні не було так, бо держава, як тіло, з часів рівноапостольних Ольги і Володимира дбала про свій дух — тобто Церкву. Тоді Церква Православна мала всі засоби впливати на народ і плекала його та оберігала від задумів супротивної сили. На жаль, сьогодні в своїй державній розбудові ми не спираємось на дух і традицію тієї княжої епохи Київської Русі-України, яку історики охарактеризували досягненням найвищої святості. Ми блукаємо стежками вигаданих «шляхів арієвих», збираємо і плекаємо трипільські горщечки, на них відшукуємо християнські символи і будуємо якісь еклектичні ідеї. Знову забавляємося і кохаємося в багатобожжі, навздогін цьому проповідуючи не знати яку українську національну ідею. А варто за-

зирнути не в трипільський горщечок, а в більш як тисячолітню історію киево-руської державності, для того щоб переконатися, що там панував наш справжній дух, плекалася душа нашого народу.

Такий народ був здатний народжувати великих мужів із державницьким і глибинним масштабом мислення. В «Слові про Закон і Благодать» митрополита Київського Іларіона знаходимо досить цікаву характеристику князю Володимирі Великому: «Сей славний від славних родився, благородний від благородних, каган наш Володимир... мужеством і розумом успіваючи... землю свою научи мужеством і розумом». Ось якими рисами увінчаний великим руським богословом просвітитель держави нашої Володимир Великий: благородністю, мужністю і розумом. Слушно зауважити, що в народі нашому уява про якості керівної верстви не вмирала аж до тих часів, які ми називаємо часами «великорусского владычества». Так, у XVIII столітті «Правильник Рафаїла Заборовського» для студентів Києво-Могилянської академії зазначає, що майбутні члени правлячої, світської і навіть духовної верстви України мають бути не «тупоумні», не «плути», а «прекрасної моральності», інакше не принесуть вони користі ні «вітчизні, ні Церкві».

Православна Церква, як суспільна інституція в Київській державі, дбала про моральний стан народу, навчала його і виховувала на християнських цінностях. Дух святості і шляхетності панував у всьому. Недарма відносини в Київській Русі-Україні між державою і церквою пізніше охарактеризували історики гармонійними, такими, що перебували в стані симфонії. Це надихає Данила, «ігумена землі руської» і паломника, молитися за князів і княгинь руських, поминати правителів і весь Богом благословенний народ біля Гробу Господнього.

Православна Церква Київської Русі-України мала неабиякий вплив і на формування суспільної свідомості, стояла біля витоків усіх задумів і починань наших славних пращурів. А почалося це від апостола Андрія Первозванного, який з пророцтва свого святого «подал описаніє всіх духовних украшеній церкви нашої». Із цього опису постала Церква Православна в землях наших. «Так преднаписа Андрій Святий, святий же Владимир як Соломон премудрий, все тоє преднаписаніє ділом совершил». Уся традиція, наша ідентичність і коріння, світ Київської, а потім Козацької Русі аж до сьогодні був «світ еже духом во-

димий» по горах Київських, який створив у своїй уяві богонатхнений апостол Андрій. Цей світ довершували наші рівноапостольні праведники, примножували князі. З думок тих, які тлумачили і переписували у скрипторіях Десятинної церкви та Софії Київської книги, тих, які розуміли книжний розум і були людьми книжними, з думки преподобного Феодосія Печерського про марноту тлінного, матеріального і про велич небесного виріс наш національний духовний палладіум — Києво-Печерська лавра, Свята Софія з її вражаючими мозаїками і фресками, інші храми, монастирі, богословські центри, які відіграли величезну роль у формуванні моралі і культури нації. І як продовження: з думок Петра Конашевича-Сагайдачного, Галшки Гулевичівни, святителя Петра Могили повстала Київська академія. Всі ці творчі задуми можна було творити і реалізовувати тільки з Православною Церквою, яка в Київській Русі-Україні сформувала глибинну філософію життя, яку Володимир Мономах назвав мудрістю «страху Божого». «Ця філософія була сформована у тодішніх перлинах нашої церковної писемності, тримала у вічній напрузі дух тодішньої державної еліти і була зібрана у різних «Грамотицях», «Поученіях», «Словах», «Ізборниках» і «Патериках». Символи, слова і образи, зосереджені в цій києво-руській літературі, були знаряддям масової сугестії і творенням національної душі та самоідентичності українського народу», — писав Дмитро Донцов.

У часи нашої бездержавності, здавалося б, безнадійного опустошення, безправності й гніту, особливо духовного, Українська Православна Церква стає на захист знедоленого народу. У відповідь на слова Бенедикта Гербеста про нібито «дурну Русь» чуються слова захисту від православного полеміста Герасима Смотрицького, який звертає увагу на образи перш за все національної гідності українського народу і просить князя Олександра Костянтиновича Острозького: «...завжди перед очима мати також страх і позір того, що ясно народив і світло живив, і керував із доброзум'ям юністю твоєю і багатом по різних сторонах світу доброго приклада давав, а особливо того, що у Правовір'ї невідступно та незмінно чудово сяяв». Якби ми сьогодні мислили такими категоріями, як київські та староукраїнські книжники, і намагалися хоча б на крихітку виконати заповіт Ярослава Мудрого, чи хоча б вчитуватися у «Поученіє» Володимира Мономаха, то не блукали б ми по бездоріжжю не-

У конференц-залі столичного готелю Хаятт Рідженсі відбулось урочисте засідання Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО) з нагоди десятирічного ювілею утворення Ради. На фото: головний равин міста Києва Яків Дов Блайх і предстоятель Української Православної Церкви Київського Патріархату Святейший Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет

визначеності й ідей чужих не приймали б, а самі б їх продукували іншим у настанову.

Завжди перед нами стояло питання: «Чому так сталося з нами, що ми потрапили в тенета бездуховності, розпусти і морального занепаду? Де ми загубили святість київського княжого періоду? Коли ми перестали слухатися Церкви? Коли ми забули про Бога?» Нам може відповісти на це питання преподобний Іван Вишенський: «Прелесть — це єсть вмісто істини лож содержати і сію нудитися, не сий суццю, яко суццю показати». Отож, коли ми правду Божу підмінили так званими людськими моральними цінностями і до цього часу це сповідуємо, то ще довго нам доведеться перебувати в духовному і моральному застої.

Церква в часи комунобільшовицького панування змогла хоча б вижити. Вона не могла відкрито нести Слово Боже до народу. Її головна місія — спасати людські душі — виконувалася здебільшого формально — хрестити — вінчати — ховати. І це

вірно. Я не відкидаю важливості церковних таїнств. Але зараз священники мають покинути церковні огорожі і йти свідчити про Христа до духовно ошуканого і обкраденого народу.

Одного разу на моє запитання: «А чому ми поряд із українськими козацькими звитяжцями, і не зовсім звитяжними подіями та нашими національними трагедіями не відзначаємо, наприклад, цього року 955-річчя з дня упокоєння князя Ярослава Мудрого?» Мені відповіли: «Ідеологія києво-руського періоду нашої історії зараз не затребувана». «А коли ж буде затребувана?» — подумалося. Коли буде затребувана ідеологія «Руської Правди», «Церковного Статуту» Ярослава Мудрого, його відношення до сім'ї, як цементуючої основи державності?

Ми будемо єдиними тоді, коли в Україні постане єдина Помісна Православна Церква. Не хотілося б, щоб цієї, інколи вже заїждженої теми, боялися ті, хто говорить про міжконфесійний мир в Україні. Єдина Українська Православна Церква зніме масу проблем і цей мир буде ще стійкішим, аніж сьогодні.

Олександр (Драбинко),

*єпископ Переяслав-Хмельницький,
вікарій Київської митрополії,
секретар предстоителя УПЦ*

ПЕРЕСОПНИЦЬКА ЄВАНГЕЛІЯ – МІЖНАРОДНИЙ ІМІДЖ УКРАЇНИ

2011 року виповниться 450 років від завершення праці над створенням визначної рукописної пам'ятки староукраїнської літературної мови та мистецтва – «Пересопницької Євангелії».

I. СТВОРЕННЯ ПАМ'ЯТКИ ТА ЇЇ ІСТОРІЯ

Пересопницька Євангелія – визначна рукописна та мистецька пам'ятка середини XVI століття, перший з відомих нам перекладів священного тексту книжною староукраїнською мовою. Тому за новітніх часів, як символ духовної спадкоємності та давньої культурної традиції України, набуває значення «політичного символу нації» та використовується під час інавгурації президентів Української держави: Л. М. Кравчука (1991), Л. Д. Кучми (1994, 1999) та В. А. Ющенка (2005).

Мова Пересопницької Євангелії

За оцінкою вчених, свята книга написана книжною староукраїнською літературною мовою. Пам'ятка має виразно українську синтаксичну структуру. Про зв'язок пам'ятки з тогочасною живою українською мовою свідчать також морфологічний та фонетичний аспекти. Таким чином, це найдавніший з відомих перекладів тексту Євангелії українською літературно-писемною мовою середини XVI століття. У прикінцевій примітці зазначено, що переклад здійснено «изъ языка блъгарского на мову роускою», тобто зі старослов'янської у болгарській редакції. Однак аналіз тексту свідчить, що перекладачі використовували грецькі тексти, а також західнослов'янські, найімовірніше, польські переклади.

Обставини створення та творці пам'ятки

Унікальність пам'ятки полягає у тому, що нам відомі дані про місце написання рукопису, точні дати його створення, а також імена перекладачів та фундаторів видання. Роботу було розпочато 15 серпня 1556 р. у Заславському монастирі при церкві Святої Тройці на Волині (нині м. Ізяслав Хмельницької обл.). А завершено 29 серпня 1561 р. в Пересопницькому монастирі (тепер с. Пересопниця Рівненської обл.). Замовниками Євангелії виступали українські шляхтичі — волинська княгиня Анастасія Юріївна Заславська-Гольшанська, її зять і дочка — князь Іван та Євдокія Чарторийські. Переклад здійснив архимандрит Пересопницького Пречистенського (на честь Пречистої Богородиці) монастиря Григорій, а писав пам'ятку вихованець волинської рукописної школи Михайло Васильович, син протопопа Сяніцького.

Структура тексту

За структурою тексту — це богослужбова Євангелія. Іншими словами, це текст Четвероевангелії, який пристосовано для використання у богослужбовій практиці, з поділом тексту на глави та «зачала» (або цілісні за змістом частини тексту, що згідно з богослужбовою традицією Православної Церкви належать до читання у визначений день). Це свідчить, що переклад здійснено з богослужбовою метою. «У підсумковому запису, — пише про унікальну пам'ятку Інна Чепіга, — після Євангелії від Іоана писець повідомляє, що текст перекладу призначено «для читання церквей Божіих. А для науки люду християнско-го». Починається пам'ятка з «науки читання и найдення євангеліям», тобто зі спеціальних вказівок, як і де шукати у тексті кожного з євангелістів потрібні місця. Отже, вже у середині XVI ст. в українських церквах запроваджувався україномовний переклад Святого Письма. Україна, таким чином, дотримувалася тенденцій православного світу»¹. Своєрідності пам'ятці надають вміщені перед початком кожної з Євангелій так звані сумарії — стислий зміст розділу. На маргіналіях уміщено й чимало «голосів», тобто пояснень до окремих малозрозумілих слів.

Ідеологія перекладу

Аналізуючи текст перекладу та обставини його створення, «можна дійти висновку, що його поява була обумовлена не лише внутрішнім, але й європейським історичним розвитком. Навряд чи доводиться сумніватися, що автори перекладу, як і їхні покровителі-благодійники, перебували під сильним впливом європейського реформаційного руху, започаткованого Мартіном Лютером»². Не заперечуючи повністю можливості такого впливу, не варто його перебільшувати. Здійснення перекладів Священного Писання було не лише певною ідеологічною акцією, а й безпосередньою реакцією представників Церкви на реальні життєві потреби пастви та глобальні зміни в ментальності та культурі європейських народів у XVI столітті. Тим паче, що традиція Православної Церкви, зокрема Руської, не ані передбачала заборони вірянам читати повний корпус Святого Письма³, ані виявляла ворожого ставлення до перекладу священних текстів зрозумілою народу мовою⁴. А отже, переклад Священного Писання книжною народною мовою був для Православної Церкви органічнішим та більшою мірою відповідав церковній традиції, ніж перекладацька справа Лютера, яку, справді, у контексті історії Західної Церкви можна розглядати як «революційну». Не можна також недооцінювати патріотичні мотиви фундаторів видання — шляхетських родин Заславських, Гольшанських і Чарторийських, котрі, як твердить П. Житецький, у XVI ст. «ще були віддані руській справі і православ'ю»⁵.

Історія створення тексту та історична доля Пересопниці

Історію створення тексту Пересопницької Євангелії, як, власне, і всю історію Церкви та культури, урухомлюють не безособові «історичні тенденції», а звершена у тиші молитви самовіддана праця особистості. Згідно з відомостями, що містяться у самому рукописі, над створенням тексту працювало двоє людей — архимандрит Григорій та писець Михайло Васильович (Сяніцький). Можливо, це й перебільшення, оскільки, на думку вчених, ілюстрації та мистецьке оздоблення рукопису свідчить про те, що над його художнім оформленням працювали щонайменше два майстри (одним з яких був писець Михайло, а інший — невідомий майстер книжкової мініатюри та іконопису).

Однак це уточнення аж ніяк не змінює суті. Титанічну роботу над перекладом, написанням та художнім оздобленням тексту було виконано кількома особами — факт, який варто взяти до уваги всім, хто виправдовує сьогодні власні невдачі або бездіяльність відсутністю спеціалізованих інституцій та численного штату помічників.

Варта згадки й історія пам'ятки, що свідчить про те, як легко забуваємо про долю власних святинь та духовної спадщини, а також про те, що «вивести» їх «за дужки» історії національної культури є неможливим. Доля пам'ятки після зруйнування Пречистенського монастиря тривалий час залишалася невідомою. Однак 1701 року, тобто через 140 років після завершення праці над створенням Пересопницької Євангелії, її було подаровано Переяславській єпископській кафедрі гетьманом Іваном Мазепою. Згодом Пересопницька Євангелія стає окрасою бібліотеки Полтавської семінарії, де з нею зміг ознайомитися відомий філолог-славист проф. Осип Бодяньський (1808–1877). Після переміщення семінарії з Переяслава до Полтави (1862) святиню перевезли на нове місце із бібліотекою. На початку ХХ століття вона знаходиться у Полтавському давньосховищі, і лише 1947 року, після перебування в евакуації, святиня потрапляє до Києва, в Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (шифр: ф. І № 15512).

ІІ. ПРОЕКТ З ФАКСИМІЛЬНОГО ВІДТВОРЕННЯ «ПЕРЕСОПНИЦЬКОЇ ЄВАНГЕЛІЇ» ПІД ПАТРОНАТОМ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

Нове життя настало для пам'ятки восени 2007 року, коли з благословення Предстоятеля Української Православної Церкви Блаженнішого Митрополита Володимира Київська Митрополія разом з НАН України започаткувала масштабний видавничий проект з відтворення унікального рукопису ХVІ століття. Однак проект УПЦ не зводився лише до факсимільного її відтворення, але й включав реставрацію пошкодженого грибок оригіналу, видання наукових розвідок про історію Євангелії, проведення наукових конференцій та презентацій унікального видання в Україні та за кордоном.

Аби зберегти раритетність Пересопницької Євангелії, її вирішено видати обмеженим накладом — усього 1000 примірників. З благословення Блаженнішого Митрополита Володимира

унікальне видання передається в дар предстоятелям та чільним ієрархам Православних Церков, вітчизняним музейним, науковим та освітнім, міжнародним науковим та дипломатичним установам. Частина накладу передається меценатам, які сприяють будівництву кафедрального собору Української Православної Церкви у столиці України.

Видавничі та друкарські роботи

З благословення Блаженнішого Митрополита Володимира проект втілювався УПЦ спільно з видавничим домом «АДЕФ-Україна». НАН України передала видавництву слайди 964 сторінок Пересопницької Євангелії. Оскільки товщина оригіналу книги 13 сантиметрів, під час сканування відбулося викривлення зображення. Тому видавцям довелося докласти надзусиль, аби виправити неточності та підготувати до друку ідеально рівні зображення. Видавці поставили за мету дотриматися розмірів та особливостей оригіналу. «Нашим завданням, — зазначала директор видавництва «АДЕФ-Україна» Алла Істоміна, — є донести до читачів цієї книги дух століть, які нагромадила в собі ця книга. А, отже, відтворити Пересопницьку Євангелію таким чином, щоб книга максимально відповідала оригіналові»⁶. Одним із найскладніших підготовчих етапів став вибір паперу. Зупинилися на сортименті, що за якістю й тактильними властивостями повністю імітує пергамент. Кожна сторінка була видрукувана повноколірним друком. Наступним етапом роботи стало виготовлення обкладинки. За довгі роки існування Євангелія мала кілька варіантів оправи, до нас дійшли лише залишки останньої — із зеленого оксамиту. Однак видавці вирішили відтворити початкову оправу, тобто видати Пересопницьку Євангелію у тисненій шкіряній палітурці, оздобленій металевими медальйонами.

20 січня 2008 року у друкарському цеху Видавничого дому «АДЕФ-Україна» (м. Буча Київської області) за участі Предстоятеля Української Православної Церкви відбулася урочиста церемонія, присвячена друку першого аркуша факсимільного видання Пересопницької Євангелії. Церемонія розпочалася молебнем на добру справу, який звершив Предстоятель Української Православної Церкви Блаженніший Митрополит Володимир. В урочистостях, окрім церковних діячів, причетних до цієї справи, взяли участь перший президент незалежної України Леонід Кравчук, колишній міністр культури і туризму

Юрій Богуцький, академік НАНУ Петро Толочко, поет Борис Олійник та інші.

Після звершення молебню та виступу ігумені Серафими (Шевчик) до присутніх звернувся перший президент України. «Я знаю, наскільки важлива ця книга для України, зазначив Л. Кравчук. — Вона стала не тільки великим духовним символом української незалежної держави. Богу було потрібно, щоб Пересопницька Євангелія набула статусу символу державницького, на якому президенти присягають на вірність Україні. Мені випала надзвичайно велика й щаслива доля покласти руку на цю святую книгу і присягнути на вірність Батьківщині. Це було вперше в історії української держави».

Кульмінацією урочистого заходу стало друкування першого аркуша святині, подарованого Предстоятелю Української Православної Церкви. Після цього відбулося вручення іменних сертифікатів меценатам факсимільного видання та реставрації Пересопницької Євангелії. Своєю чергою, Блаженніший Митрополит Володимир зазначив: «Я складаю щире подяку вам за те, що відгукнулись своїм серцем на ініціативу видати цю чудову пам'ятку, яка свідчить нам про вічність віри, вічність нашого життя та нашої надії. Нехай же ті святі хвилини, що тут переживаємо разом, будуть для нас пам'ятними, нехай допоможуть ще раз осмислити неоціненні скарби нашого народу, нашої культури і нашої православної віри»⁷.

III. МІЖНАРОДНА ПРЕЗЕНТАЦІЙНА ПРОГРАМА «ПЕРЕСОПНИЦІ»

Після закінчення друкарських робіт Українська Православна Церква розпочала міжнародну презентаційну програму факсимільного видання Пересопницької Євангелії, метою якої була популяризація Пересопниці та української культури в цілому світі.

Презентаційна програма у Британії⁸

У першій декаді травня 2008 року відбулася презентація факсимільного видання Пересопницької Євангелії у найвідоміших академічних центрах Сполученого Королівства Великобританії.

9 травня з книгою ознайомилися в Оксфордському університеті. Захід пройшов в одній з найстаріших будівель університету, яка з XV століття слугувала приміщенням Богословського

факультету. Презентацію було влаштовано центральною, так званою Бодлеянською, бібліотекою Оксфордського університету.

З боку УПЦ в ній взяли участь: намісник Глинської пустині архієпископ Конотопський і Глухівський Лука, ректор Київських духовних академії та семінарії єпископ Бориспільський Антоній, секретар Предстоятеля УПЦ єпископ Переяслав-Хмельницький Олександр, голова Відділу зовнішніх церковних зв'язків УПЦ архимандрит Кирил (Говорун), настоятелька Одеського Свято-Успенського жіночого монастиря ігуменя Серафима (Шевчик). У складі української делегації також перебував директор Інституту археології НАНУ академік Петро Толочко та ін. Бодлеянську бібліотеку під час презентації представляв її асоціативний директор Річард Овенден. На зустрічі також були присутні представники академічної спільноти Оксфорда і студенти, а також православні ієрархи — митрополит Діюклійський Каліст та єпископ Суразький Єлисей. Після презентації пам'ятки архієпископом Лукою та академіком Петром Толочком слово тримав асоціативний директор Бодлеянської бібліотеки Річард Овенден, який подякував делегації УПЦ за цінний дарунок. За словами Овендена, відтепер усі бажаючі зможуть краще ознайомитися з культурним і духовним спадком України, а Євангелія стане однією з окрас одинадцятимільйонної колекції Оксфордської бібліотеки.

12 травня відбулася головна подія, заради якої делегація УПЦ відвідала Британію — презентація Пересопницької Євангелії в одній з найбільших і найвідоміших бібліотек світу — Британській. У презентації, яка відбулася вранці 12 травня, взяли участь: директор колекцій Британської бібліотеки Роналд Мілн, голова європейської колекції Дженет Змрочек, відповідальна за українську колекцію Ольга Керзюк, інші співробітники бібліотеки, посол України у Великій Британії Ігор Харченко, єпископ Суразький Єлисей разом зі своїми кліриками та парафіянами, секретар Співдружності святих Албанія і Сергія священник Стівен Платт, представники української громади Лондона, а також британці, які цікавляться історією та культурою України. Презентацію висвітлювали телеканал «Інтер» та українська служба БіБіСі.

Українську делегацію у своїй резиденції прийняв архієпископ Фіатірський Григорій (Константинопольський Патріархат). Він привітав гостей і побажав Блаженнішому Митрополиту Володимиру та присутнім міцного здоров'я й духовних сил для продовження служіння серед віруючих України. Наступного

дня делегація була прийнята Примасом Англiканської Церкви архієпископом Кентерберійським Роуаном Уільямсом у його лондонській резиденції — Ламбетському палаці. Українська делегація подарувала «Пересопницьку Євангелію» бібліотеці Ламбетського палацу — одній із найстаріших у Великій Британії. Архієпископ Роуан Уільямс подякував за цінний дарунок і зазначив, що Пересопницька Євангелія — це символ, що поєднує дві традиції, притаманні Україні, — традицію духовності та вченості.

13 травня відбулася презентація Пересопницької Євангелії у приміщенні Православного інституту — «Уеслі хаузі». Примірник книги поповнив зібрання бібліотеки навчального закладу. Ректор інституту, професор Д. Фрост у привітальній промові підкреслив, що Пересопницька Євангелія — це не лише історично-духовне підґрунтя української державності, але й символ її майбутнього, бо на цій святій книзі під час інавгурації президенти приймають присягу, не лише пам'ятка української писемності, а й основа, на якій базується свідомість і духовність українського народу.

Презентації Пересопниці у столиці України

23 травня 2008 року у столичному Будинку вчителя відбулася науково-практична конференція «Пересопницька Євангелія — святиня українського народу». На початку роботи форуму до присутніх звернувся Предстоятель Української Православної Церкви Блаженніший Митрополит Володимир, який благословив учасників і гостей конференції і звернувся до них із вітальним словом. Після виступу Блаженнішого Митрополита слово взяв президент Національної академії наук України Борис Патон. «Пересопницька Євангелія є дуже важливим етапом формування української літературної мови, — зазначив він. — Факсимільне видання зробить його доступним для широкого кола читачів. Національна бібліотека імені В. І. Вернадського зберігає у своїх фондах унікальні для історії українського Православ'я рукописи та інші матеріали, в тому числі ті, що стосуються діяльності славетної Києво-Могилянської академії. Це відкриває широкі перспективи для спільних видавничих проєктів Української Православної Церкви та НАН України».

Пізніше відбулося урочисте вручення президенту НАНУ примірника «Пересопницької Євангелії». Додатковим подарун-

ком Предстоятеля Української Православної Церкви вітчизняній науці стали 100 тис. грн, переказаних на рахунок Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського для розробки та практичного втілення технологій збереження давніх рукописів і стародруків. Сертифікати на отримання дарчих примірників Пересопницької Євангелії були передані Інституту української мови НАНУ, Інституту української літератури імені Т. Г. Шевченка НАНУ, Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав», Музею гетьманства, Національному музею літератури, Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, Музею українського друкарства, а також Всеукраїнській асоціації музеїв. Почесні сертифікати отримали благодійники, меценати та науковці, які брали участь у роботі над факсимільним виданням святини.

Центральними науковими подіями конференції стала доповідь академіка Петра Толочка «Історико-культурний контекст появи Пересопницької Євангелії» та ректора КДАіС преосвященного єпископа Антонія — «Історико-богословські передумови створення Пересопницької Євангелії». З доповідями також виступили: доцент КДАіС прот. Василій Заєв («Переклад Святого Письма українською мовою. Від Пересопниці до сучасних днів»); директор Інституту рукопису Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського Л. Дубровіна («Пересопницька Євангелія — видатна рукописна пам'ятка української духовної культури. Історія дослідження»); директор Українського мовно-інформаційного центру НАНУ В. Широкова («Пересопницька Євангелія як об'єкт комп'ютерної палеографії»), мистецтвознавець Г. Юхимець («Пересопницька Євангелія — шедевр мистецтва української рукописної книжності»); історик-мистецтвознавець О. Гальченко («Оправа рукописних книг XVI–XVII століть на прикладі церковних книг українського походження та Пересопницької Євангелії»); директор Інституту української мови НАНУ П. Гриценко («Лінгвістичні та культурологічні аспекти дослідження Пересопницької Євангелії»).

20 липня у столичному Українському домі відбулась презентація, яка мала назву «Факсимільне видання Пересопницької Євангелії — дар Української Православної Церкви народові України». Блаженніший Митрополит Володимир підкреслив значення Пересопницької Євангелії та склав щиру подяку меценатам видання, всім, хто підтримує будівництво Свято-Воскресенського кафедрального собору. Заохочуючи меценатів

та діячів української культури, Блаженніший Митрополит подарував їм близько 300 примірників унікального видання.

Презентація Пересопниці на Святій Землі

26 вересня під час паломництва на Святу Землю, що проводилося з нагоди 1020-ліття Хрещення Київської Русі, Блаженніший Митрополит Володимир презентував Пересопницьку Євангелію Блаженнішому Патріарху Єрусалимському Феофілу III. У паломництві разом із Предстоятелем УПЦ взяла участь велика група прочан з усієї України, близько 800 осіб разом із архиєреями та священнослужителями різних епархій Української Православної Церкви. Презентація відбулася у Великій залі Єрусалимської Патріархії.

Звертаючись зі вступним словом до Блаженнішого Патріарха Феофіла, Блаженніший Митрополит Володимир розповів про історію створення Пересопницької Євангелії та про ініціативу Української Православної Церкви щодо факсимільного видання унікальної духовної пам'ятки українського народу. Він згадав про тісні зв'язки між Православною Церквою в Україні та Єрусалимським Патріархатом, відзначивши визначну роль Єрусалимського Патріарха Феофана, який в 1620 році відновив православну ієрархію в Україні. Першоієрарх Української Церкви висловив подяку Єрусалимському Патріарху за підтримку, яку очолювана ним Церква надає канонічному Православ'ю в Україні. На знак любові та вдячності до давньої Єрусалимської Церкви Блаженніший Митрополит Володимир вручив Блаженнішому Патріархові Єрусалимському Феофілу факсимільний примірник «Пересопницької Євангелії».

У слові подяки на адресу Предстоятеля УПЦ Блаженніший Феофіл наголосив на взаємній любові та допомозі, що завжди об'єднували Єрусалимську та Українські Православні Церкви. Свята Церква Єрусалиму допомагала православним українцям у скрутні для них часи, однак, на думку Блаженнішого Патріарха, не варто забувати й про ту поміч, яка впродовж століть була надана Святій Землі та її святиням прочанами з України.

28 вересня, у рамках паломницького візиту до Святої Землі, Пересопницьку Євангелію презентовано на Олександрівському подвор'ї Імператорського Палестинського православного товариства. У церемонії презентації, яку очолив Предстоятель УПЦ

Блаженніший Митрополит Володимир, взяли участь голова Імператорського Палестинського православного товариства граф М. О. Воронцов, Надзвичайний і Повноважний Посол України в державі Ізраїль І. В. Тимофеев з дружиною та співробітниками українського диппредставництва, архиереї та численні паломники з Української Православної Церкви. Того ж дня було презентовано факсимільне видання святині і в Свято-Троїцькому соборі Руської духовної місії в Єрусалимі.

Презентація національної святині у Канаді

В рамках візиту делегації УПЦ до Канади 28 листопада в Оттавському університеті святого Павла відбулася наукова конференція, присвячена історії створення Пересопницької Євангелії. На конференції були присутні викладачі та студенти Університету святого Павла, серед яких ректор о. Дейл Шлітт, директор Інституту східнохристиянських наук ім. Андрея Шептицького протоієрей Стефан Войціховський, професори інституту – протоієрей Петро Галадза та священник Джон Джилліонс. З представників церковних кіл на конференцію завітали архієпископ Оттавський і Канадський Серафим (Православна Церква в Америці), представник Української Православної Церкви в Канаді Константинопольського Патріархату протоієрей Ігор Куташ, клірик канадської Карпаторуської єпархії Константинопольського Патріархату протоієрей Максим Лисак та інші представники православних та греко-католицьких громад Оттави. Презентація викликала живе зацікавлення серед місцевих канадських та українських ЗМІ.

1 грудня 2007 року відбулася презентація факсимільного видання Пересопницької Євангелії у Бібліотеці Парламенту Канади (Оттава).

На початку свого виступу архимандрит Кирил (Говорун) зачитав вітальне слово до учасників презентації Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України. «Презентуючи цю унікальну пам'ятку в бібліотеці Парламенту Канади, — йшлося у Зверненні Блаженнішого, — хотілось, щоб про українське православ'я та українську культуру знали як наукові та інтелектуальні кола Канади, так і наші співвітчизники, які проживають у цій прекрасній країні, з якою Україну поєднують давні тісні зв'язки»⁹.

Своє вітання організаторам презентації надіслав і Предстоятель Православної Церкви в Америці Блаженніший Митрополит Іона.

Презентація Євангелії в Бібліотеці Парламенту стала можливою завдяки сприянню канадського сенатора українського походження пана Джеймса Безана та Посольства України в Канаді в особі Надзвичайного і Повноважного Посла України в Канаді Ігоря Осташа. Серед інших високопоставлених політичних діячів Канади в презентації Пересопницької Євангелії, незважаючи на політичні проблеми, які виникли саме в ці дні в канадському політикумі, взяв участь й спікер Парламенту Канади Пітер Міллінкен. На урочистому заході також були присутні представники дипломатичного корпусу Австралії, Аргентини, Білорусі, Болгарії, Домініканської Республіки, Греції, Латвії, Лівану, Мексики, Польщі, Румунії, Сербії, Словенії, США, Хорватії та Швеції.

Презентація в США

30 березня 2008 року відбулася презентація видання Пересопницької Євангелії у Штаб-квартирі Організації Об'єднаних Націй у Нью-Йорку. У ній взяли участь співробітники ООН, Посли та Постійні представники при ООН від різних держав, представники української діаспори та Православних Церков різних юрисдикцій в Америці. Примірник книги було передано бібліотеці ООН. Також як дар ООН було передано копію іншої пам'ятки давньоруської писемності — Христонопільського апостола XII століття. Ця пам'ятка була відтворена у факсимільному виданні спільними зусиллями Української Православної Церкви і Посольства США в Україні.

Презентація Пересопницької Євангелії у Бібліотеці Конгресу США

1 квітня презентація духовної пам'ятки України відбулася у Бібліотеці Конгресу США у Вашингтоні. Її організували спільними зусиллями Української Православної Церкви, Посольства України в США та Постійного представництва РПЦ при ООН. У презентації взяли участь працівники Бібліотеки Конгресу, дипломати з України, Росії та інших країн, що працюють в США, представники української діаспори. Від імені керівництва Бібліотеки присутніх привітала доктор Деанна Маркум, яка висловила

вдячність Українській Православній Церкві за здійснення нею проекту збереження та перевидання Пересопницької Євангелії. Підкреслюючи важливість проекту перевидання, д-р Маркум провела паралель між Пересопницькою Євангелією та Біблією Авраама Лінкольна, яка зберігається в Бібліотеці Конгресу. На ній склав присягу президент США Барак Обама.

Презентація пам'ятки у Польщі

З 7 до 10 травня 2009 року Українська Православна Церква спільно з Православною Автокефальною Церквою у Польщі презентувала факсимільне видання «Пересопниці» в чотирьох містах Польщі: Варшаві, Любліні, Сяніку та Горлиці.

7 травня відбулася презентація Пересопницької Євангелії у Християнській Богословській Академії Варшави. Тут делегацію УПЦ прийняв професор та проректор Академії єпископ Віктор (Височанський). Вступне слово виголосив архієпископ Августин. Делегацію прийняв Блаженніший Сава, Митрополит Варшавський і всієї Польщі. Презентація викликала велике зацікавлення як центральних польських ЗМІ, так і українських, зокрема, тижневика «Наше Слово». 8 травня презентація відбулася у Любліні. Організаторами стали православна Люблінсько-Холмська єпархія, Українське товариство Любліна та гуманістичний відділ Люблінського університету імені Марії Кюрі-Склодовської. У приміщенні Коронного Трибуналу делегацію привітав архієпископ Люблінський і Холмський Амель. Урочисту зустріч відкрив і провадив голова Українського товариства Любліна доктор історичних наук, професор Григорій Купріянович. Вступне слово виголосив архієпископ Амель, а доповідь на тему «Пересопницька Євангелія та її значення в українській культурі» — доктор гуманістичного відділу Люблінського університету імені Марії Кюрі-Склодовської, відомий український поет у Польщі Тадей Карабович.

9 травня відбулася презентація у м. Сянік на Підкарпатті. Організаторами заходу виступили Перемисько-Новосанцівська єпархія, Історичний Музей Сянока та Культурознавчий Інститут Державної Вищої Професійної Сяницької Колегії. Урочистість проходила в Історичному музеї, розміщеному у середньовічному замку поблизу православного Кафедрального собору, в якому постійно експонуються ікони XV–XVI століть. Присутніх привітали директор музею Веслав Банах та Сяницький благочинний протоієрей Юліан Феленчак. У вступній промові архи-

єпископ Адам наголосив на важливості презентації Євангелії саме у Сяноці, адже звідси походив переписувач і художник Михайло Васильович — син Сяницького протопопа Василя Журавницького.

10 травня Пересопниця презентувалася у м. Горлиця на Лемківщині. Захід відбувся у Центрі православної культури «Елпіс». З доповіддю «Пересопницька Євангелія» виступив настоятель Горлицької парафії протоієрей Роман Дубец, після чого відбулася мультимедійна презентація, яку провела ігуменя Серафима. Своїми враженнями поділився з присутніми бургомістр Горлиці Казімеж Стеркович.

Проект з факсимільного видання Пересопницької Євангелії став яскравим свідченням дієвого патріотизму Української Православної Церкви та її Предстоятеля, сприяв утвердженню міжнародного іміджу України та прислужився справі збору коштів на будівництво кафедрального собору УПЦ. Відроджена зусиллями УПЦ «Пересопниця» не лише символ новітнього відродження національної культури, а й допомога у конкретному патріотичному пориванні до об'єднання Церкви та інтелектуальної еліти України. Проект перевидання засвідчив, що сучасна Православна Церква є органічною і патріотичною складовою українського суспільства, що не стоїть осторонь процесів культурного та державного відродження.

¹ *Ченіга І.* Дві яскраві дати української національної святині. <http://www.myslenedrevo.com.ua/studies/izjaslav/09chepiga.html>.

² *Толочко П.* Історичний контекст Пересопницького Євангелія. http://peresopnytske.org.ua/ukr/nauchnie_material/dokladu_ukr.html

³ Як це мало місце в Католицькій Церкві згідно з буллою папи Григорія IX (1231).

⁴ Про що яскраво свідчить історична справа св. Кирила та Мефодія.

⁵ *Житецкий П.* Описание Пересопницкой рукописи XVI в. с приложением текста Евангелия от Луки, выдержек из других евангелистов и 4-х страниц снимков / Сост. П. Житецкий. — К., 1876. — С. 11.

⁶ «З ініціативи Київської Митрополії та Академії наук України розпочато відтворення Пересопницької Євангелії». Повідомлення офіційного сайту УПЦ від 15 жовтня 2008 р.

⁷ Тут і далі спираємося на висвітлення подій офіційним сайтом УПЦ orthodox.org.ua, головним редактором якого є автор цих рядків, який особисто брав участь в більшості описаних заходів. Повідомлення про подію, як правило, уміщено того ж або наступного після події дня.

⁸ На основі повідомлення архим. Кирила (Говоруна). «Делегація Української Православної Церкви презентувала факсимільне видання Пересопницького Євангелія в Лондоні та Кембриджі». <http://orthodox.org.ua/uk/aktualne/2008/05/21/3041.html>.

⁹ Слово Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Володимира на презентації Пересопницької Євангелії. Оpubліковано на офіційному сайті УПЦ.

МІЖНАРОДНА ПРЕЗЕНТАЦІЙНА ПРОГРАМА ПЕРЕСОПНИЦІ

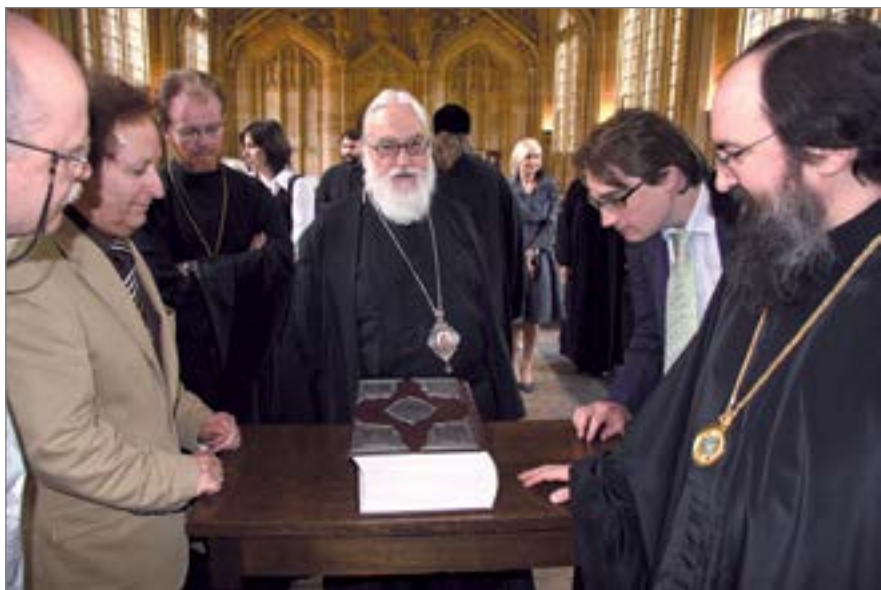
Презентація Пересопниці у столиці України

Презентація Пересопниці на Святій Землі

Презентаційна програма у Великій Британії

Презентація пам'ятки у Польщі

**ПРОМОВА ЙОГО ВИСОКОПРЕОСВЯЩЕНСТВА
АРХИЄПИСКОПА ІВАНА ЮРКОВИЧА,
АПОСТОЛЬСЬКОГО НУНЦІА В УКРАЇНІ,
З НАГОДИ ВІДЗНАЧЕННЯ ДНЯ ПАПИ
БЕНЕДИКТА XVI**

Київ, Апостольська Нунціатура, 23 червня 2009 року

Ваше Блаженство, Високопреосвященні Владики, Вельмишановний пане Леонід Черновецький, Київський міський Голова, шановні представники державної влади, колеги Дипломатичного корпусу, пані та панове, в контексті великих соціальних та релігійних змін на Європейському континенті, після падіння залізної завіси, розпаду СРСР та здобуття Україною незалежності 8 липня 1992 року були встановлені дипломатичні відносини між Святим Престолом та Україною.

Рівно 8 років тому, 23 червня 2001 року, в нашій резиденції побував Папа Іоанн Павло II, який прибув до України з довгоочікуваним візитом. Про цю подію свідчить також і пам'ятник перед Нунціатурою, який став частиною архітектурної та духовної спадщини української столиці.

За щасливим збігом обставин урочисте святкування цієї події припадає на день, коли відзначається й день Папи Бенедикта XVI та річниця Апостольського візиту Іоанна Павла II.

За всю проведenu нелегку працю хочу подякувати всім тим, хто долучився до успішного закінчення переговорів. Насамперед хочу подякувати Вам, пане міський голово, за розуміння потреб цієї дипломатичної місії та за ваше добре ставлення. Як відомо, представництво Папи — це не лише посольство, але також і символ поваги Святого Престолу до держави та Церков інших конфесій, особливо у випадку України — до православ'я. Ця особлива характеристика місії дипломатії Ватикану вимагає також і відповідного матеріального забезпечення, яке може сприяти тому, щоб наша присутність була водночас видимою, дієвою та інтегрованою у загальний контекст життя міста і держави.

Дивлячись на сьогоднішнє облаштування Нунціатури, можна сказати, що в Києві було досягнуто всіх необхідних умов для повноцінної роботи.

Хочу висловити слова щирої подяки також і чільникам найвищої державної влади в Україні: передусім, Його високоповажності пану Президенту Віктору Ющенку за його люб'язну увагу до наших потреб, Високоповажній Пані Юлії Тимошенко, прем'єр-міністру, за видачу розпорядження, яке уможливило цей юридичний договір, Міністерству закордонних справ України за проведення роботи з погодження численних угод, а також Генеральній дирекції з обслуговування іноземних представництв, представленої сьогодні в особі генерального директора, вельмишановного пана Павла Кривоноса, який стежив за історією розбудови цієї дипломатичної місії практично від самого початку.

Пане міський голово, дякую, що змогли особисто вшанувати цю знаменну подію, про яку можна сказати, що вона є початком нового етапу діяльності Представництва Святого Престолу в Україні.

ДИПЛОМАТІЯ ОЧИМА ЖУРНАЛІСТІВ

Віктор Пасак,

заслужений журналіст України, лауреат
Республіканської премії ім. Ярослава Галана

Народився 5 червня 1942 р. в м. Ржищеві на Київщині. Закінчив з відзнакою факультет журналістики Київського держуніверситету ім. Т. Г. Шевченка. У Держтелерадіо України пройшов шлях від кореспондента Українського радіо до його генерального директора, віце-президента Укртелерадіокомпанії. З 1995 року — генеральний директор Київської державної регіональної телерадіокомпанії. Голова ради генеральних директорів обласних державних телерадіокомпаній України. Заслужений журналіст України. Член Ради Федерації профспілок України, член ЦК профспілки працівників культури, член Президії Української Ради Миру, перший заступник Київської організації Національної спілки журналістів України.

Президент Асоціації дружби «Україна—Куба». Нагороджений орденом «За заслуги» III ст., медалями «За освоєння цілинних земель», «За трудову доблесть», «В пам'ять 1500-річчя Києва», «Ветеран праці», Почесною Грамотою Верховної Ради України, Почесною Грамотою Кабінету Міністрів України, медаллю Республіки Куба «Дружба». Автор і ведучий міжнародних телемостів «Львів—Вінніпег», «Київ—Оттава» (Канада). Автор відеофільмів «Навіки разом», «Америкою пішки». Професор Київського міжнародного університету. Депутат Київської обласної ради IV скликання.

ГОРТАЮЧИ СТОРІНКИ ЩОДЕННИКА...

Щойно під враженням від телефонного дзвінка з Каліфорнії. Колишня колега, телережисер, яка після закінчення Київського театрального мала їхати в провінційний театр, волею долі опинилась на Хрещатику, 26, знайшла себе в найсерйознішій структурі Українського телебачення — головній редакції пропаганди, а тепер, уже з місця постійного свого проживання в Америці, вітає з новорічними і різдвяними святами. В голосі я вже вкотре відчуваю неприховану тугу за Києвом, за рідним Дніпром, за колегами. Переконалий, що шкодує вона за всім цим разом узятим, втраченим (а, може, ще й не втраченим?), виїхавши свого часу в пошуках щастя, кращого життя до Штатів. Скільки талантів втратила Україна (втрачає й досі!), не знайшовши вагомих важелів, передусім, економічних, аби зупинити небажану для себе (а для них, з нереалізованими тут, в рідному краї, можливостями?) еміграцію за океан?

І ловлю себе на думці: це ж саме така довгоочікувана, вистраждана демократія дозволила широко відкрити двері своєї країни і водночас дати можливість бажаючим побачити світи за власним розсу-

дом, не створюючи більше штучних перепон для цього. І не тільки побачити, а й залишитись там назавше, прирікши своїх дітей і онуків забути про Батьківщину, знаходити інші ідеали.

Тож маємо одне із найголовніших завдань на цій землі — допоки є у кожного сил і талану, — робити все, аби життя в Україні ставало кращим, аби держава стала насправді демократичною, а люди — щасливими, щоб жилося тут затишно і комфортно. І тоді, без сумніву, потягнуться назад в Україну журавлиними ключами до отчих могил її діти і онуки, аби звити нові родинні гнізда на рідній землі...

А на пам'ять приходять спомини двадцятирічної давності, коли у 1988-му за спільним проектом двох громадських миротворчих організацій — Радянського комітету захисту миру і американської організації «Міжнародний похід за мир» ми вперше у форматі народної дипломатії відкривали Америку. І, нашіпговані пропагандистськими штампами тодішньої радянської системи, тільки-но ступивши на американську землю, готові були фіксувати одні лише недоліки капіталістичної системи.

Гортаю сторінки свого американського щоденника. І бачу в тих записах мимовільний відбиток тодішніх настроїв. Хоча, хоча... Реальна картина життя людей в Штатах, різних за кольором шкіри, за політичною і навіть сексуальною орієнтацією (а ми пройшли практично через всю Америку і побачили всього) розсипала в пісок усі стереотипи, що складались у нашій свідомості десятиріччями. Ми справді заново відкривали для себе Америку.

Отже, мій щоденник за червень–липень 1988 року.

АМЕРИКОЮ... ПІШКИ

16 червня. Похмурий ранок. Накрапає дощ. Але «Іл-86» вилітає за розкладом. Рейс СУ-137. Москва—Вашингтон.

23.50. Аеропорт Даллас. Розірвавши хмари, йдемо на посадку. За місцевим часом — друга година дня. Перші враження від американської землі. Нескошена трава поряд з бетонною смугою. Розкидані залізобетонні палі, інший будівельний матеріал. Звичайнісінький собі провінційний краєвид. До виходу під'їжджає самохідний накопичувач. Телеоператор Юрій Бордаков і звукорежисер Віктор Співаков поспішають з апаратурою на передній вихід, щоб зафіксувати основний склад делегації в першу мить перебування на американській землі.

До пропускників підходять наші хлопці з Державним прапором СРСР. Пожвавлення серед американців. «Росіяни в місті».

«Марш миру» на дорогах Америки

Хоч росіяни — лише частина делегації. Проходимо контроль. З паспортів, здається, знімають ксерокопії.

Нарешті йдемо з речами через митницю, виходимо з прохолодного приміщення у нестерпну липку спеку. Цей перепад відчуваємо відразу. В затінку +33°. А вже наступної миті — дружні усмішки, вітання тих, хто зустрічає. Квіти, прапорці, сувеніри, значки. Багато зацікавлених облич — хто ми?

Ми — різні. Різні за віком (є ветерани війни та праці і школярі), різні за фахом (вчителі, художники, колгоспники, студенти, робітники, викладачі вузів, пожежники, письменники, журналісти), за національністю — представники усіх союзних республік.

Українська делегація — найбільша. Виходили з того, що республіці невдовзі приймати американських учасників походу — від Одеси до Києва, тому і представництво має бути по-важне. Звісно...

Директор «Походу за мир» з американської сторони Джозеф Кінзел, який зустрічав нас (з ним та президентом американської антивоєнної організації Алланом Аффельдтом ми знайомилися навесні в Києві), палко вітає нас. Автобуси один за одним рушають з місця. Починаємо накручувати перші кілометри по американській землі. Траса до Вашингтона ідеальна, багатосмуго-

ва. Крізь притінені вікна автобуса роздивляємось вусібіч: споруди з червоної цегли, залізобетону і темного дзеркального скла. Офіси, готельні комплекси...

В'їжджаємо в місто. Знаменитий Потомак воднораз не бачив стільки радянських людей. Ми вже встигли перезнайтись. В нашому автобусі — пожежник з Чорнобиля Станіслав Юзишин, вчителька з Обухівського району на Київщині Валентина Білик з дочкою Майєю, студентка з Черкас Оксана Гоменюк, киянин Олександр Шульга з газети «Ньюс фронт Юкрейн» та його колега Сергій Кичигін з «Вечірки», художники Віктор Бистряков та Тіберій Сільваші — теж з Києва, Олександр Мурашов — голова Гурзуфського виконкому, Анатолій Гончар — колгоспний шофер з-під Умані, Станіслав Стриженюк — одеський письменник.

Аллан Аффельдт відкриває перший мітинг (скільки їх буде по всій території США на нашому шляху!), вітає з прибуттям. Володимир Федосов, відповідальний секретар Радянського комітету захисту миру (він же — керівник радянської делегації), щиро дякує за гостинний прийом. А він справді напрочуд дружній і щедрий. Ласуємо фруктами і овочами. Скажу кілька слів про яблука. Середина червня. Для цієї пори нам трохи дивно смакувати плоди, схожі на наші осінні сорти — чи то кальвіль сніговий, чи гольден-делішес. Цьогорічні? Щось ранувато. Торішні? Яким чином так збереглись, що ніби щойно з дерева?

17 червня. Проходимо акредитацію. Одержуємо атрибутику для походу. В колоні будуть постійно прапори всіх союзних республік. Жителі Вашингтона з цікавістю зустрічають на своїх вулицях учасників американо-радянського Маршу миру.

На східцях перед Капітолієм розпочинається мітинг. Виступає конгресмен США сенатор від штату Айова Том Харкін: «Авраам Лінкольн сказав після завершення громадянської війни, що існує два шляхи, як позбутися своїх ворогів. Перший — знищити їх, другий — зробити ворога своїм другом. І ще він сказав, що ми повинні йти саме цим шляхом. Ми сьогодні теж мусимо зробити свій вибір».

У відповідь йому — оплески. Учасники американо-радянського Маршу миру обрали правильний шлях. Чому б до цих мудрих думок не прислухатись усім людям планети?

Йдемо далі. Навпроти Білого дому, що видніється вдалині, мені випадає нести Державний прапор України. Важко передати почуття, які охоплюють у ці хвилини. Це треба відчутти.

...Співає фольклорний ансамбль з Київського педінституту іноземних мов. Українські народні й сучасні пісні лунають на вулицях Вашингтона. Особливо вирізняється голос солістки Катерини Чубар...

Біля меморіалу Лінкольна виступає зведений хор навчальних закладів американської столиці. З натовпу враз виходять двоє. Власне, йде один і штовхає поперед себе візок з інвалідом. Той — без ніг. Роздратовані, на підвищених тонах мова. «Відпустіть наших полонених солдатів, яких ви забрали з В'єтнаму і тримаєте у себе в Сибіру...» З відомих нам стереотипів це щось нове. І все ж намагаємося з'ясувати, у чім річ. У діалог вступають москвичі, хтось з журналістів. І доволі швидко перша конфліктна ситуація завершується напрочуд мирно — міцним рукоштовкуванням. Отак би розв'язувати всі міжнародні проблеми!

Друга ніч в наметах під Вашингтонським небом. Солов'ї, поліцейські сирени...

18 червня. Після сніданку разом з естонським колегою Енном Еесмаа їдемо на Арлінгтонське кладовище. Він у Вашингтоні уже вдруге, тож користуємося його послугами і як гіда.

Могили тих, хто воював у В'єтнамі і Кореї. Впадає у вічі скромністьobelісків. Сірі, сантиметрів 30–40 заввишки надмогильники з датами народження і смерті та іменами загиблих — довжелезними, рівними рядами на суцільному трав'яному газоні. Як солдати в останньому траурному караулі.

Місце поховання Джона Кеннеді. Скромна плита зі скупими рядками. Біля пагорба серед зеленої трави — ще скромніша могила Роберта Кеннеді.

За нашою знімальною групою закріплена старенька, пошарпана машина. За кермом — учасниця Маршу миру канадка Моніка Фолей. Їздить хвацько. Свідчення того — свіжі й трохи давніші вм'ятини в металі. Робимо екскурсію по місту. Субота, вечір, вулиці поки що малолюдні і, я сказав би, особливою чистотою не вирізняються. Світяться вітрини зачинених магазинів. Мовчазні вулиці з числовими назвами, цифри на кожному будинку. Перше враження: незвично безіменна вулиця. А потім інша думка: а може, й краще, не виникає потреби перейменовувати, як у нас...

Останній вечір у Вашингтоні. Завтра ми залишаємо столицю США. Попереду — дорога від Атлантики до Тихого океану... Через вісім штатів і тридцять з лишком міст...

19 червня. Три прапори поряд — Сполучених Штатів Америки, Радянського Союзу і Організації Об'єднаних Націй — пливають у повітрі повз Білий дім. Ми залишаємо Вашингтон і починаємо похід Америкою.

Йдемо через райони Вашингтона, які традиційно вважають «чорними». Тут мешкають темношкірі американці. Колону, що рухається посеред центральної вулиці, приязно зустрічають і дорослі, і діти. Поліцейські, які забезпечують «зелену вулицю» учасникам походу, одностайні в оцінці ролі «народної дипломатії», фотографуємось з ними на спомин. Зупиняємось на ночівлю в Такома-парк. Мальовнича місцина. Навколо стадіону — ліс. Поряд — спортивний комплекс. Увечері на великій естраді — перший спільний концерт учасників Маршу миру. А потім масові танці.

Прохолодно. Перша ніч, коли спиться більш-менш добре.

20 червня. По дорозі в штат Колумбія заїжджаємо до одного з супермаркетів. Вирішили зняти сюжет. Хазяїн магазину люб'язно дає дозвіл. Асортимент і якість продуктів вражає. Більшість товарів — у холодильних вітринах.

В Колумбії відвідуємо ще один супермаркет. Двоповерхове приміщення із садом всередині. Тихо, спокійно. Зовсім не схоже на наші гамірні столичні магазини.

Увечері на нас чекає спортивний комплекс місцевої школи для старшокласників: цікавий карколомний спуск в басейн з висоти 28 метрів по спіралевидній трубі.

Вночі на території табору з'явилась машина, в якій зухвалі молодики вигукували відверто антирадянські заклики. Служба охорони походу змушує їх зникнути. Табір ще довго не засинає...

21 червня. Балтімор, штат Меріленд. Нашу знімальну групу запросили на ранчо кілометрів за п'ятдесят від місця розташування табору. Господарка Міккі Шнайдер зустрічає гостей. Молода подружня пара (її дочка і зять) готує вечерю. Серед гостей старша дочка Роберта Кеннеді — Катлін з чоловіком і двома дочками. «Непросто вам, Катлін, носити прізвище свого батька?» — «Я ношу його з гордістю. А якщо ви маєте на увазі цікавість до нашої сім'ї з боку суспільства, то мушу сказати, що в Америці не звикли довго тримати в полі зору дітей покійних лідерів.

Я радію з того, що сьогодні можливі між нашими країнами отакі контакти».

Ще двоє цікавих гостей Міккі Шнайдер. Вчитель російської мови і контр-адмірал у відставці. В останнього — дружина родом з Москви. Він — ветеран Другої світової війни. В Москві мають свою квартиру (купили за долари). Останній раз були в Радянському Союзі торік.

Всі настроєні доброзичливо. Із задоволенням слухаємо пісні — російські, американські, фотографуємось. Обмінюємось адресами...

Рано-вранці повертаємось до Балтімора.

22 червня. Річниця початку Великої Вітчизняної війни. Для всіх учасників походу — це День пам'яті полеглих. Відзначатимемо його увечері у Вілмінгтоні, до якого 70 миль. Переїзд автобусами. Жарко. Схоже, що на вечір буде гроза. Не зараджує і швидка їзда.

Вчора поліцейські привезли в табір ящик з льодом. Для охолодження води...

Вілмінгтон. Багато українських емігрантів з Рівного, з Канева. До нас підійшла Ірина з Києва. Жила на Русанівці. Приїхала сюди дев'ять років тому. Не вірить, що нас прибуло так багато, що ми можемо вільно ходити по місту, розмовляти з американцями. Чоловік (сам місцевий) цікавиться: «А чи дозволяють вам з нами фотографуватись? А чи можете ви отак просто поїхати до нас у гості?»

24–25 червня. Наш маршрут — до Філадельфії. Тут 1775 року народились Сполучені Штати Америки. Якийсь час місто було столицею країни. На площі Незалежності справжній каретний парк. Професія каретників дуже престижна. Адже до Філадельфії прибувають туристи з усіх усюд. Відповідно високі ціни. Отже, заробіток є.

У таборі стаємо свідками цікавої зустрічі. Ветеран війни режисер і сценарист Московської обласної філармонії Микола Григорович Бурлак обнімається з рідною сестрою Анною, що проживає у Бостоні і приїхала сюди, до Філадельфії, щоб побачитися з братом. Вона — член Компартії США, народилась, як і брат, тут, в Пенсільванії. Про Бурлаків уже написано чимало, навіть документальний фільм у нас на Україні створено. І все ж — ніби жива легенда перед очима.

26 червня. Пітсбург. «Найзатишніше місто США» — так безапеляційно назвала його мер Софія Масло. Місто з висотними і одноповерховими будинками, омивається двома річками — Аліган і Мононгана, які в нижній точці міста зливаються в ріку

Огайо. На втіху дітям тут плаває казковий пароплав «Кенді» («Льодянець»).

Пітсбург — поріднене місто Донецька. По дорозі сюди оглядали поля з кукурудзою, пшеницею. Збирають хліб, косять траву. Водночас соломі й сіно пакують. Поле відразу чисте. Фруктових дерев поблизу не саджають. Випари від автомобілів отруйні для плодів.

Приватний вертолітний аеродром. Обганяємо машину, на причепі в якої літак. Теж приватний.

Дороги чудові. Компанії, що їх обслуговують, зобов'язані відшкодувати власникам автомобілів збитки, якщо їх завдано через погану якість дороги.

Перетинаємо кордон штату Індіана. Зупиняємось в одному з великих міст цього штату Індіанополісі. Табір розбиваємо на березі озера в парку Сансет. І відразу ж — у воду. Місце купання огорожене. Охоронник ставить мітку на руці кожного, хто заходить сюди. Вода тепла і порівняно чиста.

На вечерю нас запрошують до громади. Як правило, це антивоєнні організації, які забезпечують учасникам походу значну частину програми. Адже живе, безпосереднє спілкування — чи не найголовніше, суть нашого Маршу миру. А ще дискусії, які проводяться і за програмою, і зовсім непланово, як тільки поряд зберуться люди зацікавлені, небайдужі. А таких серед нас була абсолютна більшість.

Рок-Айленд, штат Іллінойс. Місто на Міссісіпі. Річка чимось нагадує наш Дніпро. І, певно, тому нас одразу вабить до себе. Спека. Але... зупиняє напис «Купатися заборонено». Дізнаємось: нещодавно тут була епідемія холери.

Приходять американці українського походження. Іван Парфенович (прізвища не назвав) родом з Гомельської області, дружина — з Черкащини, померла рік тому. Михайло Іванович Литвинов — з Дніпропетровська. Обидва (з їхніх розповідей) були насильно відправлені фашистами до Німеччини, а звідти потім перебрались до Америки. Сумують за рідним краєм, але назад вороття вже не бачать — вирости діти, внуки, поряд рідні могили. Цікавляться змінами, що відбуваються в нашій країні, відверто радіють їм.

29 червня. Йдемо в колоні через Міссісіпі в Девенпорт. З штату Іллінойс — до штату Айова. Мітинг біля мосту. За прапорами — оркестр «рицарів». Барабанщики — з чорними

пов'язками на руках (нещодавно вбито одного з оркестрантів і всі носять жалобу по ньому).

Місцеві організації підготували чимало цікавих екскурсій. Ми з телекамерою вирішили оглянути поліцейську дільницю. І не пошкодували. Бо ознайомились з найсучаснішою комп'ютерною технікою, яку використовують тут у боротьбі зі злочинністю, засобами оперативного зв'язку поліцейського з центральним пультом дільниці, з виучкою натренованих на пошуки наркотиків собак. І врешті-решт дістали ще одну можливість засумніватися у правильності наших стереотипів образу поліцейського в США. Вишукана ввічливість, коректність, доброзичливість і готовність відповісти на будь-яке запитання.

Вечері нас запросила одна родина. Господар Дойдж — службовець, його дружина Керен — фармацевт. У них четверо дітей. Живуть у двоповерховому будинку, придбали його навиплат за 100 тисяч доларів. На розмову з радянськими людьми зійшлися сусіди. І звичайно ж, головна тема — демократизація, гласність у нашій країні. Ми ж цікавимось першими публікаціями про перебіг партійної конференції в Москві. Обмінюємось сувенірами, адресами.

30 червня. Повертаємось до табору. На нас чекає сержант поліції Стів Лінн, з яким ми вчора познайомились і попросили його організувати екскурсію на телестудію, де свого часу працював Рональд Рейган. Стів запропонував нам відвідати ще й місцевий госпіталь, де, до речі, працює його дружина.

На телебачення потрапили просто, без проблем. Можливо, тому, що йшли у супроводі сержанта поліції. Записали на відеоплівку розповідь диктора студії про те, які програми готують тут, чим особливим запам'яталась старожилам робота нинішнього президента, і чи не має він наміру по закінченні свого терміну перебування в Білому домі знову повернутись сюди.

Марш миру рушає в Уілтон.

1 липня. Дорога через селище Москва. Вчора відбулась цікава розмова з його жителями, які прийшли в табір. Мати з двома малюками, жвавими, енергійними і допитливими. Так, вони знають, що завтра ми будемо в їхньому окрузі, тож і вирішили заздалегідь познайомитися з кимось. Ми розпитували про їхню Москву, вони цікавились столицею нашої країни.

Ми зустрілися в Москві (штат Айова) з родиною Мароф — Керен і Ренді та їхніми синами Ніком та Бріттом. Ренді Мароф, молодий фермер і тренер з вільної боротьби, висловив своє став-

лення до проблеми наших відносин так: «Якщо вже нам і змагатись між собою, то хай це буде на спортивному килимі». І запросив відвідати наступного дня його господарство: «Побачите, як живе американський фермер».

Стаємо табором в Уест-Ліберті. Родина викладача фізкультури місцевого коледжу запрошує нас у гості. І господаря, і його дружину — медика-логопеда цікавить проблема працевлаштування. Гостра дискусія про безробітних і про тих, хто не хоче працювати. Виявляється, такі є й в Америці. «Чому суспільство не осуджує тих, хто не бажає трудитись, а живе, по суті, за ваш рахунок?» І чуємо у відповідь: «Діти не повинні страждати через своїх батьків, а їм суддя — Господь Бог»

2 липня. О 16.30, як і домовлялись, на нас чекає Ренді Мароф. Їдемо на ферму. Нік та Брітт разом з матір'ю зустрічають нас. Знайомимось з господарством. За рік родина вирощує 1200 свиней, ще й доглядає 1000 голів великої рогатої худоби. Керен, напрочуд симпатична молода жінка, — медик, як каже сама — на фермі з неї поміч невелика, більше вдома, в родині. Ренді допомагають батьки. Сини (8 і 10 років) не цураються роботи — і на свинарнику, і біля техніки, і матері по господарству. І діти, і дорослі люблять телевізійний екран, особливо спортивні репортажі. Є відеомагнітофон, своя телескопічна парабола у дворі виставлена просто на землі. Приймає десятки програм. «Бере і Англію, а от радянських передач щось не бачимо».

Кілометрів за шість від центральної садиби в невеликому лісі вигулюється під охороною електропастуха (і не більше!) десь до 400 свиней. Поряд — ангар із зерном торішнього врожаю. «Уряд мені платить компенсацію, — пояснює Ренді, — за те, щоб я не продавав хліб, аж поки піднімуться ціни на світовому ринку. Розумію, що це аморально — тримати пшеницю, в той час як десь голодують люди, але що я можу зробити. Мені диктує уряд».

— Якщо не таємниця, який чистий прибуток дає ферма?

— 30 тисяч доларів на рік.

— Чи хотіли б ви налагодити контакти з одним із господарств України, ділитись досвідом?

— Із задоволенням, було б просто чудово.

Пізно вночі повертаємось до табору.

Ніяк не можемо розпрощатися з фермером. Найкращі побажання. До зустрічі.

4 липня. День незалежності США. Ясний прозорий ранок. На траві перед будинком — роса. Вітаємо господарів зі святом. Після сніданку їдемо в передмістя Айови — Коралвілл. Звідси починається демонстрація жителів округу. Видовище вражає!

Повернувшись зі свята, разом з Віктором Співаковим окупуємо кухню наших господарів, готуємо український борщ. За нашим списком необхідні компоненти доставляються з супермаркета на замовлення по телефону. Викладаємо на стіл резерви власного національного продукту. Звісно, сало. І пляшку української горілки. Все пішло на «ура». По обіді наші нові знайомі влаштовують поїздку до амешів. Це релігійна община, яка живе, відмовившись від будь-яких досягнень цивілізації. Досить таки аскетичні умови існування. Нас попередили, що амеші не люблять фотографуватися, тим більше позувати перед відеокамерою.

5 липня. Їдемо в Гріннелл. По дорозі заїжджаємо на телестудію. Знімаємо на плівку вихід у прямому ефірі інформаційної програми. Жваво працюють режисери, оператори, коментатори. Студія оформлена зі смаком.

В концертній програмі в Гріннеллі беруть участь представники індійського племені вау-гау. Живуть вони за 30 миль від Гріннелла, було б цікаво побувати у них в гостях. Однак керівництво штабу заперечує: можливі ускладнення з візами.

6 липня. Майже весь транспорт походу відбуває в Каліфорнію. Ми туди вилетимо 9 липня. Залишаємось без машини. Пішки до Колфакса — майже 15 кілометрів. Пекельна спека. Обідаємо в церкві баптистів. Оригінально звучить молитва, яку настоятель церкви виголошує перед обідом: «Спасибі, Боже, що ти подарував нам цю зустріч».

Надвечір зупиняємось на фермі Фітцджеральда. Тут два роки тому гостювали учасники першого американського Маршу миру. Фермер знайомий з М. С. Горбачовим, зустрічався свого часу з М. С. Хрущовим.

7 липня. Залишаємо ферму Фітцджеральда.

На околиці Де-Мойна автобуси зупиняються. До місця ленчу йдемо пішки. Задушливо. Після обіду прошкуємо через місто до Капітолію столиці штату Айова. З місцевим телебаченням випереджаємо колону, розшукуємо наш автобус, в якому залишили камеру. Маємо в запасі близько години часу. Ближче знайомимось з водієм автобуса Біллом Роббі. Ветеран Другої світової війни. За кухлем пива в кав'ярні розповідає про се-

бе. Дружина померла. Має двох дорослих синів. Білл одержує пенсію за дружину, військову пенсію і зарплату водія близько 30 тисяч доларів на рік. Збирається у відпустку на Гавайські острови. Планує наступного року відвідати Радянський Союз. Міцно скроений, доброзичливий чоловік. Довелось воювати в Кореї, від участі у війні у В'єтнамі навідруб відмовився. Мав неприємності по службі.

Де-Мойн — столиця штату Айова. 200 тисяч жителів. Багато обелісків з написом: «Місто, де вирощують все». Пам'ятники корові й теляті.

9 липня. Лос-Анджелес. Поряд — океан. Відчувається його прохолода. Знайомимось з містом. Більшість особистих речей летить іншим рейсом. Але намет є, тож одразу ставимо його. Наша водій Моніка прибула сюди ще вранці. Тепер ми з транспортом. Вже добре.

Нас з Віталієм Пеньковським, викладачем Київського держуніверситету, запросила в гості Тетяна Гейл з Сан-Педро. Це — кілометрів за 40 від нашого табору. Родом вона з Москви, працювала в «Інтуристі», вийшла заміж за американця і тепер ось тут, в США. Громадянство не змінила. Одружилась вдруге. Має дочку від першого шлюбу, Джесіку, — десяти років. Чоловік, Отто, німець за походженням, службовець. Отто і Джесіка заважають нас запитаннями.

10 липня. Прокидаємось пізно, о 9.30, оскільки лягли о 2-й ночі. Йдемо в басейн.

Ресторан «Адмірал Рісті», де господарі замовили ленч, вікнами виходить на Тихий океан. Наш столик — біля самого вікна. Про те, що в ресторані люди з Радянського Союзу, дізнаються одразу. На нас з Віталієм — майки з емблемою Маршу миру. Пожвавлення за столиками. Наш офіціант — молодий симпатичний чоловік цікавиться багатьма питаннями.

Над океаном кружляє вертоліт з гігантською рекламою якогось напою...

Ввечері всі ми їдемо до знаменитого Діснейленду, дитячого царства казок. Квиток коштує 21 долар 60 центів. Люди плавом пливуть на територію Діснейленду. Безліч цікавих атракціонів. Казкове підземне царство. Політ на Марс. Спуск під воду. Карколомна їзда в печерах. Монорейкова залізниця. Парад казкових персонажів. Блискучі намиста. Святковий грандіозний феєрверк...

11 липня. Табір згортається. Курс на Санта-Барбару, поріднене місто Ялти. Вирішили зробити невеликий гак, заїхати до знаменитого Голлівуда. Знімаємо зафіксовані на камені сліди видатних людей — і зірок Голлівуду, і особистостей із світовими іменами, які бували тут різних років.

В Санта-Барбарі — урочиста зустріч на березі океану. Від води тягне прохолодою, але охочих скупатись не бракує. Олександр Мурашов, голова виконкому Гурзуфської селищної Ради, запрошує телевізійну групу до Карпінтерії, де зупиняється після Санта-Барбари на ночівлю наш похід. Карпінтерія — місто, з яким хоче поріднитись Гурзуф. Потрапляємо просто на засідання муніципалітету. Слово надається Мурашову. Приємно спостерігати, як уважно і доброзичливо слухають нашого мера представники місцевої влади. По-доброму заздriamo його знанню англійської мови.

На заході сонця знімаємо незабутні кадри: на березі Тихого океану Олександр Мурашов і Шила Лодж — мери Гурзуфа і Санта-Барбари...

Швидко сутеніє. Поночі, з допомогою ліхтарика встановлюємо намет. Засинаємо під шум вітру і прибою.

12 липня. Дуже цікава дорога на Монтерей. Океан виблискує на сонці ліворуч від нас, а асфальт підноситься високо в гори, іноді хмари залишаються внизу, під нами. Кілька разів зупиняємось, щоб зафіксувати цю красу на плівці. Через 250 миль — Монтерей.

13 липня. По маршруту — Санта-Круз. Перед від'їздом снідаємо в ресторані на набережній. Маємо трохи часу оглянути Монтерей. Спостерігаємо за тюнями в океані. Підпливають майже до берега. Вулиця Джона Стейнбека. Погруддя письменника. Виповнюється 50 років з дня виходу в світ його «Грон гніву», одного з найвизначніших творів американської літератури ХХ століття.

Дуже красиве видовище — три прапори — СРСР, США і ООН на тлі Тихого океану. Колона учасників Маршу миру проходить набережною Санта-Круза. До нас долучаються місцеві жителі. Багато молоді, дітей. В місті працює коледж, куди на літо з'їжджаються студенти з різних регіонів США — вивчати російську мову. В колоні у них беремо уроки англійської мови, допомагаємо з російської.

Табір за традицією розташовується біля міського стадіону. Вночі в намет до черкащан хтось із молодчиків, тих, кому не до

**В гості до учасників походу
прийшли індіанці**

душі «народна дипломатія», вкинув газовий балончик.

14 липня. Курс — на Сан-Франціско. Останній пункт Маршу миру на території США. На мосту «Золоті ворота» зустрічаємо колону. Тут же беремо інтерв'ю в Білла Мендела — журналіста, еколога. Він понад десять разів бував у Радянському Союзі, написав чимало досліджень про нашу країну. Багато робить у своєму рідному місті Берклі, що поблизу Сан-Франціско, для поліпшення радянсько-американських відносин.

О 16-й годині мітинг біля мерії. До мікрофона проривається представник індіанського племені. І починає розповідати про гірку долю свого народу. Публіка співчуває і вимагає від нашого перекладача не робити купюр.

Тут же виступає російський хор. Хористи ж і починали мітинг піснею «Пойду ль, вийду ль я».

Останній наш табір — за кілька миль від мосту «Золоті ворота». Навколо — гори. Десь там, за ними, — океан. Вітер, прохолодно. До табору приходять так звані «революціонери-троцькісти» зі своїми газетами. Крім всього іншого, намагаються перекопати нас в тому, що в Афганістані ми зобов'язані були перемогти, розгромивши всіх. А те, що триває вихід радянського контингенту з цієї країни, їх явно розчаровує.

Пізно вночі до нас прийшли представники індіанського племені. Декого з них ми бачили вдень біля мерії в Сан-Франціско. Хочуть привітати нас за своїми стародавніми звичаями. Танцюємо разом з ними в нічному колі навколо ліхтарів. Індіанці вручають нам сувеніри. Я тримаю в руці оберіг — декоративний кисет з тютюном..

Забуваємо про холод, про глуху ніч. Довго прощаємось з новими друзями.

15 липня. Знову переїжджаємо через міст «Золоті ворота». Плата за переїзд — 2 долари. А машини рухаються безкінечним потоком. У будні — ціна нижча. Цей міст — державний, а є мости приватні, що належать окремим компаніям.

Єврейська громада в Берклі запросила групу учасників походу на колективну вечерю. Кілька цікавих знайомств. Беремо участь у мітингу. Виступаю з невеликою промовою. «Леді і джентельмени! Післязавтра ми залишаємо США. Скажу відверто, що перший місяць нам буде дуже складно. Не зможемо працювати. Чому? Тому що доведеться зачинитись у кабінеті і писати листи в США своїм новим знайомим...

До побачення! До зустрічі в Україні!»

Повертаємося в табір пізно вночі. Ідемо через Сан-Франціско. Це місто — своєрідні «ворота» в Тихоокеанський регіон, що бурхливо розвивається. Великий промисловий, фінансовий, торговельний і культурний центр США. «Місто біля затоки» («Сіті бай зе бей»).

16 липня. В таборі записуємо останні інтерв'ю. Сонце швидко спускається за гори. Остання вечеря. Наша група летить перша, решта — через день. Прощаємось з тими, хто залишається. У нічному небі довго звучать мелодійні українські пісні. Все-таки українська делегація, як і сподівались, виявилась найспівучіша.

17 липня. 8.45 — за місцевим часом. У Москві — 19.45. Вилітаємо. Курс — на Нью-Йорк. А там — пересадка на радянський літак. Переводимо годинники на московський час. Знову — зупинка в Гандері, Шенноні. Читаємо свіжі радянські газети. Тривожні події в Єревані, Степанакерті.

До Москви плануємо прибути о 22.40. Уже скоро...

21 година 20 хвилин. Перелітаємо повітряний кордон СРСР. Ми — в д о м а...

Наше спільне гасло: захистимо рідні оселі від бомб!

США—Київ. 1988—2007 рр.

Віктор Чамара,
*Генеральний директор Українського
національного інформаційного агентства*

УКРІНФОРМ: У СВІТ З НОВИНАМИ ПРО УКРАЇНУ

Українська державна політика — серйозна дама з честолюбним характером. У навколишньому світовому середовищі вона ніколи внутрішньо не погоджується з вільним трактуванням своїх вчинків ні зарубіжними суб'єктами інформаційної діяльності, ні, тим більше, своїми, вітчизняними. Але у переповненому протиріччями суспільстві, де зареєстровано менше трьох відсотків державних ЗМІ від загальної кількості їх, навряд чи доводиться говорити про серйозний захист її честолюбства на власній території. Тут хоча б назовні сусідів ближче побачити, себе показати.

Українське національне інформаційне агентство — «Укрінформ», яке перебуває у складі отих самих трьох відсотків, — єдине державне інформаційне агентство, що і на законодавчих підставах, і фактично виконує функцію інформаційної підтримки управління державою, здійснення її внутрішньої та зовнішньої політики, широкого висвітлення суспільного життя в Україні і за кордоном. Це виключний інструмент пошуку, опрацювання та поширення інформації як на внутрішній, так і на зовнішній інформаційний ринок.

Щодня десятки тисяч користувачів продукції агентства одержують від 200 до 300 його власних матеріалів, значна частина з яких за відповідними напрямками направляється для різних категорій прихильників нашого новинного потоку (у тому числі — і зарубіжних). У реальному часі подій — це багатотемний і різножанровий контент, представлений чотирма мовами: україн-

ською, російською, англійською та німецькою, а також у середньому 20–35 фототемами (від 180 до 250 фотознімків на добу).

Тож політика агентства у сфері міжнародної діяльності передбачає насамперед подальший розвиток виконання його статутних вимог у частині зміцнення іміджу України за кордоном, поширення реальної інформації про ситуацію в державі, діяльність її гілок влади, новин політичного, економічного, суспільного, культурного життя серед громадян зарубіжжя та української діаспори.

Аналізуючи здобутки агентства у сфері його міжнародної діяльності за минулий рік, сьогодні є всі підстави говорити про існування двох головних векторів актуалізації їх тематичного наповнення.

Безперечно, визначальним тут є фактор поширення достовірної, виваженої думки про Україну за кордоном. Насамперед, мається на увазі поліпшення географічного і якісного рівня співробітництва із зарубіжними партнерами шляхом укладання нових угод зі світовими агентствами про обмін інформацією. Адже саме цей принцип дає змогу задовольнити інформаційний попит зарубіжного читача, слухача, глядача щодо політичних, економічних, гуманітарних реалій держави Україна.

Про широку географію надходження матеріалів Укрінформу за кордон свідчить той факт, що в його активі — послідовне партнерство з такими відомими в інформаційному світі агентствами, як Сінхуа (Китай), «ИТАР-ТАСС» (Росія), АзерТадж (Азербайджан), АА (Туреччина), БТА (Болгарія), БелТА (Білорусь), Бі-Бі-Сі, Фотошот (Англія), Ельта (Литва), КазТАГ (Казахстан), Кейстоун (Швейцарія), ЛУСА (Португалія), Молдпрес (Молдова) МОНЦАМЕ (Монголія), Ренхап (Південна Корея), Ромпрес (Румунія), ТАНЮГ (Сербія), ТАСР (Словаччина), МТІ (Угорщина) та інші. Загалом щодоби адаптовану літературну і фотоілюстративну інформацію Укрінформу одержують 48 зарубіжних агентств.

Окремо у цьому контексті слід зупинитися на співпраці з польськими журналістами.

Республіка Польща, як відомо, є партнером України з підготовки та проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу. Тому з метою сприяння з боку РП оприлюднення інформації у ЗМІ як своєї країни, так і серед держав-членів ЄС про стан з реалізації у нашій державі інвестиційних проєк-

тів з будівництва й реконструкції об'єктів транспортної сфери та туристичної інфраструктури, спортивних будівель і споруд, а також виконання рекомендацій УЄФА підписано Протокол про наміри між Укрінформом та Польським агентством преси (РАР). Документ регламентує умови широкого обміну літературними, фотоматеріалами, використання спільних відео- та інтернет-конференцій з означеної тематики. Ним окреслюються форми діяльності, які враховують системний обмін матеріалами як на безоплатній, так і на комерційній основі.

Своєю чергою, повідомлення польських засобів масової інформації про стан підготовки до проведення чемпіонату популяризується у щотижневому віснику Укрінформу «Інформаційний центр Україна-2012» (такий центр при агентстві створено постановою Кабінету Міністрів України). Вісник виходить раз на тиждень з 26 серпня минулого року та розсилається широкому колу споживачів — від центральних та регіональних органів влади, дорадчих органів, фондів та організацій і установ, посольств до ЗМІ різних рівнів.

За межами держави матеріали, розміщені на спеціальному сайті центру, направляються за 671 адресою, зокрема й для провідних ЗМІ 47 європейських країн.

Підвищенню міжнародного авторитету України сприяє і той факт, що Укрінформ є членом Всесвітньої ради інформаційних агентств, єдиним представником від своєї держави у Європейському альянсі інформаційних агентств, до складу якого входить 31 країна Європи, ще нещодавно головував у створеній за його ініціативою Асоціації національних інформаційних агентств країн Причорномор'я (ПАНІА), куди увійшли національні інформаційні агентства 15 країн. У рамках названих корпоративних об'єднань проходить постійний обмін інформацією, проводяться тематичні організаційні заходи, які дозволяють підтримувати імідж нашої держави за принципами взаємної зацікавленості і колежанства.

Так, скажімо, основними напрямками діяльності ПАНІА є сприяння реалізації засад дружби і добросусідства, зміцнення взаємоповаги і довіри між агентствами, вільний і рівноправний обмін новинами. На виконання рішень асоціації в Укрінформі створено універсальний аудіовідеоінформаційний інтернет-ресурс українською, російською та англійською мовами для здійснення вільного обміну матеріалами — «Новини

ПАНІА», який має рубрикацію: поточні новини, фотоматеріали, розділи «Біжучий рядок», «Актуальна тема».

Серед популярних минулорічних тем, піднятих на потужностях ресурсу, я виділив би дві, які набули особливого резонансу: це тема співпраці України з країнами Причорномор'я у рамках ОЧЕС, а також висвітлення шляхів розв'язання Придністровського конфлікту.

Перша з них запам'яталася тим, що для реалізації її творчих заходів довелося, з одного боку, залучати усі наші кадрові потужності: кореспондентів загальнонаціональної та закордонної мережі агентства. Завданням номер один тут було забезпечення сайту оперативними поточними повідомленнями щодо основних подій під час головування України в ОЧЕС (листопад 2007 року — квітень 2008 року). З іншого — це підготовка аналітичних коментарів за участю міністерств та відомств, підприємств та організацій України з питань розвитку співпраці країн Причорномор'я щодо взаємодії у програмах галузевого спрямування.

Проводилася і наразі триває послідовна робота з розширення присутності української тематики в інформаційному полі Придністровського регіону Республіки Молдова. За погодженням зі службами МЗС України періодично оновлюються контакти із засобами масової інформації та осередками української діаспори краю.

Зокрема, з метою налагодження регулярного використання матеріалів з української тематики при підготовці регіональних друкованих видань Придністров'я Укрінформом на безоплатній основі направлялися і направляються нині (українською та російською мовами) такі інформаційні продукти агентства, як стрічка «Новини України» — на адресу суспільно-політичної газети «Гомін» (м. Тирасполь); стрічка «Новини України» та вісники «Новини України» і «Панорама плюс» — на адресу міської газети «Рідне слово» (м. Бельці). Згідно з угодою від 15 листопада 2005 року здійснюється інформаційна підтримка придністровської радіокомпанії «Радіо ПМР», якому у порядку шефської допомоги надається регулярна інформаційна добірка телерадіощоденника Укрінформу «Пульс дня», а також головна стрічка агентства «Укрінформ: новини» та щоденний «Анонс подій дня».

Беручи до уваги актуальність питання державної підтримки української діаспори за кордоном, з метою утвердження авторитету України у Придністров'ї, розвитку в регіоні української мови, культури, науки та освіти Укрінформ забезпечує для громадських українських осередків «Укрпросвіта», «Червона калина», «Вітчизна», «Стожари» та ін. (усього — 11 товариств) у мережі інтернет вільний доступ до агентських сайтів.

Двома ресурсами агентства — стрічкою «Укрінформ: новини» та матеріалами з тематики «Освіта, наука» забезпечується Українська гімназія ім. І. Котляревського (м. Бендери).

Саме інформаційну роботу агентства у регіоні було визнано на рівні наукових досліджень як у нашій державі, так і за її межами: у питанні придністровського врегулювання Укрінформ виявився беззаперечним лідером за кількістю й тематичним наповненням матеріалів про події в Придністровському регіоні РМ серед усіх ЗМІ України. Незалежне наукове дослідження «Придністровська проблема: погляд з України», проведене експертами з України та Молдови, виявило, що упродовж 2008 року Українське національне інформагентство підготувало 95 матеріалів, які охопили політичну, соціально-економічну, спортивну тематику, а також проблеми української громади та порушень прав людини в Придністров'ї. За даними дослідження, Укрінформ висвітлював усі значимі події, що відбувалися в регіоні, ситуація в якому хвилює не лише учасників процесу врегулювання конфлікту, а й світову спільноту. Далі за кількістю публікацій на придністровську тематику, за підрахунками експертів проекту, йдуть наші колеги — «5 канал» — 60 повідомлень, «Інтер» — 48, УНІАН і РБК-Україна — по 39, інтернет-видання ForUm — 37, «Кореспондент» — 35 тощо. (Усього аналізувалася робота 20-ти українських ЗМІ за категоріями: телебачення, інформагентства, інтернет-видання, газети.)

На підбитті підсумків роботи Укрінформу у Болгарії, що прийняла від нашого агентства естафету головування в асоціації, відзначалося, що за звітний період (з 31 травня 2006 по 2 вересня 2008 року) на сайті «Новини ПАНІА» було розміщено 5 тисяч 621 інформацію, 150 коментованих матеріалів, 640 фото (з них 217 — фотоновин), 52,7% яких були про Україну.

Інші активні члени асоціації мали наступні показники:

Росія — 441 (7,8%);

Молдова — 433 (7,7%);
Азербайджан — 430 (7,6%);
Вірменія — 318 (5,7%);
Туреччина — 221 (3,9%);
Болгарія — 204 (3,6%);
Албанія — 188 (3,3%);
Сербія — 181 (3,2%);
Греція — 161 (2,9%);
Румунія — 77 (1,4%).

Наводячи сьогодні красномовні, на мою думку, цифри і факти інформаційної присутності агентства у світовому інформаційному просторі, ми з вдячністю згадуємо і нашу плідну й послідовну роботу з підрозділами МЗС України. З боку вітчизняного закордонного дипломатичного відомства ми завжди одержуємо необхідну організаційну підтримку у здійсненні усіх наших міжнародних проектів. Але і самі відповідаємо взаємністю.

Укрінформ, як національний засіб інформації, забезпечує інформаційну підтримку діяльності 110 посольств і консульств України за межами нашої держави. Так, на головному сайті агентства наприкінці минулого року було остаточно сформовано перелік тематичних напрямів та веб-ресурсів, матеріалами яких можуть користуватися українські диппредставництва за кордоном у режимі відкритого доступу. Це, зокрема, такі напрями, як «Дайджест новини», «Заяви і звернення», «Інтерв'ю», «Незгасима свічка», «Хрещення Русі—1020», «Час, події, люди», «Україна—НАТО», «Вибрані теми», веб-ресурси «Прес-центр», «Євро—2012 Україна», «Ділова Україна», «Україна—євроінтеграція», «Країни світу» тощо. Останній, окрім насичення інформацією щодо політичного, економічного, культурного життя світових держав, передбачає й активізацію розгляду консульських питань для тих, хто збирається у закордонні поїздки. Тому одна з рубрик ресурсу так і називається: «Консульський прийом».

Разом з прес-службою Міністерства, з якою останнім часом у агентства склалися особливо тісні партнерські стосунки, опрацьовано питання щодо розміщення банера Укрінформу, через який забезпечується вільний доступ до перерахованих ресурсів, на сайтах усіх посольств України в інших державах.

На сьогодні користувачами інформації агентства є й інші зарубіжні інституції і ще не названі імениті ЗМІ. Укрінформ

передає новини різними мовами штаб-квартирам ООН, ЄС, НАТО, ПАРЄ, ОБСЄ, СНД, семи зарубіжним посольствам, акредитованим в Україні, шести іноземним ЗМІ.

На зарубіжних споживачів, зокрема Росії, США, Бельгії, Болгарії, Канади, Польщі, ФРН, розраховані стрічки: «Новини України», «News from Ukraine». Інформаційну стрічку Укрінформу отримують на умовах передплати радіоорганізації «Свобода», «Німецька хвиля», інформаційна служба Світового банку та інші.

Другий напрямок міжнародної діяльності агентства — створення та розвиток кореспондентської мережі Укрінформу. Його важливою складовою є активізація оперативної роботи зі збору, обробки та передачі достовірних журналістських матеріалів про події в інших країнах світу, які проходять за участю офіційних представників України або мають вагомое значення для забезпечення її національних інтересів. Адже і для державної влади, і для всього українського суспільства отримання об'єктивної, достовірної та повної інформації про те, що відбувається за кордоном, із першоджерел, а не в інтерпретації зарубіжних засобів масової інформації, має неабияке значення.

Розширення закордонної кормережі агентства здійснюється відповідно до урядових рішень і проводиться, насамперед, у країнах — сусідах України, країнах розташування штаб-квартир впливових міжнародних організацій, у регіонах геополітичних інтересів держави.

Сьогодні значний творчий потенціал Укрінформу становлять корпункти у Москві, Брюсселі, Вашингтоні, Варшаві, Пекіні, Берліні, Будапешті, Софії. На його власному утриманні працюють власкори також у Об'єднаних Арабських Еміратах, Швеції, Узбекистані, позаштатні автори — в Італії і Туркменістані.

Упродовж 2008 року з числа повідомлень, підготовлених закордонними кореспондентами Укрінформу, на стрічках агентства вийшло 7996 матеріалів. Журналістами київського офісу підготовлено ще 1656 повідомлень.

Назву лише кілька показників надходження інформації від наших власкорів з держав, які мають для України стратегічне значення: Бельгія — 585, США — 669, Польща — 618, Росія — 676, Китай — 1334.

Основна увага в діяльності закордонних кореспондентів Укрінформу приділяється, насамперед, висвітленню візитів ви-

щих державних посадовців України до країн акредитації, аспектів двосторонніх відносин цих держав з Україною, найбільш актуальних міжнародних подій, а також зарубіжного досвіду, що міг би бути цікавим для нашої держави. Зазначу при цьому, що власкори, які працюють у названих країнах світу, мають високу професійну і мовну підготовку й готують матеріали на основі глибокого знання й об'єктивного аналізу місцевих проблем, а також постійного творчого осмислення найважливіших соціально-політичних і економічних процесів, ексклюзиву одержання інформації. Підготовлені ними кореспонденції, інтерв'ю, коментарі оприлюднюються у таких відомих ЗМІ, як газети «Голос України», «Демократична Україна», «Дзеркало тижня», «Кієвський телеграф», «24», «Главред», «Міжнародний кур'єр», у програмах Національної радіокомпанії України, української радіослужби Бі-Бі-Сі тощо.

Використання матеріалів агентства такими авторитетними засобами масової інформації, частину з яких я перерахував вище, говорить, насамперед, про їх важливість для вітчизняного суспільства. З іншого боку, саме завдяки спільним зусиллям Укрінформу і його колег по вітчизняному медіапростору читач, слухач або користувача інтернету має змогу з перших вуст почути з того чи іншого інформаційного приводу думку, скажімо, Генсека НАТО Яап де Хооп Схеффер чи віце-президента Європарламенту Марека Сівця, віце-прем'єра Сербії Божидара Джелича чи помічника Держсекретаря США з питань Європи та Євразії Данієла Фріда та багатьох інших, чії імена на укрінформівських ресурсах засвідчили свою повагу до українського політикуму. Перспективи євроатлантичної та європейської інтеграції України, ініціативи Східного партнерства, безпека Чорноморського регіону, наслідки для України проголошення незалежності Косова та Грузино-Абхазького конфлікту, «газовий» конфлікт і європейський вибір нашої держави, — усі ці теми були в центрі коментованих матеріалів, які засвідчили постійну увагу агентства до аналітичної складової висвітлення міжнародних подій.

Як видно з наведеного аналізу складових міжнародної діяльності Укрінформу, він помітно вирізняється з-поміж своїх колег по статусу щодо забезпечення функції інформаційної підтримки державної зовнішньої політики, широкого висвітлення суспільного життя в Україні і за кордоном. Але було б, мабуть,

недостатнім лише зупинитися на його нинішніх досягненнях. Адже не бачити перспективи, навіть у цей складний фінансово-економічний час, означало б втратити майбутнє. Йдеться про майбутнє єдиного в державі інформаційного агентства, яке не лише працює на державу, а й проводить з нею спільну діяльність, що, безперечно, потребує також певних спільних загальнодержавних заходів.

Так, з метою розширення можливостей позиціонування України у світовому просторі, представлення зарубіжній аудиторії достовірної інформації про головні напрями її державної політики, соціально-економічні, культурні та духовні національні здобутки необхідно домогтися нарощування потужностей та ресурсів Укрінформу у мережі інтернет.

Сьогодні Укрінформ створив і підтримує низку інтернет-ресурсів, спрямованих на зарубіжну аудиторію. Це, зокрема, «Ділова Україна», «Україна–Євроінтеграція», «Новини ПАНІА» та інші. Виникає гостра потреба щодо забезпечення в інтересах держави їх якомога ширшої іномовності для вільного доступу до них масової різномовної зарубіжної аудиторії.

Те ж стосується стрічки новин Укрінформу щоденним обсягом понад 60 повідомлень про події в Україні, яка поширюється для закордонних користувачів (близько 50 інформаційних агентств, а також серед теле- і радіокомпаній, друкованих видань, користувачів мережі інтернет англійською, російською і менше — німецькою мовами) і нагально потребує як збільшення обсягу, так і розширення іномовності шляхом запровадження, зокрема, французької, іспанської, арабської мов. Ця позиція актуальна також у контексті розвитку служби інтернет-мовлення Укрінформу.

Іншою, не менш важливою складовою перспективного розвитку цього напрямку є розширення кореспондентської мережі агентства за кордоном з огляду на необхідність підвищення рівня оперативності реагування з боку держави на політичні та інші виклики офіційних кіл зарубіжних країн.

Створення та розвиток кореспондентської мережі Українського національного інформаційного агентства «Укрінформ» передбачено Постановами Кабінету Міністрів України від 1 вересня 2000 року № 1377 та від 7 березня 2001 року № 219. Згідно з графіком, затвердженим урядовими рішеннями, та на основі ґрунтовного аналізу зовнішньополітичних пріоритетів України

Укрінформ вважає доцільним відкрити у 2009 та наступних роках (залежно від фінансових можливостей) представництва агентства на Близькому Сході, у Франції, Великій Британії, Молдові, Румунії, Словаччині, Канаді, Австрії, Білорусі, Аргентині та Швейцарії.

Стратегічним пріоритетом у спільній діяльності держави і агентства має стати і забезпечення наступальності та колегіальної корпоративності заходів щодо захисту національних інтересів України через міжнародне співробітництво Укрінформу зі світовими інформаційними агентствами. Вихідним у визначенні цієї пропозиції є той факт, що деякими державами СНД, східної та південної Європи, зокрема, Австрією, Болгарією, Росією, Казахстаном, Грецією, Македонією, Польщею, Туреччиною значно активізується інформаційна політика на міжнародних теренах. Через свої інформаційні структури, насамперед національні агентства новин, вони виступають з ініціативами щодо проведення міжнародних регіональних і міжрегіональних (а то і світових) форумів, створення різних асоціацій, центрів тощо. Інформаційний резонанс від цих подій великий, позитивний, бо грає на авторитет держави-організатора. Крім того, до цих заходів, як правило, долучаються різні зацікавлені міністерства і відомства (скажімо, туризму), що сприяє популяризації можливостей країни у цій галузі. Як правило, під час таких форумів (якщо тому не суперечать офіційні міжнародні двосторонні або багатосторонні угоди), виникають нові партнерські конфігурації на світовому інформаційному ринку, що, без сумніву, сприяє зміцненню позитивного іміджу таких держав.

Наостанок хочу підкреслити: досягнуті успіхи можуть бути перекреслені, якщо не буде реалізовуватись політика державного протекціонізму в інформаційній сфері. І позитивні тенденції тут слід зробити сталими і незворотними.

Віталій Карпенко,
головний редактор газети «Вечірній Київ»
1985–2000 рр., заслужений журналіст України

«ВЕЧІРНІЙ КИЇВ» І ЗАРУБІЖЖЯ

З часів горбачовської перебудови столична «Вечірка» стала не тільки улюбленою газетою киян, а й мала своїх симпатиків по всій Україні: близько 20 відсотків її понадпівмільйонного накладу розходилося по областях. Газету читали в Москві і в столицях союзних республік. Редакція не відчувала браку уваги не тільки від українських колег-журналістів, а й від московських. Наші публікації помічали, на них реагували, посилалися, часто критикували. Діставалося нам і від центрального органу компартії «Правди», і від «Известий», «Аргументов и фактов», журналу «Журналист» та інших московських видань. Ми цим не дуже переймалися: розуміли, що така критика грає на популярність газети, і сміливо вступали в полеміку з нашими опонентами.

Колектив редакції намагався не тільки не відстати від досягнень науково-технічного прогресу, а йти в ногу з ним. Ми чи не найпершими в Україні перейшли на комп'ютерну верстку і чи не найпершими створили свій сайт у всесвітній мережі інтернет. І тут відчули, що органічно пов'язані з усім світом. Електронна версія «Вечірки» в інтернеті привернула увагу користувачів у багатьох країнах — США, Канаді, Австралії, Бразилії, Аргентині, Японії, в Європі і, що було несподіванкою — на Африканському континенті. Кількість відвідувань нашого сай-

ту наростала, як снігова лавина. Надзвичайно популярною стала гостьова сторінка — щодоби ми отримували десятки листів, відгуків на публікації, критичних зауважень та пропозицій.

Нашою газетою зацікавилися іноземні представництва в Україні. Журналістів «Вечірнього Києва» запрошували на різноманітні заходи: пресові конференції, зустрічі, прийняття, що їх влаштовували посольства різних країн. Почастішали візити до редакції акредитованих у нас та Москві кореспондентів закордонних засобів масової інформації, працівників посольств та консульств. Ми також не пропускали нагоди взяти інтерв'ю у повноважних представників інших держав у Києві. У першого Посла США в Україні пана Попадюка «Вечірка» побувала навіть у сім'ї.

Дружні стосунки склалися у нас із посольствами Федеративної Республіки Німеччини, Польщі, Японії, Франції та інших держав. Через них ми встановлювали зв'язки з газетами. Ще 1987 року було підписано угоду про співробітництво з японською газетою «Кіото-сімбун»: ми обмінювалися матеріалами, щорозу почергово приймали японських журналістів, а вони — наших. Добрі контакти встановилися з польською газетою «Ехо Кракове» та німецькою «Мюнхенер Меркур».

Сприяла міжнародним зв'язкам також Асоціація народної дипломатії, одним з фундаторів якої була редакція «Вечірнього Києва». Народна дипломатія була серйозною підмогою дипломатії державній, Міністерство закордонних справ підтримувало заходи, що їх планувала і проводила Асоціація, сприяло встановленню дружніх зв'язків з громадськими організаціями та засобами масової інформації закордоння. Делегації «народної дипломатії» побували в Австралії, Швейцарії, Греції, Італії, Нідерландах.

За час роботи у «Вечірньому Києві» я переконався, що нашу газету уважно читають у дипломатичних представництвах. Редактора часто запрошували в посольства, цікавилися роботою газети, розповідали про свої країни. І не тільки розповідали, а й допомагали нашим працівникам відвідати їхні країни та навч ознайомитися з тамтешнім життям.

Міжнародний престиж газети зростав. Мені особисто, як редакторові і публіцистові, довелося побувати у США, Японії, Австралії, ФРН, Казахстані, багатьох інших країнах. Репортажі про ці поїздки публікувалися у «Вечірці» і виходили окремими виданнями. Так, про двотижневу подорож Сполученими

Штатами Америки у складі пошти патріарха Київського та всієї України-Русі Філарета вийшла книга «Час каміння збирати», про відвідання Японії йшлося у книзі «Японія в глянці і без нього», про життя наших одноплеменців побачила світ книга «Українці в Казахстані».

Про те, що дипломати, акредитовані в Києві, постійно переглядали нашу газету, можна навести безліч прикладів. Ось окремі з них.

Якось мене запросив Надзвичайний і Повноважний Посол Аргентини. Відбулася цікава і корисна розмова. На моє прохання посол розповів про практику розміщення урядових матеріалів у масовій пресі. Для цього обиралися три газети, які мали найвищі тиражі. Оскільки матеріали оплачувалися державою, газети були зацікавлені в тому, щоб отримати це урядове замовлення. А отримавши його, намагалися не втратити його і тому починали виявляти підкреслену лояльність до урядових структур, оминаючи критичні кути. Читачам же більше імponує критика, вони помічають беззубість цих газет і переорієнтовуються на інші, опозиційні. Таким чином, наклади лояльних до уряду газет зменшуються, а критично налаштованих — зростають. І, таким чином, виборюють право на розміщення офіційних повідомлень та важливих для загалу урядових документів.

Посол позитивно відгукнувся про газету «Вечірній Київ», підкресливши, що постійно її переглядає. Сподобалася йому наша аналітика, зокрема мої «Колонки головного редактора». Принагідно він запитав, чи не погодився б я готувати для посольства, звісно, за плату, аналітичні огляди із суспільного життя України. Я подякував за високу оцінку наших статей, але писати спеціально для посольства відмовився, запропонувавши використовувати наші публікації без будь-яких обмежень. На цьому й погодилися.

Інший характерний приклад. Отримую на бланку Посольства Греції офіційного листа, датованого 8 жовтня 1999 року і підписаного Послом Дімітрісом Контумасом. Наведу його дослівно.

Шановний пане Карпенко!

У вчорашньому номері Вашої газети, яку ми в Посольстві отримуємо щодня, я прочитав публікацію пані Марічки Галабурди-Чигрин з Австралії «Ой, доле жіноча, проклятая...»

Проблема нелегальної міграції, торгівлі людьми, сексуальної та іншої експлуатації українських жінок у Греції дуже турбує

мене, наші Консульські установи в Україні і, звичайно, компетентні грецькі органи. У Вашій публікації йдеться про настільки жахливі речі, які, як наведено, трапляються в Греції з українськими жінками, що я хотів би, для того, щоб відреагувати, ужити відповідних заходів, мати конкретніші дані. З цією метою прошу Вас, пане Головний редакторе, надати мені ті конкретні дані, які є у Вашому розпорядженні. Також прошу, якщо це можливо, повідомити дані журналістки, автора статті, для того, щоб я міг зв'язатися з нею.

З повагою **Дімітріс Контумас,**
Посол Греції

Що й казати, така оперативність і така зацікавленість нашими публікаціями приємна. Це яскравий зразок того, що, поперше, газета порушила надзвичайно актуальну тоді, та й ще нині, проблему. А по-друге, приклад для українських чиновників, як слід працювати з пресою та враховувати громадську думку у повсякденній роботі. Я відписав панові Послові, подякував за оперативне реагування на публікацію, подав координати нашої авторки з Австралії, а також надіслав газету, в якій ми опублікували листа Посла, як приклад реагування на газетні виступи для наших державних чинників.

Зверталися до «Вечірнього Києва» також українські посольства в інших країнах. Приміром, Посол України в Казахстані надіслав листа з добрим словом про прочитану ним мою книжку «Українці в Казахстані» і попросив принагідно надіслати для посольства зо два десятки примірників цього видання. Я це прохання виконав, передавши книги з дипломатичною поштою через Міністерство закордонних справ України.

А от наш Посол у Японії образився на газету за публікацію листа нашого співгромадянина, який працював у Японії, про інертність і байдуже ставлення українських дипломатів до українців, які з різних причин опинилися в Країні Вранішнього Сонця. Ми оприлюднили точку зору Посла, переслану електронною поштою з нашим коментарем та додатковими фактами вияву черствості до нечисленної української діаспори в Японії.

На жаль, траплялися певні колізії у взаєминах «Вечірки» і деяких зарубіжних представництв в Україні. Якось ми подали фоторепліку щодо вивіски щойно відкритого в Києві Посольства Китайської Народної Республіки, яка була виконана двома мовами: китайською та... англійською, а також репліку з цього

приводу. Факти незнання мови держави, в якій акредитовані дипломати, і послуговування іншою були досить типовими. Ще й досі у деяких дипломатичних представництвах віддають перевагу російській, оскільки звикли, що за часів Радянського Союзу вона була «мовою міжнаціонального спілкування». Тому репліка була не тільки наочною, а й досить дошкульною. І треба віддати належне працівникам Посольства Китайської Народної Республіки — відреагували вони швидко й адекватно. До редакції прибув перший секретар Посольства з перекладачем і від імені Посла перепросив редакцію за допущений промах і повідомив, що критикована вівіска знята, а натомість готується нова, де напис буде зроблено державною українською мовою. Редакцію така реакція цілком задовольнила і ми попросили дипломата запевнити пана Посла у нашій повній повазі до Китайської Народної Республіки і до нього особисто.

Проте такі випадки були поодинокими, і не вони, а саме атмосфера поваги, доброзичливості та співробітництва встановилася у взаєминах нашої редакції з більшістю дипломатичних представництв інших держав в Україні. Особливо тісними, дружніми та корисними були зв'язки «Вечірнього Києва» з дипломатами Федеративної Республіки Німеччина. Витоки таких взаємин починаються з відкриття Генерального Консульства ФРН у Києві і контакту з першим Генеральним консулом Хеннеке Графом фон Бассовітцом. Наша газета була першою в Україні, яка взяла інтерв'ю у щойно призначеного в Київ фон Бассовітца. Це, певно, запам'яталося і позитивно вплинуло на подальшу нашу співпрацю.

Здавалося б, що після об'єднання Східної і Західної Німеччини консульство ФРН займе колишнє приміщення консульства НДР на Ярославовому Валу, проте розташувалося воно в непримітному будинку по вулиці Гончара (тоді ще Чкалова). Пан Бассовітц — кремезний чоловік років п'ятдесяти, вище середнього зросту, з короткою стрижкою та чорними вусиками — не був схожий на стриманого і обережного дипломата, що має добре підвишений язик, аби не говорити зайвого. Навпаки — він справляв враження добродушної людини, гречного і привітного господаря. При нагоді запрошував журналістів, влаштовував «радіомости» з німецькими ЗМІ, робив усе для того, щоб подати працівникам пера якомога більше інформації про свою країну.

Генеральний консул досить пристойно розумів російську мову, вивчав українську, але на офіційних заходах спілкувався

через перекладача. Якось він запросив мене до себе в консулат обговорити питання контактів з німецькими колегами по перу. Я захопив із собою традиційний рушничок із символікою «Вечірнього Києва» для сувеніра. Пан Бассовітц був приємно вражений і навіть, як мені здалося, це було для нього несподіванкою:

— Дуже мило з вашого боку, — почав ламаною російською, бо перекладача не було. — А я не маю ще чим віддячити... Хіба що ось цим, — дістав з шухляди стола набір дрібненьких викруток і пожартував: — Будете годинники ремонтувати...

Я подякував. Консул запросив до столу, перед початком розмови, запитав:

— Ви що вип'єте: французького коньяку чи німецького шнапсу?..

Мені здалося, що було б не зовсім ввічливо у німецькому консульстві замовити французький коньяк. І щоб зробити йому приємне, сказав:

— З вашої ласки, шнапс.

Пан Бассовітц налив мені шнапсу, а собі коньяку. І тут я пошкодував, що зробив таке необачне замовлення — шнапс був схожий і на запах, і на смак на звичайнісінький самогон не найвищого гатунку. Та нічого не вдієш: назвався грибом — лізь у кіш. Мусив підтримувати розмову, над силу посмоктуючи шнапс, робити вигляд, що він мені подобається.

Господар також робив вигляд, що не помітив, як його гість промахнувся. Розповідав про систему німецької преси та про газети, близькі «Вечірньому Києву» за статусом та духом. І раптом запитав, чи доводилося мені бувати в Німеччині. Я відповів, що тільки у Лейпцигу і то дуже коротко.

— О, тоді ви не знаєте Німеччини. — Розгорнув на столі карту і звернувся до мене: — Де б ви хотіли побувати?

Від несподіванки я нічого певного не міг сказати.

— Зробимо так: перетнете Німеччину зі сходу на захід і з півночі на південь. Бонн—Берлін—Мюнхен—Гамбург—Франкфурт, — запропонував Генеральний консул. — У нас є громадська організація Інтернаціонале, яка приймає гостей і знайомить з країною: вона візьме на себе всі клопоти, пов'язані з вашою поїздкою. Ми передамо обраний нами маршрут, а вони зістикують терміни перебування в кожному місті з розкладом руху літаків «Люфтганзе» та доберуть гідів-перекладачів. Все буде зроблено найкращим чином. Як журналісту вам буде

корисно ознайомитися з різними землями нашої держави, з побутом її людей.

Це справді була дуже цікава і корисна подорож. Передусім мене вразила німецька точність і пунктуальність. Літаки «Люфтваганзе» відлітали і прибували точно за розкладом, в аеропортах мене зустрічали представники Інтернаціонале з табличкою з моїм прізвиськом, ніде не було жодного збою чи непорозуміння. Гіди добре знали свою справу, намагалися показати найзначніші пам'ятки історії, архітектури, культури у кожному місті. Приємне враження справила тодішня столиця ФРН Бонн — невелике, компактне, чисте місто.

Мюнхен мене цікавив як центр Баварії, в якому знайшов прихисток Український Вільний Університет. Цей унікальний науковий і навчальний заклад заснований українською інтелектуальною еміграцією після революції 1917–1921 років у Відні. Потім університет переїхав до Праги, а звідти під кінець Другої світової війни евакуюювався до Мюнхена, де відомий патріарх Йосип Сліпий подарував університетові триповерховий особняк на тихій вулиці Пінценауерштрассе, 15 у центрі міста. Згодом я часто бував у цьому будинку, оскільки доводилося їздити на студії в докторантуру та захищати дисертацію.

Гамбург — велике портове місто на півночі морським духом нагадував нашу Одесу. Мій гід і перекладачка югославського походження, скромна ділова жінка, принагідно зазначила:

— Тут є так званий еротичний квартал з відповідними закладами, завсідниками яких є молодь та моряки під час стоянки суден у порту: ми тільки проїдемо вулицями, ви, якщо хочете, можете відвідати якийсь із цих закладів але я, зрозуміло, супроводжувати вас не зможу. Можемо зупинитися на вулиці, яку окупували жриці кохання — як журналістові вам варто це побачити. Отут я буду поруч з вами, бо одиноких мужчин спокусниці просто хапають за руки...

Звичайно, без гіда я не ризикнув відвідувати порнофільми, але кварталом, що саяв неоновією рекламою з напівголеними красунями, ми проїхали. А по вулиці з численними повіями пройшлися разом з перекладачкою.

Берлін, який тоді вже готувався стати столицею об'єднаної Німеччини, нічим особливим не вразив, хіба що привернув увагу квартал, забудований одноманітними житловими багатопверхівками радянської архітектури. Побували на місці частково вже зруйнованої Берлінської стіни, що розділяла місто на схід-

ну та західну зони. Пан Бассовітц подарував мені сувенір — запаяний у прозорий пластиковий кубик шматочок бетону з того сумнозвісного муру, що фактично ділив єдину німецьку територію на дві такі різні держави.

Коли ми автівкою їхали з уже згаданою перекладачкою з Берліна у Потсдам, вона розказувала, як відрізняється рівень життя німців колишньої НДР від рівня життя мешканців західної частини країни, та які проблеми виникають у зв'язку з цим.

— А втім, це видно неозброєним оком, — підкреслила гід. — Ви в цьому пересвідчитесь, тільки-но ми опинимося на західній частині території.

Вона не сказала, за якими ознаками я це визначу, а на моє запитання відповіла коротко:

— Відчуєте...

І справді відчув. Спочатку машина мчала по асфальту, м'яко підскакуючи на вибоїнах, що я, звиклий до наших доріг, сприймав як належне. Аж раптом щось змінилося — шини весело зашурхотіли по відмінному асфальту і не стало замортизованих поштовхів.

— Он воно що, — посміхнувся я. — Зовсім інша шосейка...

— Авжеж, — підтвердила перекладачка.

Словом, сповнений вдячності Генеральному консулу ФРН, з цікавими враженнями я повернувся в Україну. Про цю подорож я написав кілька нарисів, на що пан Бассовітц при зустрічі зауважив, що я не тратив час без діла і помітив багато суттєвого.

Дружні стосунки «Вечірнього Києва» з німецькими дипломатами тривали і плідно розвивалися. Якось зателефонували з консульства і запитали, чи зміг би я прийняти Генерального консула Хеннеке Графа фон Бассовітца та віце-консула з питань культури пані Крісту Мерк. Звичайно, чому б ні? Погодили час. І ось гості у нас в редакції. Привід був такий: надійшов лист від мюнхенської газети «Мюнхенер Меркур», яка зацікавилась нашим виданням як опозиційним до влади. Пан Бассовітц підкреслив, що варто б зав'язати стосунки з мюнхенською газетою: це було б корисним для обох газет.

Я подякував гостям і пообіцяв написати листа колегам з нашими пропозиціями. Так і вирішили. Ми запросили представника «Мюнхенер Меркур» на наше традиційне свято-фестиваль, що проводилося кожної другої неділі вересня. Прибув журналіст із Мюнхена Вернер Меннер. Він жваво цікавився структурою «Вечірки», нашими умовами роботи, просив роз'яснити

суть прийнятої Верховною Радою Декларації про державний суверенітет України. Зі свого боку, розказав про свою газету, яка виходить шість разів на тиждень на 24–30 сторінках, що вона близька до партії ХСС.

Наше свято його приємно вразило і він пообіцяв про це обов'язково написати. Домовилися, що протягом місяця два працівники «Вечірнього Києва» побувають у них з візитом-відповіддю.

Дружні контакти журналістів двох газет на цьому не завершилися, вони мали подальший розвиток.

Коли в Україні було відкрито Посольство ФРН, пан Бассовітц був призначений першим Надзвичайним і Повноважним Послом у нашій державі. Наша співпраця тривала, а взаємини були такими ж доброзичливими та партнерськими, як і раніше.

Традиції спілкування з працівниками українських засобів масової інформації, закладені паном Бассовітцом, ніби естафету перейняв його наступник пан Арно. Більше того, він розширив і поглибив форми спілкування з пресою. Зокрема, пан Арно започаткував періодичні звані обіди з редакторами провідних столичних газет, які представляли різні ідеологічні напрямки. Запрошувалися головні редактори владних газет «Голосу України» та «Урядового кур'єра», опозиційних «Вечірнього Києва» та «Независимости», новоутворених «Фактов и комментариев», керівники Українського інформаційного агентства тощо. Посол частував нас гарячими стравами німецької кухні. За фужером сухого вина точилась невимущена розмова на різні теми, журналісти і дипломати обмінювалися думками щодо поточних моментів політики та соціального життя.

Наскільки мені було відомо, таких званих обідів для журналістів інші посольства в Україні не влаштовували. Я сказав про це панові Арно і відверто запитав, чому очолюване ним дипломатичне представництво це практикує і з якою метою. Пан Посол засміявся і пояснив:

— Все дуже просто. По-перше, в такій невимущеній обстановці я можу іноді повідомити цікаву для вас інформацію про Німеччину, пояснити деякі політичні нюанси, про що офіційно не завжди доречно говорити. А по-друге, ви, що представляєте різні суспільні течії та формуєте громадську думку у вашій державі, маєте різні точки зору на одні і ті ж проблеми. Від вас я отримую інформацію, яка через офіційні канали не завжди до

На світліні: перший Генеральний консул ФРН та віце-консул з питань культури в редакції газети «Вечірній Київ»; у центрі головний редактор Віталій Карпенко. Вересень 1989 року

нас доходить. І взагалі мені приємно спілкуватися з журналістами...

Після пана Арно Надзвичайним і Повноважним Послом ФРН в Україні був призначений пан Гайкен. Він зберіг традицію регулярних обідів з редакторами. На моє глибоке переконання, таке спілкування було вельми корисним для обох сторін.

Ці замітки не претендують на всебічний аналіз зв'язків засобів масової інформації із зарубіжжям, а є спонтанним спогадом із власного досвіду часів мого редакторства у «Вечірньому Києві». Звичайно ж, такі зв'язки розширюють світогляд, збагачують досвід, допомагають глибше збагнути, що робиться в світі, і надзвичайно допомагають у редакторській та журналістській практиці.

Василь Туркевич

Закінчив факультет журналістики Київського університету ім. Т. Шевченка (1973). Перші публікації з'явилися на сторінках районної газети «Трибуна праці» (м. Гайсин Вінницької обл.), в якій і розпочав журналістську діяльність (1967–1968). Згодом працював у редакціях газет «Студентський гарт» (1970–1971), «Молода гвардія» (1972–1974), журнали «Театрально-концертний Київ» (1974–1981). Спеціалізується на мистецькій тематиці, зокрема театральній. З 1981 р. — завідувач літературної, а згодом інформаційно-видавничої частини Національної опери України. Автор численних публікацій про митців оперного і балетного мистецтва на сторінках українських та зарубіжних видань, передмов до програмок та буклетів, балетних лібрето: «Біла сюїта» на муз. П. Чайковського (балет поставлений у Національній опері України та трупою «Павлова-Ніжинський балет інтернейшел де Очі», Японія), «Русалонька» (разом з М. Кухарчуком; поставлений в Національній опері України), «Фантастична симфонія» (разом з А. Шекерою; поставлений в Національній опері України), лібрето опери «Боярнина» В. Кирейка, літературної редакції лібрето опери «Анна Ярославна, королева Франції» А. Рудницького, перекладу оперного лібрето «Іспанська година» М. Равеля і тексту «Воснного рекевісму» Б. Бріттена. Автор книг «Тіара скіфського царя», «Коли Господь ходив по землі», «Райський сад», першого в Україні енциклопедичного довідника «Українське хореографічне мистецтво у персоналіях».

Був одним з ініціаторів відродження журналу «Київська старовина» (заступник, перший заступник головного редактора (1991–1996), разом з А. Денисенком організували видання історичного журналу «Пам'ять століть» (з 1996 р. перший заступник головного редактора), «Історичного календаря. Україна. Світ» (виходить з 1995 р.) та альманаху «Український Богослов». З 2001 р. — головний редактор «Українського церковно-історичного журналу», з 2002 р. — щорічника «Український церковно-історичний календар». В. Туркевич — автор медіакомпакт-диска «Національна опера України імені Тараса Шевченка» (2001), у періодичних виданнях видрукував повісті «Посмішка Джоконди» й «Омий мою душу вогнем», монографічне дослідження «Свято-Володимирський кафедральний собор», численні статті історичної, культурологічної, народознавчої тематики. Редактор і автор передмов до багатьох наукових монографій та науково-популярних видань.

Заслужений діяч мистецтв України (1999), лауреат премії ім. І. Огієнка (1999). Нагороджений Орденом святого рівноапостольного князя Володимира Великого (1999), Орденом архістратиґа Михаїла (2000).

Член Асоціації українських письменників.

МУЗИЧНА ДИПЛОМАТІЯ. СТОРІНКА В БІОГРАФІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОПЕРИ УКРАЇНИ

Мабуть, буде безпомилковим сказати, що знайомство майже кожного зарубіжного дипломата, який починає роботу в Києві, з культурним простором України розпочинається з вистав Національної опери, яка має винятково високе реноме, підтвержене безліччю зарубіжних гастролей, блискучими за виконавським рівнем оперними і балетними виставами. Перша зустріч із мистецтвом київської опери того чи того зарубіжного дипломата, як правило, продовжується до кінця його каденції, а часом знаходить і подальший розвиток, коли дипломати знаходять можливість сприяти митцям із Києва у нових країнах свого перебування, захоплено доносити свої враження про Київ, як одну із найяскравіших музичних столиць світу. Канадський дипломат Еміль Баран, на прийнятті з нагоди завершення його перебування у Києві, сказав: «Багато хто з дипломатів, які перебувають у столицях інших країн світу, але знають Київ, із заздністю згадують не тільки теплу ауру столиці України, але й, може, найзатишніший його куточок — київську оперу, яка полишила в них, як і в мені, найглибший, найсвітліший, найрадісніший спомин...».

Йдеться, звісно, не тільки про те, що оперно-балетне мистецтво є, по суті, мистецтвом інтернаціональним, хоча б який національний зміст воно несло, а й про відображення загального культурно-мистецького рівня. Музика — то мова, яка зрозуміла кожному без слів, мова найглибших душевних емоцій, мова, яка ввібрала в себе все найкраще, що створено композиторами різних країн, різних епох, різних естетичних шкіл. Цією мовою блискуче володіє один із найкращих європейських театрів, яким є Національна опера України імені Тараса Шевченка.

Поява в 1991 році на карті Європи незалежної України стало однією із найвизначніших подій не тільки національної, а й світової історії. Не випадково практично на другий день існування нової суверенної країни її визнали Канада і Польща, а протягом наступного року — 132 держави, 120 з яких встановили дипломатичні зв'язки! У Києві один за одним з'являються посольства, консульства, представництва Міжнародних організацій, зокрема ООН та ОБСЄ та ін.

У Києві на дипломатів чекала напружена робота, але водночас можливість познайомитись із унікальною, багатогранною, винятково самобутньою історією і культурою українського народу, його прекрасним, але ще так малознаним у світі мистецтвом, зокрема й музичним.

Національна опера відразу відчула інтерес до себе з боку дипломатів та членів їхніх сімей. І не тільки із все частіших звернень дирекції Дипсервісу Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв придбати для дипломатів та зарубіжних гостей із дипломатичним рангом квитки на вистави, але й безпосередніх звернень працівників посольств, яких цікавили не тільки вистави репертуару, але й творчі плани колективу. Відчувалася зацікавленість дипломатів мати справу з таким колективом не тільки як глядачів, але й з бажанням зацікавити театр до втілення творів їхньої національної музичної спадщини. Це було природним і зрозумілим, з уваги на рівень уславленої київської опери, з її потужним мистецьким потенціалом, солістами опери і балету світового рівня. Звісно, що тут найактивнішу ініціативу із перших днів свого існування проявило Італійське посольство, працівники якого були приємно подивовані насиченістю київського оперного репертуару творами своїх співвітчизників, а головне — тим рівнем, на якому ці твори виконувалися. З появою в столиці України Інституту італійської культури, яку очолив професор Ніколо Балоні, театр отримав можливість не тільки збагатити свій італійський репертуар, а й вдихнути в нього свіжий струмінь через новітні інтерпретації класичних опер, які здійснювали за сприяння посольства Італії та Інституту італійської культури. У 2001 році саме з ініціативи Посла Італії в Україні Іоланти Брунетті Гетц та за сприянням Міністерства закордонних справ Італії, Ради автономної області Фріулі — Венеція Джулія, Римського та Генуезького оперних театрів в Національній опері України відбувся перший в історії театру міжнародний фестиваль «Ave Verdi», приурочений до 100-ї річниці від дня смерті геніального італійського композитора Джузеппе Верді. Ця міжнародна акція засвідчила послідовну інтеграцію української музично-театральної культури в європейський і світовий художній процес. Цілий тиждень на сцені Національної опери звучали опери «Травіата», «Аїда», «Набукко», «Трубадур», «Ріголетто» та Реквієм. У виставах взяли участь відомі італійські співаки Б. Себастьян,

Національна опера України. Тут люблять бувати зарубіжні дипломати

Ф. Сканіні, А. Сальвадорі, виставою «Набукко» продиригував Нікола Колаб'янки.

На кожній виставі був присутній практично увесь дипломатичний корпус, що надавало фестивалю особливої значимості. На якийсь час Національна опера, єдиний у Європі театр, який з таким розмахом продемонстрував роль італійської оперної творчості в координатах світового мистецтва XXI століття, опинився у центрі світового культурного життя. Надзвичайний і повноважний посол Італії Іоланда Брунетті Гетц сказала по закінченні Фестивалю: «Переконана, що взаємне пізнання і культурне збагачення, дружба і єдність намірів, які проявилися в цій акції, а також її високий мистецький рівень стануть ще одним виявом доброго взаєморозуміння між нашими народами та країнами.

Хочу висловити слово подяки усім тим, хто в Україні і в Італії доклав зусиль для організації фестивалю, який проводиться під високим патронатом Національного комітету з відзначення сотої річниці від дня смерті Джузеппе Верді. З особли-

вою вдячністю слід відзначити Італійський культурний центр та Національну оперу України за їхню самовіддану і якнайактивнішу участь в організації цього заходу». Відголосок про той фестиваль чується й досі. І не тільки в культурно-мистецькому діалозі Україна–Італія, а й у спробах дипломатів інших країн зорганізувати нехай не в такому масштабі, але цікаву акцію історичних культурних взаємин з Україною, представити на сцені творчість своїх композиторів або виконавців, про що засвідчує виконання Реквієму Бенджаміна Бріттена, одного із найвидатніших англійських композиторів ХХ століття, як завершальний акорд блискучого музичного фестивалю його пам'яті, ініційованого Посольством Англії в Україні. Згодом Іоланда Брунетті Гетц звернулася до дирекції Національної опери України із пропозицією поставити один із найвидатніших музично-сценічних творів «Турандот» Дж. Пучіні. Ініціатива збагатилася конкретикою. Італійський культурний центр запропонував долучити до проекту всесвітньо відомого італійського режисера Маріо Корраді, оплатив йому європейського рівня гонорар, що було на той час не під силу театру. Прем'єра пройшла із великим успіхом і знову ж таки за сприянням Посольства Італії та Інституту італійської культури в Києві транслювалася на Італію, що стало першою в історії театру такою мистецькою акцією, а для італійських любителів оперного мистецтва відкриттям прекрасного колективу, який на найвищому мистецькому рівні інтерпретував одну з кращих італійських опер ХХ ст.

Особливо активізувалися контакти між зарубіжними дипломатами, які працюють в Києві, і дирекцією та художнім керівництвом Національної опери України після того, як її очолив народний артист України, член-кореспондент Академії мистецтв України Петро Чуприна, який розробив і втілює широку програму інтеграції українського оперного та балетного мистецтва у світовий культурний простір. Оперна і балетна групи щороку здійснюють до десяти зарубіжних гастрольних поїздок і не тільки по європейських країнах, але й у Японію, Канаду, Аргентину. Театр визнаний одним із найвпливовіших чинників так званої народної дипломатії, бо своїм мистецтвом зміцнює контакти між різними культурами, різними народами, доносить високі здобутки українського оперно-балетного мистецтва за рубежем. Без перебільшення, це помічається і відзначається дипломатами зарубіжних посольств і представництв у Києві. Представники

Надзвичайний і Повноважний посол Італії Іоланда Брунетті Гетц та генеральний директор — художній керівник Національної опери України Петро Чуприна відкривають фестиваль «Ave Verdi».

Національної опери України, її художнє керівництво, провідні виконавці такі ж само часті гості в посольствах, як і дипломати в театрі. Сьогодні вони приходять не тільки на вистави, а й в офіс дирекції, щоб обговорити цікаві мистецькі ідеї, які можуть стати спільними міждержавними проектами.

У практику Національної опери України останніми роками все частіше входять спільні творчі проекти, здебільшого їх ініціюють посольства, а якщо точніше — послы, які вбачають у таких проектах яскравий вияв взаємопереплетіння культур, міжнародну мистецьку інтеграцію у європейському культурному просторі. Театр в цьому плані вже багато років плідно працює з посольствами Росії, Німеччини, США, Франції, Швейцарії, Англії, Китаю, Австрії. Одним із перших таких спільних проектів стало створення і постановка на сцені Національної опери України балету «Вікінги» Є. Станковича за сприяння посольств Швеції, Норвегії та Данії. В балеті, втіленому як спільний українсько-шведсько-норвезько-данський проект, знайшла відображення спільна історія Київської Русі і скандинавських країн XI ст. У 2004 році посол Швеції Йостейн Бернхардсен і посол Норвегії

Йон-Крістер Оландер репрезентували на сцені Національної опери України українсько-шведсько-норвезький «Концерт прем'єр» із незнаних українським любителям музики творів скандинавських композиторів, присвячений 100-річчю мирного виходу країн із державної унії, у якій держави знаходилися з 1814 до 1905 року. Як спільні українсько-італійські проекти, ініційовані дирекцією Національної опери України й Посольством Італії в Україні, стали постановки опер «Турандот» Дж. Пучіні, «Джоконда» А. Понкіеллі. Італійська сторона взяла на себе досить суттєві витрати щодо запрошення режисера-постановника Маріо Корраді. У 2005 році театр за сприяння посольств Італії та США, як спільний українсько-американсько-італійський проєкт реалізував вперше на українській сцені постановку опери «Манон Леско» Дж. Пучіні, яку здійснили італійський режисер Італо Нунціато й американський диригент канадського походження з українським корінням Кері Лінн Вілсон.

Під патронатом Надзвичайного і Повноважного посла Росії в Україні Віктора Черномірдіна ось уже кілька років підряд проводяться Посольські музичні вечори, присвячені видатним діячам музики, творчі біографії яких були пов'язані з Росією і Україною. Відбулися вечори, присвячені Антоніні Неждановій, яка народилася на Одещині, Ігорю Стравінському, життя якого було пов'язане із Києвом і Волинню, Сергію Прокоф'єву, уродженцю Донецького краю, Рейнольду Глієру, одного з найвидатніших професорів Київської консерваторії. Всі ці концерти відбувалися за неодмінною участю митців Національної опери України. Серед запрошуваних В. С. Черномірдіним солістів опери — Марія Стеф'юк і Лідія Забіляста, Світлана Добронравова і Сергій Магера, Тарас Штонда і Олександр Дяченко. З особливим успіхом багато разів у Посольстві Росії виступав один із найяскравіших українських басів Микола Шопша, на жаль, життя якого так рано обірвалося... На сцені Національної опери України за сприяння посольства Росії і під особистим патронатом В. С. Черномірдіна після понад двадцятип'ятирічної перерви пройшли гастролі Московського Великого театру, який показав оперу «Борис Годунов» М. Мусоргського, а згодом блискучі оперні і балетні виступи уславленої Петербурзької Маріїнки під керуванням Валерія Гергієва. За сприяння посольства Росії на сцені Національної філармонії було здійснено постановку вистави-концерту «Руслан і Людмила» за участю провідних со-

**Надзвичайний і Повноважний Посол Японії Хітоші Хонда
з митцями Національної опери України**

лістів Національної опери України Ольги Нагорної, Анжеліни Швачки, Тараса Штонди.

У 2002 році за безпосередньої участі Посла Японії в Україні Хітоші Хонда уряд Японії ухвалив рішення про надання урядові України гранта на суму до 48 600 000 японських єн (майже 370 тис. американських доларів) для Національного академічного театру опери та балету ім. Тараса Шевченка, творчість якого (на той час балет) добре знали в Японії за неодноразовими гастрольями. Цей грант був частиною японської офіційної допомоги розвитку для України. До цього Японія вже надала Україні безвідплатної допомоги як на двосторонній, так і на багатосторонній основі на загальну суму понад 110 мільйонів доларів США. Церемонія підписання угоди про грант, в якій взяли участь Міністр економіки та з питань європейської інтеграції України Олександр Шлапак та Надзвичайний і Повноважний посол Японії в Україні Хітоші Хонда, відбула-

ся 22 січня 2002 року в Національній опері. За рахунок гранту театр отримав новітнє японське аудіообладнання сцени, музичні інструменти.

Посольство Франції, яке через свій культурний центр досить активно працює над упровадженням в український мистецький простір творчої спадщини і доробку сучасних митців Франції, уже майже п'ятнадцять років співпрацює з Національною оперою України. Посольство Франції було біля витоків Міжнародного конкурсу балету імені Сержа Лифаря та фестивалю «Лифар де ля данс», які неодмінно проводяться на сцені театру. За сприяння посольства пройшли в рамках фестивалю гастролі чудового танцювального колективу з Бордо, який показав киянам перлину творчої спадщини нашого земляка Сержа Лифаря «Сюїту в білому». Великим ентузіастом оперного і музичного мистецтва виявився посол Філіп де Сюрмен, який доклав багато зусиль, щоб на сцені Національної опери України було здійснено нові інтерпретації оперних творів французьких композиторів. Ця співпраця увінчалася постановками «Кармен» Ж. Бізе, «Ромео і Джульєтта» та «Фауста» Ш. Гуно, які збагатили не тільки репертуар театру, а й внесли новий струмінь в естетику вистави, режисуру і сценографію...

Вже доволі тривалий час співпрацюють із Національною оперою Австрійське і Чеське посольства, які підтримують цікавий проект диригента Германа Макаренка «Концерт прем'єр». У цих, уже досить численних, програмах прозвучали вперше на київській оперній сцені увертюра до опери А. Адана «Якби я був королем», «Три преамбули» для органу Йозефа Гайдна, Концерт для органу з оркестром Франтішека Ксавер Бриксі, «Поему для струнних» Зденека Фібіха. Виконання цих творів стало можливим за сприяння послів Чехії Карела Штіндла і Австрії Міхаела Місса, які забезпечили виконавців унікальними нотами, яких не було в Україні.

Яскравою мистецькою подією стало виконання на сцені Національної опери України «Воєнного Реквієму» Бенжеміна Бріттена у рамках Міжнародного музичного фестивалю, присвяченого 100-річчю від дня народження видатного англійського композитора. Ініціатором виконання твору в Києві стало Посольство Англії.

Власне, зараз важко назвати європейське посольство в Україні, яке б так чи так не співпрацювало з Національною

оперою України. І ця співпраця досить широка — від організації репрезентацій музики своїх країн до масштабних спільних проєктів, які увінчуються чудовими виставами, які з успіхом йдуть на київській сцені і з не меншим успіхом під час зарубіжних гастролей, як це переконали блискучі виступи оперної трупи у Японії восени 2006 року, де було показано більше тридцяти вистав опери «Турандот», поставленої як спільний італійсько-український проєкт, ініційований і підтриманий Посольством Італії, Інститутом італійської культури.

Не випадково щороку дирекція Дипсервісу ГДІПу для дипломатів і членів їхніх сімей організовує екскурсію за лаштунки театру. Бо той, хто подивився хоч одну виставу в Національній опері України, хоче знати про цей театр усе — як живе театр, як творяться майбутні прем'єри, шийються костюми і виготовляються декорації, відбуваються репетиції. Такі зацікавлені екскурсії — теж свідчення найтіснішої співпраці Національної опери України із дипломатичним корпусом, який щиро і захоплено любить київську оперу і балет.

Микола Тимошик,

*доктор філологічних наук, професор,
завкафедри видавничої справи
та редагування Інституту журналістики
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

**КАНАДСЬКА ГАЗЕТА
«УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС»
У КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ
ТА СВІТОВОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ**

З року в рік наші співвітчизники все глибше й повніше пізнають невіданий досі, заборонений донедавна тоталітарним режимом для вивчення і спілкування материк, який називається українська діаспора. Розсіяна у просторі й часі, гартована у буревіях суспільних і політичних зламів епох, вона постає перед нами сьогодні рідною та близькою і водночас неоднаковою та неоднозначною — і за релігійними переконаннями, і за політичними уподобаннями, і за життєвським досвідом. Та спільною рисою для цього материка в усі часи була й лишається дотепер відданість його поселенців Старому Краєві (так тужливо називали перші емігранти за океан покинуту ними назавжди українську землю), вірність традиціям, мові й культурі своїх батьків, дідів. І така відданість та вірність для декого з нас, в Україні суцільних, — зденаціоналізованих і зманкурчених, збайдужілих і розчарованих, — є часом незбагненою, неймовірною, загадковою.

Історію української діаспори, результативну діяльність створених нею в чужомовному оточенні численних наукових, освітніх, релігійних, молодіжних організацій та інституцій з чітко окресленою національно-патріотичною ознакою, феномен незнищенності українського духу поза межами своєї Батьківщини нинішнє покоління українських дослідників має можливість ви-

вчати і з архівних документів, і з книжкових чи періодичних видань, і з біографій сучасників — найактивніших, найсвідоміших, найнебайдужіших представників розсіяного світами українського квіту.

У пошуках кращої долі їхали наприкінці ХІХ століття у невідомі, тривожні й водночас обнадійливі заокеанські світи наші земляки. Чужинці називали їх тоді русинами, буковинцями, галичанами, волиняками, лемками, наддніпрянцями. Називали так тому, що не вважали тоді державою й саму Україну, розшматовану, роздерту поміж сильнішими сусідами — Росією, Польщею, Австро-Угорщиною, Румунією. Історично несправедливі слова «рутеніш», «рутенійці» надовго стали ознакою свого національного «я». Потрапивши в чуже оточення, не знаючи тамтешніх законів, мови, будучи в переважній більшості малописьменними, розпорошеними на великих відстанях, вони все ж приходили до самоусвідомлення і самоствердження свого «я».

Аби міцніше триматися своєї віри й мови, вони прагнули селитися неподалік один від одного. Так і виникали на розчищених лісових галявинах чи посеред неозорих прерій південної Манітоби нові поселення з рідними і хвилюючими серця назвами — Луківці, Сеньків, Мазепа, Сірко, Франко... Перші власні й громадські помешкання зводилися, звичайно ж, в українському стилі.

Поступово, впевнено і гідно ставали переселенці з українських теренів у далеких європах і канадах саме українцями. Ставали тому, що клали до торбини з-поміж найнеобхідніших у дорозі речей жменьку рідної землі, а нерідко — й томик Шевченкового «Кобзаря» чи Біблії рідною мовою. І це берегло їхню пам'ять, наvertsало на батьківські звичаї, спонукало думати. І оберегами цієї пам'яті, цих звичаїв ставали незабаром споруджені своїми руками, на зароблені своїм потом і мозолями кошти церкви і храми, школи й народні доми, інститути й читальні, засновані з власної ініціативи й за покликом душі перші україномовні друковані органи і перші книжкові видавництва¹.

Вивчаючи в Канаді матеріали кількох приватних і державних архівів, немало часу довелося провести над переглядом поживтілих від часу підшивок перших на канадських теренах українських часописів, серед яких — і «Українського Голосу». Вникаючи у зміст цих часописів, роздумуючи над долею перших піонерів, для яких вони призначалися, мимоволі спадають

на думку слова Уласа Самчука: «Колись на ринку бібліофілства ці видання цінуватимуться на вагу золота. І майбутньому досліднику української журналістики і красного письменства важко буде збагнути місійну силу нашого гнаного з рідної землі слова без прочитання, без перепущення через власне серце десятків, сотень таких сторінок...»².

Вага й велич тих сторінок видається сьогодні, на відстані часу, тим більшою, якщо бодай уявити, в яких умовах писалися і друкувалися вони. Були ті умови такими, коли, за словами того ж Самчука, «ні стола, ні стільця, ні паперу, ні довідника, ні бібліотеки, ні архіву, ні редактора, ні словника». За повного абсолютного «ні» творцям перших українських часописів у Канаді хотілося стверджувати «так». «Так» — українській мові, українській спільноті, Українській Церкві, українському духові на цій, розділеній тисячами миль і глибинами океанів від матері-України, ще не обжитій і неосвоєній людьми канадській землі, яка мала стати для них новою домівкою.

Відомо, що першим україномовним друкованим органом на американському континенті стала «Свобода», заснована у Джерсі-сіті 15 вересня 1893 року. Газета швидко здобувала дедалі більшу кількість передплатників, в тім числі й серед канадських українців. Але задовольнити сповна потреби останніх вона не змогла. І тому вже на початку ХХ століття в Канаді виникають свої друковані органи для українців. Були то «Канадійський фермер» (1903), «Слово» (1904) та журнал «Ранок» (1905). Спільною характерною ознакою цих трьох видань стали їхня політична заангажованість і залежність від засновників. Часописи виходили на чужі гроші і виступали за інтереси передусім англійської ліберальної буржуазії, а не українців-переселенців. Не сприяли довір'ю в українського читача і гостра полемічність публікацій та нетерпимість ряду авторів, надто ж у міжконфесійних питаннях.

Таким чином, на порядок денний поставало актуальне питання заснування справді народного і справді українського часопису. Така місійна роль волею історії випала на долю «Українського Голосу», перше число якого побачило світ 16 березня 1910 року.

Напевне, у добрий час, добрими людьми і з Божою поміччю закладалася ідея заснування такого часопису. Бо саме благородною ідеєю добротворення, чистих і чесних намірів її засновни-

ків щодо сіяння просвіти і знань серед українців, об'єднання їх в одну свідому й активну спільноту наповнені перші й наступні десятки і сотні шпальт. Вчитаймося, вдумаймося в ось ці речення першої редакційної статті, яка починалася з туги за рідним далеким краєм і закінчувалася оптимістичною нотою:

«...Та і наша доля в заморській країні не облята медом, не обсипана золотом. І нам нелегко приходиться лупати каміне, корчувати ліси, сушити мочари. Ми не застали тут колачів на вербах, а мусимо так само тяжко працювати, щоб з голоду не згинуть, а до сего ми тут чужі, ми ще не знаємо тутешніх законів... Ми повинні шанувати людську гідність і не бути рабами інших народів, а показати себе, що й ми народ. Та щоб ми могли обстоювати за собою, ми повинні вчитись. Встид і сором буде нам, непросвіченим...»³.

І цим щирим намірам, толерантному тонові, цій благородній програмі повірили спочатку десятки, сотні, а затим і тисячі все нових і нових читачів та передплатників «Українського Голосу». Повірили й залишалися вірними своєму улюбленому часописові протягом десятків років, передаючи цю вірність своїм дітям і онукам.

2010 року найстарішому на сьогодні україномовному часопису на теренах Канади виповниться сто років від часу виходу в світ першого числа. Українська спільнота Канади немало вже зробила для того, аби про свою газету більше довідалася світова спільнота. Десять років тому, коли відзначали 90-річчя часопису, ювілейна тематика була домінуючою на його сторінках. У багатьох містах Канади протягом року відбувалися урочисті зібрання і конференції. Вони завершилися в Колегії Св. Андрія Манітобського університету у Вінніпезі великим банкетом, на якому були виголошені дві головні доповіді: президента видавничої спілки «Тризуб» Анни Фігус-Ралько та автора цих рядків⁴. За ініціативою всеканадського ювілейного комітету було створено півторагодинний відеофільм про історію цієї газети та її творців. Урочиста презентація фільму відбулася 6 травня 2001 року у Вінніпезі⁵. У представленні цього фільму зокрема зазначено: «На честь 90-ліття «Українського Голосу» виготовлено відеофільм «Headlines» про історію часопису від 1910 по 2000 роки. Ця історія є не тільки історією славного тижневика, який вірою і правдою прослужив українській громаді, був її оборонцем і захисником, порадником та вчителем. Це є історія

всього українського поселення в Канаді, з ким «Український Голос» ішов поруч та морально підтримував у часи незгод і щиро радів з приводу досягнень та успіхів українців Канади»⁶.

Майбутнім дослідникам феномену українського друкованого слова на канадських теренах стане в пригоді й книжкове видання про цей часопис, створене й випущене також за безпосередньої участі Анни Фігус-Ралько. Ілюстрована рідкісними архівними знімками книга «Історія «Українського Голосу» в біографіях його основоположників і будівничих» (обсягом 112 сторінок) побачила світ у Вінніпезі ще 1995 року. Передмова й ґрунтовна наукова розвідка про цей часопис вміщені у книзі за підписом Анни Фігус-Ралько. Видання присвячене піонерам українського руху в Канаді.

Феномен «Українського Голосу» є не пізнаним і не поцінованим досі ні в Канаді, ні в Україні. Сутність цього феномена коротко можна охарактеризувати такими десятима чинниками.

Перше. «Український Голос» як один з головних чинників у самоусвідомленні і самоствердженні емігрантів з українських земель як представників однієї нації, одного народу.

Вперше за всю історію української видавничої справи і журналістики поза Батьківщиною слово «український» стає у заголовку цілого часопису.

Друге. «Український Голос» як чинник національного і духовного об'єднання українців у діаспорі.

Одночасно з облаштуванням свого життя на нових землях українці стверджували свій дух повсюдною розбудовою церков і храмів, шкіл і народних домів, десятків і сотень національно і добротворчо зорієнтованих громадських, жіночих, молодіжних, дитячих організацій, просвітніх, культурологічних, наукових і навчальних інституцій, видавництв і книгарень. І цією своєрідною з'єднувальною ланкою, акумулятором кращого прикладу і ентузіазму для поширення на величезній території цієї колосальної роботи став саме «Український Голос».

Третє. «Український Голос» як чинник розвою і ствердження української літературної мови серед нашої спільноти на чужині.

Часопис одним із перших у діаспорі підтримав гасло редактованого українським ученим-емігрантом Іваном Огієнком (згодом Першоєрархом Української Православної Церкви у Канаді митрополитом Іларіоном) у Варшаві часопису «Рідна мова»:

«Для одного народу — одна літературна мова, один правопис». І це було тоді, коли із активним запровадженням цілим рядом наших часописів так званого галицького, русинського, буковинського правописів нависла реальна загроза втрати не лише української мови, а й своєї національності. Адже за влучним виразом того ж професора Огієнка, мова — душа нації. Немає мови — немає народу, немає народу — немає нації, немає нації — немає й держави. Народ без своєї єдиної мови поступово розчинюється поміж дужчими народами. Такий закон історичного поступу людства.

Четверте. «Український Голос» як чинник поширення по цілм світі правдивої і чесної інформації про Україну і українців.

Коли уважно проаналізувати ті публікації про Україну, які подавали і подають сьогодні іншомовні зарубіжні засоби масової інформації (будь то в Росії, США, Німеччині чи Канаді), навіть неупередженому до нашої держави читачеві впадає в око односторонність і упередженість їх авторів щодо України. Про нас світ знає переважно в контексті Чорнобильської катастрофи, корупції, відсутності свободи слова й економічної відсталості. Друкується суцільний негатив. Про все те добре, що твориться руками простих українців, про наші великі набутки в царині і культури, і цивілізаційного поступу, про наші справжні турботи і наміри газети світу просто не згадують навіть у коротких інформаціях. Чесний підхід у цьому питанні «Українського Голосу» є добрим уроком для всіх зарубіжних колег по перу.

П'яте. «Український Голос» як чинник ствердження і розвою на канадських теренах української видавничої справи.

Одночасно з виданням газетних чисел засновники часопису стали дбати про поширення серед своїх читачів невеличких, різноманітних за змістом і призначенням та дешевих книжкових видань. На початку то було переважно перевидання класичних творів краювої літератури. Затим стали готуватися до друку книги місцевих авторів. Таким чином, часопис ставав причетним до творення і поширення нової літератури — канадських українців.

Шосте. «Український Голос» і кадри української журналістики та видавничої справи в діаспорі.

Українську періодику за кордоном засновували не професіонали. Були то молоді хлопці, здебільшого з числа учителів, яким безумовно бракувало професійного журналістського до-

свіду. Але в їхніх неспокійних серцях нуртували любов до цієї справи і любов до України. Коли тепер перегортаєш десятки книг, виданих цією редакцією в різний час, то нерідко на їх сторінках неможливо віднайти, скажімо, рік видання. Про час виходу таких книжок можна дізнатися хіба що вивчаючи рекламні оголошення про збір накладу чи повідомлення на газетних шпальтах про надходження у продаж того чи іншого видання. Перші видавці навіть не знали про загальні правила оформлення, кажучи сучасною мовою, вхідних і вихідних даних книги. Вони тоді й не замислювалися, що творять історію і що самі потраплять своїми діями в нашу історію. Вони просто працювали для людей, дбаючи про їхній духовний і національний поступ. Саме з таких активних дописувачів і творців газетних шпальт і формувалися майбутні кадри для українських видань у діаспорі.

Сьоме. «Український Голос» і дух меценатства.

Все, що збудоване, створене, надруковане й видане канадськими українцями для матеріального й духовного ствердження своїх громад, своєї національної самобутності поміж іншими національностями, стало можливим завдяки власним силам, власним матеріальним жертвам. Від самого початку перебування далеко від Батьківщини наші піонери постійно відкладали незайві для них, зароблені тяжкою працею, центи для громадської справи, привчаючи до цього і своїх дітей. Цю благородну рису доброчинності, що віддавна жила в нашому народі, толерантно і послідовно формував і формує тепер «Український Голос».

Восьме. Феномен тривалості існування «Українського Голосу».

Часопис першим поламав і заперечив печальну традицію української преси про її короткотривалість в умовах бездержавності української нації. Перші часописи, які засновувалися в Росії, завжди утримувалися на кошт уряду. За державні кошти завжди видавалися газети й журнали для корінних народів у інших країнах, зокрема в Канаді. Не так було з українськими часописами. Їхнє існування і на Батьківщині, і в діаспорі ставало можливим винятково лише за рахунок жертв самих українців. Тому й існували вони в часі зовсім недовго, тому й відроджувалися вони щоразу новими назвами і з допомогою нових меценатів та нових небайдужих до долі свого рідного друкованого слова, але здебільшого небагатих жертводавців.

Дев'яте. «Український Голос» і сьогоднішня Україна.

«Український Голос» сьогодні прийшов до Краю. Завдяки активній діяльності комітету «Допомога Україні», створеного при часописі невтмною громадською діячкою Анною Фігус-Ралько, підшивки часопису є в багатьох читальнях і наукових бібліотеках нашої держави. Його з цікавістю читають школярі й учителі, науковці й студенти. Читають і глибше пізнають феномен українства, феномен незнищенності українського духу і слова у далеких заокеанських краях. І цей феномен є прикладом для українців, суцix в Україні, є спонукою для болючого думання над тим, чому рідна мова, рідне слово й тепер почуваються незатишно і непевно в своїй державі, омріяній мільйонами наших співвітчизників. А студенти-журналісти Київського національного університету імені Тараса Шевченка отримують зі сторінок «Українського Голосу» не лише уроки гарного журналізму, а й справжнього патріотизму, любові до своєї мови й країни.

Десяте. «Український Голос» і майбутнє української спільноти в Канаді.

Йдеться про безперервність нашої традиції, про передання молодшому поколінню духу і прагнення наших піонерів, мрій і сподівань творців часопису. «Український Голос», який гідно і чесно пройшов такий тривалий і непростий шлях, мусить мати майбутнє. Кому ж, як не йому, збагаченому і наснаженому такими традиціями, талантом і знаннями таких попередників і далі стверджувати ідею нашої неповторності і самобутності, ідею незнищенності українського духу по цілім світі, вірності і відданості українців своїм першовитокам, своїй матері-Україні.

¹ *Darcovich W.* Ukrainians in Canada: the straggle to retain their identity. — Ottawa, 1967. — 38 р.

² *Самчук У.* Плянета Ді-Пі. — Вінніпег, 1979. — С. 329.

³ Від редакції // Український Голос. — 1910. — 16 берез.

⁴ *Тимошик М.* Місійна роль українського друкованого слова: ствердження українського духу в Канаді «Українським Голосом» // Український Голос. — 2000. — 13 листоп.; *Фігус-Ралько А.* До історії заснування «Українського Голосу» // Український Голос (Вінніпег). — 2000. — 20 листоп.

⁵ Запрошуємо на відкриття відео «90-ліття «Українського Голосу» // Український Голос. — 2001. — 6 трав.

⁶ Там само. — 30 квіт.

Микола Желєзняк

Народився 17 квітня 1960 р. в смт Березна Менського району на Чернігівщині. Після служби у війську навчався у Київському педагогічному інституті на філологічному факультеті, який закінчив у 1985 р. Того ж року вступив до аспірантури Інституту мовознавства АН УРСР, де 1989 р. захистив кандидатську дисертацію з української діалектології. З 1990-го — учений секретар сектору суспільних наук Президії АН УРСР. У 1991—1998 рр. — заступник Українського міжнародного комітету з питань науки і культури при НАН України. У 1998—2005 рр. очолював Координаційне бюро Енциклопедії Сучасної України НАН України. Від 2005 р. — директор з наукової роботи Інституту енциклопедичних досліджень НАН України, що створений на базі Координаційного бюро Енциклопедії Сучасної

України НАН України. Має близько 100 наукових публікацій з біографістики, проблем української діалектології, сучасної української мови, її історії та функціонування в сучасному суспільстві, зокрема й української діаспори.

ІСТОРІЯ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

Як відомо, слово «енциклопедія» вживалося у стародавній Греції на позначення обсягу знань, що мав засвоїти кожний освічений громадянин. Нині енциклопедіями називають найавторитетніші видання, що містять стислий виклад найважливіших відомостей з усіх галузей людського знання. Національна Енциклопедія — це візитівка держави, це сума знань про її історію, економіку, політику, культуру, побут, про найвизначніших представників народу, власне, про все знаменне на її землі. Енциклопедія — це реєстр національних надбань і багатств країни, це свідчення її історичних піднесень і падінь, це та скарбниця, в яку нинішнє покоління кладе все неперехідне й значуще, все те, що хоче залишити своїм нащадкам. Багато націй і держав пишаються своїми Енциклопедіями. Кому не відомі такі з них, як «Британіка», «Ларус», «Энциклопедический

словарь» Брокгауза і Ефрона. Україна також має значні здобутки в енциклопедичній справі.

Уже в перші сторіччя після запровадження християнства на протоукраїнських землях укладалися рукописи енциклопедичного змісту. Таким був переписаний у Києві «Ізборник Святослава» 1073 року. Першим друкованим довідником енциклопедичного змісту став «Лексикон словенороський і імен толкованіє» П. Беринди (Київ, 1627).

Першою українознавчою енциклопедією став довідник «Украинский народ в его прошлом и настоящем», на жаль, видано його лише два томи (Москва, т. 1 — 1914; т. 2 — 1916). На початку 30-х років у Харкові було засноване видавництво Української радянської енциклопедії (скорочено — УРЕ, гол. редактор Микола Скрипник), але 1934 року в умовах загострення репресій видавництво ліквідовано. Перша українська універсальна енциклопедія — «Українська загальна енциклопедія», скорочено УЗЕ (т. 1—3, 1930—1935), видана у Львові (гол. редактор Іван Раковський) містила статті, які переважно укладалися за взірцем німецької енциклопедії Брокгауза, лише статті про українську культуру, історію визвольних змагань, біографічні довідки про українських державних і громадських діячів було написано спеціально, як і узагальнюючу статтю «Україна». 1944 року в радянській Україні знову було розпочато підготовку до видання «Української радянської енциклопедії», але в 1948 році працю над нею припинено.

Подією в історії української енциклопедистики стала поява «Енциклопедії українознавства» (ЕУ). У перші післявоєнні роки Зенон Кузеля та Володимир Кубійович згуртували українських науковців на еміграції для створення цієї енциклопедії. ЕУ мала на меті дати об'єктивну інформацію про Україну та український народ, зокрема, висвітлити з наукових позицій питання, що замовчувалися або фальсифікувалися в СРСР. Друга частина ЕУ—словникова, відома як ЕУ-2, має 10 основних та 1 доповнюючий том і містить понад 20 тис. статей. Віддаленість від джерельної бази і дещо нерівномірне подання матеріалу з різних регіонів України — ось слабкі сторони цього видання. Енциклопедія українознавства довгі роки була невідома для читача в Україні і лише 1993 року її перевидало Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові. Видання «ЕУ» спонукало керівництво УРСР погодитися на пропозицію діячів української

культури щодо видання в УРСР універсальної енциклопедії. 1957 року у складі АН України засновано Головну редакцію Української Радянської Енциклопедії; гол. редактором її став Микола Бажан, а галузеві редакції очолили провідні науковці України. Протягом 1959–1963 видано т. 1–16 цієї Енциклопедії, в 1965 році том 17 «Українська Радянська Соціалістична Республіка» (по суті, систематична Енциклопедія про Україну). Це видання було своєрідним компромісом між владою, що хотіла зробити Енциклопедію знаряддям пропаганди, і більшістю авторів та працівників, котрі намагалися якнайповніше висвітлити досягнення українського народу в культурі, науці, економіці. У ній вдалося опублікувати відомості про окремих діячів культури, репресованих комуністичним режимом і замовчуваних у попередніх радянських виданнях. За прикладом УРЕ аналогічні національні енциклопедії видано і в інших республіках СРСР. У значно гірших політичних умовах (публікація енциклопедій допускалася лише зі санкції Політбюро ЦК КПРС) здійснювалося 2-ге видання УРЕ, цим пояснюється те, що половина тиражу (50 тис.) 2-го видання опубліковано російською мовою, окрім того, цензура не пропустила багато з того, що було в 1-му виданні УРЕ і в 1-му виданні УРЕС. Фактично у той же час видавництво Торонтського університету розпочало п'ятитомне англomовне видання ЕУ — «Encyclopaedia of Ukraine». Серед діаспорних енциклопедичних видань варто назвати також «Українську малу енциклопедію» Євгена Онацького (т. 1–4) видану в Буенос-Айресі у 1957–1967 роках, що характеризується особливою повнотою у висвітленні гуманітарних проблем та явищ української духовної культури.

Поряд із загальними було видано низку галузевих енциклопедій, особливо плідно у цій ділянці працювала редакція УРЕ, виданий нею двотомник «Енциклопедія кібернетики» була однією з перших у світі в цій галузі. Її видано також російською мовою у Києві та німецькою в НДР. Лише з кінцем «перебудови Горбачова» зменшився цензурний натиск на Головну редакцію УРЕ, що позитивно відбилося на характері опрацювання статей до «Української літературної енциклопедії». Найповнішим довідковим виданням у своїй галузі є тритомна «Енциклопедія географії України», видання якої розпочато в УРСР (1989), а закінчено у незалежній Україні (1993).

За роки незалежності видано одностомні енциклопедії «Українська мова» та «Архівної справи», тритомні «Енциклопедія лісівництва» та «Економічна енциклопедія», шеститомну «Юридичну енциклопедію», п'ять з 10-ти томів «Енциклопедії історії України», два з тритомної «Музичної енциклопедії», здійснюється видання «Шевченківської енциклопедії» в трьох томах. Всього близько двадцяти галузевих та регіональних енциклопедій та енциклопедичних словників і довідників створено за роки незалежності України, однак лише одна — Енциклопедія Сучасної України є загальною універсальною енциклопедією про Україну ХХ століття в особах, інституціях, поняттях. ЕСУ охоплює всі сфери буття України, від географічного положення, природи, історії, політичного устрою, економіки й промисловості, науки, культури, мистецтва, літератури — до спорту й молодіжної субкультури. Особливу увагу в ній приділено новим явищам — елементам народжуваного громадянського суспільства, політичним партіям, громадським рухам, банкам і бізнесовим структурам, недержавним формам економічної, культурної та іншої діяльності. Вже надруковано 8 томів ЕСУ, кожен том містить близько чи понад 3000 статей, особливо широко представлені персоналії. Такий антропологічний характер ЕСУ не випадковий, адже в Україні й досі немає Біографічного словника, а діяльність багатьох видатних українців раніше з ідеологічних причин замовчувалася чи подавалася тенденційно. Критерієм відбору персоналій до ЕСУ є реальний внесок особи в розвиток науки, культури, господарства, громадських інституцій України тощо. Для укладачів ЕСУ кожна творча особистість становить цінність. Створивши таку Енциклопедію, ми врешті усвідомимо, наскільки багатогранно талановитий наш народ.

ЕСУ добре ілюстрована. За незначним винятком статті-персоналії містять світлину, загальні статті — схему, таблицю чи інші ілюстрації. Іконографічний матеріал редакція трактує як продовження поданої у статті інформації.

Завдання ЕСУ — побачити й інтерпретувати нове, що з'явилося в житті українського суспільства, і включити його в багатющу, справді грандіозну картину реальної України в усіх аспектах, причому на рівні всіх регіонів, що особливо важливо з огляду на активізацію регіонального життя в Україні. Ця картина здатна буде зміцнити надію і викликати почуття гор-

дості за свою країну та її громадян, а зацікавленим чужинцям дасть більш вагоме уявлення про Україну. Хоч ЕСУ основну увагу приділяє сучасній Україні у її кордонах, однак редакція не забуває, що поза ними перебувають українці, насамперед у суміжних регіонах на етнічній території, а мільйони інших — у східних і західних діаспорах, тому частина матеріалу присвячена їм.

Енциклопедія Сучасної України — в певному значенні унікальний проект, оскільки на сьогодні немає енциклопедій, що охоплювали б за столітній період всі сфери життєдіяльності цілої країни. З історичного погляду ХХ століття — надзвичайно цікавий період: це і час відновлення української державності у 1918 році, і її втрата, і об'єднання українських земель, і, нарешті, незалежність 1991 року та становлення сучасної Української держави.

ЕСУ покликана створити передумови для підготовки і видання Української універсальної енциклопедії (Національної енциклопедії України) — як найвищого узагальнення і систематизації суми наших знань про світ і про себе, як свідчення інтелектуального і культурного потенціалу нашого суспільства, нашої здатності до саморепрезентації в сучасному насиченому світовому інформаційному просторі, спроможності посісти належне місце у світовій культурній взаємодії.

Ростислав Сосса

Народився 1956 р. на Тернопільщині. Закінчив географічний факультет Київського державного університету ім. Т. Шевченка (1979). Доктор географічних наук (2004). Директор Державного науково-виробничого підприємства «Картографія», головний редактор науково-технічного журналу «Вісник геодезії та картографії», президент Української картографічної асоціації, член Президії Вченої ради Українського географічного товариства. Опублікував понад 190 наукових праць (у т. ч. 9 монографій, 1 підручник для вищої школи) з проблем розвитку та становлення національної картографії, історії картографування України.

ПОЛІТИЧНЕ ОБЛИЧЧЯ УКРАЇНИ В ГЕОГРАФІЧНИХ КАРТАХ 1918–1941 рр.

Важливими історико-географічними джерелами для вивчення розвитку територіальної організації держави є картографічні твори. Відображення елементів політичного, політико-адміністративного і адміністративно-територіального поділу території є необхідною складовою змісту абсолютної більшості карт і атласів, адже вибір території картографування найчастіше зумовлений політико-адміністративним чинником. Цінність використання картографічних джерел визначається їхніми основними властивостями як картографічних моделей, а саме: математичний закон побудови, знаковість зображення, генералізованість картографічного зображення, системність відображення дійсності.

Найдокладніше інформація про політико-адміністративний устрій подається на спеціалізованих тематичних картах — політичних, політико-адміністративних, адміністративних, де вона становить основний їхній зміст. Відповідно при створенні таких карт існують підвищені вимоги до актуальності та достовірності даних адміністративно-територіального поділу, а на картах зазначається дата, на яку подано адміністративні межі. Достатньо

великий обсяг інформації про адміністративно-територіальний устрій містять загальногеографічні карти, у тому числі й топографічні. До основних елементів змісту цих карт, поряд з гідрографією, рельєфом, ґрунтово-рослинним покривом, населеними пунктами та шляхами сполучень, відносять також державні кордони й адміністративні межі.

Особливістю картографування адміністративно-територіального устрою є його офіційна складова. Створювані адміністративні карти повинні базуватися насамперед на достовірній інформації, що забезпечується використанням актуальної географічної основи, офіційно наданих відповідними установами та організаціями матеріалів і даних щодо системи адміністративно-територіального устрою. Тому часто адміністративні карти мають статус офіційного видання. Правильність відображення змісту карти визначається як рівнем розвитку цього напрямку картографування і наявністю відповідних нормативно-технічних документів, так і наявністю належного виробничого та кадрового забезпечення для якісного відтворення інформації у картографічному вигляді.

Адміністративні карти, як зазначено вище, укладають на актуальній географічній основі, для чого використовують зазвичай топографічні карти відповідного масштабу останніх років видання. Державний кордон і адміністративні межі часто проходять уздовж берегової лінії озер і водосховищ, річок, залізниць, автомобільних шляхів, польових і лісових доріг, контурів населених пунктів і лісів. Тому докладність і точність відображення на карті загальногеографічних елементів основи сприяє достовірності показу адміністративно-територіального розмежування.

Проте в досліджуваній нами період адміністративні карти створювали за різними підходами. В окремих випадках при укладанні таких карт дійсно використовували картографічну основу топографічних карт (хоча ці роботи не завжди характеризуються достатньо високим фаховим картографічним рівнем). Не можна порівнювати якість адміністративних карт, підготовлених і виданих картографо-геодезичними службами (цивільними чи військовими) або спеціалізованими картографічними підприємствами та видавництвами (у тому числі й приватними) з рівнем карт, що підготовлені не фаховими установами та організаціями. Серед останніх карт можна виділити окремі видання,

у створенні яких брали участь досвідчені та кваліфіковані картографи, завдяки чому їхня якість мала високий рівень. Багато адміністративних карт у першій третині ХХ ст. були укладені органами статистики та земельного відомства, що не мали достатнього досвіду та відповідної кваліфікації для виконання картографічних робіт.

Упродовж 1918–1920 років спеціальних політико-адміністративних і адміністративних карт території України з огляду на історичні обставини не було видано. Головна геодезична управа, створена 10 березня 1918 р. при Військовому міністерстві як загальнодержавна інституція (державна картографо-геодезична служба), за короткий період своєї діяльності встигла лише перевидати у 1918 р. кілька карт Військово-топографічного відділу Російського Генерального штабу. На виданих таким чином «Спеціальній карті України» масштабу 1:420 000 і «Шляховій карті України та суміжних держав» масштабу 1:1 050 000 змінено тільки назви карт та вихідні дані.

Поодинокі тогочасні видання тематичних карт інформації про адміністративно-територіальний устрій території, як правило, не містили. Характерним прикладом є видана у лютому 1918 р. у Києві навчальна карта «Шкільна мапа України» масштабу 1:1 680 000 за загальною науковою редакцією П.Тутковського. Виходячи з політичної невизначеності, державні кордони на карті відсутні, замість них відображено українську етнографічну межу.

6 березня 1918 р. в Українській Народній Республіці ухвалено «Закон про поділ України на землі», що передбачав введення нового адміністративного устрою шляхом ліквідації попереднього губернсько-повітового поділу й впровадження поділу на 32 землі. Раді Народних Міністрів доручалося цим законом провести розмежування нових адміністративних одиниць. Проте 29 квітня 1918 р. влада в Україні перейшла до гетьмана П. Скоропадського і всі закони, ухвалені Українською Центральною Радою, було скасовано. В Українській державі повернули старий адміністративно-територіальний устрій. До існуючих губерній додали Холмську та Поліську, а також Таврійський округ.

Дані адміністративно-територіальні устрої України у зв'язку зі швидкими змінами картографічного відображення не одержали. Окремі видані карти цього періоду фіксували старий

адміністративно-територіальний поділ. Заслужує на увагу докладна великомасштабна карта Київського повіту з межами волостей масштабу 1:126 000 (3 версти в 1 дюймі), виданої Київським губернським статистичним бюро у 1919 р. Цим же бюро 1919 р. створені бланкові варіанти окремих повітів Київської губернії у масштабі 1:420 000 (Київський, Радомишльський, Чорнобильський).

Основна частина українських земель від початку 20-х років ХХ ст. входила до складу Української СРР, в якій раніше існуюча система адміністративно-територіального устрою докорінно змінюється. Перші роки радянської влади характеризуються складними процесами докорінної зміни соціально-економічної інфраструктури суспільства в умовах економічних негараздів і складної внутрішньої військово-політичної ситуації. Це не могло не відобразитися у сфері топографо-геодезичної та картографічної діяльності. До того ж на території України, що раніше входила до складу Російської імперії, не було спеціалізованих картографічних підприємств, які б готували до видання та тиражували карти й атласи.

Організаційно картографування радянської України визначалось передусім розвитком картографічних і топографо-геодезичних робіт в СРСР. 15 березня 1919 р. у Москві було створено Вище геодезичне управління (ВГУ) при науково-технічному відділі Вищої Ради Народного Господарства для топографічного вивчення території РРФСР з метою розвитку продуктивних сил країни. ВГУ, як загальнодержавний орган, мало об'єднати та методично організувати топографо-геодезичну і картографічну діяльність усіх відомств, забезпечивши державу необхідними матеріалами. Створенням топографічних карт займалось також Військово-топографічне управління.

На початку 1924 р. для топографо-геодезичного забезпечення Південного економічного району СРСР (Україна, Крим, Молдавія) у Харкові створюється Українське геодезичне управління (УГУ) як республіканський територіальний підрозділ Вищого геодезичного управління. Основним завданням УГУ було забезпечення топографо-геодезичними та картографічними матеріалами Донбасу і Придніпров'я — як основної вугільно-металургійної бази країни, а також всебічне забезпечення потреб суспільства у картографічній інформації.

Численні реорганізації державної картографічної служби СРСР у 1920–1930 рр. не сприяли розвитку картографування в Україні та діяльності УГУ. На початку 1930 р. УГУ було реорганізовано в Український геодезичний трест, до складу якого входила і картографічна фабрика (створена в 1931 р. у Харкові, а наприкінці 1933 р. передана до Всесоюзного картографічного тресту). Діяльність картографо-геодезичної служби у «трестовський» період (1930–1935) була спрямована на обслуговування земельного, геологічного та інших відомств і не відповідала потребам державного картографування.

15 червня 1935 р. у складі Народного Комісаріату Внутрішніх Справ СРСР утворено Головне управління державної зйомки та картографії (ГУДЗК НКВС), що відповідало за картографування всієї території держави. Утворення ГУДЗК загалом сприяло розвитку топографо-геодезичної та картографічної сфери діяльності й дало змогу упорядкувати в державі проведення робіт з топографічного картографування. Основними завданнями державної картографо-геодезичної служби стають проведення державних топографічних знімачь, укладання та видання топографічних карт. Повну організаційну самостійність картографо-геодезична галузь отримала 14 вересня 1938 р., коли постановою Раднаркому СРСР було утворено Головне управління геодезії та картографії (ГУГК) при Раді Народних Комісарів СРСР. Одними з основних завдань ГУГК стають створення державної топографічної карти СРСР і забезпечення потреб народного господарства, науки, культури, освіти сучасними картами і атласами, у тому числі й політико-адміністративними і адміністративними.

Характеризуючи в загальних рисах організаційне забезпечення проведення картографування території України в міжвоєнний період, слід також зазначити, що центром розвитку картографічної науки в Україні стає Український науково-дослідний інститут географії і картографії, заснований 1 жовтня 1927 р. у Харкові. Під керівництвом академіка С.Л. Рудницького інститут здійснив прикладні картографічні розробки, видав низку картографічних творів, у тому числі й політико-адміністративні карти.

До початку 30-х років ХХ ст. численні політико-адміністративні й адміністративні карти в Україні випускали здебільшого місцеві організації (часто на низькому картографічному та

поліграфічному рівні) й меншою мірою — картовидавничі під-розділи картографо-геодезичної служби. Цей період характеризується також випуском великої кількості бланкових варіантів карт адміністративно-територіального устрою.

Політико-адміністративні й адміністративні карти території радянської України 1921–1922 років відображали той адміністративний устрій, що залишився від Російської імперії — губернії, повіти та волості. Створені сільські ради як місцеві органи радянської влади і управління відображення на картах ще не знайшли.

Автором перших політико-адміністративних карт України був С.Я. Хургін, який готував їх для різних відомств у Харкові (Центральне статистичне управління України, Народний комісаріат внутрішніх справ, Народний комісаріат освіти) у масштабах від 1:840 000 до 1:2 520 000. Серед них відзначимо багатокольорні «УССР. Схематическая административная карта Украины» масштабу 1:840 000 (адміністративно-територіальний устрій на 15 листопада 1921 р.), «Адміністраційну мапу Української Соц. Рад. Республіки» масштабу 1:1 680 000 (1922), а також «Шкільну мапу Української Соціалістичної Радянської Республіки» масштабу 1:1 050 000 (1922). На картах були відображені межі губерній і повітів. «Адміністраційна мапа...», що створена на доброму картографічному рівні, доповнена таблицею, що містить інформацію про площу і населення губерній, кількість повітів і волостей в губерніях.

Карти губерній з відображенням меж повітів, а іноді й волостей видавали переважно у масштабах 1:420 000 і 1:840 000 на основі відповідно десятиверстових і двадцятиверстових російських топографічних карт губернських статистичних бюро. Залежно від кваліфікації укладачів і рівня поліграфічного відтворення опубліковані карти відчутно різняться між собою. Інформаційною є «Карта Екатеринославской губернии на 1 января 1922 г.» масштабу 1:420 000, що відображає межі губернії, повітів і волостей. Карта доповнена таблицею з переліком волостей за повітами із зазначенням площі та кількості населення в них. Межі волостей показані на «Карте Кременчугской губернии» (1921) масштабу 1:420 000 і на «Карте Одесской губернии» (1921) масштабу 1:840 000.

Прикладом неякісно укладених карт місцевими відомчими організаціями може слугувати «Карта Одесской губернии ...»,

що була видана Одеським губернським статистичним бюро в 1920 р. на 16 аркушах у масштабі 1:126 000. Адміністративні межі на цій карті укладено дуже узагальнено, гірше ніж на вищезазначеній «Карте Одесской губернии» (1921) масштабу 1:840 000, виданій також Одеським губернським статистичним бюро.

Видання окремо адміністративних карт повітів було досить рідкісним явищем. Як правило, це були карти з певним тематичним навантаженням, які містили інформацію про адміністративно-територіальний устрій. Відзначимо тут серію карт повітів Волинської губернії масштабу 1:420 000, видану статистико-економічним відділом Волині у 1921 р. (Житомирський, Ізяславський, Коростенський, Новгород-Волинський, Овручський, Полонський та Старокостянтинівський повіти). Якісним картографічним джерелом є серія великомасштабних рукописних економічних карт окремих повітів Київської губернії з межами волостей, на яких показано повітові земельні відділи, комуни, колгоспи, агрономічні пункти, прокатні пункти, племенні розсадники, насінневі господарства, цукроварні, ліництва тощо (Білоцерківський, Радомишльський, Сквирський, Уманський та Чорнобильський повіти). Створення карт повітів (а в подальшому і районів) масового поширення не одержало.

12 квітня 1923 р. II сесія ВУЦВК затверджує новий адміністративно-територіальний поділ Української РСР — губернія—округа—район—сільрада, ліквідувавши повіти та волості. Замість 102 повітів було утворено 53 округи, а замість 1989 волостей — 706 районів. Кількість сільських рад зменшено до 9037 [1, С. 42].

Першу політико-адміністративну карту України з новим поділом видає у харківському видавництві «Пролетарій» Картографічна частина Народного комісаріату внутрішніх справ — «УССР. Административная карта Украины» масштабу 1:1 050 000, на якій відображені межі губерній, округ і районів та їхні центри. На карті крім адміністративно-територіального устрою докладно показано інфраструктуру транспорту (типи залізниць і залізничних станцій, шосейні та ґрунтові шляхи) та промисловості (рудники, заводи, фабрики), що дає підстави класифікувати її як адміністративно-економічну карту. Цей тип адміністративних карт був досить поширеним в СРСР у 1920–1930-ті роки. Згодом Народний комісаріат вну-

трішніх справ видає політико-адміністративну карту України масштабу 1:1 500 000 без економічної інформації, яку уклав І. Мальований.

Новий адміністративно-територіальний устрій України відображають також адміністративні карти губерній. Катеринославське губернське статистичне бюро у 1923 р. видає на двох аркушах «Карту Екатеринославской губернии в границах 1923 г.» масштабу 1:420 000. Крім передачі традиційного змісту (межі губерній, округ і районів та їх центри) на карті окремо виділені колишні волосні села. Карта наочно відображає зміну мереж губерній: до складу Катеринославської губернії ввійшла територія Запорізької губернії, ліквідовані Кременчуцька та Миколаївська губернії.

Серед адміністративних карт губерній цього періоду зустрічаються видання, на яких спеціальним умовним позначенням виділені межі колишніх адміністративно-територіальних одиниць. У цьому відношенні цікавою є «Карта Киевской губернии» (1923) масштабу 1:840 000, що відображає адміністративно-територіальний устрій губернії одночасно 1922 і 1923 років. На карті показано центри округ і районів 1923 р., межі губернії, округ і районів 1923 р., центри повітів і волостей 1922 р., межі губернії, повітів і волостей 1922 р. Таким чином карта демонструє зміни в Київській губернії у розмежуванні адміністративно-територіальних одиниць другого та третього рівнів за поділом від 12 квітня 1923 р.

На низькому картографічному рівні створена «Схематическая карта населенных мест Черниговщины» масштабу 1:420 000, на якій показані межі округ та районів. Із населених пунктів підписані лише центри округ і районів, центри сільрад виділені заливкою пунсона, а решта пунсонів сіл лише пронумеровані.

Адміністративних карт округ упродовж 1923–1924 років у зв'язку з часовою обмеженістю було видано обмаль. Можна лише згадати «Карту Черниговского округа» (1924) масштабу 1:252 000.

19 лютого 1925 р. рішенням сесії ВУЦВК ліквідовано губернії та прийнято територіальний поділ з трьохступеневою системою врядування (округ–район–сільрада). Адміністративно-територіальні межі на 1 жовтня 1925 р. подає «Адміністраційна карта Української Соціалістичної Радянської республіки» (1925) масштабу 1:1 250 000, укладена картографічною части-

ною Народного комісаріату внутрішніх справ УРСР на основі постанов законодавчих органів і за матеріалами Центральної адміністративно-територіальної комісії. Це перша публікація політико-адміністративної карти України зі статусом «Видання офіційне». Особливістю карти є відображення на ній спеціальним умовним позначенням територій (9 випадків), приєднаних до Української СРР за постановою ЦВК СРСР від 16 жовтня 1925 р. від Білоруської СРР та Російської Федерації і які ще не були розподілені між адміністративними одиницями. Так, від БСРР до УСРР була передана невелика територія до складу Коростенської округи на межі Словечненського і Овруцького районів, яка пізніше ввійшла до складу Словечненського району. Інші території відійшли до УСРР від Російської Федерації: на межі Конотопської та Глухівської округ (пізніше територія увійшла до Семенівського району Глухівської округи); дві території у Глухівській окрузі (розподілені між Хильчичським і Середньобуданським та Середньобуданським і Есманьським районами); велика територія Путивельського району (увійшла до складу Грузького і Буриньського районів Конотопської округи та Білопільського району Сумської округи, утворено Путивельський район Глухівської округи); у Сумській окрузі (розподілена між Сумським і Краснопільським районами); дві території у Харківській окрузі (одна розподілена між Великописарівським і Сіннянським районами, інша ввійшла до Вовчанського району); на межі Куп'янської та Старобільської округ (утворено Троїцький район у складі Куп'янської округи). За тією ж постановою ЦВК СРСР від 16 жовтня 1925 р. від УСРР відійшли Шахтинський і частина Таганрозького повітів.

Політико-адміністративні й адміністративні карти є важливими джерелами не тільки для дослідження змін адміністративно-територіального устрою, але й цінним матеріалом для вивчення розвитку назв географічних об'єктів, насамперед назв населених пунктів. У цьому відношенні виділимо «Мапу Української Соціалістичної Радянської Республіки» масштабу 1:1 250 000, укладену за офіційними даними Л. Кльованим, географічну номенклатуру якої редагував неодмінний секретар Української Академії Наук академік А.Ю. Кримський. Карта, очевидно, підготовлена на основі вищезазначеної «Адміністраційної карти...» (1925), оскільки відображає території, передані до складу УСРР, і які ще не були включені до складу адміністративно-

територіальних одиниць. Як відомо, у середині 1920-х рр. в офіційні документи та відповідно в картографічні твори було повернуто традиційно вживані форми назв населених пунктів [2]. На обох політико-адміністративних картах вживаються такі назви поселень як Вовча (пізніше змінена на Вовчанськ), Гумань (Умань), Куп'янка (Куп'янськ), Лубні (Лубни), Прилука (Прилуки), Ромен (Ромни), Яреміївка (Вереміївна) тощо. На «Малі УСРР» А.Ю. Кримський порівняно з попереднім виданням вніс корективи до назв окремих поселень — Артёмівськ (було Артемівськ), Маріюпіль (Маріупіль), Перекіп (Перекоп), Сталін (Сталин) тощо.

Перехід з 1925 р. на триступеневу систему адміністративно-територіального управління характеризується випуском численних і різних за змістом та навантаженням адміністративних карт округ. Географія випуску адміністративних карт порівняно з попередніми роками значно розширюється. Низький картографічний та поліграфічний рівень окремих карт пояснюється відсутністю на периферії фахівців-картографів належної кваліфікації, якісної актуальної топографічної основи та відповідної поліграфічної бази. У створенні адміністративних карт беруть участь передусім округові виконавчі комітети, статистичні бюро, земельні управління. З кінця 1920-х років до створення адміністративних карт все частіше залучаються спеціалізовані картографічні підприємства, що сприяло підвищенню їхньої якості завдяки використанню актуальної та докладної географічної основи, яка базувалася на матеріалах топографічних знімань. Адміністративні карти округ укладені переважно у верстових масштабах (найчастіше 1:126 000, 1:210 000, 1:252 000, 1:420 000) та іноді в метричних масштабах (1:100 000 та ін.). Більшість карт видано українською мовою.

За основним тематичним змістом можна виділити адміністративні карти округ, на яких відображено тільки районний поділ, і карти округ, на яких показано також межі сільрад. До першого типу карт відносяться адміністративні карти Артемівської (масштаб 1:126 000, 1928 р.), Дніпропетровської (масштаб 1:126 000, 1927 р.), Запорізької (масштаб 1:300 000, 1928 р.), Катеринославської (масштаб 1:126 000, 1926 р.), Коростенської (масштаб 1:126 000, 1927 р.), Сталінської (масштаб 1:150 000, 1929 р.), Уманської (масштаб 1:126 000, 1925 р.) та інших округ. Серед них оригінальною є «Адміністративна карта Сталінської

округи» (1929), яка укладена за великомасштабними топографічними матеріалами картографічним відділом Українського геодезичного управління. Особливістю карти є показ національного складу населення способом підкреслення назв населених пунктів (місць оселення). Таким чином виділено поселення з переважаючою більшістю однієї національності (українська, російська, німецька, грецька більшості), а у випадку поселень, де немає національностей з переважаючою більшістю, показано значніші (українці та росіяни, українці та німці). Докладну топографічну основу має «Адміністративна мапа Київської округи» масштабу 1:210 000 (1925).

Інформативнішими є адміністративні карти округ, на яких поряд з межами районів відображено межі сілрад: «Адміністративна карта Вінницької округи на Поділлі» (масштаб 1:210 000, 1926 р.), «Мапа Криворізької округи» (масштаб 1:100 000, 1927 р., 5 арк.), «Мапа Лубенської округи» (масштаб 1:126 000, 1927 р., 4 арк.), «Схематична мапа Луганської округи» (масштаб 1:100 000, 1930 р., 4 арк.), «Схематична мапа Ніжинської округи» (масштаб 1:252 000, 192... р.), «Мапа Одеської округи» (масштаб 1:210 000, 1930 р.), «Мапа Первомайської округи» (масштаб 1:126 000, 1928 р., 4 арк.), «Адміністративно-територіальна мапа Полтавської округи» (масштаб 1:126 000, 1926 р., 6 арк.), «Адміністративна карта Роменської округи» (масштаб 1:175 000, 1926 р., 2 арк.), «Карта Чернігівського округу» (масштаб 1:252 000, 1924 р.) та ін. За змістом, докладністю відображення географічної ситуації, тематичним навантаженням, художнім оформленням карти неоднорідні. Докладну забудову населених пунктів і соціальну інфраструктуру відображають карти Полтавської та Лубенської округ (поштово-телеграфні та поштові установи, ветеринарні лікарні, амбулаторії та пункти, агропункти, агробази, трудові школи, лікарні, амбулаторії, самостійні аптеки, лабораторії, дитячі консультації тощо). Обидві карти у вишуканому дизайні підготував художник-графік І.Д. Бутник (1881–1927). За єдиними підходами та в однаковому стилі створені карти Чернігівської та Ніженської округ. На картах Вінницької, Луганської, Одеської округ поряд з адміністративно-територіальними межами показані й межі землекористувань. Карта Первомайської округи містить значний обсяг географічної та соціально-економічної інформації – численні заклади та установи, промислові підпри-

ємства, родовища корисних копалин, ареал магнітної аномалії, державні та селянські ліси тощо.

Короткий період (кінець 1930 р. — початок 1932 р.) існування в Україні територіального поділу за двохступневою системою урядування (район—сільрада (міська, селищна) був картографічно інтерпретований лише на кількох політико-адміністративних картах Української РСР масштабів 1:1 400 000 і 1:1 500 000, включаючи бланкові видання.

Упровадження в 1932 р. обласного територіального поділу у часі співпало з поступовою монополізацією в СРСР створення адміністративних карт спеціалізованими картографічними підрозділами державної картографо-геодезичної служби. 1931 р. у Харкові було створено картографічну фабрику, у тематиці картоукладальних робіт якої провідне місце займають адміністративні карти. У другій половині 1930-х років завершується опрацювання єдиних підходів державної картографо-геодезичної служби до відображення адміністративно-територіального устрою на політико-адміністративних і адміністративних картах та налагоджується системний випуск останніх картографічними підрозділами ГУГК.

Перші політико-адміністративні карти Української СРР з територіальним поділом за обласною системою врядування видає у Харкові Центральна адміністративно-територіальна комісія при Президії ВУЦВКУ (перше видання у масштабі 1:2 200 000, наступні — у масштабі 1:2 000 000), картоукладальні роботи здійснює картографічна фабрика «Держкартографія» (пізніші назви — «Укрдержкартографія», Українська картографічна фабрика, 11-та Картфабрика ГУДЗК НКВС СРСР, 4-та Картфабрика ГУГК при РНК СРСР). Карти вперше одержують статус офіційного видання. У зв'язку з численними змінами адміністративно-територіального устрою (утворення нових областей, укрупнення районів, утворення нових міст з безпосереднім підпорядкуванням обласним органам, зміни категорій населених пунктів тощо) упродовж 1932–1934 років виходить шість видань «Адміністративної карти Української Соціалістичної Радянської Республіки». За ними можна не тільки прослідкувати тогочасні зміни територіального поділу, але й відстежити тенденції у перейменуваннях назв населених пунктів.

Часті зміни систем адміністративно-територіального устрою призводили до того, що на окремих політико-адміністративних

картах європейської частини СРСР, які готувалися до видання спеціалізованими державними картографічними підприємствами, цей поділ на території України не відображався.

З введенням системи обласного поділу адміністративні карти областей у 1932-1937 роках видають як відомчі обласні організації, так і фахові картографічні підприємства. Проте серед першого типу видань стає дедалі більше карт, які готують до видання на картографічному виробництві. Однією з перших була видана Організаційним комітетом Київської області «УСРР. Адміністративна карта Київської області» масштабу 1:1 400 000, що відображає адміністративні межі станом на 9 лютого 1932 р. На чотирьох аркушах було видано «Адміністративну карту Одеської області» (1937) масштабу 1:250 000 Одеською обласною плановою комісією, яку уклала Харківська державна картфабрика. На карті подано докладну топографічну основу, підкреслено назви центрів сільських рад, виділено спеціалізацію радгоспів. Серед адміністративних карт, підготовлених на картографічній фабриці, переважають видання з адміністративно-економічним змістом із відображенням найголовніших галузей промисловості та сільсько-го господарства. Наочним прикладом тут може служити «Карта Харківської області» (1934) масштабу 1:400 000. На докладній топографічній основі (використано планшети великомасштабних топознімачів та землевпорядкувальні матеріали) показані заводи та фабрики (машинобудування та металовиробів, будівельних матеріалів, текстильні, цукрові, харчові, спирто-горілчані); кар'єри (глина, крейда, граніт, кам'яне вугілля, фосфорит, пісок); радгоспи (зернові, бурякові, технічних культур, тваринницькі, садово-городні); МТС (зернові, овочево-картопляні, бурякові).

Випуск Харківською картографічною фабрикою у 1938–1939 роках серії із 16 адміністративних карт (Вінницька, Ворошиловградська, Дніпропетровська, Житомирська, Кам'янець-Подільська, Київська, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Сталінська, Сумська, Харківська, Чернігівська області та Молдавська АРСР) свідчить про завершення опрацювання єдиного типу адміністративної карти в ГУГК СРСР. Обласні карти видавались у масштабах 1:350 000, 1:400 000 і 1:500 000 з показом районних меж. Територія районів на картах пофарбована різними кольоровими фонами. Районні межі подано лише на основній території. Населені пункти відображені за адміністративним значенням (столиця УРСР, центри областей

та автономної республіки, міська рада, підпорядкована області, центри районів, центри сільрад, іноді ще міськради та ради селищ міського типу) і за кількістю населення (понад 500 000 жителів, 100 000 — 500 000, 50 000 — 100 000, 20 000 — 50 000, 10 000 — 20 000, 2000 — 10 000, 500 — 2000, до 500. Окремими умовними позначеннями виділені радгоспи та машинно-тракторні станції. На «Адміністративній карті Молдавської АРСР» (1939) масштабу 1:300 000 показано також межі сільських рад.

Упродовж 1940–1941 років цією ж фабрикою видається друга серія адміністративних карт областей у масштабах 1:400 000 і 1:500 000 (всього видано 11 карт — Вінницької, Волинської, Дрогобицької, Житомирської, Кам'янець-Подільської, Київської, Львівської, Миколаївської, Полтавської, Станіславської та Тернопільської областей). У рамках цієї серії було видано п'ять адміністративних карт новоутворених областей на західноукраїнських землях, що ввійшли до складу УРСР у вересні 1939 р. Випуском цих карт продовжується пошук відображення елементів змісту адміністративної карти: удосконалюють умовні позначення, уніфікують шрифти назв населених пунктів, упорядковують використання проєкцій, на суміжній території показують районні межі, вздовж районних меж наносять кольоровий кант тощо. Карті доповнюються таблицею «Список адміністративних районів області» та інформацією про дату, на яку відображені адміністративні межі; дату утворення області; площу; відстань залізницею від центру області до Москви і Києва.

Західноукраїнські землі в міжвоєнний період входили до складу Польщі, Румунії та Чехо-Словаччини і, відповідно, питаннями їхнього картографічного забезпечення займалися картографо-геодезичні служби та картографічні видавництва цих держав. Адміністративно-територіальний поділ західноукраїнських земель відображено на численних політико-адміністративних картах Польщі та адміністративних картах окремих воєводств, які регулярно видавало у Львові видавництво «Książnica-Atlas».

1. Адміністративно-територіальний устрій України: історія та сучасність / За заг. ред. В.Г. Яцуби. — К., 2002. — 270 с.

2. Лоза Ю.І. Україна. Оглядова мапа. Мірило 1:1 000 000. Пояснювальний текст. — К.: Мапа ЛТД, 1994; 1998. — 48 с.

3. Сосса Р.І. Політико-адміністративні й адміністративні карти України (1918–2008 рр.): Бібліографічний покажчик. — К.: Інститут історії України НАН України, 2009. — 106 с.

ДИПЛОМАТИЧНІ ВІДНОСИНИ ТА МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ З ДЕРЖА

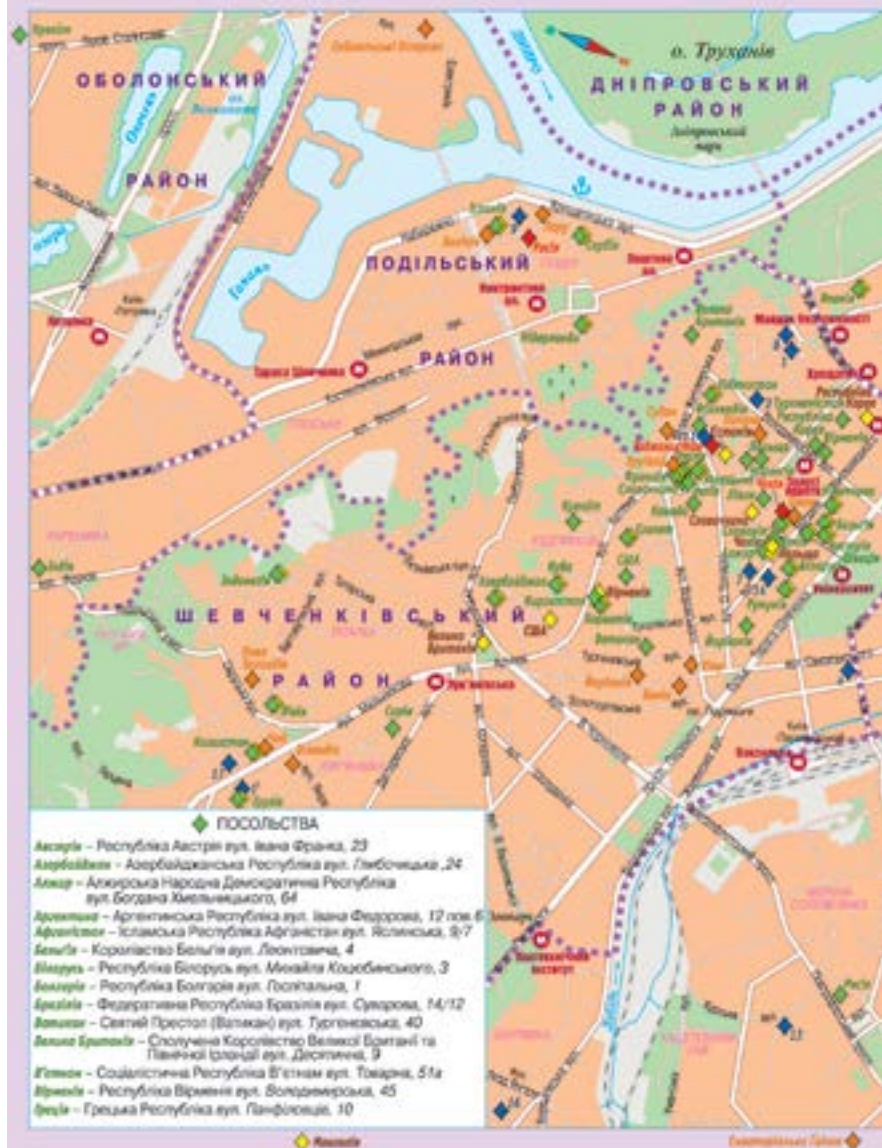

ДИПЛОМАТИЧНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ ТА МІЖНАРОДНІ

ДИПЛОМАТИЧНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ ТА ПРЕДСТАВНИ

ЦТВА МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У КИЄВІ

Масштаб 1:40 000

КРАЇНИ, З ЯКИМИ ВСТАНОВЛЕНО

ДИПЛОМАТИЧНІ ВІДНОСИНИ

Час встановлення відносин

25.05.92 у 1991 – 1995 рр.

28.05.99 у 1996 – 2000 рр.

15.11.99 після 2001 р.

ЗАКОРДОННІ ПРЕДСТАВНИЦТВА УКРАЇНИ

- Посольства
- Генеральні консульства
- Почесні консульства
- Консульства
- Торгово-економічні місії
- Постійні представництва і місії при Європейському Союзі
- Раї в Барселоні
- ООН
- відділення ООН та інших міжнародних організацій в Женеві
- ЮНЕСКО
- міжнародних організацій у Відні
- координаційних інститутів ООН
- НАТО
- Посли за сумісництвом
- Торгово-економічні місії за сумісництвом

Примітка. Латинкою вказового кольору позначено країни, які мають закордонне представництво України

ДИПЛОМАТИЧНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНШИХ ДЕРЖАВ

(станом на 2 квітня 2009 р.)

- Надзвичайний і Повноважений Посол
- Надзвичайний і Повноважений Посол (за сумісництвом)
- Тимчасовий повірений у справах

ШТАБ-КВАРТИРИ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ІНШИХ ОРГАНІВ, ЧЛЕНОМ ЯКИХ Є УКРАЇНА (станом на вересень 2009 р.)

- Організації Об'єднаних Націй (ООН), Нью-Йорк
- 1 Всесвітня продовольча програма, Рим
- 2 Глобальний екологічний фонд (ГЕФ), Вашингтон
- 3 Дітячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Нью-Йорк
- 4 Комісія ООН з питань розроблення, Нью-Йорк
- 5 Комісія ООН з прав міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ), Відень
- 6 Комітет з питань використання космічного простору у мирних цілях (КВМТ), Відень
- 7 Комітет з питань інформації, Нью-Йорк
- 8 Конференція ООН з питань торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Женева
- 9 Конференція з розроблення, Женева
- 10 Об'єднана програма ООН з питань ВІЛ/СНД, Женева
- 11 Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), Найробі
- 12 Програма ООН з населених пунктів-Хабітат, Найробі
- 13 Програма розвитку ООН (ПРООН), Нью-Йорк
- 14 Рада ООН з прав людини, Женева
- 15 Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Женева
- 16 Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Женева
- 17 Фонд ООН у галузі народонаселення (ЮНФПА), Нью-Йорк
- 18 Економічна і Соціальна Рада ООН (ЕКОСОС), Нью-Йорк
- 19 Функціональні комісії ЕКОСОС:
 - 1 Комісія із забезпечення злочинності та кримінального правосуддя, Відень
 - 2 Комісія з народних засобів, Відень
 - 3 Комісія з народонаселення та розвитку, Нью-Йорк
 - 4 Комісія з питань науки і освіти в сфері розвитку, Нью-Йорк
 - 5 Комісія соціального розвитку, Відень
 - 6 Комісія сталого розвитку, Нью-Йорк
 - 7 Комісія зі становища жінок, Нью-Йорк
 - 8 Статистична комісія, Нью-Йорк
 - 9 Форум ООН з лісів, Нью-Йорк
 - 10 Група експертів ООН з географічними назвами, Нью-Йорк
 - 11 Європейська економічна комісія (ЄЕК), Женева
- Міжнародний суд ООН, Гаага
- Спеціалізовані установи ООН та інші автономні міжурядові організації системи ООН
 - 1 Бюро господарчої співпраці з питань гарантій інвестицій (БГПІ), Вашингтон
 - 2 Всесвітній поштовий союз (ВПС), Берн
 - 3 Всесвітня міжурядова організація (ВМО), Женева
 - 4 Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ), Женева
 - 5 Всесвітня організація охорони здоров'я (ВОЗ), Женева
 - 6 Всесвітня туристична організація (ВТО), Мадрид
 - 7 Міжнародна асоціація розвитку (МАР), Вашингтон
 - 8 Міжнародна морська організація (ІМО), Лондон
 - 9 Міжнародна організація праці (МОП), Женева
 - 10 Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО), Монреаль
 - 11 Міжнародна фінансова корпорація (МФК), Вашингтон
 - 12 Міжнародне агентство з питань атомної енергії (МАГАТЕ), Відень
 - 13 Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Вашингтон
 - 14 Міжнародний валютний фонд (МВФ), Вашингтон
 - 15 Міжнародний союз електротехніки (МСЕ), Женева
 - 16 Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних спорів, Вашингтон
 - 17 ООН з питань науки, освіти та культури (ЮНЕСКО), Паризь
 - 18 ООН з питань промислового розвитку (ЮНІДО), Відень
 - 19 Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО), Рим
- Міжнародні організації, що не входять до ООН
 - 1 Всесвітня організація доповідальності, Відень
 - 2 Всесвітня митна організація (ВМО) (до 1950 р. – Рада митного співробітництва), Брюссель
 - 3 Всесвітня організація здоров'я та праці, Паризь
 - 4 Галацька конференція з міжнародного приватного права, Гаага
 - 5 Європейська конференція цивільної авіації (ЕКЦА), Нюї-Сюр-Сен (Франція)
 - 6 Європейська організація супутникового зв'язку (ЄВТЕЛСАТ), Паризь
 - 7 Європейська і Середземноморська організація розвитку рослин (ЄСОЗР), Паризь
 - 8 Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Лондон
 - 9 Комісія по збереженню морських живих ресурсів Антарктики (ЮКАМІР), Гобарг (Австралія, о. Тасманія)
 - 10 Консультаційна комісія з відкритого неба, Відень

- 21 Міжнародна асоціація з контролю за вмістом нафтин. басейнів (ІАМІС) (Швейцарія)
 - 22 Міжнародна гідрографічна організація (МГО), Монте-Карло
 - 23 Міжнародна електротехнічна комісія (МІЕК), Женева
 - 24 Міжнародне епізоотичне бюро (МІЕБ), Париж
 - 25 Міжнародна європейська інноваційна науково-технічна програма "ЕУРЕКА", Брюссель
 - 26 Міжнародна організація з міграції (МОМ), Женева
 - 27 Міжнародна організація з питань цукру (МОЦ), Лондон
 - 28 Міжнародна організація космічного зв'язку "Інтерспутник", Москва
 - 29 Міжнародна організація кримінальної поліції (ІНТЕРПОЛ), Ліон
 - 30 Міжнародна організація мобільного супутникового зв'язку (МОМСЗ), Лондон
 - 31 Міжнародна організація з питань стандартизації (ІСО), Женева
 - 32 Міжнародна рада по зерну (МРО), Лондон
 - 33 Міжнародна Федерація товариств Чорного Хреста і Червоного Лямієвця, Женева
 - 34 Міжнародна організація виноградарства та виноробства (МОСВ), Париж
 - 35 Міжнародне Бюро виставок (МІВВ), Париж
 - 36 Міжнародний союз з питань охорони нових сортів рослин (УПОВ), Женева
 - 37 Міжнародний трансакційний форум (МТФ), Париж
 - 38 Міжнародний центр наукової та технічної інформації (МІНТІ), Москва
 - 39 Міністерська конференція по захисту лісів Європи (МІКЗЛЄ), Осло
 - 40 Об'єднаний інститут ядерних досліджень (ОІЯД), Дубна (Росія)
 - 41 Організація за демократію та економічний розвиток – ГУАМ, Київ
 - 42 Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОСБЄ), Відень
 - 43 Організація з рибальства в північно-західній частині Атлантичного океану (НАФО), Дартмут (Канада)
 - 44 Організація по захороненню зброї (ОЗХЗ), Гага
 - 45 Організація співдружності закарпаття (ОСЗ), Варшава
 - 46 Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), Стамбул
 - 47 Постійна Палата Третейського Суду, Гага
 - 48 Рада Європи, Страсбург
 - Генеральний Секретаріат
 - Європейський Суд з прав людини
 - Комітет Міністрів
 - Конгрес місцевих та регіональних органів Європи
 - Парламентська Асамблея (ПАРС)
 - 49 Світова організація торгівлі (СОТ), Женева
 - 50 Секретаріат договору про Антарктику, Буенос-Айрес
 - 51 Український науково-технологічний центр, Київ
 - 52 Центральноевропейська ініціатива (ЦЕІ), Трієст
 - 53 Чорноморський банк торгівлі та розвитку (ЧМТР), Стамбул
- Міжнародні органи, до України бере участь як сторона відповідних міжнародних конвенцій та угод**
1. Виконавчий орган Конвенції про трансграничне забруднення атмосферного повітря на великій висоті, Женева
 2. Дунайська комісія (ДК), Будапешт
 3. Зустріч Сторін Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція), Женева
 4. Зустріч Сторін Конвенції про одичну впливу на навколишнє середовище в трансграничному контексті (Конвенція Еспоо), Женева
 5. Комісія по захисту Чорного моря від забруднення Конвенція про захист Чорного моря від забруднення, Стамбул
 6. Комітет з прав людини, Женева
 7. Комітет з економічних, соціальних та культурних прав, Женева
 8. Комітет з ліквідації расової дискримінації, Женева
 9. Комітет проти торгів, Женева
 10. Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок, Нью-Йорк
 11. Комітет з прав дитини, Женева
 12. Комітет з прав інвалідів, Женева
 13. Консультативна комісія з відкритого неба, Відень
 14. Конференція держав-учасниць Конвенції про захорону рослин, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення, Женева
 15. Конференція Договірна сторін Конвенції про водно-болотні угіддя (Рамсарської конвенції), Женева
 16. Конференція Сторін Базельської конвенції по контролю за трансграничними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням, Женева
 17. Конференція Сторін Відської Конвенції про охорону озонного шару, Найроби
 18. Конференція Сторін Конвенції ООН про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що переживають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці, Бені-Сейд
 19. Конференція Сторін Конвенції про збереження мігруючих водно-болотних угідь, Бені-Сейд
 20. Конференція Сторін Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, Женева
 21. Конференція Сторін Конвенції про охорону біологічного різноманіття, Монреаль
 22. Конференція Сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, Бені
 23. Конференція Сторін Роттердамської конвенції про процедуру попередньої обговореної згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі, Женева, Рим
 24. Конференція Сторін Стокгольмської конвенції про стійкі органічні забруднювачі, Женева
 25. Міжнародна комісія з захисту річки Дунай, Відень
 26. Міжнародний орган з морського дна, Кінгстон (Ямайка)
 27. Міжнародний трибунал з морського права, Гаїбург
 28. Нарда Сторін з розгляду виконання зобов'язань за Конвенцією про безпеку поводження з ядерним паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами, Відень
 29. Нарда Сторін з розгляду виконання зобов'язань за Конвенцією про ядерну безпеку, Відень
 30. Нарда Сторін Монреальського протоколу з речовин, що руйнують озоновий шар, Найроби
 31. Нарда Сторін Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних угідь, Бені
 32. Нарда Сторін Угоди про збереження кавказів в Європі, Бені
 33. Нарда Сторін Угоди про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану, Монкапо
 34. Підготовча комісія Організації з договору про асоціацію захорону ядерних виробувальників (ПЕК ОДВЗЯВ), Відень
 35. Постійний комітет Конвенції про збереження дикої фауни і флори та природних середовищ існування в Європі (Бернської конвенції), Страсбург
 36. Спеціальна контрольна комісія (СКК), Женева
 37. Світова консультативна група, Відень
 38. Світова комісія з питань використання та інспекції (СКВІ), Женева

- ◆ **Молдова** – Республіка Молдова
вул. Яголинська, 2
- ◆ **Морія** – Федеративна Республіка Нігер
вул. Гандрицька, 36
- ◆ **Нідерланди** – Королівство Нідерланди
Конрахові пл., 7
- ◆ **Німеччина** – Федеративна Республіка Німеччина
вул. Богдана Хмельницького, 25
- ◆ **Норвегія** – Королівство Норвегія
вул. Стрілецька, 15
- ◆ **Пакистан** – Ісламська Республіка Пакистан
пров. Панфілової, 7
- ◆ **Палестина** – Палестина
вул. Івана Федорова, 12, офіс 9
- ◆ **ПАР** – Південноафриканська Республіка
вул. Велика Васильківська, 9/2
- ◆ **Польща** – Республіка Польща
вул. Ярославів Вал, 12
- ◆ **Португалія** – Португальська Республіка
вул. Івана Федорова, 12, пов. 2
- ◆ **Республіка Корея** – Республіка Корея
вул. Володимирська, 43
- ◆ **Росія** – Російська Федерація
Політехнічний просп., 27
- ◆ **Румунія** – Румунія
вул. Михайла Коцюбинського, 8
- ◆ **Сербія** – Республіка Сербія
вул. Володимирська, 4
- ◆ **Сирія** – Сирійська Арабська Республіка
вул. Білоруська, 5
- ◆ **Словаччина** – Словаччина Республіка
вул. Ярославів Вал, 34
- ◆ **Словенія** – Республіка Словенія
вул. Богдана Хмельницького, 48, пов. 4
- ◆ **США** – Сполучені Штати Америки
вул. Орді Коцюбинського, 10
- ◆ **Туреччина** – Турецька Республіка
вул. Арсенівська, 18
- ◆ **Туркменістан** – Туркменістан
вул. Пушкінська, 6
- ◆ **Україна** – Українська Республіка
вул. Рейтарська, 33
- ◆ **Узбекистан** – Республіка Узбекистан
вул. Володимирська, 16
- ◆ **Фінляндія** – Фінляндська Республіка
вул. Стрілецька, 14
- ◆ **Франція** – Французька Республіка
вул. Рейтарська, 39
- ◆ **Хорватія** – Республіка Хорватія
вул. Арсенівська, 51/50
- ◆ **Чехія** – Чеська Республіка
вул. Ярославів Вал, 34а
- ◆ **Швейцарія** – Швейцарська Конфедерація
вул. Катинська, 12
- ◆ **Швеція** – Королівство Швеція
вул. Івана Франка, 34/33
- ◆ **Японія** – Японія
пров. Музейний, 4
- ◆ **КОНСУЛЬСЬКО-ВІДДІЛІННЯ**
- ◆ **Велика Британія** – Сполучені Королівства Великої Британії та Північної Ірландії
вул. Глибочицька, 4
- ◆ **Вірменія** – Республіка Вірменія
вул. Арсенівська, 51/50

- ◆ **Естонія** – Естонська Республіка
вул. Рейтарська, 29/24
- ◆ **Казахстан** – Монголія
вул. Желізова, 8/4, к. 613
- ◆ **Латвія** – Республіка Польща
вул. Богдана Хмельницького, 60
- ◆ **Республіка Корея** – Республіка Корея
вул. Пушкінська, 11, офіс 6
- ◆ **Росія** – Російська Федерація
вул. Кутузова, 8
- ◆ **Словаччина** – Словаччина Республіка
вул. Чкалова, 4
- ◆ **США** – Сполучені Штати Америки
вул. Панічківка, 8
- ◆ **Чехія** – Чеська Республіка
вул. Богдана Хмельницького, 58
- ◆ **ПОНЕДІНІ КОНСУЛЬСТВА**
- ◆ **Австрія** – Республіка Австрія
вул. Дмитрівська, 9/71, офіс 2
- ◆ **Бельгія** – Республіка Бельгія
вул. Хорва, 45/24
- ◆ **Гватемала** – Республіка Гватемала
вул. Шота Руставелі, 16, пов. 9
- ◆ **Данія** – Королівство Данія
Політехнічний пр-т., 66
- ◆ **Єгипет** – Республіка Єгипет
вул. Саказанського, 52а
- ◆ **Євразійський Союз** – Республіка Євразійський Союз
Політехнічний пр-т., 90а
- ◆ **Ірландія** – Ірландія
вул. Шерва, 44
- ◆ **Ісландія** – Республіка Ісландія
вул. Явря, 8
- ◆ **Індонезія** – Республіка Індонезія
вул. Дмитрівська, 48
- ◆ **Кіпр** – Республіка Кіпр
вул. Дмитрівська, 16/24
- ◆ **Колумбія** – Республіка Колумбія
вул. Хрещатик, 50а
- ◆ **Лександія** – Велике Герцогство Лександія
вул. Велика Васильківська, 9/2, офіс 54
- ◆ **Марокко** – Королівство Марокко
вул. Велика Васильківська, 72
- ◆ **Малайзія** – Нова Зеландія
вул. Батогутівська, 17/21
- ◆ **Оман** – Султанат Оман
вул. Богдана Хмельницького, 42, оф. 4
- ◆ **Панама** – Республіка Панама
вул. Золотоверхівська, 2а
- ◆ **Перу** – Республіка Перу
вул. Набережно-Хрещатківська, 25
- ◆ **Сейшельські Острови** – Республіка Сейшельські Острови
вул. Електриків, 29а
- ◆ **Словенія** – Республіка Словенія
вул. Горького, 12/71
- ◆ **Судан** – Республіка Судан
вул. Велика Житомирська, 30
- ◆ **Тайланд** – Королівство Тайланд
пров. Білянка, 12а
- ◆ **Тунісія** – Туніська Республіка
вул. Нелуц-Левинського, 38а
- ◆ **Уругвай** – Республіка Уругвай
вул. Стрілецька, 10
- ◆ **Філіппіни** – Республіка Філіппіни
вул. Муриківська, 13а

- ◆ **ЦАР** – Центральнаафриканська Республіка
пров. Мар'янівка, 14/4
- ◆ **Чад** – Республіка Чад
вул. Мельникова, 24, корп. 3
- ◆ **Чилі** – Республіка Чилі
вул. Стрілецька, 3

◆ ТОРГОВЕЛЬНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА

- ◆ **Росія** – Російська Федерація
вул. Стрілецька, 24/15
- ◆ **Таджикистан** – Республіка Таджикистан
вул. Стрілецька, 16, офіс 44
- ◆ **Чеська Республіка**
вул. Івана Франка, 40, офіс 10

◆ ПРЕДСТАВНИЦТВА МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

- 1 Організація за демократію та економічний розвиток – ГУАМ
вул. Соборна, 2а
- 1 Постійне представництво Грузії при Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ
вул. Мельникова, 83с
- 2 Європейський банк Реконструкції та Розвитку (ЄБРР)
вул. Соборна, 27/23
- 3 Європейська комісія
вул. Крушельницького, 10
- 4 Карпус Муні СІА
вул. Саказанського, 11а
- 5 Міжнародний банк Реконструкції та Розвитку (Світовий Банк)
Дмитрівський узвіз, 1
- 6 Міжнародний Валютний Фонд
вул. Інститутська, 24/7, офіс 6,8
- 7 Міжнародний Комітет Червоного Хреста
вул. Богдана Хмельницького, 68, офіс 64
- 8 Міжнародна організація з міграції (МОМ)
вул. Михайлівська, 8
- 9 Міжнародна фінансова корпорація
вул. Стрілецька, 30, 1/Орді Коцюбинського, блок 2
- 10 Міжнародний комітет товариства Червоного Хреста та Червоного Пам'ятка в Україні
вул. Пушкінська, 30
- 11 Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), координатор проекту в Україні
вул. Стрілецька, 16
- 12 Організація об'єднання націй
Кієвський узвіз, 1
- 13 Офіс регіону НАТО
вул. Курській, 13а
- 14 Рада Європи (офіс Рад Європи)
вул. Богдана Хмельницького, 79а, офіс 3
- 15 Управління Червоного Комітара ООН у справах біженців
вул. Івана Мазепа, 30а
- 16 Український науково-технологічний центр (УНТЦ)
вул. Металістів, 7а
- 17 Центр інформації та документації НАТО
вул. Мельникова, 36/1
- 18 Дітячий фонд ООН (ЮНІСЕФ)
Кієвський узвіз, 1

(станом на 2 квітня 2009 р.)

Леонід Тупчієнко,

*кандидат філософських наук, професор
Національного авіаційного університету,
заслужений журналіст України*

ДИПЛОМАТІЯ ЯК НАУКА І ЯК ПРАКТИКА

Дипломатична академія при Міністерстві закордонних справ України від самого початку підготовку фахівців з практичних питань формування та реалізації зовнішньої політики нашої держави поєднувала з активною науково-дослідницькою та видавничою діяльністю. Вже на другий рік фактичного функціонування навчального закладу вийшов у світ перший випуск «Наукового вісника Дипломатичної академії України», щороку проводяться всеукраїнські та міжнародні науково-практичні конференції, створено спеціалізовану вчену раду із захисту кандидатських дисертацій за спеціальністю 07.00.02 — «Всесвітня історія» і т. д.

Мета даної публікації — познайомити читачів «України дипломатичної» зі змістом, характером, специфікою «Наукового вісника Дипломатичної академії України» — виданням, подібного якому поки що немає як у царині зовнішньої політики і дипломатії, так і у вітчизняному співтоваристві в цілому.

Чим же привертає увагу це видання?

Нагадаємо, що його перший випуск побачив світ влітку 1998 року, а на кінець 2009 року до читачів має надійти уже 15-й випуск (причому 10-й вийшов у двох томах). Це — близько 500 наукових публікацій, авторами яких є понад 200 науковців та слухачів Дипломатичної академії, вчених і дослідників інших навчальних закладів і наукових установ України — фахівців у галузі міжнародних відносин та права, дипломатії, політології, всесвітньої та національної історії тощо.

Про що ж ідеться на майже 5000 сторінках «Вісника»? Гортаючи їх, не можна не відзначити приємне і тематично витримане оформлення видання — розмаїтий світ планети Земля від стародавніх часів до сьогодення, втілений художником на обкладинці, чіткі сучасні шрифти, зручне тематичне розташування матеріалів, основні відомості про авторів і грамотні посилання на використані джерела. Уважний читач помітить уже на другій сторінці поважний список членів редакційної колегії. Незмінним у ньому є голова редколегії доктор історичних наук, професор, Надзвичайний і Повноважний Посол України, ректор академії Борис Гуменюк (у період його перебування за рубежом на відповідальній дипломатичній роботі ректором, а отже і головою редакційної колегії був Микола Кулінич — нині Надзвичайний і Повноважний Посол України в Японії). Від самого початку відповідальним секретарем, а згодом заступником голови редколегії і науковим редактором видання є кандидат історичних наук, доцент, нині перший проректор Дипломатичної академії В'ячеслав Ціватий. Упродовж тривалого часу в складі редколегії працювали (і більшість продовжують працювати) академік НАН України Л.В. Губерський, доктори історичних наук, професори М. Білоусов, В. Бруз, М. Кірсенко, Л. Лещенко, Н. Подаляк, доктори юридичних наук, професори В. Денисов, Р. Калюжний, В. Кисіль, доктори політичних наук, професори О. Бодрук, В. Копійка, І. Кресіна, Г. Перепелиця, В. Якушик та ін. Згадані фахівці, знані в Україні і за рубежом, регулярно виступають у «Віснику» і як його автори (принагідно відзначу, що більшість із них є також авторами публікацій «України дипломатичної»).

Практично кожен випуск містить статтю з актуальної проблеми зовнішньої політики і дипломатії міністра закордонних справ України чи його заступника, де, як правило, завжди є глибокий аналіз, широкі узагальнення, практичні поради, те найважливіше, що відбувається в зовнішньополітичній діяльності України, на міжнародній арені.

Доречним буде нагадати, що з 1999 року «Науковий вісник Дипломатичної академії України» віднесено до переліку видань, в яких можуть бути опубліковані результати наукових досліджень з історичних, політичних і юридичних наук. І цю високу фахову планку і широчінь наукових пошуків «Вісник» гідно тримає впродовж усього часу й досі.

А тепер дещо конкретніше. І тут, зрозуміла річ, не обійтися без порівнянь, причому вельми красномовних. Ось у мене в руках перший випуск: синьо-сіра з цупкого паперу обкладинка, 224 сторінки тексту... Але тут розміщено звернення до читачів ректора Дипломатичної академії Б. Гуменюка, виступ міністра закордонних справ України Г. Удовенка перед слухачами академії, а далі під промовистими рубриками публікації понад 40 авторів! Так, «Сторінки історії міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії» містять наукові розвідки Д. Веденеєва «Дипломатична служба України 1917–1920 рр.: сучасний стан досліджень», Б. Сергійчука «Сучасна турецька історіографія про дипломатичні стосунки Туреччини і України», Н. Подалаяк «Таємна дипломатія: папа Григорій VII і великий київський князь Ізяслав Ярославович» та ін. Натомість «Міжнародні відносини, зовнішня політика та дипломатія на сучасному етапі» розглядаються у статтях М. Білоусова «Українська дипломатія: можливості, стан, перспективи», О. Івченка «Дипломатія як чинник економічного розвитку держави», В. Бруза «Українська дипломатія в ООН» і т. д. Звертає на себе увагу те, що зі статтями виступають магістранти академії (Ю. Ткаченко, В. Александрук, А. Радько, І. Лисенко), що надалі стане неодмінною складовою змісту «Вісника». Рубрика «Дипломатія та проблеми міжнародного права» представлена статтями В. Картавцева «Історико-правові аспекти розбудови системи забезпечення національної безпеки України», В. Блажея «Правові засади організації дипломатичної служби України (за національним законодавством)», О. Мережка «Lex Mercatoria — нове міжнародне торгове право» та ін. У цьому випуску бачимо також рубрику «Дипломатія і мова», зокрема зі статтею О. Ігнатової «Про деякі особливості навчання французької мови як мови дипломатії в Дипломатичній академії України». Згодом вона трансформується у розділ «Дипломатія: мистецтво дій, майстерність слова» (Випуск 2), але, на жаль, публікацій такого спрямування обмаль.

А тепер погортаємо сторінки восьмого випуску «Вісника». Разом з виступом одного з керівників Міністерства закордонних справ України В. Єльченка тут представлені магістранти зі своїми науковими розвідками, але як змінилося — і внутрішньо і зовнішньо — саме видання! Про обкладинку вже йшлося, обсяг — 544 сторінки тексту, понад 50 авторів, окрім киян виступа-

ють Ю. Дмитрієнко з Харкова (Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого), М. Дьоміна з Одеси (Національний університет імені І.І. Мечникова), Ю. Дятлов з Чернігова (Державний педагогічний університет імені Т. Шевченка), а головне — з'явилися нові тематичні рубрики, що свідчить про глибше і ширше охоплення виданням зовнішньополітичної проблематики. Ось приклади: М. Кірсенко (у традиційній рубриці) розмістив статтю «Орієнтальний вимір України», де пише: «Україна не є клаптем Європи в Азії або навпаки. Не маючи змоги і бажання якимось нав'язуватися Співтовариству, вона, втім, ясно визначила європейський пріоритет. Взаємозалежний світ має рахуватися з усіма, долати стереотипи і забобони». Г. Костенко тут же пише про багатонаціональну контртерористичну операцію (моніторинг, підсумки, прогноз), а О. Дікарєв аналізує політичні та економічні моделі в міжнародному житті країн Північної Європи. З'явилися рубрики, які вмщують найбільш злободенні матеріали (ці розділи змінюватимуться). Це — «ООН: історія та сучасність», «НАТО: здобутки і перспективи», «Україна і сучасний Схід: стан і перспективи співробітництва». Не може не тішити поява постійної рубрики «Політика і дипломатія: методологія, історія, практика», а також регулярних рецензій книг на міжнародну тематику.

В останніх (з 11-го) випусках зустрічаємо також інші важливі розділи: «Зовнішня політика і дипломатія: теорія, методологія, інновації», «Зовнішня політика України», «Україна у світі, світ про Україну», «Зовнішня політика і дипломатія в контексті міжнародної правової теорії та практики», «Міжнародно-політична регіоналістика і країнознавство: сучасний стан і перспективи», «Європа: історія, політика, дипломатія», «Традиції української дипломатії: історичний досвід та уроки».

Звернемо увагу і на те, що при всьому цьому розмаїтті редколегія «Вісника» прагне зміст кожного випуску об'єднати тематично і дати йому загальну назву. Так, наприклад, 9-й випуск мав назву «Зовнішня політика і дипломатія: історичні традиції, сучасні реалії, перспективи», 13-й випуск — «Зовнішня політика і дипломатія: історичний та сучасний виміри», 14-й випуск — «Зовнішня політика і дипломатія: історична ретроспектива, традиції, сьогодення» і т. д.

Підбиваючи підсумок тематичному і змістовому аналізу публікацій, доречним буде нагадати слова зі зверненням до чита-

чів першого випуску «Вісника»: «...Ми започатковуємо власне наукове видання, в якому матимуть змогу друкуватись не тільки провідні фахівці-міжнародники, дипломати-практики, але, передусім, слухачі Академії — майбутня еліта української дипломатичної служби... Метою нашого видання є ґрунтовне дослідження генези світової та української дипломатичної служби, розкриття форм, методів та змісту її роботи... принципова увага в нашому науковому виданні приділяється вивченню досвіду зарубіжних країн».

Сьогодні є всі підстави стверджувати, що попри всі труднощі і складності «Науковий вісник Дипломатичної академії України» ось уже понад 10 років неухильно і послідовно витримує обраний курс.

На завершення відзначу, що вся редакторська робота (від замовлення статей до коректури) виконується зусиллям співробітників Академії (окремого штату редакції немає) під орудою наукового редактора. Поліграфічно-видавничий бік забезпечує Видавничий дім «ДЕМІД».

Напевне, варто сказати і про труднощі, проблеми, якісь упущення, що були і є у «Віснику». Мені про них відомо не з чуток, оскільки був співучасником усіх зусиль щодо його заснування та перших видань. Але знаю — тепер уже на відстані в часовому та територіальному службовому вимірах — що згадане видання здобуло заслужену повагу й авторитет серед наукової громадськості, практиків-дипломатів, а керівництво Дипломатичної академії при МЗС України, редколегія «Наукового вісника Дипломатичної академії України» сповнені нових творчих планів і енергії в розробці та висвітленні насущних проблем теоретичного обґрунтування та практичного збагачення досвідом зовнішньополітичної діяльності Української держави.

ЗМІСТ

Вітання Президента України	5
Петро Порошенко. Зовнішня політика України: здобутки, завдання і перспективи	6
Леонід Черновецький. Старовинний і вічно юний Київ	12
Павло Кривонос, Анатолій Денисенко. Творимо літопис української дипломатії.....	16

НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНА

Вітальне слово Андрія Гончарука	25
Анатолій Зленко. Етапи формування зовнішньої політики України: як це було?	26
Геннадій Удовенко. У нас велике минуле, буде й велике майбутнє	48
Борис Тарасюк. Досягнення зовнішньої політики за роки відновленої державної незалежності.....	54
Костянтин Грищенко. Україна—Росія: мінливі емоції, постійні інтереси	69
Володимир Огризко. Українська дипломатія 2008 року: кризь турбулентність до вагомих результатів	78
Володимир Хандогій. Україна і НАТО. Євроатлантична інтеграція — яблуко розбрату чи шлях до стабільності і процвітання?	107
Олег Білорус. Проблеми глобалізму і глобальної інтеграції розвитку	118
Іван Гнатишин. Погляд у минуле	138
Юрій Рилач. Початок має продовження	145

КЕРМАНІЧІ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Фото дипломатичного життя України 1991–2009	153
--	-----

БІОГРАФІЧНІ ДОВІДКИ НАДЗВИЧАЙНИХ І ПОВНОВАЖНИХ ПОСЛІВ УКРАЇНИ В ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВАХ

Австралія. Валентин Адомайтис	162
Австрійська Республіка. Євген Чорнобривко	164
Азербайджанська Республіка. Борис Клімчук	166
Алжирська Народна Демократична Республіка. Сергій Боровик	167
Аргентинська Республіка. Олександр Тараненко	168
Королівство Бельгія. Євген Бершеда	169
Республіка Білорусь. Ігор Ліховий	170

Республіка Болгарія. Віктор Кальник	171
Федеративна Республіка Бразилія. Володимир Лакомов	172
Ватикан. Тетяна Іжевська	174
Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії. Ігор Харченко	176
Соціалістична Республіка В'єтнам. Іван Довганич	177
Республіка Вірменія. Олександр Божко	178
Габонська Республіка. Сергій Мішустін	179
Гвінейська Республіка. Андрій Заєць	180
Грецька Республіка. Валерій Цибух	181
Грузія. Микола Спис	182
Королівство Данія. Павло Рябікін	183
Естонська Республіка. Павло Кір'яков	184
Федеративна Демократична Республіка Ефіопія. Владислав Дем'яненко	186
Арабська Республіка Єгипет. Євген Микитенко	187
Держава Ізраїль. Ігор Тимофєєв	189
Республіка Індія. Ігор Поліха	191
Ісламська Республіка Іран. Ігор Логінов	192
Ірландія. Борис Базилевський	193
Королівство Іспанія. Анатолій Щерба	194
Італійська Республіка. Георгій Чернявський	196
Йорданське Хашимітське Королівство. Юрій Малько	197
Республіка Казахстан. Микола Селівон	199
Канада. Ігор Осташ	200
Киргизька Республіка. Володимир Соловей	201
Республіка Кіпр. Олександр Дем'янюк	202
Китайська Народна Республіка. Сергій Камишев	203
Республіка Корея. Володимир Белашов	204
Латвійська Республіка. Рауль Чілачава	205
Литовська Республіка. Ігор Прокопчук	206
Ліванська Республіка. Борис Захарчук	207
Велика Соціалістична Народна Лівійська Арабська Джамахірія. Геннадій Латій	209
Республіка Македонія. Віталій Москаленко	210
Малайзія. Олександр Шевченко	211
Королівство Марокко. Віталій Йохна	212
Мексиканські Сполучені Штати. Олексій Бранашко	213
Республіка Молдова. Сергій Пирожков	214

Федеративна Республіка Нігерія. Олег Скоропад	215
Королівство Нідерланди. Василь Корзаченко	216
Федеративна Республіка Німеччина. Наталія Зарудна	217
Королівство Норвегія. Олександр Цветков	218
Ісламська Республіка Пакистан. Ігор Пасько	219
Південно-Африканська Республіка. Валерій Гребенюк	220
Республіка Польща. Олександр Моцик	221
Португальська Республіка. Ростислав Троненко	222
Російська Федерація. Костянтин Грищенко	224
Румунія. Маркіян Кулик	226
Республіка Сербія. Анатолій Олійник	227
Сирійська Арабська Республіка. Олег Семенець	229
Республіка Сінгапур. Віктор Маштабей	230
Словацька Республіка. Інна Огнівець	232
Словенія. Вадим Примаченко	234
Сполучені Штати Америки. Олег Шамшур	236
Королівство Таїланд. Маркіян Чучук	237
Туніська Республіка. Валерій Рилач	238
Республіка Туреччина. Сергій Корсунський	239
Туркменістан. Віктор Майко	240
Угорська Республіка. Дмитро Ткач	241
Республіка Узбекистан. Вячеслав Похвальський	243
Республіка Фінляндія. Андрій Дециця	245
Французька Республіка. Костянтин Тимошенко	246
Республіка Хорватія. Маркіян Лубківський	248
Чеська Республіка. Іван Кулеба	249
Чорногорія. Оксана Слюсаренко	250
Швейцарська Конфедерація. Ігор Дір	252
Королівство Швеція. Євген Перебийніс	253
Японія. Микола Кулінич	254

БІОГРАФІЧНІ ДОВІДКИ НАДЗВИЧАЙНИХ І ПОВНОВАЖНИХ ПОСЛІВ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ В УКРАЇНІ

Австрійська Республіка. Йозеф Маркус Вукетіч	256
Азербайджанська Республіка. Алієв Талят Мусеїб оглу	257
Алжирська Народна Демократична Республіка. Бафдаль Мокадем	258
Аргентинська Республіка. Ліла Ролдан Васкес де Муан	259
Ісламська Республіка Афганістан. Мохаммад Асеф Делавар	261

Королівство Бельгія. Марк Вінк	262
Республіка Білорусь. Валентин Величко	263
Республіка Болгарія. Дімітар Цветков Владіміров	264
Святий Престол (Ватикан). Архiepіскоп Іван Юркович	265
Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії. Лі Тернер	266
Соціалістична Республіка В'єтнам. Нгуен Ван Тхань	267
Республіка Вірменія. Армен Авакович Хачатрян	268
Грецька Республіка. Харалампос (Харіс) Дімітріу	269
Грузія. Грігол Катамадзе	270
Королівство Данія. Уффе Андерссон Балслев	271
Естонська Республіка. Яан Хейн	272
Арабська Республіка Єгипет. Ясер М. Атеф Абдель Кадер	273
Держава Ізраїль. Зіна Калай-Клайтман	274
Республіка Індія. Дебабрат Саха	275
Республіка Індонезія. Альбертус Емануель Александр Латуріув	276
Королівство Іспанія. Хіль Каталіна Луїс Хав'єр	277
Італійська Республіка. П'єтро Джованні Доннічі	278
Республіка Казахстан. Амангельди Жумабаєв	279
Канада. Дж. Даніель Карон	280
Киргизька Республіка. Мамкулов Еркін Бейшеналійович	281
Китайська Народна Республіка. Чжоу Лі	282
Республіка Корея. Пак Ро Бйонг	283
Республіка Куба. Фелікс Леон Карбальо	284
Держава Кувейт. Хомуд Юсіф Мішарі Аль-Роудан	285
Латвійська Республіка. Атіс С'янітс	286
Литовська Республіка. Альгірдіс Кумжа	287
Республіка Ліван. Юссеф Садака	288
Республіка Македонія. Ілія Ісайловскі	289
Малайзія. Дато Абдулла Сані Бін Омар	290
Королівство Марокко. Абдельжаліль Саубрі	291
Республіка Молдова. Ніколає Гумений	292
Федеративна Республіка Нігерія. Ібрагім Пада Касай	293
Королівство Нідерланди. Рон Келлер	294
Федеративна Республіка Німеччина. Ганс-Юрген Гаймзьот	295
Королівство Норвегія. Олав Берстад	296
Ісламська Республіка Пакистан. Газанфар Алі Хан	297
Палестина. Халід Арікат	298

Південно-Африканська Республіка. Андріс Фентер	299
Республіка Польща. Яцек Ключковскі	300
Португальська Республіка. Маріу Жезуш душ Сантуш	301
Російська Федерація. Віктор Черномирдін	302
Румунія. Траян-Лауренцю Хрістя	303
Республіка Сербія. Горан Алексич	304
Словацька Республіка. Урбан Руснак	305
Республіка Словенія. Прімож Шеліго	306
Сполучені Штати Америки. Вільям Б. Тейлор Дж.	307
Республіка Туреччина. Ердоган Шеріф Ішджан	308
Угорська Республіка. Андраш Баршонь	309
Республіка Узбекистан. Хайдаров Ілхом Уткурович	311
Республіка Фінляндія. Крістер Міккелссон	312
Французька Республіка. Жак Фор	313
Республіка Хорватія. Желько Кірінчич	314
Чеська Республіка. Ярослав Башта	315
Швейцарська Конфедерація. Георг Цублер	316
Королівство Швеція. Стефан Гуллгрєн	317
Японія. Тадаші Ідзава	318

БІОГРАФІЧНІ ДОВІДКИ ПОЧЕСНИХ КОНСУЛІВ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ В УКРАЇНІ

Почесний Консул Республіки Болівія в Україні. Тордойа Рохас Владімір Хосе	320
Почесний Консул Республіки Гвінея в Україні. Рамін Мансуріян	321
Почесний Консул Республіки Екваторіальна Гвінея в Україні. Роман Челноков	322
Почесний Консул Республіки Гватемала в Україні. Олексій Гончаров	323
Почесний Консул Королівства Ірландії в Україні. Володимир Сай	324
Почесний Консул Республіки Казахстан в Україні (м. Львів). Галина Маслюк	325
Почесний Консул Республіки Казахстан в Україні (м. Одеса). Віктор Богатир	326
Почесний Консул Республіки Кіпр в Україні (м. Маріуполь). Костянтин Балабанов	327
Почесний Консул Республіки Кіпр в Україні. Юрій Гетьманенко	328
Почесний Консул Латвійської Республіки в Україні (м. Одеса). Олена Алексєнко	329
Почесний Консул Литовської Республіки в Україні (м. Житомир). Євген Лавров	330
Почесний Консул Литовської Республіки в Україні (м. Львів). Віталій Антонов	331
Почесний Консул Литовської Республіки в Україні (м. Херсон). Віктор Попов	332
Почесний Консул Королівства Таїланд в Україні. Михайло Радуцький	333
Почесний Консул Федеративної Республіки Німеччина в Україні (м. Донецьк). Віктор Калашніков	334

Почесний Консул Федеративної Республіки Німеччина (м. Одеса). Олександр Кифак	335
Почесний Консул Республіки Панама в Україні. Данило Курдельчук	336
Почесний Консул Південно-Африканської Республіки в Україні (м. Одеса). Лариса Поплавська	338
Почесний Консул Російської Федерації в Україні (м. Чернігів). Вагіф Алієв	339
Почесний Консул Сирійської Арабської Республіки в Україні. Алі Ісса	340
Почесний Консул Республіки Словенія в Україні (м. Львів). Юлія Мізрах	341
Почесний Консул Республіки Словенія (м. Харків). Анатолій Бондаренко	342
Почесний Консул Східної Республіки Уругвай в Україні. Олена Подолева	343
Почесний Консул Центральноафриканської Республіки в Україні. Олександр Бондаренко	344
Почесний Консул Республіки Чилі в Україні. Володимир Поляченко	345

З ВІДСТАНИ СТОЛІТЬ

Володимир Головченко. Україна і світ: Історичні витоки зовнішньополітичної поведінки й культури	347
Валерій Солдатенко. Надзвичайна дипломатична місія УНР до Москви 1919 р.	375
Петро Брицький. Артем Галіп на дипломатичній службі української держави	406
Ірина Матяш. Дипломатична україніка в канадських архівах	425
Павло Гай-Нижник. Справа Reich Luft Reederai (або коли і на яких умовах урядові УНР переправлялися гроші з Німеччини)	441
Любов Прокопчук, Олег Купчик. УСРР й РСФРР у радянській зовнішній політиці	458
Дипломатичне життя в ілюстраціях	472

НОТАТКИ ДИПЛОМАТА

Віктор Черномирдін. Росія і Україна: з повагою одна до одної	488
Ігор Осташ. 15 років особливого партнерства	500
Андріс Фентер. Проведення Світового чемпіонату з футболу (ФІФА) в Південній Африці у 2010 році	511
Яцек Ключковскі. Плече друга	533
Євген Перебийніс. Україна і Швеція: далекі країни — близькі партнери	539
Юрій Гетьманенко. В дарунок «Кіпрські ночі»	558

СУЧАСНА УКРАЇНЬСКА ДИПЛОМАТІЯ

Борис Гуменюк. Вплив світової фінансової кризи на економіку України та роль вітчизняної дипломатії в її подоланні	562
Вячеслав Циватий. Місце регіонів у політичній системі сучасної Європи: інституціонально-історичний аспект (досвід для України)	581

Григорій Хоменко. Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА): проблема збереження національного суверенітету	596
Сергій Шергін, Микола Фесенко. Багатомірність взаємовідносин ТНК і держави в умовах фінансово-економічної глобалізації	617
Людмила Чекаленко. Становлення системи безпеки європейської інтеграції (етапи, механізм реалізації, залучення України)	647
Анатолій Малюська. Досвід країн-членів Ради Європи в практичній реалізації прав національних меншин стосовно участі їх у прийнятті державницьких рішень	671
Григорій Перепелиця. Україна і нові виклики у сфері безпеки	681
Василь Кирилич. Про методологічну парадигму дослідження новітніх українсько-болгарських відносин	703
3 життя Дипломатичної академії України	713

ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС

Володимир Яловий. Державній службі та службі в органах місцевого самоврядування — європейський вектор розвитку	717
Леонід Шкляр. Криза євроінтеграційного проекту	727
Степан Віднянський. Україна в європейському геополітичному просторі: проблеми та перспективи інтеграції	739
Олександр Саган. Міжнародне співробітництво у сфері захисту прав національних меншин	749
Андрій Кудряченко. Євроатлантичний поступ України та її відносини з Росією	772
Павло Ігнат'єв. Мігранти як чинник розвитку економік країн Південної Азії: уроки для України	787
Василь Губарець. Народна дипломатія та її історичні перспективи: британсько-український вимір	804
Микола Дорошко. Українсько-російські відносини в нових геополітичних реаліях	815
Ріта Чубарова. Конфліктність у турецько-вірменських відносинах: причини, сучасний стан, можливості реагування	832
Юлія Щегельська. Інтегрований образ країни — теоретико-практична основа формування позитивного сприйняття та приязного ставлення до України та українців у світі	842
Максим Кияк. Україна—Європа. Інформаційний вимір	874

УКРАЇНА І СВІТ

Леонід Губерський. Міжнародна співпраця Київського Національного університету імені Тараса Шевченка	877
Петро Таланчук, Валерій Чабаний. Університет «Україна»: міжнародний вектор співробітництва	880
Ігор Алексєєнко. Українська книга на міжнародних книжкових виставках	893
Павло Полянський. Міжнародна співпраця України в галузі освіти	898

Петро Кононенко, Тарас Кононенко. Українська земля і люди у світовому часопросторі. Українці у світовій цивілізації та культурі	914
--	-----

ТРИБУНА ВЧЕНОГО

Віктор Андрущенко. Європейська політика України	963
--	-----

ДУХОВНІ СТУДІЇ

Митрополит Димитрій (Рудюк). Українське Православ'я і наша національна самоідентичність	998
Єпископ Олександр (Драбинко). Пересопницька Євангелія — міжнародний імідж України	1004
Іван Юркович, архієпископ, апостольський нунцій в Україні. Слова щирої подяки.....	1022

ДИПЛОМАТІЯ ОЧИМА ЖУРНАЛІСТІВ

Віктор Пасак. Гортаючи сторінки щоденника... ..	1024
Віктор Чамара. Укрінформ: у світ з новинами про Україну	1039
Віталій Карпенко. «Вечірній Київ» і зарубіжжя	1049
Василь Туркевич. Музична дипломатія. Сторінка в біографії Національної опери України	1059
Микола Тимошик. Канадська газета «Український голос» у контексті історії української та світової журналістики	1069

ДОСЛІДЖЕННЯ. РОЗВІДКИ

Микола Желєзняк. Історія енциклопедичної справи в Україні	1077
Ростислав Сосса. Політичне обличчя України в географічних картах 1918–1941 рр.	1082

КРИТИКА. БІБЛІОГРАФІЯ

Леонід Тупчієнко. Дипломатія як наука і як практика	1107
--	------

УКРАЇНА ДИПЛОМАТИЧНА — 2009

НАУКОВИЙ ЩОРІЧНИК

Випуск десятий

Упорядники:

*Леонід Губерський, Павло Кривонос,
Борис Гуменюк, Анатолій Денисенко*

Засновники:

Міністерство закордонних справ України,
Дипломатична академія при Міністерстві закордонних справ України,
Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв,
Історичний клуб «Планета»

Видавець:

Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв
Київської міської Ради

Видання рекомендоване до друку Вченою радою
Дипломатичної академії при Міністерстві закордонних справ України
як навчальний посібник. Протокол № 1 від 8 жовтня 2009 р.

Вищою Атестаційною Комісією України щорічник визнано
фаховим виданням з політичних, історичних наук

Директор ІВЦ «Планета»

Галина Денисенко

Макет і верстка *Сергій Красніков*

Набір і підготовка до друку здійснені
інформаційно-видавничим центром «Планета»

Адреса редакції: м. Київ, вул. Стрілецька, 14-б;
для листування — Київ-34, абонентська скринька 32;
тел. 482-38-06

Видруковано в ПЦ «Гамма-Принт».
Формат 60×84/16. Обл.-вид. арк. 71,2. Підписано до друку 20.10.2009.
Тираж 2000 примірників. Зам. 216.